

MARX
ENGELS
OPERE

2

KARL MARX FRIEDRICH ENGELS

OPERE, VOLUMUL 2

I N S T I T U T U L D E M A R X I S M - L E N I N I S M
D E P E L Î N G Ă C. C. A L P. S. U. G.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

OPERE

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ POLITICĂ
1959

I N S T I T U T U L D E M A R X I S M - L E N I N I S M
D E P E L Î N G Ă C. C. A L P. S. U. G.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VOLUMUL 2

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ POLITICĂ
BUCUREȘTI—1958

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii de stat pentru literatură politică după originalul în limba germană apărut în editura „Dietz”, Berlin, 1957, completată cu unele note din ediția rusă apărută în Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1955.

Introducere

Volumul al II-lea al Operei lui Karl Marx și Friedrich Engels cuprinde lucrări scrise în perioada septembrie 1844—februarie 1846.

La sfârșitul lunii august 1844 a avut loc la Paris întâlnirea dintre Marx și Engels, care a pus bazele colaborării lor create în toate domeniile de activitate revoluționară teoretică și practică. În această perioadă s-a săvârșit trecerea definitivă a lui Marx și Engels de la idealism la materialism și de la democratismul revoluționar la comunism. Lucrările cuprinse în volumul de față reflectă procesul de desăvârșire a concepției lor materialist-revoluționare despre lume.

Volumul începe cu prima lucrare scrisă în comun de Karl Marx și Friedrich Engels : „Sfânta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co.”. În această operă polemică, Marx și Engels se manifestă ca niște materialişti combativi, supunând unei critici nimicitoare părerile subiectiviste ale tinerilor hegelieni. Marx și Engels au criticat aici chiar și filozofia idealistă a lui Hegel ; apreciind cum se cuvine raționalul din dialectica hegeliană, ei critică latura mistică a acestei dialectici.

În „Sfânta familie” sînt formulate o serie din cele mai importante teze ale materialismului dialectic și istoric. În această lucrare Marx se apropie de ideea fundamentală a materialismului istoric cu privire la rolul hotărîtor al modului de producție în dezvoltarea societății. Combătînd concepțiile idealiste despre istorie care au dominat înainte vreme, Marx și Engels dovedesc că „ideile nu pot niciodată să ducă dincolo de cadrul vechii rînduieli a lumii ; întotdeauna ele pot să ducă numai dincolo de cadrul ideilor vechii rînduieli a lumii. În general, ideile nu pot *înfăptui nimic*. Pentru înfăptuirea ideilor este nevoie de oameni care trebuie să

întrebuințeze forța practică" (vezi volumul de față, pag. 133). De o mare însemnătate este teza emisă în „Sfînta familie” că masa, poporul este adevăratul creator al istoriei omenirii. Marx și Engels au arătat că cu cît revoluția care are loc în societate este mai cuprinzătoare și mai adîncă, cu atît mai numeroase sînt masele care înfăptuiesc această revoluție. Lenin a subliniat în mod deosebit însemnătatea acestei idei și a caracterizat-o ca fiind una dintre tezele cele mai profunde și mai importante ale materialismului istoric.

„Sfînta familie” cuprinde concepția aproape complet cristalizată despre rolul istoric mondial al proletariatului ca clasă. În virtutea situației pe care o are în capitalism, „proletariatul poate și trebuie să se elibereze pe sine însuși” și să desființeze totodată „toate condițiile neomenesti de viață” create de societatea burgheză, căci: „Nu degeaba trece el prin școala aspră, dar care călește, a *muncii*. Nu este vorba de ceea ce cutare sau cutare proletar, sau chiar întregul proletariat, *consideră* că este scopul său în momentul de față. Este vorba de *ceea ce* proletariatul *este* în realitate și de ceea ce va fi el istoricește nevoit să facă în virtutea acestei *existențe*” (pag. 40).

O mare însemnătate are capitolul „Bătălie critică împotriva materialismului francez”, în care Marx, schițînd pe scurt dezvoltarea materialismului în filozofia vest-europeană, arată că comunismul este concluzia logică a filozofiei materialiste.

„Sfînta familie” a fost scrisă sub influența puternică exercitată de concepțiile materialiste ale lui Ludwig Feuerbach, care au jucat un mare rol în trecerea lui Marx și Engels de la idealism la materialism; totodată această lucrare conține elemente ale acelei critici a materialismului metafizic și contemplativ al lui Feuerbach pe care Marx a făcut-o în primăvara anului 1845 în „Teze despre Feuerbach”. Ulterior, stabilind locul pe care-l ocupă „Sfînta familie” în istoria marxismului, Engels a scris: „Cultul omului abstract, care alcătuia miezul noii religii a lui Feuerbach, trebuia înlocuit cu știința despre oamenii reali și despre dezvoltarea lor istorică. Această dezvoltare și depășire a punctului de vedere al lui Feuerbach au fost inaugurate de Marx în 1845 în cartea sa «Sfînta familie»” (F. Engels: „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane”)*.

* Vezi și K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 417. — *Nota Trad.*

În „Sfînta familie” sînt formulate cîteva teze care stau la baza economiei politice marxiste. Spre deosebire de socialiștii utopiști, Marx fundamentează inevitabilitatea obiectivă a victoriei comunismului prin aceea că proprietatea privată în dezvoltarea ei economică își sapă singură mormîntul.

Volumul cuprinde lucrarea lui Friedrich Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia”, pe care Lenin a considerat-o drept una dintre cele mai bune opere ale literaturii socialiste mondiale. Cum a spus ulterior chiar autorul ei, aceasta este o lucrare de tinerețe care oglindește una dintre primele etape ale marxismului în dezvoltare. Engels analizează structura economică și politică a Angliei și arată pe baza exemplului acestei țări, pe atunci mai dezvoltată decît toate celelalte, o serie de legi ale producției capitaliste. El dezvăluie adîncimea revoluției industriale care a condiționat apariția proletariatului industrial și subliniază că interesele muncitorilor sînt ireconciliabile cu interesele capitaliștilor. Engels demonstrează că în capitalism se formează în mod inevitabil o armată industrială de rezervă compusă din șomeri, că crizele economice se repetă periodic și că exploatarea clasei muncitoare și a maselor de oameni ai muncii se intensifică pe măsură ce crește producția capitalistă. Lenin spunea că cartea lui Engels este „un cumplit act de acuzare împotriva capitalismului și a burgheziei”. Engels descrie condițiile de viață și de muncă insuportabil de grele ale muncitorilor din Anglia și arată că însăși situația proletariatului îl împinge în mod inevitabil la luptă pentru eliberarea sa și pentru răsturnarea orînduirii capitaliste. În lupta de clasă a proletariatului, Engels vede uriașa forță a dezvoltării istorice și-i critică pe socialiștii oweniști englezi pentru faptul că propovăduiesc dragostea și frăția generală. Generalizînd experiența mișcării muncitorești din Anglia, Engels ajunge la concluzia că grevele și uniunile sînt, desigur, un mijloc eficace pentru organizarea și educarea clasei muncitoare, dar un mijloc care nu este în stare s-o elibereze din sclavia salariată. Deși Engels apreciază cartismul drept prima mișcare politică independentă a proletariatului, el îi critică totuși pe cartiști pentru limitarea scopurilor lor și elaborează teza teoretică extrem de însemnată despre necesitatea unirii cartismului cu socialismul.

Articolele lui Engels „Succesele rapide ale comunismului în Germania” și „Două cuvîntări rostite la Elberfeld”, publicate în volum, prezintă un interes deosebit, deși mai poartă urmele influenței concepțiilor filozofice etice ale lui Feuer-

bach care nu fuseseră încă complet învinse. Aceste lucrări cuprind un valoros material biografic cu privire la Marx și Engels și oglindesc intensa muncă agitatorică și organizatorică depusă de Engels în Provincia Renană în iarna 1844/1845. Lenin a caracterizat condițiile în care s-a desfășurat activitatea lui Engels în felul următor: „În Germania de atunci, toată lumea era comunistă, afară doar de proletari. Comunismul era o formă de exprimare a atitudinii opoziționiste a întregii lumi, și mai ales a burgheziei... Principali propagatori ai comunismului erau pe atunci... de fapt niște burghezi bine intenționați, mai mult sau mai puțin înfuriați împotriva guvernului. Și într-o asemenea situație, în mijlocul unei puzderii de curente și fracțiuni așa-zise socialiste, Engels a știut să-și croiască drum spre socialismul *proletar*” (V. I. Lenin. Opere, ed. a 4-a, vol. 19, pag. 505)*.

După mutarea lui Engels la Bruxelles, în aprilie 1845, întemeietorii socialismului științific au continuat împreună elaborarea noilor lor concepții și au întreprins totodată noi acțiuni pentru a le publica în scopul difuzării lor și pentru a stabili o legătură cu reprezentanții mișcării proletare și democratice internaționale. Cu articolul „Recentul masacru de la Leipzig. — Mișcarea muncitorească din Germania”, scris în septembrie 1845, începe colaborarea regulată a lui Friedrich Engels la „The Northern Star”, ziarul cartiștilor englezi, cu a căror aripă revoluționară Marx și Engels stabiliseră o strânsă legătură în timpul călătoriei lor în Anglia din vara anului 1845.

În seria de articole intitulate „Situația din Germania”, scrise pentru același ziar, Friedrich Engels a făcut o analiză a structurii de clasă a societății germane și a arătat influența revoluției burgheze din Franța de la sfârșitul secolului al XVIII-lea asupra dezvoltării Germaniei. Engels se manifestă aici ca un luptător consecvent pentru o Germanie unită, democratică; el biciuiește rînduielele reacționare din statele germane, și mai cu seamă din Prusia, dominația clicii militare și a funcționărimii, despotismul principilor mari și mici. Totodată Engels a demascat esența de clasă a liberalismului burghez și a criticat cu vehemență caracterul limitat al democrației burgheze.

În introducerea și în încheierea la „Un fragment al lui Fourier despre comerț”, Engels vorbește despre Fourier prezentîndu-l drept unul dintre cei mai de seamă reprezentanți

* Vezi și V. I. Lenin, Opere, vol. 19, E.S.P.L.P. 1957, pag. 554. — Nota Trad.

ai socialismului utopic critic. În articolul „Sărbătoarea națiunilor la Londra”, Friedrich Engels proclamă comunitatea de interese a proletarilor din toate țările și demască cosmopolitismul burghez. Aceste două lucrări, ca și „Declarația” lui Karl Marx din 18 ianuarie 1846, prezintă un mare interes, deoarece au fost primele manifestări publice ale întemeietorilor socialismului științific îndreptate împotriva „adevăraților” socialiști, ale căror concepții pseudosocialiste mic-burgheze au constituit o piedică serioasă în calea dezvoltării mișcării revoluționare proletare și democratice din Germania. În vederea pregătirii terenului pentru crearea unui partid proletar, Marx și Engels au înființat la Bruxelles, în ianuarie 1846, Comitetul comunist de corespondență, al cărui scop era strângerea legăturilor ideologice și organizatorice dintre comuniștii revoluționari și muncitorii progresiști din Germania și cei din alte țări, precum și lupta împotriva diferitelor curente, străine proletariatului, din mișcarea muncitorească.

Lucrările cuprinse în volumul al II-lea al Operelor aparțin unei perioade în care procesul de elaborare a marxismului nu era încă terminat. Aceasta și-a găsit expresia și în terminologia folosită de Marx și Engels. Terminologia marxistă științifică a fost elaborată și precizată treptat pe măsura cristalizării și dezvoltării învățaturii lor.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lângă C.C. al P.C.U.S.*

La baza prezentului volum stă ediția în limba rusă scoasă sub îngrijirea Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. El mai conține însă în plus față de ediția rusă câteva articole ale lui Engels, și anume: „Descrierea coloniilor comuniste de dată mai recentă și care mai ființează încă”, un scurt articol despre vizita reginei Victoria în Germania, apoi un articol descoperit de curînd, „Istoricul legilor cerealelor din Anglia”, ca și articolul „Date suplimentare cu privire la situația clasei muncitoare din Anglia”, apărut în „Westphälisches Dampfboot”. În afară de acestea au mai fost incluse în volumul de față prefața lui Friedrich Engels la

ediția americană (1887), precum și cea la ediția a doua germană (1892) a „Situației clasei muncitoare din Anglia”, materiale care înlesnesc studiul lucrării propriu-zise.

Textul a fost verificat după primele ediții apărute sau după fotocopii; de asemenea au fost verificate și textele citate de Marx și Engels, în măsura în care am avut la îndemână originalele. La fiecare lucrare sînt indicate izvoarele la care s-a recurs.

Textele citate de Marx și Engels au fost tipărite cu petite, pentru a fi mai ușor identificate. Cuvintele și citatele în limbi străine care apar în text sînt traduse în note de subsol. Traducerile articolelor scrise în limbi străine au fost verificate sau refăcute.

.....

Volumul mai conține adnotări explicative indicate în text prin cifre puse la capătul cuvîntului respectiv, un indice de persoane, date despre viața și activitatea lui Marx și a lui Engels, un indice bibliografic și un indice de ziare și publicații periodice.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lîngă C.C. al P.S.U.G.*

KARL MARX
și
FRIEDRICH ENGELS

Septembrie 1844 — februarie 1846

K. MARX și F. ENGELS

Sfânta familie

sau

critica criticii critice

împotriva lui Bruno Bauer & Co.¹

Scris de K. Marx și F. Engels

în septembrie-noiembrie 1844

*Apărut pentru prima oară la
Frankfurt pe Main în 1845*

*Semnat: Friedrich Engels
și Karl Marx*

*Se tipărește după textul
editei din 1845*

Die heilige Familie,

oder

K r i t i k

der

k r i t i s c h e n K r i t i k.

Gegen Bruns Bauer & Consorten.

Von

Friedrich Engels und Karl Marx.

Frankfurt a. M.

L i t e r a r i s c h e A n s t a l t .

(J. Mitten.)

1 8 4 5.

Coperta primei ediții a „Sfintei familii”

Prefață

Umanismul real nu are în Germania dușman mai primejdios decât *spiritualismul* sau *idcalismul speculativ*, care în locul omului individual real pune „conștiința de sine” sau „*spiritul*” și care împreună cu evanghelistul propovăduiește: „Duhul este carele dă viață, trupul nu folosește nimic”. E de la sine înțeles că acest spirit fără trup are spirit numai în propria sa închipuire. Ceea ce combatem în critica lui Bauer este tocmai *speculația* care se reproduce în chip de *caricatură*. Ea reprezintă pentru noi cea mai desăvârșită expresie a principiului *creștin-german*, care face o ultimă încercare de a se afirma prin transformarea „*criticii*” însăși într-o putere transcendentă.

Expunerea noastră se referă mai ales la „Allgemeine Literatur-Zeitung”² a lui Bruno Bauer — avem în față primele ei opt numere — pentru că aici critica lui Bauer, și o dată cu ea absurditatea *speculației germane în genere*, a atins punctul culminant. Critica critică (critica pe care o face „Literatur Zeitung”) e cu atât mai instructivă, cu cât duce pînă la capăt denaturarea realității cu ajutorul filozofiei și face din această denaturare o adevărată comedie. Drept exemplu pot servi Faucher și Szeliga. — „Literatur-Zeitung” oferă un material a cărui analiză poate să ajute și unui public mai larg să-și facă o idee clară despre iluziile filozofiei speculative. Acesta este scopul lucrării noastre.

Modul nostru de expunere este determinat, firește, de caracterul *obiectului* expunerii. Critica criticii stă în toate privințele *sub* nivelul atins de dezvoltarea gândirii teoretice germane. De aceea, dacă nu *insistăm aici* prea mult asupra acestei dezvoltări, aceasta se justifică prin natura obiectului nostru.

Mai mult chiar : critica critică ne obligă să-i opunem *ca atare* rezultatele obținute pînă acum.

Publicăm deci această polemică înaintea scrierilor de sine stătătoare, în care vom înfățișa — bineînțeles fiecare dintre noi separat — părerile noastre pozitive și totodată punctul nostru de vedere pozitiv asupra doctrinelor filozofice și sociale mai noi.

Paris, septembrie 1844.

Engels, Marx

CAPITOLUL I

„Critica critică sub înfățișarea unui legător de cărți“,
sau critica critică în persoana d-lui Reichardt

Critica critică, oricît de ridicată s-ar ști deasupra masei, simte totuși pentru această masă o milă nesfîrșită. Și critica așa a iubit masa, încît a trimis pe pămînt pe fiul său unul-născut, pentru ca oricine care crede într-însul să nu piară, ci să aibă viață critică. Critica devine masă și sălășluiește printre noi și noi vedem mărirea ei, asemenea măririi celui unuia născut din tatăl. Cu alte cuvinte, critica devine socialistă și vorbește „de scrieri despre pauperism“³. Ei nu i se pare un sacrilegiu de a fi asemenea lui Dumnezeu, ci se înstrăinează de sine însăși și ia chipul unui legător de cărți și se înjosește pînă la absurdități, ba chiar pînă la absurdități critice în limbi străine. Ea, a cărei puritate cerească și feciorelnică se cutremură la ideea unei atingeri cu masa leproasă și păcătoasă, se stăpînește pînă într-atît încît ia cunoștință de scrierile lui „Bodz“^{*} și „ale tuturor autorilor care au scris despre pauperism“, și „de ani de zile urmărește pas cu pas răul vremii“; ea refuză să scrie pentru specialiștii erudiți, ea scrie pentru marele public, evită orice expresii neobișnuite, orice „exhibiție de termeni latinești, orice jargon de breaslă“; toate acestea ea le îndepărtează din scrierile *altora*, căci ar fi să cerem într-adevăr prea mult dacă ne-am aștepta ca însăși critica să se supună „acestei reglementări administrative“. Dar nici acest lucru ea nu-l face decît în parte; cu o ușurință demnă de admirat, ea se leapădă, dacă nu chiar de cuvintele propriu-zise, cel puțin de conținutul lor, — și cine va putea să-i impute că folosește „o mare mulțime de cuvinte străine neinteligibile“, cînd prin manifestări sistematice ea însăși dovedește cu prisosință că și pentru ea aceste cuvinte au rămas

^{*} Pseudonimul lui Charles Dickens: Boz, denaturat de Reichardt.
— Nota Red.

neînțelese? Dăm câteva mostre de manifestări sistematice de acest gen.

„De aceea are oroare de *instituțiile cerșetoriei*”.

„O teorie a responsabilității în care orice manifestare a *gîndiril umane devine o imagine a soției lui Lot*”.

„Pe cheia de boltă a acestei *construcții ingenioase* într-adevăr *bogată în convingeri*”.

„Acesta este conținutul principal al testamentului politic al lui Stein, pe care, încă înainte de a părăsi serviciul activ, acest mare om de stat l-a înminat cîrmuirii și *tuturor lucrărilor ei*”.

„Acest popor *încă nu* posedă pe atunci *nici un fel de dimensiuni* pentru o libertate atît de largă”.

„Întrucît la sfîrșitul lucrării sale publicistice el *parlamentează* cu destulă siguranță că nu mai lipsește decît *încrederea*”.

„Intelectului viril, care înalță statul și se ridică deasupra rutinei și a fricii meschine, intelectului format prin studiul istoriei și hrănit cu intuirea vie a vieții publice de stat din alte țări”.

„Educarea unei prosperități naționale generale”.

„Sub controlul autorităților, libertatea a murit în *pieptul menirii prusiene a popoarelor*”.

„Publicistică *popular-organică*”.

„Poporului, căruia și d-l Brüggemann îi eliberează *certificatul de botez al majoratului său*”.

„O contradicție destul de stridentă față de celelalte *precizii* care sînt exprimate în lucrarea consacrată aptitudinilor profesionale ale poporului”.

„Egoismul funest spulberă repede toate *himerele voinței naționale*”.

„Patima îmbogățirii grabnice etc. — iată spiritul de care era pătrunsă întreaga perioadă a Restaurației și care s-a *adaptat* timpurilor moderne cu o *suficientă cantitate de indiferență*”.

„Ideea vagă a însemnătății politice care poate fi întîlnită în rîndurile *naționalității prusiene țărănești se sprijină pe amintirea unei istorii mărețe*”.

„Antipatia a dispărut, făcînd loc unei stări de totală exaltare”.

„Fiecare în felul său a mai *pus în vedere dorința* sa particulară cu ocazia acestei tranziții uimitoare”.

„Un catehism într-un limbaj onctuos, solomonic, ale cărui cuvinte se înalță lin ca un gîngurit de porumbiță în sfera patosului și a *aspectelor tunătoare*”.

„Întregul *diletantism* al unei *neglijențe de 35 de ani*”.

„*Apostrofele vehemente* pe care unul dintre foștii conducători ai orășenilor le arunca în capul acestora ar mai fi fost acceptate, ținînd seama de liniștea sufletească a reprezentanților noștri, dacă concepția lui Benda asupra regulamentului municipal din 1808 n-ar suferi de o *afecție mahomedană a noțiunilor* referitoare la esența și aplicarea regulamentului municipal”.

Peste tot la d-l Reichardt îndrăzneala stilistică este însoțită de îndrăzneala expunerii însăși. El face tranziții de felul celor care urmează :

„D-l Brüggemann... anul 1843... teorie de stat... orice om cinstit... marea modestie a socialiștilor noștri... minuni naturale... revendicări care

trebuie prezentate Germaniei... minuni supranaturale... Avraam... Filadelfia... Mană... Maistrul brutar... dar *pentru că vorbim de minuni, Napoleon a adus*" etc.

După aceste mostre nu mai este de mirare că critica critică ne dă încă o „lămurire” asupra unei fraze pe care ea însăși o califică drept „exprimare populară”. Căci „își înarmează ochii cu putere organică pentru a pătrunde haosul”. Și aici trebuie spus că, după aceasta, nici chiar „exprimarea populară” nu poate să rămână de neînțeles pentru critica critică. Ea înțelege că drumul literaților e în mod necesar un drum strîmb dacă individul care pășește pe el nu este destul de tare ca să-l îndrepte, și de aceea îi atribuie, firește, scriitorului „operații matematice”.

Se înțelege de la sine — și istoria, care dovedește tot ce se înțelege de la sine, dovedește și aceasta — că critica nu devine masă pentru a rămîne masă, ci pentru a elibera masa de masivul ei caracter de masă, adică pentru a ridica exprimarea populară a masei la nivelul limbajului critic al criticii critice. Atunci cînd critica își însușește limbajul popular al masei și transformă acest jargon necioplit în subtilități mistice de genul subtilităților dialecticii critic critice, ea ajunge la ultima treaptă a înjosirii.

CAPITOLUL II

„Critica critică” ca „Mühleigner”⁴,
sau critica critică în persoana d-lui Jules Faucher

După ce critica, prin înjosirea ei pînă la absurdități în limbi străine, a adus conștiinței de sine servicii dintre cele mai mari și în același timp, prin această faptă, a eliberat lumea de pauperism, se înjosește și pînă la *absurditatea în practică și în istorie*. Ea se apucă de „*problemele de actualitate din Anglia*” și ne dă o *schită a istoriei industriei engleze*, schiță care este autentic *critică*⁵.

Suficientă sieși, desăvîrșită și încheată în sine, critica nu poate, firește, să recunoască istoria așa cum aceasta s-a petrecut în realitate, căci implicit ar însemna să recunoască masa cea ticăloasă în toată masivitatea caracterului ei de masă, atunci cînd este vorba tocmai de a elibera masa de caracterul ei de masă. De aceea istoria este eliberată de caracterul ei de creație a masei (von ihrer Massenhaftigkeit), iar critica, ce se comportă *liber* față de obiectul ei, se adresează astfel istoriei: *tu trebuie să te fi petrecut în cutare și cutare fel!* Toate legile criticii au putere *retroactivă*; înainte de decretele ei, istoria s-a petrecut cu totul altfel decît după aceste decrete. Tocmai de aceea istoria creată de masă (die massenhafte Geschichte), așa-zisa istorie *reală*, diferă considerabil de istoria *critică*, care se desfășoară în fața noastră începînd de la pagina a 4-a din numărul al VII-lea al revistei „Literatur-Zeitung”.

În istoria reală n-au existat *orașe industriale* înainte de a fi existat *fabrici*; în istoria critică însă, unde, așa cum se întîmplă și la *Hegel*, fiul îl zămislește pe tatăl său, *Manchester*, *Bolton* și *Preston* erau orașe industriale înfloritoare într-o vreme cînd nici pomeneală nu era de fabrici. În istoria reală, *industria bumbacului* își datorează existența mai ales mașinii „*Jenny*” a lui *Hargreaves* și mașinii „*Throstle*” (mașină de tors acționată de forța apei) a lui *Arkwright*, pe cînd mașina

„Mule”⁶ a lui *Crompton* n-a fost decît o perfecționare a mașinii „Jenny” cu ajutorul noului principiu descoperit de *Arkwright*. Istoria critică însă știe să facă deosebiri ; ea respinge cu dispreț caracterele unilaterale ale mașinilor „Jenny” și „Throstle” și decerne coroana mașinii „Mule”, ca identitate speculativă a extremelor. În realitate, inventarea mașinilor „Throstle” și „Mule” a deschis în același timp posibilitatea folosirii forței hidraulice pentru acționarea acestor mașini ; dar critica critică separă unul de altul principiile pe care mîna grosolană a istoriei le-a amestecat, și nu lasă să apară această folosire decît mai tîrziu, ca ceva cu totul deosebit. În realitate, invenția mașinii cu aburi a precedat toate invențiile de care am vorbit mai sus ; în critică însă ea le încununează pe toate și este deci *ultima* în timp.

În realitate, legăturile de afaceri dintre *Liverpool* și *Manchester*, cu însemnătatea pe care au luat-o în zilele noastre, au apărut ca urmare a exportului de mărfuri engleze ; în critică aceste legături de afaceri constituie cauza acestui export, și atît legăturile de afaceri cît și exportul sînt o urmare a vecinătății acestor două orașe. În realitate, aproape toate mărfurile pe care *Manchester* le trimite pe continent trec prin *Hull* ; în critică însă ele trec prin *Liverpool*.

În realitate, există în fabricile engleze toate treptele de salarizare, de la un șiling și jumătate pînă la 40 de șilingi și mai mult ; în critică nu există decît un salariu, acela de 11 șilingi. În realitate, mașina înlocuiește lucrul manual, în critică — gîndirea. În realitate, în *Anglia* este permisă coalizarea muncitorilor pentru a obține mărirea salariului, pe cînd în critică acest lucru este interzis, căci, atunci cînd vrea să-și permită ceva, masa trebuie să ceară întii autorizația criticii. În realitate, munca în fabrici este foarte obositoare și provoacă boli specifice — s-au scris chiar tratate groase de medicină asupra acestor boli ; în critică se consideră că „efortul excesiv nu poate să stînjenească munca, pentru că mașina este aceea care furnizează forța”. În realitate mașina este o mașină, în critică ea are o voință, deoarece ea nu se odihnește, nici muncitorul nu se poate odihni și, prin urmare, el este supus unei voințe străine.

Dar toate astea nu sînt decît floare la ureche. Critica nu se poate mulțumi cu partidele reale (*massenhafte Parteien*) existente în *Anglia* ; ea creează altele noi, creează un „partid industrial”, lucru pentru care istoria ar trebui să-i fie recunoscătoare. În schimb, ea bagă într-o singură oală munci-

tori industriali și fabricanți — face oare să te sinchisești de astfel de fleacuri? — și decretează că, dacă muncitorii industriali nu și-au dat contribuția la fondul Ligii împotriva legilor cerealelor⁷, aceasta se datorează sărăciei și nu relei-voințe sau atașamentului lor față de cartism, cum cred imbecilii de fabricanți. Ea mai decretează că, dacă se abrogă legile cerealelor din Anglia, zilerii agricoli vor fi nevoiți să accepte o scădere de salariu, afirmație la care ne-am îngăduit să remarcăm foarte umil că această clasă oropsită nu se mai poate lipsi de nici o lețcaie mai mult fără a risca să moară literalmente de foame. Ea decretează că în fabricile engleze se lucrează 16 ore pe zi, cu toate că naiva și necritica lege engleză a avut grijă să stabilească că ziua de muncă nu poate să dureze mai mult de 12 ore. Ea decretează că Anglia trebuie să devină marele atelier al lumii, cu toate că, prin concurența lor, necriticii americani, germani și belgieni strică englezilor o piață după alta. Ea decretează, în sfârșit, că *centralizarea proprietății* și consecințele ei pentru clasele de oameni ai muncii nu sînt cunoscute în Anglia nici de clasa celor avuți, nici de clasa celor neavuți, cu toate că imbecilii de cartiști își închiuie că le cunosc foarte bine, iar *socialiștii* cred că au expus de mult în amănunt aceste consecințe, și cu toate că chiar partizani whigi și tory, cum sînt *Carlyle*, *Alison* și *Gaskell*, au dovedit prin propriile lor lucrări că le cunosc foarte bine.

Critica decretează că *legea zilei de muncă de 10 ore* a lordului *Ashley*⁸ este o măsură slabă, bazată pe principiul : calea de mijloc e calea de aur, iar lordul *Ashley* însuși este o „imagine fidelă a activității constituționale”, în timp ce pînă acum fabricanții, cartiștii, proprietarii funciari, pe scurt tot ce constituie Anglia reală (die ganze Massenhaftigkeit Englands), au văzut în această măsură expresia, ce-i drept foarte atenuată, a unui principiu cît se poate de radical, căci ea ar pune secula la rădăcina comerțului exterior și deci la rădăcina sistemului industrial, sau, mai bine zis, nu numai că ar pune secula, dar ar și înfige-o adînc în această rădăcină. Critica critică este mai bine informată. Ea știe că problema zilei de muncă de 10 ore a fost discutată în fața unei „comisii” a Camerei comunelor, pe cînd ziarele necritice ar vrea să ne încredințeze că această „comisie” era *Camera însăși*, adică „*întreaga Cameră constituită în comitet*”; dar critica trebuie neapărat să înlăture această ciudățenie a constituției engleze.

Critica critică, care *generează* *contrarul* ei : *prostia masei*, generează și prostia lui sir James Graham și, printr-o interpretare critică a limbii engleze, îi atribuie cuvinte pe care necriticul ministru de interne nu le-a spus niciodată ; și aceasta numai pentru ca prostia lui Graham să pună într-o lumină și mai strălucitoare înțelepciunea criticii. Dacă ar fi să dăm crezare criticii, Graham ar fi afirmat că în fabrici mașinile se uzează în aproximativ 12 ani, indiferent dacă lucrează zilnic 10 sau 12 ore, și că de aceea o lege care ar introduce ziua de muncă de 10 ore l-ar pune pe capitalist în imposibilitatea de a reproduce în 12 ani, prin lucrul mașinilor, capitalul investit în aceste mașini. Critica dovedește prin aceasta că îi atribuie lui sir James Graham un sofism, căci o mașină care lucrează zilnic cu $\frac{1}{6}$ din timp mai puțin va rămîne, firește, în stare de funcționare un timp mai îndelungat.

Oricît de justă ar fi această observație făcută de critica critică împotriva propriului ei sofism, trebuie, pe de altă parte, să se recunoască — și aceasta în favoarea lui sir James Graham — că el însuși a spus că sub regimul unei legi care ar introduce ziua de muncă de 10 ore mașina ar trebui să-și mărească viteza în aceeași proporție în care i se va fi redus timpul de lucru, cuvinte pe care critica le citează ea însăși în [numărul] VIII, pag. 32, și că, în această ipoteză, timpul de uzură ar rămîne același, adică 12 ani. Acest lucru trebuie să fie recunoscut cu atît mai mult, cu cît această recunoaștere înseamnă proslăvirea și glorificarea „Criticii” [„*der Kritik*“], fiindcă numai Critica este aceea care nu numai că a creat ea însăși acest sofism, ci l-a și spulberat. Critica se arată tot atît de mărinimoasă față de lordul *John Russell*, căruia îi atribuie intenția de a modifica forma orînduirii de stat și sistemul electoral ; de unde trebuie să conchidem că, una din două, ori tendința criticii de a fabrica prostii este neobișnuit de puternică, ori lordul *John Russell* a devenit în ultimele opt zile un critic critic.

Cu adevărat grandioasă însă, în meșteșugul ei de a fabrica prostii, devine critica abia atunci cînd descoperă că muncitorii englezi — care în aprilie și mai au organizat nenumărate mitinguri și au întocmit nenumărate petiții cu scopul de a obține introducerea legii zilei de muncă de 10 ore, muncitorii care, de la un capăt la altul al districtelor industriale, se aflau într-o stare de agitație cum nu s-a mai văzut în ultimii doi ani —, că acești muncitori nu manifestă decît un „interes *parțial*” față de această problemă, cu toate că se constată că „și limitarea

legală a timpului de muncă îi preocupă pe ei". Critica devine cu adevărat grandioasă atunci când, întrecându-se pe sine însăși, face descoperirea colosală, strălucită, nemaiauzită că „cea mai mare parte a dorințelor muncitorilor se îndreaptă spre abrogarea legilor cerealelor, abrogare care le dă iluzia unui ajutor imediat, și că această situație va dura pînă în ziua când realizarea, devenită sigură, a acestor dorințe le va dovedi în chip practic inutilitatea acestei abrogări". Și aceasta se spune despre muncitorii care la toate mitingurile publice obișnuiesc să alunge de la tribună pe oratorii care pledează pentru abrogarea legilor cerealelor, despre muncitorii care au făcut ca Liga împotriva legilor cerealelor să nu mai îndrăznească să țină mitinguri publice în nici un oraș industrial englez, despre muncitorii care consideră Liga drept singurul lor dușman și care în timpul dezbaterilor asupra zilei de muncă de 10 ore au fost susținuți de conservatori, așa cum s-a întimplat mai întotdeauna pînă atunci la dezbaterile unor chestiuni similare. Încîntătoare este critica și atunci când găsește că „muncitorii continuă să se lase ademeniți de promisiunile largi ale *cartismului*", care nu este decît expresia politică a opiniei publice a muncitorilor; cînd, în adîncul spiritului ei absolut, critica își dă seama că „ambele grupări, gruparea politică și cea a proprietarilor funciari și a proprietarilor de fabrici, nu se mai confundă și nu mai coincid", în timp ce noi pînă acum n-am mai auzit ca gruparea proprietarilor funciari și a proprietarilor de fabrici — dat fiind caracterul restrîns, din punct de vedere numeric, al acestor două clase de proprietari și egalitatea lor în ceea ce privește drepturile politice (cu excepția cîtorva pari) — să aibă un caracter atît de larg, și ca această grupare, care de fapt este expresia cea mai consecventă a partidelor politice și reprezintă vîrfurile lor, să se identifice în mod absolut cu partidele politice. Amuzantă este critica atunci cînd atribuie campionilor abrogării legilor cerealelor necunoașterea faptului că, ceteris paribus *, o scădere a prețului cerealelor ar avea drept urmare necesară o scădere a salariilor și că deci nimic nu s-ar schimba, pe cînd în realitate acești domni se așteaptă ca scăderea inevitabilă a salariilor și deci a cheltuielilor de producție să aducă o extîndere a pieței, deci o scădere a concurenței printre muncitori, fapt datorită căruia salariile s-ar menține totuși, în raport cu prețul cerealelor, la un nivel ceva mai ridicat decît în momentul de față.

* — celelalte împrejurări rămînînd neschimbate. — *Nota Trad.*

Critica, care, plină de încîntare artistică, creează liber con-
trarul ei, absurditatea, aceeași critică care acum doi ani ex-
clama: „Critica vorbește nemțește, teologia vorbește lati-
nește”⁹, aceeași critică a învățat acum *englezește* și nu-
mește pe proprietarii funciari „Landeigner” (land-owners), pe
proprietarii de fabrici „Mühleigner” (mill-owners) — mill se
numește în engleză orice fabrică ale cărei mașini sînt puse
în mișcare de forța aburului sau de forță hidraulică —, pe
muncitori „Hände” * (hands), iar în loc de „intervenție” spune
interferență (interference). Și în nesfîrșita ei milă pentru limba
engleză, care e pe de-a-ntregul pătrunsă de păcătosul caracter
de masă (von sündhafter Massenhaftigkeit), catadicsește s-o
îndrepte și s-o dezbare de regula pedantă în virtutea căreia
englezii pun titlul „sir” înaintea *pr numelui* cavalerilor și al
baroneților. Masa zice: „sir James Graham”, critica — „sir
Graham”.

Transformînd istoria și limba *engleză*, critica o face din
principiu, și nu din *ușurință*, lucru pe care ni-l va dovedi în-
dată *temeinicia* cu care tratează *istoria d-lui Nauwerck*.

* — brațe. — *Nota Trad.*

CAPITOLUL III

„Temeinicia criticii critice”,
sau critica critică în persoana d-lui J. (Jungnitz ?) ¹⁰

Disputa nespuse de importantă dintre d-l *Nauwerck* și Facultatea de filozofie din Berlin nu putea să rămână în afara atenției criticii ; și ea doar a trecut prin ceva asemănător și de aceea soarta d-lui *Nauwerck* trebuie să-i servească drept fundal, pe care să se contureze cu atât mai izbitor *destituirea* ei *de la Bonn*¹¹. Deoarece critica s-a obișnuit să considere povestea de la Bonn ca evenimentul cel mai important al secolului și a scris chiar „Filozofia destituirii criticii”, era de așteptat ca ea să transforme „coliziunea” de la Berlin într-o construcție filozofică asemănătoare, elaborată în amănunt. Ea dovedește apriori că totul trebuia să se petreacă într-acest chip, și nu altfel, și anume :

1) De ce Facultatea de filozofie a trebuit să intre în „coliziune” cu un filozof al statului, și nu cu un logician sau cu un metafizician ;

2) de ce această coliziune nu putea să fie atât de dură și nici atât de hotărâtă cum a fost conflictul de la Bonn dintre critică și teologie ;

3) de ce această coliziune n-a fost, la urma urmei, decît o prostie, din moment ce în coliziunea ei de la Bonn critica epuizase deja toate principiile posibile, orice conținut posibil, și că de aici înainte istoriei universale nu-i rămînea decît să plagieze critica ;

4) de ce Facultatea de filozofie s-a simțit ea însăși vizată în atacurile îndreptate împotriva scrierilor d-lui *Nauwerck* ;

5) de ce d-lui N[*auwerck*] nu i-a rămas altceva de făcut decît să se retragă de bunăvoie ;

6) de ce facultatea a trebuit să-l apere pe d-l N[*auwerck*] dacă nu voia să se decică de ea însăși ;

7) de ce „dezbinarea dinăuntru facultății însăși a trebuit în mod necesar să se înfățișeze în așa fel” încît facultatea să dea dreptate atît lui N[auwerck] cît și cîrmuirii și în același timp să nu dea dreptate nici unuia dintre ei ;

8) de ce facultatea n-a găsit în scrierile lui N[auwerck] nici un motiv pentru îndepărtarea lui ;

9) care este cauza lipsei de claritate a votului în ansamblul lui ;

10) de ce facultatea, „în calitatea ei de for științific (!), se crede (!) în drept (!) să cerceteze fondul problemei” ; și, în sfîrșit,

11) de ce facultatea nu vrea totuși să scrie așa cum scrie d-l N[auwerck].

Critica consacră acestor importante probleme patru pagini de o rară profunzime, și cu acest prilej demonstrează, întemeiat pe logica lui Hegel, de ce totul s-a petrecut așa cum s-a petrecut și de ce însuși dumnezeu n-ar fi putut schimba nimic. Într-un alt loc, critica spune că nu cunoaștem încă în mod temeinic nici o epocă istorică ; modestia nu-i permite să spună că cunoaște foarte bine cel puțin propria ei coliziune cît și cea a lui Nauwerck, care, ce-i drept, nu sint epoci, dar care, după părerea criticii, *fac* epocă.

Critica critică, „depășind” în sine „momentul” „*temeiniciei*”, devine „*liniștea cunoașterii*”.

CAPITOLUL IV

„Critica critică” ca liniștea cunoașterii,
sau „critica critică” în persoana d-lui Edgar1. „L'Union ouvrière” de Flora Tristan¹²

Socialiștii francezi afirmă : muncitorul face totul, produce totul, și totuși nu are nici drepturi, nici proprietate, într-un cuvânt nu are nimic. Prin gura d-lui *Edgar*, care este o întruchipare a *liniștei cunoașterii*, critica răspunde :

„Pentru a putea crea totul este nevoie de o conștiință superioară conștiinței muncitorului. Propoziția nu este adevărată decât dacă o inversăm : muncitorul nu face nimic, de aceea nu posedă nimic ; și nu face nimic pentru că munca lui rămîne totdeauna o muncă individuală, menită să satisfacă nevoile lui strict personale, rămîne o muncă pur cotidiană”.

Aici critica atinge acea culme a abstracției de unde numai propriile ei creații mintale și generalități contrare oricărei realități îi par a fi „ceva” sau chiar „*totul*”. Muncitorul nu creează nimic pentru că nu creează decât obiecte „individuale”, adică sensibile, tangibile, fără spirit și fără critică, obiecte de care critica pură are oroare. Tot ce este real, tot ce este viu este necritic, ține de masă (ist massenhaft), deci nu este „nimic”, și numai creațiile ideale, fanteziste ale criticii critice sînt „*totul*”.

Muncitorul nu creează nimic pentru că munca lui rămîne o muncă individuală, menită să satisfacă numai propriile lui nevoi, adică pentru că, în actuala ordine a lumii, diferitele ramuri, strîns legate, ale muncii sînt despărțite între ele, ba sînt chiar opuse una alteia, într-un cuvînt pentru că munca nu este *organizată*. Însăși teza criticii, dacă luăm această teză în singurul sens rațional pe care îl poate avea, reclamă organizarea muncii. Flora Tristan — analiza lucrării căreia a prilejuit această strălucită teză — cere același lucru și, pentru insolența de a fi luat-o înaintea criticii critice, este tratată de aceasta din urmă „en canaille” *. Muncitorul nu creează

* — cu dispreț. — *Nota Trad.*

nimic ; această teză este de altminteri — abstracție făcînd de faptul că muncitorul *izolat* nu produce nimic *întreg*, ceea ce este o tautologie — complet absurdă. Critica critică nu creează nimic ; muncitorul creează totul, și o face în așa măsură încît și prin creațiile spiritului său face de rușine întreaga critică ; muncitorii englezi și francezi ne oferă cea mai bună dovadă în această privință. Muncitorul îl creează chiar pe om ; criticul va rămîne însă pentru totdeauna un neom, avînd în schimb satisfacția de a fi un critic critic.

„Flora Tristan ne dă un exemplu de acel dogmatism feminin care vrea să aibă o formulă și și-o făurește din categoriile existentului”.

Critica nu face decît „să-și făurească formule din categoriile existentului”, și anume din filozofia *hegeliană* existentă și din aspirațiile sociale existente ; formule, nimic altceva decît formule ; și, cu toate invectivele ei împotriva dogmatismului, ea se osîndește singură la dogmatism, și chiar la dogmatism *feminin*. Ea este și rămîne o babă ; ea este filozofia *hegeliană* văduvită și vestejită, care își sulemenește și își gătește trupul, uscat pînă la abstracția cea mai respingătoare, și aruncă ochiade în toate colțurile Germaniei în căutarea unui amator.

2. Béraud despre prostituate

Din moment ce a binevoit să se ocupe de problemele sociale, d-l Edgar se amestecă și în „*relațiile de desfrîu*” ([numărul] V, pag. 26).

El critică cartea scrisă de Béraud, comisar de poliție de la Paris, despre prostituție, pentru că înainte de toate îl interesează „*punctul de vedere*” pe care se situează „Béraud atunci cînd apreciază situația prostituatelor în societate”. „*Liniștea cunoașterii*” se miră că un om din poliție se situează pe un punct de vedere polițienesc, și dă masei să înțeleagă că acest punct de vedere este complet fals. Dar nu-i dă să înțeleagă care e punctul ei de vedere. Firește ! Cînd critica se ocupă de prostituate, nu-i poți cere s-o facă în public.

3. Dragostea

Pentru a ajunge la o deplină „*liniște a cunoașterii*”, Critica critică trebuie să încerce înainte de toate să se descotorosească de *dragoste*. Dragostea este o pasiune, și nimic nu-i

mai primejdios pentru liniștea cunoașterii decît pasiunea. De aceea, în legătură cu romanele d-nei von Paalzow, pe care d-l Edgar ne asigură că „le-a studiat temeinic”, d-sa biruie „un lucru copilăros cum este așa-zisa dragoste”. Dragostea este o adevărată grozăvie, care stîrnește mînia criticii critice, îi răscolește fierea și o face chiar să-și piardă mințile.

„Dragostea... este o zeiță crudă, care, ca orice divinitate, vrea ca omul să i se dea în întregime, și nu se declară mulțumită decît atunci cînd acesta îi jertfește nu numai sufletul său, ci și eul său fizic. Cultul dragostei este suferința, iar apogeul acestui cult este jertfa de sine, sinuciderea”.

Pentru a transforma dragostea în „moloh”, într-un diavol întruchipat, d-l Edgar o transformă mai întîi în zeiță. Devenind zeiță, adică un obiect al teologiei, ea este, firește, supusă *criticii teologiei*; de altfel toată lumea știe că de la dumnezeu pînă la diavol nu este decît un pas. D-l Edgar transformă dragostea în „zeiță”, și chiar într-o „zeiță crudă”, făcînd din *omul care iubește*, din dragostea *omului*, omul *dragostei*, separînd de om „dragostea” ca o esență aparte și atribuindu-i acesteia ca atare o existență de sine stătătoare. Prin acest proces simplu, prin această transformare a predicatului în subiect, poți transforma critic toate determinările și toate manifestările ființei umane în *ființe fantastice* și în *înstrăinări* de sine ale ființei umane. Astfel, de pildă, critica critică face din critică, ca predicat și activitate a omului, un subiect aparte, și anume o critică îndreptată spre sine însuși, adică o *critică critică*: un „moloh”, al cărui cult este jertfa de sine, sinuciderea omului, în primul rînd sinuciderea *facultății* lui *de a gîndi*.

„Obiect — exclamă liniștea cunoașterii —, obiect, iată expresia justă, căci, pentru cel ce iubește, cel iubit (femininul lipsește) importă numai ca *acest obiect exterior al afecțiunii* celui dintîi, obiect în care vrea să-și vadă satisfăcut propriul său simțămînt egoist”.

Obiect! Ce lucru îngrozitor! Nu există nimic mai respingător, mai profan, cu un mai pronunțat caracter de masă decît *obiectul* — à bas * *obiectul!* Cum putea subiectivitatea absolută, *actus purus* **, critica „pură” să nu vadă în dragoste sa bête noire ***, o întrupare a diavolului, cum putea ea să nu vadă toate acestea în dragoste, care mai mult ca orice îl învață

* — jos. — *Nota Trad.*

** — actul pur. — *Nota Trad.*

*** — lucrul cel mai nesuferit. — *Nota Trad.*

pe om să creadă în lumea obiectivă din afara lui, care nu numai că face din om un obiect, dar și din obiect un om !

Dragostea, continuă scoasă din fire liniștea cunoașterii, dragostea nu se mulțumește să-l transforme pe om în categoria „obiect” pentru alt om ; ea îl transformă chiar într-un obiect *determinat, real*, în *acest* obiect rău, individualizat (vezi Hegel, „Fenomenologia”¹³, cu privire la categoriile : Acesta și Acela, unde se polemizează și împotriva categoriei rele „Acesta”), *exterior*, care are nu numai o existență interioară, ascunsă în creier, ci și una sensibilă.

Amorul

Nu stă numai în creier zăvorât.

Nu, iubita este un *obiect sensibil*, și critica critică cere ca, atunci când se înjosește să recunoască un obiect, acesta să fie cel puțin un obiect *nesensibil*. Dar dragostea este un *materialist necritic și necreștin*.

În sfârșit, dragostea merge pînă acolo încît transformă un om în „*acest obiect exterior al afecțiunii*” altui om, într-un obiect în care își găsește satisfacerea simțămîntul *egoist* al altui om, *egoist* pentru că *își caută* în alt om *propria sa esență*, dar așa ceva nu trebuie îngăduit. Critica critică e atît de *liberă* de orice *egoism*, încît *găsește* epuizată în *propriul ei* eu totalitatea esenței omenești.

Firește că d-l Edgar nu ne spune prin ce se deosebește iubita de celelalte „obiecte exterioare ale afecțiunii în care își găsesc satisfacerea simțămintele egoiste ale oamenilor”. Femeătorul obiect al dragostei, atît de plin de înțelesuri și de conținut, nu sugerează liniștei cunoașterii decît schema categorială : „*acest obiect exterior al afecțiunii*”, întocmai cum o cometă, de pildă, nu sugerează filozofului speculativ al naturii decît categoria „*negativitate*”. Făcînd din om obiectul exterior al afecțiunii sale, omul, ce-i drept, după propria mărturisire a criticii critice, îi atribuie acestuia „*însemnătate*”, dar, ca să zicem așa, o *însemnătate obiectivă*, pe cînd însemnătatea pe care critica o atribuie obiectelor nu este altceva decît însemnătatea pe care și-o atribuie sie însăși și care, prin urmare, nici nu se afirmă în „*existența cea rea exterioară*”, ci în „*neantul*” obiectului însemnat din punct de vedere critic.

Dacă pentru liniștea cunoașterii omul real nu reprezintă un *obiect*, în schimb *omenirea* reprezintă pentru ea un *lucru*. Dragostea critică „*se ferește* înainte de toate ca din cauza per-

soanei să nu uite *lucrul*, care nu este altceva decât lucrul însuși al omenirii". Dragostea necritică nu separă omenirea de omul individual, de omul ca persoană.

„Dragostea însăși, ca o pasiune *abstractă*, despre care nu se știe de unde vine și încotro se duce, nu poate prezenta interes pentru o dezvoltare *interioară*”.

Pentru liniștea cunoașterii, dragostea este o pasiune *abstractă* în sensul limbajului *speculativ*, în care concretul se numește abstract, iar abstractul concret.

Cum zice poetul :

De unde vine, cine-i ea
Era o taină nepătrunsă.
Pleca, și urma-i se pierdea,
Și vraja-i rămânea ascunsă¹⁴.

Pentru abstracție, dragostea este „fata de pe meleaguri străine”, fără pașaport dialectic, și de aceea poliția critică o expulzează din țară.

Pasiunea dragostei nu poate prezenta interes pentru o dezvoltare *interioară*, pentru că nu poate fi construită apriori, pentru că dezvoltarea ei este o dezvoltare reală care are loc în lumea simțurilor și între indivizi reali. Interesul principal al construcției speculative stă însă în întrebările „de unde” și „încotro”. „De unde” este tocmai „*necesitatea* unui concept, dovada și deducția lui” (Hegel). „Încotro” este determinarea „prin care fiecare verigă a circuitului speculativ, ca element însuflețit al metodei, este în același timp începutul unei noi verigi” (Hegel). Dragostea ar merita deci „interesul” criticii speculative numai dacă „de unde” și „încotro”, aplicate ei, ar putea fi construite apriori.

Critica critică combate aici nu numai dragostea, ci tot ce este viu, nemijlocit, orice experiență senzorială, orice experiență *reală* în general, despre care niciodată nu se știe apriori „de unde” și „încotro”.

Prin victoria sa asupra dragostei, d-l Edgar s-a afirmat pe deplin ca „liniște a cunoașterii” și, ocupându-se de *Proudhon*, poate dovedi îndată o mare virtuozitate de cunoaștere, pentru care „obiectul” a încetat de a mai fi „*acest obiect exterior*”, și totodată poate dovedi o și mai mare *antipatie* față de limba franceză.

4. Proudhon

După spusele criticii critice, nu Proudhon, ci „punctul de vedere proudhonist” a scris lucrarea „Qu'est-ce que la propriété?”¹⁵

„Încep descrierea punctului de vedere proudhonist cu o caracterizare a scrierii sale” (a punctului de vedere) „«Ce este proprietatea?»”.

Deoarece numai scrierile punctului de vedere critic au de la sine caracter, caracterizarea critică începe în mod necesar prin a imprima un anumit caracter scrierii lui Proudhon. D-l Edgar imprimă acestei scrieri un caracter prin aceea că o traduce. El îi imprimă, firește, un caracter rău, pentru că o transformă într-un obiect al „Criticii”.

Scrierea lui Proudhon este deci supusă unui dublu atac din partea d-lui Edgar : unul *tacit*, în traducerea lui caracterizantă, iar altul *fățiș exprimat*, în notele sale marginale critice. Vom vedea că d-l Edgar dă dovadă de o forță nimicitoare mai mare atunci când traduce decât atunci când comentează.

Traducere caracterizantă nr. 1

„Nu vreau (zice Proudhon tradus în mod critic) să dau un sistem al noului ; nu vreau decât desființarea privilegiului, desființarea sclaviei... dreptate, nimic altceva decât dreptate, iată părerea mea”.

Proudhon cel caracterizat se mărginește la a voi și a fi de părere, pentru că „bunavoința” și „părerea” neștiințifică sînt atribute caracteristice ale masei necritice. Proudhon cel caracterizat adoptă atitudinea smerită care șade bine masei și subordonează ceea ce vrea față de ceea ce nu vrea. El nu pretinde că vrea să dea un sistem al noului ; el vrea ceva mai puțin, el nu vrea *nimic* altceva decât desființarea privilegiului etc. Pe lângă această subordonare critică a voinței pe care o are față de voința pe care nu o are, primele lui cuvinte se disting îndată printr-o specifică lipsă de logică. Autorul, care își începe lucrarea spunînd că nu vrea să dea un sistem al noului, trebuie să ne spună, firește, ce anume vrea să dea, fie că este vorba de idei vechi sistematizate sau de idei noi nesistematizate. Dar Proudhon cel caracterizat, care nu vrea să dea un sistem al noului, vrea el oare să dea desființarea privilegiilor ? Nu. El o vrea numai.

Adevăratul Proudhon spune : „Je ne fait pas de système ; je demande la fin du privilège” * etc. Eu nu creez nici un sistem, eu cer etc. Cu alte cuvinte, adevăratul Proudhon declară că nu urmărește țeluri abstract științifice, ci formulează față de societate revendicări practice imediate. Și revendicarea pe care o formulează nu e arbitrară. Ea e motivată și justificată prin întreaga lui expunere ; ea este rezumatul acestei expuneri, căci : „Justice, rien que justice ; tel est le résumé de mon discours” **. Cu teza sa : „Dreptate, nimic altceva decât dreptate, iată părerea mea”, Proudhon cel caracterizat se încurcă cu atât mai rău cu cât el mai crede multe alte lucruri, și, după spusele d-lui Edgar, „crede”, de pildă, că filozofia n-a fost destul de practică, „crede” că spulberă afirmațiile lui Charles Comte etc.

Proudhon cel critic se întreabă : „Înseamnă oare că omul este dator să fie veșnic nefericit?”, adică se întreabă dacă nefericirea este menirea morală a omului. Adevăratul Proudhon este un francez ușuratic și se întreabă dacă nefericirea este o necesitate materială, o fatalitate. (L'homme doit-il être éternellement malheureux ? ***).

Adevăratul Proudhon, omul din masă (der massenhafte Proudhon), spune :

„Et sans m'arrêter aux explications à toute fin des entrepreneurs de réformes, accusant de la détresse générale ceux-ci la lâcheté et l'impéritie du pouvoir, ceux-là les conspirateurs et les émeutes, d'autres l'ignorance et la corruption générale” etc.****

Pentru că expresia à toute fin este o expresie rea, a masei (massenhafter Ausdruck), care nu se găsește în dicționarele germane de masă (massenhafte Wörterbücher), Proudhon cel critic omite, firește, determinarea mai precisă a „explicațiilor”. Acest termen este luat din jurisprudența franceză, care este și ea legată de masă, iar explications à toute fin înseamnă explicații peremptorii. Proudhon cel critic aduce jigniri „re-

* — „Eu nu creez nici un sistem ; eu cer desființarea privilegiului”. — *Nota Trad.*

** — „Dreptate, nimic altceva decât dreptate ; iată concluzia expunerii mele”. — *Nota Trad.*

*** — Omul trebuie să fie oare veșnic nefericit ? — *Nota Trad.*

**** „Și fără să mă opresc asupra explicațiilor peremptorii ale fabricanților de reforme, dintre care unii aruncă vina mizeriei generale asupra lașității și nepriceperii cîrmuitorilor, alții asupra conspiratorilor și a răscoalelor, iar ceilalți asupra ignoranței și asupra corupției generale” etc. — *Nota Trad.*

formiştilor", adică unui partid socialist francez¹⁶; adevăratul Proudhon jigneşte pe fabricanţii de reforme. Adevăratul Proudhon distinge diferite categorii de entrepreneurs de réformes. Unii, ceux-ci, spun *cutare lucru*, alţii, ceux-là, spun *cutare lucru*, în sfârşit alţii, d'autres, spun *cutare lucru*. Proudhon cel critic însă pune pe *aceiaşi reformişti* „să acuze cînd una, cînd alta", ceea ce dovedeşte în orice caz nestatornicia lor. Adevăratul Proudhon, care se călăuzeşte după practica masei din Franţa, vorbeşte despre „les conspirateurs et les émeutes", adică întii de conspiratori şi pe urmă de acţiunile lor, răscoalele. Dimpotrivă, Proudhon cel critic, care pusese în aceeaşi oală diferitele categorii de reformişti, clasifică pe rebeli şi zice deci: conspiratori şi rebeli. Adevăratul Proudhon vorbeşte despre *ignoranţă* şi despre „*corupţia generală*". Proudhon cel critic transformă ignoranţa în prostie, „*corupţia*" în „*depravare*" şi, în calitatea sa de critic critic, sfîrşeşte prin a face din prostie un fenomen *general*. El însuşi dă imediat o pildă în această privinţă, punînd cuvîntul general la singular, şi nu la plural. El scrie: l'ignorance et la corruption générale, dar vrea să spună: prostia generală şi depravarea generală. Potrivit gramaticii franceze necritice, el ar fi trebuit să scrie: l'ignorance et la corruption générales.

Proudhon cel caracterizat, care vorbeşte şi gîndeşte altfel decît Proudhon cel adevărat, a parcurs, bineînţeles, o altă cale de *dezvoltare intelectuală*. El „i-a consultat pe maestrii ştiinţei, a citit sute de cărţi de drept şi de filozofie etc. şi s-a convins în *cele din urmă* că noi n-am priceput niciodată sensul cuvintelor dreptate, echitate, libertate". Adevăratul Proudhon a crezut că a înţeles *de la început* (j'ai cru *d'abord reconnaître* *) ceea ce Proudhon cel critic a înţeles „în *cele din urmă*". Transformarea critică a lui d'abord în en fin ** este necesară, pentru că masei nu-i este permis să creadă că a înţeles ceva „de la început". Adevăratul Proudhon povesteşte fără ocol cît de mult l-a zguduit acest rezultat straniu al studiilor sale şi că el a refuzat să creadă acest lucru. El s-a hotărît deci să facă o „*probă de verificare*" şi s-a întrebă: „E cu putinţă ca toată omenirea să se fi înşelat vreme atît de îndelungată asupra principiilor aplicării moralei? Cum şi de ce s-a înşelat?" etc. El şi-a spus că exactitatea observaţiilor sale depinde de răspunsul la aceste întrebări. El a ajuns

* — am crezut că am înţeles *de la început*. — *Nota Trad.*

** — în sfârşit. — *Nota Trad.*

la concluzia că în morală, ca și în toate celelalte ramuri de cunoștințe, erorile „constituie trepte ale științei”. Dimpotrivă, Proudhon cel critic se încrede imediat în prima impresie pe care o fac asupra lui studiile sale de economie politică, studiul dreptului și alte studii similare. Se-nțelege, masei nu-i este îngăduit să procedeze într-un chip *temeinic*; ea ridică neapărat la rangul de adevăruri incontestabile primele rezultate ale studiilor ei. Ea are „de la început o părere gata formată, înainte de a se fi măsurat cu contrarul ei”; iată de ce „se constată” mai târziu „că n-a ajuns nici la început atunci când ea crede că a ajuns la sfârșit”.

De aceea Proudhon cel critic continuă să raționeze în chipul cel mai incoerent și mai inconsistent :

„Cunoașterea legilor morale nu este completă de la început: de aceea ea poate să fie citva timp suficientă pentru progresul social; dar pînă la urmă ea ne va duce pe o cale greșită”.

Proudhon cel critic nu motivează de ce o cunoaștere incompletă a legilor morale poate să fie suficientă pentru progresul social fie chiar numai o *singură zi*. Adevăratul Proudhon însă s-a întrebat mai întii dacă și de ce toată oménirea a putut să se înșele vreme atît de îndelungată, și numai după ce a găsit răspunsul că toate erorile constituie trepte ale științei, că cele mai incomplete judecăți ale noastre cuprind o sumă de adevăruri care sînt suficiente pentru un anumit număr de inducții, ca și pentru o sferă determinată din viața practică, și că dincolo de acest număr și de această sferă ele duc în teorie la absurd și în practică la ruină, numai după aceasta el poate să spună că chiar o cunoaștere incompletă a legilor morale poate să fie citva timp suficientă pentru progresul social.

Proudhon cel critic spune :

„Dar dacă o nouă cunoaștere a devenit necesară, se iscă o luptă aprigă între prejudecățile vechi și ideea cea nouă”.

Cum se poate isca o luptă împotriva unui adversar care nu există încă? Și deși Proudhon cel critic ne-a spus, ce-i drept, că o idee nouă a devenit necesară, el n-a spus totuși că ea a și *apărut*.

Adevăratul Proudhon spune :

„De îndată ce cunoașterea superioară a devenit neapărat necesară, ea *niciodată nu se lasă așteptată*”; ea este prezentă. „Atunci începe lupta”.

Proudhon cel critic afirmă că „menirea omului este de a se instrui pas cu pas”, ca și cum omul n-ar avea cu totul altă menire, și anume aceea de a fi om, și ca și cum autoinstruirea „pas cu pas” ar însemna neapărat un pas înainte. Eu pot să merg pas cu pas și să ajung totuși exact la punctul de la care am plecat. Proudhon cel necritic nu vorbește de „menirea” omului, ci de *condiția* (condition), necesară pentru om, de a se instrui, nu pas cu pas (pas à pas), ci *treptat* (par degrés). Proudhon cel critic își spune sie însuși :

„Printre principiile care stau la temelia societății, există unul pe care ea nu-l înțelege, pe care ea l-a denaturat din ignoranță și care este pricina tuturor relelor. Și totuși oamenii respectă acest principiu” și „il vor, căci altfel ar fi lipsit de influență. Acest principiu, adevărat în esența lui, dar fals în felul cum îl concepem noi... în ce constă el oare ?”

În prima frază, Proudhon cel critic spune că principiul a fost denaturat și rău înțeles de societate, ceea ce înseamnă că în sine el este just. În fraza a doua, el mărturisește încă o dată că acest principiu este adevărat în esența lui, și totuși reproșează societății că vrea și respectă „acest principiu”. Adevăratul Proudhon, dimpotrivă, nu critică faptul că acest principiu este respectat și dorit, ci faptul că este respectat și dorit așa cum l-a falsificat ignoranța noastră. („Ce principe... tel que notre ignorance l'a fait, est honoré” *). Proudhon cel critic consideră că *esența* principiului sub forma lui falsă este *adevărată*. Adevăratul Proudhon însă găsește că esența principiului falsificat este rodul concepției noastre false, dar că *obiectul* (objet) lui este adevărat, întocmai cum esența alchimiei și a astrologiei este rodul fanteziei noastre, pe când obiectul lor — mișcarea corpurilor cerești și proprietățile chimice ale corpurilor — este adevărat.

Proudhon cel critic își continuă monologul :

„Obiectul cercetării noastre este legea, determinarea principiului social. Oamenii politici, adică oamenii științei sociale, sînt stăpîniți de idei cu totul nelămurite ; cum însă la baza oricărei erori se află o realitate, vom găsi în cărțile lor adevărul pe care l-au adus în lume fără știrea lor”.

Proudhon cel critic raționează în chipul cel mai aventuros cu putință. Din faptul că oamenii politici sînt neștiutori și nelămuriti, el deduce într-un mod cu totul arbitrar că la baza oricărei erori se află o realitate, lucru de care avem cu

* — „Acest principiu... așa cum l-a făcut ignoranța noastră, este respectat. — *Nota Trad.*”

atît mai puține motive să ne îndoim cu cît fiecare eroare are la bază o realitate în persoana celui care comite eroarea respectivă. Din faptul că *la baza oricărei erori se află o realitate*, el trage în continuare concluzia că *în cărțile oamenilor politici se găsește adevărul*. Și pînă la urmă spune că acest adevăr a fost adus în *lume* de oamenii politici. Dacă ei l-ar fi adus în *lume*, n-ar mai trebui să-l căutăm în *cărțile* lor.

Adevăratul Proudhon spune :

„Oamenii politici nu se înțeleg (ne s'entendent pas) între ei ; deci eroarea lor este o eroare subiectivă, care își are temeiul în ei înșiși” (donc c'est en eux qu'est l'erreur). Neînțelegerea lor reciprocă dovedește unilateralitatea lor. Ei confundă „părerea lor privată cu judecata sănătoasă”, și „cum” — potrivit deducției precedente — „orice eroare are ca obiect o realitate adevărată, în cărțile lor trebuie să se găsească adevărul, pe care ei l-au pus acolo fără să știe”, dar nu l-au adus în lume. (Dans leurs livres doit se trouver la vérité, qu'à leur insu ils y auront mise).

Proudhon cel critic se întreabă : „Ce este dreptatea ? Care este esența, caracterul și semnificația ei ?”, ca și cînd dreptatea ar putea avea o semnificație aparte, distinctă de esența și de caracterul ei. Proudhon cel necritic se întreabă : care este principiul, caracterul și formula ei (la formule) ? Formula exprimă principiul ca principiu al demonstrației științifice. În limba franceză a masei (In der massenhaften französischen Sprache) există o deosebire esențială între termenii „formule” și „signification” *. În limba franceză critică, deosebirea dispare cu totul.

După considerațiile sale cu totul lipsite de orice temeii, Proudhon cel critic își face curaj și exclamă :

„Să încercăm să ne apropiem ceva mai mult de obiectul nostru”.

Proudhon cel necritic, care a ajuns de mult la obiectul său, încearcă, dimpotrivă, să ajungă la determinări mai precise și mai pozitive ale obiectului său (d'arriver à quelque chose de plus précis et de plus positif).

Pentru Proudhon cel critic, „legea” este o „determinare a ceea ce e drept”, pentru cel necritic o „declarație” (déclaration) a acestuia. Proudhon cel necritic combate părerea că legea ar crea dreptul. Dar expresia o „determinare a legii” poate tot atît de bine să însemne că legea este determinată, cît și că ea determină ; mai sus Proudhon cel critic a vorbit

* — „semnificație”. — Nota Trad.

el însuși în acest din urmă sens despre determinarea principiului social. De altfel, adevăratului Proudhon nu-i șade bine să facă distincții atît de subtile.

După toate aceste deosebiri dintre Proudhon cel caracterizat în mod critic și Proudhon cel adevărat, nu este de mirare că Proudhon nr. I încearcă să *demonstreze* cu totul altceva decît Proudhon nr. II.

Proudhon cel critic

„Încearcă să *demonstreze* cu ajutorul *experienței istoriei*” că, „atunci cînd ideea pe care ne-o facem despre ceea ce e echitabil și despre ceea ce e conform cu dreptul este falsă, este *evident*” (și, cu toată această evidență, el încearcă totuși să *demonstreze*) „că toate aplicările ei în lege trebuie să fie proaste și toate instituțiile noastre defectuoase”.

Adevăratul Proudhon este departe de a voi să *demonstreze* ceea ce este evident. El spune dimpotrivă :

„Dacă ideea pe care ne-o facem despre ceea ce e echitabil și despre ceea ce e conform cu dreptul ar fi greșit determinată, dacă ar fi incompletă sau chiar falsă, este *evident* că toate aplicările noastre legislative ar fi proaste” etc.

Ce vrea, așadar, să *demonstreze* Proudhon cel necritic ?

„Această ipoteză — continuă el — a denaturării dreptății în concepția noastră și, în consecință, în acțiunile noastre ar fi un fapt dovedit dacă părerile oamenilor despre noțiunea de dreptate și despre aplicările ei n-ar rămîne constante, dacă în diferite epoci ar fi suferit anumite modificări, într-un cuvînt dacă ar fi avut loc un progres în idei.”.

Or, „ceea ce *istoria* ne atestă prin mărturiile cele mai strălucite este” tocmai această lipsă de constanță, această schimbare, acest progres. Proudhon cel necritic citează apoi aceste mărturii strălucite ale istoriei. Dublura sa critică, care pe baza experienței istoriei *demonstrează* cu totul altă teză, prezintă acum însăși această experiență într-un chip cu totul diferit.

După adevăratul Proudhon, căderea imperiului roman a fost prezisă de „înțelepți” (les sages) ; după cel critic ea a fost prezisă de „filozofi”. Firește, Proudhon cel critic consideră că numai filozofii pot fi înțelepți. După adevăratul Proudhon, „drepturile romanilor erau consfințite printr-o practică juridică” sau „printr-o justiție milenară” (ces droits consacrés par une justice dix fois séculaire), după Proudhon cel critic existau la Roma „drepturi consfințite printr-o *dreptate* milenară”.

După același Proudhon nr. I, la Roma se raționa astfel :

„Roma.. a învins prin politica și prin zeii ei, orice reformă adusă cultului și spiritului public ar fi o nebunie și o profanare” (pentru Proudhon cel critic sacrilege nu înseamnă, ca în limba franceză a masei, profanarea lucrurilor sfinte sau pingărirea lor, ci pur și simplu profanare) ; „dacă Roma și-ar propune să elibereze popoarele, ea ar trebui să renunțe la dreptul ei”. Și Proudhon nr. I adaugă : „Astfel Roma avea de partea ei atât faptul cit și dreptul”.

După Proudhon cel necritic, la Roma se raționa mai profundat. Acolo *faptul* se preciza :

„Sclavii constituie sursa cea mai fecundă a bogățiilor Romei ; eliberarea popoarelor ar însemna deci *ruina finanțelor ei*”.

Cît privește *dreptul*, Proudhon cel necritic adaugă : „Pretențiile Romei își găseau o justificare în dreptul ginților (droit des gens)”. Acest fel de a demonstra dreptul de cotropire corespunde întru totul concepției juridice romane. Vezi pandectele masei (die massenhaften Pandekten) : *jure gentium servitus* invasit* (Fr. 4 D.1.1.).

După Proudhon cel critic, „idolatria, sclavia și moliciunea alcătuiau temelia instituțiilor romane”, a tuturor instituțiilor fără nici o deosebire. Adevăratul Proudhon spune : „Idolatria în religie, sclavia în stat și epicurismul în viața privată” (în limba franceză profană epicurisme nu este echivalent cu molesse, moliciune) „alcătuiau temelia instituțiilor”. În această stare de lucruri care domnea la Roma, „apare”, după Proudhon cel mistic, „cuvîntul domnului”, iar după Proudhon cel adevărat, raționalistul, „un om care își zicea cuvîntul domnului”. După adevăratul Proudhon, acest om spune preoților „vipere” (vipères), după Proudhon cel critic el se arată mai galant cu ei și-i numește „șerpi”. La adevăratul Proudhon el vorbește, după maniera romană, despre „avocați”, pe cînd la Proudhon cel critic, adoptînd maniera germană, el vorbește despre „juriști”.

Proudhon cel critic, după ce a caracterizat spiritul revoluției franceze drept spirit de contradicție, adaugă :

„Aceasta este suficient ca să ne convingem că noul, care luase locul vechiului, nu avea ca atare nimic metodic și cumpănit”.

El trebuie să repete în mod mecanic categoriile favorite ale criticii : „vechiul” și „noul”. El trebuie să pretindă absurd

* — „Sclavia s-a răspîndit prin dreptul ginților” („Corpus iuris civilis”). — *Nota Trad.*

ditatea ca „noul” să aibă ca atare (*an sich*) ceva metodic și cumpănit, așa cum cineva ar avea, să zicem, o infecție ca atare (*an sich*). Adevăratul Proudhon spune :

„Aceasta e suficient pentru a dovedi că starea de lucruri care a luat locul celei vechi nu avea în sine (*in sich*) nimic metodic și cumpănit”.

Proudhon cel critic, antrenat de amintirea revoluției franceze, *revoluționează* într-o asemenea măsură limba franceză, încît traduce un *fait physique* * prin : „un fapt al fizicii”, un *fait intellectuel* ** prin : „un fapt al intelectului”. Prin această revoluționare a limbii franceze, Proudhon cel critic reușește să pună fizica în posesiunea tuturor faptelor care există în natură. Dar dacă, pe de o parte, el înalță peste măsură științele naturii, pe de altă parte el le înjosește tot atît de mult, deoarece le contestă intelectul și face distincție între un fapt al intelectului și un fapt al fizicii. El face de asemenea inutile orice studii viitoare în domeniul psihologiei și al logicii, ridicînd faptul vieții spirituale de-a dreptul la rangul de fapt al intelectului.

Deoarece Proudhon cel critic, Proudhon nr I, nici nu bănuiește măcar ce vrea să dovedească prin deducția sa istorică adevăratul Proudhon, Proudhon nr. II, se înțelege de la sine că pentru el nu există nici conținutul propriu-zis al acestei deducții, și anume dovada schimbării concepțiilor juridice și a realizării neîntrerupte a dreptății prin *negarea* dreptului pozitiv istoric.

„La société fut sauvée par la *négation* de ses principes... et la *violation des droits les plus sacrés*” ***.

Astfel adevăratul Proudhon demonstrează cum prin negarea dreptului roman s-a ajuns la extinderea noțiunii de drept în concepția creștină, prin negarea dreptului de cucerire — la dreptul comunelor, prin negarea întregului drept feudal de către revoluția franceză — la actuala ordine de drept, care e cu mult mai largă.

Critica critică nu putea în nici un caz să-i lase lui Proudhon gloria de a fi descoperit legea realizării unui principiu prin negarea lui. Sub această formă conștientă, ideea aceasta a fost o adevărată revelație pentru francezi.

* — un fapt fizic. — *Nota Trad.*

** — un fapt al vieții spirituale. — *Nota Trad.*

*** — „Societatea a fost salvată prin *negarea* principiilor sale... și prin *violarea* celor mai sfinte drepturi”. — *Nota Trad.*

Notă marginală critică nr. 1

După cum prima critică a oricărei științe se află în mod necesar sub influența premiselor științei pe care o combate, așa și lucrarea lui Proudhon „*Qu'est-ce que la propriété?*” este o critică a *economiei politice* din punctul de vedere al economiei politice. — De partea juridică a cărții, parte care critică dreptul din punctul de vedere al dreptului, nu este nevoie să ne ocupăm aici mai îndeaproape, pentru că ceea ce interesează în mod deosebit în această carte este critica economiei politice. — Depășirea lucrării lui Proudhon din punct de vedere științific se realizează deci prin critica *economiei politice*, inclusiv a economiei politice așa cum apare în concepția lui Proudhon. Acest lucru a devenit posibil numai datorită aportului adus de Proudhon însuși, după cum critica formulată de Proudhon a avut drept premise critica făcută de fiziocrați sistemului mercantilist¹⁷, critica făcută de Adam Smith fiziocraților¹⁸, critica făcută de Ricardo lui Adam Smith, precum și lucrările lui Fourier și Saint-Simon.

Toate raționamentele economiei politice au drept premisă *proprietatea privată*. Economia politică consideră această premisă fundamentală ca un fapt indiscutabil, pe care nu-l mai supune nici unui alt examen și despre care nu ajunge să vorbească decât „accidentellement” *, după cum mărturisește naiv Say. Iată însă că Proudhon supune baza economiei politice, *proprietatea privată*, unui examen critic, și anume primului examen hotărât, necruțător și în același timp științific. Acesta este marele progres științific pe care Proudhon l-a realizat, un progres care revoluționează economia politică și care pentru prima oară face posibilă o adevărată știință a economiei politice. Lucrarea lui Proudhon „*Qu'est-ce que la propriété?*” are pentru economia politică modernă aceeași însemnătate pe care o are pentru politica modernă lucrarea lui Sieyès „*Qu'est-ce que le tiers état* **?”

Dacă celelalte forme ale proprietății private, de exemplu salariul, comerțul, valoarea, prețul, banii etc., nu sînt considerate de Proudhon ca forme ale proprietății private, cum s-a făcut, de pildă, în „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” (vezi „*Schiță a unei critici a economiei politice*”¹⁹ de F. Engels), ci sînt folosite de el ca premise ale economiei politice în

* — în mod întimplător. — *Nota Trad.*

** „Ce este starea a treia?”. — *Nota Trad.*

polemica împotriva economiștilor, aceasta corespunde întru totul punctului său de vedere, justificat istoricește, pe care l-am expus mai sus.

Economia politică care acceptă relațiile proprietății private ca relații umane și raționale se găsește într-o contradicție permanentă cu premisa ei fundamentală, proprietatea privată, contradicție analogă cu aceea a teologului care dă întotdeauna reprezentărilor religioase o interpretare omească și care tocmai prin aceasta păcătuiește întotdeauna împotriva premisei sale fundamentale: caracterul supraomnesc al religiei. Astfel, în economia politică, salariul apare la început ca partea proporțională din produs care revine muncii. Salariul și beneficiul la capital se află unul față de celălalt în raporturile cele mai amicale, reciproc favorabile și în aparență cât se poate de umane. Mai tirziu se vedește că ele se află, dimpotrivă, în raportul cel mai ostil, într-un raport *invers*. La început valoarea pare a fi rațional determinată prin cheltuielile de producție ale unui lucru și prin utilitatea lui socială. Pe urmă însă se constată că valoarea este o determinare pur întâmplătoare, care nu se află în nici un raport cu cheltuielile de producție sau cu utilitatea socială. La început se consideră că mărimea salariului se stabilește printr-un acord *liber* consimțit între muncitorul liber și capitalistul liber. Pe urmă însă se vedește că muncitorul este nevoit să lase să i se stabilească salariul, după cum capitalistul este nevoit să-l fixeze la un nivel cât mai coborât. În locul *libertății* părților contractante a intervenit *constrângerea*. Tot astfel stau lucrurile cu comerțul și cu toate celelalte relații economico-politice [nationalökonomische]. Economiștii simt și ei uneori aceste contradicții, și dezvăluirea acestora constituie conținutul principal al controverselor lor. Dar atunci când devin conștienți de existența acestor contradicții, economiștii atacă *ei înșiși proprietatea privată* sub una din formele ei *parțiale*, acuzând cutare sau cutare forme parțiale că falsifică salariul rațional în sine, adică în închipuirea lor, valoarea rațională în sine, comerțul rațional în sine. Astfel Adam Smith se dedă uneori la atacuri împotriva capitaliștilor, Destutt de Tracy împotriva bancherilor, Simonde de Sismondi împotriva sistemului industrial, Ricardo împotriva proprietății funciare, iar aproape toți economiștii moderni împotriva capitaliștilor *neindustriali*, în persoana cărora proprietatea apare numai în calitate de *consumator*.

Prin urmare, uneori — mai ales atunci cînd atacă vreun abuz special — economiștii subliniază cu titlu de excepție aparența de uman în relațiile economice, dar de cele mai multe ori ei consideră aceste relații tocmai în ceea ce le *deosebește* în mod categoric de ceea ce este uman, adică în sensul lor strict economic. Inconștienți de existența acestei contradicții, ei se zbat înăuntrul ei.

Proudhon a pus capăt o dată pentru totdeauna acestei inconștiențe. El a luat în serios *aparența umană* a relațiilor economice și a opus-o cu hotărîre *realității* lor *inumane*. El a silit aceste relații să fie în realitate ceea ce sînt în imaginea pe care și-au făcut-o despre ele înseși, sau, mai bine zis, să renunțe la această imagine despre ele înseși și să mărturisească că în realitate nu au nimic uman. Și de aceea, pe deplin consecvent cu sine însuși, el a arătat că nu cutare sau cutare formă aparte de proprietate privată, cum pretinseseră ceilalți economiști, ci proprietatea privată pur și simplu, în universalitatea ei, falsifică relațiile economice. El a făcut tot ce critica economiei politice poate să facă fără a părăsi punctul de vedere al economiei politice.

D-l Edgar, care vrea să *caracterizeze punctul de vedere* al scrierii „Qu'est-ce que la propriété ?”, nu spune, firește, absolut nimic nici despre economia politică, nici despre caracterul distinctiv al scrierii în chestiune, care se *deosebește* tocmai prin aceea că a făcut din problema *esenței proprietății private* problema vitală a economiei politice și a științei dreptului. Pentru critica critică, toate acestea sînt de la sine înțelese. *Proudhon*, spune ea, n-a adus nimic nou prin negarea proprietății private. El n-a făcut decît să divulge o taină pe care critica critică o trecuse sub tăcere pînă atunci.

„*Proudhon* — continuă d-l Edgar, imediat după traducerea lui caracterizantă — găsește deci în istorie ceva absolut, o temelie veșnică, un dumnezeu care călăuzește omenirea: dreptatea”.

Lucrarea franceză a lui *Proudhon*, publicată în 1840, nu se situează pe punctul de vedere al dezvoltării germane din 1844. Este punctul de vedere al lui *Proudhon*, un punct de vedere pe care îl împărtășesc mulți autori francezi cu convingeri diametral opuse lui și care oferă deci criticii critice avantajul de a fi caracterizat dintr-o singură trăsătură de condei punctele de vedere cele mai opuse. De altfel ajunge să aplice în mod consecvent legea stabilită chiar de *Proudhon*, și anume legea înfăptuirii dreptății prin negarea ei, pentru a te putea descotorosi și de acest absolut în istorie. Dacă

Proudhon nu merge pînă la capăt și nu trage această concluzie, aceasta se datorește numai nenorocului de a se fi născut francez, și nu german.

Prin ideea de absolut în istorie, prin credința sa în dreptate, Proudhon a devenit pentru d-l Edgar un obiect *teologic*; și critica critică, care este *ex professo* * critică a teologiei, poate acum să-l ia în primire pentru a perora cu acest prilej pe tema „ideilor religioase”.

„Ceea ce caracterizează orice idee religioasă este faptul că stabilește sub formă de dogmă o stare în care pînă la urmă unul dintre cei doi poli opuși rămîne victorios și singurul adevărat”.

Vom vedea cum critica critică religioasă stabilește sub formă de dogmă o stare în care pînă la urmă unul dintre cei doi poli opuși, și anume „Critica” în calitate de adevăr unic, dobîndește victoria asupra celuilalt pol opus, „masa”. Proudhon însă, luînd dreptatea masei drept ceva absolut, drept un dumnezeu al istoriei, a comis o nedreptate cu atît mai mare cu cît critica cea dreaptă își rezervase în *mod expres* rolul acestui absolut, al acestui dumnezeu al istoriei.

Notă marginală critică nr. 2

„Pomînd de la faptul existenței mizeriei, a sărăciei, Proudhon ajunge la vederi unilaterale; în acest fapt el vede ceva care vine în *contradicție* cu egalitatea, cu dreptatea; și acest fapt îi furnizează armele. Astfel acest fapt devine în ochii lui un fapt absolut, justificat, pe cînd cel al existenței proprietății private devine nejustificat”.

Liniștea cunoașterii ne spune că în faptul existenței mizeriei Proudhon găsește ceva care vine în contradicție cu dreptatea, prin urmare el consideră că acest fapt este nejustificat; iar în fraza următoare ne asigură că în ochii lui acest fapt devine absolut, justificat.

Economia politică de pînă acum, pomînd de la faptul *bogăției*, pe care mișcarea proprietății private o creează, chipurile, pentru *popoare*, ajunge la considerații care fac apologia proprietății private. Proudhon pornește de la faptul contrar, pe care economia politică îl voalează prin sofisme, și anume faptul sărăciei create de mișcarea proprietății private, și ajunge la considerațiile sale care neagă proprietatea privată. Prima critică a proprietății private pornește, firește, de la faptul în care esența plină de contradicții a acestei pro-

* — de specialitate. — *Nota Trad.*

prietăți private se manifestă în forma cea mai palpabilă, cea mai flagrantă și de-a dreptul revoltătoare pentru sentimentul omului : de la faptul sărăciei, al mizeriei.

„Critica, dimpotrivă, îmbină ambele fapte — sărăcia și proprietatea — într-unul singur : ea descoperă legătura intimă dintre ele, face din ele un tot întreg și cercetează apoi premisele existenței acestui tot întreg ca atare”.

Critica, care pînă acum n-a priceput nimic din faptul proprietății și din cel al sărăciei, opune, „dimpotrivă”, propria ei faptă, săvîrșită numai în închipuirea ei, faptei reale a lui Proudhon. Ea îmbină *amîndouă* faptele într-unul *singur* și, după ce a făcut din *amîndouă* unul *singur*, descoperă existența unei legături interne între ele. Critica nu poate tăgădui că și Proudhon constată existența unei legături intime între faptul sărăciei și cel al proprietății, deoarece tocmai în virtutea acestei legături el cere desființarea proprietății pentru a desființa mizeria. Proudhon a mers chiar mai departe. El a arătat în amănunt *cum* mișcarea capitalului produce mizeria. Dimpotrivă, critica critică nu se ocupă cu asemenea fleacuri. Ea descoperă că sărăcia și proprietatea privată sînt *poli opuși*, ceea ce este, de altfel, o părere destul de răspîdită. Ea face din sărăcie și din bogăție un *tot întreg* și „cercetează apoi premisele existenței acestui tot întreg *ca atare*” ; este o cercetare cu atît mai superfluă, cu cît critica însăși a creat chiar acum acest „tot întreg ca atare”, și de aceea însăși această *creare* este premisa existenței lui.

Cercetînd premisele existenței „acestui tot întreg ca atare”, critica critică caută deci aceste premise, într-o manieră cu adevărat teologică, *în afara* acestui tot întreg. Speculația critică se mișcă în afara obiectului de care pretinde că se ocupă. În timp ce *întreaga opoziție* dintre sărăcie și bogăție nu este altceva decît *mișcarea celor două laturi ale ei*, în timp ce chiar natura acestor două laturi conține premisele existenței întregului tot, critica critică se dispensează de studierea acestei mișcări reale care formează întregul tot, pentru ca în felul acesta să poată declara că critica critică, ca liniște a cunoașterii, se află deasupra celor două extreme ale opoziției și că activitatea ei, după ce a creat „întregul tot ca atare”, este singura în stare să suprimă abstracția creată de ea.

Proletariatul și bogăția sînt poli opuși. Ca atare, ei constituie un tot întreg. Ambii sînt generați de lumea proprietății private. Problema este de a ști ce poziție determinată ocupă fiecare dintre aceste două elemente în această opoziție. Nu

este suficient să le declarăm ca fiind două laturi ale unui tot întreg.

Proprietatea privată, ca proprietate privată, ca bogăție, este silită să-și mențină *propria ei existență* și deci existența polului ei opus : proletariatul. Ea este latura *pozitivă* a opoziției, proprietatea privată satisfăcută în sine însăși.

Dimpotrivă, proletariatul, ca proletariat, este silit să se desființeze pe sine însuși, deci și polul său opus care-l condiționează, care-l face să fie proletariat : proprietatea privată. El este latura *negativă* a opoziției, neliniștea dinăuntru ei, proprietatea privată suprimată și care se suprimă singură.

Clasa posedantă și clasa proletariatului reprezintă aceeași înstrăinare de sine a omului. Dar prima clasă se simte satisfăcută și afirmată în această înstrăinare de sine, ea vede în înstrăinare *propria ei putere* și posedă în ea *aparența* unei existențe umane ; cea de-a doua se simte anihilată în această înstrăinare și vede în ea *propria ei neputință* și realitatea unei existențe inumane. Această clasă reprezintă, ca să folosim o expresie a lui Hegel, în oropsire *revolta* împotriva acestei oropsiri, revoltă spre care ea este necesarmente împinsă de contradicția dintre *natura* ei omenească și condițiile ei de viață, care sînt o negare fățișă, categorică și atotcuprinzătoare a acestei naturi.

Înăuntru acestei opoziții, proprietarul privat reprezintă deci partea *conservatoare*, iar proletarul partea *distructivă*. De la primul pornește acțiunea îndreptată spre menținerea opoziției, de la cel 'de-al doilea acțiunea îndreptată spre desființarea ei.

E drept că, în cadrul mișcării ei economice, proprietatea privată duce la *propria ei* suprimare, dar numai pe calea unei dezvoltări independente de ea, inconștiente, care are loc împotriva voinței ei și care e determinată de natura lucrurilor, numai prin aceea că generează proletariatul ca proletariat, mizeria conștientă de mizeria ei spirituală și fizică, dezumanizarea conștientă de dezumanizarea ei, și care de aceea tinde să se desființeze pe sine însăși. Proletariatul aduce la îndeplinire sentința pe care proprietatea privată o pronunță împotriva ei însăși generînd proletariatul, după cum aduce la îndeplinire sentința pe care munca salariată o pronunță împotriva ei însăși producînd bogăția altora și *propria ei* mizerie. Repun-tînd victoria, proletariatul nu devine nicidecum latura absolută a societății, căci el repurtează victoria numai desființînd

du-se pe sine și polul său opus. O dată cu victoria proletari-
ariatului dispare atît proletariatul cît și polul său opus care-l
condiționează : proprietatea privată.

Dacă autorii socialiști atribuie proletariatului acest rol
istoric mondial, ei n-o fac nicidecum pentru că ar considera,
cum pretinde critica critică, că proletarii sînt niște *zei*. Ba
chiar dimpotrivă. Pentru că în proletariatul gata format este
practic terminată desprinderea de orice uman, chiar și de
aparența de uman ; pentru că în condițiile de viață ale prole-
tariatului sînt înrunite toate condițiile de viață ale societății
actuale, ajunse la punctul culminant al inumanului ; pentru
că în proletariat omul s-a pierdut pe sine însuși, dar în ace-
lași timp nu numai că a căpătat conștiința teoretică a acestei
pierderi, dar este și direct silit să se revolte împotriva acestui
inuman, împins fiind de *mizerie* — această expresie practică
a *necesității* —, de mizeria absolut neîndurătoare, care nu
mai poate fi înlăturată, care nu mai poate fi înfrumusețată, —
iată de ce proletariatul poate și trebuie să se elibereze pe
sine. Dar el nu se poate elibera pe sine fără a desființa prop-
riile sale condiții de viață. El nu poate desființa propriile
sale condiții de viață fără a desființa *toate* condițiile inumane
de viață ale societății actuale, sintetizate în propria sa situa-
ție. Nu degeaba trece el prin școala aspră, dar care călește, a
muncii. Nu este vorba de ceea ce cutare sau cutare proletar,
sau chiar întregul proletariat, *consideră* că este scopul său
în momentul de față. Este vorba de *ceea ce* proletariatul *este*
în realitate și de *ceea ce* va fi el istoricește nevoit să facă
în virtutea acestei *existențe*. Ținta și acțiunea sa istorică îi
sînt dinainte trasate, în modul cel mai limpede și irevocabil,
de propriile sale condiții de viață, precum și de întreaga
organizare a societății burgheze contemporane. Nu este ne-
voie să vorbim aici amănunțit despre faptul că o parte consi-
derabilă a proletariatului englez și francez este deja *pătrunsă*
de conștiința sarcinii ei istorice și lucrează în permanență
la dezvoltarea și limpezirea definitivă a acestei conștiințe.

„Critica critică” se consideră cu atît mai puțin obligată
să recunoască acest lucru, cu cît s-a proclamat pe sine însăși
unicul element creator al istoriei. Ea este aceea care a dez-
văluit opozițiile istorice și de la ea emană activitatea menită
să ducă la desființarea lor. De aceea prin gura lui Edgar, care
constituie întruchiparea ei, ea ne face cunoscută următoarea
declarație :

„Cultură și lipsă de cultură, posesiune și neposiune, aceste *contrarii*, dacă nu se urmărește *profanarea* lor, trebuie să *revină întru totul* criticii”.

Posesiunea și neposesiunea au primit consacrarea metafizică de contrarii critice-speculative. De aceea numai mîna criticii critice poate să le atingă fără să comită un sacrilegiu. Capitaliștii și muncitorii nu trebuie să se amestece în relațiile lor reciproce.

D-l Edgar, departe de a bănuși că cineva s-ar putea atinge de concepția lui critică despre opoziție, că această concepție sfîntă ar putea să fie profanată, pune în gura adversarului său o obiecție pe care numai el singur putea să și-o aducă.

„Este oare cu puțință — întreabă adversarul imaginar al criticii critice — să folosești alte noțiuni decît noțiunile, deja existente, de libertate, egalitate etc. ? Eu răspund — luați aminte la ceea ce răspunde d-l Edgar — că limba greacă și limba latină au dispărut de îndată ce a fost epuizată sfera ideilor la a căror exprimare serveau aceste limbi”.

Acum este limpede de ce critica critică nu ne oferă absolut nici o idee în limba *germană*. Limba ideilor criticii critice n-a apărut încă, cu toate că d-l Reichard prin felul său critic de a folosi cuvintele străine, d-l Faucher prin felul său de a folosi limba engleză, iar d-l Edgar prin felul său de a folosi limba franceză au făcut mult pentru a pregăti *noua limbă critică*.

Traducere caracterizantă nr. 2

Proudhon cel critic spune :

„Cultivatorii și-au împărțit pămîntul ; egalitatea a consfințit numai posesiunea ; cu acest prilej ea a consfințit proprietatea”.

După Proudhon cel critic, proprietatea funciară a apărut concomitent cu împărțirea pămîntului. Trecerea de la posesiune la proprietate se realizează la el prin formula „cu acest prilej”.

Adevăratul Proudhon :

„Agricultura a pus temelia *posesiunii funciare*... Nu era suficient să se asigure muncitorului roadele muncii sale dacă nu i se asigurau în același timp și uneltele de producție. Pentru a apăra pe cel slab împotriva abuzurilor celui tare... s-a simțit nevoia de a se stabili între posesori linii de demarcație permanente”.

Prin urmare, cu acest prilej egalitatea a consfințit înainte de orice *posesiunea*.

„Cu fiecare an se constata că, o dată cu înmulțirea populației, creștea lăcomia și cupiditatea coloniștilor ; s-a crezut că prin crearea unor bariere noi și de nebiruit se va putea pune frâu ambiției. Astfel pământul a devenit proprietate, ca urmare a nevoii de egalitate... Fără îndoială că, din punct de vedere geografic, împărțirea n-a fost niciodată egală... dar principiul a rămas totuși același ; egalitatea consfințise posesiunea, egalitatea a consfințit și proprietatea”.

Proudhon cel critic spune că

„vechii întemeietori ai proprietății, absorbiți de grija pentru satisfacerea nevoilor lor, au scăpat din vedere faptul că dreptul de proprietate implică dreptul de a înstrăina, de a vinde, de a dona, de a dobîndi și de a pierde, ceea ce distrugea egalitatea de la care plecaseră”.

Adevăratul Proudhon nu spune că, absorbiți de grija pentru satisfacerea nevoilor lor, întemeietorii proprietății ar fi scăpat din vedere această evoluție a proprietății. Se poate spune mai curînd că n-au prevăzut-o ; dar, chiar dacă ar fi putut s-o prevadă, tot nevoia momentului ar fi învins. Adevăratul Proudhon este de altminteri prea mult un om al masei (zu massenhaft) pentru a opune „dreptului de proprietate” dreptul de a înstrăina, de a vinde etc., adică pentru a opune genului speciile sale. El opune „dreptul de a-și păstra partea de moștenire” „dreptului de a o înstrăina etc.”, ceea ce constituie o opoziție reală și un progres real.

Notă marginală critică nr. 3

„Pe ce își întemeiază Proudhon demonstrația lui cu privire la imposibilitatea proprietății ? De necrezut : pe același principiu al egalității !”

Dacă d-l Edgar ar fi reflectat puțin, s-ar fi convins că e un lucru de crezut. D-l Edgar nu poate să nu știe că d-l Bruno Bauer a pus la baza tuturor considerațiilor sale „conștiința de sine *infinită*” și a considerat acest principiu ca fiind totodată și principiul creator al evangheliilor, care prin infinita lor lipsă de conștiință s-ar părea că se află în contradicție directă cu conștiința de sine infinită. Tot astfel Proudhon consideră egalitatea ca principiu creator al proprietății private, care se află în contradicție directă cu egalitatea. Dacă d-l Edgar va compara o clipă *egalitatea* franceză cu conștiința de sine germană, va găsi că acest din urmă principiu exprimă *în manieră germană*, adică în formele gîndirii abstracte, ceea ce primul exprimă *în manieră franceză*, adică în limbajul politicii și al intuiției gînditoare. Conștiința de sine este egalita-

tea omului cu el însuși în gândirea pură. Egalitatea este conștiința de sine a omului dobândită în elementul practicii, adică conștiința pe care o are un om despre alt om ca egal al său și atitudinea unui om față de alt om ca egal al său. Egalitatea este expresia franceză care desemnează unitatea esenței omenești, conștiința generică și comportarea generică a omului, identitatea practică dintre om și om, adică raportul social sau omenesc al omului față de om. De aceea, după cum în Germania critica distructivă, înainte de a ajunge, în persoana lui *Feuerbach*, la intuirea *omului real*, se străduia să distrugă cu ajutorul principiului *conștiinței de sine* tot ce este determinat și existent, tot astfel critica distructivă din Franța se străduia să obțină același rezultat cu ajutorul principiului *egalității*.

„Proudhon se supără pe filozofie, ceea ce în sine nu constituie un lucru pe care să i-l putem reproșa. Dar de ce se supără? Filozofia, afirmă el, n-a fost destul de practică pînă acum; ea s-a înălțat în sferile senine ale *speculației* și de acolo *oamenii* i s-au părut prea mici. Eu însă cred că filozofia este suprapractică, adică ea n-a fost pînă acum decît expresia abstractă a stărilor existente, a fost în permanență prizoniera premiselor lor, premise pe care le-a acceptat ca absolute”.

Păreră că filozofia este expresia abstractă a stărilor existente aparține la origine nu d-lui Edgar, ci lui *Feuerbach*, primul care a definit filozofia ca empirism speculativ și mistic și a demonstrat acest lucru. Dar d-l Edgar știe să dea acestei păreri o întorsătură originală și critică. Și anume: în timp ce *Feuerbach* ajunge la concluzia că filozofia trebuie să părăsească înălțimile speculației și să coboare în adîncimile mizeriei omenești, d-l Edgar, dimpotrivă, ne învață că filozofia este suprapractică. S-ar părea însă mai degrabă că filozofia, tocmai pentru că nu era decît expresia transcendentă și abstractă a stărilor existente, datorită acestui caracter transcendent și abstract al ei, datorită *deosebirii* ei *imaginare* de lume, a trebuit să-și închipuie că stările existente și oamenii reali au rămas mult mai prejos decît ea; pe de altă parte, deoarece *în realitate* filozofia nu se deosebea de lume, ea se găsea în imposibilitatea de a pronunța asupra acesteia o *sentință adevărată* sau de a exercita față de ea o putere reală de distingere, ceea ce înseamnă că nu putea să intervină în mod *practic*, ci trebuia să se mulțumească cel mult cu o practică în abstracto. Filozofia nu era suprapractică decît în sensul că plutea deasupra practicii. Critica critică, pentru care omeniirea formează o singură masă lipsită de spirit, ne oferă o do-

vădă cît se poate de izbitoare a faptului cît de infinit de mici apar în ochii speculației oamenii reali. Vechea speculație este de acord cu critica critică în această privință. Citiți, de pildă, următoarea frază din „Filozofia dreptului” a lui Hegel :

„Din punctul de vedere al nevoilor, obiectul concret al reprezentării este ceea ce numim om ; prin urmare, aici, și în fond numai aici, este vorba de om în acest sens”.

În toate celelalte cazuri, atunci cînd speculația vorbește despre om, ea nu are în vedere *concretul*, ci numai *abstractul*, *ideea*, *spiritul etc.* Exemple care ilustrează în chip izbitor felul cum exprimă filozofia stările existente ne-a dat d-l Faucher în a sa descriere a stărilor actuale din Anglia și d-l Edgar în prezentarea stării actuale a limbii franceze.

„Astfel și Proudhon este practic : găsind că noțiunea de egalitate stă la baza dovezilor în favoarea proprietății, el pornește de la aceeași noțiune pentru a combate proprietatea”.

Proudhon procedează aici exact așa cum procedează criticii germani : pornind de la ideea de om, idee care, după cum găesc ei, stă la baza dovezilor existenței lui Dumnezeu, combat tocmai existența lui Dumnezeu.

„Dacă consecințele principiului egalității sînt mai puternice decît egalitatea însăși, este cazul să ne întrebăm : cum vrea să ajute Proudhon acestui principiu să dobîndească o tărie atît de neașteptată ?”

După d-l B[runo] Bauer, la baza tuturor ideilor religioase stă conștiința de sine. Tot ea este, după părerea lui, principiul creator al evangheliilor. De ce atunci consecințele principiului conștiinței de sine au fost mai puternice decît principiul însuși ? Pentru că, ni se răspunde în maniera germană, conștiința de sine este într-adevăr principiul creator al ideilor religioase, dar numai ca conștiință de sine ieșită din sfera ei proprie, aflată în contradicție cu sine însăși, exteriorizată și înstrăinată. Conștiința de sine reintrată în propria ei sferă, conștiința de sine care se înțelege pe sine însăși și-și concepe propria sa esență, înseamnă deci dominația asupra creațiilor propriiei ei exteriorizări. Exact în aceeași situație se află și Proudhon, cu deosebirea, bineînțeles, că el vorbește franțuzește, în timp ce noi folosim limba germană, și că de aceea exprimă în maniera franceză ceea ce noi exprimăm în maniera germană.

Proudhon își pune el însuși întrebarea : de ce egalitatea, care ca principiu creator rațional stă la baza instituției pro-

prietății, iar ca ultim temei rațional stă la baza tuturor dovezilor în favoarea proprietății, de ce egalitatea nu există totuși, ci, dimpotrivă, există negația ei, proprietatea privată? De aceea el supune unui examen faptul proprietății în sine și demonstrează „că în realitate proprietatea, ca instituție și ca principiu, este *imposibilă*” (pag. 34), că adică se *contrazice pe sine însăși* și se suprimă singură în toate punctele, că ea este — exprimată în maniera germană — existența egalității exteriorizate, aflate în contradicție cu sine însăși și înstrăinate de sine însăși. Adevărata stare de lucruri din Franța, ca și constatarea acestei înstrăinări, îi arată lui Proudhon, pe bună dreptate, necesitatea suprimării efective a acestei înstrăinări.

Negînd proprietatea privată, Proudhon simte nevoia de a justifica totodată *istoricește* existența acesteia. Ca toate primele încercări de acest gen, considerațiile lui Proudhon au și ele un caracter pragmatic, adică el presupune că generațiile trecute au căutat în mod conștient și deliberat să înfăptuiască în instituțiile lor egalitatea, care este pentru el expresia esenței omenești.

„Revenim mereu la aceeași chestiune... Proudhon scrie în interesul proletarilor”.

Ceea ce-l îndeamnă să scrie nu este interesul criticii satisfăcută de sine, nici vreun interes abstract sau artificial, ci un interes de masă, real, istoric, un interes care va duce dincolo de o simplă *critică*, un interes care va duce la *criză*. Proudhon nu numai că scrie în interesul proletarilor, dar este el însuși proletar, *ouvrier**. Lucrea lui este un manifest științific al proletariatului francez și are deci cu totul altă importanță istorică decît elucubrațiile literare ale unui critic critic oarecare.

„Proudhon scrie în interesul acelor care nu au nimic. A avea și a nu avea sînt pentru el categorii absolute. A avea înseamnă pentru el lucrul suprem, pentru că, în același timp, a nu avea stă în fața lui ca obiect suprem al reflexiei. Fiecare om trebuie să aibă, dar nu mai mult decît celălalt, susține Proudhon. Dar nu trebuie uitat că din tot ce am mă interesează numai ceea ce am în mod exclusiv, ceea ce am în plus față de altul. În condiții de egalitate, atît avuția cît și însăși egalitatea devin pentru mine ceva indiferent”.

D-l Edgar afirmă că *a avea* și *a nu avea* sînt pentru Proudhon *categorii* absolute. Critica critică vede peste tot numai

* — muncitor. — *Nota Trad.*

categorii. Astfel, pentru d-l Edgar a avea și a nu avea, salariul, retribuirea, mizeria și nevoia, munca pentru satisfacerea nevoii, — toate acestea nu sînt pentru el nimic altceva decît categorii.

Dacă societatea ar trebui să se elibereze numai de *categoriile* a avea și a nu avea, este cert că orice dialectician, chiar și unul mai slab decît d-l Edgar, i-ar face ei cît se poate de ușoară „biruirea” și „suprimarea” acestor categorii! De altfel d-l Edgar consideră că lucrul acesta este atît de lipsit de însemnătate, încît nici nu găsește că ar fi cazul să *explice* măcar, în opoziție cu Proudhon, ce anume sînt categoriile a avea și a nu avea. Deoarece însă a nu avea este nu numai o categorie, ci o realitate foarte tristă, deoarece în zilele noastre omul care nu are nimic nu este nimic, deoarece el este lipsit de mijloace de existență în general și cu atît mai mult de mijloace care să-i asigure o existență omenească, deoarece a nu avea este o stare de completă separare a omului de condițiile obiective ale existenței sale, pe bună dreptate a nu avea îi apare lui Proudhon ca obiect suprem al reflexiei, și aceasta cu atît mai mult cu cît înaintea lui și a autorilor socialiști în general s-a reflectat mai puțin asupra acestui subiect. A nu avea este *spiritualismul* cel mai desperat, cea mai deplină irealitate a omului, cea mai deplină realitate a neomului, este o posesiune foarte pozitivă, posesiunea foamei, a frigului, a bolilor, a crimelor, a înjosirii, a îndobitocirii, a tot ce este contrar omului și naturii. Dar orice obiect din care cercetătorul, pe deplin conștient de importanța acestuia, face pentru prima oară un obiect al reflexiei apare implicit ca *obiect suprem al reflexiei*.

Dorința lui Proudhon de a suprima pe a nu avea și vechea formă de a avea este cu totul identică cu dorința lui de a suprima raportul practic — înstrăinat al omului față de *esența* lui *obiectivă*, de a suprima expresia *economico-politică* [*nationalökonomischer Ausdruck*] a înstrăinării de sine a omului. Dar întrucît critica pe care o face el economiei politice continuă să rămînă în cadrul premiselor economiei politice, redobîndirea lumii obiective mai apare la Proudhon sub forma *economico-politică* [*nationalökonomische Form*] a *posesiunii*.

Proudhon nu opune noțiunii a nu avea noțiunea a avea, cum pretinde critica critică, ci, dimpotrivă, opune vechii forme de a avea — adică *proprietății private* — *posesiunea*. El proclamă posesiunea o „*funcție socială*”. Or, ceea ce prezintă „interes” într-o funcție nu este de „a exclude” pe celă-

Ialt, ci de a pune în acțiune și de a realiza forțele proprii, forțele esenței proprii.

Proudhon n-a reușit să expună această idee într-un mod adecvat. Ideea „posesiunii *egale*” exprimă în termenii economiei politice, adică tot într-o formă înstrăinată, faptul că *obiectul*, ca *existență pentru om*, ca *existență obiectivă a omului*, este în același timp *existența determinată a omului pentru un alt om*, *relația umană a omului față de alt om*, *comportarea socială a omului față de om*. Proudhon suprimă înstrăinarea economică-politică [nationalökonomische Entfremdung], rămânând în cadrul acestei înstrăinări.

Traducere caracterizantă nr. 3

Proudhon cel critic posedă și un *proprietar critic*, după a cărui

„*proprie* mărturisire cei care au fost nevoiți să muncească pentru el au pierdut ceea ce și-a însușit el”.

Proudhon cel adevărat spune adevăratului proprietar :

„Ai muncit ! N-ai pus oare niciodată pe alții să muncească pentru tine ? Cum se explică deci că, muncind pentru tine, ei au pierdut ceea ce tu te-ai priceput să dobândești fără a munci pentru ei ?”

După Proudhon cel critic, prin „*richesse naturelle*” * Say înțelege „*posesiuni naturale*”, cu toate că Say, pentru a înlătura orice confuzie, declară în mod expres în compendiul la al său „*Traité d'économie politique*” că prin *richesse* nu înțelege nici proprietate, nici posesiune, ci o „*sumă de valori*”. Firește, Proudhon cel critic îl corectează pe Say în același mod în care și el, la rîndul său, este corectat de d-l Edgar. Astfel, după cum afirmă Proudhon cel critic, din faptul că pămîntul este mai ușor de însușit decît apa și aerul, Say „deduce imediat dreptul de a transforma în proprietate ogoarele”. Say, dimpotrivă, departe de a deduce din posibilitatea mai mare a însușirii pămîntului un *drept* de proprietate asupra acestuia, spune deslușit : „*Les droits des propriétaires de terre — remontent à une spoliation*” ** („*Traité d'économie politique*”, édition III, t. I, p. 136, nota). De aceea, după Say, este nevoie de „*concursul legislației*” și de „*dreptul pozitiv*”

* — bogăție naturală. — *Nota Trad.*

** — „Drepturile proprietarilor funciari au la origine *jaful*”. — *Nota Trad.*

pentru statornicirea *dreptului* de proprietate funciară. Adevăratul Proudhon nu spune că, din faptul însușirii mai ușoare a pământului, *Say ar deduce* „imediat” dreptul de proprietate funciară; el îi reproșează că pune posibilitatea *în locul* dreptului și *confundă* problema posibilității cu problema dreptului :

„Say prend la possibilité pour le droit. On ne demande pas pourquoi la terre a été plutôt appropriée que la mer et les airs; on veut savoir, en vertu de quel droit l'homme s'est approprié cette richesse” *.

Proudhon cel critic continuă :

„La aceasta rămîne *numai* să adăugăm că, o dată cu însușirea unei porțiuni de pământ, se însușesc și celelalte elemente, ca aerul, apa, focul: Terra, aqua, aere et igne interdicti sumus” **.

Departate de a fi adăugat „*numai*” aceasta, adevăratul Proudhon spune, dimpotrivă, că în treacăt (en passant) „atrage atenția” asupra însușirii aerului și apei. La Proudhon cel critic, formula romană a izgonirii din țară apare în cursul raționamentului într-un chip inexplicabil. El uită să spună cine sînt acești „*noi*” la care se referă interdicția. Adevăratul Proudhon se adresează celor care nu posedă :

„Proletari, ...*proprietatea* ne *izgonește* din societate, terra etc. interdicti sumus”.

Proudhon cel critic polemizează cu Charles Comte în felul următor :

„Charles Comte consideră că, pentru a trăi, omul are nevoie de aer, de hrană, de îmbrăcăminte. Unele dintre aceste lucruri, cum sînt aerul și apa, fiind inepuizabile, rămîn totdeauna proprietate colectivă, pe cînd altele, existînd în cantitate mai mică, devin proprietate privată. Charles Comte își sprijină deci demonstrația pe noțiunile : limitat și nelimitat. El ar fi ajuns, poate, la alte concluzii dacă adopta drept categorii principale noțiunile : indispensabil și neindispensabil”.

Cît de copilăroasă este polemica lui Proudhon cel critic ! El îi sugerează lui Charles Comte să renunțe la categoriile pe care își sprijină demonstrația și să sară la alte categorii, pentru a ajunge nu la propriile lui concluzii, ci, „*poate*”, la concluziile lui Proudhon cel critic.

* — „Say confundă posibilitatea cu dreptul. Nu se pune întrebarea de ce a fost mai curînd însușit pământul decît marea sau aerul, ci în virtutea căruia *drept* și-a însușit omul această bogăție”. — *Nota Trad.*

** — „Ne este interzis accesul la pământ, apă, aer și foc” (o parafrază a formulei izgonirii în Roma antică). — *Nota Trad.*

Adevăratul Proudhon nu-i face lui Charles Comte asemenea sugestii ; el nu-l expediază cu un „poate”, ci îl bate cu propriile lui categorii.

Charles Comte, spune Proudhon, pornește de la faptul că aerul, hrana și, în unele clime, îmbrăcămintea sînt indispensabile omului nu pentru ca să trăiască, ci pentru ca să nu înceteze să trăiască. Pentru a se conserva, omul are deci mereu nevoie (după Charles Comte) să-și însușească diverse lucruri. Aceste lucruri nu există toate în aceeași cantitate.

„Lumina corpurilor cerești, aerul, apa există în cantități atît de mari, încît omul nu poate să le înmulțească sau să le imputîneze în proporții simțitoare ; fiecare poate deci să-și ia din toate acestea atît cît îi trebuie, fără a prejudicia cu ceva satisfacerea nevoilor celorlalți”²⁰.

Proudhon pornește chiar de la propriile definiții ale lui Comte. Mai întîi el îi demonstrează că pămîntul este și el un obiect de primă necesitate, a cărui folosință trebuie deci să fie accesibilă oricui, în limitele specificate de Comte, și anume „fără a prejudicia satisfacerea nevoilor celorlalți”. De ce dar a devenit pămîntul proprietate privată ? Charles Comte răspunde : pentru că *nu este nelimitat*. El ar fi trebuit însă să tragă concluzia inversă : deoarece este *limitat*, pămîntul nu poate fi însușit. Însușirea aerului sau a apei nu cauzează nimănui vreun prejudiciu, pentru că acestea se găsesc totdeauna în cantitate suficientă, pentru că sînt nelimitate. Dimpotrivă, însușirea arbitrară a pămîntului prejudiciază satisfacerea nevoilor celorlalți tocmai pentru că pămîntul este *limitat*. De aceea folosința lui trebuie reglementată în interesul *tuturor*. Argumentația lui Charles Comte constituie un argument împotriva tezei sale.

„Charles Comte, așa conchide Proudhon” (și anume Proudhon cel critic), „pornește de la ideea că o națiune poate să fie proprietara unei țări ; or, dacă proprietatea implică dreptul de a uza și de a abuza — jus utendi et abutendi re sua * —, nici națiunii nu i se poate recunoaște dreptul de a uza și de a abuza de o țară”.

Adevăratul Proudhon nu vorbește despre jus utendi et abutendi pe care „*l-ar implica*” dreptul de proprietate. El este prea mult un om din masă pentru a vorbi despre dreptul de proprietate pe care îl implică dreptul de proprietate. Căci jus utendi et abutendi re sua este însuși dreptul de proprietate. De aceea Proudhon contestă fățiș unui popor dreptul

* — dreptul de a uza și de a abuza de lucrul său. — *Nota Trad.*

de proprietate asupra teritoriului său. Celor care găesc că aceasta este o exagerare, el le răspunde că din dreptul imaginar al proprietății naționale s-au dedus în toate epocile pretențiile de suzeranitate, tributurile, drepturile regaliene, servituțile etc.

Adevăratul Proudhon argumentează împotriva lui Charles Comte în felul următor : Comte vrea să arate cum se naște proprietatea, și începe prin a presupune națiunea ca proprietară, căzînd astfel în eroarea denumită *petitio principii* *. El pune statul să vîndă terenuri și pe întreprinzător să le cumpere, ceea ce înseamnă că el presupune dinainte relațiile de *proprietate* pe care vrea să le demonstreze.

Proudhon cel critic dărimă *sistemul decimal* francez. El păstrează *francul*, dar în locul *centimei* pune „*gologanul*”.

„Cînd cedez, adaugă Proudhon” (Proudhon cel critic), „o bucată de pămînt, mă lipsesc nu numai de o recoltă, ci sustrag copiilor și nepoților mei un bun durabil. Pămîntul are valoare nu numai azi, el are și o valoare potențială, viitoare”.

Adevăratul Proudhon nu vorbește despre faptul că pămîntul are valoare nu numai azi, ci și mîine ; el opune valorii actuale, integrale, valoarea potențială, viitoare, care depinde de îndemînarea mea de a valorifica pămîntul. El spune :

„Distrugeți lotul vostru de pămînt sau, ceea ce este tot una pentru voi, vindeți-l ; aceasta înseamnă că vă lipsiți nu numai de o recoltă, de două sau de mai multe recolte, ci că nimiciți toate roadele pe care le-ați putea culege de pe acest lot voi, copiii și nepoții voștri”.

Proudhon nu vrea să sublinieze opoziția dintre o recoltă și bunul durabil — banii primiți în schimbul pămîntului ar putea să devină și ei, sub formă de capital, un „bun durabil” —, ci opoziția dintre valoarea actuală și valoarea pe care o poate dobîndi pămîntul printr-o cultivare neîntrepută.

Charles Comte spune :

„Valoarea nouă pe care o adaug unui lucru prin munca mea este proprietatea mea. Proudhon” (Proudhon cel critic) „vrea să-l combată în felul următor : omul ar trebui *decî* să înceteze a mai fi proprietar de îndată ce încetează să muncească. Proprietatea asupra produsului nu poate niciodată să atragă după sine proprietatea asupra materiei care stă la baza produsului”.

* Eroare de logică constînd în demonstrarea unei teze cu ajutorul unui argument, care, la rîndul său, nu este valabil decît dacă se admite ca adevărată teza care abia trebuie demonstrată. — *Nota Trad.*

Adevăratul Proudhon spune :

„Admit că muncitorul poate să-și însușească produsele muncii sale, dar nu înțeleg cum proprietatea asupra produselor ar putea să atragă după sine proprietatea asupra materiei. Oare pescarul care pe același mal se pricepe să prindă mai mulți pești decât ceilalți pescari devine prin această îndeminare a sa proprietarul locului de pescuit ? Oare îndeminarea unui vinător a fost considerată vreodată ca un titlu de proprietate asupra vinatului din cantonul respectiv ? La fel stau lucrurile și cu plugarul. Pentru a transforma *posesiunea* în *proprietate*, este nevoie și de o *altă condiție* în afară de muncă, altfel omul ar înceta să fie proprietar de îndată ce ar înceta să fie muncitor”.

Cessante causa, cessat effectus *. Dacă proprietarul este proprietar *numai* în calitate de muncitor, atunci el încetează de a fi proprietar de îndată ce încetează de a fi muncitor.

„Așadar, după *lege*, *prescripția* este aceea care creează proprietatea ; munca este numai semnul palpabil, actul material, prin care se *manifestă* ocuparea”.

„Sistemul însușirii prin muncă — continuă Proudhon — este deci *în contradicție* cu *legea* ; și atunci cînd adepții acestui sistem pretind că se servesc de el pentru a explica legile, ei se *contrazic* singuri”.

Apoi, dacă în conformitate cu această părere se afirmă că deștelenirea unei întinderi de pămînt, de pildă, „creează proprietatea deplină asupra acesteia”, raționamentul acesta este un petitio principii. De fapt nu este adevărat decît că s-a creat o nouă capacitate productivă a materiei. Or, ceea ce trebuia demonstrat este că prin aceasta a fost creată însăși proprietatea materiei. Dar materia însăși n-a fost creată de om. El nu creează în genere nici o capacitate productivă a materiei decît dacă materia respectivă există în prealabil.

Proudhon cel critic face din *Gracchus Babeuf* un partizan al *libertății*, pe cînd pentru adevăratul Proudhon el este un partizan al *egalității* (partisan de l'égalité).

Proudhon cel critic, care vrea să calculeze onorariul cuvenit lui *Homer* pentru *Iliada*, spune :

„Onorariul pe care i-l plătesc eu lui *Homer* trebuie să fie egal cu ceea ce el *îmi dă mie*. Cum se poate stabili valoarea a ceea ce îmi dă el mie ?”

Proudhon cel critic disprețuiește mult prea mult subtilitățile limbajului economiei politice pentru a ști că *valoarea* unui obiect și ceea ce obiectul acesta *dă* altuia sînt lucruri cu totul deosebite. Adevăratul Proudhon spune :

* — Cînd încetează cauza, încetează și efectul. — *Nota Trad.*

„Onorariul poetului trebuie să fie egal cu *produsul* lui ; care este deci valoarea acestui produs ?”

Adevăratul Proudhon presupune că Iliada are un *preț* infinit (sau valoare de schimb, *prix*), în timp ce Proudhon cel critic presupune că are o *valoare* infinită. Adevăratul Proudhon opune valoarea Iliadei, *valoarea ei* în sensul *economiei politice* (valeur intrinsèque), valorii ei de schimb (valeur échangeable) ; Proudhon cel critic opune „valorii” ei „interioare”, și anume valorii ei ca poezie, „valoarea pentru schimb”.

Adevăratul Proudhon spune :

„Recompensa materială și talentul nu au o unitate de măsură comună. Sub *acest* raport, situația tuturor producătorilor este aceeași. În consecință, orice comparație între ei și orice clasificare după avere este imposibilă”. („Entre une récompense matérielle et le talent il n'existe pas de commune mesure ; sous ce rapport la condition de tous les producteurs est égale ; conséquemment toute comparaison entre eux et toute distinction de fortune est impossible”).

Proudhon cel critic spune :

„*Relativ vorbind*, situația producătorilor este egală. Talentul... nu poate fi evaluat din punct de vedere material... Orice comparație a producătorilor între ei, orice *distincție exterioară* între ei este imposibilă”.

Proudhon cel critic afirmă că

„omul de știință trebuie să *se simtă* în societate *egal* cu toți ceilalți, pentru că talentul și pricepera sa nu sînt *decît* un produs al priceperii sociale”.

Adevăratul Proudhon nu vorbește nicăieri de sentimentele omului de talent. El spune că talentul trebuie să coboare la nivelul societății. El nu afirmă cîtuși de puțin că omul de talent ar fi *numai* un produs al societății ; dimpotrivă, el spune că

„omul de talent a depus eforturi pentru a elabora în el însuși o *unealtă* folositoare... în el se află un muncitor liber și un capital social acumulat”.

Proudhon cel critic continuă :

„El trebuie, în afară de aceasta, să fie recunoscător societății că îl dispensează de celelalte munci și îi dă astfel posibilitatea de a se consacra științei”.

Adevăratul Proudhon nu recurge nicăieri la recunoștința omului de talent. El spune :

„Artistul, savantul, poetul își primesc dreapta recompensă prin simplul fapt că societatea le îngăduie să se consacre exclusiv științei și artei“.

În cele din urmă, Proudhon cel critic săvârșește minunea că o societate de 150 de muncitori este în stare să întrețină un „mareșal“, deci, fără îndoială, și o armată. La adevăratul Proudhon, mareșalul este un „potcovar“ (maréchal).

Notă marginală critică nr. 4

„Dacă el“ (Proudhon) „păstrează noțiunea de salariu, dacă vede în societate o instituție care ne dă de lucru și ne plătește munca efectuată, el este cu atât mai puțin îndreptățit să adopte timpul ca măsură a plății, cu cât ceva mai sus, de acord cu *Hugo Grotius*, el afirmă că, în raport cu însemnătatea (*Geltung*) a unui obiect, timpul este indiferent“.

Ită singurul punct în care critica încearcă să-și îndeplinească sarcina și să-i dovedească lui Proudhon că, pornind de la punctul de vedere al economiei politice, el argumentează greșit împotriva economiei politice. Dar tocmai aici critica se face de ris într-un mod cu adevărat critic.

Proudhon, de acord cu Grotius, dezvoltă ideea că *prescripția* nu constituie un titlu pentru transformarea *posesiunii în proprietate*, adică pentru transformarea unui „principiu de drept“ în alt principiu de drept, tot așa cum timpul nu poate transforma adevărul că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte, într-un alt adevăr că suma unghiurilor unui triunghi ar fi egală cu trei unghiuri drepte.

„Niciodată nu veți reuși să faceți — exclamă Proudhon — ca durata timpului, care prin ea însăși nu creează nimic, nu schimbă nimic, nu modifică nimic, să poată să-l transforme pe uzufructuar în proprietar“.

D-l Edgar conchide : spunînd că simpla durată a timpului nu poate să transforme un principiu de drept în alt principiu de drept, spunînd că în general această durată ca atare nu poate să schimbe sau să modifice ceva, Proudhon dă dovadă de inconsecvență atunci cînd face din *timpul de muncă* măsura *valorii* economice a produsului muncii. D-l Edgar reușește să formuleze această observație critică datorită faptului că traduce „valeur“ * prin „Geltung“ ** și că în felul acesta

* — valoare. — *Nota Trad.*

** — însemnătate, semnificație. — *Nota Trad.*

capătă posibilitatea de a aplica termenul *Geltung* în același sens atît unui principiu de drept cît și valorii (*Wert*) comerciale a unui produs al muncii. El a reușit să facă acest lucru identificînd durata goală a timpului cu timpul de muncă plin. Dacă Proudhon ar fi spus că timpul nu poate să prefacă o muscă în elefant, critica critică ar fi fost tot atît de îndreptățită să conchidă : în acest caz el nu poate să facă din timpul de muncă măsura salariului.

Că *timpul de muncă cerut* pentru producerea unui obiect intră în *cheltuielile de producție* ale acestui obiect, că *cheltuielile de producție* ale unui obiect reprezintă ceea ce el *costă*, deci suma cu care poate fi *vîndut*, abstracție făcînd de efectele *concurenței*, sînt lucruri care trebuie să fie accesibile chiar și criticii critice. În afara timpului de muncă și a materialului muncii, economiștii înglobează în cheltuielile de producție și renta proprietarului funciar, precum și dobînzile și profitul capitalistului. La Proudhon, acestea din urmă sînt înlăturate, deoarece este înlăturată și proprietatea privată. Nu mai rămîn deci decît timpul de muncă și cheltuielile. Făcînd din timpul de muncă, din existența determinată și nemijlocită a activității omenești ca atare măsura salariului și a determinării valorii produsului, Proudhon face din elementul omeneșc elementul hotărîtor, pe cînd, în vechea economie politică, decisivă era puterea materială a capitalului și a proprietății funciare. Cu alte cuvinte, Proudhon îl restabilește pe om în drepturile lui, dar o face într-o formă care mai ține de economia politică, deci într-o formă plină de contradicții. Pentru a ne da seama cît de just procedează Proudhon din punctul de vedere al economiei politice, este de ajuns să luăm în considerare faptul că, chiar în primele pagini ale lucrării sale „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” *, întemeietorul noii economii politice, *Adam Smith*, dezvoltă ideea că *înainte* de instituirea proprietății private, deci în ipoteza *inexistenței proprietății private*, *timpul de muncă* era măsura *salariului*, precum și a *valorii produsului muncii*, care încă nu se deosebea de salariu.

Să admită însă critica critică pentru un moment că Proudhon n-a pornit de la premisa salariului. Crede ea oare că *timpul* necesar pentru producerea unui obiect va înceta vre-

* — „Studiu asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor”. — *Nota Trad.*

dată să constituie un moment esențial al „însemnătății” acestui obiect. Crede ea oare că timpul va înceta să fie *prețios* ?

Întrucît privește producția materială nemijlocită, chestiunea dacă un obiect oarecare trebuie să fie produs sau nu, adică chestiunea *valorii* obiectului, va depinde esențialmente de timpul de muncă cerut pentru producerea lui. Căci de timp depinde dacă societatea are timpul necesar pentru o dezvoltare cu adevărat omenească.

Și chiar în domeniul producției *spirituale*, dacă vreau să procedez în mod rațional, nu trebuie oare, la stabilirea volumului, a caracterului și planului unei lucrări spirituale, să țin seama și de timpul necesar pentru producerea ei ? Altfel mă expun cel puțin riscului ca obiectul meu, care există în idee, să nu devină niciodată un obiect real, deci să nu poată dobîndi decît valoarea unui obiect imaginar, adică o *valoare imaginară*.

Critica economiei politice, făcută din punctul de vedere al economiei politice, recunoaște toate determinările esențiale ale activității omenești, dar numai într-o formă înstrăinată. Așa, de pildă, în cazul de față ea transformă însemnătatea timpului pentru *munca omenească* în însemnătatea lui pentru *salariu*, pentru munca salariată.

D-l Egdar continuă :

„Pentru ca talentul să fie silit să accepte măsura arătată mai sus, Proudhon *abuzează* de noțiunea *libertății tranzacțiilor* și afirmă că societatea și membrii ei au dreptul de a refuza creațiile talentului”.

La *adeptii lui Fourier și ai lui Saint-Simon*, talentul, situîndu-se pe tărîmul economiei politice, formulează exagerate *pretenții de onorariu*, luînd ca măsură a *valorii de schimb* a producțiilor sale închipuirile lui despre propria sa valoare infinită. La aceste pretenții ale talentului, Proudhon răspunde exact așa cum economia politică răspunde la orice pretenții ale unui preț care vrea să se ridice cu mult deasupra așa-zisului preț natural, adică deasupra cheltuielilor de producție a obiectului oferit, și anume răspunde invocînd libertatea *tranzacțiilor*. Dar Proudhon nu *abuzează* de acest raport în sensul economiei politice ; dimpotrivă, el presupune drept ceva real ceea ce la economiști nu este decît nominal și iluzoriu : *libertatea părților contractante*.

Traducere caracterizantă nr. 4

În încheiere, Proudhon cel critic reformează societatea franceză, transformând atît pe proletarii francezi cît și burghezia franceză.

El contestă proletarilor francezi „forța”, pentru că adevăratul Proudhon le reproșează lipsa de virtute (vertu). Îndemînarea lor în muncă el o transformă într-o îndemînare problematică — „sînteți, poate, îndemînatici în muncă” — pentru că adevăratul Proudhon o recunoaște în mod necondiționat (*prompts* au *travail vous êtes* * etc.). El transformă pe burghezii francezi în bürgeri săraci cu duhul, acolo unde adevăratul Proudhon vorbește despre burghezii infami (bourgeois ignobles) în opoziție cu nobilii înfierați (nobles flétris). El transformă pe bourgeois dintr-un burgez juste-milieu (bourgeois juste-milieu) în „bunii noștri bürgeri”, lucru pentru care burghezia franceză poate să-i fie recunoscătoare. Acolo unde adevăratul Proudhon spune că „crește reaua-voință” a burghezilor francezi (la malveillance de nos bourgeois), Proudhon cel critic spune, pe deplin consecvent, că crește „nepăsarea bürgerilor noștri”. Burghezul adevăratului Proudhon este atît de puțin nepăsător încît își strigă lui însuși : „N'ayons pas peur ! N'ayons pas peur !” **. Așa vorbește numai un om care vrea cu ajutorul rațiunii să alunge teama și îngrijorarea.

Creîndu-l pe Proudhon cel critic prin traducerea adevăratului Proudhon, critica critică a arătat masei ce înseamnă o traducere critică perfectă. Ea a arătat „cum trebuie să fie o traducere”. De aceea ea combate pe bună dreptate traducerile proaste, vulgare (die massenhaften Übersetzungen) :

„Publicul german vrea să capete cărți la un preț derizoriu, și de aceea editorul vrea să aibă o traducere ieftină ; traducătorul nu vrea să fie muritor de foame de pe urma muncii sale ; el nici nu poate să lucreze cu matură chibzuință” (cu toată liniștea cunoașterii), „deoarece editorul trebuie s-o ia înaintea concurenților, publicînd cît mai repede traducerile. Mai mult chiar : traducătorul însuși trebuie să se teamă de concurență ; el trebuie să se teamă că un altul s-ar putea oferi să livreze marfa mai repede și mai ieftin, și de aceea, fără să stea mult pe gînduri, dictează unui sârman scrib manuscrisul său, îl dictează cît mai repede cu putință, pentru a nu plăti degeaba scribul, care este remunerat cu ora. Și este încîntat dacă a doua zi poate să-l satisfacă pe tipograful care îl asaltează. De altfel, traducerile care inundă piața cărții în țara noastră nu sînt decît expresia nepuținței literaturii germane de azi” etc. („Allgemeine Literatur-Zeitung”, numărul VIII, pag. 54).

* — sînteți zeloși în muncă. — Nota Trad.

** — „Să nu ne fie teamă ! Să nu ne fie teamă !” — Nota Trad.

Notă marginală critică nr. 5

„Dovada imposibilității proprietății, dovadă pe care Proudhon o deduce din faptul că omenirea se distruge singură mai ales prin sistemul dobânzilor și al profitului și prin disproporția dintre consumație și producție, trebuia completată cu dovada contrariului ei, și anume că proprietatea privată este istoricește posibilă“.

Un instinct fericit spune criticii critice să nu se oprească asupra considerațiilor lui Proudhon despre sistemul dobânzilor și al profitului etc., adică asupra celor mai importante considerații din lucrarea lui Proudhon. Într-adevăr, în acest punct critica ideilor lui Proudhon, și chiar numai un simulacru de critică, nu mai poate fi făcut fără a avea cunoștințe foarte pozitive în ceea ce privește mișcarea proprietății private. Critica critică caută să-și compenseze neputința, formulând observația că Proudhon n-a făcut dovada posibilității istorice a proprietății private. De ce critica, care nu oferă decît vorbe, cere altora să-i dea *total*?

„Proudhon dovedește imposibilitatea proprietății, întemeindu-se pe faptul că, cu salariul primit pentru munca sa, muncitorul nu poate să-și răscumpere produsul. În fundamentarea acestei teze, Proudhon, invocînd esența capitalului, nu aduce un argument decisiv. Muncitorul nu-și poate răscumpăra produsul, pentru că acesta rămîne un produs colectiv, pe cînd el însuși nu este decît un om plătit izolat“.

În opoziție cu deducția lui Proudhon, d-l Edgar ar fi putut merge mult mai departe, spunînd că muncitorul nu-și poate răscumpăra produsul pentru că este în genere *nevoit să-l răscumpere*. Definiția cumpărării conține și elementul comportării muncitorului față de produsul său ca față de un obiect plecat de la el, înstrăinat. Argumentul decisiv al d-lui Edgar nu ne spune, printre altele, de ce capitalistul, care nici el *nu* este *altceva* decît un om *izolat*, ba chiar un om *plătit* prin profit și prin dobînzi, poate să răscumpere nu numai produsul muncii, ci chiar ceva mai mult decît acest produs. Pentru a explica acest lucru, d-l Edgar va trebui să explice raportul dintre muncă și capital, adică va trebui să cerceteze esența capitalului.

Pasajul citat arată în chipul cel mai izbitor cum critica critică, de îndată ce a învățat ceva de la un autor, dă acestui lucru o întorsătură critică și îl folosește chiar împotriva autorului respectiv, ca pe o înțelepciune descoperită de ea. Căci de la Proudhon a luat critica critică argumentul, chipurile neinvocat de Proudhon, dar invocat de d-l Edgar. Proudhon spune :

„Divide et impera*... dezbrinați-i pe muncitori și este foarte posibil ca salariul zilnic plătit fiecăruj muncitor în parte să întrecă valoarea fiecărui produs individual; dar nu despre aceasta este vorba... Chiar dacă ați plătit fiecare forță în parte, tot nu ați plătit forța colectivă”.

Proudhon este *primul* care a atras atenția asupra faptului că suma salariilor muncitorilor individuali, chiar dacă fiecare muncă individuală a fost plătită integral, nu plătește forța colectivă concretizată în produsul lor, că deci muncitorul nu este plătit ca *parte a forței de muncă colective*. D-l Edgar prezintă această idee într-o formă denaturată, spunind că muncitorul nu este decît un om plătit individual. Critica critică folosește deci o idee *generală* a lui Proudhon, opunind-o dezvoltării *concrete* pe care același Proudhon a dat-o ulterior aceleiași idei. Ea își însușește această idee în chip critic și enunță în termenii următori misterul *socialismului critic*:

„Muncitorul din ziua de azi se *gîndește* numai la el, adică admite să fie plătit numai ca persoană izolată. El *însuși* este acela care nu ține seama de forța uriașă, incomensurabilă care rezultă din colaborarea lui cu alte forțe”.

După părerea criticii critice, tot răul rezidă în „*gîndirea*” muncitorilor. Este adevărat că muncitorii englezi și francezi au alcătuit asociații în care discută nu numai nevoile lor imediate ca *muncitori*, ci și nevoile lor ca *oameni*, unde, pe lângă aceasta, dau dovadă de o largă și temeinică conștiință a forței „uriaeș”, „incomensurabile” care rezultă din colaborarea lor. Dar acești muncitori comuniști, de *masă* (massenhaft), care lucrează, de pildă, în atelierele din Lyon sau din Manchester, nu consideră că prin „*gîndire pură*”, prin simple raționamente, vor putea scăpa de patroni și de propria lor înjosire practică. Ei resimt foarte dureros *deosebirea* dintre *existență și gîndire*, dintre *conștiință și viață*. Ei știu că, de parte de a fi închipuiri ideale, proprietatea, capitalul, banii, munca salariată etc. sînt produse foarte practice și foarte concrete ale înstrăinării lor de sine, care trebuie suprimate deci tot într-un mod practic și concret, pentru ca omul să devină om nu numai în *gîndire* și în *conștiință*, ci și în *existența de masă* (im massenhaften *Sein*), în viață. Critica critică însă îi învață, dimpotrivă, că ei încetează de a fi în realitate muncitori salariați dacă suprimă în gîndire ideea de muncă salariată, dacă încetează de a se mai considera în gîndire

* — „Dezbină și stăpînește...” — *Nota Trad.*

dire muncitori salariați și dacă, potrivit cu această închipuire năstrușnică, nu mai admit să fie plătiți ca persoane izolate. Ca idealişti absoluți, ca ființe eterice, pot, firește, să trăiască apoi din eterul gândirii pure. Critica critică îi învață că ei suprimă capitalul real atunci când biruie în *gîndire* categoria capital, că se schimbă *într-adevăr* și devin oameni reali atunci cînd își schimbă în conștiință „eul” lor „abstract”, și resping cu dispreț, ca pe o operație necritică, orice schimbare *reală* a existenței lor reale, a condițiilor reale ale existenței lor, adică a *eului* lor *real*. „*Spiritul*”, pentru care realitatea nu înseamnă decît categorii, reduce, firește, întreaga activitate și practică omenească la procesul dialectic de *gîndire* al criticii critice. Tocmai prin aceasta se deosebește socialismul ei de socialismul și comunismul *de masă* (von dem *massenhaften* Sozialismus und Kommunismus).

După aceste grandioase considerații, d-l Edgar trebuie, firește, „să conteste” criticii lui Proudhon elementul „conștiință”.

„Dar Proudhon vrea de asemenea să fie *practic*”. „El crede că a și cunoscut”. „Și totuși — exclamă triumfătoare liniștea cunoașterii — noi și acum ne vedem obligați să-i contestăm *liniștea cunoașterii*”. „Cităm câteva pasaje pentru a arăta cît de puțin a aprofundat el poziția sa față de societate”.

Ulterior vom cita și alte câteva pasaje din lucrările criticii critice (vezi banca pentru săraci și gospodăria model), pentru a arăta că ea nu cunoaște încă nici cele mai elementare relații economice și deci cu atît mai puțin ar putea să pretindă că le-a aprofundat, și că de aceea, cu tactul critic care îi este propriu, s-a simțit chemată să-l supună pe Proudhon unei analize critice.

După ce critica critică, în calitate de liniște a cunoașterii, „a venit de hac” tuturor „*opozițiilor*” de masă (*massenhafte „Gegensätze”*), după ce a luat în stăpînire întreaga realitate sub formă de categorii și după ce a redus la dialectica speculativă întreaga activitate omenească, vom vedea în cele ce urmează cum din dialectica speculativă ea creează din nou lumea. Se înțelege de la sine că, pentru a nu fi „profanate”, minunile creației critic-speculative a lumii nu pot fi împărțite masei profane decît sub formă de *mistere*. De aceea critica critică, luînd chipul lui Vișnu-Szeliga, apare ca *negustor de mistere*²¹.

CAPITOLUL V

„Critica critică”

sub înfățișarea unui negustor de mistere,
sau „critica critică” în persoana d-lui Szeliga

Intruchipată în persoana lui *Szeliga-Vișnu*, „critica critică” ne face o apoteoză a romanului „*Les Mystères de Paris*” *. Eugène Sue e proclamat un „critic critic”. Aflînd aceasta, el poate exclama ca și burghezul gentilom al lui Molière :

„Par ma foi, il y a plus de quarante ans que je dis de la prose, sans que j'en susse rien ; et je vous suis le plus obligé du monde de m'avoïr appris cela” **²².

Expunerea critică a d-lui Szeliga este precedată de un prolog *estetic*.

„Prologul estetic” explică în felul următor semnificația generală a epopeii „critice”, și în special a „Misterelor Parisului” :

„Epopeea generează ideea că prezentul în sine nu este nimic, nu e nici măcar” — *nimic*, nici măcar ! — „veșnicul hotar dintre trecut și viitor, ci” — nimic, nici măcar, ci — „ci *ruptura, ce trebuie sudată* meu, care desparte *remurirea de ceea ce este efemer...* Aceasta este *semnificația generală* a «Misterelor Parisului»”.

„Prologul estetic” mai afirmă apoi că, „dacă vrea, *criticul* poate fi și *poet*”.

Toată critica pe care o face d-l Szeliga va demonstra justetea acestei afirmații. Ea, această critică, este în întregime rodul „*imaginației poetice*”.

Ea este totodată un produs al „*artei libere*” așa cum o definește „prologul estetic”, adică „*descoperă ceva cu totul nou, ceva ce nu a existat încă absolut niciodată*”.

* — „Misterele Parisului”. — *Nota Trad.*

** — „Pe legea mea, de peste patruzeci de ani vorbesc în proză, fără a avea habar ; și vă sînt cit se poate de recunoscător că m-ați făcut să aflu aceasta”. — *Nota Trad.*

Ea este, în sfârșit, chiar o *epopee critică*, căci e „ruptura, ce trebuie sudată mereu”, care „desparte” „nemurirea” — critica critică a d-lui Szeliga — de „ceea ce este efemer”, de romanul d-lui Eugène Sue.

1. „Misterul sălbăticitării în cadrul civilizației” și „misterul lipsei de drepturi în stat”

După cum se știe, ideea întruchipării, ideea trinității, ideea nemuririi etc. din religia creștină au fost considerate de *Feuerbach* ca misterul întruchipării, misterul trinității, misterul nemuririi. D-l Szeliga consideră drept mistere toate rînduiri actuale din lume. Dar în timp ce *Feuerbach* a dezvăluit *mistere reale*, d-l *Szeliga*, dimpotrivă, transformă în *mistere trivialități* reale. Arta sa constă nu în a dezvălui ce este ascuns, ci în a ascunde ce este dezvăluit.

Astfel el declară drept *mistere* sălbăticitarea (existența infractorilor) în cadrul civilizației, precum și lipsa de drepturi și inegalitatea în stat. Aceasta înseamnă una din două: ori că literatura socialistă, care a dezvăluit aceste mistere, a rămas un mister pentru d-l Szeliga, ori că el vrea să transforme într-un mister particular al „criticii critice” cele mai cunoscute rezultate ale acestei literaturi.

De aceea nu este nevoie să insistăm prea mult asupra considerațiilor d-lui Szeliga pe tema acestor mistere. Subliniem numai câteva perle.

„În fața legii și a judecătorului, toți sînt *egali*: mari și mici, bogați și săraci. Acest principiu stă înscris în fruntea profesiei de credință a statului”.

A statului? Profesiunea de credință a celor mai multe dintre state începe, dimpotrivă, prin a stabili că în fața *legii nu există egalitate* între mari și mici, între bogați și săraci.

„Șlefuitorul de pietre prețioase Morel, în onestitatea sa naivă, exprimă foarte limpede acest mister” (și anume misterul opoziției dintre sărac și bogat); „el spune: De-ar ști bogații! De-ar ști bogații! Nenorocirea este că ei nu știu ce înseamnă sărăcia”.

D-l Szeliga nu știe că, din politețe față de burghezia franceză, Eugène Sue comite un *anacronism* atunci cînd ia o vorbă curentă a burghezilor din timpul lui Ludovic al XIV-lea: „Ah!

si le roi le savait" * și, dându-i forma modificată: „Ah! si le riche le savait!" **, o pune în gura muncitorului Morel din timpul Chartei vérité²³. În Anglia și în Franța cel puțin, au încetat să existe asemenea raporturi naive între bogat și sărac. În aceste țări, reprezentanții științifici ai avuției, economiștii, au răspîndit idei amănunțite despre mizeria fizică și morală a sărăcimii. Drept consolare, ei au demonstrat că această stare de mizerie trebuie să se mențină, pentru că trebuie să se mențină actuala stare de lucruri. Mai mult, ei au avut chiar grijă să calculeze în ce proporție trebuie sărăcimea să-și decimeze prin decese rîndurile ei spre binele bogaților și spre binele ei propriu.

Cînd Eugène Sue descrie tavernele, ascunzătorile și limbajul *infractorilor*, d-l Szeliga descoperă „misterul” că scopul urmărit de „autor” nu este de a descrie acest limbaj și aceste ascunzători ca atare, ci

„de a cunoaște misterul mobilelor răului etc.”. „Infractorii se simt la ei acasă... tocmai în locurile cu circulația cea mai intensă!”

Ce-ar spune un naturalist dacă i s-ar demonstra că celula albinei nu-l interesează ca celulă de albină, că ea nu este un mister pentru acela care n-a studiat-o, deoarece albina „se simte la ea acasă” „tocmai” în aer liber și pe flori? În ascunzătorile infractorilor și în limbajul infractorilor se oglindește caracterul infractorului, ele fac parte din existența sa, descrierea lor face parte integrantă din descrierea lui, după cum din descrierea unei femme galante *** nu poate lipsi descrierea unei petite maison ****.

Nu numai pentru parizieni în general, ci chiar pentru poliția pariziană ascunzătorile infractorilor constituie un asemenea „mister”, încît și acum se deschid în centrul orașului străzi luminoase și largi pentru ca aceste ascunzători să devină accesibile poliției.

În fine, însuși Eugène Sue declară că în descrierile menționate mai sus el contează „sur la curiosité craintive” ***** a cititorului. În toate romanele sale, d-l Eugène Sue a contat pe această curiozitate plină de teamă a cititorului. E de ajuns să ne amintim de Atar-Gull, Salamandra, Plik și Plok etc.

* — „Ah! de-ar ști regele!”. — *Nota Trad.*

** — „Ah! de-ar ști bogatul!”. — *Nota Trad.*

*** — curtezană. — *Nota Trad.*

**** — casă de rendez-vous. — *Nota Trad.*

***** — „pe curiozitatea plină de teamă”. — *Nota Trad.*

2. Misterul construcției speculative

Misterul expunerii critice a „Misterelor Parisului” este misterul *construcției speculative, hegeliene*. După ce d-l Szeliga a declarat drept „mistere” „sălbăticitărea în cadrul civilizației” și lipsa de drepturi în stat, adică după ce le-a redus la categoria „*mister*”, el lasă „misterul” să-și urmeze *cursul vieții sale speculative*. Cîteva cuvinte vor fi suficiente pentru a caracteriza în *general* construcția speculativă. Felul în care d-l Szeliga tratează „Misterele Parisului” ne va arăta aplicarea ei în *particular*.

Dacă, operînd cu mere, pere, fragi și migdale reale, îmi formez noțiunea generală de „*fruct*” („*Frucht*”), dacă merg mai departe și-mi *imaginez* că noțiunea mea abstractă : „*Fructul*” („*die Frucht*”), la care ajung pornind de la fructe reale, este o esență care există în afara mea, ba chiar constituie *adevărată* esență a pereii, a mărului etc., aceasta înseamnă că, vorbind în termeni *speculativi*, proclam „*Fructul*” drept „*substanță*” a pereii, a mărului, a migdalei etc. Prin aceasta eu spun că pentru pară nu este esențial faptul că este pară, că pentru măr nu este esențial faptul că este măr. Esențial la aceste lucruri n-ar fi existența lor determinată reală, care poate fi intuită prin simțuri, ci acea esență pe care am abstras-o din ele și pe care le-am substituie-o, esența noțiunii mele, „*Fructul*”. Eu proclam deci mărul, pară, migdala etc. drept simple forme de existență, *moduri* ale „*Fructului*”. Este adevărat că *judecata* mea finită, ajutată de simțuri, *distinge* mărul de pară și pară de migdală, dar rațiunea mea *speculativă* declară că această distincție senzorială este neesențială și indiferentă. Rațiunea *speculativă* vede în măr *același lucru* ca în pară și în pară *același lucru* ca în migdală, și anume „*Fructul*”. Fructele reale particulare nu sînt considerate decît ca fructe *aparente*, a căror esență adevărată este „*Substanța*”, „*Fructul*”.

În felul acesta nu se ajunge la o prea mare *bogăție de determinări (Bestimmungen)*. Mineralogul a cărui știință s-ar limita exclusiv la constatarea că toate mineralele sînt în realitate „*Mineralul*” n-ar fi mineralog decît în *propria sa închipuire*. La vederea oricărui mineral, mineralogul *speculativ* ar spune : „*Mineralul*”, și toată știința sa s-ar limita la repetarea acestui cuvînt de atîtea ori cîte minerale reale există.

Gîndirea *speculativă*, care din diferitele fructe reale a făcut un „*fruct*” al abstracției — „*Fructul*” —, este nevoită

deci, pentru a ajunge la aparența unui conținut real, să încerce într-un chip oarecare să revină de la „Fruct”, de la *substanță*, la *diversele* fructe reale din viața de toate zilele, la pară, la măr, la migdală etc. Dar pe cât de ușor este să obții, pornind de la fructele reale, noțiunea abstractă „Fructul”, pe atât de greu este ca, pornind de la noțiunea abstractă „Fructul”, să obții fructe reale. Este chiar imposibil să ajungi de la o abstracție la ceea ce este *contrariul* abstracției dacă nu *renunți* la abstracție.

De aceea filozoful speculativ renunță la abstracția „Fructului”, dar renunță la ea într-un chip *speculativ, mistic*, și anume păstrînd aparența că *nu* renunță la ea. Adevărul însă este că el numai în aparență depășește această abstracție. El raționează cam în felul următor :

Dacă în realitate mărul, para, migdala, fraga nu sînt altceva decît „Substanța”, „Fructul”, se pune întrebarea : cum se face că „Fructul” îmi apare cînd sub formă de măr, cînd sub formă de pară sau de migdală, de unde provine această *aparență de diversitate* care contrazice atât de palpabil concepția mea speculativă despre *unitate*, despre „Substanță”, despre „Fruct” ?

Aceasta se explică, răspunde filozoful speculativ, prin faptul că „Fructul” nu este o esență moartă, nediferențiată, nemișcată, ci o esență vie, care se autodiferențiază și care se află în mișcare. Diversitatea fructelor din viața de toate zilele are importanță nu numai pentru intelectul *meu* senzorial, ci și pentru „Fructul” însuși, pentru rațiunea speculativă. Diferitele fructe din viața de toate zilele sînt diferite manifestări de viață ale „fructului *unic*”, ele sînt cristalizări pe care le creează „Fructul” însuși. Astfel, de pildă, în măr „Fructul” își acordă o existență de măr, în pară o existență de pară. De aceea nu mai putem să spunem, cum am spune din punctul de vedere al noțiunii de substanță : para este „Fructul”, mărul este „fructul”, migdala este „fructul”, ci, dimpotrivă, „Fructul” se afirmă ca pară, „Fructul” se afirmă ca măr, „Fructul” se afirmă ca migdală, iar deosebirile care diferențiază mărul, para, migdala între ele sînt tocmai autodiferențierile „Fructului” și fac ca diferitele fructe să fie verigi diferențiate în procesul de viață al „Fructului”. „Fructul” nu mai este, așadar, o unitate fără conținut, nediferențiată, ci unitatea ca *ansamblul*, ca „totalitatea” fructelor care *formează* o „succesiune organică”. În fiecare verigă din această serie, „Fructul” își dăruiește o existență concretă mai dezvoltată, mai pronun-

țată, pînă cînd în cele din urmă, ca „sinteză” a tuturor fructelor, devine totodată *unitatea* vie care le conține pe fiecare dintre ele, dizolvate în ea însăși, după cum le și produce din ea însăși, așa cum, de pildă, toate membrele corpului se transformă neîncetat în sînge și se reproduc neîncetat din sînge.

Prin urmare, dacă religia creștină cunoaște numai o *singură* întruchipare a lui Dumnezeu, în schimb filozofia speculativă posedă tot atîtea întruchipări cite lucruri există, după cum în cazul de față ea posedă în fiecare fruct o întruchipare a substanței, a fructului absolut. Ceea ce interesează deci în primul rînd pe filozoful speculativ este de a produce *existența* fructelor reale, existente în viața de toate zilele, și de a spune apoi cu un aer misterios că există mere, pere, migdale și stafide. Dar merele, perele, migdalele și stafidele pe care le regăsim în lumea speculativă nu mai sînt decît *aparențe* de mere, pere, migdale și stafide, căci ele reprezintă momente ale vieții „Fructului”, ale acestei *entități* abstracte a *intelectului*, și de aceea sînt ele inele *entități* abstracte ale *intelectului*. Prin urmare, ceea ce te bucură în această operație speculativă este faptul că regăsești toate fructele reale, dar nu ca fructe răsărite din pămîntul material, ci ca fructe cu o semnificație superioară, mistică, izvorite din eteul minții tale și reprezentînd întruchipări ale „Fructului”, ale *subiectului absolut*. Deci, dacă te întorci de la abstracție, de la entitatea *supranaturală* a intelectului — „Fructul” —, la fructele *naturale* reale, atunci, dimpotrivă, atribui totodată fructelor naturale o semnificație supranaturală și le transformi în abstracții pure. Ceea ce te interesează înainte de toate este tocmai să dovedești *unitatea* „Fructului” în toate aceste manifestări de viață ale sale — în măr, în pară, în migdală —, adică *legătura mistică* dintre aceste fructe, și să arăți cum în fiecare dintre ele „Fructul” se realizează *treptat* și trece în *mod necesar* de la o formă de existență concretă a sa la alta, de exemplu de la existența sa concretă ca stafidă la existența sa concretă ca migdală. Valoarea fructelor din viața de toate zilele *nu mai* constă deci în însușirile lor *naturale*, ci în însușirea lor *speculativă*, care rezervă fiecărui fruct un loc anumit în procesul de viață al „Fructului absolut”.

Omul de rînd nu crede că spune ceva extraordinar atunci cînd afirmă că există mere și pere. Filozoful însă, atunci cînd exprimă în termeni speculativi aceste existențe, spune ceva *extraordinar*. El a săvîrșit o *minune*; din *entitatea* ireală a *intelectului*, „Fructul”, el a creat *entități* reale ale *naturii*:

mărul, para etc., adică din *propriul* său *intelect abstract*, pe care el și-l imaginează ca un subiect absolut, aflat în afara sa, în cazul de față ca „Fructul”, el a *creat* aceste fructe, și ori de câte ori filozoful speculativ afirmă existența cutărui sau cutărui obiect, el îndeplinește un act de creație.

Se înțelege de la sine că filozoful speculativ poate să realizeze acest proces de creație neîntreruptă numai datorită faptului că prezintă drept determinări *descoperite* de el proprietați unanim cunoscute și senzorial intuite ale mărului, pereii etc., numai datorită faptului că dă formulelor abstracte ale intelectului, pe care numai intelectul abstract le poate crea, *numele* unor lucruri reale; în sfârșit, numai datorită faptului că proclamă drept *autoactivitate* a subiectului absolut, a „Fructului”, *propria* sa activitate, prin care *el trece* de la reprezentarea măr la reprezentarea pară.

Această operație se numește în limbaj speculativ: conceperea *substanței* ca *subiect*, ca *proces lăuntric*, ca *persoană absolută*, și acest mod de concepere constituie trăsătura esențială a metodei *hegeliene*.

Era necesar să începem cu aceste observații preliminare pentru a-l face inteligibil pe d-l Szeliga. Dacă pînă acum d-l Szeliga a redus relații reale, ca, de pildă, dreptul și civilizația, la categoria misterului, transformînd astfel „Misterul” în substanță, abia acum el se ridică pe culmi cu adevărat speculative, pe culmi *hegeliene*, și transformă „Misterul” într-un subiect de sine stătător care se *întruchipează* în situații și persoane reale, astfel încît contese, marchize, grizete, portari, notari, șarlatani, intrigi amoroase, baluri, uși de lemn etc. reprezintă manifestările de viață ale acestui subiect. După ce a creat din lumea reală categoria „Misterul”, el creează acum din această categorie lumea reală.

În expunerea d-lui Szeliga, misterele *construcției speculative* se vor dezvălui într-un mod cu atît *mai evident*, cu cît el are incontestabil un *dublu* avantaj față de *Hegel*. În primul rînd, *Hegel* posedă măiestria sofistică de a prezenta drept proces al închipuitei entități a intelectului, al subiectului absolut, procesul prin care, cu ajutorul intuiției senzoriale și al reprezentării, filozoful trece de la un obiect la altul. În al doilea rînd, înăuntrul expunerii *speculative*, *Hegel* face foarte adesea o expunere *reală* care surprinde *lucrul* însuși. Această dezvoltare reală *înăuntrul* dezvoltării speculative a noțiunilor îl determină pe cititor să ia dezvoltarea speculativă drept reală, iar dezvoltarea reală drept speculativă.

La d-l Szeliga aceste două dificultăți dispar. Dialectica sa este liberă de orice fel de ipocrizie și prefăcătorie. El își execută scamatoria cu o onestitate laudabilă și cu o franchețe nemeșteșugită. Apoi, *nicăieri* el nu dezvoltă un *conținut real*, astfel încît la el construcția speculativă se înfățișează ochiului în toată frumusețea ei nudă, fără nici un fel de adaosuri stinjenitoare, fără văluri echivoce. În afară de aceasta, exemplul d-lui Szeliga ne arată în chip strălucit cum speculația, pe de o parte, creează *apriori* într-un mod aparent liber, din ea însăși, obiectul ei, și cum, pe de altă parte, tocmai pentru că pe calea sofismelor vrea să scape de dependența rațională și firească față de *obiect*, cade în cea mai irațională și mai nefirească *robie* față de obiect, ale cărui determinări, fie cit de întâmplătoare și individuale, e nevoită să le construiască ca determinări absolut necesare și generale.

3. „Misterul societății culte”

După ce Eugène Sue ne-a înfățișat păturile cele mai de jos ale societății, plimbîndu-ne, de pildă, prin taverne de borfași, el ne introduce în înalta societate, la un *bal* din cartierul Saint-Germain.

D-l Szeliga construiește această *tranzizie* în felul următor :

„Printr-o nouă întorsătură, Misterul încearcă... să se sustragă cercetării ; pînă acum el se manifesta ca ceva absolut enigmatic, inezisabil, negativ, în opoziție cu ceea ce este veridic, real, pozitiv ; acum el se retrage în acesta ca *conținut invizibil* al lui. Prin aceasta însă el anihilează posibilitatea necondiționată de a fi cunoscut”.

„Misterul”, care pînă acum se manifesta în opoziție cu ceea ce este „veridic”, „real”, „pozitiv”, adică în opoziție cu dreptul și cu cultura, „se retrage acum în acesta”, adică în domeniul culturii. Că societatea înaltă ar constitui domeniul exclusiv al culturii, acesta este un mister, dacă nu al Parisului, în orice caz *pentru* Paris. D-l Szeliga nu trece de la misterele lumii infractorilor la misterele societății aristocratice ; el face altceva : la el „Misterul” devine „conținutul invizibil” al societății culte, *adevărata ei esență*. Aceasta nu este „o nouă întorsătură” a d-lui Szeliga cu scopul de a face noi cercetări, ci este o „nouă întorsătură” pe care o face „Misterul” pentru a se sustrage cercetării.

Înainte de a-l urma realmente pe Eugène Sue acolo unde-l trage inima, adică la balul aristocratic, d-l Szeliga mai recurge la *ipocritele* întorsături ale gândirii speculative care construiește *apriori*.

„*Desigur, este de prevăzut că «misterul» își va alege o carapace solidă pentru a se camufla ; și, într-adevăr, se pare că avem în fața noastră o beznă de nepătruns... că... de aceea te poți aștepta că, în genere... totuși, o nouă încercare de a scoate la iveală simburile este neapărat necesară în cazul de față*”.

Într-un cuvânt, d-l Szeliga a mers atât de departe, încît

„subiectul *metafizic*, Misterul, apare acum ușor, degajat, cochet”.

Pentru a transforma societatea aristocratică într-un „mister”, d-l Szeliga face unele reflecții asupra „*culturii*”. El atribuie societății aristocratice numai însușiri dintr-acelea pe care nimeni nu se gîndește să le caute la ea, pentru ca după aceea să descopere „misterul” că ea nu posedă aceste însușiri. El prezintă apoi această descoperire drept „misterul” societății culte. Astfel, de pildă, d-l Szeliga se întreabă dacă „*rațiunea universală*” — nu cumva logica speculativă ? — formează conținutul „*conversațiilor mondene*” ale acestei societăți, dacă „*numai ritmul și măsura dragostei de oameni*” „*fac*” din ea un „*tot armonic*”, dacă „*ceea ce noi numim cultură generală este forma generalului, a eternului, a idealului*”, adică dacă ceea ce numim cultură este o închipuire metafizică ? Drept răspuns la întrebările sale, nu îi este greu d-lui Szeliga să profetizeze *apriori*

„*că, de altfel, este de așteptat ca răspunsul... să fie negativ*”.

În romanul lui Eugène Sue, trecerea de la lumea de jos la cea selectă se face pe calea obișnuită în toate romanele. *Travestirile lui Rudolf*, prinț de Geroldstein, îl ajută pe acesta să pătrundă în păturile de jos ale societății, după cum rangul său îi asigură accesul în cercurile înalte ale acesteia. În drum spre balul aristocratic nu-l preocupă nicidecum contrastele actualelor rînduieli din lume ; ceea ce-l preocupă este contrastul *propriilor* sale travestiri, care îi par *picante*. El împărtășește prea-plecaților săi însoțitori cît de deosebit de interesantă îi pare propria sa persoană în diferitele ei posturi.

„Je trouve — spune el — assez de piquant dans ces contrastes : un jour peintre en éventails, m'établant dans un bouge de la rue aux Fèves ;

ce matin commis marchand offrant un verre de cassis à Madame Pipelet, et ce soir... un des privilégiés par la grâce de dieu, qui règnent sur ce monde" *.

Adusă la bal, critica critică fredonează :

Mintea și simțul mă părăsesc,
Cînd printre-atîtea mărimi mă trezesc !²⁴

Ea continuă în *ditirambi*, precum urmează :

„Aici puterea vrajei a aprins în noapte strălucirea soarelui și a adus în plină iarnă verdele primăverii și splendoarea verii. Ne simțim de îndată dispuși să credem în miracolul unei prezențe divine în pieptul omenesc, mai ales atunci cînd frumusețea și grația întăresc convingerea că ne aflăm în imediata apropiere a idealurilor" (!!!).

Naiv, credul și *critic pastor de țară!* Numai naivitatea ta critică poate fi atît de impresionată de o elegantă sală de bal din Paris, încît „să cadă” de-a dreptul în superstițioasa „dispoziție” de a crede în „miracolul unei prezențe divine în pieptul omenesc” și de a vedea în reginele saloanelor pariziene „idealuri nemijlocite”, îngeri în carne și oase !

În naivitatea sa *onctuoasă*, pastorul nostru critic trage cu urechea la conversația dintre două „frumoase între frumoase”: Clémence d’Harville și contesa Sarah MacGregor. Ghiciți ce vrea el să afle „*trăgînd cu urechea*” la conversația lor :

„în ce fel putem deveni o *binecuvîntare* pentru copiii noștri iubiți, *toată deplinătatea* fericirii pentru soț” !... „Auzim... rămînem uluiți... nu ne credem urechilor”.

Simțim o tainică bucurie răutăcioasă atunci cînd pastorul care trage cu urechea este dezamăgit. Doamnele nu discută nici despre „binecuvîntare”, nici despre „deplinătatea” fericirii, nici despre „rațiunea universală” ; dimpotrivă, în această conversație „d-na d’Harville este îndemnată să-și înșele soțul”.

Despre una dintre aceste doamne, contesa MacGregor, ni se dă următoarea lămurire naivă :

Ea a fost „*destul de întreprinzătoare* pentru ca, în urma unei căsătorii secrete, să devină *mama unui copil*”.

* — „Găsesc ceva destul de picant în aceste contraste : într-o zi pictor de evantaie care își expune marfa într-o dugheană din rue aux Fèves ; azi dimineață băiat de prăvălie care oferă d-nei Pipelet un pahar de lichior de coacăze, iar seara... unul din cei privilegiați prin grația lui dumnezeu care stăpînesc lumea”. — *Nota Trad.*

Neplăcut impresionat de acest *spirit întreprinzător* al contesei, d-l Szeliga îi face o morală severă.

„După părerea noastră, toate năzuințele contesei urmăresc un avantaj personal, egoist“.

Mai mult chiar, el nu așteaptă nimic bun nici de la o eventuală realizare a scopului ei, căsătoria cu prințul de Geroldstein :

„Și nu trebuie să ne așteptăm *cîtuși de puțin* ca această căsătorie a ei să aducă *fericire supușilor* prințului de Geroldstein“.

Puritanul nostru își încheie predica dojenitoare cu o „seozitate plină de profunzime“ :

„Sarah“ (doamna *întreprinzătoare*) „nu este, de altfel, chiar o excepție în aceste cercuri strălucite, *deși reprezintă* unul dintre *virturile* lor“.

De altfel, chiar ! Deși ! Oare „*vîrf*ul“ unui cerc nu este o excepție ?

Despre caracterul altor două idealuri, marchiza d'Harville și ducesa de Lucenay, aflăm următoarele :

Lor le „*lipsește* mulțumirea sufletească“. Ele n-au găsit în căsnicie obiectul dragostei lor, și de aceea caută acum obiectul dragostei în afara căsniciei. În căsnicie dragostea a rămas pentru ele un *mister*, și de aceea îndemnul imperios al inimii le determină să tindă la descoperirea lui. În *consecință*, ele se dedau *dragostei misterioase*. Aceste « *victime*» ale « *căsniciei fără dragoste*» sînt « *împinse fără voia lor să degradeze dragostea, făcînd din ea ceva exterior, o așa-numită legătură, și să considere că romanticul, misterul reprezintă ceea ce este interior, dătător de viață, esențial în dragoste*»“.

Meritul acestei argumentări dialectice trebuie apreciat cu atît mai mult, cu cît aceasta din urmă poate să aibă o aplicare mai generală.

De pildă, cine n-are voie să bea acasă la el și simte totuși nevoia să bea caută „obiectul“ beției „*în afara*“ casei și se dedă „*în consecință*“ *beției misterioase*. Mai mult, el se simte îndemnat să vadă în mister un ingredient esențial al beției, cu toate că nu va degrada băutura făcînd din ea ceva pur „*exterior*“, indiferent, tot așa cum nici sus-arătatele doamne nu degradează dragostea. Căci, potrivit explicației d-lui Szeliga însuși, ele degradează nu dragostea, ci căsnicia fără dragoste, reducînd-o la ceea ce ea este în realitate, adică făcînd din ea ceva exterior. o așa-numită legătură.

„Ce este — spune el mai departe — «misterul» dragostei?”

Puțin mai înainte am văzut că „misterul” constituie „esența” acestui soi de dragoste. Cum am ajuns acum să căutăm misterul misterului, esența esenței?

„Nu — declamă pastorul —, nu cărările umbrite dintre tufișuri, nu semiobscuritatea *naturală* a nopților cu lună și nici semiobscuritatea artificială din umbra prețioaselor draperii și perdele, nu sunetul lin și amețitor al harpelor și orgelor, nu puterea de atracție a lucrului interzis...”

Draperii și perdele! Un sunet lin și amețitor! Și pe deasupra *orgele*! Dar mai slăbește-ne cu cele *bisericești*, d-le pastor! Cine se duce cu orga la o întâlnire amoroasă?

„Toate acestea” (draperii, perdele și orga) „nu sînt decît *misteriosul*”.

Dar nu este oare acest *misterios* „misterul” dragostei misterioase? Cîtuși de puțin:

„Misterul dragostei este ceea ce excită, îmbată, amețește, este *forța senzualității*”.

În sunetul „lin și amețitor” pastorul posedă deja ceea ce amețește. Dacă în loc de draperii și orga ar fi adus la întâlnirea sa amoroasă supă de broaște țestoase și șampanie, n-ar fi lipsit nici ceea ce „*excită și îmbată*”.

„Este adevărat — ne învață sfinția-sa — că noi nu vrem să ne mărturisim forța senzualității; dar ea are asupra noastră o putere atît de mare numai pentru că o alungăm din noi și n-o recunoaștem drept propria noastră natură, — propria noastră natură pe care, dacă am recunoaște-o, am fi în stare s-o biruim de îndată ce ar încerca să se impună în dauna rațiunii, a adevăratei dragoste, a puterii de voință”.

În spiritul teologiei speculative, pastorul ne sfătuiește să *recunoaștem* senzualitatea drept *propria* noastră natură, pentru a fi apoi în stare s-o *biruim*, adică să retractăm această *recunoaștere*. Este adevărat că el vrea să biruie senzualitatea numai atunci cînd aceasta tinde să se impună în dauna Rațiunii (puterea de voință și dragostea, în *opoziție* cu senzualitatea, nu sînt decît puterea de voință și dragostea Rațiunii). Doar și creștinul nespeculativ recunoaște *senzualitatea* în măsura în care aceasta nu se impune în dauna adevăratei rațiuni, adică a credinței, în dauna adevăratei iubiri, adică a iubirii de Dumnezeu, în dauna adevăratei puteri de voință, adică a voinței întru Hristos

Pastorul ne trădează îndată adevărata sa părere, continuând astfel :

„Prin urmare, atunci când dragostea încetează de a fi elementul esențial al căsniciei, al moralității în genere, *senzualitatea* devine misterul dragostei, al moralității, al societății culte, senzualitate atât în accepția sa *exclusivă*, în care înseamnă *vibrarea nervilor, pulsarea aprinsă a singelui* în vine, cât și în accepția mai largă, în care senzualitatea se ridică pînă la *aparența* unei forțe spirituale, pînă la poftă de dominație, ambiție, sete de glorie... Contesa MacGregor reprezintă" această din urmă accepție „a senzualității ca mister al societății culte”.

Pastorul a pus punctul pe i. Pentru a birui *senzualitatea*, el trebuie înainte de toate să biruie *curenții nervoși și circulația* năvalnică a *singelui*. — Vorbind despre senzualitate în sensul „*exclusiv*” al cuvîntului, d-l Szeliga își închipuie că temperatura mai mare a corpului provine de la aprinderea singelui în vine; el nu știe că *animalele cu sînge cald* se numesc astfel pentru că, abstracție făcînd de unele variații neînsemnate, temperatura singelui lor se menține constantă. — Îndată ce curenții nervoși încetează și sîngele din vine nu mai dogorește, *trupul păcătos*, acest sălaș al poftelor senzuale, devine un *cadavru*, iar sufletele se pot întreține nestingherite despre „*rațiunea universală*”, despre „*dragostea adevărată*” și „*morală pură*”. Pastorul degradează atât de mult senzualitatea, încît suprimă tocmai acele momente ale dragostei senzuale care o însuflețesc : circulația năvalnică a singelui, care dovedește că omul nu iubește cu o indiferență nesimțitoare, și curenții nervoși care leagă de creier organul, adică sediul principal al senzualității. El reduce adevărata dragoste senzuală la o *secretio seminis* * *mecanică* și, împreună cu un faimos teolog german, murmură :

„Nu de hatirul dragostei senzuale, nu de dragul poftelor trupești, ci pentru că domnul a spus : fiți roditori și vă înmulțiți”.

Să comparăm acum construcția speculativă cu romanul lui Eugène Sue. Nu *senzualitatea* este prezentată ca mister al dragostei, ci misterele, aventurile, obstacolele, temerile, primejdiile și mai ales puterea de atracție a lucrului interzis.

„Pourquoi — scrie el — beaucoup de femmes prennent-elles pourtant des hommes qui ne valent pas leur maris? Parce que le *plus grand charme de l'amour est l'attrait affriandant du fruit défendu...* avancez que, en retranchant de cet amour les craintes, les angoisses, les diffi-

* — secreție seminală. — *Nota Trad.*

cultés, les mystères, les dangers, il ne reste rien ou peu de chose, c'est-à-dire, l'amant... dans sa simplicité première... en un mot, ce serait toujours plus ou moins l'aventure de cet homme à qui l'on disait : «Pourquoi n'épousez-vous donc pas cette veuve, votre maîtresse?» — «Hélas, j'y ai bien pensé — répondit-il — mais alors je ne saurais plus où aller passer mes soirées»*.

În timp ce d-l Szeliga ne declară în mod expres că nu *puterea de atracție a lucrului interzis* constituie misterul dragostei, Eugène Sue declară într-un mod tot atât de expres că ea constituie „cel mai mare farmec al dragostei” și că e cauza aventurilor amoroase extra muros**.

„La prohibition et la contrebande sont inséparables en amour comme en marchandise”***²⁵.

Tot așa afirmă Eugène Sue, în opoziție cu exegetul său speculativ, că

„înclinarea spre prefăcătorie și șiretenie, gustul pentru mistere și intrigi constituie o însușire esențială, o înclinare firească și un instinct imperios al firii femeii”.

Numai orientarea acestei înclinări și a acestui gust împotriva *căsnicieii* îl supără pe d-l Eugène Sue. El vrea să dea impulsurilor firii feminine o aplicare mai inofensivă, mai foloșitoare.

În timp ce d-l Szeliga face din contesa MacGregor o reprezentantă a *senzualității* ce „se ridică pînă la aparența unei forțe spirituale”, Eugène Sue o înfățișează ca pe *un om cu intelect abstract*. „Ambiția” ei și „mîndria” ei, departe de a fi forme ale senzualității, sînt produse ale unui intelect abstract, cu totul independent de senzualitate. De aceea Eugène Sue subliniază că

* — „De ce multe femei își iau totuși amanți care sînt mai prejos de soții lor? Pentru că *cel mai mare farmec al dragostei* este ademenitoare de putere de atracție a *fructului oprit*... trebuie să admiteți că, dacă înlăturăm dintr-o astfel de dragoste temerile, îngrijorările, greutățile, misterele, primejdiiile, nu mai rămîne nimic sau aproape nimic, adică amantul... în simplitatea sa primară... într-un cuvînt, ar fi mai mult sau mai puțin ca în cazul aceluși bărbat căruia i s-a pus întrebarea : «Dar de ce nu vă căsătoriți cu această văduvă, amanta dv?» — «Ah, desigur că m-am gîndit la aceasta — a răspuns el —, dar atunci n-aș mai ști unde să-mi petrec serile». — *Nota Trad.*

** — în afara căminului conjugal. — *Nota Trad.*

*** — „Prohibiția și contrabanda sînt inseparabile în dragoste ca și în comerț”. — *Nota Trad.*

„niciodată pornirile inflăcărate ale dragostei n-au făcut să bată inima ei rece ca gheața, că nici o surpriză a inimii sau a simțurilor n-au putut stingheri vreodată calculele crude ale acestei femei perfide, egoiste și ambițioase”.

Egoismul *intelectului* abstract, neinfluențat de simțuri simpatetice, călăuzit de calcule reci, constituie esența caracterului acestei femei. De aceea sufletul ei este zugrăvit în roman ca „sec și dur”, spiritul ei ca „abil și răutăcios”, caracterul ei ca „perfid” și — ceea ce este foarte semnificativ pentru un om cu intelect abstract — ca „absolut”, prefăcătoria ei ca „adîncă”. — În treacăt fie spus, Eugène Sue motivează cursul pe care l-a luat viața contesei într-un mod tot atît 'de pueril ca și pe cel al majorității personajelor din romanul său. O doică bătrînă îi insuflă convingerea că e destinată să ajungă un „cap încoronat”. Pătrunsă de această convingere, ea începe să călătorească pentru a obține prin căsătorie o coroană. În cele din urmă comite inconsecvența de a lua drept „cap încoronat” o mică alteță germană.

După aceste ieșiri împotriva *senzualității*, sfintul nostru critic se consideră obligat să mai arate de ce Eugène Sue recurge la descrierea unui bal pentru a ne introduce în societatea înaltă, metodă de introducere pe care o întîlnim la aproape toți romancierii francezi, în timp ce scriitorii *englezi* recurg de cele mai multe ori la descrierea unei vînători pentru a ne introduce în societatea înaltă sau o descriu pe aceasta din urmă în cadrul unui castel de țară.

„Pentru acest mod de a înțelege lucrurile” (adică pentru punctul de vedere al d-lui Szeliga) „nu poate să fie indiferent și, în cazul de față” (în construcția lui Szeliga), „ceva pur întîmplător faptul că Eugène Sue folosește tocmai balul ca prilej pentru a ne introduce în societatea înaltă”.

Aici criticul nostru dă frîu liber calului său, și acest cal străbate în trap voios o serie de demonstrații care duc la concluzia necesității acestui procedeu, exact în spiritul bătrînului Wolf.

„*Dansul* este manifestarea cea mai generală a *senzualității ca mister*. *Atingerea* nemijlocită, îmbrățișarea ambelor sexe (?), determinată de formarea perechii, sînt permise la dans, pentru că, în ciuda aparenței și a senzației delicioase pe care oamenii o simt realmente” — realmente, d-le pastor ? — „cu această ocazie, ele nu sînt totuși considerate ca atingeri și îmbrățișări *senzuale*” (ci, desigur, ca atingeri și îmbrățișări care țin de sfera rațiunii universale ?).

Și acum urmează o frază finală, despre care se poate spune cel mult că dansează într-un picior :

„Căci dacă într-adevăr ar fi considerate ca atingeri și îmbrățișări senzuale, ar fi de neînțeles de ce societatea ar avea o atitudine atât de indulgentă numai atunci când este vorba de dans, în timp ce, dimpotrivă, condamnă cu atita severitate orice manifestări asemănătoare, care, dacă s-ar produce la fel de liber în altă parte, ar fi considerate ca o încălcare de neiertat a bunelor moravuri și a pudorii și ar atrage după sine înfierarea din partea societății și excluderea fără milă din sinul ei”.

D-l pastor nu vorbește nici de *cancan* și nici de *polcă*, ci de Dans în general, de acea *categorie* de dans care nu se dansează decît, poate, în propriul său craniu critic. El ar trebui să vadă o dată un dans la Chaumière din Paris, și sufletul său creștin-german se va revolta în fața acestei îndrăzneii, împotriva acestei sincerități, împotriva acestei exuberanțe grațioase și a acestei muzici a mișcării celei mai senzuale. Propria sa „senzație delicioasă, pe care el o simte realmente”, l-ar face „să simtă” că „estă într-adevăr de neînțeles de ce înșiși dansatorii, în timp ce, dimpotrivă”, produc asupra spectatorului înălțătoarea impresie a unei senzualități sincere și omenești — „ceea ce, dacă s-ar produce la fel în altă parte”, și anume în Germania, „ar fi considerat ca o încălcare de neiertat” etc. etc. —, de ce înșiși dansatorii nu trebuie și nu se cade, ca să nu spunem mai mult, să fie și în propriii lor ochi oameni de o sinceră senzualitate, când ei nu numai că pot, ci și trebuie în mod necesar să fie astfel de oameni !!

De dragul *esenței dansului*, criticul ne introduce la *bal*. El întîmpină însă o mare dificultate. La acest bal se dansează, ce-i drept, dar numai în inchipuire. Eugène Sue nici nu pomenește de dans. El nu se amestecă în învălmășeala dansatorilor. Balul îi servește numai ca prilej pentru a aduna laolaltă personaje din cea mai înaltă aristocrație. În desperarea ei, „critica” se grăbește să-l completeze pe autor, și propria ei „fantezie” schițează cu ușurință scene de bal etc. Dacă, conformîndu-se prescripțiilor criticii, în descrierea ascunzătorilor și limbajului infractorilor Eugène Sue nu a manifestat un interes direct pentru această descriere, în schimb dansul, pe care nu el însuși îl zugrăvește, ci criticul său „plin de imaginație”, prezintă pentru el în mod necesar un interes infinit.

Mai departe !

„Intr-adevăr, misterul bontonului și al tactului — misterul acestui nefiresc extrem — este dorul reintoarcerii la natură. De aceea o apariție ca aceea a *Ceciliei* are în societatea cultă un efect atît de electrizant și este încununată de un succes atît de extraordinar. Pentru ea, care a crescut ca sclavă printre sclavi, lipsită de cultură și redusă exclusiv la resursele proprii sale naturi, aceasta din urmă este singurul izvor de viață. Transpusă dintr-o dată în ambianța unei curți cu etichetă severă, ea pătrunde curind misterul acesteia... În această sferă pe care o poate domina cu totul, deoarece forța ei, forța naturii sale, exercită asupra celor din jurul ei un farmec enigmatic, Cecilia trebuie în mod necesar să pornească pe o cale greșită și să piardă orice simț al măsurii, în timp ce altădată, cînd era încă sclavă, aceeași natură o învăța să opună rezistență oricărei pretenții nedemne a puternicului ei stăpîn și să rămînă fidelă dragostei ei. *Cecilia* este *misterul dezvăluit al societății culte*. Simțurile refulate sparg în cele din urmă zăgăzurile și irup într-un libertinaj total” etc.

Din citirea acestor rînduri ale d-lui Szeliga, cititorul care nu cunoaște romanul lui Sue va crede, desigur, că Cecilia este regina balului descris. În roman însă Cecilia stă într-o casă de corecție din Germania în timp ce la Paris se dansează.

Cecilia-sclavă rămîne credincioasă medicului negru David, pentru că îl iubește „cu pasiune” și pentru că stăpînul ei, d-l Willis, vrea s-o cucerească „în chip brutal”. Trecerea ei la o viață de desfrîu este motivată foarte simplu. Transpusă în „lumea europenilor”, ea „roșește” pentru că „e căsătorită cu un negru”. Abia sosită în Germania, ea este „imediat” pervertită de un individ decăzut. Începe să se arate „sîngele indian” care curge în vinele ei. De dragul unei morale dulcege și al unui doux commerce, ipocritul domn Sue nu poate să nu caracterizeze purtarea ei drept o „perversitate naturală”.

Misterul Ceciliei este faptul că e *metisă*. Misterul senzualității ei este *dogoarea tropicală*. În frumoasele sale poezii închinatelor Eleonorei, Parny a cîntat metisa. Cît de periculoasă este ea pentru marinarul francez se poate vedea în mai bine de o sută de descrieri de călătorii.

„Cecily était le type incarné de la sensualité brûlante, qui ne s'allume qu'au feu des tropiques... Tout le monde a entendu parler de ces filles de couleur, pour ainsi dire mortelles aux Européens, de ces vampires enchanteurs, qui, enivrant leur victime de séductions terribles... ne lui laissent, selon l'énergique expression du pays, que ses larmes à boire, que son coeur à ronger” *.

* — „Cecilia era intruchiparea senzualității arzătoare care nu se aprinde decît în dogoarea tropicelor. Toată lumea a auzit despre aceste fete de culoare, care prezintă, ca să zicem așa, o primejdie de moarte pentru europeni, despre acești vampiri fermecători care își amețesc vic-

Cecilia era departe de a produce un efect atît de magic tocmai asupra unor oameni cu educație aristocratică, blazați...

„les femmes de l'espèce de Cecily exercent une action soudaine, une omnipotence magique sur les hommes de *sensualité brutale* tels que Jacques Ferrand” *.

Și apoi, de cînd oameni ca Jacques Ferrand reprezintă societatea înaltă? Dar critica critică trebuia s-o înfățișeze pe Cecilia ca pe un moment în procesul de viață al misterului absolut.

4. „Misterul onestității și al evlaviei”

„Misterul, ca Mister al societății culte, părăsește, ce-i drept, sfera opoziției și se ascunde în sfera interioară. Cu toate acestea, societatea înaltă are, la rîndul ei, cercuri care sînt exclusiv ale ei și cărora le încredințează paza sanctuarului. Ea este, ca să zicem așa, capela acestei sfinte a sfintelor. *Însă*, pentru cei din tindă, capela însăși este Misterul. Pentru popor, cultura sub forma ei exclusivă este, așadar, echivalentă cu... ceea ce e brutalitatea pentru cei culți”.

Ce-i drept — cu toate acestea, la rîndul ei — ca să zicem așa — însă — așadar — acestea sînt cîrligele magice care leagă laolaltă verigile lanțului *speculativ al expunerii*. D-l Szeliga a silit Misterul să părăsească sfera infractorilor și să se retragă în înalta societate. Acum el trebuie să construiască misterul că societatea înaltă are cercurile ei *exclusive* și că misterele acestor cercuri sînt mistere pentru popor. Pentru această construcție e nevoie, în afară de amintitele cîrlige miraculoase, de transformarea unui *cerc* într-o *capelă* și de transformarea lumii nearistocratice într-o *tindă* a acestei capele. Este încă un mister *pentru* Paris că toate sferele societății burgheze formează numai o tindă a capelei societății înalte.

D-l Szeliga urmărește două scopuri. Mai întîi el trebuie să facă în așa fel încît Misterul, care s-a întruchipat în cercul exclusiv al societății înalte, să devină „un bun comun al ome-

tima cu ispite groaznice... nelăsîndu-i, după cum spune o viguroasă expresie locală, decît lacrimile, ca să le bea, și inima, ca să și-o roadă”.

— *Nota Trad.*

* — „femeile de tipul Ceciliei produc o impresie fulgerătoare și exercită o covârșitoare putere magică asupra unor bărbați senzuali și brutali ca Jacques Ferrand”. — *Nota Trad.*

nirii". În al doilea rînd, trebuie ca *notarul Jacques Ferrand* să fie construit ca o verigă vie a misterului. Criticul nostru procedează în felul următor :

„Cultura nu poate și nu vrea încă să includă în cercul ei toate stările sociale și toate deosebirile. Numai *creștinismul* și *morală* sînt în stare să întemeieze imperii universale pe acest pămînt”.

Pentru d-l Szeliga, cultura, civilizația, este identică cu cultura *aristocratică*. De aceea el nu este în stare să vadă că *industria și comerțul* făuresc cu totul alte imperii universale decît creștinismul și morală, fericirea vieții de familie și bunăstarea burgheză. Dar cum ajungem la *notarul Jacques Ferrand* ? Cît se poate de simplu !

D-l Szeliga transformă *creștinismul* într-o însușire *individuală*, în „*evlavie*”, iar *morală* într-o altă însușire *individuală*, în „*onestitate*”. El îmbină aceste două însușiri într-un *singur* individ, pe care îl botează *Jacques Ferrand*, pentru că Jacques Ferrand nu posedă nici una dintre aceste două însușiri și nu face decît să le simuleze. Jacques Ferrand devine astfel „*misterul onestității și al evlaviei*”. În schimb „*testamentul*” lui Ferrand este „*misterul evlaviei și al onestității aparente*”, prin urmare nu al evlaviei și onestității propriu-zise. Dacă critica critică a vrut să construiască acest testament ca un mister, ea trebuia să declare că onestitatea și evlavia aparentă constituie misterul acestui testament, și nu invers, că acest testament este misterul onestității aparente.

În timp ce corpul notarilor din Paris a văzut în Jacques Ferrand o satiră biciuitoare la adresa sa, obținînd din partea cenzurii teatrelor scoaterea acestui personaj din scenariul „*Misterelor Parisului*”, critica critică, chiar în momentul în care „*polemizează cu imperiul aerian al noștrilor*”, nu vede într-un notar parizian un notar parizian, ci religie și morală, onestitate și evlavie. Procesul notarului *Lehon* ar fi trebuit s-o edifice. Poziția pe care *notarul* o ocupă în romanul lui Eugène Sue este strîns legată de situația sa oficială.

„Les notaires sont au temporel ce qu'au spirituel sont les curés ; ils sont les *dépositaires de nos secrets*” * (Monteil, „*Hist[oire] des français des div[ers] états*” etc., vol. IX, pag. 37).

Notarul este duhovnicul laic. El e *puritan* de profesiune ; or, „*cinstea — spune Shakespeare — nu e o puritană*” ²⁶. El

* — „Notarii sînt în cele lumești ceea ce preoții sînt în cele duhovnicești ; ei sînt *depozitarii secretelor noastre*”. — *Nota Trad.*

este în același timp un mijlocitor pentru tot felul de scopuri, sfiorarul intrigilor și al uneltirilor burgheze.

Cu notarul Ferrand, al cărui mister se reduce în întregime la ipocrizie și notariat, se pare că n-am avansat nici măcar cu un pas. Dar ascultați !

„Dacă la notar ipocrizia este pe deplin conștientă, iar la Madame Roland oarecum instinctivă, între ei se află marea masă a acelor care nu pot pătrunde misterul și care, fără să vrea, se simt totuși îndemnați să tindă spre acest lucru. Astfel nu superstiția este aceea care îi aduce pe săraci și pe bogați în locuința sinistră a șarlatanului Bradamanti (abatele Polidori), ci dorința de a afla Misterul, pentru a se justifica în fața lumii“.

„Săraci și bogați“ nu aleargă la Polidori pentru a găsi un anumit mister care să-i justifice în fața lumii întregi ; „săraci și bogați“ caută la el Misterul pur și simplu, misterul ca subiect absolut, pentru a se justifica în fața lumii, ca și cum, pentru a sparge lemne, nu cauți un topor, ci Instrumentul în abstracto.

Toate secretele pe care le posedă Polidori se rezumă la un mijloc de a provoca avorturi și la o otrăvă mortală. — În furia sa speculativă, d-l Szeliga îl pune pe „ucigaș“ să recurgă la otrava lui Polidori, „pentru că nu vrea să fie ucigaș, ci să fie respectat, iubit, stimat“, ca și cum la săvârșirea unui asasinat ar fi vorba de respect, dragoste, stimă, și nu de *capul* asasinului ! Dar pe ucigașul *critic* nu-l interesează capul său, ci „Misterul“. — Deoarece însă nu toți oamenii asasinează și nu toate femeile devin gravide cu încălcarea regulamentelor polițienești, se pune întrebarea ce ar trebui să facă Polidori pentru ca *toată lumea* să intre în posesiunea dorită a misterului ? D-l Szeliga îl confundă, probabil, pe șarlatanul Polidori cu învățatul *Polydorus Virgilius*, care a trăit în secolul al XVI-lea și care, ce-i drept, n-a descoperit nici un fel de mistere, dar în schimb s-a străduit să facă din istoria descoperitorilor de mistere, adică din istoria *inventatorilor*, „un bun comun al omenirii“. (Vezi Polidori Virgilio liber de rerum inventoribus, Lugduni MDCCVI).

Misterul, misterul absolut, așa cum s-a statornicit în cele din urmă ca „bun comun al omenirii“, constă deci în misterul de a provoca avorturi și de a otrăvi. Misterul nici nu putea deveni într-un chip mai iscusit „un bun comun al omenirii“ decât transformându-se în mistere care nu sînt mistere pentru *oameni*.

5. „Misterul — o batjocură”

„Acum Misterul a devenit un bun comun, misterul întregii omeniri și al fiecăruia în parte. El este o artă a mea sau un instinct al meu, iar dacă nu, îl pot cumpăra ca pe o marfă”.

Care mister a devenit acum un bun comun al omenirii? Misterul lipsei de drepturi în stat, ori misterul societății culte, ori misterul falsificării mărfurilor, ori misterul preparării apei de Colonia, ori misterul „criticii critice”? Nimic din toate acestea, ci Misterul în abstracto, categoria misterului!

Pe *servitori* și pe *portarul Pipelet împreună cu soția sa*, d-l Szeliga intenționează să-i înfățișeze drept întruchipări ale misterului absolut. El vrea să construiască pe *servitorul* și pe *portarul „Misterului”*. Dar în ce mod reușește el să execute acest salt vertiginos de la *categoria pură* până la „*sluga*” care „*spionează în fața ușii încuiate*”, de la *misterul ca subiect absolut*, care tronează deasupra *acoperișului*, printre norii abstracției, până la parter, unde se află loja portarului?

Mai întâi el pune categoria misterului să treacă printr-un proces speculativ. După ce, cu ajutorul mijloacelor de a provoca avort și de a otrăvi, misterul a devenit un bun comun al omenirii, el nu mai este,

„*prin urmare, nicidecum ascunsul și inaccesibilul ca atare, ci ceva care se ascunde sau, mai bine zis*” — mereu mai bine! —, „*pe care eu îl ascund, pe care eu îl fac inaccesibil*”.

Cu această transformare a misterului absolut din *esență* în *concept*, din stadiul *obiectiv*, în care el este ascunsul ca atare, în stadiul *subiectiv*, în care el se ascunde sau, mai bine zis, în care „*eu îl*” ascund, n-am avansat nici un pas. Dimpotrivă, dificultatea pare chiar să crească, de vreme ce un mister în capul omului și în sufletul omului este mai inaccesibil și mai ascuns decât pe fundul mării. De aceea d-l Szeliga vine *imediat* în ajutorul raționamentului *speculativ*, formulând un raționament *empiric*.

„*În dosul ușilor încuiate*” — auziți! auziți! — „*se clocește, se plămăiește și se săvârșește de aici înainte*” — de aici înainte! — „*Misterul*”.

D-l Szeliga transformă „*de aici înainte*” *Eul* speculativ al misterului într-o realitate foarte empirică, *de lemn*: într-o *ușă*.

„*Dar o dată cu aceasta*” — adică o dată cu ușa încuiată, și nu cu trecerea de la esența ermetică la concept — „*este dată și posibilitatea ca eu să pot trage cu urechea, să ascult pe la uși și să spionez*”.

Nu d-l Szeliga a descoperit „misterul” că se poate trage cu urechea pe la uși încuiate. Un proverb al masei (massenhaftes Sprichwort) spune că și pereții au urechi. Este, în schimb, un mister speculativ cu totul critic faptul că abia „de aici înainte”, după călătoria prin iadul ascunzătorilor de infractori, după călătoria în cerul societății culte și după minunile lui Polidori, se pot plăsmui mistere în dosul ușilor încuiate și se poate spiona în fața ușilor încuiate. Un mister critic tot atât de mare este afirmația că ușile încuiate constituie o *necesitate categorică* atât în vederea clocirii, plăsmuirii și săvârșirii de mistere — câte mistere nu se clocesc, nu se plăsmuiesc și nu se săvârșesc după tufișuri! — cât și în vederea spionării lor.

După această strălucită faptă de arme dialectică, d-l Szeliga trece, firește, de la *spionare* la *motivele spionării*. Aici el ne dezvăluie misterul că motivul spionării îl constituie *bucuria răutăcioasă*. De la bucuria răutăcioasă el trece mai departe la *motivul bucuriei răutăcioase*.

„Fiecare — spune el — vrea să fie mai bun decât celălalt, deoarece nu numai că ascunde mobilul faptelor sale bune, ci și caută să le învăluiească pe cele rele într-o beznă de nepătruns”.

Această frază ar trebui inversată: fiecare nu numai că ascunde mobilul faptelor sale bune, ci și caută să le învăluiească pe cele rele într-o beznă de nepătruns, pentru că vrea să fie mai bun decât celălalt.

Am ajuns astfel de la *misterul care se ascunde pe sine*, la *Eul* care ascunde, de la *Eu* la *ușa încuiată*, de la *ușa încuiată* la *spionare*, de la *spionare* la *motivul spionării*, la bucuria răutăcioasă, de la *bucuria răutăcioasă* la *motivul bucuriei răutăcioase*, la *dorința de a fi mai bun decât ceilalți*. În curînd ne va fi dată și bucuria de a vedea *sluga* stînd în fața ușii încuiate. Într-adevăr, dorința generală de a fi mai bun decât ceilalți duce direct la rezultatul că „fiecare tinde să descopere misterele celuiilalt”; la care autorul nostru adaugă în mod firesc următoarea observație spirituală:

„cei mai favorizați în această privință sint servitorii”.

Dacă d-l Szeliga ar fi citit memoriile din arhivele poliției pariziene, memoriile lui Vidocq, „Le livre noir” * și altele de acest fel, ar fi știut că în această privință *poliția* este și mai

* — „cartea neagră”. — *Nota Trad.*

favorizată decît servitorii „cei mai favorizați”, că ea folosește pe servitori numai pentru însărcinările cele mai simple, că ea nu se oprește în fața ușii și nici nu se limitează să asiste la dezbrăcarea stăpînilor, ci, sub chipul unei femei galante sau chiar al soției, se strecoară și în așternutul lor și se lipește de trupul lor gol. Chiar în romanul lui Sue, agentul de poliție Bras rouge este un personaj principal în desfășurarea acțiunii.

Ceea ce îl supără pe d-l Szeliga „de aici înainte” la servitori este faptul că nu sînt destul de „dezinteresați”. Această *îndoială critică* îi deschide drumul spre *portarul Pipelet și soția sa*.

„Dimpotrivă, situația de portar oferă o oarecare independență, care îi permite să facă din misterele casei obiectul unor zeflemeli degajate, dezinteresate, deși totodată dure și biciuitoare”.

Prima dificultate mare de care se lovește această construcție speculativă a portarului este faptul că în foarte multe case din Paris, pentru o parte a chiriașilor, servitorul și portarul sînt una și aceeași persoană.

Cît privește fantezia critică referitoare la situația oarecum independentă și dezinteresată a portarului, putem s-o apreciem în lumina următoarelor fapte. Portarul parizian este reprezentantul și spionul proprietarului casei. De cele mai multe ori el este plătit nu de proprietar, ci de chiriași. Din cauza acestei situații precare, el îmbină adesea slujba sa oficială cu ocupația de comisionar. În timpul terorii, în perioada imperiului și a restaurației, portarul era unul dintre principalii agenți ai poliției secrete. Așa, de pildă, generalul Foy era supravegheat de portarul său, care, înainte de a-i înmîna generalului scrisorile adresate lui, le preda, pentru a fi citite, unui agent de poliție aflat în apropiere. (Vezi Froment, „La police dévoilée”). De aceea cuvintele „portier” și „épiciier” * sînt nume de ocară, iar portarul însuși cere să-i spui „concierge”.

Eugène Sue este atît de departe de a o descrie pe madame Pipelet ca „dezinteresată” și inofensivă, încît, dimpotrivă, chiar de la început ne-o arată cum îl înșală pe Rudolf la schimbatul banilor; tot ea îi recomandă o cămătăreasă escroacă, domiciliată în același imobil, și o înfățișează pe Rigolette ca pe o cunoștință care i-ar putea deveni agreabilă.

* — portar și băcan. — *Nota Trad.*

Ea îl ia în zeflema pe comandant pentru că plătește puțin și se tocmește cu ea — de necaz îl numește „comandant de doi bani” — „ça t'apprendra à ne donner que douze francs par mois pour ton ménage” * — pentru că are „la petite-tesse” ** să-și supravegheze lemnele etc. Ea însăși ne spune care este cauza purtării ei „independente”. Comandantul plătește numai 12 franci pe lună.

După d-l Szeliga, „Anastasia Pipelet trebuie într-un fel oarecare să pornească un război de guerilla împotriva Misterului”.

În romanul lui Eugène Sue, Anastasia Pipelet reprezintă *portăreasa pariziană*. El vrea „să dramatizeze portăreasa, pe care a zugrăvit-o cu măiestrie d-l Henry Monier”. D-l Szeliga însă găsește de trebuință să transforme una dintre însușirile d-nei Pipelet, la „*médisance*” ***, într-o esență aparte, și apoi și pe d-na Pipelet în reprezentanta acestei esențe.

„Bărbatul ei — continuă d-l Szeliga —, portarul Alfred Pipelet, își exercită atribuțiile alături de ea, dar cu mai puțin succes”.

Pentru a-l consola de acest insucces, d-l Szeliga îl transformă și pe el într-o *alegorie*. El reprezintă datura „*obiectivă*” a misterului, „*misterul ca batjocură*”.

„Misterul, care îl copleșește, este o batjocură, este o festă care i se joacă”.

În mila ei nesfârșită, divina dialectică face din acest „om bătrîn, nenorocit și copilăros” un „om puternic” în *sens metafizic*, atribuindu-i rolul de moment foarte demn, foarte fericit și foarte hotărîtor în procesul de viață al misterului absolut. Victoria asupra lui Pipelet este

„cea mai categorică înfrîngere a misterului”. „Un om mai deștept, un om curajos nu se va lăsa amăgit de această farsă”.

6. Porumbița (*Rigolette*)

„Un pas mai rămîne de făcut. În virtutea *propriei sale dezvoltări consecvente*, precum am văzut în cazul lui Pipelet și al lui Cabrion, misterul s-a degradat și a ajuns o simplă farsă. Mai rămîne numai ca indi-

* — „asta o să te învețe minte să nu dai decît doisprezece franci pe lună pentru îngrijirea menajului tău”. — *Nota Trad.*

** — „meschinărie”. — *Nota Trad.*

*** — „clevetire”. — *Nota Trad.*

vidul să nu consimtă să joace această comedie neroadă. Porumbița face acest pas în chipul cel mai degajat din lume".

Oricine poate să pătrundă în decurs de două minute misterul acestei farse speculative și să învețe să-l pună singur în aplicare. Dăm câteva indicații sumare în această privință.

Temă: trebuie construită o demonstrație care să arate cum devine omul stăpîn peste animale?

Rezolvare speculativă: fie o jumătate de duzină de animale, să zicem leul, rechinul, șarpele, taurul, calul și mopsul. Să abstragem din aceste șase animale categoria: „Animalul”. Să ne închipuim „Animalul” ca o ființă de sine stătătoare. Să considerăm leul, rechinul, șarpele etc. ca travestiri sau întruchipări ale „Animalului”. Așa cum am transformat într-o ființă reală obiectul închipuirii noastre, „Animalul” abstracției noastre, tot așa să transformăm acum animalele reale în ființe ale abstracției, ale imaginației noastre. Vedem că „Animalul” care în chip de *leu* îl sfîrteacă pe om, în chip de *rechin* îl înghite, în chip de *șarpe* îl ucide prin veninul său, în chip de *taur* îl împunge cu coarnele și în chip de *cal* îl lovește cu copitele, acest „Animal” în chip de *mops* nu mai face decît să latre la el și transformă lupta împotriva omului într-o simplă *încăierare aparentă*. Prin *propria sa dezvoltare consecventă*, „Animalul” a fost mînat, precum am văzut în cazul *mopsului*, să se degradeze la rolul de *simplu actor de farsă*. Și dacă un copil sau un om căzut în mintea copilăriei fug la vederea *mopsului*, ne mai rămîne numai să obținem ca individul să nu consimtă să joace această comedie neroadă. Individul X face acest pas în chipul cel mai degajat din lume, ridicînd bastonul împotriva *mopsului*. Vedem deci că, cu ajutorul individului X și al *mopsului*, Omul a devenit stăpîn peste „Animal”, deci și peste animale, iar în *animal ca mops* l-a învins pe *leu ca animal*.

Cam în același fel învinge „porumbița” d-lui Szeliga, cu ajutorul lui Pipelet și al lui Cabrion, misterele actualei rînduiei a lumii. Mai mult! Ea nu este decît o realizare a categoriei: „Misterul”.

„Ea însăși nu este încă conștientă de propria ei valoare morală, de aceea mai constituie un mister pentru sine însăși”.

Prin gura lui Murph enunță Eugène Sue misterul Rigolettei nespeculative. Ea este „une fort jolie *grisette*” *. În persoana

* — „o grizetă foarte drăguță”. — *Nota Trad.*

ei, Eugène Sue a zugrăvit caracterul amabil, uman al grizetei pariziene. Numai că, tot dintr-un respect profund față de burghezii și dintr-o tendință proprie spre exagerare, el a trebuit să idealizeze *din punct de vedere moral* chipul grizetei. El a trebuit să șteargă din felul ei de viață și din caracterul ei anumite trăsături izbitoare, adică disprețul ei pentru căsătorie, legătura ei naivă cu l'étudiant * sau cu l'ouvrier **. Tocmai prin această legătură ea constituie un contrast cu adevărat omenesc față de soția fățarnică, meschină și egoistă a burghezului, față de întreaga sferă a burgheziei, adică față de sfera oficială.

7. Rînduiala lumii și Misterele Parisului

„Iată, această lume a misterelor constituie rînduiala generală a lumii în care e transpusă acțiunea individuală a «Misterelor Parisului»”.

Înainte „însă” de a trece la „reproducerea filozofică a episodului epic”, d-lui Szeliga îi mai rămîne „să sintetizeze într-o imagine de ansamblu diferitele contururi schițate mai sus”.

Atunci cînd d-l Szeliga afirmă că vrea să treacă la „reproducerea filozofică” a episodului epic, trebuie să considerăm acest lucru ca o adevărată mărturisire, ca o dezvăluire a misterului său critic. Pînă acum el „a reproduș filozofic” rînduiala lumii.

D-l Szeliga își continuă mărturisirile :

„Din expunerea sa ar rezulta că diferitele mistere examinate mai sus n-au valoare în sine, rupte unele de altele, că ele nu sînt senzaționale birfeli inedite, ci că valoarea lor constă în faptul că ele formează în sine o *sucesiune organică*, a cărei *totalitate* reprezintă «misterul»”.

În accesul său de sinceritate, d-l Szeliga merge și mai departe. El mărturisește că „*sucesiunea speculativă*” nu este *sucesiunea reală* a „Misterelor Parisului”.

„Este adevărat că misterele din epopeea noastră nu apar sub forma acestei *sucesiuni care își cunoaște valoarea*” (la preț de cost?). *Dar nici nu avem de-a face aici cu organismul logic, liber și accesibil al criticii*, ci cu o *misterioasă existență vegetativă*”.

* — studentul. — *Nota Trad.*

** — muncitorul. — *Nota Trad.*

Să lăsăm la o parte sinteza d-lui Szeliga și să trecem de-a dreptul la punctul care formează „tranziția”. În persoana lui Pipelet am cunoscut „autopersiflarea misterului”.

„În această autopersiflare, misterul se judecă pe sine însuși. *Prin aceasta*, misterele, desființându-se pe ele înseși în ultima lor consecință, îndeamnă orice caracter puternic să facă o verificare pe cont propriu”.

Rudolf, prinț de Geroldstein, omul „criticii pure”, are menirea să facă această verificare și „dezvăluire a misterelor”.

Dacă ne vom ocupa de Rudolf și de faptele sale abia mai târziu, după ce îl vom fi pierdut din vedere pentru cîtva timp pe d-l Szeliga, este de prevăzut — iar cititorul poate într-o anumită măsură să bănuiască și, dacă vreți, poate chiar să presupună — că dintr-o „misterioasă existență vegetativă”, cum apare Rudolf în critica pe care o face „Literatur-Zeitung”, îl vom transforma într-o „verigă logică, liberă și accesibilă” din „organismul criticii critice”.

CAPITOLUL VI

Critica critică absolută,
sau critica în persoana d-lui Bruno

1. Prima campanie a criticii absolute

a) „Spiritul” și „masa”

Până acum critica critică părea că se ocupă mai mult sau mai puțin cu prelucrarea critică a diverse obiecte care țin de *masă* (*massenhafte Gegenstände*). Acum o vedem ocupându-se de obiectul critic absolut, *de ea însăși*. Până acum își câștigase o glorie relativă înjosind, respingînd și transformînd în mod critic *anumite* obiecte și persoane care țin de masă. Acum își câștigă gloria *absolută* înjosind, respingînd și transformînd în mod critic masa în general. În calea criticii relative stăteau limite relative. În calea criticii absolute stă limita absolută, limita masei, masa ca limită. În opoziția ei față de anumite limite, critica relativă era în mod necesar un individ *limitat*. În opoziție cu limita *generală*, cu limita ca atare, critica absolută este în mod necesar un individ *absolut*. După cum diversele obiecte și persoane care țin de masă s-au amestecat laolaltă în aluatul *impur* al „masei”, tot astfel și critica, continuînd să păstreze aparența de critică ce se ocupă de obiecte și de persoane, s-a transformat în „critică pură”. Până acum critica părea a fi mai mult sau mai puțin o *însușire* a indivizilor critici Reichardt, Edgar, Faucher etc. Acum ea este *subiect*, iar d-l Bruno întru chiparea ei.

Până acum *caracterul de masă* (*die Massenhaftigkeit*) părea a fi mai puțin sau mai puțin însușirea obiectelor și persoanelor criticate; acum obiectele și persoanele au devenit „masă”, iar „masa” a devenit obiect și persoană. Toate raporturile critice de pînă acum s-au redus la raportul înțelepciunii critice absolute față de prostia absolută a masei (*absolute massenhafte Dummheit*). Acest *raport fundamental* apare ca

fiind *sensul*, *tendența* și *cuvîntul de ordine* al faptelor și luptelor critice de pînă acum.

În virtutea caracterului ei absolut, de îndată ce va intra în scenă, critica „pură” va rosti „*cuvîntul hotărîtor*” distinctiv; cu toate acestea însă, ca spirit absolut, ea va trebui să treacă printr-un proces dialectic. Abia la sfîrșitul mișcării ei cerești se va întruchipa efectiv în realitate conceptul ei originar. (Vezi Hegel, „Enciclopedia”).

„Nu mai departe decît acum citeva luni — proclamă critica absolută — masa se credea o forță uriașă, destinată să domine lumea; i se părea că poate să numere pe degete zilele rămase pînă la această dominație”²⁷.

Chiar d-l *Bruno Bauer* era acela care, în „Cauza dreaptă a libertății” (bineînțeles în „*propria*” lui cauză), în „Problema evreiască”²⁸ etc., număra pe degete zilele rămase pînă la sosirea acestei dominații mondiale, deși mărturisea că nu poate indica data exactă. La lista de păcate ale mulțimii (*der Masse*), el adaugă mulțimea propriilor lui păcate.

„Masa se credea posesoarea multor adevăruri, care-i păreau de la sine înțelese”. „Dar nu posezi pe deplin un adevăr... decît după ce l-ai urmărit de-a lungul tuturor demonstrațiilor sale”.

Pentru d-l *Bauer*, ca și pentru *Hegel*, adevărul este un *automat* care se demonstrează singur. Omul n-are decît să-l urmărească. Ca și la *Hegel*, rezultatul dezvoltării reale nu este altceva decît *adevărul demonstrat*, adică *adevărul* adus la *cunoștință*. De aceea, împreună cu cel mai mărginit dintre teologi, critica absolută poate să întrebe:

„La ce ar sluji *istoria* dacă sarcina ei nu ar consta în a *ne demonstra* tocmai aceste adevăruri cît se poate de simple (ca mișcarea pămîntului în jurul soarelui)?”

După cum la vechii teologi plantele nu există decît pentru a fi mîncate de animale, iar animalele pentru a fi mîncate de oameni, tot astfel *istoria* nu există decît pentru a servi la actul de consum al devorării teoretice, adică la *demonstrare*. Omul există ca să existe *istoria*, iar *istoria* ca să existe *demonstrarea adevărurilor*. În această formă *critic* banalizată se repetă înțelepciunea speculativă care afirmă că omul și *istoria* există pentru ca *adevărul* să ajungă la *conștiința de sine*.

În felul acesta *istoria* devine, ca și *adevărul*, o persoană aparte, un subiect metafizic, în timp ce indivizii umani reali

nu sînt decît purtătorii acestui subiect metafizic. De aceea critica absolută folosește expresii ca acestea :

„*Istoria* nu îngăduie să-ți bați joc de ea, *Istoria* a făcut cele mai mari efortări, *Istoria* era preocupată ; la ce ar sluji *Istoria* ? *Istoria* ne aduce dovada categorică, *Istoria* pune pe tapet adevăruri etc.”.

Dacă, după cum afirmă critica absolută, istoria a fost preocupată pînă acum numai de *cîteva* adevăruri dintre cele mai simple de acest gen, care pînă la urmă sînt de la sine înțelese, este cazul să spunem că această sărăcie pe care critica o atribuie experienței omenesti de pînă acum dovedește în primul rînd *propria* ei sărăcie. Din punct de vedere necritic, rezultatul istoriei constă, dimpotrivă, în faptul că cel mai complicat adevăr, chintesența oricărui adevăr, *oamenii*, încep în cele din urmă să se înțeleagă de la sine.

„Dar — argumentează mai departe critica absolută — adevăruri care pentru masă *par* a fi atît de evidente încît sînt *din capul locului* de la sine înțelese... și, după părerea masei, n-au nevoie să fie dovedite, asemenea adevăruri nu merită ca istoria să prezinte în mod expres dovada valabilității lor ; în general, ele nu intră în sfera sarcinii care revine istoriei”.

În zelul ei sacru împotriva masei, critica absolută îi spune cele mai rafinate complimente ; dacă un adevăr *este* evident pentru că în ochii masei el *pare* a fi evident, dacă istoria își stabilește *atitudinea* față de adevăruri în conformitate cu *părerea* masei, înseamnă că judecata masei este absolută, infailibilă, este *legea* istoriei, a istoriei care nu demonstrează decît ceea ce pentru masă *nu* este limpede ca lumina zilei și de aceea trebuie să fie dovedit. Prin urmare, masa prescrie istoriei „sarcina” și „preocupările” ei.

Critica absolută vorbește de „adevăruri care sînt *din capul locului* de la sine înțelese”. În naivitatea ei critică, ea inventează un „*din capul locului*” absolut și o „*masă*” abstractă, invariabilă. Acest „*din capul locului*” al masei din secolul al XVI-lea și „*din capul locului*” al masei din secolul al XIX-lea sînt în ochii criticii absolute tot atît de puțin deosebite între ele ca și înseși aceste mase. Ceea ce caracterizează un adevăr care a devenit *adevărat* și *evident*, un adevăr de la sine înțeles, e tocmai faptul că „*este din capul locului* de la sine înțeles”. Polemica criticii absolute împotriva adevărilor care sînt *din capul locului* de la sine înțelese este polemica împotriva adevărilor care sînt în genere „de la sine înțelese”.

Un adevăr care este de la sine înțeles a pierdut pentru critica absolută, ca și pentru *dialectica* divină, toată savoarea sa, tot sensul său, și a devenit lipsit de orice valoare. A devenit insipid ca o apă stătută. Critica absolută dovedește deci, pe de o parte, tot ce e de la sine înțeles și, în afară de aceasta, multe alte lucruri care au norocul să fie de neînțeles și de aceea nu vor fi niciodată de la sine înțelese. Pe de altă parte, tot ce are nevoie să fie dedus și demonstrat îi apare ca fiind de la sine înțeles. De ce ? Pentru că atunci când este vorba de *sarcini reale* e de la sine înțeles că ele nu sînt de la sine înțelese.

Deoarece Adevărul, ca și istoria, este un subiect eteric, separat de masa materială, el nu se adresează oamenilor empirici, ci „*adîncurilor sufletului*”. Pentru „*a se face cunoscut cu adevărat*”, el nu atinge *trupul* omenesc *grosolan* care trăiește în fundul unui subsol din Anglia sau undeva sus, într-o mansardă din Franța, ci „străbate” „de la un capăt la altul” măruntaiele sale idealiste. Critica absolută atestă, ce-i drept, că pînă acum „masa” a fost atinsă, dar în felul ei, adică superficial, de adevărurile pe care istoria a binevoit „să le pună pe tapet” ; dar în același timp procește că

„*raportul dintre masă și progresul istoric se va schimba cu desăvîrșire*”.

Sensul tainic al acestei profeții critice nu va întîrzia să devină „evident” pentru noi.

„Toate acțiunile mari ale istoriei de pînă acum — aflăm noi — au fost *din capul locului* neizbutite și lipsite de succes real, pentru că masa era *interesată* în aceste acțiuni și se *entuziasma* pentru ele, cu alte cuvinte ele au trebuit să aibă un sfîrșit jalnic, pentru că ideea care se afla la baza lor era de așa natură încît trebuia să se mulțumească cu o înțelegere superficială a ei și să conteze deci pe aprobarea masei”.

S-ar părea că un mod de a înțelege care satisface o idee și care deci corespunde unei idei încetează de a mai fi superficial. D-l Bruno nu stabilește decît în *aparență* o *relație* între *idee* și *înțelegerea* ei, după cum nu stabilește decît în *aparență* o *relație* între *acțiunea* istorică neizbutită și *masă*. De aceea, dacă critica absolută într-adevăr condamnă ceva ca „superficial”, acest ceva este pur și simplu istoria de pînă acum, ale cărei acțiuni și idei au fost acțiuni și idei ale „*maselor*”. Ea respinge istoria creată de *masă* și vrea să pună în locul ei istoria *critică* (vezi d-l Jules Faucher despre problemele de actualitate ale Angliei). Potrivit istoriei *necritice* de pînă acum, adică potrivit istoriei care nu este concepută în

spiritul criticii absolute, mai trebuie apoi să distingem în ce măsură *masa „era interesată”* în cutare sau cutare scopuri și în ce măsură *„s-a entuziasmat”* pentru ele. *„Idee”* se discredita totdeauna de îndată ce se despărțea de *„interes”*. Pe de altă parte, este lesne de înțeles că, atunci când apare pentru prima oară pe scena lumii, orice *„interes”* de masă care se înfăptuiește în istorie depășește mult, în *„idee”* sau în *„reprezentare”*, limitele sale reale și se confundă cu interesul *omenesc* în general. Această *iluzie* formează ceea ce *Fourier* numește *tonul* fiecărei epoci istorice. În revoluția de la 1789, *interesul* burgheziei, departe de *„a nu fi izbutit”*, *„a câștigat”* totul și a obținut *„un succes cât se poate de real”*, cu toate că fumul *„patosului”* s-a risipit și cu toate că florile de *„entuziasm”* cu care acest interes își împodobise leagănul s-au vestejit. Acest *interes* a fost atât de puternic, încît a învins cu succes condeiul unui Marat, ghilotina teroriștilor, sabia lui Napoleon, crucifixul și singele regal al Bourbonilor. Revoluția este *„neizbutită”* numai pentru Masă, pentru care *„ideea”* *politică* nu era *„ideea „interesului”* ei real, al cărei principiu de viață real nu coincidea deci cu principiul de viață al revoluției și ale cărei condiții reale de emancipare se deosebeau esențial de condițiile în cadrul cărora burghezia putea să se emancipeze pe sine și să emancipeze societatea. Prin urmare, dacă revoluția, care poate reprezenta toate marile *„acțiuni”* ale istoriei, este neizbutită, ea este neizbutită pentru că masa la ale cărei condiții de viață s-a limitat în esență revoluția era o masă *exclusivă, limitată*, care nu cuprindea totalitatea societății. Dacă, prin urmare, revoluția nu este izbutită, aceasta nu se datorește faptului că masa *„s-a entuziasmat”* pentru revoluție și că *„a fost interesată”* în ea, ci faptului că pentru partea cea mai numeroasă a masei, pentru partea distinctă de burghezie, principiul revoluției nu reprezenta interesul ei *real*, nici *propriul ei* principiu revoluționar, ci *numai o „idee”*, deci numai un obiect de *entuziasm* momentan și de *avînt* pur aparent.

O dată cu profunzimea acțiunii istorice va crește deci și amploarea masei care o înfăptuiește. În istoria critică, potrivit căreia în acțiunile istorice nu *„este vorba”* de masele care acționează, nici de acțiunea empirică și nici de *interesul* empiric al acestei acțiuni, ci, dimpotrivă, numai *„de o idee”* care rezidă *„în ele”*, în istoria critică lucrurile trebuie să se petreacă, firește, cu totul altfel.

Critica ne învață :

„In masă, și nu în altceva, cum afirmă vechii ei purtători de cuvânt liberali, trebuie căutat adevăratul dușman al spiritului“.

Dușmanii progresului, în afara masei, sînt tocmai produsele de sine stătătoare, înzestrate cu viață proprie, ale autoînjosirii, autorespingerii și autoexteriorizării masei. Ridîcîndu-se împotriva produselor de sine stătătoare ale autoînjosirii sale, masa se ridică deci împotriva propriei ei deficiențe, după cum omul care se ridică împotriva existenței lui dumnezeu se ridică împotriva propriei lui religiozități. Dar pentru că aceste autoexteriorizări practice ale masei există în lumea reală într-un mod exterior, ea este silită să le combată de asemenea într-un mod exterior. Ea nu trebuie cu nici un preț să considere aceste produse ale autoînstrăinării sale numai ca pe niște fantasmagorii ideale, ca pe niște simple exteriorizări ale conștiinței de sine și să vrea să nimicească înstrăinarea materială printr-o acțiune spiritualistă pur interioară. Încă în 1789 revista lui Loustalot avea ca moto ²⁹:

Les grands ne nous paraissent grands
Que parce que nous sommes à genoux
...Levons-nous !... *

Dar pentru a te ridica nu este de ajuns să faci acest lucru în gînd și să lași ca deasupra capului tău real și perceptibil să atîrne jugul real și perceptibil care nu poate fi doborît cu ajutorul ideilor. Critica absolută a învățat însă din Fenomenologia lui Hegel cel puțin Arta de a transforma lanțurile reale, obiective, care există în afara mea, în lanțuri exclusiv ideale, exclusiv subiective, care există exclusiv în mine, și de a transforma, în consecință, toate luptele exterioare, senzoriale, în lupte de idei pure.

Această transformare critică stă la baza armoniei prestabilite dintre critica critică și cenzură. Din punctul de vedere critic, lupta scriitorului cu cenzura nu este o luptă „om contra om“. Cenzorul, dimpotrivă, nu este altceva decît propriul meu tact, personificat pentru mine prin solitudinea poliției, propriul meu tact care luptă cu lipsa mea de tact și cu lipsa mea de spirit critic. Numai în aparență, numai pentru senzorialitatea cea rea, lupta dintre scriitor și cenzor este ceva distinct de lupta interioară a scriitorului cu sine însuși. În măsura în care îmi apare ca un zbir polițienesc, care ca individ este într-adevăr distinct de mine și care deformează pro-

* — Cei mari ni se par mari numai pentru că noi stăm în genunchi... Să ne ridicăm !... — Nota Trad.

dusul spiritului meu aplicându-i un criteriu exterior și străin de obiect, censorul nu este decât o închipuire proprie *masei* (*massenhafte Einbildung*), o *himeră necritică*. Dacă „Tezele cu privire la reforma filozofiei”³⁰ ale lui Feuerbach au fost interzise de cenzură, vina nu o poartă barbaria oficială a cenzurii, ci incultura tezelor lui Feuerbach. Critica „pură”, neîntinată de masă sau de materie, vede și în censor un chip pur și „eteric”, detașat de orice realitate de masă (*massenhafte Wirklichkeit*).

Critica absolută a proclamat „masa” ca *adevăratul dușman al spiritului*. Dezvoltând această idee, ea spune :

„Spiritul știe acum unde trebuie să-l caute pe unicul său *adversar* : în autoînșelarea și în inconsistența masei”.

Critica absolută pornește de la *dogma* că toate drepturile îi aparțin „spiritului”. Ea pornește de asemenea de la *dogma* existenței *extrapămîntești* a spiritului, adică a existenței lui în afara masei omenirii. În sfârșit, ea transformă, pe de o parte, „Spiritul”, „Progresul” și, pe de altă parte, „Masa” în entități fixe, în concepte, și în această calitate le raportează pe unele la altele ca pe niște extreme constante date. Criticii absolute nu îi dă prin minte să cerceteze „spiritul” însuși, să cerceteze dacă „frazologia”, „autoînșelarea”, „inconsistența” nu izvorăsc cumva din propria lui natură spiritualistă, din pretențiile lui lipsite de temei. Spiritul este, dimpotrivă, *absolut*, dar, din păcate, el se transformă neîncetat în *lipsă de spirit* : socotelile lui de acasă nu se potrivesc niciodată cu cele din târg. De aceea el trebuie să aibă neapărat un *adversar* care uneltește împotriva lui. Acest *adversar* este masa.

La fel se prezintă lucrurile cu „progresul”. Cu toate pretențiile de „progres”, se observă mereu cazuri de *regres* și de *mișcări în cerc*. Departe de a presupune că în categoria „progres” lipsește orice conținut, că este o categorie abstractă, critica absolută, dimpotrivă, dă dovadă de atîta profunzime încît consideră „progresul” ca ceva absolut, pentru a putea să explice regresul prin existența unui „*adversar personal*” al progresului : *masa*. Pentru că „masa” nu este altceva decât „opusul spiritului”, al Progresului, al „Criticii”, ea nu poate fi determinată decât prin această opoziție imaginară. Abstracție făcînd de această opoziție, critica nu știe să spună despre *sensul* și existența masei decât ceva cu totul neprecis, deci *absurd* :

„Masa în *sensul* în care acest «*cuvînt*» se referă de asemenea la așa-zisa lume cultivată”.

Un „de asemenea“ și un „așa-zisa“ sînt suficiente pentru o definiție critică. Ca atare, Masa este distinctă de masele *reale* și există ca „*masă*“ numai pentru „*critică*“.

Toți autorii comuniști și socialiști au pornit de la constatarea că, pe de o parte, chiar și acțiunile strălucite, desfășurate în cele mai favorabile condiții, rămîn, după cît se pare, fără rezultate strălucite și degenerază în banalitate, iar pe de altă parte *toate progresele realizate de spirit* au fost pînă acum *progrese în detrimentul masei omenirii*, a cărei situație a devenit din ce în ce *mai inumană*. De aceea ei au declarat „*progresul*“ (vezi „*Fourier*“) o *vorbă goală*, un cuvînt abstract și nesatisfăcător; ei și-au dat seama (vezi, printre alții, Owen) că lumea civilizată are un viciu fundamental; de aceea au supus unei *critici* tăioase bazele *reale* ale societății contemporane. Acestei critici comuniste i-a corespuns imediat în practică *mișcarea masei largi* în detrimentul căreia a avut loc pînă acum dezvoltarea istorică. Trebuie să cunoști activitatea studioasă, setea de cunoaștere, energia morală și năzuința neobosită spre autodezvoltare a muncitorilor francezi și englezi, pentru ca să-ți poți face o idee despre noblețea *omenească* a acestei mișcări.

Cît de mare este deci *agerimea de minte* a „*criticii absolute*“, care în fața acestor fapte din domeniul vieții intelectuale și practice nu vede decît — sub un singur aspect — o *singură* latură a chestiunii, și anume eșecul continuu al spiritului, și care, în supărarea ei, mai caută și un *adversar* al „*Spiritului*“, pe care îl găsește în „*Masă*“! În cele din urmă, această mare *descoperire* critică se reduce la o *tautologie*. După părerea criticii, pînă acum Spiritul s-a lovit întotdeauna de o stavilă, de un obstacol, adică de un *adversar*, *pentru că a avut un adversar*. Și cine este adversarul *spiritului*? *Lipsa de spirit*. Într-adevăr, pentru critică, masa nu este determinată decît ca „*opusul*“ spiritului, ca *lipsă de spirit* și, dacă ar fi să luăm determinările mai detaliate ale lipsei de spirit, ca „*indolență*“, „*superficialitate*“, „*mulțumire de sine*“. Ce uriaș avantaj față de autorii comuniști: să te scutești de cercetarea izvoarelor lipsei de spirit, ale indolenței, superficialității și mulțumirii de sine și, în loc de aceasta, să te mulțumești să le faci o *morală* severă și să *descoperi* că sînt contrare spiritului și progresului! Dacă aceste însușiri sînt proclamate însușiri ale Masei, considerată ca *subiect* care se mai deosebește de ele, această deosebire nu este altceva decît o *aparentă* deosebire „*critică*“. În afară de aceste însu-

șiri abstracte : lipsă de spirit, indolență etc., critica absolută mai operează numai în *aparență* cu un subiect concret *determinat*, căci în concepția critică „*masa*” nu este *nimic* altceva decât aceste însușiri abstracte, o altă *denumire* a lor, o *personificare fantastică* a lor.

Relația dintre „*spirit și masă*” are însă și un sens *ascuns* care se va dezvoltă pe de-a-ntregul în cursul raționamentelor ulterioare. Aici ne mărginim să-l semnalăm. Această relație *descoperită* de d-l Bruno nu este în realitate altceva decât *desăvârșirea critic-caricaturală a concepției hegeliene despre istorie*, concepție care, la rîndul ei, nu este altceva decât expresia *speculativă* a dogmei *creștine-germane* cu privire la opoziția dintre *spirit și materie*, dintre *dumnezeu și lume*. În istorie, în viața omenirii însăși, această opoziție se exprimă prin faptul că puține *personalități* alese, în calitate de *spirit activ*, se opun restului omenirii ca *masă lipsită de spirit*, ca *materie*.

Concepția despre istorie a lui *Hegel* presupune un *spirit abstract* sau *absolut*, care se dezvoltă în așa fel încît omenirea nu este decît o *masă*, purtătoarea inconștientă sau conștientă a acestui spirit. De aceea el face ca în cadrul istoriei *empirice*, exoterice, să se petreacă o istorie *speculativă*, esoterică. Istoria omenirii se transformă în istoria *spiritului abstract* — deci *transcendent* față de omul real — al omenirii.

Paralel cu această doctrină hegeliană s-a dezvoltat în Franța învățătura *doctrinarilor*¹³, care proclamau *suveranitatea rațiunii* în opoziție cu *suveranitatea poporului*, pentru a exclude masele și pentru a governa *singuri*. Lucru pe deplin consecvent. Dacă activitatea omenirii *reale* nu este decît activitatea unei *mase* de indivizi umani, în schimb *universalitatea abstractă* — Rațiunea, Spiritul — trebuie să posede, dimpotrivă, o expresie abstractă, redusă numai la cîtiva indivizi. Depinde apoi de poziția și de puterea de imaginație a fiecărui individ ca să se considere sau nu drept un asemenea reprezentant al „*Spiritului*”.

Chiar la *Hegel*, *spiritul absolut* al istoriei își găsește materialul în *masă*, și abia în *filozofie* își găsește el expresia corespunzătoare. Dar filozoful apare numai ca organul în care spiritul absolut, care făurește istoria, devine conștient în *mod retrospectiv*, adică după îndeplinirea mișcării. Participarea filozofului la istorie se reduce la această conștiință retrospectivă, pentru că adevărata mișcare este îndeplinită de

către spirit într-un mod *inconștient*. Filozoful vine deci post festum.

Hegel se face vinovat de o dublă inconsecvență : în primul rînd, el declară că filozofia este existența determinată a spiritului absolut, dar în același timp se ferește să declare că *individul filozofic real* este acest spirit *absolut* ; în al doilea rînd, numai în *aparență* el face din spiritul absolut, ca spirit absolut, făuritorul istoriei. Deoarece însă spiritul absolut abia *post festum*, în filozof, devine *conștient de sine însuși* ca spirit creator al lumii, rezultă că fabricarea istoriei de către el există numai în conștiința, în părerea și în închipuirea filozofului, numai în imaginația speculativă. D-l Bruno înlătură această inconsecvență a lui Hegel.

Mai *întîi* el declară că Critica este spiritul absolut și că *el însuși* este Critica. După cum elementul criticii este exclus din masă, așa și elementul masei este exclus din critică. De aceea Critica se consideră întruchipată nu într-o *masă*, ci exclusiv într-un mic *mănușchi* de oameni aleși, în d-l Bauer și în discipolii lui.

D-l Bruno înlătură apoi și cealaltă inconsecvență a lui Hegel, prin aceea că, spre deosebire de spiritul hegelian, el nu mai făurește istoria în fantezie post festum, ci, în opoziție cu masa restului omenirii, joacă *în mod conștient* rolul de *spirit al lumii* ; el se situează în prezent într-un raport *dramatic* față de această masă, inventează și înfăptuiește istoria cu o anumită intenție și după o matură chibzuială.

De o parte se află masa ca element pasiv, lipsit de spirit, neistoric, ca element *material* al istoriei ; de cealaltă parte se află *Spiritul, Critica*, d-l Bruno & Co., ca element activ de la care pornește orice acțiune *istorică*. Opera de transformare a societății se reduce la *activitatea cerebrală* a criticii critice.

Mai mult chiar, raportul în care se află critica, deci și critica întruchipată, d-l Bruno & Co., față de masă este în realitate *singurul* raport istoric al timpului prezent. Întreaga istorie de azi se reduce la mișcarea acestor două laturi una față de alta. Toate opozițiile s-au redus la această opoziție *critică*.

Deoarece critica critică nu dobîndește o *existență obiectivă* decît în opoziția ei față de masă, față de *prostie*, ea trebuie să-și creeze neconținut această opoziție, și d-nii Faucher, Edgar și Szeliga au dat suficiente dovezi de virtuozitate în specialitatea lor, care constă în a *atribui pe scară de masă*

tot felul de prostii (*massenhafte Verdummung*) atit persoanelor cit și lucrurilor.

Să însoțim acum critica absolută în *campaniile* ei împotriva masei.

b) *Problema evreiască nr. 1. Modul de a pune problemele*

În opoziție cu masa, „spiritul” își arată imediat *caracterul critic*, considerînd ca absolută propria lui operă mărginită, „*Problema evreiască*” de Bruno Bauer, și ca păcătoși numai pe adversarii acesteia. În replica sa nr. I³² la atacurile îndreptate împotriva acestei lucrări, el nu face impresia că și-ar da seama cit de cit de lipsurile ei, ci, dimpotrivă, continuă să afirme că a descoperit semnificația „adevărată”, „*universală*” (!) a problemei evreiești. În replicile de mai târziu vom vedea că spiritul este silit să-și recunoască „*erorile*”.

„Primirea pe care a avut-o lucrarea mea constituie *începutul* dovezii că tocmai cei care au pledat pînă acum în favoarea libertății și o mai apără și acum sînt nevoiți să se revolte cel mai mult împotriva spiritului, iar apărarea pe care o voi face acum acestei lucrări va dovedi într-un mod și mai convingător cit de săracă este gîndirea *purtătorilor de cuvînt ai masei*, care se cred grozavi pentru că militează în favoarea emancipării și a dogmei „*drepturilor omului*”.

Apariția unei lucrări a criticii absolute trebuia în mod necesar să determine „masa” să *înceapă* a-și dovedi opoziția față de spirit, deoarece însăși *existența* „masei” este *condiționată și dovedită* prin opoziția ei față de critica absolută.

Polemica cîtorva evrei liberali și raționaliști împotriva „*Problemei evreiești*” a d-lui Bruno are, firește, cu totul alt sens critic decît polemica cu caracter de masă (*massenhafte Polemik*) dusă de liberali împotriva filozofiei și de raționaliști împotriva lui Strauss. De altfel, cit de originală este observația citată mai sus se poate deduce din următorul pasaj luat din *Hegel* :

„Cu acest prilej putem releva o formă specială de conștiință încărcată, care se manifestă în acel soi de elocvență la care platitudinea” (liberală) „recurge cu atîtea ifose; ea, această conștiință, se vedește înainte de orice în faptul că vorbește de *spirit* cel mai mult acolo unde este mai *lipsită de spirit* și vorbește de *viață*” etc., „acolo unde este mai seacă și mai lipsită de viață”.

Cit privește „*drepturile omului*”, i s-a dovedit d-lui Bruno („*Contribuții la problema evreiască*”³³, „*Deutsch-Französische Jahrbücher*”) că nu *purtătorii de cuvînt ai masei*, ci, dimpotrivă, „*el însuși*” n-a înțeles esența acestor drepturi și le-a tra-

tat în mod dogmatic. În comparație cu descoperirea lui că drepturile omului nu sînt „înnăscute” — descoperire care în ultimii 40 de ani a fost făcută în Anglia de nenumărate ori — putem numi genială afirmația lui Fourier că pescuitul, vînatul etc. sînt drepturi înnăscute ale omului.

Cităm aici numai cîteva exemple din lupta d-lui Bruno împotriva lui *Philippson*, *Hirsch* etc. Nici măcar pe acești jalnici adversari n-a putut să-i biruie critica absolută. D-l *Philippson* nu spune nicidecum o absurditate, cum pretinde critica absolută, cînd îi reproșează acesteia :

„Bauer concepe un stat de un fel deosebit... *idealul filozofic al statului*”.

D-l Bruno, care a confundat statul cu omenirea, drepturile omului cu omul, emanciparea politică cu emanciparea omului, trebuia în mod necesar să-și închipuie cel puțin, dacă nu să conceapă în idee, un stat de un fel deosebit, idealul filozofic al statului.

„Declamatorul” (d-l *Hirsch*) „făcea mai bine dacă, în loc de a așterne pe hîrtie expunerea sa obositoare, ar fi combătut teza demonstrată de mine că *statul creștin*, avînd ca principiu vital o anumită religie determinată..., nu poate acorda adeptilor unei alte religii deplină egalitate în drepturi cu stările sociale creștine”.

Dacă declamatorul *Hirsch* ar fi combătut într-adevăr teza d-lui Bruno și dacă, așa cum s-a făcut în „*Deutsch-Französische Jahrbücher*”, ar fi arătat că statul stărilor sociale și al creștinismului exclusiv este nu numai statul imperfect în general, ci și statul *creștin* imperfect, d-l Bruno ar fi răspuns așa cum a răspuns argumentelor cu care a fost combătut în „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” :

„În această chestiune, reproșurile n-au nici o importanță”.

Împotriva afirmației d-lui Bruno că

„prin presiunea exercitată de ei asupra resorturilor istoriei, evreii au provocat o presiune în sens contrar”,

d-l *Hirsch* observă pe bună dreptate :

„În cazul acesta, ei trebuie să fi însemnat ceva în procesul de formare a istoriei ; și dacă Bauer însuși afirmă acest lucru, el nu mai este în drept să afirme, pe de altă parte, că n-au contribuit cu nimic la formarea timpurilor moderne”.

D-l Bruno răspunde :

„Și un ghimpe în ochi reprezintă ceva. Înseamnă aceasta oare că el contribuie la dezvoltarea simțului meu vizual ?”

Un ghimpe care, asemenea iudaismului în lumea creștină, stă înfipt în ochiul meu din ceasul în care m-am născut, care rămîne înfipt în ochi, crescînd și dezvoltîndu-se împreună cu el, nu este un ghimpe obișnuit, ci un ghimpe curios care face parte integrantă din ochiul meu și care ar trebui chiar să contribuie într-un chip cu totul original la dezvoltarea simțului meu vizual. „*Ghimpele*” critic nu-l străpunge, așadar, pe „*Hirsch*” * declamatorul. De altfel, în sus-citatul articol de critică i-a fost arătată d-lui Bruno însemnătatea iudaismului pentru „*formarea timpurilor moderne*”.

Sufletul teologic al criticii absolute se simte atît de jignit de afirmația unui *deputat din dieta renană* „că evreii sînt *suciți* în felul lor evreiesc, și nu în felul nostru, așa-zis creștin”, încît nici acum nu uită „să-l cheme la *ordine* pe acest deputat pentru că s-a folosit de acest argument”.

În legătură cu afirmația unui alt deputat că „egalitatea *cetățenească* a evreilor nu poate fi realizată decît acolo unde iudaismul însuși nu mai există”, d-l Bruno remarcă :

„Foarte adevărat, dar numai în cazul cînd în același timp se ține seama și de celălalt considerent al criticii, pe care l-am expus în scrierea mea”.

și anume ca și creștinismul să fi încetat să existe.

După cum se vede din nr. 1 al replicilor ei la atacurile împotriva cărții „*Problema evreiască*”, critica absolută continuă să considere desființarea religiei, ateismul, ca o condiție necesară a egalității *cetățenești*. Prin urmare, în primul ei stadiu, critica absolută n-a făcut încă nici un pas înainte pe drumul spre înțelegerea esenței statului și a „*erorii*” din propria ei „*operă*”.

Critica absolută se arată indispusă atunci cînd cineva dovedește că o descoperire științifică dintre „cele mai noi”, *concepută* de ea, nu este nimic altceva decît repetarea unei idei dintre cele mai răspîndite. Un deputat renan observă :

„Nimeni n-a pretins pînă acum că, în organizarea instituțiilor lor politice, Franța și Belgia s-ar fi remarcat printr-o claritate deosebită în ceea ce privește principiile”.

Critica absolută ar fi putut să răspundă că această afirmație strămută prezentul în trecut, deoarece prezintă drept o păreră tradițională păreră devenită astăzi banală că princi-

* Joc de cuvinte intraductibil : *Hirsch*, aici nume de familie, înseamnă totodată și „cerb”. — *Nota Trad.*

piile politice franceze sînt nesatisfăcătoare. Dar criticii absolute nu-i convine acest răspuns adecvat. Ea trebuie, dimpotrivă, să prezinte opinia învechită drept o opinie care predomină astăzi, iar opinia care predomină astăzi drept un mister critic, pe care abia prin studiile ei critice urmează să-l dezvăluie masei. De aceea ea trebuie să spună :

„Ea” (prejudicata învechită) „a fost susținută de foarte mulți” (de masă) : „dar o cercetare aprofundată a istoriei va dovedi că și după marile lucrări îndeplinite de Franța pentru cunoașterea principiilor mai rămîne mult de făcut”.

Așadar, cercetarea aprofundată a istoriei nu „va face” ea însăși să se ajungă la cunoașterea principiilor. În profunzimea ei, ea nu va dovedi decît că „mai rămîne mult de făcut”. Mare ispravă, într-adevăr, mai ales după lucrările socialiștilor ! Cît privește însă cunoașterea actualei orînduiri sociale, d-l Bruno face foarte mult în acest domeniu atunci cînd observă :

„Determinația (*Bestimmtheit*) care domină în momentul de față este lipsa de determinație”.

Dacă Hegel spune că determinația chineză dominantă este „existența”, că determinația indiană dominantă este „neantul” etc., la rîndul ei critica absolută, reducînd la categoria logică a „lipsei de determinație” caracterul timpurilor actuale, se atașează într-o manieră „pură” de gîndirea lui Hegel, manieră cu atît mai pură cu cît, alături de „existență” și de „neant”, „lipsa de determinație” face parte și ea din primul capitol al logicii speculative, și anume din capitolul care tratează despre „calitate”.

Înainte de a ne despărți de „Problema evreiască” nr. 1 trebuie să mai facem o remarcă generală.

Una dintre principalele preocupări ale criticii absolute este de a da mai întîi o *justă formulare* tuturor problemelor timpului. Într-adevăr, ea nu răspunde la problemele reale, ci le substituie cu totul alte probleme. Deoarece face totul, rezultă că în prealabil ea trebuie să facă și „problemele timpului”, adică trebuie să facă din ele probleme ale ei, probleme critic critice. Dacă ar fi vorba de „codul Napoleon”, ea ar dovedi că de fapt este vorba de „Pentateuc”. Pentru ea punerea „problemelor timpului” înseamnă denaturarea și deformarea lor critică. Așa, de pildă, a denaturat ea și „Problema evreiască” în așa fel încît nu a mai trebuit să cerce-

teze *emanciparea politică*, care constituie conținutul acestei probleme, ci a putut, dimpotrivă, să se mulțumească cu o critică a religiei evreilor și cu descrierea statului germano-creștin.

Ca și celelalte manifestări originale ale criticii absolute, această metodă reprezintă și ea repetarea unei scamatorii *speculative*. Filozofia *speculativă*, și în special filozofia *hegeliană*, considera necesar să transpună toate problemele în forma rațiunii speculative, dezbrăcându-le de forma judecății omenești sănătoase, și să transforme orice problemă reală într-una *speculativă* pentru a putea răspunde la ea. Denaturând problemele *mele* și punându-mi în gură *propriile* ei probleme, la fel cum face catehismul, filozofia *speculativă* a putut să aibă, firește, ca și catehismul, răspunsuri pregătite la fiecare dintre problemele mele.

c) *Hinrichs nr. 1. Aluzii misterioase la politică, la socialism și la filozofie*

„*Politic !*” Prezența acestui termen în prelegerile profesorului *Hinrichs* îngrozește literalmente critica absolută³⁴.

„Oricine a urmărit evoluția timpurilor moderne și cunoaște istoria trebuie să știe *de asemenea* că mișcările politice care se desfășoară în prezent au *cu totul altă* (!) „semnificație decît cea *politică*; ele au în fond” (în fond ! acum urmează înțelepciunea profundă) „o semnificație *socială*” (!) „care, după cum se știe” (!), „este de așa natură” (!) „încît în fața ei *toate* interesele politice apar *lipsite de însemnătate*” (!).

Cu puține luni înainte de apariția criticii „*Literatur-Zeitung*”, a apărut, după *cum se știe* (!), fantastica lucrare politică a d-lui Bruno „*Stat, religie și partid*” !

Dacă mișcările *politice* au o *semnificație socială*, cum este posibil ca interesele politice să apară ca „*lipsite de însemnătate*” în fața propriei lor semnificații sociale ?

„D-l *Hinrichs* nu este la curent nici cu ce se petrece la el acasă, nici cu ce se petrece în restul lumii. — El nu putea să se simtă la largul lui nicăieri, *pentru că... pentru că* critica, care în ultimii patru ani a început și și-a continuat opera ei *nicidecum «politică»*, ci *socială*” (!), „i-a rămas *cu desăvîrșire*” (!) „necunoscută”.

Critica, care după părerea masei a făcut o operă „*nicidecum politică*”, ci „*din toate punctele de vedere teologică*”, se mulțumește și acum, cînd pentru prima oară nu numai în acești patru ani, ci chiar pentru prima oară de la nașterea ei literară pronunță cuvîntul „*social*” cu simpla rostire a acestui cuvînt !

De cînd scrierile socialiste au răspîndit în Germania ideea că toate năzuințele și acțiunile omenești, fără nici o excepție, au o semnificație *socială*, d-l Bruno poate să spună și el că lucrările sale teologice sînt lucrări *social*e. Dar cum poate *critica* să pretindă ca profesorul Hinrichs să cunoască socialismul *prin intermediul* lucrărilor lui *Bauer*, cînd toate scrierile publicate de B. Bauer înainte de apariția prelegerilor lui Hinrichs ajung la concluzii *politice* în toate cazurile în care ajung la concluzii practice! Pentru a vorbi necritic, profesorul Hinrichs nu putea să completeze scrierile apărute ale d-lui Bruno cu cele încă neapărute. Din punctul de vedere critic, masa este, firește, datoare să interpreteze în spiritul viitorului și al progresului absolut atît „mișcările politice” cît și toate „mișcările” în spirit de masă (massenhafte „Regungen”) ale criticii absolute! Dar pentru ca d-l Hinrichs, după ce a cunoscut „Literatur-Zeitung”, să nu mai uite niciodată cuvîntul „social” și să nu mai nesocotească niciodată caracterul „social” al Criticii, aceasta din urmă *interzice* pentru a treia oară în fața întregii lumi cuvîntul „politic” și repetă solemn pentru a treia oară cuvîntul „social”.

„Nu mai poate fi vorba de vreo semnificație *politică* atunci cînd se ia în considerație *adevărata* tendință a istoriei moderne: dar — dar semnificație *socială*” etc.

După ce profesorul Hinrichs a servit drept țap ispășitor pentru mișcările „politice” anterioare ale criticii absolute, el servește acum drept țap ispășitor pentru toate mișcările și formulările ei „*hegeliene*”, folosite cu bună știință pînă la apariția publicației „Literatur-Zeitung” și involuntar folosite în continuare în această revistă.

Hinrichs este tratat o dată cu epitetul de „*adevărat hegelian*” și de două ori cu cel de „*filozof hegelian*”. Mai mult, d-l Bruno „*speră*” că „formulele banale care au parcurs un circuit atît de obositor prin toate cărțile școlii *hegeliene*” (mai ales prin propriile lui cărți) „vor ajunge în curînd la sfîrșitul peregrinărilor lor”, *dată fiind starea de „istovire”* totală pe care ele o trădează în prelegerile profesorului Hinrichs. D-l Bruno *speră* că *istovirea profesorului Hinrichs* va duce la destrămarea *filozofiei hegeliene* și la *propria* lui *eliberare* de această filozofie.

Așadar, în *prima ei campanie*, critica absolută doboară propriii ei zei, pe care i-a adorat atîta vreme, și anume „*poli-*

tica" și „filozofia”, declarându-i drept idoli ai profesorului Hinrichs.

Glorioasă primă campanie !

2. A doua campanie a criticii absolute

a) Hinrichs Nr. 2. „Critica” și „Feuerbach”.

Condamnarea filozofiei

Ca urmare a primei campanii, *critica absolută* poate să considere „filozofia” ca lichidată și s-o taxeze pur și simplu de aliat al „masei”.

„Filozofii erau predestinați să îndeplinească dorința cea mai intimă a «masei». Și anume, „masa cere noțiuni simple pentru a nu fi obligată să aibă de-a face cu lucrul însuși, ea cere formule stereotipe pentru a tranșa dinainte toate problemele, fraze pentru a nimici cu ajutorul lor Critica”.

Și „filozofia” îndeplinește aceste pofte ale „masei” !

Amețită de victoriile ei, critica absolută se năpustește asupra filozofiei cu o frenezie de *Pitie*. Tainicul cazan cu aburi* ale cărui emanatii provoacă extazul frenetic al căpeteniei amețite de victorie a criticii absolute este „*Filozofia viitorului*” a lui Feuerbach. Căpetenia criticii absolute a citit lucrarea lui Feuerbach în martie. Rodul acestei lecturi și în același timp criteriul seriozității cu care a fost făcută le constituie articolul nr. 2 îndreptat împotriva profesorului Hinrichs.

Critica absolută, care n-a încetat niciodată să fie prizoniera modului hegelian de a gândi, se aruncă aici cu furie asupra zăbrelelor și zidurilor temniței sale. Ea respinge cu oroare „noțiunea simplă”, terminologia, tot modul de a gândi al filozofiei și chiar întreaga filozofie. În locul ei apar dintr-o dată „*bogăția reală a relațiilor omenești*”, „*conținutul imens al istoriei*”, „*semnificația omului*” etc. „*Misterul sistemului*” este proclamat ca fiind „*dezvăluit*”.

Dar cine a dezvăluit misterul „sistemului”? *Feuerbach*. Cine a spulberat dialectica noțiunilor, acest război al zeilor care era cunoscut numai filozofilor? *Feuerbach*. Cine a pus în locul vechilor zdrențe, inclusiv „*infinita conștiință de sine*”, nu „*semnificația omului*” — ca și cum omul mai are vreo altă semnificație în afară de aceea de a fi om ! —, ci „*omul*” în-

* Joc de cuvinte intraductibil: Feuerbach — textual: torent de foc; Feuerkessel — cazan cu aburi (textual: cazan cu foc). — *Nota Trad.*

suși? *Feuerbach* și numai *Feuerbach*. El a mai făcut ceva. A distrus de mult înseși categoriile cu care „Critica” operează acum pe toată linia : „bogăția reală a relațiilor omenești, conținutul imens al istoriei, lupta istoriei, lupta masei împotriva spiritului” etc. etc.

După ce omul a fost cunoscut ca esență, ca bază a oricărei activități și a oricăror stări omenești, singură „Critica” mai este în stare să inventeze *noi categorii* și să-l retransforme pe omul însuși, ceea ce și face de altfel, într-o categorie și într-un principiu al unei serii întregi de categorii. Prin aceasta ea pornește, ce-i drept, pe singura cale de salvare ce a mai rămas inumanității *teologice* neliniștite și hărțuite. *Istoria* nu face *nimic*, ea „nu posedă *nici un fel de bogăție imensă*”, „nu dă *nici un fel de bățalii*” ! Nu istoria, ci tocmai *omul*, omul real și viu — iată cine face totul, cine posedă totul și dă toate aceste bățalii. „Istoria” nu este o personalitate aparte, care se folosește de om ca de un mijloc pentru atingerea țelurilor ei. *Istoria* nu este altceva *decît* activitatea omului care își urmărește țelurile sale. Dacă, după toate demonstrațiile geniale ale lui *Feuerbach*, critica *absolută* își mai permite să ne servească iarăși toate aceste vechituri într-o formă nouă, și aceasta tocmai în momentul cînd le tratează ca vechituri „cu caracter de *masă*” („*massenhafter*” Kram) — lucru pe care, de altfel, este cu atît mai puțin îndreptățită să-l facă cu cît n-a mișcat nici un deget pentru a contribui la distrugerea filozofiei —, acest singur fapt e suficient pentru a dezvălui „*misterul*” Criticii și pentru a pune în adevărata ei lumină naivitatea critică cu care poate să spună profesorului Hinrichs, a cărui *istovire* i-a mai făcut ei în alte împrejurări un serviciu atît de mare :

„*Păgubiți* sint cei care n-au trecut prin nici un proces de dezvoltare, care deci, *chiar dacă ar vrea, nu pot să se schimbe* și care ar putea cel mult, cînd este vorba de *noul principiu*... Dar nu ! *Noul nu poate fi transformat într-o frază, de la el nu se pot împrumuta izolate întorsături de frază*”.

Critica absolută se laudă față de profesorul Hinrichs cu dezlegarea „*misterului științelor universitare*”. A dezlegat ea oare „*misterul*” filozofiei, al științei dreptului, al politicii, al medicinei, al economiei politice etc. ? Nicidecum. În „Cauza dreaptă a libertății”, ea a arătat — luați aminte ! — că există o contradicție între știință ca mijloc de a cîștiga pîinea și știința dezinteresată, între libertatea învățămîntului și statutele facultăților.

Dacă „critica absolută” ar fi fost cinstită, ea ar fi mărturisit de unde provine pretinsa ei luminare în privința „misterului filozofiei”, deși e bine că cel puțin nu i-a atribuit lui *Feuerbach*, așa cum a atribuit altora, absurdități de genul celor cuprinse în tezele rău înțelese și denaturate pe care ea le-a împrumutat chiar de la acest filozof. Este de altfel caracteristic pentru punctul de vedere *teologic* al „criticii absolute” că, în timp ce filistinii germani încep acum să-l înțeleagă pe *Feuerbach* și să-și însușească concluziile lui, ea, dimpotrivă, nu este în stare să înțeleagă just și să folosească cu pricepere nici măcar o singură teză de a lui.

Isprăvile din prima campanie a criticii pălesc cu adevărat în fața noilor ei pași pe același tărîm, atunci cînd „determină” lupta „*masei*” împotriva „*spiritului*” ca fiind „*jelul*” întregii istorii de pînă acum, cînd declară că „*masa*” este „*neantul pur*” al „*ticăloșiei*”, cînd o numește fără înconjur „*materie*” și opune „*materiei*” „*spiritul*” ca singurul lucru adevărat. Așadar, nu este oare critica absolută o manifestare *autentic germană-creștină*? După ce lupta în jurul vechii opoziții dintre spiritualism și materialism a fost epuizată în toate sensurile și după ce această opoziție a fost înlăturată o dată pentru totdeauna de *Feuerbach*, „*Critica*” o transformă iarăși, și încă în forma cea mai respingătoare, într-o dogmă fundamentală și face să triumfe „*spiritul german-creștin*”.

În sfîrșit, ca un nou pas în dezvoltarea misterului ei, care în timpul primei campanii era încă ascuns, trebuie considerat faptul că acum critica identifică opoziția dintre *spirit* și *masă* cu opoziția dintre „*critică*” și *masă*. Mai tîrziu ea va face încă un pas, identificîndu-se *pe sine însăși* cu „*Critica*”, și în acest chip se va da drept „*spiritul*”, absolutul, infinitul, în timp ce *masa*, dimpotrivă, va fi prezentată drept mărginită, grosolană, necioplită, lipsită de viață și anorganică, pentru că așa înțelege „*Critica*” *materia*.

Cît de imensă este bogăția istoriei dacă se reduce la relația dintre omenire și *d-I Bauer* !

b) *Problema evreiască nr. 2. Descoperiri critice asupra socialismului, a științei dreptului și a politicii (naționalitate)*

Evreilor care țin de *masă* (*dên massenhaften Juden*), evreilor materiali, li se propovăduiește învățătura *creștină* despre *libertatea spirituală*, despre *libertatea în sfera teoriei*, acea libertate *spiritualistă* care și în cătușe își închipuie că este

liberă, care-și găsește fericirea în „*idee*” și pe care o stingherește deci orice existență cu caracter de masă (*massenhafte Existenz*).

„*În măsura în care evreii au avansat în sfera teoriei, ei sînt realmente emancipați ; în măsura în care vor să fie liberi, ei sînt liberi*”³⁵.

Această teză oferă posibilitatea de a măsura dintr-o dată prăpastia critică ce desparte de socialismul *absolut* comunismul și socialismul profan al *masei*. Prima teză a socialismului profan respinge ca pe o iluzie emanciparea *exclusiv în sfera teoriei* și proclamă că libertatea *reală* cere, pe lângă o „*voiuță*” idealistă, condiții foarte palpabile, foarte materiale. Cît de inferioară sfintei critici este „*Masa*” care consideră necesare răsturnări materiale, practice chiar și numai pentru a cuceri timpul și mijloacele de care este nevoie pentru a se putea ocupa de „*teorie*” !

Să lăsăm pentru o clipă socialismul pur spiritual și să trecem la *politică* !

D-l *Riesser* afirmă, în opoziție cu B. Bauer, că statul *acestuia* (adică statul *critic*) trebuie în mod necesar să excludă atît pe „*evrei*” cît și pe „*creștini*”. D-l *Riesser* are dreptate. Deoarece d-l Bauer confundă emanciparea *politică* cu emanciparea *umană* și deoarece statul, atunci cînd se găsește în fața împotrivirii unor elemente ostile lui — în „*Problema evreiască*” creștinismul și iudaismul sînt calificate ca elemente purtătoare de trădare — știe să reacționeze numai prin excluderea violentă a *persoanelor* care reprezintă aceste elemente, așa cum teroarea, de pildă, voia să distrugă acapararea ghilolinînd pe acaparatori, d-l Bauer s-ar vedea nevoit, în „*statul*” său „*critic*”, să trimită la spînzurătoare atît pe evrei cît și pe creștini. Din moment ce a confundat emanciparea *politică* cu emanciparea *umană*, el trebuia în mod necesar, pentru a fi consecvent cu sine însuși, să confunde și *mijloacele politice* ale emancipării cu *mijloacele* ei *umane*. Dar atunci cînd cineva arată criticii absolute sensul *precis* al concluziilor ei, ea răspunde întocmai cum a răspuns altădată *Schelling* tuturor adversarilor săi, care în locul frazelor sale au pus idei *adevărate* :

„*Adversarii Criticii sînt adversarii ei nu numai pentru că o măsoară cu etalonul lor dogmatic, ci și pentru că o consideră chiar ca fiind dogmatică ; cu alte cuvinte, ei luptă împotriva criticii pentru că aceasta nu recunoaște deosebirile, definițiile și subterfugiile lor dogmatice*”.

Noi adoptăm într-adevăr o atitudine dogmatică față de critica absolută, ca și față de d-l *Schelling*, atunci când îi atribuim un sens *precis*, real, idei și opinii. Din dorința de a se acomoda și pentru a dovedi d-lui Riesser simțămintele ei umanitare, „Critica” se hotărăște să recurgă la deosebiri, definiții și, în special, „*subterfugii*” dogmatice.

Așa, de pildă, citim :

„Dacă în acea lucrare” („Problema evreiască”) „*aș fi vrut sau aș fi putut să depășesc limitele criticii, ar fi trebuit*” (!) „să vorbesc nu despre *stat*, ci despre «*societate*»” (!), „care nu exclude pe nimeni și din care nu se exclud decît cei care nu vor să participe la dezvoltarea ei”.

Critica absolută face aici o *deosebire dogmatică* între ceea ce ar fi trebuit să facă dacă n-ar fi făcut contrariul și ceea ce a făcut în realitate. Pentru a explica caracterul mărginit al lucrării sale „Problema evreiască”, ea recurge la „*subterfugiile dogmatice*” ale unui *a voi* și *a putea* care îi interziceau să depășească „*limitele criticii*”. Cum? „Critica” să depășească *limitele „criticii”*? La acest subterfugiu, care are în întregime caracterul unui subterfugiu al *masei* (*massenhafter Einfall*), critica absolută este nevoită să recurgă datorită necesității dogmatice de a afirma, pe de o parte, că concepția ei în problema evreiască este absolută, este „Critica” însăși, și de a admite, pe de altă parte, posibilitatea unei concepții mai largi.

Misterul acestu. „*a nu voi*” și „*a nu putea*” al criticii își va găsi mai târziu explicația în *dogma* critică potrivit căreia toate manifestările aparente de mărginire de care dă dovadă „critica” nu sînt decît forme necesare de *acomodare* la capacitatea de înțelegere a masei.

Ea nu *voia*! Ea nu *putea* să depășească concepția ei mărginită în problema evreiască! Dar, dacă ar fi *vrut* sau dacă ar fi *putut*, ce ar fi făcut ea în acest caz? — Ar fi dat o *definiție dogmatică*. În loc să fi vorbit despre „stat”, ar fi vorbit despre „societate”; prin urmare n-ar fi cercetat raportul *real* existent între iudaism și societatea *civilă de azi*! Ea ar fi *definit în chip dogmatic* „societatea”, spre deosebire de „stat”, spunînd că, în timp ce excluderea din rîndurile statului o face *statul*, dimpotrivă, din rîndurile societății se *exclud* singuri *aceia* care nu vor să participe la dezvoltarea ei!

În ceea ce privește excluderea din rîndurile ei, societatea procedează la fel ca și statul, numai că o face într-o formă

mai politicoasă : ea nu te dă pe ușă afară, ci îți creează în sinul ei condiții de existență atât de insuportabile, încît preferi să pleci de bunăvoie din această societate.

În fond, nici statul nu procedează altfel ; nici el nu exclude pe acela care îndeplinește toate cerințele și prescripțiile *sale* și nu stingherește dezvoltarea *sa*. În *forma sa desăvîrșită*, statul închide chiar ochii asupra multor lucruri și declară opoziții *reale* drept opoziții *nepolitice*, care nu îl stingheresc cîtuși de puțin. În afară de aceasta, însăși critica absolută a dezvoltat ideea că statul îi exclude pe evrei numai pentru că, și în măsura în care, evreii exclud statul și se exclud deci *ei înșiși* din rîndurile statului. Dacă în „societatea” *critică* această relație reciprocă îmbracă o formă mai galantă, mai ipocrită și mai perfidă, aceasta nu dovedește decît că „societatea” „*critică*” este mai ipocrită și are o structură mai puțin dezvoltată.

Să urmărim mai departe critica absolută în „deosebiri”, în „definițiile” și, mai ales, în „*subterfugiile*” ei „dogmatice”.

Așa, de pildă, d-l Riesser cere criticului ca „*acesta să facă o deosebire între ceea ce este de domeniul dreptului*” și ceea ce „se află în afara acestui domeniu”.

Pe Critic îl revoltă insolența acestei pretenții *juridice*.

„Pînă acum *însă* — răspunde el — sentimentul și conștiința au intervenit în domeniul dreptului, l-au completat întotdeauna pe acesta, și dat fiind caracterul său, care izvorăște din *forma sa dogmatică*” — așadar nu din *esența sa dogmatică* ? — „au trebuit întotdeauna să-l completeze”.

Dar Criticul uită că, pe de altă parte, *însuși dreptul* face o *deosebire* netă între *el*, de o parte, și „sentiment și conștiință”, de altă parte, că această *deosebire* izvorăște din *esența unilaterală a dreptului*, ca și din *forma* lui dogmatică, și este chiar una dintre *dogmele principale* ale dreptului ; că, în sfîrșit, realizarea practică a acestei *deosebiri* constituie punctul culminant al *evoluției dreptului*, întocmai cum separarea religiei de orice conținut profan face din ea o religie *abstractă, absolută*. Faptul că „sentimentul și conștiința” intervin în domeniul dreptului constituie pentru „Critic” o rațiune suficientă pentru a vorbi de sentiment și de conștiință acolo unde este vorba de *drept*, și de dogmatică *teologică* acolo unde este vorba de dogmatică *juridică*.

„Definițiile și deosebirile criticii absolute” ne-au pregătit îndeajuns ca să putem înțelege cele mai noi „*descoperiri*” ale ei în ceea ce privește „*societatea*” și „*dreptul*”.

„Acea formă a lumii pe care o pregătește *critica* și a cărei idee ea *abia* a început s-o pregătească nu este o formă *numai juridică, ci* — ține-te bine, cititorule! — „una *socială*, despre care se poate spune *cel puțin atit*” — atit de puțin? — „că cine n-a contribuit cu ceva propriu la construirea ei, cine nu trăiește în ea cu conștiința și cu simțirea sa, acela nu se simte în ea ca la el acasă și nu poate să participe la istoria ei”.

Acea formă a lumii pe care o pregătește *Critica* este definită ca fiind *nu* o formă *numai* juridică, *ci* una socială. Această definiție poate fi interpretată în două feluri. Fraza citată poate fi interpretată fie în sensul că această formă a lumii „*nu* este o formă juridică, *ci* una socială”, fie în sensul că este „nu numai juridică, *ci și* socială”. Să examinăm conținutul acestei fraze în ambele interpretări și să începem cu prima. *Critica* absolută a definit mai sus ca „societate” această nouă „formă a lumii”, deosebită de „*stat*”. Acum ea definește substantivul „societate” prin adjectivul „social”. Dacă, folosind termenul „politic”, d-l Hinrichs a primit drept ripostă de trei ori cuvântul „social”, d-l Riesser primește acum, drept ripostă la termenul său „juridic”, expresia *societate socială*. Dacă explicațiile *critice* date d-lui Hinrichs se reduceau la „social” + „social” + „social” = 3a, în a doua sa campanie critica absolută trece de la *adunare* la *înmulțire*, așa încât d-lui Riesser i se oferă noțiunea de societate înmulțită cu ea însăși, socialul la puterea a doua, societatea socială = a². Pentru a duce la capăt concluziile ei referitoare la societate, criticii absolute nu-i mai rămîne decît să treacă la fracții, să extragă *rădăcina pătrată* din societate etc.

Dacă, dimpotrivă, luăm a doua interpretare a frazei: forma lumii pe care o pregătește *Critica* este o formă „*nu numai* juridică, *ci și* socială”, vedem că această formă ambiguă a lumii nu este altceva decît *forma lumii* așa cum există *astăzi*, forma *societății actuale*. Faptul că „*Critica*” *abia pregătește* în gîndirea ei preistorică existența *viitoare* a formei *deja existente* a lumii este un imens *miracol critic*, demn de tot respectul. Dar, oricum ar sta lucrurile cu „societatea care nu este o societate numai juridică, ci una socială”, deocamdată *Critica* nu poate să ne spună despre ea nimic altceva decît „fabula docet” * și să ne ofere aplicarea ei *morală*. În această societate „*nu se va simți* ca la el acasă” acela care n-a trăit în ea cu simțirea și cu conștiința sa. În cele din urmă nu va trăi în această societate decît „simțirea pură” și „conștiința

* — fabula ne învață. — *Nota Trad.*

pură", adică „spiritul”, „Critica” și *acoliții ei*. Într-un fel sau într-altul *masa* va fi exclusă din societate, așa încît „societatea de masă” („massenhafte Gesellschaft”) va trăi în afara „societății sociale”.

Într-un cuvînt, această societate nu este altceva decît *cerul critic*, din care lumea reală a fost izgonită ca fiind *iadul necritic*. Critica absolută pregătește în gîndirea ei pură această *formă universală* transfigurată a opoziției dintre „*masă*” și „*spirit*”.

Lămuririle date d-lui Riesser în problema destinului *națiunilor* se disting prin aceeași profunzime *critică* ca și lămuririle de mai sus în problema „Societății”.

De la tendința evreilor spre emancipare și de la tendința statelor creștine „de a-i trece pe evrei în anumite rubrici ale schemei lor guvernamentale” — ca și cum evreii n-ar fi fost trecuți de mult în anumite rubrici ale schemei guvernamentale creștine! — critica absolută ajunge la prorociri pe tema *decăderii naționalităților*. Vedem pe ce căi ocolite ajunge critica absolută la mișcarea istorică contemporană, și anume pe *calea ocolită a teologiei*. Cît de importante sînt rezultatele obținute în felul acesta se poate vedea din următorul oracol revelator :

„Viitorul tuturor naționalităților... este... foarte... sumbru!”

Din partea criticii, viitorul naționalităților poate fi oricît de sumbru. Singurul lucru cu adevărat important e *limpede* : viitorul este *opera criticii*.

„Soarta — exclamă ea — poate să hotărască cum vrea ; noi știm acum că ea este *opera noastră*”.

După cum dumnezeu a lăsat *operei sale*, omului, o *voință proprie*, așa și Critica lasă *operei sale*, soartei, o *voință proprie*. Critica, care făurește soarta, e *atotputernică* asemenea lui dumnezeu. Chiar și „împotrivirea” pe care o „întîmpină” în afara ei este opera miinilor ei. „Critica își făurește singură adversarii”. De aceea „*revolta masei*” împotriva ei nu este „primejdioasă” decît pentru „*masă*” însăși.

Dar dacă critica este *atotputernică* asemenea lui dumnezeu, ea este totodată, ca și dumnezeu, *atotștiutoare* și se pricepe să îmbine atotputernicia ei cu *libertatea*, cu *voința* și cu *destinația naturală* a indivizilor umani.

„Ea n-ar fi o forță creatoare de epocă dacă n-ar fi în stare să facă din fiecare ceea ce vrea el să fie și să indice fiecăruia în mod irevocabil punctul de vedere care corespunde naturii și voinței lui”.

Însuși Leibniz n-ar fi putut să stabilească în chip mai fericit armonia prestabilită a atotputerniciei divine cu libertatea omului și cu destinația sa naturală.

Dacă „Critica” pare a păcătui împotriva psihologiei prin aceea că nu face deosebire între voința de a fi ceva și capacitatea de a fi ceva, trebuie să ținem seama de faptul că are motive serioase pentru a califica drept „dogmatică” această „deosebire”.

Dar trebuie să adunăm forțe pentru cea de-a treia campanie! Să ne amintim încă o dată că „Critica își făurește singură adversarul”! Dar cum și-ar putea făuri adversarul — „frază” — dacă nu ar face frazeologie?

3. A treia campanie a criticii absolute

a) Autoapologia criticii absolute

Trecutul ei „politic”

Cea de-a treia campanie împotriva „masei”, critica absolută și-o începe cu întrebarea :

„Care este acum obiectul criticii ?” ³⁶

În același număr din „Literatur-Zeitung” ni se arată :

„Critica nu vrea nimic altceva decât să cunoască lucrurile”.

De aici rezultă că toate lucrurile ar constitui obiectul criticii. Ar fi absurd să întrebăm dacă există vreun obiect aparte, rezervat în mod special criticii. Această contradicție se rezolvă foarte simplu dacă ne gândim că toate lucrurile „coincid” cu lucrurile critice, iar toate lucrurile critice „coincid” cu masa, care este „obiectul” criticii absolute.

D-l Bruno își exprimă mai întâi mila sa nemărginită pentru „masă”. El consacră „un studiu temeinic” „prăpăstiei care îl desparte de mulțime.” El vrea „să cunoască semnificația pe care această prăpăstie o are pentru viitor” (tocmai în aceasta constă sus-amintita cunoaștere a „tuturor” lucrurilor) și în același timp vrea „s-o suprimă”. Prin urmare, în realitate el cunoaște semnificația acestei prăpăstii. Semnificația prăpăstiei constă tocmai în a fi suprimată de el.

Deoarece fiecare se gîndește mai întii la propria sa persoană, „Critica” începe prin a suprima *propria ei legătură cu masa (Massenhaftigkeit)*, asemenea ascetilor creștini care, în lupta spiritului cu carnea, încep cu mortificarea *propriei* lor cărnii. „Carnea” criticii absolute este *trecutul* ei literar, care este *cu adevărat „masiv” (massenhaft)*, deoarece cuprinde 20 pînă la 30 de volume. De aceea d-l Bauer trebuie să degajeze de această aparentă legătură cu masa istoria vieții literare a „Criticii” — care coincide întocmai cu istoria propriei sale activități literare —, *să îmbunătățească și să explice cu efect retroactiv această istorie și „să consolideze lucrările ei anterioare”* prin acest comentariu *apologetic*.

El începe prin a explica printr-o dublă cauză eroarea *masei*, care pînă la dispariția publicației „Deutsche Jahrbücher”³⁷ și a „Gazetei renane”³⁸ îl considera și pe d-l Bauer ca pe unul *dintre ai ei*. În primul rînd s-a comis greșeala de a nu considera mișcarea literară „ca o mișcare pur literară”. În același timp s-a comis greșeala diametral opusă de a considera mișcarea literară ca pe o mișcare „exclusiv” sau „pur” literară. Este neîndoieînic că „masa” a greșit în orice caz, și aceasta pentru bunul motiv că a comis în *același* timp două greșeli care se exclud reciproc.

Cu acest prilej, critica absolută, adresîndu-se celor care au zeflemisit „națiunea germană” tratînd-o de „literată”, exclamă :

„Arătați-mi o singură epocă istorică pe care «pana» să n-o fi schițat dinainte în mod imperios și care să nu fi fost nevoită să lase penei să decidă problema lichidării ei”.

În naivitatea lui critică, d-l Bruno desparte „pana” de *subiectul care scrie* și desparte subiectul care scrie, ca „*ființă abstractă ce scrie*”, de *omul istoric* viu care a scris. În felul acesta el capătă posibilitatea de a se extazia în fața forței *miraculoase* a „penei”. Ar fi putut tot atît de bine să ceară să-i arătăm o mișcare istorică care să nu fi fost schițată dinainte de „păsări” și de „îngrijitoarea” lor.

Mai tirziu vom afla de la același domn Bruno că pînă acum încă nu a fost cunoscută nici o singură epocă istorică. Atunci cum ar fi putut oare „pana”, care pînă acum nu a fost în stare să *schifeze „nici o singură” epocă istorică, să le schifeze dinainte pe toate ?*

D-l Bruno dovedește totuși prin *fapte* justetea părerii sale, „*schifîndu-și dinainte*” propriul său „trecut” în *apologetice „trăsături de pană”*.

Critica, care era în toate privințele îngrădită nu numai de mărginirea *generală* a lumii și a epocii actuale, ci și de o mărginire aparte, personală, de ordin critic, și care cu toate acestea afirmă de când lumea, în toate lucrările ei, că ea este critica „*absolută, perfectă, pură*”, n-a făcut altceva decât să se acomodeze *prejudecăților și capacității de înțelegere a masei*, așa cum face de obicei dumnezeu în revelațiile lui către oameni.

„Aceasta trebuia să ducă — ne spune critica absolută — la o ruptură între Teorie și *aliații ei aparenți*”.

Deoarece însă Critica — numită aici, pentru variație, *teorie* — nu parvine la *nimic*, ci, dimpotrivă, totul vine de la ea, deoarece ea nu se dezvoltă înăuntrul lumii, ci *în afara ei*, și deoarece în conștiința ei divină, veșnic egală cu sine însăși, totul este predestinat, rezultă că și *ruptura* cu vechii ei aliați a fost o „*cotitură nouă*” nu în sine, nu pentru ea însăși, ci numai în *aparență*, numai pentru alții.

„Dar această cotitură nu era nici măcar, «*propriu-zis*», o cotitură nouă. Teoria a lucrat tot timpul la *critica propriilor ei teze*” (se știe cât a trebuit să fie scuturată teoria pentru a o determina să-și facă critica propriilor ei teze), „ea n-a lingușit niciodată masa” (în schimb s-a lingușit cu atît mai virtos pe sine însăși), „ea s-a *ferit* întotdeauna să nu se încurce în premisele adversarului ei”.

„Teologul creștin trebuie să procedeze *cu prudență*” (Bruno Bauer : „*Creștinismul dezvăluit*”, pag. 99). Cum se explică deci că „*prudenta*” critică s-a încurcat totuși și nu și-a exprimat chiar atunci, clar și răspicat, „*adevărata*” ei opinie ? De ce n-a spus lucrurile pe șleau ? De ce n-a spulberat iluzia deșartă că ar fi înrudită cu masa ?

„Ce este aceasta ce mi-ai făcut ? zise Faraon lui Avraam cînd i-a înapoiat-o pe Sara, soția lui. De ce ai rostit : este sora mea ?” (B. Bauer : „*Creștinismul dezvăluit*”, pag. 100).

„Jos rațiunea ! Jos vorbirea ! zice teologul ; dacă ar fi așa ar însemna că Avraam a fost un mincinos ! Revelația s-ar simți atunci profund jignită !” (ibid).

„Jos rațiunea ! Jos vorbirea !” zice criticul ; dacă d-l Bauer s-ar fi încurcat *într-adevăr*, și nu numai în aparență, cu masa, critica absolută n-ar mai fi absolută în revelațiile ei și s-ar simți profund jignită !

Critica absolută continuă :

„Străduințele ei” (ale criticii absolute) „*au rămas pur și simplu neobservate și, în afară de aceasta, critica a trecut printr-un stadiu în care a fost nevoită să admită în mod sincer premisele adversarului ei și să le ia în serios pentru o clipă ; pe scurt, cind nu poseda încă pe deplin capacitatea de a spulbera convingerea masei că aceasta ar avea o cauză comună și un interes comun cu critica.*”

Străduințele „Criticii” au rămas pur și simplu neobservate ; deci vina era a masei. Pe de altă parte, critica mărturisește că străduințele ei nu puteau fi observate, pentru că ea însăși încă nu poseda „capacitatea” de a face ca ele să fie observate. S-ar părea deci că vina ar fi de partea criticii.

Ferească Dumnezeu ! Critica a fost „nevoită” — i s-a impus cu forța — „să admită în mod sincer premisele adversarului ei și să le ia în serios pentru o clipă”. Frumoasă sinceritate, cu adevărat teologică, o sinceritate care în realitate nu privește în mod serios lucrurile, ci „le ia în serios” numai „pentru o clipă”, și care s-a ferit totdeauna, deci în fiecare clipă, să nu se încurce în premisele adversarului ei, dar care totuși „pentru o singură clipă” admite „în mod sincer” aceste premise. „Sinceritatea” ia proporții și mai mari în partea finală a frazei citate. Critica „a admis în mod sincer premisele masei chiar” în clipa în care „nu poseda încă pe deplin capacitatea” de a spulbera iluzia că ar exista o identitate între cauza ei și cauza masei. Ea încă nu poseda capacitatea, dar avea deja voința și gîndul. Nu putea încă să rupă pe față cu masa, dar ruptura se produsese deja în interiorul ei, în sufletul ei, și anume chiar în clipa în care nutrea simpatii sincere față de masă !

Critica, deși se încurcase în prejudecățile masei, în realitate nu se încurcase în ele ; dimpotrivă, ea era de fapt liberă de propria ei mărginire, dar nu poseda „încă pe deplin” „capacitatea” de a arăta acest lucru masei. Toată mărginirea „criticii” nu era deci decît aparență pură, o aparență care, dacă nu era mărginirea masei, ar fi fost de prisos și ca atare nici n-ar fi existat. Vina apasă deci iarăși pe umerii masei.

Dar în măsura în care această aparență era întreținută de „incapacitatea”, de „neputința” criticii de a se exprima, în aceeași măsură critica însăși era imperfectă. Ea mărturisește acest lucru în felul ei specific, pe cît de apologetic pe atît de sincer.

„Cu toate că ea” (critica) „supusese unei critici nimicitoare liberalismul, ea mai putea fi considerată ca o formă specială de liberalism, ba

chiar ca expresie extremă a lui ; cu toate că deducțiile ei adevărate și hotărâtoare depășeau cadrul politicii, ea mai trebuia să păstreze *aparența* că face politică, și această *aparență imperfectă* i-a câștigat cea mai mare parte din prietenii menționați mai sus”.

Critica și-a câștigat prietenii datorită *aparenței imperfecte* că ar face politică. Dacă această *aparență* ar fi fost *perfectă*, ea și-ar fi pierdut incontestabil prietenii *politici*. În grija ei *apologetică* de a se spăla de orice păcat, ea învinuiește *aparența falsă* că ar fi fost o *aparență falsă imperfectă*, în loc să fi fost o *aparență falsă perfectă*. Înlocuind o *aparență* prin alta, „critica” se poate consola cu ideea că, dacă a avut „aparența perfectă” de a voi să facă politică, în schimb nu are nici măcar „aparența imperfectă” de a fi desființat undeva sau cândva politică.

Critica absolută, nefiind pe deplin satisfăcută de „aparența imperfectă”, se întreabă încă o dată :

„Cum s-a putut întâmpla că în momentul acela *critica* s-a lăsat antrenată de interesele «politice, de masă» (massenhafte), că ea... a trebuit!... chiar!... să facă politică!”

Pentru *teologul* Bauer este ceva de la sine înțeles că timp îndelungat Critica a trebuit să facă *teologie speculativă* ; căci el, „critica”, este doar teolog ex professo. Dar să facă politică ? Acest lucru trebuie motivat prin împrejurări cu totul speciale, prin împrejurări politice, personale !

De ce dar a trebuit „Critica” să facă chiar și politică ? „I se aduceau acuzații — *iată ce ni se răspunde la această întrebare*”. Astfel cel puțin se dezvăluie „misterul” „politicii lui Bauer” și cel puțin nu va mai putea fi calificată drept *ne-politică* *acea aparență* care, în lucrarea lui Bruno Bauer „Cauza dreaptă a libertății și propria mea cauză”, leagă printr-un simplu „și” „cauza proprie” de „cauza libertății” *masei*. Dar dacă, în loc de a se ocupa de „propria ei cauză” în *interesul politicii*, critica a făcut *politică în interesul propriei ei cauze*, trebuie să se admită că nu politica a păcălit critica, ci, dimpotrivă, politica a fost păcălită de critică.

Bruno Bauer urma deci să fie înlăturat de la catedra lui de teologie : era *acuzat* ; „Critica” trebuia să facă politică, adică să se ocupe de procesul „ei”, adică de procesul lui Bruno Bauer. Nu d-l Bauer s-a ocupat de procesul criticii, ci „Critica” s-a ocupat de procesul d-lui Bauer. De ce a trebuit „critica” să se ocupe de procesul ei ?

„Ca să se justifice!” *Foarte bine*. Dar „Critica” este de parte de a se mulțumi cu un motiv atât de personal, atât de profan. Fie și așa. Dar *nu numai* pentru aceasta, „*ci mai ales* pentru a scoate la iveală contradicțiile adversarilor ei”; și, ar fi putut să adauge critica, pentru a aduna într-un singur volum articole vechi împotriva a diverși teologi; vezi, printre altele, ciorovăiala prolixă cu *Planck*, această ceartă de familie dintre teologia-Bauer și teologia-Strauss.

După ce și-a ușurat sufletul mărturisind adevăratul interes al „*politicii*” sale, critica absolută, amintindu-și de „*procesul*” ei, începe să rumege din nou vechiul spanac *hegelian* (vezi în „*Fenomenologie*” lupta dintre iluminism și credință, vezi *întreaga* „*Fenomenologie*”) pe care l-a mai rumegat pînă acum în fel și chip în „*Cauza dreaptă a libertății*”, și anume că „*vechiul* care se opune noului nu mai este cu adevărat vechiul”. Critica critică este un animal rumegător. Critica ia citeva fărîmături de la Hegel, cum este, de pildă, teza de mai sus despre „*vechi*” și „*nou*” sau „*dezvoltarea unui extrem din extremul lui opus*” și altele de acest fel, și le pune mereu la încălzit, fără a simți măcar vreodată nevoia de a se răfui cel puțin cu „*dialectica speculativă*” în alt mod decît prin istovirea profesorului Hinrichs. În schimb, îl *depășește* mereu „în mod critic” pe Hegel, repetîndu-l. De pildă:

„*Critica, făcîndu-și apariția și dînd cercetării o formă nouă, adică Forma care nu se mai lasă transformată într-o limitare exterioară*” etc.

Cînd *transform* un lucru, fac din el ceva esențialmente diferit. Întrucît orice formă este în același timp și o „*limitare exterioară*”, rezultă că *nici* o formă nu se „*lasă*” *transformată* într-o „*limitare exterioară*”, după cum un măr nu se lasă „*transformat*” într-un măr. De altfel, dacă forma pe care „*critica*” o dă cercetării nu se lasă *transformată* într-o „*limitare exterioară*”, aceasta se datorește cu totul *altei* cauze: depășind limitele oricărei „*limitări exterioare*”, ea se topește în negura cenușie, întunecoasă a absurdității.

„*Ea*” (lupta dintre vechi și nou) „*nu ar fi însă posibilă nici atunci*” (adică în momentul în care critica „*dă*” cercetării „*forma cea nouă*”) „*dacă vechiul ar trata teoretic... problema compatibilității sau a incompatibilității*”.

Dar pentru ce vechiul nu tratează teoretic această problemă? Pentru că „*el însă este cel mai puțin în măsură s-o facă la început, deoarece în momentul surprizei*”, adică la

început, „el nu se cunoaște nici pe sine însuși și nu cunoaște nici noul”, adică nu se studiază *teoretic* nici pe sine însuși, nici noul. Așadar, lupta dintre vechi și nou nici nu ar fi posibilă, dacă, din păcate, această „imposibilitate” nu ar fi imposibilă!

Cînd „Criticul” facultății de teologie „mărturisește” apoi „că a greșit în *mod deliberat*, că a comis eroarea după libera sa alegere și după o matură chibzuială” — tot ce face critica, toate prin cîte trece ea *se transformă* pentru ea într-un produs liber, pur și deliberat al gândirii ei —, această mărturisire pe care o face criticul nu are decît o „aparență imperfectă” de adevăr. Deoarece „*Critica sinopticilor*”³⁹ este întru totul de domeniul *teologiei*, deoarece este prin excelență critică *teologică*, d-l Bauer, docent privat de teologie, putea s-o scrie și s-o propovăduiască „fără a greși cu ceva și fără a comite vreo eroare”. Dimpotrivă, greșeala ar fi fost a facultăților de teologie, care nu și-au dat seama cu cîtă strictețe și-a îndeplinit d-l Bauer promisiunea făcută în prefața la „*Critica sinopticilor*”, vol. I, pag. XXIII.

„Dacă în acest prim volum *negația* mai poate să pară prea îndrăzneată și prea cuprinzătoare, noi reamintim numai că *pozitivul* adevărat nu poate să se nască decît atunci cînd este precedat de o *negație* temeinică și generală... Se va vedea *la urmă* că numai critica cea mai necruțătoare din lume ne va permite să cunoaștem *puterea* creatoare a lui *Iisus* și a *principiului* său”.

D-l Bauer îl separă intenționat pe „Iisus” de „principiul” său, pentru a ridica deasupra oricărei aparențe de echivoc sensul *pozitiv* al promisiunii sale. Și, într-adevăr, d-l Bauer a înfățișat atît de limpede *puterea „creatoare”* a lui Iisus și a principiului său, încît a reieșit că a sa „*conștiință de sine infinită*” și „*spiritul*” nu sînt altceva decît *creații* creștine.

Să admitem că litigiul dintre critica critică și facultatea de teologie de la Bonn ar explica „politica” de atunci a criticii. Dar în acest caz se pune întrebarea : de ce a continuat critica critică să facă politică după soluționarea acestui litigiu ? Ascultați :

„Ajunsă în acest punct, «critica» ar fi trebuit ori să se oprească, ori să meargă îndată mai departe, să cerceteze esența politică și s-o prezinte ca pe adversarul ei, dacă ar fi fost cu putință ca ea să se poată opri în mijlocul luptei de atunci și dacă, pe de *altă* parte, nu ar fi existat o prea severă lege istorică în virtutea căreia orice principiu care își măsoară pentru prima oară forțele cu contrariul său trebuie neapărat să se lase... doborît de acesta”.

Ce savuroasă frază apologetică ! „Critica ar fi trebuit să se oprească” dacă ar fi fost cu puțință... „să se poată opri !” Cine „trebuie” să se oprească ? Și cine ar fi trebuit să facă ceea ce nu „era posibil... să se poată face” ? Pe de altă parte ! Critica ar fi trebuit să meargă mai departe „dacă, pe de altă parte, nu ar fi existat o *prea severă lege istorică* etc.”. Legile istorice sînt „*prea severe*” și cu critica absolută ! Dacă ele *n-ar* sta de partea *cealaltă* în raport cu critica critică, cît de strălucit ar înainta aceasta din urmă ! Dar à la guerre comme à la guerre *. În istorie, critica critică este nevoită să se lase transformată într-o „istorie” tristă !

„Dacă critica” (mereu același domn Bauer) „a fost nevoită... se va admite totuși în același timp că ea a avut totdeauna un sentiment de incertitudine atunci cînd se făcea ecoul unor revendicări de acest gen” (adică de genul politic) „și că datorită acestor revendicări ea intra în contradicție cu *adevăratele ei elemente*, contradicție care își găsisese *deja rezolvarea* în aceste *elemente*”.

Legile prea severe ale istoriei au împins critica pe panta slăbiciunilor politice, dar — imploră ea — trebuie să se admită în același timp că cel puțin în sine, dacă nu chiar în realitate, ea se afla deasupra acestor slăbiciuni. Mai întîi le-a biruit „în simțire”, pentru că „a avut totdeauna un sentiment de incertitudine în revendicările ei” ; ea nu se simțea *la largul ei* în arena politică, nici ea nu știa ce-i cu ea. Ba mai mult ! Ea intra în contradicție cu *adevăratele ei elemente*. Și, în sfîrșit, argumentul suprem ! Contradicția dintre critică și adevăratele ei *elemente* nu-și găsea rezolvarea în cursul *dezvoltării* criticii, ci „și-o găsisese *deja*” în adevăratele ei *elemente*, care existau independent de contradicție ! Aceste elemente critice pot spune cu mîndrie : înainte de a fi fost Avraam, eram noi. Înainte ca dezvoltarea să fi produs opoziția față de noi, ea zăcea, *nenăscută*, în sinul nostru haotic, rezolvată, moartă, descompusă. Deoarece contradicția dintre critică și adevăratele ei *elemente* „își găsisese *deja rezolvarea*” în adevăratele ei *elemente* și deoarece o contradicție *rezolvată* nu este o contradicție, înseamnă că, la drept vorbind, critica nu se afla *cîtuși de puțin* în contradicție cu adevăratele ei *elemente*, în contradicție cu sine însăși, și în felul acesta obiectivul general al autoapologiei ar fi atins.

* — la război ca la război. — Nota Trad.

Autoapologia criticii absolute dispune de un întreg vocabular *apologetic* :

„nici măcar, la drept vorbind“, „numai neobservat încă“, „în afară de aceasta exista“, „încă nu pe deplin“, „cu toate că — totuși“, „nu numai, ci mai ales“, „în aceeași măsură, propriu-zis, pentru prima oară“, „critica ar fi trebuit, dacă ar fi fost cu puțință și dacă pe de altă parte...“, „dacă... se va admite totuși în același timp“, „nu era firesc oare, nu era inevitabil oare“, „nici chiar“ etc.

Nu demult, în legătură cu întorsături apologetice similare, critica absolută s-a exprimat în felul următor :

„Cu toate că» și «totuși», «ce-i drept» și «dar», un «nu» ceresc și un «da» pămîntesc — iată coloanele fundamentale ale teologiei moderne, picioaroangele pe care umblă, artificii la care se mărginește întreaga ei înțelepciune, întorsătura care revine în toate întorsăturile ei, alfa și omega ei“ („Creștinismul dezvăluit“, pag. 102).

b) Problema evreiască nr. 3

„Critica absolută“ nu se mulțumește să dovedească cu autobiografia ei atotputernicia care îi este proprie și care „în aceeași măsură, propriu-zis, abia creează vechiul, ca și noul“. Ea nu se mulțumește să scrie *personal* apologia trecutului ei. Ea pretinde unor terțe persoane, întregii lumi profane, să îndeplinească „sarcina“ absolută, „sarcina care în acest moment este cea mai importantă“, și anume să *facă* apologia faptelor și a „operelor“ lui Bauer.

„*Deutsch-Französische Jahrbücher*“ a publicat o analiză critică a cărții d-lui Bauer „*Problema evreiască*“⁴⁰. În această analiză a fost scoasă la iveală eroarea fundamentală a d-lui Bauer, confuzia pe care el o face între „*emanciparea politică*“ și „*emanciparea omenească*“. Este adevărat că acolo vechea problemă evreiască nu a fost pusă în „*mod just*“ ; în schimb însă „*problema evreiască*“ a fost tratată și rezolvată în forma pe care evoluția modernă a dat-o *tuturor problemelor vechi*, transformîndu-le astfel din „*probleme*“ ale trecutului în „*probleme*“ ale prezentului.

În cea de-a *treia* campanie a ei, critica absolută, după cît se pare, a găsit de cuviință să răspundă revistei „*Deutsch-Französische Jahrbücher*“. Critica absolută începe printr-o *mărturisire* :

„În problema evreiască s-a comis aceeași «eroare» : esența *politică* a fost identificată cu esența *omenească*“.

Critica observă că :

„ar fi prea târziu să se facă criticii *imputări* pentru poziția pe care se mai afla, în parte, acum *doi ani*”. „*Este vorba, dimpotrivă, să explicăm de ce Critica... a trebuit chiar să facă politică!*”

„Acum *doi ani?*” Să numărăm după era *absolută*, luând ca punct de plecare *nașterea* mîntuitorului critic, a publicației „Literatur-Zeitung” a lui Bauer! Mîntuitorul critic s-a născut în 1843. În același an a apărut ediția a doua, completată, a „Problemei evreiești”. Studiul „critic” al „Problemei evreiești” în culegerea „Douăzeci și una de coli din Elveția”⁴¹ a apărut și mai târziu, tot în 1843 după stilul vechi. După *dispariția* revistei „Deutsche Jahrbücher” și a „Gazetei renane”, în același an memorabil, 1843 după stilul vechi, sau anul întii al erei critice, a apărut lucrarea politică fantastică a d-lui Bauer : „*Stat, religie și partid*”, care repetă întocmai vechile lui erori în problema „esenței *politice*”. Apologetul este nevoit să falsifice *cronologia*.

„*Explicarea*” faptului că d-l Bauer „*a trebuit*” „*chiar*” să facă politică nu prezintă un interes general decît în anumite condiții. Într-adevăr, dacă admitem dinainte ca *dogmă fundamentală* infailibilitatea, puritatea și caracterul absolut al criticii critice, atunci desigur că faptele care vin în contradicție cu această dogmă se transformă în enigme tot atît de greu de dezlegat, tot atît de remarcabile și de misterioase, cum sînt pentru teolog actele aparent nedivine ale lui Dumnezeu.

Dacă, dimpotrivă, privim „*criticul*” ca pe un individ finit și nu-l separăm de *limitele* epocii sale, sîntem scutiți să răspundem la întrebarea *de ce* a fost *el* nevoit să se dezvolte *chiar* în cadrul limitelor lumii, deoarece *întrebarea* cade de la sine.

Dar dacă critica absolută stăruie în pretenția ei, ne oferim să scriem un mic tratat scolastic care se va ocupa de următoarele *probleme actuale* :

„De ce concepțiunea imaculată a fecioarei Maria prin duhul sfînt a trebuit să fie dovedită tocmai de către d-l Bruno Bauer?” „De ce d-l Bruno Bauer a trebuit să dovedească că ingerul care i s-a arătat lui Avraam era o emanație *reală* a lui Dumnezeu, emanație căreia îi lipsea însă consistența necesară pentru *digerarea hranei*?” „De ce d-l Bauer a trebuit să facă apologia familiei regale prusiene și să ridice statul prusian la rangul de stat *absolut*?” „De ce în «Critica sinopti-

cilor» d-l Bauer a trebuit să pună «*conștiința de sine infinită*» în locul omului ?” „De ce, în lucrarea sa «*Creștinismul dezvăluit*», d-l Bauer a trebuit să repete într-o formă hegeliană *teoria creștină a facerii lumii ?*” „De ce a trebuit d-l Bauer să-și ceară sie și altora «*explicarea*» minunii că a trebuit să se înșele ?”

Deocamdată, pînă la dovedirea acestor necesități pe cît de „absolute” pe atît de „critice”, să aruncăm încă o privire asupra subterfugiilor apologetice ale „Criticii”.

„Problema evreiască... trebuia... mai intii pusă în mod just, ca o problemă religioasă și teologică și ca o problemă politică”. „În tratarea și în rezolvarea ambelor probleme, «*Critica*» nu privește lucrurile nici din punctul de vedere religios, nici din cel politic”.

În „*Deutsch-Französische Jahrbücher*”, felul în care Bauer a tratat „problema evreiască” este calificat ca fiind adevărat pe plan teologic și fantezist pe plan politic.

Înainte de orice, răspunzînd la „reproșul” cu privire la mărginirea ei teologică, „*critica*” spune :

„Problema evreiască este o problemă religioasă. Iluminismul a crezut că a rezolvat-o declarînd că antagonismul religios este ceva indiferent sau tăgăduindu-l chiar. *Critica*, dimpotrivă, a trebuit să înfățișeze acest antagonism în toată puritatea lui”.

Cînd vom ajunge la aspectul politic al problemei evreiești, vom vedea că și în politică d-l Bauer teologul nu se ocupă de politică, ci de teologie.

Atunci însă cînd „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” a combătut modul lui de a trata problema evreiască ca fiind „pur religios”, era vorba în special de articolul publicat de Bauer în culegerea „Douăzeci și una de coli” :

„Capacitatea evreilor și a creștinilor contemporani de a deveni liberi”.

Acest articol n-are nimic a face cu vechiul „iluminism”. În el găsim opinia pozitivă a d-lui Bauer despre capacitatea de emancipare a evreilor contemporani, deci despre posibilitatea emancipării lor.

„*Critica*” spune :

„Problema evreiască este o problemă religioasă”.

Se pune însă întrebarea : ce este o problemă religioasă și, mai ales, ce este ea în zilele noastre ?

Teologul va judeca după aparență, și într-o problemă religioasă va vedea o problemă religioasă. „*Critica*” însă ar

trebui să-și amintească explicația dată în combaterea profesorului *Hinrichs*, și anume că interesele *politice* ale prezentului au o semnificație *socială*: că „nu mai poate fi vorba” de *interese politice*.

Tot atât de îndreptățită a fost revista „Deutsch-Französische Jahrbücher” când i-a spus: problemele *religioase* actuale au acum o semnificație *socială*. Nu mai poate fi vorba de interese *religioase* ca *atare*. Numai *teologul* mai poate să creadă că este vorba de religie ca religie. E drept că revista a comis *greșeala* că nu s-a mulțumit cu *cuvîntul* „social”, ci a făcut o caracteristică a situației *reale* a evreilor în societatea civilă contemporană. După ce iudaismul a fost despuiat de învelișul lui *religios*, care acoperea esența lui, și după ce a fost dezvăluit fondul lui empiric, laic, practic, a devenit posibil să se indice și modul practic, *realmente social*, în care acest fond poate fi desființat acum. D-l Bauer însă se mulțumește cu ideea că „o problemă religioasă” este o „problemă religioasă”.

În „Deutsch-Französische Jahrbücher” nu s-a tăgăduit, cum *lasă să se creadă* d-l Bauer, că problema evreiască este și o problemă *religioasă*. Dimpotrivă, s-a spus că d-l Bauer pricepe *numai* esența *religioasă* a iudaismului, dar nu și *baza laică reală* a acestei esențe religioase. El combate *conștiința religioasă* ca pe o ființă de sine stătătoare. De aceea d-l Bauer explică pe *evreii reali* prin *religia mozaică*, în loc să explice misterul religiei mozaice prin *evreii reali*. De aceea d-l Bauer nu-l înțelege pe evreu decît în măsura în care acesta constituie un obiect nemijlocit al *teologiei* sau în măsura în care este *teolog*.

Datorită acestui fapt, d-l Bauer nu bănuiește că iudaismul *laic*, real, deci și iudaismul *religios*, este generat permanent de *viața societății civile contemporane* și-și găsește dezvoltarea supremă în *sistemul bănesc*. El nu putea să bănuiască acest lucru, pentru că nu cunoștea iudaismul ca o verigă a lumii *reale*, ci numai ca verigă a lumii *sale*, a *teologiei*, și pentru că el, ca om evlavios și cu frica lui dumnezeu, l-a văzut pe *adevăratul evreu* nu în *evreul activ de toate zilele*, ci în *evreul ipocrit din ziua de sîmbătă*. Pentru d-l Bauer, ca *teolog creștin credincios*, importanța *istorică mondială* a iudaismului trebuia să înceteze în *momentul nașterii creștinismului*. De aceea el a trebuit să repete vechea opinie ortodoxă că iudaismul s-a păstrat în *poftida* istoriei, iar vechea superstiție teologică potrivit căreia iudaismul există numai ca o

confirmare a blestemului dumnezeiesc și ca o dovadă concretă a revelației creștine, trebuia să reapară la el sub forma teologică critică, potrivit căreia iudaismul există și a existat numai ca îndoială religioasă grosolană în ceea ce privește originea suprapămîntească a creștinismului, cu alte cuvinte ca o dovadă concretă împotriva revelației creștine.

În opoziție cu aceasta s-a demonstrat în „Deutsch-Französische Jahrbücher” că iudaismul s-a păstrat și s-a dezvoltat datorită istoriei, în istorie și împreună cu ea, dar că această dezvoltare poate fi văzută nu cu ochiul teologului, ci numai cu ochiul laicului, nu în teoria religioasă, ci numai în practica comercială și industrială. S-a explicat de asemenea de ce iudaismul practic a ajuns la desăvîrșire abia în lumea creștină desăvîrșită, mai mult chiar s-a arătat că iudaismul este practica desăvîrșită a lumii creștine însăși. Existența evreului contemporan a fost explicată nu prin religia sa — ca și cum religia ar fi o esență aparte, existentă pentru sine —, ci, dimpotrivă, viața tenace a religiei mozaice a fost explicată prin elementele practice ale societății civile, care își găsesc în acea religie o reflecție fantastică. Emanciparea care transformă pe evrei în oameni sau emanciparea omească de iudaism nu a fost concepută deci, așa cum a făcut d-l Bauer, ca o sarcină specială a evreului, ci ca o sarcină practică generală a lumii moderne, care este iudaică pînă în fundul sufletului ei. S-a demonstrat că sarcina de a înlătura esența iudaică este în realitate sarcina de a înlătura spiritul iudaic al societății civile, neomenescul actualei practici a vieții, al cărui punct culminant este sistemul bănesc.

Ca teolog veritabil, deși critic, sau ca critic teologic, d-l Bauer nu putea să se ridice deasupra opoziției religioase. El nu putea să vadă în raportul dintre evrei și lumea creștină decît raportul dintre religia mozaică și religia creștină. El a trebuit chiar să restabilească în mod critic opoziția religioasă dintre religia mozaică și cea creștină sub forma opoziției dintre atitudinea evreului și atitudinea creștinului față de religia critică — față de ateism, ultima treaptă a teismului, recunoașterea negativă a lui Dumnezeu. În sfîrșit, în fanatismul lui teologic, el a trebuit să limiteze capacitatea „evreilor și a creștinilor contemporani”, adică a lumii contemporane, „de a deveni liberi”, reducînd-o la capacitatea de a înțelege „critica” teologiei și de a activa pe acest tărîm. Căci după cum pentru teologul ortodox lumea întregă se reducea la „religie și teologie” (el ar putea tot atît de bine s-o reducă la

politică, economie politică etc. și să spună, de pildă, că *teologia este economia politică* cerească, deoarece ea este teoria producției, a repartiției, a schimbului și a consumației „*bo-găției spirituale*” și a comorilor cerești !), așa și pentru teologul radical, critic, *capacitatea* lumii de a se elibera se reduce *exclusiv* la capacitatea abstractă de a critica „religia și teologia” ca „religie și teologie”. Singura luptă pe care o cunoaște este lupta împotriva mărginirii *religioase* a conștiinței de sine, a cărei „*puritate*” și „*infinitate*” critică sînt și ele în aceeași măsură expresia mărginirii teologice.

Prin urmare, faptul că d-l Bauer a tratat într-un mod *religios* și *teologic* problema *religioasă* și *teologică* se explică prin simpla împrejurare că în problema „religioasă” din zilele noastre el a văzut o problemă „*pur religioasă*”. „Modul” lui „*just de a pune problema*” se rezumă la aceea că a pus-o „*just*” în raport cu „*propria*” lui „*capacitate*” de a — răspunde !

Să trecem acum la aspectul politic al *problemei evreiești* !

Evreii (ca și creștinii) sînt în unele state pe deplin *emancipați din punct de vedere politic*. Evreii și creștinii sînt de parte de a fi emancipați în *sensul omenească*. Trebuie să existe deci o *deosebire* între emanciparea *politică* și emanciparea *omenească*. De aceea trebuie cercetată esența emancipării *politice*, adică esența statului modern dezvoltat. Dimpotrivă, statele care încă nu-i pot emancipa *politicește* pe evrei trebuie să fie apreciate în comparație cu statul politic desăvîrșit și considerate ca state nedezvoltate.

Iată punctul de vedere din care trebuia examinată problema „emancipării *politice*” a evreilor și din care a fost examinată această problemă în „*Deutsch-Französische Jahrbücher*”.

D-l Bauer apără „*Problema evreiască*”, lucrare a „*criticii*”, după cum urmează :

„Li se arată evreilor că au fost victimele unei iluzii asupra orînduirii căreia i s-au adresat cerînd libertate”.

D-l Bauer a arătat, într-adevăr, că din partea evreilor *germani* a fost o naivitate să ceară dreptul de a participa la viața politică obștească într-o țară în care nu există o viață politică obștească, să ceară *drepturi politice* într-o țară în care nu există decît privilegiile politice. În legătură cu aceasta i

s-a arătat d-lui Bauer că și el, nu mai puțin decât evreii, este victima unor „iluzii” asupra „orînduirii politice germane”. Și anume, pentru a explica situația evreilor în statele germane, el afirmă că „statul creștin” nu-i poate emancipa politicește pe evrei. Procedînd astfel, el a nesocotit fățiș faptele și a identificat statul *privilegiilor*, statul *creștin-german*, cu statul creștin absolut. I s-a demonstrat că, dimpotrivă, statul modern, desăvîrșit din punct de vedere politic, care nu cunoaște privilegii religioase, este totodată și statul *creștin* desăvîrșit, de unde rezultă că statul creștin desăvîrșit nu numai că *poate* să-i emancipeze pe evrei, dar că i-a și emancipat efectiv, și că în virtutea naturii sale el trebuie să-i emancipeze.

„Evreilor li se arată... că își fac cele mai mari iluzii în privința lor înșiși atunci cînd își închipuie că cer *libertatea* și recunoașterea *umanității* lor *libere*, pe cînd în realitate nu este vorba și nici nu poate să fie vorba de altceva decît de un *privilegiu* aparte”.

Libertate! Recunoașterea umanității libere! Privilegiu aparte! Cuvinte edificatoare, menite să ajute la ocolirea, în scopuri apologetice, a unor probleme bine determinate!

Libertate? Era vorba de libertatea *politică*. I s-a arătat d-lui Bauer că, atunci cînd evreul cere libertate și totuși nu vrea să renunțe la religia lui, el „*face politică*” și nu pune cîtuiși de puțin vreo condiție care să fie în contradicție cu libertatea *politică*. D-lui Bauer i s-a arătat de asemenea că *scindarea* omului în *cetățean* nereligios și în *persoană particulară* religioasă nu contrazice de loc emanciparea politică. I s-a mai arătat că așa cum statul se emancipează de religie, emancipîndu-se de *religia de stat* și lăsînd religia în voia ei, în cadrul societății civile, tot așa și omul se emancipează *politic* de religie prin aceea că începe s-o considere nu ca pe o *chestiune publică*, ci ca pe o *chestiune privată* a lui. În sfîrșit, i s-a arătat că atitudinea *terroristă* a *revoluției* franceze față de *religie* este departe de a infirma această concepție, ci, dimpotrivă, nu face decît s-o confirme.

În loc de a cerceta raportul real dintre statul *modern* și religie, d-l Bauer a găsit de cuviință să imagineze un stat *critic*, un stat care nu este altceva decît *criticul teologiei* care în propria lui fantezie *s-a umflat și a luat proporțiile unui stat*. Atunci cînd d-l Bauer se împotmolește în *politică*, el face mereu din politică o prizonieră a credinței sale, a credinței *critice*. În măsura în care s-a ocupat de stat, el l-a fo-

losit mereu ca *argument* împotriva „Adversarului”, religia și teologia *necritică*. Statul servește ca executant al dorințelor intime ale *teologiei critice*.

Atunci când d-l Bauer s-a eliberat pentru întâia oară de *teologia ortodoxă, necritică*, în ochii lui *autoritatea politică* a luat locul *autorității religioase*. Credința lui în Iehova s-a transformat într-o altă credință: credința în statul prusian. În scrierea lui Bruno Bauer „*Biserica evanghelică din Prusia*” au fost ridicați la rangul de *absolut* nu numai statul prusian, ci și — ceea ce era pe deplin consecvent — casa regală prusiană. În realitate însă acest stat nu-l interesa pe d-l Bauer *din punct de vedere politic*; dimpotrivă, în ochii „criticii” meritul acestui stat consta în desființarea dogmelor religioase prin *Uniunea eclesiastică* și în persecutarea polițienească a sectelor disidente.

Mișcarea politică care a început în 1840 l-a eliberat pe d-l Bauer de *politica lui conservatoare* și l-a ridicat pentru o clipă la nivelul politicii *liberale*. Dar și în acest caz politica nu era în fapt decît un *pretext* pentru teologie. În lucrarea „*Cauza dreaptă a libertății și propria mea cauză*”, statul liber este criticul facultății de teologie de la Bonn și totodată un argument împotriva religiei. În „*Problema evreiască*” opoziția dintre stat și religie stă în centrul preocupărilor, astfel încît critica emancipării politice se transformă într-o critică a religiei mozaice. În lucrarea „*Stat, religie și partid*”, ultima lucrare politică a lui Bauer, este exprimată în sfîrșit dorința cea mai fierbinte și cea mai ascunsă a criticului care s-a umflat și a luat proporțiile unui stat. *Religia este sacrificată statului* sau, mai bine zis, statul este folosit numai ca *mijloc* pentru lichidarea adversarilor „*Criticii*”: religia necritică și teologia necritică. În sfîrșit, după ce, datorită ideilor socialiste care începuseră să se răspîndească în Germania după 1843, Critica a fost — fie și numai în aparență — eliberată de orice politică, așa cum datorită mișcării politice din 1840 a fost eliberată de politica ei conservatoare, ea poate în sfîrșit să califice drept scrieri sociale scrierile ei împotriva teologiei *necritice*, să se îndeletnicească nestingherită cu propria ei teologie *critică* — opoziția dintre spirit și masă — și să vestească venirea mîntuitorului critic, a izbăvitorului critic.

Dar să revenim la subiectul nostru !

Recunoașterea umanității libere ? „*Umanitatea liberă*” a cărei recunoaștere evreii o *cereau* efectiv, și nu credeau numai că o cer, este aceeași „*umanitate liberă*” care și-a găsit

recunoașterea *clasică* în așa-numitele *drepturi* universale ale *omului*. D-l Bauer însuși a considerat năzuința evreilor de a obține recunoașterea umanității lor libere ca o năzuință a lor de a obține *drepturile* universale ale *omului*.

În „Deutsch-Französische Jahrbücher” i s-a demonstrat d-lui Bauer că această „umanitate liberă” și „recunoașterea” ei nu sînt altceva decît recunoașterea *individului egoist al societății civile* și a mișcării *neînfrîinate* a elementelor spirituale și materiale care formează conținutul situației în viață a acestui individ, conținutul vieții civile *actuale*; că de aceea *drepturile omului* nu-l eliberează pe om de religie, ci nu fac decît să-i acorde *libertatea religiei*; că ele nu-l eliberează de proprietate, ci îi acordă *libertatea proprietății*, nu-l eliberează de goana murdară după îmbogățire, ci nu fac decît să-i acorde *libertatea ocupațiilor*.

I s-a arătat că *recunoașterea drepturilor omului* de către *statul modern* are același sens ca și *recunoașterea sclaviei* de către *statul antic*. Căci după cum în *statul antic baza firească* a statului o constituia sclavia, așa și în *statul modern baza firească* a statului o constituie societatea civilă, precum și *omul societății civile*, adică omul independent, legat de alți oameni numai prin legăturile interesului privat și ale necesității naturale *inconștiente*, omul *sclav* al ocupației sale și al nevoii *egoiste* proprii, ca și al nevoii *egoiste* a altuia. Statul modern a recunoscut această bază firească a sa, ca atare, în *drepturile universale ale omului*. El nu a creat-o. Fiind produsul societății civile, pe care propria ei dezvoltare a împins-o să se smulgă din vechile cătușe politice, la rîndul lui *statul modern*, prin *proclamarea drepturilor omului*, a recunoscut propria lui origine și propria lui bază. Emanciparea *politică* a evreilor și faptul de a acorda evreilor „*drepturile omului*” constituie un act în care ambele laturi se condiționează reciproc. D-l Riesser exprimă just sensul năzuinței evreilor de a obține recunoașterea umanității lor libere, atunci cînd, printre altele, vorbește despre libertatea de a merge, de a rămîne într-un loc, de a călători, de a-și exercita profesiunea etc. Aceste manifestări ale „*umanității libere*” sînt foarte categoric recunoscute ca atare în declarația drepturilor omului, care a fost adoptată în Franța. Evreul este cu atît mai îndreptățit să ceară recunoașterea „*umanității*” sale „*libere*”, cu cît „*societatea civilă liberă*” are pe de-a-ntregul un caracter comercial, evreiesc, evreul fiind de la bun început un membru necesar al ei. În „Deutsch-Französische Jahrbücher” se mai

arată de ce membrul societății civile este numit par excellence „omul” și de ce drepturile omului se numesc „drepturi în-născute”.

„Critica” n-a știut să spună în spirit critic despre drepturile omului nimic altceva decît că *nu sînt în-născute*, ci că s-au format pe cale istorică, lucru pe care *Hegel* l-a spus înaintea ei. În sfîrșit, afirmației criticii cum că pentru a acorda altora și pentru a obține ei înșiși drepturile universale ale omului evreei și creștinii *trebuie să sacrifice privilegiul credinței* — teologul critic vede toate lucrurile prin prizma *unei* sale idei fixe — i s-a opus în mod special faptul că, în toate declarațiile necritice ale drepturilor omului, *dreptul* de a crede în tot ce vrei, dreptul de a exercita orice cult, este recunoscut în mod expres ca un *drept universal al omului*. „Critica” ar mai fi trebuit să știe că partidul lui Hébert a fost distrus mai ales sub pretextul că atacînd *libertatea religioasă* ar fi atentat la drepturile omului, și să știe că tot astfel, la restabilirea ulterioară a libertății cultului, au fost invocate drepturile omului.

„În ceea ce privește esența *politică*, Critica i-a urmărit contradicțiile pînă la punctul în care *contradicția dintre teorie și practică* a ajuns la expresia ei cea mai desăvîrșită în ultimii 50 de ani, și anume pînă la *sistemul reprezentativ francez*, în care libertatea teoriei este infirmată de practică, iar libertatea vieții practice își caută zadarnic expresia în domeniul teoriei.

Odată spulberată iluzia fundamentală, *contradicția* pe care critica a semnalat-o în *dezbaterile camerei franceze* — *contradicția dintre teorie liberă și valabilitatea practică a privilegiilor*, între consfințirea legislativă a privilegiilor și o *stare de drept public* în care *egoismul individului pur* caută să vină de hac *închistării privilegiate* — ar trebui să fie înțeleasă ca o *contradicție generală* pe acest tărîm”.

Contradicția pe care Critica a semnalat-o în dezbaterile Camerei franceze nu era altceva decît o contradicție a *constituționalismului*. Dacă ea ar fi înțeles-o ca pe o contradicție *generală*, ar fi înțeles contradicția generală a constituționalismului. Dacă ar fi mers mai departe decît „ar fi trebuit”, după părerea ei, să meargă, și anume dacă ar fi mers pînă la *ideea suprimării* acestei contradicții generale, ar fi ajuns de la *monarhia constituțională* de-a dreptul la *statul reprezentativ democratic*, la statul modern desăvîrșit. Fiind departe de a întreprinde o analiză critică a esenței emancipării politice și de a cerceta raportul determinat dintre aceasta și esența omenească, critica n-ar fi ajuns decît la *faptul* emancipării politice, la statul modern dezvoltat, prin urmare n-ar fi ajuns

decît la punctul în care existența statului modern corespunde esenței lui și în care deci pot fi observate și caracterizate nu numai *beteșugurile* lui relative, ci și *beteșugurile* lui absolute, care constituie însăși esența lui.

Pasajul „*critic*” citat mai sus este cu atît mai prețios cu cît arată cît se poate de evident că, chiar momentul în care Critica se consideră mult mai presus decît „*esența politică*”, ea este, dimpotrivă, mult mai prejos decît aceasta, este nevoită să caute în esența politică rezolvarea *propriilor* ei contradicții și se încapăținează să rămînă la totala ei lipsă de înțelegere în ceea ce privește *principiul modern al statului*.

Critica opune „*teoriei libere*” „*valabilitatea practică a privilegiilor*” și „*consfințirii legislative a privilegiilor*” „*starea de drept public*”.

Pentru a nu interpreta greșit opinia Criticii, să ne reamintim contradicția pe care ea a semnalat-o în dezbaterile Camerei franceze și care „ar trebui să fie înțeleasă” ca o contradicție *generală*. Era vorba, printre altele, de a se fixa o zi pe săptămînă în care copiii să fie scutiți de orice muncă. S-a propus ca această zi să fie ziua de *duminică*. În legătură cu aceasta, un deputat a cerut ca legea să nu precizeze ziua, întrucît orice precizare ar fi neconstituțională. Ministrul Martin (du Nord) a considerat că această propunere echivalează cu propunerea de a proclama că creștinismul a încetat să mai existe. În numele evreilor francezi, d-l Crémieux a declarat că, din respect pentru religia mării majorități a francezilor, evreii nu au nimic de obiectat împotriva menționării zilei de *duminică*. Așadar, potrivit teoriei libere, evreii și creștinii sînt egali, în timp ce potrivit acestei practici creștinii au un privilegiu față de evrei; căci altfel cum ar putea *duminica creștină* să fie indicată într-o lege obligatorie pentru toți francezii? Oare simbăta evreiască nu ar avea același drept etc.? Sau, în viața practică franceză se întîmplă ca evreul să nu sufere de pe urma privilegiilor creștine, în timp ce legea nu îndrăznește să consacre deschis această egalitate practică. De această natură sînt toate contradicțiile esenței politice pe care d-l Bauer le dezvoltă în „*Problema evreiască*”, contradicții ale *constituționalismului*, care este în genere contradicția dintre statul reprezentativ modern și vechiul stat al privilegiilor.

D-l Bauer comite o eroare fundamentală atunci cînd își închipuie că, înțelegînd și criticînd această contradicție ca o contradicție „*generală*”, el se ridică de la esența *politică* la

esența *omenească*. Printr-o astfel de înțelegere și de critică a acestei contradicții, el nu s-ar ridica decît de la semiemanciparea politică la emanciparea politică totală, de la monarhia constituțională la statul reprezentativ democratic.

D-l Bauer crede că, suprimînd *privilegiul*, el suprimă *obiectul* privilegiului. În legătură cu declarația d-lui Martin (du Nord), el spune :

„Nu mai există religie dacă nu mai există o religie privilegiată. Dacă luați religiei spiritul ei de exclusivitate, ea încetează de a mai exista”.

Dar după cum *activitatea industrială* nu se desființează prin desființarea *privilegiilor meșteșugurilor*, ale breslelor și ale corporațiilor, ci, dimpotrivă, adevărata dezvoltare a *industriei* începe abia după desființarea acestor privilegii ; după cum *proprietatea funciară* nu se desființează prin desființarea *privilegiilor* proprietății funciare, ci, dimpotrivă, abia după desființarea privilegiilor proprietății funciare începe circulația ei universală pe calea liberei parcelări și a liberei înstrăinări ; după cum *comerțul* nu se desființează prin desființarea *privilegiilor comerciale*, ci, dimpotrivă, abia în comerțul liber el își găsește adevărata sa realizare, așa și religia se desfășoară în toată universalitatea ei *practică* numai acolo unde nu există nici un fel de religie *privilegiată* (să ne amintim de statele Americii de Nord).

„Baza” „stării de drept public” de astăzi, baza statului modern dezvoltat, o constituie nu societatea privilegiilor, cum își închipuie Critica, ci societatea privilegiilor *suprimate* și *desființate*, *societatea civilă* dezvoltată, în care își găsesc cîmp liber elementele de viață care sub regimul domniei privilegiilor mai sînt încătușate încă politicește. „Nici o *închistare privilegiată*” nu se mai opune alteia sau stării de drept public. După cum industria liberă și comerțul liber desființează închistarea privilegiată și, implicit, lupta dintre diferite grupări închistate privilegiate, punînd în locul lor pe omul eliberat de privilegii — privilegii care îi separă pe oameni de întreaga colectivitate, dar totodată îi grupează într-o colectivitate exclusivistă mai mică —, pe omul nelegat de semenul său nici măcar prin *aparența* vreunei legături generale și dînd naștere luptei generale a omului contra omului, a individului contra individului, tot astfel întreaga *societate civilă* nu este altceva decît acest război al tuturor indivizilor între ei, despărțiți acum unii de alții numai prin *individualitatea* lor, și nestăvilita mișcare generală a forțelor spontane de viață, eli-

berate de cătușele privilegiilor. Opoziția dintre *statul reprezentativ democratic* și *societatea civilă* este desăvîrșirea opoziției clasice dintre *colectivitatea de drept public* și *sclavie*. În lumea modernă, fiecare om este în același timp și sclav și membru al colectivității de drept public. Tocmai *sclavia societății civile este în aparență* cea mai mare *libertate*, pentru că pare a fi *independența* desăvîrșită a individului, care ia drept *propria* sa libertate mișcarea nestăvilită a elementelor sale de viață înstrăinate, degajate de legături generale și de îngrădiri impuse de om, cum sînt, de pildă, proprietatea, industria, religia etc., pe cîtă vreme ea reprezintă, dimpotrivă, înrobirea sa desăvîrșită și totala lui dezumanizare. Locul *privilegiului* l-a luat acum *dreptul*.

Prin urmare, abia aici, unde nu există nici o contradicție între teoria liberă și valabilitatea practică a privilegiilor, unde, dimpotrivă, „teoriei libere” îi corespunde suprimarea practică a privilegiilor, industria *liberă*, comerțul *liber* etc., unde *nici* o închistare privilegiată nu se opune stării de drept public, unde contradicția semnalată de critică este *suprimată*, abia aici *există statul modern desăvîrșit*.

Tot aici domnește o lege *diametral opusă* legii pe care d-l Bauer, în deplin acord cu d-l Martin (du Nord), o enunță în legătură cu dezbaterile din Camera franceză :

„Așa cum d-l Martin (du Nord) considera că propunerea de a omite în *lege* menționarea zilei de *duminică* este echivalentă cu propunerea de a declara că creștinismul a încetat să mai existe, cu același drept — și *acest drept este cu totul întemeiat* — declarația că *legea zilei de sîmbătă* nu mai este obligatorie pentru evreu ar echivala cu *proclamarea desființării iudaismului*”.

În statul modern dezvoltat, lucrurile se petrec tocmai *invers*. Statul declară că religia, ca și celelalte elemente ale vieții civile, nu *încep* să existe în toată amploarea lor decît în ziua în care el le declară *nepolitice* și de aceea le lasă în seama lor. Curmării (Auflösung) existenței lor *politice*, cum este, de pildă, suprimarea existenței politice a *proprietății* prin desființarea *censului electoral*, suprimarea politică a *religiei* prin desființarea *bisericii de stat*, acestei proclamări a morții lor politice îi corespunde o dezvoltare colosală a vieții lor, care de aici înainte se supune nestingherită propriilor sale legi și se desfășoară în toată amploarea existenței sale.

Anarhia este legea societății civile emancipată de *privilegiu*, care dezmembrează societatea, iar *anarhia societății civile* este temelia actualei *stări de drept public*, după cum sta-

rea de drept public constituie, la rîndul ei, garanția acestei anarhii. Pe cît sînt de opuse una alteia, pe atît se condiționează reciproc.

Din toate acestea se poate vedea în ce măsură Critica este capabilă să-și însușească „noul”. Dar dacă ar fi să rămînem în limitele „criticii pure”, se pune întrebarea: de ce critica, semnănd sus-arătata contradicție în dezbaterile din Camera franceză, n-a căutat s-o înțeleagă ca o contradicție *generală*, ceea ce, după propria ei părere, „ar fi *trebuie*” să se întîmple?

„Dar acest pas *era imposibil* pe vremea aceea, nu numai pentru că... nu numai pentru că... ci și pentru că critica *era imposibilă* fără această *ultimă rămășiță* de împletire interioară cu opusul ei și pentru că fără aceasta *n-ar fi putut să ajungă la punctul* de unde nu mai avea decît un *singur pas* de făcut”.

Era imposibil... pentru că... era imposibil! Critica ne asigură în plus că „*singurul pas*”, pasul fatal necesar „pentru a putea ajunge la punctul de unde nu mai avea decît un *singur pas* de făcut”, era imposibil. Și cine ar putea să conteste acest lucru? Pentru a putea ajunge la un punct de unde nu mai rămîne decît „*un singur pas*” de făcut, este absolut imposibil să mai faci „*singurul pas*” care duce dincolo de punctul după care nu mai rămîne decît „*un singur pas*” de făcut.

Totul e bine cînd se sfîrșește bine! La sfîrșitul bătăliei sale cu *masa*, care este ostilă lucrării lui Bauer „Problema evreiască”, Critica mănturisește că concepția ei despre „*drepturile omului*”,

„felul cum apreciază” ea „religia în revoluția franceză”, „libera esență politică la care făcea citeodată aluzie în *încheierea* raționamentelor ei”, într-un cuvînt toată „epoca revoluției franceze n-a fost pentru Critică nici mai mult nici mai puțin decît un simbol — deci nu epoca încercărilor revoluționare ale francezilor în sensul precis și prozaic al acestor cuvinte —, un simbol, adică nimic mai mult decît o expresie fantastică a formelor pe care critica le vedea la sfîrșit”.

Să lăsăm Criticii consolarea că, chiar dacă a păcătuit politiceste, n-a făcut-o decît la „încheierea” și la „sfîrșitul” lucrărilor ei. Un bețivan faimos se consola cu gîndul că niciodată n-a fost beat înainte de miezul nopții.

Pe terenul „problemei evreiești”, Critica a cîștigat incontestabil din ce în ce mai mult teren în dauna Inamicului. În nr. 1 al „Problemei evreiești”, lucrarea Criticii pe care d-l Bauer a luat-o sub apărarea sa era încă absolută și dezvăluia înțelesul „adevărat” și „general” al „problemei evreiești”. În nr. 2 Critica „*nu voia și nu putea*” să depășească limitele Criticii. În nr. 3 ar fi *trebuie* să mai facă „*un singur*

pas", dar acesta era „imposibil"... pentru că... „era imposibil". Nu faptul că „nu voia și nu putea" a împiedicat-o să facă acest „singur pas", ci faptul că s-a încurcat în mrejele „opusului" său. Ar fi sărit cu mare plăcere peste ultima barieră, dar din nenorocire o *ultimă rămășiță* de *masă* rămăsese agățată de criticele ei cizme de șapte poște.

c) *Bătălie critică împotriva revoluției franceze*

Mărginirea masei a silit „Spiritul", Critica, l-a silit pe d-l Bauer să nu vadă în *revoluția franceză* epoca încercărilor revoluționare ale francezilor în „sensul prozaic" al acestor cuvinte, ci „numai" un „simbol" și o „expresie fantastică" a propriilor lui himere critice. Critica se căiește de „greșeala" ei, supunând unei *noi examinări revoluția*. Ea pedepsește în același timp pe seducătorul nevinovăției ei — „masa" —, comunicându-i rezultatele acestei „noi cercetări".

„*Revoluția franceză* a fost o experiență care aparținea încă în întregime secolului al XVIII-lea".

Faptul că o experiență a secolului al XVIII-lea, cum a fost *revoluția franceză*, a fost o experiență care aparținea încă în întregime secolului al XVIII-lea, și nu secolului al XIX-lea, este un adevăr cronologic care pare să aparțină „încă în întregime" adevărilor care „sînt din capul locului de la sine înțelese". Dar în limbajul Criticii, care nutrește un resentiment puternic împotriva adevărilor „evidente", un astfel de adevăr se numește „examinare" și își găsește loc, firește, într-o „nouă examinare a revoluției".

„Dar ideile pe care *revoluția franceză* le-a trezit la viață nu ne-au dus dincolo de *rînduiri* pe care această revoluție a vrut să le desființeze prin violență".

Ideile nu pot niciodată să ducă dincolo de cadrul vechii *rînduiri* a lumii; întotdeauna ele pot să ducă numai dincolo de cadrul ideilor vechii *rînduiri* a lumii. În general, *ideile* nu pot *înfăptui nimic*. Pentru *înfăptuirea* ideilor este nevoie de oameni care trebuie să întrebuițeze forța practică. Prin urmare, în *sensul* ei literal, sus-citata teză critică este iarăși un adevăr de la sine înțeles, adică iarăși o „examinare".

Fără a se sinchisi de această examinare, *revoluția franceză* a generat idei care duc dincolo de cadrul *ideilor* vechii *rînduiri* a lumii în ansamblul ei. Mișcarea revoluționară care a început la 1789 în *Cercle social*⁴², care pe la mijlocul dru-

mului ei a avut ca reprezentanți principali pe *Leclerc* și pe *Roux* și care a fost înfrîntă pentru un timp o dată cu conspirația lui *Babeuf*, această mișcare a generat ideea *comunistă*, pe care prietenul lui *Babeuf*, *Buonarroti*, a reintrodus-o în Franța după revoluția de la 1830. Această idee, consecvent elaborată, este *ideea unei noi rînduieli a lumii*.

„După ce revoluția a suprimat de aceea” (1) „îngrădirile feudale dinăuntrul vieții poporului, ea a fost nevoită să satisfacă și chiar să ațîțe egoismul pur al națiunii; pe de altă parte, ea a fost nevoită să-l înfrîneze prin complementul lui necesar, recunoașterea unei ființe supreme, această înaltă confirmare a ordinii generale de stat, care este menită să mențină coeziunea între diferiții atomi egoiști”.

Egoismul națiunii este egoismul spontan al ordinii generale de stat, în opoziție cu egoismul stărilor sociale în societatea feudală. Ființa supremă este o înaltă confirmare a ordinii generale de stat și deci a națiunii. Și totuși ființa supremă trebuie să *înfrîneze* egoismul națiunii, adică al ordinii generale de stat! Este o sarcină cu adevărat critică să înfrînezi un egoism prin confirmarea lui, ba chiar prin confirmarea lui *religioasă*, adică recunoscîndu-l ca pe o ființă supraomenească și, prin urmare, eliberată de frînele omenești! Creatorii ființei supreme nu știu nimic despre această intenție critică a lor.

D-l *Buchez*, care consideră că fanatismul național se sprijină pe fanatismul religios, îl înțelege mai bine pe eroul său *Robespierre*.

Roma și Grecia s-au prăbușit din cauza naționalismului. Critica nu spune deci nimic specific despre revoluția franceză atunci cînd afirmă că naționalismul este vinovat de prăbușirea ei. Ea nu ne spune de asemenea nimic despre națiune atunci cînd afirmă că egoismul ei este un egoism *pur*. Acest egoism pur se dovedește a fi, dimpotrivă, un egoism spontan sumbru, înzestrat cu carne și sînge, cînd îl compari, de pildă, cu egoismul pur al *eului fichtean*. Dar dacă puritatea lui nu este decît relativă, în opoziție cu egoismul stărilor sociale din societatea feudală, atunci nu mai era nevoie de nici o „nouă examinare a revoluției” pentru a descoperi că egoismul care are drept conținut o națiune întregă este mai general sau mai pur decît egoismul care are drept conținut o anumită stare socială și o anumită corporație.

Explicațiile pe care le dă Critica despre ordinea generală de stat nu sînt mai puțin instructive. Ele se mărginesc la

afirmația că ordinea generală de stat trebuie să lege laolaltă diferiții atomi egoști.

Ca să vorbim precis și prozaic, membrii societății civile nu sînt nicidecum *atomi*. *Proprietatea caracteristică* a atomului constă în faptul că nu posedă *nici un fel* de proprietăți și de aceea nu este legat de alte ființe din afara sa printr-o relație determinată *în mod necesar* de propria lui *natură*. Atomul nu are *nevoi*, el își este *suficient sieși*; lumea din afara lui este *vidul* absolut, adică e lipsită de orice conținut, de orice sens, de orice semnificație, tocmai pentru că atomul posedă înăuntrul său *toată deplinătatea* existenței. În reprezentarea lui nesenzorială și în abstracția lui lipsită de viață, individul egoist al societății civile n-are decît să-și închipuie că este *atom*, adică o ființă nelegată prin relații cu altceva, lipsită de nevoi, care își este suficientă sieși, o ființă *absolut plină* și fericită. Nefericita *realitate senzorială* nu se sinchisește de închipuirea acestui individ. Fiecare dintre simțurile lui îl silește să creadă în existența lumii și a indivizilor din afara lui; chiar stomacul lui *profan* îi amintește zilnic că lumea *din afara* lui nu este *goală*, ci, dimpotrivă, este tocmai *cea ce îl umple* pe el. Fiecare manifestare activă a ființei lui, fiecare însușire a lui, fiecare instinct vital al său, devine *nevoie*, *necesitate*, care face ca *egoismul* său să se transforme în interes pentru alte lucruri și pentru alți oameni din afara lui. Dar cum nevoia unui individ nu este un lucru de la sine înțeles pentru celălalt individ egoist care posedă mijloacele de a satisface acea nevoie, cum nevoia nu are deci un raport direct cu satisfacerea ei, orice individ trebuie să creeze această legătură, devenind la rîndul său un mijlocitor între nevoia străină și obiectele acestei nevoi. Așadar, *necesitatea naturală*, *însușirile ființei omenesti*, oricît de înstrăinată ar fi forma sub care s-ar manifesta, *interesul* —, iată ce leagă pe membrii societății civile unul de altul. Viața *civilă*, și nu viața *politică*, constituie legătura *reală* dintre ei. Prin urmare, nu *statul* leagă laolaltă *atomii* societății civile, ci faptul că sînt *atomi* numai în *imaginație*, în *cerul* închipuirii lor, faptul că în *realitate* sînt ființe foarte deosebite de atomi, cu alte cuvinte că nu sînt niște *egoști divini*, ci niște *oameni egoști*. Numai *prejudecata politică* își mai poate închipui în vremea noastră că *statul* trebuie să cimenteze viața civilă, pe cînd în *realitate*, dimpotrivă, viața civilă este aceea care cimentează *statul*.

„Ideea măreață a lui *Robespierre* și a lui *Saint-Just* de a crea un „popor liber» care să trăiască exclusiv după regulile *dreptății* și ale *virtuții* — vezi, de pildă, raportul lui *Saint-Just* asupra crimelor lui *Danton*, precum și raportul său asupra poliției generale — a putut să se mențină citva timp numai prin teroare și a fost o *contradicție împotriva căreia* elementele vulgare și egoiste ale *ființei poporului* au reacționat cu perfidia și cu lașitatea la care te puteai aștepta din partea lor”.

Cît de absolut găunoasă este această frază *absolut-critică*, care pretinde că un „popor liber” este o „*contradicție*” *împotriva căreia* trebuie să reacționeze elementele „*ființei poporului*”, se poate vedea din faptul că, în concepția lui *Robespierre* și a lui *Saint-Just*, *libertatea*, *dreptatea* și *virtutea* nu pot fi, dimpotrivă, decît manifestări ale vieții „*poporului*” și însușiri ale „*ființei poporului*”. *Robespierre* și *Saint-Just* vorbesc răs-picat despre „*libertatea, dreptatea și virtutea*” *antică*, care erau proprii numai „*ființei poporului*”. În epoca lor de glorie, *spartanii*, *atenienii*, *romanii* sînt „popoare libere, drepte, virtuose”.

În discursul său asupra principiilor moralei publice (ședința Convenției din 5 februarie 1794), *Robespierre* întrebă :

„Care este *principiul fundamental* al guvernării democratice sau populare ? *Virtutea*. Eu vorbesc de *virtutea publică*, care a făcut atîtea minuni în *Grecia* și la *Roma* și care va face minuni și mai uimitoare în Franța republicană, vorbesc de *virtutea* care nu este altceva decît dragostea de patrie și dragostea pentru legile ei”.

În continuare, vorbind despre *atenieni* și *spartani*, *Robespierre* îi numește în mod expres „peuples libres” *. El evocă mereu amintirea *popoarelor antice* și citează pe eroii lor, ca și pe cei care le-au făcut rău : *Licurg*, *Demostene*, *Miltiade*, *Aristide*, *Brutus* și *Catilina*, *Cezar*, *Clodius*, *Piso*.

În raportul lui asupra arestării lui *Danton* (la acest raport se referă critica), *Saint-Just* spune cît se poate de limpede :

„După *romani*, lumea a devenit pustie, și numai amintirea lor o umple de conținut și prevestește încă *libertatea*”.

Acuzarea lui, formulată în maniera antică, este îndreptată împotriva lui *Danton* ca un nou *Catilina*.

În celălalt raport al lui *Saint-Just*, raportul asupra *poliției generale*, *republicanul* este zugrăvit în spirit absolut *antic* : *inflexibil*, *modest*, *simplic* etc. *Poliția* trebuie să fie prin natura ei o instituție corespunzătoare *cenzurii* romane. —

* — popoare libere. — Nota Trad.

Codrus, Licurg, Cezar, Cato, Catilina, Brutus, Antoniu, Cassius nu lipsesc nici ei. În încheiere, *Saint-Just* caracterizează într-un singur cuvînt „*libertatea, dreptatea, virtutea*”, așa cum le cere el, atunci cînd spune :

„Que les hommes révolutionnaires soient des Romains” *

Robespierre, Saint-Just și partidul lor au sucombat fiindcă au confundat *republica realist-democratică antică*, întemeiată pe *sclavia reală*, cu *statul reprezentativ spiritualist-democratic modern*, întemeiat pe *sclavia emancipată*, pe *societatea burgheză*. Ce eroare colosală să fii nevoit să recunoști și să sancționezi în *drepturile omului* societatea burgheză modernă, societatea industriei, a concurenței generale, a intereselor private care își urmăresc nestingherit scopurile, societatea anarhiei, a individualității naturale și spirituale înstrăinate de sine, și în același timp să vrei să anulezi după aceea în persoana unor indivizi izolați *manifestările de viață* ale acestei societăți și să construiești totodată într-o formă *antică capul politic* al acestei societăți !

Această eroare apare într-o lumină tragică atunci cînd, în ziua executării lui, Saint-Just, arătînd în sala închisorii Conciergerie un panou mare pe care era scrisă *Declarația drepturilor omului*, exclamă cu mîndrie : „C'est pourtant moi qui ai fait cela” **. Dar acest panou proclama *drepturile* unui om, care nu poate fi omul republicii antice, după cum nici relațiile sale *economice și industriale* nu sînt cele *antice*.

Nu este locul aici să arătăm care este justificarea istorică a erorii *teroriștilor*.

„După căderea lui Robespierre, *mișcarea și progresul politic* s-au îndreptat cu pași repezi spre punctul în care au devenit o pradă a lui *Napoleon*, astfel că nu mult după 18 Brumar⁴³ el a putut să spună : «Cu perfecții, cu jandarmii și cu preoții mei, pot să fac ce vreau cu Franța»”.

Istoria *profană*, dimpotrivă, ne spune că, abia după căderea lui Robespierre, *progresul politic*, care voise să se *întreacă* pe sine însuși și care *alunecase pe panta fantasticului*, începe să se realizeze în *mod prozaic*. Sub cîrmuirea *Directoratului*⁴⁴, *societatea burgheză* — pe care revoluția o liberase de cătușele feudale și o recunoscuse oficial, cu toate că

* „Revoluționarii să fie romani”. — *Nota Trad.* .

** — „Și totuși eu am făcut această declarație”. — *Nota Trad.*

teroarea voise s-o sacrifice unei forme antice de viață politică — izbucnește într-un năvalnic torent de viață. Iureșul creării de întreprinderi comerciale și industriale, setea de îmbogățire, tumultul noii vieți burgheze, care, gustată pentru înția oară, mai are un caracter îndrăzneț, ușuratic, frivol, amețitor ; progresul *real* al *proprietății funciare* franceze, a cărei structură feudală fusese sfărîmată de ciocanul revoluției și pe care, în primul lor elan de activitate înfrigurată, nenumărații proprietari noi o supun acum unei culturi multilaterale ; primele mișcări ale industriei devenite libere — iată unele manifestări de viață ale societății burgheze abia născute. *Societatea burgheză* este *pozitiv* reprezentată prin *burghezie*. Burghezia își începe deci dominația. *Drepturile omului* încetează de a exista *numai* în *teorie*.

Ceea ce a devenit prada lui Napoleon la 18 Brumar nu era mișcarea revoluționară în genere, cum crede Critica luînd drept bun afirmațiile nedovedite ale d-lui von Rotteck sau Welcker, ci *burghezia liberală*. Ca să te convingi că este așa, ajunge să citești discursurile legislatorilor de atunci. Citindu-le, te crezi transportat din Convenția națională într-o cameră de deputați din zilele noastre.

Napoleon a fost întruchiparea ultimului act al bătăliei *terorismului revoluționar* împotriva *societății burgheze*, proclamată tot de revoluție, și împotriva politicii acestei societăți. Ce-i drept, Napoleon înțelegea de pe atunci esența *statului modern* ; el înțelegea că baza acestuia o constituie dezvoltarea nestingherită a societății burgheze, mișcarea liberă a intereselor particulare etc. El s-a hotărît să recunoască și să apere această bază. Napoleon nu era un terorist amețit de visuri. Dar în același timp el mai considera că *statul* reprezintă *un scop în sine*, iar viața civilă nu este decît un vistiernic, nu este decît *subalternul* său, care nu are dreptul de a avea o *voință proprie*. El a *dus teroarea pînă la ultima ei limită, înlocuind revoluția permanentă cu războiul permanent*. A satisfăcut pînă la saturație egoismul națiunii franceze, dar a cerut în schimb ca afacerile burgheziei, desfătările, bogăția etc. să fie sacrificate ori de cîte ori aceste sacrificii erau impuse de scopul politic al cuceririlor. Oprimînd în mod despotoc liberalismul societății burgheze — idealismul politic al practicii ei de fiecare zi —, el nu cruța nici interesele ei *materiale* cele mai esențiale, comerțul și industria, ori de cîte ori aceste interese intrau în conflict cu propriile sale interese politice. Disprețul lui față de între-

prinzătorii industriali nu făcea decît să completeze disprețul lui față de *ideologi*. Și în politica internă el a luptat împotriva societății burgheze, ca împotriva unui adversar al statului întruchipat în persoana lui, stat pe care îl concepea ca scop în sine absolut. Astfel, de pildă, el a declarat în Consiliul de stat că nu va tolera ca marii latifundiari să-și cultive sau să nu-și cultive domeniile după bunul lor plac. Același sens l-a avut și planul său de a monopoliza în mîinile statului *transportul mărfurilor*, pentru a subordona astfel statului comerțul. Comercianții francezi au pregătit evenimentul care a zguduit pentru prima oară puterea lui Napoleon. Provoacă prin mijloace artificiale o foamete, speculanții parizieni l-au silit pe Napoleon să amîne cu aproape două luni începerea campaniei din Rusia și în felul acesta l-au făcut să pornească la război într-un anotimp prea înaintat.

După cum în persoana lui Napoleon burghezia liberală s-a ciocnit încă o dată cu terorismul revoluționar, tot astfel în persoana Bourbonilor, în Restaurație, ea s-a ciocnit încă o dată cu contrarevoluția. În 1830 burghezia și-a realizat, în sfîrșit, dorințele ei din 1789, cu deosebirea că *progresul ei politic* era acum *încheiat*, că pentru ea statul reprezentativ constituțional nu mai era idealul statului și că, luptînd pentru un stat reprezentativ constituțional, ea nu-și mai închipuia că urmărește mîntuirea lumii și realizarea unor țeluri omenesti generale, ci, dimpotrivă, considera acest stat ca expresia *oficială* a puterii ei *exclusive* și ca recunoașterea *politică* a interesului ei *particular*.

Istoria revoluției franceze, care a început în 1789, nu s-a terminat încă în 1830, cînd a învins unul dintre momentele ei, îmbogățit acum cu conștiința însemnătății lui *sociale*.

d) Bătălie critică împotriva materialismului francez

„*Spinozismul* a dominat secolul al XVIII-lea atît în forma sa franceză mai dezvoltată, care a făcut din materie substanță, cît și în deism, care a dat materiei un nume mai spiritualist... *Școala spinozistă franceză* și adepții deismului n-au fost decît două secte care purtau între ele controverse asupra adevăratului sens al sistemului lui *Spinoza*... Soarta simplă a acestui iluminism a fost ca el să piară și să se dizolve în *romantism*, după ce a fost nevoit să devină prizonierul reacțiunii care începuse o dată cu mișcarea franceză”.

Așa spune Critica.

Istoriei critice a materialismului francez noi îi vom opune o schiță sumară a istoriei sale profane, reale. Recunoaștem

cu tot respectul prăpastia care desparte istoria așa cum s-a petrecut în realitate de istoria așa cum se petrece ea după decretul „Criticii absolute”, care creează în egală măsură atât vechiul cât și noul. În sfârșit, dînd ascultare prescripțiilor Criticii, „vom supune unui studiu perseverent” întrebările : „de ce?”, „de unde?”, „încotro?” pe care le pune istoria critică.

„Ca să vorbim *precis și prozaic*”, iluminismul francez din secolul al XVIII-lea și în special *materialismul francez* nu au fost numai o luptă împotriva instituțiilor politice existente, ca și împotriva religiei și teologiei existente, ci și, în aceeași măsură, o luptă *fățișă și declarată* împotriva *metafizicii secolului al XVII-lea* și împotriva *oricărei metafizici*, în special împotriva metafizicii lui *Descartes, Malebranche, Spinoza și Leibniz. Filozofia* a fost opusă *metafizicii*, așa cum *Feuerbach* a opus *filozofia trează beției speculative* atunci cînd a luat pentru prima oară poziție hotărîtă contra lui *Hegel. Metafizica* secolului al XVII-lea, înfrîntă de iluminismul francez și mai ales de *materialismul francez* al secolului al XVIII-lea, a trăit o *restaurare victorioasă și substanțială (gehaltvolle)* în *filozofia germană*, și în special în *filozofia speculativă germană* a secolului al XIX-lea. După ce *Hegel* a îmbinat în mod genial această metafizică cu întreaga metafizică ce i-a urmat și cu idealismul german, întemeind un imperiu metafizic universal, oricărui atac împotriva teologiei i-a corespuns iarăși, ca și în secolul al XVIII-lea, un atac împotriva *metafizicii speculative* și împotriva *oricărei metafizici în general*. Ea va fi învinsă pentru totdeauna de acel *materialism* care a fost dus la perfecțiune prin activitatea *speculației* însăși și care coincide cu *umanismul*. Dar așa cum *Feuerbach* a reprezentat în domeniul *teoriei materialismul* care coincide cu *umanismul*, — *socialismul și comunismul* francez și englez l-au reprezentat în domeniul *practicii*.

„Ca să vorbim *precis și prozaic*”, există două *tendințe* în *materialismul francez* : una pornește de la *Descartes*, iar cealaltă de la *Locke*. Cea de-a doua este *prin excelență* un element al culturii franceze și duce direct la *socialism*. Cea dintîi, *materialismul mecanicist*, duce la *științele naturii propriu-zise*, așa cum s-au dezvoltat ele în Franța. În cursul evoluției lor, cele două tendințe se încrucișează între ele. Nu este cazul să examinăm mai amănunțit *materialismul francez* care pornește direct de la *Descartes*, nici școala franceză a lui *Newton* și nici dezvoltarea *științelor naturii* în Franța în general.

De aceea ne mărginim să remarcăm următoarele :

În fizica sa, *Descartes* a atribuit *materiei* o forță creatoare de sine stătătoare și a considerat mișcarea *mecanică* drept viața materiei. El a separat complet *fizica* sa de *metafizica* sa. În cadrul fizicii sale, *materia* reprezintă unica *substanță*, unica bază a existenței și a cunoașterii.

Materialismul *mecanicist* francez a aderat la *fizica* lui *Descartes* și a respins *metafizica* sa. Discipolii săi au fost prin profesiunea lor *antimetafizicieni*, adică *fizicieni*.

Medicul *Le Roy* pune temelie acestei școli, în persoana medicului *Cabanis* ea atinge punctul său culminant, medicul *La Mettrie* este centrul ei. *Descartes* mai trăia când *Le Roy* a aplicat sufletului omenesc — la fel cu *La Mettrie* în secolul al XVIII-lea — construcția carteziană a *animalului* și a declarat că sufletul este un *mod al corpului*, iar *ideile* sînt *mișcări mecanice*. *Le Roy* credea chiar că *Descartes* și-a ascuns adevărata lui părere. *Descartes* a protestat. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, *Cabanis* a desăvîrșit materialismul cartezian în cartea sa : „*Rapports du physique et du moral de l'homme*”⁴⁵.

Materialismul *cartezian* dăinuie și azi în Franța. El a dobîndit mari succese în *științele mecanice ale naturii*, care, ca să vorbim *precis și prozaic*, sînt cele din urmă care ar putea să fie acuzate de *romantism*.

Din momentul nașterii ei, *metafizica* secolului al XVII-lea, reprezentată în Franța mai ales prin *Descartes*, a avut ca antagonist *materialismul*. În persoana lui *Gassendi*, restauratorul materialismului *epicurian*, materialismul s-a ridicat împotriva lui *Descartes*. Materialismul francez și englez au păstrat întotdeauna o legătură strînsă cu *Democrit* și cu *Epicur*. Un alt adversar al metafizicii lui *Descartes* a fost materialistul englez *Hobbes*. *Gassendi* și *Hobbes* și-au învins adversarul mult timp după moartea lor, chiar în perioada în care acesta domnea oficial în toate școlile franceze.

Voltaire a remarcat că indiferența francezilor din secolul al XVIII-lea față de controversile dintre iezuiți și janseniști⁴⁶ se datora nu atît filozofiei, cît speculațiilor financiare ale lui *Law*. Într-adevăr, răsturnarea metafizicii secolului al XVII-lea poate fi explicată prin influența teoriei materialiste a secolului al XVIII-lea numai în măsura în care însăși această mișcare teoretică găsește o explicație în caracterul practic al vieții franceze de atunci. Această viață era axată pe linia prezentului imediat, a plăcerilor și intereselor profane, a lumii pă-

mîntești. Practiciile sale antiteologice, antimetafizice, materialiste trebuiau să-i corespundă teorii antiteologice, antimetafizice, materialiste. Metafizica pierduse în mod practic orice credit. Aici nu vom arăta decît pe scurt evoluția teoretică a acestui proces.

Metafizica secolului al XVII-lea (vezi Descartes, Leibniz etc.) mai avea un conținut pozitiv, profan. Ea făcea descoperiri în matematică, în fizică și în alte științe exacte care păreau a fi indisolubil legate de ea. Dar chiar la începutul secolului al XVIII-lea această legătură aparentă a fost distrusă. Științele pozitive s-au separat de metafizică și și-au delimitat domenii de sine stătătoare. Toată bogăția metafizicii se limita acum numai la esențe ale gândirii și la lucruri cerești, și aceasta tocmai într-un timp cînd esențele reale și lucrurile pămîntești începeau să concentreze asupra lor tot interesul. Metafizica devenise anostă. În anul morții lui Malebranche și Arnauld, ultimii mari metafizicieni francezi ai secolului al XVII-lea, s-au născut *Helvétius* și *Condillac*.

Omul care a subminat pe plan teoretic orice încredere în metafizica secolului al XVII-lea și în orice metafizică în general a fost *Pierre Bayle*. Arma lui a fost *scepticismul*, făurit chiar din formulele magice ale metafizicii. Punctul lui de plecare a fost, la început, metafizica lui Descartes. După cum pe *Feuerbach* lupta împotriva teologiei speculative l-a adus în mod necesar pe făgașul luptei împotriva *filozofiei speculative*, tocmai pentru că a văzut în speculație ultimul sprijin al teologiei și pentru că a trebuit să-i silească pe teologi să revină de la știința lor aparentă la *credința grosolană*, respingătoare, tot așa pe Bayle îndoielile religioase l-au făcut să se îndoiască de metafizică, care servea drept sprijin acestei credințe. El a supus deci criticii întreaga dezvoltare istorică a metafizicii. A devenit istoriograful ei, pentru a scrie istoria morții ei. El a combătut mai ales pe *Spinoza* și pe *Leibniz*.

Pierre Bayle nu numai că a dărîmat metafizica cu ajutorul scepticismului și a pregătit astfel terenul pentru acceptarea materialismului și a filozofiei bunului simț în Franța. El a prevestit apariția *societății ateiste*, care avea să vină în curînd, *demonstrînd* că este posibilă existența unei societăți compuse exclusiv din atei, că un ateu poate să fie un om cinstit, că nu ateismul, ci superstițiile și idolatria îl înjosesc pe om.

Pierre Bayle a fost, după cum a spus un scriitor francez, „ultimul metafizician în sensul secolului al XVII-lea și primul filozof în sensul secolului al XVIII-lea”.

Dar pe lângă combaterea negativă a teologiei și a metafizicii secolului al XVII-lea era nevoie de un sistem *pozitiv, antimetafizic*. Era nevoie de o carte care să sintetizeze într-un sistem practica vieții de atunci și să-i dea o bază teoretică. Lucrarea lui *Locke* asupra originii intelectului uman a sosit de dincolo de Canalul Mîneei cum nu se poate mai la vreme. Ea a fost primită cu entuziasm, ca un oaspete mult așteptat.

Se pune întrebarea: este oare *Locke* un discipol al lui *Spinoza*? Istoria „profană” poate să răspundă:

Materialismul este fiul *adevărat* al *Marii Britanii*. Chiar și scolasticul ei, *Duns Scot*, se întreba „*dacă materia nu poate să cugete*”.

Pentru a face cu putință o astfel de minune, el a recurs la atotputernicia lui Dumnezeu, cu alte cuvinte el a impus *teologiei* să predice *materialismul*. Pe deasupra era și *nominalist*. La materialismul englezii găsim ca un element de bază nominalismul, care este în genere *prima expresie* a materialismului.

Adevăratul părinte al *materialismului englez* și al întregii științe *experimentale moderne* este *Bacon*. Științele naturii sînt pentru el adevărata știință, iar *fizica experimentală* este partea cea mai de seamă a științelor naturii. *Anaxagoras* cu *homeomeriile* sale și *Democrit* cu atomii săi sînt adesea citați de el. Conform doctrinei sale, *simțurile* nu înșală și sînt *izvorul* tuturor cunoștințelor. Orice știință este *știință experimentală* și constă în a aplica datelor senzoriale o *metodă rațională*. Inducția, analiza, compararea, observarea, experimentarea sînt condițiile de competență ale unei metode raționale. Dintre proprietățile inerente *materiei*, cea dintîi și cea mai importantă este *mișcarea*, nu numai ca *mișcare mecanică* și *matematică*, ci și mai mult ca *impuls*, ca *spirit vital*, ca *tensiune* sau, pentru a folosi o expresie a lui Jakob Böhme, ca un *chin (Qual)* al materiei. Formele primare ale acesteia din urmă sînt *forțe esențiale* vii, individualizatoare, inerente ei, care creează deosebiri specifice.

La *Bacon*, primul creator al materialismului, acesta din urmă mai conține într-o formă naivă germenii unei dezvoltări multilaterale. Materia, în toată strălucirea ei poetic-senzorială, suride omului întreg. În schimb, doctrina însăși, expusă sub formă de aforisme, e încă plină de inconsecvențe teologice.

În dezvoltarea sa ulterioară, materialismul devine *unilateral*. *Hobbes* a fost acela care a *sistematizat* materialismul

lui Bacon. Senzorialitatea își pierde culorile vii și se transformă în senzorialitatea abstractă a *geometrului*. Mișcarea fizică este sacrificată în favoarea mișcării mecanice sau matematice; *geometria* este proclamată drept știința de căpetenie. Materialismul devine *ostil omului*. Pentru a putea învinge pe propriul său teren spiritul *imaterial* și *ostil omului*, materialismul însuși trebuie, la rîndul lui, să-și mortifice trupul și să devină *ascet*. El se manifestă ca o *ființă cu intelect*, dar în schimb dezvoltă cu o consecvență necrutătoare și toate concluziile intelectului.

Dacă simțurile omului constituie izvorul tuturor cunoștințelor lui, raționează Hobbes luînd ca punct de plecare doctrina lui Bacon, atunci intuiția, ideea, reprezentarea etc. nu sînt altceva decît fantome ale lumii materiale, mai mult sau mai puțin despuiată de forma ei senzorială. Știința poate numai să dea nume acestor fantome. Un nume poate fi utilizat pentru mai multe fantome. Ba pot exista chiar nume de nume. Dar ar fi o contradicție ca, pe de o parte, să vezi în lumea senzorială originea tuturor ideilor, iar pe de altă parte să afirmi că un cuvînt ar fi ceva mai mult decît un cuvînt și că în afară de esențele reprezentate, totdeauna individuale, ar mai exista și esențe generale. O *substanță necorporală* este ceva tot atît de contradictoriu ca și un *corp necorporal*. *Corp, existență, substanță* sînt una și aceeași idee reală. Gîndirea nu poate fi separată de materia care cugetă. Materia este subiectul tuturor schimbărilor. Cuvîntul *infiniit* este lipsit de înțeles dacă nu înseamnă capacitatea spiritului nostru de a adăuga fără sîrșit la o mărime dată. Deoarece numai ceea ce este material poate fi perceput, știut, nu se știe *nimic* despre existența lui Dumnezeu. Numai propria mea existență este sigură. Orice pasiune omenească este o mișcare mecanică care încează sau începe. Obiectivele impulsurilor — iată ce numim noi binele. Omul este supus acelorași legi ca și natura. Puterea și libertatea sînt identice.

Hobbes l-a sistematizat pe Bacon, fără însă a fundamenta în amănunțime principiul său de bază, și anume principiul că lumea simțurilor este izvorul cunoștințelor și al ideilor.

Locke fundamentează principiul lui Bacon și al lui Hobbes în lucrarea sa asupra originii intelectului uman.

După cum Hobbes a spulberat prejudecățile teiste ale materialismului baconian, tot astfel Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley etc. au desființat ultima barieră teologică a senzualismului lui Locke. Cel puțin pentru materialist, deis-

mul nu este decît un mijloc comod și lesnicios de a se des-cotorosi de religie.

Am arătat mai sus cît de binevenită a fost pentru fran-cezi lucrarea lui Locke. Locke a întemeiat filozofia bunului simț, adică a spus pe o cale ocolită că nu există o filozofie distinctă de simțurile sănătoase ale omului și de intelectul bazat pe ele.

Discipolul *nemijlocit* și tălmăcitorul francez al lui Locke, *Condillac*, a îndreptat imediat senzualismul lui Locke împo-triva *metafizicii* secolului al XVII-lea. El a dovedit că fran-cezii au respins-o pe bună dreptate ca pe un produs nereușit al imaginației și al prejudecăților teologice. El a combătut sistemele lui *Descartes*, *Spinoza*, *Leibniz* și *Malebranche*.

În lucrarea sa „Eseu asupra originii cunoștințelor ome-nești”, *Condillac* a dezvoltat ideile lui Locke și a dovedit că nu numai sufletul, ci și simțurile, nu numai arta de a crea idei, ci și arta percepției senzoriale sînt de domeniul *expe-rienței* și al *obișnuinței*. Întreaga dezvoltare a omului de-pinde deci de *educație* și de *împrejurările exterioare*. Abia filozofia *eclectică* l-a înlăturat pe *Condillac* din școlile fran-ceze.

Deosebirea dintre materialismul francez și cel englez co-rspunde deosebirii dintre cele două națiuni. Francezii au dat materialismului englez *esprit* *, carne și sînge, elocvență. Ei i-au dat temperamentul și grația ce-i mai lipsea. Ei l-au *civilizat*.

Abia la *Helvétius*, care pornește și el de la Locke, inate-rialismul dobîndește caracterul specific francez. *Helvétius* îl aplică imediat în cercetarea fenomenelor vieții sociale (*Hel-vétius* : „De l'homme” ⁴⁷). Datele simțurilor și egoismul, plă-cerea și interesul personal just înțeles constituie temelia oricărei morale. Egalitatea innăscută a aptitudinilor intelek-tuale ale oamenilor, unitatea dintre progresul rațiunii și pro-gresul industriei, bunătatea innăscută a omului, atotputernicia educației — iată momentele principale ale sistemului său.

Scrierile lui *La Mettrie* ne oferă o îmbinare a materialis-mului cartezian cu materialismul englez. La *Mettrie* se folo-sește pînă în cele mai mici amănunte de fizica lui *Descartes*. „Omul-mașină” ⁴⁸ construit de el are drept model animalul-mașină construit de *Descartes*. În lucrarea lui *Holbach* „*Sys-tème de la nature*” ⁴⁹, partea consacrată fizicii reprezintă și ea o îmbinare a materialismului francez cu cel englez, după cum

* — spirit. — *Nota Trad.*

partea consacrată moralei se sprijină în esență pe morala lui Helvétius. *Robinet* („De la nature”), materialistul francez care mai mult decât toți a păstrat încă legătura cu metafizica și prin aceasta și-a atras laudele lui Hegel, se referă în mod expres la *Leibniz*.

Despre Volney, Dupuis, Diderot etc., ca și despre fiziocrați, nu mai este nevoie să vorbim după ce am arătat dubla obârșie a materialismului francez, care își are originea în fizica lui Descartes și în materialismul englez, precum și opoziția materialismului francez față de *metafizica* secolului al XVII-lea, față de metafizica lui Descartes, Spinoza, Malebranche și Leibniz. Germanii au putut să observe această opoziție abia după ce au intrat ei înșiși în luptă împotriva *metafizicii speculative*.

După cum materialismul *cartezian* duce la *științele naturii în sensul strict al cuvântului*, cealaltă orientare a materialismului francez duce direct la *socialism* și la *comunism*.

Nu este nevoie de o prea mare perspicacitate pentru a vedea că din teoriile materialismului despre bunătatea înăscută a oamenilor și despre egalitatea aptitudinilor lor intelectuale, despre atotputernicia experienței, a deprinderii, a educației, despre influența pe care împrejurările exterioare o exercită asupra omului, despre marea însemnătate a activității productive, despre dreptul la plăcere etc. reiese în mod necesar legătura materialismului cu comunismul și cu socialismul. Dacă omul își soarbe toate cunoștințele, senzațiile etc. din lumea senzorială și din experiența pe care i-o furnizează această lume înseamnă că lumea empirică trebuie orînduită în așa fel încît omul să afle în ea și să-și însușească omenescul adevărat, să se cunoască pe sine ca om. Dacă interesul just înțeles constituie principiul oricărei morale, înseamnă că trebuie să tindem ca interesul particular al individului să coincidă cu interesul omenesc general. Dacă omul este neliber în sensul materialist al cuvântului, adică dacă este liber nu prin forța negativă de a evita un lucru sau altul, ci prin forța pozitivă de a-și impune adevărata lui individualitate, nu trebuie să pedepsim individul pentru crimele comise, ci trebuie să distrugem izvoarele antisociale ale crimelor și să dăm fiecăruia spațiul social necesar pentru manifestările lui de viață esențiale. Dacă împrejurările sînt acelea care îl formează pe om, trebuie să facem ca împrejurările să fie omenști. Dacă omul este prin natura lui o ființă socială înseamnă că numai în societate poate el să-și dezvolte ade-

vărata lui natură, iar forța naturii lui trebuie apreciată nu după forța indivizilor izolați, ci după forța societății.

Aceste teze și altele similare pot fi găsite aproape textual chiar la cei mai vechi dintre materialisții francezi. Nu este locul aici să le examinăm mai îndeaproape. Ceea ce caracterizează tendința socialistă a materialismului este *apologia* pe care *Mandeville*, unul dintre primii discipoli englezi ai lui *Locke*, o face *viciilor*. El dovedește că în societatea contemporană viciile sînt *indispensabile* și *folositoare*. Aceasta nu era nicidecum o apologie a societății contemporane.

Fourier pornește direct de la doctrina materialiştilor francezi. *Babouviștii* au fost materialişti primitivi, neevoluați, dar și comunismul evoluat își are originea *directă* în *materialismul francez*. Acest materialism, în forma pe care i-o dăduse *Helvétius*, se întoarce în patria lui de origine, în *Anglia*. Pe morala lui *Helvétius* își întemeiază *Bentham* sistemul său, sistemul *interesului just înțeles*, iar *Owen*, pornind de la sistemul lui *Bentham*, întemeiază comunismul englez. Exilat în Anglia, francezul *Cabet* este influențat de ideile comuniste de acolo și, după întoarcerea sa în Franța, devine aici cel mai popular, deși totodată și cel mai superficial reprezentant al comunismului. Comuniștii francezi cu o bază științifică mai serioasă: *Dézamy*, *Gay* etc., dezvoltă, ca și *Owen*, doctrina *materialismului* ca doctrină a *umanismului real* și ca bază *logică* a *comunismului*.

Să vedem acum de unde și-a procurat d-l Bauer, sau Critica, materialele necesare pentru a face istoria critică a materialismului francez ?

1. În „Istoria filozofiei”, *Hegel* înfățișează materialismul francez ca *realizare* a substanței spinoziste, ceea ce este în orice caz mult mai deslușit decît expresia „școala franceză a lui Spinoza”.

2. Din lucrarea lui *Hegel* „Istoria filozofiei”, d-l *Bauer* a înțeles că materialismul francez ar fi școala lui Spinoza. Dacă din întîmplare a găsit într-o altă lucrare a lui *Hegel* că deismul și materialismul reprezintă *două partide care înțeleg în mod diferit unul și același principiu fundamental*, ar însemna, după d-l *Bauer*, că Spinoza a avut *două școli*, între care s-au purtat controverse asupra sensului sistemului său. D-l *Bauer* ar fi putut să găsească în „Fenomenologia” lui *Hegel* lămurirea la care ne referim. Aici scrie textual :

„În problema esenței absolute, *iluminismul* intră în conflict cu el însuși... și se împarte în *două partide*... Unul... numește acel absolut lip-

sit de predicat... *ființa supremă absolută*... Celălalt o numește *materie*... Și una și alta nu sînt decît *una și aceeași* noțiune; deosebirea nu stă în natura lucrului, ci numai în diferitele puncte de plecare ale celor două construcții" (Hegel: „Fenomenologia”, pag. 420, 421, 422).

3. În sfîrșit, d-l Bauer ar mai fi putut găsi la Hegel că, dacă în dezvoltarea ei ulterioară substanța nu se transformă în concept și în conștiință de sine, ea duce la „romantism”. Ceva asemănător a afirmat la timpul său și revista „Hallische Jahrbücher”³⁷.

Dar „*spiritul*” trebuia cu orice preț să impună „*adversarului*” său, *materialismului*, o „*soartă neroadă*”.

Notă. Legătura materialismului francez cu Descartes și cu Locke, precum și opoziția dintre filozofia secolului al XVIII-lea și metafizica secolului al XVII-lea sînt expuse amănunțit în majoritatea lucrărilor franceze moderne din domeniul istoriei filozofiei. În combaterea criticii critice n-a trebuit să repetăm aici decît lucruri cunoscute. Dimpotrivă, legătura materialismului din secolul al XVIII-lea cu *comunismul* francez și englez din secolul al XIX-lea mai are nevoie de o analiză amănunțită. Ne mîrginim să reproducem aici cîteva pasaje mai caracteristice din Helvétius, Holbach și Bentham.

1. *Helvétius*: „Oamenii nu sînt răi, dar sînt supuși intereselor lor. Nu trebuie deci să ne plîngem de răutatea oamenilor, ci de nepriceperea legiuitorilor, care întotdeauna au opus interesul particular interesului general”. — „Pînă acum moralisții n-au avut nici un succes, deoarece trebuie să cercetăm adînc legislația pentru a smulge rădăcinile care dau naștere viciului. În New Orleans femeile pot să-și lase bărbații îndată ce se satură de ei. În astfel de țări nu se găesc femei prefăcute, pentru că n-au nici un interes să se prefacă”. — „Morală nu este decît o știință deșartă dacă n-o îmbinăm cu politica și cu legislația”. — „Pe moralisții ipocriți îi recunoaștem, pe de o parte, după indiferența cu care privesc viciile distrugătoare de state, iar pe de altă parte după vehemența cu care atacă viciile în viața privată”. — „Oamenii nu se nasc nici buni nici răi, dar se nasc capabili de a fi buni sau răi, după cum îi unește sau îi desparte un interes comun”. — „Dacă cetățenii n-ar putea să-și făurească fericirea lor particulară fără a făuri totodată fericirea generală, n-ar mai exista oameni vicioși, în afară numai de nebuni” („De l'esprit”, Paris, 1822, I⁵⁰, pag. 117, 240, 241, 249, 251, 339 și 369). — Deoarece după Helvétius educația — prin care el nu înțelege (comp. loc. cit., pag. 390) numai educația în sensul obișnuit al cuvîntului, ci ansamblul condițiilor de viață ale individului — este aceea care-l formează pe om, rezultă că dacă, pe de o parte, este nevoie de o transformare care să desființeze contradicția dintre interesul particular și interesul general, pe de altă parte pentru realizarea unei astfel de transformări este nevoie de o schimbare radicală a conștiinței: „Marile transformări nu se pot înfăptui decît prin slăbirea respectului stupid al popoarelor față de legile și obiceiurile vechi” (pag. 260, loc. cit.) sau, cum spune în altă parte, „prin desființarea ignoranței”.

2. *Holbach*. „Ce n'est que lui-même que l'homme peut aimer dans les objets qu'il aime; ce n'est que lui-même qu'il peut affectionner dans les êtres de son espèce”. „L'homme ne peut jamais se séparer de lui-

même dans aucun instant de sa vie : il ne peut se perdre de vue". „C'est toujours notre utilité, notre intérêt... qui nous fait hair ou aimer les objets" * („Système social", t. I, Paris, 1822, pag. 80, 112), dar : „L'homme pour son propre intérêt doit aimer les autres hommes puisqu'ils sont nécessaires à son bien-être... La morale lui prouve, que de tous les êtres le plus nécessaire à l'homme c'est l'homme" ** (pag. 76). „La vraie morale, ainsi que la vraie politique, est celle qui cherche à approcher les hommes, afin de les faire travailler par des efforts réunis à leur bonheur mutuel. Toute morale qui sépare nos intérêts de ceux de nos associés est fausse, insensée, contraire à la nature" *** (pag. 116). „Aimer les autres... c'est confondre nos intérêts avec ceux de nos associés, afin de travailler à l'utilité commune... La vertu n'est que l'utilité des hommes réunis en société" **** (pag. 77). „Un homme sans passions ou sans désirs cesserait d'être un homme... Parfaitement détaché de lui-même, comment pourrait-on le déterminer à s'attacher à d'autres ? „Un homme, indifférent pour tout, privé de passions, qui se suffirait à lui-même, ne serait plus un être sociable... La vertu n'est que la communication du bien" ***** (loc cit., pag. 118). „La morale religieuse ne servit jamais à rendre les mortels plus sociables" ***** (pag. 36, loc. cit.)

3. *Bentham*. Din Bentham nu cităm decît un pasaj în care acesta combată „interesul general în sensul politic al cuvîntului". „L'intérêt des individus... doit céder à l'intérêt public. Mais... qu'est-ce que cela signifie ? Chaque individu n'est-il pas partie du public autant que chaque autre ? Cet intérêt public, que vous personnifiez, n'est qu'un terme abstrait ; il ne représente que la masse des intérêts individuels... S'il était bon de sacrifier la fortune d'un individu pour augmenter celle des autres, il serait encore mieux d'en sacrifier un second, un troisième, sans

* — „În obiectele iubite de om, el nu se poate iubi decît pe sine însuși ; în afecțiunea pentru ființele din specia sa, el nu se poate iubi decît pe sine însuși". „Omul nu se poate despărți niciodată de el însuși, în nici o clipă din viața lui : el nu se poate pierde din vedere". „Totdeauna folosul nostru, interesul nostru... este acela care ne face să urim sau să iubim obiectele". — *Nota Trad.*

** — „Omul trebuie, în propriul său interes, să iubească pe ceilalți oameni, fiindcă sint necesari bunei sale stări... Morala îi dovedește că dintre toate ființele cea mai necesară omului este omul". — *Nota Trad.*

*** — „Adevărata morală, ca și adevărata politică, este aceea care caută să-i apropie pe oameni unii de alții ca să-i facă să-și făurească cu eforturi comune fericirea lor mutuală. Orice morală care separă interesele noastre de acelea ale asociațiilor noastre este falsă, absurdă, contrară naturii". — *Nota Trad.*

**** — „A iubi pe ceilalți... înseamnă a contopi interesele noastre cu acelea ale asociațiilor noastre spre a lucra pentru folosul comun. Virtutea nu este decît folosul oamenilor reuniți în societate". — *Nota Trad.*

***** — „Un om fără pasiuni sau fără dorințe ar înceta să mai fie om... Fiind complet detașat de el însuși, ce l-ar putea hotări să se atașeze de alți oameni ? „Un om indiferent față de orice, lipsit de pasiuni, care își este suficient lui însuși, n-ar mai fi o ființă sociabilă... Virtutea nu este decît transmiterea binelui". — *Nota Trad.*

***** — „Morala religioasă n-a servit niciodată pentru a face pe muritorii mai sociabili". — *Nota Trad.*

qu'on puisse assigner aucunes limites... Les intérêts individuels sont les seuls intérêts réels" * (Bentham: „Théorie des peines et des récompenses" etc., Paris, 1826, ediția a III-a, II, pag. [229.] 230).

e) Înfrîngerea finală a socialismului

„Francezii au creat o serie de *sisteme* în problema *cum* trebuie să fie *organizată masa*; dar, deoarece au considerat că masa, așa cum este ea, ar fi un material utilizabil, ei au trebuit să ajungă la *creații fanteziste*".

Francezii și englezii au demonstrat, dimpotrivă, și au demonstrat destul de amănunțit, că ordinea socială actuală organizează „masa așa cum este ea” și că, prin urmare, reprezintă *organizarea masei*. Urmînd pilda dată de „Allgemeine Zeitung”⁵¹, Critica se descotorosește de toate sistemele socialiste și comuniste cu ajutorul expresiei *temeinice*: *creații fanteziste*.

După ce a zdrobit în felul acesta socialismul și comunismul din alte țări, Critica își mută operațiile de război în Germania.

„Cînd *ilumiștii germani* s-au văzut dintr-o dată înșelați în speranțele lor din 1842 și în dezorientarea lor nu mai știau *încotro să se îndrepte*, le-a sosit la timp *știrea* despre noile sisteme *franceze*. Acum puteau vorbi de ridicarea claselor de jos ale poporului și în felul acesta credeau că scapă de întrebarea dacă și ei, la rîndul lor, nu făceau parte din rîndurile masei, care trebuie căutată nu numai în păturile de jos”.

După cum se vede, în apologia trecutului literar al lui Bauer, Critica și-a epuizat în așa măsură întregul ei stoc de motive binevoitoare, încît nu mai găsește pentru mișcarea socialistă germană o altă explicație decît „dezorientarea” *ilumiștilor* în anul 1842. „Din fericire, le-a sosit știrea despre noile sisteme *franceze*”. De ce nu despre cele *engleze*? Din motivul *critic* hotărîtor că volumul lui *Stein*: „Comunismul și socialismul Franței de azi”⁵² nu i-a adus d-lui Bauer nici o știre despre noile sisteme engleze. Este același motiv hotărîtor pentru care în elucubrațiile Criticii despre sistemele socialiste figurează întotdeauna numai *sistemele franceze*.

* — „Interesul indivizilor... trebuie să cedeze în fața interesului public. Dar... ce înseamnă aceasta? Fiecare individ nu face oare parte din public la fel ca oricare altul? Acest interes public, pe care îl personificați, nu este decît un termen abstract; el nu reprezintă decît masa intereselor individuale... Dacă se consideră că e bine să se sacrifice averea unui individ pentru a o mări pe a celorlalți, ar fi și mai bine că să se sacrifice un al doilea, un al treilea individ, fără să se poată fixa nîci o limită... Interesele individuale sînt singurele interese reale”. — *Nota Trad.*

Iluminiștii germani, ne luminează critica în continuare, au săvârșit un păcat împotriva duhului sfânt. Ei s-au ocupat de „clasele de jos ale poporului”, deja existente în 1842, pentru a scăpa de întrebarea, pe atunci încă inexistentă : ce rang sînt ei chemați să ocupe în *ordinea critică* a lumii ce urma să fie întemeiată în anul 1843 : rangul de oaie sau de țap, de critic critic sau de masă impură, de Spirit sau de Materie ? Dar înainte de toate ar fi trebuit să se gîndească serios la *mîntuirea* critică a propriului lor *suflet*, căci la ce mi-ar folosi întreaga lume, cu clasele de jos ale poporului cu tot, dacă îmi pierd sufletul ?

„Dar o ființă spirituală nu poate fi ridicată pe o treaptă mai înaltă fără ca ea să se schimbe, și nu poate să se schimbe atîta timp cît nu s-a lovit de o rezistență înverșunată”.

Dacă Critica ar cunoaște mai bine mișcarea claselor de jos ale poporului, ea ar ști că rezistența înverșunată de care acestea se lovesc în viața practică le face să se schimbe zilnic. Noua literatură în versuri și în proză care emană de la clasele de jos ale poporului în Franța și în Anglia ar dovedi Criticii că și fără *oblăduirea* directă a *sfîntului duh* al *criticii* critice clasele de jos ale poporului știu să se ridice pe o treaptă superioară de dezvoltare spirituală.

„Aceia care” — continuă să *divagheze* critica absolută — „nu au în *bagajul lor altceva decît* cuvîntul «*organizarea masei*»” etc.

Despre „organizarea muncii” s-a vorbit mult, deși nici această „lozincă” nu vine de la socialiști, ci de la partidul politic radical din Franța, care a încercat să împace politica cu socialismul. Dar despre „organizarea masei” ca problemă care abia trebuie rezolvată n-a vorbit nimeni înaintea criticii critice. Dimpotrivă, s-a arătat că *societatea burgheză*, descompunerea vechii societăți *feudale*, este tocmai această organizare a masei.

Critica ne servește între ghilimele (Gänsefüsse *) această descoperire a ei. Gîsca care i-a gîgîit d-lui Bauer această parolă pentru salvarea Capitoliului⁵³ nu este alta decît *propria* lui *gîscă*, *critica critică*. Ea a organizat din nou masa, construind-o ca pe adversarul absolut al Spiritului. Opoziția dintre spirit și masă este „organizarea” critică „a societății”, în care Spiritul sau Critica reprezintă *munca* organizatoare, masa reprezintă *materia primă*, iar istoria reprezintă *produsul*.

* — textual : labe de gîscă. — *Nota Trad.*

După marile victorii pe care, în a treia sa campanie, critica absolută le-a raportat asupra revoluției, asupra materialismului și asupra socialismului, ne întrebăm : care este *rezultatul final* al acestor isprăvi herculeiene ? Rezultatul nu este decât că toate aceste mișcări *au dispărut* fără nici un rezultat, pentru că ele mai erau *critică amestecată cu masă* sau *spirit amestecat cu materie*. Până și în propriul trecut literar al d-lui Bauer, Critica a descoperit lucruri care denotă o multilaterală pîngărire a Criticii prin masă. Dar dacă în loc de a face critică ea face *aici* apologie, dacă în loc de a se dezice de trecut critica îl „*consolidează*”, dacă, în loc de a vedea în *amestecarea spiritului cu carnea* moartea spiritului însuși, ea, dimpotrivă, vede în *amestecarea cu spirit a cărnii* viața chiar și a *cărnii baueriene*, în schimb ea devine cu atît mai necruțătoare și înclină cu atît mai hotărît spre *terorism* de îndată ce critica nedesăvîrșită și amestecată încă cu masa încetează să fie *opera* d-lui Bauer, ci apare ca operă a unor popoare întregi și a unor francezi și englezi profani, de îndată ce critica nedesăvîrșită nu mai poartă denumirile : „Problema evreiască”, „Cauza dreaptă a libertății” sau „Stat, religie și partid”, ci denumirile de revoluție, materialism, socialism și comunism. În felul acesta, Critica a pus capăt pîngăririi spiritului prin materie și a criticii prin masă, cruțînd propriul ei trup și răsîgnînd trupul altora.

În orice caz, într-un fel sau într-altul, critica absolută a înlăturat din calea ei „*spiritul amestecat cu carnea*” și „*critica amestecată cu masa*”. Locul acestui amestec necritic l-a luat *separarea* absolut critică a spiritului de carne, a criticii de masă, adică opunerea lor absolută. Această opunere, în forma ei *istorică mondială* în care constituie adevăratul interes istoric al prezentului, constă în a opune pe d-l Bauer & Co., sau Spiritul, tot restului speciei umane ca materie.

Revoluția, materialismul și comunismul și-au îndeplinit deci misiunea istorică. *Pieirea* lor a pregătit calea *stăpînului* critic. Osana !

f) *Circuitul speculativ al criticii absolute
și filozofia conștiinței de sine*

Critica, după ce a atins o pretinsă *desăvîrșire* și puritate într-un singur domeniu, n-a comis *deci* decât o eroare, o „*simplă*” „*inconsecvență*” atunci cînd n-a dat dovadă de o „*puritate*” și „*desăvîrșire*” asemănătoare în *toate celelalte* domenii. Acel „*singur*” domeniu critic nu este altul decât domeniul

teologiei. Teritoriul *pur* al acestui domeniu se întinde de la „*Critica sinopticilor*” de Bruno Bauer pînă la „*Creștinismul dezvoltat*” de Bruno Bauer, ca ultimă fortăreață de frontieră.

„*Critica modernă*” — ni se spune — „s-a răfuit în sfîrșit cu spinozismul; de aceea a fost din partea ei o inconsecvență să presupună în mod naiv într-un singur domeniu *substanța*, fie și numai în legătură cu unele puncte fals interpretate”.

Dacă mai înainte mărturisirea că *Critica* s-a încurcat în prejudecăți *politice* a fost atenuată imediat prin afirmația că „*în fond*” ea nu s-a încurcat decît „*foarte puțin!*”, acum mărturisirea *inconsecvenței* este atenuată prin specificarea că *Critica* nu a fost inconsecventă decît în *unele puncte* fals interpretate. Vina nu era deci a d-lui Bauer; vinovate erau *punctele false* care, asemenea unor cai năvălași, au *luat-o razna*, trăgînd după ele *Critica*.

Cîteva citate vor arăta că, după ce a învins *spinozismul*, *Critica* a ajuns la *idealismul hegelian*, că de la „*substanță*” a ajuns la alt *monstru metafizic*, la „*Subiect*”, la „*substanță ca proces*”, la „*conștiința de sine infinită*”, și că rezultatul final la care ajunge *critica* „*desăvîrșită*” și „*pură*” este *restabilirea teoriei creștine a creației* într-o formă *speculativă, hegeliană*.

Să deschidem mai întîi „*Critica sinopticilor*” :

„*Strauss* rămîne credincios punctului de vedere potrivit căruia *substanța* este absolutul. Tradiția religioasă, în această formă de generalitate care n-a atins încă determinarea reală și rațională a generalității, care nu poate fi atinsă decît în *conștiința de sine*, în *individualitatea* și *infinitatea* acesteia, nu este altceva decît *substanța* care a ieșit din simplitatea ei logică și a luat, ca *putere a comunității*, o formă determinată de existență” („*Critica sinopticilor*”, vol. I, prefața, pag. VI [—VII]).

Să lăsăm în voia soartei lor „*Generalitatea care atinge determinarea*”, „*individualitatea și infinitatea*”, adică *conceptul hegelian*. În loc să spună că concepția promovată în teoria lui *Strauss* despre „*puterea comunității*” și despre „*tradiție*” își găsește expresia ei *abstractă, hieroglifa* ei logic-metafizică în reprezentarea spinozistă a *substanței*, Bauer obligă „*substanța să iasă din simplitatea ei logică* și să ia o formă determinată de existență ca *putere a comunității*”. El întrebunțează aparatul miraculos al lui *Hegel* care obligă „*categoriile metafizice*” — aceste abstracții scoase din realitate — să iasă din *logică*, unde sînt dizolvate în „*simplitatea*” gîn-

dirii, și să ia „o formă determinată” de existență fizică sau omenească, le obligă să se încarneze. Ajutor, *Hinrichs!*

„Această opinie” — continuă Critica să argumenteze împotriva lui Strauss — „este o opinie mistică, pentru că, ori de câte ori vrea să explice și să arate în mod concret procesul din care s-a născut istoria evanghelică, ea nu este în stare decât să ne dea o *aparență* de proces [...] Teza că «istoria evanghelică își are izvoarele și originea în tradiție» spune de două ori același lucru: «tradiția» și «istoria evanghelică». Ce-i drept, ea stabilește și o relație între ele, dar nu ne spune în care proces interior al substanței își au originea dezvoltarea și interpretarea”.

După *Hegel*, substanța trebuie concepută ca proces interior. Iată cum caracterizează el dezvoltarea din punctul de vedere al substanței:

„Dacă privim mai îndeaproape această *destășurare*, vedem că ea are loc nu pentru că unul și același lucru ia forme diverse, — nu, ea este repetarea informă a unuia și aceluiași lucru, care nu conține decât... o *aparență* plicticoasă de diversitate” („*Fenomenologia*”, prefață, pag. 12).

Ajutor, Hinrichs!

D-l Bauer continuă:

„Critica trebuie deci să se îndrepte împotriva ei însăși și să caute o rezolvare a *substanțialității mistice*... acolo unde ne duce dezvoltarea substanței însăși; or, aceasta ne duce la generalitatea și la determinarea ideii și la existența ei reală, la *conștiința de sine infinită*”.

Critica lui *Hegel* împotriva punctului de vedere al substanțialității continuă:

„Ermetismul substanței trebuie să dispară, și aceasta trebuie ridicată pe treapta *conștiinței de sine*” (loc. cit., pag. 7).

Și la Bauer *conștiința de sine* este substanța ridicată pe treapta *conștiinței de sine* sau *conștiința de sine* ca substanță; dintr-un *predicat al omului*, *conștiința de sine* s-a transformat într-un *subiect independent*. Acesta este caricatura *metafizică-teologică* a omului *despărțit* de natură. Ceea ce constituie deci *esența* acestei *conștiințe de sine* nu este *omul*, ci *ideea*, a cărei *existență reală* este *conștiința de sine*. Este *ideea devenită om* și de aceea ea este *infinită*. Toate însușirile *omenești* se prefac astfel în *chip mistic* în însușiri ale imaginarei „*conștiințe de sine infinite*”. De aceea d-l Bauer spune *răspicat* despre această „*conștiință de sine infinită*” că *totul* își are în ea *originea* și își găsește în ea *explicația*, adică *rațiunea sa de a fi*. Ajutor, *Hinrichs!*

D-l Bauer continuă :

„Forța relației de substanțialitate rezidă în impulsul său, care ne duce la concept, la idee și la conștiința de sine”.

Hegel spune :

„Așadar, conceptul este adevărul substanței”. „Trecerea de la relația de substanțialitate se efectuează în virtutea necesității sale imanente și nu arată nimic altceva decât că Conceptul este adevărul substanței”. „Idea este conceptul adecvat”. „Conceptul... care a atins o existență liberă... nu este nimic altceva decât Eul sau conștiința de sine pură” (Hegel : „Logica”. Opere, ediția a 2-a, vol. 5, pag. 6, 9, 299, 13).

Ajutor, Hinrichs !

D-l Bauer este extrem de amuzant atunci când, în a sa „Literatur-Zeitung”, mai spune :

„Chiar Strauss, care n-a știut să ducă pînă la capăt critica sistemului hegelian, deși prin critica lui incompletă a dovedit necesitatea de a o duce pînă la capăt” etc.

În lucrarea sa „Critica sinopticilor”, însuși d-l Bauer a vrut să ne ofere nu o critică completă a sistemului hegelian, ci în cazul cel mai bun o completare a sistemului hegelian, cel puțin în ceea ce privește aplicarea lui în domeniul teologiei.

El spune despre critica sa (prefață la „Critica sinopticilor”, pag. XXI) că este „ultima manifestare a unui anumit sistem”, care nu este altul decât cel hegelian.

Controversa dintre Strauss și Bauer cu privire la substanță și la conștiință de sine este o controversă în cadrul speculației hegeliene. În sistemul lui Hegel există trei elemente : substanța spinozistă, conștiința de sine fichteiană și unitatea hegeliană, necesarmente contradictorie, a acestor două elemente : spiritul absolut. Primul element este natura travestită metafizic, considerată în separarea ei de om ; al doilea element este spiritul travestit metafizic, considerat în separarea lui de natură ; al treilea element este unitatea, travestită metafizic, a ambilor factori, omul real și specia umană reală.

Strauss și Bauer au aplicat amîndoi în domeniul teologiei, într-un mod pe deplin consecvent, sistemul lui Hegel. Primul a luat ca punct de plecare spinozismul, al doilea fichteismul. Amîndoi supun criticii sistemul lui Hegel, în măsura în care la el fiecare dintre cele două elemente arătate este denaturat de celălalt, în timp ce ei au dat fiecăruia dintre aceste elemente o dezvoltare unilaterală, deci consecventă. De aceea, în critica lor, amîndoi merg mai departe decât Hegel, dar tot-

odată continuă să rămână în limitele speculației acestuia, fiecare reprezentînd numai una dintre laturile sistemului lui. *Feuerbach* este primul care, pornind de la punctul de vedere *hegelian*, l-a completat și l-a criticat pe *Hegel*. Reducînd spiritul *absolut*, metafizic, la „*omul real întemeiat pe natură*”, el a desăvîrșit *critica religiei* și în același timp a schițat cu măiestrie *trăsăturile fundamentale ale criticii speculației hegeliene* și deci ale *criticii oricărei metafizici în general*.

Ce-i drept, la d-l Bauer nu *sfințul duh* este acela care dictează evanghelistului textul evangheliei, ci *conștiința de sine infinită*.

„Nu trebuie să mai ascundem faptul că înțelegerea justă a istoriei evanghelice are și *bazele ei filozofice, și anume în filozofia conștiinței de sine*” (*Bruno Bauer*: „*Critica sinopticilor*”, prefața, pag. XV).

Această *filozofie baueriană a conștiinței de sine*, precum și *rezultatele* pe care le-a obținut d-l Bauer din critica făcută de el teologiei, trebuie caracterizată prin cîteva pasaje din „*Creștinismul dezvăluit*”, *ultima* lui lucrare în domeniul filozofiei religiei.

Iată ce se spune acolo despre *materialiștii francezi*:

„Din moment ce *adevărul materialismului — filozofia conștiinței de sine* — a fost găsit și din moment ce *conștiința de sine* a fost cunoscută ca *totul*, ca rezolvare a enigmei *substanței spinoziste* și ca *adevărata causa sui**... la ce bun mai există *Spiritul*? La ce bun mai există *conștiința de sine*? Ca și cum *conștiința de sine*, afirmînd lumea, afirmînd *deosebirea* și creîndu-se *pe sine însăși* în ceea ce creează, deoarece suprimă apoi *deosebirea dintre lucrul creat și ea însăși* și nu este deci ea însăși decît [în actul creației și] în mișcare, ca și cum această *conștiință de sine* nu și-ar avea scopul în această mișcare, care este chiar *conștiința de sine* și în care aceasta se posedă pentru prima oară pe sine însăși!” („*Creștinismul dezvăluit*”, pag. 113).

„*Materialiștii francezi* au conceput, desigur, mișcările *conștiinței de sine* drept mișcările *esenței generale*, ale materiei, dar ei încă nu au putut să vadă că *mișcarea universului* a devenit cu *adevărat mișcare* pentru sine și a ajuns la unitatea cu ea însăși abia ca *mișcare a conștiinței de sine*” (loc. cit., pag. [114—]115).

Ajutor, *Hinrichs*!

În limba obișnuită, *prima* teză înseamnă: *adevărul materialismului* îl constituie *contrariul* materialismului — *idealismul absolut*, adică exclusiv, neînfrînat. *Conștiința de sine, spiritul*, este *totul*. În afara *conștiinței de sine*, în afara spiritului, nu există *nimic*. „*Conștiința de sine*”, „*spiritul*”, este

* — cauză de sine. — *Nota Trad.*

creatorul atotputernic al lumii, al cerului și al pământului. *Lumea* este o manifestare de viață a conștiinței de sine, care este nevoită să se exteriorizeze și să ia o *înfățișare de sclav*, dar deosebirea dintre lume și conștiința de sine nu este decît o *deosebire aparentă*. Conștiința de sine nu deosebește de ea însăși *nimic real*. Lumea nu este decît o *distincție* metafizică pe care o face conștiința de sine, o himeră a creierului ei eteric și o *închipuire* a ei. De aceea ea suprimă din nou aparența, admisă pentru o clipă, că în afară de ea ar mai exista ceva, și nu recunoaște în „creația” ei vreun obiect real, adică un obiect care să se deosebească realmente de ea. Și abia prin această mișcare *conștiința de sine* se produce pe sine ca ceva absolut, căci, pentru a fi un idealist absolut, idealistul *absolut* trebuie în mod necesar să repete în continuu acest *proces sofistic* : să transforme mai întîi într-o simplă *aparență*, într-o simplă nălucire a creierului său, lumea existentă în afara lui și să califice apoi această *fantomă* drept ceea ce este într-adevăr, adică drept o fantezie pură, pentru ca la urmă să poată proclama existența lui unică, exclusivă, nestingherită nici măcar de aparența unei lumi exterioare.

În limba obișnuită, teza a doua înseamnă : materialistii francezi au conceput, desigur, mișcările materiei ca mișcări însuflețite, dar ei n-au putut încă să vadă că acestea nu sînt mișcări *materiale*, ci *ideale*, că sînt mișcări ale conștiinței de sine, deci pure mișcări ale gîndirii. Ei n-au putut încă să vadă că mișcarea reală a universului n-a devenit reală și adevărată decît ca mișcare *ideală* a conștiinței de sine, mișcare liberă și eliberată de *materie*, adică de *realitate* ; cu alte cuvinte, ei n-au putut încă să vadă că o mișcare *materială*, distinctă de mișcarea ideală din creier, nu există decît în *aparență*. Ajutor, *Hinrichs* !

Această *teorie* speculativă a *creației* se găsește aproape cuvînt cu cuvînt la *Hegel* ; și poate fi găsită chiar în *prima* lui lucrare, în „Fenomenologia” :

„*Exteriorizarea conștiinței de sine* este aceea care produce *lumea lucrurilor*... În această exteriorizare, conștiința de sine se afirmă ca obiect sau afirmă obiectul ca pe ea însăși. Pe de altă parte, acest proces cuprinde totodată și un alt moment, și anume că conștiința de sine *suprimă* și absoarbe din nou în sine această *exteriorizare* și această *lume obiectivă*... Aceasta este *mișcarea conștiinței*” (Hegel : „Fenomenologia”, pag. [574—]575).

„Conștiința de sine are un *conținut*, pe care îl deosebește de ea... În însăși *deosebirea* lui, acest conținut este *Eul*, căci el este *mișcarea* de autosuprimare... Acest conținut, exprimat mai precis, nu este altceva

decît însuși procesul mișcării indicate mai sus ; căci el este *spiritul* care parcurge singur și pentru sine însuși, ca *spirit*, propriul său proces lăuntric" (loc. cit., pag. [582—]583).

Despre această teorie hegeliană a creației, *Feuerbach* spune :

„Materia este autoexteriorizarea spiritului. Prin aceasta, materia însăși dobîndește spirit și intelect ; dar în același timp ea este afirmată din nou ca o esență *neadevărată și lipsită de existență*, deoarece numai esența care se restabilește din această exteriorizare, adică esența care se dezbară de materie, de senzorialitate, este enunțată ca esență desăvîrșită, care a atins forma ei adevărată. Prin urmare, lumea naturală, materială, senzorială este supusă aici unei *negări* asemănătoare celei la care este supusă în teologie *natura otrăvită de păcatul originar*" („Filozofia viitorului", pag. 35).

D-l Bauer apără deci materialismul împotriva *teologiei necritice*, reproșîndu-i în același timp faptul că n-a devenit „încă" *teologie critică, teologie rațională, speculație hegeliană. Hinrichs ! Hinrichs !*

D-l Bauer, care promovează acum în toate domeniile opoziția sa față de *substanță, a sa filozofie a conștiinței de sine* sau filozofie a Spiritului, trebuie în consecință să aibă de-a face în toate domeniile numai cu *nălucile* proprii lui *închiziurii*. Critica este în mîinile lui instrumentul cu care el transformă în simplă *aparență* și în *gîndire pură* tot ce preține încă, în *afara conștiinței de sine infinite*, să aibă o existență materială *finită*. În noțiunea de *substanță*, el nu contestă *iluzia metafizică*, ci *sîmburele profan — natura*, natura așa cum există în *afara* omului și așa cum este ca natură proprie a omului. A nu presupune în nici un domeniu *substanța* — el folosește încă acest limbaj — înseamnă deci pentru el : a nu recunoaște nici o *existență* distinctă de *gîndire*, nici o *energie a naturii* distinctă de *spontaneitatea spiritului*, nici o *forță esențială omenească* distinctă de *intelect*, nici o *suferință* distinctă de *activitate*, nici o *înriurire străină* distinctă de *acțiunea proprie*, nici un *sentiment* și nici o *voință* distincte de *cunoaștere*, nici o *inimă* distinctă de *cap*, nici un *obiect* distinct de *subiect*, nici o *practică* distinctă de *teorie*, nici un *om* distinct de *critic*, nici o *comunitate reală* distinctă de *generalitatea abstractă*, nici un *Tu* distinct de *Eu*. D-l Bauer este deci consecvent atunci cînd merge pînă la a se identifica pe sine însuși cu *conștiința de sine infinită*, cu *spiritul*, adică atunci cînd în locul acestor creații ale sale îl pune pe creatorul lor. Tot atît de consecvent procedează el atunci cînd respinge, ca

masă îndărătnică și ca materie, tot restul lumii, care se încăpăținează să se considere a fi ceva diferit de ceea ce a creat el, d-l Bauer. Și el nădăjduiește că :

Mult nu va mai dăinui,
Deodat' cu corpurile va pieri ⁵⁴

Propria lui nemulțumire de a nu fi putut să supună pînă acum

„Acest ceva, această lume fără slavă”,

se transformă sub pana lui, într-un mod tot atît de consecvent, în *nemulțumirea de sine* a acestei lumi, iar revolta criticii critice împotriva dezvoltării omenirii se transformă în revolta de masă (*massenhafte Empörung*) a omenirii împotriva criticii lui, împotriva Spiritului, împotriva d-lui Bruno Bauer & Co.

Din capul locului, d-l Bauer a fost *teolog*, dar nu un teolog obișnuit, ci un *teolog critic* sau un *critic teolog*. Încă pe vremea cînd era exponentul cel mai inveterat al *vechii ortodoxii hegeliene*, cînd îmbrăca într-o formă speculativă toate *absurditățile religioase și teologice*, el proclama fără încetare că *critica este proprietatea lui particulară*. El desemna pe atunci critica lui *Strauss* sub denumirea de critică *omenească* și, în opoziție cu ea, afirma în *mod categoric* dreptul criticii *divine*. Mai tîrziu el a despuiat de veșmîntul ei religios marea *încredere de sine* sau *conștiința de sine*, care constituia simburile ascuns al acestei divinități, și, după ce a transformat-o într-o ființă de sine stătătoare, a ridicat-o, sub firma „*conștiinței de sine infinite*”, la rangul de principiu al criticii. În *propria* lui mișcare, el a efectuat apoi mișcarea pe care „*filozofia conștiinței de sine*” o descrie ca act de viață absolut. El a suprimat din nou „*deosebirea*” dintre *conștiința de sine infinită*, ca „*produs al creației*”, și subiectul care creează, adică *el însuși*, și a cunoscut că, în mișcarea ei, *conștiința de sine infinită* „*nu era decît el însuși*” și că, prin urmare, mișcarea universului nu devine *reală* și *adevărată* decît în *propria* lui mișcare ideală.

Intoarsă în sine însuși, critica *divină* se restabilește în chip rațional, conștient, critic; *existența în sine* devine *existență în sine* și *pentru sine* și abia la sfîrșit *începutul* devine ceva împlinit, înfăptuit și revelat. Critica *divină*, spre *deosebire* de critica *omenească*, s-a revelat ca *critică*, ca *critică pură*, ca *critică critică*. Apologia vechiului și noului

testament a fost înlocuită cu apologia vechilor și noilor opere ale d-lui Bauer. Opoziția *teologică* dintre Dumnezeu și om, dintre spirit și trup, dintre infinit și finit s-a transformat în opoziția *critică-teologică* dintre Spirit, Critică, sau d-l *Bauer*, pe de o parte, și *materie, masă* sau lumea profană, pe de altă parte. Opoziția teologică dintre credință și rațiune s-a transformat în opoziția critică-teologică dintre *bunul simț* omenesc și gândirea pur critică. „Zeitschrift für spekulative Theologie”⁵⁵ s-a transformat în publicația critică „Literatur-Zeitung”. În sfârșit, *mîntuitorul religios* al lumii s-a realizat în *mîntuitorul critic* al lumii, adică în d-l *Bauer*.

Ultimul stadiu în care se află d-l Bauer nu reprezintă o anomalie în evoluția lui; este *întoarcerea sa în sine* din *exteriorizarea sa*. Se înțelege de la sine că momentul în care critica *divină s-a exteriorizat* și și-a depășit limitele coincide cu momentul în care s-a trădat în parte pe ea însăși, creînd ceva omenesc.

Critica absolută, reîntoarsă la punctul ei de plecare, a terminat *circuitul speculativ* și, o dată cu aceasta, *drumul vieții* ei. Mișcarea ei ulterioară nu este decît o *pură rotire în sine* *însăși*, ridicată deasupra oricărui interes de *masă*, și de aceea nu prezintă nici un interes pentru masă.

CAPITOLUL VII

Corespondența criticii critice

1) Masa critică

Où peut-on être mieux
Qu'au sein de sa famille? * 58

Critica critică, în existența ei *absolută* în persoana d-lui Bruno, a declarat că *masa* omenirii, întreaga omenire care nu este critică critică, este *opusul* ei, *obiectul* ei *esențial*; *esențial* pentru că masa există ad majorem gloriam dei **, a Criticii, a Spiritului; *obiect* pentru că nu este decît *materia* criticii critice. Critica critică a proclamat că raportul dintre ea și masă este *raportul istoric mondial* al contemporaneității.

Dar simpla declarație că ești în opoziție cu lumea întreagă nu este de ajuns pentru a face din această opoziție o *opoziție istorică mondială*. Poți să-ți închipui că ești o piatră de care se poticnește toată lumea, pentru simplul motiv că din stîngăcie te poticnești peste tot. Ca să existe o opoziție istorică mondială nu este suficient să declari că lumea este opusul tău; mai este nevoie ca, pe de altă parte, lumea să te declare opusul ei esențial, să te *recunoască* și să te trateze ca atare. Critica critică își procură această recunoaștere prin *corespondența* ei, care are menirea de a *atesta* în fața lumii rolul ei de mintuitor critic, precum și *nemulțumirea* generală a lumii, stîrnită de evanghelia critică. Critica critică își este sieși obiect, în calitate de *obiect al lumii*. Corespondența are sarcina de a o *prezenta ca atare*, ca *interes mondial* al momentului de față.

* — Unde te poți simți mai bine decît în sinul familiei? — *Nota Trad.*

** — spre mai marea glorie a lui Dumnezeu. — *Nota Trad.*

Critica critică se consideră *subiect absolut*. Subiectul absolut are nevoie de cult. Un cult *real* nu poate fi conceput fără terțe persoane — indivizi credincioși. De aceea *sfânta familie din Charlottenburg* primește de la corespondenții ei cultul ce i se cuvine. Corespondenții îi spun *ceea ce ea este* și ceea ce adversarul ei, masa, *nu este*.

Prezentînd astfel drept opinie a lumii opinia criticii despre ea însăși și transformînd în *realitate* conceptul ei, critica comite, fără îndoială, o inconsecvență. Chiar înăuntrul ei se constată formarea unei mase critice care are menirea modestă de a fi ecoul neobosit al lozincilor criticii. De dragul consecvenței, această inconsecvență este scuzabilă. Critica critică, care nu se simte la ea acasă în lumea păcătoasă, este nevoită să-și creeze în propria ei casă o lume păcătoasă.

Calea unui corespondent al criticii critice, membru al masei critice, nu este presărată cu trandafiri; este o cale anevoioasă, spinoasă, o cale critică. Critica critică este un stăpîn spiritualist, spontaneitate pură, actus purus, intolerant față de orice înrîurire *din afară*. De aceea corespondentul nu trebuie să fie decît un *subiect aparent* și nu trebuie să manifeste decît în *aparență* o atitudine de *sine stătătoare* față de critica critică, o dorință de a-i comunica ceva nou și original. În *realitate*, el nu este decît *produsul* propriu al criticii; în el critica se ascultă pe sine însăși, *obiectivată* pentru o clipă sub forma unei ființe de sine stătătoare.

De aceea corespondenții nu pierd nici un prilej pentru a da neconținut asigurări că critica critică singură *știe, vede, înțelege, află* ceea ce în *aparență* i se comunică chiar în clipa aceea. Astfel, de pildă, *Zerrleder* întrebuițează următoarele întorsături de frază: „Înțelegeți acest lucru? Dv. știți. O știți pentru a doua și a treia oară. Acum ați auzit îndeajuns pentru ca dv. înșivă să înțelegeți totul”.

Fleischhammer, corespondentul din Breslau, scrie: „Dar că” etc. „este tot atît de puțin o enigmă pentru dv. ca și pentru mine”. Sau *Hirzel*, corespondentul din Zürich: „Ați aflat, desigur, și dv.” Corespondentul critic respectă atît de scrupulos înțelegerea absolută a Criticii critice, încît îi atribuie o înțelegere chiar *acolo* unde nu este absolut nimic de înțeles. De pildă, *Fleischhammer* scrie:

„Mă veți înțelege” (!) „pe deplin” (!) „dacă vă voi spune că nu poți să ieși pe stradă fără să întilnești tineri clerici catolici în lungile lor sutane și mantale negre”.

Ba mai mult, în *teama lor*, corespondenții *aud* cum critica critică *spune, răspunde, exclamă, îi ia în deridere!*

Astfel, de pildă, *Zerrleder*: „Dar, ūmi veți *spune* dv. : ei bine, ascultați”. Apoi *Fleischhammer*: „Dar aud de pe acum ce *spuneți*; nici eu n-am vrut să spun prin aceasta *decît cã*”. Iar *Hirzel*: „Edelmann, veți *exclama* dv.” Sau un corespondent din Tübingen: „*Sã nu mã luați în deridere!*”

Corespondenții mai recurg de aceea și la următoarea formulă: ei, cicã, aduc la cunoștința criticii critice *fapte* și așteaptã din partea ei *interpretarea spiritualã* a acestor fapte; ei îi procurã *premise* și o lasã pe ea să tragã *concluzia*, sau *se scuzã* chiar că rumegã lucruri pe care aceasta le cunoaște de mult.

Iată-l, de pildă, pe *Zerrleder*:

„Corespondentul dv. nu poate decît să vă dea o imagine, o descriere a faptelor. *Spiritul* care însuflețește aceste lucruri *vã este, desigur, cunoscut*”. Sau: „Și acum veți trage *singur concluzia*”.

Sau *Hirzel*:

„Despre faptul că orice creație se naște din ceea ce îi este diametral opus, despre această teză speculativă *nu mã încumet* să discut cu dv.”

Uneori *constatãrile* corespondentului nu reprezintă decît *împlinirea și confirmarea profesiilor* critice.

Astfel *Fleischhammer* scrie:

„*Prezicerea* dv. s-a împlinit”.

Sau *Zerrleder*:

„Tendințele despre care v-am scris că se răspindesc tot mai mult în Elveția, departe de a fi funeste, sint, dimpotrivã, tendințe *fericite*... care nu fac *decît să confirme* ideea pe care dv. ați exprimat-o atit de des” etc.

Critica criticã simte uneori nevoia de a sublinia atitudinea condescendentã de care dã dovadă citind corespondențele și răspunzînd la ele, atitudine pe care o motivează prin faptul că corespondentul a reușit să ducã la bun sfîrșit *o sarcinã* oarecare. Astfel d-l Bruno îi scrie corespondentului din Tübingen:

„Este într-adevãr o inconsecvență din partea mea să răspund la scrisoarea ta... Pe de altã parte... ai fãcut iarãși o observație atit de *justã*, încit... nu pot *sã-ți refuz* explicația cerutã”.

Critica criticã pune pe corespondenții ei să-i scrie *din provincie*, cuvînt prin care trebuie să înțelegem nu provincia în sensul politic, care, dupã cum se știe, nu existã

nicăieri în Germania, ci *provincia critică*, a cărei capitală este Berlinul, — *Berlinul*, reședința patriarhilor criticii și a sfintei familii critice, pe când în provincie locuiește masa critică. Numai cu plecaciuni și cu suze se încumetă *provincialii critici* să solicite atenția *forului suprem critic*.

Astfel, un anonim îi scrie d-lui *Edgar*, care, ca membru al sfintei familii, este și el un domn cu vază :

„Onorate domn ! Drept scuză pentru aceste rînduri pe care vi le adresez, invoc împrejurarea că tinerii se apropie bucuros unii de alții pe terenul aspirațiilor comune (*diferența de vîrstă* dintre noi nu este decît de doi ani)“.

Acest tovarăș de vîrstă al d-lui *Edgar* se intitulează *sin-gur*, printre altele, *ființa filozofiei celei mai noi*. Nu este oare în firea lucrurilor ca *Critica* să fie în corespondență cu *Ființa filozofiei* ? Cînd tovarășul de vîrstă al d-lui *Edgar* ne asigură că nu mai are *dinți* aceasta nu este decît o aluzie la esența lui *alegorică*. Această „ființă a filozofiei celei mai noi“ „a învățat de la *Feuerbach* să introducă în concepția obiectivă momentul culturii“. El ne dă pe loc o mostră care ilustrează *cultura și concepția* sa, asigurîndu-l pe d-l *Edgar* că și-a format o „*concepție totală* despre nuvela lui“ intitulată „Trăiască principiile ferme!“⁵⁷ și mărturisind cinstit în același timp că intenția d-lui *Edgar* este departe de a-i fi clară. Mai mult, în încheiere el anulează propria sa asigurare că și-a format o concepție totală, întrebînd : „Sau *v-am înjeles cu totul greșit* ?“. După această mostră vom găsi că este în firea lucrurilor ca *ființa filozofiei celei mai noi* să se exprime astfel despre masă :

„*Noi* trebuie să coborîm măcar o dată la nivelul *minții omenеști de rînd*, pentru a cerceta și a dezlega nodul magic care o împiedică să pătrundă în *oceanul nemărginit al gîndirii*“.

Cine vrea să-și facă o idee completă despre masa critică trebuie să citească *corespondența* d-lui *Hirzel* din *Zürich* (nr. V). Acest nenorocit învață pe de rost lozincile critice, dînd dovadă de o sîrguință de-a dreptul înduioșătoare și de o memorie demnă de laudă. Nu lipsesc nici frazele preferate ale d-lui *Bruno* despre bătăliile purtate de el, despre campaniile întreprinse și conduse de el. Cu adevărat însă își îndeplinește d-l *Hirzel* rolul său de membru al masei critice atunci cînd se ridică cu înverșunare împotriva *masei profane* și împotriva atitudinii ei față de *critica critică*.

El vorbește despre masa care își închipuie că participă la făurirea istoriei, despre „masa pură”, despre „critica pură”, despre „puritatea acestei opoziții” — „opozitie atît de pură cum n-a existat niciodată în istorie” —, despre „*atitudinea de nemulțumire*”, „deșărtăciunea absolută, proasta dispoziție, lipsa de curaj, insensibilitatea, timiditatea, furia și înverșunarea masei împotriva criticii”, despre „masa a cărei unică rațiune de a fi este de a opune împotrivire criticii, pentru a o face mai tăioasă și mai vigilentă”. El vorbește despre „crearea din ceea ce este diametral opus”, despre faptul că critica este mai presus de sentimentul *urii* și de alte afecte pămîntești. La această abundență de cuvînte critice se rezumă toată contribuția d-lui *Hirzel* la „*Literatur-Zeitung*”. În timp ce reproșează *masei* că se mulțumește cu simpla „pă-rere”, cu „bunăvoința”, cu „frază”, cu „credința” etc., el însuși, ca membru al *masei critice*, se mulțumește cu fraze care exprimă „părerea” sa „critică”, „credința” sa „critică”, „bunăvoința” sa „critică” și lasă pe d-l Bruno & Co. „să acționeze, să lucreze, să lupte” și „să creeze opere”.

Cu toată imaginea înspăimîntătoare pe care membrii „*masei critice*” ne-o dau despre tensiunea istorică mondială dintre lumea profană și „critica critică”, pentru necredincioși cel puțin rămîne nestabil întru însuși faptul existenței acestei tensiuni *istorice mondiale*. Repetînd servil și necritic „închiruirile” și „pretențiile” criticii, corespondenții nu dovedesc decît că ideile fixe ale stăpînului sînt și ideile fixe ale slugii. Ce-i drept, unul dintre corespondenții critici încearcă să aducă dovezi pe bază de *fapte*.

„Vedeți — scrie el sfintei familii — că «*Literatur-Zeitung*» își atinge scopul, adică nu găsește *nici un răsunset*. Ea ar putea să găsească răsunset numai în cazul cînd ar fi la unison cu sărăcia de idei și cînd dv. ați păși falnic în fruntea ei acompaniat de clinchetul de fraze al unei orchestre turcești de categorii obișnuite”.

Clinchetul de fraze al unei orchestre turcești de categorii obișnuite! După cum vedeți, corespondentul critic se străduiește să nu pășească pe drumul bătut al frazelor „obișnuite”. Explicația pe care o dă faptului că „*Literatur-Zeitung*” nu găsește răsunset trebuie să fie însă respinsă ca pur *apologetică*. Acest fapt ar putea mai degrabă să fie explicat în sensul că critica critică este de *acord* cu marea *masă*, și anume cu marea *masă* a scribilor care nu găsesc nicăieri *nici un răsunset*.

Prin urmare, nu este de ajuns faptul că corespondenții *critici* întrebuințează formulele critice ca „rugăciune” către sfânta familie și totodată ca „formulă de blestem” împotriva masei. Este nevoie de corespondenți *necritici*, de corespondenți *de masă* (*massenhafte Korrespondenten*), de *adevărași* soli ai *masei* pe lângă critica critică, pentru a dovedi *adevărata* tensiune care există între masă și critică.

De aceea critica critică face loc și *masei necritice*. Ea pune pe niște *reprezentanți* naivi ai acestei mase *să-i trimită corespondențe*, să admită că opoziția dintre masă și critică este importantă, absolută și să umple lumea de *strigăte desperate*, implorînd critica s-o izbăvească de această opoziție.

2. „Masa necritică” și „critica critică”

a) „Masa încăpățînată” și „masa nesatisfăcută”

Asprimea, încăpățînarea și scepticismul orb „al masei” au un reprezentant destul de hotărît. Acest reprezentant vorbește de „cultura filozofică exclusiv hegeliană a Cercului berlinez”⁵⁸.

„Adevăratul progres — spune el — este posibil numai pe baza cunoașterii realității. Or, de la dv. aflăm acum că nu realitatea, ci irealul constituie obiectul cunoașterii noastre”.

El spune că „științele naturii” reprezintă temelia filozofiei.

„Un bun cercetător al naturii se află în același raport față de filozof ca filozoful față de teolog”.

Vorbînd despre „Cercul berlinez”, el remarcă în continuare :

„Cred că nu exagerez dacă încerc să explic starea acestor oameni prin faptul că, deși au trecut printr-un proces de năpîrlire spirituală, ei nu s-au lepădat încă de vechea piele pentru a putea să-și asimileze elementele de reinnoire și întinerire”. „Aceste cunoștințe” (din domeniul științelor naturii și al industriei) „trebuie abia să ni le însușim”. „Cunoașterea lumii și a oamenilor, cunoaștere de care avem nevoie în primul rînd, nu se poate căpăta numai prin ascuțimea de gîndire; la aceasta trebuie să contribuie toate simțurile omului; toate aptitudinile lui trebuie să fie întrebuințate în acest scop ca un instrument necesar și indispensabil; altfel, intuiția și cunoașterea vor rămîne pe veci insuficiente... și vor aduce *moartea morală*”.

Acest corespondent se străduiește, totuși, să îndulcească hapul pe care-l oferă criticii critice. El „a găsit pentru *cuvințele lui Bauer* o aplicare justă”, el „a urmărit *ideile lui Bauer*” și spune că „*Bauer a făcut o remarcă justă*”, în sfârșit el polemizează în aparență nu cu Critica propriu-zisă, ci cu un „Cerc berlinez” distinct de ea.

Critica critică, simțindu-se atinsă și avînd pe deasupra o sensibilitate de față bătrînă în tot ce privește *chestiunile de credință*, nu se lasă indusă în eroare de aceste distincții și jumătăți de omagii.

„*V-ați înșelat* — răspunde ea — dacă ați crezut că vedeți un *adversar* în partidul pe care l-ați descris la începutul scrisorii dv.; mai bine *mărturisiți*” — și acum urmează formula zdrobitoare a excomunicării — „*că sînteți un adversar al criticii însăși!*”

Nenorocitul! Creatură de masă! Un adversar al Criticii însăși! În ceea ce privește însă conținutul sus-arătatei polemici *de masă* (*massenhafte Polemik*), critica critică își exprimă *respectul* pentru atitudinea ei critică față de *cercețarea naturii și față de industrie*.

„*Tot respectul față de cercetarea naturii! Tot respectul față de James Watt și*” — o întorsătură într-adevăr sublimă! — „*nici un respect pentru milioanele pe care le-a procurat verilor și verișoarelor sale*”.

Tot respectul față de respectul criticii critice! Chiar în scrisoarea în care critica critică reproșează sus-numitului *Cerc berlinez* că tratează cu prea mare ușurință lucrări serioase și valoroase, fără a-și da osteneala să le studieze, că membrii acestui cerc își închipuie că declarînd că o lucrare este epocală etc. au spus *tot* ce se poate spune în aprecierea acestei lucrări, în aceeași scrisoare „critica critică își închipuie *ea însăși* că a spus *tot* ce se poate spune despre însemnătatea cercetării naturii și despre însemnătatea *industriei* atunci cînd se limitează să declare că se înclină cu respect în fața lor. Mențiunea pe care critica critică o agață în coada declarației sale de respect față de *științele naturii* amintește primele săgeți ale răposatului cavaler *Krug* împotriva filozofiei naturii.

„*Natura nu este singura realitate pentru simplul motiv că o mîncăm și o bem sub forma diverselor ei produse*”.

Tot ceea ce critica critică știe despre *diversele produse* ale naturii este „*că le mîncăm și le bem*”. Tot respectul față

de cunoștințele pe care critica critică le are în domeniul științelor naturii !

Consecventă cu sine însăși, critica critică opune pretenției incomode și sîciitoare de a se studia „natura” și „industria” următoarea exclamație retorică, incontestabil plină de duh :

„Sau (!) credeți că cunoașterea realității *istorice* este *deja terminată* ? Sau” (!) „cunoașteți măcar o singură perioadă din istorie care să fie *realmente* cunoscută ?”

Sau critica critică crede că a ajuns măcar la *începutul* cunoașterii realității istorice atîta timp cît exclude din mișcarea istorică atitudinea teoretică și practică a omului față de natură, față de științele naturii și față de industrie ? Sau crede că a cunoscut *realmente* vreo perioadă istorică oarecare fără să fi cunoscut, de pildă, industria acelei perioade. Modul nemijlocit de producere a vieții însăși ? Este adevărat că critica critică spiritualistă, *teologică*, cunoaște — cunoaște cel puțin în închipuirea ei — numai acțiunile politice, literare și teologice răsunătoare ale istoriei. Așa cum separă gîndirea de simțuri, sufletul de corp și așa cum ea însăși se separă de lume, tot așa rupe ea istoria de științele naturii și de industrie, considerînd că istoria își are obîrșia nu în producția *materială* grosolană de pe pămînt, ci în formațiile nebuloase ale norilor de pe cer.

Reprezentantul masei „încăpățînate” și „aspre”, cu sfaturile și muștrările lui bine țintite, este calificat de critică drept *materialist legat de masă* (*massenhafter Materialist*). Aceași soartă o are un alt corespondent, mai puțin înrăit, mai puțin legat de masă, care, deși își pune nădejtile în critica critică, nu găsește însă că aceasta le-ar justifica. Reprezentantul masei „*nesatisfăcute*” scrie :

„Trebuie să mărturisesc însă că primul număr al gazetei dv. *nu ne-a satisfăcut de loc*. Ne așteptasem la altceva”.

Răspunde *patriarhul critic* în persoană :

„Știam dinainte că gazeta nu va satisface așteptările, pentru că îmi era destul de ușor să-mi imaginez aceste așteptări. Oamenii sînt atît de obosiți, încît vor să aibă *totul dintr-o dată*. Totul ? Nu ! Pe cît posibil totul și în același timp nimic. Un tot care nu cere nici un efort, un tot care să poată fi însușit fără a se trece în prealabil printr-un proces de dezvoltare, un tot care să încapă într-un singur cuvînt”.

Contrariat de faptul că „masa” are pretenții nesăbuite și cere criticii, care din principiu și prin firea ei „*nu dă nimic*”, să-i dea *ceva* sau chiar *totul*, patriarhul critic povestește cu aere de om bătrîn următoarea *anecdotală*: de curînd, un *cunoscut* al său din Berlin s-a plîns amarnic de prolixitatea și de lungimea excesivă a scrierilor sale; se știe că d-l Bruno scoate o lucrare voluminoasă din cea mai minusculă idee imaginară. D-l Bauer l-a consolată, făgăduind să-i trimită, sub forma unei mici pilule, cerneala de tipar necesară pentru tipărirea cărții, astfel încît să poată asimila mai ușor conținutul acesteia. Patriarhul explică lungimea „operelor” lui prin proasta repartizare a cernelii de tipar, la fel cum explică nulitatea publicației sale „Literatur-Zeitung” prin nulitatea „masei profane”, care, pentru a-și umple golul, ar vrea să înghită tot și nimic în același timp.

Deși nu contestăm cîtuși de puțin importanța celor comunicate pînă acum, ne este totuși greu să vedem o *opozitie istorică mondială* în faptul că un *cunoscut* din masă (*massenhafter Bekannter*) al criticii critice o consideră pe aceasta lipsită de orice conținut, în timp ce ea, dimpotrivă, îl acuză de a fi necritic, că un al doilea *cunoscut* găsește că „Literatur-Zeitung” nu satisface așteptările lui și că un *al treilea* *cunoscut* și prieten al casei găsește că operele criticii sînt prea voluminoase. *Cunoscutul nr. 2*, care nutrește speranțe, și prietenul casei nr. 3, care cel puțin vrea să cunoască misterele criticii critice, reprezintă totuși o fază de trecere la un raport *mai plin de conținut* și mai încordat între critică și „masa necritică”. Pe cît de crudă a fost Critica cu masa „încăpățînată” și cu „mîntea omenească de rînd”, pe atît va fi ea de condescendentă față de masa care, jelindu-se, se roagă să *fie izbăvită* de această opoziție. Masa care se apropie de critică cu inima frîntă, cu sufletul pocăit și cu cugetul smerit se va învrednici să audă de la ea, drept răsplată pentru străduințele ei cinstite, un cuvînt *chibzuit, profetic, plin de îmbărbătare*.

b) Masa „sensibilă” și „însetată de izbăvire”

Reprezentantul masei *sentimentale, sincere și însetate de izbăvire* se gudură și cerșește o vorbă bună din partea criticii critice, cerșește cu efuziuni, cu plecăciuni și cu ochii ridicați spre cer :

„De ce vă scriu asta — întreabă el —, de ce încerc să mă dezvolt în fața dv. ? Pentru că vă *slimesc* și de aceea *vreau să-mi cîștig*”

stima dv., pentru că vă datorez o profundă recunoștință pentru aportul adus la dezvoltarea mea și de aceea îmi sînteți drag. Dv. m-ați muștră, iar inima mea mă îndeamnă... să mă dezvinovățesc în fața dv... Departele de mine orice gînd de a vă importuna cu aceasta, dar, judecînd după propria mea experiență, m-am gîndit că o dovadă de simpatie din partea unui om pe care-l cunoașteți încă foarte puțin ar putea să vă facă plăcere. Nu am nicidecum pretenția să-mi răspundeți la această scrisoare. Nu vreau nici să vă răpesc timpul pe care-l puteți întrebuința cu mai mult folos pentru dv., nici să vă împovărez și nici nu vreau să mă expun pe mine neplăcerii de a nu-mi vedea realizate anumite speranțe. Puteți interpreta această scrisoare ca o dovadă de sentimentalism, de indiscreție, de vanitate" (!) „sau de orice altceva, puteți să-mi răspundeți sau nu, dar nu pot rezista îndemnului de a trimite această scrisoare, și doresc numai să vă convingeți de sentimentul prietenesc care a inspirat-o" !!

Deoarece de cînd lumea dumnezeu se îndură de cei săraci *cu duhul*, acest corespondent din masă (massenhafter Korrespondent), dar plin de umilință, care cerșește îndurarea criticii, și-a văzut și el dorințele împlinite. Critica critică îi răspunde binevoitor. Mai mult! Ea îi dă cele mai profunde explicații despre tot ce dorește el să știe.

„Acum doi ani — ne învață critica critică — era de actualitate să amintești de iluminismul francez din secolul al XVIII-lea, pentru ca, în bătaia care se dădea pe atunci, să poți folosi într-un sector și aceste trupe ușoare. Acum situația este cu totul alta. Adevărurile se schimbă acum cu o repeziciune extraordinară. Ceea ce era atunci un lucru *la locul lui* este acum o greșeală”.

Se înțelege că și atunci n-a fost decît „o greșeală”, dar o greșeală „*la locul ei*”, faptul că însăși înălțimea-sa critica absolută a binevoit să numească aceste trupe ușoare „sfinții noștri”, „profeții” noștri, „patriarhii” noștri etc. (vezi „Anekdotă”, II, pag. 89⁵⁹). Cine poate numi niște trupe ușoare o trupă de „patriarhi”? A fost din partea criticii absolute o greșeală „*la locul ei*” să vorbească cu entuziasm despre abnegația, energia morală și însuflețirea acestor trupe ușoare care „și-au închinat toată viața căutării adevărului, elaborării și studierii lui”. A fost o „greșeală” din partea criticii să declare, în „prefața” lucrării „Creștinismul dezvăluit”, că aceste trupe „ușoare” „păreau de neînvins, că orice cunoscător ar fi atestat dinainte că ele vor răsturna lumea întreagă” și că „părea neîndoielnic că vor izbuti într-adevăr să schimbe fața lumii”. Cine să izbutească? Trupele acestea ușoare?

Critica critică continuă să-l dăscălească pe reprezentantul plin de curiozitate al „masei sincere” :

„Chiar dacă francezii și-au dobîndit un nou merit istoric prin încercările lor de a elabora o teorie socială, acum ei sînt totuși complet epuizați :

noua lor teorie n-a fost încă o teorie pură, fanteziile lor sociale, *democrația lor pașnică* sînt încă departe de a fi libere de premisele vechilor rînduiri.

Critica are în vedere aici — dacă în genere are în vedere ceva — *fourierismul*, și în special fourierismul ziarului „*Démocratie pacifique*”⁶⁰. Acesta însă este departe de a fi „teoria socială” a francezilor. Francezii au *teorii sociale*, nu o teorie socială; fourierismul diluat pe care îl propovăduiește ziarul „*Démocratie pacifique*” nu este decît teoria socială a unei părți a burgheziei filantropice. Poporul este pătruns de idei *comuniste* și este scindat într-o mulțime de fracțiuni diferite; adevărata mișcare și elaborarea acestor diverse nuanțe sociale nu numai că nu sînt *epuizate*, dar se află abia la *începutul* lor. Această mișcare însă nu-și va găsi încununarea în *teoria pură*, adică abstractă, cum ar dori critica critică, ci într-o *practică* foarte *practică*, care nu se va sinchisi cituși de puțin de categoriile categoriale ale criticii.

„Pînă în prezent — trîncănește mai departe critica — nici o națiune nu a ajuns să aibă vreă superioritate față de o altă națiune... Dacă vreuna va ajunge să aibă cîndva o preponderență spirituală asupra celorlalte, aceea va fi națiunea care va fi în stare să se critice pe sine și pe celelalte națiuni și să cunoască cauzele decăderii generale”.

Pînă acum fiecare națiune a fost, într-o privință sau alta, *superioară* altor națiuni. Dar dacă profeția critică este adevărată, nici o națiune nu va mai fi vreodată superioară altor națiuni, pentru că toate popoarele civilizate din Europa — englezii, germanii, francezii — „se critică” acum „pe ele însele și pe celelalte națiuni” și „sînt în stare să cunoască cauzele decăderii generale”. În sfîrșit, este o *tautologie* goală să spui că „a critica”, „a cunoaște”, adică *activitatea* spirituală, dă o *preponderență spirituală*; iar critica, care cu o înfumurare fără margini se situează deasupra națiunilor și așteaptă ca acestea, tîrîndu-se la picioarele ei, s-o implore să le lumineze mintea, dovedește tocmai prin acest caricatural idealism german creștin că este afundată pînă peste urechi în mocirla *naționalismului german*.

Critica francezilor și a englezilor nu este o persoană oarecare abstractă, transcendentă, aflată în afara omenirii; ea este *activitatea omenească reală* a unor indivizi care sînt membri activi ai societății și care, ca oameni, suferă, simt, gîndesc și acționează. De aceea critica lor este în același timp pătrunsă de *practică*, comunismul lor este un socialism

în care ei indică măsuri practice, palpabile, și în care își găsește expresia nu numai gândirea lor, ci, într-o măsură și mai mare, activitatea lor practică. De aceea ea este critica vie, reală, a societății existente, cunoașterea cauzelor „decăderii”.

După lămuririle pe care critica critică le-a dat reprezentantului plin de curiozitate al masei, ea poate să spună pe bună dreptate despre „Literatur-Zeitung” :

„Aici se practică critica pură, convingătoare, care se zărește obiectul însuși fără a adăuga nimic de la ea”.

Aici „nu se dă nimic de sine stătător” și în genere nu se dă aici nimic altceva decât o critică ce nu dă nimic, cu alte cuvinte o critică care în punctul ei culminant ajunge la cea mai desăvârșită lipsă de critică. Critica tipărește pasaje subliniate și ajunge la înflorire în *citatele* reproduse de ea. *Wolfgang Menzel* și *Bruno Bauer* își întind frățeste mina, iar critica critică se dovedește a fi acolo unde se afla *filozofia identității* în primii ani ai acestui secol, când *Schelling* a protestat împotriva presupunerii vulgare că ceea ce vrea să dea el ar fi altceva decât filozofia pură, filozofia cu totul filozofică.

c) Revărsarea harului asupra masei

Correspondentul cu inimă sensibilă la a cărui dascălire am asistat mai înainte era în relații prietenești cu critica. Tensiunea dintre masă și critică nu se manifestă în cazul lui decât într-o formă idilică. Ambele extreme ale opoziției *istorice-mondiale* s-au comportat cu bunăvoință și cu polițea, deci exoteric, una față de alta.

Efectele dăunătoare sănătății și zguduitoare ale criticii critice asupra masei se manifestă pentru prima oară la un correspondent care stă cu un picior pe terenul criticii, în timp ce cu celălalt continuă să stea în lumea profană. El reprezintă „masa” în luptele ei interioare cu critica.

În unele momente, acestui correspondent i se pare „că d-l Bruno și prietenii lui nu înțeleg omenirea”, „că ei sînt de fapt cei orbiți”. Dar se grăbește să rectifice :

„Da, îmi este limpede ca lumina zilei că aveți dreptate și că ideile dv. sînt adevărate, dar, orice s-ar zice, poporul are și el dreptate... O, da! Poporul are dreptate... Nu pot să tăgăduiesc că dv. aveți dreptate... Nu știu, zău, cum se vor termina toate acestea. Veți zice... ei bine! stai acasă... Oh! Nu mai pot... Oh!... poți să inebunești pînă la urmă... Sper că veți primi cu bunăvoință... Credeți-mă, de pe urma cunoașterii dobîndite te prostesti uneori, parcă ți s-ar învîrți în cap o roată de moară”.

Un alt corespondent scrie de asemenea că „își pierde uneori *capacitatea de a pricepe*”. După cum vedeți, asupra corespondentului din masă citat mai sus este gata să coboare *harul critic*. Nenorocitul! Masa păcătoasă îl trage dintr-o parte, critica critică din cealaltă. Nu cunoașterea dobândită l-a adus pe catehumenul criticii critice în această stare de tîmpenie, ci problema *credinței* și a *conștiinței*: Hristos cel critic sau poporul, dumnezeu sau lumea, Bruno Bauer și prietenii lui sau masa profană! Dar așa cum revărsarea harului *divin* este precedată de cumplite sfîșieri în sufletul păcătosului, tot așa *harul critic* este precedat de o stare de *prostire*. Cînd *harul* se revărsă în cele din urmă, alesul nu-și pierde, ce-i drept, prostia, dar în schimb pierde *conștiința prostiei sale*.

3) *Masa necritic-critică,* *sau Critica și „Cercul berlinez”*

Critica critică n-a reușit să ni se înfățișeze drept *opusul esențial* și, prin urmare, totodată drept *obiectul esențial* al masei omenirii. În afară de reprezentanții *masei încăpățî-nate*, care reproșează criticii critice că este *lipsită de obiect* și în forma cea mai politicoasă îi dau să înțeleagă că n-a trecut încă printr-un „*proces de năpîrlire*” spirituală și că trebuie înainte de toate să dobîndească cunoștințe solide, am mai făcut cunoștință cu alți doi corespondenți. În ceea ce privește corespondentul *cu inima sensibilă*, în primul rînd el nu se află *pe poziții opuse* criticii, iar în al doilea rînd motivul care îl îndeamnă să se apropie de critica critică este un motiv *pur personal*. După cum reiese în continuare din scrisoarea lui, el nu vrea în fond decît să împace respectul său pios pentru d-l Arnold Ruge cu respectul său pios pentru d-l *Bruno Bauer*. Această încercare de conciliere nu poate decît să facă cinste inimii sale bune. Dar ea nu prezintă nici un *interes pentru masă*. În sfîrșit, ultimul dintre corespondenții citați mai sus nu mai era un *adevărat* reprezentant al masei, ci un catehumen al criticii critice.

În genere, *masa* este un obiect *nedeterminat* și de aceea nu este capabilă nici să exercite o acțiune determinată, nici să intre într-un raport determinat. Masa, așa cum se prezintă ca obiect al criticii critice, n-are nimic comun cu masele *reale*, care la rîndul lor generează înăuntrul lor și între ele

opoziiții cu un pronunțat caracter de masă (*massenhafte Gegensätze*). Masa cu care are de-a face *critica critică* este „făcută” chiar de aceasta din urmă, așa cum ar proceda un naturalist care, în loc să vorbească de anumite clase de plante și animale, și-ar opune sieși Clasa ca atare.

De aceea, în afară de această masă *abstractă*, produs al propriei ei închipuiri, *critica critică* mai are nevoie și de o *masă determinată*, avînd o existență empirică, și nu una închipuită, pentru ca în felul acesta să posede un opus al ei cu un adevărat caracter de masă. Această masă trebuie să vadă în critica critică *esența* ei și în același timp *nimicirea esenței ei*. Ea trebuie să *tindă* să devină o critică critică, non-masă, fără a fi în stare să realizeze această tendință. Sus-menționatul „*Cerc berlinez*” este tocmai o astfel de masă critic-necritică. La acest cerc se reduce *masa* omnirii care se ocupă cu toată seriozitatea de critica critică.

„*Cercul berlinez*”, „*obiectul esențial*” al criticii critice, care îi preocupă mereu gîndurile și care, după părerea ei, este mereu preocupat de ea, se compune, după cîte știm, din cîțiva foști *tineri hegelieni*, căroro critica critică le inspiră, după cum afirmă ea, în parte *horror vacui**, în parte sentimentul *neantului*. Noi nu cercetăm starea de fapt; ne bazăm pe afirmațiile Criticii.

Corespondența este menită, în primul rînd, să expună publicului *pe larg* acest raport *istoric-mondial* dintre Critică și „*Cercul berlinez*”, să dezvăluie semnificația adîncă a acestui raport, să dovedească necesitatea tratamentului crud aplicat de critică acestei „*mase*” și, în sfîrșit, să creeze aparența că *lumea întreagă* urmărește cu îngrijorare acest antagonism, exprimîndu-și cînd aprobarea, cînd dezaprobarea față de comportarea Criticii. Iată, de pildă, ce scrie critica *absolută* unui corespondent care se situează de partea „*Cercului berlinez*” :

„Asemenea lucruri mi-a fost dat să aud *atît de des*, încît am hotărît să nu le mai dau nici o atenție”.

Lumea nici nu bănuiește cît de des a avut de-a face cu *asemenea* lucruri critice.

Dar să auzim ce ne spune despre *Cercul berlinez* un reprezentant al masei *critice* :

* — teamă de vid. — *Nota Trad.*

„Dacă este ceva care îi recunoaște pe Baueri» (întotdeauna sfinta familie trebuie să fie recunoscută pèle-mèle*) — și-a început el** răs-punsul — «aceia sînt eu : dar „Literatur-Zeitung“ ! Dreptatea înainte de toate!» Mă interesa să aud ce gîndește despre dv. unul dintre acești radicali, dintre deșteptii de la 1842...»

În continuare, corespondentul relatează că nenorocitul găsește că „Literatur-Zeitung“ are multe lipsuri.

Nuvela d-lui Edgar „Cei trei oameni cumsecade“ i s-a părut nefinisată și exagerată. El n-a înțeles că *cenzura* este mai mult o luptă interioară decît o luptă exterioară, decît o luptă între un om și altul. Acești oameni nu-și dau osteneala să-și scruteze lumea interioară și, în locul unei *fraze inacceptabile pentru cenzură*, să pună o *idee critică* formulată cu *finețe* și elaborată sub toate aspectele. Articolul d-lui Edgar despre Béraud i s-a părut superficial. Corespondentul critic găsește că e un articol profund. Ce-i drept, el însuși mărturisește : „Nu cunosc cartea lui Béraud“. El crede însă că d-l Edgar a reușit etc. ; or, după cum se știe, credința te mîntuiește. Și credinciosul cel critic continuă : „În genere, el“ (omul de la Cercul berlinez) „nu este de loc mulțumit de scrierile d-lui Edgar“. El găsește că nici „Proudhon n-a fost tratat cu destulă seriozitate și temeinicie“. Și aici corespondentul îi dă d-lui Edgar următorul certificat :

„Eu cunosc, ce-i drept (! ?), scrierile lui Proudhon și știu că, în lucrarea sa, Edgar a luat punctele caracteristice ale teoriei lui Proudhon și le-a examinat într-un mod clar“.

După părerea corespondentului, singurul motiv pentru care acestor domni le displace critica *excelentă* făcută lui Proudhon de către d-l Edgar este acela că d-l Edgar nu lansează *fulgere și trăsnete* împotriva proprietății. Ba mai mult — gîndiți-vă numai ! — adversarul găsește că articolul d-lui Edgar despre L'Union ouvrière este *lipsit de valoare*. Corespondentul îl consolează pe d-l Edgar :

„Firește, acest articol nu oferă nimic *original*, iar domnii aceștia au revenit într-adevăr la punctul de vedere al lui Gruppe, pe care în fond nu l-au părăsit niciodată. Critica, cred ei, trebuia să dea, să dea, să dea mereu !“

Ca și cum critica nu ne-ar fi dat descoperiri cu totul noi în domeniul lingvisticii, al istoriei, al filozofiei, al econo-

* — de-a valma. — Nota Trad.

** Interlocutorul corespondentului, care exprimă vederile Cercului berlinez. — Nota Trad.

miei politice și al dreptului ! Și ea este atât de modestă, încît admite să i se spună că n-a dat nimic *original* ! Pînă și corespondentul nostru critic introduce în mecanică ceva necunoscut pînă acum, punînd niște oameni să *revină* la un punct de vedere pe care *nu l-au părăsit* niciodată. Referirea la punctul de vedere al lui *Gruppe* este o stîngăcie. În broșura lui, de altfel jalnică și nedemnă de luat în seamă, *Gruppe* l-a întreat pe d-l Bauer ce are de spus din punct de vedere critic despre *logica speculativă* ? D-l Bruno l-a trimis la generațiile viitoare, și...

„un prost așteaptă răspuns”⁶¹.

Așa cum Dumnezeu l-a pedepsit pe necredinciosul faraon, împietrindu-i inima și *socotindu-l nedemn* de revelația lui, tot așa și corespondentul ne asigură :

„De aceea ei nici *nu sînt demni* să vadă sau să înțeleagă conținutul publicației dv. «*Literatur-Zeitung*»”.

Și, în loc să-l sfătuiască pe prietenul său Edgar să-și însușească idei și cunoștințe, el îi dă următorul sfat :

„Edgar ar trebui să-și procure un *sac cu fraze*, și pe viitor, scriindu-și articolele, să scoată de acolo la nimereală ce i-o cădea în mină, pentru a căpăta astfel un stil care să fie pe gustul publicului”.

Paralel cu asigurările că aici se simte un „anumit sentiment de furie, o anumită animozitate, lipsă de conținut, sărăcie de idei, o bîjbîire în jurul obiectului pe care nu-l pot înțelege, un sentiment de nimicnicie” — toate aceste epitete se referă, bineînțeles, la Cercul berlinez — se aduc sfintei familii elogi de felul următor :

„O expunere facilă și pătrunzătoare, cunoașterea perfectă a categoriilor, o profunzime de înțelegere dobîndită prin studiu, pe scurt *stăpînirea* obiectelor. El (membrul Cercului berlinez) ia problemele ușor, dv. însă faceți ca problemele înseși să fie ușoare”. Sau : „Dv. faceți în «*Literatur-Zeitung*» o critică pură, concretă, care sezisează fondul problemelor”.

În încheiere, el spune :

„V-am scris atât de amănunțit despre toate acestea pentru că știu că vă va face *plăcere* să aflați opiniile prietenului meu. De aici vă puteți convinge că «*Literatur-Zeitung*» își atinge scopul”.

Scopul ei este de a se opune pe sine Cercului berlinez. Și dacă ceva mai înainte am avut prilejul să cunoaștem *polemica Cercului berlinez* împotriva criticii critice și să

vedem ce muștrări i-a atras această polemică, acum vom vedea descrisă în două feluri străduința acestui cerc de a obține îndurarea criticii critice.

Un corespondent scrie :

„Cînd am fost la Berlin, la începutul acestui an, cunoscuții mei de acolo mi-au spus că nu vrei să știți de nimeni și că vă țineți departe de toată lumea, că v-ați izolat complet și că evitați cu grijă orice apropiere și orice relații cu alții. Firește că eu nu pot să știu de partea cui este vina”.

Critica *absolută* răspunde :

„Critica nu creează *partide* și nu vrea să aibă un partid propriu ; ea este *solitară* — solitară atunci cînd pătrunde adînc în obiectul ei“ (!), „solitară atunci cînd i se opune. Ea se *detașează de orice*”.

Așa cum critica critică își închipuie că se ridică deasupra tuturor opozițiilor dogmatice atunci cînd în locul opozițiilor reale pune opoziția imaginară dintre *ea și lume*, dintre *duhul sfînt* și *masa profană*, tot așa își închipuie ea că se ridică *deasupra partidelor* atunci cînd *cade sub nivelul punctului de vedere de partid*, opunîndu-se ca *partid* tot restului omenirii și concentrînd tot interesul asupra persoanei d-lui Bruno & Co. Toată expunerea noastră dovedește cît de adevărată este această *mărturisire* critică, în care se recunoaște că critica tronează în singurătatea *abstracției*, că și atunci cînd pare a se ocupa de un *obiect* oarecare ea nu iese din starea de singurătate lipsită de obiect și nu intră într-o relație efectiv *socială* cu cutare sau cutare *obiect real*, aceasta deoarece *obiectul ei* nu este decît obiectul *închipuirii ei*, adică un obiect închipuit. La fel de just definește critica caracterul *abstracției* sale ca *abstracția absolută*, în sensul că „*ea se detașează de orice*” ; tocmai acest *neant* care se *detașează de orice*, de *orice* gîndire, de *orice* intuiție etc. este *absurditatea absolută*. De altfel această singurătate, la care se ajunge prin detașare de *orice* și făcînd *abstracție de orice*, este tot atît de puțin liberă de obiectul de care face *abstracție* pe cît de puțin era *Origen* liber de *organul virilității* pe care l-a *detașat* de persoana lui.

Un alt corespondent începe prin a arăta că *unul* dintre membrii „Cercului berlinez”, pe care l-a văzut și cu care a discutat, este „prost dispus”, „abătut”, „descurajat” și „nu mai îndrăznește să deschidă gura”, pe cînd înainte „avea întotdeauna un cuvînt *obraznic* pe buze”. Acest membru al

„Cercului berlinez” relatează corespondentului, care la rîndul lui raportează criticii :

„El nu poate să înțeleagă cum niște oameni ca dv. amîndoi, care de altfel ați fost întotdeauna atașați principiului umanității, puteți avea o atitudine atît de distantă, atît de rece și chiar trufașă”. El nu știe „de ce există oameni care, după cît se pare, vor cu tot dinadinsul să provoace o sciziune. Avem doar toți același punct de vedere, toți *sîntem adepții* extremei, ai criticii, toți sîntem în stare, chiar dacă nu să concepem o idee extremă, cel puțin s-o înțelegem și s-o aplicăm”. El „consideră că această sciziune nu are alt principiu motor decît egoismul și trufia”.

Și aici corespondentul nostru caută să pună o vorbă bună pentru amicii săi :

„Căci cel puțin cîțiva dintre prietenii noștri trebuie să fi priceput Critica sau, poate, *bunăvoința criticii...* «ut desint vires, tamen est laudanda voluntas»” *.

Critica răspunde, stabilind între ea și Cercul berlinez următoarele *antiteze* :

„Există *diferite* puncte de vedere asupra criticii”. Acești domni „își închipuiau că au critica în buzunar”, în timp ce critica „cunoaște și folosește realmente forța criticii”, adică n-o ține în buzunar. Pentru cei dintîi critica nu este decît o formă, pentru ea însăși critica este „*lucrul cel mai plin de conținut*”, mai bine zis singurul *lucru plin de conținut*”. Ca și gîndirea absolută, critica critică se consideră pe sine singura realitate. De aceea ea nu vede *în afara ei* nici un conținut, de aceea ea nu este critica unor *obiecte reale*, aflate în afara subiectului critic ; dimpotrivă, ea însăși *crează* obiectul, ea este *subiectul-obiect* absolut. Mai departe ! „Primul gen de critică recurge la formule pentru a se descotorosi de orice, de orice studiere a lucrurilor, în timp ce al doilea gen de critică recurge la formule pentru a se detașa de orice”. Prima este „*deșteaptă fără să știe ceva*”, cea de-a doua „învăță întotdeauna”. Cea de-a doua este într-adevăr lipsită de deșteptăciune și învață par șa, par là **, dar numai de ochii lumii, numai pentru a da drept înțelepciune proprie cele învățate în mod superficial, pentru a le folosi ca „*lozincă*” împotriva masei, de la care critica a învățat, și pentru a le transforma în absurdități critico-critice.

* — „chiar dacă puterile lipsesc, dorința este totuși lăudabilă”. — *Nota Trad.*

** — pe ici, pe colo. — *Nota Trad.*

„În ochii primului gen de critică, expresii ca «extrem», «a merge mai departe», «a nu merge destul de departe» au o mare însemnătate și reprezintă categorii idolatrizate; celălalt *aprofundează punctele de vedere* și nu le aplică *criteriile* numitelor categorii abstracte».

Exclamațiile criticii nr. 2 că nu mai poate fi vorba de politică și că s-a terminat cu filozofia, tendința ei de a lichida sistemele și mișcările sociale prin epitete ca „fantezist”, „utopic” etc., ce altceva sînt toate acestea dacă nu reluarea sub o formă *critic corectată* a categoriilor „a merge mai departe”, „a nu merge destul de departe” etc.? Dar „criteriile” ei, cum sînt, de pildă, „Istoria”, „Critica”, „sintetizarea obiectelor”, „vechiul și noul”, „critică și masă”, „aprofundarea punctelor de vedere”, într-un cuvînt toate lozincile ei, nu sînt ele oare *criterii fabricate din categorii*, și anume din categorii abstracte?

„Primul gen de critică este teologic, răutăcios, invidios, meschin, prezumțios; celălalt este *contrariul* tuturor acestora».

După ce și-a decernat pe nerăsuflete în felul acesta o duzină de aprecieri laudative și și-a atribuit tot ce lipsește Cercului berlinez, după cum dumnezeu *este* tot ceea ce *omul nu este*, Critica își dă următorul certificat:

„Ea a ajuns la o claritate, la o sete de cunoaștere și la un calm în care devine *invulnerabilă și invincibilă*».

Împotriva unui adversar ca Cercul berlinez, ea nu are nevoie deci „de nici o altă armă în afară de *rîsul olimpic*”. Acest rîs — critica explică cu seriozitatea ei obișnuită ce este și ce nu este acest rîs —, „acest rîs nu este trufie”. Doamne ferește! El este negarea negației. Este „*numai procesul pe care criticul, aflat în bună dispoziție și pătruns de liniște sufletească, trebuie să-l folosească împotriva unui punct de vedere inferior care se crede egalul criticului*” (ce pretenție!). Așadar, atunci cînd Criticul ride, el *folosește un proces!* Și în „liniștea” lui „sufletească” el folosește acest *proces al rîsului* nu împotriva unor persoane, ci împotriva unui *punct de vedere!* Pînă și *rîsul* este o *categorie* pe care o folosește, și chiar este *nevoit* s-o folosească!

Critica *din afara lumii* nu este o *activitate inerentă subiectului omenesc real* care trăiește și suferă în societatea *contemporană* și participă la bucuriile și durerile ei. Individul *real* este numai un *accident*, un vas pămîntesc al Criticii critice, care în el se revelează ca *substanța veșnică*. Nu critica

făcută de individul omenesc, ci *individul neomenesc al criticii* este subiect. Nu critica este o *manifestare a omului*, ci omul o *exteriorizare a criticii*; de aceea criticul trăiește cu totul în afara societății.

„Poate oare criticul să trăiască în societatea pe care o supune criticii ?”

Întrebarea ar trebui formulată astfel : nu trebuie el oare să trăiască în această societate, nu trebuie oare să fie el însuși o manifestare a vieții acestei societăți ? De ce își *vinde* criticul produsele spiritului său când prin aceasta transformă cea mai rea lege a societății actuale într-o lege a sa ?

„Criticul nu trebuie nici măcar să încerce să vină în contact *personal* cu societatea”.

De aceea el își întemeiază o *sfântă familie*, așa cum și solitarul dumnezeu încearcă prin sfânta familie să înlăture plicticoasa sa izolare de orice societate. Dacă criticul vrea să *scape de societatea cea rea*, el trebuie să scape înainte de toate de *propria lui societate*.

„Astfel criticul este lipsit de toate *bucuriile societății*, dar și *durerile ei* îi rămân străine. El nu cunoaște nici *prietenie*” (cu excepția prietenilor critici), „nici *iubire*” (cu excepția *iubirii de sine*), „dar în schimb calomnia este neputincioasă împotriva lui, nimic nu poate să-l jignească ; nu-l ating nici ura, nici invidia, iar mânia și supărarea sînt *afecte necunoscute* pentru el”.

Într-un cuvînt, criticul este liber de toate *pasiunile ome-nești* ; el este o *persoană divină* și poate să cînte despre propria sa persoană cîntecul călugăriței :

„Nu mi-e gîndul la iubire,
Nu visez la vreun bărbat,
Dumnezeu mă ține-n viață,
El e visul meu curat”⁶².

Critica nu este în stare să scrie cîteva rînduri fără să se contrazică. Astfel, în încheiere, ea ne spune :

„Pe filistinii care aruncă cu pietre în critic” — prin analogie biblică el trebuie să fie atacat cu pietre —, „care nu vor să-l înțeleagă și care îi atribuie motive *impure*” (să atribuie criticii *pure motive impure* !) „pentru a face din el *egalul lor*” (trufia egalitară pe care critica a blamat-o mai sus), „criticul *nu-i ia în deridere*, căci ei nu sînt demni de așa ceva ; nu, el numai dezvăluie adevărata lor natură, și cu toată liniștea îi pune la locul lor, adică la locul care corespunde însemnătății lor lipsite de însemnătate”.

Mai sus am văzut că criticul a *trebuie* să folosească *procesul rîsului* împotriva unui „punct de vedere inferior care se crede egalul criticului”. Lipsa de claritate a ideilor criticii critice despre felul cum trebuie să procedeze față de „masa” nelegiuită pare a arăta o iritare interioară și un venin sufletec căroră „afectele” nu le sînt de loc „necunoscute”.

Trebuie să recunoaștem însă că după ce critica a luptat pînă acum ca un Hercule pentru a se detașa de „masa profană” necritică și de „orice” în general, ea a reușit în sfîrșit să-și creeze în chip fericit o existență *solitară, divină, absolută* care își este suficientă sieși. Dacă, în prima enunțare a acestei „noi faze” a criticii, lumea veche a *afectelor păcătoase* mai pare a avea putere asupra ei, acum o vom vedea estetic-moderată și *transfigurată*, înfățișată sub „*forma unui chip artistic*”, în care ea își *ispășește* păcatele, pentru a putea în sfîrșit, ca un al doilea *Hristos* triumfător, să săvîrșească *judicata de apoi critică* și, după izbînda ei asupra balaurului, să se înalțe liniștită la cer.

CAPITOLUL VIII

Viața pămîntească și transfigurarea „Criticii critice”,
sau „critica critică” în persoana lui Rudolf,
prinț de Geroldstein

Rudolf, prinț de Geroldstein, *ispășește* în viața sa pămîntească o dublă crimă: crima sa personală și crima *criticii critice*. În cursul unei discuții aprinse cu tatăl său, Rudolf a ridicat împotriva acestuia spada sa, în timp ce critica critică, în cursul unei discuții aprinse cu masa, s-a lăsat tîrîtă de afecte păcătoase. Critica critică n-a dezvăluit nici un singur mister. Ispășind acest păcat, Rudolf dezvăluie toate misterele.

Dacă ar fi să-l credem pe d-l Szeliga, Rudolf este primul slujitor al *statului* omenirii (*statul umanitar* al șvabului *Egidius*. Vezi „Konstitutionelle Jahrbücher” de dr. Karl Weil, 1844, vol. 2).

Pentru ca lumea să nu piară, este necesar, afirmă d-l Szeliga,

„ca pe scenă să apară oamenii *criticii necruțătoare*.... Rudolf este un asemenea om... Rudolf înțelege ideea *criticii pure*. Și această idee este mai rodnică pentru el și pentru omenire decît *întreaga* experiență pe care aceasta a dobîndit-o în decursul *istoriei* sale și decît *toate* cunoștințele pe care Rudolf și le-ar fi putut însuși din studiul acestei istorii, chiar dacă ar fi fost îndrumat de cel mai devotat profesor... Judecata nepărtinitoare prin care Rudolf își eternizează *viața* sa pămîntească nu este de fapt nimic altceva decît

„*dezvăluirea misterelelor societății*”.

El însuși este „*misterul dezvăluit al tuturor misterelelor*”.

Rudolf dispune de infinit mai multe mijloace *exterioare* decît toți ceilalți oameni ai *criticii critice*. Dar aceasta se consolează :

„*Rezultatele*” (!) „obținute de Rudolf nu pot fi atinse de unul mai puțin favorizat de soartă, dar admirabilul său țel” (!) „nu e de neatins !”

De aceea critica lasă în seama lui Rudolf cel favorizat de soartă să realizeze propriile ei *idei*. Ea îi cîntă :

Hahnemann,

Fii tu deschizător de cale,

Căci apa nu trece prin cizmele tale !⁶³

Să-l însoțim pe Rudolf în peregrinările sale critice pe pământ, care sînt „*mai rodnice pentru omenire decît întreaga experiență pe care aceasta a dobîndit-o în decursul istoriei sale și decît toate cunoștințele*” etc. ; să-l urmăm pe Rudolf care de două ori salvează lumea de la pietre.

1. Transformarea critică a unui măcelar în cîine, sau Parlagiul (Chourineur)

La origine, Parlagiul a fost măcelar. Diferite coliziuni au făcut din acest violent fiu al naturii un asasin. Rudolf dă din întâmplare peste el într-un moment cînd acesta o maltratează pe Fleur de Marie. Rudolf aplică acestui bătăuș iscusit cîțiva pumni zdraveni, și o face cu atîta măiestrie încît cîștigă stima Parlagiului. Mai tîrziu, în taverna borfașilor, se vedește firea bună a Parlagiului. Rudolf îi spune : „Mai ai suflet și onoare”. Prin aceste cuvinte el îi însuflă Parlagiului respect față de sine însuși. Parlagiul se îndreaptă sau, după cum spune d-l Szeliga, se transformă într-o „*iăptură morală*”. Rudolf îl ia sub protecția sa. Să urmărim procesul de reeducare a Parlagiului, proces care se desfășoară sub îndrumarea lui Rudolf.

Stadiul întii. Prima lecție pe care o primește Parlagiul este o lecție de ipocrizie, perfidie, viclenie și *prefăcătorie*. Rudolf îl folosește pe Parlagiul moralizat exact în felul în care Vidocq îi folosește pe criminalii săi moralizați, adică face din el un *mouchard* * și un *agent provocateur* **. El îl sfătuiește „*să-l înșele pe maître d'école* ***”, făcîndu-l să creadă că el, Parlagiul, ar fi renunțat la „principiile sale de a nu fura”, să-i propună acestui maître d'école o lovitură și să-l atragă astfel în cursa pe care i-o întinde Rudolf. Parlagiul are impresia că Rudolf vrea să-l folosească pentru a pune la cale o „farsă” de prost gust. El protestează împotriva acestui plan care îi rezervă rolul de *mouchard* și de *agent provocateur*. Cu ajutorul *cazuisticii „pure”* a criticii critice, Rudolf îl convinge ușor pe acest om primitiv că o faptă ticăloasă încetează de a fi o faptă ticăloasă dacă pornește din intenții „*bune, morale*”. Ca agent provocator, Parlagiul, sub paravanul prieteniei și al încrederii, îl atrage în cursă pe

* — spion al poliției. — *Nota Trad.*

** — agent provocator. — *Nota Trad.*

*** — profesor. — *Nota Trad.*

fostul său prieten și îl duce la pierzanie. Pentru *prima oară* în viața sa, el comite o *infamie*.

Stadiul al doilea. Aici îl regăsim pe Parlăgiu ca *garde-malade* * al lui Rudolf, pe care l-a salvat dintr-o primejdie de moarte.

Parlăgiul a devenit o făptură *morală atît de cumsecade*, încît, de teamă de a nu murdări covorul, nu acceptă invitația doctorului negru David, care îl pofteste să ia loc pe dușumea. Este chiar atît de *timid*, încît nu se încumetă să se așeze pe scaun. Întîi el pune scaunul cu speteaza în jos și apoi se așază pe picioarele dinainte ale scaunului. El nu uită să se scuze ori de cîte ori, vorbind cu d-l Rudolf, pe care l-a salvat de la moarte, îi spune „prietene” sau monsieur în loc de monseigneur.

Uimitor dresaj al acestui brutal fiu al naturii! Parlăgiul ne dezvăluie misterul de nepătruns al transformării sale critice, mărturisindu-i lui Rudolf că simte pentru el ceva în genul atașamentului pe care îl simte un *buldog* pentru stăpînul său. „Je me sens pour vous, comme qui dirait *l'attachement d'un bouledogue pour son maître*” **. Fostul măcelar s-a transformat în cîine. De aici înainte toate virtuțile lui se vor reduce la virtutea cîinului, la „*devotamentul*” pur față de stăpînul său. Independența sa, individualitatea sa vor dispărea cu desăvîrșire. Dar, așa cum pictorii lipsiți de talent trebuie să facă pe tablourile lor o inscripție care să explice ce reprezintă ele, tot așa și Eugène Sue trebuie să pună în gura Parlăgiului — „*buldog*” un bilețel, pe care acesta îl repetă neîncetat: „Cele două cuvinte: ai suflet și onoare, au făcut din mine un *om*”. În acest bilețel, și nu în individualitatea sa omenească, va găsi Parlăgiul, pînă la ultima sa suflare, mobilul acțiunilor sale. Ca dovadă a îndreptării sale morale, el va medita adînc asupra propriei sale superiorități și asupra răutății altor indivizi și, ori de cîte ori se va apuca să debiteze fraza moralizatoare, Rudolf îi va spune: „Mă bucură să te aud *vorbind* astfel”. Parlăgiul nu a devenit un buldog obișnuit, ci un *buldog moral*.

Stadiul al treilea. Am admirat *cumsecădenia mic-burgheză* care a luat locul *brutalei*, dar *îndrăzneței* lipse de jenă a Parlăgiului. Acum aflăm că, așa cum șade bine unei „*făpturi morale*”, el a adoptat mersul și ținuta *micului burghez*.

* — infirmier. — *Nota Trad.*

** — „Simt pentru dv., ca să spun așa, atașamentul unui buldog pentru stăpînul său”. — *Nota Trad.*

„A le voir marcher, on l'eût pris pour le *bourgeois* le plus inoffensif du monde” *.

Și mai deplorabil decât această formă exterioară este conținutul pe care Rudolf îl dă vieții, reformate în spirit critic, a Parlăgiului. El îl trimite în Africa pentru „a servi păgînilor drept exemplu viu și salutar de pocăință”. De aici înainte Parlăgiul nu va mai trebui să reprezinte propria sa natură omezească, ci o dogmă creștină.

Stadiul al patrulea. Transformarea critică morală a făcut din Parlăgiu un om liniștit și prudent, a cărui purtare se conformează regulilor fricii și înțelepciunii practice.

„Le chourineur — spune Murph, care, în simplitatea sa indiscretă, spune tot ce nu trebuie — n'a pas dit un mot de l'exécution du maître d'école, de *peur de se trouver compromis*” **.

Parlăgiul știe deci că executarea profesorului este o faptă potrivnică legilor. El n-o divulgă, de teamă să nu se compromită. *Înțelept parlăgiu!*

Stadiul al cincelea. Parlăgiul a făcut progrese atât de mari în perfecționarea sa morală, încît în conștiința sa devotamentul său *de cîine* față de Rudolf apare într-o formă civilizată. După ce l-a salvat de la moarte pe *Germain*, el îi adresează următoarele cuvinte :

„Eu am un protector, care este pentru mine ceea ce *dumnezeu* este pentru *preoți*; îmi vine să cad în genunchi în fața lui”.

Și în gîndul său el se vede stînd în genunchi în fața dumnezeului său.

„Domnul Rudolf — continuă el adresîndu-se lui *Germain* — te ocrotește. Spun *domnul*, deși ar trebui să spun *nobilul domn*. M-am obișnuit însă să-l numesc simplu *domnul* Rudolf, și el îmi permite să-i spun așa”.

„Ce trezire minunată, ce înflorire!” — exclamă *Szeliga* într-un acces de admirație critică!

Stadiul al șaselea. Parlăgiul își încheie în mod demn viața închinată devotamentului pur, buldogismului moral, lăsînd

* — „Văzîndu-l cum merge, l-ai fi putut lua drept *burghezul* cel mai inofensiv din lume”. — *Nota Trad.*

** — „Parlăgiul n-a suflat nici un cuvînt despre executarea profesorului, de *teamă de a nu se compromite*”. — *Nota Trad.*

du-se în cele din urmă înjunghiat pentru salvarea nobilului său stăpîn. În clipa cînd Scheletul se pregătește să-și înfigă cuțitul în prînt, Parlagiul apucă brațul asasinului. Scheletul îl înjunghie pe el. Murind, Parlagiul îi spune lui Rudolf :

„Aveam dreptate cînd spuneam că un *pumn de țărînă*” (un bulldog) „ca mine poate fi folositor uneori unui *stăpîn puternic și nobil* ca dv.”

La această declarație de cîine, care rezumă într-o formă concisă întreaga viață critică a Parlagiului, bilețelul pus în gura lui adaugă următoarele :

„Sîntem chit, domnule Rudolf. Dv. mi-ați spus că am suflet și onoare”.

D-l Szeliga strigă cît îl ține gura :

„Mare este meritul lui Rudolf, care l-a redat pe «*Parlagiu*» (?) *omnirii* (?) !”

2. Dezvăluirea misterului religiei critice, sau *Fleur de Marie* *

a) „*Mărgărita*” *speculativă*

Încă un cuvînt despre „*Mărgărita*” *speculativă* a d-lui Szeliga înainte de a trece la *Fleur de Marie* a lui Eugène Sue.

„*Mărgărita*” *speculativă* este înainte de toate o *rectificare*. D-l Szeliga se teme că din construcția sa cititorul ar putea să deducă că Eugène Sue

„ar fi separat zugrăvirea bazei obiective” (zugrăvirea „rînduiei lumii”) „de dezvoltarea forțelor individuale active, care pot fi înțelese numai în legătură cu această bază”.

Pe lîngă menirea de a rectifica această presupunere eronată a cititorului, provocată de expunerea d-lui Szeliga, *Mărgărita* mai are și un rol metafizic în „*epopeea*” noastră, adică în „*epopeea*” d-lui Szeliga.

„*Rînduiala lumii* și episoadele epice nu ar prezenta încă un tot cu adevărat unitar, artistic închegat, dacă n-ar face decît să se încrucișeze reciproc într-o învălmășeală pestriță, înfățișînd într-o succesiune rapidă cînd o frîntură din rînduiala lumii, cînd o scenă oarecare. Pentru ca să

* Textual : „*Floarea Mariei*” ; în limba germană cuvîntul „*Marien-Blume*” — așa traduce Szeliga pe *Fleur de Marie* — înseamnă „*mărgărită*”. — *Nota Trad.*

se creeze o *unitate adevărată*, este necesar ca amîndouă elementele, adică misterele acestei *lumi* confuze și claritatea, sinceritatea și siguranța cu care *Rudolf* le pătrunde și le dezvăluie, să se întilnească într-un *singur* individ... Mărgărita este aceea care îndeplinește acest rol".

D-l Szeliga o construiește pe Mărgărita exact așa cum *Bauer* a construit-o pe *maica domnului*.

De o parte se află „*elementul divin*” (*Rudolf*), căruia i se atribuie „întreaga putere și libertate”, singurul principiu *activ*. De partea cealaltă se află pasiva „*rînduială a lumii*” și oamenii care îi aparțin. Rînduiala lumii constituie „baza realului”. Pentru ca această bază să nu fie „complet părăsită” sau pentru ca să nu piară „ultima rămășiță de stare naturală”; pentru ca lumea însăși să participe într-o oarecare măsură la „principiul dezvoltării”, pe care, în opoziție cu lumea, *Rudolf* îl concentrează în sine; pentru ca „omenescul să nu fie înfățișat pur și simplu ca un element încătușat și inactiv”, este necesar ca d-l Szeliga să cadă în „contradicția conștiinței religioase”. Cu toate că el desparte rînduiala lumii de activitatea ei, creînd astfel dualismul unei mase moarte și al criticii (*Rudolf*), el este totuși nevoit să acorde iarăși rînduiei lumii și masei anumite atribute ale divinității și să construiască în persoana Mărgăritei unitatea speculativă a amîndurora, a lui *Rudolf* și a lumii (vezi „*Critica sinopticiilor*”, vol. I, pag. 39).

În afară de relațiile reale dintre *proprietarul casei* („forța individuală” activă) și *imobilul* său („baza obiectivă”), speculația mistică și estetica speculativă mai au nevoie și de un al treilea element, de *unitate speculativă, concretă*, de un *subiect-obiect* care să *îmbine* într-o *singură* persoană atît imobilul cît și pe proprietar. Deoarece speculației nu-i plac mijlocirile naturale în toată vasta lor amănunțime, ea nu observă că aceeași „frîntură din rînduiala lumii”, de pildă imobilul, care pentru unul, pentru proprietar de pildă, constituie o „bază obiectivă”, este pentru altul, pentru constructorul casei de pildă, un „episod epic”. Critica critică, care reproșează „artea romantice” „dogma unității”, vrea acum, pentru a obține un „tot cu adevărat unitar”, o „adevărată unitate”, să pună în locul legăturii firești și omenești dintre rînduiala lumii și evenimentele lumii, o legătură fantezistă, un subiect-obiect mistic, așa cum *Hegel* pune în locul legăturii reale dintre om și natură un subiect-obiect absolut, care *reprezintă* în același timp întreaga natură și întreaga omenire, adică *spiritul absolut*.

În persoana *Mărgăritei* critice, „vina generală a epocii, vina misterului” devine „*misterul vinii*”, după cum în persoana băcanului înglodat în datorii vina generală a misterului devine *misterul datoriiilor*.

Prin analogie cu maica domnului, *Mărgărita* ar fi trebuit să fie, *propriu-zis, mama lui Rudolf*, mîntuitorul lumii. D-l Szeliga ne-o spune cît se poate de lămurit :

„Potrivit *succesiunii logice*, Rudolf ar trebui să fie *fiul Mărgăritei*”.

Deoarece însă el nu este fiul, ci tatăl ei, d-l Szeliga găsește aici „un nou mister, constînd în aceea că adeseori prezentul nu naște viitorul, ci un trecut de mult apus”. Ba mai mult, el descoperă un alt mister, și mai mare, care contrazice statistica de masă (*die massenhafte Statistik*), și anume misterul că „un copil care la rîndul său nu devine tată sau mamă și coboară neprihănit și virgin în mormînt... este *prin esența sa... fiică*”.

D-l Szeliga urmează cu fidelitate speculația hegeliană atunci cînd, potrivit „*succesiunii logice*”, consideră că fiica este mama tatălui ei. În filozofia istoriei, ca și în filozofia naturii, Hegel consideră că fiul o naște pe mama, spiritul naște natura, religia creștină naște păgînismul, rezultatul naște începutul.

După ce a dovedit că, potrivit „*succesiunii logice*”, *Mărgărita* ar fi trebuit să fie mama lui Rudolf, d-l Szeliga dovedește acum contrariul, și anume că, „pentru a corespunde întru totul *ideii* pe care o întruchipează în epopeea *noastră*, ea *nu trebuie să devină niciodată mamă*”. Aceasta dovedește, în orice caz, că ideea epopeii noastre și succesiunea logică a d-lui Szeliga se contrazic una pe alta.

Mărgărita speculativă nu este altceva decît „*întruchiparea unei idei*”. Dar care este această idee ? „Ea, *Mărgărita*, are totuși menirea să înfățișeze *oarecum* ultima lacrimă melancolică pe care o varsă trecutul înainte de a apune definitiv”. Ea înfățișează o lacrimă alegorică, și nici măcar atîta lucru ea *totuși* nu *reprezintă* decît numai „*oarecum*”.

Nu-l vom urma mai departe pe d-l Szeliga în descrierea *Mărgăritei*. Îi lăsăm ei plăcerea de a fi, după prescripția d-lui Szeliga, „în contrast *absolut* cu *toată lumea*”, contrast tot atît de misterios ca și însușirile lui dumnezeu.

Nu ne vom apuca de asemenea să cercetăm amănunțit „*adevăratur mister*” pe care „*dumnezeu* l-a sădit adînc în sufletul oamenilor” și la care „*totuși*” face „*oarecum*” aluzie

persoana speculativă a Mărgăritei. Trecem acum de la Mărgărita d-lui Szeliga la Fleur de Marie a lui Eugène Sue și la miraculosul tratament critic curativ la care o spune Rudolf.

b) *Fleur de Marie*

Pe Marie o găsim în mijlocul borfașilor ca prostituată, ca roabă a stăpînei unei taverne de borfași. În această situație înjositoare, ea păstrează o noblețe sufletească umană, o naturalețe și o frumusețe umană care impun mediului înconjurător, o ridică deasupra lui și fac din ea floarea poetică a acestui mediu de borfași, denumită în virtutea acestor însușiri Fleur de Marie.

Este necesar s-o urmărim cu atenție pe Fleur de Marie de la prima ei apariție, pentru a putea compara chipul ei *inicial* cu *metamorfoza* lui *critică*.

Cu toată gingășia ei, Fleur de Marie se arată a fi chiar de la început o ființă dotată cu curaj, energie, voioșie, elasticitate de caracter, calități care constituie unica explicație a dezvoltării ei omenești în cadrul situației *neomenești* în care se află.

Împotriva Parlăgiului care o maltratează, ea se apără cu foarfece. Aceasta e prima situație în care o întâlnim. În această scenă ea nu apare ca un miel lipsit de apărare, care, fără a opune vreo împotrivire, cedează în fața forței brutale, ci ca o fată care știe să-și apere drepturile și care știe să susțină o luptă.

În spelunca din Rue aux Fèves, în prezența Parlăgiului și a lui Rudolf, ea înșiră povestea vieții sale. În timpul povestirii, ea *ride* de glumele Parlăgiului. Ea se acuză că, ieșind din închisoare, în loc să-și caute de lucru, a cheltuit cu trăsurile și cu gâtelile cei 300 de franci cîștigați acolo, „dar n-am avut pe nimeni care să mă sfătuiască”. Amintirea marii catastrofe a vieții ei — faptul că s-a vîndut gazdei de hoți — o întristează. Pentru prima dată de cînd era copilă, ea își amintește de toate întîmplările acestea.

„Le fait est, que ça me chagrine de regarder ainsi derrière moi.. ça doit être bien bon d'être honnête” *.

La îndemnul ironic al Parlăgiului de a deveni cinstită, ea exclamă :

* — „Da, mă cuprinde tristețea cînd privesc înapoi... trebuie să fie tare bine să fii cinstit”. — *Nota Trad.*

„Honnête, mon dieu ! et avec quoi donc veux-tu que je sois honnête ?” *

Ea declară categoric că nu e o „plângăreață” :

„Je ne suis pas pleurnicheuse” ** ;

dar situația ei în viață e tristă...

„Ça n'est pas gai” ***.

În sfârșit, în opoziție cu *pocăința* creștină, ea rostește, vorbind despre trecutul ei, următorul principiu omenesc *stoic* și totodată *epicurean* al omului liber și puternic :

„Enfin ce qui est fait, est fait” ****

S-o urmărim acum pe Fleur de Marie în prima ei plimbare cu Rudolf.

„Conștiința situației tale îngrozitoare trebuie să te fi chinuit adesea” — spune Rudolf, care arde de nerăbdare să înceapă o conversație morală.

„Da” — răspunde ea —, de multe ori priveam peste parapet apele Senei, dar apoi ridicam ochii și vedeam florile, soarele, și-mi spuneam : riul va fi întotdeauna aici, eu n-am nici 17 ani, cine știe ? Dans ces moments-là, il me semblait que mon sort n'était pas mérité, qu'il y avait en moi quelque chose de bon. Je me disais, on m'a bien tourmenté, mais au moins je n'ai jamais fait de mal à personne” *****.

Fleur de Marie consideră că situația în care se găsește ea nu este un rezultat al creației ei libere, o expresie a eului ei, ci o soartă pe care nu a meritat-o. Această soartă nefericită se mai poate schimba. Ea, Fleur de Marie, este încă tânără.

În concepția Mariei, *binele* și *răul* nu sînt *abstracțiunile morale* ale binelui și răului. Ea este *bună* pentru că nu a pricinuit nimănui nici o *suferință*, ea a fost totdeauna *omenoasă* față de mediul neomenos ce o înconjură. Ea este *bună* pentru că soarele și florile îi dezvăluie propria ei natură însoțită și nevinovată ca o floare. Ea este *bună* pentru că e încă

* — „Cinstită, dumnezeule ! dar cu ce vrei să fiu cinstită ?” — *Nota Trad.*

** — „Eu nu sînt o plîngăreață”. — *Nota Trad.*

*** — „Viața nu prea e veselă”. — *Nota Trad.*

**** — „În sfârșit, ce s-a făcut e făcut”. — *Nota Trad.*

***** — „În clipele acelea mi se părea că n-am meritat o asemenea soartă, că există în mine ceva bun. Îmi spuneam că am fost mult chinuită, dar că barem n-am făcut rău nimănui”. — *Nota Trad.*

tînără, plină de speranță și de curaj. Situația ei nu este bună, pentru că îi impune o constrîngere nefirească, pentru că nu este expresia pornirilor ei omenești, nu este realizarea dorințelor ei omenești, pentru că e chinuită și lipsită de bucurii. Drept criteriu pentru aprecierea situației ei în viață îi servește propria ei individualitate, ființa ei naturală, și nu idealul binelui.

În mijlocul naturii, unde lanțurile vieții burgheze cad, unde Fleur de Marie își poate manifesta în voie propria ei fire, ea vedește o clocotitoare bucurie de a trăi, o sensibilitate bogată, o admirație omenească față de frumusețile naturii, ceea ce dovedește că situația ei în societate nu a atins-o decît în mod superficial, că această situație nu este decît o soartă nefericită și că ea însăși nu e nici bună nici rea, ci pur și simplu umană.

„Monsieur Rodolphe, quel bonheur... de l'herbe, des champs ! Si vous vouliez me permettre de descendre, il fait si beau... j'aimerais tant à courir dans ces prairies !” *

După ce coboară din trăsură, îi culege flori lui Rudolf și, „de bucurie, aproape că nu poate să vorbească” etc. etc.

Rudolf îi face cunoscut că o va duce la ferma doamnei George. Acolo va putea vedea porumbare, grajduri etc. ; acolo se găsește lapte, unt, fructe etc., o adevărată fericire pentru acest copil. Se va amuza, acesta e primul ei gînd. „C'est à n'y pas croire... comme je veux m'amuser !” ** Ea îi explică lui Rudolf în chipul cel mai naiv că e singură vinovată de nenorocirea ei. „Tout mon sort est venu de ce que je n'ai pas économisé mon argent” ***. De aceea ea îl sfătuiește să fie econom și să depună banii la casa de economii. Imaginația ei este absorbită de castelele din Spania pe care i le zugrăvește Rudolf. Ea se-ntristează numai la gîndul că „a uitat prezentul” și că „contrastul dintre acest prezent și visul unei existențe luminoase și fericite îi amintește grozăvia situației în care se află”.

Pînă acum am văzut-o pe Fleur de Marie în chipul ei inițial, necritic. Eugène Sue s-a ridicat deasupra orizontu-

* — „D-le Rudolf, ce fericire... iarbă, cîmpii ! Îmi dați voie să cobor, vremea e atît de frumoasă... aș alerga cu atîta plăcere pe aceste cîmpii !” — Nota Trad.

** — „Nici nu vă puteți închipui... cît aș vrea să mă amuz !” — Nota Trad.

*** — „Tot ce mi s-a întîmplat provine de acolo că nu m'am economisit banii”. — Nota Trad.

lui concepției sale mărginite despre lume. El a sfidat prejudecățile burgheziei. Iar acum, pentru a-și ispăși cutezanța, pentru a-și câștiga aprobarea tuturor babelor și moșnegilor, a întregii poliții pariziene, a religiei curente și a „criticii critice”, el o va da pe Fleur de Marie pe mâna eroului Rudolf.

Madame George, în a cărei îngrijire Rudolf o dă pe Fleur de Marie, este o femeie nenorocită, ipohondră și bigotă. Din primul moment ea întâmpină copila cu cuvintele onctuoase că „dumnezeu binecuvîntează pe cei care îl iubesc și se tem de el, pe cei care au fost nenorociți și se căiesc”. Rudolf, omul „criticii pure”, îl cheamă pe Laporte, un biet popă îmbătrînit în superstiții. Menirea acestui popă este de a înfăptui transformarea critică a lui Fleur de Marie.

Marie se apropie veselă și fără timiditate de bătrînul popă. Cu brutalitatea creștină care îl caracterizează, Eugène Sue pune un „instinct uimitor” să-i șoptească la ureche că „rușinea sfîrșește acolo unde începe pocăința și ispășirea”, adică în sînul bisericii, singura care poate mîntui sufletele. El uită voioșia ei nestingherită din timpul plimbării, bucurie trezită de frumusețile naturii și de compătımirea prietenoasă a lui Rudolf, care n-a fost umbrită decît de gîndul ei că trebuie să se întoarcă la stăpîna tavernei de borfași.

Popa Laporte își ia din primul moment un aer *suprapămîntesc*. Primele sale cuvinte sînt :

„Mila lui *dumnezeu* este nemărginită, scumpa mea copilă ! El ți-a dovedit-o nepărăsindu-te în încercări foarte dureroase... Omul generos care te-a salvat a îndeplinit *cuvîntul Scripturii*” (luați aminte : *cuvîntul Scripturii*, și nu un scop omenesc !) „care glăsuiește : domnul este aproape de cei care îl cheamă ; el va împlini dorințele celor care îl cheamă ; el va auzi chemarea lor și-i va salva... Domnul își va desăvirși opera sa”.

Marie nu pricepe încă sensul *rău intenționat* al acestei predici popești. Ea răspunde :

„Mă voi ruga pentru acei care s-au îndurat de mine și care m-au readus pe căile domnului”.

Primul ei gînd *nu* se îndreaptă spre dumnezeu, ci spre salvatorul ei *omenesc* ; nu pentru iertarea *propriilor* ei păcate, ci pentru *dînsul* vrea ea să se roage. Ea este convinsă că rugăciunea ei va contribui la mîntuirea altora. Mai mult chiar, ea este încă atît de naivă, încît își închipuie că *a și fost adusă* pe căile domnului. Popa se consideră obligat să spulbere această iluzie contrară credinței.

„În curind — o întrerupe el —, în curind îți vei câștiga iertarea, iertarea marilor tale păcate... căci, după cum a spus prorocul : domnul îi sprijină pe toți cei care sint gata să cadă”.

Atragem atenția cititorului asupra întorsăturilor neomeoase din cuvintele acestui preot. În curind vei câștiga iertarea ! Păcatele tale încă nu ți-au fost iertate.

Și dacă, în prima sa convorbire cu Fleur de Marie, Laporte caută să trezească în ea *conștiința că e o păcătoasă*, la rîndul său Rudolf îi oferă la plecare o *cruce de aur*, simbolul *răstignirii creștine* care o așteaptă.

Marie locuiește de cîtva timp la ferma doamnei George. Să ascultăm mai întii o convorbire între bătrînul popă Laporte și doamna George. Laporte consideră că, în ceea ce o privește pe Marie, nici nu poate fi vorba de „măritiș”, „de-oarece, cu toată cheazășia lui, nici un bărbat nu va avea curajul să înfrunte trecutul care a pîngărit tinerețea ei”. El adaugă că ea „are de ispășit păcate mari” și că „simțul moral ar fi trebuit s-o țină pe calea cea dreaptă”. Și asemenea unui burghez de cea mai vulgară speță, el demonstrează că omul are posibilitatea de a rămîne pe calea cea dreaptă : „Există multe inimi caritabile la Paris”. Fățarnicul preot știe prea bine că la orice oră aceste inimi caritabile trec nepăsătoare pe lîngă fetițele de 7—8 ani care, pe străzile cele mai aglomerate ale Parisului, pînă în miez de noapte oferă trecătorilor *allumettes* * sau alte lucruri asemănătoare, așa cum făcea pe vremuri Marie, și a căror soartă viitoare este, aproape fără excepție, aceea a Mariei.

Popa și-a propus să obțină *pocăirea Mariei* ; în cugetul lui, el a *condamnat-o*. S-o urmărim pe Marie în cursul unei plimbări de seară cu bătrînul Laporte, pe care ea îl conduce acasă.

„Privește, copila mea — începe el cu o elocință onctuoasă —, orizontul nesfîrșit, ale cărui margini nici nu se mai văd” (se lăsase seara). „Mî se pare că liniștea și nemărginirea aproape că ne sugerează ideea veșniciei... Îți spun acestea, Marie, pentru că ești sensibilă față de frumusețile creației... Am fost adeseori mișcat văzînd ce admirație religioasă îți inspiră ele ție, care ai fost atîta timp lipsită de orice simț religios”.

Popa a și reușit să transforme într-o admirație *religioasă* bucuria naivă, nemijlocită, pe care Marie o resimte în fața frumuseților naturii. Pentru ea *natura* s-a și degradat, devenind o natură *creștinizată*, smerită, o *creație*. Oceanul străveziu al văzduhului a fost degradat și transformat în simbolul

* — chibrituri. — *Nota Trad.*

șters al unei *veșnicii* lîncede. Ea a și înțeles că toate manifestările omenești ale ființei sale erau „*profane*”, că ele erau lipsite de religie, de adevăratul har, că erau nereligioase, neglegiuite. Popa trebuie s-o înjosească în propriii ei ochi, să terfelească în noroi forțele și darurile ei naturale și spirituale, ca s-o pregătească pentru darul supranatural pe care i-l promite, pentru *botez*.

Cînd Marie vrea să-i facă popii o mărturisire, cerîndu-i să fie îngăduitor, el răspunde :

„*Domnul ți-a dovedit că e milostiv*”.

Marie nu trebuie să creadă că îngăduința care i se arată este atitudinea firească, de la sine înțeleasă, pe care o ființă omenească înrudită o are față de ea ca ființă omenească. Ea trebuie să vadă în această îngăduință o manifestare a milei și a îndurării nemărginite, supranaturale, supraomenești ; ea trebuie să vadă în *îngăduința omenească o manifestare a milei dumnezeiești*. Ea trebuie să transforme toate relațiile omenești și firești în *relații* transcendente *cu dumnezeu*. Felul în care Fleur de Marie răspunde la palavrageala popii despre mila domnului, dovedește în ce măsură a și stricat-o doctrina religioasă.

Ea spune că îndată ce a ajuns în situația ei nouă, mai bună, a fost copleșită de senzația *noii ei fericiri*.

„Tot timpul mă gindeam la d-l Rudolf. Adesea ridicam, ochii spre cer, dar nu pe dumnezeu îl căutam eu acolo, ci pe d-l Rudolf, pentru a-i mulțumi din adîncul sufletului. Da, părinte, *mă recunosc vinovată, mă gindeam mai mult* la el decît la dumnezeu ; căci *el* a făcut pentru mine ceea ce numai dumnezeu singur ar fi putut să facă... Eram *fericită*, fericită ca un om care a scăpat pentru totdeauna dintr-o mare primădie”.

Fleur de Marie a și ajuns să creadă că a făcut ceva detestabil considerînd că situația ei nouă, fericită ar fi pur și simplu ceea ce este *în realitate*, o fericire nouă, adică adoptînd față de această situație o atitudine naturală, și nu una supranaturală. Ea a și ajuns să se acuze de faptul că în omul care a salvat-o a văzut ceea ce el a fost *în realitate*, adică pe salvatorul ei, în loc să-i substituie un salvator imaginar, pe *dumnezeu*. Ea a și ajuns sub puterea fățarniciei religioase, care răpește *unui alt om* meritul pe care acesta și l-a cîștigat în fața mea și atribuie acest merit lui dumnezeu, considerînd,

în genere, că tot ce e omenesc la om îi este străin acestuia, iar tot ce este neomenesc la el constituie proprietatea lui *adevărată*.

Marie ne povestește că *transformarea religioasă* a ideilor și sentimentelor ei, a atitudinii ei față de viață se datorește doamnei George și lui Laporte.

„Cînd Rudolf m-a scos din oraș, aveam deja conștiința nelămurită a înjosirii mele, dar educația, sfaturile și exemplele pe care le-am căpătat de la dv. și de la doamna George m-au făcut să înțeleg... că am fost mai mult vinovată decît nenorocită... Dv. și doamna George m-ați făcut să înțeleg cit de adînc este abisul decăderii mele”.

Aceasta înseamnă că, mulțumită preotului Laporte și doamnei George, s-a produs în cugetul ei înlocuirea conștiinței omenești, și deci suportabile, a înjosirii proprii, prin conștiința creștină, și deci insuportabilă, a unei decăderi fără margini. Popa Laporte și bigota doamnă George au învățat-o să se judece din *punctul de vedere al religiei creștine*.

Marie își dă seama de imensitatea suferințelor morale spre care a fost împinsă. Ea spune :

„Dacă conștiința binelui și a răului trebuia să-mi aducă atîta chin, de ce nu m-ați lăsat în voia soartei mele nenorocite?... Dacă n-aș fi fost smulsă din prăpastia în care mă aflam, mizeria și bătăile m-ar fi omorît foarte curînd; cel puțin aș fi murit fără să fi cunoscut o puritate pe care mi-o voi dori mereu în zadar”.

Om fără inimă, popa îi răspunde :

„Chiar și cea mai nobilă ființă, dacă trăiește o singură zi în mocirla din care ai fost scoasă tu, rămîne *stigmatizată pe veci*. Aceasta este *legea imuabilă a justiției divine*”.

Adînc rănită de acest mîeros *blestem popesc*, Fleur de Marie exclamă :

„Aceasta înseamnă, părinte, că nu mai am nici o speranță”.

Căruntul sclav al religiei răspunde :

„Trebuie să renunți la orice speranță de a smulge din viața ta această pagină tristă, dar trebuie să-ți pui speranța în *mila nemărginită a domnului*. Biet copil, aici pe *pămînt* vei avea parte de lacrimi, de pocăință și de ispășire, dar *acolo, acolo sus*, vei căpăta într-o bună zi iertare și vei dobîndi *fericirea veșnică!*”

Marie încă nu e îndeajuns de prostită pentru a se liniști la gîndul iertării și al fericirii veșnice în ceruri.

„Indurare, dumnezeule, îndurare ! — exclamă ea. — Sint încă atit de tinără... nenorocita de mine !”

Și sofistica fățarnică a preotului ajunge la apogeu :

„Dimpotrivă, ferice de tine, Marie, ferice de tine ! Domnul îți trimite amarnice, dar binefăcătoare muștrări de cuget ! Ele dovedesc sensibilitatea *religioasă* a sufletului tău... de fiecare din suferințele tale se va ține seama acolo sus. Crede-mă, dumnezeu te-a lăsat pentru o clipă pe drumul cel rău, pentru a-ți acorda apoi *gloria pocăinței* și răsplata veșnică cuvenită *ispășirii*”.

Din această clipă, Marie a devenit *sclava conștiinței că este o păcătoasă*. Dacă înainte, în situația cea mai nenorocită din viața ei, a știut să-și formeze o individualitate omenească simpatică și, în condiții de înjosire exterioară, a fost conștientă de esența *ei omenească* ca de *adevărata ei esență*, acum această murdărie a actualei societăți, care o atinsese numai superficial, devine în ochii ei esența ei intimă, iar auto-flagelarea ipohondrică neîncetată în legătură cu acest fapt devine pentru ea o datorie, misiunea pe care dumnezeu i-a hărăzit-o în viață, însuși scopul existenței ei. Dacă înainte ea se lăuda : „Je ne suis pas pleurnicheuse”, și spunea : „Ce qui est fait, est fait”, acum autotorturarea devine pentru ea un *bine* și *pocăința o glorie*.

Mai tirziu iese la iveală că Fleur de Marie e fiica lui Rudolf. O regăsim ca prințesă de Geroldstein. Să ascultăm o convorbire între ea și tatăl ei :

„En vain je prie Dieu de me délivrer de ces obsessions, de remplir uniquement mon coeur de son pieux amour, de ses saintes espérances, de me prendre enfin toute entière, puisque je veux me donner toute entière à lui... il n'exauce pas mes vœux — sans doute, parce que mes préoccupations *terrestres* me rendent indigne d'entrer en communion avec lui” *.

După ce omul a ajuns să înțeleagă că rătăcirile sale sînt crime *imense* împotriva lui dumnezeu, el poate fi sigur de *minuire* și *iertare* numai dacă se dăruiește *cu totul* lui dumnezeu, dacă renunță *cu totul* la lume și la preocupările lumești. După ce Fleur de Marie a înțeles că eliberarea din situația ei inumană a fost o minune *dumnezeiască*, ea trebuie să ajungă, *la*

* — „În zadar mă rog lui dumnezeu să mă scape de aceste obsesii. să-mi umple inima numai cu iubire pioasă pentru el, cu speranțe sfinte. să mă ia, în sfîrșit, cu totul la el, deoarece vreau să-i dăruiesc întreaga mea ființă... El nu-mi ascultă ruga... fără indoială, pentru că preocupările mele *pămîntești* mă fac nedemnă de a mă apropia de el”. — *Nota Trad.*

rîndul ei, o *sfîntă* pentru a fi demnă de această *minune*. Dragostea ei omenească trebuie să se transforme în dragoste religioasă, năzuința spre fericire în năzuință spre fericirea veșnică, satisfacțiile lumești în speranțe sfinte, comunicarea cu oamenii într-o comunicare cu Dumnezeu. Dumnezeu trebuie s-o ia cu totul. Ea însăși ne dezvăluie misterul de ce nu o ia cu totul. Ea încă nu i s-a *dăruit* cu totul, inima ei mai e *stăpînită* de preocupări pămîntești. Aceasta este ultima răbufnire a naturii ei viguroase. Ea se dăruiește cu totul lui Dumnezeu, renunțînd cu totul la lume și ducîndu-se la *mănăstire*.

De vrei să te-nchizi într-un schit,
N-o face-nainte de a fi greșit.
De-i greși mai întii, de vei păcătui,
Vei avea cel puțin de ce te căi
Și astfel parte avea-vei din plin
De-a sihastrului bucurie, de-al pocăinței chin (Goethe)⁶⁴.

La mănăstire, datorită intrigilor lui Rudolf, Fleur de Marie este promovată în postul de *stareță*. La început ea refuză să accepte acest post, socotindu-se nedemnă de a-l ocupa. Stareța cea bătrînă caută s-o convingă :

„Je vous dirai plus, ma chère fille, avant d'entrer au bercail, votre existence aurait été aussi égarée, qu'elle a été au contraire pure et louable... que les *vertus évangéliques*, dont vous avez donné l'exemple depuis votre séjour ici, expieraient et rachèteraient encore aux yeux du Seigneur un passé si coupable qu'il fût“ *

Din cuvintele stareței vedem că virtuțile lumești ale lui Fleur de Marie s-au transformat în virtuți evanghelice, sau, mai bine zis, adevăratele ei virtuți trebuie să capete o formă evanghelică, caricaturizată.

La cuvintele stareței, Marie răspunde :

„Sainte mère, je crois maintenant pouvoir accepter“ **.

Viața la mănăstire nu corespunde individualității Mariei ; ea moare. Creștinismul o consolează numai în închipuire, sau consolarea ei creștină este tocmai distrugerea vieții și ființei ei reale, este moartea ei.

* — „Îți voi mai spune ceva, draga mea copilă, chiar dacă înainte de a intra în sînul bisericii viața ta ar fi fost tot atît de rătăcită pe cît a fost, dimpotrivă, pură și lăudabilă... și încă *virtuțile evanghelice* de care ai dat dovadă de cînd ești aici ar ispăși și șterge în ochii domnului un trecut oricît de plin de păcate“. — *Nota Trad.*

** — „Preacuvioasă maică, cred că acum voi putea să accept“. — *Nota Trad.*

Așadar, Rudolf a transformat-o pe Fleur de Marie mai întâi într-o păcătoasă pocăită, apoi din păcătoasă pocăită a transformat-o în călugăriță și, în sfârșit, din călugăriță a transformat-o în cadavru. La înmormântarea ei, în afară de preotul catolic, mai ține un discurs funebru și preotul *critic* Szeliga.

Vorbind despre existența ei „*nevinovată*”, el o numește existența ei „*trecătoare*” și o opune „vinovăției veșnice și de neuitat”. El o laudă pe Fleur de Marie pentru faptul că „*ultima*” ei „*sufolare*” a fost „o rugă pentru iertare și îndurare”. Dar așa cum pastorul protestant, după ce vorbește despre necesitatea harului divin, despre participarea defunctului la păcatul originar general și despre tăria conștiinței sale de păcătos, trece neapărat apoi la o elogiere *lumească* a virtuților defunctului, tot astfel și d-l Szeliga folosește următoarea formulă :

„Și totuși ea *personal* nu are pentru ce să ceară iertare”.

În cele din urmă, el aruncă pe mormântul Mariei floarea cea mai ofilită a elocvenței de amvon :

„Curată în adincul inimii, cum arareori a fost vreun om, a adormit întru domnul”.

Amin !

3. Dezvăluirea misterelor dreptului

a) *Profesorul, sau noua doctrină penală. Misterul dezvăluit al sistemului detențiunii celulare.*
Mistere medicale

Profesorul este un criminal de o forță trupească herculeană și de o mare energie spirituală. Prin educație, el este un om cult, instruit. El, atletul pasionat, intră în conflict cu legile și obiceiurile societății burgheze, care are drept criteriu general mediocritatea, morala fragilă și tranzacțiile pe tăcute. El devine ucigaș și se dedă la tot felul de excese de care poate fi capabil un temperament năvalnic care nu găsește nicăieri o activitate omenească pe măsură sa.

Rudolf a pus mâna pe acest răufăcător. El vrea să-l transforme în mod critic și să creeze în persoana lui un exemplu pentru lumea *juridică*. El este în dezacord cu lumea juridică nu în ceea ce privește „*pedeapsa*” însăși, ci în ceea ce privește *felul* pedepsei și *modul* de a o aplica. El inventează,

după expresia semnificativă a doctorului negru David, o 'doctrină penală demnă de „*cel mai mare criminalist german*” și care a avut mai târziu norocul să fie susținută cu seriozitate și temeinicie germană de un criminalist german. Lui Rudolf nici nu-i trece prin minte că cineva s-ar putea ridica *deasupra* nivelului criminaliștilor ; ambiția sa este de a fi „*cel mai mare criminalist*”, *primus inter pares* *. El pune pe doctorul negru David să-l *orbească* pe Profesor.

Rudolf repetă, mai întâi, toate obiecțiile vulgare împotriva pedepsei cu moartea, care, zice el, n-are nici un efect asupra criminalului, n-are nici un efect asupra poporului, pentru care constituie numai a spectacol distractiv.

Rudolf face apoi o distincție între Profesor și *sufletul* Profesorului. Nu salvarea omului, a Profesorului *real* îl preocupă pe el, ci *mîntuirea spirituală a sufletului* acestuia.

„Mîntuirea unui suflet — perorează el — este o cauză sfintă... Orice crimă poate fi *ispășită* și răscumpărată, a spus Mîntuitorul, însă numai de către acela care vrea cu adevărat să-și ispășească vina și să se *po-căiască*. Trecerea de la tribunal la eșafod este prea scurtă... Tu «(Profesorul)» ai abuzat în mod criminal de *puterea* ta, și de aceea eu îți voi paraliza puterea... vei tremura în fața celui mai slab, pedeapsa ta va fi pe măsura crimei tale... dar această pedeapsă teribilă îți va lăsa cel puțin orizontul infinit al *pocăinței*... Nu te despart decît de lumea exterioară, pentru ca să te scufund pe tine, *singur* cu amintirea infamiilor tale, în întunericul de nepătruns al nopții... Vei fi nevoit să privești în tine însuți... Conștiința ta, pe care ai degradat-o, se va trezi și te va duce pe calea *ispășirii*”.

Deoarece Rudolf consideră că *sufletul* este *sfînt*, în timp ce *corpul* omului este *profan* ; deoarece el consideră că, în consecință, numai sufletul este adevărata esență, pentru că sufletul, potrivit modului critic în care d-l Szeliga descrie omenirea, aparține cerului, înseamnă că trupul Profesorului, forța sa nu aparțin omenirii, manifestarea acestei forțe nu trebuie transformată în sens omenesc și restituită omenirii, ea nu trebuie tratată ca fiind o esență omenească în sine. Profesorul a abuzat de forța sa, Rudolf paralizează, schilodește, nimicește această forță. Nu există mijloc mai *critic* de a te debarasa de manifestările pervertite ale unei forțe esențiale omenesti decît nimicirea acestei forțe esențiale. Acesta este tocmai mijlocul creștin, care constă în a scoate ochiul dacă acesta îți pricinuieste supărări, în a tăia mîna dacă aceasta îți pricinuieste supărări ; într-un cuvînt, un mijloc

* — primul între egali. — *Nota Trad.*

care omoară trupul dacă acesta îți pricinuieste supărări, căci ochiul, mîna, trupul sînt de fapt numai accesorii superflue și păcătoase ale omului. Trebuie să ucidem natura omenească pentru a-i vindeca bolile. Știința juridică a masei (massenhafte Jurisprudenz), care în cazul de față coincide cu știința juridică critică, consideră și ea că *schilodirea*, paralizarea forțelor omenești este antidotul manifestărilor distructive ale acestor forțe.

Pe Rudolf, omul criticii pure, îl incomodează în criminalistica profană numai trecerea prea rapidă de la tribunal la eșafod. El vrea, dimpotrivă, ca *răzbunarea* care lovește în criminal să se îmbine cu *pocăirea* lui și cu *conștiința păcatului* săvîrșit, pedeapsa corporală cu pedeapsa spirituală, tortura senzorială cu tortura nesenzorială a căinței. Pedeapsa profană trebuie să fie totodată și un mijloc de educare creștină-morală.

Această doctrină penală care leagă *dreptul de teologie*, acest „mister dezvăluit al misterelor”, nu este nimic altceva decît teoria bisericii *catolice*, așa cum a expus-o pe larg *Bentham* în opera sa „Teoria pedepselor și a recompenselor”. În aceeași luorare, *Bentham* a dovedit ineficacitatea morală a actualelor pedepse. El numește pedepsele legale „*parodii judiciare*”.

Pedeapsa pe care Rudolf o aplică Profesorului este aceea pe care *Origen* și-a aplicat-o singur. Rudolf îi *răpește* Profesorului bărbăția, lipsindu-l de un *organ de creație*, ochiul. „Ochiul este lumina corpului”. Faptul că Rudolf a ales tocmai *orbirea* face cinste instinctului său religios. Aceasta este pedeapsa care a fost folosită în mod obișnuit în împărăția preacreștină a Bizanțului și care a înflorit în viguroasa epocă de tinerețe a statelor germanice creștine din Anglia și din Franța. Separarea omului de lumea exterioară senzorială, scufundarea lui forțată în lumea lui interioară abstractă pentru a-l sili să se îndrepte — orbirea — este o consecință necesară a doctrinei creștine, conform căreia înfăptuirea deplină a acestei separări, izolarea pură a omului de orice contact cu lumea și concentrarea lui asupra „*eului*” său spiritual, constituie *binele însuși*. Dacă Rudolf nu-l închide pe Profesor într-o mănăstire adevărată, așa cum se obișnuia în Bizanț și în statul franc, el îl închide în orice caz într-o mănăstire ideală, în mănăstirea unui întuneric de nepătruns în care nu răzbește lumina lumii din afară, în mănăstirea unei conștiințe inactive și a unei conștiințe a păcatului săvîrșit, populată numai de fantomele amintirilor.

O anumită jenă speculativă nu-i permite d-lui Szeliga să aprobe fățiș doctrina penală inventată de eroul său Rudolf, adică îmbinarea pedepsei lumești cu pocăința și cu ispășirea creștină. În schimb, el îi substituie — firește, tot ca un mister care abia trebuie dezvăluit lumii — teoria potrivit căreia pedeapsa trebuie să înalțe pe criminal și să facă din el „*judecătorul*” „*propriei*” sale crime.

Misterul acestui mister dezvăluit îl constituie teoria *hegeliană* a pedepsei. După Hegel, pedeapsa este sentința pe care criminalul și-o pronunță singur. *Gans* a dezvoltat această teorie mai amănunțit. La Hegel ea nu este decît *vălul speculativ* al străvechiului *jus talionis**, dezvoltat de *Kant* ca *singura* teorie *juridică* a pedepsei. La Hegel, autojudecarea criminalului rămîne o simplă „*idee*”, o interpretare pur speculativă a *sanctiunilor penale empirice curente*. De aceea în concepția lui Hegel alegerea formei pedepsei este lăsată pe seama fiecărei trepte de dezvoltare a statului, adică el lasă pedeapsa așa cum există. Tocmai prin aceasta el se dovedește a fi mai critic decît imitatorul său critic. O doctrină *penală* care vede în infractor și *ființa lui de om* poate să facă acest lucru numai în *abstracție*, numai în închipuire, tocmai pentru că *pedeapsa*, *constrîngerea* sînt în contradicere cu modul *uman* de a proceda. De altfel aplicarea practică a acestei teorii ar fi imposibilă. Locul legii abstracte l-ar lua arbitrarul pur subiectiv, deoarece în fiecare caz în parte adaptarea pedepsei la individualitatea infractorului ar depinde de aprecierea unor persoane oficiale, „*onorabile și cumsecade*”. Chiar *Platon* înțelegea că *legea* trebuie să fie unilaterală și că *trebuie să facă abstracție* de orice individualitate. Dimpotrivă, în cadrul unor relații *umane*, pedeapsa nu va fi *într-adevăr* nimic altceva decît sentința pe care infractorul o pronunță împotriva lui însuși. Nimănui nu-i va trece prin minte să-l convingă pe infractor că o *constrîngere exterioară*, exercitată de alții asupra persoanei sale, ar fi o constrîngere exercitată de el asupra lui însuși. În *ceialți* oameni, el va găsi, dimpotrivă, salvatori firești care îl vor izbăvi de pedeapsa pe care și-a aplicat-o singur, ceea ce înseamnă că raportul va fi cu totul inversat.

Rudolf exprimă gîndul său cel mai intim, adică dezvăluie scopul urmărit prin orbirea Profesorului, atunci cînd îi spune acestuia :

„*Chacune de tes paroles sera une prière*” **.

* — legea talionului. — *Nota Trad.*

** — „Fiecare cuvînt al tău va fi o rugăciune”. — *Nota Trad.*

El vrea să-l învețe să se roage. El vrea să-l schimbe pe acest tilhar de o forță herculeană și să facă din el un călugăr, care să nu se ocupe decît de rugăciuni. Cît de umană este, în comparație cu această cruzime creștină, doctrina penală obișnuită care decapitează pur și simplu un om atunci cînd vrea să-l distrugă ! În sfîrșit, se înțelege de la sine că ori de cîte ori legislația reală și-a propus în mod sincer sarcina de a contribui la îndreptarea infractorilor, ea a procedat mult mai rațional și mai uman decît acest Harun al Rașid german. Cele patru colonii agricole olandeze, colonia de delincvenți din Ostwald, în Alsacia, sînt experiențe cu adevărat umane în comparație cu orbirea Profesorului. Așa cum Rudolf o ucide pe Fleur de Marie dînd-o în seama popii și a conștiinței că este o păcătoasă, așa cum îl ucide pe Parlăgiu lipsindu-l de independența sa de om și reducîndu-l la rolul de bulldog, tot astfel îl ucide și pe Profesor, scoțîndu-i ochii cu scopul de a-l învâța „să se roage”.

De altfel, așa arată orice realitate după ce „critica pură” a prelucrat-o într-o manieră „simplă”, și anume ca o denaturare a realității și ca o *abstracție absurdă*, care nu ține seamă de realitate.

Imediat după orbirea Profesorului, d-l Szeliga ne face să asistăm la o *minune morală*.

„Înfricoșătorul Profesor — ne informează d-l Szeliga — recunoaște «dintr-o dată» puterea onestității și a lealității ; el îi spune Parlăgiului : da, în tine pot avea încredere, tu n-ai furat niciodată”.

Din păcate, găsim la Eugène Sue o observație făcută de Profesor la adresa Parlăgiului, observație care conține o recunoaștere asemănătoare, dar care în nici un caz nu poate fi un efect al orbirii, deoarece a *precedat-o* pe aceasta. Într-adevăr, rămas între patru ochi cu Rudolf, Profesorul îi spune despre Parlăgiu :

„Du reste il n'est pas capable de vendre un ami. Non : il a du bon... il a toujours eu des idées singulières” *.

În felul acesta, minunea morală a d-lui Szeliga se reduce la zero. Să cercetăm acum *adevăratele* rezultate ale vindecării *critice* întreprinse de Rudolf.

* — „De altfel, el nu e în stare să trădeze un prieten. Nu : el are ceva bun... a avut întotdeauna idei ciudate”. — *Nota Trad.*

Mai întâi îl vedem pe Profesor călătorind împreună cu Bufnița spre ferma Bouqueval, pentru a-i juca o festă urită lui Fleur de Marie. Gîndul care îl stăpînește este, bineînțeles, gîndul de a se răzbuna împotriva lui Rudolf, și el nu știe să se răzbune împotriva lui decît în mod metafizic, născocind și urzind, în pofida lui, numai „răul”.

„Il m'a ôté la vue, il ne m'a pas ôté la pensée du mal” *.

Profesorul îi povestește Bufniței de ce a pus s-o caute :

„Mă plictiseam, singur de tot cu acești oameni cinstiți”.

Dacă, în nestăpînita sa pornire monahală, animalică spre înjosirea de sine a omului, Eugène Sue merge pînă acolo încît îl pune pe Profesor s-o implore în genunchi pe bătrîna zgripțoroaică Bufnița și pe spiridușul Michiduță să nu-l părăsească, în schimb marele moralist scapă din vedere că prin aceasta el îi procură Bufniței deliciul unei satisfacții diabolice. Așa cum Rudolf, orbindu-l cu forța pe criminal, i-a demonstrat acestuia puterea forței fizice de a cărei nimicnicie voia să-l convingă, tot astfel aici Eugène Sue îl învață pe Profesor să recunoască cu adevărat puterea senzorialității depline. El îl învață să înțeleagă că fără aceasta din urmă omul încetează de a fi bărbat și, lipsit de apărare, devine obiectul batjocurii copiilor. El îl convinge pe Profesor că lumea a meritat crimele lui, căci a fost de ajuns ca Profesorul să-și piardă vederea pentru ca ea să-l trateze cu atîta răutate. Sue îi spulberă ultima iluzie omenească, deoarece Profesorul credea în devotamentul Bufniței. El îi spusese lui Rudolf : „Ea ar sări în foc pentru mine”. În schimb, Eugène Sue are satisfacția să-l audă pe Profesor exclamînd în culmea desperării :

„Mon dieu ! mon dieu ! mon dieu !” **

A învățat „să se roage” ! Și d-l Sue găsește în acest „appel involontaire de la commisération divine, quelque chose de providentiel” ***.

Primul rezultat al criticii lui Rudolf este această rugă involuntară. Îndată după aceasta urmează o ispășire involun-

* — „El mi-a luat vederea, dar nu mi-a luat gîndul răului”. — *Nota Trad.*

** — „O, doamne, doamne, doamne !” — *Nota Trad.*

*** — „apel involuntar la mila divină, ceva providențial”. — *Nota Trad.*

tară la ferma din Bouqueval, unde Profesorul vede în vis fantomele celor uciși de el.

Omitem descrierea amănunțită a acestui vis și trecem la scena din pivnița lui Braț-Roșu, unde-l regăsim pe Profesor reformat în mod critic, ferecat în lanțuri, pe jumătate mâncat de șobolani, pe jumătate mort de foame, mugind ca o vită, aproape înnebunit de chinurile la care l-au supus Bufnița și Michiduță. Michiduță a dat-o pe Bufniță pe mâna Profesorului. Să-l urmărim pe acesta în timpul operației la care o supune pe Bufniță. El îl *copiază* pe eroul *Rudolf* nu numai sub aspectul exterior, scoțind Bufniței *ochii*, ci îl *imită* și sub aspectul *moral*, repetînd vorbele fățarnice ale lui Rudolf și împodobindu-și cu fraze bigote sălbatica faptă. De îndată ce Profesorul a pus mâna pe Bufniță, el manifestă „une joie effrayante” * ; glasul îi tremură de furie.

„Tu sens bien — spune el — que je ne veux pas en finir tout de suite... torture pour torture... il faut que je te parle longuement avant de te tuer... ça va être affreux pour toi. D'abord, vois tu... depuis ce rêve de la ferme de Bouqueval, qui m'a remis sous les yeux tous nos crimes, depuis ce rêve, qui a manqué de me rendre fou... qui me rendra fou... il s'est passé en moi un changement étrange... J'ai eu horreur de ma férocité passée... d'abord je ne t'ai pas permis de martyriser la goualeuse, cela n'était rien encore... en m'entraînant ici dans cette cave, en m'y faisant souffrir le froid et la faim... tu m'a laissé tout à l'épouvante de mes réflexions... Oh! tu ne sais pas ce que c'est que d'être seul... l'isolement m'a purifié. Je ne l'aurais pas cru possible... une preuve que je suis peut-être moins scélérat qu'autrefois... c'est que j'éprouve une joie infinie à te tenir là... monstre... non pour me venger, mais... mais pour venger nos victimes... oui, j'aurai accompli un devoir quand de ma propre main j'aurai puni ma complice... j'ai maintenant horreur de mes meurtres passés, et pourtant... trouves-tu pas cela bizarre? c'est sans crainte, c'est avec sécurité que je vais commettre sur toi un meurtre affreux avec des raffinements affreux... dis... dis... conçois-tu cela?” **

* — „o bucurie înfiorătoare”. — *Nota Trad.*

** — „Înțelegi foarte bine că nu vreau să termin cu tine imediat... tortură pentru tortură... trebuie să vorbesc îndelung cu tine înainte de a te ucide... Pentru tine va fi ceva îngrozitor. Mai întii, vezi tu... de cînd cu visul acela de la ferma Bouqueval, care mi-a adus în fața ochilor toate crimele noastre, de cînd cu visul acela care era cît pe ce să mă inebunească... care mă va inebuni... s-a produs în mine o schimbare ciudată. Mi-a fost groază de cruzimea mea din trecut... Mai întii, nu ți-am permis s-o chinuiești pe Privighetoarea (adică pe Fleur de Marie. — *Nota Trad.*), dar asta încă nu era nimic... Atrăgîndu-mă aici, în această pivniță, m-ai făcut să îndur foamea și frigul... m-ai lăsat singur cu gîndurile mele înspăimîntătoare... O! tu nu știi ce înseamnă să fii singur... izolarea m-a purificat. N-aș fi crezut că e cu puțință... O dovadă că sînt poate mai puțin ticălos decît înainte este faptul că simt o nespūsă bucurie de a te ține aici... monstru ce ești... nu pentru a mă

Profesorul parcurge în aceste câteva cuvinte întreaga gamă a *cazisticii morale*.

Prima sa manifestare este o manifestare *deschisă* a setei sale de răzbunare. El vrea tortură pentru tortură. Vrea s-o omore pe Bufniță și ține să-i prelungască spaima morții rostind o predică lungă, dar — culmea sofisticii! — cuvîntarea prin care o chinuiește este o *predică morală*. El afirmă că visul de la Bouqueval l-a îndreptat. Totodată el dezvăluie efectul adevărat al acestui vis, mărturisind că era cît pe ce să înnebunească, că va înnebuni din cauza lui. Ca dovadă a îndreptării sale, el invocă faptul că n-a permis ca Fleur de Marie să fie torturată. La Eugène Sue, personajele — înainte Parlăgiul, acum Profesorul — trebuie să prezinte drept rezultat al *propriei lor* reflexii, drept motiv conștient al acțiunii lor, ceea ce nu este decît intenția lui de autor, care îl determină să le facă să acționeze așa și nu altfel. Ele trebuie să repete neîncetat : în această privință m-am îndreptat, și în cutare, și în cutare privință etc. Deoarece ele nu trăiesc o viață într-adevăr plină de conținut, nu le rămîne decît să sublinieze în cuvintele lor semnificația unor acte neînsemnate, cum e în cazul de față faptul de a fi apărât-o pe Fleur de Marie.

După ce ne-a împărtășit efectul *binefăcător* al visului de la Bouqueval, Profesorul trebuie să explice acum pentru ce Eugène Sue l-a închis într-o pivniță. El trebuie să ne arate că romancierul a procedat în mod rațional. El trebuie să spună Bufniței : încuindu-mă într-o pivniță, lăsîndu-mă pradă guzganilor, lăsîndu-mă să sufăr de foame și de sete, ai desăvîrșit îndreptarea mea. Izolarea m-a *purificat*.

Urletele animalice, furia turbată și înspăimîntătoarea sete de răzbunare cu care Profesorul o întîmpină pe Bufniță se bat cap în cap cu această frazeologie moralistă. Ele trădează caracterul meditațiilor la care s-a dat el în timpul șederii sale în pivniță.

Profesorul pare să aibă și el aceeași impresie, dar ca *moralist critic* va ști să împace contradicțiile.

De aceea „bucuria nespūsă” de a o avea pe Bufniță în

răzbuna, ci... ci pentru a răzbuna victimele noastre... da, îmi voi fi îndeplinit datoria pedepsind cu propria mea mină pe complicea mea... Mi-e groază acum de crimele mele din trecut și totuși — nu ți se pare ciudat? — fără teamă, cu tot calmul, voi săvîrși asupra ta un asasinat înfiorător, cu rafinate înfiorătoare... Spune.., spune... îți dai tu seama ce înseamnă aceasta?” — *Nota Trad.*

mîinile sale este calificată de el drept indiciu al îndreptării sale. Setea lui de răzbunare nu este o sete *naturală* de răzbunare, ci una *morală*. Nu răul ce i s-a făcut vrea el să răzbune, ci *victimele* lor comune, ale lui și ale Bufniței! Uci-gînd-o, el nu comite un *asasinat*, ci îndeplinește o *datorie*. El nu se *răzbună* împotriva ei, ci, în calitate de judecător nepărtinitor, o *pedepsește* pe complicea sa. El încearcă un sentiment de groază în fața crimelor sale din trecut, și totuși — el însuși se miră de cazuistica sa —, și totuși o întrebă pe Bufniță: nu ți se pare ciudat? Fără teamă, cu tot calmul, vreau să te omor! Din motive morale nearătate, el se desfată la gîndul asasinatului pe care vrea să-l comită, un asasinat înfiorător, un asasinat cu rafinamente înfiorătoare.

Faptul că Profesorul o ucide pe Bufniță corespunde în întregime caracterului său, mai cu seamă după ce ea l-a tratat cu atîta cruzime. Dar faptul că ucide din motive morale, că dă o interpretare morală bucuriei sălbatice resimțite de el la gîndul acestui asasinat înfiorător și al rafinementelor sale înfiorătoare, faptul că dovada pocăirii pentru crimele trecute se face tocmai prin comiterea unei noi crime, că dintr-un ucigaș simplu a devenit un ucigaș *ambiguu*, un *ucigaș moral*, toate acestea reprezintă rezultatul glorios al vindecării critice în-terprinse de Rudolf.

Bufnița încearcă să scape din mîinile Profesorului. El observă acest lucru și o ține strîns.

„Tiens-toi donc, la chouette, il faut que je finisse de t'expliquer comment peu à peu j'en suis venu à me repentir... cette révélation te sera odieuse... et elle te prouvera aussi combien je dois être impitoyable dans la vengeance, que je veux exercer sur toi au nom de nos victimes... Il faut que je me hâte... la joie de te tenir là me fait bondir le sang... j'aurai le temps de te rendre les approches de la mort effroyables en te forçant de m'entendre... Je suis aveugle... et ma pensée prend une forme, un corps pour me représenter incessamment d'une manière visible, presque palpable... les traits de mes victimes... les idées s'imagent presque matériellement dans le cerveau. Quand au repentir se joint une expiation d'une effrayante sévérité... une expiation qui change notre vie en une longue insomnie remplie d'hallucinations vengeresses ou de réflexions désespérées... peut-être alors le pardon des hommes succède au remords et à l'expiation* *.

* — „Stai liniștită, Bufniță, trebuie să-ți explic pină la capăt cum am ajuns, incetul cu incetul, să mă pocăiesc... Această dezvoltare îți va fi cit se poate de neplăcută... și îți va dovedi cit de neîndurător trebuie să fii față de tine atunci cînd voi răzbuna victimele noastre. Trebuie să mă grăbesc... bucuria de a te avea în mîină face să-mi fiarbă singele în vine... voi avea destul timp să-ți fac înspăimîntătoare apro-

Profesorul își continuă perorațiile ipocrite, care în fiecare clipă trădează fățărnicia sa. Bufnița trebuie să asculte cum a ajuns el, încetul cu încetul, la pocăință. Această dezvăluire îi va fi *cît se poate* de odioasă, deoarece va demonstra că e de *datoria* Profesorului să aducă la îndeplinire o răzbunare necruțătoare, nu în numele său propriu, ci în numele victimelor lor comune. Pe neașteptate, Profesorul își întrerupe prelegerea didactică. Trebuie, zice el, „să se grăbească” cu prelegerea, căci bucuria de a o avea în mînă face să-i fiarbă sîngele în vine, — motiv moral pentru a scurta prelegerea! Apoi își potolește din nou clocotul singelui. Într-adevăr, pentru răzbunarea sa, timpul îndelungat în care el îi ține această predică moralizatoare nu este un timp pierdut; în felul acesta „apropierea morții va deveni înspăimîntătoare” pentru Bufniță. Încă un motiv moral pentru a-și continua predica! Și acum, pe baza acestor motive morale, el își poate relua liniștit predica moralizatoare din punctul în care a întrerupt-o.

Profesorul descrie just starea omului care a fost izolat de lumea exterioară. Omul pentru care *lumea senzorială* a devenit o *simplică idee* transformă în schimb idei simple în *ființe senzoriale*. Plăsmuirile creierului său iau forme corporale. În închipuirea lui se formează o lume de fantome palpabile, perceptibile. Acesta este misterul tuturor viziunilor pioase și în același timp forma generală a nebuniei. De aceea Profesorul, repetînd frazele lui Rudolf despre „puterea pocăinței și a ispășirii, unite cu torturi groaznice”, le repetă fiind pe jumătate înnebunit, dovedind astfel în fapt legătura dintre conștiința creștină a păcatului și nebunie. De asemenea, atunci cînd Profesorul consideră că transformarea *vieții* într-o *noapte plină de halucinații* este, adevăratul rezultat al pocăinței și al ispășirii, el dezvăluie în fața noastră adevăratul mister al criticii pure și al îndreptării creștine. Acest mister constă tocmai în aceea că omul se transformă în fantomă, iar viața lui într-un *sir de halucinații*.

Eugène Sue își dă seama aici în ce măsură comportarea filharului orb față de Bufniță compromite *ideile salutare* pe

pierea morții, silindu-te să mă ascuți... Sînt orb... și gîndurile mele capătă formă, consistență, pentru a-mi înfățișa neîncetat, în mod vizibil, aproape palpabil, trăsăturile victimelor mele... Ideile se întipăresc într-un mod aproape material în creierul meu. Cînd pocăinței noastre i se adaugă o ispășire de o severitate atît de cumplită..., o ispășire care transformă viața noastră într-o lungă insomnie, plină de halucinații răz-bunătoare sau de gînduri desperate... poate că atunci iertarea oamenilor va veni pe urma remușcărilor și a ispășirii”. — *Nota Trad.*

care acesta le-a preluat de la Rudolf, și de aceea îl pune pe Profesor să spună :

„La salutare influence de ces pensées est telle que ma fureur s'apaise”. *

Profesorul mărturisește deci că *indignarea sa morală* nu a fost altceva decât o *furie pămîntească*.

„Le courage... la force... la volonté me manquent pour te tuer... non, ce n'est pas à moi de verser ton sang... ce serait... un meurtre”, el spune lucrurilor pe nume... „meurtre excusable peut-être... mais ce serait toujours un meurtre” **.

Profitînd de un moment favorabil, Bufnița îl rănește pe Profesor cu stiletul ei. Acum Eugène Sue îi poate permite acestuia s-o ucidă pe Bufniță fără a mai recurge la cazuistică morală.

„Il poussa un cri de douleur... les ardeurs féroces de sa vengeance, de ses rages, ses instincts sanguinaires, brusquement réveillés et exaspérés par cette attaque, firent une explosion soudaine, terrible, où s'abîma sa raison déjà fortement ébranlée... Ah vipère!... j'ai senti ta dent... tu seras comme moi sans yeux” ***.

El îi scoate ochii.

În clipa în care firea Profesorului, pe care vindecarea în-trepiinsă de Rudolf n-a făcut decât să-i dea o poleială fătar-nică, sofistică și s-o înăbușe cu mijloace ascetice, în momen-tul în care această fire irupe vijelios, *explozia* este cu atît mai violentă și mai infricoșătoare. Mărturisirea lui Eugène Sue că rațiunea Profesorului era deja puternic zdruncinată din cauza evenimentelor pe care le pregătise Rudolf merită toată recunoștința noastră.

„Ultima rază de lumină a rațiunii sale se stinse în acest țipăt de groază, în acest țipăt de condamnat” (el vede fantomele celor uciși). „...Profesorul se zbate și urlă ca o *fiară turbată*... El o omoară în tor-turi pe Bufniță”.

* — „Influența salutară a acestor idei este atît de mare, încît furla mea se potolește”. — *Nota Trad.*

** — „Nu am curajul... puterea... voința de a te omori... nu, nu se cade ca eu să vărs sîngele tău... aceasta ar fi... un *asasinat*”; „un asasinat scuzabil, poate...”, dar totuși un asasinat”. — *Nota Trad.*

*** — „El scoase un țipăt de durere... Patima feroce a răzbunării, a furiei sale, instinctele sale sangvinare, trezite brusc și exasperate de acest atac, explodară dintr-o dată, explozie teribilă în care rațiunea sa, și așa destul de zdruncinată, se năruie... Ah viperă!... țiam simțit colții... vei fi ca mine *fără ochi*”. — *Nota Trad.*

D-l Szeliga mormăie în barbă :

„*Transformarea*” (!) „Profesorului nu poate fi atât de *rapidă*” (!)
„și atât de *reușită*” (!) „ca aceea a *Parlajului*”.

Așa cum a făcut din Fleur de Marie o pensionară a mănăstirii, Rudolf face din Profesor un pensionar al ospiciului de la *Bicêtre*. El i-a paralizat nu numai forța fizică, ci și pe cea *psihică*. Și pe bună dreptate : Profesorul a păcătuit nu numai cu forța sa fizică, ci și cu cea psihică ; iar conform doctrinei penale a lui Rudolf, *forțele păcatului* trebuie să fie nimicite.

Dar d-l Eugène Sue n-a dus încă la desăvârșire „pocăința și ispășirea, unite cu o răzbunare groaznică”. Profesorul își recapătă uzul rațiunii, dar, din teama de a nu fi predat justiției, rămîne la *Bicêtre*, *prefăcîndu-se* nebun. D-l Sue uită că „fiecare cuvînt al acestuia trebuia să fie o *rugăciune*”, dar că, în cele din urmă, cuvintele lui sînt mai curînd urletul nearticulat și aiureala unui nebun. Sau poate că d-l Sue face o ironie punînd pe *aceeași* treaptă această manifestare de viață și rugăciunea ?

Ideea pedepsei pe care Rudolf o aplică orbindu-l pe Profesor — această izolare a omului de lumea din afară și confundarea lui forțată într-o adîncă singurătate sufletească, imbinarea pedepsei juridice cu tortura teologică — își găsește expresia cea mai categorică în *sistemul detențiunii celulare*. De aceea d-l Sue proslăvește sistemul celular.

„Cîte secole au fost necesare pentru ca oamenii să înțeleagă că există *numai un singur* mijloc de a stîrpi această lepră care se întinde și amenință să cuprindă întregul organism social” (adică depravarea din închisori) ; „*acest mijloc este izolarea*”.

D-l Sue împărtășește părerea oamenilor onorabili, care explică înmulțirea crimelor prin felul cum sînt organizate închisorile. Pentru a-l sustrage pe criminal de sub influența unei societăți proaste, ei îl lasă în propria sa societate.

D-l Sue declară :

„M-aș socoti fericit dacă umilul meu glas s-ar face auzit printre toate celelalte glasuri care cer, cu atîta dreptate și perseverență, aplicarea *totală, absolută* a sistemului detențiunii celulare”.

Dorința d-lui Sue s-a împlinit numai *în parte*. În actuala sesiune a Camerei deputaților, cu prilejul dezbaterilor în jurul sistemului detențiunii celulare, pînă și susținătorii oficiali ai acestui sistem au fost nevoiți să admită că, mai cu-

rînd sau mai tîrziu, el duce la înnebunirea deținuților. De aceea toate pedepsele mai mari de 10 ani de închisoare au trebuit să fie comutate în pedepse cu deportarea.

Dacă d-nii Tocqueville și Beaumont ar fi studiat temeinic romanul lui Eugène Sue, ei ar fi reușit, fără îndoială, să obțină aplicarea totală și absolută a sistemului detențiunii celulare.

Dacă pe infractorii cu mintea întregă Eugène Sue îi izolează de societate pentru a-i arunca în ghearele nebuniei, în schimb nebunilor el le acordă societatea oamenilor pentru a-i ajuta să-și recapete mințile.

„L'expérience prouve que pour les aliénés l'isolement est aussi funeste qu'il est salutaire pour les détenus criminels” *.

Dacă nici cu ajutorul *doctrinei penale catolice* și nici cu ajutorul *sistemului metodist al detențiunii celulare* d-l Sue și, împreună cu el, eroul său critic Rudolf nu au reușit să sărăcească dreptul nici măcar cu un singur mister, în schimb ei au îmbogățit medicina cu mistere noi, și la urma urmei *descoperirea* unor mistere *noi* constituie un merit tot atît de mare ca și *dezvăluirea* unor mistere *vechi*. De acord cu d-l Sue, critica critică ne informează în legătură cu orbirea Profesorului :

„El nici nu crede cînd i se spune că i-a fost luată lumina ochilor”.

Profesorul nu putea să creadă că și-a pierdut lumina ochilor, pentru că în realitate mai vedea. D-l Sue descrie o nouă formă de cataractă, el comunică lucruri care constituie un adevărat mister pentru *oftalmologia* de masă, necritică (*massenhafte, unkritische Ophthalmologie*).

După operație, *pupila* capătă o culoare *albă*. Este vorba deci de o *cataractă a cristalinului*. Pînă acum acest gen de cataractă putea să fie provocat (aproape fără dureri, deși nu complet fără dureri) prin lezarea învelișului cristalinului. Deoarece însă medicii ajung la acest rezultat numai pe cale *naturală* și nicidecum pe cale *critică*, după provocarea leziunii nu rămînea nimic altceva decît să se aștepte procesul de inflamare cu secreția sa plastică pentru a se obține o încheșurare a cristalinului.

* — „Experiența arată că, pe cît de salutară este izolarea pentru infractorii deținuți în închisori, pe atît de funestă este ea pentru alienați”.
— *Nota Trad.*

Un *miracol* și un *mister* și mai mare se petrece cu Profesorul în capitolul al 3-lea al volumului al treilea.

Orbul își recapătă *vederea* :

„La chouette, le maître d'école et Tortillard *virent* le prêtre et Fleur de Marie” *.

Dacă nu vrem ca, asemenea „Criticii sinopticilor”, să interpretăm acest fenomen ca o *minune săvârșită de scriitor*, va trebui să admitem că Profesorul și-a făcut o nouă operație de cataractă. Mai târziu orbește din nou. El s-a servit deci prea devreme de ochii săi ; excitația produsă de lumină a provocat o inflamație care a dus la o paralizie a *reținei* și la *orbire* incurabilă. Faptul că aici întregul proces n-a durat decât o *singură* clipă reprezintă un nou *mister* pentru oftalmologia necritică.

b) *Recompensă și pedeapsă. Dubla justiție*
(cu un tabel)

Eroul Rudolf ne dezvăluie noua teorie care își propunea să sprijine societatea prin *recompensarea celor buni și pedepsirea celor răi*. Din punctul de vedere necritic, această teorie nu este altceva decât teoria societății de astăzi, care numai arareori omite să-i recompenseze pe cei buni și să-i pedepsească pe cei răi ! Cît de necritic apare, în comparație cu acest mister dezvăluit, comunistul de masă (massenhafter Kommunist) Owen, care vede în sistemul recompenselor și al pedepselor o consfințire a deosebirilor de rang social și expresia desăvârșită a unei înjosiri de sclav.

Ca o *nouă* dezvăluire ar putea să apară faptul că Eugène Sue dă în competența justiției — un fel de completare a justiției penale — distribuirea recompenselor și, nemulțumit cu o *singură* jurisdicție, inventează *două*. Din păcate, nici acest mister dezvăluit nu este altceva decât repetarea unei teorii vechi pe care *Bentham* a expus-o amănunțit în cartea pomenită mai sus. Nu-i putem contesta însă d-lui Eugène Sue meritul de a-și fi motivat și dezvoltat propunerea într-un mod cu mult mai critic decât *Bentham*. În timp ce *Bentham*, acest englez de masă (massenhafter Engländer), stă cu amîndouă

* — „Bufnița, Profesorul și Michiduță l-au zărit pe preot și pe Fleur de Marie”. — *Nota Trad.*

picioarele pe pământ, deducțiile lui Sue se înalță în sferile critice ale cerului. D-l Sue își expune teza precum urmează :

„Pentru a înspăimînta pe cei răi, oamenii îmbracă într-o formă materială efectele anticipate ale miniei cerești. De ce să nu se procedeze în același mod și cu recompensa divină pentru cei buni, îmbrăcînd-o într-o formă materială și anticipînd-o pe pământ ?”

Potrivit concepției *necritice*, lucrurile stau invers : în criminalogia celestă a fost idealizată pur și simplu cea pămîntească, așa cum în recompensa divină a fost idealizat pur și simplu serviciul plătit din societatea omenească. Dacă societatea nu răsplătește pe toți cei buni înseamnă că așa și trebuie să fie, pentru ca în felul acesta justiția divină să aibă totuși o oarecare superioritate față de cea umană.

Descriind justiția sa care recompensează în mod critic, d-l Sue ne oferă „un exemplu de *dogmatism feminin*” (înfierat de d-l Edgar, cu toată „liniștea cunoașterii”, în persoana Florei Tristan) „care vrea neapărat o formulă și și-o făurește potrivit categoriilor *existentului*”. D-l Eugène Sue adaugă fiecărui element al *justiției penale* existente, pe care o păstrează în întregime, un element corespunzător al *justiției recompensatoare*, copiat fidel după cel dintîi. Pentru a înlesni cititorului o privire de ansamblu, vom prezenta sub forma unui tabel sistemul proiectat de el, împreună cu elementele corespunzătoare ale *justiției penale* (vezi tabelul alăturat).

Cuprins de emoție la vederea acestui tablou, d-l Sue exclamă :

„Hélas, c'est une utopie, mais supposez qu'une société soit organisée de telle sorte !” *

Aceasta ar fi deci *organizarea critică a societății*. Sîntem nevoiți să ne ridicăm cu toată hotărîrea împotriva reproșului lui Eugène Sue că acest mod de organizare ar fi rămas pînă în prezent o utopie. Sue a uitat „*premiul de virtute*”, care se acordă anual la Paris și de care pomenește chiar el. Acest premiu se acordă sub două forme : *premiul material Montyon*, pentru fapte generoase săvîrșite de bărbați sau de femei, și *premiul rosière* **, pentru fetele cele mai virtuose. Aici nu lipsește nici *cununa* de trandafiri preconizată de Eugène Sue.

* — „Din păcate, nu-i decît o utopie, dar inchipuiți-vă că o societate ar fi *organizată* în acest chip”. — *Nota Trad.*

** — *premiul trandafirului virtuții*. — *Nota Trad.*

Tabelul justiției critice desăvârșite

Justiția existentă	Justiția care completează în mod critic
Denumirea : justiție <i>penală</i>	Denumirea : justiție <i>virtuoasă</i>
<i>Semnamente</i> : ține în mână o <i>spadă</i> , pentru a scurta cu un cap pe cei răi.	<i>Semnamente</i> : ține în mână o <i>cunună</i> , pentru a înălța cu un cap pe cei buni.
<i>Scop</i> : pedepsirea celor răi, închisoare, infamie, curmarea vieții. Poporul află pedeapsa îngrozitoare care îi așteaptă pe cei răi.	<i>Scop</i> : recompensarea celor buni, hrană gratuită, cinstire, conservarea vieții. Poporul află triumful răsunător care îi așteaptă pe cei buni.
<i>Mijloace pentru descoperirea celor răi</i> : spionaj polițienesc, agenți pentru spionarea celor răi.	<i>Mijloacele pentru descoperirea celor buni</i> : spionarea virtuții, agenți pentru spionarea celor virtuoși.
<i>Cum se stabilește dacă cineva face parte dintre cei răi</i> : les assises du crime, curtea cu juri pentru judecarea crimelor. Procurorul relevă crimele acuzatului și le denunță oprobriului public.	<i>Cum se stabilește dacă cineva face parte dintre cei buni</i> : assises de la vertu, curtea cu jurați pentru aprecierea virtuților. Procurorul relevă faptele nobile ale acuzatului și le recomandă recunoștinței publice.
<i>Starea criminalului după sentință</i> : el se află sub supravegherea înaltei poliții. El este hrănit la închisoare. Statul cheltuiește cu întreținerea lui.	<i>Starea virtuosului după sentință</i> : el se află sub supravegherea înaltei carități morale. El este hrănit în propria sa casă. Statul cheltuiește cu întreținerea lui.
<i>Execuția</i> : criminalul se află pe <i>șafod</i> .	<i>Execuția</i> : în fața <i>șafodului</i> pe care se află criminalul, se înalță un <i>pedestal</i> pe care se urcă marele om de bine — un <i>stîlp al virtuții</i> .

Cît privește spionarea virtuții, precum și supravegherea înaltei carități morale, ea a fost demult organizată de iezuiți. În afară de aceasta, ziarele „Le Journal des Débats”⁶⁵, „Le Siècle”⁶⁶, „Les petites Affiches de Paris”⁶⁷ etc. semnaleză și trîmbițează zilnic — la un preț convenabil — virtuțile, faptele generoase și meritele tuturor speculanților de bursă de la Paris, fără a mai vorbi de faptul că fiecare partid are un organ propriu pentru semnalarea și trîmbițarea faptelor politice generoase ale membrilor săi.

La timpul său, bătrînul Voss a spus că Homer e mai bun decît zeii săi. De aceea „misterul dezvăluit al tuturor misterelor”, Rudolf, poate fi făcut răspunzător pentru ideile lui Eugène Sue.

În plus, d-l *Szeliga* ne mai încunoștințează :

„În romanul lui Eugène Sue se întîlnesc, în afară de aceasta, numeroase pasaje în care Eugène Sue se abate de la firul povestirii sau cu care începe și încheie diverse episoade, și toate nu sînt altceva decît critică”.

c) *Suprimarea sălbăticitrii în cadrul civilizației și a lipsei de drepturi în stat*

Mijlocul juridic preventiv pentru suprimarea infracțiunilor și totodată a sălbăticitrii în cadrul civilizației constă în „introducerea tutelei protectoare a statului asupra copiilor celor excuțați și ai celor condamnați pe viață”. Sue vrea să organizeze o repartizare mai liberală a crimelor. Nici o familie să nu mai dețină vreun privilegiu ereditar asupra crimei, libera concurență a crimelor să înlătore monopolul.

„Lipsa de drepturi în stat” este suprimată de Eugène Sue printr-o reformă a codului penal, și anume prin modificarea secțiunii referitoare la delictul de „abuz de încredere”, precum și în special prin numirea unor *avocați retribuți din oficiu* pentru *apărarea inculpaților* săraci. De aceea d-l Sue consideră că în Piemont, în Olanda etc., unde există *avocați pentru săraci*, lipsa de drepturi a fost suprimată. După părerea sa, legislația franceză păcătuiește numai prin faptul că nu prevede retribuirea din oficiu a avocaților pentru săraci, că nu-i obligă pe aceștia să deservească exclusiv sărăcimea și că restrînge prea mult limitele definiției legale a sărăciei. Ca și cum lipsa de drepturi n-ar începe chiar la *proces* și ca și cum în Franța nu s-ar ști demult că *dreptul* ca atare nu dă nimic și nu face decît să sancționeze relațiile existente. Deo-

sebiea arhicunoscută dintre *drept* și *fapt* pare să fi rămas pentru romancierul critic un mister al Parisului.

Dacă la dezvăluirea critică a misterelor juridice adăugăm și marile reforme pe care Eugène Sue intenționează să le înfăptuiască în domeniul organizării corpului de portărei, vom putea să înțelegem ce scrie ziarul parizian „*Satan*”,⁶⁸ în coloanele căruia locuitorii unui cartier al orașului se adresează acestui „grand réformateur à tant la ligne”*, plîngîndu-se că pe străzile lor încă nu s-a introdus gazul de iluminat. D-l Sue răspunde că în volumul al 6-lea al romanului său „*Le juif errant*” va remedia acest neajuns. Un alt cartier se plînge de insuficiența învățămîntului primar. D-l Sue promite că în volumul al 10-lea al romanului său „*Le juif errant*” va înfăptui reforma învățămîntului primar în acest cartier.

4. Misterul dezvăluit al „punctului de vedere”

„Rudolf nu se oprește la sublimul (!) său *punct de vedere*... El nu precupește osteneala pentru a-și însuși, la alegere, diverse alte *puncte de vedere*: la dreapta sau la stînga, sus sau jos” (*Szeliga*).

Unul dintre principalele mistere ale criticii critice îl constituie „*punctul de vedere*” și *aprecierea din punctul de vedere al punctului de vedere*. În ochii ei, fiecare om, ca și fiecare produs spiritual, se transformă într-un punct de vedere.

Nimic nu e mai ușor decît să afli misterul punctului de vedere, dacă ai reușit să pătrunzi misterul general al criticii critice care constă în a servi mereu aceeași ciorbă speculativă încălzită din nou.

Dar să auzim mai întîi ce spune Critica însăși, prin glasul patriarhului ei, d-l *Bruno Bauer*, despre teoria ei asupra „punctului de vedere”.

„Știința... nu are de-a face *niciodată cu cutare sau cutare individ singular, cu cutare sau cutare punct de vedere determinat*... Firește, ea nu va întîrzia să *suprime limitarea unui punct de vedere* dacă acest lucru merită osteneala și dacă această limitare are într-adevăr o semnificație general-umană, dar ea o conține pe aceasta ca o *categorie pură* și ca o *determinație a conștiinței de sine*, și de aceea se adresează numai celor care au cutezanța să se ridice la *generalitatea conștiinței de sine*, adică celor care nu vor cu tot dinadinsul să rămînă înăuntrul acestei limitări” („*Anekdotă*”, vol. II, pag. 127).

* — „mare reformator plătit cu rîndul”. — *Nota Trad.*

Misterul acestei cutezanțe a lui Bauer îl constituie „*Fenomenologia*” lui Hegel. Deoarece, în „*Fenomenologia*” lui, Hegel pune *conștiința de sine* în locul *omului*, realitatea omenească *cea mai variată* apare aici numai ca o formă *determinată*, ca o *determinare a conștiinței de sine*. Dar o simplă determinare a conștiinței de sine este o „*categorie pură*”, o simplă „*idee*”, pe care deci o pot suprima în gândirea „*pură*” și o pot depăși prin gândire pură. În „*Fenomenologia*” lui Hegel sînt lăsate neatînse bazele *materiale, sensibile, obiective* ale diferitelor forme înstrăinate ale conștiinței de sine a omului, iar toată munca distructivă a avut drept rezultat *filozofia cea mai conservatoare*, pentru că își închipuie că a biruit *lumea obiectivă*, lumea sensibilă reală, de îndată ce a transformat-o într-un „*lucru gîndit*”, într-o simplă *determinare a conștiinței de sine*, și că poate să învingă, tot în „*eterul gîndirii pure*”, pe adversarul devenit *eteric*. De aceea „*Fenomenologia*” sfîrșește în mod consecvent prin a pune în locul oricărei realități omenești „*cunoașterea absolută*”: *cunoaștere* pentru că aceasta este singurul mod de existență a conștiinței de sine și pentru că conștiința de sine este considerată ca singurul mod de existență a omului; *cunoaștere absolută* pentru că conștiința de sine se cunoaște numai *pe sine însăși* și nu mai este stingherită de nici un fel de lume obiectivă. Hegel face din om *omul conștiinței de sine* în loc de a face din conștiința de sine *conștiința de sine a omului*, a omului real, care trăiește deci într-o lume reală, obiectivă și e condiționat de ea. Hegel așază lumea cu *capul în jos*, și de aceea poate să desființeze, tot *în cap*, toate limitele, ceea ce nu împiedică, firește, ca *pentru senzorialitatea cea rea*, pentru omul *real*, ele să continue să existe. În afară de aceasta, el consideră în mod necesar drept limită tot ce vădește *mărginirea conștiinței de sine generale*, orice senzorialitate, realitate, individualitate a oamenilor, ca și a lumii lor. Întreaga „*Fenomenologie*” vrea să demonstreze că *conștiința de sine e singura și întreaga realitate*.

În ultimul timp, d-l Bauer a schimbat denumirea cunoașterii absolute, botezînd-o *critică*; determinarea conștiinței de sine a fost botezată *punct de vedere*, termen care are o rezonanță mai profană. În „*Anekdotă*”, cei doi termeni mai stau alături, iar punctul de vedere mai este comentat cu ajutorul determinării conștiinței de sine.

Deoarece „*lumea religioasă ca atare*” nu există decît ca lume a *conștiinței de sine*, criticul critic — teolog ex pro-

fesso * — nici nu-și poate închipui că există o lume în care *conștiința* și *existența* sînt deosebite una de alta, o lume care continuă să dăinuiască și atunci cînd suprim numai existența ei determinată, gîndită, existența ei determinată în calitate de categorie sau punct de vedere, cu alte cuvinte atunci cînd modific propria mea conștiință subiectivă, fără a modifica într-un mod cu adevărat obiectiv realitatea obiectivă, adică fără a schimba propria mea realitate *obiectivă* și realitatea *obiectivă* a celorlalți oameni. De aceea, în critică, *identitatea mistică* speculativă dintre *existență* și *gîndire* se repetă sub forma identității, tot atît de mistice, dintre *practică* și *teorie*. De aici pornirea ei împotriva practicii care vrea să mai fie și altceva decît teorie și împotriva teoriei care mai vrea să fie și altceva decît dizolvarea cutărei sau cutărei *categoriai* determinate în „*generalitatea nelimitată a conștiinței de sine*”. Propria ei teorie se mărginește să proclame că tot ce este determinat, de exemplu statul, proprietatea privată etc., este opus generalității nelimitate a conștiinței de sine și deci nu există. Or, este necesar să se arate, dimpotrivă, că statul, proprietatea privată etc. transformă pe oameni în abstracții sau că ele sînt produse ale omului *abstract* în loc de a fi realitatea oamenilor concreți, individuali.

În sfîrșit, se înțelege de la sine că, dacă „Fenomenologia” lui Hegel, în ciuda păcatului ei originar speculativ, prezintă în multe puncte elementele unei caracterizări reale a relațiilor dintre oameni, d-l Bruno & Co. ne oferă, dimpotrivă, numai o caricatură lipsită de conținut, care se mulțumește să extragă o determinare oarecare dintr-un produs spiritual sau chiar din relațiile și mișcările reale și să transforme această determinare într-o determinare gîndită, într-o *categorie*, prezentînd această categorie ca *punct de vedere* al produsului, al relației și al mișcării. Și toate acestea ei le fac pentru ca, de la înălțimea punctului de vedere al abstracției, al categoriei universale, al conștiinței de sine universale, să poată privi apoi cu dispreț această determinare, cu un aer de triumf și de înțelepciune precoce.

Așa cum pentru Rudolf toți oamenii se situează ori pe punctul de vedere al binelui, ori pe punctul de vedere al răului și sînt apreciați după aceste două criterii fixe, așa și pentru d-l Bauer & Co. toți oamenii se situează ori pe punctul

* — de specialitate. — *Nota Trad.*

de vedere al *criticii*, ori pe punctul de vedere al *masei*. Amîndoi însă transformă pe *oamenii reali* în *puncte de vedere abstracte*.

5. Dezvăluirea misterului utilizării impulsurilor omenești, sau *Clémence d'Harville*

Pînă acum Rudolf s-a limitat să recompenseze în felul său pe cei buni și să pedepsească în felul său pe cei răi. Acum vom avea ocazia să-l vedem cum știe să utilizeze *pasiunile* și „să dea o dezvoltare corespunzătoare minunatelor daruri cu care natura a înzestrat-o pe Clémence d'Harville”.

„Rudolf — spune d-l Szeliga — îi atrage atenția asupra laturii *distractive* a *filantropiei*. Aceasta este o idee care vădește o profundă cunoaștere a firii omenești, cunoaștere proprie numai minții mult încercate a lui Rudolf”.

Expresiile de care se folosește Rudolf în convorbirea sa cu Clémence: „*faire attrayant*”, „*utiliser le goût naturel*”, „*régler l'intrigue*”, „*utiliser les penchants à la dissimulation et à la ruse*”, „*changer en qualités généreuses des instincts impérieux, inexorables*” * etc., — toate aceste expresii, ca și *impulsurile* propriu-zise care se atribuie aici cu precădere caracterului feminin, *trădează* izvorul ascuns al înțelepciunii lui Rudolf: doctrina lui *Fourier*. I-a căzut în mină o expunere populară a doctrinei lui *Fourier*.

Aplicarea acestei doctrine aparține și ea în aceeași măsură gîndirii critice a lui Rudolf, ca și aplicarea de mai sus a teoriei lui *Bentham*.

Nu în *filantropie* ca *atare* trebuie să găsească tînăra *marchiză* o satisfacere a esenței ei omenești, un conținut și un scop omenesc al activității și deci o *distracție*. Nu, *filantropia* oferă, dimpotrivă, numai motivul exterior, numai *pretextul*, numai *materia* pentru un gen de *distracție* care ar putea face din orice altă materie conținutul său. *Mizeria* este exploatată cu bună știință pentru a procura binefăcătorului „plăcerea picantă a romanescului, satisfacerea curiozității, aventuri, deghizări, savurarea propriei desăvîrșiri, senzații tari” și alte emoții asemănătoare.

* — „a face *atrăgător*”, „a folosi gustul *innăscut*”, „a dirija *intriga*”, „a folosi *înclinațiile spre prefăcătorie și viclenie*”, „a schimba în calități generoase instincte imperioase, inexorabile”. — *Nota Trad.*

Fără să vrea, Rudolf a exprimat prin aceasta misterul demult dezvăluit că însăși sărăcia cumplită a oamenilor, mizeria fără margini care este nevoită să primească pomană, trebuie să servească drept *joacă* pentru aristocrația banului și pentru aristocrația culturii, trebuie să existe pentru flatarea amurului ei propriu, pentru gîdilaria vanității ei, pentru amuzamentul ei.

Numeroasele asociații de binefacere din Germania, numeroasele societăți de binefacere din Franța, numeroasele donchișoterii caritabile din Anglia, concertele, balurile, spectacolele, banchetele în folosul săracilor, ba chiar și subscripțiile publice pentru sinistrați, toate acestea nu au nici o altă semnificație. De aici rezultă că și filantropia a fost demult *organizată* ca o distracție.

Subita și inexplicabila metamorfoză suferită de marchiză la auzul cuvîntului „amuzant” ne face să ne îndoim de durabilitatea vindecării ei sau, mai bine zis, această metamorfoză este numai în aparență subită și inexplicabilă, numai în aparență provocată de faptul că filantropia i se descrie ca un amuzament. Marchiza îl *iubește* pe Rudolf; acesta vrea să se deghizeze *împreună cu ea*, să urzească intrigi împreună cu ea, să se lanseze împreună cu ea în tot felul de aventuri filantropice. Mai tîrziu, cu ocazia unei vizite de binefacere făcute de marchiză la închisoarea Saint-Lazare, iese la iveală că e geloasă pe Fleur de Marie și, dintr-o atitudine filantropică față de gelozia ei, nu-i spune lui Rudolf că Marie stă la închisoare. În cazul cel mai bun însă Rudolf a reușit să învețe o femeie nenorocită să joace o comedie stupidă cu niște ființe nenorocite. Misterul *filantropiei* născocite de el a fost divulgat de acel dandy parizian care, după dans, și-a invitat partenera la supeu cu următoarele cuvinte :

„Ah, madame ! ce n'est pas assez d'avoir dansé au bénéfique de ces pauvres Polonais... soyons philanthropes jusqu'au bout... allons souper maintenant au *profit des pauvres* !” *

* — „Vai, doamnă ! nu e de ajuns că am dansat în folosul acestor sărmani polonezi... să fim filantropi pînă la capăt... să mergem acum să *cinăm în folosul săracilor*”. — *Nota Trad.*

6. Dezvăluirea misterului emancipării femeilor, sau Louise Morel

Cu ocazia arestării *Louise Morel*, Rudolf face unele reflecții care ar putea fi rezumate astfel :

„Stăpînul corupe adeseori slujnica fie prin intimidare, fie luînd-o prin surprindere sau profitînd de alte situații care decurg din natura *relațiilor dintre stăpîn și slugă*. El o aruncă în prăpastia nenorocirii și o împinge pe calea rușinii și a crimei. *Legea nu se ocupă* de acest aspect al problemei... Crîminalul care de fapt a silit fata să comită o pruncucidere nu este *pedepsit*”.

Reflecțiile lui Rudolf nu merg nici măcar atît de departe încît să supună prea luminatei sale critici înseși *relațiile dintre stăpîn și slugă*. În calitate de *mic domnitor*, el este un mare adept al relațiilor dintre stăpîn și slugă. El este și mai puțin în stare să se ridice la nivelul necesar pentru a putea înțelege caracterul inuman al situației generale a femeii în societatea actuală. Întru totul credincios teoriei sale de pînă acum, el nu regretă decît lipsa unei *legi* care să-l *pedepsească* pe seducător și care să îmbine pocăința cu aplicarea unor pedepse îngrozitoare.

Rudolf ar fi trebuit numai să se informeze asupra legislației existente în alte țări. Legislația *engleză* împlinește toate dorințele sale. În delicatetea ei, atît de elogiată de *Blackstone*, ea merge pînă acolo încît îl declară vinovat de *felonie* și pe acela care seduce o prostituată.

Domnul Szeliga triumfă :

„*Așa ! — gîndește ! — Rudolf ! — și acum comparați aceste idei cu fanteziile voastre despre emanciparea femeii*. În aceste idei, realitatea emancipării femeilor este aproape palpabilă, pe cîtă vreme voi sînteți din capul locului prea practici, și de aceea ați dat de atîtea ori greș cu zadarnicele voastre încercări”.

În orice caz, îi datorăm recunoștință d-lui Szeliga pentru dezvăluirea misterului că o realitate poate fi aproape palpabilă în cutare sau cutare idei. Cît privește încercarea lui amuzantă de a compara pe Rudolf cu cei care au propovăduit ideea emancipării femeii, îl invităm pe cititor să compare *ideile* lui Rudolf fie și cu următoarele fantezii ale lui *Fourier* :

„Adulterul, seducerea fac cinste seducătorilor, sînt considerate a fi de bonton... Dar *biata fată ! Pruncuciderea, ce crimă ! Dacă ține la onoare, ea trebuie să șteargă urmele dezonoarei, și dacă își sacrifică copilul de*

dragul prejudecăților lumii este cu atît mai hulită și cade pradă prejudecăților legii... Acesta este cercul vicios pe care îl descrie pretutindeni mecanismul civilizației”.

„Tinăra fată nu este ea oare o marfă oferită primului cumpărător care vrea s-o dobîndească în proprietatea sa exclusivă?... De même qu'en grammaire deux négations valent une affirmation, l'on peut dire qu'en Négoce conjugal deux prostitutions valent une vertu” *.

„Dezvoltarea unei epoci istorice poate fi apreciată întotdeauna în raport cu progresul realizat de femei în calea lor spre libertate, deoarece aici, în raportul dintre femeie și bărbat, dintre cel slab și cel puternic, apare cel mai limpede victoria naturii umane asupra brutalității. Gradul de emancipare a femeii este măsura naturală a emancipării generale”.

„Înjosirea sexului feminin este o trăsătură caracteristică esențială atît a civilizației cît și a barbariei, cu singura deosebire că orice viciu pe care barbaria îl practica într-o manieră simplă este ridicat de civilizație la un mod de existență complex, ambiguu, echivoc și fătarnic. Pentru faptul că femeia este menținută într-o stare de sclavie, nimeni nu e pedepsit mai crunt decît însuși bărbatul” (Fourier)⁶⁰.

Este de prisos să opunem ideilor lui Rudolf caracterizarea magistrală dată de Fourier *căsătoriei*, cît și scrierile fracțiunii materialiste a comunismului francez.

Jalnicele frînturi de literatură socialistă culese la întîmplare de romancier dezvoltă „mistere” încă necunoscute criticii critice.

7. Dezvăluirea misterelor economiei politice

a) Dezvăluirea teoretică a misterelor economiei politice

Prima dezvoltare : Bogăția duce adeseori la risipă, risipa la ruină.

A doua dezvoltare : Urmările aici arătate ale bogăției izvorăsc din insuficiența educației tinerilor bogați.

A treia dezvoltare : Moștenirea și proprietatea privată sînt și trebuie să fie inviolabile și sacre.

A patra dezvoltare : Omul bogat are datoria morală de a da muncitorilor socoteală de felul cum își întrebuințează el averea. O avere mare este un depozit ereditar, o feudă încredințată unor mîini înțelepte, puternice, îndemînatice, generoase, care au totodată sarcina s-o facă să rodească și s-o întrebuințeze în așa fel încît tot ce are norocul să se afle în

* — „Așa cum în gramatică două negații echivalează cu o afirmație, tot așa se poate spune că în tranzacția conjugală două prostituții echivalează cu o virtute”. — *Nota Trad.*

sfera radiațiilor strălucitoare și binefăcătoare ale mării averi să fie fecundat, înviorat, innobilat.

A cincea dezvoltare : Statul este dator să predea tinerilor bogați și lipsiți de experiență *noțiunile elementare ale economiei individuale*. El trebuie să moralizeze averea.

A șasea dezvoltare : În sfârșit, statul trebuie să se ocupe de vasta problemă a *organizării muncii*. El trebuie să dea exemplul salutar al *asocierii capitalurilor și a muncii*, și anume al unei asocieri care să fie onestă, rațională, echitabilă, care să asigure bunăstarea *muncitorului fără* a prejudicia *averea celui bogat* și care să stabilească *între aceste două clase legături* de bunăvoință reciprocă, de recunoștință, asigurând astfel *pentru todeauna* liniștea statului.

Dat fiind că deocamdată statul nu adoptă încă această teorie, *Rudolf* ne dă el însuși câteva exemple practice. Acestea vor dezvoltă misterul că pentru d-l Sue, pentru d-l Rudolf și pentru critica critică *relațiile economice* cele mai cunoscute au rămas niște „mistere”.

b) „Banca pentru săraci”

Rudolf înființează o *bancă pentru săraci*. Statutele acestei bănci *critice* pentru săraci prevăd următoarele :

Banca își propune să ajute, în caz de șomaj, pe muncitorii cinstiți care au familie. Ea este menită să înlocuiască pomana și muntele de pietate. Ea dispune de un venit anual de 12.000 de franci și dă, cu titlul de ajutor, împrumuturi fără dobândă în sumă de 20—40 de franci. Pentru început, activitatea ei se limitează la arondismentul al *șaptelea* al Parisului, unde locuiesc cei mai mulți muncitori. Muncitorii sau muncitoarele care solicită ajutor trebuie să posede un certificat de bună purtare eliberat de ultimul lor patron, certificat în care să se arate cauza și data concedierii lor. Aceste împrumuturi vor fi rambursate în 6 sau în 12 rate lunare egale, la alegerea împrumutatului, cu începere din ziua când acesta va găsi din nou de lucru. Garanția acestui împrumut o constituie angajamentul luat pe cuvânt de onoare. În afară de aceasta, alți doi muncitori trebuie să garanteze pentru cuvântul de onoare al împrumutatului. Deoarece scopul critic al băncii pentru săraci constă în a ușura una dintre cele mai grele nenorociri din viața muncitorului, *rămânerea fără lucru*, ajutoarele pot fi acordate numai șomerilor. D-l Germain, care

conduce această instituție, primește un salariu anual de 10.000 de franci.

Să aruncăm acum o privire de masă (massenhafter Blick) asupra aplicării practice a economiei politice critice. Venitul anual se ridică la 12.000 de franci. Ajutoarele pentru fiecare persoană se cifrează la 20—40 de franci, în medie deci la 30 de franci. În arondismentul al șaptelea numărul muncitorilor recunoscuți în mod oficial ca „nevoiași” este de cel puțin 4.000. Prin urmare, în fiecare an pot fi ajutați 400 de muncitori, adică a zecea parte din muncitorii cei mai nevoiași din arondismentul al șaptelea. Dacă presupunem că la Paris *durata medie* a perioadei de șomaj este de numai patru luni, adică de 16 săptămâni, înseamnă că adoptăm o cifră inferioară (mult prea inferioară) celei reale. 30 de franci repartizați pe 16 săptămâni reprezintă ceva mai puțin de 37 de sous și 3 centime pe săptămână, adică nici 27 de centime pe zi. În Franța, cheltuiala zilnică pentru un *singur deținut* se cifrează în medie la 47 de centime și ceva, din care numai hrana reprezintă ceva mai mult de 30 de centime. Dar muncitorul pe care îl ajută 'd-l Rudolf mai are și familie. Dacă considerăm că, în afară de soț și soție, familia cuprinde, în medie, cel puțin doi copii, urmează că cei 27 de cenți trebuie să se împartă la patru persoane. Din aceasta se scade chiria locuinței — minimum 15 centime pe zi ; rămân 12 centime. *Pîinea* pe care o consumă în medie un *singur deținut* costă aproximativ 14 centime. Prin urmare, cu ajutorul primit de la banca critică pentru săraci, muncitorul și cu familia sa, abstracție făcînd de toate celelalte nevoi, nu-și vor putea cumpăra nici măcar a patra parte din pîinea necesară și vor trebui să moară de foame dacă nu vor recurge la mijloacele pe care vrea să le prevină această bancă pentru săraci, adică la muntele de pietate, la cerșitorie, hoție și prostituție.

În schimb, omul criticii necruțătoare se arată cu atît mai generos față de administratorul băncii pentru săraci. Venitul administrat se ridică la 12.000 de franci, salariul administratorului la 10.000 de franci. Administrația costă deci 45%, aproape de trei ori mai mult decît administrația instituțiilor de masă pentru săraci (massenhafte Armenverwaltung) din Paris, care costă circa 17%.

Să presupunem însă pentru moment că ajutorul pe care îl acordă banca pentru săraci este un ajutor real, și nu unul pur iluzoriu ; chiar și în acest caz instituția născocită de misterul dezvăluit al tuturor misterelor se bazează pe iluzia

că este suficient să schimbi *distribuirea* salariului pentru ca muncitorul să aibă din ce trăi tot anul.

Vorbind în mod prozaic, venitul a 7.500.000 de muncitori francezi nu reprezintă decît 91 de franci pe cap de muncitor; venitul altor 7.500.000 de muncitori francezi nu reprezintă decît 120 de franci, deci de la bun început 15.000.000 de muncitori au un venit mai mic decît e absolut necesar pentru trai.

Interpretată într-un sens rațional, ideea băncii critice pentru săraci se reduce la aceea că, în timpul cînd muncitorul are de lucru, i se scade din salariu atîta cît îi trebuie ca să trăiască în timpul șomajului. Este tot una dacă eu îi dau o anumită sumă de bani în timpul șomajului cu condiția ca el să mi-o înapoieze atunci cînd va începe să lucreze sau dacă atunci cînd are de lucru îmi depune o anumită sumă pe care eu i-o restitui în timpul șomajului. El îmi dă totdeauna în timpul cît lucrează ceea ce primește de la mine în perioada cînd șomează.

Așadar banca „pură” pentru săraci nu se deosebește de casele de economii ale masei (*massenhafte Sparkassen*) decît prin două particularități foarte originale, foarte critice: în primul rînd, prin aceea că banca împrumută banii ei *à fonds perdus**, pornind de la ipoteza absurdă că muncitorul ar putea să ramburseze împrumutul atunci cînd va voi s-o facă și că totdeauna va voi să-l ramburseze atunci cînd va putea s-o facă, iar în al doilea rînd prin aceea că banca nu plătește *dobînzi* pentru sumele depuse de muncitor. Deoarece suma depusă apare sub formă de avans, banca consideră drept mare lucru simplul fapt că nici ea nu ia dobînzi de la muncitor.

Banca critică pentru săraci se deosebește, așadar, de casele de economii ale masei prin aceea că muncitorul pierde dobînzile, iar banca își pierde capitalul.

c) *Gospodăria model de la Bouqueval*

Rudolf înființează o *gospodărie model* la Bouqueval. Locul este cu atît mai fericit ales cu cît păstrează încă anumite reminiscențe feudale, și anume un châteaux seigneurial! **.

Fiecare dintre cei șase muncitori care lucrează la fermă primește un salariu anual de 150 de écus sau 450 de franci, fiecare muncitoare un salariu anual de 60 de écus sau 180 de

* — fără perspectiva de a-i recăpăta. — *Nota Trad.*

** — castel feudal. — *Nota Trad.*

franci. Afară de aceasta, ei primesc masă și locuință gratuită. Mîncarea obișnuită de fiecare zi a muncitorilor de la Bouqueval constă dintr-o „formidabilă” porție de șuncă și dintr-o nu mai puțin formidabilă porție de carne de berbec și, în sfîrșit, dintr-o bucată de vițel la fel de masivă, la care se adaugă două salate, două bucăți mari de brînză, cartofi, cidru etc. Fiecare dintre cei șase muncitori muncește *de două ori* mai mult decît zilerul agricol obișnuit din Franța.

Dat fiind că, dacă am împărți în mod egal suma totală a venitului anual al Frantei, ar rezulta în medie un venit de numai 93 de franci pe cap de locuitor ; dat fiind că în Franța numărul locuitorilor care se ocupă nemijlocit cu agricultura constituie $\frac{2}{3}$ din populația totală, ne putem da seama ce revoluție s-ar produce nu numai în repartitia, ci și în producția avuției naționale, dacă toată lumea ar imita exemplul gospodăriei model a califului german.

Din cele de mai sus rezultă că această formidabilă creștere a producției a fost obținută de Rudolf numai prin simplul fapt că a pus pe fiecare muncitor să muncească de două ori mai mult decît pînă acum și să mănînce de șase ori mai mult ca înainte.

Deoarece țaranul francez este foarte sîrguincios, muncitorii care lucrează *de două ori* mai mult trebuie să fie niște *atleți supraomeni*, lucru pe care par să-l indice și porțiile „formidabile” de carne. Putem deci presupune că fiecare dintre acești șase muncitori consumă zilnic cel puțin o livră de carne.

Dacă toată carnea produsă în Franța ar fi împărțită în mod egal, n-ar reveni de cap de locuitor nici $\frac{1}{4}$ de livră. De aici se poate vedea ce revoluție ar produce și în această privință exemplul lui Rudolf. Numai populația agricolă ar consuma mai multă carne decît se produce în întreaga Franța, așa încît această reformă critică ar desființa complet creșterea vitelor în Franța.

A cincea parte din venitul brut, parte pe care, potrivit dării de seamă a administratorului fermei Bouqueval, moș Chatelain, Rudolf o dă muncitorilor în plus peste salariul ridicat și hrana îmbelșugată, nu este nimic altceva decît *renta* sa *funciară*. Se știe doar că pe bază de calcule medii se consideră că în genere, după scăderea tuturor cheltuielilor de producție și a profitului aferent capitalului investit în producție, proprietarului funciar din Franța îi rămîne o cincime din venitul brut sau, cu alte cuvinte, *renta funciară* reprezintă a

cincea parte din venitul brut. Și cu toate că Rudolf reduce într-o măsură vădit exagerată profitul ce i se cuvine la capitalul investit, majorînd în mod exagerat cheltuielile pentru muncitori — după Chaptal („De l'industrie française”, I, 239) cuantumul mediu al veniturii anuale al muncitorului agricol francez este de 120 de franci —, cu toate că el dăruiește muncitorilor întreaga sa rentă funciară, moș Chatelain ne informează totuși că datorită acestei metode monseigneur își mărește venitul și, prin exemplul său, stimulează pe ceilalți proprietari funciari, necritici, să introducă și la ei acest sistem de gospodărie.

Gospodăria model de la Bouqueval nu-i decît o nălucă, rod al fanteziei; *fondul ei ascuns* nu-l constituie bogăția *naturală* a solului de la Bouqueval, ci punga miraculoasă a lui Fortunatus⁷⁰ cu care e înzestrat Rudolf!

Critica critică vociferează :

„De la prima privire se vede că întregul plan nu e o utopie”.

Numai critica critică poate să vadă de la prima vedere că *punga miraculoasă a lui Fortunatus* nu este o utopie. Prima privire critică este... „o privire care deoache”!

8. Rudolf, „Misterul dezvăluit al tuturor misterelor”

Mijlocul magic cu ajutorul căruia Rudolf săvîrșește toate acțiunile sale salvatoare, toate vindecările sale miraculoase îl constituie nu cuvintele sale frumoase, ci *aurul* său. Așa sînt moralistii, spune Fourier. Trebuie să fii milionar pentru ca să poți imita pe eroii lor.

Morala este „*l'impuissance mise en action*” *. Ori de cîte ori se află în luptă împotriva unui viciu, ea iese înfrîntă. Și Rudolf nici nu se ridică măcar la nivelul punctului de vedere al moralei de sine stătătoare, care cel puțin are la bază conștiința *demnității omenești*. Morala lui, dimpotrivă, are la bază conștiința slăbiciunii omenești. El este morala *teologică*. Am urmărit îndeaproape isprăvile eroice pe care Rudolf le săvîrșește cu ajutorul ideilor sale *fixe, creștine*, care îi servesc drept criterii pentru aprecierea lumii cu ajutorul unor idei ca : „la charité”, „le dévouement”, „l'abnégation”, „le repentir”, „les bons et les méchants”, „la récompense

* — „neputinta pusă în acțiune”. — *Nota Trad.*

et la punition", „les châtements terribles", „l'isolement", „le salut de l'âme" * etc., și am arătat că toate acestea nu sînt decît bufonerii. Acum nu ne mai rămîne decît să examinăm caracterul *personal* al lui Rudolf, „misterul dezvăluit al tuturor misterelor", sau misterul dezvăluit al „criticii *pure*".

Încă din anii tinereții lui Rudolf, opoziția dintre „bine" și „rău" s-a înfățișat înaintea acestui Hercule critic întruchipată în persoana celor doi profesori ai săi: *Murph* și *Polidori*. Primul îl îndrumază pe calea binelui și este „*cel bun*". Al doilea îl îndrumază pe calea răului și este „*cel rău*". Pentru ca, sub raportul banalității, această concepție să nu fie cu nimic mai prejos decît concepțiile asemănătoare din alte romane moralizatoare, „*bunul*" *Murph* nu trebuie să fie zugrăvit ca un om prea „învățat" sau ca fiind „înzestrat cu aptitudini intelectuale excepționale". În schimb e *cinstit, simplu, vorbește în monosilabe, tratează cu dispreț* răul, folosind epitete lapidare, ca: *rușinos, mîrșav*, și are oroare de tot ce e *josnic*. Dacă ar fi să folosim o expresie hegeliană, se poate spune despre el că pune în mod cinstit într-o înșirare egală de tonuri, cu alte cuvinte pe o *singură notă*, melodia binelui și a adevărului.

În schimb, *Polidori* este un miracol de inteligență, de cunoștințe și de cultură, dar totodată un om de o „imoralitate extrem de periculoasă" și stăpînit mai ales de „*le plus effrayant scepticisme*" **, fapt pe care Eugène Sue, ca reprezentant al tinerei burghezii evlavioase a Franței, nu putea să-l treacă cu vederea. Energia spirituală și cultura lui Eugène Sue și a eroului său pot fi apreciate după groaza năpraznică pe care le-o inspiră *scepticismul*.

„*Murph* — spune d-l Szeliga — este totodată vina eternizată a zilei de 13 ianuarie și veșnica ispășire a acestei vine printr-o dragoste fără seamăn față de Rudolf și prin sacrificiul de sine pentru persoana acestuia".

Așa cum Rudolf este deus ex machina și salvatorul lumii, tot așa și *Murph*, la rîndul său, este un deus ex machina personal al lui Rudolf și salvatorul lui.

„Rudolf și mîntuirea omenirii, Rudolf și realizarea perfecțiunii esenței omenesti constituie pentru *Murph* un tot întreg, inseparabil, căruia el i se dăruie nu cu devotamentul prostesc, de ciine al sclavului, ci în mod conștient și independent".

* — „caritatea, devotamentul, spiritul de abnegație, pocăința, cei buni și cei răi, recompensa și pedeapsa, pedepsele îngrozitoare, izolarea, mîntuirea sufletului". — *Nota Trad.*

** — „cel mai înspăimîntător scepticism". — *Nota Trad.*

Murph este, așadar, un sclav luminat, conștient și independent. Ca orice slujitor princiar, el vede în stăpînul său întruchiparea salvării omenirii. *Graun* îl lingusește pe *Murph*, numindu-l „*intrépide garde du corps*” *. Insuși *Rudolf* îl numește *modèle d'un valet*, și el este într-adevăr un *slujitor model*. După cum scrie *Eugène Sue*, nici în tete-à-tete el nu uită să-i spună lui *Rudolf* „*monseigneur*”. În prezența altora, pentru a păstra starea de incognito el îi spune *monsieur*, dar în suflet îl numește *monseigneur*.

„*Murph* ajută la ridicarea vălului care acoperă misterele, dar o face numai de dragul lui *Rudolf*. El participă la activitatea menită să distrugă puterea misterelor”.

Cît de des e vălul care-i ascunde lui *Murph* cele mai simple rînduiri din lume se poate vedea din convorbirea sa cu ministrul plenipotențiar *Graun*. Din dreptul de legitimă apărare în caz de extremă necesitate, el trage concluzia că *Rudolf* a avut dreptul, în calitate de *Femrichter* **, să-l orbească pe Profesorul legat burduf și „lipsit de apărare”. Cuvintele în care descrie cum va povesti *Rudolf* în fața juraților faptele sale „nobile”, cum va face el paradă de fraze pompoase și va da frîu liber inimii sale generoase, sînt demne de un liceean care a citit de curînd „*Hoții*” de *Schiller*. Singurul mister pe care *Murph* îl lasă lumii spre dezlegare este acela dacă și-a înnegrit fața cu praf de cărbune sau cu vopsea neagră atunci cînd a jucat rolul cărbunarului.

„Ieși-vor îngerii și despărți-vor pe cei răi din mijlocul celor drepti” (*Matei*, 13, 49). „Necaz și strîmtoare peste sufletul oricărui om care făptuiește răul; mărire, cinste și pace orișicui care lucrează binele” (*Pavel*, *Epistola către Romani*, 2, 9—10).

Rudolf se erijează el însuși într-un asemenea înger. El pornește în lume pentru a despărți pe cei răi din mijlocul celor drepti, pentru a pedepsi pe cei răi și a răsplăti pe cei buni. Ideea răului și a binelui s-a imprimat cu atîta putere în creierul său slab, încît el crede în existența unui satan în carne și oase și vrea să prindă diavolul viu, ca pe vremuri profesorul *Sack* de la *Bonn*. Pe de altă parte, el încearcă, dimpotrivă, să-l copieze în miniatură pe *dumnezeu*, contrariul diavolului. Îi place „să joace puțin rolul providenței”. După

* — „paznic neînfricat”. — *Nota Trad.*

** În evul mediu, judecător care făcea parte dintr-un tribunal secret.
— *Nota Trad.*

cum în *realitate toate* deosebirile se contopesc tot mai mult în deosebirea dintre *sărac și bogat*, așa și în *idee toate* deosebirile aristocratice se reduc la opoziția dintre *bine și rău*. Această deosebire este ultima formă pe care aristocratul o dă judecăților sale. Rudolf însuși se consideră a fi unul dintre cei buni, iar cei răi există pentru a-i da posibilitatea de a savura propria sa perfecțiune. Să-l privim mai îndeaproape pe acest „om bun”.

D-l Rudolf practică filantropia și face o risipă asemenea califului din Bagdad în O mie și una de nopți. El nu poate duce acest fel de viață fără a sugere, ca un vampir, ultima picătură de vlagă din micul său principat german. După cum ne spune chiar d-l Sue, Rudolf ar fi intrat în categoria principilor germani mediatizați ⁷¹ dacă protecția unui *marchiz* francez nu l-ar fi salvat de la o abdicare silită. Din acest fapt putem deduce care este mărimea micului său principat. Cît de *critic* apreciază Rudolf *propria sa situație* se poate vedea din faptul că el, un mic prinț domnitor german, își închipuie că trebuie să păstreze la Paris un semiincognito pentru a nu atrage asupra sa atenția. El și-a adus anume un *cancelar*, cu scopul critic ca acesta să reprezinte pentru el „le côté théâtral et puéril du pouvoir souverain” *, ca și cum un mic principe domnitor ar mai avea nevoie, în afară de el și de oglinda sa, și de un al treilea reprezentant al laturii puerile și teatrale a puterii suverane. Rudolf a știut să inspire oamenilor săi aceeași *neînțelegere critică a rolului și a însemnătății lor*. Astfel, sluga *Murph* și ministrul plenipotențiar *Graun* nu-și dau seama că d-l *Badinot*, homme d'affaires din Paris, își bate joc de ei atunci când se preface a considera drept afaceri de stat însărcinările lor cu caracter privat sau când vorbește cu sarcasm despre

„les rapports occultes qui peuvent exister entre les intérêts les plus divers et les destinées des empires” **. „Da — îi raportează lui Rudolf ministrul său —, el are uneori neobrăzarea să-mi spună: «Câte complicații cu totul necunoscute poporul! există în guvernarea unui stat! Cine ar spune că rapoartele pe care eu vi le prezint dv., d-le baron, au și ele, fără îndoială, partea lor de influență asupra mersului *treburilor europene*?»”.

Ministrul plenipotențiar și *Murph* consideră drept neobrăzare nu faptul că li se atribuie o influență asupra mersului

* — „latura teatrală și puerilă a puterii suverane”. — *Nota Trad.*

** — „legăturile oculte care pot exista între interesele cele mai variate și destinele imperiilor”. — *Nota Trad.*

treburilor europene, ci faptul că Badinot idealizează în așa măsură profesiunea sa ordinară.

Să ne amintim, mai întâi, o scenă din viața de acasă a lui *Rudolf*. Rudolf îi povestește lui Murph „că se află într-una din clipele sale de mândrie și fericire”. Îndată după aceea îl vedem că își iese din fire pentru că Murph nu vrea să-i răspundă la o întrebare. „Je vous ordonne de parler” *. Murph declară că nu acceptă să i se poruncească. Rudolf îi spune: „Je n'aime pas les réticences” **. El își pierde cumpătul în așa măsură, încît comite joshnicia de a-i aminti lui Murph că îi plătește toate serviciile. Băiatul nu se liniștește decît atunci cînd Murph îi amintește de ziua de 13 ianuarie. După acest incident iese la iveală firea slugarnică a lui Murph, care nu și-a permis decît un singur moment să uite de supunerea datorată stăpînului său. El își smulge „părul” din cap, păr care, din fericire, îi lipsește cu desăvîrșire, și e disperat că a avut o atitudine oarecum grosolană față de înaltul său stăpîn, care îl numește „model de slujitor”, „bunul, bătrînul și credinciosul său Murph”.

Fără a se sinchisi de aceste manifestări ale răului în propria sa persoană, Rudolf repetă ideile sale fixe despre „bine” și „rău” și descrie progresele realizate de el pe calea binelui. Milostenia și compătimirea, spune el, sînt consolatoarele caste și pioase ale sufletului său rănit. A le prostitua pentru niște ființe decăzute și nedemne ar fi ceva îngrozitor, ar fi o impietate, un sacrilegiu. Bineînțeles, compătimirea și milostenia sînt consolatoarele sufletului său. De aceea profanarea lor ar fi un sacrilegiu. Ar însemna „să sădești sămînța îndoielii în privința lui Dumnezeu; or, acela care dăruiește trebuie să insuflă credință în Dumnezeu”. Să dai de pomană unui decăzut este ceva cu totul de neconceput!

Pentru Rudolf fiecare din mișcările sufletului său prezintă o importanță neînchipuit de mare. De aceea el le observă și le cîntărește neîncetat. Astfel, în scena descrisă mai sus, în legătură cu ieșirea avută față de Murph, nerodul se consolează cu gîndul că a fost mișcat de situația în care se afla *Fleur de Marie*. „Am fost mișcat pînă la lacrimi și totuși sînt acuzat că aș fi blazat, rece și neînduplecat!” După ce a dovedit astfel *propria sa bunătate*, el dă frîu liber indignării sale împotriva „răului”, împotriva răutății de care a dat dovadă mama necunoscută a Mariei și, cît se poate de solemn, i se

* — „Îți ordon să vorbești”. — *Nota Trad.*

** — „Nu-mi plac reticențele”. — *Nota Trad.*

adresează lui Murph: „Tu le sais — certaines vengeancees me sont bien chères, certaines souffrances bien précieuses” *. Și zicînd aceasta face o grimasă atît de diabolică, încît credinciosul său slujitor exclamă înpăimîntat: „Hélas, monseigneur!” **. Acest domn sus-pus seamănă cu membrii *Tinerii Angliei* ⁷², care vor și ei să reformeze lumea, săvîrșesc fapte nobile și au accese similare de isterie.

Explicația aventurilor și a situațiilor în care se pune Rudolf o găsim în primul rînd în *firea sa dornică de aventuri*. Îi place „picanterea romanescului, distracția, aventura, deghizarea”, „curiozitatea” sa e „fără margini”, el simte „nevoia unor emoții vii și puternice”, el este „ahtiat după senzații tari”.

La aceste înclinații firești se adaugă pasiunea lui *de a juca rolul providenței* și de a reforma lumea potrivit ideilor sale fixe.

Atitudinea sa față de alții este determinată fie de o idee fixă abstractă, fie de motive cu totul personale și accidentale.

Astfel, pe doctorul negru David și pe iubita acestuia el îi eliberează nu dintr-un sentiment nemijlocit de compătimire omenească pe care i l-ar fi inspirat soarta lor, nu pentru a-i elibera pe ei înșiși, ci pentru a juca față de stăpînul de sclavi Willis rolul *providenței* și pentru a pedepsi *necredința sa față de dumnezeu*. Profesorul îi apare ca o ocazie binevenită pentru a pune în aplicare doctrina penală pe care și-o înghebase de mult. Convorbirea dintre Murph și ministrul plenipotențiar Graun ne permite, pe de altă parte, să înțelegem mai bine motivele pur personale care determină acțiunile generoase ale lui Rudolf.

Interesul pe care monseniorul îl poartă lui Fleur de Marie se datorește, după cum spune Murph, „dacă lăsăm la o parte” sentimentul de compătimire pe care i-l inspiră sărmana, faptului că fiica sa, a cărei pierdere o deplînge atît de mult, ar fi avut acum aceeași vîrstă. Simpatia lui Rudolf pentru marchiza d'Harville se datorește, „dacă lăsăm la o parte” capriciile sale în materie de dragoste de oameni, motivului personal că, fără bătrînul marchiz d'Harville și fără prietenia acestuia cu împăratul Alexandru, tatăl lui Rudolf ar fi fost scos din rîndurile suveranilor germani.

* — „Știi, anumite răz bunări îmi sînt foarte scumpe, anumite suferințe foarte prețioase”. — *Nota Trad.*

** — „Vai, monseniore!”. — *Nota Trad.*

Bunătatea arătată de el d-nei George și interesul purtat fiului ei Germain se datoresc aceluiași motiv. D-na George face parte din familia Harville.

„C'est non moins à ses malheurs et à ses vertus qu'à *cette parenté que la pauvre Madame George a dû les incessantes bontés de son Altesse*” *.

Apologetul Murph încearcă să camufleze ambiguitatea motivelor lui Rudolf prin expresii ca: „mai ales”, „dacă lăsăm la o parte”, „nu numai, ci și”.

Întregul caracter al lui Rudolf se cristalizează, în sfârșit, în fățărnicia „pură” cu care știe să înfățișeze, lui însuși și altora, *izbucnirile pasiunilor sale rele drept izbucniri de minie împotriva pasiunilor celor răi*, la fel cum critica critică înfățișează *propriile ei prostii drept prostii ale masei*, atacurile ei furioase împotriva dezvoltării lumii din afara ei drept atacuri furioase ale acestei lumi împotriva dezvoltării, în sfârșit egoismul ei, care își închipuie că a absorbit tot spiritul, drept împotrivire egoistă pe care masa o opune spiritului.

Acum vom arăta fățărnicia „pură” a lui Rudolf în comportarea sa față de Profesor, față de contesa Sarah Mac Gregor și față de notarul Jacques Ferrand.

Rudolf l-a convins pe Profesor să comită o spargere la locuința sa, pentru a-l atrage astfel în cursă și a pune mâna pe el. Procedând astfel, el este călăuzit de un interes pur personal și nicidecum de unul general omenesc. Într-adevăr, Profesorul se află în posesiunea *portofelului contesei Mac Gregor*, și Rudolf este deosebit de interesat să pună mâna pe *acest portofel*. Cu ocazia tête-à-tête-ului său cu Profesorul, citim textual următoarele :

„Rodolphe se trouvait dans une anxiété cruelle ; s'il laissait *échapper cette occasion de s'emparer du maître d'école*, il ne la retrouverait sans doute jamais ; ce brigand *emporterait les secrets que Rodolphe avait tant d'intérêt à savoir*” **.

* — „Nu numai nenorocirilor și virtuților sale, ci și *acestei înrudiri* îi datorește biata doamnă George binefacerile nesfârșite ale alteței-sale”. — *Nota Trad.*

** — „Rudolf era grozav de neliniștit ; dacă *scăpa această ocazie de a pune mâna pe Profesor*, ea nu i se va mai prezenta, desigur, niciodată. Acest bandit *ar lua cu el secretele pe care Rudolf voia atât de mult să le afle*”. — *Nota Trad.*

Prin urmare, punînd mîna pe *Profesor*, Rudolf pune mîna în același timp și pe *portofelul* contesei Mac Gregor ; el are un interes personal să-l prindă pe Profesor și-l orbește minat fiind de o patimă personală.

Cînd Parlagiul îi descrie lui Rudolf lupta dintre Profesor și Murph și explică împotrivirea furibundă a Profesorului prin faptul că acesta știa ce îl așteaptă, Rudolf răspunde : „El nu știa“, și rostește aceste cuvinte „d'un air sombre, les traits contractés par cette expression presque féroce, dont nous avons parlé“ *. Gîndul răzbunării pune stăpînire pe cugetul său, și el savurează cu anticipație desfătarea sălbatică pe care i-o va procura pedepsirea barbară a Profesorului.

Astfel, la apariția doctorului negru David, căruia Rudolf i-a rezervat rolul de unealtă a răzbunării sale, el strigă :

„«Vengeance !... Vengeance !» s'écria Rodolphe avec une fureur froide et concentrée“ **.

O furie rece și concentrată îi cuprinde sufletul. Apoi îi șoptește doctorului la ureche planul său, și, atunci cînd acesta se dă înapoi îngrozit, el se pricepe să pună în locul sentimentului de răzbunare personală un motiv „pur“ teoretic. Este vorba, spune el, numai de „aplicarea unei idei“ pe care a frămîntat-o adesea în mintea sa superioară, și nu uită să adauge cu o voce onctuoasă : „El va avea înaintea sa orizontul nemărginit al pocăinții“. Rudolf imită inchiziția spaniolă, care, deferind justiției laice pe cei condamnați la ardere pe rug, adăuga un apel ipocrit la milă pentru păcătoșii pocăiți.

Se înțelege de la sine că, atunci cînd are loc interogatoriul Profesorului și pedepsirea lui cumplită, alteța-sa stă într-un birou foarte confortabil, îmbrăcat cu un halat lung de culoare neagră și avînd pe față o paloare care îl făcea foarte interesant ; totodată, pentru a copia cît mai fidel ambianța unui tribunal, el are în fața sa o masă lungă pe care se află probele materiale ale culpabilității Profesorului. Acum, desigur, trebuie să dispară de pe față sa expresia de ferocitate și răzbunare pe care a avut-o în momentul cînd a comunicat Parlagiului și doctorului planul său de orbire. Acum el trebuie să apară în fața noastră „calm, trist, stăpînit“, cu solem-

* — „cu un aer întunecat, cu trăsăturile crispatе de acea expresie aproape feroce de care am mai vorbit“. — *Nota Trad.*

** — „«Răzbunare !... Răzbunare !» strigă Rudolf cu o furie rece și concentrată“. — *Nota Trad.*

nitatea ultracomică a unui judecător universal de invenție proprie.

Pentru a nu lăsa nici o îndoială asupra motivului „pur” al orbirii, prostănacul de *Murph* mărturisește ministrului plenipotențiar Graun :

„Pedepsirea cumplită a Profesorului a avut drept scop, în primul rînd, să mă răzbune pe mine împotriva acestui asasin feroce”.

Într-o convorbire în tête-à-tête cu *Murph*, Rudolf declară :

„Ma haine des méchants... est devenue plus vivace, mon aversion pour *Sarah* augmente en raison sans doute du chagrin que me cause la mort de ma fille” *.

Rudolf ne împărtășește că ura sa împotriva celor răi a devenit mai vie. Bineînțeles, ura sa este o ură critică, pură, morală, ura împotriva celor răi, pentru că sînt răi. De aceea el consideră această ură ca un progres al său pe calea binelui.

Îndată însă iese la iveală că această creștere a urii morale nu este altceva decît o *sanctiune fărnică* cu ajutorul căreia el vrea să înfrumusețeze creșterea *aversiunii sale personale* față de *Sarah*. Himera morală nedefinită — creșterea urii împotriva celor răi — nu este decît un paravan sub care se ascunde faptul imoral bine definit al creșterii *aversiunii sale* față de *Sarah*. Această *aversiune* are o cauză foarte firească, foarte individuală, și anume durerea sa personală. Această durere constituie măsura *aversiunii sale*. Sans doute! **

O ipocrizie și mai dezgustătoare iese la iveală cu ocazia întrevederii lui Rudolf cu contesa Mac Gregor, care e pe moarte.

După dezvăluirea misterului că *Fleur de Marie* este fiica lui Rudolf și a contesei, Rudolf se apropie de ea „l'air menaçant, impitoyable” ***. Ea îi cere iertare. „Pas de grâce — răspunde el —, malédiction sur vous... vous... mon mauvais génie et celui de ma race” ****. Așadar, el vrea să-și răzbune „familia”. El povestește apoi contesei cum, pentru a ispăși tentativa de asasinat împotriva tatălui său, el și-a impus să

* — „Ura mea împotriva celor răi... a devenit mai vie, *aversiunea* mea față de *Sarah* crește, fără îndoială, o dată cu durerea pe care mi-o pricinuieste moartea fiicei mele”. — *Nota Trad.*

** — Fără îndoială! — *Nota Trad.*

*** — „cu un aer amenințător și neînduplecat”. — *Nota Trad.*

**** — „Nici o îndurare; fii blestemată tu... tu... geniul meu rău și al familiei mele”. — *Nota Trad.*

cutreiere lumea pentru a răsplăti pe cei buni și a pedepsi pe cei răi. Rudolf o supune pe contesă la grele chinuri sufletești; el se lasă cu totul în voia *iritării* sale, dar în *propriii* săi ochi el nu face decît să îndeplinească misiunea pe care și-a impus-o după 13 ianuarie, și anume de „a pedepsi răul”.

În momentul cînd el se îndreaptă spre ieșire, Sarah strigă :

„«Pitié ! je meurs». «Mourez donc, maudite !» dit Rodolphe effrayant de fureur” *.

Ultimele cuvinte — „effrayant de fureur” — trădează motivele pure, critice și morale ale acțiunilor sale. Furia este aceea care l-a făcut să ridice spada asupra ilustrului său părinte *răposat întru domnul*, cum îl numește d-l Szeliga. În loc să lupte împotriva răului care sălășluiește în el însuși, Rudolf, ca un critic pur, luptă împotriva răului care sălășluiește în alții.

Pînă la urmă, Rudolf suprimă el însuși doctrina sa penală catolică. El a vrut să desființeze pedeapsa cu moartea, să transforme pedeapsa în ispășire, dar numai atîta timp cît ucigașul ucide oameni străini și lasă nevătămați membrii familiei lui Rudolf. Acesta adoptă însă pedeapsa cu moartea de îndată ce crima seceră pe unul dintre ai săi ; el are nevoie de o dublă legislație : una pentru persoana sa proprie, iar alta pentru simplii muritori.

De la Sarah el află că Jacques Ferrand e vinovat de moartea lui Fleur de Marie. El își spune :

„Nu ! nu e de ajuns !... cum mă arde dorul de răzbunare !... ce sete de sînge !... ce furie rece și calculată... *Atîta timp cît n-am știut* că una dintre victimele acestui monstru este *copilul meu*, îmi spuneam : moartea acestui om ar fi nefolositoare... o viață fără bani, o viață fără satisfacerea senzualității sale frenetice va fi o lungă și îndoită tortură... *Dar e fiica mea !*... Il voi omori pe acest om !”

Și aleargă să-l omoare, dar îl găsește într-o stare care face ca uciderea să fie de prisos.

„Bunul” Rudolf ! Dorul său năpraznic de răzbunare, setea sa de sînge, furia sa rece și calculată, ipocrizia cu care înfrumusețează în mod cazuistic orice pornire a sa spre rău, toate acestea sînt tocmai acele patimi *rele* pe care la alții le pedepsește cu scoaterea ochilor. Numai un complex de împreju-

* — „«Indurare ! mor». «Mori, blestemato !» spune Rudolf cu o furie înspăimîntătoare”. — *Nota Trad.*

rări fericite, banii și rangul îl salvează de ocnă pe acest „om bun”.

Pentru a compensa nulitatea lui Rudolf în toate celelalte privințe, „puterea criticii” face din acest Don Quijote un „bon locataire”, „bon voisin”, „bon ami”, „bon père”, „bon bourgeois”, „bon citoyen”, „bon prince” *, sau cum o mai fi glăsuind această gamă de calificative elogioase din partea d-lui Szeliga. Aceasta depășește toate rezultatele pe care le-a dobândit „omenirea în decursul întregii ei istorii”. Aceasta e suficient pentru ca Rudolf să salveze de două ori „lumea” de la „pieire” !

* — „bun chiriaș”, „bun vecin”, „bun prieten”, „bun tată”, „bun burghez”, „bun cetățean”, „bun principe”. — Nota Trad.

CAPITOLUL IX

Judecata de apoi critică

În persoana lui *Rudolf*, critica critică a salvat de două ori lumea de la pieire, dar numai pentru a decreta acum, ea însăși, *pieirea lumii*.

Și am văzut și am auzit cum deasupra Zürichului s-a înălțat un înger puternic cu numele *Hirzel* și a zburat spre creștetul cerului. În mâinile sale ținea o carte deschisă, care părea a fi nr. 5 din „Allgemeine Literatur-Zeitung”. Și el și-a pus piciorul drept pe masă (auf die Masse), piciorul stîng pe Charlottenburg și a strigat cu glas puternic precum răcnește leul, și cuvintele lui s-au înălțat ca o porumbiță în sfera patosului și a aspectelor tunătoare ale *judecății de apoi critice*.

„Cînd în cele din urmă *totul* se va alia împotriva criticii critice — și, adevăr, adevăr grăiesc vouă, această zi nu mai e departe —, cînd întreaga lume intrată în descompunere — *i-a fost hărăzit să facă război cu sfinții* — se va aduna în jurul ei, pregătindu-se pentru ultimul asalt, atunci curajul criticii și însemnătatea ei vor fi recunoscute de toți. Deznodămîntul luptei nu trebuie să ne îngrijoreze. Totul se va termina prin aceea că vom încheia socotelile cu diversele grupuri — și le vom despărți unele de altele, după cum păstorul desparte oile de țapi, și vom așeza oile la dreapta noastră și țapii la stînga noastră — și vom da un certificat general de paupertate cavalerilor vrăjmași — *căci sînt duhuri demonicești care se duc la împărașii lumii întregi să-i adune la războiul zilei celei mari a lui Dumnezeu atotțiitorul și se vor mira cei ce locuiesc pe pămînt*”⁷³.

Iar cînd îngerul a strigat, cele șapte tunete au slobozit glasurile lor :

Dies irae, dies illa
Solvat saeculum in favilla.
Judex ergo cum sedebit,
Quidquid latet adparebit,
Nil inultum remanebit,
Quid sum miser tunc dicturus ? * etc.

* — Ziua miniei. acea zi va preface lumea în scrum. Cînd judecă-

Și veți auzi de războaie și de zvonuri de războaie. Acestea trebuie să se întâmple toate. Căci se vor ridica Hristoși mincinoși și proroci mincinoși, d-nii *Buchez* și *Roux* din Paris, d-nii *Friedrich Rohmer* și *Theodor Rohmer* din Zürich, și vor zice: aici e Hristos! Dar atunci va apărea semnul fraților *Bauer* în critică și se va împlini cuvântul scripturii despre *opera Bauerilor (Bauernwerk*)*:

Quand les boeufs vont deux à deux
Le labourage en va mieux!" **

Epilog istoric

După cum am aflat mai târziu, nu lumea a pierit, ci critica „*Literatur-Zeitung*”.

torul va judeca, va ieși la iveală tot ce este ascuns și nîmic nu va rămîne nepedepsit. Ce voi spune eu, păcătosul, atunci? — *Nota Trad.*


* Joc de cuvinte intraductibil: *Bauernwerk* înseamnă în limba germană „opera Bauerilor”, precum și „muncă țărănească”, „lucru primitiv, necioplit”. — *Nota Trad.*

** — Cînd boii merg doi cîte doi, *aratul* merge mai bine. — *Nota Trad.*

FRIEDRICH ENGELS

**Situația
clasei muncitoare
din Anglia**

După observații proprii
și izvoare autentice ⁷⁴



Die Lage
der
arbeitenden Klasse
in
England.

Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen
von
Friedrich Engels.

Leipzig.

Druck und Verlag von Otto Wigand,
1845.

Coperta primei editi

Către clasa muncitoare a Marii Britanii ⁷⁵

Muncitori !

Vouă vă închin această lucrare, în care am încercat să re-dau compatrioților mei germani o imagine fidelă a condițiilor voastre de viață, a suferințelor și luptelor voastre, a speranțelor și perspectivelor voastre. Am trăit destul de multă vreme printre voi pentru a cunoaște unele aspecte ale existenței voastre, pe care le-am cercetat cu cea mai mare atenție ; am studiat diferite documente oficiale și neoficiale în măsura în care am avut posibilitatea să mi le procur, dar nu m-am mulțumit cu aceasta, căci nu mă interesa numai cunoașterea *abstractă* a obiectului meu de studiu, ci voiam să vă văd în locuințele voastre, să vă observ în viața voastră de fiecare zi, să stau de vorbă cu voi despre condițiile voastre de viață și despre durerile voastre, să fiu martorul luptelor voastre împotriva puterii sociale și politice a asupritorilor voștri. Am procedat în felul următor : am renunțat la societate și la banchete, la vinul de Porto și la șampania clasei de mijloc și mi-am dedicat orele libere aproape exclusiv relațiilor cu *muncitorii* simpli ; și sînt bucuros și totodată mîndru că am procedat astfel. Sînt bucuros pentru că în felul acesta mi-am procurat multe clipe plăcute, cunoscînd totodată viața voastră adevărată — multe clipe care altfel ar fi fost pierdute în discuții convenționale și etichetă plicticoasă ; sînt mîndru pentru că am avut astfel ocazia să apreciez just o clasă asuprită și calomniată care, cu toate scăderile și cu toate dezavantajele care decurg din situația ei, ar putea fi disprețuită cel mult de un englez meschin la suflet ; sînt mîndru totodată pentru că în felul acesta am fost pus în situația să scutesc poporul englez de disprețul crescînd al celor de pe continent, dispreț care a fost consecința inevitabilă a politicii brutale și ego-

iste și în general a atitudinii clasei de mijloc dominante de la voi din țară.

Datorită faptului că am avut în același timp cu prisosință ocazia să observ clasa de mijloc, adversarul vostru, am ajuns foarte repede la concluzia că aveți dreptate, deplină dreptate cînd nu vă așteptați la nici un sprijin din partea ei. Interesele ei sînt diametral opuse intereselor voastre, deși ea va încerca întotdeauna să afirme contrarul și să vă convingă că e pătrunsă de cea mai sinceră compasiune pentru soarta voastră. Faptele ei dezminț însă acest lucru. Sper că materialul pe care l-am cules va fi mai mult decît suficient pentru a dovedi că clasa de mijloc — indiferent ce ar susține ea — în realitate nu are altă țintă decît să se îmbogățească prin munca voastră atîta timp cît poate vinde produsele acestei munci și să vă lase să muriți de foame de îndată ce nu mai poate stoarce nici un profit din acest trafic indirect de carne vie. Ce a făcut ea pentru a-și dovedi pretențiile ei bune intenții față de voi? A acordat ea vreodată o atenție, oît de oît serioasă, suferințelor voastre? A făcut ea mai mult decît să aprobe cheltuielile pentru o jumătate de duzină de comisii de cercetare ale căror rapoarte cuprinzătoare sînt condamnate să-și doarmă somnul de veci sub o grămadă de maculatură pe rafturile Home Office*-ului? Și-a dat ea vreodată osteneala să scoată pe baza cărților ei albastre moderne măcar o singură carte care să poată fi citită și care să dea oricui posibilitatea să găsească fără multă osteneală material cu privire la situația mării majorități a „britanicilor născuți liberi”? Bineînțeles că nu. Acestea sînt lucruri despre care nu-i place să vorbească, așa că a lăsat pe seama unui străin sarcina de a vorbi lumii civilizate despre situația înjositoare în care sînteți siliți să trăiți.

Un străin pentru ea, sper însă că nu și pentru voi. Chiar dacă engleza mea nu e perfectă, sper că o veți găsi totuși clară. Nici un muncitor din Anglia — în treacăt fie zis, nici din Franța — nu m-a considerat vreodată ca străin. Cu cea mai mare plăcere am constatat că sînteți liberi de blestemul funest al naționalismului mărginit și al îngîmfării naționale, care în ultimă instanță nu este nimic altceva decît *egoism* excesiv; am observat simpatia voastră pentru oricine își închină forțele sale în mod cinstit progresului omenirii indiferent dacă e englez sau nu, admirația voastră pentru tot ce e bun

* — Ministerul de Interne. — Nota Trad.

TO THE WORKING CLASSES

OF

GREAT-BRITAIN.

Working Men!

To you I dedicate a work, in which I have tried to lay before my German Countrymen a faithful picture of your condition, of your sufferings and struggles, of your hopes and prospects. I have lived long enough amidst you to know something about your circumstances; I have devoted to their knowledge my most serious attention, I have studied the various official and non-official documents as far as I was able to get hold of them — I have not been satisfied with this, I wanted more than a mere *abstract* knowledge of my subject, I wanted to see you in your own homes, to observe you in your every-day life, to chat with you on your condition and grievances, to witness your struggles against the social and political power of your oppressors. I have done so: I forsook the company and the dinner-parties, the port-wine and champaign of the middle-classes, and devoted my leisure-hours almost exclusively to the intercourse with plain Working Men; I am both glad and proud of having done so. Glad, because thus I was induced to spend many a happy hour in obtaining a knowledge of the realities of life — many an hour,

Prima pagină a dedicației lui Engels
„Către clasa muncitoare a Marii Britanii”.

și nobil indiferent dacă a crescut pe pământul patriei voastre sau nu ; am descoperit că sînteți mai mult decît simpli *englezi* membri ai unei singure națiuni izolate ; am descoperit că sînteți *oameni*, membri ai marii familii internaționale a *omenirii*, care au înțeles că interesele lor sînt identice cu acelea ale întregii rase omenești, și în această calitate, ca membri ai acestei familii a *omenirii* „*unice și indivizibile*“, ca *ființe omenești* în cel mai adevărat înțeles al cuvîntului, în această calitate salutăm, eu și mulți alții de pe continent, progresele voastre în toate direcțiile și vă dorim un cît mai grabnic succes. Înainte deci pe calea pe care ați pornit ! Veți mai avea încă multe de întîmpinat ; fiți neclintîți, nu vă lăsați descurajați ; succesul vostru e sigur, și fiecare pas înainte pe calea pe care trebuie s-o urmați va folosi cauzei noastre comune, cauzei *omenirii* !

Barmen (Rheinpreussen), 15 martie 1845

Friedrich Engels

Prefață

Paginile care urmează tratează un subiect pe care inițial intenționam să-l prezint numai în cadrul unui capitol dintr-o lucrare mai cuprinzătoare asupra istoriei sociale a Angliei, dar importanța lui m-a determinat curînd să-l elaborez în așa fel încît să poată apărea ca o lucrare de sine stătătoare.

Situația clasei muncitoare este adevărata bază și punctul de plecare al tuturor mișcărilor sociale ale prezentului, căci ea reprezintă culmea mizeriei sociale celei mai evidente a zilelor noastre. Comunismul muncitoresc francez și german este produsul ei direct, după cum fourierismul și socialismul englez, ca și comunismul burgheziei culte germane, sînt produsele ei indirecte. Pentru a da un fundament solid, pe de o parte, teoriilor socialiste, iar pe de altă parte părerilor în ceea ce privește îndreptățirea lor, pentru a pune capăt tuturor exagerărilor și născocirilor pro și contra, este absolut necesar să cunoaștem condițiile de existență ale proletariatului. Condițiile de existență ale proletariatului le găsim însă în *forma lor clasică*, în deplinătatea lor, numai în Marea Britanie, mai ales în Anglia propriu-zisă ; și totodată numai în Anglia se poate găsi adunat și confirmat prin cercetări oficiale materialul necesar unei tratări oarecum complete a subiectului.

Timp de 21 de luni am avut prilejul să cunosc de aproape, prin observație proprie și relații personale, proletariatul englez, năzuințele sale, durerile și bucuriile sale, și totodată să-mi întregesc observațiile prin folosirea izvoarelor autentice necesare. În lucrarea de față am elaborat ceea ce am văzut, am auzit și am citit. Mă aștept să fiu atacat din multe părți nu numai în ceea ce privește punctul meu de vedere, dar și în ceea ce privește faptele relatate, mai ales dacă lucrarea mea va ajunge în mîinile unor englezi ; de asemenea

știu prea bine că ici-colo mi se va putea imputa câte o inexactitate fără importanță, pe care nici chiar un englez n-ar fi putut-o evita, avînd în vedere vastitatea subiectului și premisele îndepărtate de la care pleacă, cu atît mai mult cu cît nici chiar în Anglia nu există pînă acum vreo lucrare care să se ocupe, ca aceasta, de *totalitatea* muncitorilor ; dar nu preget nici o clipă să desfid burghezia engleză să-mi dovedească vreo inexactitate privind chiar numai un singur fapt care să aibă cît de cît vreo însemnătate pentru punctul de vedere general, și s-o dovedească cu probe tot atît de autentice ca acelea pe care le-am adus eu.

Zugrăvirea condițiilor de existență clasice ale proletariatului din Marea Britanie este de o deosebită însemnătate mai ales pentru Germania și în special în clipa de față. Socialismul și comunismul german au pornit, mai mult decît oricare altul, de la premise teoretice ; noi, teoreticienii germani, cunoșteam mult prea puțin lumea reală pentru ca situațiile reale să ne ducă în mod nemijlocit la transformarea acestei „urite realități”. Cel puțin dintre cei care susțin în public aceste reforme, aproape nici unul n-a ajuns la comunism altfel decît pe calea învingerii speculațiilor hegeliene de către Feuerbach. Condițiile de viață reale ale proletariatului sînt atît de puțin cunoscute printre noi, încît pînă și bine intenționatele „asociații pentru ridicarea claselor muncitoare”, în care burghezia noastră maltratează acum problema socială, pornesc toate de la cele mai ridicole și mai absurde păreri asupra situației muncitorilor. În această problemă, pentru noi, germanii, este în primul rînd necesar să cunoaștem faptele. Chiar dacă condițiile de existență ale proletariatului german n-au atins încă forma clasică din Anglia, Germania are de fapt aceeași orînduire socială, care mai curînd sau mai tîrziu va trebui să ajungă la aceeași ascuțire ca și de cealaltă parte a Mării Nordului, dacă înțelepciunea națiunii nu va lua la timp măsuri care să așeze întregul sistem social pe o bază nouă. Aceleași cauze esențiale care au determinat în Anglia mizeria și asuprirea proletariatului există și în Germania și vor duce cu vremea la aceleași rezultate. Deocamdată însă constatarea mizeriei din *Anglia* va fi pentru noi un prilej de a constata mizeria care domnește și la noi în *Germania* și ne va oferi unitatea de măsură cu care să putem măsura extinderea ei și proporțiile pericolului — scos la iveală de tulburările din Silezia și din Boemia⁷⁶ — care amenință în mod inevitabil, din această parte, liniștea Germaniei.

În sfârșit mai am de făcut două observații. Întii : am întrebuințat peste tot expresia *clasa de mijloc*, în sensul englezescului middle-class (sau, cum se spune de obicei, middle-classes), care, asemenea termenului francez bourgeoisie, desemnează clasa posedantă, și anume clasa care se deosebește de așa-numita aristocrație, cu alte cuvinte clasa care deține puterea de stat în Franța și în Anglia în mod direct, iar în Germania indirect ca „opinie publică”. De asemenea am întrebuințat ca sinonime expresiile : muncitori (working men) și proletari, clasă muncitoare, clasă neavută și proletariat. -- Al doilea : de cele mai multe ori am indicat și partidul căruia îi aparțin oamenii de la care mi-am luat informațiile, pentru motivul că cei din partidul liberal caută mai totdeauna să scoată în evidență mizeria districtelor agricole și s-o ascundă pe aceea a districtelor industriale, pe când conservatorii, dimpotrivă, recunosc mizeria din districtele industriale și o neagă pe aceea din districtele agricole. Tot din aceste motive, acolo unde mi-au lipsit documentele oficiale, am preferat să folosesc, pentru descrierea situației muncitorilor din industrie, mărturiile ale *liberalilor*, pentru a combate burghezia liberală cu armele oferite chiar de ea, și am apelat în genere la conservatori sau la cartiști numai atunci când cunoșteam, pe baza propriei mele convingeri, adevărata stare a lucrurilor sau când eram convins de exactitatea relatărilor, dat fiind reputația personală sau literară a celor citați de mine.

Barmen, 15 martie 1845

F. Engels

Introducere

Istoria clasei muncitoare din Anglia începe în a doua jumătate a secolului trecut, o dată cu inventarea mașinii cu aburi și a mașinilor de prelucrat bumbacul. Aceste invenții au determinat, după cum se știe, o revoluție industrială, o revoluție care a transformat totodată întreaga societate civilă și a cărei însemnătate istorică mondială începe să fie recunoscută abia astăzi. Anglia este terenul clasic al acestei transformări, care a fost cu atât mai puternică, cu cât s-a efectuat mai pe tăcute; iată de ce Anglia este țara clasică în ceea ce privește dezvoltarea principalului ei produs, proletariatul. Numai în Anglia poate fi studiat proletariatul sub toate raporturile și din toate punctele de vedere.

Aici nu avem de-a face deocamdată cu istoria acestei revoluții, nici cu uriașa ei însemnătate pentru prezent și viitor. Această expunere rămîne rezervată unei lucrări viitoare, mai ample. Pentru moment trebuie să ne mărginim la puținul care este necesar pentru înțelegerea faptelor ce urmează, pentru înțelegerea situației actuale a proletariatului englez.

Înainte de introducerea mașinilor, torsul și țesutul materiilor prime se efectuau în casa lucrătorului. Femeia și fiicele torceau firele, pe care apoi le țesea bărbatul sau pe care le vindeau atunci cînd nu le prelucra chiar capul familiei. Aceste familii de țesători trăiau de obicei la țară, în apropierea orașelor, și se puteau descurca destul de bine cu cîștigul lor, deoarece în privința cererii de țesături piața internă era încă hotărîtoare, ba era aproape singura piață, iar concurența atotputernică care s-a făcut simțită mai tîrziu, o dată cu cucerirea de piețe străine și cu extinderea comerțului, încă nu exercita o presiune asupra salariului. La aceasta se mai adăuga o continuă creștere a cererii pe piața internă, care ținea pasul cu înmulțirea treptată a populației și dădea astfel de lucru tu-

turor lucrătorilor, și, în sfârșit, imposibilitatea unei concurențe aprige între ei din cauza izolării lor, datorită așezării răzlețe a locuințelor rurale. Astfel se face că mai totdeauna țesătorul era în stare să agonisească ceva parale și să ia în arendă o bucată de pământ, pe care o lucra în orele sale libere — și ore libere avea câte voia, deoarece putea să țesea când și cât poțtea. Se înțelege că era un agricultor nepriceput și-și gospodărea ogorul cu nepăsare și fără mult profit real ; dar cel puțin nu era un proletar, căci reușise să înfigă, cum spun englezii, un par în pământul patriei, era stabil, iar în societate stătea cu o treaptă mai sus decît muncitorul englez de astăzi.

În felul acesta vegetau lucrătorii, ducînd o existență destul de tihnită și o viață onestă și liniștită, în frica lui Dumnezeu și în cinste, iar situația lor materială era cu mult mai bună decît a urmașilor lor ; nu aveau nevoie să muncească peste puteri, nu lucrau mai mult decît aveau chef și cîștigau totuși atît cît le trebuia ; aveau răgaz pentru o muncă sănătoasă în grădina sau pe ogorul lor, activitate care constituia ea însăși o recreare pentru ei, și pe deasupra puteau lua parte la distracțiile și jocurile vecinilor ; și toate aceste jocuri — popice, jocuri cu mingea etc. — contribuiau la menținerea sănătății și la fortificarea lor fizică. Erau îndeobște oameni zdaveni, bine legați, a căror structură fizică se deosebea foarte puțin sau de loc de aceea a vecinilor lor țărani. Copiii lor creșteau în aerul sănătos de la țară și, chiar dacă își ajutau părinții la muncă, o făceau doar din cînd în cînd ; despre o muncă zilnică de opt sau douăsprezece ore nici vorbă nu era.

Care era nivelul moral și intelectual al acestei clase e lesne de ghicit. Izolați de orașe, pe care nu le vizitau niciodată, deoarece firele și țesăturile erau predate contra plată unor agenți voiajori, atît de izolați încît bătrînii care locuiau în imediata apropiere a orașelor nu apucaseră să le viziteze niciodată, pînă cînd mașinile, răpindu-le cîștigul, i-au silit să-și caute de lucru la oraș, — lucrătorii aveau nivelul moral și intelectual al țărănilor, de care, de altfel, erau în mare parte încă direct legați în calitatea lor de mici arendași. Ei vedeau în *Squire*-ul lor — cel mai de seamă moșier din regiune — pe superiorul lor firesc, căruia îi cereau sfatul, îi supuneau spre judecată micile lor certuri și îi dădeau toate onorurile, potrivit acestor relații patriarhale. Erau oameni „respectabili” și buni capi de familie, duceau o viață morală, pentru că nimic nu-i îndemna să fie imorali, neavînd în apro-

pierea lor cîrciumi ori case de desfriu, și pentru că hangiul la care își potoleau din cînd în cînd setea era și el un om respectabil și de obicei un mare arendaș care avea bere bună, ținea la buna rînduială și trăgea devreme obloanele. Copiii erau ziua întreagă acasă, pe lîngă părinții lor, care îi creșteau în supunere și în frica lui Dumnezeu ; viața de familie, patriarhală, se scurgea nestingherită pînă cînd copiii se căsătoreau și ei ; tinerii creșteau în simplitate idilică și în intimitate cu tovarășii lor de joacă pînă se căsătoreau, și chiar dacă raporturile între sexe înainte de căsătorie erau un fenomen obișnuit, aceasta se întîmpla numai acolo unde obligația morală a căsătoriei era recunoscută de ambele părți, iar cununia care urma repunea totul în ordine. Într-un cuvînt, muncitorii industriali englezi de atunci trăiau și gîndeau, așa cum se mai întîmplă încă ici colo în Germania, izolați și retrași, fără vreo activitate spirituală și fără schimbări violente în situația lor. Rareori știau să citească și încă mai rareori să scrie, se duceau regulat la biserică, nu făceau politică, nu conspirau, nu gîndeau, le plăceau exercițiile fizice, ascultau Biblia cu evlavie înnăscută și, în smerenia lor fără pretenții, se înțelegeau de minune cu păturile privilegiate ale societății. În schimb erau morți din punct de vedere spiritual : trăiau numai pentru măruntele lor interese particulare, pentru războiul lor de țesut și grădinița lor și nu știau nimic despre uriașa mișcare care cuprinsese omenirea. Se simțeau bine în liniștita lor viață vegetativă, și fără revoluția industrială n-ar fi ieșit nicicînd din această existență, de altfel foarte romantică și comodă, dar nedemnă de ființa omenească. Căci ei nici nu erau oameni, ci doar roboți în slujba puținilor aristocrați care pînă atunci conduseseră istoria ; revoluția industrială n-a făcut decît să desăvîrșească această situație pînă la ultimele ei consecințe, transformîndu-i complet pe lucrători în simple mașini și răpîndu-le ultimul rest de activitate independentă, silindu-i însă tocmai prin aceasta să gîndească și să revendice o situație omenească. După cum în Franța lucrul acesta l-a făcut politica, în Anglia industria și frămîntările societății civile în general au fost acelea care au atras cu forța în vîltoarea istoriei păturile căzute în apatie față de orice interese general omenești.

Prima invenție care a adus o schimbare hotărîtoare în situația de pînă atunci a muncitorimii engleze a fost mașina țesătorului *James Hargreaves* din Standhill Blackburn, în Lancashire de nord, denumită *Jenny*⁶ (1764). Această mașină ru-

dimentară, care a servit ca punct de plecare viitoarei mașini de filat, era acționată cu mîna, dar în loc să aibă un singur fus ca roata obișnuită de tors cu mîna, ea avea 16—18 fuse deservite de un singur lucrător. În felul acesta se putea produce o cantitate mult mai mare de fire decît pînă atunci; dacă înainte vreme, cînd pentru un țesător lucrau trei torcătoare, acesta nu avea niciodată fire suficiente la îndemînă și era adesea nevoit să aștepte, acum erau mai multe fire decît erau în stare să prelucreze țesătorii. Cererea de țesături, care oricum era în creștere, deveni și mai mare din cauza prețului mai redus al acestor produse, ca urmare a scăderii cheltuielilor de producție ale firelor datorită noii mașini; deveni necesar un număr mai mare de țesători, iar retribuția lor creșcu. Acum, cînd țesătorul putea să cîștige mai bine cu războiul său, el renunță încetul cu încetul la agricultura și se dedică cu totul țesutului. Pe vremea aceea o familie compusă din patru adulți și doi copii, întrebuițați la depănat, putea cîștiga săptămînal, lucrînd cîte 10 ore zilnic, 4 l. st., adică 28 de taleri prusieni, și adesea, cînd afacerile mergeau bine și comenzile se aglomerau, chiar mai mult; se întîmpla destul de des ca un singur țesător să cîștige săptămînal cu războiul său 2 l. st. În felul acesta, încetul cu încetul, categoria țesătorilor agricultori dispăru complet, transformîndu-se în noua categorie a țesătorilor care nu mai aveau altă îndeletnicire, trăiau exclusiv din salariu, nu aveau nici un fel de proprietate, nici măcar pe aceea aparentă a ogorului luat în arendă, și care deveniră astfel *proletari* (working men). La aceasta s-a mai adăugat apoi și desființarea vechilor raporturi dintre torcători și țesători. Pînă atunci, pe cît era posibil, torsul și țesutul se făceau în același loc. Acum, cînd mașina Jenny cerea o mînă tot atît de viguroasă ca și războiul de țesut, începură și bărbații să toarcă; familii întregi trăiau numai din tors, pe cînd altele, dînd la o parte roata de tors învechită și depășită și lipsindu-le mijloacele de a-și procura o Jenny, erau nevoite să trăiască numai din ceea ce producea războiul de țesut al capului familiei. Astfel, între tors și țesut a început cea diviziune a muncii care a atins un grad atît de înalt în industria de mai tîrziu.

Aceeași mașină, încă foarte rudimentară, care determină în felul acesta dezvoltarea *proletariatului industrial*, făcu să se nască și *proletariatul agricol*. Pînă atunci existaseră o mulțime de mici proprietari agricoli, numiți yeomen, care vegetau în aceeași tihnă lipsită de frămîntări spirituale ca și

vecinii lor țesătorii agricultori. Ei își lucrau peticul lor de pământ în același fel nepăsător moștenit din moși-strămoși și se opuneau oricărei modernizări cu încăpăținarea specifică unor oameni strâns legați, printr-un șir întreg de generații, de obiceiurile pământului. Existau printre ei și mulți mici arendași, dar nu arendași în înțelesul de astăzi al cuvântului, ci oameni care preluaseră de la părinți, fie prin dreptul de moștenire prevăzut prin contract, fie în baza unui vechi obicei al pământului peticul de pământ arendat, și îl stăpîniseră cu atîta neclintire de parcă ar fi fost proprietatea lor. Acum însă, după retragerea din agricultură a muncitorilor industriali, rămaseră libere o mulțime de loturi de pământ și pe ele se cuibări noua clasă a *marilor arendași*, care luau în arendă 50, 100, 200 și chiar mai multe pogoane, care erau tenants-at-will, adică arendași al căror contract putea fi reziliat în fiecare an și care se pricepeau să mărească productivitatea pământului printr-o agricultură mai rațională și o mai bună gospodărire. Ei își puteau vinde produsele mai ieftin decît micul yeoman, căruia, acum, cînd lotul său de pământ nu-l mai putea hrăni, nu-i rămînea altceva de făcut decît sau să-l vîndă și să-și procure o Jenny sau un război de țesut, sau să se angajeze ca muncitor cu ziua, ca proletar agricol, la marile arendaș. Din cauza inerției sale de veacuri și a felului nepăsător în care-și lucra pământul, moștenite de la strămoși, deasupra cărora nu se putuse ridica, nu-i rămînea altceva de făcut în momentul cînd s-a văzut pus în situația de a concura cu oameni care își exploatau pământul arendat după principii mai raționale și cu avantajele pe care le prezintă o gospodărie mare și investirea de capital în scopul ameliorării solului.

Mișcarea industrială nu se opri însă aici. Cîte un capitalist începu să instaleze mașini Jenny în clădiri mari, punîndu-le în mișcare cu ajutorul *forței hidraulice*, ceea ce îi dădea posibilitatea să reducă numărul lucrătorilor și să vîndă firele la un preț mai mic decît torcătorii izolați, care-și acționau mașinile de tors cu mîna. Cu timpul surveniră mereu alte perfecționări ale mașinii Jenny, așa că de la o zi la alta o mașină se învechea și trebuia transformată sau înlocuită cu alta nouă ; și dacă capitalistul, servindu-se de forța hidraulică, mai putea rezista chiar cu mașinile sale învechite, pentru micul torcător acest lucru era imposibil. Acestea fură primele începuturi ale sistemului de fabrică ; dar el cunosc curînd o dezvoltare și mai mare datorită mașinii mecanice de filat,

denumită *spinning-throstle*, inventată în 1767 de *Richard Arkwright*, un bărbier din *Preston*, în *Lancashire* de nord. Această mașină, numită de obicei în limba germană *Kettensstuhl*, este, alături de mașina cu aburi, cea mai de seamă invenție mecanică a secolului al XVIII-lea. Ea a fost construită în vederea *acționării ei de către o forță mecanică* și se bazează pe principii cu totul noi. Combinând particularitățile mașinii *Jenny* cu ale mașinii mecanice de filat, *Samuel Crompton* din *Firwood* (*Lancashire*) construiește în 1785 o nouă mașină de filat, denumită în limba engleză *mule*; și cum în același timp *Arkwright* inventă *mașina de cardat* și *flyerul*, sistemul de fabrică se generalizează în ceea ce privește filatul bumbacului. Treptat, cu câteva modificări neînsemnate, aceste mașini putură fi întrebuințate și la filatul lînii, iar mai târziu (în primul deceniu al acestui secol) și la filatul inului, înlăturându-se astfel și aici lucrul manual. Dar lucrurile nu se opriră nici aici; în ultimii ani ai secolului trecut, *dr. Cartwright*, un preot de țară, inventă *războiul mecanic de țesut* și pînă pe la 1804 reuși să-l perfecționeze într-atît, încît putea concura cu succes pe țesătorii manuali; și importanța tuturor acestor mașini se dublă datorită *mașinii cu aburi* a lui *James Watt*, inventată prin 1764 și întrebuințată de pe la 1785 la acționarea mașinilor de filat.

Cu aceste invenții, care de atunci au fost perfecționate an de an, *victoria muncii mecanice asupra muncii manuale* în principalele ramuri ale industriei engleze devenise hotărîtoare, iar de aici înainte întreaga istorie a acesteia din urmă relatează doar cum mașinile izgonesc munca manuală, rînd pe rînd, de pe toate pozițiile ei. Aceasta a avut drept consecință, pe de o parte, rapida scădere a prețurilor tuturor articolelor de manufactură, înflorirea comerțului și a industriei, cucerirea aproape a tuturor piețelor străine care nu se bucurau de un regim protecționist, rapida înmulțire a capitalurilor și a avuției naționale; pe de altă parte, o și mai rapidă creștere a proletariatului, nimicirea oricărei proprietăți, a oricărei siguranțe a cîștigului pentru clasa muncitoare, demoralizare, tulburări politice și toate acele fapte care nu erau de loc pe placul englezilor înstăriți și pe care le voi trece în revistă în paginile ce urmează. După ce am văzut mai sus ce revoluție a produs în relațiile sociale ale păturilor de jos o singură mașină rudimentară ca *Jenny*, nu ne vom mai mira de influența unui întreg sistem de mașini perfecțio-

nate care primesc de la noi materialul brut și ne dau stofă gata țesută.

Să urmărim totuși ceva mai de aproape dezvoltarea industriei engleze * și să începem cu ramura ei principală — *industria bumbacului*. În anii 1771—1775 s-a importat anual, în medie, mai puțin de 5.000.000 de pfunzi de bumbac brut, în 1841 — 528.000.000, iar în 1844 importul se va ridica la cel puțin 600.000.000 de pfunzi. În 1834 Anglia a exportat 556.000.000 de iarzi de țesături de bumbac, 76.500.000 de pfunzi de fire de bumbac și ciorapi de bumbac în valoare de 1.200.000 l. st. În acest an, în industria bumbacului au lucrat peste 8.000.000 de fusuri mule, 110.000 de războaie mecanice și 250.000 de războaie manuale, fără a mai pune la socoteală fuserile throstle; după calculele lui *MacCulloch*, în Regatul Unit trăiau direct sau indirect de pe urma acestei ramuri industriale aproape un milion și jumătate de oameni, dintre care numai în fabrici lucrau 220.000; forța întrebunțată în aceste fabrici însuma 33.000 de cai putere aburi și 11.000 de cai putere forță hidraulică. Astăzi aceste cifre sînt cu mult depășite și putem presupune fără să greșim că în 1845 forța și numărul mașinilor, ca și numărul muncitorilor, vor fi cu 50% mai mari decît în 1834. Centrul acestei industrii este *Lancashire*, de unde a și pornit; ea a revoluționat acest comitat de la un cap la altul, făcînd dintr-o mlaștină obscură, prost exploatată, o regiune însuflețită de activitate, înzecind populația lui în timp de 80 de ani și ridicînd ca prin farmec orașe mari ca *Liverpool* și *Manchester* cu un total de 700.000 de locuitori, iar în vecinătatea lor *Bolton* (60.000 loc.), *Rochdale* (75.000 loc.), *Oldham* (50.000 loc.), *Preston* (60.000 loc.), *Ashton* și *Stalybridge* (40.000 loc.) și o serie de alte orașe industriale. Istoria *Lancashire*-ului de sud este dovada vie a celor mai mari minuni ale epocii moderne, și totuși nimeni nu vorbește despre această istorie; și toate minunile acestea le-a înfăptuit industria bumbacului. *Glasgow*ul constituie, în afară de aceasta, un al doilea centru al regiunilor din Scoția cu o industrie dezvoltată a bumbacului, *Lanarkshire* și *Renfrewshire*, și aici populația orașului central a crescut de cînd cu introducerea acestei industrii de la 30.000 la 300.000.

* După *Porter*: „[The] Progress of the Nation” („Progresul națiunii”), Londra, 1836 — vol. I, 1838 — vol. II, 1843 — vol. III (din surse oficiale) și alte surse în majoritate oficiale. Schița istorică de mai sus a revoluției industriale este inexactă în detalii; dar la 1843—1844 nu exista material documentar mai bun ⁷⁷.

Fabricile de ciorapi de la *Nottingham* și *Derby* au cunoscut și ele un nou avînt în urma scăderii prețului firelor, avînt cu atît mai mare cu cît, datorită perfecționării mașinii de tricostat ciorapi, puteau fi tricotați deodată doi ciorapi la o singură mașină. De pe la 1777, an în care a fost inventată așa-numita mașină *lace*, *dantelăria* a devenit și ea o ramură importantă a industriei ; curînd după aceea *Lindley* a inventat mașina *point-net*, iar în 1809, *Heathcote* a inventat o altă mașină, *bobbin-net*, care simplificau mult confecționarea dantelilor ; cererea de dantele a crescut considerabil datorită prețului redus, așa încît astăzi trăiesc de pe urma acestei industrii cel puțin 200.000 de persoane. Centrele ei principale sînt *Nottingham*, *Leicester* și vestul Angliei (*Wiltshire*, *Devonshire* etc.). Aceeași dezvoltare au cunoscut-o și ramurile de activitate care sînt în directă legătură cu industria bumbacului : albitoria, vopsitoria și imprimeria. *Albitoria* a cunoscut un nou avînt datorită întrebuițării *clorului* în locul oxigenului în albirea rapidă, *vopsitoria* și *imprimeria* datorită dezvoltării rapide a chimiei, imprimeria înregistrînd, pe lîngă o serie de strălucite invenții mecanice, și un avînt care, alături de extinderea acestor ramuri de activitate datorită intensificării industriei de bumbac, a ridicat-o la o înflorire nemaicunoscută pînă atunci.

O activitate similară s-a desfășurat în *prelucrarea lînii*, care fusese înainte principala ramură a industriei engleze ; dar masa producției din anii aceia este infimă față de cea de astăzi. În 1782 întreaga recoltă de lînă din ultimii trei ani stătea neprelucrată din lipsă de lucrători și ar fi rămas așa dacă nu ar fi intervenit inventarea noilor mașini care au tors-o. Adaptarea acestor mașini la torsul lînii înregistră cele mai bune rezultate. Regiunile industriei lînii cunoscute acum aceeași rapidă dezvoltare ca și districtele industriei bumbacului. În 1738, *West-Riding*, în *Yorkshire*, produsese 75.000 de bucăți de postav de lînă, iar în 1817 — 490.000 de bucăți, și dezvoltarea industriei lînii se desfășoară atît de rapid, încît în 1834 producția de postav întrecu pe aceea din 1825 cu 450.000 de bucăți. În 1801 se prelucraseră 101.000.000 de pfunzi de lînă (dintre care 7.000.000 lînă importată), iar în 1835 — 180.000.000 de pfunzi (dintre care 42.000.000 lînă importată). Centrul principal al acestei industrii este *West-Riding*, în *Yorkshire*, unde la *Bradford* în special lîna engleză cu firul lung este prelucrată în fire pentru tricotaje etc., iar în celelalte orașe, și anume : *Leeds*, *Halifax*, *Hud-*

dersfield etc., lina cu firul scurt se prelucrează în fire răsucite și în fire pentru postăvărie; urmează apoi partea învecinată cu *Lancashire*, regiunea *Rochdale*, unde pe lângă țesăturile de bumbac se lucrează și mult flanel, și *vestul Angliei*, care fabrică cele mai fine postavuri. Și aici creșterea populației este remarcabilă:

	în 1801		în 1831	
Bradford	avea	29.000	77.000	locuitorî
Halifax	"	63.000	110.000	"
Huddersfield	"	15.000	34.000	"
Leeds	"	53.000	123.000	"
și întregul West-Riding	"	564.000	980.000	"

populație care din 1831 trebuie să mai fi crescut cu cel puțin 20—25%. În 1835 existau în Regatul Unit un număr de 1.313 filaturi de lina cu 71.300 de muncitori, aceștia din urmă reprezentând, de altfel, doar o mică parte dintre cei ce trăiesc, direct sau indirect, de pe urma prelucrării lînii, această cifră omițind aproape complet pe țesători.

În *industria inului* progresul începu mai târziu, pentru că aici starea naturală a materialului brut îngreua mult întrebuințarea mașinii de filat. E drept că în Scoția s-au făcut astfel de experiențe încă în ultimii ani ai secolului trecut; totuși abia în 1810 francezul *Girard* a reușit să găsească o metodă practică pentru *torsul inului*, și chiar mașinile lui *Girard* au căpătat în Anglia importanța cuvenită abia prin perfecționările care li s-au adus acolo și prin utilizarea lor generală la *Leeds*, la *Dundee* și la *Belfast*. Din momentul acesta însă industria engleză a inului se extinse repede. În 1814 s-au importat pentru *Dundee* 3.000 de tone de in*, în 1833 — circa 19.000 de tone de in și 3.400 de tone de cînepă. Exportul pînzei irlandeze de in înspre Marea Britanie crescuse de la 32.000.000 de iarzi (1800) la 53.000.000 (1825), din care o mare parte era din nou exportată; exportul țesăturilor de in din Anglia și Scoția a crescut de la 24.000.000 de iarzi (1820) la 51.000.000 (1833). Numărul filaturilor de in era în 1835 de 347, avînd 33.000 de muncitori; dintre acestea jumătate erau în Scoția sudică, mai mult de 60 în *West-Riding*, *Yorkshire* (*Leeds* și împrejurimi), 25 la *Belfast* în Irlanda, iar restul în

* Tona engleză are o greutate de 2.240 de pfunzi englezești; aproape 1.000 kg.

Dorsetshire și în Lancashire. Țesătoria de in se practică în sudul Scoției și, ici-colo, în Anglia, însă mai cu deosebire în Irlanda.

Cu același succes s-au apucat englezii și de *prelucrarea mătăsii*. Primeau materialul gata filat din sudul Europei și din Asia, iar munca principală consta în răsucirea firelor fine. Până în 1824 taxele vamale ridicate percepute la mătasea brută (4 șilingi de pfund) stînjeneau mult industria engleză a mătăsii, care nu dispunea decît de piața Angliei și a coloniilor ei, datorită taxelor vamale protecționiste. Acum taxele vamale de import fură reduse la un penny și, imediat, numărul fabricilor spori considerabil ; într-un an numărul fuserilor duble crescuseră de la 780.000 la 1.180.000, și chiar dacă criza comercială din 1825 paraliză pentru moment această ramură industrială, în 1827 s-a fabricat deja mai multă mătase ca oricînd, deoarece îndemînarea cu care englezii mînuiau mașinile și experiența lor asigurau mașinilor lor de răsucit firele superioritatea față de instalațiile greoaie ale concurenței. În 1835 Marea Britanie număra 263 de fabrici de filat mătase, cu 30.000 de muncitori, situate în majoritate la *Cheshire* (*Macclesfield*, *Congleton* și împrejurimi), la *Manchester* și la *Somersetshire*. Afară de acestea mai există numeroase fabrici pentru prelucrarea deșeurilor de mătase provenite din gogoșile de mătase ; din aceste deșeuri se fabrică un articol special (*Spunsilk*), cu care englezii aprovizionează chiar țesătoriile pariziene și lioneze. Țesutul mătăsii astfel răsucite și filate se practică mai ales în Scoția (*Paisley* etc.) și la Londra (*Spitalfields*), dar și la *Manchester* și în alte locuri.

Avîntul uriaș luat de industria engleză de la 1760 încoace nu se mărginește însă la fabricarea de materiale pentru îmbrăcăminte. Impulsul, odată dat, s-a extins asupra tuturor ramurilor de activitate industrială, și o mulțime de invenții care nu aveau nimic comun cu cele pomenite pînă acum au căpătat, datorită simultaneității lor cu mișcarea generală, o dublă importanță. Totodată însă, după ce importanța incomensurabilă a forței mecanice în industrie fusese practic dovedită, s-a pus totul în mișcare pentru a folosi această forță în toate direcțiile și a o exploata în folosul cîtorva inventatori și fabricanți ; iar ca urmare directă cererea de mașini, combustibil și material de prelucrat oferi unui mare număr de muncitori și multor meserii un tărîm de activitate de două ori mai mare. Abia mașina cu aburi a scos în evidență însemnătatea întinselor *zăcăminte de cărbuni* ale Angliei ; *construcția*

de mașini luă naștere abia acum, și o dată cu ea se trezi interesul pentru minele de fier, care furnizau materialul brut necesar acestor mașini; consumul mărit de lână dădu avânt creșterii oilor în Anglia, iar importul sporit de lână, în și mătase avu ca urmare dezvoltarea flotei comerciale engleze. Înainte de toate spori producția fierului. Munții Angliei, bogați în minereuri, fuseseră puțin exploatați pînă atunci; minereul de fier fusese topit pînă atunci cu ajutorul cărbunelui de lemn, care, în urma cultivării mai raționale a solului și în urma despăduririlor, devenise tot mai scump și mai rar. Abia în secolul trecut a început să se întrebuițeze în acest scop cărbune de piatră cu sulf (coke), iar de la 1780 s-a descoperit o nouă metodă de transformare a fierului topit cu ajutorul coxului, întrebuițat pînă acum numai ca fontă, și în fier forjabil de calitate bună. Această metodă, care constă în izolarea carbonului care se amestecă în cursul topirii cu fierul, este numită de englezi pudlaj; prin ea s-a deschis un domeniu de activitate cu totul nou pentru producția engleză a fierului. Au fost construite furnale de cincizeci de ori mai mari ca înainte, topirea minereului a fost simplificată cu ajutorul foalelor fierbinți, și astfel fierul a putut fi fabricat atît de ieftin, încît o mulțime de obiecte care înainte se făceau din lemn sau piatră erau fabricate acum din fier. În 1788, *Thomas Paine*, cunoscutul democrat, a construit în Yorkshire primul pod de fier, căruia i-au urmat nenumărate altele, astfel că în prezent aproape toate podurile, în special cele de cale ferată, se fac din fontă; la Londra s-a construit din acest material chiar un pod peste Tamisa, podul Southwark. Pilonii de fier, postamentele de mașini etc. au devenit ceva obișnuit, iar de la introducerea luminatului cu gaz și a drumului de fier producției engleze a fierului i s-au deschis noi debușuri. Cu timpul s-au fabricat și cuiele și șuruburile cu ajutorul mașinilor; *Huntsman* din Sheffield a găsit în 1760 o metodă de turnat oțelul, ceea ce economisea multă muncă și făcea posibilă confecționarea foarte ieftină a o mulțime de mărfuri cu totul noi. Producția de fabricate de metal a Angliei capătă abia acum importanță, datorită purității mai mari a materialului de prelucrat, precum și datorită instrumentelor mai perfecționate, mașinilor noi și unei diviziuni mai amănunțite a muncii. Populația orașului *Birmingham* crescuse de la 73.000 de locuitori (1801) la 200.000 (1844), aceea a orașului *Sheffield* de la 46.000 de locuitori (1801) la 110.000 (1844), iar consumul de cărbuni numai al acestui din urmă

oraș atingea în 1836 515.000 de tone. În 1805 au fost exportate 4.300 de tone de produse de fier și 4.600 de tone de fier brut; în 1834 — 16.200 de tone de produse de fier și 107.000 de tone de fier brut, iar întreaga extracție a fierului, care în 1740 era abia de 17.000 de tone, se urcă în 1834 la aproape 700.000 de tone. Topirea fierului brut consumă ea singură peste 3.000.000 de tone de cărbuni anual, și nici nu ne putem imagina ce importanță au căpătat *minele de cărbuni* în decursul ultimilor șaizeci de ani. În prezent sînt exploatate toate zăcămintele de cărbuni engleze și scoțiene, iar minele din *Northumberland* și *Durham*, în care lucrează 40.000—50.000 de muncitori, furnizează ele singure peste 5.000.000 de tone anual pentru export. După „*Durham Chronicle*”⁷⁸, în aceste două comitate erau exploatate :

în 1753	14	mine de cărbuni		
„ 1800	40	„	„	„
„ 1836	76	„	„	„
și „ 1843	130	„	„	„

Pe lângă aceasta minele sînt exploatate mult mai intensiv decît în trecut. O activitate tot atît de intensă se desfășoară și în *minele de cositor, cupru și plumb*, iar pe lângă extinderea *fabricării sticlei* s-a mai creat o ramură industrială, și anume confecționarea de articole de *olărie*, care a căpătat importanță pe la 1763 datorită lui *Josiah Wedgwood*. Acesta puse întreaga fabricație a faianței pe baze științifice, introduse un gust mai rafinat și fondă *olăriile* (potteries) de la *Nord-Staffordshire*, o regiune de opt mile pătrate engleze, înainte un pustiu sterp, acum presărată cu fabrici și cu locuințe și care hrănește peste 60.000 de oameni.

Toate ramurile de activitate au fost atrase în această viltate generală a mișcării. Și *agricultura* a trecut printr-o transformare. Iar această transformare nu s-a redus numai la trecerea proprietății funciare, după cum am văzut mai sus, în mîinile altor proprietari și cultivatori; agricultura a fost afectată și în alt mod. Marii arendași au investit capital în scopul ameliorării solului, au înlăturat hotare inutile, au secat mlaștini, au îngrășat pămîntul, au întrebuițat unelte mai bune și au introdus un asolament sistematic prin rotație (cropping by rotation). Progresul științelor le-a fost și lor de folos. Sir *H. Davy* a aplicat cu succes chimia în agricultură, iar dezvoltarea mecanicii a pus la îndemînă o mulțime de avantaje. Pe deasupra, cererea de produse agricole a sporit într-atît în urma creșterii populației, încît între anii 1760 și 1834, cu toate

că au fost transformate în pământ arabil 6.840.540 de pogoane engleze de pământ întelenit, Anglia, dintr-o țară exportatoare, a devenit totuși o țară importatoare de grâu.

Aceeași activitate s-a observat și în domeniul organizării *comunicațiilor*. De la 1818 pînă la 1829 s-au construit în Anglia și în Țara Galilor șosele cu lățimea legală de 60 de picioare pe o întindere de 1.000 de mile engleze, iar mai toate șoselele vechi au fost refăcute după principiul lui *MacAdam*. În *Scoția* administrația lucrărilor publice a construit de la 1803 șosele pe o lungime de vreo nouă sute de mile și peste o mie de poduri, cu ajutorul cărora populația din regiunile muntoase a fost pusă dintr-o dată în legătură directă cu civilizația. Pînă atunci muntenii fuseseră în majoritate brăconieri și contrabandiști ; ei deveniră acum agricultori și meseriași harnici, și, cu toate că s-au înființat școli galice pentru menținerea limbii, obiceiurile și limba galo-celtică dispar treptat în fața progreselor civilizației engleze. La fel și în *Irlanda*. Între comitatele *Cork*, *Limerick* și *Kerry* se întindea înainte vreme un ținut pustiu, fără drumuri carosabile, care din cauza inaccesibilității sale era refugiul tuturor criminalilor și adăpostul principal al naționalității celto-irlandeze din Irlanda de sud. Acest ținut a fost brăzdat de șosele, civilizația deschizându-și astfel drum și în această regiune sălbatică. Întreaga Mare Britanie, dar în special Anglia, care acum șaizeci de ani avea drumuri tot atît de proaste ca pe timpul acela Germania și Franța, dispune acum de o rețea de șosele dintre cele mai frumoase, iar acestea sînt, ca aproape toate realizările din Anglia, opera industriei particulare, deoarece statul n-a făcut decît prea puțin sau absolut nimic în această privință.

Pînă în 1755, Anglia nu avea aproape de loc *canaluri*. În 1755 s-a construit în Lancashire canalul care leagă *Sankey Brook* de *St. Helens* ; iar în 1759 *James Brindley* a construit primul canal mare, acela al *ducelui de Bridgewater*, care duce de la *Manchester* și minele de cărbuni din împrejurimi la gura fluviului *Mersey*, trecînd la *Barton* peste riul *Irwell* printr-un apeduct. De atunci datează sistemul englez de canalizare, căruia abia *Brindley* i-a dat importanța cuvenită. Acum se construiește canaluri în toate direcțiile, iar fluviile fură amenajate pentru navigație. Numai în *Anglia* sînt canaluri în lungime de 2.200 de mile și 1.800 de mile de fluvii navigabile ; în *Scoția* s-a construit *canalul Caledoniei*, care taie țara de-a curmezișul, iar în *Irlanda*, de asemenea, s-au construit dife-

rite canaluri. Ca și căile ferate și șoselele, aceste lucrări sînt de asemenea mai toate opera unor particulari sau a diferitor companii.

Căile ferate s-au construit abia în ultimul timp. Prima cale ferată mai mare a fost aceea de la *Liverpool* la *Manchester* (inaugurată în 1830); de atunci toate orașele mari au fost legate între ele prin drumuri de fier. Londra cu Southampton, Brighton, Dover, Colchester, Cambridge, Exeter (prin Bristol) și Birmingham; Birmingham cu Gloucester, Liverpool, Lancaster (prin Newton și Wigan, ca și prin Manchester și Bolton), apoi cu Leeds (prin Manchester și Halifax, ca și prin Leicester, Derby și Sheffield); Leeds cu Hull și Newcastle (prin York). La acestea se mai adaugă numeroasele linii mai mici, cele în curs de construire și în proiect, care în curînd vor face posibilă călătoria de la Edinburg la Londra într-o singură zi.

Aburii nu au revoluționat numai comunicațiile pe uscat, ci au dat o nouă însemnătate și comunicațiilor pe apă. Primul vapor a navigat în 1807 pe fluviul Hudson, în America de Nord; primul vapor din Marea Britanie, în 1811, pe Clyde. De atunci au fost construite peste 600 de vapoare în Anglia, iar în porturile britanice erau în funcțiune în 1836 peste 500 de vapoare.

Aceasta este pe scurt istoria industriei engleze din ultimii șazeci de ani, istorie care nu are pereche în anele omenirii. Acum șazeci, optzeci de ani, Anglia era o țară ca toate celelalte, cu orașe mici, cu o industrie neînsemnată și simplă și cu o populație agricolă rară, însă relativ mare; acum ea este o țară cum nu mai e alta, cu o capitală de două milioane și jumătate de locuitori, cu orașe industriale uriașe, cu o industrie care aprovizionează întreaga lume și care produce aproape totul cu mașini dintre cele mai complicate, cu o populație harnică, inteligentă, densă, din care două treimi sînt ocupate în industrie, populație care este alcătuită din cu totul alte clase și formează chiar cu totul altă națiune, cu alte moravuri și cu alte necesități decît pe vremea aceea. Revoluția industrială are pentru Anglia aceeași importanță ca și revoluția politică pentru Franța și cea filozofică pentru Germania, iar distanța dintre Anglia de la 1760 și cea de la 1844 este cel puțin tot atît de mare ca aceea dintre Franța de sub ancien régime * și Franța revoluției din iulie. Dar rodul cel

* Vechiul regim (din Franța de dinainte de revoluția burgheză din 1789—1794). — *Nota Trad.*

mai de seamă al acestei revoluții industriale este proletariatul englez.

Am văzut mai sus cum introducerea mașinismului a dus la nașterea proletariatului. Extinderea rapidă a industriei cerea brațe de muncă ; salariile crescuseră și, în consecință, cete de lucrători emigrară din districtele agricole spre orașe. Populația crescuse enorm și aproape întreaga creștere îngroșă rîndurile proletariatului. Mai trebuie să se țină seamă de faptul că în Irlanda situația se normaliză abia pe la începutul secolului al XVIII-lea ; și aici populația, mai mult decît decimată de barbaria englezilor în cursul frămîntărilor anterioare, a crescut repede, mai ales de cînd înflorirea industriei începu să atragă în Anglia o mulțime de irlandezi. Astfel s-au născut marile orașe industriale și comerciale ale Marii Britanii, în care cel puțin trei pătrimi din populație aparțin clasei muncitoare, mica burghezie fiind alcătuită din mici negustori și din foarte puțini meseriași. Căci, după cum noua industrie a devenit importantă abia datorită faptului că a transformat uneltele în mașini, atelierele în fabrici, și prin aceasta elementele muncitoare ale clasei de mijloc în proletariat muncitor, iar pe marii negustori de pînă acum în fabricanți, deci, după cum a înlăturat mica burghezie și a redus toate deosebiriile din sînul populației la opoziția dintre muncitori și capitaliști, tot așa s-au petrecut lucrurile și în afara domeniului industriei, într-un sens mai restrîns, în atelierele meseriașilor și chiar în comerț. În locul foștilor meșteri și calfe apărură, pe de o parte, marii capitaliști și, pe de altă parte, muncitorii, care n-aveau nici o perspectivă de a se ridica vreodată deasupra clasei lor ; meseriile fură practicate după sistemul de fabrică, diviziunea muncii fu riguros aplicată, iar meșterii mici, care nu puteau concura cu marile întreprinderi, fură împinși în rîndurile proletarilor. În același timp însă, prin desființarea sistemului atelierelor de pînă acum, prin dispariția micii burghezii, lucrătorului îi fu luată orice posibilitate de a deveni el însuși burghez. Pînă acum el avusese întotdeauna perspectiva de a se stabili undeva ca meșter și chiar de a angaja poate mai tîrziu el însuși calfe. Acum însă, cînd înșiși meșterii fură înlăturați de către fabricanți, cînd pentru o întreprindere independentă erau necesare capitaluri mari, proletariatul deveni pentru prima oară o clasă adevărată, încheată a populației, în timp ce înainte el fusese adesea numai o fază de trecere spre burghezie. Acum cine se năștea muncitor n-avea altă perspectivă decît să rămînă toată viața

lui proletar. Prin urmare, abia acum proletariatul era capabil să întreprindă acțiuni independente.

În felul acesta a luat naștere masa enormă de muncitori care populează acum întreaga Mare Britanie și a cărei stare socială se impune pe zi ce trece mai mult atenției lumii civilizate.

Situația clasei muncitoare înseamnă situația majorității zdrobitoare a poporului englez. Problema: ce vor deveni aceste milioane de oameni neavuți, care mănincă astăzi ceea ce au câștigat ieri, care, prin invențiile și munca lor, au creat măreția Angliei, care devin din zi în zi mai conștienți de forța lor și care își cer pe zi ce trece mai stăruitor partea lor din bunurile sociale, această problemă a devenit, de la Reformbill ⁷⁹ încoace, cea mai arzătoare problemă națională. Ea constituie miezul tuturor dezbaterilor parlamentare de oarecare importanță; și chiar dacă pătura engleză de mijloc nu vrea să recunoască nici pînă acum, chiar dacă vrea să se eschiveze de la această mare problemă și caută să prezinte interesele ei specifice drept adevăratele interese ale națiunii, asta nu-i folosește absolut la nimic. Cu fiecare sesiune parlamentară clasa muncitoare cîștigă teren, interesele claselor de mijloc pierd din importanță și, deși burghezia este principala forță, ba chiar unica forță în parlament, totuși în ultima sesiune din 1844 s-a dezbătut tot timpul situația muncitorilor (legea pentru asistența săracilor, legea industrială, legea cu privire la raporturile dintre stăpîni și servitori) ⁸⁰. Thomas Duncombe, reprezentantul clasei muncitoare în Camera comunelor, a fost figura centrală în timpul acestei sesiuni, în timp ce burghezia liberală, cu moțiunea ei pentru abolirea legilor cerealelor, și burghezia radicală, cu propunerea relativă la refuzarea impozitelor, au jucat un rol lamentabil. Chiar dezbaterile cu privire la Irlanda n-au fost în fond altceva decît dezbateri cu privire la situația proletariatului irlandez și la mijloacele de a-i veni în ajutor. Este într-adevăr și timpul ca burghezia engleză să facă concesii muncitorilor, care nu imploră, ci amenință și revendică, căci în scurt timp ar putea fi prea tîrziu.

Dar, cu toate acestea, burghezia engleză — și în special fabricanții, care se îmbogățesc direct din mizeria muncitorilor — nu vrea să știe nimic de această mizerie. Ei, care se crede clasa conducătoare, clasa care reprezintă națiunea, îi este rușine să expună în văzul lumii plaga Angliei; ea nu vrea să recunoască față de sine însăși că muncitorii trăiesc

în mizerie, pentru că răspunderea morală pentru această mizerie o poartă ea, clasa posedantă, a industriașilor. De aici zîmbetul batjocoritor pe care englezii culți — și numai aceștia, adică burghezia, sînt cunoscuți pe continent — obișnuiesc să-l arboreze cînd cineva începe să vorbească despre situația muncitorilor ; de aici totala ignoranță a întregii burghezii în ceea ce-i privește pe muncitori ; de aici gafele ridicole pe care ea le face înăuntrul și în afara parlamentului atunci cînd se ia în discuție situația proletariatului ; de aici nepăsarea surizătoare în care trăiește pe un teren ce-i fuge de sub picioare și se poate surpa oricînd, apropiata lui surpare fiind tot atît de sigură ca orice lege matematică sau mecanică ; de aici faptul ciudat că englezii nu au încă nici o lucrare completă despre situația muncitorilor lor, cu toate că de ani de zile se fac cercetări în această direcție și se întreprind tot felul de „îmbunătățiri“ în ceea ce privește situația lor. De aici însă și mînia cumplită a întregii clase muncitoare, de la Glasgow pînă la Londra, împotriva bogătașilor, de care sînt sistematic exploatați și apoi lăsați fără milă în voia soartei, minie care nu peste mult timp — această clipă aproape că poate fi calculată — va izbucni într-o revoluție față de care prima revoluție franceză și anul 1794 nu vor fi fost decît un joc de copii.

Proletariatul industrial

Ordinea în care trebuie să examinăm diferitele categorii ale proletariatului reiese de la sine din istoricul formării lui, făcut mai sus. Primii proletari au apărut în industrie, au fost produsul ei direct; *muncitorii industriali*, adică cei care se ocupă cu prelucrarea materiilor prime, constituie deci primul obiect al atenției noastre. Producția materialului industrial, a materiilor prime și a combustibilului căpătă importanță abia în urma revoluției industriale, ceea ce avu ca urmare crearea unui nou proletariat industrial: *muncitorii de la minele de cărbuni și de metal*. În al treilea rînd, industria avu repercusiuni asupra *agriculturii* și, în al patrulea rînd, asupra *Irlandei*; prin urmare, atunci cînd apreciem locul pe care-l ocupă categoriile respective ale proletariatului, trebuie să ținem seamă de toate acestea. Vom constata de asemenea că, poate cu excepția irlandezilor, gradul de cultură al diferiților muncitori e în raport direct cu locul pe care-l ocupă în industrie și că, în consecință, muncitorii industriali sînt cei mai lămurii asupra intereselor lor, minerii ceva mai puțin, iar muncitorii agricoli aproape de loc. Această ordine o vom găsi chiar și în rîndurile proletariatului industrial, și vom vedea cum muncitorii din fabrici, acești primi născuți ai revoluției industriale, au fost de la început și pînă acum simburile mișcării muncitorești și cum ceilalți s-au alăturat mișcării numai în măsura în care meseria lor a fost atinsă de revoluția industrială. Exemplul Angliei, unde mișcarea muncitorească a mers în același pas cu revoluția industrială, ne va arăta importanța istorică a industriei.

Dar, întrucît în momentul de față mișcarea a cuprins aproape întregul proletariat industrial, iar situația diferitelor categorii — tocmai fiindcă sînt toate industriale — are multe trăsături comune, ne vom ocupa mai întii de acesta, pentru

a putea analiza apoi cu atît mai amănunțit particularitățile diferitelor categorii.

Am amintit deja mai sus felul în care industria centralizează proprietatea în mîna unui număr redus de persoane. Ea necesită capitaluri mari, cu ajutorul cărora pune bazele unor întreprinderi uriașe, ruinînd prin aceasta mica burghezie meșteșugărească ; cu ajutorul acestor capitaluri, ea supune forțele naturii, înlăturînd de pe piață pe muncitorul manual izolat. Diviziunea muncii, folosirea forței hidraulice, și în special a forței aburului, și mașinismul, iată cele trei mari pirghii cu care industria se străduiește de la mijlocul secolului trecut să scoată lumea din țîțîni. Mica industrie a creat burghezia, marea industrie a creat clasa muncitoare și a ridicat pe tron un mic număr de aleși din rîndurile burgheziei, dar numai pentru a-i răsturna cu atît mai sigur mai tîrziu. Deocamdată este însă un fapt incontestabil și ușor de înțeles că numeroasa categorie a micii burghezii din „vremurile bune de altădată” a fost distrusă de industrie și prefăcută, pe de o parte, în capitaliști bogați, pe de alta în muncitori săraci *.

Tendința centralizatoare a industriei nu se oprește însă aici. Populația se centralizează și ea ca și capitalul ; lucrul acesta e foarte firesc, căci în industrie omul, muncitorul, e considerat ca o parte din capital, căruia fabricantul, pentru faptul că i s-a oferit spre utilizare, îi plătește dobînzii care poartă numele de salariu. Marea întreprindere industrială necesită mulți muncitori, care lucrează împreună într-o clădire ; ei trebuie să locuiască împreună, formînd astfel un sat chiar pe lîngă o fabrică nu prea mare. Ei au anumite necesități, și pentru satisfacerea acestora au nevoie de alți oameni ; mese-riași, croitori, cizmari, brutari, zidari și tîmplari se stabilesc acolo. Locuitorii satului, mai ales generația tînără, se obișnuiesc cu munca de fabrică, se familiarizează cu ea, și dacă prima uzină nu poate da de lucru tuturor — ceea ce e lesne de înțeles —, salariile scad și, în consecință, alți fabri-canți se stabilesc în localitate. Astfel satul se transformă în-

* Compară în legătură cu aceasta lucrarea mea „Schiță a unei cri-tici a economiei politice”, apărută în „Deutsch-Französische Jahrbücher”⁸¹ [„Analele germano-franceze”]. Această lucrare ia ca punct de plecare „libera concurență” ; dar industria nu este decît practica liberei concurențe, iar aceasta nu este decît principiul industriei.

tr-un mic oraș, iar acesta într-un oraș mare. Cu cât orașul este mai mare, cu atât este mai avantajos să te stabilești acolo. Există căi ferate, canaluri și șosele; posibilitatea de selecționare a muncitorilor cu experiență este din ce în ce mai mare; datorită concurenței dintre constructorii de clădiri și fabricanții de mașini, aici, unde totul este la îndemână, se pot fonda întreprinderi noi cu mai puțină cheltuială decît într-o regiune îndepărtată, unde ar trebui să fie mai întii transportată lemnăria de construcție, mașinile, constructorii și muncitorii industriali; există o piață, o bursă unde se îmbulzesc cumpărătorii; există o legătură directă cu piețele care furnizează materialul brut sau cumpără marfa gata. De aici creșterea uimitor de rapidă a numărului marilor orașe industriale. E drept că, în schimb, în regiunile rurale există avantajul angajării muncitorilor cu salarii de obicei mai scăzute; regiunile rurale și orașul industrial își fac astfel o permanentă concurență, și dacă azi avantajul este de partea orașului, mâine salariile scad la țară într-atît, încît instalarea de întreprinderi noi devine mai avantajoasă în regiunile rurale. Totuși tendința centralizatoare a industriei își păstrează întreaga valabilitate, și fiecare nouă fabrică instalată la țară poartă în sine germenul unui nou oraș industrial. Dacă ar fi posibil ca acest ritm nebunesc al industrializării să continue încă o sută de ani, atunci fiecare din districtele industriale ale Angliei ar deveni un singur oraș-uzină de dimensiuni uriașe, iar Manchester și Liverpool s-ar întîlni la Warrington sau Newton; căci această centralizare a populației are același efect și în comerț, și, în consecință, cîteva porturi mari ca Liverpool, Bristol, Hull și Londra monopolizează aproape întreg comerțul maritim al Marii Britanii.

Dat fiind că industria și comerțul ating cea mai mare dezvoltare în aceste orașe mari, tot aici se manifestă în modul cel mai limpede și mai fățiș și consecințele acestei dezvoltări în ceea ce privește proletariatul. Aici centralizarea proprietății a atins punctul culminant; aici moravurile și obiceiurile din vremurile bune de altădată au fost distruse în modul cel mai radical; oamenii de aici Old merry England* nu le mai evocă nimic, pentru că această Anglie veche ei n-o mai cunosc nici măcar din amintirile și povestirile bunicilor. De aceea, aici nu mai există decît o clasă bogată și una săracă, căci mica burghezie dispare pe zi ce trece. Ea, odinioară

* — Vechea Anglie fericită. — *Nota Trad.*

clasa cea mai stabilă, a devenit cea mai mobilă dintre clase ; se compune numai din puținele rămășițe ale unor timpuri apuse și dintr-un număr de oameni dornici să facă avere, cavaleri de industrie și speculanți desăvârșiți, dintre care unul se îmbogățește, în timp ce nouăzeci și nouă dau faliment, iar dintre acești nouăzeci și nouă mai mult de jumătate trăiesc numai de pe urma falimentelor.

Imensa majoritate a acestor orașe o formează însă proletarii, și vom analiza îndată cum le merge acestora, ce influență exercită asupra lor marile orașe.

Orașele mari

Un oraș ca Londra, în care poți hoinări ore întregi fără să-i dai de capăt, fără să întimpini nici cel mai mic semn că undeva, pe-aproape, începe cîmpia, este, de bună seamă, un lucru deosebit. Această uriașă centralizare, această îngrămădire a două milioane și jumătate de oameni într-un *singur* loc a dat acestor două milioane și jumătate de locuitori o forță însuțită; ea a ridicat Londra la rangul de capitală comercială a lumii, a creat uriașele docuri și a strîns la un loc miile de vapoare care împînzesc în permanență Tamisa. Nu cunosc nimic mai impunător decît priveliștea pe care o oferă Tamisa celui care călătorește dinspre mare în sus, spre London Bridge. Grămezile de case, șantierele de ambele părți, îndeosebi de la Woolwich în sus, nenumăratele vapoare așezate tot mai des unele lîngă altele de-a lungul celor două maluri, pentru a lăsa în cele din urmă numai o trecere îngustă în mijlocul fluviului, pe care se strecoară sute de vapoare, — toate acestea sînt atît de mărețe, atît de gigantice, încît nu-ți poți reveni din uimire și te minunezi de măreția Angliei încă înainte de a fi pășit pe pămîntul englez*.

Dar abia mai tîrziu descoperi cîte victime au costat aceste realizări uriașe. Abia după ce ai pribegit timp de cîteva zile pe caldarîmul străzilor principale, strecurîndu-te cu chiu cu vai prin mulțimea de oameni, printre nesfirșitele șiruri de trăsuri și căruțe, abia după ce ai vizitat „cartierele mizere” ale metropolei, abia atunci îți dai seama că acești londonezi au trebuit să-și jertfească partea cea mai bună din omenescul lor pentru a realiza toate aceste minuni ale civilizației de

* (1892) Așa era acum aproape 50 de ani, în epoca pitoreștilor corăbii cu pinze. Acum aceste corăbii rămîn în docuri — dacă mai apar cîte unele la Londra —, iar Tamisa este acoperită de vapoare inestetice, pline de funingine.

care abundă orașul lor ; constăți că sute de forțe care zăceau ascunse în ei au rămas inactive și au fost înăbușite pentru ca un număr redus din aceste forțe să se poată dezvolta mai complet și să se înmulțească, unindu-se cu forțele celorlalți. Chiar și învălmășeala de pe străzi are ceva respingător, ceva împotriva căruia se revoltă natura umană. Aceste sute de mii de oameni din toate clasele și de toate condițiile, care trec unii pe lângă alții înghesuindu-se, nu sînt oare toți oameni cu aceleași însușiri și capacități și cu aceeași dorință de a deveni fericiți ? Și, în cele din urmă, nu trebuie ei oare să-și caute fericirea folosindu-se de aceleași mijloace și străbătînd aceleași căi ? Totuși ei trec în fugă unul pe lângă celălalt, ca și cum nu ar avea nimic comun, nimic de-a face unul cu celălalt ; totuși există între ei o singură înțelegere tacită, aceea ca fiecare să meargă pe partea dreaptă a trotuarului, pentru ca cele două curente ale mulțimii să nu se stînjenească reciproc ; totuși nici unuia nu-i trece prin gînd să-i învrednicească pe ceilalți măcar cu o privire. Indiferența brutală, nepăsarea cu care fiecare se izolează în cercul intereselor sale particulare te izbesc în mod cu atît mai respingător și mai jignitor, cu cît numărul acestor indivizi înghesuiți într-un spațiu restrîns este mai mare ; și pretutindenii această izolare a individului, acest egoism nemărginit este principiul de bază al societății actuale, nicăieri ele nu se manifestă atît de fățiș, atît de nerușinat, atît de conștient ca aici, în învălmășeala marelui oraș. Dizolvarea omenirii în monade, avînd fiecare un principiu de viață deosebit și un scop deosebit, o lume a atomilor, este împinsă aici pînă la paroxism.

Așa se face că războiul social, războiul tuturor împotriva tuturor, este declarat aici pe față. Ca și amicul Stirner, oamenii se consideră unii pe alții numai ca obiecte utilizabile ; fiecare îl exploatează pe celălalt, și rezultatul e că cel mai puternic îl calcă în picioare pe cel mai slab și că puținii puternici, cu alte cuvinte capitaliștii, acaparează *totul*, în timp ce masa, cei slabi, cei săraci, abia dacă rămîn în viață.

Și ceea ce e valabil pentru Londra e valabil și pentru Manchester, Birmingham și Leeds, e valabil pentru toate orașele mari. Pretutindenii indiferență barbară, egoism feroce de o parte, mizerie de nedescris de cealaltă, pretutindenii război social, casa fiecăruia sub stare de asediu, pretutindenii jaf reciproc la adăpostul legii, și toate acestea cu atîta nerușinare, atît de fățiș, că te cutremuri de consecințele rînduie-

lilor noastre sociale, consecințe care se manifestă aici în toată goliiciunea lor, și nu te miri decît de faptul că această agitație nebunească mai poate dăinui.

Dat fiind că în acest război social arma cu care se dă lupta este capitalul, proprietatea directă sau indirectă asupra mijloacelor de trai și de producție, este limpede că cel sărac are parte de toate dezavantajele unei asemenea situații. Nimeni nu se sinchisește de el; împins în vârtejul sălbatic, trebuie să răzbată cum poate. Dacă are norocul să capete de lucru, cu alte cuvinte dacă burghezia îi face cinstea de a se îmbogăți prin el, îl așteaptă un salariu care abia dacă-i ajunge să-și țină sufletul; dacă nu capătă de lucru, atunci poate fura dacă nu se teme de poliție, sau poate muri de foame, și în cazul acesta poliția va avea grijă să moară de foame în mod discret, fără să supere burghezia. În timpul șederii mele în Anglia, cel puțin douăzeci sau treizeci de persoane au murit literalmente de foame în împrejurări scandaloase, dar la autopsy rareori s-a găsit un juriu care să aibă curajul s-o spună pe față. Declarațiile martorilor puteau fi oricît de concludente, oricît de răspicate; burghezia, din rîndurile căreia era ales juriul, găsea întotdeauna o porțiță prin care să se sustragă teribilului verdict: mort de foame. Burghezia însă *nu-și poate permite* să spună adevărul în asemenea cazuri pentru că și-ar pronunța propria ei condamnare. Dar de foame au murit mulți și indirect — chiar mai mulți decît direct —, deoarece lipsa permanentă de alimentație suficientă provoacă boli mortale, făcînd victime, prin faptul că slăbește într-atîta organismul, încît anumite stări, care altfel ar fi trecut cu bine, atrag după sine boli grave și chiar moartea. Muncitorii englezi numesc acest lucru crimă socială și acuză întreaga societate că o comite neconștient. N-au ei oare dreptate?

Ce-i drept, cazurile acestea sînt izolate, dar ce garanție are muncitorul că mîine nu-i vine și lui rîndul? Cine-i asigură slujba? Cine-i garantează că dacă mîine e concediat de patron, cu sau fără motiv, va rezista împreună cu ai săi destul timp pînă să găsească un alt patron care „să-i dea o piine”? Cine-i garantează muncitorului că voința de a munci e suficientă pentru a căpăta de lucru, că cinstea, sîrguința, spiritul de economie și cum le-or mai fi zicînd tuturor celorlalte virtuți pe care burghezia, în înțelepciunea ei, i le recomandă, reprezintă pentru el într-adevăr drumul spre fericire? Nimeni. Muncitorul știe că azi are ceva și că nu depinde de el să mai aibă și mîine acest ceva; el știe că orice adiere,

orice capriciu al patronului, orice conjunctură comercială proastă poate să-l împingă înapoi în viltografia sălbatică din care s-a salvat temporar și în care e greu, uneori imposibil, să te menții la suprafață. El știe că, dacă astăzi poate trăi, nu e de loc sigur că va mai putea trăi și mâine.

Să trecem însă la o cercetare mai amănunțită a situației în care războiul social a împins clasa celor neavuți. Să vedem ce plată primește muncitorul din partea societății în schimbul muncii sale, sub formă de locuință, îmbrăcăminte și hrană, ce existență oferă ea aceluia care contribuie cel mai mult la existența societății. Să începem cu locuințele.

Fiecare oraș mare are unul sau mai multe „cartiere mizere”, în care se înghesuie clasa muncitoare. Desigur, sărăcimea locuiește adesea în ulicioare dosnice, în imediata vecinătate a palatelor celor bogați, dar în general i s-a destinat un cartier anume, unde, departe de ochii claselor mai fericite, ea trebuie s-o scoată la capăt cum poate. Aceste cartiere mizere sînt amenajate cam la fel în toate orașele Angliei: cele mai proaste case în regiunile cele mai proaste ale orașului, în majoritate șiruri lungi de case de cărămidă cu unul sau două etaje, eventual cu subsoluri locuite și aproape pretutindeni neregulat construite. Aceste căsuțe cu trei, patru camere și bucătărie se numesc „cottages” și servesc îndeobște în toată Anglia drept locuințe pentru clasa muncitoare, cu excepția citorva cartiere ale Londrei. Străzile sînt, de obicei, desfundate, cu hîrtoape, murdare, pline de resturi vegetale și animale, fără canale de scurgere sau rigole; în schimb au însă băltoace stătute, imputite. Pe deasupra, aerisirea e îngreuiată de construcția proastă, încilcită a întregului cartier, și, întrucît aici trăiesc mulți oameni într-un spațiu mic, ne putem închipui ce aer se respiră în aceste cartiere muncitorești. Pe vreme frumoasă străzile mai servesc și la uscatul rufelor; rufăria udă se atîrnă pe frînghii întinse de-a curmezișul străzii, de la o casă la cealaltă.

Să examinăm cîteva din aceste cartiere mizere. Iată mai întîi *Londra**, și la *Londra* renumita ei „clocitoare de ciori”

* De cînd am scris expunerea ce urmează am dat peste un articol despre cartierele muncitorești din *Londra* în „*Illuminated Magazine*” (octombrie 1844), care în multe locuri corespunde aproape cuvînt cu cuvînt cu descrierea mea, după cum corespunde de altfel în întregime în ceea ce privește fondul. Articolul este intitulat: „*The Dwellings of the Poor, from the note-book of an M. D.*” (*Medicinae Doctor*) [„Locuințele săracilor, din carnetul unui doctor în medicină”].

(rookery), *St. Giles*, care acum, în sfârșit, urmează să fie tăiată de câteva străzi largi și în felul acesta distrusă. Situat în inima celei mai populate părți a orașului, înconjurat de străzi splendide, largi, pe care circulă lumea elegantă a Londrei, acest cartier se află în imediată apropiere de Oxford Street și Regent Street, de piața Trafalgar și de Strand. E o masă neregulată de case înalte de trei și patru etaje, cu străzi înguste, întortocheate și murdare și cel puțin tot atât de animate ca arterele principale ale orașului, cu deosebirea că în *St. Giles* circulă numai oameni care fac parte din clasa muncitoare. Piața se ține pe străzi; coșuri cu legume și fructe, bineînțeles de proastă calitate, abia comestibile, îngustează și mai mult trecerea, și din ele, ca și din măcelării, emană o duhoare pestilențială. Casele sînt locuite din pivniță pînă în pod, sînt murdare pe dinafară și pe dinăuntru și au un aspect că nimeni n-ar vrea să locuiască în ele. Dar asta încă nu este nimic față de locuințele din curțile înguste și ulicioarele dintre străzi, în care se intră prin ganguri acoperite și unde murdăria și dărpănarea întrec orice închipuire; nu există aproape nici un ochi de geam întreg, zidurile se surpă, canaturile ușilor și ferestrelor sînt stricate și desprinse, ușile sînt cîrpite rudimentar cu scînduri vechi sau lipsesc cu totul: aici, în cartierul acesta de hoți, nici nu este nevoie de uși fiindcă nu e nimic de furat. Grămezi de gunoi și cenușă zac peste tot, iar lăturile vărsate în fața ușilor se adună în băltoace împutite. Aici locuiesc cei mai săraci dintre săraci, muncitorii cei mai prost plătiți, de-a valma cu hoți, pungași și victime ale prostituției; cei mai mulți sînt irlandezi sau descendenți ai acestora, iar aceia care încă nu s-au scufundat cu totul în vîltoarea decadenței morale din jurul lor, se afundă totuși zilnic tot mai adînc și pierd din zi în zi mai mult puterea de a rezista influenței demoralizante a mizeriei, a murdăriei și a mediului mizer care-i înconjură.

Dar *St. Giles* nu e unicul „cartier mizer” al Londrei. În giganticul labirint al străzilor există sute și mii de ulițe și ulicioare ascunse, ale căror case sînt prea proaste pentru toți aceia care-și mai pot permite să plătească o locuință ome-nească, și aceste adăposturi ale celei mai negre mizerii se găsesc adesea în imediata apropiere a caselor strălucitoare ale bogătașilor. Astfel, cu ocazia unei recente constatări de deces, o regiune situată în imediata apropiere de Portman Square, o piață publică foarte onorabilă, a fost descrisă ca fiind locul de refugiu „a o mulțime de irlandezi demoralizați

din cauza murdăriei și a sărăciei". În unele străzi, ca Long Acre etc., care fără să fie elegante sînt totuși decente, se găsesc o mulțime de subsoluri din care ies la lumină copii bolnăvicioși și femei zdrențăroase, lihnite de foame. În imediata vecinătate a teatrului Drury Lane — al doilea din Londra — sînt cîteva dintre cele mai mizere străzi din tot orașul — *Charles Street, King Street* și *Parker Street* —, ale căror case, din pivniță pînă în pod, sînt locuite numai de familii sărace. În parohiile *St. John* și *St. Margaret* din Westminster locuiau în 1840, după Jurnalul societății de statistică, 5.366 de familii de muncitori în 5.294 de „locuințe” — dacă merită acest nume —, bărbați, femei și copii de-a valma, indiferent de vîrstă și sex, în total 26.830 de indivizi, iar din aceste familii trei sferturi locuiau numai într-o singură cameră. În parohia aristocratică *St. Georg, Hanover Square*, locuiau, conform datelor provenite din aceeași sursă, 1.465 de familii de muncitori, în total vreo 6.000 de persoane, în condiții asemănătoare — și aici peste două treimi din numărul total erau înghesuite cîte o familie într-o cameră. Și cum mai exploatează clasele posedante pe cale legală sărăcia acestor nenorociți, la care nici hoții nu se mai așteaptă să găsească ceva ! Pentru locuințele execrabile de lîngă Drury Lane, de care am pomenit mai sus, se plătesc următoarele chirii : 2 camere la subsol 3 șilingi (1 taler), 1 cameră la parter 4 șilingi, etajul întii 4½ șilingi, etajul al doilea 4 șilingi, mansardă 3 șilingi săptămînal, astfel că numai locatarii infometatei din Charles Street plătesc proprietarilor un tribut anual de 2.000 l. st. (14.000 de taleri), iar cele 5.366 de familii din Westminster, menționate mai sus, o chirie anuală totală de 40.000 l. st. (270.000 de taleri).

Cel mai mare cartier muncitoresc e însă cel situat la est de Tower, în *Whitechapel* și *Bethnal Green*, unde e concentrată principala masă a muncitorilor din Londra. Să ascultăm ce spune d-l G. *Alston*, parohul bisericii St. Philip din Bethnal Green, despre starea parohiei sale :

„Ea cuprinde 1.400 de case, locuite de 2.795 de familii, sau aproximativ 12.000 de persoane. Spațiul ocupat de această populație numeroasă este mai mic de 4.000 de iarzi pătrați (1.200 de picioare), și din cauza acestei aglomerații nu este nimic neobișnuit să găsești bărbatul cu soția, patru sau cinci copii și uneori și bunicul și bunica într-o singură încăpere cu suprafața de zece, douăsprezece picioare, unde muncesc, mănîncă și dorm. Cred că înainte ca episcopul Londrei să fi atras atenția asupra acestei parohii, din cale-afară de sărace, în cartierul de vest se știa tot atît de puțin despre ea ca și despre sălbaticii din Australia

sau din insulele din sudul Pacificului. Și dacă am vedea cu ochii noștri suferințele acestor nenorociți, dacă i-am surprinde la masa lor sărăcăcioasă și i-am vedea încovoiați de boală sau șomaj, am găsi atîta neputință și mizerie, încît o națiune ca a noastră ar trebui să se rușineze că e posibil așa ceva. Am fost paroh la Huddersfield în timpul celor trei ani în care fabricile mergeau cel mai prost, dar n-am văzut niciodată o stare atît de nenorocită ca la Bethnal Green. Din zece capi de familie, în tot cartierul nici măcar unul n-are alte haîne decît cele de lucru, și chiar și acestea sînt cît se poate de proaste și de zdrențuite; ba mulți n-au altă velință pentru noapte decît aceste zdrențe, iar ca pat nimic altceva decît un sac cu paie sau talaș”⁸².

Ne putem da seama din descrierea de mai sus cum arată interiorul acestor locuințe. În plus, ne vom lua pe urmele autorităților engleze care nimeresc uneori în locuințe de proletari.

Cu ocazia constatării decesului femeii *Ann Galway*, de 45 de ani, la 16 noiembrie 1843, de către d-l Carter, procuror din Surrey, ziarele relatează următoarele despre locuința defunctei: ea locuia cu soțul și fiul lor de 19 ani la nr. 3 în *White Lion Court*, *Bermondsey Street*, Londra, într-o cameră mică în care nu se găsea nici pat, nici așternut sau vreo altă mobilă. Moarta zăcea lîngă fiul ei, pe un maldăr de fulgi rîsipiți pe trupul ei aproape gol, căci nu aveau nici plapomă, nici cearceaf. Fulgii erau atît de lipiți de cadavru, încît medicul nu putu să-l cerceteze înainte de a fi fost curățat; el găsi un trup sleit și ciupit îngrozitor de insecte. O parte din dușumeaua camerei era smulsă, iar gaura servea familiei de latrină.

Luni, 15 ianuarie 1844, fură aduși în fața comisariatului de poliție din *Worship Street*, Londra, doi băieți pentru că de foame furaseră dintr-o prăvălie o pulpă de vacă pe jumătate crudă, pe care o mîncaseră pe loc. Comisarul găsi de cuviință să cerceteze cazul mai îndeaproape și curînd primi de la agenții de poliție următoarele informații: mama băieților era văduva unui veteran devenit agent de poliție, iar de la moartea soțului ei o ducea foarte prost împreună cu cei nouă copii ai ei. Locuia la nr. 2 în *Pool's Palace*, *Quaker Street*, *Spitalfields*, în cea mai cumplită mizerie. Cînd agentul de poliție veni la ea o găsi cu șase din copiii ei literalmente înghesuiți într-o cămăruță dosnică, fără altă mobilă decît două scaune de trestie fără fund, o măsuță cu două picioare rupte, o ceașcă spartă și o străchioară. În vatră focul abia pîlpiia, iar într-un colț cîteva zdrențe vechi, atîtea cît putea duce o femeie în șorț; ele serveau de pat întregii familii. În afara hainelor lor sărăcăcioase nu aveau altă velință. Biata femeie

ii povesti agentului că anul trecut fusese nevoită să-și vîndă patul pentru hrană ; cearcafurile le amanetase băcanului în schimbul citorva alimente, în sfîrșit, fusese nevoită să vîndă absolut totul numai ca să facă rost de pîine. Comisarul îi dădu femeii o sumă mai mărișoară din fondul săracilor.

În februarie 1844 fură recomandate carității comisarului din Marlborough Street o văduvă în vîrstă de 60 de ani, Theresa Bishop, împreună cu fiica ei, de 26 de ani, care era bolnavă. Ele locuiau la nr. 5 Brown Street, Grosvenor Square, într-o odăiță dosnică de mărimea unui dulap, în care nu se găsea nici un fel de mobilă. Într-un colț erau cîteva zdrențe pe care dormeau cele două femei, și o ladă servea în același timp de masă și de scaun. Mama cîștiga cîte ceva muncind cu ziua ; după cum declară proprietarul, ele o duceau astfel din mai 1843, vînzînd sau amanetînd treptat tot ce mai aveau, fără să poată plăti totuși vreodată chiria. Comisarul le trimise o liră sterlină din fondul săracilor.

Nu vreau să susțin că *toți* muncitorii din Londra trăiesc în aceeași mizerie ca cele trei familii pomenite mai sus ; știu, firește, că față de unii pe care societatea îi calcă în picioare fără cruțare, alți zece o duc mai bine, dar susțin că mii de familii harnice și cinstite, mult mai cinstite, mai onorabile decît *toți* bogătașii din Londra la un loc, se găsesc în această situație nedemnă de un om și că oricare proletar, fără excepție, fără vina lui și în ciuda strădaniilor sale, poate fi lovit de aceeași soartă.

Cu toate acestea, cei care au un adăpost, oricum ar fi el, sînt fericiți în comparație cu cei lipsiți cu totul de adăpost. La Londra se scoală în fiecare dimineață cincizeci de mii de oameni care nu știu unde vor pune capul noaptea următoare. Cei mai fericiți dintre ei, care izbutesc să pună deoparte cîteva pence pînă seara, se duc într-un fel de azil de noapte (lodging-house), care există cu duiumul în oricare oraș mare, unde găsesc pe bani un adăpost pentru noapte. Dar ce fel de adăpost ! De sus pînă jos, casa e plină cu paturi, cîte patru, cinci, șase într-o odaie, atîtea cîte încap. În fiecare pat se îndeasă patru, cinci, șase oameni, după cum încap, bolnavi și sănătoși, bătrîni și tineri, bărbați și femei, bețivi și trezi, cum se nimereste, *toți* de-a valma. Și nu rareori se iscă între ei scandaluri, se încaieră, se rănesc ; iar dacă tovarășii de pat se înțeleg, atunci e și mai rău : se pun la cale hoții sau se petrec lucruri a căror bestialitate nu poate fi redată în cuvinte de graiul nostru devenit mai omenesc. Dar cei care nu

pot plăti nici măcar un astfel de culcuș? Ei bine, aceștia dorm pe unde apucă, prin ganguri, pe sub bolți, în vreun ungher în care poliția sau proprietarii îi lasă să doarmă nestingheriți; cîte unii mai găsesc adăpost prin azilurile instalate ici colo de caritatea particulară, alții dorm în parcuri pe bănci, chiar sub ferestrele reginei Victoria. Să auzim ce spune „Times”⁸³ din octombrie 1843:

„Din raportul polițienesc de ieri rezultă că în medie cincizeci de ființe omenești dorm în fiecare noapte în parcuri, fără alt adăpost contra intemperiei decît arborii sau unele adîncituri din pereții digurilor. Majoritatea sînt fete tinere ademenite de soldați, aduse în capitală și lăsate la voia întîmplării, pradă deznădejzii și mizeriei într-un oraș străin, pradă desfrîului și viciului precoce.

Această situație este cu adevărat îngrozitoare. Săraci or fi existînd pretutindeni. Lipsurile și-or fi croind pretutindeni drum, cuibărindu-se în întreaga lor grozăvie în linima unui oraș mare și bogat. Ne e teamă că în miile de ulițe și ulicioare ale unei metropole cu populație deasă trebuie să existe întotdeauna multă suferință, multe lucruri care jignesc privirea, multe care nu ies niciodată la iveală.

Dar ca înăuntrul granițelor pe care și le-au trasat bogăția, veselia și strălucirea, în apropierea splendorii regale a palatului St. James, în imediată apropiere a minunatului palat de la Bayswater, acolo unde vechiul cartier aristocratic se întîlnește cu cel nou, într-o regiune în care rafinamentul grijului al urbanismului modern s-a ferit să așeze măcar o singură căsuță pentru calicime, într-o regiune care pare rezervată plăcerilor celor mai exclusiviste pe care le poate oferi bogăția — ca tocmai *aici* să se cuibărească sărăcia, foamea, boala și viciul cu tot cortegiul lor de grozăvii, mistuind trupurile și sufletele, este într-adevăr ceva monstruos!

Plăcerile cele mai alese pe care le poate oferi sănătatea fizică, stimulentul intelectual, desfătările nevinovate ale simțurilor în atingere directă cu cea mai neagră mizerie! Bogăția, rîzind de sus, din strălucitoarele ei saloane, hohotînd cu brutală nepăsare alături de mizeria pe care nu o cunoaște! Bucuria care își bate joc inconștient, dar cu cruzime, de durerea care geme jos în stradă! Toate antagonismele în plină luptă, toate în conflict, cu excepția viciului care ispîtește și a viciului care se lasă ispitit... Să ia însă aminte toți că în cel mai strălucitor cartier al celui mai bogat oraș de pe pămînt, noapte de noapte, iarnă de iarnă, se găsesc femei tinere de ani, îmbătrînite de păcate și de suferințe, paria ale societății, care se prăpădesc de foame, de murdărie și de boală. Să ia aminte și să învețe nu să facă teorii, ci să îndrepte cu fapta. Domnul e martor că în ziua de azi multe sînt de îndreptat cu fapta!”

Am vorbit mai sus de azilurile pentru cei fără adăpost. Cît sînt ele de tixite putem vedea din două exemple. Un „Refuge of the Houseless”*, înființat recent în Upper Ogle Street,

* — refugiu pentru cei fără adăpost. — *Nota Trad.*

care poate adăposti 300 de persoane pe noapte, a găzduit de la deschiderea sa, în 27 ianuarie, pînă la 17 martie 1844 2.740 de persoane pentru una sau mai multe nopți; și, cu toate că anotimpul devenise mai favorabil, numărul solicitanților, atît în acest azil cît și în cele din Whitecross Street și Wapping, a crescut mîlt, iar, din lipsă de loc, în fiecare seară erau refuzate o mulțime de persoane. În altă parte, la Azilul central din Playhouse Yard, în primele trei luni ale anului 1844 au fost adăpostite în fiecare noapte în medie 460 de persoane, în total 6.681 de persoane, distribuindu-se 96.141 de rații de piine. Comitetul de conducere declară totuși că nici această instituție n-a putut face față cît de cît marelui număr de solicitanți decît atunci cînd a început să funcționeze și Azilul din est.

Dar să lăsăm Londra pentru a ne ocupa pe rînd de celelalte orașe mari din Regatul Unit. Să luăm mai întii *Dublinul*, oraș a cărui intrare dinspre mare e tot atît de fermecătoare pe cît de impunătoare e aceea a Londrei. Golful din Dublin este cel mai frumos dintre golfurile tuturor insulelor britanice, iar irlandezii obișnuiesc chiar să-l compare cu cel din Neapole. Orașul însuși este și el foarte frumos, iar cartierele sale aristocratice sînt concepute mai bine și cu mai mult gust decît în oricare alt oraș britanic. În schimb însă, cartierele sărace ale Dublinului sînt dintre cele mai respingătoare și mai urite din câte se pot vedea în lume. E drept că o parte din vină o poartă și caracterul poporului irlandez, care, în anumite împrejurări, se simte la largul lui numai în murdărie; întrucît însă găsim mii de irlandezi în oricare oraș mare al Angliei sau Scoției și întrucît orice populație săracă se scufundă treptat în aceeași murdărie, mizeria din Dublin nu mai apare ca ceva specific, propriu numai orașului irlandez, ci ca ceva comun tuturor marilor orașe din întreaga lume. Cartierele sărace ale Dublinului sînt foarte întinse, iar murdăria, starea de părăginire a caselor, neglijarea străzilor întrec orice închipuire. Despre modul în care sînt înghesuiți aici săracii ne putem face o idee aflînd că în 1817, după raportul inspectorilor Caselor de muncă *, în Barrack Street, în 52 de case

* Citat în lucrarea *doctorului W. P. Alison*, F.R.S.E., fellow and late President of the Royal College of Physicians [membru și fost președinte al Colegiului regal al medicilor] etc. etc. „Observations on the Management of the Poor in Scotland and its Effects on the Health of Great Towns” [„Observații cu privire la asistența săracilor în Scoția și urmările ei asupra sănătății publice în orașele mari“], Edinburgh 1840. — Autorul e un tory religios, fratele istoricului Arch[ibald] Alison.

cu 390 de camere locuiau 1.318 persoane, iar în Church Street și în împrejurimi, în 71 de case cu 393 de camere — 1.997 de persoane ; că

„în acest cartier și în cel învecinat există o mulțime de ulicioare și curți puturoase (foul), că unele subsoluri primesc lumină numai prin ușă și că în multe din ele locatarii dorm pe pământul gol, deși majoritatea au cel puțin paturi, dar că, de exemplu, în Nicholson's Court, în 28 de odăițe mizerabile se adăpostesc 151 de oameni care trăiesc în cea mai cumplită mizerie, așa că în tot hanul am găsit numai două paturi și două cuverturi“.

La Dublin mizeria e atât de mare, încît o singură instituție de binefacere, „Mendicity Association“ *, primește zilnic 2.500 de persoane, deci unu la sută din întreaga populație, căroro le împarte hrană peste zi, iar seara le dă drumul.

Lucruri asemănătoare relatează doctorul Alison despre *Edinburgh* — alt oraș a cărui poziție minunată a făcut să fie numit Atena modernă și al cărui splendid cartier aristocratic, situat în partea nouă a orașului, contrastează violent cu mizeria cruntă a săracilor din partea veche a orașului. Alison susține că această parte întinsă a orașului ar fi tot atât de murdară și de hidoasă ca și cele mai proaste cartiere ale Dublinului și că „Mendicity Association“ ar avea de ajutat la *Edinburgh* un procent tot atât de mare de nevoiași ca și în capitala Irlandei ; ba pretinde chiar că săracii din Scoția, în special cei din *Edinburgh* și din *Glasgow*, ar fi într-o situație mai precară decît cei din alte regiuni ale Regatului Unit și că cei mai nenorociți n-ar fi irlandezii, ci scoțienii. Predicatorul vechii biserici din *Edinburgh*, dr. Lee, a declarat, în 1836, în fața „Commission of Religious Instruction“ ** :

„El n-a văzut încă nicăieri atîta mizerie ca în parohia lui. Oamenii sînt lipsiți de mobile, lipsiți de orice ; adesea locuiesc două perechi în aceeași odaie. Într-o zi vizitase șapte locuințe în care nu se găsea nici un pat, în unele nici măcar paie ; octogenari dormeau pe dușumele, aproape nici unul nu se dezbrăca noaptea. Într-o pivniță găsisese două familii scoțiene de la țară ; doi copii le muriseră curînd după sosirea lor în oraș, iar al treilea era pe moarte în momentul vizitei sale — fiecare familie avea într-un colț un maldăr de paie murdare, iar pivnița, care era atât de întunecoasă că nici ziua om pe om nu putea recunoaște, mai adăpostea pe deasupra și un măgar. — Inima cea mai împlietrită trebuie să sîngereze văzînd atîta mizerie într-o țară ca Scoția“.

* — „Asociația împotriva cerșitoriei“. — *Nota Trad.*

** — comisii de învățămînt religios. — *Nota Trad.*

Lucruri asemănătoare relatează doctorul Hennen în „Edinburgh Medical and Surgical Journal” *. Dintr-un raport parlamentar ** rezultă — cum de altfel ne putem aștepta în asemenea împrejurări — ce murdărie domnește în casele săracilor din Edinburgh. Pe lemnăria patului și-au făcut găinile culcuș; cîini și chiar cai dorm în aceeași încăpere cu oamenii, iar consecința firească este că în aceste locuințe domnește o murdărie și o duhoare groaznică și armate întregi de insecte de tot felul s-au cuibărit în ele. Construcția Edinburghului favorizează cît se poate de mult această stare îngrozitoare. Orașul vechi e construit pe cele două povârnișuri ale unui deal, pe a cărui coamă trece Strada Mare (High Street). Din ea se ramifică, pe ambele părți, o mulțime de ulicioare strimțe și întortocheate, din această cauză numite „cotituri” (wynds), ulițe care coboară spre vale, formînd partea proletară a orașului. Casele din orașele scoțiene sînt în general înalte, cu cinci și șase etaje, ca la Paris, și, spre deosebire de cele din Anglia, unde, pe cît posibil, fiecare își are căsuța sa, acestea sînt locuite de un mare număr de familii; astfel se aglomerează și mai mult un mare număr de oameni pe o suprafață mică.

„Acele străzi — spune un ziar englez într-un articol asupra situației sanitare a muncitorilor din orașe *** — sînt adesea atît de înguste încît poți trece de pe fereastra unei case pe fereastra casei de peste drum, iar casele au atîtea etaje, încît lumina abia poate pătrunde în curte sau în ulicioara dintre clădiri. În această parte a orașului nu există nici haznale, nici altfel de scurgeri sau latrine aparținînd caselor. De aceea tot gunoiul, lăturile și excrementele a cel puțin 50.000 de persoane sînt aruncate în fiecare noapte în rigole, astfel că, cu toate că străzile sînt măturate, se formează grămezi de murdărie uscată și miasme care nu numai că izbesc văzul și mirosul, dar pun totodată în cea mai mare primădie sănătatea locuitorilor. Este oare de mirare că în asemenea localități sănătatea, moravurile și chiar cea mai elementară bună-cuviință sînt nesocotite cu totul? Ba mai mult, toți cei care cunosc mai îndeaproape starea locuitorilor pot certifica ce grad au atins aici boala, mizeria și

* — „Jurnalul medicilor și chirurgilor din Edinburgh”. — *Nota Trad.*

** Report to the Home Secretary from the Poor-Law Commissioners, on an Inquiry into the Sanitary Condition of the Labouring Classes of Great Britain. With Appendices. Presented to both Houses of Parliament in July 1842. [Raport adresat ministrului de interne de comisia însărcinată în baza legii pentru asistența săracilor să facă o anchetă referitoare la starea sănătății clasei muncitoare din Marea Britanie. Cu anexe. Prezentat ambelor Camere ale parlamentului în iulie 1842] — 3 vol. in folio. — Materiale culese și sistematizate din rapoarte medicale de Edwin Chadwick, secretar al Comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor.

*** „The Artizan”, 1843, numărul din octombrie. — Revistă lunară.

demoralizarea. În aceste regiuni societatea a ajuns pe o treaptă nespus de joasă și mizeră. — Locuințele clasei mai sărace sînt în general foarte murdare și, pe cît se pare, n-au fost niciodată curățate în vreun fel oarecare. Ele se compun în majoritatea cazurilor dintr-o singură odaie, care, cu toată aerisirea foarte proastă, e întotdeauna rece d'în cauza geamurilor sparte sau care se închid prost, uneori igrasioasă și în parte sub pămînt, întotdeauna prost mobilată și de nelocuit, astfel încît un maldăr de paie pe care zac de-a valma bărbați și femei, tineri și bătrini într-o învălmășeală înspăimîntătoare servește adesea drept pat unei familii întregi. Apa se găsește numai la pompele publice, iar dificultatea de a o căra înlesnește, bineînțeles, răspîndirea murdăriei".

În alte porturi mari situația nu e mai bună. *Liverpool*, cu tot comerțul, strălucirea și bogăția sa, își tratează muncitorii cu aceeași barbarie. O cincime din populație, deci peste 45.000 de persoane locuiesc în beciuri strîmte, întunecoase, igrasioase și neaerisite, al căror număr se ridică la 7.862. La acestea se mai adaugă 2.270 de curți (courts), adică piațete înconjurate de clădiri și avînd o intrare îngustă, de obicei pe sub o boltă, care nu permit, așadar, *nici* o aerisire. Ele sînt de obicei foarte murdare și locuite aproape exclusiv de proletari. De asemenea curți ne vom ocupa mai amănunțit cînd vom vorbi de Manchester. La *Bristol* au fost vizitate ocazional 2.800 de familii de muncitori și din acestea 46% aveau doar o singură încăpere.

Absolut aceeași situație se constată în orașele industriale. La *Nottingham* sînt în total 11.000 de case, din care 7.000—8.000 sînt clădite calcan la calcan, astfel că aerisirea nu este posibilă; în afară de aceasta există, de obicei, o singură latrină comună pentru mai multe case. La o inspecție recentă s-au găsit numeroase șiruri de case construite deasupra unor șanțuri de scurgere puțin adînci, care erau acoperite doar de scîndurile dușumelii. La Leicester, la Derby și la Sheffield situația este asemănătoare. Despre *Birmingham*, articolul citat mai sus din „Artizan” relatează următoarele :

„În părțile mai vechi ale orașului sînt multe cartiere mizere, murdare și neglijate, pline de băltoace stătute și grămezi de gunoaie. Curțile sînt foarte numeroase la Birmingham, peste 2.000, și adăpostesc majoritatea muncitorilor. Cele mai multe sînt înguste, pline de noroi, prost aerisite, cu un sistem de scurgere defectuos și cuprind opt pînă la douăzeci de case, majoritatea cu aerisire dintr-o singură parte, deoarece au peretele d'în spate comun cu o altă casă, iar în fund se găsește în mai toate cazurile o groapă de gunoi sau ceva asemănător într-o stare de murdărie de nedescris. Totuși trebuie să remarcăm că curțile mai noi sînt amplasate cu mai multă pricepere și sînt mai bine întreținute; și chiar în curți casele (cottages) sînt mai puțin îngrămădite decît la Manchester și Liverpool; tocmai de aceea la Birmingham s-au înregistrat în

vremuri de epidemie mai puține cazuri mortale decît, de exemplu, la Wolverhampton, Dudley și Bilston, care sînt la o depărtare de numai cîteva mile. De asemenea, locuințele la subsol sînt necunoscute la Birmingham, deși unele pivnițe sînt în mod impropriu utilizate ca ateliere. Casele cu odăi mobilate pentru proletari sînt destul de numeroase (peste 400), așezate în special în curțile din centrul orașului; aproape toate sînt dezgustător de murdare și neaerisite și constituie un loc de refugiu pentru cerșetori, vagabonzi" (trampers — despre înțelesul mai precis al cuvîntului vom vorbi mai tîrziu), „hoți și prostituate, care mîincă, beau, fumează și dorm aici fără să se sinchisească de bună-cuviință sau confort, într-o atmosferă suportabilă numai pentru aceste ființe degradate”.

Glasgow se aseamănă în multe privințe cu Edinburghul — aceleași „wynds”, aceleași case înalte. Relativ la acest oraș „Artizan” scrie :

„Aici clasa muncitoare constituie circa 78% din întreaga populație (vreo 300.000 de persoane) și locuiește în cartiere care întrec în mizerie și grozăvie cele mai din urmă vizuini din St. Giles și Whitechapel, liberties-urile din Dublin și wynds-urile din Edinburgh. Există numeroase cartiere de felul acesta în inima orașului — la sud de Trongate, la vest de Piața de Sare, la Calton, de ambele părți ale Străzii Mari etc. —, labirinturi nesfîrșite de ulițe strîmte sau wynds-uri în care se deschid aproape la fiecare pas curți sau fundături cu case vechi, neaerisite, înalte, dărăpănate și fără apă. Aceste case sînt literalmente ticsite cu locatari; ele adăpostesc cîte trei, patru familii — poate douăzeci de persoane — la fiecare etaj, iar uneori fiecare etaj este închiriat «cu patul», astfel că în fiecare încăpere nu putem spune că sînt adăpostite, ci îndesate una peste alta 15—20 de persoane. Aceste cartiere adăpostesc cea mai săracă, mai depravată și mai decăzută parte a populației și pot fi considerate ca sursa acelor teribile friguri epidemice care bintuie în tot orașul”.

Să auzim cum descrie aceste cartiere J. C. Symons, comisar al guvernului, cu ocazia unei anchete asupra situației țesătorilor manuali * :

„Am văzut mizeria în formele ei cele mai grave, atît aici cît și pe continent. Dar înainte de a vizita wynds-urile din Glasgow n-aș fi crezut că ar putea exista în vreo țară civilizată atîta crimă, mizerie și boală. În cele mai mizere aziluri de noapte dorm de-a valma, pe podea, 10, 12, ba cîteodată chiar 20 de persoane de ambele sexe și de toate vrstele, mai mult sau mai puțin despuiate. Aceste adăposturi sînt de obicei (generally) atît de murdare, igrasioase și dărăpănate, încît nimeni n-ar voi să-și adăpostească acolo calul”.

* „Arts and Artisans at Home and Abroad” [„Meșteșuguri și meșteșugari la noi și în alte țări”] de J. C. Symons. Edinburgh 1839. — Autorul, pe cît se pare, el însuși scoțian, este liberal și deci pornit cu înverșunare contra oricărei mișcări muncitorești independente. Citatele de mai sus se află la pag. 116 și urm.

Iar într-alt loc :

„Wynds-urile din Glasgow adăpostesc o populație flotantă de 15.000—30.000 de persoane. Acest cartier este alcătuit dintr-o sumedenie de ulițe înguste și curți pătrate, în mijloc cu nelipsitul morman de gunoaie. Oricît de înspăimîntător era aspectul exterior al acestor locuri, totuși nu eram pregătit să găsim înăuntru atîta murdărie și mizerie. În unele dintre aceste dormitoare, pe care noi” (superintendentul căpitan Miller și Symons) „le-am vizitat noaptea, am găsit un adevărat strat de ființe omenеști întinse de-a dreptul pe jos, adeseori 15—20, unele îmbrăcate, altele goale, bărbați și femei de-a valma. Patul lor era un așternut de paie mușcăite, amestecate cu cîteva zdrențe. Mobilă puțină sau de loc, iar singurul lucru care mai dădea acestor vizuini un aspect de locuință era focul din vatră. Principalele izvoare de cîștig ale acestei populații sînt hoția și prostituția. Nimeni nu părea că-și dă osteneala să curețe acest grajd al lui Augias, acest lăcaș al tuturor duhurilor rele, acest ghem în care crima se împletește cu murdăria și molimile și al cărui centru este cel de-al doilea oraș al regatului. O cercetare amănunțită a cartierelor sărace din alte orașe nu mi-a dat niciodată prilejul să văd ceva măcar pe jumătate atît de respingător nici în ceea ce privește gradul de infecție morală și fizică, nici în ceea ce privește densitatea relativă a populației. — În acest cartier majoritatea caselor au fost declarate de către Court of Guild* ca insalubre și improprii de locuit, dar tocmai acestea sînt cele mai înțesate, fiindcă pentru ele, conform legii, nu se poate cere chirie”.

Marele centru industrial din mijlocul insulei britanice, regiunea cu populație foarte densă din *Yorkshire-ul de vest* și *Lancashire-ul de sud* cu numeroasele sale orașe industriale, nu este cu nimic mai prejos de celelalte orașe mari. Regiunea industriei lînii din West-Riding, Yorkshire, este un ținut încîntător, cu dealuri împădurite ale căror vîrfuri se ridică tot mai abrupte înspre apus, culminînd cu coama prăpăstioasă de la Blackstone Edge, cumpăna apelor dintre Marea Irlandei și Marea Nordului. Valea fluviului Aire, pe care e așezat Leeds, și a râului Calder, străbătută de calea ferată Manchester-Leeds, se numără printre cele mai atrăgătoare văi ale Angliei. Ele sînt presărate cu uzine, sate și orașe; casele cenușii de piatră par atît de ospitaliere și curățele față de clădirile de cărămidă înnegrită din Lancashire, că ți-e mai mare dragul să le privești. Însă cînd intri chiar în oraș vezi puține lucruri îmbucurătoare. Leeds e așezat, după cum descrie „Artizan” (loc. cit.) și după cum am verificat eu,

* — Curtea administrativă. — Nota Trad.

„pe o coastă lină de deal care se pierde în valea râului Aire. Acesta șerpuiește de-a curmezișul orașului pe o lungime de circa o milă și jumătate *, iar în timpul dezghețului sau al ploilor torențiale provoacă inundații. Cartierele așezate mai la deal, în vestul orașului, sînt curățele pentru un oraș atît de mare, dar cele din vale, din preajma râului și a afluenților lui (becks), sînt murdare, strîmte, și ele sîngure ar fi de ajuns ca să scurteze zilele locuitorilor, îndeosebi ale copiilor mici; la aceasta se mai adaugă starea dezgustătoare a cartierelor muncitorești din jurul lui Kirkgate, March Lane, Cross Street și Richmond Road, care trebuie atribuită străzilor nepavate și fără canalizare, construcției neregulate a caselor, nenumăratelor curți și fundături și lipsei totale a celor mai elementare măsuri de salubritate — toate acestea la un loc explică cu vîrf și îndesat procentul extrem de mare al mortalității în aceste focare de mizerie și murdărie. Din cauza revărsărilor râului Aire” (care, trebuie să adăugăm, intră în oraș limpede și transparent, pentru a-l părăsi îngroșat, negru și mirosind greu de tot soțul de murdării, ca toate râurile folosite în industrie), „locuințele și pivnițele sînt adesea într-atît de inundate, încît apa trebuie scoasă în stradă cu pompa. În timpul acestor revărsări apa urcă, chiar acolo unde există hasnale, din aceste hasnale în pivnițe **, exalînd miasme amestecate cu hidrogen sulfurat și lăsînd în urmă reziduuri dezgustătoare, extrem de dăunătoare sănătății. În timpul revărsărilor din primăvara anului 1839, efectele înfundării hasnalelor au fost atît de dezastruoase, încît, după un raport al funcționarului însărcinat cu ținerea evidenței stării civile, în acest cartier, în timpul trimestrului reveneau trei decese la două nașteri, pe cînd în același răstimp în alte cartiere erau trei nașteri la două decese”.

Alte cartiere cu populație deasă sînt cu totul lipsite de canalizare sau au o canalizare atît de proastă, încît nu le este de nici un folos. În unele șiruri de case pivnițele sînt rareori uscate; în alte cartiere străzile sînt acoperite cu un strat de noroi moale, în care piciorul se înfundă complet. Zădarnic s-au străduit locuitorii să le repare, turnînd din cînd în cînd lopeți de cenușă; totuși scursorile din grămezile de gunoai și lăturile vărsate de prin case umplu toate gropile, pînă ce le usucă vîntul și soarele (compară raportul Consiliului comunal, din „Statistical Journal”, vol. 2, pag. 404). Un cottage obișnuit din Leeds nu ocupă mai mult de 5 iarzi pătrați și constă, de obicei, dintr-o pivniță, o cameră de locuit și una de dormit. Aceste locuințe strîmte, pline zi și noapte de oameni, constituie și ele o primejdie atît pentru morala cît și pentru sănătatea locuitorilor. În ce măsură sînt ticsite aceste locuințe relatează raportul citat mai sus asupra situației sanitare a clasei muncitoare :

* Pretutindeni unde este vorba de mile, fără altă specificare, e vorba de mile engleze, care sînt în număr de $69\frac{1}{2}$ pe un grad la ecuator și deci sînt de 5 ori mai mici decît mila germană.

** Să se ia aminte că aceste „pivnițe” nu sînt magazii de vechituri, ci locuințe pentru oameni.

„La Leeds am găsit frați și surori, precum și chiriași de ambele sexe dormind în aceeași încăpere cu părinții; acest fapt are urmări a căror descriere primum simțului omenesc“.

Aceeași situație și la *Bradford*, care e situat la o depărtare de numai 7 mile de Leeds, pe malurile unui riu mic, negru ca smoala și împuțit, la întretăierea mai multor văi. Privit de pe colinele dimprejur, orașul oferă o priveliște încântătoare într-o duminică frumoasă, căci în zilele de lucru e învăluit într-un nor des de fum; dar în interiorul orașului domnește aceeași murdărie și aceleași condiții de nesuportat ca și la Leeds. Cartierele mai vechi sînt construite pe povîrnișuri abrupte, înghesuite și neregulate; pe ulițe, în fundături și prin curți zac mormane de gunoaie și moloz. Casele sînt dărăpănate, murdare și insalubre, iar în imediata apropiere a rîului și în fundul văii am găsit cîteva case al căror cat inferior, îngropat pe jumătate în coasta dealului, era absolut de nelocuit. În general, cartierele din fundul văii, unde între uzinele înalte s-au îngrămădit locuințele muncitorești, sînt cele mai prost construite și mai murdare din întreg orașul. În cartierele mai noi ale *Bradfordului*, ca în toate orașele industriale, casele sînt construite în șiruri mai regulate, dar și aici au toate neajunsurile legate de felul tradițional de a caza muncitorii, neajunsuri despre care vom vorbi mai pe larg cînd vom ajunge la Manchester. Același lucru se poate spune și despre celelalte orașe din *West-Riding*, îndeosebi despre *Barnsley*, *Halifax* și *Huddersfield*. Acesta din urmă, deși prin poziția sa încântătoare și prin arhitectura sa modernă întrece în frumusețe toate orașele industriale din *Yorkshire* și *Lancashire*, își are totuși cartierele sale mizere; căci iată ce a raportat la 5 august 1844 un comitet desemnat de către o adunare cetățenească să inspecteze orașul:

„Fapt notoriu e că în *Huddersfield* străzi întregi și multe ulițe și curți nu sînt nici pavate, nici prevăzute cu hasnale sau canale de scurgere; că aici lăturile, gunoaiele și murdăriile de tot soiul zac pînă ce fermentează și putrezesc, că mai pretutindeni sînt băltoace de apă stătută, că, prin urmare, locuințele din apropiere sînt neigienice și murdare, astfel că în aceste locuri izbucnesc boli care primejduiesc sănătatea întregului oraș“⁸⁴.

Dacă străbatem *Blackstone Edge* pe jos sau cu trenul, ajungem pe pămîntul clasic unde industria engleză și-a desăvîrșit capodopera și de unde iau naștere toate mișcările muncitorești, în *Lancashire-ul de sud*, cu centrul său — *Manchester*. Întîlnim iarăși o frumoasă regiune de coline care coboară

în povârniș lin de la cumpăna apelor spre vest, pînă la Marea Irlandei, o regiune străbătută de văile verzi, încîntătoare ale fluviilor Ribble, Irwell și Mersey și ale afluenților lor, o regiune care acum o sută de ani era încă în cea mai mare parte mlăștinoasă și puțin populată, dar care astăzi e presărată cu orașe și sate, fiind ținutul cel mai populat al Angliei. Lancashire, și în special Manchester, constituie atît punctul de plecare cît și centrul industriei din imperiul britanic; bursa din Manchester este barometrul tuturor oscilațiilor traficului industrial; arta modernă a fabricației și-a atins în Manchester desăvîrșirea. În industria bumbacului din Lancashire-ul de sud, utilizarea forțelor naturii, înlocuirea lucrului manual prin mașină (în special în cazul războiului mecanic de țesut și al selfactor-mule-i), precum și diviziunea muncii au atins cea mai mare dezvoltare, și, dacă vedem în aceste trei elemente caracteristica industriei moderne, trebuie să recunoaștem că și în această privință prelucrarea bumbacului a rămas în fruntea tuturor celorlalte ramuri industriale, de la început și pînă în zilele noastre. În același timp însă era firesc ca aici să se dezvolte în modul cel mai complet și distinct și urmările industriei moderne pentru clasa muncitoare și ca proletariatul industrial să apară în forma sa cea mai clasică; situația umilitoare în care e pus muncitorul prin utilizarea forței aburului, a mașinilor și prin diviziunea muncii, precum și încercările proletariatului de a pune capăt acestei situații degradante trebuiau de asemenea să atingă aici cel mai înalt grad și să ajungă în modul cel mai clar la conștiința lui. Așadar, pentru că Manchester este tipul clasic al orașului industrial modern și pentru că îl și cunosc tot atît de bine ca pe orașul meu natal — mai bine chiar decît majoritatea locuitorilor lui —, ne vom opri ceva mai mult asupra lui.

În ceea ce privește cartierele muncitorești, orașele din jurul Manchesterului se deosebesc puțin de orașul central; numai că în ele muncitorii constituie, dacă în genere e posibil, un și mai mare procent al populației decît în Manchester. Aceste localități au o viață pur industrială și toate afacerile lor comerciale se rezolvă la și prin Manchester; ele depind în toate privințele de Manchester, și de aceea sînt locuite numai de muncitori, de fabricanți și de negustorași mărunți, în timp ce Manchester mai are și o foarte numeroasă populație comercială, compusă mai ales din firme de agentură și comision și firme comerciale cu amănuntul. De aceea Bolton, Preston, Wigan, Bury, Rochdale, Middleton, Hey-

wood, Oldham, Ashton, Stalybridge, Stockport etc., deși aproape toate orașe cu 30.000, 50.000, 70.000 pînă la 90.000 de locuitori, nu sînt decît niște mari cartiere muncitorești în mijlocul cărora se înalță cîteva fabrici; ele sînt străbătute de cîteva străzi principale cu magazine de o parte și de alta și au cîteva bulevarde străjuite de grădinile și vilele fabricanților. Orașele înseși sînt asimetrice și prost construite, cu curți murdare, ulițe și ulicioare dosnice, pline de fum și au un aspect deosebit de neospitalier din cauza culorii cărămizilor — care sînt aici materialul de construcție obișnuit —, la început de un roșu aprins, azi însă înnegrite de fum. Locuințele la subsol sînt foarte frecvente; oriunde a fost cu puțință s-au amenajat astfel de găuri subterane și o mare parte a populației locuiește într-însele.

Printre orașele cele mai mizere, în afară de Preston și Oldham, se numără și Bolton, situat la 11 mile nord-vest de Manchester. Pe cît am putut observa cu ocazia vizitelor mele repetate, Bolton are o singură stradă principală, Deansgate, și aceea destul de murdară, care servește și de piață și care chiar pe timpul cel mai frumos are un aspect neplăcut și întunecat, deși, în afară de fabrici, are numai case joase, cu unul sau două etaje. Ca pretutindeni, partea mai veche a orașului e deosebit de dărăpănată și insalubră. O apă negricioasă, despre care nu se poate spune dacă e o gîrlă sau un lung șir de băltoace împuțite, străbate orașelul, infectînd și mai mult aerul, care nici așa nu e prea curat.

Apoi Stockport, care, deși e situat pe malul fluviului Mersey, care ține de comitatul Cheshire, aparține totuși regiunii industriale Manchester. E așezat într-o vale îngustă, de-a lungul rîului Mersey, astfel că pe un mal strada coboară în povîniș repede, pentru a urca pe celălalt mal, tot atît de pieptiș, la deal, iar calea ferată Manchester-Birmingham trece peste un viaduct înalt deasupra orașului și a întregii văi. Stockport este cunoscut în toată regiunea ca unul dintre tîrgușoarele cele mai întunecoase și mai pline de fum și e drept că, mai ales privit de pe viaduct, are un aspect deosebit de neplăcut. Însă cottagele și subsolurile proletarilor, care se înșiruie în rînduri lungi prin toate cartierele orașului, din fundul văii pînă sus pe coama colinelor, te impresionează și mai neplăcut. Nu-mi amintesc să fi văzut în alt oraș din acest district un număr atît de mare de subsoluri locuite.

La cîteva mile înspre nord-est de Stockport se află Ashton-under-Lyne, una dintre cele mai noi localități indu-

striale ale regiunii. Așezat pe coasta unei coline la poalele căreia trec canalul și fluviul Tame, orașelul acesta este construit în general după un sistem mai modern, mai regulat. Cinci sau șase străzi lungi, paralele străbat colina de-a curmezișul, întretându-se în unghi drept cu alte străzi care coboară în vale. Datorită acestui sistem de construcție, toate fabricile sînt expulzate din orașul propriu-zis, chiar fără ca apropierea apei și a căii navigabile să le fi atras pe toate în vale, unde stau înghesuite una în alta, scuișind fum gros pe coșuri. Ashton capătă prin aceasta un aspect mult mai atrăgător decît majoritatea celorlalte orașe industriale; străzile sînt late și mai curate, cottagele sînt de un roșu proaspăt și au un aspect nou și îmbietor. Sistemul nou de a construi cottage pentru muncitori își are însă și părțile sale proaste; fiecare stradă dă într-o stradă dosnică în care se ajunge printr-o ulicioară îngustă, cu atît mai murdară. Și chiar în Ashton — cu toate că n-am văzut nici o clădire, cu excepția cîtorva la intrarea în oraș, care să fie mai veche de 50 de ani — sînt străzi pe care se află cottage învechite și dărăpănate, cu cărămizi care se deplasează pe la colțuri, pereți care crapă, lăsînd să se prelingă tencuiala din interior care se fărîmîțează; sînt străzi neingrijite și înnegrite de fum a căror înfățișare nu se deosebește de aceea a oricărui alt oraș din regiune, numai că la Ashton acestea sînt o excepție, și nu o regulă.

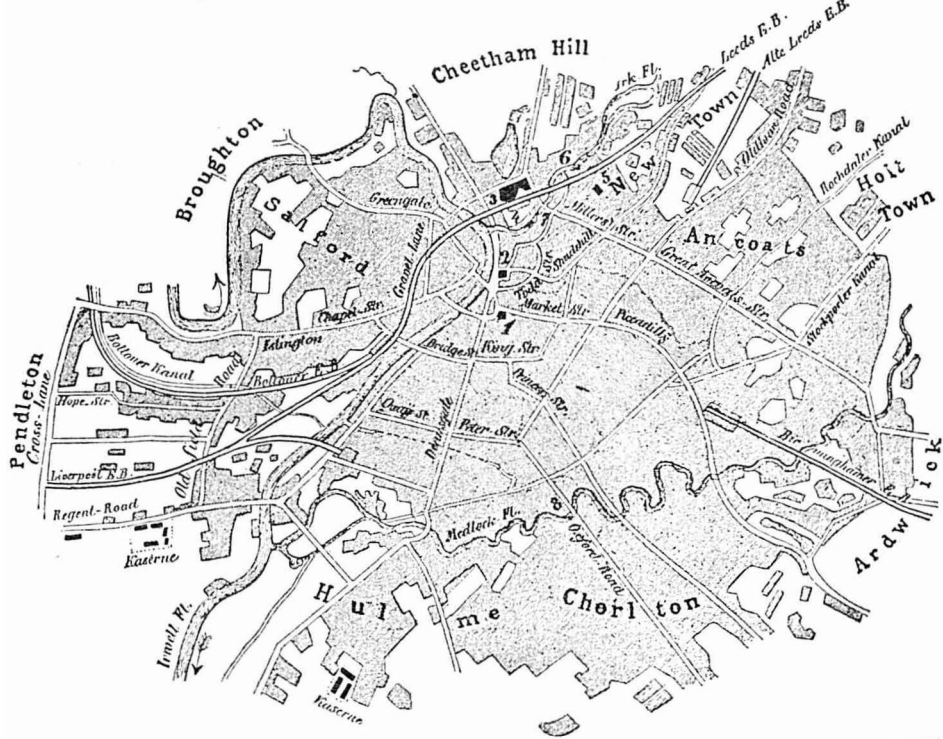
La o milă mai spre est se găsește *Stalybridge*, așezat tot pe riul Tame. Cînd vii din Ashton peste deal vezi sus în vîrf, la dreapta și la stînga, grădini mari cu case splendide gen vilă, cele mai multe construite în stil „elisabetian”, care se deosebește de cel gotic întocmai ca religia anglicană protestantă de cea apostolică romano-catolică. O sută de pași mai departe și în vale apare orașul *Stalybridge* — dar ce contrast izbitor în comparație cu splendidele reședințe de țară, izbitor chiar și în comparație cu modestele cottage din Ashton! *Stalybridge* e așezat într-o vilcea îngustă, întortocheată, mult mai îngustă chiar decît valea în care e situat *Stockport*, avînd ambele versante acoperite cu un labirint de cottage, case și fabrici. Cum intri în oraș, primele cottage de care dai sînt neîncăpătoare, afumate, vechi și căzute în paragină, și așa cum sînt primele case este întreg orașul. În valea îngustă sînt puține străzi; majoritatea urcă și coboară, întretându-se fără nici o regulă; din cauza poziției înclinate, aproape fiecare casă are parterul pe jumătate în-

gropat în pământ, iar mulțimea de curți, ulicioare dosnice și unghere izolate ce rezultă din această arhitectonică dezordonată se poate vedea de pe creasta munților, de unde se deschide din loc în loc o perspectivă completă a orașului de la poale. Dacă mai adăugăm și murdăria îngrozitoare, e lesne de înțeles de ce Stalybridge face o impresie atât de detestabilă, cu toate că împrejurimile lui sînt frumoase.

Dar destul despre aceste orașele. Fiecare își are specificul lui, dar în general muncitorii trăiesc aici ca și la Manchester; tocmai de aceea am și schițat numai ceea ce constituie specificul arhitectonic al fiecăruia, menționînd că observațiile mai generale despre starea locuințelor muncitorești din Manchester se aplică întru totul și orașelor dimprejur. Să trecem acum chiar la orașul central.

Manchester e așezat la poalele versantului sudic al unui lanț de coline care se îngrămădesc dinspre Oldham, între văile râurilor Irwell și Medlock, și al căror ultim vîrf, *Kersall-Moor*, constituie hipodromul și totodată muntele sacru al orașului Manchester⁸⁵. Orașul propriu-zis e așezat pe malul stîng al râului Irwell, între acesta și cele două râuri mai mici, Irk și Medlock, care se varsă aici în Irwell. Pe malul drept al râului Irwell, acolo unde râul descrie un cot mare, e așezat *Salford*, iar mai la vest — *Pendleton*; la nord de Irwell se află *Higher* și *Lower Broughton*, la nord de Irk — *Cheetham Hill*; la sud de Medlock e situat *Hulme*, mai spre est — *Chorlton-on-Medlock* și ceva mai departe, cam la est de Manchester, se află *Ardwick*. Tot complexul acesta de clădiri se numește în mod obișnuit Manchester și cuprinde aproximativ 400.000 de locuitori, ba poate chiar mai mult, dar în nici un caz mai puțin. Orașul însuși este construit în așa fel că poți locui într-însul ani de-a rîndul și-l poți colinda zilnic în lung și în lat fără să dai vreodată de un cartier muncitoresc sau să întîlnești măcar muncitori — atîta timp, firește, cît îți cauți de ocupațiile tale sau te plimbi. Aceasta se datorește mai ales faptului că, printr-un acord inconștient, tacit, cît și în mod intenționat, conștient, cartierele muncitorești sînt riguros despărțite de cele rezervate clasei de mijloc, sau, acolo unde lucrul acesta nu este posibil, linia de demarcație între ele este camuflată cu ipocrizie. Manchester are în centrul său un cartier comercial destul de întins, lung de aproximativ o jumătate de milă și cam tot atîta de lat, alcătuit aproape numai din birouri și depozite de mărfuri (warehouses). Aproape întregul cartier este nelocuit,

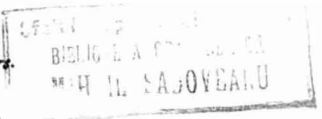
Plan von Manchester und seinen Vorstädten.



1. die Börse.
2. die alte Kirche.
3. das Arbeitshaus.
4. der Armenkirchhof
Zwischen Beiden der Liverpooler & Leidscher E.B. Hof.
5. St Michael's Kirche.
6. Skollend Bridge über d. Irk.
- Die Strasse von 2 nach 6 heisst Long Millgate.
7. Ducie Bridge über d. Irk.
8. Lillie Ireland's

engl. Meilen
 69 1/2 = 1° des Aequators.

Das commerciale Viertel ist zur Unterscheidung von der linken zur rechten Hand abwärts schallirt.



Planul oraşului Manchester și a suburbiilor lui

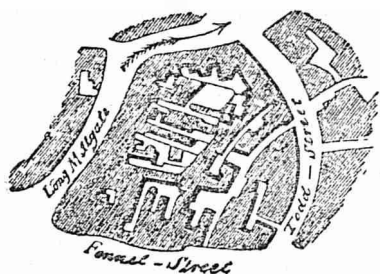
iar în timpul nopții e pustiu și singuratic ; numai sergenții de noapte cutreieră cu lanternele în mână străzile înguste și întunecoase. Cîteva străzi principale, pe care se concentrează traficul enorm, brăzdează cartierul. Imobilele de pe aceste străzi, care de altfel sînt destul de animate pînă tîrziu noaptea, adăpostesc la parter magazine somptuoase, iar căturile de sus sînt pe alocuri locuite. Cu excepția acestui cartier comercial, întregul Manchester propriu-zis, întregul Salford și Hulme, cea mai mare parte din Pendleton și Chorlton, două treimi din Ardwick și unele părți din Cheetham Hill și Broughton constituie un singur cartier muncitoresc care înconjură ca un briu lat, în medie de o milă și jumătate, regiunea comercială a orașului. Dincolo de acest briu locuiește burghezia mare și mijlocie. — Cea mijlocie pe străzi regulate în vecinătatea cartierelor muncitorești, mai ales la Chorlton și în regiunile mai joase din Cheetham Hill, iar marea burghezie în casele gen vilă, mai îndepărtate, înconjurată cu grădini, de la Chorlton și Ardwick sau de pe înălțimile de la Cheetham Hill, Broughton și Pendleton, cu aer curat și sănătos de țară, în locuințe splendide, confortabile, pe lîngă care trec la fiecare jumătate sau sfert de oră omnibuzele care duc spre oraș. Dar lucrul cel mai interesant este că acești aristocrați ai banului pot străbate toate cartierele muncitorești pe drumul cel mai scurt spre sediile lor comerciale din centrul orașului, fără să bage măcar de seamă că în apropiere, în dreapta și în stînga lor, dai de cea mai neagră mizerie. Căci arterele principale, care pornesc de la bursă în toate direcțiile, ducînd afară din oraș, sînt străjuite de ambele părți de un șir aproape neîntrerupt de prăvălii, aflate în mîinile burgheziei mijlocii și mici, care în propriul ei interes pune mare preț și poate să-și permită ca ele să aibă o înfățișare mai ca lumea și să fie mai curățele. E drept că aceste prăvălii au totuși o afinitate cu cartierele din spatele lor ; sînt, așadar, mai elegante în cartierele comerciale și în apropierea cartierelor burgheze decît acolo unde camuflează căsuțele murdare ale muncitorilor ; dar așa cum arată sînt totuși suficient de curate pentru a ascunde domnilor și cucoanelor cu stomac rezistent și nervii slabi mizeria și murdăria care alcătuiesc elementul complementar al luxului și bogăției lor. Așa, de pildă, pe Deansgate, care duce de la biserica veche în linie dreaptă spre sud, sînt la început depozite de mărfuri și fabrici, apoi magazine de mîna a doua și cîteva berării ; mai la sud, unde se termină cartierul co-

mercial, magazinele sînt mai modeste și, pe măsură ce înaintezi, tot mai murdare; apoi ele cedează tot mai des locul birturilor și cîrcumilor, pînă ce la capătul sudic al străzii aspectul magazinelor nu-ți mai lasă nici o îndoială că clienții lor sînt exclusiv muncitori. La fel și pe Market Street, care pornește de la bursă spre sud-est: la început sînt magazine splendide de prim rang și la etajele superioare birouri și depozite de mărfuri; apoi, în continuare (Piccadilly), hoteluri uniase și depozite de mărfuri; mai încolo (London Road), în apropierea râului Medlock, fabrici, cîrcumi, prăvălii pentru mica burghezie și muncitori; pe urmă, spre Ardwick Green, locuințe pentru burghezia mare și mijlocie, iar de aici încolo grădini întinse și vile de-ale fabricanților și comercianților mai bogați. În felul acesta, cunoscînd Manchesterul, îți poți forma o părere despre cartierele învecinate judecînd după străzile principale, dar arareori îți pot sugera acestea felul cum arată adevăratele cartiere muncitorești. Știi prea bine că această ipocrizie arhitectonică este mai mult sau mai puțin comună tuturor orașelor mari; știu, de asemenea, că detai-liștii, prin însăși natura afacerilor lor, trebuie să acapareze marile artere; știu că pretutindeni pe astfel de artere se găsesc mai multe case bune decît proaste și că în preajma lor valoarea terenului e mai mare decît în regiunile mai retrase; dar nicăieri n-am găsit o izolare atît de sistematică a clasei muncitoare de arterele principale, o camuflare atît de grijulie a tot ce ar putea ofensa ochiul și nervii burgheziei ca la Manchester. Totuși, tocmai orașul Manchester, construit mai puțin decît oricare alt oraș conform unui plan sau unor reglementări polițienești, a fost clădit mai mult la întîmplare; și, dacă țin seamă de zelul cu care clasa de mijloc ne asigură că muncitorii o duc foarte bine, încep să cred că fabricanții liberali, acei „big whigs” * din Manchester, n-ar fi tocmai străini de această arhitectură pudică.

Înainte de a trece la descrierea cartierelor muncitorești propriu-zise, vreau numai să adaug că aproape toate uzinele sînt așezate de-a lungul celor trei riuri sau de-a lungul dife-ritelor canaluri care se respiră prin oraș. Iată, mai întîi, orașul vechi, așezat între marginea de nord a cartierului comercial și riul Irk. Aici, străzile, chiar și cele mai bune, sînt înguste și întortocheate, ca Todd-Street, Long Millgate, Withy Grove

* Aici este un joc de cuvinte intraductibil. În englezește „big whigs” înseamnă „persoane importante” și de asemenea „mari whigi”. — *Nota Trad.*

și Shude Hill, casele sînt murdare, vechi și dărăpănate, iar cele din străzile laterale sînt cu totul mizerabile. Dacă intri dinspre biserica veche în Long Millgate, vezi imediat pe dreapta un șir de case de modă veche ale căror ziduri frontale stau aplecate într-o rîină; sînt rămășițele vechiului Manchester preindustrial, ai cărui locatari de odinioară s-au retras, împreună cu urmașii lor, în cartierele mai bine construite, lăsîndu-și casele, care ajunseseră să fie prea proaste pentru dinșii, unui neam de lucrători cu mult sînge irlandez în vine. Te afli aici într-adevăr într-un cartier muncitoresc care apare aproape în toată goliciunea sa, căci nici măcar prăvăliile și cîrciumile din stradă nu se străduiesc să arate mai curățele. Dar toate acestea nu sînt încă nimic în comparație cu ulițele și curțile dosnice, la care ajungi numai prin intrări înguste, acoperite, pe unde nu pot trece doi oameni unul lîngă altul. E greu să-ți faci o idee de felul dezordonat și haotic, sfidînd orice arhitectură rațională, în care sînt clădite casele, îngrămădite una în alta. Și vina n-o poartă numai clădirile moștenite de la Manchesterul de altădată; haosul a atins apogeul abia în ultimul timp, cînd pretutindeni unde arhitectura epocilor trecute mai lăsase vreun petec de teren liber s-a adăugat și s-a cîrpăcit atîta, că în cele din urmă între case n-a rămas nici cel mai mic spațiu pe care să se mai poată construi ceva. Pentru a întări cele spuse, reproduc alături o mică parte din planul Manchesterului — nu e porțiunea cea mai rea și nu cuprinde nici a zecea parte din orașul vechi.



Această schiță ne va ajuta în suficientă măsură să ne formăm o imagine a construcției fără nici o noimă a întregului cartier, în special a porțiunii din preajma Irkului. În partea sudică malul acestui rîu este foarte abrupt și înalt de 15—30 de picioare; totuși, pe acest mal rîpos se văd adeseori trei rînduri de case, cel inferior ridicîndu-se de-a dreptul din apă, în timp ce fațada celui superior ajunge la nivelul comei dealului din strada Long Millgate. Între ele, pe mal, se mai găsesc și fabrici — într-un cuvînt arhitectura este aici tot atît de dezordonată și de gîuită ca și în partea inferioară a străzii Long Millgate. Din strada principală pornesc spre dreapta și spre stînga o sumedenie de ganguri acoperite care

duc în nenumărate curți ; dacă intri în ele, dai de o murdărie și de o infecție fără pereche — îndeosebi în curțile care duc în vale, spre Irk, și în care se găsesc, fără doar și poate, locuințele cele mai îngrozitoare pe care le-am întilnit pînă azi. În una dintre aceste curți se găsește chiar la intrare, acolo unde se termină gangul acoperit, o latrină fără ușă și atît de murdară, încît locatarii nu pot intra și ieși din curte decît trecînd prin o băltoacă de urină stătută și excremente ce înconjură latrina ; pentru cei care ar dori să se ducă să verifice, menționez că este prima curte de pe malul Irkului, mai sus de Ducie Bridge ; în vale, pe malul apei, sînt cîteva tăbăcării, care umplu împrejurimile cu duhoarea resturilor animale în putrefacție. În curțile situate mai jos de Ducie Bridge cobori de obicei pe niște scări înguste și murdare, iar la case nu ajungi decît trecînd peste grămezi de gunoi și moloz. Prima curte situată mai jos de Ducie Bridge se numește Allen's Court, și în timpul holerei a fost într-un asemenea hal, încît poliția sanitară s-a văzut nevoită s-o evacueze și s-o curețe afumînd-o cu clor. Doctorul Kay face într-o broșură * o descriere înfiorătoare a halului în care se găsea pe atunci această curte. De atunci ea pare să fi fost dărîmată în parte și reclădită, căci, privind de pe Ducie Bridge, se mai zăresc unele ruine de ziduri și mormane înalte de moloz alături de cîteva case de construcție mai recentă. Priveliștea care se deschide de pe acest pod — ascunsă cu delicatețe privirilor muritorilor de statură mai mică printr-un parapet de înălțimea unui om — este în genere caracteristică pentru întregul cartier. Jos de tot curge sau, mai bine zis, lîncezește riul Irk, îngust, negru ca smoala, puturos, plin de gunoaie și reziduri, pe care le depune pe malul drept, care e mai neted ; pe vreme secetoasă, pe acest mal rămîn nenumărate băltoace puturoase cu un noroi negru-verzui, din adîncul cărora se ridică neconținut bășici cu gaze încărcate cu miasme, degajînd un miros insuportabil chiar pentru cel care se află sus pe pod, la 40—50 de picioare deasupra nivelului apei. În afară de aceasta, chiar riul este tăiat la fiecare pas de stăvilare înalte, în dosul cărora nămolul și reziduurile se depun într-o masă

* „The Moral and Physical Condition of the Working Classes, employed in the Cotton Manufacture in Manchester” [„Situția morală și fizică a muncitorilor care lucrează în industria bumbacului din Manchester”]. De Dr. James Ph. Kay, ed. a II-a, 1832. — El confundă clasa muncitoare în general cu categoria muncitorilor industriali ; altfel este o lucrare excelentă.

compactă, apoi putrezesc. Mai sus de pod se află tăbăcării înalte și mai departe boiangerii, crematorii de oase și uzine de gaz, ale căror scursori și reziduuri iau toate drumul Irkului, care pe deasupra mai primește și conținutul hasnalelor și latrinelor din vecinătate. Vă puteți închipui deci de ce natură sînt reziduurile pe care le lasă în urma sa riul ! Mai la vale de pod privirea îți cade pe grămezile de moloz, pe murdăria și paragina din curțile de pe malul stîng, abrupt ; casele stau vîrîte una într-alta, și din cauza malului povîrnit zărești doar o bucată din fiecare — toate înnegrite de fum, dărăpă-nate, vechi, cu geamuri sparte și cercevelele ferestrelor stricate. Fundalul îl formează fabrici vechi în stil de cazarmă. Pe malul drept, mai neted, se află un șir lung de case și fabrici ; chiar a doua casă este o ruină fără acoperiș, plină cu moloz, iar a treia e atît de joasă, încît catul de jos e de nelocuit și, în consecință, n-are nici ferestre, nici uși. Aici planul al doilea este format de cimitirul săracilor, de gările liniilor ferate ce merg spre Liverpool și Leeds, iar mai în fund de Casa de muncă din Manchester, „Bastilia legii pentru asistența săracilor“, care, din vîrfurile unei coline, dindărătul zidurilor ei crenelate, privește amenințător, ca o cetățuie, cartierul muncitoresc din față.

Mai sus de Ducie Bridge malul stîng e din ce în ce mai neted, și în schimb cel drept e din ce în ce mai rîpos, dar locuințele de pe ambele maluri, departe de a fi mai bune, sînt tot mai proaste. Dacă te abați aici din strada principală — sîntem încă tot în Long Millgate — spre stînga, ești pierdut : dai dintr-o curte într-alta, vezi numai cotituri, numai colțuri și ganguri înguste, murdare ; în cîteva minute nu mai știi cum să te orientezi și încotro s-o apuci. Pretutindeni clădiri pe jumătate sau în întregime dărăpă-nate — unele sînt într-adevăr nelocuite, ceea ce aici înseamnă ceva —, casele rareori sînt pardosite cu lemn sau cu piatră, în schimb ferestrele și ușile sînt aproape pretutindeni stricate sau nu se închid bine, și o murdărie ! — pretutindeni lături, grămezi de moloz și de gunoi, smîrcuri stătute în loc de rigole și un miros care el singur ar face imposibilă viața într-un astfel de cartier oricărui om cîtuși de puțin civilizat. Prelungindu-se recent drumul de fier spre Leeds, care traversează aici fluviul Irk, o parte dintre aceste curți și ulicioare au dispărut, în schimb au apărut altele. Astfel, chiar sub podul de cale ferată se află o curte care le întrece cu mult pe toate celelalte în murdărie și scîrboșenie, poate tocmai pentru că pînă acum fusese atît de izo-

lată, atât de retrasă, și deci foarte greu accesibilă ; eu însumi nu aș fi găsit-o fără spărtura creată de viaductul de cale ferată, deși credeam că cunosc exact întreaga regiune. Peste hârtoapele de pe mal, printre stâlpi și frînghii cu rufe, pătrunzi în acest haos de colibe mici cu un singur cat și cu o singură încăpere, cele mai multe fără dușumea — bucătărie, cameră de locuit și dormitor, totul la un loc. Într-o asemenea văgăună, care abia dacă era lungă de șase picioare și lată de cinci, am văzut două paturi — dar ce fel de paturi și așternuturi —, care, împreună cu o scară și o vatră, erau tocmai suficiente pentru a umple întreaga încăpere. În multe altele n-am văzut *absolut nimic*, cu toate că ușa era dată de perete, iar locatarii se rezemau de ea. În fața ușilor, pretutindeni moloz și murdărie ; că sub această murdărie ar fi existat vreun fel de pavaj nu puteai să vezi, ci doar să simți ici-colo sub picioare. Toată grămada asta de cocini locuite de oameni este înconjurată pe două laturi de case și de o fabrică, iar pe a treia de rîu ; în afară de o potecă îngustă de-a lungul malului, un singur drum tot atât de îngust duce printr-o boltă într-alt labirint de locuințe, aproape tot atât de prost clădite și întreținute.

Dar ajunge ! În felul acesta s-a construit de-a lungul întregului mal al Irkului un haos de case aruncate de-a valma, fără plan, într-o stare care le face mai mult sau mai puțin de nelocuit și a căror mizerie interioară corespunde întru totul murdăriei înconjurătoare. Și cum să fie oamenii aceștia curați ! Nu există condiții necesare nici măcar pentru satisfacerea necesităților celor mai firești și elementare ! Latrinele sînt aici atât de rare, încît sau se umplu în fiecare zi, sau sînt așezate atât de departe, încît majoritatea locuitorilor nu se pot folosi de ele. Cum să se spele oamenii cînd au la îndemînă numai apa murdară a Irkului, iar canalizare și pompe nu există decît în cartierele respectabile ! Cu drept cuvînt nu li se poate imputa acestor iloți ai societății moderne că locuințele lor nu sînt mai curate decît cocinile de porci care se găsesc ici-colo printre ele, de vreme ce nu le e rușine proprietarilor să închirieze locuințe ca cele șase sau șapte beciuri de pe chei, puțin mai la vale de Scotland Bridge, ale căror podele se găsesc — cînd scade apa — la cel puțin două picioare sub nivelul apei Irkului, care se află la o depărtare de mai puțin de șase picioare, sau ca ultimul cat al casei din colț, de pe malul opus, puțin mai sus de pod, al cărei parter este nelocuibil și stă fără uși și fără ferestre — dar acesta nu e un caz izolat în această regiune —, și atunci, în lipsa unui alt loc potrivit, parterul

deschis este folosit în mod obişnuit ca latrină de toţi locuitorii din vecinătate !

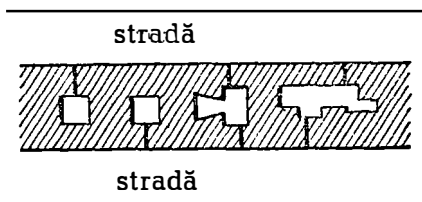
Dacă părăseşti Irkul pentru a ajunge în partea opusă străzii Long Millgate, tot printre locuinţele muncitoreşti, dai de un cartier ceva mai nou, care se întinde de la biserica Sf. Michaelis pînă la Withy Grove şi Shude Hill. Aici domneşte ceva mai multă ordine ; în locul arhitecturii haotice găsim aici cel puţin uliţe şi fundături lungi şi drepte sau curţi construite după un plan în formă de careuri ; dacă însă dincolo fiecare casă era construită după bunul plac al fiecăruia şi fără a se ţine seamă de poziţia celorlalte, aici se repetă acelaşi lucru cu fiecare stradelă sau curte. Uliţele merg cînd într-o direcţie, cînd într-alta ; la fiecare pas dai de o fundătură sau te învîrteşti în jurul unui colţ fără ieşire, pînă ajungi iarăşi în punctul de unde ai plecat — pentru cine n-a locuit o bucată de vreme într-un astfel de labirint e imposibil să se descurce. În consecinţă, aerisirea străzilor — dacă pot întrebuiţa cuvîntul vorbind de acest cartier — şi a curţilor se face tot atît de defectuos ca în regiunea Irkului, şi dacă totuşi acest cartier este oarecum superior văii Irkului, apoi aceasta se datoreşte caselor, care sînt într-adevăr mai noi, şi străzilor, care au pe ici, pe colo rigole ; în schimb, fiecare casă are cîte un subsol locuit, ceea ce în valea Irkului se întîmplă mai rar, tocmai din cauza vechimii şi a construcţiei mai neglijente a caselor. Altminteri, murdăria, grămezile de moloz şi cenuşe, băltoacele de pe străzi le întîlnim în ambele cartiere ; în plus, în cartierul despre care e vorba acum mai există ceva care dăunează foarte mult igienei locuitorilor, şi anume marele număr de porci care circulă pe toate străzile, răscolesc gunoaiele, sau stau închişi în cocine, prin curţi. Aici, ca şi în cele mai multe cartiere muncitoreşti din Manchester, crescătorii de porci iau cu chirie curţi în care îşi instalează cocine ; aproape în fiecare curte există un astfel de colţ îngrădit sau chiar mai multe, în care locuitorii aruncă toate lăturile şi gunoaiele. Porcii se îngraşă de pe urma lor, iar aerul închis din aceste curţi, şi-aşa înconjurate din toate patru părţile de clădiri, se viciază complet din cauza materiilor vegetale şi animale intrate în putrefacţie. În cartierul acesta a fost deschisă o stradă largă şi destul de aspectuoasă — Millers-Street —, iar fundalul a fost mascat cu oarecare succes ; dar, dacă curiozitatea te face să intri într-unul din numeroasele ganguri care duc în curţi, poţi vedea la fiecare douăzeci de paşi repetîndu-se această porcărie în înţelesul literal al cuvîntului.

Acesta este vechiul Manchester. Recitindu-mi descrierea, trebuie să mărturisesc că, departe de a exagera, ea nu e destul de vie pentru a scoate în evidență murdăria, dărăpănarea și insalubritatea, construcția contrară tuturor regulilor de curățenie, ventilație și igienă a acestui cartier cu cel puțin 20.000—30.000 de locuitori. Și un asemenea cartier există în inima celui de-al doilea oraș al Angliei, primul oraș industrial al lumii ! Dacă vrei să vezi cât de puțin spațiu îi este necesar omului ca să se miște, cât de puțin aer — și ce fel de aer ! — îi ajunge la nevoie ca să respire, cu cât de puțină civilizație poate trăi, atunci n-ai decît să vii aici ! E drept că este partea *veche* a orașului — și aceasta e scuza invocată de oamenii de aici cînd li se vorbește de starea înfiorătoare a acestui iad pe pămînt —, dar ce importanță are aceasta ? Ceea ce ne scribește și ne indignează aici mai mult e de origine mai nouă, aparține *epocii industriale*. Cele cîteva sute de case care aparțin vechiului Manchester au fost de mult părăsite de locatarii lor inițiali ; numai industria le-a populat cu mulțimea de muncitori adăpostiți actualmente în ele ; numai industria a clădit pe fiecare colțișor rămas liber între aceste dărăpănături pentru a adăposti masele recrutate din regiunile agricole și din Irlanda ; numai industria îngăduie proprietarilor acestor grajduri să le închirieze oamenilor drept locuințe în schimbul unor chirii mari, să exploateze sărăcia muncitorilor, să distrugă sănătatea a mii de oameni, pentru ca ei să se îmbogățească ; numai industria a făcut ca muncitorul, abia eliberat din starea de iobăgie, să poată fi iar folosit ca simplu material, ca *obiect*, să fie silit să se lase închis într-o locuință prea proastă pentru toți ceilalți cu dreptul plătit cu bani grei să o locuiască pînă cînd se va prăbuși cu totul peste el. Aceasta este în întregime opera industriei, care nu ar fi putut exista fără acești muncitori, fără sărăcia și sclavia lor. E drept că inițial acest cartier a fost prost construit, că nu se putea scoate mare lucru din el, dar făcut-au ceva proprietarii terenurilor, făcut-a ceva administrația pentru a îndrepta această stare de lucruri cu ocazia construcțiilor ulterioare ? Dimpotrivă, unde mai era un colțișor liber au ridicat o casă, unde era o ieșire de prisos au zidit-o ; valoarea terenurilor a crescut o dată cu înflorirea industriei, și cu cât creștea cu atît mai frenetic se construia fără să se țină seamă de sănătatea și confortul locatarilor — *oricît de proastă ar fi o cocioabă, întotdeauna se va găsi un sărac care nu-și poate plăti alta mai bună* —, urmărindu-se numai realizarea unui cît mai mare

profit. Dar așa este orașul vechi, și la ideea aceasta burghezul se liniștește; să vedem acum cum arată orașul nou (the New Town).

Orașul nou, numit și orașul irlandez (the Irish Town), se întinde dincolo de vechiul oraș, pe o colină argiloasă între Irk și St. George's Road. Aici încetează orice aspect orășenesc: șiruri izolate de case sau grupuri de străzi sînt risipite ici-colo, ca niște sătulețe, pe pămîntul argilos, gol, fără un fir de iarbă; casele, sau, mai bine zis, cottagele, sînt în stare proastă, niciodată reparate, murdare, cu locuințele de la subsol igrasioase și infecte; străzile nu sînt nici pavate, nici canalizate, în schimb există numeroase colonii de porci închiși în țarcuri și în cocine, sau care se plimbă nesupărați pe coasta dealului. Noroiul de pe străzi este aici atît de gros, încît numai pe vreme foarte bună ai șanse să le străbați fără să te afunzi la fiecare pas pînă la glezne. În apropiere de St. George's Road grupurile răzlețe de clădiri devin mai dese și pătrunzi într-un șir neîntrerupt de ulițe, fundături, ulicioare și curți, tot mai înghesuite și mai neregulate pe măsură ce te apropii de centrul orașului. E drept că, în schimb, sînt pavate în mai mare număr sau cel puțin înzestrate cu trotuare pavate și cu rigole; murdăria, starea mizerabilă a caselor și mai ales a subsolurilor rămîn însă aceleași.

Cred că e locul să facem aici unele observații generale asupra modului în care se obișnuiește să se construiască cartierele muncitorești din Manchester. Am văzut cum în orașul vechi de cele mai multe ori casele erau grupate la întîmplare. Fiecare casă e construită fără a se ține seamă de celelalte, iar spațiile neregulate dintre locuințe se numesc, în lipsa unui alt termen, curți (courts). În părțile ceva mai noi ale acestui cartier și în alte cartiere muncitorești care au apărut în primii ani de prosperitate a industriei, casele sînt dispuse oarecum după un anumit plan. Spațiul dintre două străzi este împărțit în curți destul de regulate, în majoritate de formă pătrată și care arată cam în felul următor:

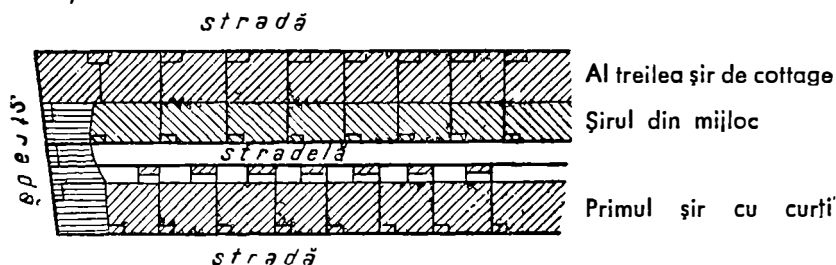


construite astfel din capul locului și în care ajungi din stradă prin niște ganguri acoperite. Dacă modul cu totul haotic în care erau construite casele dăuna foarte mult sănătății locatarilor din cauza lipsei de aerisire, apoi sistemul acesta de a-i închide pe muncitori în curți înconjurate din toate părțile de clădiri e și mai dăunător. Aerul pur și simplu nu are pe unde ieși; coșurile caselor, atunci cînd se face foc, sînt singurele răsufători prin care se primenește aerul închis * din curți. La aceasta se mai adaugă faptul că în jurul acestor curți casele sînt clădite de obicei pe două rînduri, calcan la calcan, și acest lucru e suficient pentru a împiedica orice aerisire bună. Cum însă poliția comunală nici nu se sinchisește de starea acestor curți, întrucît tot ce se aruncă în ele rămîne acolo unde a fost aruncat, nu trebuie să ne mire murdăria și mormanele de cenușă și de gunoi pe care le găsim aici. Mi s-a întîmplat să intru în curți situate pe Millers-Street care erau la cel puțin o jumătate de picior sub nivelul străzii principale și n-aveau nici un fel de scurgere pentru apa care se aduna în timp de ploaie!

Mai tîrziu s-a inaugurat un alt sistem de construcție, care acum s-a generalizat. Cottagele pentru muncitori aproape că nu se mai clădesc răzlețe, ci cu duzinele sau chiar cu sutele, un singur antreprenor construind dintr-o dată una sau mai multe străzi. Acestea sînt concepute în felul următor: o latură — vezi schița de mai jos — e formată din cottagele cele mai bune, care au șansa de a poseda o ușă dosnică și cîte o curtică și pentru care se plătește chiria cea mai mare. În spatele zidurilor care împrejmuiesc curtea acestor cottage se află o ulicioară îngustă, o stradelă dosnică (back-street), astupată cu clădiri la ambele capete și în care se poate intra lateral, fie pe o potecă, fie printr-un gang acoperit. Cottagele care dau în această ulicioară sînt cele mai ieftine și, în general, cele mai neglijate. Ele au calcanul comun cu al treilea șir de cottage, cu fațada îndreptată spre strada opusă și care sînt

* Și totuși, un deștept de liberal englez sustinea o dată — în raportul „Children's Empl[oyment] Comm[ission]” („Comisia pentru cercetarea muncii copiilor”) — că aceste curți ar fi capodopera urbanisticii, pentru că, întocmai ca niște piațete publice, ar îmbunătăți aerisirea și ar favoriza curentul de aer! Așa ar fi dacă fiecare curte ar avea două sau patru intrări largi neacoperite, așezate față în față, prin care ar putea circula aerul — dar ele n-au *niciodată* două intrări și rareori una singură; aproape toate au numai niște intrări înguste, acoperite.


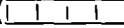
mai ieftine decât cele din primul șir, dar mai scumpe decât cele din șirul al doilea. Planul străzilor ar fi deci cam acesta :



Datorită acestui mod de construcție, primul șir de cottage se bucură într-adevăr de o aerisire destul de bună, iar aerisirea celui de-al treilea rând cel puțin nu este mai rea decât cea a căsuțelor asemănătoare ale vechiului mod de construcție ; în schimb, șirul din mijloc este cel puțin tot atât de prost aerisit ca și casele din curți, iar ulița dosnică însăși este tot atât de murdară și de respingătoare ca și curțile. Antreprenorii preferă acest fel de construcție deoarece le face economie de spațiu și le permite să-i exploateze cu mai mult succes pe muncitorii mai bine retribuiți, luându-le chirii mai mari pentru casele din primul și al treilea șir.

Aceste trei feluri de construcție a cottagelor le întâlnești în întregul Manchester, ba chiar în întregul Lancashire și Yorkshire, adesea îmbinate, dar de cele mai multe ori distincte, astfel că constituie un indiciu pentru vârsta relativă a cartierelor respective. Al treilea sistem, cel al ulițelor dosnice, este cel care predomină categoric în marele cartier muncitoresc de la est de St. George's Road, pe ambele părți ale șoselei Oldham Road și ale străzii Great Ancoats, și pe care-l întâlnim, de altfel, cel mai frecvent și în cartierele muncitorești din Manchester și din suburbiile sale.

În marele cartier amintit mai sus, cunoscut sub numele de Ancoats, majoritatea marilor fabrici din Manchester, niște clădiri gigantice cu șase-șapte etaje, ale căror coșuri zvelte se înalță deasupra scundelor căsuțe muncitorești, sînt concentrate de-a lungul canalurilor. De aceea populația cartierului o formează mai ales muncitorii de fabrică, iar cea din străzile cele mai proaste — țesătorii manuali. Străzile cele mai apropiate de centrul orașului sînt și cele mai vechi, și de aceea cele mai proaste ; ele sînt însă pavate și prevăzute cu canale de scurgere ; printre acestea se numără și străzile paralele din apropierea lui Oldham Road și Great Ancoats Street. Mai de-

parte spre nord-est întîlnim cîteva străzi construite recent ; cottagele au aici un aspect plăcut și curățel, ușile și ferestrele sînt noi și vopsite proaspăt, camerele spoite curat ; chiar străzile au mai mult aer, spațiile libere dintre ele sînt mai mari și mai frecvente. Dar toate acestea sînt valabile numai pentru un mic număr de locuințe ; mai trebuie adăugat că aproape fiecare cottage are un subsol locuit, că multe străzi sînt nepavate și necanalizate și mai ales că acest aspect plăcut e o simplă aparență, o aparență care dispare după primii zece ani. Construcția cottagelor înseși este tot atît de proastă ca și amenajarea străzilor. La prima vedere aceste cottage par toate plăcute și solide : zidurile masive de cărămidă te înșală, și, dacă treci printr-o stradă *recent construită* fără să te interesezi mai îndeaproape de ulițele dosnice sau de însăși construcția caselor, ai putea fi de acord cu fabricanții liberali care susțin că nicăieri muncitorii nu au case atît de bune ca în Anglia. Privind însă mai de aproape, observi că zidurile acestor cottage sînt cît se poate de subțiri. Zidurile exterioare, care susțin subsolul, parterul și acoperișul, au cel mult o cărămidă grosime, în așa fel că în fiecare strat orizontal cărămizile sînt așezate de-a latul, lipindu-se una de alta latura cea lungă () ; am văzut însă mai multe cottage de aceeași înălțime, unele chiar în construcție, care aveau pereții din afară groși numai de jumătate de cărămidă, cărămizile nefiind deci așezate în lat, ci în lung, lipindu-se una de alta latura îngustă (). Aceasta se face în parte pentru a economisi material, în parte însă și din pricină că cei ce clădesc nu sînt niciodată proprietarii terenului, ci, după sistemul englezesc, l-au închiriat doar pe douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci sau nouăzeci și nouă de ani, după care termenul împreună cu tot ce se găsește pe el revine proprietarului inițial, fără ca acesta să datoreze ceva pentru investițiile făcute. Arendașul calculează deci investițiile în așa fel ca la expirarea contractului ele să aibă o valoare minimă, și deoarece asemenea cottage se construiesc adesea abia cu douăzeci sau treizeci de ani înaintea expirării termenului, e lesne de înțeles că antreprenorii nu vor cheltui prea mult cu ele. La aceasta se mai adaugă faptul că acești antreprenori, de obicei zidari și tîmplari sau fabricanți, atît pentru a nu-și micșora venitul provenit din chirii, cît și din cauza apropiatei expirări a contractului, investesc sume mici sau nu investesc de loc bani pentru reparații ; faptul că, din cauza crizelor comerciale și a șomajului care le urmează,

adeseori rămîn nelocuite străzi întregi și ca urmare cottagele se păraginesc și în scurt timp devin nelocuibile. Și într-adevăr, de obicei se socotește că locuințele muncitorești sînt locuibile în medie numai patruzeci de ani ; lucrul acesta pare destul de ciudat cînd privești zidurile frumoase, masive ale unei cottage recent construite, care parcă promite o durată de cîteva secole — totuși așa este. Zgîrcenia inițială cu care sînt construite, neglijarea tuturor reparațiilor, faptul că deseori cottagele rămîn goale, că locatarii se schimbă neconținut și la intervale mici și pe deasupra devastările la care se dedau în ultimii zece ani cît mai pot fi locuite casele, chiriașii, în majoritate irlandezi, smulgînd adeseori lemnăria și întrebuintînd-o la încălzit, — toate acestea fac ca spre sfîrșitul celor patruzeci de ani aceste cottage să nu mai fie decît niște ruine. Așa se face că Ancoats, cartier construit abia în epoca de înflorire a industriei și în bună parte abia în secolul nostru, numără totuși o mulțime de case vechi și dărăpănate, ba chiar cea mai mare parte a caselor se găsește de pe acum în ultimul stadiu în care mai pot fi locuite. Nu vreau să mai vorbesc de capitalul care se irosește în felul acesta, de neînsemnatul surplus de cheltuieli inițiale și de mici reparații ulterioare care ar fi necesare pentru ca acest cartier să poată fi întreținut ani de-a rîndul curat, să aibă un aspect civilizat, îmbietor. Pe mine mă interesează aici numai starea caselor și situația locatarilor lor și trebuie să recunosc că într-adevăr nu există sistem mai dăunător și mai demoralizant de cazare a muncitorilor decît tocmai acesta. Muncitorul este silit să locuiască în aceste cottage dărăpănate pentru că nu-și poate permite altele mai bune sau pentru că nu există altele mai bune în apropierea fabricii în care lucrează, poate chiar și pentru că ele aparțin fabricantului, care nu-l angajează decît dacă se mută într-una din ele. Bineînțeles, cei patruzeci de ani nu trebuie socotiți prea riguros ; atunci cînd locuințele sînt situate într-o parte a orașului în care s-a construit mult, în care, prin urmare, terenurile sînt scumpe și unde există multe șanse de a găsi în permanență chiriași, antreprenorii mai fac cîte ceva pentru a păstra casele într-o stare relativ locuibilă mai mult de patruzeci de ani ; firește că numai strictul necesar, și atunci tocmai aceste case reparate sînt cele mai proaste. Uneori, sub amenințarea epidemiilor, conștiința, de altfel foarte adormită, a poliției sanitare se trezește puțin și atunci se fac razii în cartierele muncitorești și sînt evacuate șiruri întregi de subsoluri și căsuțe, așa cum s-a întîm-

plat, de pildă, în mai multe ulicioare în apropiere de Oldham Road ; toate acestea însă nu durează mult : casele proscrise găesc curînd din nou locatari, iar proprietarii ies mai bine la socoteală cînd își caută chiriași noi — e doar lucru știut că poliția sanitară nu mai dă așa curînd pe acolo !

Această parte de est și nord-est a Manchesterului este singura în care burghezia nu și-a clădit case. Aceasta se explică prin faptul că vîntul dinspre vest și sud-vest, care bate zece-unsprezece luni pe an, aduce în permanență în această direcție fumul tuturor fabricilor, și asta nu e puțin lucru. N-au decît muncitorii să respire acest aer.

La sud de Great Ancoats Street se întinde un mare cartier muncitoresc pe jumătate clădit — o bucată de pămînt sterp, deluros, avînd cîteva șiruri de case așezate neregulat sau în formă de careuri. Printre ele sînt locuri virane argiloase, cu gropi, fără iarbă și pe care abia de le poți străbate pe timp ploios. Cottagele murdare și vechi sînt toate așezate adesea în niște înfundături adînci ale terenului și reamintesc în genere de orașul nou. Porțiunea străbătută de linia ferată care duce spre Birmingham are cele mai numeroase clădiri și este, în consecință, și cea mai proastă. Pe aici, făcînd nenumărate cotituri, curge riul Medlock, a cărui vale este pe alocuri întocmai ca cea a Irkului. Pe ambele maluri ale apei, neagră și ea ca smoala, stătută și puturoasă, de la intrarea sa în oraș pînă la confluența cu Irwell, se întinde un brîu lat de fabrici și locuințe muncitorești ; acestea din urmă sînt într-un hal fără de hal. Malul e în cea mai mare parte rîpos și presărat cu căsuțe pînă jos, la rîu, întocmai ca malul Irkului, iar felul cum sînt dispuse casele și străzile, atît cele dinspre Manchester cît și cele dinspre suburbiile Ardwick, Chorlton sau Hulme, e deopotrivă de jalnic. Porțiunea cea mai respingătoare — dacă le-aș analiza amănunțit pe fiecare în parte nu aș termina niciodată — este însă cea situată înspre Manchester, la sud-vest de Oxford Road, și se numește Mica Irlandă (Little Ireland). Într-o depresiune destul de adîncă, pe lîngă care curge în semicerc riul Medlock și înconjurată de fabrici înalte, de maluri înalte acoperite cu cottage, sau de rambleuri se găesc două grupuri de cottage, în total vreo 200, cele mai multe avînd două cîte două un calcan comun ; aici locuiesc cam la 4.000 de oameni, aproape numai irlandezi. Cottagele sînt vechi, murdare și scunde, străzile defundate, pline de hîrtoape, în parte nepavate și fără scurgere ; grămezi de gunoaie, de resturi menajere și de noroaie dezgustătoare zac

pretutindeni printre băltoacele stătute, infectînd cu miasele lor aerul, și așa destul de greu și plin de funingine din pricina unei duzini de coșuri de fabrică ; o mulțime de copii și de femei în zdrențe mișună în toate părțile tot atît de murdări ca porcii care se tăvălesc în grămezile de cenușe și în băltoace — pe scurt, toată așezarea îți face o impresie aproape și mai neplăcută și mai respingătoare decît cele mai proaste curți de pe malul Irkului. Populația care trăiește în aceste căsuțe dărăpănate, îndărătul ferestrelor fără geamuri, astupate cu mușama, îndărătul ușilor crăpate, cu ușorii putreziți, sau și mai rău, în pivnițele întunecoase și umede, în mijlocul acestei murdării și duhori, care întrec orice imaginație, în această atmosferă parcă intenționat stătută, populația aceasta trebuie să se afle cu adevărat pe treapta cea mai de jos a umanității, — iată impresia și concluzia la care ajunge oricine vine în contact chiar numai cu aspectul exterior al acestui cartier. Dar ce să mai spui cînd auzi * că în fiecare din aceste căsuțe, care are cel mult două încăperi și mansardă, poate și o pivniță, trăiesc în medie 20 de persoane, că în toată mahalaua abia dacă există o latrină la aproximativ 120 de persoane — și aceea, firește, mai întotdeauna inaccesibilă — și că, în pofida predicilor medicilor, în pofida panicii care a cuprins serviciul sanitar în timpul epidemiei de holeră din pricina stării în care se află cartierul Mica Irlandă, azi, în anul de grație 1844, el se găsește aproape în aceeași stare ca în 1831 ? Doctorul Kay relatează că nu numai pivnițele, dar și parterele caselor din acest cartier sînt umede ; că înainte vreme un număr de pivnițe au fost astupate cu pămînt, însă cu timpul ele au fost golite din nou și astăzi sînt locuite de irlandezi ; că într-o pivniță așezată sub nivelul rîului apa pătrundea în continuu printr-o gaură astupată cu lut, așa că locatarul, un țesător manual, trebuia să-și golească pivnița în fiecare dimineață, aruncînd apa în stradă !

Mai la vale, pe malul stîng al Medlockului, e așezat Hulme, care de fapt nu este altceva decît un întins cartier muncitoresc și care, prin starea în care se află, nu se deosebește aproape cu nimic de cartierul Ancoats. În cartierele cu clădiri mai dese, acestea sînt în majoritate șubrede, gata să se năruie ; cartierele cele mai puțin populate, de construcție mai nouă, au mai mult aer, sînt însă de obicei înecate în noroi. Igrasia e o caracteristică generală a cottagelor de aici, ca și

* Dr. Kay, loc. cit.

modul de construcție cu ulicioare dosnice și cu locuințe la subsol. Pe malul opus al Medlockului, în orașul Manchester propriu-zis, se găsește alt mare cartier muncitoresc, care se întinde pe ambele părți ale străzii Deansgate, pînă la cartierul comercial, și care în unele părți e tot atît de mizerabil ca și orașul vechi. În special în imediata apropiere a cartierului comercial, între Bridge Street și Quay Street, între Princess Street și Peter Street, îngrămădeala construcțiilor întrece în unele părți pe aceea a curților celor mai strîmte din orașul vechi. Aici găsești ulițe lungi și înguste, între ele curți și pasaje strîmte și întortocheate, cu ieșiri și intrări atît de neregulat așezate, încît, dacă nu cunoști exact fiecare gang și fiecare curte din acest labirint, poți nimeri în orice clipă într-o fundătură sau poți ieși tocmai unde te aștepti mai puțin. În aceste cartiere înghesuie, mizere și murdare locuiește, după cum ne spune doctorul Kay, categoria cea mai decăzută de oameni din întregul Manchester, a cărei meserie este hoția sau prostituția; pe cît se pare, această afirmație mai este valabilă și acum. Cînd, în 1831, poliția sanitară a făcut și aici o razie a găsit aceeași murdărie ca și pe malul Irkului sau în Little Ireland (pot dovedi că nici acum situația nu este cu mult mai bună) și a constatat, între altele, că în Parliament Street există o singură latrină pentru 380 de locuitori, iar în Parliament Passage o singură latrină pentru 30 de case cu un număr foarte mare de locatari.

Trecînd rîul Irwell spre Salford, găsim pe o peninsulă formată de acest rîu un oraș cu 80.000 de locuitori, care nu este de fapt decît un imens cartier muncitoresc tăiat de o singură arteră largă. Salford, odinioară mai important decît Manchester, era pe vremuri capitala regiunii care-i mai poartă și azi numele (Salford Hundred). De aceea și aici există un cartier destul de vechi, și prin urmare acum cît se poate de neigienic, murdar și dărăpănat; el este așezat peste drum de biserica veche din Manchester și se află într-o stare tot atît de proastă ca și orașul vechi de pe celălalt mal al rîului Irwell. Ceva mai departe de rîu se întinde un cartier mai nou, care datează însă și el de peste 40 de ani, și prin urmare este destul de dărăpănat. Întregul Salford este alcătuit din curți sau ulițe înguste, atît de înguste încît îmi reamintesc ulicioarele cele mai strîmte pe care le-am văzut vreodată, și anume pe cele din Genova. În această privință, arhitectura Salfordului este în general cu mult mai proastă decît aceea a Manchesterului și același lucru se poate spune și despre curățenie. Dacă

la Manchester poliția se deplasa cel puțin din cînd în cînd — o dată la șase sau zece ani — în cartierele muncitorești, evăcuind locuințele cele mai proaste, punînd să se curețe locurile cele mai murdare ale acestor grajduri ale lui Augias, la Salford poliția nu pare să fi făcut niciodată absolut nimic. Ulițele laterale și curțile din Chapel Street, Greengate și Gravel Lane fără îndoială că n-au fost niciodată măturate de la construirea lor. Acum, calea ferată spre Liverpool, care, trecînd peste un viaduct înalt, taie cartierul în două, a înlăturat o parte din colțurile cele mai murdare, dar ce folos ? Cînd treci cu trenul peste acest viaduct vezi încă destulă mizerie și murdărie în vale, iar dacă îți dai osteneala să colinzi aceste ulicioare și să arunci prin ușile și ferestrele deschise o privire în pivnițe și în case te poți convinge oricînd că la Salford muncitorii trăiesc în case în care curățenia și confortul sînt lucruri imposibile. Absolut aceeași stare de lucruri o găsim și în părțile mai îndepărtate ale Salfordului, în Islington, pe Regent Road și în spatele căii ferate spre Bolton. Locuințele muncitorești dintre Oldfield Road și Cross Lane, unde de ambele părți ale Hope Streetului se găsesc o mulțime de curți și ulicioare în cea mai proastă stare, se întrec cu orașul vechi din Manchester în ceea ce privește murdăria și desimea populației. În locurile acestea am întîlnit un bărbat, judecînd după aparență părea să aibă vreo 60 de ani, care locuia într-un staul de vaci ; în această boxă pătrată fără ferestre și podea își instalase un fel de horn, pusese un pat și locuia acolo, cu toate că prin acoperișul stricat, pe jumătate năruit, pătrundea ploaia. Omul era prea bătrîn și slab ca să poată munci cu regularitate și-și ducea zilele cărînd cu roaba guoaiele etc. ; groapa de gunoi era chiar alături de staul.

Acestea sînt diferitele cartiere muncitorești din Manchester, așa cum am avut eu însumi prilejul să le studiez timp de 20 de luni. Rezumînd rezultatul peregrinării noastre prin această regiune, trebuie să spunem că 350.000 de muncitori din Manchester și din suburbiile sale trăiesc mai toți în case proaste, igrasioase și murdare, că străzile în care locuiesc sînt de obicei desfundate și cît se poate de murdare și că nu s-a ținut cîtuși de puțin seamă de aerisire, ci numai și numai de profitul constructorului — într-un cuvînt, că în locuințele muncitorești din Manchester nu sînt posibile nici curățenia, nici confortul, deci nici o viață plăcută de familie ; că în aceste locuințe se pot simți la largul lor numai niște oameni care au pierdut specificul uman, degradați, decăzuți din punct

de vedere intelectual și moral pînă la bestialitate și fizicește decrepiți. Nu sînt singurul care susțin aceasta ; am văzut mai sus că doctorul Kay face absolut aceeași descriere și, în plus, voi reproduce cuvintele unui liberal, o autoritate recunoscută și foarte apreciată de fabricanți, adversar fanatic al oricărei mișcări muncitorești independente, cuvintele d-lui Senior * :

„Trecînd printre locuințele muncitorilor de fabrică din orașul irlandez, Ancoats și Mica Irlandă, m-a uimit numai faptul cum de este posibil să-ți păstrezi o sănătate relativă în asemenea locuințe. Aceste orașe — căci asta sînt, atît ca întindere cît și ca populație — au fost construite neținîndu-se seamă de nici un considerent, afară de profitul imediat al constructorilor speculanți. Un dulgher și un zidar se asociază ca să cumpere cîteva terenuri” (adică să le închirieze pe un număr de ani) „și să clădească pe ele așa-zise case ; într-un loc am găsit o stradă întreagă așezată de-a lungul unui șanț, pentru a se economisi costul necesitat de săparea unor pivnițe mai adînci — pivnițe care nu aveau să servească ca depozite sau ca boxe, ci ca locuințe omenеști. *Nici o singură casă din această stradă n-a scăpat de holeră.* Și, în general, străzile din aceste suburbii sînt nepavate, cu cite o grămadă de bălegar sau o băltoacă în mijloc, casele au calcanul comun și sînt construite fără posibilitate de aerisire sau asanare, familii întregi adăpostindu-se într-un colț de pivniță sau de mansardă”.

Am pomenit mai sus despre activitatea neobișnuită pe care poliția sanitară a desfășurat-o la Manchester în timpul epidemiei de holeră. Atunci cînd epidemia a început să se întindă, o spaimă generală a cuprins burghezia din oraș ; ea și-a amintit dintr-o dată de locuințele insalubre ale calicimii și s-a cutremurat la gîndul că fiecare dintre aceste cartiere mizerabile va deveni negreșit un focar al epidemiei, de unde ravagiile acesteia se vor extinde în toate direcțiile, pînă în locuințele clasei celor avuți. Imediat a fost numită o comisie sanitară pentru a cerceta aceste cartiere și a raporta exact Consiliului comunal asupra stării lor. Doctorul Kay, el însuși membru al comisiei care a inspectat fiecare circumscripție polițienească în parte, cu excepția circumscripției a XI-a, publică cîteva extrase din raportul comisiei. Au fost inspectate în total 6.951 de case, bineînțeles numai în orașul Manchester *propriu-zis*, excluzînd Salfordul și celelalte suburbii ; dintre acestea, 2.565 trebuiau vărute de urgență în interior, la 960 dintre ele fuseseră neglijate reparații importante (were out of repair), 939 n-aveau canale de scurgere, 1.435 aveau

* Nassau W. Senior, „Letters on the Factory Act to the Rt. Hon. the President of the Board of Trade” [„Scrisori în legătură cu Legea industrială adresate onor președintelui oficiului comercial”] (Chas. Poulett Thomson Esq.), Londra, 1837, pag. 24.

igrasie, 452 erau prost aerisite, 2.221 n-aveau latrine. Din cele 687 de străzi inspectate, 248 erau nepavate, 53 pavate numai parțial, 112 insuficient aerisite, în 352 de străzi s-au găsit smîrcuri stătute, grămezi de gunoaie, de resturi menajere etc. Firește că era absolut imposibil să se mai curețe asemenea grajduri ale lui Augias înainte de izbucnirea holerei; de aceea comisia s-a mulțumit să curețe câteva din ungherele cele mai infecte, lăsînd restul în starea de mai înainte, iar locurile curățate erau, bineînțeles, după câteva luni la fel de murdare, lucru care s-a putut constata în cartierul Mica Irlandă. Cît despre interiorul acestor locuințe, aceeași comisie raportează lucruri asemănătoare aceluia pe care le-am aflat în această privință despre Londra, Edinburgh și alte orașe :

„Adeseori o întreagă familie irlandeză se înghesuie într-un *singur* pat; adeseori o grămadă de paie murdare și cuverturi făcute din saci vechi îi transformă pe toți într-o masă informă, în care fiecare e deopotrivă de înjosit de lipsuri, abrutizare și desfrii. Inspectorii au găsit adeseori cîte două familii într-o casă cu două încăperi; într-una dormeau cu toții, iar cealaltă le servea de sufragerie și bucătărie comune; și adesea locuia mai mult de o familie într-o pivniță igrasioasă, cu o singură încăpere, în a cărei atmosferă pestilențială se înghesuiau 12—16 persoane; pe lângă aceste focare de boală și multe altele, se mai întimplă ca în aceeași încăpere să fie ținuți și porci și să se găsească și alte lucruri din cele mai dezgustătoare” *.

Trebuie să mai adăugăm că multe familii care dispun de o singură cameră mai primesc și persoane în gazdă sau cu casă și masă în schimbul unei plăți, că nu arareori astfel de chiriași de ambele sexe dorm în același pat cu perechea gazdă și că, de exemplu, cazul în care bărbatul, soția și cumnata adultă dormeau într-un singur pat a fost constatat la Manchester, după „Buletinul stării sanitare a clasei muncitoare”, de șase sau chiar de mai multe ori. Azilurile mizerabile sînt și aici foarte numeroase; doctorul Kay arată că, în 1831, numai în orașul Manchester propriu-zis existau 267 de aziluri, și de atunci numărul lor trebuie să fi crescut mult. Acestea primesc fiecare între 20 și 30 de persoane, adăpostind deci în total, în fiecare noapte, între 5.000 și 7.000 de persoane; caracteristicile caselor și ale clienților lor sînt aceleași ca în celelalte orașe. Cinci pînă la șapte culcușuri sînt întinse de-a dreptul pe podea, iar pe ele stau culcați de-a valma atîția oameni cîți se nimeresc. Ce atmosferă

* Kay, loc. cit., pag. 32.

fizică cît și morală domnește în aceste vizuini ale depravării e de prisos să mai spun. Fiecare din ele este un focar de crimă și teatrul unor fapte care revoltă demnitatea ome-nească și care, poate, nu s-ar fi petrecut niciodată fără această centralizare forțată a imoralității. Numărul indivizilor care locuiesc în subsoluri în orașul Manchester propriu-zis este evaluat de *Gaskell** la 20.000. Revista „*Weekly Dispatch*” indică că, „în conformitate cu rapoartele oficiale”, numărul lor reprezintă 12% din totalul muncitorilor, cifră care ar corespunde cu cea de mai sus; numărul muncitorilor fiind evaluat la 175.000, 12% însumează 21.000. Locuințele de la subsol din suburbii sînt *cel puțin* tot atît de numeroase, și astfel numărul celor care locuiesc în pivnițe la Manchester și în suburbii se ridică la 40.000—50.000 de persoane. Atît despre locuințele muncitorilor din marile orașe. Felul în care este satisfăcută necesitatea de adăpostire ne arată în ce măsură sînt satisfăcute toate celelalte necesități. Că în asemenea chichinețe murdare nu se poate adăposti decît o populație zdrențăroasă și subalimentată, se poate ușor deduce. Și așa și este. Îmbrăcămintea marii majorități a muncitorilor este într-o stare foarte proastă. Nici măcar materialul întrebuițat în acest scop nu este cel mai potrivit; inul și lîna au dispărut aproape complet din garderoba ambelor sexe, iar locul lor l-a luat bumbacul. Cămășile sînt din pînză albită sau colorată, iar rochiile femeilor, de obicei din stambă înflorată; rareori se văd jupoane de lînă pe frînghiile de rufe. Bărbații poartă de obicei pantaloni din

* *P. Gaskell*, „The Manufacturing Population of England, its Moral, Social and Physical Conditions, and the Changes, which have arisen from the Use of Steam Machinery; with an Examination of Infant Labour”. „Fiat Justitia” [„Populația industrială din Anglia, situația ei morală, socială și fizică și schimbările care au survenit datorită folosirii mașinilor cu aburi; împreună cu un studiu despre munca copiilor. Fa-că-se dreptate”]. 1833. — Descrie mai ales situația muncitorilor din Lancashire. Autorul e liberal, însă a scris acestea într-o vreme cînd liberalismul nu se simțea încă obligat să proslăvească „fericirea” muncitorilor. De aceea el este încă nepărtinitor și mai poate vedea calamitățile situației actuale și în special ale sistemului de fabrică. În schimb a scris *înaintea* instituirii lui „Factories Inquiry Commission” [„Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici”] și s-a folosit de afirmații din surse dubioase, pe care mai tîrziu raportul comisiei le-a respins. Din această cauză, lucrarea, deși în general este bună, trebuie folosită cu prudență în ceea ce privește detaliile, deoarece, ca și Kay, Gaskell confundă clasa muncitoare în general cu categoria muncitorilor de fabrică. Istoria dezvoltării proletariatului, care se găsește în introducere, este extrasă în mare parte din această lucrare.

catifea de bumbac sau alte țesături grele de bumbac și surtucuri sau veste din același material. Catifeaua de bumbac (fustian) a devenit chiar portul tradițional al muncitorilor — fustian-jackets sînt porecliți muncitorii, și-și zic ei înșiși așa, spre deosebire de domnii îmbrăcați în stofe de lînă (broadcloth), expresie utilizată pentru a desemna clasa de mijloc. Cînd Feargus O'Connor, șeful cartiștilor, a venit la Manchester în timpul insurecției din 1842⁸⁶, el a apărut, stîrnind aplauzele delirante ale muncitorimii, într-un costum de catifea de bumbac. Pălăriile sînt purtate în Anglia în mod obișnuit chiar și de muncitori; se văd pălării de cele mai diverse forme: rotunde, conice sau cilindrice, cu boruri late, înguste sau fără nici un fel de boruri — în orașele industriale numai tinerii poartă șepci. Cine n-are pălărie își face din hîrtie o tichie pătrată, joasă. Întreaga îmbrăcăminte a muncitorilor — chiar presupunînd că ar fi în bună stare — este puțin adecvată climei. Clima umedă a Angliei, care, cu schimbările subite de temperatură, provoacă mai mult decît oriunde răceli, silește aproape întreaga clasă de mijloc să poarte flanele direct pe piele; fularele, jiletcele și briurile de flanelă sînt folosite pe scară întinsă. Clasa muncitoare nu numai că nu-și poate permite asemenea măsuri de prevedere, dar nici nu e vreodată în stare să întrebuițeze măcar un fir de lînă pentru îmbrăcăminte ei. Țesăturile grele de bumbac, deși mai groase, mai bătoase și mai grele decît stofele de lînă, apără totuși mult mai puțin de frig și umiditate decît acestea din urmă; din cauza grosimii și a naturii materialului, ele păstrează mai multă vreme umezeala și în general nu au desimea stofei de lînă, dată la piuă. Și cînd un muncitor poate să-și ia o dată un costum de lînă pentru duminică trebuie să se ducă la una din „prăvăliile ieftine“, unde nu găsește decît stofă proastă, așa-numitul „devil's dust“ *, „bun doar pentru vînzare, nu și pentru purtat“, care în două săptămîni se rupe sau se rărește, sau trebuie să-și cumpere la telal o haină uzată, ale cărei vremuri de glorie au trecut demult și de care se poate servi numai cîteva săptămîni. Se mai adaugă la majoritatea muncitorilor starea proastă a hainelor în general și necesitatea de a-și duce din cînd în cînd pe cele mai bune la casele de amanet. La un număr covîrșitor de muncitori, însă, mai ales la irlandezi, hainele sînt niște adevărate zdrențe, care adesea nu mai pot

* — zdreanța diavolului (stofă bătută la piuă din deșeuri de lînă — în limba engleză devil înseamnă drac). — *Nota Trad.*

fi nici cîrpite sau la care, de peticite ce sînt, nu mai distingi culoarea inițială. Englezii sau anglo-irlandezii totuși le mai cîrlesc și au ajuns chiar la o mare dexteritate în această artă — lînă sau pînză de sac peste catifea de bumbac, sau invers, nu contează la ei —, dar irlandezii veritabili, imigrați, nu-și cîrlesc hainele aproape niciodată, în afara cazurilor de necesitate extremă, cînd fără asta haina s-ar rupe în două ; de obicei zdrențele cămășii ies prin rupturile surtucului sau ale pantalonilor ; ei poartă, cum ne spune Thomas Carlyle *,

„haine zdrențuite, pe care, ca să le îmbrace și să le dezbrace, trebuie să execute o operație din cele mai complicate și pe care o întreprind numai la zile mari sau în împrejurări deosebit de favorabile”.

Tot irlandezii au încetățenit și umblatul desculț, înainte necunoscut în Anglia. Acum pot fi văzuți în toate orașele industriale o mulțime de oameni, mai ales copii și femei, mergînd desculți, și acest lucru intră încetul cu încetul și în obiceiurile englezilor mai săraci.

Lucrurile stau la fel în ceea ce privește alimentația. Muncitorii capătă ceea ce nu e destul de bun pentru clasa avută. În orașele mari ale Angliei se poate avea tot ce e mai bun, însă pe bani grei, iar muncitorul, care e nevoit să-și țină gospodăria cu cei cîțiva gologani ai săi, nu poate cheltui atît. Pe deasupra el își primește salariul de obicei sîmbătă seara — în unele părți s-a introdus plata salariilor vineri, dar această măsură excelentă n-a fost încă generalizată —, așa că muncitorul ajunge abia sîmbătă seara pe la patru, cinci sau șapte în piață, de unde clasa de mijloc și-a ales ce era mai bun încă în cursul dimineții ! Dimineața piața abundă de bunătăți, însă cînd vin muncitorii, ce e mai bun s-a dus și, chiar dacă s-ar mai găsi, probabil că nu le-ar da mîna să cumpere. Cartofii pe care îi cumpără muncitorii sînt de obicei stricați, verdețurile veștejite, brînza veche și de proastă calitate, slănina rîncedă, carnea slabă, veche, tare, provenind de la vite bătrîne, adeseori bolnave sau moarte, uneori alterată. Vînzătorii sînt în majoritate mici precupeți, care adună marfă proastă, pe care o pot revinde atît de ieftin tocmai din acest motiv. Muncitorii cei mai săraci sînt siliți să întrebuițeze și alt artificiu ca s-o poată scoate la capăt cu puținii lor bani, chiar atunci cînd cumpără articole de cea mai proastă calitate. Și anume, întrucît sîmbătă la 12

* *Thomas Carlyle*, „Chartism”. Londra, 1840, pag. 28. Despre Thomas Carlyle vezi mai jos (vezi nota de la pag. 509 și 528).

noaptea toate magazinele trebuie închise, iar duminică nu se poate vinde nimic, toate mărfurile care s-ar strica pînă luni dimineața sînt desfăcute pe prețuri de nimic între 10 și 12 noaptea. Dar nouă zecimi din marfa care nu s-a vîndut pînă la 10 seara nu mai este comestibilă duminică dimineața, și tocmai ea formează masa de duminică a clasei sărace. De foarte multe ori carnea pe care o capătă muncitorii nu poate fi mîncată, dar, pentru că au cumpărat-o, trebuie s-o mănînce. La 6 ianuarie (dacă nu mă înșel) 1844 s-a ținut la Manchester o ședință a „tribunalului pieței” (court leet), care a pedepsit 11 vînzători de carne pentru că vînduseră carne necomestibilă. De la fiecare din ei s-au confiscat cîte o vită întregă sau un porc, cîteva oi sau 50—60 de pfunzi de carne în această stare. Unuia dintre aceștia i-au fost confiscate 64 de giște îndopate pentru crăciun, care, neputînd fi vîndute la Liverpool, fuseseră transportate la Manchester, unde au sosit pe piață alterate și împutite. Întreaga poveste, cu indicația numelor și a amenzilor, a fost relatată atunci în „Manchester Guardian”⁸⁷. În cele 6 săptămîni care s-au scurs între 1 iulie și 14 august, același ziar pomenește trei cazuri asemănătoare; ziarul din 3 iulie relatea despre confiscarea la Heywood a unui porc de 200 de pfunzi găsit mort și alterat, care fusese tăiat în bucăți la măcelar și expus spre vînzare; în ziarul din 31 iulie a apărut știrea că au fost amendați cu cîte 2 l. st. și 4 l. st. doi măcelari din Wigan, dintre care unul recidivist, pentru faptul că au oferit spre vînzare carne necomestibilă; iar la 10 august că au fost confiscate la un băcan din Bolton și arse în mod public 26 de șunci necomestibile, negustorul fiind amendat cu 20 de șilingi. Dar acestea nu sînt nici pe departe toate cazurile, ba nici măcar media cazurilor semnalate timp de 6 săptămîni, după care să se poată calcula media anuală. Se întîmplă adesea ca fiecare număr al ziarului „Guardian”, care apare de două ori pe săptămînă, să relateze un astfel de caz întîmplat la Manchester sau în orașele industriale din împrejurimi. Și cînd te gîndești cîte cazuri rămîn nedescoperite, dat fiind că piețele se întind de-a lungul tuturor străzilor principale și că supravegherea inspectorilor pieței este atît de redusă — căci altminteri cum s-ar explica obrăznicia cu care sînt expuse spre vînzare vite întregi alterate? Cînd te gîndești ce mare trebuie să fie tentația în comparație cu amenziile inexplicabil de mici, pomenite mai sus, cînd te gîndești în ce stare trebuie să fi ajuns carnea ca să fie con-

fiscată de inspectori ca fiind absolut necomestibilă, — e peste putință să crezi că în genere muncitorii capătă carne bună și hrănitoare. Dar ei mai sînt pungășiți și pe altă cale de lăcomia de bani a clasei de mijloc. Cu desăvîrșire lipsiți de simțul răspunderii, negustorii și fabricanții falsifică toate alimentele cu o totală lipsă de scrupule în ceea ce privește sănătatea acelor care trebuie să le consume. Am citat mai sus ziarul „Manchester Guardian” ; să ascultăm acum o altă gazetă a clasei de mijloc — îmi place să-mi iau ca martori adversarii — să auzim ce spune „Liverpool Mercury” :

„Untul sărat este vîndut drept unt proaspăt, folosindu-se următorul procedeu : se acoperă bucățile de unt sărat cu o pojghiță de unt proaspăt sau se expune pentru a fi gustat o livră de unt proaspăt, iar după aceea se vinde untul sărat, sau se spală în apă untul sărat și se vinde apoi drept proaspăt. Zahărul este amestecat cu orez măcinat sau cu alte articole ieftine și vîndut apoi la prețul zahărului. Reziduurile de la fabricarea săpunului se amestecă de asemenea cu alte substanțe și se vînd apoi ca zahăr. Cafeaua măcinată se amestecă cu cicoare și cu alte substanțe ieftine, ba se introduc chiar în cafeaua nemăcinată corpuri străine de forma boabelor de cafea. Praful de cacao e foarte adesea falsificat cu praf fin de pămînt negru, frecat cu grăsime de berbec, care se poate astfel amesteca mai ușor cu cacao. Ceaiul se amestecă cu foi de porumbă și cu alte gunoaie, sau frunzele de ceai întrebunțate se usucă, se prăjesc apoi pe plăci de aramă încălzite, ca să-și recapete culoarea, și în starea aceasta sînt vîndute drept ceai proaspăt. Piperul se falsifică cu praf de păstăi pisate etc. ; vinul de Porto e pur și simplu fabricat (din materii colorante, alcool etc.), întrucît e știut că numai în Anglia se consumă mai mult decît se produce în toată Portugalia, iar tutunul se amestecă sub toate formele în care e pus în vînzare cu tot soiul de substanțe dezgustătoare”.

(Trebuie să adaug că, din cauza falsificării pe scară largă a tutunului, mai mulți comercianți de tutun din Manchester dintre cei mai de vază au declarat vara trecută în mod public că un comerț de felul acesta nu poate exista fără falsificări și că nici o țigară care costă mai puțin de 3 pence nu este fabricată în întregime din tutun). Firește că lucrurile nu se opresc la contrafacerile din domeniul alimentar, din care aș mai putea menționa o duzină, între altele ticăloșia de a amesteca gips sau cretă cu făină ; se înșală la toate articolele : flanelele, ciorapii etc. sînt întinse pentru a părea mai mari și intră la primul spălat ; postavul îngust e vîndut ca fiind mai lat cu $1\frac{1}{2}$ —3 țoli. Faianța e acoperită cu o glazură atît de subțire, încît e ca și inexistentă și crapă imediat ; și alte o sută de ticăloșii. Tout comme chez nous * —

* — Exact ca la noi. — *Nota Trad.*

dar cine suferă mai cu seamă de pe urma înșelătoriei sînt muncitorii. Cel bogat nu este înșelat, pentru că el poate plăti prețurile ridicate cerute în magazinele mari, care trebuie să-și mențină reputația și care și-ar dăuna în primul rînd lor înseși dacă ar vinde marfă proastă, falsificată; cel bogat, răsfățat cu mîncăruri bune, cu gustul său rafinat, descoperă mai ușor înșelătoria. Calicul însă, muncitorul, pentru care cîțiva gologani contează foarte mult, care trebuie să primească pentru bani puțini marfă multă, care nu-și poate permite și nu se pricepe să caute prea atent la calitate, pentru că n-a avut niciodată prilejul să-și rafineze gustul, el e acela care cumpără toată marfa falsificată, adeseori chiar otrăvită; el trebuie să recurgă la micii negustori sau chiar să cumpere pe datorie, iar acești negustori, care, din cauza capitalului lor infim și a cheltuielilor relativ mai mari, nici nu pot vinde o marfă de aceeași calitate la același preț ca marii detailiști, sînt siliți, tocmai ca să poată vinde ieftin și, din cauza concurenței celorlalți, să se aprovizioneze, cu bună știință sau fără ca să știe, cu mărfuri falsificate. Apoi, în timp ce un mare detailist care a investit în afacerea sa mult capital este ruinat prin descoperirea unei înșelătorii, pentru că pierde încrederea clienților săi, ce-i pasă unui mic prăvăliaș care aprovizionează o singură stradă dacă a fost prins cu mița-n sac? Dacă lumea nu mai are încredere în el la Ancoats, se mută la Chorlton sau Hulme, unde nu-l cunoaște nimeni și unde o ia de la capăt cu înșelătoria, iar pedepse legale sînt prevăzute numai pentru puține falsificări, afară de cazurile cînd implică și o fraudă fiscală. Dar muncitorul englez e înșelat nu numai la calitate, ci și în ceea ce privește cantitatea; majoritatea micilor negustori se folosesc de măsuri și greutateți false, iar în rapoartele poliției se pot citi zilnic o sumedenie de sancțiuni pentru astfel de delictе. Cît de răspîndite sînt aceste înșelătorii în cartierele industriale ne vor arăta cîteva extrase din „Manchester Guardian”; ele se referă la un interval scurt de timp, și chiar pentru acest interval nu dispun de toate numerele:

Guard[ian], 16 iunie 1844. Judecătoria din *Rochdale* — 4 băcani amendați cu 5—10 șilingi pentru întrebuițarea de greutateți false. Judecătoria din *Stockport* — 2 băcani amendați cu 1 șiling — unul din ei avea 7 greutateți false și un taler de cîntar fals; amîndoi primiseră în prealabil un avertisment.

Guard. 19 iunie. Judecătoria din *Rochdale* — 1 băcan amendat cu 5 șilingi și 2 țărani cu 10 șilingi.

Guard. 22 iunie. Judecătoria de pace din *Manchester* — 19 băcani amendați de la 2¹/₂ șilingi — 2 l.st.

Guard. 26 iunie. Judecătoria din *Ashton* — 14 băcani și țărani amendați de la 2¹/₂ șilingi la 1 l.st. Judecătoria mică din *Hyde* — 9 țărani și băcani condamnați la plata cheltuielilor de judecată și la 5 șilingi amendă.

Guard. 6 iulie. *Manchester* — 16 băcani condamnați la cheltuieli de judecată și la amenzi pînă la 10 șilingi.

Guard. 13 iulie. *Manchester* — 9 băcani amendați de la 2¹/₂—20 de șilingi.

Guard. 24 iulie. *Rochdale* — 4 băcani amendați cu 10—20 șilingi.

Guard. 27 iulie. *Bolton* — 12 băcani și birtași condamnați la plata cheltuielilor de judecată.

Guard. 3 august. *Bolton* — alți 3 condamnați la amenzi de 2¹/₂—5 șilingi.

Guard. 10 august. *Bolton* — altul condamnat la 5 șilingi amendă.

Și din aceleași motive pentru care înșelăciunea în ceea ce privește calitatea mărfurilor păgubește mai ales pe muncitori, tot pe ei îi păgubește și înșelăciunea în ceea ce privește cantitatea.

Hrana obișnuită a muncitorilor variază, bineînțeles, după salariu. Muncitorii mai bine plătiți, în special muncitorii din fabrici ai căror membri de familie cîștigă toți cîte ceva, se hrănesc bine atîta timp cît are fiecare de lucru ; ei mănîncă zilnic carne, iar seara slănină și brînză. Cei care cîștigă mai puțin consumă carne numai duminică sau cel mult de 2—3 ori pe săptămîină ; în schimb mănîncă mai mulți cartofi și pîine. Cu cît salariul e mai scăzut, găsim hrana de proveniență animală redusă la puțină slănină consumată cu cartofi, — și cînd e încă mai scăzut, dispare și aceasta și nu mai rămîn decît brînză, pîinea, fiertura de făină de ovăz (porridge) și cartofii, pînă ce pe treapta cea mai de jos, la irlandezi, cartofii constituie singura hrană. Pe lîngă aceasta se mai consumă, de regulă, și un ceai slab, amestecat poate cu puțin zahăr, lapte sau țuică ; ceaiul e considerat în Anglia și chiar în Irlanda ca o băutură tot atît de necesară și de indispensabilă ca la noi, în Germania, cafeaua, iar unde nu se mai bea nici ceai domnește sărăcia cea mai cruntă. Toate acestea presupun însă că muncitorul are de lucru ;

cînd nu are de lucru, e cu totul în voia soartei și mîncă ceea ce i se dă de pomană, cerșește sau fură ; și dacă nu capătă nimic, atunci moare de foame, după cum am văzut mai sus. Se înțelege de altfel că atît cantitatea cît și calitatea hranei depind de salariu și că muncitorii mai prost plătiți, mai ales cînd mai au și o familie numeroasă, flămînzesc chiar și atunci cînd au de lucru din plin ; iar numărul acestor lucrători prost plătiți este foarte mare. La Londra mai ales, unde concurența dintre muncitori crește în același ritm cu populația, clasa aceasta este foarte numeroasă ; o găsim însă și în toate celelalte orașe. Atunci se recurge la tot felul de expediente : sînt consumate, în lipsă de altceva, coji de cartofi, rămășițe de legume, verdețuri stricate * și sînt adunate cu lăcomie toate resturile care ar mai putea conține o fărîmă de substanță nutritivă. Și cînd leafa pe o săptămînă a fost cheltuită înainte de sfîrșitul săptămînii, se întîmplă adesea ca familia să nu mînce ultimele zile absolut nimic sau numai atît cît e strict necesar ca să nu moară de foame. Bineînțeles că un asemenea trai nu poate decît să dea naștere la o sumedenie de boli, și cînd acestea se ivesc, cînd cade bolnav bărbatul din a cărui muncă se întreține în cea mai mare parte familia și a cărei activitate încordată reclamă mai multă hrană, care deci, în lipsa ei, este și doborît primul, cînd, precum spuneam, cade bolnav bărbatul, abia atunci mizeria și lipsa sînt mai mari, abia atunci apare în toată goliciunea ei brutalitatea cu care societatea lasă în voia soartei pe membrii ei tocmai cînd aceștia au mai mare nevoie de ajutorul ei.

În încheiere, să rezumăm pe scurt faptele menționate în acest capitol : marile orașe sînt locuite mai ales de muncitori, căci în cel mai bun caz de fiecare burghez găsim cel puțin doi, chiar trei și pe alocuri și patru muncitori ; acești muncitori nu posedă nimic care să fie al lor și trăiesc din salariul cîștigat prin munca lor, care trece mai totdeauna din mîna direct în gură ; societatea dizolvată în nenumărați atomi izolați nu se îngrijește de ei, lăsînd pe seama lor să se îngrijească de ei și de familiile lor, fără a le da însă și posibilitatea să o facă în mod eficace și continuu ; de aceea oricare muncitor, chiar și cel mai bun, este în permanență expus să rămînă fără pîine, adică expus înfometării, și mulți pier chiar din această cauză ; locuințele muncitorilor sînt

* „Weekly Dispatch”, aprilie sau mai 1844, după un raport al doctorului Southwood Smith asupra situației săracilor din Londra.

în genere prost situate, prost construite, prost întreținute, insuficient aerisite, igrasioase și nesănătoase ; locatarii sînt reduși la un minim de spațiu și în majoritatea cazurilor doarme cel puțin o familie într-o încăpere ; interiorul locuințelor prezintă diferite grade de sărăcie, mergînd pînă la totala lipsă chiar și a mobilelor celor mai indispensabile ; de asemenea îmbrăcămintea muncitorilor este în medie sărăcăcioasă și a multora zdrențuită ; hrana e în general proastă, adeseori aproape necomestibilă și, în multe cazuri, cel puțin temporar, cantitativ insuficientă, așa că în cazuri extreme se ajunge la moartea prin inanție. Clasa muncitoare din marile orașe prezintă astfel o scară de diferite condiții de viață ; în cel mai bun caz — o existență temporar suportabilă, pentru muncă încordată leafă bună, locuință bună și hrană nu tocmai proastă, totul, bineînțeles, bun și suportabil din punctul de vedere al muncitorului ; în cazul cel mai rău — mizeria cea mai neagră, care poate merge pînă la lipsa unui adăpost și moartea prin inanție ; media se găsește însă mult mai aproape de cazul cel mai rău decît de cel mai bun. Și această scară nu se împarte pur și simplu în categorii fixe, așa încît să se poată spune : acestei categorii de muncitori îi merge bine, celelalte prost ; așa este și așa a fost de cînd lumea ; chiar dacă uneori se întîmplă ca anumite ramuri de muncă să se bucure de o situație privilegiată față de celelalte, totuși situația muncitorilor în fiecare ramură este atît de nesigură, încît fiecare muncitor se poate găsi în situația de a parcurge toată scara, de la un confort relativ pînă la mizeria extremă și chiar pînă la moartea prin inanție ; de altfel aproape fiecare proletar englez poate vorbi despre variații simțitoare în situația lui. Vom cerceta acum mai îndeaproape cauzele acestui fenomen.

Concurența

Am văzut în introducere cum concurența a creat proletariatul chiar de la începutul mișcării industriale, provocînd, ca urmare a cererii crescute de țesături, o urcare a salariilor țesătorilor și determinînd astfel pe țăranii țesători să părăsească agricultura pentru a cîștiga mai mult cu țesătoria; am văzut cum concurența a înlăturat pe micii agricultori prin sistemul marii exploatare agricole, reducîndu-i la starea de proletari și atrăgîndu-i apoi, în parte, spre orașe; am văzut apoi cum concurența a ruinat cea mai mare parte a micii burghezii, reducînd-o de asemenea la starea de proletari, cum a concentrat capitalul în miinile cîtorva și a aglomerat populația în orașele mari. Acestea sînt diferitele căi și mijloace prin care concurența, ajunsă în industria modernă la deplina ei înflorire și la libera dezvoltare a consecințelor ei, a creat proletariatul și l-a sporit din punct de vedere numeric. Vom analiza acum influența ei asupra proletariatului gata constituit. Iar pentru aceasta va trebui să analizăm mai întii concurența pe care și-o fac muncitorii între ei și consecințele pe care le are această concurență.

Concurența este expresia cea mai perfectă a războiului tuturor împotriva tuturor, care domnește în societatea burgheză modernă. Acest război, un război pentru viață, pentru existență, pentru *tot și toate* — deci, în caz de nevoie, un război pe viață și pe moarte — se dă nu numai între diferitele clase ale societății, ci și între diferiții membri ai acestor clase; fiecare îi stă celuilalt în cale, de aceea fiecare caută să-i înlătore pe toți cei care-l stingheresc în drumul lui și să le ia locul. Muncitorii se concurează între ei așa cum se concurează între ei burghezii. Țesătorul mecanic face concurență țesătorului manual, țesătorul manual șomer sau prost plătit celui care are de lucru sau este mai bine plătit,

căutînd să-l înlătore. Această concurență dintre muncitori este însă latura cea mai deplorabilă a actualei lor situații; ea este arma cea mai puternică pe care o deține burghezia împotriva proletariatului. De aici străduința muncitorilor de a suprima această concurență prin asociații, de aici furia burgheziei împotriva acestor asociații și triumful ei la fiecare lovitură care li se dă.

Proletarul e neputincios; el nu poate trăi prin sine însuși nici măcar o singură zi. Burghezia și-a însușit monopolul tuturor mijloacelor de trai în cel mai larg înțeles al cuvîntului. Lucrurile de care are nevoie proletarul nu le poate căpăta decît de la această burghezie, al cărei monopol e apărat de puterea de stat. Proletarul este așadar atît juridicește cît și în fapt sclavul burgheziei; ea are drept de viață și de moarte asupra lui. Ea îi oferă mijloace de trai, dar în schimbul unui „echivalent”, în schimbul muncii lui; ea îi lasă chiar iluzia că ar fi liber în hotărîrile lui, că ar încheia cu ea un contract de bunăvoie, prin consimțămînt nesilit, ca o persoană majoră. Frumoasă libertate, care pune în fața proletarului alternativa să accepte condițiile pe care i le pune burghezia, sau să piară de foame, de frig, să-și caute gol un culcuș printre fiarele pădurii! Frumos „echivalent”, ale cărui proporții depind cu totul de bunul plac al burgheziei! Iar dacă proletarul e atît de nerod încît să preferă să moară de foame decît să se supună propunerilor „echitabile” ale burghezilor, ale „superiorilor săi firești” *, ei bine, se găsește altul, sînt doar destui proletari în lume și nu toți sînt atît de nebuni ca să preferă moartea, vieții.

Aceasta este concurența dintre proletari. Dacă *toți* proletarii și-ar exprima voința de a pieri mai curînd decît să muncească pentru burghezie, atunci aceasta ar fi silită să renunțe la monopolul ei; dar așa ceva nu se întîmplă, ba chiar e aproape cu neputință să se întîmple, și de aceea burghezia o duce atît de bine. O *singură* limită are această concurență dintre muncitori — nici un muncitor nu va voi să muncească pentru mai puțin decît are nevoie ca să trăiască; dacă trebuie să moară de foame, preferă să moară lenevind decît muncind. Această limită este, bineînțeles, relativă; unul are mai multe exigențe decît celălalt, unul este deprins cu mai mult confort decît celălalt — englezul, care e mai civilizată, are mai multe cerințe decît irlandezul, care umblă în zdrențe, se hrănește cu cartofi și doarme în-

* Expresie favorită a fabricanților englezi.

tr-o cocină de porci. Aceasta nu-l împiedică însă pe irlandez să-l concureze pe englez și să reducă, treptat, salariul și, o dată cu el, gradul de civilizație al muncitorului englez la nivelul celui irlandez. Anumite munci pretind un anumit grad de civilizație, și din această categorie fac parte aproape toate muncile industriale; de aceea este în interesul burgheziei însăși ca salariul să fie aici destul de ridicat pentru a da muncitorului posibilitatea să se mențină la nivelul corespunzător. Irlandezul de curînd imigrat, care își face un culcuș în primul grajd pe care îl întilnește, care, chiar cînd are o locuință bunicică, e dat afară în fiecare săptămîină pentru că bea tot ce cîștigă și nu-și poate plăti chiria, ar fi un prost muncitor de fabrică; de aceea muncitorilor din fabrici trebuie să li se dea atît cît să-și poată educa copiii în vederea unei munci regulate, dar nu mai mult, ca nu cumva să se poată lipsi de salariul copiilor lor și să facă din ei altceva decît simpli muncitori. Și aici limita minimului de salariu e relativă; cînd muncesc toți membrii familiei, fiecare în parte are nevoie de mai puțin cîștig, iar burghezia a folosit aici din plin posibilitatea oferită de munca mecanică de a utiliza și a exploata femeile și copiii pentru a reduce salariile. Bineînțeles că nu în fiecare familie toți membrii sînt apti de muncă; de altfel ar și ieși prost la socoteală dacă o asemenea familie ar trebui să muncească pentru salariul minim calculat la o familie în care muncesc toți membrii ei; de aceea se și calculează o medie a salariului care permite unei familii ai cărei membri muncesc toți s-o scoată destul de bine la capăt, pe cînd o familie care are puțini membri apti de muncă o duce destul de greu. Totuși, în cazul cel mai rău, orice muncitor va prefera să renunțe la puținul lux sau confort cu care era deprins numai ca să-și poată trage zilele; va prefera să se adăpostească într-o cocină de porci decît să nu aibă nici un adăpost; va prefera să umble în zdrențe decît gol; va prefera să mănînce cartofi decît să moară de foame. Va prefera să se mulțumească cu jumătate de salariu, în speranța unor vremuri mai bune, decît să se așeze în stradă și să moară în văzul lumii ca atîția șomeri. Așadar, puținul acesta, acest ceva care e mai mult decît nimic, este minimul de salariu. Și dacă există mai mulți muncitori decît crede burghezia de cuviință să utilizeze, dacă la capătul luptei dintre concurenți tot mai rămîne un număr de muncitori de prisos, care nu-și găsesc de lucru, ei bine, aceștia sînt nevoiți să piară de foame; căci

firește că burghezul nu le va da lucru dacă nu poate vinde cu profit produsele muncii acestora.

Vedem din toate acestea ce înseamnă minimul de salariu. Maximul este fixat prin concurența burghezilor între ei, căci am văzut că și aceștia se concurează. Burghezul își poate mări capitalul numai prin comerț sau industrie, și în ambele cazuri are nevoie de muncitori. Chiar când își dă banii cu dobîndă, are nevoie de ei în mod indirect, căci fără comerț și industrie nimeni nu i-ar plăti dobînzii asupra capitalului, nimeni n-ar putea folosi capitalul său. Așa că burghezul are într-adevăr nevoie de proletar, dar nu în mod absolut ca să poată trăi — n-ar avea decît să consume din capitalul său —, ci așa cum te folosești de un articol de comerț sau de o vită de muncă pentru a te îmbogăți. Proletarul îi fabrică burghezului mărfurile pe care acesta le vinde cu profit. Prin urmare, când cererea de asemenea mărfuri crește, în așa fel că toți muncitorii care își făceau concurență găsesc de lucru, ba sînt poate chiar prea puțin numeroși, concurența dintre muncitori încetează, iar burghezii încep să se concureze între ei. Capitalistul în căutare de muncitori știe prea bine că la prețurile urcate în urma cererii mari realizează cîștiguri mai mari, așa că preferă să plătească un salariu ceva mai ridicat decît să piardă tot profitul; el aruncă cu cîrnatul după șuncă și atunci când o apucă pe aceasta, îi lasă cu dragă inimă proletarului cîrnatul. În felul acesta îi ia un capitalist celuilalt muncitorii, iar salariul crește. Dar numai atît cît permite cererea sporită. De îndată ce capitalistul care a consimțit să sacrifice ceva din superprofitul lui ar trebui să sacrifice ceva și din profitul lui obișnuit, adică din profitul mediu, el se va feri să plătească un salariu mai mare decît cel mediu.

De aici putem determina salariul mediu. În condiții medii, când nici muncitorii, nici capitaliștii n-au motiv să se concureze în mod deosebit între ei, când sînt *tocmai atîția* muncitori cîți pot fi utilizați pentru a fabrica tocmai atîtea mărfuri cîte se cer, salariul va fi puțin mai ridicat decît minimul. Cu cît anume, depinde de necesitățile medii și de gradul de civilizație al muncitorilor. Dacă muncitorii sînt obișnuiți să mănince carne de mai multe ori pe săptămînă, capitaliștii vor trebui să consimtă să le plătească un salariu suficient ca să-și poată procura această hrană. Nu mai puțin, căci muncitorii, neconcurîndu-se între ei, n-au nici un motiv să se mulțumească cu mai puțin; nu mai mult, pentru că lipsa

de concurență dintre capitaliști nu le dă acestora motiv să-i atragă pe muncitori prin condiții deosebit de favorabile.

După cum am mai spus, determinarea necesităților medii și a gradului mediu de civilizație a muncitorilor a devenit, în urma împrejurărilor complexe din industria engleză de azi, foarte complicată, ele variind, după cum am arătat mai sus, în funcție de diferitele categorii de muncitori. Cele mai multe munci industriale reclamă însă o anumită îndemnare și regularitate, iar acestea necesitând un anumit grad de civilizație, salariul mediu trebuie astfel calculat încît să permită muncitorului să-și însușească această îndemnare și să se adapteze acestei regularități a muncii. De aceea salariul muncitorilor din industrie este în medie mai mare decît acela al simplilor hamali, salahori etc. și mai ales mai mare decît al muncitorilor agricoli, fapt la care contribuie, desigur, și prețul alimentelor mai ridicat la oraș.

Sau mai simplu : muncitorul este de drept și de fapt sclavul clasei celor avuți, al burgheziei ; este într-atît sclavul ei, încît este vîndut ca o marfă, iar prețul lui crește și scade ca al unei mărfi. Dacă cererea de muncitori crește, crește și prețul muncitorilor ; dacă cererea scade, scade și prețul lor ; dacă ea coboară într-atît încît un număr de muncitori nu poate găsi cumpărători, „trebuie să zacă în depozit”, ei zac chiar, și, cum din simplă zăcere nu se poate trăi, mor de foame. Căci, pentru a întrebuința limbajul economiștilor, cheltuielile investite în întreținerea lor nu s-ar „reproduce”, ar fi bani aruncați pe fereastră, iar pentru așa ceva nu-și dă nimeni capitalul. În această privință are perfectă dreptate d-l Malthus cu a sa teorie a populației. Singura deosebire față de vechea sclavie fățișă este că muncitorul de azi este în *aparență* liber, pentru că nu e vîndut dintr-o dată, ci cu bucata, cu ziua, cu săptămîna, cu anul și pentru că nu e vîndut de un stăpîn altui stăpîn, ci muncitorul însuși este silit să se vîndă în modul acesta, el nemaifiind sclavul unui individ, ci al întregii clase avute. Pentru el este în fond același lucru, și chiar dacă această aparență de libertate îi lasă pe de o parte o oarecare libertate *reală*, ea are pe de altă parte dezavantajul că nimeni nu-i garantează existența și că poate fi în orice moment alungat și lăsat pradă foamei de către stăpînul său, burghezia, cînd aceasta nu mai are interes să-i dea de lucru și să-i asigure existența. Burghezia, dimpotrivă, e mult mai avantajată de această stare de lucruri decît de vechea sclavie ; ea își poate concedia oa-

menii cînd îi convine, fără a pierde prin aceasta capitalul investit, și, în genere, obține munca mult mai ieftin ca în cazul că ar fi efectuată de sclavi, după cum arată calculul făcut de Adam Smith *,ca s-o consoleze.

De aici rezultă de asemenea că Adam Smith are perfectă dreptate (loc. cit. [pag. 133]) cînd spune că

„cererea de muncitori, intocmai ca cererea pentru orice *alt articol*, reglementează producția de muncitori, cantitatea oamenilor produși, accelerează această producție cînd merge prea încet, o frînează atunci cînd progresează prea repede”.

Intocmai cum se întîmplă cu orice alt articol din comerț — dacă se găsește în cantitate prea mică, prețurile, adică salariul, se urcă, muncitorilor le merge mai bine, numărul căsătoriilor crește, sînt aduși pe lume mai mulți oameni, cresc mai mulți copii, pînă cînd se produc destui muncitori ; dacă se găsește în cantitate prea mare, prețurile scad, se ivește șomajul, mizeria, foametea și, ca urmare, epidemiile, care seceră „surplusul de populație”. Și Malthus, care dezvoltă fraza de mai sus a lui Smith, are de asemenea dreptate în felul său cînd susține că întotdeauna există un surplus de populație, că întotdeauna sînt prea mulți oameni pe lume ; nu are dreptate numai atunci cînd susține că există mai mulți oameni decît pot hrăni mijloacele de subzistență existente. Surplusul de populație este mai curînd produsul concurenței dintre muncitori, care silește pe fiecare muncitor în parte să lucreze zilnic pînă la epuizare. Dacă un fabricant poate folosi zilnic zece muncitori timp de 9 ore, în cazul că aceștia lucrează cîte 10 ore, el va putea folosi numai 9 muncitori, iar al zecelea va rămîne fără pîine. Și dacă într-o epocă în care cererea de brațe de muncă nu este prea mare, fabricantul, amenințîndu-i cu concedierea, îi va putea sili pe cei 9 muncitori să lucreze pentru același salariu zilnic o oră în plus,

* „S-a spus că uzura sclavilor o suportă stăpînul, pe cînd aceea a muncitorului liber o suportă el însuși. Dar uzura acestuia din urmă tot stăpînul o suportă. Salariile de toate felurile plătite salahorilor, servitorilor etc. trebuie să fie la un nivel care să le dea posibilitatea perpetuării acestui soi de muncitori în măsura cererii — în creștere, staționare sau în scădere — a societății. Și cu toate că uzura unui muncitor liber tot stăpînul o suportă, de obicei ea îl costă totuși mult mai puțin decît uzura unui sclav. Fondul destinat să repare sau să înlocuiască uzura unui sclav este administrat de obicei de un stăpîn neglijent sau de un supraveghetor neatent etc.” — A. Smith, „Wealth of Nations” [„Avuția națiunilor“], I, 8, pag. 134, ediția în 4 volume a lui MacCulloch.

deci 10 ore, atunci el îl concediază pe al zecelea și economisește salariul lui. Ceea ce se întâmplă aici în mic se întâmplă în mare pe scara întregii națiuni. Randamentul individual împins la maximum datorită concurenței dintre muncitori, diviziunea muncii, introducerea mașinismului, utilizarea forțelor naturii lasă o sumedenie de muncitori fără piine. Acești muncitori șomeri dispar însă de pe piață; ei nu mai pot cumpăra nimic, prin urmare cantitatea de mărfuri cerută înainte de ei nu mai are căutare, așadar nu mai trebuie fabricată, iar muncitorii ocupați înainte cu fabricarea ei devin la rândul lor șomeri, dispar și ei de pe piață și așa totul se învîrtește mereu în același cerc — sau, mai bine zis, așa s-ar întâmpla dacă nu ar interveni și alte împrejurări. Introducerea în industrie a mijloacelor pomenite mai sus, cu scopul de a mări producția, provoacă cu timpul o scădere a prețurilor articolelor fabricate și, ca urmare, un consum sporit, așa că o mare parte din muncitorii rămași fără piine își găsesc în cele din urmă și, firește, după lungi suferințe din nou o ocupație în alte ramuri de muncă. Dacă la acestea se mai adaugă și cucerirea de piețe străine, ca în cazul Angliei în decursul ultimilor 60 de ani, ceea ce are ca urmare o creștere neîntreruptă și rapidă a cererii de articole de manufactură, atunci cererea de muncitori și, o dată cu ea, populația cresc în aceeași proporție. Deci, în loc să scadă, populația Marii Britanii a crescut vertiginos și continuă să crească, dar cu toată continua extindere a industriei, cu toată creșterea generală a cererii de muncitori în Anglia există totuși, după mărturisirea partidelor oficiale înseși (adică tory, whig [conservatori, liberali] și radicali), în permanență un surplus de populație, concurența *dintre* muncitori fiind în general mereu mai mare decât concurența *pentru* muncitori.

De unde provine această contradicție? Din însăși natura industriei și a concurenței, precum și a crizelor comerciale generate de ele. În actuala producție și repartiție anarhică a mijloacelor de trai, care nu are ca scop satisfacerea nemijlocită a nevoilor, ci profitul, în care indivizii muncesc și se îmbogățesc fiecare pe cont propriu, în orice moment poate să intervină o stagnare. Anglia, de exemplu, aprovizionează o mulțime de țări cu cele mai diverse mărfuri. Chiar dacă fabricantul știe care e consumul anual al acestor articole în fiecare țară, el nu cunoaște situația stocurilor de acolo și încă și mai puțin ce cantități trimit acolo concurenții săi. El poate numai să tragă concluzii aproximative asupra stocu-

rilor și a necesităților din continua oscilare a prețurilor ; el e silit să-și expedieze mărfurile la întâmplare ; totul se face orbește, mai mult sau mai puțin la voia întâmplării. Pe baza unor rapoarte cît de cît favorabile, fiecare trimite tot ce poate, și nu trece mult și piața e supraîncărcată cu marfă, vînzarea stagnează, capitalurile nu se reîntorc, prețurile scad și industria engleză nu mai are de lucru pentru muncitorii ei. La începuturile dezvoltării industriale aceste stagnări se mărgineau la unele ramuri de producție și la piețe izolate ; însă datorită efectului centralizator al concurenței, care aruncă muncitorii rămași șomeri în acele ramuri de producție care sînt cel mai ușor de învățat, iar mărfurile fără căutare pe o piață le azvirle pe alte piețe, apropiind astfel puțin cîte puțin micile crize izolate, acestea s-au unit cu timpul într-un lanț unic de crize care revin periodic. O astfel de criză intervine, de obicei, la fiecare cinci ani, după o scurtă perioadă de înflorire și bunăstare generală ; piața internă, ca și toate piețele străine, gem de fabricate engleze, care nu pot fi consumate decît foarte încet ; aproape toate ramurile industriale stagnează ; micii fabricanți și negustori care nu pot rezista lipsei de capitaluri dau faliment, iar cei mari încetează să facă afaceri atîta timp cît durează perioada acută a crizei, opresc mașinile sau lucrează „cu orar redus“, de exemplu jumătăți de zile ; salariul scade în urma concurenței șomerilor, a reducerii orelor de muncă cît și din pricina lipsei tranzacțiilor aducătoare de profit ; în rîndurile muncitorilor se generalizează mizeria, eventualele mici economii ale unora sînt repede cheltuite, instituțiile de binefacere sînt asaltate, impozitul pentru săraci se dublează, se triplează și rămîne totuși insuficient, numărul muritorilor de foame crește și deodată iese la iveală cît de înspăimîntător de mare este numărul „populației de prisos“. Această situație durează un timp ; „cei de prisos“ răzbat cum pot sau nu răzbat de loc ; filantropia și legile pentru asistența săracilor ajută pe mulți să-și prelungească viața chinuită ; alții găsesc uneori în ramurile de muncă mai puțin expuse concurenței, care nu sînt direct legate de industrie, o existență mizerabilă — și cu cît de puțin se mulțumește omul numai să-și poată trage zilele cîtva timp ! — Treptat lucrurile se îndreaptă ; mărfurile stocate se consumă, deprimarea generală a industriașilor și comercianților împiedică o prea rapidă umplere a golerilor, pînă cînd, în cele din urmă, prețurile în urcare și rapoartele favorabile care sosesc din toate părțile restabilesc activitatea. Piețele

se găsesc de obicei la depărtări foarte mari ; pînă să ajungă acolo primele transporturi noi, cererea crește mereu și, o dată cu ea, prețurile ; amatorii își dispută primele mărfuri sosite, primele vînzări animă și mai mult piața, transporturile așteptate promet să atingă prețuri și mai mari, în așteptarea unei noi urcări încep să se încheie tranzacții în scopuri de speculă, sustrăgîndu-se consumului mărfurile care îi erau destinate tocmai în momentul cînd era mai mare nevoie de ele — specula saltă prețurile și mai mult, deoarece încurajează pe alții să cumpere și anticipează noi transporturi —, toate acestea se comunică în Anglia, fabricanții încep din nou să lucreze din plin, se construiesc noi fabrici, toate mijloacele sînt mobilizate pentru a profita de perioada cea mai prosperă. Specula intervine și aici cu absolut aceleași rezultate ca pe piețele străine, urcînd prețurile, sustrăgînd mărfurile consumului, incitînd prin ambele fenomene producția la o sfortare maximă. Intervin apoi speculanții „pe picior”, care, prin faptul că lucrează cu capitaluri fictive, trăiesc din credit și sînt ruinați dacă nu pot vinde imediat pe bani gheață, se aruncă în această cursă generală, haotică, după cîștig, mărind dezordinea și agitația prin nesațul lor fără frîu, care împinge prețurile și producția pînă la paroxism. E un vîrtej nebun, care cuprinde și pe cel mai calm și mai experimentat ; se ciocănește, se toarce, se țese, ca și cum ar fi vorba să se echipeze din nou întreaga omenire, ca și cum s-ar fi descoperit în lună vreo cîteva mii de milioane de noi consumatori. Deodată, speculanții pe picior de pe piețele străine, avînd nevoie de bani, încep să vîndă, bineînțeles sub prețul pieței, căci sînt zoriți, primei vînzări îi urmează altele, prețurile oscilează, speculanții, speriați, aruncă mărfurile pe piață, lumea se alarmează, creditul e zdruncinat, una după alta firmele își încetează plățile, se declară falimente peste falimente și se descoperă că se găsesc de trei ori mai multe mărfuri pe piață și în drum spre piață decît ar necesita consumul. Știrile sosesc în Anglia, unde între timp fabricile continuaseră să funcționeze febril — panica cuprinde spiritele și aici, falimentele de dincolo antrenează altele în Anglia, stagnarea afacerilor provoacă prăbușirea multor case de comerț, panica face să fie aruncate și aici pe piață toate stocurile, fapt care împinge spaima la culme. Acesta este începutul crizei, care urmează apoi exact același curs ca cea precedentă, pentru a se transforma apoi din nou într-o perioadă de înflorire. Și așa într-una : prosperitate, criză, prosperitate, criză, și această

mişcare ciclică permanentă în care se află antrenată industria engleză se încheie de obicei, după cum am spus, la fiecare 5—6 ani.

De aici rezultă că în orice moment, cu excepția scurtelor perioade de prosperitate maximă, industria engleză trebuie să dispună de o rezervă de muncitori fără lucru, pentru a putea produce în timpul lunilor celor mai animate cantitățile de mărfuri cerute pe piață. Această armată de rezervă este mai mult sau mai puțin numeroasă, după cum situația pieței determină în mai mare sau mai mică măsură plasarea unei părți a ei în industrie. Și chiar dacă în perioada prosperității maxime a pieței regiunile agricole, Irlanda și ramurile de activitate în care se resimte mai puțin avântul industrial pot furniza, cel puțin temporar, un număr oarecare de muncitori, aceștia constituie totuși pe de o parte o minoritate, iar pe de altă parte aparțin și ei armatei de rezervă, cu singura deosebire că abia perioada de avânt demonstrează de fiecare dată că și ei fac parte din această armată. Când muncitorii aceștia trec în ramuri de activitate mai animate, cei rămași pe loc se descurcă fără ei; pentru ca lipsa celor plecați să fie mai puțin simțită, se prelungeste timpul de muncă, sînt puși să muncească femeii și tinerii, iar cînd, la ivirea crizei, muncitorii se reîntorc acasă concediați, își găsesc locurile ocupate — între timp ei au devenit de prisos — în mare parte cel puțin. Această armată de rezervă, care cuprinde în timpul crizei o mulțime imensă de muncitori, iar în timpul perioadelor care pot fi socotite ca medie între prosperitate și criză un număr destul de însemnat, această armată de rezervă formează „populația de prisos” a Angliei, surplus care duce o existență mizeră, cerșind și furînd, măturînd străzile, adunînd bălegarul, împingînd roabe sau minînd uneori o cotigă cu un măgăruș, făcînd negoț ambulant sau munci ocazionale. În toate orașele mari există o mulțime de asemenea oameni care „își duc zilele”, cum se spune, prin mici cîștiguri ocazionale. E uimitor la ce modalități de cîștig recurge această „populație de prisos”. Măturătorii de stradă din Londra (cross sweeps) sînt cunoscuți în lumea întregă; dar nu numai aceste piețe, ci și străzile principale ale altor orașe mari erau măturate pînă acum de șomerii angajați în acest scop de epitropia asistenței săracilor sau de administrația serviciilor comunale. Acum există o mașină care cutreieră zilnic străzile huruind și care a răpit șomerilor acest mod de a-și cîștiga existența. Pe șoselele cu mare circulație care duc spre orașe

întilnești o mulțime de oameni cu cotige, care, cu riscul vieții, adună bălegarul proaspăt, strecurându-se printre trăsurile și omnibuzele care gonesc în toate direcțiile, ca să-l vîndă; ei trebuie adeseori să plătească săptămînal cîtiva șilingi administrației serviciilor comunale, iar în multe locuri strînsul bălegarului este cu desăvîrșire interzis, pentru că altfel administrația nu poate vinde ca îngrășăminte gunoiul măturat de pe străzi, care nu mai conține proporția reglementară de bălegar de cal. Ferice de aceia dintre „cei de prisos” care își pot procura o roabă pentru cărat și încă mai fericiți sînt aceia care izbutesc să-și procure bani pentru o cotigă și un măgaruș. Măgarul trebuie să-și caute singur hrana sau capătă resturi strînse pe ici, pe colo și poate totuși să aducă un cîștig.

Majoritatea „celor de prisos” se apucă de comerțul ambulant. Mai ales sîmbătă seara, cînd toată populația muncitoare iese la plimbare, mulțimea de oameni care trăiesc din acest comerț poate fi văzută adunată laolaltă. Curele, bretele, galoane, portocale, plăcinte, într-un cuvînt tot felul de articole sînt oferite de nenumărați bărbați, femei și copii — de altfel întilnești la tot pasul asemenea ambulanți cu portocale, plăcinte, ginger-beer sau nettle-beer* staționînd pe străzi sau circulînd cu marfa lor. Chibrituri și alte asemenea lucruri, ceară roșie, invenții brevetate pentru aprins focul etc. sînt de asemenea articole cu care acești oameni fac negoț. Alții — așa-numiții jobbers** — hoinăresc prin oraș în căutarea unei munci ocazionale; unii reușesc să-și găsească de lucru o zi, dar nu toți sînt atît de norocoși.

„La porțile tuturor docurilor londoneze — povestește reverendul W. Champneys, predicator în partea de est a Londrei — se adună iarna în fiecare zi, înainte de revărsatul zorilor, sute de săraci care așteaptă deschiderea porților în speranța că vor căpăta de lucru pentru acea zi, iar după ce cei mai tineri, mai zdraveni și mai cunoscuți au fost angajați, ei se întorc cu sutele la cocioabele lor sărăcicioase, abătuți și cu speranțele spulberate”⁶⁸.

Ce le rămîne de făcut acestor oameni decît să cerșească dacă nu găsesc de lucru și nu vor să se răscoale împotriva societății? De aceea nu trebuie să ne mire marele număr

* Două băuturi răcoritoare și spumoase, prima fabricată din apă, zahăr și puțin ghimber, cealaltă din apă, zahăr și urzici, agreate de muncitori, în special de cei ce se abțin de la consumarea alcoolului.

** Muncitori ocazionali, gata să primească orice muncă, cît de grea și murdară ar fi. — *Nota Trad.*

de cerșitori, dintre care mulți sînt bărbați ași de muncă, cu care poliția are în permanență de furcă. Cerșitoria acestor oameni are însă un caracter specific. De obicei ei colindă străzile cu familia, cîntînd cîntece prin care se adresează milei sau ținînd discursuri în care apelează la caritatea trecătorilor. Și e de subliniat că pe acești cerșitori îi întîlnești aproape exclusiv în cartierele muncitorești, că se întrețin aproape numai din pomenile muncitorilor. Sau familia se așază tăcută la un colț de stradă animată și lasă să pledeze pentru ea simplul aspect al nenorocirii sale. Și în acest caz ei se bizuie numai pe compătimirea muncitorilor, care știu din experiență ce e foamea și că oricînd pot ajunge în aceeași situație; căci întîlnim acest apel mut, dar atît de patetic, aproape numai pe străzile frecventate de muncitori și la orele la care trec muncitorii, mai ales însă sîmbătă seara, cînd de obicei „secretele” cartierelor muncitorești se dezvăluie pe străzile principale, iar clasa de mijloc se retrage pe cît posibil din cartierele pîngărite în felul acesta. Acei din rîndurile „celor de prisos” care au destulă îndrăzneală și dîrzenie ca să se împotrivescă pe față societății și să răspundă războiului *ascuns* pe care burghezia îl duce împotriva lor printr-un război *fățiș* împotriva acesteia, aceia trec la hoții, la prădăciuni și omor.

Potrivit rapoartelor membrilor comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor, există în Anglia și Țara Galilor în medie 1.500.000 de oameni „de prisos”; în Scoția numărul nu poate fi precizat, deoarece nu există legi pentru asistența săracilor, iar de Irlanda ne vom ocupa în mod special. De altfel acest număr nu cuprinde decît pe aceia care solicită realmente un ajutor de la epitropia asistenței săracilor; marea masă, care se descurcă fără să recurgă la acest ultim mijloc de scăpare, atît de odios, nu este cuprinsă în această cifră; pe de altă parte, o mare parte din acest număr se recrutează din regiunile agricole, așa că nu trebuie luată în considerare aici. În timpul unei crize acest număr crește, bineînțeles, considerabil, iar mizeria atinge punctul culminant. Să luăm, de pildă, criza din 1842, care, fiind ultima, a fost și cea mai violentă, căci intensitatea crizelor crește ori de cîte ori se repetă, iar viitoarea criză, care va izbucni cel mai tîrziu în 1847*, va fi după toate aparențele și mai violentă și de mai lungă durată. În timpul acestei crize impo-

* (1887 notă de subsol). And it came in 1847 [Chiar a venit în 1847].

zitul pentru săraci a atins în toate orașele o cifră nemaicunoscută pînă atunci. Între altele, la *Stockport* s-a vărsat de fiecare liră sterlină plătită pentru chirie opt șilingi impozit pentru săraci, așa că numai impozitul acesta se uroa la 40% din suma plătită drept chirie de întregul oraș; și trebuie relevat faptul că străzi întregi erau nelocuite, astfel numărul locatarilor era cu cel puțin 20.000 mai mic ca de obicei, iar pe ușile caselor goale stătea scris: *Stockport to let — Stockport de închiriat*. La *Bolton*, unde în vremuri obișnuite totalul chiriilor cărora li se aplica impozitul pentru săraci atingea în medie 86.000 l.st., a scăzut la 36.000 l.st.; în schimb numărul săracilor care trebuiau ajutați s-a urcat la 14.000, adică la peste 20% din totalul populației. La *Leeds*, epitropia asistenței săracilor avea un fond de rezervă de 10.000 l. st. — acesta a fost complet epuizat, împreună cu o colecție de 7.000 l. st., încă înainte ca criza să fi atins punctul culminant. Și așa era pretutindeni; un raport asupra situației regiunilor industriale în 1842, întocmit în ianuarie 1843 de către un comitet al Ligii împotriva legilor cerealelor, raport bazat pe indicațiile amănunțite ale fabricanților, arată că impozitul pentru săraci ar fi fost în medie încă o dată așa de mare ca în 1839, în timp ce numărul celor care aveau nevoie de ajutor s-ar fi întreit, ba chiar s-ar fi încincit de atunci; că o mulțime de solicitori aparțineau unei categorii care pînă atunci nu ceruse niciodată ajutor etc.; că clasa muncitoare dispunea de o cantitate de alimente redusă cu două treimi față de 1834—1836; că consumul de carne ar fi scăzut considerabil — în unele locuri cu 20%, în altele pînă la 60%; că pînă și meseriașii obișnuiți, fierari, zidari etc., care altminteri aveau de lucru din plin chiar în cele mai grele perioade, au avut mult de suferit de pe urma lipsei de lucru și a scăderii salariilor, și că pînă în prezent, în ianuarie 1843, salariile sînt în continuă scădere. Și acestea sînt rapoarte întocmite de fabricanți!

Muncitorii șomeri ai căror patroni închiseseră fabricile și nu le puteau da de lucru stăteau pretutindeni pe străzi, cerșind în grupuri sau izolați, asediind în cîrduri șoselele, cerind ajutor trecătorilor, însă nu milogindu-se ca cerșitorii de rînd, ci amenințatori prin numărul, gesturile și cuvintele lor. Așa era în toate regiunile industriale, de la *Leicester* pînă la *Leeds* și de la *Manchester* pînă la *Birmingham*. Ici-colo izbucniră dezordini, cum a fost aceea din iulie de la olărurile din *Staffordshire* de nord; în rîndurile muncitorilor

domnea o fierbere îngrozitoare, pînă ce izbucni, în sfîrșit, în august insurecția generală a regiunilor industriale. Cînd am sosit la Manchester în noiembrie 1842, se mai vedeau pe la colțurile străzilor o mulțime de șomeri și multe fabrici erau încă închise ; în lunile următoare, pînă pe la mijlocul anului 1843, numărul celor care fără voia lor stăteau pe la colțuri de stradă scăzu treptat, iar fabricile își reluară lucrul.

Cred că nu mai e nevoie să spun cîtă mizerie și lipsă domnesc printre acești șomeri în timpul unei asemenea crize. Impozitul pentru săraci nu e nici pe departe suficient ; caritatea bogăților e ca picătura în mare, care dispăre într-o clipită ; cînd sînt atîția cerșitori, cerșitoria nu poate să ajute decît unui număr infim. Dacă în astfel de vremuri dughengiii n-ar vinde muncitorilor pe credit, atîta timp cît o pot face — ce-i drept, mai tîrziu își scot ei din gros pîrleala ! —, și dacă muncitorii, la rîndul lor, nu s-ar ajuta unii pe alții, atîta timp cît acest lucru le stă în puteri, atunci într-adevăr fiecare criză ar secera prin înfometare mase întregi de „oameni de prisos”. Așa însă, deoarece chiar perioada cea mai grea e de scurtă durată, un an, cel mult doi sau doi ani și jumătate, după lipsuri grele, majoritatea scapă totuși cu viață. Vom vedea că indirect, din cauza bolilor etc., fiecare criză face totuși o mulțime de victime. Între timp să ne îndreptăm atenția spre o altă cauză a degradării căreia îi cad pradă muncitorii englezi, o cauză care acționează și acum în sensul înrăutățirii situației acestei clase.

Imigrația irlandeză

Am amintit pînă acum în mai multe rînduri despre irlandezii care s-au stabilit în Anglia; vom examina acum mai îndeaproape cauzele și urmările acestei imigrații.

Rapida dezvoltare a industriei engleze n-ar fi fost cu puțință dacă numeroasa populație săracă a Irlandei n-ar fi constituit pentru Anglia o rezervă de care să poată dispune. Irlandezul n-avea nimic de pierdut acasă, pe cînd în Anglia avea mult de cîștigat, și, din momentul în care s-a aflat în Irlanda că pe coasta de răsărit a Canalului St. George cei cu brațe vînjoase găsesc în mod cert de lucru și un salariu bun, cete întregi de irlandezi au trecut în fiecare an pe partea cealaltă. S-a calculat că peste 1.000.000 au imigrat pînă acum în felul acesta și că în fiecare an mai imigrează aproximativ 50.000, care în marea lor majoritate invadează aproape toate regiunile industriale, mai ales orașele mari, unde formează pătura cea mai de jos a populației. Astfel există 120.000 de irlandezi pauperi la Londra, 40.000 la Manchester, 34.000 la Liverpool, 24.000 la Bristol, 40.000 la Glasgow, 29.000 la Edinburgh *. Acești oameni, crescuți în afara aproape a oricărei civilizații, deprinși din copilărie cu lipsurile de tot felul, brutali, bețivi, nepăsători față de viitor, imigrează în Anglia, aducînd toate moravurile lor brutale în mijlocul unei clase a populației engleze și așa prea puțin înclinate spre cultură și moralitate. Dar să-i dăm cuvîntul lui Thomas Carlyle ** :

* *Archibald Alison*, High Sheriff of Lanarkshire, „The Principles of Population and their Connection with Human Happiness” [„Principiile populației și legătura lor cu fericirea omenirii”]. 2 vol., 1840. — Acest Alison este istoriograful revoluției franceze și, ca și fratele său, dr. W. P. Alison, un tory religios.

** „Chartism”, pag. 28, 31 etc.

„Sălbaticile chipuri milesice *, care trădează viclenie, răutate, lipsă de judecată, mizerie și batjocură, te întimpină pe toate străzile noastre principale și laterale. Pe milesian, birjarul englez îl lovește din mers cu biciul; acesta îl blestemă din gură, dar întinde pălăria și cerșește. El este flagelul cel mai grav împotriva căruia are de luptat țara noastră. Cu zdrențele sale și cu rinjetul său sălbătic, el e oricând gata la orice muncă care nu reclamă decît brațe vinjoase și o spinare voinică — în schimbul unui salariu care să-i asigure cartofii. Pentru a le da gust, n-are nevoie decît de sare; n-are nimic împotriva să doarmă în prima cocină de porci sau în prima cușcă de ciini pe care o găsește în calea sa, se oploșește prin șuri și poartă haine zdrențuite, pe care, ca să le îmbrace și să le dezbrace, trebuie să execute o operație din cele mai complicate și pe care o întreprinde numai la zile mari sau în împrejurări deosebit de favorabile. Saxonul, care nu poate munci în astfel de condiții, își pierde pîinea. Irlandezul necivilizat îl înlătură pe băștinașul saxon nu prin forța sa, ci prin contrarul acesteia și-i ia astfel locul. Așa se cufundă el în murdăria și nepăsarea sa, instalîndu-se cu falsitatea și violența sa de bețiv, constituind un focar de degradare și de dezordine. Acela care se mai străduiește să înoate, să se mențină la suprafață poate vedea cum poate omul să trăiască nu înotînd, ci afundîndu-se... Că situația păturii de jos a muncitorilor englezi se apropie din ce în ce mai mult de aceea a irlandezilor, care le fac concurență pe toate piețele — că orice muncă care reclamă numai forță fizică, fără multă îndemînare, se plătește nu cu un salariu englezesc, ci cu un preț apropiat de salariul irlandez, adică ceva mai mare decît îți trebuie ca să te poți sătura «doar pe jumătate cu cartofi de cea mai proastă calitate, timp de 30 de săptămîni pe an» — ceva mai mare, dar care cu sosirea fiecărui nou vapor din Irlanda se apropie de acest nivel — cine nu vede acest lucru ?”

Abstracție făcînd de condamnarea exagerată și unilaterală a caracterului național irlandez, Carlyle are perfectă dreptate. Acești muncitori irlandezi, care pentru 4 pence ($3\frac{1}{3}$ groșeni de argint) trec în Anglia — pe puntea vapoarelor, adesea tot atît de îngrămădiți ca vitele —, se cuibăresc pretutindeni. Locuințele cele mai proaste sînt destul de bune pentru ei; de haine, prea puțin se sinchisesc atîta timp cît mai țin de un singur fir, și nici nu știu ce sînt ghetele; hrana lor o constituie cartofii și numai cartofii — ceea ce cîștigă în plus merge pe băutură; ce nevoie au asemenea oameni de salarii mari? Cartierele cele mai pătinoase ale tuturor orașelor mari sînt locuite de irlandezi; oriunde există o mahala care excelează în murdărie și dărăpănare, putem fi siguri că vom întîlni cu precădere aceste fețe celtice, pe care le deosebești de la prima vedere de fizionomiile saxone ale autohtonilor, și că vom auzi acel brogue irlandez, cîntat și aspirat, de care adevăratul irlandez nu se dezbară niciodată. Uneori am auzit

* Miles este numele vechilor regi celtici ai Irlandei.

vorbindu-se prin părțile cu cea mai deasă populație ale orașului Manchester chiar graiul celto-irlandez. Majoritatea familiilor care locuiesc în subsoluri sînt aproape pretutindeni de origine irlandeză. Într-un cuvînt : irlandezii au descoperit minimul necesităților de trai, cum spune doctorul Kay, și-i învață acum și pe muncitorii englezi. Ei au adus cu ei și murdăria, și alcoolismul. Această murdărie, devenită o a doua natură a irlandezului, care nu-i atît de dăunătoare la țară, unde populația trăiește dispersată, ajunge să fie aici, în orașele mari, din cauza concentrării populației, înspăimîntătoare și primejdioasă. Așa cum fusese obișnuit acasă, milesianul aruncă și aici tot gunoiul și toate murdăriile în fața casei, și astfel se formează băltoacele și grămezile de gunoi care dau un aspect urît cartierelor muncitorești și infectează aerul. Ca și acasă, plasează cocina de porci lipită de casă și, cînd nu poate s-o facă, adăpostește porcul peste noapte în casă cu dînsul. Acest mod neobișnuit și monstruos de creștere a animalelor în orașele mari este exclusiv de origine irlandeză ; irlandezul își iubește porcul așa cum își iubește arabul calul, numai că îl vinde cînd e destul de gras pentru tăiere — altminteri, însă, mănîncă și doarme cu el, copiii se joacă cu el, îl călăresc și se tăvălesc împreună cu el în noroi, cum se poate vedea la tot pasul în toate orașele mari ale Angliei. Și nici nu ne putem închipui ce murdărie și ce mizerie domnesc în aceste case. Irlandezul nu e obișnuit cu mobile — o grămadă de paie, cîteva zdrențe cu totul improprie de a mai servi drept haine îi ajung pentru culcuș. O buturugă, un scaun stricat, o ladă veche în loc de masă, mai mult nu-i trebuie ; un ceainic, cîteva oale și cioburi îi ajung ca să-și utilizeze bucătăria, care e în același timp dormitor și cameră de locuit. Și, dacă-i lipsește combustibilul, atunci tot ce poate fi ars, scaunele, ușorii, pervazurile, dușumelele, dacă mai există, iau drumul sobei. Cît despre spațiu, la ce i-ar folosi ? Dincolo, în bordeiul său, avea o singură încăpere pentru toate scopurile casnice ; mai mult decît de o încăpere nu are nevoie familia nici în Anglia. Așa că și această îngrămădire a unui mare număr de persoane într-o singură încăpere, pe care o întîlnim acum în mod curent, a fost introdusă mai cu seamă prin imigrația irlandeză. Și, pentru că bietul om trebuie să aibă și el o plăcere, și fiindcă societatea l-a exclus de la toate celelalte, se duce și bea rachiul. Rachiul este singurul lucru care face ca viața să merite a fi trăită — rachiul și, bineînțeles, temperamentul lui vesel și fără griji ; de aceea se

și îmbuibă el cu alcool pînă se îmbată în ultimul hal. Caracterul meridional, ușuratic al irlandezului, brutalitatea lui, care-l situează doar cu foarte puțin deasupra nivelului unui sălbatic, disprețul lui pentru orice plăcere omenească, pe care este incapabil să o guste tocmai din cauza acestei brutalități, murdăria și sărăcia lui, toate acestea favorizează la dînsul înclinația spre alcoolism — ispita e prea mare, el nu poate să-i reziste și, de îndată ce capătă un ban, îl și dă pe gît. Și cum s-ar putea altfel? Cu ce drept l-ar acuza societatea cînd ea îl pune într-o situație în care este aproape silit să devină bețiv, cînd ea îl neglijează cu totul și-l lasă să se sălbăticească, — cu ce drept l-ar acuza ea dacă devine într-adevăr bețiv?

Cu un asemenea concurent trebuie să lupte muncitorul englez — cu un concurent situat pe treapta cea mai de jos posibilă într-un stat civilizată și care în consecință are nevoie și de un salariu mai mic decît oricare alt muncitor. De aceea este și firesc, după cum spune Carlyle, ca salariul muncitorului englez să fie micșorat tot mai mult în toate ramurile în care acest muncitor poate fi concurat de irlandez. Și există multe ramuri de muncă de acest fel. Toate ramurile care nu cer decît puțină dibăcie sau chiar nici un fel de dibăcie îi sînt deschise irlandezului. Desigur că pentru munci care pretind o lungă ucenicie sau o activitate regulată, constantă, irlandezul, dezmățat, nestalornic și bețivan, nu e apt, găsindu-se pe o treaptă prea joasă. Pentru a deveni mecanic (mehanic se numește în limba engleză orice muncitor care lucrează la construcția de mașini), pentru a deveni muncitor de fabrică, ar trebui să adopte mai întîi civilizația și moravurile engleze, pe scurt să devină de fapt mai întîi englez. Dar unde e vorba de o muncă simplă, mai puțin precisă, unde se pune accentul mai mult pe putere decît pe dibăcie, acolo irlandezul e tot atît de bun ca și englezul. De aceea și sînt aceste ramuri de muncă asaltate mai cu seamă de irlandezi; printre țesătorii manuali, calfele de zidari, hamali și jobbers se găsesc nenumărați irlandezi, iar infiltrarea lor, a irlandezilor, a contribuit foarte mult la scăderea salariului și la înrăutățirea situației clasei muncitoare din Anglia. Chiar dacă irlandezii pătrunși în alte ramuri de muncă au fost siliți să se mai civilizeze, ei și-au păstrat totuși destule din vechile apucături pentru a avea — pe lîngă influența pe care trebuia s-o exercite în genere mediul irlandez — o înriurire degradantă asupra tovarășilor de lucru englezi. Căci, dacă ținem

seama că aproape în fiecare oraș mare o cincime sau o pătrime din muncitori sînt irlandezi sau copii de irlandezi, crescuți în murdărie irlandeză, nu ne vom mai mira că viața întregii clase muncitoare, moravurile, poziția ei intelectuală și morală, întregul ei caracter au fost profund influențate de acest fel de a fi al irlandezului, și vom putea înțelege cum situația revoltătoare în care industria modernă și urmările ei imediate i-a adus pe muncitorii englezi s-a putut înrăutăți, devenind și mai degradantă.

Concluzii

După ce am examinat destul de amănunțit condițiile în care trăiește muncitorimea engleză de la orașe, e timpul să tragem acum din aceste fapte concluzii mai ample și să le comparăm, la rîndul lor, cu realitatea. Să vedem deci cum s-au schimbat muncitorii înșiși în atari împrejurări, ce fel de oameni sînt, cum se prezintă ei din punct de vedere fizic, intelectual și moral.

Cînd un ins cauzează altuia un prejudiciu fizic, și anume un prejudiciu care-i provoacă moartea, noi numim acest lucru omucidere ; cînd făptașul știa dinainte că acest prejudiciu fizic va produce moartea, fapta lui o numim asasinat. Cînd însă societatea * le hărăzește sutelor de proletari o viață în care vor pieri inevitabil de o moarte prematură, nefirească, de o moarte violentă, ca aceea provocată de sabie sau de glonț ; cînd ea răpește miilor de oameni condițiile de viață necesare, creîndu-le condiții în care le e *cu neputință* să vie-

* Cînd vorbesc aici sau în altă parte despre societate ca despre o colectivitate cu răspundere, care-și are drepturile și obligațiile ei, mă refer, bineînțeles, la *puterea societății*, deci la acea clasă care deține actualmente puterea politică și socială și care poartă totodată răspunderea pentru situația aceloră căroră nu le acordă nici o parte din această putere. Această clasă stăpînitoare este în Anglia, ca în toate celelalte țări civilizate, burghezia. Că societatea, și în special burghezia, are însă datoria de a garanta fiecărui membru al societății cel puțin *viața*, de a se îngriji, de pildă, ca nimeni să nu moară de foame — acest principiu nu e nevoie să încep abia să-l demonstrez cititorilor mei *germani*. Dacă aș scrie pentru burghezia engleză, ar fi altceva. (1887) And so it is now in Germany. Our German capitalists are fully up to the English level, in this respect at least, in the year of grace, 1886 [Astfel se prezintă acum lucrurile în Germania. Capitaliștii noștri germani se găsesc astăzi, în anul de grație 1886, cel puțin în această privință, absolut la același nivel cu cei englezi]. (1892) Cum s-au schimbat lucrurile în 50 de ani ! Astăzi există burghezi englezi care recunosc obligațiile societății față de membrii ei ; dar cei germani ? ! ?

țuiescă; cînd îi silește prin forța legii să trăiască în aceste condiții pînă la moarte, care survine ca o consecință inevitabilă a acestor condiții de viață; cînd burghezia știe, știe prea bine, că aceste mii de oameni trebuie să cadă în mod inevitabil pradă acestor condiții de viață și lasă totuși aceste condiții să dăinuiescă — atunci acest lucru este un asasinat întocmai ca și actul individual al omuciderii, numai că e un asasinat ascuns, perfid, un asasinat împotriva căruia nimeni nu se poate apăra, care nu pare să fie un asasinat pentru că nimeni nu-l vede pe ucigaș, pentru că toți și totuși nimeni nu este ucigașul, pentru că moartea sacrificatului are aparența unei morți naturale și pentru că nu se comite propriu-zis o crimă, ci nu se face nimic pentru a o preveni. Ea rămîne totuși un asasinat. Voi încerca să dovedesc acum că în Anglia societatea comite zilnic și în fiecare clipă această crimă socială, cum o caracterizează, cu drept cuvînt, ziarele muncitorești engleze; că muncitorii sînt puși să trăiască în niște condiții în care nu-și pot păstra sănătatea și nu o pot duce mult, că în felul acesta ea subminează treptat, zi de zi viața acestor muncitori, încît ajung înainte de vreme în mormînt. Mai departe va trebui să dovedesc că societatea știe cît de dăunătoare sînt aceste condiții pentru sănătatea și viața muncitorilor, și că totuși nu face nimic pentru a le îmbunătăți. Că societatea cunoaște consecințele rinduielilor ei, că deci modul ei de a acționa nu este simplă omucidere, ci asasinat, am dovedit-o o dată ce aduc ca probe de constatare a omuciderii documente oficiale, rapoarte parlamentare și guvernamentale.

Se înțelege de la sine că o clasă care trăiește în condițiile descrise mai sus și care este lipsită de cele mai elementare mijloace de trai nu poate fi sănătoasă și nu poate atinge o vîrstă înaintată. Dar să trecem totuși încă o dată în revistă fiecare dintre aceste condiții, în special în ceea ce privește influența lor asupra stării sănătății muncitorimii. Însăși concentrarea populației în marile orașe are o influență dăunătoare; aerul Londrei nu poate fi niciodată atît de curat, atît de bogat în oxigen ca aerul de la țară; două milioane și jumătate de plămîni și două sute cincizeci de mii de focuri, înghesuite pe trei sau patru mii păturate geografice, consumă o cantitate uriașă de oxigen, care poate fi înlocuită cu greu, deoarece însuși felul cum e construit orașul îngreuiază primenirea aerului. Bioxidul de carbon produs prin respirație și ardere rămîne, din cauza greutății sale specifice mari, jos, în

străzi, iar curentul de aer trece pe deasupra acoperişurilor caselor. Locuitorii nu primesc întreaga cantitate de oxigen care le e necesară plămînilor lor, ceea ce are ca urmare o molesire fizică și spirituală și o scădere a vitalității. De aceea, deși locuitorii orașelor mari sînt într-adevăr mult mai puțin expuși bolilor acute, mai ales inflamațiilor de tot felul, decît populația rurală, care trăiește în aer liber, curat, ei suferă în schimb cu atît mai mult de boli cronice. Și dacă, ca atare, viața în orașele mari nu este propice sănătății, cît de dăunătoare trebuie să fie influența pe care o are asupra sănătății aerul infectat din cartierele muncitorești, unde, după cum am văzut, sînt întruniți toți factorii care viciază aerul. La țară, unde aerul circulă liber în toate direcțiile, poate că nu e chiar atît de dăunător să ai groapa de bălegar chiar lîngă casă ; însă în mijlocul unui oraș mare, pe niște străzi și în curți cu clădiri îngrămădite, pe unde nu poate pătrunde niciun curent de aer, situația e cu totul alta. Materiile animale și vegetale de tot soiul intrate în putrefacție produc gaze foarte vătămătoare sănătății, care, acolo unde nu există canalizare, infectează în mod inevitabil atmosfera. De aceea gunoiul și băltoacele stătute din cartierele muncitorești ale marilor orașe au cele mai nefaste urmări asupra sănătății publice, dat fiind că exală tocmai gaze provocatoare de boli ; la fel emanațiile apelor murdare. Dar asta nu e nici pe departe totul ! E într-adevăr revoltător felul în care tratează societatea contemporană marea masă a săracilor. Ei sînt atrași în marile orașe, unde respiră un aer mai prost decît în satul lor de baștină. Sînt trimiși în cartiere în care, din pricina construcției lor, primenirea aerului se face mult mai anevoie decît în toate celelalte. Sînt lipsiți de orice mijloc de curățenie ; sînt lipsiți de apă, căci conductele se instalează numai contra plată, iar apa rîurilor este atît de murdară, încît nu poate servi în scopuri de igienă ; sînt siliți să arunce în stradă toate resturile și gunoaiile, toate lăturile, ba adesea chiar și murdăriile cele mai dezgustătoare și excrementele, dat fiind că li se ia orice posibilitate de a scăpa altfel 'de ele ; în felul acesta sînt siliți să-și infecteze propriile lor cartiere. Dar nu numai atît. Asupra sărăcimii se abat toate nenorocirile. Dacă în genere orașele sînt aglomerate, apoi *sărăcimea* este cu deosebire îngrămădită într-un spațiu restrîns. Nu-i destul că sînt siliți să respire pe străzi un aer viciat ; societatea îi mai înghesuie și cu zecile într-o singură încăpere, așa că aerul pe care îl respiră noaptea devine de-a dreptul sufo-

cant. Li se dau locuințe igrasioase, o pivniță nenorocită, în care apa mustește pe jos, sau o cămăruță într-un pod, în care apa pătrunde pe sus. Pentru ei, casele sînt construite în așa fel, încît aerul nu se poate niciodată primumeni. Ei au parte de haine proaste, zdrențuite sau aproape zdrențuite și de alimente proaste, falsificate și greu de digerat. Sînt expuși emoțiilor celor mai puternice, alternanțelor bruște între teamă și speranță, sînt hăituiți ca vînatul și nu sînt niciodată lăsați în pace să se bucure în tihnă de viață. Li se interzic toate plăcerile, în afara plăcerii sexuale și a beției; în schimb, sînt siliți să muncească zilnic pînă la completa istovire a tuturor forțelor intelectuale și fizice, și astfel sînt îmboldiți în permanență la excesele cele mai nesocotite în singurele două plăceri care le sînt accesibile. Și dacă toate acestea nu reușesc să-i dea gata, dacă rezistă la toate mizeriile, atunci cad victimă șomajului provocat de vreo criză, care le ia și pușinul pe care-l mai avuseseră pînă atunci.

Cum ar putea clasa mai săracă să fie sănătoasă și să aibă o viață lungă în asemenea condiții? La ce altceva ne putem aștepta decît la o mortalitate anormal de mare, la neîntrerupte epidemii, la o debilitare fizică progresivă a generațiilor de muncitori? Să vedem cum stau lucrurile în realitate.

Din toate părțile ni se confirmă faptul că locuințele muncitorilor, situate în cartierele mizere ale orașului, împreună cu celelalte condiții de trai ale acestei clase sînt pricina multor boli. Articolul citat mai sus din „Artizan” afirmă, cu drept cuvînt, că bolile de plămîni sînt urmarea inevitabilă a unor asemenea rînduiri și că sînt într-adevăr deosebit de frecvente printre muncitori. Că aerul viciat al Londrei, și îndeosebi al cartierelor muncitorești, favorizează în cea mai mare măsură dezvoltarea tuberculozei o arată înfățișarea de ofticoși a atîtor indivizi pe care îi întilnești pe stradă. Dacă colinzi străzile dis-de-dimineață, la ora cînd toată lumea merge la lucru, ești izbit de numărul de oameni pe fața căroră tuberculoza a imprimat urme mai mult sau mai pușin adînci. Nici chiar la Manchester oamenii nu arată *astfel*; aceste spectre palide, deșirate, cu pieptul îngust și ochii înfundați, de care te lovești la tot pasul, aceste fețe supte, fără vlagă, fără pic de energie le-am văzut într-un număr atît de mare numai la Londra, cu toate că și în orașele industriale din nord tuberculoza seceră în fiecare an o mulțime de victime. O concurență serioasă îi face tuberculozei, în afara altor boli pulmonare și a scarlatinei, boala care face cele mai înspăimîn-

tătoare ravagii printre muncitori, anume tifosul. Potrivit rapoartelor oficiale asupra stării sanitare a muncitorimii, această boală răspîndită este consecința directă a stării proaste a locuințelor în ceea ce privește aerisirea, canalizarea și curățenia. Acest raport — care, să nu se uite, este întocmit de cei mai de seamă medici ai Angliei după indicațiile altor medici —, acest raport afirmă că o singură curte prost aerisită, o singură fundătură fără scurgere, mai ales atunci cînd locatarii ei locuiesc înghesuți și cînd în apropiere se găsesc materii organice în descompunere, poate deveni și devine chiar în majoritatea cazurilor focar de febră. Această febră are aproape pretutindeni același caracter și se dovedește a fi în mai toate cazurile tifos clasic. Ea bîntuie în cartierele muncitorești din toate orașele mari și chiar în unele străzi prost construite și prost întreținute din localități mai mici, dar cea mai mare răspîndire o are în cartierele mizere, cu toate că face ici-colo cîte o victimă și în cartierele mai bune. La Londra tifosul bîntuie de multă vreme; violența neobișnuită a epidemiei din 1837 a fost pricina raportului oficial menționat. Potrivit raportului anual al doctorului *Southwood Smith* cu privire la spitalul de tifici din Londra în 1843, numărul pacienților tratați a fost de 1.462, deci cu 418 mai mulți decît în oricare din anii precedenți. În părțile umede și murdare ale cartierelor din estul, nordul și sudul Londrei, această boală a bîntuit cu furie. Mare parte din bolnavi erau muncitori veniți de la țară, care în timpul drumului și după sosire înduraseră cele mai grele lipsuri, dormiseră în stradă pe jumătate goi și lihniiți de foame, nu găsiseră de lucru, și astfel căzuseră pradă febrei. Acești oameni au fost aduși la spital atît de slăbiți, încît a trebuit să li se administreze o cantitate mare de vin, coniac, preparate de amoniu și alte stimulente. 16,5% din numărul total de bolnavi au murit. Această febră primejdioasă bîntuie și la Manchester; în cartierele muncitorești mai mizerabile din Orașul vechi, Ancoats, Little Ireland etc., ea nu dispăre aproape niciodată; totuși aici, ca de altfel și în celelalte orașe *din Anglia*, nu atinge proporțiile la care ne-am putea aștepta. În schimb, în Scoția și în Irlanda tifosul bîntuie cu o violență care întrece orice închipuire; la Edinburgh și la Glasgow a bîntuit cu o furie deosebită în 1817, după epoca de scumpete, și în 1826 și 1837, după crizele comerciale; de fiecare dată, după o perioadă de aproximativ 3 ani de maximă intensitate, a scăzut pentru un răstimp oarecare; la Edinburgh, în timpul epidemiei din 1817

s-au îmbolnăvit de tifos aproximativ 6.000 de persoane, iar în timpul epidemiei din 1837 aproximativ 10.000 de persoane, și la fiecare repetare a epidemiei a crescut nu numai numărul bolnavilor, dar și virulența bolii și procentul cazurilor mortale *. Însă ravagiile făcute de boală în perioadele precedente par să fi fost cu totul neînsemnate în comparație cu furia cu care a izbucnit ea după criza din 1842. O șesime din sărăci-mea întregii Scoții s-a îmbolnăvit de tifos, iar boala a fost răspândită dintr-un loc într-altul și o iuțeață înspăimântătoare datorită cerșitorilor vagabonzi ; ea n-a atins însă clasele de mijloc și de sus ale societății. În două luni s-au înregistrat mai multe cazuri de boală decît în cursul celor 12 ani precedenți. La Glasgow, în 1843 s-au îmbolnăvit de tifos 32.000 de persoane, adică 12% din populație, dintre care au murit 32%, în timp ce la Manchester și la Liverpool mortalitatea nu atinge de obicei mai mult de 8%¹.

Crizele bolii se produceau în ziua a șaptea și a cincisprezecea ; în timpul acesteia din urmă pacientul devenea de obicei galben, fapt pe care autoritățile medicale îl consideră drept dovadă că originea bolii trebuie căutată și în enervarea și în melinștea sufletească **. Aceste febre epidemice bin-tuie și în Irlanda. Într-un interval de 21 de luni, în 1817—1818, au trecut prin spitalul din Dublin 39.000 de bolnavi de tifos, iar într-unul din anii următori, după cum arată șeriful Alison (în volumul 2 din „Principles of Population” ***), chiar 60.000. În localitatea Cork spitalul de tifici a trebuit să interneze în 1817—1818 a șaptea parte din populație ; în aceeași perioadă a fost contaminată la Limerick un sfert din populație, iar în cartierul sărac din Waterford ¹⁹/₂₀ din populație ****.

Dacă ne amintim care sînt condițiile de trai ale muncitorilor, dacă ne gîndim cît de înghesuite sînt locuințele lor, cît de ticsit de oameni e fiecare colțisor, cum dorm bolnavi și sănătoși în aceeași încăpere, pe același așternut, nu putem decît să ne mirăm că o boală molipsitoare ca tifosul nu se propagă încă mai mult. Și dacă ținem seamă de faptul cît de redusă este asistența medicală care stă la îndemîna bolnavilor, cît de mulți sînt lipsiți de orice sfat medical și nu

* Dr. Alison, „Manag[ement] of [the] Poor in Scotland” [Administrația săracilor din Scoția].

** Dr. Alison, într-un articol citit la York, la „British Association for the Advancement of Science” [„Societatea engleză pentru progresul științei”], octombrie 1844.

*** „Principiile populației”. — Nota Trad.

**** Dr. Alison, „Manag[ement] of [the] Poor in Scotland”.

cunosc nici cele mai elementare prescripții dietetice, atunci ne cuprinde mirarea că mortalitatea nu-i mai mare. Dr. Alison, care cunoaște foarte bine această boală, o atribuie exclusiv mizeriei și situației nenorocite a sărăcimii, după cum reiese și din raportul citat mai sus ; el susține că lipsurile și nesatisfacerea în măsură suficientă a necesităților vitale sînt acelea care pregătesc terenul pentru contagiune, făcînd epidemia și mai virulentă și răspîndind-o cu repeziciune. El dovedește că o perioadă de lipsuri — criză comercială sau recoltă proastă — a provocat de fiecare dată, în Scoția, ca și în Irlanda, izbucnirea epidemiei de tifos și că boala s-a abătut cu furie aproape exclusiv asupra clasei muncitoare. E demn de reținut că, după spusele sale, majoritatea victimelor tifosului sînt capi de familie, adică tocmai aceia de care familia se poate lipsi mai puțin ; același lucru îl declară mai mulți medici irlandezi citați de el.

O altă serie de boli își are cauza imediată nu atît în starea locuinței cît mai ales în alimentația muncitorului. Hrana acestuia, și așa greu de digerat, este cu desăvîrșire improprie pentru copiii mici ; totuși muncitorului îi lipsesc și mijloacele și timpul pentru a procura copiilor săi o hrană mai potrivită. La aceasta se mai adaugă obiceiul foarte răspîndit de a da copiilor rachiu sau chiar opiu. Toate acestea împreună cu celelalte condiții de viață dăunătoare dezvoltării fizice a copiilor dau naștere celor mai felurite boli ale aparatului digestiv, care lasă urme pentru toată viața. Aproape toți muncitorii sînt mai mult sau mai puțin suferinzi de stomac, și totuși sînt nevoiți să se hrănească mai departe cu aceleași alimente care au fost cauza îmbolnăvirii lor. De altfel, de unde ar putea ei să știe care e cauza ? Și chiar dacă ar cunoaște-o, cum ar putea să urmeze un regim mai potrivit atîta timp cît nu le sînt schimbate condițiile de viață și deprinderile ? Această digestie proastă dă naștere încă din copilărie unei alte serii de boli. De scrofuloză suferă aproape toți muncitorii, iar părinți scrofuloși au copii scrofuloși, mai ales cînd cauza primară a bolii se adaugă la predispoziția pentru scrofuloză pe care au moștenit-o. O altă consecință a alimentației insuficiente în perioada de dezvoltare este rahitismul (boală englezească, excrescențe noduroase ale articulațiilor), de asemenea foarte frecvent la copiii muncitorilor. Calcificarea oaselor e întîrziată, scheletul este în general stîmjenit în dezvoltarea lui, și pe lîngă fenomenele obișnuite de rahitism se întîlnesc destul de des cazuri de deformare a

picioarelor și a șirei spinării. Nu e nevoie să amintesc în ce măsură aceste boli sînt agravate de vicisitudinile cărora sînt expuși muncitorii din cauza fluctuațiilor comerțului, a șomajului și a reducerilor de salariu din timpul crizelor. Lipsa vremelnică de hrană suficientă, la care este expus orice muncitor cel puțin o dată în viață pentru o perioadă oarecare, nu face decît să agraveze consecințele alimentației proaste, dar totuși cantitativ suficiente. Copii care se satură doar pe jumătate tocmai în perioada în care au cea mai mare nevoie de hrană — și cîți dintr-aceștia nu găsim în timpul fiecărei crize, ba chiar și în perioadele de înflorire comercială! —, astfel de copii nu se poate să nu fie foarte debili, scrofuloși și rahitici. Și că așa se întîmplă ne-o arată aspectul lor. Lipsa de îngrijire la care e condamnată marea masă a copiilor de muncitori lasă urme adînci și duce la debilitarea întregii generații de muncitori. Dacă mai adăugăm îmbrăcămintea nepotrivită a acestei clase și imposibilitatea, mai accentuată în ceea ce o privește, de a se feri de răceli, apoi nevoia de a munci pînă cînd îi doboară boala, mizeria și mai mare a familiei în caz de boală, precum și lipsa aproape generală a oricărei asistențe medicale — ne vom putea forma o imagine aproximativă asupra stării sănătății muncitorilor englezi. De urmările dăunătoare ale anumitor ramuri de muncă, în condițiile în care se muncește în ele astăzi, nici nu vreau să amintesc încă aici.

La cele de mai sus se adaugă și alte influențe care subminează sănătatea unui mare număr de muncitori. În primul rînd alcoolismul. Toate tentațiile, toate ispitele posibile se unesc pentru a-i împinge pe muncitori la beție. Rachiul este pentru ei aproape unicul izvor de bucurie și totul complotază pentru a i-l pune cît mai la îndemînă. Muncitorul se întoarce de la muncă obosit și sleit; găsește o locuință neospitalieră, igrasioasă, respingătoare și murdară; el are neapărată nevoie de o destindere, îi trebuie ceva în schimbul muncii, ceva care să-i îndulcească perspectiva zilei anevoioase de mîine; oboseala, dispoziția lui proastă și sumbră, cauzate de starea lui fizică proastă, mai ales de indigestie, sînt împinse la extrem de condițiile sale de trai în general, de nesiguranța zilei de mîine, de faptul că este la voia întîmplării și că nu poate face nimic pentru a-și îmbunătăți situația. Trupul lui istovit, slăbit din pricina aerului prost și a alimentației proaste, cere imperios un stimulent din afară; nevoia de societate și-o poate satisface numai la cîrciumă,

căci de alt loc unde să-și poată întâlni prietenii nu dispune. S-ar putea oare ca toate acestea să nu-l îndemne pe muncitor la beție, să nu-l facă incapabil să reziste tentațiilor băuturii? Este, dimpotrivă, o necesitate morală și fizică ca în astfel de condiții mare parte din muncitori să cadă în mod inevitabil în ghearele alcoolismului. Abstracție făcând de motivele mai mult fizice care-l împing pe muncitor la beție, exemplul mării mase, educația neglijată, imposibilitatea de a apăra tineretul de ispită, adeseori influența directă a unor părinți alcoolici, care ei înșiși își deprind copiii cu țuică, certitudinea că în beție uită mizeriile și calvarul vieții cel puțin pentru câteva ore, cât și altele alte împrejurări, influențează atât de puternic în acest sens, încât într-adevăr muncitorilor nu li se poate lua în nume de rău înclinarea spre băutură. Aici alcoolismul a încetat să fie un viciu de care îl poți face răspunzător pe vicios; el devine un fenomen, consecința necesară, inevitabilă a unor anumite condiții care acționează asupra unui obiect fără voință cel puțin în fața acestor condiții. Răspunderea să o poarte cei care l-au redus pe muncitor la starea de simplu obiect. Dar pe cât de inevitabil e ca un mare număr de muncitori să cadă pradă alcoolismului, pe atât de inevitabile sînt și efectele distrugătoare pe care acesta le are asupra spiritului și trupului victimelor sale. Alcoolismul alimentează predispoziția la boală, izvorită din condițiile de trai ale muncitorilor; el înlesnește în cea mai mare măsură dezvoltarea afecțiunilor pulmonare și intestinale, precum și izbucnirea și propagarea tifosului.

O altă cauză a suferințelor fizice ale clasei muncitoare constă în imposibilitatea de a beneficia, în caz de boală, de o asistență medicală competentă. E drept că o mulțime de instituții filantropice caută să remedieze această lipsă; așa, de pildă, spitalul din Manchester îngrijește anual aproximativ 22.000 de bolnavi, parte din ei internîndu-i, iar la o parte acordîndu-le medicamente și consultații medicale, dar ce înseamnă aceste ajutoare pentru un oraș în care, după socotelile lui Gaskell *, trei sferturi din populație are nevoie în fiecare an de ajutor medical? Medicii englezi cer onorarii mari, iar muncitorii nu au de unde să le plătească. Deci, muncitorii sau nu sînt în stare să ia nici o măsură, sau sînt siliți să recurgă la șarlatani și la leacuri băbești ieftine, care cu timpul mai mult le strică decît le ajută. O sumedenie de

* „[The] Manufacturing Population of England” [„Populația industrială din Anglia”], c. 8.

asemenea șarlatani își fac mendrele în toate orașele Angliei, recrutându-și, cu ajutorul anunțurilor, al afișelor și al altor trucuri, o clientelă din păturile mai sărace. În afară de aceasta se mai vînd însă o multime de așa-zise medicamente brevetate (patent medicines) pentru tot soiul de boli existente și inexistente : pilulele Morrison, pilulele vitale Parr, pilulele dr. Mainwaring și o mie de alte pilule, esențe și balsamuri, care au toate proprietatea de a lecu orice boală din lume. E drept că aceste medicamente conțin arareori substanțe cu adevărat vătămătoare, dar, luate prea des și în cantități prea mari, ele dăunează totuși adeseori organismului și, dat fiind că muncitorilor neștiutori li se repetă în toate anunțurile că cu cît vor lua mai multe, cu atît mai bine, să nu ne prindă mirarea dacă ei consumă în permanență, cu și fără motiv, cantități mari de pilule. Nu e ceva neobișnuit ca fabricantul pilulelor vitale Parr să vîndă într-o săptămînă 20.000 pînă la 25.000 de cutii din acest leac-minune — și lumea le ia, unul contra constipației, altul contra diareei, contra febrei, a debilității și a tuturor bolilor posibile. Intocmai cum țărani noștri germani își pun ventuze sau își iau sînge în anumite antimpuri, la fel iau acum muncitorii englezi medicamentul lor brevetat, dăunîndu-și lor înșiși și umflînd cu banii lor buzunarul fabricantului respectiv. Unul dintre cele mai dăunătoare medicamente brevetate de acest fel este o poțiune preparată cu substanțe conținînd opiu, și în special laudanum, care se vinde sub numele de „Godfrey's Cordial”. Femeile care lucrează acasă și-și îngrijesc copiii lor sau ai altora le dau această poțiune ca să stea liniștiți și, cum cred unii, să se fortifice. Deseori ele încep acest tratament îndată după nașterea copilului și, fără să cunoască urmările dăunătoare ale acestui „cardiotonic”, îi doftoricesc pe copii pînă ce mor. Cu cît organismul copilului devine mai insensibil față de opiu, cu atît se măresc dozele care i se administrează. Cînd „cordialul” nu mai ajută, i se dă copilului chiar laudanum pur, uneori 15—20 de picături deodată. Coronerul * din Nottingham a declarat în fața unei comisii guvernamentale **

* — procurorul. — *Nota Trad.*

** „Report of Commission of Inquiry into the Employment of Children and Young Persons in Mines and Collieries and in the Trades and Manufactures in which Numbers of them work together, not being included under the Terms of the Factories' Regulation Act”. First and Second Reports. [„Raportul comisiei pentru cercetarea folosirii copiilor și a persoanelor tinere în mine și în acele ateliere și industrii în care muncesc mulți dintre ei și care nu intră în prevederile legii pentru regle-

că un singur farmacist preparase, după propriile sale declarații, într-un singur an 13 chintale de sirop pentru „Godfrey's Cordial”. Ne putem lesne închipui ce urmări are un asemenea tratament asupra copiilor. Ei devin palizi, se ofilesc, slăbesc și de cele mai multe ori mor înainte de a împlini doi ani. Acest medicament este folosit pe scară largă în toate orașele mari și în regiunile industriale ale Angliei.

Consecința tuturor acestor influențe este o debilitare fizică generală a muncitorilor. Arareori găsești printre ei oameni zdraveni, bine făcuți și sănătoși, cel puțin printre muncitorii industriali, care în majoritatea lor lucrează în încăperi închise, și numai despre aceștia vorbim aici. Mai toți sînt pîrpirii, cu osatura colțuroasă, dar nu puternică, slabi, palizi și cu mușchii moleșiți de febră, în afara acelor care-i încordează îndeosebi în munca lor. Aproape toți au o digestie proastă și, în consecință, sînt mai mult sau mai puțin ipohondrici, posomorîți. Organismul lor slăbit nu este în stare să lupte cu boala, și din această cauză se îmbolnăvește foarte lesne. De aceea îmbătrînesc devreme și mor tineri. Tabelele de mortalitate constituie o dovadă de netăgăduit a acestei stări de lucruri.

Potrivit raportului șefului serviciului stării civile G. Graham, mortalitatea anuală din întreaga Anglie și din Țara Galilor este ceva mai mică de $2\frac{1}{4}\%$ adică din 45 de oameni moare unul în fiecare an*. Aceasta cel puțin era media anilor 1839—1840 — în anul următor mortalitatea a scăzut puțin, reducîndu-se la unul la 46. În orașele mari proporția este însă cu totul alta. Am în fața mea tabele oficiale de mortalitate (publicate în ziarul „Manchester Guardian” din 31 iulie 1844), după care mortalitatea în cîteva orașe mari este următoarea: la Manchester, inclusiv Salford și Chorlton, 1 la 32,72, iar fără Salford și Chorlton 1 la 30,75; în Liverpool, inclusiv West-Derby (suburbia), 1 la 31,90 și fără West-Derby 1 la 29,90, în timp ce coeficientul mediu de mortalitate al tuturor districtelor amintite din Cheshire, Lancashire și Yorkshire — și

mentarea muncii în fabrici”. Primul și al doilea raport]. Grainger's Rept., second Rept. — citat de obicei ca „Children's Employment Commission's Rept.” [„Raportul comisiei pentru cercetarea muncii copiilor”] — unul dintre cele mai bune rapoarte oficiale, care conține o sumedenie de fapte dintre cele mai prețioase, dar și dintre cele mai îngrozitoare. Primul raport a apărut în 1841, al doilea, doi ani mai tîrziu.

* „Fifth Annual Report of [the] Registrar Gen[eral] of Births, Deaths and Marriages” [„Al cincilea raport anual al ofițerului stării civile cu privire la nașteri, decese și căsătorii”].

acestea includ o mulțime de districte în întregime sau pe jumătate rurale, în plus multe orașe mici — cu o populație de 2.172.506 locuitori, este de 1 la 39,80. Cît de proaste sînt condițiile de trai ale muncitorilor de la orașe ne arată mortalitatea din Prescott, în Lancashire, un district locuit de mineri, care, dat fiind că munca în mine nu e prea sănătoasă, se află, în ceea ce privește sănătatea, sub nivelul ținuturilor agricole. Dar fiindcă muncitorii locuiesc la țară, mortalitatea e de 1 la 47,54, deci aproape cu 2¹/₂ mai mică decît media întregii Anglii. Toate aceste date sînt luate din tabelele de mortalitate din 1843. Indicele de mortalitate este și mai ridicat în orașele din Scoția: la Edinburgh mortalitatea era în 1838—1839 de 1 la 29, ba în 1831, numai în Orașul vechi ea era de 1 la 22; la Glasgow, după cifrele doctorului Cowan (*Vital Statistics of Glasgow* *⁶⁹), media era, începînd din 1830, de 1 la 30, iar în anumiți ani de 1 la 24, ajungînd chiar pînă la 1 la 22. Că această uriașă scurtare a duratei mijlocii a vieții privește mai ales clasa muncitoare și că această medie a mortalității tuturor claselor este atenuată datorită mortalității scăzute a claselor de sus și de mijloc ni se confirmă din toate părțile. Unele dintre datele cele mai recente sînt acelea ale medicului P. H. Holland din Manchester, care a vizitat în misiune oficială ** suburbia Manchesterului Chorlton-on-Medlock. El a împărțit casele și străzile în trei categorii, găsind următoarele deosebiri în ceea ce privește indicele de mortalitate:

	mortalitate
Prima categorie de străzi: Case cat. I	1 la 51
" " a II-a	1 " 45
" " a III-a	1 " 36
A doua categorie de străzi: Case cat. I	1 la 55
" " a II-a	1 " 38
" " a III-a	1 " 35
A treia categorie de străzi: Case cat. I	lipseșc
" " a II-a	1 la 35
" " a III-a	1 " 25

Din alte cîteva tabele prezentate de Holland rezultă că mortalitatea din străzile de categoria a II-a este cu 18% și cea

* Statistica longevității la Glasgow. — *Nota Trad.*

** Compară cu „Report of Commission of Inquiry into the State of large Towns and populous Districts”, first Report, 1844, Appendix. [„Raportul comisiei de anchetă cu privire la situația din marile orașe și din districtele cu populație densă”, primul raport, 1844, anexă].

din străzile de categoria a III-a cu 68% mai ridicată decît cea din străzile de categoria I ; că mortalitatea în casele de categoria a II-a este cu 31% și cea din casele de categoria a III-a cu 78% mai ridicată decît în cele din categoria I ; că mortalitatea a scăzut cu 25% în străzile murdare după ce au fost curățate. El încheie cu observația foarte sinceră pentru un burghez englez :

„Dacă în unele străzi găsim o mortalitate de patru ori mai mare decît în altele și în categorii întregi de străzi o mortalitate de două ori mai ridicată decît în alte categorii ; dacă găsim, mai departe, că această mortalitate ridicată în străzile în stare proastă și scăzută în străzile bine întreținute rămîne aproape invariabil aceeași, nu putem să nu ajungem la concluzia că mase întregi de semeni de-ai noștri, sute de vecini de-ai noștri dintre cei mai apropiați sînt ucși (destroyed) anual din lipsa celor mai elementare măsuri de prevedere”.

Raportul asupra stării sanitare a clasei muncitoare conține date care dovedesc același lucru. La Liverpool, în 1840, durata medie a vieții în clasele de sus (gentry, professional men etc.) a fost de 35 de ani ; aceea a oamenilor de afaceri și a meseriașilor mai bine situați, de 22 de ani ; a muncitorilor, a salahorilor și a clasei exploatate în general, numai de 15 ani. Rapoartele parlamentare mai relatează o mulțime de fapte asemănătoare.

Cifrele care indică mortalitatea sînt atît de ridicate mai ales din cauza mortalității foarte mari a copiilor de muncitori. Organismul gingaș al copilului rezistă cel mai puțin la influențele nefaste ale condițiilor proaste de trai ; neglijanța copilului, cînd ambii părinți muncesc sau cînd unul dintre ei e mort, se face foarte curînd simțită ; de aceea nu e de mirare dacă, de pildă, la Manchester, conform ultimului raport menționat, peste 57% din copiii muncitorilor mor înainte de a împlini 5 ani, în timp ce dintre copiii claselor de sus mor numai 20%, iar în districtele rurale cifra medie a mortalității copiilor sub 5 ani aparținînd tuturor claselor nu atinge nici 32%* . Articolul din „Artizan” pe care l-am citat în mai multe rînduri ne dă, în această privință, date mai precise : comparînd proporția cazurilor mortale survenite în urma anumitor boli de copii la oraș cu cele de la țară,

* „Factories Inquiry Commission's Report”, 3rd. vol. Report of Dr. Hawkins on Lancashire [„Raportul comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici, vol. III. Raportul doctorului Hawkins despre Lancashire“], în care este citat ca garant dr. Robertson, „autoritatea cea mai competentă în materie de statistică din Manchester”.

autorul dovedește că în general în urma epidemiilor mortalitatea este de 3 ori mai ridicată la Manchester și Liverpool decât în districtele rurale; că la orașe bolile sistemului nervos sînt de 5 ori mai frecvente, iar bolile de stomac de 2 ori mai frecvente, în timp ce numărul cazurilor mortale survenite la oraș în urma bolilor de plămîni este în comparație cu cel de la țară în proporție de 2½ la 1. Cazurile de mortalitate infantilă survenite în urma vărsatului, pojarului, tusei convulsive și scarlatinei sînt de 4 ori mai numeroase la oraș; cele survenite în urma hidrocefaliei de 3 ori, iar cele provocate de spasme de 10 ori mai numeroase. Pentru a mai cita o autoritate marcantă, reproduc mai jos un tabel pe care îl dă doctorul Wade în a sa „History of the Middle and Working Classes” * (Londra, 1835, ed. a 3-a), luînd datele din raportul din 1832 al comisiei parlamentare pentru cercetarea muncii în fabrici.

Indicele de mortalitate la 10.000 de oameni	Sub 5 ani	5—19	20—39	40—59	60—69	70—79	80—89	90—99	100 și peste
În comitatul Rutland — district agricol sănătos..	2.865	891	1.275	1.299	1.189	1.428	938	112	3
În comitatul Essex — district agricol mlăștinis ..	3.159	1.110	1.526	1.413	963	1.019	630	77	3
În orașul Carlisle 1779—1787, înainte de introducerea fabricilor.	4.408	911	1.000	1.201	940	826	533	153	22
În orașul Carlisle după introducerea fabricilor ..	4.738	930	1.261	1.134	677	727	452	80	1
În orașul Preston, oraș industrial..	4.947	1.136	1.379	1.114	553	532	298	38	3
În orașul Leeds, oraș industrial..	5.280	927	1.228	1.198	593	512	225	29	2

În afara acestor boli, care sînt consecința inevitabilă a actualei lipse de îngrijire și a oprîmării clasei sărace, mai

* „Istoria clasei de mijloc și a clasei muncitoare”. — *Nota Trad.*

sînt însă și alte cauze care contribuie la creșterea mortalității în rîndurile copiilor mici. În multe familii femeia lucrează în afara casei, ca și bărbatul, de aceea copiii sînt neglijăți cu totul, rămîn închiși în casă sau sînt dați în grija altora contra plată. Nu e de mirare deci că sute dintre acești copii pier în urma a tot felul de accidente. Nicăieri nu mor atîția copii striviți sub roțile trăsurilor sau sub copitele cailor, nicăieri nu mor atîția copii în urma căzăturilor, înecați sau arși de vii ca în marile orașe ale Angliei. Foarte adesea copiii mor în urma arsurilor sau opăriți cu apă fierbinte : la Manchester, în lunile de iarnă se înregistrează aproape în fiecare săptămînă cîte un caz. Ele sînt frecvente și la Londra, însă ziarele le relatează rar. Am la îndemînă doar o informație din „Weekly Dispatch”, numărul din 15 decembrie 1844, potrivit căreia în săptămîna de la 1 la 7 decembrie s-au întîmplat șase asemenea cazuri. Acești sărmani copii, care pier de o moarte atît de groaznică, sînt pur și simplu victimele dezorganizării noastre sociale, victime ale claselor avute, interesate în menținerea acestei dezorganizări. Totuși e greu de spus dacă această moarte groaznică, în chinuri, nu a fost o binefacere pentru copii, în măsura în care i-a scăpat de o viață întregă de chin și mizerie, bogată în suferințe și săracă în plăceri. Iată pînă unde au ajuns lucrurile în Anglia, iar burghezia citește zilnic toate acestea în ziare și nici nu-i pasă. Dar nici nu va fi în drept să protesteze dacă, în urma mărturiilor oficiale și neoficiale pe care le-am citat aici și pe care burghezia *trebuie* să le cunoască, o acuz de-a dreptul de asasinat social. Ea are în față alternativa : ori să ia măsuri ca această înspăimîntătoare stare de lucruri să ia sfîrșit, ori să cedeze clasei muncitoare conducerea treburilor generale. Pentru cea de-a doua alternativă nu e de fel dispusă, pe cînd pentru prima — atîta timp cît rămîne burghezie și cît va fi stăpînită de prejudecăți burgheze — nu are puterea necesară ; căci dacă acum, după ce au căzut sute de mii de jertfe, burghezia s-a hotărît să ia în sfîrșit cîteva măsuri neînsemnate de prevedere pentru viitor, emițînd „Metropolitan Buildings Act”⁹⁰, care limitează, cel puțin întrucîtva, îngrămădirea neomenoasă a locuințelor, dacă se fălește cu măsuri care, departe de a smulge răul de la rădăcină, nu reprezintă nici măcar măsuri de poliție sanitară elementară — ea nu se va putea sustrage totuși acuzării. Burghezia engleză are de ales între alternativa de a guverna în *ciuda* acuzării irefutabile de asasinat

cu care e stigmatizată, sau de a abdica în favoarea clasei muncitoare. Pînă în prezent ea a preferat prima alternativă.

Să trecem de la condițiile fizice de viață ale muncitorilor la cele spirituale. Dacă burghezia le lasă din viață numai strictul necesar, să nu ne mire că și educația pe care le-o dă se reduce la atît cît cer interesele ei. Și nu s-ar putea spune că e prea darnică. În Anglia există extrem de puține posibilități de instruire în raport cu numărul populației. Puținele școli săptămînale care stau la dispoziția clasei muncitoare nu pot fi frecventate decît de o minoritate; în afară de aceasta sînt și proaste; învățătorii — muncitori ieșiți din serviciu din cauză de vîrstă și alți oameni nepotrivii, deveniți dascăli numai ca să aibă cu ce trăi — sînt în cea mai mare parte ei înșiși lipsiți de cunoștințele cele mai elementare, de educația morală atît de necesară unui învățător și nu sînt supuși nici unui control public. Și aici domnește libera concurență și, ca întotdeauna, bogații trag foloasele, iar săracii, pentru care concurența nu este tocmai liberă și care nu au cunoștințele necesare pentru a putea aprecia, se aleg cu ponoasele. Obligativitatea învățămîntului nu există nicăieri; în fabrici, după cum vom vedea, ea există numai pe hîrtie, și cînd în sesiunea din 1843 guvernul a vrut să traducă în fapt această aparentă obligativitate a învățămîntului, burghezia industrială s-a opus din răspuțeri, deși muncitorimea s-a pronunțat hotărît *pentru* obligativitatea învățămîntului. De altfel, un mare număr de copii lucrează toată săptămîna atît în fabrici cît și acasă, și de aceea nu pot frecventa școala. Cît despre *școlile serale*, pe care ar trebui să le frecventeze cei care muncesc în timpul zilei, nu sînt frecventate aproape de loc, sau atunci cînd sînt nu aduc nici un folos. Ar fi într-adevăr exagerat să se ceară tinerilor muncitori, care s-au trudit timp de douăsprezece ore, să mai meargă la școală de la opt la zece seara. Iar cei care o fac, în cea mai mare parte adorm acolo, după cum constata Children's Empl[oyment] Rep[or]t* pe baza a sute de declarații. E drept că s-au deschis școli duminicale, însă și acestea duc lipsă de învățători și pot fi de folos numai celor care au învățat cîte ceva în școala săptămînală. Intervalul de la o duminică la alta este prea lung pentru ca un copil lipsit cu desăvîrșire de învățătură să nu fi uitat pînă la lecția următoare ceea ce a învățat cu opt zile înainte. Raportul prezentat de Children's Employment Commission aduce mii de măr-

* Raportul comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — *Nota Trad.*

turii, iar comisia însăși se pronunță în mod categoric în sensul că nici școlile săptămânale și nici cele duminicale nu corespund nici pe departe nevoilor națiunii. Acest raport aduce dovezi în ceea ce privește ignoranța care domnește în rindurile clasei muncitoare din Anglia, ignoranță la care nu ne-am fi așteptat nici măcar într-o țară ca Spania sau Italia. Și nici nu poate fi altfel: burghezia nu are ce spera, dar are de ce se teme de pe urma instruirii muncitorilor. Guvernul alocă din bugetul său uriaș de 55.000.000 l.st. înfima sumă de 40.000 l.st. pentru instrucția publică; și fără fanatismul sectelor religioase, care strică cel puțin tot atît cît drege pe ici-colo, sumele destinate învățămîntului ar fi și mai mizerabile. Așa însă, biserica anglicană își deschide școlile ei elementare, și fiecare sectă în parte pe ale ei, cu singurul scop de a reține în sînul ei pe copiii coreligionarilor și de a răpi pe ici pe colo, dacă se poate, celorlalte secte vreun biet suflet de copil. Consecința este că religia, și tocmai latura ei cea mai stearpă — polemica —, este socotită cea mai importantă materie de învățămînt, iar memoria copiilor este îmbîcsită cu dogme de neînțeles și cu tot felul de subtilități teologice și că sectarismul și bigotismul fanatic sînt trezite în mintea copilului din anii cei mai fragezi, în timp ce orice învățătură rațională, spirituală și morală este neglijată în chip rușinos. Muncitorii au cerut nu o dată parlamentului introducerea învățămîntului public laic și ca religia să rămînă pe seama preoților fiecărei secte — pînă în prezent n-au găsit însă nici un guvern care să le fi acordat așa ceva. Foarte firesc. Ministrul este sluga prea plecată a burgheziei, iar aceasta se împarte în nenumărate secte; fiecare sectă însă îi acordă muncitorului instrucția — periculoasă altmînteri — numai dacă acesta acceptă să ia și antidotul dogmelor specifice respectivei secte. Și, intrucît aceste secte își dispută pînă în ziua de azi supremația, clasa muncitoare rămîne deocamdată fără instrucție. E drept că fabricanții se fălesc că i-ar fi învățat să citească pe cei mai mulți dintre muncitori, dar despre ce fel de citit e vorba vedem din raportul prezentat de Comisia pentru cercetarea muncii copiilor. Cine cunoaște alfabetul spune că știe să citească, și cu asta fabricanții se declară satisfăcuți. Și dacă ținem seamă de ortografia engleză confuză, care face ca cititul să fie o adevărată artă, pe care ți-o însușești numai după un studiu îndelungat, atunci ignoranța clasei muncitoare devine explicabilă. Foarte puține persoane știu să scrie și chiar

foarte mulți oameni „culți” nu știu să scrie ortografic. În școlile duminicale ale bisericii anglicane, ale quakerilor și în ale multor altor secte nu se predă de loc scrisul, „pentru că el ar constitui o ocupație prea lumească pentru duminică”. Cum stau lucrurile în general cu instrucția pe care o capătă muncitorul ne vor arăta câteva exemple. Ele sînt luate din raportul prezentat de Comisia pentru cercetarea muncii copiilor, raport care, din păcate, nu se referă la industria de fabrică propriu-zisă.

„La Birmingham — declară comisarul Grainger — copiii pe care i-am examinat sînt cu toții complet lipsiți de orice s-ar putea numi pe departe o educație utilă. Cu toate că în aproape toate școlile nu se predă decît învățămînt religios, chiar și în acest domeniu copiii dovedeau în general ignoranța cea mai crasă”. „La Wolverhampton — povestește comisarul Horne — am întîlnit, printre altele, următoarele cazuri : o fetiță de 11 ani care frecventase o școală săptămînală și una duminicală «nu a auzit niciodată de altă lume, de rai sau de viața de apoi» ; altul, un băiat de 17 ani, nu știa cît fac de 2 ori 2 și nu a putut să spună cîți farthings (un sfert de penny) sînt cuprinși în două pence nici chiar atunci cînd i s-au pus banii în mînă. Cîțiva băieți nu auziseră niciodată de Londra și nici chiar de Willenhall, deși această localitate se găsește la numai un ceas depărtare de orașul unde locuiau și comunică în permanență cu Wolverhampton. Alții nu auziseră niciodată numele reginei sau acela al lui Nelson, Wellington sau Bonaparte. E demn de reținut însă că chiar cei care nu auziseră niciodată despre Sf. Pavel, despre Moise sau Solomon erau perfect informați despre viața, faptele și personalitatea lui Dick Turpin, tilhar la drumul mare, și mai ales despre Jack Sheppard, hoțul care evadase din închisoare în mai multe rînduri. Un tînăr de 16 ani nu știa cît fac de 2 ori 2 sau cît fac 4 farthings, un tînăr de 17 ani susținea că 10 farthings sînt 10 jumătăți de pence, iar un al treilea, tot de 17 ani, răspunse scurt la cîteva întrebări foarte simple că «nu știe nimic despre absolut nimic (he was ne judge o'nothin'»” (Horne, Raport. Anexă. Partea a II-a, Q. 18, nr. 216, 217, 226, 233 etc.).

Acești copii, care timp de 4—5 ani sînt chinuți cu dogme religioase, știu la sfîrșit tot atît cît știau și înainte.

Un copil „a frecventat regulat timp de cinci ani școala duminicală ; nu știe cine a fost Iisus Hristos, a auzit însă de numele acesta ; n-a auzit niciodată despre cei 12 apostoli, despre Samson, Moise, Aaron etc.” (loc. cit., Evid. p. q. 39, I. 33). Altul „a mers șase ani regulat la școală. Știe cine a fost Iisus Hristos, că a murit pe cruce și și-a vărsat sîngele pentru a-l mintui pe Mintuitorul nostru ; n-a auzit niciodată despre Sf. Petru sau Pavel” (loc. cit., p. q. 36, I. 46). Un al treilea „frecventase timp de 7 ani diferite școli duminicale, știa să citească numai în cărțile subțiri, cuvinte ușoare, monosilabice ; a auzit despre apostoli, nu știe dacă Sf. Pavel sau Sf. Ioan a fost unul dintre ei, însă Sf. John Wesley (fondatorul sectei metodiștilor) fără doar și poate că a fost etc.” (loc. cit., p. q. 34, I. 58). La întrebarea cine a fost Iisus Hristos, Horne a mai căpăt, printre altele, următoarele răspunsuri : „A fost Adam” ; „a fost un

apostol"; „a fost Fiul Domnului Mântuitorului (he was the Saviour's Lord's Son)", iar de la un tânăr de 16 ani: „A fost un rege al Londrei cu mulți, mulți ani în urmă".

La Sheffield Symons, membru al comisiei, i-a pus pe elevii școlii duminicale să citească; copiii nu erau în stare să spună ce-au citit, nici cine erau apostolii despre care tocmai citiseră. După ce le puse tuturor pe rînd întrebarea cu privire la apostoli fără să primească un răspuns just, un băiețel mai dezghețat exclamă sigur de sine:

„Eu știu, domnule, erau leproșii!" (Symons, Raport. Anexă. Partea I, pag. E. 22 și urm.).

Lucruri asemănătoare se relatează din regiunile industriei olăriei și din Lancashire.

Iată ce au făcut burghezia și statul pentru instruirea și educarea clasei muncitoare. Noroc că condițiile de viață ale acestei clase sînt de așa natură încît îi dau cunoștințe practice care nu numai că înlocuiesc bagajul de cunoștințe dobîndite în școală, dar fac inofensive confuzele idei religioase legate de el, ba chiar îi așază pe muncitori în fruntea mișcării naționale din Anglia. Nevoia te învață să te rogi, mai mult, să gîndești și să acționezi. Muncitorul englez, care abia știe să citească și încă mai puțin să scrie, își cunoaște totuși foarte bine propriile lui interese și pe acelea ale întregii națiuni; el cunoaște, de asemenea, interesele speciale ale burgheziei și știe la ce se poate aștepta de la ea. Dacă nu știe să scrie, știe însă să vorbească, și să vorbească în public; dacă nu știe să socotească, se descurcă, în schimb, în noțiunile de economie politică atît cît îi trebuie pentru ca să pătrundă intențiile burghezului adept al abolirii legilor cerealelor și ca să-l combată; dacă, cu toată osteneala popilor, problemele cerești îi rămîn foarte confuze, cu atît mai limpezi îi sînt problemele pămîntești, politice și sociale. Dar despre aceasta vom mai vorbi; acum să trecem la caracterizarea aspectului moral al muncitorilor noștri.

De bună seamă că educația morală, care în toate școlile Angliei este indisolubil legată de cea religioasă, nu poate da rezultate mai bune decît aceasta. Principiile cele mai simple, care reglementează pentru om relațiile dintre om și om, principii care, datorită condițiilor sociale, războiului tuturor împotriva tuturor, degenerază în cel mai îngrozitor haos, nu pot să nu-i rămînă cu totul neclare și străine muncitorului incult atunci cînd îi sînt prezentate de-a valma cu dogme religioase de neînțeles și sub forma religioasă a unei

porunci arbitrare și iraționale. După mărturiile tuturor autorităților, și în special ale Child. Empl. Comm., școlile aproape că nu influențează de loc moralitatea clasei muncitoare. Burghezia engleză este atât de lipsită de scrupule, atât de prostește mărginită în egoismul ei, că nu-și dă nici măcar osteneala să-i obișnuiască pe muncitori cu morala zilei, acea morală pe care ea singură și-a cîrpăcit-o, în propriul ei interes și pentru propria ei siguranță! Pînă și grija pentru propriile ei interese înseamnă prea multă osteneală pentru această burghezie leneșă și care se moleșește, pînă și asta i se pare de prisos. Fără doar și poate că va veni timpul cînd își va regreta neglijența, dar va fi prea tîrziu. Ea nu are însă nici un drept să se plîngă dacă muncitorii nu cunosc această morală și nu se conduc după ea.

În felul acesta clasa stăpînitore îi ostracizează și îi neglijează pe muncitori nu numai din punct de vedere fizic și intelectual, dar și din punct de vedere moral. Unica atenție care li se mai dă este legea, care pune mîna pe ei de îndată ce se apropie prea amenințător de burghezie; ca și împotriva fiarelor lipsite de rațiune, împotriva muncitorilor se întrebuițează *un singur* mijloc de educație: biciul, forța brutală, care nu convinge, ci intimidează numai. De aceea nu e de mirare dacă muncitorii, tratați ca niște fiare, sau devin într-adevăr niște fiare, sau își pot păstra conștiința și simțul demnității lor de om numai nutrind ura cea mai înverșunată și o revoltă interioară nepotolită împotriva burgheziei dominante. Ei rămîn oameni numai atîta timp cît simt minie împotriva clasei stăpînitore; devin animale de îndată ce se supun resemnați jugului ei, căutînd doar să-și facă mai plăcută viața de jug, fără a se gîndi să-l sfarme.

Iată, prin urmare, tot ce a făcut burghezia pentru instruirea și educarea clasei muncitoare — și dacă ținem seamă și de celelalte condiții de trai ale muncitorimii, de-abia nu-i vom putea lua în nume de rău înverșunarea ei împotriva clasei stăpînitore. Educația morală, care nu i se dă muncitorului în școală, nu i-o oferă nici celelalte condiții de viață — cel puțin *acea* educație morală care prețuiește ceva în ochii burgheziei. Întreaga sa situație și mediul în care trăiește sînt un îndemn puternic la imoralitate. Muncitorul e sărac, viața nu are nici un farmec pentru el, aproape toate plăcerile îi sînt interzise, rigorile legii nu-l mai sperie — de ce și-ar înfrîna deci poftetele sale, de ce i-ar lăsa pe bogătași să se bucure de avuțiile lor, în loc să-și însușească și el o

parte din ele? Ce motive ar avea proletarul să *nu* fure? Sună foarte frumos la ureche și burghezului îi e plăcut când aude vorbindu-se despre „caracterul sacru al proprietății”, dar pentru cel care nu are proprietate caracterul sacru al acesteia încetează de la sine. Zeul acestei lumi este banul. Burghezul îi ia proletarului banii, transformându-l astfel în realitate într-un ateu. Nu e de mirare că proletarul își dovedește ateismul nemairespectînd caracterul sacru și puterea acestui zeu pămîntesc. Și cînd sărăcia proletarului crește pînă la imposibilitatea satisfacerii celei mai elementare necesități vitale, pînă la mizerie și foamete, crește și tentația de a nu respecta nici un fel de ordine socială. În majoritatea cazurilor știu și burghezii acest lucru. *Symons* relevă * că sărăcia are asupra spiritului același efect distrugător pe care alcoolismul îl are asupra trupului, iar șeriful *Alison* arată clasei celor avuți în mod amănunțit care sînt pentru muncitori urmările necesare ale asupririi sociale**. Mizeria îl silește pe muncitor să aleagă între a muri de foame cu înțelul, a se sinucide pe loc sau a-și lua singur de unde poate ceea ce îi trebuie, cu alte cuvinte a fura. Să nu ne mire deci că cei mai mulți preferă să fure decît să moară prin înfometare sau să se sinucidă. Există, bineînțeles, și mulți muncitori cu destul simț moral care nu fură nici chiar cînd le-a ajuns cuțitul la os; aceștia fie că mor de foame, fie că se sinucid. Sinuciderea, care altădată era privilegiul vrednic de invidiat al claselor de sus, a ajuns la modă în Anglia și printre proletari, și o mulțime de oameni se sinucid pentru a scăpa de mizeria din care nu văd altă ieșire.

Dar mult mai demoralizantă decît sărăcia e pentru muncitorii englezi nesiguranța situației lor, nevoia de a trăi din salariu de azi pe mîine, într-un cuvînt tocmai ceea ce îi face *proletari*. Micii noștri cultivatori din Germania sînt și ei în mare majoritate săraci și îndură adesea lipsuri, sînt însă în mai mică măsură la voia întîmplării, au cel puțin ceva asigurat. Dar proletarul, care nu are nimic altceva afară de brațele sale, care cheltuiește azi ceea ce a cîștigat ieri, care depinde de tot felul de întîmplări, care n-are nici o garanție că va fi în stare să-și asigure necesitățile vitale cele mai elementare — orice criză, orice toană a patronului său îl poate face șomer —, proletarul este pus în situația cea mai

* „Arts and Artisans” [„Meșteșuguri și meșteșugari”].

** „Prin[ciples] of Popul[ation]” [„Principiile populației”], vol. II, pag. 196, 197.

revoltătoare, cea mai inumană pe care ne-o putem închipui. Interesul egoist al stăpînului îi asigură sclavului cel puțin existența; iobagul are oricum un petec de pămînt care îl hrănește, amîndoi avînd cel puțin garanția că nu vor muri de foame; proletarul însă nu are decît propriile lui forțe și în același timp este pus în imposibilitate de a le folosi în așa fel încît să se poată bizui pe ele. Tot ce poate face proletarul pentru îmbunătățirea propriei sale situații nu reprezintă decît o picătură în noianul de peripeții cărora le este expus și asupra cărora nu are nici o putere. El este victima pasivă a tot felul de împrejurări ce se combină între ele, și se poate socoti fericit dacă reușește să-și pună viața la adăpost măcar pentru un timp. Și bineînțeles că felul său de viață și caracterul său se modelează după aceste împrejurări. El caută să se mențină la suprafața acestui vârtej, să salveze ceea ce este omenesc într-însul, și aceasta o poate face numai răzvrătindu-se * împotriva burgheziei, împotriva clasei care-l exploatează atît de necruțător și-l lasă apoi în voia soartei, care încearcă să-l constrîngă să rămînă în această situație nedemnă de un om, — sau renunță să mai lupte împotriva acestei situații, socotind această luptă inutilă, și încearcă să profite pe cît poate de momentele prielnice. Nu-i folosește la nimic dacă economisește, căci el poate strînge în cel mai bun caz atît cît îi trebuie ca să se hrănească timp de cîteva săptămîni — și, odată rămas șomer, nu-și găsește de lucru în cîteva săptămîni. Să-și adune cu timpul avere nu poate, și dacă totuși ar reuși, atunci ar înceta să mai fie muncitor și altul i-ar lua locul. Ce alta îi rămîne deci de făcut, cînd primește un salariu mai bun, decît să trăiască bine? Pe burghezul englez îl miră și îl scandalizează la culme viața largă pe care o duce muncitorul cînd salariile cresc — totuși este nu numai foarte firesc, ci și foarte rațional ca oamenii să se bucure de viață atunci cînd pot, în loc să strîngă comori care nu le folosesc la nimic și care, în cele din urmă, sînt roase de molii și de rugină, adică înghițite de burghezie. Dar o astfel de viață e mai demoralizantă ca oricare alta. Ceea ce spune Carlyle despre muncitorii din filaturile de bumbac este valabil pentru toți muncitorii din industria engleză:

* Vom vedea mai tîrziu cum răzvrătirea proletariatului împotriva burgheziei a fost consfințită în Anglia prin legea privitoare la dreptul de asociere.

„Lor astăzi le merge bine, mîine prost — un permanent joc de noroc ; de aceea și trăiesc ca jucătorii, azi în lux, mîine răbdînd de foame. O nemulțumire adîncă, mocrînd de revoltă, îi mistuie — simțămîntul cel mai mizerabil care poate sălășlui în pieptul cuiva. Comerțul englez cu convulsile și oscilațiile lui, care se răsfrîng asupra întregii lumi, se răspîndește cu imensa putere de Proteu a aburului, a făcut ca toate căile să fie nesigure pentru ei, ținîndu-i parcă într-o vrajă ; luciditatea, fermitatea, statornicia calmă, aceste daruri primare ale omului, le sînt străine... Lumea aceasta nu este pentru ei un cîmin ospitalier, ci o închisoare mohorîtă, plină de chinuri inutile și fără rost, de răzvrătire, supărare, înverșunare împotriva lor înșile și împotriva tuturor oamenilor. Este oare aceasta o lume cu pajiști și flori, creată și cirmuită de dumnezeu, sau un cazan sinistru care clocotește, plin de fumul vitriolului, de scamă de bumbac, de beție zgomotoasă, de mînie și de muncă istovitoare, creat și cirmuit de un diavol ?” *

Și mai departe, la pag. 40 :

„Dacă nedreptatea, trădarea adevărului, a realității și ordinii naturii este unicul rău sub soare, iar conștiința că suferi din cauza nedreptății — singurul sentiment insuportabil de dureros, întrebarea noastră capitală cu privire la situația muncitorilor s-ar reduce la următoarele : Sînt oare juste toate acestea ? Și înainte de toate : Ce cred muncitorii înșiși despre justiția acestor lucruri ? — Cuvintele lor sînt un răspuns destul de elocvent, iar faptele lor și mai mult... Revolta, pornirea bruscă, răzbunătoare, de răzvrătire împotriva claselor privilegiate, considerația din ce în ce mai mică pe care o acordă ordinelor autorităților lumesti, slăbirea credinței în învățăturile păstorilor lor spirituali cuprind din ce în ce mai mult starea de spirit a claselor de jos. Această stare de spirit poate fi condamnată, pedepsită, însă toți trebuie să recunoască că ea există într-adevăr, că e regretabilă și că, dacă lucrurile nu se vor schimba, ea va deveni funestă”.

În ceea ce privește faptele, Carlyle are perfectă dreptate ; greșește numai atunci cînd critică sălbatica înverșunare a muncitorilor împotriva claselor privilegiate. Această înverșunare, această mînie este mai curînd o dovadă că muncitorii își dau seama de caracterul degradant al situației lor, că nu vor să se lase coborîți la nivelul vitelor și că odată și odată se vor elibera din robia burgheziei. Lucrul acesta îl putem constata cu ușurință la cei care nu împărtășesc această mînie. Unii dintre ei se supun cu umilință soartei care i-a lovit, trăiesc pe cît posibil ca niște particulari de treabă, fără să se preocupe de restul lumii, ajută burghezia să-i ferece și mai tare în lanțuri pe muncitori și se situează pe plan spiritual la nivelul perioadei preindustriale, — alții se lasă în voia soartei, împinși de ea sau rîzîndu-și de ea, își pierd echilibrul lăuntric așa cum și-au pierdut ținuta exterioară, trăiesc fără a se sinchisi de nimic, îmbătîndu-se

* „Chartism”, pag. 34 și urm.

și ținându-se după fete. În ambele cazuri rezultatul e că se îndobitocesc. Aceștia din urmă contribuie, de altfel, în cea mai mare măsură la „extinderea rapidă a viciului”, de care se îngrozește atît de mult burghezia sentimentală, după ce ea însăși a dat naștere cauzelor care-l generează.

O altă pricină care-i demoralizează pe muncitori este faptul că sînt constrînși să muncească. Dacă activitatea productivă liber consimțită este suprema bucurie pe care o cunoaștem, munca forțată este cel mai cumplit și mai înjositor chin. Nimic nu e mai îngrozitor decît să fii obligat să faci în fiecare zi de dimineață pînă seara o muncă ce-ți repugnă. Și cu cît sentimentele omenesți ale muncitorului sînt mai puternice, cu atît mai urîtă îi va fi munca, pentru că resimte constrîngerea și inutilitatea ei în ceea ce-l privește pe dînsul. De ce muncește el oare? Pentru plăcerea de a crea? Dintr-un imbold firesc? Nicidecum. El muncește pentru bani, pentru un scop care nu are nimic comun cu munca însăși, el muncește pentru că trebuie să muncească, și pe deasupra muncește atîtea ore în șir și depune o muncă atît de monotonă, încît chiar și numai din această cauză munca îi devine un chin încă din primele săptămîni, dacă a mai păstrat vreun dram de simțămînt omenesc. Diviziunea muncii a intensificat, de altfel, efectele abrutizante ale muncii forțate. În cele mai multe ramuri de muncă activitatea muncitorului se limitează la o manipulare mărunță, pur mecanică, repetată din minut în minut, care rămîne aceeași timp de ani de zile*. Cel care din frageda-i copilărie a lucrat zi de zi, timp de douăsprezece ore și mai bine, gămălii de ace sau a pilit roți dințate și a mai și trăit în condițiile de trai ale proletarului englez, — cîte sentimente și facultăți omenesți își va fi păstrat el pînă la vîrsta de treizeci de ani? La fel și cu introducerea forței aburilor și a mașinilor. Activitatea muncitorului este ușurată, efortul muscular este redus, munca însăși devine neînsemnată, dar de o monotonie exasperantă. Ea nu-i lasă muncitorului loc pentru activitate spirituală, totuși îi cere o atenție atît de încordată, încît pentru a îndeplini bine munca nu se poate gîndi la nimic altceva. Cum s-ar putea ca condamnarea la o atare muncă, care absoarbe tot timpul de care dispune muncitorul, abia lăsîndu-i răgaz

* Să citez și aici mărturii aduse de burghezie? Aleg una singură, pe care o poate oricine controla în cartea lui *Adam Smith*: „Wealth of Nations” [„Avuția națiunilor”] (ediția citată), vol. 3, cartea a 5-a, cap. 1, pag. 297.

pentru mîncat și dormit, în nici un caz însă să facă mișcare în aer liber, să guste și el frumusețile naturii, ca să nu mai vorbim de o activitate intelectuală, cum s-ar putea ca o atare condamnare să nu-l coboare pe om la nivelul animalelor ? Muncitorul se găsește din nou în fața alternativei : sau se supune soartei, devenind un „bun muncitor” care servește „cu credință” interesele burghezului — și atunci se abrutizează fără doar și poate —, sau se împotrivește, luptînd din toate puterile pentru demnitatea sa de om ; și acest lucru este posibil numai în lupta împotriva burgheziei.

Și tuturor acestor cauze care au demoralizat cumplit clasa muncitoare li se adaugă o cauză nouă, menită să intensifice și mai mult această demoralizare, împingînd-o la culme : centralizarea populației. Scriitorii burgheziei engleze scot strigăte de indignare cînd e vorba de efectele nocive ale orașelor mari — acești Ieremia de-a-ndoaselea nu deplîng însă distrugerea orașelor, ci înflorirea lor. Șeriful *Alison* atribuie aproape toate relele acestui fapt, iar doctorul *Vaughan*, autorul cărții „*The Age of Great Cities*” * le atribuie în și mai mare măsură aceleiași cauze. Lucru firesc. Celelalte cauze care aveau un efect distrugător asupra fizicului și spiritului muncitorilor erau prea strîns legate de interesele clasei posedante. Dacă acești autori ar fi recunoscut drept cauză principală sărăcia, nesiguranța zilei de mîine, surmenajul și munca forțată, oricine, și chiar ei înșiși, ar trebui să-și răspundă : atunci să dăm săracilor proprietate, să le garantăm existența, să scoatem o lege împotriva muncii excesive ; și asupra acestui lucru burghezia nu poate cădea de acord. Cum însă marile orașe au crescut parcă de la sine și oamenii s-au instalat de bunăvoie în ele, încît nici n-ai zice că numai industria și clasa de mijloc, care a profitat de pe urma acesteia, au creat aceste orașe mari, clasei dominante îi este cît se poate de ușor să arunce vina tuturor relelor asupra acestei cauze, în aparență inevitabile. În realitate marile orașe nu fac decît să creeze condițiile pentru o dezvoltare mai rapidă și mai completă a răului care oricum exista dinainte, cel puțin în germene. *Alison* cel puțin mai păstrează destulă omenie ca să recunoască aceasta — el nu e un burghez în toată puterea cuvîntului, nu-i un industrial și liberal, ci numai un burghez tory, adică un semiburghez,

* „Veacul marilor orașe”. — *Nota Trad.*

și de aceea are uneori ochii deschiși acolo unde adevărații burghezi sînt cu desăvîrșire orbi. Să-i dăm cuvîntul :

„În orașele mari viciul dă frîu liber ispitelor sale, iar voluptatea își întinde mrejele, crima este încurajată de speranța de a se sustrage pedepsei și lenea de exemplele numeroase. Din simplitatea vieții de la țară, cei răi și ticăloși se refugiază aici, în aceste mari centre ale depravării omenești ; aici își găsesc ei victime pentru jосnicia lor și așteaptă un câștig drept răsplată a pericolelor la care se expun. Virtutea se ascunde în umbră și este asuprită, crima înflorește pentru că este descoperită cu greu, plăcerile imediate răsplătesc desfrîul. Cel ce străbate noaptea St. Giles sau colindă ulicioarele înghesuite ale Dublinului, cartierele mai sărace din Glasgow, va găsi confirmarea celor de mai sus și nu se va mira de numărul mare, ci de numărul mic al crimelor comise în lume... Principala cauză a depravării orașelor mari este caracterul contagios al exemplelor rele și greutatea de a ocoli ispitele viciului atunci cînd tînăra generație crește în contact zilnic și direct cu el. Nici bogații, eo ipso *, nu sînt mai buni ; puși în aceeași situație, nici ei nu ar putea rezista tentației, deosebita nenorocire a săracilor e că *sînt constrînși* să înfilnească la tot pasul formele ademenitoare ale viciului și ispitele plăcerilor oprite... Imposibilitatea dovedită de a ascunde în marile orașe generației tinere a clasei neavute farmecele viciului este cauza demoralizării“.

După o descriere mai amănunțită a moravurilor, autorul nostru continuă :

„Toate acestea nu-și au originea într-o depravare extraordinară a caracterelor, ci în natura aproape irezistibilă a ispitelor cărora le sînt expuși săracii. Bogații care critică purtarea săracilor ar ceda, desigur, tot atît de repede influențelor unor cauze asemănătoare. Există un grad de mizerie, un anumit fel de a se impune al păcatului cărora virtutea rareori li se poate opune și cărora mai ales tineretul nu le poate rezista. În aceste împrejurări răspîndirea viciului este aproape tot atît de sigură și adesea tot atît de rapidă ca și cea a contagiunii fizice“.

Și în alt loc :

„Din momentul în care clasele de sus au concentrat, în propriul lor folos, mase de muncitori într-un spațiu restrîns, molima crimei începe să se răspîndească extrem de rapid și de inevitabil. Ținînd seamă de educația religioasă și morală de care clasele de jos au actualmente parte, în majoritatea cazurilor ele nu pot fi muștrate pentru vina că cedează ispitelor ce le dau ghes mai mult decît pentru faptul că *sînt secerate de liios*“ **.

Ajunge ! Semiburghezul Alison denunță, deși într-o formă precaută, consecințele grave pe care orașele mari le au asupra dezvoltării moravurilor muncitorilor. Un altul, burghez sută în sută, om pe placul celor din liga împotriva legii

* — firește. — *Nota Trad.*

** „[The] Principles of Population“ [„Principiile populației“], vol. II, pag. 76 și urm., pag. 135.

cerealelor, doctorul *Andrew Ure**, demască cealaltă latură. El arată că viața în marile orașe înlesnește formarea de comploturi în rândurile muncitorilor, dând plebei putere. Dacă aici muncitorii nu sînt educați (adică educați în sensul supunerii față de burghezie), ei vor privi lucrurile unilateral, din punctul de vedere al unui egoism sinistru, lăsîndu-se cu ușurință seduși de demagogi șireți — ba vor fi chiar capabili să privească *pe cel mai mare binefăcător* al lor, pe capitalistul auster și plin de inițiativă, cu ochi invidioși și ostili. Aici poate folosi numai o educație justă, altminteri ne paște falimentul național și alte grozăvii, căci în asemenea condiții o revoluție muncitorească nu mai poate fi evitată. Temerile burghezului nostru sînt perfect îndreptățite. Dacă concentrarea populației acționează ca un stimulent și favorizează pînă și dezvoltarea claselor posedante, ea influențează cu atît mai puternic dezvoltarea muncitorimii. Muncitorii încep să se simtă în totalitatea lor ca o clasă, ei își dau seama că, deși luați în parte sînt slabi, totuși toți împreună alcătuiesc o forță; acest fapt duce la izolarea de burghezie, stimulează dezvoltarea unor concepții și idei proprii muncitorilor și poziției lor sociale; se trezește în ei conștiința că sînt oprimați, și muncitorii dobîndesc o importanță socială și politică. Marile orașe sînt focarul mișcării muncitorești; în ele au început muncitorii să reflecteze pentru prima oară asupra situației lor și să lupte împotriva ei, în ele a ieșit pentru prima oară la iveală contradicția dintre proletariat și burghezie, în ele s-au născut asociațiile muncitorești, cartismul și socialismul. Marile orașe au transformat boala organismului social, care la țară apare sub formă cronică, într-una acută, dezvăluind prin aceasta natura specifică a bolii și totodată adevăratul mijloc de a o lecu. Fără marile orașe și fără acel impuls pe care ele îl dau dezvoltării conștiinței sociale, muncitorii n-ar fi fost nici pe departe atît de înaintați cum sînt în prezent. Pe lîngă aceasta, ele au distrus ultima rămășiță a relațiilor dintre muncitori și patroni, fapt la care a contribuit și marea industrie prin înmulțirea numărului muncitorilor dependenți de un singur burghez. Bineînțeles că burghezia se tînguie de acest lucru, și pe bună dreptate, căci în relațiile de atunci burghezul era oarecum asigurat împotriva unei răzvrătiri a muncitorilor.

* „Philosophy of Manufactures” [„Filozofia manufacturii”]. Londra, 1835. — Vom mai avea ocazia să vorbim despre această faimoasă carte. Citatele noastre se găsesc la pag. 406 și urm.

El putea să-i exploateze și să-i domine după pofta inimii și pe deasupra mai conta și pe supunerea, pe recunoștința și pe afecțiunea acestor proști, dacă în afara salariului le mai acorda puțină amabilitate care nu-l costa nimic și eventual unele mici avantaje — toate acestea în aparență din pură bunătațe și exces de dărnicie, cînd în fond ele nu reprezentau nici a zecea parte din ceea ce le datora. Privit ca burghez izolat, pus în niște condiții pe care nu le-a creat el însuși, el și-a făcut, ce e drept, datoria, cel puțin în parte; dar ca membru al clasei care guvernează, care prin simplul fapt că *guvernează* răspunde de starea întregii națiuni și-și asumă sarcina de a apăra interesul general, burghezul nu și-a îndeplinit nici una dintre datoriile care decurg din poziția sa, ci, dimpotrivă, a exploatat pe deasupra întreaga națiune pentru interesele sale particulare. În relațiile patriarhale, care ascundeau cu fățarnicie sclavia muncitorilor, muncitorul trebuia să rămînă un simplu particular, fără viață sufletească proprie, ignorînd cu totul propriile lui interese. Abia cînd s-a rupt de patronul său, cînd a ieșit la iveală că e legat de el numai prin interesul particular, prin goana după cîștig a acestuia, abia cînd a fost înlăturată aparenta afecțiune, care nu rezistă nici la cea mai mică probă, muncitorul a început să devină conștient de poziția și de interesele sale și să se dezvolte în mod independent; abia atunci a încetat să mai fie sclavul burgheziei pînă și în gîndirea, în sentimentele și în manifestările sale. Și la aceasta a contribuit mai ales marea industrie și marile orașe.

Altă cauză care a avut o deosebită influență asupra caracterului muncitorului englez e imigrația irlandeză, de care am mai vorbit în acest sens. E drept că, pe de o parte, ea a degradat, după cum am văzut, pe muncitorii englezi, smulgîndu-i civilizației și înrăutățindu-le situația, dar, pe de altă parte, a contribuit tocmai prin aceasta la adîncirea prăpastiei dintre muncitori și burghezie și, prin urmare, la accelerarea crizei ce se apropia. Căci evoluția bolii sociale de care suferă Anglia este aceeași ca a unei boli fizice; ea evoluează după anumite legi, are crizele ei, dintre care ultima, și cea mai violentă, hotărăște soarta bolnavului. Și, întrucît națiunea engleză nu poate totuși să piară în această ultimă criză, ci, dimpotrivă, va ieși dintr-însa reînnoită și renăscută, este îmbucurător tot ceea ce duce boala la paroxism. De altfel, imigrația irlandeză mai contribuie la aceasta și prin temperamentul irlandez pasionat și vioi, pe

care îl încetățenește în Anglia și îl aduce în mijlocul clasei muncitoare engleze. Între irlandezi și englezi există în multe privințe aceeași deosebire ca între francezi și germani, iar amestecul dintre temperamentul irlandez, mai ușuratic, irascibil și pasionat, și cel englez, liniștit, perseverent, rațional, nu poate aduce cu timpul decît foloase ambelor părți. Egoismul brutal al burgheziei engleze s-ar fi păstrat mai mult timp în clasa muncitoare dacă aceasta n-ar fi fost influențată de temperamentul generos pînă la abnegație al irlandezului, stăpînit mai ales de sentimente, și dacă caracterul englez, rece, pur rațional, nu ar fi fost îndulcit, pe de o parte, prin amestecul cu sîngele irlandez, pe de altă parte prin raporturile zilnice obișnuite cu irlandezii.

După toate cele spuse nu ne vom mai mira că clasa muncitoare a devenit cu timpul o națiune cu totul diferită de burghezia engleză. Burghezia are mai multe afinități cu toate celelalte națiuni de pe pămînt decît cu muncitorii care trăiesc în imediata ei apropiere. Muncitorii vorbesc alte dialecte, au alte idei și concepții, alte moravuri și principii morale, altă religie și altă politică decît burghezia. Burghezia și muncitorimea sînt două popoare cu totul diferite, atît de diferite de parcă ar aparține unor rase diferite; dintre aceste două popoare, noi, cei de pe continent, am cunoscut pînă acum numai unul singur, burghezia. Și totuși, tocmai celălalt popor, cel alcătuit din proletari, este de o importanță hotărîtoare pentru viitorul Angliei *.

Despre caracterul social al muncitorilor englezi, așa cum se manifestă el în asociații și în principii politice, vom mai vorbi mai departe; aici ne propunem să menționăm doar consecințele cauzelor pe care le-am expus, în măsura în care aceste consecințe influențează caracterul individual al muncitorilor. În viața de toate zilele muncitorul este mult mai omenos decît burghezul. Am arătat mai sus că de obicei cerșitorii apelează numai la muncitori și că, în general, muncitorii fac mai mult pentru întreținerea săracilor decît burghezia. Această stare de fapt — confirmată, de altfel, în fiecare zi — o confirmă, printre alții, și d-l Parkinson, canonic la Manchester :

„Săracii își dau mai mult unii altora decît dau bogații săracilor. Pot întări afirmația mea prin mărturia unuia dintre cei mai vechi, mai în-

* (1892) Aceeași concepție, anume că marea industrie i-a despărțit pe englezi în două națiuni diferite, a fost dezvoltată, aproximativ concommitent, după cum se știe, și de către Disraeli în romanul său „Sybil, or the Two Nations” [„Sibila, sau cele două națiuni”].

demnatici, mai atenți și mai omenoși medici ai noștri, doctorul Bardsley. Domnia-sa a declarat în mod public că suma totală cu care săracii se ajută în fiecare an între ei întrece pe aceea a contribuțiilor plătite de bogați în același interval de timp*.

Omenia muncitorilor se manifestă și în alte împrejurări în modul cel mai îmbucurător. Ei înșiși au cunoscut zile negre, și de aceea pot compătimi pe cei cărora le merge prost ; pentru ei fiecare om e un om, pe cînd pentru burghez muncitorul e mai puțin decît un om ; de aceea sînt mai sociabili, mai prietenoși și, cu toate că au mai mare nevoie de bani decît cei avuți, sînt totuși mai puțin ahtiați de bani, căci pentru ei banii au numai valoarea obiectelor pe care le pot cumpăra în schimbul lor, pe cînd pentru burghezi banii au o valoare deosebită, inerentă, valoarea unui zeu, ceea ce face din burghez un „om al banului”, josnic și meschin. Muncitorul, căruia acest sentiment al venerației față de ban îi este cu totul străin, nu e atît de hrăpăreț ca burghezul, care e în stare de orice numai ca să cîștige bani, care socotește că scopul vieții sale este să acumuleze saci cu bani. Tocmai de aceea este muncitorul mult mai nepărtinitor, are ochii mult mai deschiși în fața realității decît burghezul și nu privește totul prin prisma interesului egoist. De prejudecățile religioase îl ferește educația sa plină de lacune ; el nu pricepe nimic din toate acestea și nici nu-și bate capul cu ele ; nu cunoaște fanatismul care încătușează burghezia, și chiar dacă e oarecum religios, o face numai de formă, nici măcar teoretic — căci în practică muncitorul trăiește numai pentru această lume și caută să o ducă aici mai bine. Toți scriitorii burghezi sînt de acord că muncitorii nu sînt religioși și nu se duc la biserică. Excepție fac cel mult irlandezii și unele persoane mai în vîrstă, apoi muncitorii burgheziți, supraviețuitorii, maiștrii și alții de teapa lor. În sinul masei domnește, însă, aproape pretutindeni o indiferență totală față de religie, în cazul cel mai fericit un oarecare deism, prea rudimentar ca să servească la altceva decît la o frazeologie lipsită de miez sau să provoace altceva decît o teamă vagă față de expresii ca necredincios și ateu. Preoțimea tuturor sectelor e foarte prost privită de muncitori, cu toate că ea și-a pierdut influența asupra lor abia în ultimul timp ; acum

* „On the present Condition of the Labouring Poor in Manchester etc.” [„Despre situația actuală a săracilor care muncesc din Manchester etc.”], editată de *reverendul Parkinson*, canonic la Manchester, ed. a III-a. Londra și Manchester, 1841. Broșură.

simplul strigăt : he is a parson — e un popă ! e adeseori suficient pentru a goni un preot de la tribuna adunărilor publice. De altfel, lipsa de educație religioasă și de orice altă educație, la fel ca și condițiile de viață în general, contribuie la a-i face pe muncitori mai obiectivi, mai puțin legați de principiile tradiționale neclintite și de ideile preconcepute decât burghezul. Acesta e prizonierul prejudecăților clasei sale, e înfundat pînă peste urechi în principiile care i-au fost inoculate din copilărie ; cu el nu-i nimic de făcut, el este în esență conservator chiar și atunci cînd în formă e liberal ; interesele lui sînt indisolubil legate de rînduielile existente, e refractar față de orice mișcare care reprezintă un progres. El încetează să mai fie în fruntea dezvoltării istorice, iar locul lui îl iau muncitorii, mai întii de drept, iar cîndva și în fapt.

Toate acestea precum și activitatea socială a muncitorilor, care decurge din ele și pe care o vom examina mai tîrziu, sînt laturile pozitive ale caracterului acestei clase ; laturile negative pot fi tot atît de repede rezumate și decurg în chip tot atît de firesc din cauzele menționate. Alcoolismul, destrăbălarea în relațiile sexuale, brutalitatea și lipsa de respect față de proprietate sînt defectele principale pe care i le reproșează burghezul. Că muncitorii beau prea mult este ceva firesc. Șeriful *Alison* susține că la Glasgow în fiecare sîmbătă seara se îmbată vreo 30.000 de muncitori, și, fără îndoială, el nu indică o cifră micșorată ; că în 1830 în acest oraș era cîte o cîrciumă la fiecare 12 case, iar în 1840 cîte una la fiecare 10 case ; că în Scoția s-au plătit în 1823 taxe pentru 2.300.000 de galloni de băuturi spirtoase, în 1837 pentru 6.620.000 de galloni, iar în Anglia în 1823 pentru 1.976.000 de galloni și în 1837 pentru 7.875.000 de galloni*. Legea din 1830 în legătură cu consumul berii, care înlesnea înființarea de berării, așa-numitele jerry-shops, ai căror patroni aveau concesiunea desfacerii berii, to be drunk on the premises (pentru a fi consumată în local), a favorizat și mai mult răspîndirea alcoolismului, aducînd fiecăruia cîrciuma aproape în fața ușii. Mai în fiecare stradă se găsesc cîteva berării de tipul acesta, iar la țară, cînd vezi două sau trei case laolaltă, poți fi sigur că printre ele este și un jerry-shop. În afară de acestea mai există numeroase cîrciumi clandestine, hush-shops, care nu sînt concesionate, și multe distilerii de rachiu

* „[The] Princ[iples] of Population” [„Principiile populației“], ibid.

care în inima marilor orașe, în cartiere retrase, rareori călcate de poliție, produc mari cantități de rachiu. Gaskell (loc. cit.) evaluează numai în Manchester numărul acestor distilerii la peste o sută, iar producția lor anuală la cel puțin 156.000 de galloni. Afară de aceasta mai există la Manchester peste o mie de cîrcumi, deci, în raport cu numărul caselor, cel puțin tot atîtea ca la Glasgow. În toate celelalte orașe mari situația este absolut aceeași. Și dacă, abstracție făcînd de consecințele obișnuite ale alcoolismului, te gîndești că bărbați și femei de toate vîrstele, chiar și copii, adeseori mame cu micuții lor în brațe, se întîlnesc aici cu cele mai decăzute victime ale regimului burghez, cu hoți, escroci și prostituate, dacă te gîndești că sînt mame care dau rachiu sugaciului pe care-l poartă în brațe, se mai poate oare nega efectul demoralizant pe care asemenea localuri îl au asupra celor care le frecventează? Mai ales sîmbătă seara, cînd se plătește salariul și lucrul încetează ceva mai devreme decît de obicei, cînd întreaga clasă muncitoare se revarsă din cartierele ei mizere pe străzile principale, poți vedea beția în toată brutalitatea ei. Rareori mi s-a întîmplat să ies într-o astfel de seară din Manchester fără să întîlnesc o grămadă de bețivi clătînîndu-se pe picioare sau zăcînd în șanțuri. Duminică seara se repetă, de obicei, aceeași scenă, însă mai puțin gălăgioasă. Și cînd banii s-au isprăvit, bețivii se duc la una din casele de amanet, care există cu duiumul în fiecare oraș mare — la Manchester sînt mai bine de șaizeci, iar într-o singură stradă din Salford (Chapel Street) sînt vreo zece, douăsprezece —, și amanetează ceea ce mai au. În fiecare sîmbătă seara de la aceste case de amanet sînt răscumperate o grămadă de mobile, haine de sîrbătoare — dacă există — veselă, pentru a o porni din nou într-acolo înainte de miercurea următoare, pînă cînd, în cele din urmă, vreo întîmplare face răscumpărarea imposibilă, și un obiect după altul cade pradă cămătarului, sau pînă cînd acesta refuză să mai avanseze vreun ban pe lucrurile vechi și uzate. Cînd ai văzut cu ochii tăi cît de răspîndit e alcoolismul printre muncitorii din Anglia, nu te mai îndoiești de afirmația lordului Ashley * că această clasă cheltuiește anual cam 25.000.000 de lire sterline pe băuturi spirtoase; în ce măsură înrăutățește băutura situația materială a muncitorilor, cît de grozav zdruncină* ea sănătatea morală și fizică, cum distruge ea raportu-

* Ședința Camerei comunelor din 28 februarie 1843.

rile familiale își poate lesne închipui oricine. E drept că societățile de temperanță au făcut mult, dar ce înseamnă cele câteva mii de „teetotallers” * față de milioanele de muncitori ? Cînd Father Mathew, apostolul irlandez al temperanței, cutreieră orașele Angliei, adeseori 30.000 pînă la 60.000 de muncitori fac „pledge” ** să nu mai bea, dar pînă în patru săptămîni cei mai mulți l-au uitat. Dacă, de pildă, socotim cîte persoane au făcut la Manchester în ultimii trei, patru ani legămîntul de temperanță, vedem că numărul acestora este mai mare decît acela al locuitorilor orașului, și totuși nu se observă o scădere a alcoolismului.

Pe lîngă consumul excesiv de alcool, dezmățul care domnește în raporturile sexuale constituie unul din viciile principale ale multor muncitori englezi. Și acest dezmăț decurge, cu o necesitate de fier, inevitabilă, din situația acestei clase, care este lăsată de capul ei, fără să aibă însă mijloacele de a da acestei libertăți o întrebuițare potrivită. Burghezia i-a lăsat numai aceste două plăceri, impunîndu-i în schimb o mulțime de poveri și suferințe ; consecința este că, pentru a avea totuși o bucurie în viață, muncitorii se aruncă cu toată pasiunea, fără nici un frîu asupra acestor două plăceri, făcînd excese. Cînd oamenii sînt puși în situații potrivite numai unui animal, nu le rămîne altceva decît să se revolte sau să se depraveze. Cînd, pe deasupra, însăși burghezia, chiar unii din reprezentanții ei respectabili, contribuie direct la răspîndirea prostituției — cîte din cele 40.000 de prostituate care mișună în fiecare seară pe străzile Londrei nu trăiesc de pe urma prea virtuosei burghezii ? ***, cîte din ele, seduse de un burghez, nu au ajuns să-și vîndă trecătorilor trupul pentru a nu muri de foame ? Nu e limpede oare că într-adevăr burghezia este cea mai puțin îndreptățită să reproșeze muncitorilor dezmățul lor sexual ?

În genere defectele muncitorilor se reduc toate la abuzul de plăceri, la lipsa de prevedere și de supunere față de ordinea socială și în general la incapacitatea de a sacrifica plăcerea momentană avantajului mai îndepărtat. Dar este aceasta de mirare ? Nu este oare firesc ca o clasă care, în schimbul trudei ei, nu-și poate cumpăra decît puține plăceri, și numai pe cele legate de simțuri, să se năpustească nebunește, or-

* — abstenenți. — *Nota Trad.*

** — legămînt. — *Nota Trad.*

*** *Șeritul Alison*, „[The] Principles] of Population”, vol. II.

bește asupra acestor plăceri? Ce temeuri, ce interese ar avea clasa de a cărei educație nu se ocupă nimeni, care e lăsată la voia întâmplării, care nu știe ce este siguranța zilei de mâine, să fie prevăzătoare, să ducă o viață „cumpătată” și să jertfească plăcerile prezentului unor plăceri viitoare, care tocmai pentru ea, cu situația ei veșnic nesigură, veșnic gata să se surpe, sînt foarte îndoielnice? Tocmai clasei care trebuie să tragă toate ponoasele de pe urma ordinii sociale fără să se bucure de foloasele ei, clasei căreia această ordine socială îi arată exclusiv latura ei ostilă, i se cere să respecte această ordine socială? Asta e într-adevăr prea mult. Dar clasa muncitoare nu se poate sustrage ordinii sociale atîta timp cît aceasta dăinuiește, iar cînd muncitorul izolat se ridică împotriva ei, tot el are de suferit. În felul acesta ordinea socială îi face muncitorului aproape imposibilă viața de familie; o locuință neîngrijită, murdară, care abia poate servi ca adăpost pentru noaptea, prost mobilată, în care adesea pătrunde ploaia și care nu poate fi încălzită, o încăpere fără aer, ticsită de oameni nu poate constitui un cămin cît de cît plăcut; bărbatul muncește toată ziua, poate muncesc și nevasta și copiii mai mari, fiecare în alt loc, se întîlnesc numai dimineața și seara, și la aceasta se adaugă permanenta tentație a băuturii. Ce viață de familie poate exista în asemenea condiții? Totuși muncitorul nu poate evita familia, el trebuie să trăiască în mijlocul ei, iar consecința sînt permanențele neînțelegeri și certuri casnice, care au o influență din cele mai demoralizante nu atît asupra soților, cît mai ales asupra copiilor. Neglijarea tuturor obligațiilor casnice, mai ales neglijarea copiilor, este foarte frecventă printre muncitorii englezi, fiind provocată în majoritatea cazurilor de actualele rînduiri ale societății. Și copiii aceștia, care cresc la voia întâmplării, în mediul cel mai demoralizant cu putință, din care adeseori fac parte chiar propriii lor părinți — copiii aceștia să devină cînd sînt mari oameni morali în înțelesul burghez al cuvîntului? Într-adevăr, prea naive sînt pretențiile pe care burghezul satisfăcut de sine le are față de muncitor.

Nerespectarea ordinii sociale se manifestă cel mai evident în manifestarea ei extremă, în criminalitate. Cînd motivele care-l demoralizează pe muncitor acționează mai puternic, mai concentrat decît de obicei, atunci el devine criminal în mod tot atît de sigur cum trece apa, la 80° Réaumur, din starea lichidă în cea gazoasă. Tratat în mod brutal și abru-

tizant de burghezie, muncitorul devine un obiect la fel de lipsit de voință ca și apa, și este supus legilor naturii cu aceeași necesitate — căci la un anumit punct încetează pentru el orice libertate de acțiune. De aceea, o dată cu înmulțirea proletariatului, a sporit și criminalitatea în Anglia și națiunea britanică a devenit națiunea cea mai bogată în criminali din lume. Din „tabelele de criminalitate“, publicate anual de Ministerul de Interne, rezultă că în Anglia criminalitatea s-a extins cu o rapiditate de necrezut. Numărul arestărilor pentru fapte *penale* a fost numai în Anglia și în Țara Galilor :

în 1805	4.605	în 1830	18.107
„ 1810	5.146	„ 1835	20.731
„ 1815	7.818	„ 1840	27.187
„ 1820	13.710	„ 1841	27.760
„ 1825	14.437	„ 1842	31.309

așadar, în 37 de ani numărul arestărilor a crescut de șapte ori. Din aceste arestări au avut loc numai în Lancashire, în 1842, 4.497, deci peste 14⁰/₀, iar în Middlesex (inclusiv Londra) 4.094, deci peste 13⁰/₀. Vedem, așadar, că în două districte, cuprinzînd orașe mari, cu un proletariat numeros, se comit peste un sfert din totalul crimelor, deși populația lor globală nu reprezintă nici pe departe a patra parte din populația întregii țări. Tabelele de criminalitate mai dovedesc că aproape toate crimele sînt făptuite de proletari, căci în 1842, din 100 de criminali, în medie nu știau să citească și să scrie 32,35 ; nu citeau și nu scriau bine 58,32 ; 6,77 știau să citească și să scrie bine, 0,22 primiseră o instrucție mai înaltă, iar pentru un procent de 2,34 n-a putut fi indicat gradul de cultură. În Scoția criminalitatea a crescut și mai repede. În 1819 nu se procedase aici decît la 89 de arestări de criminali, pe cînd în 1837 s-au înregistrat 3.176, iar în 1842 chiar 4.189 de arestări. În Lanarkshire, unde însuși șeriful Alison a redactat raportul oficial, populația s-a dublat în decurs de 30 de ani, iar criminalitatea s-a dublat la fiecare 5 ani și jumătate, crescînd deci de șase ori mai repede decît populația. Ca în toate țările civilizate, infracțiunile înseși sînt, în marea lor majoritate, infracțiuni împotriva proprietății, deci infracțiuni avînd drept cauză lipsuri de un fel sau altul, căci nimeni nu fură ceea ce are. Raportul dintre delictele contra proprietății și cifra populației care era de 1 la 7.140 în Țările de Jos și de 1 la 1.804 în Franța, era în Anglia, pe vremea cînd și-a scris Gaskell cartea, de 1 la 799 ; raportul dintre infracțiunile împotriva persoanei și cifra populației era în

Tările de Jos de 1 la 28.904, în Franța de 1 la 17.573, în Anglia de 1 la 23.395; dintre criminalitate în genere și cifra populației era în regiunile agricole de 1 la 1.043, în regiunile industriale de 1 la 840 *; astăzi acest raport este în întreaga Anglie de 1 la *mai puțin de 660* **, și nu sînt nici zece ani de la apariția cărții lui Gaskell!

Aceste fapte sînt într-adevăr mai mult decît suficiente pentru a face pe oricine, chiar și pe un burghez, să chibzuiască asupra urmărilor acestor stări de lucruri. Dacă demoralizarea și numărul crimelor vor continua să crească în același ritm în următorii douăzeci de ani și dacă industria engleză va fi în acești douăzeci de ani mai puțin norocoasă decît a fost pînă în prezent, criminalitatea va progresa și mai rapid; care va fi atunci rezultatul? Vedem de pe acum că societatea se află în plină descompunere; nu putem lua o gazetă în mînă fără a constata, pe baza unor fapte din cele mai concludente, slăbirea tuturor legăturilor sociale. Din maldărul de ziare englezești pe care le am în față scot unul la întîmplare: iată un „Manchester Guardian” (30 octombrie 1844), care relatează evenimentele petrecute în decurs de trei zile; renunțînd de a mai publica absolut toate știrile din Manchester, el relatează doar cazurile cele mai interesante: că într-o fabrică muncitorii au încetat lucrul pentru a obține salarii mai mari și au fost siliți de judecătorul de pace să-l reia; că la Salford cîțiva băiețandri au comis furturi și că un negustor falit a încercat să-și înșele creditorii. Mai amănunțite sînt știrile care privesc orașele din împrejurimi: la Ashton — două furturi, o spargere, o sinucidere; la Bury — un furt; la Bolton — două furturi, o fraudă fiscală; la Leigh — un furt; la Oldham — încetarea lucrului din cauza salariului, un furt, o încăierare între irlandeze, un pălărier care nu făcea parte din asociația muncitorească maltratată de membrii acesteia, o mamă bătută de fiul ei; la Rochdale — o serie de încăierări, un atac împotriva poliției, jefuirea unei biserici; la Stockport — nemulțumiri în rîndurile muncitorilor din cauza salariului, un furt, o escrocherie, o încăierare, un bărbat care-și maltratează nevasta; la Warrington — un furt și o încăierare; la Wigan — un furt și jefuirea unei biserici. Ziarele londoneze aduc știri și mai alarmante; escrocheriile,

* „[The] Manuf[acturing] Popul[ation] of Engl[and] chapt. 10 [„Populația industrială din Anglia”, capitolul 10].

** Cifra populației (circa 15.000.000) împărțită prin numărul infractorilor dovediți culpabili (22.733).

furturile, atacurile banditești, scandalurile familiale se țin lanț ; iau la întâmplare un număr din „Times” (12 septembrie 1844) care relatează întâmplările dintr-o *singură* zi : un furt, un atac împotriva poliției, condamnarea unui tată la plata pensiei alimentare pentru un copil nelegitim, abandonarea unui copil de către părinții săi și otrăvirea unui bărbat de către soția sa. Lucruri asemănătoare se pot citi în toate gazetele englezești. În această țară războiul social a fost dezlănțuit pe toată linia ; fiecare trăiește pentru sine și luptă pentru sine, împotriva tuturor celorlalți ; iar problema dacă trebuie sau nu să facă rău tuturor celorlalți, care sînt inamicii săi declarați, depinde numai de aprecierea egoistă a fiecăruia asupra avantajului său personal. Nimănui nu-i mai trece prin mîinte să se înțeleagă pe cale pașnică cu aproapele său ; toate diferențele se rezolvă prin amenințări, prin dreptul pumnului sau prin judecată. Pe scurt, fiecare vede în celălalt un dușman care trebuie înlăturat din drumul său, în cazul cel mai fericit, un mijloc pe care îl poate folosi pentru a-și atinge scopurile. Acest război devine, după cum dovedesc tabelele de criminalitate, din an în an mai violent, mai înverșunat, mai neîmpăcat ; dușmanii se împart încetul cu încetul în două tabere mari, care luptă una împotriva celeilalte ; de o parte burghezia, de cealaltă proletariatul. Acest război al tuturor împotriva tuturor și al proletariatului împotriva burgheziei nu trebuie să ne mire ; el nu-i decît aplicarea consecventă a principiului conținut în libera concurență ; este însă de mirare, pe drept cuvînt, că burghezia, deasupra căreia se adună pe zi ce trece, tot mai amenințători, nori negri de furtună, rămîne liniștită și calmă la toate acestea ; e de mirare cum poate burghezia să citească zilnic în ziare relatarea acestor fapte fără să resimtă, să nu spun indignare față de rînduiri sociale existente, dar măcar teamă de consecințele acestor rînduiri, teamă de răbufnirea generală a ceea ce se manifestă izolat în crimele relatate. Dar tocmai de aceea este ea burghezie ; de pe poziția ei nu poate percepe nici măcar faptele, darămite consecințele lor. Un singur lucru e de mirare : că prejudecățile de clasă și ideile preconcepute pe care și le-a vîrît în cap pot orbi în așa măsură — așa putea spune într-o măsură nefiresc de mare — o întreagă clasă socială. Dezvoltarea națiunii își urmează între timp cursul, fie că burghezii au sau n-au ochi să vadă acest lucru, iar într-o bună zi ea va uimi clasa posedantă cu lucruri la care înțelepciunea ei nici măcar nu visează.

Diferitele ramuri de muncă.

Muncitorii industriali propriu-ziși

Dacă analizăm acum mai îndeaproape diferitele ramuri de muncă mai importante ale proletariatului industrial englez, conform principiului enunțat mai sus (pag. 268), va trebui să începem cu muncitorii din fabrici, adică cu cei care intră în prevederile legii privitoare la munca în fabrici. Această lege reglementează timpul de muncă al fabricilor în care se toarce sau se țese lână, mătase, bumbac și în cu ajutorul forței hidraulice sau a aburului, și, în consecință, se extinde asupra celor mai importante ramuri ale industriei engleze. Muncitorii care lucrează în aceste ramuri ale industriei sînt categoria cea mai numeroasă, cea mai veche, cea mai inteligentă și mai energică, însă tocmai de aceea și cea mai agitată și cea mai urîtă de burghezie dintre toate categoriile de muncitori englezi. Acești muncitori, și mai ales cei din industria bumbacului, stau în fruntea mișcării muncitorești, așa cum patronii lor, fabricanții, în special cei din Lancashire, stau în fruntea agitației burgheze.

Am văzut încă din introducere că populația care lucrează în ramurile menționate a fost cea dintîi smulsă din condițiile ei anterioare de viață prin introducerea noilor mașini. Să nu ne mire deci că și mai tîrziu progresul invențiilor tehnice a atins-o tot pe ea cel mai des și mai radical. Istoria industriei bumbacului, așa cum o prezintă *Ure* *, *Baines* ** și alții, ne vorbește la fiecare pagină despre noi perfecționări, dintre care cele mai multe s-au încetățenit și în celelalte ramuri industriale amintite. Aproape pretutindeni munca manuală a fost înlocuită cu munca mecanică, aproape toate

* „The Cotton Manufacture of Great Britain” [„Industria de bumbac din Marea Britanie”]. De *dr. A. Ure* 1836.

** „History of the Cotton Manufacture of Great Britain” [„Istoria industriei de bumbac din Marea Britanie”]. De *E. Baines, Esq.*

operațiile se fac cu ajutorul forței hidraulice sau a aburului, și fiecare an aduce noi și noi perfecționări.

Într-o orînduire socială bine organizată, asemenea îmbunătățiri ar fi mai mult decît îmbucurătoare ; însă acolo unde bîntuie războiul tuturor împotriva tuturor, anumiți indivizi izolați își însușesc profitul răpînd majorității mijloacele de existență. Fiecare perfecționare a mașinilor aruncă pe drumuri un număr de muncitori, și cu cît perfecționarea adusă este mai importantă, cu atît mai mare este numărul celor rămași fără lucru ; fiecare perfecționare are, prin urmare, asupra unui anumit număr de muncitori efectele unei crize comerciale, cu tot cortegiul ei de lipsuri, mizerie, crimă. Să dăm cîteva exemple. Dat fiind că chiar prima invenție, mașina Jenny (vezi mai sus), deservită de un singur muncitor, producea cel puțin de șase ori mai mult decît putea să producă în același interval de timp roata de tors, fiecare nouă Jenny lăsa fără pîine cinci torcători. Mașina throstle, care, la rîndul ei, dădea un randament cu mult mai mare decît Jenny și avea nevoie tot numai de un singur muncitor, a aruncat și mai mulți muncitori pe drumuri. Mașina mule, care necesita și mai puțini muncitori în raport cu randamentul ei, a avut același efect, și fiecare perfecționare a mașinii, adică fiecare sporire a numărului fuselor ei, a redus numărul muncitorilor de care era nevoie. Această sporire a numărului fuselor mașinii mule a fost însă atît de importantă, încît, în urma acestei perfecționări, mase întregi de muncitori au rămas pe drumuri ; căci, dacă înainte vreme un „torcător” și cîteva copii (piecers) puneau în mișcare 600 de fuse, acum un singur om putea să supravegheze 1.400 pînă la 2.000 de fuse la două mașini, astfel că doi torcători adulți și parte din ajutoarele (piecers) lor deveneau șomeri. Și de cînd au fost introduse mașinile automate self-actors într-un mare număr de filaturi, torcătorul este cu totul înlăturat, fiind înlocuit de mașină. Am în fața mea o carte * al cărei autor este cunoscutul lider cartist din Manchester, James Leach. Omul acesta a lucrat ani de-a rîndul în diferite ramuri industriale, în fabrici și mine de cărbuni, și-l cunosc personal ca pe un om deosebit de cinstit, demn de încredere și capabil. Dispunînd,

* „Stubborn Facts from the Factories”, by a Manchester Operative. Published and dedicated to the working Classes [„Realități de netăgăduit din fabrici”, aduse la cunoștință de un muncitor din Manchester. Dedicată clasei muncitoare și editată] de Wm. Rashleigh, M. P. Londra, Ollivier, 1844, pag. 28 și urm.

datorită poziției sale în partid, de cele mai ample detalii asupra diferitelor fabrici, detalii culese direct de la muncitori, el a întocmit tabele din care rezultă că, în 1829, în 35 de fabrici lucrau cu 1.083 mai mulți torcători la mașina mule decât în 1841, deși numărul fuselor din aceste 35 de fabrici crescuse în acest timp cu 99.429. El citează 5 fabrici în care nu mai sînt de loc folosiți torcători prin faptul că se lucrează numai cu mașini automate. În timp ce numărul fuselor a crescut cu 10%, numărul torcătorilor a scăzut cu mai mult de 60%. Și Leach adaugă că din 1841 s-au introdus atîtea alte perfecționări ca, de pildă, dublarea șirurilor de fuse (double decking) și altele, încît din 1841 în unele din fabricile pomenite au mai fost concediați încă jumătate din torcători; într-una din fabrici, în care lucrau recent 80 de torcători, au mai rămas doar 20, restul fiind concediați sau nevoiți să îndeplinească o muncă de copil în schimbul unui salariu de copil. Leach relatează același lucru despre Stockport, unde, din 800 de torcători cîți lucrau în 1835, n-au mai rămas în 1843 decît 140, deși industria Stockport-ului a crescut considerabil în ultimii 8—9 ani. Îmbunătățiri asemănătoare li s-au adus recent și cardelor, în urma cărui fapt rămîn pe drumuri jumătate din muncitori. Într-o fabrică au fost introduse războaie de țesut duble, perfecționate, ceea ce a dus la concedierea a patru lucrătoare din opt și, pe lîngă aceasta, celorlalte patru fabricantul le-a redus salariul de la 8 la 7 șilingi. La fel s-au petrecut lucrurile în industria țesătoriei. Războiul mecanic de țesut a acaparat una după alta toate ramurile țesătoriei manuale și, deoarece are un randament mult mai mare decît războiul de țesut acționat cu mîna, iar un muncitor poate supraveghea două războaie mecanice, și în această ramură au rămas pe drumuri o mulțime de muncitori. La fel se petrec lucrurile în toate ramurile de producție, la torsul inului și al lînii, la tramajul mătăsii; ba războiul mecanic de țesut începe să acapareze chiar anumite ramuri ale țesătoriei lînii și inului; chiar la Rochdale se folosesc la țesutul flanelii și a altor produse de lînă mai multe războaie mecanice de țesut decît manuale. Burghezia obișnuiește să răspundă la toate acestea că perfecționările aduse mașinilor, micșorînd costul de producție, furnizează marfa la un preț mai scăzut și că acest preț scăzut determină o atare creștere a consumului, încît muncitorii deveniți șomeri găsesc în cîrînd de lucru din plin în fabricile nou înființate. Desigur,

burghezia are perfectă dreptate să susțină că, în anumite condiții favorabile dezvoltării generale a industriei, fiecare scădere a prețului unei mărfi, a cărei materie primă costă puțin, mărește foarte mult consumul și are ca urmare crearea de noi fabrici ; dar, în ce privește restul, fiecare cuvânt al ei este o minciună. Ea nu ține de fel seamă de faptul că trebuie să treacă ani de zile pînă să se manifeste urmările scăderii prețului, pînă să se clădească noile fabrici ; burghezia nu pomeneste o vorbă despre faptul că orice perfecționare adusă mașinilor trece tot mai mult asupra mașinii munca propriuzisă, obositoare, transformînd munca bărbaților adulți într-o simplă supraveghere pe care o poate îndeplini tot atît de bine și o îndeplinește chiar o femeie slabă sau un copil în schimbul unei jumătăți sau unei treimi din salariu ; că astfel bărbații sînt tot mai mult înlăturați din industrie și *nu mai* găsesc de lucru în ciuda faptului că a crescut producția ; ea trece sub tăcere că, datorită acestui fapt, ramuri întregi de muncă dispar cu desăvîrșire sau suferă astfel de transformări, încît muncitorii trebuie să le învețe din nou ; burghezia se ferește ca de foc să admită aici ceea ce preconizează în alte ocazii cînd se pune problema interzicerii muncii copiilor mici, și anume că, pentru a fi însușită temeinic, munca de fabrică trebuie învățată din fragedă copilărie, încă înainte de vîrsta de zece ani (compară, de exemplu, cu diferite pasaje din raportul Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici) ; ea nu pomeneste nimic despre faptul că procesul perfecționării tehnice continuă fără întrerupere și că de îndată ce un muncitor — presupunînd că ar fi într-adevăr cazul — s-a adaptat unei noi ramuri de muncă este înlăturat și din aceasta, răpindu-i-se astfel și ultima rămășiță de siguranță a zilei de mîine. Burghezia însă trage foloase de pe urma perfecționării tehnicii ; în primii ani, cînd mai lucrează multe mașini vechi și perfecționarea nu a fost introdusă încă pretutindeni, ea are cea mai bună ocazie de a acumula avere ; ar fi prea mult să-i cerem să vadă și inconvenientele acestei perfecționări a mașinilor.

Burghezia tăgăduiește de asemenea cu înverșunare că mașinile perfecționate determină scăderea salariilor, în timp ce muncitorii susțin aceasta cu tărie. Burghezia persistă în a susține că, deși o dată cu ușurarea procesului de producție *salariul cu bucata* a scăzut, salariul săptămînal în genere a înregistrat mai curînd o urcare decît o scădere, așa că si-

tuația muncitorilor mai curînd s-a îmbunătățit decît s-a înrăutățit. E greu să-ți dai seama de realitate, deoarece muncitorii se referă de cele mai multe ori la *salariul cu bucata* ; totuși este cert că în anumite ramuri de activitate și salariul săptămînal a suferit o scădere din cauza mașinilor. Așa-numiții *feinspinner* (muncitori care torc firul fin la mașina mule) au într-adevăr un salariu mare, 30 pînă la 40 de șilingi pe săptămîină, fiindcă sînt organizați într-o asociație puternică care luptă pentru menținerea salariului la un nivel ridicat și pentru că munca aceasta se învață greu ; în schimb, torcătorii de fire groase, pe care îi concurează mașinile automate (*self-actors*), inutilizabile la firul fin, și a căror asociație a fost slăbită prin introducerea acestor mașini, primesc un salariu foarte scăzut. Un torcător de la mașina mule mi-a spus că nu cîștigă mai mult de 14 șilingi pe săptămîină, ceea ce coincide cu declarațiile lui Leach, după care în diferite fabrici torcătorii de fire groase cîștigă mai puțin de 16 $\frac{1}{2}$ șilingi, iar un torcător care cu trei ani în urmă cîștiga 30 de șilingi acum abia poate ajunge la 12 $\frac{1}{2}$ șilingi, sumă pe care în medie n-a depășit-o în ultimul an. Este drept că salariul femeilor și al copiilor a scăzut mai puțin, însă numai din cauză că din capul locului nu era mare. Cunosc mai multe femei, văduve cu copii, care cîștigă cu greu opt-nouă șilingi pe săptămîină, și oricine cunoaște prețurile articolelor de primă necesitate în Anglia va fi de acord că această sumă nu ajunge ca o familie să poată trăi omeneste. Muncitorii susțin în *unanimitate* că în general salariul a suferit o scădere în urma perfecționării mașinilor. La orice întrunire muncitorească din regiunile industriale se poate auzi că muncitorii socotesc afirmația fabricantilor burghezi că situația clasei muncitoare s-ar fi îmbunătățit datorită producției mecanizate drept o minciună sfruntată. Și chiar *dacă* ar fi adevărat că numai salariul relativ, cu bucata, a scăzut, iar cel absolut, suma cîștigului săptămînal, ar fi rămas același, ce reiese de aici? Nimic altceva decît că muncitorii trebuie să privească liniștiți cum își umplu domnii fabricanți buzunarele, trăgînd foloase de pe urma fiecărei perfecționări tehnice, fără a le acorda lor nici cea mai modestă părțică. În lupta împotriva muncitorilor burghezia uită și cele mai elementare principii ale propriei ei economii politice. Ea, care de obicei îl invocă la tot pasul pe Malthus, în spaima ei le obiectează muncitorilor : dar unde ar fi găsit de lucru milioanele de muncitori cu care a sporit populația din Anglia dacă n-ar fi existat

mașinile ? * Ce prostie ! Ca și cum burghezia n-ar ști destul de bine că, fără mașini și fără dezvoltarea industrială la care s-a ajuns datorită lor, aceste „milioane” nici n-ar fi luat naștere și nu s-ar fi maturizat ! Mașinile le-au fost de folos muncitorilor doar prin aceea că le-au demonstrat necesitatea unei transformări sociale în urma căreia mașinile să nu mai lucreze împotriva muncitorilor, ci pentru ei. Dacă înțelepții domni burghezi ar binevoi să-i întrebe odată pe oamenii care mătură străzile din Manchester sau dintr-altă parte (astăzi și această ocupație aparține trecutului, căci și pentru aceasta au fost inventate și introduse mașini), sau pe vânzătorii ambulanzii de sare, chibrituri, portocale și șireturi de ghetete, sau pe cei care sînt siliți să cerșească, cu ce s-au ocupat înainte, răspunsul multora ar fi : am fost muncitor de fabrică și am rămas șomer din cauza mașinilor. În actualele împrejurări sociale perfecționarea mașinilor poate avea pentru muncitor numai urmări defavorabile și adesea cît se poate de apăsătoare ; fiecare mașină nouă aduce cu ea șomaj, mizerie și lipsuri, iar într-o țară ca Anglia, unde în genere există aproape în permanență „un surplus de populație”, concedierea constituie, în majoritatea cazurilor, cea mai grea lovitură pentru muncitor. Dar să ne gîndim numai cît de descurajantă, de distrugătoare pentru muncitori, a căror situație este și așa destul de precară, trebuie să fie această nesiguranță a zilei de mîine, care rezultă din neconținutul progres al mașinilor și, implicit, al șomajului ! Pentru a nu ajunge la desperare, muncitorului nu-i rămîn iarăși decît două căi : revolta lăuntrică și cea exteriorizată împotriva burgheziei, sau alcoolismul și în genere dezmățul. Muncitorii englezi recurg la amîndouă. Istoria proletariatului englez amintește de sute de răzvrătiri împotriva mașinilor și împotriva burgheziei în general, iar despre dezmăț am mai vorbit. Acesta nu este, firește, decît o altă formă a desperării.

În condițiile cele mai grele trăiesc acei muncitori care trebuie să concureze ultima mașină introdusă. Prețul articolului fabricat de ei se stabilește corespunzător cu prețul aceluiași articol fabricat de mașină, și deoarece mașina lucrează mai ieftin muncitorul care concurează o mașină are salariul cel mai scăzut. În aceeași situație se află și muncitorii care lucrează la o mașină veche dacă trebuie să concureze ma-

* Așa întreabă, de exemplu, d-l Symons în „Arts and Artisans” [„Meșteșuguri și meșteșugari”].

şinile mai noi, perfecţionate. Căci cine altul să suporte paguba? Fabricantul nu vrea să-şi arunce maşina şi nici să suporte paguba; de la maşina neînsufleţită nu poate să ia nimic, prin urmare se leagă de muncitor, ţapul ispăşitor al întregii societăţi. Dintre toţi muncitorii aceştia care concurează maşinile, cei care au cel mai mult de suferit sînt ţesătorii manuali din industria bumbacului. Ei primesc salariile cele mai mici şi nu sînt în stare, chiar atunci cînd au de lucru din plin, să cîştige mai mult de 10 şilingi pe săptămînă. Războiul mecanic de ţesut le răpeşte pe rînd toate sorturile de ţesături; în afară de aceasta, ţesătoria manuală este ultimul refugiu al tuturor muncitorilor şomeri din alte branşe, aşa că în această ramură se găseşte întotdeauna un surplus de braţe de muncă. Iată de ce în perioadele medii ţesătorul manual se socoteşte fericit cînd poate cîştiga 6—7 şilingi pe săptămînă, şi pentru a ajunge şi la această sumă este nevoit să şadă zilnic 14—18 ore la războiul lui de ţesut. În plus, cele mai multe ţesături necesită o atmosferă umedă, pentru ca firul bătăturii să nu se rupă în fiecare clipă, şi atît din pricina aceasta cît şi din pricina sărăciei muncitorilor, care nu-şi pot plăti o locuinţă mai bună, atelierele ţesătorilor manuali nu au de cele mai multe ori duşumele sau altă pardoseală. Am intrat în multe locuinţe ale ţesătorilor manuali — prin curţi şi uliţe dosnice, sărăcăcioase, de obicei în subsoluri. Adeseori, cinci-şase ţesători manuali, dintre care unii căsătorii, locuiesc împreună într-o căsuţă cu o cameră sau două de lucru şi un dormitor mare comun. Hrana lor constă aproape exclusiv din cartofi, uneori şi puţin păsat de ovăz, rareori lapte şi mai niciodată carne; mare parte dintre ei sînt irlandezi sau de origine irlandeză. Şi aceşti nenorociţi ţesători manuali, primii pe care îi atinge orice criză şi ultimii care se refac de pe urma ei, trebuie să-i servească burgheziei drept unealtă de care se serveşte pentru a face faţă atacurilor îndreptate împotriva sistemului industrial! Priviţi, strigă burghezia triumfătoare, cum se chinuiesc aceşti bieţi ţesători manuali, în timp ce muncitorilor din fabrici le merge bine, şi judecaţi apoi sistemul industrial! * Ca şi cum ţesătorii manuali nu ar fi ajuns în starea aceasta tocmai din cauza sistemului industrial cu toate maşinile sale, ca şi cum burghezia n-ar şti acest lucru tot atît de bine ca şi noi! Dar

* De pildă, dr. Ure în „Philos[ophy] of Manuf[actures]” („Filozofia manufacturii”).

aici este vorba de interesele burgheziei, așa că nu contează pentru ea câteva minciuni și ipocrizii.

Să examinăm mai îndeaproape faptul că mașinile înlocuiesc tot mai mult munca muncitorului adult. Munca la mașini, atît la tors cît și la țesut, constă îndeosebi în înnodarea firelor rupte, căci altminteri mașina face totul ; această muncă nu reclamă forță, ci doar o mai mare agilitate a degetelor. Bărbații, prin urmare, nu numai că nu sînt necesari, ci, dimpotrivă, din cauză că au musculatura și oasele de la mîini mai puternic dezvoltate, sînt chiar mai puțin potriviți decît femeile și copiii, fiind astfel în mod firesc aproape complet eliminați de la această muncă. Așadar, cu cît locul muncii manuale, al efortului fizic îl iau tot mai mult, datorită introducerii mașinilor, forța hidraulică sau a aburului, cu atît mai puțin este nevoie de munca bărbaților, — și, întrucît munca femeilor și a copiilor este oricum mai ieftină și, după cum am spus, în aceste ramuri de activitate chiar mai indicată decît a bărbaților, femeile și copiii sînt aceia care le ocupă locul. În filaturi, la mașinile throstle lucrează numai femei și fete, la mașinile mule cîte un filator adult (la care se renunță însă la self-actors) și mai mulți piecers pentru înnodatul firelor, în majoritate copii sau femei, cîte o dată tineri de 18—20 de ani, pe alocuri cîte un torcător bătrîn rămas fără lucru *. La războaiele mecanice de țesut lucrează mai mult femei între 15 și 20 de ani sau mai în vîrstă, uneori și cîteva bărbați, care rămîn însă rareori la această ocupație după ce trec de 21 de ani. La flyere lucrează de asemenea numai femei, cel mult cîteva bărbați care sînt folosiți la ascuțitul și la curățatul cardelor. În afară de toți aceștia, fabricile mai folosesc un număr de copii pentru scoaterea și așezarea mosoarelor (doffers), cîteva bărbați adulți ca supraveghetori în ateliere, un mecanic și un mașinist pentru mașina cu aburi, precum și tîmplar, portar etc. Munca propriuzisă este însă făcută de femei și de copii. Fabricanții neagă și acest lucru, și anul trecut au publicat chiar tabele impozante care trebuiau să dovedească că mașinile nu i-au izgo-

* „În ceea ce privește salariul, în momentul de față starea de lucruri e foarte încurcată în unele ramuri ale industriei bumbacului din Lancashire ; sute de bărbați între 20 și 30 de ani, care lucrează ca «piecer» sau au altă atribuție, nu cîștigă mai mult de 8 sau 9 șilingi pe săptămîină, pe cînd, în aceeași întreprindere, copii de 13 ani cîștigă 5 șilingi, iar fete tinere de 16—20 de ani au 10—12 șilingi pe săptămîină“. Raportul inspectorului de fabrică L. Horner, octombrie 1844.

nit pe bărbați din fabrici. Din aceste tabele rezultă că, dintre toți muncitorii de fabrică, ceva mai mult de jumătate (52%) sînt femei, cam 48% bărbați, și dintre acești muncitori mai mult de jumătate sînt trecuți de 18 ani. Pînă aici totul e în regulă. Domnii fabricanți s-au ferit însă să ne spună cîți dintre adulți erau bărbați și cîți femei. Și tocmai aici e punctul nevralgic. Evident că, deși au pus la socoteală mecanicii, tîmplarii și toți bărbații adulți care aveau în vreun fel oarecare de-a face cu fabricile lor, poate chiar și funcționarii etc., ei n-au curajul totuși să înfățișeze starea de lucruri așa cum se prezintă în realitate. În general, aceste date, în care abundă falsurile, interpretările sucite, arbitrare, cifre medii care conving pe profani, dar nicidecum pe cunoscători, tănuiesc tocmai esențialul, dovedind numai orbirea egoistă și reaua-credință a acestor fabricanți. Vom extrage din cuvîntarea ținută la 15 martie 1844 de lordul Ashley în Camera comunelor, cu ocazia prezentării moțiunii pentru ziua de muncă de zece ore, unele indicații asupra procentului vîrstelor și sexelor, indicații care n-au fost dezmințite de datele fabricanților, care nu se referă, de altfel, decît la o parte a industriei engleze. Din cei 419.590 de muncitori industriali din imperiul britanic (1839), 192.887, deci aproape jumătate, aveau mai puțin de 18 ani, iar 242.296 erau femei, dintre care 112.192 sub 18 ani. Prin urmare rămîn 80.695 de tineri sub 18 ani și 96.599 de muncitori adulți de sex bărbătesc, deci 23%, *nici măcar un sfert* din numărul total. Din totalul muncitorilor din industria bumbacului, 56¹/₄% erau femei, din industria lînii — 69¹/₂%, din industria mătăsii — 70¹/₂%, din torcătoriale de in — 70¹/₂%. Aceste cifre sînt suficiente pentru a dovedi că bărbații adulți au fost înlăturați. N-avem decît să intrăm într-o fabrică oarecare pentru a ne convinge de cele de mai sus. De aici rezultă în mod imperios acea răsturnare a ordinii sociale existente, care, tocmai pentru că este silnică, are cele mai dăunătoare consecințe pentru muncitori. În primul rînd, munca femeilor destramă complet familia, căci atunci cînd femeia stă 12—13 ore pe zi în fabrică, iar soțul lucrează și el acolo sau altundeva, ce se alege de copii? Ei cresc ca buruienile, sînt dați în gazdă în schimbul unui șiling sau unui șiling și jumătate pe săptămîină, și cum sînt tratați acolo ne putem închipui. De aceea, în cartierele industriale se și înmulțesc în mod îngrijorător accidentele cărora le cad victimă copiii mici din lipsă de supraveghere. Din evidențele unui funcționar de la morga din

Manchester reiese (conform celor relatate de Comisia pentru cercetarea muncii în fabrici, raportul d-rului Hawkins, pag. 3) că în timp de 9 luni au avut loc 215 accidente mortale *, dintre care 69 prin arsuri, 56 prin înec, 23 prin cădere și 67 de altă natură, pe cînd în cartierele neindustriale din Liverpool, în decurs de 12 luni au avut loc numai 146 de accidente mortale. Accidentele mortale din minele de cărbuni nu sînt incluse în datele referitoare la aceste două orașe și trebuie să mai ținem seamă de faptul că, autoritatea coronerului din Manchester neextinzîndu-se asupra localității Salford, populația ambelor districte este cam aceeași. „Manchester Guardian” relatează aproape în fiecare număr despre unul sau mai multe cazuri de arsuri grave. Se înțelege de la sine că, în urma faptului că mamele muncesc, sporește și mortalitatea generală în rîndurile copiilor mici; lucrul acesta e confirmat în mod neîndoios de fapte. Adesea femeile se întorc la fabrică chiar la trei sau patru zile după naștere, lăsînd, bineînțeles, sugaciul acasă; în orele libere ele se reped acasă pentru a alăpta copilul și a mai îmbruca și ele cîte ceva — ce fel de alăptare este aceasta nu mai e nevoie să spun! Lordul Ashley redă declarațiile cîtorva muncitoare:

„M. H., în vîrstă de 20 de ani, are doi copii; cel mic, un sugaci, rămîne în grija celuiilalt, mai măricel; ea pleacă dimineața, la cinci și ceva, la fabrică și se întoarce la ora opt seara; în timpul zilei laptele îi curge din sîn atît de abundent, încît i se udă rochia. — H. W. are trei copii; pleacă de acasă luni la ora cinci și se întoarce abia sîmbătă seara la șapte; atunci are atîtea treburi de făcut pentru copii, că nu se poate duce la culcare înainte de ora trei dimineața. Adesea vine udă de ploaie pînă la piele, și e nevoită să lucreze în starea aceasta. «Sîni mi-au provocat cele mai grozave dureri și eram udă leoarcă de lapte»”.

Sistemul acesta ticălos nu face decît să stimuleze întrebuințarea narcoticelor pentru a liniști copiii, procedeu care a ajuns să aibă într-adevăr o răspîndire foarte largă în cartierele muncitorești; dr. Johns, care are în atribuția sa actele de stare civilă ale districtului Manchester, este de părere că acest obicei constituie principala cauză a numeroaselor decese survenite în urma colicilor. Este inevitabil ca munca femeii în fabrică să nu destrame complet familia, iar această destrămare are, în stadiul actual al societății întemeiate pe familie, consecințele cele mai demoralizante atît pentru soți

* În 1843, printre accidentații aduși la spitalul din Manchester, 189, adică una sută optzeci și nouă, aveau răni provenite din arsuri. Cîte din cazuri au fost mortale nu se indică.

cît și pentru copii. O mamă care nu are timp să se ocupe de copilul ei, să-i dea îngrijirile cele mai elementare în primii ani ai vieții, o mamă care abia își vede copilul, nu-i poate fi mamă, în mod fatal ea devine nepăsătoare față de dînsul, nu-i poartă dragoste, nu-i poartă de grijă, ca și cum nici n-ar fi copilul ei; iar copiii care au crescut în asemenea condiții sînt mai tirziu definitiv pierduți pentru familie, nu se pot simți niciodată acasă nici chiar în familia întemeiată de ei, pentru că n-au cunoscut decît o viață singuratică; în felul acesta, ei contribuie la destrămarea familiei, fenomen și așa generalizat în rîndurile muncitorilor. La aceeași destrămare a familiei duce și munca copiilor. Cînd aceștia ajung să cîștige mai mult decît îi costă pe părinți întreținerea lor, încep să le dea acestora o sumă anumită pentru masă și casă, cheltuind restul pentru ei. Aceasta se întîmplă adesea chiar de la vîrsta de 14—15 ani (Power, Raportul privitor la Leeds; Tufnell, Raportul privitor la Manchester, pag. 17 etc. din raportul de fabrică). Pe scurt, copiii se emancipează și consideră casa părintească ca o pensiune, pe care, de altfel, cînd nu le place, o și schimbă adesea cu alta.

În multe cazuri familia nu este cu totul distrusă prin faptul că femeia muncește, dar situația din sînul familiei este complet răsturnată. Femeia este aceea care întreține familia, iar bărbatul rămîne acasă, îngrijește de copii, mătură și gătește. Cazurile acestea sînt foarte, foarte frecvente; numai la Manchester s-ar putea găsi cîteva sute de bărbați condamnați la munci casnice. Ne putem închipui ce justificată indignare provoacă în sufletul muncitorului această adevărată castrare și ce răsturnare a tuturor relațiilor de familie rezultă de aici, mai ales că toate celelalte relații sociale rămîn neschimbate. Am în fața mea scrisoarea unui muncitor englez, Robert Pounder, Baron's Buildings, Woodhouse Moor-Side, Leeds (burghezia îl poate găsi acolo, pentru ea chiar și dau adresa exactă), adresată lui Oastler și a cărei naivitate n-o pot reda decît pe jumătate; ortografia ar putea fi redată de bine, de rău, nu însă dialectul din Yorkshire *. El povestește în această scrisoare cum un alt muncitor, cunoscut de-al lui, colindînd țara în căutare de lucru, a dat la St. Helens, în Lancashire, peste un vechi prieten.

„Ei bine, domnule, l-a găsit, și cînd a ajuns la bordeiul lui, ce credeți că era? O cameră umedă și joasă la subsol; descrierea mobilierului era

* În limba romină n-a putut fi redată nici ortografia. — *Nota Trad.*

următoarea : două scaune vechi, o masă rotundă cu 3 picioare, o ladă, pat nu, doar o grămadă de paie vechi într-un colț cu vreo două cearșeafuri murdare pe deasupra și 2 butuci în sobă, și când sârmanul meu prieten a intrat l-a văzut pe bietul Jack stînd pe lemne lingă foc, și ce credeți că făcea ? Ședea și țesea ciorapii nevesti-si cu un ac de țesut și, de îndată ce l-a văzut pe vechiul său prieten în ușă, a căutat să-l ascundă, însă Joe — așa-l cheamă pe cunoscutul meu — văzuse totul și-i spuse : — Ei drace, Jack, ce faci acolo, unde ți-e nevasta, asta-i treaba ta ? Bietului Jack i-a fost rușine și a zis : — Nu, știu că asta nu-i treaba mea, dar săraca nevastă-mea e la fabrică, trebuie să plece la 5^{1/2} și muncește pînă la 8 seara, și cînd se întoarce acasă e așa de istovită, că nu mai poate face nimic, așa că trebuie să fac eu tot ce pot în locul ei, căci n-am de lucru și n-am mai avut de mai bine de 3 ani și nici nu mai capăt de lucru în viața mea, și apoi a plîns cu lacrimi amare. Nu, Joe, a spus el, este destul de lucru pentru muieri și pentru copii aici în ținut, dar nici un pic pentru bărbați ; mai degrabă poți găsi 100 de lire pe stradă decît de lucru, dar n-aș fi crezut s-ajung ca tu sau altcineva să mă vadă că țiș ciorapii nevesti-mi, căci asta nu e treabă de bărbat, dar seara femeia nu se mai poate ține pe picioare, mi-e frică să nu cadă la pat și atunci nu știu ce ne-am face, căci ea e de multă vreme bărbatul în casă, iar eu femeia. Nu e treabă de bărbat, Joe, și a plîns amar și a zis : n-a fost întotdeauna așa. — Nu Jack, a zis Joe, și dacă n-ai avut de lucru tot timpul ăsta, cum ți-ai ținut zilele ? — O să-ți spun, Joe, am dus-o cum am putut, dar a mers destul de prost, tu știi că atunci cînd m-am înșurat, am avut de ajuns de lucru și știi că n-am fost lenes. — Nu, nu erai. — Și am avut o casă mobilată frumos și Mary nu trebuia să lucreze, eu puteam lucra pentru amîndoi, dar acum lumea e pe dos ; Mary trebuie să muncească și eu trebuie să rămîn aici, să îngrijesc de copii, să mătur, să spăl, să gătesc și să cirpesc. Căci biata femeie cînd vine acasă seara e ostentă și fără putere. Știi, Joe, e greu pentru unul care era obișnuit altfel. Joe a spus : — Da, băiete, e greu, și atunci Jack a început iar să plîngă că mai bine nu s-ar fi înșurat niciodată și nu s-ar fi născut niciodată, dar el n-a crezut cînd s-a înșurat cu Mary c-o să-i meargă așa. — Destule lacrimi am vărsat din cauza asta, a spus Jack. Ei domnule, cînd Joe a auzit una ca asta, a dat dracului fabricile și pe fabricanți și guvernul și a început să-i injure cu toate injurăturile pe care le-a învățat din tinerețe în fabrică*.

Se poate imagina o situație mai smintită, mai absurdă decît cea descrisă în această scrisoare ? Totuși această situație în care bărbatul nu mai este bărbat, iar femeii i se răpește feminitatea, fără a putea face într-adevăr din bărbat femeie și din femeie bărbat, situația aceasta care degradează ambele sexe în modul cel mai rușinos și prin ele demnitățile omenească, este consecința ultimă a mult lăudatei noastre civilizații, rezultatul ultim al tuturor străduințelor depuse de sute de generații pentru a îmbunătăți propria lor situație și pe aceea a urmașilor lor ! Cînd vedem că toată osteneala și munca noastră au ajuns de batjocură, nu ne rămîne decît să ne îndoim de omenire, de voința și progresul ei, sau să admitem că pînă acum societatea umană și-a căutat fericirea pe o cale greșită ; trebuie să ad-

mitem că o atare intervertire a poziției sexelor nu poate proveni decît din faptul că sexele au fost puse din capul locului în relații reciproce false. Dacă supremația femeii asupra bărbatului, așa cum a fost provocată în mod fatal de sistemul de fabrică, este inumană, atunci supremația primitivă a bărbatului asupra femeii a fost de asemenea inumană. Dacă astăzi femeia își poate întemeia supremația — așa cum și-o întemeia înainte bărbatul — pe faptul că ea aduce cel mai mare aport, ba chiar totul în comunitatea de bunuri a familiei, — rezultă de aici în mod necesar că această comunitate de bunuri nu este reală, rațională, de vreme ce un membru al familiei se mai poate prevala de faptul că contribuția lui e mai mare. Dacă în societatea actuală familia se destramă, acest fapt vădește tocmai că în fond nu dragostea familială, ci interesul personal, care se păstrează în mod necesar și în comunitatea de bunuri inversată, este acela care constituie legătura de familie *. Aceeași situație o găsim și în familiile în care copiii își întrețin părinții șomeri, atunci cînd nu le plătesc acestora întreținerea, după cum am arătat mai sus. Dr. Hawkins confirmă în buletinul industrial că această situație e destul de frecventă, fiind îndeosebi la Manchester un fenomen obișnuit. Ca mai înainte femeia, în acest caz copiii sînt stăpîni casei. În cuvîntarea sa (ținută în cadrul ședinței din 15 martie 1844 a Camerei comunelor), lordul Ashley citează un asemenea caz : un om își dojenise cele două fiice pentru că fuseseră într-o circiumă, iar acestea i-au răspuns că li s-a urît cu tutela : „Damn you, we have you to keep” **, și că voiau să profite și ele ceva de pe urma muncii lor ; fetele s-au mutat din casa părintească, lăsîndu-și părinții în voia soartei.

Femeile nemăritate care-și petrec tinerețea în fabrici nu o duc mai bine decît cele măritate. Se înțelege că o fată care a lucrat în fabrică de la vîrsta de nouă ani n-a avut cum să învețe gospodăria, și de aceea toate muncitoarele de fabrică sînt complet lipsite de experiență în ceea ce privește muncile casnice și nu au aptitudini de gospodine. Ele nu se pricep la cusut și la împletit, nici la gătit sau la spălatul rufelor, nu

* Cit de multe femei măritate lucrează în fabrici rezultă dintr-o comunicare făcută chiar de fabricanți : În 412 fabrici din Lancashire lucrau 10.721 de femei ; numai 5.314 dintre soții lor lucrau și ei în fabrici, 3.927 aveau alte ocupații, 821 erau șomeri, iar despre 659 lipsesc indicațiile. De fiecare fabrică găsim deci în medie doi sau chiar trei bărbați care trăiesc de pe urma muncii soțiilor lor.

** — Du-te la dracu, te mai avem și pe dumneata pe cap. — *Nota Trad.*

cunosc cele mai elementare treburi pe care trebuie să le facă o gospodină și n-au idee cum să îngrijească un copil mic. Raportul întocmit de comisia pentru cercetarea muncii în fabrici dă zeci de exemple care ilustrează această stare de lucruri, iar dr. Hawkins, membru în comisia pentru Lancashire, își exprimă părerea în modul următor (pag. 4 a raportului) :

„Fetele se mărită de timpuriu și fără să judece, ele n-au nici mijloace, nici timp și nici prilej să se deprindă cu îndatoririle obișnuite ale gospodinei, și chiar dacă ar avea toate acestea, căsătorindu-se, tot n-ar dispune de timpul necesar pentru îndeplinirea acestor îndatoriri. Mama lipsește de lângă copilul ei mai mult de douăsprezece ore pe zi ; copilul e dat în grija unei fete sau a unei babe contra plată ; pe deasupra, de cele mai multe ori locuința muncitorilor de fabrică nu e un cămin (home) ospitalier, ci un subsol lipsit de cele necesare pentru gătit sau spălat, pentru cusut sau pentru cîrpiț, lipsit de tot ce ar putea face viața plăcută și civilizată și căminul atrăgător. Din această cauză și din altele, mai ales pentru a spori șansele de viață ale copiilor mici, nu pot decît să doresc și să sper că va veni ziua în care va fi interzisă munca în fabrici a femeilor măritate”.

Pentru exemple și mărturii, vezi raportul Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici. Raportul lui Cowell, evid. pag. 37, 38, 39, 72, 77, 50. Tufnell, evid. pag. 9, 15, 45, 54 etc.

Toate acestea sînt însă departe de a fi raul cel mai mare. Mult mai grave sînt consecințele morale ale muncii femeilor în fabrici. Într-adevăr, faptul că persoane de ambele sexe și de toate vîrstele lucrează într-o singură sală, apropierea inevitabilă dintre ele, îngrămădirea într-un spațiu restrîns a unor oameni cărora nu li s-a dat nici educație intelectuală și nici educație morală, toate acestea nu sînt menite să aibă o influență favorabilă asupra dezvoltării caracterului feminin. Chiar dacă observă ceva, fabricantul nu poate interveni decît în cazul unui scandal evident ; el nu are de unde să cunoască și deci nu poate preîntîmpina influența de durată, mai puțin vizibilă, a persoanelor desfrîinate asupra celor mai morale și mai ales asupra tineretului. Or, tocmai această influență este cea mai dăunătoare. Limbajul folosit în fabrici le-a fost caracterizat membrilor comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici din 1833 de către mai multe persoane ca fiind „necuviincios”, „ordinar”, „murdar” etc. (Cowell, evid. pag. 35, 37 și în multe alte locuri). Lucrurile se petrec în mic așa cum le-am văzut petrecîndu-se în mare în orașele mari. Centralizarea populației are aceleași efecte asupra oamenilor, fie că se petrece într-un oraș mare sau într-o fabrică mică. Dacă fabrica e mai mică, relațiile sînt mai strînse și mai inevitabile. Consecințele nu

întîrzie să se arate. Un martor din Leicester spune că mai bine și-ar trimite fata la cerșit decît s-o lase să meargă la fabrică, — fabricile sînt un adevărat infern, și majoritatea prostituatelor din oraș au ajuns ce sînt datorită fabricii (Power, evid. pag. 8). Un altul din Manchester „nu se sfiește să susțină că trei sfer-turi din muncitoarele de fabrică între 14 și 20 de ani nu sînt caste” (Cowell, evid. pag. 57). În general Cowell, membru al comisiei, este de părere că moralitatea muncitorilor de fabrică este sub nivelul moral mediu al clasei muncitoare (pag. 82), iar dr. Hawkins spune (Raport, pag. 4) :

„E greu să evaluezi în cifre moralitatea sexuală ; dacă mă pot bizui însă pe propriile mele observații și pe părerile persoanelor cu care am vorbit, precum și pe impresia făcută asupra-mi de declarațiile pe care le-am primit, trebuie să spun că influența vieții de fabrică asupra moralității tineretului de sex feminin pare a fi cit se poate de dăunătoare”.

Se înțelege, de altfel, că serviciul în fabrică, la fel ca oricare altul, și chiar mai mult decît oricare altul, îi acordă patronului jus primae noctis *. Fabricantul este și în această privință stăpîn pe trupul și pe farmecele angajatelor sale. Concedierea este o pedeapsă destul de grea pentru a înfrînge în nouă cazuri din zece, dacă nu chiar în nouăzeci și nouă dintr-o sută, orice rezistență din partea fetelor care oricum nu înclină prea mult spre castitate. Dacă fabricantul e destul de josnic — și buletinul relatează mai multe cazuri de soiul acesta —, atunci fabrica îi servește în același timp de harem, iar faptul că nu toți fabricanții fac uz de dreptul lor nu schimbă cu nimic situația reală a fetelor. La începuturile epocii industriale, cînd majoritatea fabricanților erau niște parveniți fără educație, care nu țineau seamă de ipocrizia socială, nimic nu îi putea stînji de la exercitarea dreptului lor „bine meritat”.

Pentru o justă apreciere a consecințelor muncii în fabrică asupra stării fizice a femeilor, va fi necesar să ne ocupăm în primul rînd de munca copiilor și de natura muncii însăși. De la începutul industriei moderne au fost angajați copiii în fabrici ; la început aproape exclusiv din cauza dimensiunilor mici ale mașinilor, care ulterior au fost mărite. Copiii erau luați din aziluri și închiriați fabricanților cu zecile, ca „uce-nici”, pe timp îndelungat. Erau găzduiți toți laolaltă și îmbrăcați de patronii lor, ai căror sclavi deveneau de fapt, fiind tratați, în consecință, cu cea mai mare brutalitate și barbarie. Încă în 1796 opinia publică și-a exprimat într-un mod atît de

* — dreptul primei nopți. — *Nota Trad.*

energic prin dr. Percival și Sir R. Peel (tatăl actualului ministru și el însuși fabricant de bumbac) indignarea față de acest sistem revoltător, încît parlamentul a fost silit să voteze în 1802 un apprentice-bill (lege pentru ucenici) ⁹¹, care a pus capăt abuzurilor celor mai flagrante. Cu timpul s-a ivit concurența dintre muncitorii liberi, înlăturînd cu totul sistemul uceniciei. Fabricile au fost construite mai mult la orașe, mașinile au luat dimensiuni mai mari, iar clădirile au devenit și ele mai spațioase și mai igienice; treptat-treptat au fost atrași în munca de fabrică mai mulți adulți și tineri, așa că a scăzut cifra relativă a copiilor care munceau, iar vîrsta la care începeau munca era ceva mai înaintată. Copiii sub 8—9 ani erau întrebuințați mai rar. După cum vom vedea, puterea legislativă a intervenit mai tîrziu, în diferite rînduri, pentru a ocroti copiii de setea de înavuțire a burgheziei.

Mortalitatea ridicată din rîndurile copiilor de muncitori, și în special de muncitori industriali, este o 'dovadă suficientă a condițiilor nesănătoase în care aceștia își petrec primii ani ai copilăriei. Aceste condiții au repercusiuni și asupra copiilor care rămîn în viață, dar, bineînțeles, nu chiar atît de puternice ca asupra acelor care le cad victimă. Efectele lor sînt deci, în cazul cel mai favorabil, o predispoziție pentru diferite boli sau o dezvoltare stingherită și, în consecință, o rezistență fizică sub cea normală. La 9 ani, copilul unui muncitor crescut în sărăcie, în privațiuni și în condiții schimbătoare de viață, în umezeală, în frig, cu îmbrăcăminte și locuință improprii, nu are nici pe departe capacitatea de muncă a copilului crescut în împrejurări mai igienice. La 9 ani copilul este trimis în fabrică, unde muncește zilnic 6 ore și jumătate (înainte muncea 8, iar mai demult 12—14, ba chiar 16 ore) pînă la vîrsta de 13 ani; de aici înainte, pînă la 18 ani, muncește zilnic 12 ore. Cauzele care l-au debilitat dăinuie, iar în plus li se adaugă și munca. Desigur, nu se poate afirma că un copil de 9 ani, chiar și copilul unui muncitor, nu ar putea suporta o muncă zilnică de 6 ore și jumătate fără ca dezvoltarea sa să sufere în mod vizibil și evident de pe urma acestui fapt; în nici un caz însă timpul petrecut în aerul de fabrică, închis, umed, adesea plin de aburi calzi, nu contribuie cu nimic la sănătatea sa. Oricum însă este inadmisibil ca timpul copiilor, care ar trebui consacrat în întregime dezvoltării lor fizice și spirituale, să fie jertfit avidității unei burghezii lipsite de orice simț uman, ca copiii să fie privați de școală și de aer liber pentru a fi exploatați în folosul domnilor fabricanți. Burghezia

sustine : dacă nu-i angajăm pe copii în fabrici, atunci ei continuă să trăiască și mai departe în condiții neprielnice dezvoltării lor, și acest lucru este, în genere, adevărat, dar ce alta înseamnă această afirmație redusă la adevăratul ei sens decît că burghezia creează mai întîi copiilor de muncitori condiții neprielnice, iar pe urmă exploatează aceste condiții neprielnice în avantajul ei, invocînd o stare de care e tot atît de vinovată ca și de sistemul de fabrică, adică scuzînd păcatul pe care-l comite azi prin acela pe care l-a comis ieri. Și dacă legea privitoare la munca în fabrici nu le-ar lega mîinile cel puțin într-o măsură oarecare, cum ar mai apăra interesele muncitorilor burghezii aceștia „binevoitori”, „umani”, care pretind că și-au ridicat fabricile numai spre binele muncitorilor ! Să auzim cum s-au purtat dumnealor înainte ca inspectorii de fabrică să se fi ținut de capul lor ; propria lor mărturie, recunoscută de ei, raportul Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici din 1833 îi va demasca.

Raportul comisiei centrale relatează că fabricanții arareori începeau să angajeze copii la vîrsta de cinci ani, adeseori la șase ani, foarte des la șapte ani și în majoritatea cazurilor la opt-nouă ani ; că durata muncii era de 14—16 ore pe zi (afară de timpul liber pentru mese) ; că fabricanții permiteau supra-veghetorilor să bată și să maltrateze copiii, ba adeseori le dădeau chiar ei o mîină de ajutor ; se povestește chiar cazul unui fabricant scoțian care a pornit călare pe urmele unui muncitor de 16 ani fugit de la muncă și, ajungîndu-l din urmă, l-a silit să fugă înaintea lui în trapul calului, lovindu-l neconștient cu biciușca. (Stuart, evid. pag. 35). În orașele mari, unde muncitorii opuneau o rezistență mai mare, asemenea lucruri se întîmplau, ce e drept, mai rar. Dar chiar acest timp de muncă îndelungat nu satisfăcea lăcomia capitaliștilor. Țineau ca capitalul investit în clădiri și în mașini să fie cît se poate de rentabil, să funcționeze la maximum. De aceea fabricanții au introdus rușinosul sistem al muncii de noapte ; în unele fabrici s-au format două echipe permanente de muncitori, fiecare destul de numeroasă pentru a deservi toate mașinile ; o echipă lucra cele 12 ore de zi, cealaltă cele 12 ore de noapte. Ne putem lesne închipui ce urmări trebuia să aibă asupra stării fizice mai ales a copiilor mai mici sau mai mărișori și chiar a adulților această permanentă răpire a somnului de noapte, care nu poate fi înlocuit în nici un chip cu somnul de peste zi. Urmările inevitabile ale acestui sistem erau surescitarea întregului sistem nervos, legată de o debilitare generală

și de sleirea întregului organism. La acestea se adaugă încurajarea și stimularea alcoolismului și a exceselor sexuale ; un fabricant declară (Tufnell, evid. pag. 91) că în timpul celor doi ani în care s-a făcut muncă de noapte în fabrica sa s-au născut de două ori mai mulți copii nelegitimi și, în general, imoralitatea a atins un asemenea grad, încît a fost silit să renunțe la munca de noapte. Alți fabricanți au procedat în mod și mai barbar, punînd pe mulți muncitori să lucreze 30—40 de ore în șir, și aceasta *de cîteva ori pe săptămîină*, deoarece echipele de schimb nu erau complete, ci aveau doar scopul să înlocuiască o parte din muncitori pentru a le permite cîteva ore de somn. Rapoartele comisiei cu privire la aceste barbarii și consecințele lor întrec tot ce mi-a fost dat să aud în această direcție. Grozăvii ca cele relatate în aceste rapoarte nu mai întîlnim nicăieri, — și vom vedea că burghezia consideră tot timpul mărturia comisiei ca fiindu-i *favorabilă*. Consecințele s-au ivit destul de curînd : membrii comisiei citează o mulțime de schilozii pe care i-au văzut și care, incontestabil, își datorau schilodirea numărului prea mare de ore de muncă. Această schilodire constă, de obicei, în deformarea șirei spinării și a picioarelor, iar Francis Sharp, M.R.C.S. (membru al Colegiului regal al chirurgilor) din Leeds, a 'descriș-o în felul următor :

„Niciodată înainte de venirea mea la Leeds nu văzusem vreun caz de deformație particulară a extremității inferioare a femurului. La început am crezut că e vorba de rahitism, însă mulțimea pacienților care se prezentau la spital, ca și apariția bolii la o vîrstă (8—14 ani) la care copiii nu mai sînt, de obicei, expuși rahitismului, precum și faptul că boala se manifestase abia de cînd copiii lucrau în fabrică, m-au determinat să-m schimb curînd părerea. Am văzut pînă în prezent aproximativ o sută de cazuri de acest fel și sînt în măsură să afirm cu hotărîre că ele sînt o consecință a muncii istovitoare ; după cîte știu, era vorba numai de copii care munceau în fabrică, și ei înșiși atribuie boala acestei cauze. Numărul cazurilor de deformare a coloanei vertebrale pe care le-am examinat — o consecință a faptului că stăteau vreme prea îndelungată în picioare — s-a ridicat la aproximativ trei sute” (dr. Loudon, evid. pag. 12, 13).

La fel declară și dr. Hay, care a fost timp de 18 ani medic la spitalul din Leeds :

„Deformările coloanei vertebrale sînt foarte frecvente la muncitorii din fabrici. Unele sînt simple urmări ale muncii istovitoare, altele sînt consecința unei munci prea îndelungate asupra unei constituții inițial șubrede sau slăbite din cauza subalimentației”. „Schilodirile par a fi mai frecvente decît aceste boli : genunchii sînt incurbați înăuntru, ligamentele gleznelor foarte adesea slăbite și relaxate, iar oasele lungi ale gambei curbate. Îndeosebi sînt deformate și dezvoltate peste măsură

extremitățile acestor oase ; pacienții care prezintă asemenea schilodiri vin din fabricile în care se muncește foarte mult timp" (dr. Loudon, evid. pag. 16).

Aceleași constatări le fac și chirurgii Beaumont și Sharp din Bradford. Rapoartele membrilor comisiei Drinkwater, Power și dr. Loudon citează o mulțime de exemple de astfel de deformări, pe când rapoartele lui Tufnell și dr. Sir David Barry, care își îndreaptă mai puțin atenția asupra acestui punct, conțin doar câteva exemple izolate. (Drinkwater, evid. pag. 69 doi frați, pag. 72, 80, 146, 148, 150 doi frați, 155 și multe altele ; Power, evid. pag. 63, 66, 67 de două ori, 68 de trei ori, 69 de două ori ; la Leeds, pag. 29, 31, 40, 43, 53 și urm. ; dr. Loudon, evid. pag. 4, 7 de patru ori, 8 de mai multe ori etc. ; Sir D. Barry, pag. 6, 8, 13, 21, 22, 44, 55 de trei ori etc. ; Tufnell, pag. 5, 16 etc.). Membrii comisiei din Lancashire, Cowell, Tufnell și dr. Hawkins, au neglijat aproape cu totul această latură a consecințelor medicale ale sistemului de fabrică, cu toate că, în ceea ce privește numărul schilozilor, acest district poate concura cu Yorkshire-ul. Rareori m-am plimbat prin Manchester fără să întilnesc trei-patru schilozi care sufereau de deformări ale coloanei vertebrale și ale picioarelor ca acelea descrise mai sus, și care tocmai de aceea mi-au putut atrage și mi-au atras chiar adeseori atenția. Cunososc eu însumi un infirm care corespunde exact descrierii de mai sus a doctorului Hay și care a ajuns în această stare de pe urma muncii în fabrica d-lui Douglas din Pendleton ; acesta și-a creat, de altfel, o tristă faimă printre muncitori din cauza muncii de noapte prelungite care se presta înainte vreme la el. De altfel se observă imediat care este originea acestor infirmități ; toți bolnavii au același aspect, genunchii lor sînt încurbați înăuntru și înapoi, șoldurile deformate și îngroșate, articulațiile deformate și îngroșate, iar șira spinării de multe ori încovoiată sau încurbată lateral. Cel mai rău însă par să se fi purtat omenoșii fabricanți din regiunea industriei mătăsii din Macclesfield ; aceasta se vede și din faptul că în aceste fabrici lucrau copii foarte mici, chiar de 5—6 ani. Printre mărturiile ulterioare ale anchetatorului Tufnell găsim declarațiile unui șef de atelier, Wright (pag. 26), ale cărui două surori se schilodiseră groaznic din cauza muncii excesive și care numărase odată infirmii de pe mai multe străzi, între care și unele dintre cele mai curățele și mai frumoase din Macclesfield ; în Townley Street — găsit 10 infirmi, în George Street — 5, în Charlotte Street — 4, în Watercots — 15, în Bank Top — 3, în

Lord Street — 7, în Mill-Lane — 12, în Great George Street — 2, la azil — 2, în Park Green — 1, iar în Pickford Street — 2 infirmi. Familiile acestora au declarat în unanimitate că infirmitățile lor erau o consecință a muncii excesive în filaturile de mătase. La pag. 27 se vorbește despre un băiat care era atât de schilod, că nu putea să urce o scară, și se amintește de asemenea despre niște fete care rămăseseră cu spatele și șoldurile schilodite.

Alte deformații provenite tot din munca excesivă sînt mai ales picioarele plate, pe care Sir D. Barry le-a remarcat de multe ori (de exemplu, la pag. 21 sînt menționate de două ori) și pe care, de altfel, și medicii și chirurgii din Leeds (Loudon, pag. 13, 16 etc.) le consideră ca fiind foarte frecvente. Chiar atunci cînd o constituție mai robustă, o alimentație mai bună și alte împrejurări îi dau tînărului muncitor posibilitatea să reziste la aceste consecințe ale unei exploatări barbare, înțilnim totuși dureri de spate, de șale, de șolduri și de picioare, articulații umflate, varice sau ulceratii întinse și rebele pe coapse și pe pulpe. Aceste neajunsuri reprezintă un fenomen aproape general în rîndurile muncitorilor; rapoartele lui Stuart, Mackintosh, Sir D. Barry citează sute de asemenea exemple, ba aproape că nu cunosc un muncitor care să nu sufere de vreunul din aceste neajunsuri; iar în alte rapoarte apariția aceluiași consecințe este confirmată de mulți medici. Prin nenumăratele exemple pe care le dau, rapoartele privitoare la Scoția înlătură orice îndoială cu privire la faptul că munca de 13 ore are efecte cel puțin *tot atât* de grave chiar și asupra muncitorilor și muncitoarelor între 18 și 22 de ani, și anume atât în țesătoriile de in din Dundee și din Dunfermline, cît și în fabricile de bumbac din Glasgow și din Lanark.

Toate aceste suferințe se explică prin natura muncii din fabrici, muncă într-adevăr foarte „ușoară”, cum susțin fabricanții, dar tocmai din această cauză mai istovitoare decît oricare alta. Muncitorii nu au prea multe de făcut, dar trebuie să stea tot timpul în picioare, fără să aibă dreptul de a se așeza. Cel care se așază cumva pe pervazul ferestrei sau pe vreun coș e amendat; iar această permanentă poziție verticală, această permanentă presiune a părții superioare a trunchiului asupra șirei spinării, asupra șoldurilor și a picioarelor provoacă în mod necesar urmările amintite mai sus. Munca nu implică neapărat statul în picioare, după cum se vede chiar din exemplul Nottinghamului, unde s-au introdus scaune, cel puțin în atelierile de răsucit (fapt care a fost urmat de dispa-

riția acestor suferințe și, în consecință, de consimțământul muncitoarelor de a presta mai multe ore de muncă). Însă într-o fabrică în care muncitorul muncește numai pentru burghez și este prea puțin interesat ca lucrul să fie bine făcut, el ar face probabil mai des uz de scaun decât i-ar place și i-ar renta fabricantului, și atunci muncitorii trebuie să-și jertfească membrele * pentru ca burghezul să piardă ceva mai puțină materie primă. Această poziție verticală îndelungată în aerul de obicei greu din fabrică mai provoacă însă și o gravă sleire a întregului organism, sleire care atrage după sine tot felul de alte suferințe, mai mult generale decât locale. Aerul din fabrici este de obicei umed și cald, mai cald chiar decât trebuie, și atunci când ventilația nu e prea bună, aerul e îmbâcsit, înăbușitor și conține prea puțin oxigen, fiind încărcat cu praf și cu mirosul uleiului de mașină care curge pe podea, se infiltrează în ea și rîncezește ; din cauza căldurii, muncitorii nu sînt îmbrăcați prea gros, așa că, în caz de variații ale temperaturii din atelier, ei răcesc în mod inevitabil ; în căldura din sală curentul este neplăcut ; istovirea progresivă care cuprinde toate funcțiile fizice micșorează căldura animală, așa că ea trebuie menținută prin mijloace venite din afară, de aceea muncitorul însuși preferă să stea în aerul cald din fabrică cu geamurile complet închise. La aceasta se mai adaugă frecvențele schimbări bruște de temperatură la ieșirea din aerul încălzit din fabrică în aerul înghețat sau umed de afară, precum și neputința muncitorilor de a se apăra de ploaie sau de a-și schimba hainele ude cu altele uscate. Toate acestea provoacă în permanență răceli. Și dacă mai ținem seamă că nici un mușchi nu este realmente încordat sau măcar pus în mișcare, cu excepția mușchilor picioarelor, și că nimic nu anihilează efectul extenuant, moleșitor al condițiilor menționate, ci că, dimpotrivă, lipsește orice exercițiu care ar putea da putere mușchilor, elasticitate și consistență fibrelor, că din tinerețe muncitorii nu au răgaz să facă mișcare în aer liber, atunci nu ne vom mai mira de declarația aproape unanimă a medicilor, consemnată în rapoartele cu privire la munca în fabrici, și anume că au constatat, în special la muncitorii de fabrică, o mare lipsă de rezistență față de boli, o diminuare generală a tuturor funcțiilor vitale, o permanență epuizare a forțelor spirituale și fizice. Să dăm cuvîntul, mai întîi, lui Sir D. Barry :

* Și în atelierul de țesut al unei fabrici din Leeds s-au introdus scaune, Drinkwater evid. pag. 85.

„Influențele defavorabile ale muncii în fabrică asupra muncitorilor sînt următoarele: 1) necesitatea inexorabilă de a constrînge întreaga lor activitate fizică și spirituală să țină pas cu mișcările unei mașini acționate de o forță uniformă și constantă; 2) necesitatea de a sta în poziție verticală perioade de timp anormal de lungi și care se succed prea repede una după alta; 3) lipsă de somn (din cauza timpului de muncă prea îndelungat, a durerilor de picioare și a stării proaste generale). La acestea se mai adaugă adesea atelierele joase, ticsite, pline de praf sau umede, aerul îmbicsit, încins, transpirația continuă. De aceea, cu puține excepții, băieții mai ales își pierd în fabrică foarte repede prospețimea copilăriei, devin mai palizi și mai slabi decît alți băieți. Chiar și ucenicul țesătorului manual, care umblă desculț pe podeaua de lut a micului său atelier, arată mai bine, fiindcă tot mai iese uneori la aer. Copilul care lucrează în fabrică n-are însă nici o clipă liberă în afara timpului pentru masă și nu iese niciodată la aer decît atunci cînd se duce să mînce. Toți filatorii adulți sînt palizi și slabi, au poftă de mîncare capricioasă și suferă de indigestii deoarece toți trăiesc în fabrică din fragedă tinerețe, iar printre ei nu sînt decît puțini oameni înalți și zdraveni sau chiar de loc, putem trage concluzia că ocupația lor are o influență foarte dăunătoare asupra dezvoltării fizice a bărbatului. Femeile suportă mai bine munca aceasta” (vom vedea, firește, că și ele suferă de o serie de boli specifice). (Raportul general al lui Sir D. Barry).

La fel declară și Power :

„Pot spune fără înconjur că la Bradford sistemul de fabrică a dat un mare număr de schilozii... și că urmările muncii excesive asupra trupului se manifestă nu numai printr-o schilodire efectivă, ci în mod mult mai general printr-o dezvoltare insuficientă, prin moleșirea mușchilor și prin debilitate” (Power, Rept. pag. 74).

Îată apoi declarațiile chirurgului * F. Sharp din Leeds, pe care l-am mai citat :

„Cînd m-am mutat de la Scarborough la Leeds m-a izbit imediat faptul că, în general, copiii de aici sînt mai palizi, par mai șubrezi decît cei din Scarborough și din împrejurimi. Am constatat, de asemenea, că mulți copii erau excepțional de mărunți pentru vîrsta lor... Am întilnit nenumărate cazuri de scrofuloză, boli de plămîni, afecțiuni ale mezenterului și tulburări digestive, și ca medic n-am nici cea mai mică îndoială că toate acestea sînt consecințe ale muncii în fabrici. Sînt de părere că munca prea îndelungată sleiește energia nervoasă a trupului, pregătind astfel terenul pentru multe boli; dacă n-ar fi afluxul continuu de la sat spre oraș, rasa muncitorilor industriali ar degenera în scurt timp cu totul”.

Această părere o împărtășește și Beaumont, chirurg din Bradford :

* Așa-numiții chirurși (surgeons) sînt medici cu studii, întocmai ca medicii cu diplomă (physicians), și au, de aceea, atît practică de medicină generală cît și practică chirurgicală. Din diferite motive ei sînt chiar preferați în genere așa-zișilor physicians.

„După părerea mea, sistemul după care se lucrează aici în fabrici provoacă o sleire particulară a întregului organism, fapt care-i face pe copii extrem de receptivi atât față de epidemii cât și față de diferite alte boli... Consider lipsa oricărei reglementări a aerisirii și a salubrității în fabrici drept cauză principală a acestei predispoziții sau receptivități particulare la afecțiunile morbide, pe care le-am întâlnit atât de des în practica mea”.

Dr. William Sharp junior afirmă de asemenea că :

„1) am avut ocazia să observ efectele pe care le-a avut sistemul de fabrică aplicat în condițiile cele mai favorabile asupra sănătății copiilor” (în fabrica „Wood” din Bradford, fabrica cea mai bine amenajată din regiune, al cărei medic era) ; „2) nu încap de îndoială că aceste efecte sînt categoric dăunătoare, și încă în foarte mare măsură, chiar în aceste condiții favorabile ; 3) în 1832 au fost tratați de mine $\frac{3}{5}$ din numărul total al copiilor care lucrau în fabrica lui Wood ; 4) efectul cel mai dăunător se manifestă nu atât în numărul mare al schilozilor, cât în acela al organismelor debilitate și bolnăvicioase ; 5) toate acestea s-au ameliorat simțitor de cînd Wood a redus la zece ore timpul de muncă al copiilor”.

Anchetatorul însuși, dr. Loudon, care reproduce aceste de-
poziții, declară :

„Cred că s-a dovedit îndeajuns că li s-a impus copiilor în mod ne-rațional și inuman o muncă excesiv de lungă și că adulții au fost siliți și ei să depună o muncă pe care abia o poate suporta o ființă ome-nească. Consecința este că mulți au murit înainte de vreme, alții s-au ales pe toată viața cu un organism debilitat, iar teama că, din cauza constituției șubreze a supraviețuitorilor, vom avea în viitor generații debilitate este, din punct de vedere fiziologic, cât se poate de întemeiată”.

Și iată, în sfîrșit, observațiile doctorului Hawkins despre
Manchester :

„Cred că majorității celor în trecere prin acest oraș le-a sărit în ochi statura mică și delicată, precum și paloarea locuitorilor din Man-
chester în genere, dar mai ales a muncitorilor din fabricile de acolo. În nici un alt oraș din Marea Britanie sau din Europa nu am văzut o dege-
nerare atât de evidentă a staturii și a pigmentării de la tipul normal al națiunii. Femeilor căsătorite le lipsesc în mod izbitor particularitățile ca-
racteristice femeii engleze etc... Trebuie să mărturisesc că băieții și fetele
din fabricile din Manchester care mi-au fost prezentați erau palizi și
aveau în genere o înfățișare abătută ; în expresia feței lor nu găseai ni-
mic din mobilitatea, vioiciunea și veselia caracteristice tinereții. Mulți
mi-au spus că nu simt nici cea mai mică dorință de a se zbengui în aer
liber sîmbătă seara sau duminică, ci preferă să stea acasă liniștiți”.

Să mai reproducem și alt pasaj din raportul lui Hawkins,
care, ce-i drept, nu-și are decît pe jumătate locul aici, dar toc-
mai din această cauză poate figura tot atât de bine aici ca și în
oricare altă parte :

„Excesele, desfrîul și lipsa de prevedere în ceea ce privește viitorul sînt defectele de căpetenie ale muncitorilor de fabrică, iar aceste defecte își au obîrșia în moravurile care se formează în actualul sistem și care decurg în mod aproape inevitabil din el. Este un fapt îndeobște cunoscut că indigestiile, ipohondria și debilitatea generală sînt foarte răspindite în sinul acestei clase; după douăsprezece ore de muncă monotonă, dorința de a recurge la un excitant sau altul este cu totul firească, dar, cînd se mai adaugă și stările bolnăvicioase pomenite mai sus, muncitorii caută tot mai des uitarea în alcool”.

Buletinul însuși furnizează sute de exemple care confirmă declarațiile medicilor și anchetatorilor; sute de date din acest buletin arată că dezvoltarea muncitorilor tineri este împiedicată de muncă. Astfel, Cowell, printre alții, menționează greutatea a 46 de băieți, toți în vîrstă de 17 ani și elevi ai aceleiași școli duminicale; dintre aceștia, 26, care lucrau în fabrici, cîntăreau în medie 104,5 livre engleze, iar 20, care nu lucrau în fabrici, dar făceau parte tot din clasa muncitoare, cîntăreau în medie 117,7 livre engleze. Unul dintre fabricanții cei mai de seamă din Manchester și conducător al opoziției fabricanților împotriva muncitorilor — Robert Hyde Greg, mi se pare — spunea el însuși odată că, dacă starea aceasta continuă, muncitorii de fabrică din Lancashire vor fi în curînd un neam de pigmei *. Un locotenent recrutor (Tufnell, pag. 59) declară că muncitorii de fabrică nu prea sînt apți pentru serviciul militar; sînt slabi și firavi ca înfățișare și deseori medicii recrutori îi resping ca inapți; la Manchester a găsit cu greu bărbați de 5 picioare și 8 țoli înălțime, aproape toți avînd numai 5 picioare și 6—7 țoli, în timp ce în regiunile agricole majoritatea recruților au 5 picioare și 8 țoli (diferența măsurii engleze față de cea prusiană este de aproximativ 2 țoli la 5 picioare, cea engleză fiind mai mică).

Ca urmare a acestor condiții, bărbații sînt foarte curînd epuizați. Cei mai mulți ajung incapabili de muncă la 40 de ani, puțini rezistă pînă la 45, aproape nici unul pînă la 50 de ani. Această invaliditate este pricinuită, în afară de debilitatea întregului organism, și de slăbirea vederii din cauza torsului la mașina mule, la care muncitorul trebuie să-și ațintească privirea asupra unui lung șir de fire subțiri, paralele, ceea ce constituie pentru ochi un efort deosebit. Din 1.600 de muncitori angajați în cîteva fabrici din Harpur și Lanark, numai 10 erau trecuți de 45 de ani; din 22.094 de muncitori din diferite fabrici din Stockport și Manchester, numai 143 trecuseră de 45 de ani. Din acești 143, 16 mai erau menținuți în serviciu

* Această declarație nu este luată din raport.

printr-o favoare deosebită, iar unul îndeplinea o muncă de copil. O listă de 131 de filatori cuprindea numai 7 muncitori trecuți de 45 de ani, totuși fabricantul la care se prezentaseră pentru lucru i-a respins pe toți cei 131 din cauza vârstei „prea înaintate”. Din 50 de torcători scoși din producție la Bolton, numai 2 aveau peste 50 de ani, restul nu atinseseră în medie nici 40 de ani, — și toți rămăseseră pe drumuri din cauza vârstei înaintate! D-l Ashworth, un fabricant cu vază, recunoaște el însuși într-o scrisoare adresată lordului Ashley că, pe la vârsta de 40 de ani, torcătorii nu mai sînt în stare să producă cantitatea de fire stabilită și din această cauză sînt „uneori” concediați ; pe muncitorii de 40 de ani el îi numește „oameni bătrîni” !* Tot astfel se exprimă și anchetatorul Mackintosh în raportul din 1833 :

„Deși eram oarecum pregătit, cunoscînd condițiile în care lucrează copiii, mi-a fost totuși greu să-i cred pe muncitorii mai vîrstnici cînd îmi spuneau vîrsta lor, atît de timpuriu îmbătrînesc acești oameni”.

Chirurgul Smellie din Glasgow, care consultă îndeosebi muncitori de fabrică, spune că la ei 40 de ani este o vîrstă înaintată (old age) (Stuart, evid. pag. 101). Același lucru îl declară și Tufnell, evid. pag. 3, 9, 15, Hawkins, Rept. pag. 4 ; evid. pag. 14 etc. etc. La Manchester această îmbătrînire timpurie a muncitorilor este un fenomen atît de obișnuit, încît aproape fiecărui cvadragenar i se dă cu 10—15 ani mai mult decît are în realitate, în timp ce clasele avute, atît bărbații cît și femeile, se mențin foarte bine dacă nu beau prea mult.

Munca de fabrică are asupra organismului femeii de asemenea un efect cu totul specific. Deformațiile, provocate de timpul de lucru prelungit, se manifestă la femei într-o formă mult mai gravă ; deformațiile bazinului, în parte ca urmare a poziției vicioase și a dezvoltării anormale a oaselor bazinului, în parte ca urmare a devierii părții inferioare a coloanei vertebrale, se datoresc adeseori aceleiași cauze.

„Deși — spune dr. Loudon în raportul său — nu am avut ocazia să văd nici un caz de bazin deformat sau alte deformații, totuși ele sînt de așa natură, încît oricare medic trebuie să le considere drept consecințe probabile ale muncii prea îndelungate a copiilor, lucru confirmat, de altfel, de medici vrednici de toată încrederea din punct de vedere profesional”.

* Toate acestea sînt extrase din discursul lordului Ashley (rostit la ședința Camerei comunelor din 15 martie 1844).

Numeroase moaşe şi mamoşi, de exemplu dr. Hawkins, evid. pag. 11 şi 13, declară că muncitoarele din fabrici nasc mai greu decît alte femei şi că avortează mai des. La aceasta se mai adaugă faptul că femeile suferă de o debilitate a întregului organism, comună tuturor muncitorilor de fabrică, şi, cînd sînt însărcinate, muncesc în fabrică *pînă în momentul naşterii* — fireşte, căci dacă încetează lucrul înainte se tem că locurile lor vor fi ocupate, iar ele însele concediate, şi în orice caz, în acest timp, ele nu primesc salariul. Se întîmplă foarte des ca femeii care în ajun au mai lucrat să fi născut pînă în dimineaţa următoare, ba uneori se întîmplă să nască chiar în fabrică, printre maşini. Şi chiar dacă domnii burghezi nu găsesc nimic deosebit într-asta, soţiiile lor vor fi poate totuşi de acord cu mine că e o cruzime, o barbarie fără seamăn să sileşti indirect o femeie gravidă să muncească stînd în picioare şi fiind nevoită să se aplece mereu cîte 12—13 (înainte şi mai multe) ore zilnic pînă în ziua naşterii. Dar asta nu este totul. Cînd femeile nu sînt nevoite să se întoarcă la lucru decît după 14 zile de la naştere ele sînt bucuroase şi li se pare mult. Dar cîte nu se reîntorc în fabrică şi după 8 zile, ba chiar după 3—4 zile, pentru a lucra ziua *întreagă*? Am auzit odată un fabricant întrebîndu-l pe supraveghetor: Femeia cutare nu s-a întors încă? — Nu. — Cît e de cînd a născut? — 8 zile. — Atunci ar fi putut să se întoarcă demult. Cutare rămîne numai 3 zile acasă. — Fireşte, teama de a fi concediate, teama de şomaj le goneşte, slăbite cum sînt şi în ciuda durerilor, înapoi în fabrică; interesele fabricantului nu îngăduie muncitorilor să stea acasă din cauză de boală; muncitorii n-au voie să cadă la pat, muncitoarele nu trebuie să-şi permită să fie lehuze, — altminteri măria-sa fabricantul ar trebui să-şi oprească maşinile, să-şi bată capul cu măsuri de organizare temporară; şi decît aşa ceva, mai bine îşi concediază oamenii dacă au îndrăzneala să se îmbolnăvească. Ascultaţi ce spune Cowell (evid. pag. 77):

„O fată se simte foarte rău, abia poate lucra. — De ce nu cere voie să plece acasă? — Ei, domnule, «patronul» e foarte sever în această privinţă, dacă lipsim un sfert de zi riscăm să fim daţi afară”.

Sau Sir D. Barry (evid. pag. 44): Thomas MacDurt, muncitor, face puţină temperatură,

„nu poate rămîne acasă, în orice caz nu mai mult de 4 zile, altfel riscă să-şi piardă slujba”.

Și așa în mai toate fabricile. La fete, în epoca pubertății, munca aceasta duce și la o mulțime de alte neajunsuri. La unele fete, mai ales la cele mai bine hrănite, căldura din fabrică grăbește, mai mult decît e normal, dezvoltarea, așa că unele fete sînt complet formate la 12—14 ani ; Robertson, „eminentul” mamoș din Manchester, cum îl numește raportul pe care l-am mai citat, relatează în „North of England Medical and Surgical Journal” * că a consultat o fetiță de 11 ani care era nu numai femeie pe deplin dezvoltată, dar chiar gravidă, și că la Manchester nu e lucru neobișnuit ca fete de 15 ani să nască. În asemenea cazuri temperatura din fabrică acționează întocmai ca arșița din regiunile tropicale și, ca și acolo, dezvoltarea prea timpurie atrage după sine o îmbătrînire și sleire prematură. Totuși adesea întîlnim o dezvoltare sexuală tardivă a fetelor ; sîinii se dezvoltă tîrziu sau de loc — Cowell citează exemple la pag. 35 —, în numeroase cazuri menstruația apare abia la 17 sau la 18 ani, uneori abia la 20 de ani, sau nu apare de loc (dr. Hawkins, evid. pag. 11, dr. Loudon, pag. 14 etc., Sir D. Barry, pag. 5 etc.). Menstruația neregulată e însoțită de dureri puternice și de tot felul de alte tulburări, dintre care mai ales anemiia este foarte frecventă, — asupra acestui punct rapoartele medicale concordă.

Copiii născuți de astfel de femei, mai ales cînd acestea sînt nevoite să muncească în timpul sarcinii, nu pot fi voinici. Dimpotrivă, rapoartele din Manchester mai ales îi descriu ca fiind foarte debili ; Barry e singurul care susține că sînt sănătoși, adăugînd însă că în Scoția, unde a făcut eî inspecție, *aproape nici o femeie măritată nu muncea în fabrică* ; în afară de aceasta, majoritatea fabricilor de acolo, cu excepția celor din Glasgow, sînt așezate la țară, și faptul acesta contribuie mult la buna dezvoltare a copiilor : copiii muncitorilor din imediata apropiere a Manchesterului sînt mai toți zdraveni și rumeni la față, pe cînd la oraș copiii sînt palizi și au o înfățișare de scrofuloși ; dar la vîrsta de 9 ani ei își pierd dintr-o dată rumeneala feței, pentru că încep munca în fabrică, și în scurtă vreme nu se mai deosebesc de copiii crescuți la oraș.

În afară de acestea, mai există unele ramuri ale muncii din fabrici care au urmări deosebit de dăunătoare asupra sănătății. În multe ateliere ale torcătoriilor de bumbac și de in, și mai ales în camerele de cardat și de pieptănat, aerul e încăr-

* „Jurnalul medical și chirurgical din Anglia de nord”. — *Nota Trad.*

cat cu un praf plin de scame care dă naștere la boli de piept. Unele organisme pot suporta acest praf, altele nu. Muncitorul însă nu poate alege, trebuie să muncească în atelierul unde găsește de lucru, fie că plămîinii lui sînt sănătoși sau nu. Urmările cele mai obișnuite ale inhalării prafului sînt expectorația de sînge, respirația grea, șuierătoare, durerile de piept, tusea, insomniile, într-un cuvînt toate simptomele astmei, care în cazurile cele mai grave degenerază în tuberculoză (vezi Stuart, pag. 13, 70, 101, Mackintosh, pag. 24 etc., Raportul lui Power privitor la Nottingham, Leeds, Cowell, pag. 33 etc., Barry, pag. 12 <5 cazuri într-o singură fabrică>, pag. 17, 44, 52, 60 etc.; idem în raportul lui; Loudon, pag. 13 etc. etc.). Deosebit de nesănătos este însă torsul inului umed, muncă efectuată de fete tinere și de copii. Apa de pe fuse le stropește hainele, așa că în permanență sînt uzi pînă la piele, pe podele de asemenea e întotdeauna apă. Același lucru se petrece, în mai mică măsură, și în camerele de răsucit ale fabricilor de bumbac, iar consecințele acestei stări de lucruri sînt răcelile frecvente și afecțiunile pulmonare. Vocea răgușită, aspră îi caracterizează pe toți muncitorii din fabrică, în primul rînd însă pe muncitorii care filează inul umed și pe cei care îl răsucesc. Stuart, Mackintosh și Sir D. Barry folosesc termenii cei mai aspri cînd vorbesc despre insalubritatea acestei munci și despre nepăsarea majorității fabricanților față de sănătatea fctelor care o îndeplinesc. Altă urmare a torsului inului este deformarea specifică a umerilor, îndeosebi o proeminare a omoplatului drept din pricina specificului muncii. Acest mod de a toarce, ca și torsul bumbacului la mașina throstle, pricinuesc adesea și boli ale rotulei genunchiului cu care se țin fusele în timp ce firele rupte sînt legate din nou. Faptul că mașinile sînt joase și că în aceste două ramuri de muncă muncitorul este silit să se aplece mereu duce, în genere, la dezvoltarea defectuoasă a trupului în ceea ce privește statura. În atelierele cu mașini throstle ale fabricii de bumbac din Manchester, al cărei funcționar am fost, nu-mi amintesc să fi văzut o singură fată înaltă, bine dezvoltată; toate erau mărunte, prost dezvoltate, îndesate, cu o conformație de-a dreptul urîță. În afară de toate aceste boli și deformări, muncitorii mai au de suferit și de pe urma altor neajunsuri fizice. Munca printre mașini prilejuiește o mulțime de accidente mai mult sau mai puțin grave, care pentru muncitori au drept consecință incapacitatea parțială sau totală de muncă. Cele mai frecvente sînt cazurile cînd muncitorul pierde o falangă de la un deget,

mai rare sînt cele în care sînt apucate și sfărîmate de roți degete întregi, sau jumătate de mîină, sau toată mîina, sau chiar brațul întreg etc. Foarte adesea aceste accidente, chiar și cele mai puțin grave, sînt urmate de tetanos, care atrage după sine moartea. La Manchester, în afară de mulțimea de schilozi, înfilnești și un mare număr de mutilați ; unuia îi lipsește brațul întreg sau pînă la cot, altuia laba piciorului, unui al treilea piciorul pînă la genunchi ; parcă te-ai afla în mijlocul unei armate care abia s-a întors de pe cîmpul de luptă. Cele mai periculoase părți ale mașinilor sînt însă curelele, care transmit forța motrice de la arbore la fiecare mașină, mai ales dacă au și catarama ; acestea au fost însă aproape pretutindeni desființate. Cel care a fost prins de aceste curele este tîrît cu iuțeala fulgerului, azvîrlit de tavan și apoi de podea cu atîta putere, încît rareori îi rămîne un os nezdrobot și moare pe loc. Între 12 iunie și 3 august 1844, „Manchester Guardian” relatează următoarele accidente *grave* — pe cele ușoare nici nu le mai menționează : 12 iunie, un băiat a murit la Manchester de tetanos de pe urma unei mîini strivite între mașini. — 15 iunie, un tînăr din Saddleworth, prins și tîrît de o roată, a murit zdrobot. — 29 iunie, un tînăr din Greenacres Moor, lîngă Manchester, muncitor într-o fabrică de mașini, a căzut sub o tocilă, care i-a rupt două coaste, provocîndu-i contuziuni grave. — 24 iulie, o fată din Oldham a murit după ce a fost tîrîtă de 50 de ori de o curea în circuitul ei, în așa fel că nu i-a mai rămas nici un os întreg. — 27 iulie, la Manchester o fată a fost prinsă de „blower” (cea dintii mașină care prelucrează bumbacul brut) și a murit de pe urma rănilor. — 3 august, la Dukinfield, un strungar de șpuluri, fiind prins de o curea, a murit cu coastele frînte. — Numai spitalul din Manchester a tratat, în 1843, 962 de oameni răniți și mutilați de mașini, în timp ce numărul tuturor celorlalte accidente din raza spitalului s-a ridicat la 2.426 ; prin urmare, la cinci accidente provocate de diferite cauze, două se datorează mașinilor. Accidentele înregistrate la Salford n-au fost incluse aici și nici cele tratate de medici particulari. Fabricanții plătesc în asemenea cazuri — indiferent dacă muncitorul ajunge sau nu incapabil de muncă — cel mult medicul, iar în cazul cel mai fericit salariul convenit în timpul tratamentului ; ce se alege mai tîrziu de muncitor dacă nu mai poate munci, nu-i privește pe ei.

În această privință raportul de fabrică susține că fabricantul ar trebui să poarte răspunderea în toate cazurile, căci

copiii nu sînt în stare să se ferească, iar adulții vor avea ei singuri grijă, în propriul lor interes, să fie precauți. Cei care au redactat însă raportul sînt burghezi și, în consecință, e inevitabil ca mai tîrziu să se contrazică și să înșire tot felul de baliverne despre „temeritatea vinovată” (culpable temerity) a muncitorilor. Dar n-are importanță. Problema se pune astfel : dacă copiii *nu sînt în stare* să se păzească trebuie să se interzică munca copiilor. Dacă adulții *nu se păzesc* îndeajuns, înseamnă sau că sînt copii, adică se găsesc pe o treaptă de cultură care nu le permite să înțeleagă pericolul în toată gravitatea sa — și cine altul e vinovat de acest lucru decît burghezia, care-i menține într-o stare în care *nu se pot* instrui? —, sau că mașinile sînt prost amplasate și trebuie prevăzute cu balustrade sau cu apărători, ceea ce de asemenea cade în sarcina burghezului, sau că muncitorul are motive care sînt mai puternice decît primejdia ce-l amenință : e silit să muncească repede pentru a cîștiga bani și n-are timp să fie prevăzător etc., și de lucrul acesta e vinovat tot burghezul. Multe accidente se întîmplă, de pildă, din cauză că muncitorii vor să curețe mașinile în timp ce acestea sînt în funcțiune. De ce ? Pentru că burghezul silește pe muncitori să curețe mașinile în orele libere, cînd ele sînt oprite, iar muncitorul firește că nu vrea să piardă din timpul său liber. Pentru muncitor fiecare oră liberă e atît de prețioasă, încît preferă să-și primejduiască de două ori pe săptămînă viața decît să jertfească o singură oră burghezului. Convingeți-i pe fabricanți să includă timpul necesar pentru curățatul mașinilor în timpul de lucru și nici unui muncitor nu-i va mai trece prin minte să curețe mașinile în mers. Într-un cuvînt, în ultimă instanță, vina cade în toate cazurile asupra fabricantului, căruia în cel mai bun caz ar trebui să i se pretindă asigurarea existenței muncitorului devenit invalid sau, în cazuri mortale, a familiei acestuia. În prima perioadă a epocii industriale, accidentele erau relativ mult mai numeroase decît în prezent, din cauză că mașinile erau mai proaste, mai mici, erau mai înghesuite și nu aveau aproape de loc apărători. După cum reiese însă din datele de mai sus, numărul accidentelor este încă destul de mare pentru a ne determina să reflectăm cu seriozitate asupra unei stări de lucruri care permite să fie mutilați și răniți atîția oameni de dragul unei singure clase și atîția muncitori harnici să ajungă pradă mizeriei și foamei de pe urma unui accident nenorocit suferit în serviciul și din vina burgheziei.

Frumoasă colecție de boli a stîrnit această hidoasă sete de bani a burgheziei ! Femei care nu mai pot deveni mame, copii schilodiți, bărbați sleiți de puteri, mădulare strivite, generații întregi pierdute, mistuite de debilitate și boală, numai și numai pentru a umple buzunarele burgheziei ! Și abia cînd citim despre diferitele cazuri de barbarie, cînd vedem cum copiii sînt sculați goi din paturi de către supraveghetori și goniți la fabrică cu hainele sub braț, sub o ploaie de lovituri (de exemplu Stuart, pag. 39 și alții) ; cum sînt bătuți ca să le treacă somnul și cum adorm, cu toate acestea, deasupra lucrului ; cum, după oprirea mașinilor, un biet copil adormit a sărit în picioare la chemarea supraveghetorului și a continuat să execute cu ochii închiși mișcările muncii sale ; cînd citim cum unii copii, prea oboșiți pentru a se duce acasă, s-au ascuns în uscătorie, sub grămezile de lînă, ca să doarmă acolo și n-au putut fi goniți din fabrică decît cu loviturile de curea ; cînd citim că în fiecare seară sute de copii vin acasă atît de oboșiți, încît de somn ce li-e și de lipsă de poftă de mîncare nici nu pot mîncă ; că părinții lor îi găsesc în genunchi înaintea patului, adormiți în timp ce-și făceau rugăciunea ; cînd citim într-un singur buletin toate astea și încă multe alte infamii și fapte scandaloase, toate declarate sub jurămint, confirmate de mai mulți martori considerați ca fiind demni de încredere de înșiși cei care au întocmit raportul ; cînd ne gîndim că e vorba de un raport „liberal”, un raport burghez, menit a-l infirma pe cel precedent întocmit de tory și a stabili intențiile bune ale fabricanților ; că înșiși membrii comisiei sînt de partea burgheziei, și raportează toate acestea împotriva propriei lor voințe, cînd ne gîndim la toate acestea nu se poate să nu ne revoltăm, să nu ne cuprindă mînia împotriva acestei clase care se fălește cu umanitarismul și abnegația ei, cînd în fond singurul lucru care o interesează cu adevărat e să-și umple buzunarele cu orice preț. Să auzim, totuși, care e părerea burgheziei, rostită prin gura servului ei ales dr. Ure :

Li s-a spus muncitorilor, relatează dînsul în „Philosophy of Manufactures”, pag. 277 și urm., că salariul lor nu ar corespunde sacrificiilor pe care le fac, și că prin aceasta s-a tulburat buna înțelegere dintre patroni și muncitori. Muncitorii ar fi făcut mai bine să se evidențieze prin sîrguință și atenție și să se bucure de profitul patronilor, astfel ar fi ajuns și ei supraveghetori, administratori și chiar asociați (o, înțelepciune, tu vorbești cu naivitatea unei porumbițe !), „făcînd

să crească pe piață cererea de brațe de muncă" ! — „Dacă muncitorii n-ar fi atît de recalcitranți, *sistemul industrial ar fi avut rezultate și mai favorabile*". Urmează o lungă ieremiadă în legătură cu numeroasele acte de nesupunere ale muncitorilor, iar cu prilejul unei greve a celor mai bine plătiți muncitori, a torcătorilor de fire subțiri, găsim următoarea declarație naivă :

„Da, tocmai salariul lor ridicat le-a permis să-și plătească un comitet și i-a dus la hipertrofiie nervoasă în urma unei alimentații prea îmbelșugate și prea excitante pentru munca lor !" (pag. 298).

Iată cum descrie burghezul munca copiilor :

„Am vizitat multe fabrici la Manchester și în împrejurimi și n-am văzut niciodată copii maltratați, bătuți sau chiar numai prost dispuși. Păreau cu toții *voioși* (cheerful) și *vioi, deslătîndu-se* (taking pleasure) de jocul sprinten al mușchilor, *bucurîndu-se din plin* de mobilitatea caracteristică vârstei lor. Privind activitatea lor, nu numai că n-am avut motive să mă întristez, ci, dimpotrivă, am simțit întotdeauna o *reconfortare*. Era o *încîntare* (delightful) să observi agilitatea cu care înnodau firele rupte de îndată ce carul mașinii mule mergea îndărăt și să-i vezi apoi în clipele de răgaz, cînd, după ce degetuțele lor delicate fuseseră timp de cîteva secunde în acțiune, se *jucau* în fel și chip pînă ce firele erau iarăși scoase și depănate. Munca acestor *sillide sprintene* (lively) părea un *joc*, căci exercițiul le dădea o îndeminare grațioasă. Conștienți de agilitatea lor, erau bucuroși s-o arate față de orice vizitator străin. Nici urmă de oboseală, căci ieșind din fabrică începeau să se zbenguie pe primul loc viran cu vioiciunea elevilor care tocmai ies de la școală" (pag. 301).

(Vezi bine, ca și cum mișcarea tuturor mușchilor n-ar fi o necesitate imediată pentru trupul înțepenit și sleit de muncă ! Ure ar fi trebuit însă să mai aștepte cîteva clipe ca să vadă dacă această stare de excitație momentană nu dispare după cîteva minute. De altfel Ure n-a putut observa toate acestea decît *la prînz*, după o muncă de 5—6 ore, nu însă *seara* !). În ceea ce privește sănătatea muncitorilor, pentru a dovedi excelenta lor sănătate, burghezul are nerușinarea fără margini de a aduce drept mărturie tocmai buletinul din 1833 din care am citat și am extras nenumărate pasaje ; prin citate izolate, spicuite ici-colo, vrea să dovedească că printre muncitori nu există nici urmă de scrofuloză și, ceea ce e foarte adevărat, că sistemul industrial a suprimat bolile acute (trecînd, firește, sub tăcere faptul că în schimb este prielnic celor cronice). Trebuie să mai ținem seama că buletinul constă din 3 volume în folio groase și că nici unui burghez englez ghiftuit nu i-a trecut prin gînd să

le studieze din scoară în scoară; numai astfel vom înțelege obrăznicia amicului Ure, care îndrăznește să servească publicului englez minciunile cele mai grosolane. Să vedem cum se exprimă dînsul cu privire la legea industrială din 1833, promulgată de burghezia liberală, care, după cum vom vedea, nu impune fabricantului decît cele mai elementare îngrădiri. Această lege, spune dînsul, și mai ales învățămîntul școlar obligatoriu, e o măsură absurdă și despotică luată împotriva fabricanților. Toți copiii sub 12 ani au devenit șomeri din această cauză și care a fost rezultatul? Copiii, smulși în felul acesta de la munca lor ușoară și folositoare, nu capătă nici un fel de educație; *izgoniți din căldura sălii de tors în lumea rece de afară*, ei trăiesc numai din cerșit și din furțișaguri, o viață care contrastează jalnic cu situația lor tot mai bună din fabrică și de la școala duminicală! Sub masca filantropiei, această lege înăsprește suferințele săracilor, iar pe fabricantul *conștiincios* nu face decît să-l stingherească, dacă nu chiar să-l împiedice cu totul în activitatea sa utilă (pag. 405, 406 și urm.).

Efectele distrugătoare ale sistemului de fabrică au atras demult atenția generală. Despre legea ucenicilor din 1802 am mai vorbit. Mai tîrziu, cam pe la 1817, Robert Owen, pe atunci fabricant în New-Lanark (Scoția), care avea să devină întemeietorul socialismului englez, a început să demonstreze puterii executive, pe cale de petiții și memorii, necesitatea instituirii unor garanții legale pentru sănătatea muncitorilor și mai ales a copiilor. Sir R. Peel, decedat între timp, precum și alți filantropi i se alăturară și obținură una după alta legile industriale din 1819, din 1825 și 1831, dintre care primele două nu s-au aplicat de loc⁹², iar a treia numai pe alocuri. Această lege din 1831, elaborată pe baza propunerii lui Sir J. C. Hobhouse, stabilea că în nici o fabrică de bumbac muncitorii sub 21 de ani nu au voie să lucreze noaptea, adică între ora 7 jumătate seara și 5 jumătate dimineața, și că în toate fabricile tinerii sub 18 ani nu au voie să lucreze zilnic mai mult de 12 ore, iar sîmbăta 9 ore. Dat fiind însă că muncitorii nu puteau depune mărturie împotriva patronilor lor fără a fi concediați, legea a fost prea puțin eficace. În orașele mari, unde agitația printre muncitori era mai mare, s-a realizat un acord al fabricanților mai de seamă în sensul respectării acestei legi, dar și aici, ca și la țară de altfel, mai erau mulți fabricanți care nu țineau seama de ea. Între timp se născuse printre muncitori dorința de

a obține o lege pentru ziua de muncă de 10 ore, adică o lege care să interzică tinerilor sub 18 ani de a munci mai mult de 10 ore ; cu ajutorul agitației, asociațiile muncitorești reușiră să facă din această dorință revendicarea unanimă a muncitorilor din fabrici, iar fracțiunea umanitaristă a partidului tory, condusă pe atunci de Michael Sadler, își însuși acest plan și-l prezintă parlamentului. Sadler obținu aprobarea să alcătuiască o comisie parlamentară care să cerceteze sistemul de fabrică, iar această comisie își depuse raportul în sesiunea din 1832. Acest raport era incontestabil părtinitor, redactat numai de adversari ai sistemului de fabrică și urmărind un scop de partid. Tîrît de nobila sa pasiune, Sadler a făcut afirmații cît se poate de greșite și de inexacte. Chiar felul său de a pune întrebări martorilor îi făcea pe aceștia să dea răspunsuri care conțineau, ce-i drept, lucruri adevărate, dar într-o formă greșită, falsă. Fabricanții, indignați de raportul care-i prezenta ca pe niște monștri, cerură ei înșiși o anchetă oficială ; ei știau că *acum* un raport exact nu le-ar putea fi decît de folos ; știau că la cîrma statului se găseau oameni din partidul whig (liberal), adevărați burghezi cu care erau în relații bune, ale căror principii nu admiteau îngrădirea industriei ; ei obținură, într-adevăr, să se alcătuiască o comisie compusă exclusiv din burghezi liberali, al cărei raport e cel citat în repetate rînduri de mine. Raportul acesta este *ceva* mai aproape de adevăr decît cel al comisiei Sadler, dar acolo unde se îndepărtează de adevăr o face în sens contrar. Din fiecare pagină răzbate simpatia pentru fabricanți, suspiciunea față de raportul lui Sadler, aversiunea față de muncitorii emancipați și față de cei care luptă pentru ziua de muncă de 10 ore ; raportul menționat nu recunoaște nicăieri dreptul muncitorilor la o existență omenească, la activitate proprie și la păreri proprii ; îi *acuză* pe muncitori că, revendicînd ziua de muncă de 10 ore, se gîndesc nu numai la copii, ci și la ei înșiși ; pe muncitorii care fac propagandă îi numește demagogi, haini, rău intenționați etc., într-un cuvînt ia apărarea burgheziei și totuși nu-i în stare să spele pe fabricanți de toate păcatele ; totuși, în urma constatărilor făcute în acest raport, fabricanții s-au făcut vinovați de un număr atît de mare de fapte infamante, încît, chiar după acest raport, propaganda în favoarea unei legi care să stabilească ziua de muncă de 10 ore, ura muncitorilor împotriva fabricanților, ca și cele mai grave acuzații aduse acestora de comisia lui

Sadler, sînt pe deplin justificate. Cu singura deosebire că, în timp ce raportul lui Sadler îi acuza pe fabricanți de brutalitate fățișă, nemascată, aici s-a dovedit că această brutalitate se practică, de obicei, sub masca civilizației și a umanitarismului. Pînă și dr. Hawkins, medicul care a făcut cercetări în Lancashire din însărcinarea comisiei, s-a declarat cu hotărîre, chiar în primele rînduri ale raportului său, în favoarea legii pentru ziua de muncă de 10 ore! Iar anchetatorul Mackintosh declară el însuși că raportul său nu dezvăluie întregul adevăr, deoarece muncitorii pot fi determinați numai cu greu să depună mărturie împotriva patronilor lor, iar fabricanții — oricum siliți de agitația care domnește printre muncitori să facă oarecari concesii — adeseori se pregătesc pentru vizita comisiei, punînd să se măture fabrica, reducînd viteza mașinilor etc. În special în Lancashire, fabricanții întrebuițau trucul de a-i prezenta pe supraveghetorii atelierelor drept „muncitori”, pentru ca aceștia să depună mărturie de omenia fabricanților, de efectul salutar al muncii și de indiferența, ba chiar de aversiunea muncitorilor față de legea pentru ziua de muncă de 10 ore. Dar acești supraveghetori nu mai sînt muncitori adevărați; ei sînt niște dezertori ai clasei lor, care, în schimbul unui salariu mai mare, s-au pus în slujba burgheziei și luptă în interesul capitaliștilor, împotriva muncitorilor. Interesele lor corespund intereselor burgheziei, și de aceea muncitorii îi urăsc, poate, mai mult chiar decît pe fabricanți. Și totuși acest raport este mai mult decît suficient pentru a arăta scandaloaasa lipsă de considerație a burgheziei industriale față de muncitorii ei, toată infamia sistemului industrial de exploatare și cît este de inuman. Nimic nu e mai revoltător decît să vezi în acest raport liste lungi de boli și schilodiri datorite surmenajului și, în opoziție cu ele, economia politică rece și calculată a fabricantului, care caută să dovedească cu cifre că el și, împreună cu dînsul, întreaga Anglie ar fi pierduți dacă nu i s-ar mai permite să schilodească anual un anumit număr de copii; numai afirmațiile nerușinate ale d-lui Ure, pe care l-am citat mai adineauri, ar putea fi și mai revoltătoare dacă n-ar fi atît de ridicole.

Urmarea acestui raport a fost legea industrială din 1833, care a interzis munca copiilor sub 9 ani (cu excepția aceloră din fabricile de mătase), stabilind timpul de muncă al copiilor între 9 și 13 ani la 48 de ore pe săptămînă sau cel mult 9 ore pe zi, iar orele de muncă ale tinerilor între 14 și

18 ani la 69 pe săptămână, limitându-le adică la cel mult 12 pe zi și stabilind între mese o pauză de cel puțin o oră și jumătate ; în același timp legea interzicea din nou munca de noapte pentru toți tinerii sub 18 ani. Totodată a fost introdusă pentru toți copiii sub 14 ani obligativitatea de a frecventa școala zilnic câte două ore, iar fabricantul care angaja copii fără certificatul de vîrstă eliberat de medicul fabricii și fără certificatul de frecvență școlară eliberat de învățător era pasibil de pedeapsă. În schimb, fabricantul era autorizat să rețină săptămînal un penny din salariul copilului, pentru învățător. În afară de aceasta, au fost instituți medici de fabrică și inspectori, care puteau intra la orice oră în fabrică, puteau consemna declarațiile muncitorilor sub prestare de jurămînt și erau însărcinați să vegheze ca legea să fie respectată, intentînd, la nevoie, chiar acțiune la judecătoria de pace. Aceasta e legea împotriva căreia tună și fulgeră dr. Ure !

Legea și mai ales numirea inspectorilor au avut drept consecință reducerea timpului de muncă la 12—13 ore în medie și înlocuirea pe cît posibil a copiilor cu adulți. O dată cu aceasta dispărură aproape complet unele dintre neajunsurile cele mai flagrante ; schilodiri nu se mai produsură decît la cei cu constituții foarte slabe, efectele muncii se manifestară mai puțin izbitor. Totuși găsim în raportul de fabrică destule dovezi că bolile mai puțin grave — umflarea gleznelor, slăbiciunea și durerile de picioare, durerile de șolduri și ale coloanei vertebrale, varice, plăgile extremităților inferioare, debilitatea generală, îndeosebi maladiile abdomenului, predispoziția spre vomități, lipsa poftei de mîncare alternînd cu o foame de lup, digestia proastă, ipohondria — și, în altă ordine de idei, bolile de piept, ca urmare a prafului și a aerului viciat din fabrici etc. etc., se întîlneau și în fabricile, și la indivizii care lucrau după prevederile legii lui Sir J. C. Hobhouse, adică 12, cel mult 13 ore pe zi. În această privință se vor compara în special rapoartele din Glasgow și din Manchester. Aceste boli n-au dispărut nici după legea din 1833 și bîntuie pînă în ziua de azi, ruinînd sănătatea clasei muncitoare. Cei în drept au purtat de grijă numai ca lăcomia brutală a burgheziei să îmbrace o formă ipocrită, civilizată ; ca fabricanții, împiedicați de lege să comită ticăloșii prea bătătoare la ochi, să se poată făli cu atît mai mult temei în vîzul tuturor cu omenia lor mincinoasă, și atîta tot. Dacă astăzi ar ieși pe teren o nouă comisie pentru cercetarea

muncii în fabrici, ea ar găsi că în cea mai mare parte lucrurile nu s-au schimbat. În ceea ce privește improvizata obligativitate școlară, aceasta a rămas fără nici un efect, dat fiind că guvernul n-a avut grijă să înființeze totodată și școli bune. Fabricanții au angajat ca profesori oameni care pierduseră capacitatea de muncă, la care trimiteau copiii pentru două ore pe zi pentru a satisface astfel litera legii; bineînțeles că de la aceștia copiii nu învățau nimic. Chiar rapoartele inspectorilor de fabrică, care se limitează la ceea ce constituie sarcina lor, și anume a veghea ca legea industrială să fie respectată, furnizează material suficient din care se poate deduce că în mod inevitabil neajunsurile menționate mai sus persistă. Inspectorii Horner și Saunders relatează, în rapoartele lor din octombrie și decembrie 1833, că o mulțime de fabricanți din ramurile de activitate care se pot dispensa de munca copiilor sau îi pot înlocui prin adulți șomeri pun pe oameni să muncească 14—16 ore și chiar mai mult. Printre aceștia se găsesc îndeosebi mulți tineri care abia au depășit vârsta prevăzută de lege. Alții violează de-a dreptul legea, scurtând timpul liber, punând pe copii să muncească mai mult decât permite legea și preferă să se lase dați în judecată, căci eventuala amendă e foarte mică în comparație cu profitul pe care îl trag din călcarea legii. Mai ales acum, când afacerile merg deosebit de bine, fabricanții sînt tare ispitiți să procedeze astfel.

Între timp, agitația în rîndurile muncitorilor în jurul zilei de muncă de 10 ore nu încetase; în 1839 ea era din nou pe primul plan, iar locul decedatului Sadler în Camera comunelor l-a luat lordul Ashley și Richard Oastler, ambii tory. Oastler, mai ales, care făcea în permanență agitație în cartierele muncitorești și care făcuse agitație și pe timpul lui Sadler, deveni favoritul muncitorilor. Îl numeau „bunul lor rege”, „regele copiilor din fabrici”, și sînt regiuni industriale întregi unde nu există copil să nu-l cunoască, să nu-l venereze și să nu-i iasă în întîmpinare cu alai împreună cu ceilalți copii ori de cîte ori vine în oraș. Oastler s-a opus de asemenea cu hotărîre noii legi pentru asistența săracilor, din care cauză a fost denunțat ca datornic de către un domn Thornhill, whig, pe a cărui moșie era administrator și căruia îi datora o sumă de bani, și aruncat în închisoare. În repetate rînduri whigii îi propuseră să-i achite datoria și să-i facă și alte înlesniri cu condiția de a renunța la opoziția sa față de legea pentru asistența săracilor. Dar în zadar. El ră-

mase în închisoare, de unde trimitea „Fleet papers”⁹³ împotriva sistemului de fabrică și a legii pentru asistența săracilor.

Guvernul tory din 1841 își îndreptă din nou atenția asupra legilor industriale. Ministrul de interne, Sir James Graham, propuse în 1843 o lege potrivit căreia timpul de muncă al copiilor era redus la 6 ore și jumătate, insistându-se asupra obligativității învățămîntului; punctul principal era însă crearea unor școli mai bune. Legea eșuă însă din cauza fanatismului religios al așa-zisilor „dissenters”^{*}; deși pentru copiii dissenterilor obligativitatea învățămîntului nu implica învățămîntul religios, școala fiind însă în genere sub supravegherea bisericii de staț și cartea de citire obișnuită fiind biblia, deci la baza întregului învățămînt găsim religia, dissenterii se crezură amenințați. Fabricanții și, în general, liberalii li se alăturară, iar muncitorii, dezbinați din pricina chestiunii religioase, rămaseră inactivi; opoziția, deși învinsă în marile orașe industriale, de exemplu la Salford și Stockport, iar în alte locuri, ca, de exemplu, la Manchester, neputînd să atace de teama muncitorilor decît cîteva puncte ale legii, reuși totuși să strîngă 2.000.000 de semnături în favoarea petiției ei; Graham se lăsă într-atîta de intimidat, încît retrase proiectul de lege în întregime. În anul următor renunță cu totul la punctele referitoare la școli și propuse numai ca în locul normelor de pînă atunci să se limiteze timpul de muncă al copiilor între 8 și 13 ani la 6 ore și jumătate pe zi, în așa fel ca ei să fie complet liberi fie dimineața, fie după-amiaza; timpul de muncă al tinerilor între 13 și 18 ani și al tuturor femeilor — la 12 ore; în afară de aceasta, el preconiza unele măsuri pentru îngrădirea frecvențelor violări ale legii. Îndată ce veni cu această lege, agitația în favoarea zilei de muncă de 10 ore izbucni mai violentă ca oricînd. Oastler, eliberat din închisoare în urma intervenției unor prieteni și cu ajutorul unei colecte făcute printre muncitori cu care au putut fi plătite datoriile sale, se aruncă cu tot elanul în mișcare. În Camera comunelor numărul apărătorilor legii zilei de muncă de 10 ore crescuseră, numărul uriaș de petiții în favoarea legii, care soseau din toate părțile, le aduse noi susținători, așa că la 19 martie 1844 lordul Ashley obținu cu o majoritate de 179 contra 170 votarea unei rezoluții conform căreia termenul „noapte” însemna în legea industrială inter-

* — de altă credință (protestanții care nu făceau parte din biserica oficială, anglicană). — *Nota Red.*

valul dintre ora 6 seara și ora 6 dimineața ; în felul acesta, dat fiind că munca de noapte era interzisă, timpul de muncă era limitat la 12 ore inclusiv repausul și la 10 ore exclusiv repausul. Guvernul nu era însă de acord cu acest lucru. Sir James Graham începu prin a amenința cu demisia cabinetului, iar la scrutinul următor cu privire la un paragraf al legii, Camera comunelor respinse cu o mică majoritate atît cele 10 ore cît și cele 12 ore ! Graham și Peel declarară atunci că vor propune o nouă lege și că în caz de refuz vor demisiona ; noua lege nu era altceva decît vechea lege a celor 12 ore de muncă, cu unele modificări în ceea ce privește forma, și aceeași Cameră a comunelor care o respinsese în martie, nefiind de acord cu punctele ei principale, o adoptă în luna mai fără nici un fel de obiecții ! Acest lucru s-a putut întîmpla din cauză că cei mai mulți susținători ai legii zilei de muncă de 10 ore erau membri ai partidului tory, care preferau să cadă legea decît să cadă guvernul ; dar oricare ar fi fost motivele, în urma acestor voturi contradictorii Camera comunelor se discredită definitiv în ochii muncitorilor, confirmînd ea însăși în mod strălucit necesitatea unei reforme în sinul ei, așa cum susțineau cartiștii. Trei deputați care votaseră la început împotriva guvernului votară mai tîrziu pentru el, salvîndu-l. La toate scrutinele masa opoziției vota *pentru*, iar masa guvernamentalilor *împotriva* guvernului *. Propunerile de mai sus ale lui Graham referitoare la zile de muncă de 6 ore și jumătate, respectiv 12 ore de muncă pentru cele două categorii de muncitori sînt, așadar, sancționate acum prin lege ; datorită acestui fapt, precum și datorită limitării recuperării timpului pierdut (cînd se strică vreo mașină sau cînd forța hidraulică scade din cauza gerului sau a secetei) și altor limitări de mai mică importanță, depășirea a 12 ore de muncă a devenit aproape imposibilă. Nu încape însă îndoială că în foarte scurt timp va fi votată și legea zilei de muncă de 10 ore. Firește că fabricanții sînt aproape toți împotriva ei — nu există, poate nici zece care să fie pentru ; ei au recurs la toate mijloacele cinstite și necinstite pentru a împiedica votarea acestei legi, care le este odioasă, dar toate acestea nu le folosesc la nimic altceva decît să-și atragă tot mai mult ura muncitorilor.

* După cum se știe, Camera comunelor se mai făcu de ocară încă o dată, în aceeași sesiune și în același mod, pronunțîndu-se în chestiunea zahărului întii împotriva, apoi, în urma întrebunțării „biciului guvernamental”, pentru guvern.

Legea va fi totuși votată ; muncitorii sînt în stare să obțină ceea ce vor, și că sînt pentru legea zilei de muncă de 10 ore au dovedit-o îndeajuns primăvara trecută. Argumentele de ordin economic ale fabricanților, și anume că legea zilei de muncă de 10 ore ar spori cheltuielile de producție, că prin aceasta industria engleză ar fi pusă în imposibilitate de a lupta împotriva concurenței străine, că în acest caz salariul trebuie în mod fatal să scadă etc., sînt, ce-i drept, *pe jumătate adevărate*, dar ele nu dovedesc nimic altceva decît că măreția industrială a Angliei poate fi menținută numai printr-un tratament barbar aplicat muncitorilor, numai prin distrugerea sănătății lor, prin neglijarea, din punct de vedere social, fizic și spiritual, a generații întregi de oameni. Desigur că, dacă legea zilei de muncă de 10 ore ar fi o măsură definitivă, ea ar însemna ruina Angliei ; dar pentru că în mod necesar ea va atrage după sine o serie de alte măsuri, care vor îndruma Anglia pe cu totul altă cale decît cea urmată pînă în prezent, această lege va însemna un progres.

Să ne îndreptăm acum atenția asupra unei alte laturi a sistemului de fabrică, ale cărei consecințe pot fi mai greu înlăturate pe cale legală decît bolile provocate de acest sistem. Am mai vorbit în general despre natura muncii, și am făcut-o destul de amănunțit, pentru a putea trage concluzii din cele expuse mai sus. Supravegherea mașinilor, înnodarea firelor rupte nu este o activitate care să ceară gîndire din partea muncitorilor ; pe de altă parte însă este o muncă de natură să-i împiedice pe muncitori să se gîndească la altceva. Am văzut de asemenea că această muncă nu oferă prilej de activitate nici mușchilor, adică trupului. În felul acesta nici nu este muncă propriu-zisă, ci plictiseală curată, lucrul cel mai abrutizant, cel mai istovitor cu putință : muncitorul de fabrică este condamnat să-și irosească complet puterile fizice și spirituale în această monotonie, meseria lui constînd în a se plictisi toată ziua, începînd de la vîrsta de 8 ani. La aceasta se mai adaugă faptul că el nu poate absenta nici un moment — mașina funcționează fără întrerupere ; roțile, curelele și fusele îi duduie și-i vîjiie fără încetare în urechi, și, dacă vrea să se odihnească o singură clipă, supraveghetorul răsare pe dată cu registrul de amenzi. Această condamnare de a fi îngropat de viu în fabrică, de a fi în permanență atent la funcționarea unei mașini care nu obosește este pentru muncitori cea mai cumplită tortură. Și aici efectele ei

sînt cît se poate de abrutizante, atît în ceea ce privește trupul cît și spiritul muncitorului. Într-adevăr, nu se poate inventa o metodă mai eficace de îndobitocire ca munca în uzină, și dacă totuși muncitorii din fabrici nu numai că și-au păstrat inteligența, dar au și dezvoltat-o și ascuțit-o mai mult decît alții, aceasta a fost posibil numai datorită revoltei împotriva soartei lor și împotriva burgheziei, unicul lucru la care se mai puteau gîndi, pe care-l mai puteau simți în timpul lucrului. Și dacă această revoltă împotriva burgheziei nu devine sentimentul predominant al muncitorului, atunci el cade pradă în mod inevitabil alcoolismului și, în genere, a tot ce numim de obicei demoralizare. Istovirea fizică și răspîndirea aproape generală a bolilor ca urmare a sistemului de fabrică au fost suficiente ca Hawkins, membru al comisiei oficiale, să ajungă la concluzia că demoralizarea muncitorilor este inevitabilă. Dar cu atît mai inevitabilă este ea cînd i se adaugă și istovirea spirituală și celelalte condiții de trai de care am pomenit și care duc la demoralizarea *fiecărui* muncitor! De aceea nici nu trebuie să ne mirăm că tocmai în orașele industriale alcoolismul și excesele sexuale au atins proporțiile pe care le-am relatat mai înainte*.

Mai departe. Starea de sclavie în care burghezia menține proletariatul nu iese nicăieri mai limpede la iveală ca în sistemul de fabrică. Aici orice libertate încetează de drept și de fapt. Muncitorul trebuie să fie prezent dimineața la ora 5 și jumătate; dacă întîrzie cu cîteva minute e pedepsit, iar dacă întîrzie cu zece minute nu mai poate intra pînă la ora dejunului și pierde un sfert din leafa pe o zi (cu toate că n-a

* Dăm cuvîntul și altui judecător competent: „Dacă la munca neconținută a întregii categorii de muncitori din industria bumbacului mai adăugăm influența proastă a irlandezilor, atunci aproape că nu ne vom mai mira de amoralitatea lor înspăimîntătoare. Munca continuă și istovitoare de zi cu zi și an de an nu poate contribui la dezvoltarea facultăților intelectuale și morale ale omului. Rutina deprimantă a unei munci chinuitoare (drudger) fără sfîrșit, în care ești silit să repeți fără încetare același proces mecanic, se aseamănă cu chinurile lui Sisif; povara muncii, ca și stîncă, se prăvălește mereu asupra muncitorului istovit. Intellectul nu dobîndește nici cunoștințe, nici deprinderea de a gîndi prin munca neîncetată a aceluiași mușchi; mintea se tocește într-o inactivitate care tîmpește; în schimb înflorește partea mai grosolană a firii omezești. A osîndi omul la o asemenea muncă înseamnă a cultiva instinctele sale animalice. El se abrutizează și pierde însușirile și moravurile specifice speciei sale. Ajunge să nu-l mai intereseze confortul și bucuriile mai rafinate ale vieții, trăiește în murdărie și mizerie, se hrănește prost, cheltuind în desfrîu ceea ce-i mai rămîne din ciștig”. Dr. J. P. Kay, loc. cit.

lipsit decît 2 ore și jumătate din 12 ore de lucru). Trebuie să mănînce, să bea și să doarmă la comandă. Pentru satisfacerea necesităților sale celor mai imperioase nu dispune decît de timpul strict necesar. Pe fabricant nu-l privește dacă locuința muncitorului e la o depărtare de o jumătate de oră sau de o oră de fabrică. Clopotul despotice îl scoală din pat, îl cheamă de la masa de dimineață și de prînz.

Și ce-l așteaptă abia în fabrică! Aici fabricantul este legiutor absolut. El elaborează regulamente de fabrică după bunul lui plac; modifică și face adăugiri codului întocmit de el după cum găsește de cuviință; și chiar dacă introduce în el lucrurile cele mai năstrușnice, tribunalele îi spun muncitorului:

„Erai doar stăpîn pe dumneata, nu te obliga nimeni să accepți un astfel de contract dacă n-aveai poftă; însă din moment ce l-ai acceptat de bunăvoie, ești obligat să-l și respecti“.

Așa că muncitorul mai ajunge pînă la urmă să fie și batjocorit de judecător, el însuși burghez, și de legea făcută tot de burghezi. Astfel de sentințe au fost pronunțate destul de des. În octombrie 1844 muncitorii din fabrica lui Kennedy din Manchester încetară lucrul. Kennedy îi dădu în judecată pe baza unui regulament afișat în fabrică în care se prevedea că nu pot pleca concomitent mai mult de doi lucrători din același atelier! — și tribunalul îi dădu cîștig de cauză, iar muncitorii primiră răspunsul citat mai sus („Manchester Guardian“ din 30 octombrie). Și cum sună de obicei aceste regulamente! Ascultați: 1. Poarta fabricii se închide 10 minute după începerea lucrului și nimeni nu mai e lăsat să intre pînă la ora dejunului. Celui care lipsește în acest interval i se scad, drept amendă, 3 pence pentru fiecare război de țesut. 2. Fiecare țesător (la războiul mecanic de țesut) care absentează de lîngă mașina în funcțiune pierde pentru fiecare oră și fiecare război pe care trebuie să-l supravegheze 3 pence. Cine părăsește atelierul în timpul lucrului fără permisiunea supraveghetorului plătește de asemenea o amendă de 3 pence. 3. Țesătorii care nu-și aduc foarfecele pierd 1 penny pe zi. 4. Orice suveică, perie, cană de ulei, roată, geam etc. care se strică vor fi plătite de țesător. 5. Nici un țesător n-are voie să părăsească serviciul fără a anunța acest lucru cu opt zile mai înainte. Fabricantul poate concedia pe orice muncitor, fără preaviz, pentru muncă prost îndeplinită sau purtare necuviințioasă. 6. Orice muncitor surprins că vorbește cu altul, cîntă sau

fluieră este amendat cu 6 pence. Cine își părăsește locul în timpul muncii este de asemenea amendat cu 6 pence *. — Am în față un alt regulament de fabrică conform căruia muncitorului care întârzie cu 3 minute i se scade un sfert de oră din salariu, iar celui care întârzie 20 de minute un sfert de zi. Muncitorului care lipsește înainte de dejun i se scade 1 șiling luni și 6 pence în orice altă zi etc. etc. Acesta este regulamentul uzinelor „Phoenix” din Jersey Street, Manchester. — Mi se va obiecta că asemenea regulamente sînt necesare pentru a asigura într-o fabrică mare, cu o bună organizare, continuitatea diferitelor operații ; mi se va obiecta că o disciplină severă este tot atît de necesară aici ca și în armată ; fie, se prea poate, dar ce fel de orînduire socială e aceea care nu se poate menține fără o astfel de tiranie revoltătoare ? Din două una : ori scopul scuză mijloacele, ori faptul că mijloacele sînt josnice ne îndreptățește să tragem concluzia că și scopul e josnic. Cine a fost soldat știe ce înseamnă să fii supus disciplinei militare, fie și pentru scurtă vreme ; muncitorii însă sînt osîndiți să trăiască de la vîrsta de nouă ani și pînă la moarte în această disciplină severă atît psihică cît și fizică ; sclavia lor este mai grea decît aceea a negrilor din America, pentru că sînt supuși unei supravegheri mai severe, și după toate astea li se mai pretinde să trăiască omenește, să gîndească și să simtă omenește ! Ei bine, ei nu o pot face decît urîndu-i de moarte pe asupritorii lor și orînduirea socială care îi obligă să trăiască în asemenea condiții, care îi înjosește pînă la a face din ei simple mașini ! Dar ceea ce este și mai rușinos e faptul că, după declarațiile *unanime* ale muncitorilor, există o mulțime de fabricanți care încasează, cu rigurozitate necruțătoare, amenzile impuse muncitorilor, pentru a-și mări profiturile din banii furați proletarilor neavuți. Chiar Leach susține că adeveseori muncitorii găsesc dimineața ceasornicul fabricii dat cu un sfert de oră înainte și, în consecință, porțile închise, în timp ce înăuntru funcționarul trece prin ateliere înscriind în condica de amenzi numeroșii absenți. Leach pretinde că odată a numărat el însuși 95 de muncitori stînd în fața porților închise ale unei fabrici al cărei ceasornic era seara dat cu un sfert de oră *în urmă*, iar dimineața cu un sfert de oră *înaintea* ceasurilor publice din oraș. În raportul privitor la situația din fabrici se relatează cazuri asemănătoare. Într-o

* „Stubborn Facts” [„Realități de netăgăduit”], pag. 9 și urm.

fabrică ceasul era dat înapoi în timpul orelor de lucru, astfel că se lucra peste timpul fixat fără ca totuși muncitorul să primească o plată mai mare ; în alta se lucra pur și simplu un sfert de oră mai mult, în a treia exista un ceas obișnuit și un ceas cuplat cu mașina, care indica numărul rotațiilor arborelui mașinii principale ; când mașina mergea încet, se lucra după ceasul mașinii pînă ce atingea numărul rotațiilor calculate pentru un interval de 12 ore ; dacă munca mergea bine, și numărul de rotații era completat înaintea orei fixate, muncitorii erau obligați să continue totuși munca pînă se împlineau cele 12 ore. Martorul adăugă că a cunoscut citeva fete care aveau un salariu destul de bun și făceau și ore suplimentare, totuși au preferat prostituția decît să suporte asemenea tiranie (Drinkw[ater] evid. pag. 80). Ca să revenim la amenzi, Leach relatează că a văzut în repetate rînduri femei cu sarcină înaintată care au fost amendate cu 6 pence pentru că s-au așezat o clipă în timpul lucrului ca să se odihnească. Amenzile pentru munca prost îndeplinită se aplică în mod cu totul arbitrar ; marfa se controlează într-o magazie, iar șeful-magazioner care face controlul trece amenzile pe listă *fără ca muncitorul să fie măcar de față* ; acesta află că a fost amendat abia cînd supraveghetorul îi plătește salariul și marfa este poate demult vîndută sau, în orice caz, pusă deoparte. Leach este în posesiunea unei astfel de liste de amenzi, lungă de zece picioare și cu o valoare totală de 35 de lire, 17 șilingi și 10 pence. El povestește că în fabrica în care s-a întocmit această listă tocmai fusese concediat noul șef-magazioner pentru că aplica prea puține amenzi, aducîndu-i astfel fabricantului un venit săptămînal cu 5. l.st. (34 taleri) mai mic („Stubborn Facts“, pag. 13—17). Repet că-l consider pe Leach ca pe un om de toată încrederea și incapabil să mintă.

Dar și în altă privință muncitorul este sclavul patronului său. Cînd unui patron bogat îi place nevasta sau fiica muncitorului, el n-are decît să dispună, să facă un semn și ea trebuie să fie la dispoziția lui. Dacă fabricantul dorește să acopere cu iscălituri o petiție întru apărarea intereselor burgheziei, n-are decît s-o trimită în fabrică. Dacă vrea să impună o candidatură în parlament, patronul își trimite muncitorii cu drept de vot, încolonați, la centrele de vot, iar ei trebuie, vrînd-nevrînd, să voteze pentru burghez. Dacă vrea să obțină asentimentul majorității într-o adunare publică, le dă muncitorilor săi drumul cu o jumătate de oră

mai devreme și le rezervă locuri lângă tribună, de unde îi poate supraveghea îndeaproape.

La toate acestea se mai adaugă alte două sisteme care contribuie la aservirea muncitorului de către fabricant: *sistemul* așa-numit *truck* și *sistemul cottagelor*. Sistemul „truck” constă în plata salariului în mărfuri, și acest mod de plată era înainte vreme generalizat în Anglia. Fabricantul deschidea, „pentru înlesnirea muncitorilor și pentru a-i feri de specula negustorilor care le cereau prețuri ridicate”, o prăvălie proprie în care se vindeau tot felul de mărfuri; și, pentru ca muncitorul să nu meargă cumva în altă parte unde putea cumpăra mărfurile mai ieftin, mărfurile din aceste așa-zise „tommy-shop” erau de obicei cu 25—30% mai scumpe decât în altă parte; în loc să i se dea *salariul în bani*, i se elibera un bon pentru prăvălia fabricii. Nemulțumirea generală stîrnită de acest sistem rușinos a făcut ca în 1831 să fie promulgat așa-numitul „truck-act”, prin care plata în mărfuri era declarată nevalabilă și nelegală pentru majoritatea categoriilor de muncitori și pasibilă de pedeapsă; totuși, legea aceasta, ca de altfel majoritatea legilor engleze, a intrat în vigoare numai ici-colo. La orașe este, ce-i drept, respectată cu destulă strictețe, însă la țară sistemul truck — direct și indirect — este încă în floare. Chiar și în orașul Leicester se practică încă pe scară largă. Cunoscoam aproximativ douăsprezece condamnări pentru acest delict, înregistrate între noiembrie 1843 și iunie 1844 și publicate parte în „Manchester Guardian”, parte în „Northern Star”⁹⁴. Firește că, în prezent, sistemul acesta nu se mai practică atît de fățiș; muncitorului i se varsă de obicei banii, însă fabricantul are destule mijloace ca să-l silească să-și cumpere mărfurile din prăvălia acestuia și nu de altundeva. De aceea fabricanții care practică acest sistem nu pot fi prinși decât rareori asupra faptului, căci de îndată ce-i dau muncitorului banii în mîină își pot face mendrele sub scutul legii. „Northern Star” din 27 aprilie 1844 publică o scrisoare a unui muncitor din Holmfirth, lângă Huddersfield, Yorkshire, a cărei ortografie voi căuta s-o redau pe cît posibil*, și în care e vorba de un fabricant cu numele Bowers:

„E aproape de necrezut că acest blestemat sistem truck mai poate fi practicat azi pe scară atît de largă ca aici la Holmfirth, fără să se găsească cineva care să aibă curajul să se ducă să-i snopească pe patroni.

* Acest lucru nu a fost posibil în limba romină. — *Nota Trad.*

O mulțime de țesători de treabă suferă aici din pricina acestui sistem blestemat. Iată o probă, din multe altele, despre această nobilă clică de liber-schimbști *. Este aici un fabricant pe care apasă blestemele întregii regiuni pentru purtarea sa revoltătoare față de bieții săi țesători, cărora, când au terminat un val — care face 34 sau 36 de șilingi —, le plătește numai 20 de șilingi în bani, iar restul în stofe sau stambă, socotindu-le cu 40% sau 50% mai scumpe decît la alți negustori, și pe deasupra de multe ori aceste mărfuri sînt putrede! După cum spune ziarul liber-schimb, st «Mercur»**, muncitorii nu sînt obligați să le primească, ci sînt liberi să facă cum cred. Da, dar totuși sînt siliți să le ia sau să moară de foame. Dacă cer în bani mai mult decît cei 20 de șilingi, pot aștepta 8 pînă la 14 zile pînă capătă de lucru. Dar dacă primesc cei 20 de șilingi și marfa, se găsește întotdeauna de lucru și pentru ei. Asta înseamnă liber-schimbism. Lordul Brohom (Brougham) spune c-ar trebui să punem cîte ceva deoparte în tinerețe, ca să nu apelăm la ajutorul societăților de binefacere la bătrînețe. Să punem deoparte mărfurile stricate? Dacă n-ar spune-o un lord, s-ar zice că creierul lui e tot atît de putred ca mărfurile cu care ni se plătește munca. Cînd au apărut ziare în mod nelegal, adică nefrancate, au existat o mulțime de oameni care au anunțat poliția, între alții — aici la Holmfirth — Blyth, Estwood etc. Dar unde sînt ei acum? Acum, firește, lucrurile s-au schimbat puțin; fabricantul nostru, care practica sistemul truck, e dintre cuvioșii liber-schimbști. În fiecare duminică se duce de două ori la biserică și repetă cu evlavie după popă: «N-am făcut ceea ce trebuia să facem, iar ceea ce nu trebuia să facem am făcut; în noi nu e nimic bun. Milostivește-te de noi, doamne dumnezeule» (cuvinte din litania anglicană); «da, milostivește-te de noi pînă mîine, cînd iarăși vom plăti leafa țesătorilor noștri în mărfuri stricate»*.

Sistemul cottagelor este în aparență mult mai inofensiv, și într-adevăr a luat ființă într-un mod mult mai inofensiv, deși în fond efectele lui sînt la fel de înrobitoare pentru aceiași muncitori. În apropierea fabricilor, la țară, de multe ori lipsesc locuințele pentru muncitori; fabricantul este adeseori nevoit să clădească aceste locuințe, și o face cu plăcere, căci cîștigă din plin la capitalul investit. Dacă proprietarii de cottages muncitorești obțin anual cam 6% la capitalul lor, putem socoti că aceste cottages îi aduc fabricantului de două ori pe atîta, căci, atîta timp cît fabrica nu înțează complet lucrul, el are întotdeauna chiriași, și chiriași care plătesc regulat. El este deci scutit de cele două neajunsuri de căpetenie la care sînt expuși ceilalți proprietari: locuințele lui nu rămîn niciodată goale și nu riscă să nu i se plătească. Chiria unei locuințe este însă în așa fel calculată, încît să acopere aceste pierderi eventuale; deci dacă fabricantul ia aceeași chirie ca și ceilalți proprietari, atunci el face o afacere splendidă în care cîștigă 12—14% pe spinarea

* — adeptii Ligii împotriva legilor cerealelor.

** — „Leeds Mercury” — ziar burghez-radical.

muncitorilor. Firește că este o nedreptate ca fabricantul, atunci cînd face afaceri cu închirierea de locuințe, să cîștige de două ori mai mult decît concurenții săi, luîndu-le totodată orice posibilitate de a concura cu dînsul. Este însă o îndoită nedreptate faptul că fabricantul scoate acest profit din buzunarul clasei neavute, care trebuie să socotească fiecare ban ; dar acesta e un lucru obișnuit pentru el, care și-a agonisit întreaga avere din truda muncitorilor. Nedreptatea devine însă infamie atunci cînd fabricantul îi silește pe muncitori, sub amenințarea concedierii, să locuiască în casele lui, să plătească o chirie mai mare decît cea obișnuită, ba chiar să plătească chirie pentru o casă pe care nici n-o locuiesc, cum se întîmplă destul de des ! „*Halifax—Guardian*”, citat de ziarul liberal „*Sun*”, afirmă că sute de muncitori din Ashton-under-Lyne, Oldham și Rochdale etc. sînt siliți de patronii lor să plătească chirie indiferent dacă stau sau nu în aceste locuințe *. Sistemul cottagelor e foarte răspîndit în regiunile industriale rurale ; el a dat naștere unor întregi localități, și, de obicei, fabricantul întîmpină o slabă concurență sau chiar nici o concurență la închirierea caselor sale, așa că nu trebuie să-și stabilească chiriile după suma pretinsă de ceilalți, ci o poate fixa la cît vrea. Și apoi ce putere îi conferă fabricantului sistemul acesta cînd are neînțelegeri cu muncitorii ! Dacă ei încetează lucrul, ajunge să le dea un preaviz pentru locuință, iar termenul acestui preaviz nefiind decît de o săptămîină, după expirarea lui muncitorii sînt nu numai șomeri, dar rămîn și fără adăpost, vagabonzi, expuși rigorilor legii, care-i trimite fără cruțare pe timp de o lună să lucreze la moara de călcat **.

Acesta este sistemul de fabrică ! L-am descris atît de amănunțit cît mi-a permis spațiul și atît de nepărtinitor cît o permit eroicele fapte ale burgheziei împotriva muncitorilor fără apărare, fapte în fața cărora nu poți rămîne nepăsător, în fața cărora nepăsarea ar fi o crimă. Să comparăm situația englezului liber din 1845 cu cea a iobagilor saxoni aserviți baronului normand din 1145. Iobagul era *glebae adscriptus*, legat de glie, — muncitorul liber este și el în aceeași situație, datorită sistemului cottagelor ; iobagul îi datora stăpînului *jus primae noctis*, dreptul primei nopți, — muncitorul

* — „*Sun*” (ziar londonez) de la sfîrșitul lui noiembrie 1844.

** — moara de călcat (*Tretmühle*) — moară a cărei roată era acționată cu piciorul. În astfel de mori lucrau în Anglia condamnații la muncă silnică. — *Nota Trad.*

liber îi datorează patronului său nu numai atât, dar chiar dreptul *fiecărei* nopți. Iobagul nu putea dobîndi vreun bun, tot ce cîștiga îi putea fi luat de senior, — muncitorul liber n-are nici el nici un bun și nici nu poate dobîndi nimic din cauza presiunii exercitate de concurență, dar ceea ce nu făcuse la timpul său nici normandul face astăzi fabricantul : prin sistemul truck el își arogă zilnic dreptul de a administra banii pe care muncitorul îi are nemijlocit pentru trai. Relațiile dintre iobag și seniorul său erau reglementate prin legi care erau aplicate pentru că corespundeau moravurilor, precum și prin aceste moravuri înseși ; relațiile dintre muncitorul liber și stăpînul său sînt reglementate de legi care nu sînt aplicate, pentru că ele nu corespund nici moravurilor, nici intereselor stăpînului. Seniorul nu-l putea smulge pe iobag de pe glie, nici vinde dacă nu vindea pămîntul, și deoarece mai toate domeniile se moșteneau conform dreptului de primogenitură și nicăieri nu exista capital, iobagul nu putea fi vîndut de loc ; burghezia modernă silește pe muncitor să se vîndă el însuși. Iobagul era sclavul moșiei pe care se năștea ; muncitorul este sclavul necesităților elementare ale vieții și al banilor cu care trebuie să le plătească, ambii sînt sclavii *obiectului*. Existența iobagului este garantată de orînduirea socială feudală, în care fiecare își are locul său ; muncitorul liber nu are nici o garanție, pentru că nu are un loc în societate decît atîta vreme cît burghezia are nevoie de el, altminteri nu se ține seama de el, e considerat ca inexistent. Iobagul se jertfește pentru stăpînul său în timp de război, muncitorul în timp de pace. Stăpînul iobagului era un barbar, el își considera sluga ca pe o vită ; stăpînul muncitorului este civilizat, el îl consideră pe acesta o mașină. Pe scurt, amîndoi se aseamănă aproape în toate, și, dacă una dintre părți este dezavantajată, apoi nu poate fi vorba decît de muncitorul liber. Ambii sînt sclavi, numai că robia unuia e neprefăcută, fățișă, mărturisită, pe cînd a celuiilalt e fățarnică, ascunsă cu perfidie atît lui cît și tuturor celorlalți, o iobăgie teologică, mai rea decît cea din vechime. Omenoșii tory aveau dreptate cînd numeau pe lucrătorii din fabrici white slaves, sclavi albi. Dar sclavia fățarnică, ascunsă, recunoaște cel puțin în aparență dreptul la libertate ; ea se pleacă în fața opiniei publice iubitoare de libertate, și progresul istoric față de vechea formă de sclavie constă în aceea că măcar *principiul* libertății a reușit să se impună, iar asupriții vor avea ei grijă ca acest principiu să fie și aplicat.

În încheiere, câteva strofe dintr-o poezie care exprimă părerea muncitorilor înșiși despre sistemul de fabrică. Ea este scrisă de Edward P. Mead din Birmingham și este expresia fidelă a mentalității care domnește în rîndurile muncitorilor ⁹⁵.

Este un crai, un crai cumplit,
Nu cel din basme, se-nțelege,
Ci un tiran ce robii-l știu !
E Aburul, cumplitul rege !

Un braț el are de oțel,
Și chiar de are-un singur braț,
Cu vraja ce se iscă-n el
Izbește-n mii și mii de frați.

Ca și Moloh, străbunul său
Ce la Himon în vale sta,
În măruntaie are foc
Și fii de om sînt hrana sa.

Preoții lui, plini de trufie,
Setoși de sînge, inumani,
Călăuzesc brațul gigantic,
Din sînge scot ei aur, bani.

Ei calcă în picioare drepturi
În cinstea zeului lor — banul —
Își rid nepăsători de a femeii jale,
Și-aruncă vorbe de dispreț cînd văd sărmanul.

Ca melodia țipătu-i desfată
Ce-l scot din piepturi cei săraci cînd cad ;
Schelete de băieți și fete
Umplu al regelui Abur iad.

Iad pe pămînt ! moarte, prăpăd
De cînd e Aburul mișel,
Căci trup și suflet omenesc
Se macină deodată-n el.

Jos Aburul, Molohul jos.
Hai ! muncitori cu mii și mii
Legăți-i brațul ; altfel el
Pe toți ne va minca de vii !

Iar pe mirșavii-i slujitori,
Îmbuibați de aur și de sînge,
Minia-ntregului popor
Cu zeul lor cu tot i-o frînge ! *

* N-am nici răgazul, nici spațiul să mă ocup în amănunțime de răspunsurile fabricantilor la acuzațiile ce li se aduc de 12 ani de zile. Ei nu vor să se lase lămurii, pentru că pretinsele lor interese îi orbesc. În-

trucit în cele relatate mai sus am înlăturat multe din obiecțiile lor ori de cite ori mi s-a prezentat ocazia, nu-mi rămîne decît să adaug cele ce urmează :

Sosești la Manchester și dorești să cunoști condițiile de viață din Anglia. Ai recomandații bune, adresate, bineînțeles, unor persoane „respectabile”. Faci unele observații asupra situației muncitorilor. Ți se face cunoștință cu cîțiva dintre fabricanții liberali de frunte, ca Robert Hyde Greg, Edmund Ashworth, Thomas Ashton sau alții. Îți arăți intențiile cu care ai venit. Fabricantul înțelege, știe ce are de făcut. Pleacă cu tine la fabrica lui, la țară: d-l Greg la Quarry-Bank în Cheshire, d-l Ashworth la Turton lângă Bolton, d-l Ashton la Hyde. Te conduce printr-o clădire minunată, bine amenajată, poate și înzestrată cu ventilatoare, îți atrage atenția asupra sîlilor înalte, bine aerisite, asupra mașinilor frumoase, ici-colo asupra înfățișării sănătoase a unor muncitori. Îți oferă un dejun bun și îți propune să vizitezi locuințele muncitorilor, te conduce la cottagele care par noi, curățele și drăguțe, în cite unele intră și el cu tine. Firește, numai la supraveghetori, mecanici etc., „ca să poți vedea familii care trăiesc cu totul de pe urma fabricii”. La ceilalți ai risca să găsești bărbatul țesînd ciorapi, în timp ce numai femeia și copiii muncesc în fabrică. Prezența fabricantului te împiedică să pui întrebări indiscrete; constați că toată lumea e bine plătită, binișor cazată, relativ sănătoasă, datorită aerului de țară, și începi să renunți la ideile tale exaltate despre mizerie și foamete. Nu vei afla însă că sistemul cottage-elor face din muncitori niște sclavi, că prin apropiere se găsește, poate, un magazin sistem truck; de asemenea nu-ți vor arăta că-l urăsc pe fabricant, pentru că este și el de față. Poate că a construit și școală, biserică, sală de lectură etc. Că fabricantul se folosește de școală pentru a-i deprinde pe copii cu supunerea, că nu tolerează în sala de lectură decît publicațiile în care se ia apărarea intereselor burgheziei, că își concediază muncitorii dacă citesc gazete sau cărți cartiste sau socialiste, toate acestea îți rămîn ascunse. Nu vezi decît relații simple, patriarhale; vezi viața supraveghetorilor, vezi ceea ce burghezia *promite* muncitorilor cînd consimt să devină și moralmente sclavii ei. Aceste „fabrici rurale” au constituit dintotdeauna calul de bătaie al fabricanților, pentru că aici dezavantajele sistemului de fabrică, mai ales cele de ordin sanitar, sînt în parte înlăturate datorită aerului liber și mediului înconjurător și pentru că aici sclavia *patriarhală* a muncitorilor dăinuie mai mult decît oriunde. Doctorul Ure cîntă osanale acestui sistem. Dar vai de muncitori dacă încep să gîndească ei înșiși și să devină cartiști; atunci afecțiunea părintească a fabricantului încetează brusc. De altfel, dacă ceri cumva să fii condus prin cartierele muncitorești din Manchester, dacă vrei să vezi dezvoltarea sistemului de fabrică într-un oraș industrial, atunci poți aștepta mult și bine ca domnii burghezi să-ți dea o mină de ajutor! Domnii aceștia nu au habar ce vor muncitorii și în ce situație sînt, și nici nu vor, nici nu trebuie să afle, pentru că se tem să nu afle cumva lucruri care i-ar neliniști sau datorită cărora ar trebui să facă ceva contrar intereselor lor. De altfel e tot una: ceea ce au de făcut muncitorii vor izbuti ei să facă și singuri.

Celelalte ramuri de muncă

Am fost nevoiți să insistăm mai mult asupra descrierii sistemului de fabrică, el fiind un fenomen cu totul nou, generat de epoca industrială. În schimb ne vom putea ocupa mai puțin de ceilalți muncitori, cu atât mai mult cu cât cele spuse despre proletariatul industrial în general și despre sistemul de fabrică în special este și aici valabil întru totul sau în parte. Ne rămîne deci să arătăm numai în ce măsură sistemul de fabrică a reușit să se încetățenească în diferitele ramuri de muncă, precum și trăsăturile specifice acestor ramuri.

Cele patru ramuri de muncă la care se referă legea industrială produc stofe pentru îmbrăcăminte. De aceea e bine să-i trecem acum în revistă pe muncitorii care primesc materia primă din aceste fabrici, și anume în primul rînd pe *lucrătorii de ciorapi* din Nottingham, Derby și Leicester. Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor relatează că timpul îndelungat de muncă (impus de salariile mici), faptul că muncesc stînd pe scaun și obosirea ochilor, care rezultă din însuși felul muncii, le debilitază de obicei organismul și mai ales le slăbește vederea. Seara nu se poate lucra fără o lumină foarte puternică, așa că țesătorii întrebunțează de obicei globuri de sticlă pentru a concentra lumina, ceea ce le strică foarte mult vederea. La 40 de ani aproape toți sînt nevoiți să poarte ochelari. De obicei sănătatea și constituția copiilor folosiți în această industrie la bobinaj și la cusut (tivit) au mult de suferit. De la vîrsta de șase, șapte sau opt ani, ei muncesc cîte 10, 12 ore zilnic în încăperi mici, neaerisite. Mulți leșină în timpul muncii, de slăbiciune nu

mai pot îndeplini nici muncile casnice cele mai obișnuite și devin atît de miopi încît sînt nevoiți încă din copilărie să poarte ochelari. La alții membrii comisiei au constatat toate simptomele unei constituții scrofuloase, iar de cele mai multe ori fabricanții refuză să angajeze în fabrică fetițele care au lucrat în asemenea condiții, din cauza debilității lor. Starea în care se găsesc acești copii este calificată în raport drept „o rușine pentru o țară creștină”, și comisia și-a exprimat dorința ca ei să fie puși sub protecția legii (Grainger, Raport, anexă, pt. 1, p. F. 16, pag. 132—142). Raportul asupra situației din fabrici adaugă că cei mai prost plătiți muncitori din Leicester sînt cei din industria de ciorapi : ei cîștigă 6 șilingi și, cu mari efortări, 7 șilingi pe săptămînă, muncind 16—18 ore zilnic. Înainte vreme cîștigau 20—21 șilingi, dar introducerea războaielor mecanice mai mari le-a stricat rosturile : marea majoritate mai lucrează încă la războaiele vechi, mai primitive, concurînd cu mare greutate mașinile perfecționate. Deci și aici fiecare progres constituie pentru muncitori un regres ! Anchetatorul Power povestește însă că muncitorii din industria ciorapilor sînt totuși mîndri că sînt *liberi* și că nu depind de *nici un clopot de fabrică* care să le măsoare timpul pentru masă, pentru dormit, pentru lucrat. În ceea ce privește salariul, situația acestei categorii de muncitori nu este în prezent mai bună decît era în 1833, de cînd datează raportul de mai sus al comisiei industriale, și aceasta din pricina concurenței muncitorilor saxoni din industria ciorapilor, care abia au ce mînca. Această concurență îi bate pe englezi pe aproape toate piețele străine și, în ceea ce privește calitățile inferioare de produse, chiar pe piața engleză — ce satisfacție pentru muncitorul patriot german din industria de ciorapi că foamea lui îl lasă fără pîine și pe muncitorul englez din industria de ciorapi ; și nu va continua el oare să flămînzească, mîndru și fericit, pentru că onoarea Germaniei cere ca strachina lui să fie pe jumătate goală ? Da, frumos lucru e concurența și „întrecerea între națiuni” ! În „Morning Chronicle” — o altă gazetă liberală, ziarul par excellence * al burgheziei — găsim, în decembrie 1843, cîteva scrisori ale unui muncitor din industria de ciorapi din Hinckley relativ la situația tovarășilor săi de muncă. El pomenește,

* — prin excelență. — *Nota Trad.*

între altele, despre 50 de familii, în total 321 de persoane, care trăiau de pe urma a 109 războaie ; fiecare război aducea în medie un câștig de $5\frac{1}{6}$ șilingi pe săptămână, fiecare familie câștigând în medie 11 șilingi și 4 pence. Din această sumă se plătea chiria locuinței, chiria pentru războiul de tricotat ciorapi, pentru cărbuni, lumină, săpun, ace, în total 5 șilingi și 10 pence, astfel că pentru hrana zilnică rămăneau $1\frac{1}{2}$ pence — 15 pfenigi prusaci — de cap de om, iar pentru îmbrăcăminte absolut nimic.

„Nici un ochi n-a văzut — adaugă muncitorul —, nici o ureche n-a auzit și nici o inimă n-a putut să înțeleagă nici jumătate din suferințele pe care le îndură bieții oameni”.

Paturi nu aveau de fel sau aveau numai jumătate din câte le-ar fi trebuit ; copiii umblau în zdrențe și desculți ; bărbații mi-au spus cu lacrimi în ochi : „E multă, foarte multă vreme de cînd n-am mai mîncat carne, aproape i-am uitat gustul”. În cele din urmă, unii au început să lucreze și duminica, cu toate că opinia publică iartă orice mai curînd decît acest lucru și cu toate că uruitul războiului se aude în toată vecinătatea.

„Mai bine uitați-vă la copiii mei și lăsați întrebările — spunea unul. — Sărăcia mă silește s-o fac ; nu pot și nu vreau să-i aud pe copiii mei văitîndu-se veșnic de foame fără să încerc și acest ultim mijloc de a-mi câștiga pîinea în mod cinstit. Lunea trecută m-am sculat la orele două și am muncit pînă aproape de miezul nopții, iar în celelalte zile de la șase dimineața pînă la 11—12 noaptea. Dar m-a răzbit și nu vreau să mă bag în mormînt. Acum las lucrul la zece în fiecare seară și recuperez duminica timpul pierdut”.

Salariul nu a crescut nici la Leicester, nici la Derby sau la Nottingham din 1833, și, ceea ce e mai grav, la Leicester, după cum am mai spus, sistemul truck e foarte răspîndit. De aceea nici nu e de mirare că țesătorii din această regiune iau parte foarte activă la toate mișcările muncitorești, cu atît mai activă și mai energică cu cît, în majoritatea cazurilor, la războaiele de tricotat ciorapi lucrează *bărbați*.

În regiunea în care trăiesc muncitorii din industria de ciorapi se află și centrul industriei de *dantelă*. În cele trei comitate menționate mai sus lucrează în total 2.760 de mașini de țesut dantelă, pe cînd în tot restul Angliei există

numai 786 de astfel de mașini. Din cauza diviziunii foarte riguroase a muncii, industria de dantele s-a complicat enorm și are o mulțime de ramuri. Întii se deapănă ața pe mosoare, muncă executată de fete de la 14 ani în sus (winders); apoi băieții de la opt ani în sus (threaders) așază mosoarele pe mașină și trec firul prin niște deschizături fine, aproximativ 1.800 la fiecare mașină, potrivindu-l conform destinației sale; după aceea muncitorul țese dantelele care ies din mașină într-o bucată lată, pe care copii mici de tot o despart în bucăți trăgând firele ce unesc bucățile; această operație se numește running sau drawing lace, iar copiii sînt numiți „lace-runners”. Apoi dantelele sînt finisate în vederea vînzării. Depănătoarele — winders —, ca și băieții de la mosoare — threaders —, n-au un timp fix de muncă, fiindcă au de lucru de îndată ce firul de pe mosoarele unei mașini s-a terminat; și, întrucît muncitorii lucrează și în timpul nopții, ei pot fi oricînd chemați la fabrică sau în atelierul țesătorului. Această neregularitate a ocupației, munca de noapte frecventă, felul de viață dezordonat care rezultă de aici provoacă o mulțime de rele de ordin fizic și moral, în special raporturi sexuale premature și excesive, fapt unanim confirmat de toți martorii. Munca în sine e foarte dăunătoare pentru ochi; deși, în general, nu s-a constatat vreo vătămare permanentă printre threaders, ea provoacă totuși o inflamație a ochilor, iar în timpul înșiratului aței chiar și dureri, lăcrimări continue, tulburări momentane ale vederii etc. În ceea ce privește însă depănătoarele (winders), e lucru constatat că munca lor atacă serios ochii și, în afara frecventelor inflamațiuni ale corneei, nu rareori provoacă și cataracte. Munca țesătorilor înșiși este foarte grea, deoarece mașinile se construiesc din ce în ce mai late, așa că actualmente există aproape numai mașini deservite de către trei bărbați, fiecare înlocuindu-l pe celălalt din patru în patru ore, astfel că laolaltă ei lucrează zilnic 24 de ore, iar fiecare în parte cîte 8 ore. De aici reiese de ce copiii, winders și threaders, sînt nevoiți să muncească adeseori în timpul nopții: pentru ca mașina să nu stea prea mult timp. Pentru înșiratul firelor în cele 1.800 de găurele trebuie să lucreze oricum trei copii vreme de două ore. Unele mașini sînt acționate cu aburi, suprimîndu-se munca bărbaților, și deoarece raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor pomenește tot timpul numai despre „fabrici de dantele”, unde lucrează copii, pare

să rezulte de aici că, în vremea din urmă, sau munca țesătorilor a fost concentrată în ateliere mari, sau s-a generalizat folosirea aburului ca forță motrice. În ambele cazuri aceasta înseamnă un progres al sistemului de fabrică. Munca cea mai nesănătoasă este însă cea efectuată de „runners”, care în majoritatea cazurilor sînt copii de șapte, ba chiar de cinci sau de patru ani. Anchetatorul Grainger a găsit chiar un copilăș *de doi ani* care îndeplinea această muncă. Urmărirea unuia și aceluiași fir care trebuie tras afară cu acul dintr-o țesătură complicată este foarte dăunătoare ochiului, mai ales cînd această muncă este efectuată, cum se întîmplă de obicei, timp de 14—16 ore fără întrerupere. În cazul cel mai bun consecința este o miopie foarte pronunțată, iar în cazul cel mai rău, care se întîmplă destul de des, orbirea incurabilă în urma unei cataracte. În afară de aceasta, din cauza permanentei poziții ghemuite, copiii se debilează, coșul pieptului nu se dezvoltă și, datorită proastei digestii, ajung scrofuloși; tulburările funcționale ale uterului sînt aproape generale la fete, ca și devierea coloanei vertebrale, așa că „runner-ii pot fi recunoscuți după mers”. Aceleași urmări le are, atît pentru ochi cît și pentru întreaga constituție, *brodatul* dantelelor. Medicii atestă în unanimitate că sănătatea copiilor care lucrează în industria de dantele lasă mult de dorit, că sînt palizi, debili, fără putere, nedezvoltați pentru vîrsta lor și mai puțin rezistenți la boală decît alți copii. Afecțiunile de care suferă în genere sînt: debilitate generală, leșinuri frecvente, dureri de cap, de coaste, de șale, de spate, palpitații, grețuri, vărsături și lipsă de poftă de mîncare, devierea coloanei vertebrale, scrofuloză și ftizie. Îndeosebi e permanent și profund prejudiciată sănătatea fetelor și a femeilor; aproape toate se plîng de anemie, nașteri grele și avorturi (Grainger, Raport — fără nici o excepție). Același funcționar din Comisia pentru cercetarea muncii copiilor raportează de asemenea că adeseori copiii sînt foarte prost îmbrăcați, ba chiar zdrențăroși, că nu mănîncă pe săturate și sînt hrăniți de obicei numai cu pîine și ceai, uneori trec luni de zile fără să vadă o bucățică de carne. În ceea ce privește moralitatea, el adaugă:

„Locuitorii din Nottingham, poliția, clerul, fabricanții, muncitorii și înșiși părinții copiilor sînt unanim încredințați că actualul sistem de muncă este un teren propice pentru imoralitate. Threaderii, în majoritate băieți, winderii, în majoritate fete, sînt chemați în același timp în

fabrică, adesea în toiul nopții, fără ca părinții lor să știe cât timp au de lucru acolo ; tineretul acesta are cea mai bună ocazie să se încurce în legături nepotrivite și să hoinărească împreună după încetarea lucrului. Această stare de lucruri a contribuit în mare măsură la dezvoltarea imoralității, care, după părerea generală, a luat la Nottingham proporții îngrijorătoare. Ca să nu mai vorbim de liniștea casnică și de bunul trai al familiilor acestor copii și tineri, care sînt în întregime sacrificate stării nefirești a lucrurilor”.

O altă ramură a industriei de dantele, dantela lucrată la ciocănele, este răspîndită în comitatele agricole : Northampton, Oxford, Bedford și Buckingham ; în ea lucrează mai ales copii și tineri, care se plîng toți de hrana proastă și de faptul că rareori capătă carne. Munca însăși este cât se poate de nesănătoasă. Copiii lucrează în odăițe închise, neaerisite, șezînd în permanență încovoiați deasupra perniței cu ciocănele. Pentru a susține trupul în această poziție obositoare, fetițele poartă un corset cu montură de lemn, care, dat fiind vîrsta fragedă a celor mai multe dintre ele — vîrstă la care oasele sînt încă nedezvoltate —, precum și poziția încovoiată, provoacă o deplasare a sternului și a coastelor și, implicit, împiedică dezvoltarea toracelui. De aceea, după ce au suferit o bucată de vreme de cele mai dureroase (severest) tulburări gastrice, cauzate de faptul că sînt obligate să muncească șezînd în aer viciat, cele mai multe mor de tuberculoză. Fetele nu primesc aproape nici o educație — de cea morală nici vorbă ; le place gîteala, de aceea și moralitatea lor este deplorabilă, iar prostituția e aproape endemică printre ele („Comisia pentru cercetarea muncii copiilor”, Raportul lui Burns).

Acesta este prețul pe care societatea îl plătește pentru ca frumoasele doamne din burghezie să aibă plăcere de a purta dantele ; nu e oare un preț de nimic ? Doar cîteva mii de muncitori orbi, cîteva fiice de proletari tuberculoase, o generație bolnăvicioasă de plebei care-și va transmite infirmitățile copiilor și nepoților ei plebei ; ce însemnătate au toate acestea ? Absolut nici una ; burghezia engleză va pune la o parte cu nepăsare raportul comisiei guvernamentale și va continua să-și gătească nevestele și fiicele cu dantele ca și pînă acum. Mare lucru e și felul flegmatic de a fi al burghezului englez !

În Lancashire, în Derbyshire și în vestul Scoției un mare număr de muncitori lucrează la imprimarea stambelor. În nici o altă ramură a industriei engleze mașinismul n-a obținut

rezultate atît de strălucite, dar în nici o altă ramură muncitorul n-a fost atît de oprimat ca în ramura aceasta. Adoptarea cilindrilor gravați puși în mișcare de forța aburului, invenția de a imprima cu acești cilindri concomitent patru pînă la șase culori au înlocuit lucrul manual tot atît de definitiv, ca și introducerea mașinilor de tors și de țesut bumbac; aceste invenții noi au scos din piine din ramura aceasta și mai mulți muncitori decît din ramura de fabricare a stofelor. Un singur muncitor, ajutat de un copil, îndeplinește cu mașina munca efectuată înainte vreme cu mîna de 200 de muncitori; o singură mașină dă 28 de iarzi (80 de picioare) de stambă imprimată pe minut. Din această cauză, muncitorii din această ramură sînt într-o situație nenorocită; conform petiției adresate de imprimeri Camerei comunelor, comitatele Lancaster, Derby și Chester au furnizat în 1842 11.000.000 de bucăți de stambă imprimată; din acestea 100.000 de bucăți fuseseră imprimate exclusiv de mînă, 900.000 fuseseră imprimate în parte cu mașina și în parte cu ajutorul uneltelor de mînă, iar 10.000.000 exclusiv cu mașina, de la una pînă la șase culori. Mașinile fiind, în genere, de dată mai recentă și perfecționîndu-se în permanență, numărul imprimerilor manuali este mult prea mare față de cantitatea de lucru existentă și firește că mulți — în petiție se vorbește de un sfert din numărul total — sînt șomeri, pe cînd ceilalți au de lucru în medie numai una sau două, maximum trei zile pe săptămînă, fiind și prost plătiți. Leach afirmă că într-o imprimerie de stambă (Deeply Dale, lângă Bury, în Lancashire) lucrătorii manuali nu cîștigă în medie mai mult de 5 șilingi (Stubb. Facts, pag. 47), în timp ce despre muncitorii care lucrează la mașini știe că sînt relativ destul de bine plătiți. Imprimeriile de stambă au trecut deci în întregime la sistemul de fabrică, fără a fi însă supuse îngrădirilor legale ale acestuia. Ele fabrică un articol la modă, și de aceea nu au ore de lucru regulate. Dacă au comenzi puține lucrează jumătate de orar, dacă lansează un model care place și afacerea merge din plin se lucrează pînă la orele zece, douăsprezece noaptea, ba chiar zi și noapte fără întrerupere. În apropierea locuinței mele, la Manchester, era o imprimerie pe care o vedeam de multe ori luminată pînă noaptea tîrziu, cînd veneam acasă, și am auzit că adesea copiii lucrează atît de tîrziu, încît uneori caută să se odihnească și să doarmă cîteva clipe pe treptele de piatră sau prin colțuri în anticameră. Nu dispun de docu-

mente care să dovedească precis dacă este adevărat, altminteri aş numi firma. Raportul întocmit de Comisia pentru cercetarea muncii copiilor trece foarte repede asupra acestui punct, relatînd doar că în Anglia cel puţin copiii sînt de obicei îmbrăcaţi şi hrăniţi binişor (lucrul acesta este relativ, după cum părinţii cîştigă mai mult sau mai puţin), că nu primesc nici o educaţie şi din punct de vedere moral lasă mult de dorit. Să ţinem seama de faptul că aceşti copii trăiesc în condiţiile sistemului de fabrică, şi, referindu-ne la cele spuse mai sus despre acest sistem, putem să trecem mai departe.

Despre ceilalţi muncitori care lucrează în sectorul producţiei stofelor pentru haine nu ne rămîn decît puţine de spus : *albitorii* îndeplinesc o muncă foarte nesănătoasă, în timpul căreia sînt nevoiţi să aspire în continuu clor, o substanţă dintre cele mai dăunătoare pentru plămîni ; munca *boiangiilor* este mai sănătoasă, în multe cazuri chiar foarte sănătoasă, deoarece cere încordarea întregului trup ; despre salarizarea acestor categorii nu se prea vorbeşte, şi acest fapt ne îndreptăţeşte să credem că salariile muncitorilor din aceste ramuri nu sînt sub medie, altminteri s-ar plînge. *Tunzătorii de catifele*, destul de numeroşi, cam 3.000—4.000, dat fiind cererea mare de catifea de bumbac, au avut indirect foarte mult de suferit de pe urma sistemului de fabrică. Marfa, care înainte vreme se confecţiona la războaiele de mîină, nu era ţesută absolut egal şi necesita o mîină pricepută pentru a tăia firele, rînd cu rînd ; de cînd catifeaua se confecţionează la războaiele mecanice, rîndurile sînt absolut uniforme, firele de urzeală sînt absolut paralele, iar tăiatul firelor nu mai e o artă. Muncitorii rămaşi şomeri de pe urma maşinismului se îmbulzesc la tunsul catifelei, provocînd prin concurenţa lor o coborîre a salariilor ; fabricanţii descoperiră că la tunsul catifelei pot fi întrebuinţate femeii şi copiii — şi salariul a coborît la nivelul celui plătit femeilor şi copiilor, în timp ce sute de bărbaţi au fost înlăturaţi din acest sector ; fabricanţii au descoperit că munca le revine mai ieftin la fabrică decît în atelierul muncitorului, a cărui chirie o plăteau în mod indirect ; de atunci, în multe case mansardele scunde amenajate pentru tunsul catifelei stau goale sau se închiriază ca locuinţe, în timp ce tunzătorul, căruia i s-a răpit libertatea de a lucra în orele care îi conveneau mai bine, a devenit sclavul clopotului fabricii. Un tunzător de catifea de vreo 45 de ani mi-a spus odată că-şi aminteşte de vremea cînd cîştiga 8 pence

pentru aceeași muncă pentru care actualmente primește 1 penny de iard; că tunde într-adevăr mai repede țesătura, acum mai egală decât înainte, dar că e departe de a putea produce într-o oră de două ori cât producea altădată, — așa că salariul său săptămînal a scăzut de fapt la mai puțin de o pătrime față de cel pe care-l primea odinioară. Leach publică (Stubb. F. *, pag. 35) o listă a salariilor plătite în 1827 și în 1843 pentru diverse feluri de țesături, din care rezultă că articolele pentru care în 1827 se plătea 4, $2\frac{1}{4}$, $2\frac{3}{4}$, 1 pence de iard, în 1843 se plăteau numai cu $1\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $1\frac{3}{8}$ pence de iard pentru tuns. Raportul salariilor săptămînale medii se prezintă, după Leach, în felul următor :

1827			1843		
Lire sterline	Șilingi	Pence	Lire sterline	Șilingi	Pence
1	6	6	—	10	6
1	2	6	—	7	6
1	—	—	—	6	8
1	6	6	—	10	—

și sute de muncitori nu găsesc de lucru nici măcar la aceste salarii. De *țesătorii manuali* din industria bumbacului ne-am mai ocupat; celelalte țesături sînt confecționate aproape exclusiv de țesătorii manuali, care, ca și tunzătorii de catifea, au avut de suferit de pe urma afluxului de muncitori înlăturați de mașini din celelalte ramuri de producție; în afară de aceasta, ei sînt, ca și muncitorii din fabrici, supuși unui regulament care amendează cu asprime execuția proastă. Să cercetăm situația *țesătorilor din fabricile de mătase*. Unul dintre cei mai mari fabricanți de mătăsuri din toată Anglia, Brocklehurst, a prezentat unei comisii parlamentare extrase din registrele sale, din care rezultă că pentru articole plătite în 1821 cu cîte 30 de șilingi, 14 șilingi, $3\frac{1}{2}$ șilingi, $\frac{3}{4}$ de șiling, $1\frac{1}{12}$ șilingi, 10 șilingi, a plătit în 1831 numai 9 șilingi, $7\frac{1}{2}$ șilingi, $2\frac{1}{4}$ șilingi, $\frac{1}{3}$ de șiling, $\frac{1}{2}$ de șiling, $6\frac{1}{4}$ șilingi, cu toate că în această ramură n-a survenit nici o perfecționare a mașinilor. Ceea ce face d-l Brocklehurst poate fi luat, pe bună dreptate, ca normă pentru întreaga Anglie. Din aceleași liste rezultă că, după toate reținerile, cîștigul mediu al țesătorilor săi era în 1821 de $16\frac{1}{2}$ șilingi pe săptămîină, iar în 1831 numai de 6 șilingi. De atunci salariul a scăzut și mai mult — țesăturile care în 1831 îi aduceau muncitorului un

* — Realități de netăgăduit. — *Nota Trad.*

cîştig de $\frac{1}{3}$ de şiling sau 4 pence de iard nu-i mai aduc în 1843 decît $2\frac{1}{2}$ pence (pentru așa-numitele „single sarnets” *) —, iar o mulțime de țesători care locuiesc la țară găsesc de lucru numai dacă primesc să execute aceste țesături la prețul de $1\frac{1}{2}$ —2 pence. La acestea se mai adaugă reținerile arbitrare. Fiecare țesător primește o dată cu comanda și o foaie pe care, de obicei, stă scris : că lucrul se primește la cutare și cutare oră ; că țesătorul care nu poate lucra din cauză de boală trebuie să anunțe în termen de trei zile la birou, altfel boala nu-i poate servi ca motivare ; că nu se socotește ca motivare suficientă declarația țesătorului că a trebuit să aștepte firul pentru urzeală ; că pentru anumite greșeli de execuție (cînd, de exemplu, la o anumită lungime de țesătură intră mai multe fire de urzeală decît numărul stabilit etc.) se scade *nu mai puțin* decît jumătate din salariu ; că, în sfîrșit, dacă țesătura nu este terminată la data fixată se scade un penny pentru fiecare iard din bucata livrată. Reducerile de salariu rezultînd din aceste condiții de executare sînt atît de masive, că, de exemplu, un comisionar care vine de două ori pe săptămînă la Leigh (Lancashire) pentru a preda țesăturile aduce fabricantului său de fiecare dată cel puțin cincisprezece lire sterline (100 de taleri prusieni) cu titlu de amenzi. Această declarație aparține patronului însuși, care în plus este socotit ca fiind dintre cei mai toleranți. Altădată asemenea cazuri erau rezolvate de arbitri, dar, deoarece în majoritatea cazurilor muncitorii care stăruiau asupra acestui lucru erau concediați, s-a renunțat complet la arbitraj, iar fabricantul procedează după bunul lui plac, întrunind în persoana lui pe acuzator, pe martor, pe judecător, pe legislator și pe executor. Iar dacă muncitorul se duce la judecător i se spune : o dată ce ai luat foaia ai încheiat un contract, și acum trebuie să-l respecti. Întocmai ca la muncitorii din fabrică. De altfel, de fiecare dată fabricantul îl pune pe muncitor să iscălească o hîrtie cum că „este de acord cu reținerile făcute”. Iar dacă muncitorul se opune, atunci toți fabricanții din oraș află imediat că este un om care, după cum spune Leach,

„se opune ordinii și legalității consfințite prin regulamente și are îndrăzneala să pună la îndoială înțelepciunea acelor care, după cum ar trebui să știe, sînt superiorii săi în societate”. (Stubb. Facts, pag. 37—40).

* — taftale. — Nota Trad.

Firește, țesătorii sînt *completamente* liberi, fabricantul doar nu-i silește să accepte comenzile și regulamentele lui, dar le pune în vedere că — Leach o spune mai pe șleau —,

„dacă nu vrei să vă lăsați fripti în tingirea mea, n-aveți decît să faceți o plimbare de-a dreptul în foc” (if you don't like to be frizzled in my frying-pan, you can take a walk into the fire).

Țesătorii din industria mătăsii din Londra, mai ales cei din Spitalfields, de multă vreme au parte periodic de cea mai neagră mizerie, și faptul că participă foarte activ la toate mișcărilor muncitorești din Anglia și îndeosebi la cele din Londra dovedește că nici astăzi nu au motive să fie mulțumiți de situația lor. Mizeria ce domnește în rîndurile lor a fost cauza epidemiei care a izbucnit în partea de est a Londrei și a determinat instituirea unei comisii însărcinate cu cercetarea stării sanitare a clasei muncitoare. Vedem însă din ultimul raport al spitalului de boli contagioase că această epidemie continuă să facă ravagii la Londra.

După stofele pentru îmbrăcăminte, *produsele metalurgice* constituie cea mai importantă categorie de articole fabricate de industria engleză. Centrele acestei industrii sînt *Birmingham*, unde se fabrică tot felul de articole metalurgice mai fine, *Sheffield*, centru al cuțităriei, și *Staffordshire*, în special Wolverhampton, unde se produc articole mai obișnuite, ca : lacăte, broaște, cuie etc. Să începem descrierea situației muncitorilor care lucrează în această industrie cu cei din Birmingham. Organizarea muncii la *Birmingham*, ca de altminteri în majoritatea localităților unde se prelucrează metale, a păstrat ceva din vechiul caracter meșteșugăresc : micii meseriași-patroni mai există încă și lucrează cu ucenicii lor în atelierele de acasă sau, acolo unde e nevoie de forța aburului, în fabrici mari, care sînt împărțite în ateliere mici închiriate individual meseriașilor-patroni ; fiecare încăpere este înzestrată cu cîte o curea de transmisie de la mașina cu aburi, care, la rîndul ei, poate pune în mișcare alte mașini. Léon Faucher (autorul unei serii de articole despre situația muncitorilor din Anglia, publicate în „Revue des deux Mondes” ⁸⁶, care dovedesc cel puțin documentare și sînt în orice caz mai bune decît tot ce au scris pînă în prezent pe această temă atît englezii cît și germanii) denumesc acest mod de organizare, în opoziție cu marea industrie din Lancashire și Yorkshire, „démocratie industrielle” * și observă că ea nu are rezultate bune nici pentru

* — democrație industrială. — *Nota Trad.*

situația patronilor, nici pentru aceea a calfelor. Observația este absolut justă, căci numeroșii mici patroni, între care se împarte profitul reglat de concurență, de obicei înghițit de un singur mare fabricant, nu se prea pot menține în asemenea condiții. Tendința de centralizare a capitalului îi apasă; pentru unul care se îmbogățește se ruinează alți zece, iar alți o sută sînt puși într-o situație mai proastă decît înainte sub presiunea concurenței unui singur bogătaș, care poate vinde mai ieftin decît ei. Iar atunci cînd trebuie să concureze de la bun început cu mari capitaliști, se înțelege de la sine că nu pot ține piept decît cu mare greutate. Ucenicii o duc, după cum vom vedea, cel puțin tot atît de greu la micii patroni ca și la fabricanți, cu singura deosebire că mai tirziu devin ei înșiși patroni, dobîndind astfel o anumită independență, cu alte cuvinte sînt exploatați de burghezie într-un mod mai puțin direct decît în fabrici. În felul acesta micii meseriași-patroni nu sînt nici proletari adevărați, deoarece trăiesc în parte din munca ucenicilor și nu vînd însăși munca⁹⁷, ci produsul gata fabricat al acestei munci, — nici adevărați burghezi, deoarece trăiesc în primul rînd din munca lor. Această situație specifică, intermediară, a muncitorilor din Birmingham este motivul pentru care aceștia s-au alăturat numai arareori fără rezerve și fățiș mișcării muncitorești din Anglia. Birmingham este, din punct de vedere politic, un oraș radical, însă nu categoric cartist. Există totuși o mulțime de fabrici mai mari, care aparțin capitaliștilor și în care domnește pe de-a-ntregul sistemul de fabrică; diviziunea muncii pînă în cele mai mici amănunte (de pildă în fabricarea acelor) și introducerea forței aburului permit folosirea în număr mare a femeilor și a copiilor. De aceea găsim aici (în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor) absolut aceleași caracteristici prezentate de raportul industrial: obligația femeilor gravide de a munci pînă nasc, imposibilitatea de a-și conduce menajul, neglijarea gospodăriei și a copiilor, indiferența și chiar aversiunea pentru viața de familie, decăderea morală; apoi, pe de altă parte, înlăturarea bărbaților din muncă, permanentele progrese tehnice, emanciparea prematură a copiilor, bărbați întreținuți din munca femeilor și a copiilor etc. etc. Copiii sînt descriși ca fiind lihniți de foame și zdrențăroși: *jumătate din ei nu știu ce înseamnă să fii sătul*, mulți trăiesc toată ziua cu atîta pîine cîtă se poate cumpăra cu 1 penny (10 pfenigi prusieni) sau nu mănîncă de fel pînă la prînz, iar unii chiar de la 8 dimineața pînă la orele 7 seara. Hainele de

multe ori abia le ascund goliciunea; mulți umblă desculți chiar și în timpul iernii. De aceea toți sînt piperniciți și debili pentru vîrsta lor și rareori se dezvoltă cît de cît normal; dacă mai ținem seama că la aceste mijloace reduse de întreținere a forțelor fizice se adaugă și o muncă grea, îndelungată, în încăperi închise, atunci nu ne va mira faptul că la Birmingham sînt atît de puțini tineri apți pentru serviciul militar.

„Muncitorii — declară medicul unei comisii de recrutare — sînt de statură mică, slabi și cu forțe fizice foarte reduse; pe deasupra, mulți au malformații ale toracelui și ale coloanei vertebrale”.

După indicațiile unui subofițer-recrutor, recruții din Birmingham sînt de statură mai mică decît cei din alte locuri, avînd în medie înălțimea de 5 picioare și 4—5 țoli; din 613 recruți chemați sub armă, au fost găsiți apți numai 238. În ceea ce privește educația lor, am indicat mai sus (vezi pag. 356 și urm.) o serie de depoziții și exemple la care trimitem pe cititor și care ilustrează situația din regiunile cu industrie metalurgică; de altfel chiar din raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor rezultă că la Birmingham mai mult de jumătate din copiii între 5 și 15 ani nu frecventează nici o școală, că elevii școlilor se schimbă mereu, așa că este cu neputință să li se dea vreo instrucție temeinică, și că toți copiii sînt luați de timpuriu de la școală pentru a fi trimiși la lucru. Din acest raport rezultă de asemenea ce fel de învățatori se ocupă de instrucția lor; o învățătoare, fiind întrebată dacă ține și un curs de morală, a răspuns: nu, pentru o taxă școlară de 3 pence pe săptămînă nu se poate pretinde așa ceva; cîțiva nici n-au înțeles întrebarea, iar alții nu considerau cîtuși de puțin că aceasta face parte din îndatoririle lor. O învățătoare a declarat că ea nu predă morală, dar că se străduiește să le insuflă copiilor principii bune, și zicînd aceasta ea s-a exprimat în mod cu totul greșit. În ce privește clasele înseși, anchetatorul găsea în permanență gălăgie și dezordine. Ca o consecință a acestei situații, copiii se prezintă deplorabil din punct de vedere moral; jumătate din totalul delincvenților sînt sub vîrsta de 15 ani; numai în decurs de *un singur* an au fost condamnați 90 de copii sub 10 ani, dintre care 44 pentru crime. După părerea membrilor comisiei, desfrîul sexual pare a fi un fenomen aproape general și se întilnește de la o vîrstă foarte fragedă (Grainger, Rept. and. evid.).

În districtul siderurgic *Staffordshire*, situația este și mai gravă. La articolele brute fabricate aici nu e necesară o diviziune amănunțită a muncii (cu anumite excepții), nici folosirea forței aburului sau introducerea mașinismului. De aceea există aici — la Wolverhampton, Willenhall, Bilston, Sedgely, Wednesfield, Darlaston, Dudley, Walsall, Wednesbury etc. — mai puține uzine, însă cu atât mai multe forje mici, în care micii meseriași-patroni lucrează singuri sau cu unul, ori mai mulți ucenici, care sînt în serviciul lor pînă la vîrsta de 21 de ani. Acești meseriași-patroni se găsesc aproximativ în aceeași situație ca și cei din Birmingham, dar ucenicii o duc mult mai prost. Li se dă mai întotdeauna carne provenită de la vite bolnave sau accidentate, carne alterată și pește alterat sau carne de viței lepădați și de porci asfixiați în timpul transportului pe căile ferate. Și nu numai micii patroni procedează astfel, ci și unii fabricanți mai mari care au cîte 30—40 de ucenici. Acest procedeu pare într-adevăr generalizat la Wolverhampton. Urmarea firească a acestei hrane sînt afecțiuni frecvente gastrice și alte boli. Pe lîngă aceasta, copiii nu mănîncă de obicei pe săturate și au rareori alte haine decît cele de lucru, așa că și acesta este un motiv pentru a nu frecventa școala duminicală. Locuințele sînt proaste și murdare, adesea atât de murdare încît izbucnesc epidemii, și, cu toate că munca lor nu este în genere dăunătoare sănătății, copiii rămîn mici de statură, debili, nu se dezvoltă și în multe cazuri suferă de infirmități grave. La Willenhall, de pildă, din cauza pilitului la menghină, nenumărați muncitori au șira spinării strîmbă și un picior deformat — hind-leg, cum îl numesc ei — în așa fel că picioarele iau forma literei K; în plus, cel puțin o treime din muncitorii din această localitate suferă de hernie. Aici, ca și la Wolverhampton, sînt foarte frecvente cazurile de pubertate întîrziată, atît la fete — și ele muncesc la forjă! — cît și la băieți, uneori pînă la vîrsta de 19 ani. La Sedgely și în împrejurimi, unde se fabrică aproape exclusiv cuie, oamenii locuiesc și lucrează în bordeie mizerabile, insalubre ca niște grajduri și de o murdărie care întrece orice imaginație. Fete și băieți mînuiesc ciocanul de la vîrsta de 10—12 ani și sînt considerați muncitori formați abia cînd produc 1.000 de cuie pe zi. Pentru 1.200 de cuie plata este de $5\frac{3}{4}$ pence, adică nici măcar 5 groșeni de argint. Pentru un cui trebuie 12 lovituri de ciocan și, intrucît ciocanul cîntărește o livră și un sfert, muncitorul trebuie să ridice 18.000 de livre ca să cîștige salariul acesta mizerabil. Dat fiind munca aceasta grea și

hrana insuficientă, copiii rămân în mod inevitabil nedezvoltați, mici, debili, fapt confirmat de altfel și de datele furnizate de membrii comisiei. Asupra nivelului instrucției din acest district am dat indicații mai sus. Aici nivelul instrucției este într-adevăr nespus de coborît; jumătate din copii nu frecventează nici măcar școala duminicală, iar cealaltă jumătate o frecventează foarte neregulat; în comparație cu alte districte, foarte puțini copii sînt știutori de carte, iar în privința scrisului situația este și mai proastă. Lucru firesc, căci copiii sînt puși să muncească între 7 și 10 ani, tocmai la vîrsta cînd ar putea frecventa cu folos școala, iar cei care îndeplinesc oficiul de învățători la școlile duminicale — fierari sau mineri — abia știu ei înșiși să citească și să se iscălească. Nivelul moral corespunde acestor mijloace de instrucție. După afirmația unui membru al comisiei, Horne, în sprijinul căreia el aduce o mulțime de dovezi, la Willenhall simțul moral e absolut inexistent printre muncitori. În general a remarcat că copiii nu știau de nici un fel de îndatoriri față de părinții lor și nici nu aveau afecțiuni pentru ei. Erau atît de puțin capabili să judece ceea ce spuneau, atît de abrutizați, atît de animalic de stupizi, încît susțineau adesea că sînt bine tratați, că le merge admirabil atunci cînd munceau cîte 12—14 ore pe zi și umblau în zdrențe, cînd nu se săturau niciodată și erau bătutuți atît de rău de-i dureau oasele cîteva zile după aceea. Ei nu cunoșteau alt fel de viață decît acela de a se epuiza muncind de dimineața pînă seara, pînă li se permitea să înceteze lucrul, și nici nu înțelegeau măcar întrebarea uimitoare pentru ei: dacă sînt obosiți (Horne, Rept. and evid.).

La *Sheffield* salariul este mai bun, și în consecință și situația materială a muncitorilor e mai bună. În schimb, trebuie să menționăm aici cîteva ramuri de muncă care au un efect deosebit de dăunător asupra sănătății. Anumite operații necesită apăsarea continuă a uneltelor cu pieptul și provoacă adesea tuberculoza; altele, de pildă tăiatul pilelor, împiedică dezvoltarea generală a trupului și pricinuieste boli ale abdomenului; tăiatul oaselor (pentru plăselele cuțitelor) produce dureri de cap, afecțiuni biliare, iar la fete, care lucrează în mare număr în această ramură, cloroză. Însă munca cea mai nesănătoasă dintre toate este ascuțitul lamelor și al furculițelor, operație care, mai ales cînd se execută pe pietre uscate, aduce după sine în mod inevitabil o moarte prematură. Caracterul nociv al acestei munci se datorește, în parte, poziției încovoiate, care comprimă toracele și stomacul, dar mai ales

norului de praf metalic, alcătuit din corpuscule ascuțite care sar în timpul operației, umplînd aerul, și care pătrund în mod fatal în plămîinii muncitorilor. Tocilarii care lucrează cu piatră uscată abia dacă trăiesc în medie pînă la 35 de ani ; tocilarii care lucrează cu piatră umedă depășesc rareori vîrsta de 45 de ani. Dr. Knight din Sheffield spune :

„Nu pot inveda altfel gradul de nocivitate al acestei ocupații decît declarînd că cei mai mari bețivi din rîndurile tocilarilor trăiesc cel mai mult pentru că lipsesc cel mai mult de la lucru. În total sînt la Sheffield vreo 2.500 de tocilari. Aproximativ 150 (80 de bărbați și 70 de băieți) sînt tocilari de furculițe — aceștia mor între 28 și 32 de ani ; tocilarii de brice, care lucrează atît cu piatră umedă cît și cu piatră uscată, mor între 40 și 45 de ani, iar tocilarii de cuțite care lucrează cu piatră umedă mor între 40 și 50 de ani“.

Același medic descrie în felul următor evoluția bolii acestora, așa-numita astmă a tocilarilor :

„Ei încep să lucreze de obicei la vîrsta de 14 ani și, dacă au o constituție robustă, nu se plîng decît rareori de indispoziții înainte de 20 de ani. Atunci încep să se manifeste simptomele maladiei lor specifice ; la cel mai mic efort, la urcatul scării sau la ascensiuni, li se taie respirația, țin umerii ridicați pentru a-și ușura respirația din ce în ce mai grea, se apleacă înainte și par de altfel să se simtă cel mai bine în poziția încovoiată în care lucrează ; fața le devine de un gălbui murdar, trăsăturile feței exprimă neliniște, se plîng de o greutate pe piept ; vocea devine aspră și răgușită, au o tuse tare sonoră, ca și cum răsufilarea ar trece printr-un tub de lemn. Din cînd în cînd expectorează cantități mari de praf, fie amestecat cu mucozități, fie în mase sferice sau cilindrice acoperite cu un strat subțire de flegmă. Hemoptiziile, imposibilitatea de a sta culcat, transpirația în timpul nopții, diareea însoțită de colici, slăbirea neobișnuită însoțită de toate simptomele tuberculozei pulmonare îi seceră în cele din urmă, după ce au zăcut luni, ba chiar ani de zile, incapabili să se întrețină pe ei înșiși și pe ai lor. Trebuie să adaug că toate încercările de pînă acum pentru a preveni sau a vindeca astma tocilarilor au dat cu totul greș“.

Cele de mai sus au fost scrise de Knight acum 10 ani ; de atunci numărul tocilarilor și virulența bolii au sporit, dar s-au și făcut încercări de a preveni boala, acoperînd tocilele și înlăturînd praful prin ventilație. Aceste încercări au reușit cel puțin în parte, dar tocilarii înșiși se opun aplicării acestor dispozitive, distrugîndu-le chiar pe alocuri, deoarece sînt de părere că acest lucru ar provoca o afluență de muncitori în această branșă care ar avea ca urmare coborîrea nivelului salariilor lor ; ei preferă „o viață scurtă, dar veselă“. Dr. Knight a spus adesea tocilarilor care veneau la el cu primele simptome ale astmei : mergeți la o moarte sigură dacă vă

înapoiți la toci. Dar asta n-a folosit niciodată la nimic : cine e tociar e un posedat, care parcă a făcut contract cu diavolul. La Sheffield nivelul instrucției este foarte scăzut ; un preot care s-a ocupat mult cu statistica învățămîntului era de părere că, din 16.500 de copii de muncitori care aveau posibilitatea să frecventeze o școală, abia 6.500 știau să citească ; aceasta datorită faptului că sînt scoși din școală de la vîrsta de șapte ani sau cel mai tîrziu la 12 ani și că învățătorii nu fac multe parale (unul dintre ei era un hoț notoriu, care la eliberarea sa din închisoare nu găsisese alt mijloc de a se întreține decît făcîndu-se dascăl !). Imoralitatea pare a fi mai mare în rîndurile tineretului de la Sheffield decît oriunde (ce e drept, în privința aceasta nici nu știi cărui oraș să-i decerni premiul întîii ; cînd citești rapoartele, ți se pare că fiecare din ele îl merită). Tinerii își petrec toată duminica pe stradă, jucînd rișca⁹⁸ sau asmuțind cîinii, și sînt clienți asidui ai cîrciumilor, unde stau cu drăguțele lor pînă noaptea tîrziu, cînd pornesc la plîmbare perechi-perechi. Într-o cîrciumă pe care a vizitat-o un membru al comisiei ședeau 40—50 de tineri de ambele sexe, aproape toți sub 17 ani, fiecare băiat cu cite o fată. Unii jucau cărți, alții cîntau și dansau, toți beau. În mijlocul acestui tineret, cîteva prostituate de meserie. Nici o mirare deci dacă la Sheffield raporturile sexuale premature și fără friu, prostituarea tineretului sînt neobișnuit de frecvente chiar la copii de 14—15 ani, după cum declară toți martorii. Crimele sălbatice și monstruoase sînt la ordinea zilei ; un an înaintea sosirii membrului respectiv al comisiei a fost capturată o bandă, compusă în majoritate din adolescenți, tocmai în momentul cînd voia să dea foc orașului ; tinerii erau complet echipați cu lănci și materiale inflamabile. Vom vedea în cele ce urmează că același caracter violent îl are și mișcarea muncitorească din Sheffield (Symons, Rept. and evid.).

În afara acestor centre metalurgice principale mai există fabrici de ace cu gămălie la Warrington (Lancashire), unde de asemenea domnește printre muncitori, mai ales printre copii, multă mizerie, imoralitate și ignoranță, precum și o serie de fabrici de cuie în regiunea Wigan (Lancashire) și în răsăritul Scoției ; rapoartele din aceste regiuni sînt aproape identice cu cele din Staffordshire. Ne mai rămîne o singură ramură a acestei industrii : *fabricația de mașini*, răspîndită mai ales în regiunile industriale, în special în Lancashire. Caracteristic pentru această ramură este faptul că mașinile se fabrică cu ajutorul mașinilor, răpindu-se astfel muncitorilor rămași șo-

meri și cel din urmă refugiu : acela de a fi utilizați la fabricarea mașinilor, din cauza cărora au devenit șomeri. Rabotezele și burghiile automate, mașinile de tăiat șuruburi, roți, piulițe de șuruburi etc., strungurile mecanice au azvîrlit și în această ramură în rîndurile șomerilor o mulțime de muncitori care înainte găseau regulat de lucru și erau bine plătiți ; pe acești șomeri îi poți vedea cum forfotesc pe străzile orașului Manchester.

La nord de districtul siderurgic Staffordshire se găsește o regiune industrială, de care ne vom ocupa acum : *olăriile* (potteries), al căror centru este orașelul (borough) Stoke, cuprinzînd localitățile Henley, Burslem, Lane End, Lane Delph, Etruria, Coleridge, Langport, Tunstall și Golden Hill, cu un total de 60.000 de locuitori. Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor relatează : în unele ramuri ale acestei industrii — la fabricarea faianței — copiii au o muncă ușoară, în săli călduroase și aerisite ; în altele, dimpotrivă, li se cere să depună o muncă grea, obositoare, fără hrană suficientă și fără să fie îmbrăcați cum trebuie. Mulți copii se plîng : „Nu capăt deajuns de mîncare, de obicei ni se dau cartofi cu sare, niciodată carne sau piine, nu merg la școală, n-am haine”. — „Azi n-am mîncat nimic la prînz ; acasă n-avem niciodată un prînz, de obicei capăt cartofi cu sare, cîteodată piine”. — „Hainele de pe mine sînt tot ce am, haine de duminică nu am”. Printre copiii a căror muncă este deosebit de vătămătoare sînt așa-zișii mould-runners, care transportă obiectul gata fasonat împreună cu forma în camera de uscare, iar apoi, cînd s-a uscat suficient, aduc forma goală înapoi. Ei sînt nevoiți să care toată ziua poveri mult prea grele pentru vîrsta lor, iar temperatura ridicată la care sînt nevoiți să muncească le sporește oboseala. Acești copii sînt aproape toți, fără excepție, slabi, palizi, debili, piperniciți și nedezvoltați ; mai toți suferă de stomac, de vărsături, lipsă de poftă de mîncare, iar mulți dintre ei mor de oftică. Aproape tot atît de debili sînt băieții numiți jiggers, după roata (jigger) pe care o învîrtesc. Dar infinit mai dăunătoare este munca celor care înmoaie obiectul fabricat într-un lichid care conține cantități mari de plumb, adesea și de arsenic, sau care apucă cu mîna obiectul scos din acest lichid. Mîinile și hainele acestor muncitori — bărbați și copii — sînt veșnic îmbibate de acest lichid, pielea se înmoaie și se jupoaie din pricina permanentei atingeri cu obiectele aspre la pipăit, așa că degetele sîngează adesea, ceea ce favorizează în cel mai înalt grad absor-

birea acestor substanțe vătămătoare. Efectele sînt: dureri violente și boli serioase de stomac și de intestine, constipație rebelă, colici, uneori ftizie și în majoritatea cazurilor epilepsie la copii. La bărbați se produce de obicei paralizia parțială a mușchilor mîinii, colica pictorum * și paralizia totală a membrilor. Un martor povestește că doi băieți care munceau împreună cu el au murit în convulsii în timpul lucrului; altul, care în copilărie ajutase timp de doi ani la muiatul formelor, relatează că la început a suferit de violente dureri în abdomen, apoi a avut convulsii de pe urma cărora a zăcut două luni la pat, iar de atunci convulsiile s-au repetat din ce în ce mai des, în prezent chiar zilnic, adesea avînd zece-douăzeci de accese de epilepsie într-o singură zi. Partea dreaptă a trupului îi este paralizată și, după cîte i-au spus medicii, niciodată nu-și va mai putea mișca membrele. Într-o fabrică lucrau în camera de muiat patru bărbați, toți epileptici și suferind de colici violente, și unsprezece băieți, dintre care unii ajunseseră și ei epileptici. Într-un cuvînt: ca urmare a acestei ocupații, boala aceasta îngrozitoare s-a generalizat, și toate acestea numai pentru ca burghezia să aibă profituri cît mai mari! În încăperile unde se șlefuieste faianța, aerul este încărcat cu un praf de siliciu foarte fin, care, inspirat, are efecte tot atît de dăunătoare ca și pulberea de oțel asupra tocilarilor din Sheffield. Muncitorilor li se taie respirația, nu pot să stea culcați, suferă de răni ale gîtlejului, tuse violentă, iar vocea lor devine atît de stinsă încît abia pot fi auziți. Mai toți mor de tuberculoză. În olării găsim relativ multe școli unde copiii pot dobîndi oarecare cunoștințe, dar, deoarece sînt trimiși atît de timpuriu în fabrică și sînt nevoiți să muncească atîtea ore (de obicei 12 ore și chiar mai mult), nu au posibilitatea să folosească școala și de aceea trei sferturi dintre copiii examinați de un membru al comisiei nu știau nici să scrie, nici să citească, și în întreaga regiune domnește cea mai adîncă ignoranță. Copii care au frecventat ani de zile școlile duminicale nu erau în stare să deosebească o literă de alta; și nu numai educația intelectuală, dar atît cea morală cît și cea religioasă au ajuns în întreaga regiune la un nivel foarte scăzut (Scriven, Rept. and. evid.).

Și în fabricarea sticlei există operații care par să nu dăuneze prea mult bărbaților, dar la care copiii nu pot totuși rezista. Munca istovitoare, neregularitatea orelor de lucru,

* — boală profesională a boiangiilor. — Nota Trad.

munca de noapte frecventă și mai ales temperatura ridicată din ateliere (100—130° Fahrenheit) provoacă la copii debilitate generală și boli, o dezvoltare proastă și în special boli de ochi, afecțiuni abdominale, reumatice și bronșite. Mulți copii sînt palizi, au ochii roșii, uneori pierd vederea săptămîni de-a rîndul, au grețuri, vărsături, tuse, răceli și reumatism. La scoaterea sticlei din cuptor, copiii sînt adesea nevoiți să munească la temperaturi atît de ridicate, încît podelele pe care calcă iau foc sub picioarele lor. Aproape toți suflătorii de sticlă mor tineri din pricina debilității și a bolilor de piept (Leifchild, Rept. App. Pt. II, p. L. 2, pag. 11, 12; Franks. Rept. App. Pt. II, p. K 7, pag. 48; Tancred, Evid. App. Pt. II, p.i. 76 etc., toate redate în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor).

În general, raportul citat confirmă pătrunderea treptată, dar sigură a sistemului de fabrică în toate ramurile industriale, fapt care se manifestă în special în angajarea femeilor și a copiilor. N-am considerat necesar să urmăresc mai departe progresele mașinismului și înlăturarea bărbaților adulți. Cine este într-o oarecare măsură familiarizat cu sistemul industrial își va putea completa și singur aceste date, pe cînd mie îmi lipsește spațiul pentru a cerceta aici, în toate amănunțele, această latură a modului actual de producție, ale cărei rezultate le-am mai analizat atunci cînd m-am ocupat de sistemul de fabrică. Pretutindeni sînt introduse mașini, distrugîndu-se astfel orice urmă de independență a muncitorului. Pretutindeni familia se dizolvă în urma muncii femeilor și a copiilor, ba chiar situația soților în familie este cu totul inversată din cauza șomajului bărbatului; pretutindeni necesitatea inevitabilă a introducerii mașinilor concentrează întreprinderile și totodată pe muncitori în mîinile marilor capitaliști. Centralizarea proprietății progresează în mod nestăvilit, scindarea societății în mari capitaliști și în muncitori fără proprietate se accentuează pe zi ce trece, dezvoltarea industrială a națiunii se îndreaptă cu pași gigantici spre o criză inevitabilă.

Am mai menționat în cele de mai sus că, în ce privește *meseriile*, forța capitalului și împreună cu ea diviziunea muncii au dus la același rezultat: înlăturarea micii burghezii și înlocuirea ei cu mari capitaliști și cu muncitori fără proprietate. Despre acești meseriași au rămas, în fond, puține de spus, deoarece tot ce ăra în legătură cu ei a fost arătat acolo unde am vorbit despre proletariatul industrial în genere; de altminteri, de cînd a început revoluția industrială, în acest do-

meniu s-au schimbat foarte puține lucruri în ceea ce privește felul muncii și înrîurirea ei asupra sănătății muncitorilor. Însă contactul cu muncitorii industriali propriu-ziși, jugul marilor capitaliști, care-i apasă mult mai greu decît acela al micilor patroni cu care calfa se mai găsea totuși în raporturi personale, influența vieții din marile orașe și scăderea salariilor au făcut din aproape toți meseriașii participanți activi la mișcarea muncitorească. De aceasta urmează să ne ocupăm mai încolo ; între timp să ne îndreptăm atenția asupra unei categorii a populației muncitoare din Londra care merită o atenție deosebită din cauza extraordinarei barbarii cu care este exploatată de burghezia avidă de bani. Mă refer la modiste și la cusătorese.

Este curios că tocmai confecționarea articolelor care servesc la găteala *doamnelor din burghezie* are urmările cele mai nefaste asupra sănătății celor care lucrează în această ramură. Am mai văzut acest lucru cînd am vorbit despre fabricarea dantelelor, iar acum magazinele de modă din Londra ne pun la îndemîină noi dovezi în sprijinul afirmației noastre. În aceste întreprinderi lucrează o mulțime de fete — se spune că numărul lor ar fi de 15.000 ; cele mai multe, fiind de la țară, locuiesc și mîncîcă la locul de muncă și ajung să fie cu adevărat sclavele patronilor. În timpul sezonului, care durează cam 4 luni pe an, chiar și în casele cele mai bune se lucrează 15 ore zilnic, iar cînd intervin comenzi urgente chiar și 18 ore ; însă în majoritatea magazinelor se muncește în această perioadă fără vreun orar de lucru fix, așa că fetelor nu le rămîn niciodată mai mult de șase ore, adesea trei, patru, ba cîteodată chiar numai două ore din 24 pentru odihnă și somn după o muncă de 19—22 de ore, dacă nu sînt nevoite — ceea ce se întîmplă destul de des — să muncească toată noaptea ! Singura limită a muncii lor este imposibilitatea absolută, fizică, de a mînuii mai departe acul măcar o clipă. S-au ivit cazuri cînd aceste ființe nenorocite nu și-au lepădat hainele cîte nouă zile în șir, odihnindu-se numai din cînd în cînd cîteva clipe pe o saltea, unde li se aducea mîncarea tăiată mărunt, ca s-o înghită în cel mai scurt timp posibil ; într-un cuvînt, aceste biete fete sînt obligate să facă — sub presiunea morală a amenințării cu concedierea — o muncă atît de continuă și de încordată cum n-ar putea-o face nici un bărbat voinic, darămite fetițe firave de 14—20 de ani. Unde mai pui aerul închis al atelierelor și cel al dormitoarelor, apoi poziția încovoiată, mîncarea adeseori proastă și indigestă ; toate acestea,

la un loc, dar mai ales nesfirșitele ore de lucru și lipsa de aer curat au urmările cele mai nefaste asupra sănătății fetelor. Oboseală și epuizare, debilitate, pierderea poftei de muncă, dureri de umeri, de spate și de mijloc, dar mai ales durerile de cap își fac foarte curînd apariția ; urmează apoi devierea coloanei vertebrale, deformarea umerilor, slăbirea ; pleoapele se umflă, ochii lăcrămează și dor, apare miopia, apoi tusea, astma și gîfiiala, precum și toate bolile de femei. Ochii au adeseori atîta de suferit, încît se ajunge la orbirea incurabilă, la o totală vătămăre a ochiului, iar dacă vederea rămîne destul de bună pentru a permite continuarea lucrului, atunci oftica pune capăt scurtei și tristei vieți a acestor modiste. Chiar și la cele care părăsesc destul de timpuriu lucrul, sănătatea le rămîne pentru totdeauna zdruncinată, rezistența fizică distrusă ; ele sînt în permanență bolnăvicioase și debile și, dacă se căsătoresc, nasc copii bolnăvicioși. Medicii interogați de unul dintre membrii Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor au declarat în unanimitate că nici un alt fel de viață nu duce în mai mare măsură la distrugerea sănătății și la o moarte prematură ca acela al modistelor.

Cu aceeași cruzime, dar ceva mai indirect, sînt exploatare *cusătoresele* din Londra. Corsetierele execută o muncă grea, istovitoare, obositoare pentru ochi ; și care e plata lor ? N-aș putea spune exact ; știu însă că întreprinzătorul care dă garanție pentru materialul ce i se încredințează și care împarte lucrul între corsetiere primește cîte $1\frac{1}{2}$ penny (15 pfenigi prusieni) de bucată. De aici se scade cîștigul său, de cel puțin $\frac{1}{2}$ penny ; așadar rămîne cel mult 1 penny pentru biata lucrătoare. Fetele care confecționează cravate se obligă la o muncă de 16 ore și primesc săptămînal $4\frac{1}{2}$ șilingi = $1\frac{1}{2}$ taleri prusieni, avînd o putere de cumpărare aproximativ egală cu 20 de groși de argint în orașul cel mai scump din Germania *. Dar cel mai prost o duc lengeresele. Acestea primesc pentru o cămașă obișnuită $1\frac{1}{2}$ penny ; înainte primeau cîte 2—3 pence, dar de cînd azilul de săraci St. Pancras, administrat de o conducere *burghezo-radicală*, a început să preia comenzi la $1\frac{1}{2}$ penny, bieteile femei au fost nevoite să facă și ele la fel. Pentru cămași fine, garnisite, care pot fi confecționate într-o zi de lucru de 18 ore, se plătește 6 pence (5 groși de argint). În concluzie, salariul acestor lengerese este, după numeroase declarații ale cusătoreșelor și ale întreprinzătorilor,

* Vezi „Weekly Dispatch” din 17 martie 1844.

de 2¹/₂—3 șilingi pe săptămână pentru o muncă foarte grea, care durează pînă noaptea tirziu! Dar ceea ce constituie culmea acestei barbarii nerușinate este faptul că cusătoresele trebuie să depună drept garanție o parte a contravalorii materialelor care le sînt încredințate, ceea ce, firește, nu pot face — proprietarii știu prea bine acest lucru — decît amanetînd o parte din materiale, ca să le răscumpere apoi în pagubă sau, cînd nu le pot răscumpăra, să fie date în judecată, cum i s-a întîmplat unei cusătorese în noiembrie 1843. În august 1844 o biată fată care s-a aflat în această situație, neștiind ce să facă, s-a sinucis aruncîndu-se în apele unui canal. Aceste cusătorese trăiesc de obicei în cea mai neagră mizerie, în mici mansarde, în care se îngrămădesc atîtea fete cîte încap, singura încălzire în timpul iernii fiind căldura animală a locatarelor. Acolo șed aplecate asupra lucrului și cos de la patru-cinci dimineața pînă la miezul nopții, irosindu-și sănătatea în cîțiva ani și mergînd cu pași repezi spre o moarte prematură, fără a-și fi putut satisface nici cele mai stringente nevoi *, în timp ce jos, la picioarele lor, trec strălucitoarele echipaje ale mării burghezii, iar poate la zece pași depărtare vreun netrebnic filfizon pierde la jocul de cărți într-o singură seară mai mulți bani decît pot cîștiga ele într-un an întreg.

Aceasta este situația proletariatului industrial englez. Oriunde ne aruncăm privirea, mizerie continuă sau temporară, boli provocate de această situație sau de specificul muncii însăși, decădere morală; pretutindeni distrugerea lentă, dar sigură a omului, atît din punct de vedere fizic cît și din punct de vedere moral. Este oare aceasta o situație care poate dăinui?

Această situație nu poate dăinui și nu va dăinui. Muncitorii, marea majoritate a poporului, nu o vor. Să vedem ce spun ei înșiși despre această situație.

* Thomas Hood, cel mai talentat umorist englez contemporan și, ca toți umoriștii, plin de omenie, lipsit însă de orice energie morală, a publicat la începutul anului 1844, cînd toate ziarele engleze vorbeau de mizeria cusătoreșelor, o poezie frumoasă: „The Song of the Shirt” („Cîntecul cămășii”), care a stors fiicelor de burghezi multe, dar inutile lacrimi de compătimire. Din lipsă de spațiu nu o pot reda aici; poezia a apărut prima oară în „Punch”, apoi a fost reprodușă în toate ziarele. Deoarece situația cusătoreșelor a fost discutată atunci în toate ziarele, citatele ar fi de prisos.

Mișcările muncitorești

Veți admite, chiar dacă n-am făcut îndeajuns dovada în amănunt că muncitorimea engleză nu se poate simți bine în situația în care se găsește, că această situație a muncitorilor nu este dintr-acelea în care un individ sau o clasă întreagă să poată gândi, simți și trăi omenește. Prin urmare, muncitorii trebuie să se străduiască să iasă din această stare abrutizantă, să-și creeze o altă situație, mai omenească, și aceasta nu vor reuși s-o facă decît luptînd împotriva intereselor burgheziei ca atare, interese care constau tocmai în exploatarea muncitorimii; burghezia își apără însă interesele cu toate puterile pe care i le conferă mijloacele ei materiale și puterea de stat ce-i stă la dispoziție. De îndată ce muncitorul vrea să schimbe starea actuală a lucrurilor, burghezul devine dușmanul său declarat.

Afară de aceasta, muncitorul își dă seama la fiecare pas că' burghezia îl tratează ca pe un obiect, ca pe o proprietate a sa, și aceasta e de ajuns pentru a-l face s-o dușmănească. Am demonstrat mai înainte prin nenumărate exemple, și aş putea cita încă o dată pe atîtea, pentru a dovedi că în condițiile actuale muncitorul numai prin ură și răzvrătire împotriva burgheziei mai poate salva ceea ce a rămas omenesc într-însul. Și dacă el *este în stare* să protesteze cu o patimă nestăvilită împotriva tiraniei burgheze, aceasta se datorește atît educației sale sau, mai curînd, lipsei de educație, cît și singelui iute irlandez care curge din belșug în vinele clasei muncitoare engleze. Muncitorul englez nu mai este un englez în adevăratul înțeles al cuvîntului, adică omul banului, calculat, ca vecinul său înstărit; el are sentimente mai puternice, placiditatea sa nordică înăscută este anihilată de patimile care s-au putut dezvolta liber, punînd stăpînire pe el. Cultivarea inteligenței — care dezvoltă atît de mult încli-

narea spre egoism a burghezului englez, făcînd din egoism trăsătura sa caracteristică și concentrînd în lăcomia de bani toată puterea sa de simțire — îi lipsește muncitorului, și de aceea pasiunile sale sînt puternice ca la alte popoare. În muncitor, caracteristicile naționale ale englezilor sînt distruse.

Dacă, după cum am văzut, muncitorului nu i se lasă nici un alt tărîm de manifestare a calității sale de om decît protestul împotriva situației sale, este firesc ca tocmai în acest protest muncitorii să apară cei mai simpatici, cei mai generoși, cei mai umani. Vom vedea că toate forțele, toată activitatea muncitorilor se concentrează asupra acestui singur punct, că toate străduințele lor de a dobîndi un oarecare grad de cultură omenească sînt în directă legătură cu el. Va trebui să aducem la cunoștință, firește, unele violențe și chiar brutalități, dar să nu pierdem din vedere că în Anglia războiul social e dezlănțuit, și dacă burghezia este interesată să ducă acest război în chip fățarnic, sub masca păcii și chiar a filantropiei, muncitorului îi poate fi de folos numai dezvoltarea adevăratei stări a lucrurilor, zădărnicierea acestei fățarnicii; prin urmare, chiar și actele cele mai violente de ostilitate ale muncitorilor împotriva burgheziei și a slugilor ei nu sînt decît expresia cinstită, fățișă a ceea ce burghezia întreprinde împotriva muncitorimii pe ascuns și cu perfidie.

Revolta muncitorilor împotriva burgheziei a început curînd după avîntul industriei și a trecut prin diferite faze. Nu este aici locul de a expune mai pe larg însemnătatea istorică a acestor faze pentru dezvoltarea poporului englez; acest lucru mi-l rezerv pentru o lucrare ulterioară, mărginin-du-mă deocamdată să expun numai faptele care servesc la caracterizarea situației proletariatului englez.

Prima formă a acestei revolte, cea mai primitivă și sterilă, a fost infrațiunea. Muncitorul trăia în sărăcie și în mizerie și vedea că alții o duc mai bine decît dînsul. Mintea lui nu concepea de ce să sufere de pe urma acestei stări de lucruri tocmai el, care făcea mai mult pentru societate decît trîntorul bogat. Mizeria îi învinse respectul înnăscut pentru proprietate; el începu să fure. Am văzut cum, paralel cu extinderea industriei, s-a dezvoltat și criminalitatea, cum numărul anual al arestărilor este direct proporțional cu numărul baloturilor de bumbac consumate.

Dar muncitorii își dădură seama curînd că aceasta nu le ajută la nimic. Protestul lor împotriva ordinii sociale exis-

tente rămînea un protest izolat, individual ; întreaga putere a societății se abătea asupra fiecăruia în parte și-l zdrobea sub superioritatea ei covârșitoare. Și apoi furtul era cea mai simplistă, cea mai inconștientă formă de protest, și ca atare nu era expresia unanimă a opiniei publice a muncitorilor, deși poate că în sinea lor îl aprobau. *Clasa muncitoare* luă poziție împotriva burgheziei abia atunci cînd se opuse în chip violent introducerii mașinismului, ceea ce se întimplă chiar pe la începuturile revoluției industriale. Cu aceeași violență fură urmăriți primii inventatori, Arkwright etc., și mașinile lor distruse ; apoi izbucniră o sumedenie de revolte împotriva mașinilor, care se desfășurară aproape la fel cu cea a tipografilor din Boemia din iunie 1844⁷⁶ ; fabricile fură devastate, iar mașinile sfărîmate.

Dar și acest fel de opoziție avea un caracter izolat, era limitat la anumite localități și îndreptat numai împotriva unor aspecte izolate ale orînduirii actuale. O dată scopul de moment atins, autoritatea socială se abătea cu toată vigoarea asupra infractorilor rămași din nou fără apărare și-i pedepsea după bunul ei plac, în timp ce mașinile erau totuși introduse. Trebuia găsită o nouă formă de protest.

Acest lucru a fost facilitat de o lege promulgată de parlamentul oligarhic, toryst, dinaintea reformei, lege care mai tîrziu, cînd legea reformei a legalizat antagonismul dintre burghezie și proletariat înălțînd burghezia la rangul de clasă stăpînitoare, n-ar mai fi trecut în nici un caz prin Camera comunelor. Această lege a fost promulgată în 1824, și ea a anulat toate decretelor prin care fuseseră interzise pînă atunci asocierile între muncitori pentru apărarea intereselor lor. Muncitorii obținură *dreptul liberei asocieri*, drept pe care-l aveau pînă atunci numai aristocrația și burghezia. Asociații secrete de muncitori existaseră și înainte vreme, dar nu putuseră da rezultate mai de seamă. În Scoția a avut loc, după cum relatează Symons („Arts and Artisans“, pag. 137 și urm.), încă în 1812 o grevă generală a țesătorilor din Glasgow, pusă la cale de o asociație secretă. Ea se repetă în 1822, cu care ocazie doi muncitori ce nu se alăturaseră asociației, fiind în consecință considerați ca trădători ai clasei lor, au fost vitriolați și și-au pierduț vederea. Tot astfel, în 1818, asociația minerilor scoțieni a fost de ajuns de puternică pentru a putea provoca o grevă generală. Membrii acestor asociații trebuiau să depună jurămint de credință și de păstrarea secretului ; ele aveau liste în regulă, casierii, contabilitate

și secții locale. Dar conspirativitatea în care trebuiau să-și desfășoare activitatea le împiedica dezvoltarea. Când însă în 1824 muncitorii obținură dreptul liberei asocieri, aceste asociații se răspîndiră în întreaga Anglie și deveniră puternice. În toate ramurile de muncă se formară astfel de uniuni (trades unions), cu scopul mărturisit de a apăra de tirania și de nepăsarea burgheziei pe muncitorul izolat. Țelurile lor erau : să fixeze salariile și să trateze en masse, ca o forță, cu patronii ; să reglementeze salariile în raport cu beneficiile patronului, să le mărească la timpul oportun și să le mențină pretutindeni la același nivel în aceeași ramură de producție ; în acest scop tratau cu capitaliștii stabilirea unui tarif general de salarizare, pe care aceștia trebuiau să-l respecte, iar în caz contrar muncitorii încetau munca. Apoi, prin limitarea angajărilor de ucenici căutau să întretină cererea de muncitori, menținînd prin aceasta salariile la un nivel ridicat ; să contracareze, pe cît posibil, scăderea perfidă a salariilor ca urmare a introducerii de noi mașini și unelte etc. ; și, în sfîrșit, să ajute cu bani pe muncitorii fără lucru. Acest ajutor îl primeau fie direct din casa uniunii, fie pe baza unei legitimații cu care muncitorul se deplasa dintr-o localitate în alta, de la tovarășii lor de breaslă, care îi informau în același timp asupra posibilităților de a găsi de lucru. Acest fel de deplasare se numește printre muncitori the tramp [drumete], iar cel care o pornește dintr-un loc în altul the tramper [drumet]. Pentru ca aceste scopuri să poată fi atinse, uniunea numește un președinte și un secretar, cu leafă — întrucît este de așteptat că nici un fabricant nu va angaja astfel de oameni —, precum și un comitet care adună cotizațiile săptămînale și veghează la întrebuițarea lor potrivit scopurilor asociației. De cîte ori era posibil și părea indicat, tovarășii de breaslă din diferite regiuni se uneau într-o asociație federativă și la anumite date se țineau adunări la care erau reprezentați prin delegați. În cazuri izolate s-a încercat unirea într-o singură mare uniune pe țară a tuturor membrilor unei bresle din întreaga Anglie, iar în repetate rînduri — pentru prima oară în 1830 — s-a încercat crearea unei asociații generale a muncitorilor din întreaga Anglie, în care fiecare breaslă în parte să păstreze o organizare separată. Aceste asociații nu erau de lungă durată și reușeau chiar rareori să se constituie fie și pentru moment, căci numai o efervescentă generală extraordinară poate să facă posibilă și activă o astfel de asociație.

Mijloacele de care obișnuiesc să se servească aceste asociații pentru atingerea scopurilor lor sînt următoarele: 'dacă unul sau mai mulți patroni refuză să plătească salariul stabilit de asociație, i se trimite o delegație sau i se trimite un memoriu (de relevat că muncitorii știu să recunoască puterea stăpînului absolut al fabricii în micul său stat); dacă intervenția aceasta este fără folos, asociația ordonă încetarea lucrului și toți muncitorii pleacă acasă. Această încetare a lucrului (turn-out sau strike) este parțială sau generală, după cum unul sau cîțiva patroni, ori toți patronii dintr-o breaslă refuză să plătească salariile propuse de asociație. Acestea sînt mijloacele legale care stau la dispoziția asociației în cazul că încetarea lucrului se face după o prealabilă înștiințare, ceea ce nu e cazul totdeauna. Dar aceste mijloace legale sînt foarte slabe atîta vreme cît mai există muncitori care nu fac parte din asociație sau sînt gata s-o părăsească pentru avantaje de moment oferite de burghezie. Mai ales în cazurile de grevă parțială, fabricantul își poate lesne recruta muncitori dintre aceste oi rătăcite — cărora li se zice knobsticks *, anulînd astfel strădaniile muncitorilor uniți. De obicei acești spărgători de grevă sînt amenințați, ocăriți, loviți sau maltratați de membrii asociațiilor, într-un cuvînt este întrebuițat orice mijloc pentru intimidarea lor. Urmează o plîngere adresată justiției și, întrucît deocamdată puterea o deține tot burghezia iubitoare de lege, prima călcare a legii, prima reclamație înaintată justiției împotriva unuia dintre membrii asociației frînge aproape totdeauna forța asociației.

Istoria acestor asociații este un lung șir de înfrîngeri ale muncitorilor, întrerupt de cîteva victorii izolate. Firește că toate aceste străduințe nu pot schimba legea economică potrivit căreia salariul depinde de raportul dintre cerere și ofertă pe piața muncii. De aceea aceste asociații sînt neputincioase în fața cauzelor *mari* care influențează acest raport; în perioade de criză comercială, asociațiile înseși sînt nevoite să scadă salariile sau chiar să se dizolve, iar cînd cererea de muncitori crește, ele nu pot impune salarii mai mari decît acelea care se impun de la sine prin concurența dintre capitaliști. În schimb, cauze mai mărunte, care acționează izolat, sînt apte să influențeze asupra salariilor. Dacă fabricantul nu ar întîmpina din partea muncitorilor o opoziție

* — spărgători de grevă sau muncitori care sînt de acord să primească salarii mai mici decît prevede tariful. — *Nota Trad.*

concentrată, de masă, el ar reduce tot mai mult salariile de dragul propriului său profit; chiar lupta de concurență pe care trebuie s-o ducă cu ceilalți fabricanți l-ar sili la aceasta, iar salariile ar coborî curînd la nivelul cel mai scăzut. Această concurență a fabricanților *între ei* este însă paralizată, în *împrejurări obișnuite*, de opoziția muncitorilor. Orice fabricant știe că o scădere a salariilor nemotivată de împrejurări cărora să le fie supuși și concurenții săi ar aduce după sine greva, care i-ar cauza pagube sigure prin faptul că pe durata ei capitalul său ar zăcea neproductiv, mașinile sale ar rugini; în plus el nu ar avea nici o garanție că va reuși să scadă salariile, avînd în schimb certitudinea că în caz de reușită concurenții îi vor urma de îndată exemplul, vor reduce prețul produselor fabricate și îi vor răpi astfel profitul acestei operații. E drept că, după perioade de criză, asociațiile obțin o creștere mai rapidă a salariilor decît s-ar produce fără intervenția lor, căci fabricantul nu are nici un interes să mărească salariile dacă concurența celorlalți nu-l silește s-o facă, pe cînd acum muncitorii înșiși cer salarii mai mari de îndată ce se îndreaptă piața și, datorită cererii mari de brațe de muncă, îl pot sili pe fabricant, adesea chiar recurgînd la grevă, să mărească salariile. Dar, după cum am mai spus, împotriva cauzelor mai adînci care influențează piața muncii, asociațiile sînt neputincioase. În astfel de cazuri, foamea îi împinge pe muncitori în cele din urmă să reia lucrul în orice condiții, și ajunge s-o facă cîtiva pentru ca puterea asociației să fie înfrîntă, căci acești cîtiva spărgători de grevă, împreună cu rezerva de mărfuri aflată pe piață, îi dau burgheziei posibilitatea să înlătore cele mai grave urmări ale perturbărilor în afaceri. Fondurile asociației se epuizează curînd din cauza numărului mare al celor care trebuie ajutați; creditul, pe care micii negustori îl acordă muncitorilor cu dobîndă mare, este în cele din urmă refuzat și nevoia îl silește pe muncitor să se supună din nou jugului burgheziei. Deoarece însă fabricanții, în propriul lor interes — interes devenit al lor, se înțelege, numai prin opoziția muncitorilor —, trebuie să evite orice reducere inutilă a salariilor, iar muncitorii simt în orice scădere condiționată de situația pieței comerciale o înrăutățire a situației lor împotriva căreia trebuie să se apere pe cît pot, majoritatea grevelor se termină în defavoarea muncitorilor. Mă veți întreba atunci de ce mai fac muncitorii grevă dacă inutilitatea acestei măsuri este evidentă? Pur și simplu pentru că *trebuie* să

protesteze împotriva micșorării salariilor și chiar împotriva necesității acestei micșorări ; pentru că trebuie să declare că nu ei, ca oameni, trebuie să se acomodeze împrejurărilor, ci acestea trebuie să li se acomodeze lor ; pentru că tăcerea lor ar însemna recunoașterea acestor stări de lucruri, ar însemna că recunosc burgheziei dreptul de a exploata pe muncitori în perioadele de înflorire a comerțului și de a-i lăsa să moară de foame în vremuri de criză. Muncitorii trebuie să protesteze împotriva acestei stări de lucruri atîta timp cît n-au pierdut încă orice demnitate omenească, și dacă protestează așa, și nu altfel, este pentru că sînt englezi, oameni practici, care-și manifestă protestul prin *faptă* și nu se culcă pe-o ureche, cum fac teoreticienii germani de îndată ce protestul lor a fost înregistrat în regulă și pus la dosar pentru a zace acolo în tihnă ca și protestatarii. Protestul activ al englezului, dimpotrivă, nu rămîne fără efect ; el pune stavilă lăcomiei de bani a burgheziei și întreține opoziția muncitorilor împotriva atotputerniciei sociale și politice a acesteia ; totodată însă îi silește pe muncitori să vadă că, pentru a înfrînge dominația burgheziei, e nevoie de ceva mai mult decît de asociații muncitorești și de greve. Însă adevărata importanță a acestor asociații și a grevelor pe care ele le organizează constă în faptul că sînt prima încercare a muncitorilor de a *înlătura concurența*. Ele pornesc de la ideea că puterea burgheziei se întemeiază numai pe concurența muncitorilor între ei, adică pe fărîmițarea proletariatului, pe opoziția dintre muncitorii izolați. Și tocmai pentru că ele se ridică — fie și în mod unilateral, limitat — împotriva concurenței, împotriva nervului vital al actualei ordini sociale, tocmai de aceea ele sînt atît de periculoase pentru această ordine. Muncitorimea nu poate găsi un punct mai vulnerabil în care să atace burghezia și totodată întreaga alcătuire actuală a societății. Dacă este înlăturată concurența dintre muncitori și toți muncitorii sînt hotărîți să nu se mai lase exploatați de burghezie, s-a isprăvit și cu împărăția proprietății. Salariul este dependent de raportul dintre cerere și ofertă, de situația întîmplătoare a pieței muncii tocmai pentru că pînă acum muncitorii au îngăduit să fie tratați ca un obiect care poate fi cumpărat și vîndut. De îndată ce muncitorii se vor hotărî să nu se mai lase cumpărați și vînduți, de îndată ce la determinarea valorii reale a muncii se vor manifesta ca *oameni* care pe lîngă forță de muncă au și voință, s-a sfîrșit cu întreaga economie politică de astăzi și cu legile salariului. E drept că legile

salariului s-ar face din nou simțite cu timpul dacă muncitorii s-ar opri la desființarea concurenței dintre ei ; dar ei nu pot face aceasta decît dacă renunță totodată la întreaga lor strădanie de pînă acum, decît dacă instaurează din nou această concurență între muncitori, într-un cuvînt ei nu pot face acest lucru sub nici un motiv. Nevoia îi silește să înlătore nu numai o parte a concurenței, ci concurența în general, și ei o vor face. Zi de zi muncitorii își dau seama tot mai bine de consecințele concurenței, ei pricep mai bine decît burghezia că și concurența dintre clasele avute, prin crizele comerciale pe care le provoacă, apasă tot asupra muncitorimii, și își dau seama că și aceasta trebuie înlăturată. În curînd vor găsi și *modalitatea* de a o face.

Că aceste asociații contribuie mult la întreținerea urii și a îndîrjirii muncitorilor împotriva clasei avute e inutil să mai relevăm. De la aceste asociații pornesc deci — cu sau fără știrea conducătorilor —, în vremuri de neobișnuită fierbere, acțiuni izolate care pot fi explicate numai printr-o ură împinsă pînă la desperare, printr-o patimă care dărimă orice zăgaz. Din această categorie de acțiuni fac parte cazurile de atentate cu vitriol și altele, amintite mai sus, din care voi relata câteva. În 1831, în timpul unei puternice agitații a muncitorilor, într-o seară, pe cînd traversa un cîmp, tînărul Ashton, fabricant din Hyde, lîngă Manchester, a fost împușcat, și făptașul nu a putut fi descoperit niciodată. Nu încape îndoială că a fost un act de răzbunare din partea muncitorilor. Incendierile și atentatele cu explozive sînt foarte frecvente. Vineri 29 septembrie 1843 s-a încercat să se arunce în aer atelierul fabricantului de ferăstraie Padgin, situat în Howard Street din *Sheffield*. O țevă de fier umplută cu pulbere și sudată la capete a servit de unealtă. Pagubele au fost considerabile. A doua zi, la 30 septembrie, un atentat asemănător s-a produs la fabrica de cuțite și pile Ibbetson din *Shales Moor*, lîngă *Sheffield*. Domnul Ibbetson își atrăsese ura muncitorilor prin participarea sa activă la acțiunile burgheziei, printr-o salarizare derizorie, prin angajarea exclusiv a spărgătorilor de grevă și exploatarea în folosul lui personal a legilor pentru asistența săracilor (în timpul crizei din 1842 el a silit pe muncitori să accepte salarii reduse, denunțînd Serviciului pentru asistența săracilor pe cei care refuzau să se angajeze pe motiv că ar avea prilejul să muncească, dar nu vor, și ca atare nu merită să li se acorde vreun ajutor). Explozia a provocat oarecare stricăciuni, și toți muncitorii care au venit

să le vadă regretau numai că „n-a sărit în aer toată şandra-maua”. Vineri 6 octombrie 1843 s-a făcut o tentativă de incendiere a fabricii Ainsworth & Crompton din Bolton, care nu a pricinuit pagube; era, într-un răstimp scurt, a treia sau a patra încercare de acest fel făcută în acelaşi loc. La şedinţa Consiliului municipal din Sheffield ținută miercuri 10 ianuarie 1844, şeful poliţiei a prezentat o maşină infernală, făcută anume în acest scop, din fontă, încărcată cu 4 pfunzi de pulbere şi avînd fitilul ars în parte şi stins, maşină care fusese găsită la fabrica d-lui Kitchen din Earl-Street, Sheffield. Duminică 20 ianuarie 1844 s-a produs o explozie la fabrica de cherestea „Bentley & White” din Bury, Lancashire, care a fost provocată prin aruncarea unor pachete cu pulbere şi care a pricinuit pagube însemnate. Joi 1 februarie 1844 au fost incendiate şi mistuite de flăcări „Soho Wheel Works” din Sheffield. Iată în patru luni şase cazuri de acest fel, toate generate de îndîrjirea muncitorilor împotriva patronilor. Ce fel de rînduieli sociale trebuie să fie acelea în care sînt cu putinţă astfel de lucruri, nu mai e nevoie să spun. Faptele constituie o dovadă suficientă că în Anglia, chiar şi în perioadele cînd afacerile prosperă, ca spre sfîrşitul anului 1843, războiul social este declarat şi purtat pe faţă — şi, cu toate acestea, burghezia engleză încă nu-şi dă seama de situaţie! Dar cazul cel mai elocvent este acela al *tugilor din Glasgow**, caz care a fost judecat de Curtea cu juri a acestui oraş între 3 şi 11 ianuarie 1838. Din dezbatere a reieşit că asociaţia torcătorilor de bumbac, care exista în această localitate din 1816, dispunea de o organizare şi de o autoritate neobişnuite. Membrii ei se legau prin jurămint să respecte hotărîrile majorităţii şi, în timpul grevelor, aveau un comitet secret, necunoscut de marea masă a membrilor, care putea dispune fără nici un control de fondurile asociaţiei. Acest comitet punea premii pe capul spărgătorilor de grevă, al fabricanţilor odioşi, precum şi pentru provocarea de incendii în fabrici. În felul acesta a fost incendiată o fabrică în care lucrau ca filatoare spărgători de grevă femei în locul bărbaţilor; o oarecare doamnă MacPherson, mama uneia dintre lucrătoare, a fost asasinată, iar cei doi făptaşi expediaţi în America pe socoteala asociaţiei. În 1820 a fost rănit cu un foc de armă un spărgător de grevă, anume MacQuarry, iar

* Tug — poreclă dată muncitorilor cu o singură profesiune, după cunoscutul trib din India răsăriteană ai cărui membri au o singură îndeletnicire: aceea de a asasina pe toţi străinii care le cad în mînă.

atentatorul a primit pentru această faptă de la asociație 15 lire sterline. După cîtăva vreme s-a tras un foc asupra unui oarecare Graham; făptașului i s-au plătit 20 de lire, dar a fost descoperit și deportat pe viață. În sfîrșit, în luna mai 1837, în urma unei greve s-au produs tulburări la fabricile Oatbank și Mile-End, cu care prilej au fost maltratați vreo 12 spărgători de grevă; în iulie același an tulburările mai continuau încă, iar un oarecare Smith, spărgător de grevă, a fost maltrat atît de rău încît a sucombat. În urma acestor fapte, comitetul a fost arestat, s-a deschis o anchetă, iar președintele și membrii mai de seamă, acuzați de a fi făcut parte dintr-o asociație ilegală, de a fi fost părtași la maltratarea spărgătorilor de grevă și la incendierea fabricii lui James și Francis Wood, au fost condamnați la 7 ani deportare. Ce spun despre una ca aceasta blajinii noștri germani? *

Clasa celor avuți, și mai ales fabricanții, care vin în contact direct cu muncitorii, sînt din cale-afară de porniți împotriva acestor asociații și caută mereu să demonstreze muncitorilor inutilitatea lor cu argumente foarte juste din punct de vedere al economiei politice, dar tocmai de aceea în parte greșite și cu totul fără efect pentru mintea unui muncitor. Însuși zelul burgheziei dovedește că ea nu este dezinteresată în această chestiune, și, abstracție făcînd de pagubele directe pricinuite de greve, lucrurile stau așa că ceea ce intră în buzunarele fabricanților trebuie să iasă neapărat din acelea ale muncitorilor. Și chiar dacă muncitorii n-ar ști prea bine că asociațiile țin în frîu, cel puțin într-o oarecare măsură, pofta patronilor de a se întrece în ce privește reducerea salariilor, ei tot n-ar renunța la ele, pentru simplul motiv că cu ajutorul lor ei aduc prejudicii adversarilor lor, adică fabricanților. În război paguba uneia dintre părți este în folosul celeilalte, și, întrucît muncitorii sînt pe picior de război

* „Ce fel de «justiție sălbatică» (wild-justice) trebuie să fi domnit în sufletele acestor bărbați pentru a-i îndemna ca, adunați în consiliu, să condamne la moarte, cu sînge rece, pe fratele lor muncitor ca trădător și dezertor al clasei sale și al intereselor clasei sale; și, deoarece nici un judecător și nici un călău n-ar fi făcut-o, să-l execute printr-un călău tainic, asemenea vechii justiții medievale și tribunalului secret din vremea cavalerilor care reinvie brusc în aceste chip, înfățișîndu-se cînd și cînd pe neașteptate în fața oamenilor uimiți, nu în zale, ci în surtuc de catifea, nu în pădurile Westfaliei, ci în pavatul Gallowgate din Glasgow! — Un atare sentiment trebuie să fie foarte răspîndit și să pulseze viu în rîndurile mulțimii, chiar dacă, împins la extrem, poate lua astfel de forme numai la *cîșiva!* — Carlyle: „Chartism”, [Londra 1840], pag. 40.

cu patronii lor, ei fac același lucru pe care-l fac și marii potentăți cînd se încaieră între ei. — Dintre toți burghezii, tot amicul nostru, doctorul Ure, este cel mai înverșunat dușman al asociațiilor muncitorești. El spumegă de mînie împotriva „tribunalelor secrete” ale torcătorilor de bumbac, cea mai puternică secțiune muncitorească, tribunale care se fălesc că sînt în stare să paralizeze pe oricare fabricant recalitrant, „ruinînd astfel pe omul care ani de zile le-a dat o piine”. El vorbește de o vreme „în care mintea inventivă și inima vie a industriei au fost ținute în sclavie de agitatele membre inferioare” — păcat că muncitorii englezi nu se lasă atît de ușor convinși de istorioara ta ca plebeii romani, Menenius Agrippa⁹⁹ al zilelor noastre! —, apoi înșiră următoarea poveste: odată felul în care torcătorii de fire groase abuzau de puterea lor ajunsese de nesuportat; salariile mari, în loc să trezească recunoștința față de patroni și să aibă ca urmare dezvoltarea culturală (anumite științe inofensive, ba chiar folosite de burghezii, se înțelege), au dus în multe cazuri la trufie, la stringerea de fonduri pentru sprijinirea spiritului rebel în grevele care, în mod cu totul arbitrar, au fost dezlănțuite rînd pe rînd împotriva unui șir întreg de fabricanți. În timpul unor nefaste tulburări de felul acesta în Hyde, Dukinfield și împrejurimi, fabricanții din acea regiune, temîndu-se să nu fie înlăturați de pe piață de francezi, belgieni și americani, s-au adresat fabricii de mașini Sharp, Roberts & Co. cu rugămintea de a îndruma talentul inventiv al d-lui Sharp în direcția construirii unei mașini automate de tors, „pentru a salva întreprinderile de înveninata sclavie și de ruina ce le amenință”.

„Peste cîteva luni era gata mașina care părea înzestrată cu puterea de judecată, simțul și îndeminarea muncitorului experimentat. În felul acesta, *la porunca Minervei*, din mîinile *Prometeului modern*, a ieșit omul de fier, cum numesc muncitorii această mașină, creație menită să restabilească ordinea în sînul claselor industriale și să asigure englezilor supremația în industrie. Vestea acestei minuni herculeene a răspîndit groaza printre muncitorii asociați și, ca să ne exprimăm astfel, *chiar înainte de a părăsi leagănul ea a sugrumat hidra anarhiei*”.

Ure demonstrează mai departe că inventarea mașinii cu care se pot imprima concomitent patru sau cinci culori a fost o urmare a frămîntărilor din rîndurile muncitorilor care lucrau în imprimăriile de stămburi; că nemulțumirile lucrătorilor de la apretura urzelii, din țesătoriile mecanice au dus la perfecționarea mașinii pentru apretat, și o serie

de alte cazuri asemănătoare *. Același *Ure* se silește să demonstreze ceva mai sus, pe mai multe pagini, că mașinismul este în folosul muncitorilor ! De altfel *Ure* nu este singurul ; d-l Ashworth, fabricantul, și alții ca dînsul nu pierd nici un prilej să-și manifeste în raportul asupra fabricilor minia împotriva acestor asociații. Acești burghezi deștepți procedează la fel ca anumite guverne, punînd toate mișcările pe care nu le înțeleg pe seama agitatorilor, răuvoitorilor, demagogilor, gălăgioșilor și nevristnicilor ; ei susțin că agenții plătiți ai acestor asociații sînt interesați în asemenea agitații pentru că trăiesc de pe urma lor, ca și cum nu tot ea, burghezia, prin faptul că nu vrea să dea de lucru acestor oameni, este de vină că acestor agitatori trebuie să li se plătească un salariu !

Frecvența de necrezut a grevelor dovedește cît de mult s-a întins războiul social în Anglia. Nu trece săptămînă, ba aproape nu trece zi fără ca să izbucnească o grevă într-un loc sau altul, cînd din cauza reducerii salariilor, cînd din cauza refuzului patronilor de a le majora, aici din pricina angajării spărgătorilor de grevă, colo pentru refuzul de a înlătura anumite abuzuri sau rînduieli proaste, dincolo iarăși pentru introducerea de mașini noi, în sfîrșit dintr-o sută de alte motive. Aceste greve sînt, firește, numai hărțuieli de avanposturi și uneori încăierări mai serioase ; ele nu sînt hotărîtoare, dar constituie dovada cea mai sigură că se apropie bătălia decisivă dintre proletariat și burghezie. Grevele sînt școala de război a muncitorilor, în care ei se pregătesc pentru lupta cea mare care nu mai poate fi evitată ; ele sînt un fel de „pronunțamente” prin care muncitorii din diferitele ramuri de muncă se alătură la marea mișcare muncitorească. Și dacă răsfoiești o colecție a ziarului „Northern Star”, singura gazetă care relatează despre toate mișcările proletariatului, ajungi la concluzia că toți muncitorii industriali de la oraș și de la țară s-au unit în asociații și din cînd în cînd protestează împotriva dominației burgheziei printr-o întrerupere generală a lucrului. Iar ca școală de război, ele au o valoare neasemuită. În ele se dezvoltă bravura specifică a englezului. Pe continent se spune că englezii, și mai ales muncitorii englezi, ar fi lași, că n-ar fi în stare să facă revoluție pentru că nu se răzvrătesc la tot momentul ca francezii, pentru că par a se împăca cu regimul burghez.

* *Ure* : „Philosophy of Manufactures” [„Filozofia manufacturii”, pag. 366 și urm.

Este o părere cu totul greșită. Muncitorii englezi nu rămân în urma nici unei alte națiuni în ceea ce privește curajul; ei sînt tot atît de puțin placizi ca și francezii, dar luptă altfel. Francezii, spirite eminentemente politice, luptă și împotriva relilor sociale pe cale politică; englezii, care văd că politica există numai pentru apărarea intereselor societății burgheze, luptă nu împotriva guvernului, ci de-a dreptul împotriva burgheziei, și deocamdată această luptă poate fi eficace numai pe cale pașnică. Criza economică din 1834 și mizeria de care a fost urmată au provocat la Lyon răscoala în favoarea republicii, iar cea din 1842 de la Manchester greva generală pentru „carta poporului” și mărirea salariilor. Că și pentru grevă este nevoie de curaj, și adesea de mult curaj, de un curaj mult mai mare, de o energie mai cutezătoare, mai dirză decît pentru răscoală, se înțelege de la sine. Căci nu e puțin lucru pentru un muncitor care cunoaște din experiență mizeria s-o înfrunte de bunăvoie împreună cu soția și copiii, să îndure foamea și lipsurile luni de-a rîndul și totuși să rămînă statornic și neclintit. Ce este moartea, ce sînt galelele care-i pîndesc pe revoluționarii francezi, în comparație cu înfometarea lentă, cu priveliștea pe care i-o oferă zilnic familia lui pierind de foame, pe lângă certitudinea răzbunării care-l așteaptă din partea burgheziei și pe care muncitorul englez preferă s-o îndure decît să se supună jugului clasei avute? Vom vedea mai jos un exemplu de asemenea curaj dirz, de neînvins, al muncitorilor englezi, care se supun forței abia atunci cînd orice rezistență a devenit inutilă și absurdă. Și tocmai în această calmă putere de rezistență, în această hotărîre fermă, care este supusă zilnic la sute de încercări, tocmai în aceasta își dezvăluie muncitorul englez latura cea mai vrednică de stimă a caracterului său. Oamenii care îndură atîtea pentru a îngenunchea un singur burghez vor fi în stare să zdrobească și puterea întregii burghezii. Dar muncitorul englez a dat adeseori dovadă de curaj și în alte împrejurări. Dacă greva din 1842 n-a avut urmări se datorește faptului că pe de o parte muncitorii au fost împinși la ea de burghezie, iar pe de alta ei nu erau nici lămuriți, nici nu căzuseră de acord asupra scopului ei. Altminteri însă, ori de cîte ori a fost vorba de scopuri *sociale* precise, ei și-au dovedit curajul. Fără a mai vorbi de insurecția din 1839 din Wales, pot spune că, pe cînd mă aflam la Manchester, a avut loc (în mai 1843) o încăierare în toată regula. O fabrică de cărămizi (Pauling & Henfrey) mărise formatul că-

rămizilor fără a mări și salariile, deși bineînțeles noile cărămizi erau vândute la un preț mai mare. Muncitorii, cărora li se refuzase sporul de salarii, au părăsit lucrul, și asociația cărămidarilor a declarat boicot firmei. Cu mare greutate a reușit totuși fabrica să-și procure muncitori din împrejurimi și dintre spărgătorii de grevă, împotriva cărora muncitorii asociați au întreprins la început metoda intimidării. Pentru paza curții, firma tocmise doisprezece oameni, toți foști soldați și agenți de poliție, pe care îi înarmă cu puști. Văzînd că intimidarea nu servește la nimic, într-o seară pe la orele 10 un grup de muncitori cărămidari în formație militară, cei din primele rînduri înarmați cu puști, au atacat și au pătruns în curtea fabricii, care se găsește cam la patru sute de pași depărtare de o cazarmă de infanteriști *. Muncitorii au năvălit înăuntru și, zărînd paznicii, au tras asupra lor, au călcat în picioare cărămizile ude înșirate în curte, au sfărîmat șiruri de cărămizi gata uscate, au devastat tot ce se găsea în drumul lor și au pătruns într-o clădire unde au distrus mobila și au maltratat pe soția supraveghetorului care locuia acolo. Între timp paznicii se postaseră după un gard viu, de unde puteau trage nestingheriți și în siguranță. Atacatorii se aflau lîngă un cuptor aprins, care-i lumina din față, așa că fiecare glonte al adversarilor nimerea în plin, în timp ce ei trăgeau la întimplare. Schimbul de focuri a durat mai bine de o jumătate de oră, pînă ce au isprăvit munițiile, și scopul expediției — distrugerea a tot ce putea fi distrus în curte — a fost atins. Atunci a intervenit armata și muncitorii s-au retras spre Eccles (la trei mile depărtare de Manchester). În apropiere de Eccles s-a făcut apelul, fiecare om fiind strigat după numărul ce-l purta în secția sa, apoi se împrăștiară, pentru a cădea, firește, cu atît mai sigur în mîinile poliției, care se apropia din toate direcțiile. Numărul răniților trebuie să fi fost foarte mare, totuși nu s-a aflat decît de aceia care au fost ulterior capturați. Unul dintre aceștia primise trei gloanțe, unul în pulpă, altul în fluierul piciorului, al treilea în umăr, și se tîrîse astfel cale de peste patru mile. Acești oameni au dovedit deci că au și curaj revoluționar și că nu se tem nici de o ploaie de gloanțe; cînd însă mase neînarmate, care singure nu știu ce vor, sînt ținute în frîu, în piețe încercuite, de o mînă de cavaleriști și de poliști care ocupă punctele

* La întretăierea dintre Cross Lane și Regent Road; vezi planul orașului Manchester (pag. 293).

de acces, așa cum s-a întâmplat în 1842, aceasta nu înseamnă nici pe departe lipsă de curaj, ci numai că masele s-ar fi mișcat tot atît de puțin chiar dacă n-ar fi fost de față slujitorii forței publice, adică ai burgheziei. Acolo unde poporul a urmărit un scop precis, el a dovedit din plin curaj, ca, de pildă, la atacul fabricii Birley, care ulterior a trebuit să fie apărată cu ajutorul artileriei.

Cu acest prilej să-mi fie îngăduite cîteva cuvinte despre respectarea legilor în Anglia. Pentru burghez, firește, legea este sfîntă, căci este propria lui creație, întocmită cu aprobarea lui, pentru ocrotirea sa și a intereselor sale. El știe că, chiar dacă o anumită lege îi aduce prejudicii, întregul complex al legiuirilor îi ocrotește interesele și că înainte de toate sanctitatea legii, inviolabilitatea ordinii stabilite prin exprimarea activă a voinței uneia dintre părți și supunerea pasivă a celeilalte părți a societății alcătuiește cel mai puternic sprijin al poziției sale sociale. Pentru că în lege, ca și în dumnezeul său, burghezul englez se regăsește pe sine, ea este sfîntă pentru el ; de aceea bîta poliștului, care de fapt este propria sa bîtă, are pentru el o autoritate miraculoasă și liniștitoare. Nu însă pentru muncitor. Muncitorul știe prea bine din experiență că pentru el legea este un bici împletit de burghezie și de aceea recurge la ea numai cînd e silit s-o facă. Este ridicol să se susțină că muncitorul englez se teme de poliție cînd la Manchester poliția mănîncă bătaie în fiecare săptămîină, iar anul trecut muncitorii au încercat chiar un atac împotriva unui post de poliție, apărât cu uși de fier și obloane grele la ferestre. Puterea poliției în greva din 1842 a constat, cum am mai spus, numai în nedumerirea muncitorilor înșiși.

Deoarece muncitorii nu respectă legea, ci se mărginesc numai să i se supună atunci cînd nu au puterea s-o schimbe, este firesc ca ei să facă cel puțin propuneri pentru modificarea legilor și să vrea să înlocuiască legislația burgheză cu una proletară. O astfel de lege propusă de proletariat este „*carta poporului*” (people's charter), pur politică în ceea ce privește forma și care revendică o bază democratică pentru Camera comunelor. *Cartismul* este forma concentrată a opoziției împotriva burgheziei. În asociații și în greve această opoziție se manifesta întotdeauna în mod izolat, muncitorii sau secțiuni muncitorești luptau fiecare pentru sine împotriva unor burghezi izolați, iar cînd lupta devenea generală, aceasta se întîmpla în mare măsură independent de intențiile

muncitorilor, sau dacă se producea în mod conștient, atunci la baza acestei conștiințe stătea cartismul. Prin mișcarea cartistă întreaga clasă muncitoare se ridică împotriva burgheziei, atacînd înainte de toate autoritatea politică a acesteia, zidul legilor cu care ea s-a înconjurat. Cartismul se trage din partidul *democratic*, care s-a format în deceniul al 9-lea al secolului trecut, o dată cu *proletariatul și în mijlocul acestuia*, a prins putere în timpul revoluției franceze, și după încheierea păcii s-a manifestat ca partid „*radical*”, pe atunci cu sediul principal la Birmingham și la Manchester, după ce mai înainte își avusese sediul la Londra. În unire cu burghezia liberală, el a smuls oligarhilor din vechiul parlament Reform-bill-ul, iar de atunci s-a consolidat tot mai mult ca partid muncitoresc, în opoziție cu burghezia. În 1838 un comitet al Asociației generale a muncitorilor din Londra (Working Men's Association), în frunte cu William Lovett, a conceput „carta poporului”, care cuprinde următoarele „șase puncte” : 1) votul universal pentru toți bărbații majori care sînt în deplinătatea facultăților mintale și care nu s-au făcut vinovați de vreo infracțiune ; 2) parlament ales în fiecare an ; 3) diurne pentru membrii parlamentului, în așa fel ca și cei neînstăriți să poată primi să fie aleși ; 4) alegeri prin balotaj, spre a se preîntîmpina încercările de corupere și de intimidare din partea burgheziei ; 5) circumscripții electorale egale, spre a se asigura o reprezentare justă, și 6) abrogarea eligibilității exclusive — oricum iluzorie — a acelor care dispun de o proprietate în valoare de cel puțin 300 de lire sterline, astfel ca orice alegător să poată fi și ales. — Aceste șase puncte, care se referă numai la constituirea Camerei comunelor, în aparență atît de inofensive, sînt suficiente totuși pentru a șterge de pe fața pămîntului constituția engleză, împreună cu regina și Camera lorzilor. Așa-zisul element monarhic și aristocratic din constituție se poate menține numai pentru că burghezia are interes în menținerea lui *aparentă* ; și mai mult decît un simulacru de existență nu mai au nici monarhia, nici aristocrația. Dar cînd în spatele Camerei comunelor va sta întreaga opinie publică, cînd această Cameră va exprima nu numai voința burgheziei, ci a întregii națiuni, atunci Camera va concentra în sine autoritatea deplină în așa măsură, încît de pe capul monarhului și al aristocrației se vor desprinde și ultimele urme ale aureolei. Muncitorul englez nu respectă nici pe lorzi, nici pe regină, pe cîtă vreme burghezia, chiar dacă în fapt se sinchisește

foarte puțin de părerile lor, totuși îi divinizează ca persoane. Din punct de vedere politic, cartistul englez este republican, deși nu uzează niciodată de acest cuvînt sau uzează de el numai arareori ; el simpatizează însă cu partidele republicane din alte țări și îi place să-și zică democrat. Dar el e mai mult decît un simplu republican ; democrația lui nu este numai o democrație politică.

E drept că de la începuturile sale, din 1835, cartismul a fost mai ales o mișcare muncitorească, dar pe atunci el nu se separase încă cu totul de mica burghezie radicală. Radicalismul muncitoresc mergea mîna în mîna cu radicalismul burghez ; cartă era lozinca amîndurora ; convocau în fiecare an împreună „Convenția națională”, păreau a alcătui un singur partid. Dezamăgită de rezultatele reformei și datorită crizei economice din anii 1837—1839, mica burghezie nutrea sentimente războinice și extremiste, așa că violența agitației cartiste îi era foarte pe plac. În Germania nici nu ne putem imagina violența acestei agitații. Poporul era îndemnat să se înarmeze, adeseori chiar să se răzvrătească ; se fabricau sulite, ca pe vremea revoluției franceze, iar în 1838, printre alții, lua parte la mișcare și un oarecare Stephens, preot metodist, care spunea la Manchester poporului care se adunase :

„Să nu vă fie teamă de autoritatea cîrmuirii, de soldații, de baionetele și tunurile de care dispun asupritorii voștri ; voi aveți o armă mai tare decît toate acestea, față de care baionetele și tunurile sînt neputincioase, o armă pe care și un copil o poate minui : n-aveți decît să luați cîteva chibrituri și o mîna de paie muiate-n catran ; să vedem ce e în stare să facă stăpînirea, cu sutele de mii de soldați ai ei, împotriva acestei arme cînd e minuită cu îndrăzneală” *.

Totodată încă de pe atunci se manifestă caracterul *social* specific al cartismului muncitoresc. Același Stephens spunea la o întrunire ținută pe Kersall Moor, muntele sacru al Manchesterului, la care au luat parte 200.000 de persoane :

„Cartismul, prieteni, nu este o chestiune politică, în care să fie vorba de revendicarea dreptului de vot etc. ; cartismul este o *chestiune de care depinde bunăstarea noastră* ; cartă înseamnă locuință bună, mîncare și băutură bună, îndestulare și mai puține ore de muncă”.

Astfel, încă de pe atunci agitația împotriva noii legi pentru asistența săracilor și pentru timpul de muncă de 10 ore era în strînsă legătură cu cartismul. La toate întrunirile din

* Am văzut cum au luat muncitorii aminte la aceste cuvinte.

vremea aceea participa în mod activ *conservatorul* Oastler, iar pe lângă memoriul național pentru cartă poporului, adoptat la Birmingham, au fost adoptate și alte sute de petiții pentru îmbunătățirea pe plan social a situației muncitorilor ; în 1839 agitația continua tot atât de însuflețită, iar când pe la sfârșitul anului a început să slăbească întrucitva, Bussey, Taylor și Frost s-au grăbit să dezlănțuie răscoala concomitent în nordul Angliei, în Yorkshire și în Wales. Cauza fiind trădată, Frost a fost nevoit să dea semnalul înainte de vreme și de aceea încercarea sa a dat greș ; cei din nord au aflat la timp de acest eșec pentru a putea bate în retragere ; după alte două luni, adică în ianuarie 1840, au izbucnit în Yorkshire mai multe așa-zise răscoale polițienești (spy-outbreaks *)¹⁰⁰, de pildă la Sheffield și Bradford, apoi agitația s-a potolit încetul cu încetul. Între timp burghezia a îmbrățișat alte proiecte, mai practice, mai avantajoase pentru ea, și anume lupta împotriva „legilor cerealelor” ; la Manchester a luat ființă o asociație de protest împotriva legilor cerealelor, a cărei urmare a fost o slăbire a acordului dintre burghezia radicală și proletariat. Muncitorii își dădură seama curînd că *pentru ei* abrogarea legilor cerealelor nu prea prezenta interes, pe cînd burghezia avea foarte mult de cîștigat și de aceea nu a reușit burghezia să obțină sprijinul lor pentru acest proiect. A izbucnit criza din 1842. Agitația era din nou la fel de însuflețită ca în 1839. De astă dată însă lua parte și burghezia înstărită, proprietarii de fabrici, care suferea și ea mult de pe urma crizei. „Liga împotriva legilor cerealelor”, așa se intitula acum asociația inițiată de fabricanții din Manchester, adoptă o tendință foarte radicală și violentă. Ziarele și agitatorii în slujba acestei ligi făceau uz de un limbaj vădit revoluționar, motivat și de faptul că din 1841 la cîrma țării se afla partidul conservator. Ca odinioară cartiștii, acum ațîțau ei la revoltă, și nici muncitorii, care aveau cel mai mult de suferit de pe urma crizei, nu stăteau cu mîinile în buzunar, după cum dovedește „memoriul național” din acel an, cu cele 3.500.000 de semnături. Într-un cuvînt, dacă cele două partide radicale se înstrăinaseră întrucitva unul de celălalt, acum s-au aliat din nou ; la 15 februarie 1842, la Manchester, cu prilejul unei întruniri comune ținute de liberali și cartiști a fost redactat un memoriu în care se cerea atât abrogarea legilor cerealelor cît și introducerea „cartei”,

* — răscoale ale spionilor. — *Nota Trad.*

memoriu adoptat în ziua următoare de ambele partide. Primăvara și vara au trecut în frământări violente și în condiții de mizerie tot mai mare. Burghezia era hotărâtă să impună legea cerealelor profitînd de criză, de mizeria ce i-a urmat și de agitația generală. Acum, cînd la putere erau conservatorii, ea renunță în parte chiar la propria ei legalitate ; voia să facă revoluție, dar cu ajutorul muncitorilor. Muncitorii urmau să scoată castanele din foc și, de dragul burgheziei, să-și frigă degetele. Ideea ventilată altădată (1839) de carțiști, a unei „*luni sfînte*“, a încetării generale a activității tuturor muncitorilor, a fost reluată, dar de data aceasta nu muncitorii erau aceia care doreau să înceteze lucrul, ci fabricanții voiau să închidă fabricile, să trimită pe muncitori la țară, pe moșiile aristocrației, și astfel să silească parlamentul tory și cîrmuirea să desființeze taxele vamale asupra cerealelor. Aceasta ar fi dus, desigur, la răscoală, dar burghezia ar fi rămas în umbră, de unde putea aștepta rezultatul fără să se compromită în cazul unui eșec. La sfîrșitul lui iulie, afacerile începură să se îndrepte ; era și timpul, și pentru a nu lăsa să le scape prilejul fără să se folosească de el, *acum cînd situația se îndrepta* (compară buletinele economice din Manchester și din Leeds de la sfîrșitul lui iulie și începutul lui august), trei firme din Stalybridge au redus salariile. Dacă au făcut-o din proprie inițiativă sau de acord cu ceilalți fabricanți și în special cu Liga, nu vreau să stabilesc eu. Două dintre ele au revenit asupra acestei măsuri, a treia însă, William Bailey și frații, se ținu ferm pe poziție și, la plîngerea muncitorilor, răspunse că, dacă nu le convine, ar face mai bine să se ducă la plimbare cîtăva vreme. Acest răspuns batjocoritor a fost primit cu strigăte de revoltă de muncitori, care părăsiră fabrica și cutreierară localitatea, îndemnînd pe toți muncitorii să înceteze lucrul. În cîteva ore, toate fabricile se opriră și muncitorii porniră în procesiune spre Mottram Moor pentru a ține acolo un miting. Acestea se întîmplau în ziua de 5 august. La 8 august se îndreptară spre Ashton și Hyde — erau cinci mii la număr —, opriră lucrul în toate fabricile și în toate minele de cărbuni și ținură mitinguri la care însă nu era vorba de abrogarea legilor cerealelor, cum se așteptase burghezia, ci de „*plată cinstită pentru muncă cinstită*“ (a fair day's wage for a fair day's work). La 9 august porniră spre Manchester ; *autoritățile*, care erau liberale, *nu le opuseră nici o împotrivire* și ei opriră lucrul în fabrici ; la 11 august erau la Stockport, unde au întîmpinat

rezistență abia cînd au atacat azilul de săraci, această creație preferată a burgheziei; în aceeași zi se semnală la Bolton autotărea generală a lucrului urmată de tulburări, fără ca autoritățile să opună vreo rezistență; curînd răscoala cuprinse toate regiunile industriale, și orice activitate, cu excepția strîngerii recoltei și a industriei alimentare, încetă. Dar și muncitorii răsculați rămaseră liniștiți. Ei fuseseră tîrîți în această răscoală fără voia lor; *contrar obiceiului lor*, fabricanții nu se opuseră încetării lucrului, cu excepția unuia singur: Birley, un tory din Manchester; acțiunea începuse fără ca muncitorii să fi avut un scop precis. De aceea erau cu toții de acord în a nu voi să se lase împușcați de dragul fabricanților, care urmăreau abrogarea legilor cerealelor; iar în rest, unii voiau să impună „carta poporului”, alții, care socoteau aceasta prematur, voiau numai să impună revenirea la salariile din 1840. Acestea au fost cauzele eșuării întregii insurecții. Dacă din capul locului ar fi fost o răscoală muncitorească pornită cu anumite intenții, conștientă, cu siguranță că ar fi reușit; dar aceste mase gonite în stradă fără voia lor de patroni, fără scopuri precise, nu puteau face nimic. Între timp burghezia, care nu mișcase nici un deget pentru a pune în practică alianța din 15 februarie, își dădu seama foarte curînd că muncitorii nu sînt dispuși să devină instrumentele ei și că inconsecvența cu care se depărtase de punctul ei de vedere „legal” o punea pe ea însăși în pericol; de aceea ea se întoarse la vechea ei legalitate și trecu de partea guvernului, împotriva muncitorimii, pe care mai întii o instigase și apoi o silise să se răscoale. Burghezia, împreună cu slugile ei credincioase, se lăsă înregimentată în gărzii speciale — negustorii germani din Manchester se înrolară și ei — care patrulau prin oraș în mod absolut inutil, cu bastoane groase și cu țigara în gură. La Preston ea ordonă să se tragă asupra poporului, și astfel răscoala populară spontană, lipsită de orice intenții, se pomeni deodată față în față nu numai cu forța armată a stăpînirii, ci și cu întreaga clasă avută ridicată împotriva ei. Muncitorii, care oricum nu aveau nici un scop, se împrăștiară cu încetul și insurecția se sfîrși fără urmări grave. Ulterior, burghezia, care se străduia să se spele de păcate manifestîndu-și sila față de intervenția violentă a poporului — ceea ce nu se potrivea de fel cu limbajul ei revoluționar din primăvară —, mai adăuga o ticăloșie la cele comise pînă atunci, dînd vina răscoalei pe „instigatorii” cartiști etc., cînd în fond

ea contribuisese cu mult mai mult decît aceștia la izbucnirea ei ; în sfîrșit, cu o nerușinare fără seamăn, ea se reîntoarce la vechiul ei punct de vedere al respectului sfînt față de lege. Cartiștii, care nu contribuiseră aproape de fel la răscoală, care nu făcuseră decît ceea ce urmărise și burghezia, anume să se folosească de situația creată, au fost deferiți justiției și condamnați în timp ce burghezia ieșea cu fața curată, vînzîndu-și cu profit în timpul sistării lucrului rezervele de mărfuri.

Rezultatul răscoalei a fost separarea categorică a proletariatului de burghezie. Pînă acum cartiștii nu tăinuiseră că vor impune cartă lor prin orice mijloace, chiar și printr-o revoluție ; burghezia, care și-a dat dintr-o dată seama că orice schimbare violentă i-ar periclita poziția, nu voia să mai știe de „forța fizică” și socotea să-și atingă scopurile prin „forța morală”, ca și cum aceasta ar fi altceva decît amenințarea directă sau indirectă cu forța fizică. Acesta era unul dintre punctele controversate, înlăturat mai tirziu prin declarația cartiștilor — care merită cel puțin tot atîta încredere cît și burghezia liberală — că nici ei nu apelează la forța fizică. Al doilea și cel mai de seamă punct, acela care a făcut să se manifeste cartismul în toată puritatea sa, a fost problema legilor cerealelor. Burghezia radicală era interesată în această problemă, proletariatul însă nu. Partidul cartist de pînă atunci se scindă deci în două fracțiuni, ale căror declarații de principii politice sînt perfect identice, dar care în fapt sînt cu totul deosebite și incompatibile. În Convenția națională de la Birmingham, în ianuarie 1843, *Sturge*, reprezentantul burgheziei radicale, propuse îndepărtarea *denumirii* de cartă din statutele asociației cartiste pe motiv că, în urma insurecției, această denumire ar fi legată de reminiscențe de violență revoluționară, legătură care de altfel exista de ani de zile și împotriva căreia d-l *Sturge* nu avusese nimic de obiectat pînă atunci. Muncitorii nu voiau să renunțe la această denumire, și, cînd se respinse propunerea lui *Sturge*, quakerul, devenit deodată loial, părăsi sala împreună cu o minoritate și constituî „Asociația sufragiului complet” („Complete Suffrage Association”), alcătuită din burghezi radicali. Atît de odioase îi deveniseră aceste reminiscențe burghezului nu de mult iacobin, încît el schimbă pînă și denumirea de sufragiu universal (universal suffrage) în aceea ridicolă de sufragiu complet (complete suffrage) ! Muncitorii rîseră de el și își văzură liniștiți de drumul lor.

Din clipa aceea cartismul a devenit o mișcare pur muncitorească, liberă de orice elemente burgheze etc. Jurnalele „complete” — „Weekly Dispatch”, „Weekly Chronicle”, „Examiner” etc. — s-au cufundat treptat în toropeala specifică a celorlalte foi liberale, apărind liber-schimbismul, atacînd legea zilei de muncă de zece ore și toate moțiunile exclusiv muncitorești, și în genere manifestîndu-și prea puțin radicalismul. În toate ciocnirile dintre liberali și cartiști, burghezia radicală s-a alăturat liberalilor împotriva cartiștilor, iar din problema legilor cerealelor, care pentru englezi se confundă cu problema liberei concurențe, și-a făcut preocuparea ei de căpetenie. În felul acesta ea a ajuns tributară burgheziei liberale și azi are un rol foarte jalnic.

În schimb, muncitorii cartiști s-au alăturat cu atît mai mult zel la luptele proletariatului împotriva burgheziei. Libera concurență a pricinuit muncitorilor destule suferințe pentru a le deveni odioasă ; reprezentanții acestui curent, burghezii, nu pot fi decît dușmanii lor declarați. De pe urma deplinei libertăți a concurenței, muncitorul nu se poate aștepta decît la inconveniente. Revendicările sale de pînă acum : ziua de muncă de 10 ore, ocrotirea muncitorului împotriva capitalistului, salarizare bună, situație asigurată, abrogarea noii legi pentru asistența săracilor, toate aceste revendicări, care aparțin tot atît de firesc cartismului ca și „cele șase puncte”, sînt de-a dreptul opuse liberei concurențe și liber-schimbismului. Deci nu e de mirare că muncitorii nu vor să știe de libera concurență, de liber-schimbism și de abrogarea legilor cerealelor — lucru de neînțeles pentru întreaga burghezie engleză —, că în ceea ce privește abrogarea legilor cerealelor, cel puțin, sînt cu totul indiferenți, iar împotriva apologetilor ei sînt de-a dreptul înverșunați. Tocmai pe această chestiune proletariatul se delimitează de burghezie, cartismul de radicalism, iar o minte de burghez nu poate pricepe acest lucru, pentru că nu poate pricepe proletariatul.

În aceasta constă însă și deosebirea dintre democrația cartistă și toate democrațiile politice burgheze de pînă acum. *Cartismul este de natură eminentă socială.* „Cele șase puncte”, care pentru burghezul radical sînt scopul final, urmînd cel mult să aducă după sine unele reforme ale constituției, pentru proletar alcătuiesc numai un mijloc. „Puterea politică, mijlocul nostru ; bunăstarea socială, scopul nostru” — iată, limpede exprimată, lozinca actuală a cartiștilor. „Chestiunea cuțitului și a furculiței”, ridicată de predicatorul Stephens, era o reali-

tate numai pentru o parte dintre cartiști în 1838 ; în 1845 ea se pune pentru toți cartiștii. Printre cartiști nu mai există simpli politicieni. Și chiar dacă socialismul lor este încă puțin dezvoltat, dacă pînă în prezent leacul lor principal împotriva mizeriei constă în parcelarea proprietății funciare (allotment-system), parcelare care a fost depășită de industrializare (vezi introducerea) ; dacă, în general, majoritatea propunerilor lor practice (ocrotirea muncitorilor etc.) sînt de natură reacționară în aparență, totuși în înseși aceste măsuri se află cuprinsă în mod necesar alternativa de a ajunge din nou sub imperiul concurenței și a reveni la vechea situație sau de a desființa concurența însăși ; pe de altă parte, actuala situație neclară a cartismului, desprinderea lui de partidul pur politic, face tocmai necesară dezvoltarea *trăsăturilor caracteristice* ale cartismului, care constau în latura lui socială. Apropierea de socialism nu va întîrzia, mai ales că viitoarea criză, care, judecînd după starea actuală de prosperitate a comerțului și a industriei, trebuie să se producă pînă cel mai tîrziu în 1847 *, probabil însă chiar anul viitor, va întrece cu mult toate celelalte crize în ce privește violența, iar pe muncitori nevoia îi va îndemna tot mai mult să recurgă la mijloace sociale în locul celor politice. Că muncitorii vor impune cartă nu încupe îndoielă ; dar pînă atunci se vor lămuri asupra multor lucruri care pot fi realizate prin cartă lor și despre care astăzi știu încă prea puțin.

Între timp progresează și agitația socialistă. *Socialismul* englez interesează aici numai în măsura în care exercită o influență asupra clasei muncitoare. Socialiștii englezi cer introducerea treptată a comunității de bunuri în cadrul unor „colonii în țară” ¹⁰¹ formate din 2.000—3.000 de persoane, care să se ocupe cu industria și cu agricultura, să se bucure de drepturi egale și de instrucțiune egală ; mai cer înlesnirea divorțului și instaurarea unui regim rațional care să garanteze deplina libertate de opinie, și anularea pedepselor, acestea urmînd să fie înlocuite printr-un tratament rațional aplicat infractorilor. Acestea sînt dezideratele lor *practice* ; principiile teoretice nu interesează aici. Socialismul englez pornește de la Owen, un fabricant, și ca atare, dacă în ceea ce privește fondul se ridică deasupra antagonismului dintre burghezie și proletariat, ca formă dă dovadă totuși de multă indulgență față de burghezie și de multă nedreptate față de proletariat.

* (1892) Intocmai așa s-a și întîmplat.

Socialiștii sînt foarte blinzi și pașnici, recunosc pînă într-atît starea de lucruri existentă, așa rea cum e, ca îndreptățită, încît resping orice altă cale de a o schimba în afară de aceea a cuceririi opiniei publice; totodată sînt însă atît de abstracți, încît în forma actuală sub care se prezintă principiile lor nu vor reuși nicicînd să cîștige opinia publică. Se plîng mereu de imoralitatea păturii de jos, dar sînt orbi față de elementul de progres cuprins în această destrămare a ordinii sociale și nu se gîndesc că decăderea morală a interesului individual și a ipocriziei claselor dominante este cu mult mai gravă. Ei nu recunosc dezvoltarea istorică, și de aceea, fără multă vorbă, fără să continue politica pînă la punctul unde se desființează singură * prin atingerea scopului ei final, vor să transpună națiunea de îndată în regim comunist. Ei înțeleg, ce-i drept, de ce este pornit muncitorul împotriva burghezului, însă privesc această îndîrjire — singura cale care duce muncitorimea spre progres — ca infructuoasă și predică o filantropie și dragoste obștească, încă și mai infructuoasă pentru actuala stare de lucruri din Anglia. Ei recunosc numai dezvoltarea psihologică, dezvoltarea omului abstract, care stă în afara oricărei legături cu trecutul, cînd întreaga lume se întemeiază pe acest trecut și cu ea fiecare om în parte. De aceea ei sînt prea savanți, prea metafizici și nu prea realizează ceva. Sînt recrutați, în parte, din clasa muncitoare, din care au atras însă numai o minoritate, bineînțeleles dintre cei mai instruiți și cu caracterul cel mai ferm. Însă, așa cum se înfățișează astăzi, socialismul nu e menit să devină un bun al întregii clase muncitoare; el va trebui chiar să coboare puțin de pe culmi și să revină pentru o clipă la punctul de vedere cartist; dar socialismul cu adevărat proletar, trecut prin cartism, curățat de elementele sale burgheze, așa cum se dezvoltă de pe acum la mulți socialiști și la mulți conducători cartiști, care sînt aproape toți socialiști **, va juca negreșit și în scurtă vreme un rol însemnat în istoria dezvoltării poporului englez. Socialismul englez, care are o bază cu mult mai largă decît comunismul francez, dar care ca dezvoltare *** a rămas în urma lui, va fi nevoit să

* În edițiile engleze din 1887 și 1892, această parte a frazei sună: „...up to the point at which this transition becomes both possible and necessary” [„...pînă la acel punct în care transformarea este posibilă și totodată necesară“]. — *Nota Red.*

** (1892) Firește, socialiști în sens general, nu în cel special owenist.

*** În edițiile engleze din 1887 și 1892: theoretical development [dezvoltare teoretică]. — *Nota Red.*

revină pentru o clipă la punctul de vedere francez spre a-l depăși ulterior. Până atunci însă firește că și francezii vor continua să se dezvolte. Socialismul este totodată expresia cea mai energică a ireligiozității care domnește în rîndurile muncitorilor, și o expresie atît de energică încît chiar muncitorii, a căror ireligiozitate este *inconștientă*, manifestîndu-se numai în practică, se îngrozesc adesea de gravitatea acestei expresii. Dar și aici mizeria îi va sili pe muncitori să se lepede de o credință de care își dau tot mai mult seama că servește numai ca să-i facă neputincioși și supuși față de soarta lor, ascultători și credincioși clasei avute, care îi exploatează.

Vedem deci că mișcarea muncitorească este scindată în două grupe : cartiștii și socialiștii. Cartiștii sînt mult mai înapoiți, cei mai puțin dezvoltați, dar sînt adevărați proletari, cu trup și suflet reprezentanții proletariatului. Socialiștii au orizont mai larg, propun mijloace practice împotriva mizeriei, dar, ca unii care își au originea în burghezie, nu sînt în stare să se confunde cu clasa muncitoare. Contopirea socialismului cu cartismul, reproducerea comunismului francez în manieră engleză, se va realiza într-un viitor apropiat, și în parte a și început. Abia cînd aceasta va fi un fapt împlinit, clasa muncitoare va fi cu adevărat stăpîna Angliei ; între timp dezvoltarea politică și socială va continua, favorizînd crearea noului partid, noua formă a cartismului.

Aceste grupuri deosebite de muncitori membri ai asociațiilor, cartiști și socialiști, cînd unite, cînd despărțite, au organizat cu mijloacele lor proprii o mulțime de școli și săli de lectură pentru ridicarea nivelului cultural al muncitorilor. Fiecare organizație socialistă și mai fiecare organizație cartistă, precum și multe asociații profesionale, au cîte o instituție de felul acesta. Copiii primesc aici o educație cu adevărat proletară, liberă de orice influență burgheză, iar în sălile de lectură se găsesc numai sau aproape numai ziare și cărți proletare. Aceste instituții sînt foarte dăunătoare pentru burghezie, care a și reușit să smulgă influenței proletare un număr de asemenea instituții, așa-numitele „Mechanics' Institutions”¹⁰², transformîndu-le în organe pentru răspîndirea în rîndurile muncitorilor a unor cunoștințe folositoare burgheziei. La aceste institute se predau științele naturii, cu scopul de a abate pe muncitori de la opoziția împotriva burgheziei și, poate, pentru a le pune la îndemînă cunoștințele necesare unor invenții care să-i aducă burgheziei venituri ; pe cită vreme în situația actuală cunoașterea naturii îi este absolut nefolositoare muncitorului,

care în orașele mari și cu munca lui excesivă adesea nici nu ajunge să vadă natura ; aici se predă o economie politică al cărei idol este libera concurență și a cărei unică concluzie pentru muncitor este că nu-i rămîne altceva mai rațional de făcut decît să se resemneze și să moară de foame în tăcere ; aici orice cultură este blajină, mlădioasă, anume ajustată spre a servi politica și religia dominantă, astfel că pentru muncitor ea nu-i decît o continuă predică în favoarea supunerii resemnate și a pasivității, a împăcării cu soarta. Se înțelege că masa muncitorilor nu vrea să știe de aceste instituții, ci se îndreaptă spre sălile de lectură proletare, spre discuțiile asupra unor situații în legătură cu propriile lor interese ; și atunci burghezia, mulțumită de sine, pronunță al ei dixi et salvavi * și își întoarce cu dispreț privirile de la o clasă care „renunță la o instrucție serioasă dînd preferință pătimașelor explozii de minie ale unor demagogi răuvoitori”. Că muncitorii au interes și pentru „instrucția serioasă”, atunci cînd le este servită fără adausul înțelepciunii burgheze interesate, o dovedesc numeroasele prelegeri asupra unor probleme de estetică și economie politică și din domeniul științelor naturii care se țin la toate instituțiile proletare, mai ales la cele socialiste, și care sînt foarte frecventate. Am auzit uneori muncitori, în surtoxe de catifea care abia se mai țineau pe ei, vorbind despre probleme de geologie, astronomie sau alte probleme cu mai multă competență decît mulți burghezi instruiți din Germania. Cît de bine a reușit proletariatul englez să-și formeze o cultură independentă reiese mai ales din faptul că operele epocale ale literaturii filozofice, politice și poetice moderne sînt citite aproape numai de muncitori. Burghezul, sclav al stării lui sociale și al prejudecăților legate de aceasta, se înspăimîntă și-și face cruce, parc-ar vedea pe necuratul, în fața oricărui lucru care înseamnă realmente un progres ; proletarul însă privește în față astfel de evenimente și le cercetează cu plăcere și folos. În această privință, îndeosebi socialiștii au făcut foarte mult pentru răspîndirea culturii în rîndurile proletariatului ; ei au tradus pe materialiștii francezi *Helvétius*, *Holbach*, *Diderot* și alții și i-au răspîndit, în ediții ieftine, o dată cu cele mai bune lucrări originale engleze. „Viața lui Iisus” de *Strauss* și „Proprietatea” de *Proudhon* circulă de asemenea numai printre proletari. Shelley, genialul, profeticul *Shelley*, ca și *Byron*, cu pasiunea sa învăpăiată și

* — am spus și mi-am salvat sufletul. — *Nota Trad.*

amara sa satiră la adresa societății existente, sînt citați mai ales de muncitori ; burghezii au numai ediții trunchiate, „family editions”, ajustate după ipocrita morală a timpului. Cei doi mari filozofi practici ai timpului nostru, *Bentham* și *Godwin*, au devenit de asemenea, mai ales *Godwin*, bunul aproape exclusiv al proletariatului ; deși *Bentham* a făcut școală în rîndurile burgheziei radicale, totuși numai proletariatului și socialiștilor le-a fost dat să ajungă printr-însul la un progres real. Pe aceste baze proletariatul și-a creat o literatură proprie, care constă mai ales din publicații periodice și broșuri, dar care, în ce privește conținutul, întrece cu mult întreaga literatură a burgheziei. Despre aceasta vom mai vorbi altă dată.

Mai rămîne de relevat faptul că muncitorii din fabrici, și dintre ei mai ales cei din industria bumbacului, alcătuiesc simburile mișcărilor muncitorești. Regiunea Lancashire, și în special Manchester, este sediul celor mai puternice asociații muncitorești, centrul cel mai important al cartismului, locul unde trăiesc cei mai mulți socialiști. Cu cît sistemul de fabrică a pătruns mai adînc într-o ramură de muncă, cu atît muncitorii participă mai activ la mișcare ; cu cît contradicția dintre muncitori și capitaliști este mai pronunțată, cu atît mai dezvoltată, mai ascuțită este conștiința proletară a muncitorului. Micii meseriași din Birmingham, deși în timp de criză suferă și ei, se situează totuși pe o poziție nenorocită între cartismul proletar și radicalismul mic-burghez. În general însă toți muncitorii din industrie aderă la o formă sau alta de răzvrătire împotriva capitalului și a burgheziei și cu toții sînt de acord că ei, ca „working men” * — un titlu cu care se fălesc și de care se servesc de obicei la adunările cartiste —, alcătuiesc o clasă independentă, cu interese și principii proprii, cu o concepție proprie, o clasă opusă tuturor claselor avute și în care, totodată, rezidă forța națiunii și posibilitățile ei de dezvoltare.

* — „oameni ai muncii”. — *Nota Trad.*

Proletariatul din mine

Extracția materiilor prime și a combustibilului pentru o industrie atât de uriașă ca cea engleză necesită de asemenea un număr important de muncitori. Dar dintre materiile necesare industriei, Anglia însăși nu furnizează — în afară de lina produsă în regiunile agricole — decât minereuri, metale și cărbune. În Cornwall se găsesc mine bogate de aramă, cositor, zinc și plumb, iar regiunile Staffordshire, North-Wales și altele furnizează mari cantități de fier; aproape întreg nordul și vestul Angliei, Scoția centrală și unele regiuni din Irlanda dau cărbuni de piatră din abundență*.

În minele din Cornwall lucrează vreo 19.000 de bărbați și 11.000 de femei și copii, parte în mină, parte la suprafață. În minele propriu-zise lucrează aproape numai bărbați și băieți de la 12 ani în sus. Situația materială a acestor muncitori pare destul de suportabilă, după cum menționează raportul Comi-

* După recensământul din 1841, numărul muncitorilor din minele Marii Britanii (fără Irlanda) era:

	Bărbați		Femei		Total
	peste 20 de ani	sub 20 de ani	peste 20 de ani	sub 20 de ani	
Mine de cărbuni	83.408	32.475	1.185	1.165	118.233
„ „ aramă	9.866	3.428	913	1.200	15.407
„ „ plumb	9.427	1.932	40	20	11.419
„ „ fier.....	7.773	2.679	424	73	10.949
„ „ zinc	4.602	1.349	18	82	6.101
diverse, fără a se indica minereul.....	24.162	6.591	472	491	31.716
Total general	139.238	48.454	3.102	3.031	193.825

Deoarece în minele de cărbuni și fier lucrează de obicei aceiași muncitori, o parte dintre cei indicați ca lucrând în minele de cărbuni și de asemenea o parte foarte însemnată dintre cei menționați în ultima rubrică trebuie considerați ca lucrând în minele de fier.

siei pentru cercetarea muncii copiilor, iar englezii nu o dată se fălesc cu minerii zdraveni și semeți din minele din Cornwall, care dibuie vinele de minereu pînă și sub fundul mării. Totuși raportul apreciază altfel vigoarea acestor oameni. În documentatul raport al *d-rului Barham* se arată că inhalarea aerului sărac în oxigen, amestecat cu praf și cu fumul pulberii întrebuițate la explozii, cum este aerul din fundul minelor, afectează în mod serios plămîinii, tulbură activitatea inimii și slăbește aparatul digestiv; că munca obositoare, și în special urcatul și coborîtul scărilor, care în unele mine răpește mai mult de un ceas chiar și oamenilor tineri și zdraveni și care are loc zilnic înainte și după lucru, contribuie în mare măsură la agravarea acestor afecțiuni, așa că bărbații care intră de timpuriu în mine nici pe departe nu se dezvoltă din punct de vedere fizic ca femeile care lucrează la suprafață. Raportul mai constată apoi că mulți mor de tineri de ftizie galopantă, iar majoritatea mor în floarea vîrstei de tuberculoză lentă; că îmbătrînesc de timpuriu, ajungînd la 35—45 de ani înapți pentru muncă, și că, din cauza trecerii rapide din aerul cald al puțului în aerul rece de afară, după ce au urcat cu greu scările, transpirînd din cauza efortului, mulți contractează inflamații acute ale căilor respiratorii, oricum bolnave, care adeseori sînt fatale. Munca la suprafață, adică sfărîmarea și sortarea minereului, e făcută de fete și de copii și e socotită ca foarte sănătoasă, fiind executată în aer liber.

În nordul Angliei, la hotarul dintre comitatul Northumberland și Durham se află importante mine de plumb din Alston Moor. Rapoartele din această regiune — pe care le găsim tot în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor, întocmite de Mitchell, membru în comisie, — coincid aproape în întregime cu cele din Cornwall. Și aici se constată lipsa de oxigen, prezența unor mari cantități de praf, fum de pulbere, acid carbonic și gaze sulfuroase în galerii. De aceea minerii, ca și cei din Cornwall, sînt mici de statură și, începînd de la vîrsta de 30 de ani, suferă mai toți de boli de piept, care, mai ales cînd munca nu e întreruptă după constatarea bolii, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori, se transformă în tuberculoză, scăzînd simțitor vîrsta medie pe care o ating acești muncitori. Dacă minerii din această regiune trăiesc totuși ceva mai mult decît cei din Cornwall, aceasta se datorește faptului că ei coboară în mină abia de la 19 ani în sus, pe cînd în Cornwall, după cum am văzut, încep această muncă încă de la vîrsta de 12 ani. Cu toate acestea, după declara-

țiile medicilor, și aici majoritatea minerilor mor între 40 și 50 de ani. Din 79 de mineri al căror deces fusese trecut în registrul de stare civilă al districtului și care atinseseră în medie vârsta de 45 de ani, 37 muriseră de tuberculoză, iar 6 de astmă. În localitățile învecinate, Allendale, Stanhope și Middleton, durata mijlocie a vieții era de respectiv 49, 48 și 47 de ani, iar decesele în urma afecțiunilor pulmonare constituiau un procent de respectiv 48, 54 și 56 din numărul total al deceselor. Și să nu uităm că toate indicațiile se referă numai la mineri care nu au coborât în mină înainte de vârsta de 19 ani. Să comparăm acum aceste cifre cu așa-zisele tabele suedeze — tabele de mortalitate amănunțite asupra întregii populații a Suediei — care în Anglia trec drept unitatea de măsură cea mai exactă pentru calcularea vârstei medii atinse de clasa muncitoare britanică. După aceste tabele, locuitorii de sex masculin care au ajuns să trăiască pînă la 19 ani ating o vîrstă medie de 57 de ani și jumătate; prin urmare, din cauza muncii lor, viața minerilor din nordul Angliei este în medie scurtată cu 10 ani. Tabelele suedeze constituie însă o unitate de măsură a duratei vieții *muncitorilor*, adică redau o imagine a șanselor de viață în condițiile oricum nefavorabile în care trăiesc proletarii, ele indicînd, prin urmare, o durată a vieții mai scurtă decît cea normală. — În această regiune regăsim și azilurile de noapte, pe care le-am mai întîlnit în orașele mari și care sînt cel puțin tot atît de murdare, de dezgustătoare și de supraaglomerate ca și cele de acolo. Mitchell a vizitat o astfel de încăpere, lungă de 18 picioare și lată de 15, destinată să adăpostească 42 de bărbați și 14 băieți, în total deci 56 de persoane, în 14 paturi, din care jumătate erau *suprapuse* ca pe vapor. Nu exista nici o fereastră pentru aerisire; cu toate că de trei zile nu dormise nimeni acolo, camera exala un miros greu și aerul era atît de îmbîcsit încît Mitchell nu l-a putut suporta nici o singură clipă. Cum va fi fost pe o noapte caldă de vară cu 56 de persoane care dormeau! Și cînd te gîndești că nu este vorba de puntea de mijloc a unui vapor american cu sclavi, ci de locuința unor „englezii născuți liberi”.

Să trecem acum la cele mai importante ramuri ale exploatării miniere engleze, la minele de fier și de cărbuni, despre care raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor tratează simultan și foarte amănunțit, avînd în vedere importanța subiectului. Partea întîi a raportului se ocupă aproape în întregime de situația muncitorilor din aceste mine. După ce am descris însă în mod amănunțit situația muncitorilor din

industrie, mă voi putea rezuma aici la limitele impuse de extinderea pe care am hotărît s-o dau acestei lucrări.

În minele de cărbuni și de fier, care sînt exploatate cam în același fel, muncesc copii de 4, 5 și 7 ani; cei mai mulți sînt însă trecuți de 8 ani. Ei sînt folosiți fie pentru a transporta minereul extras de la locul de abataj înspre galeria vagonetelor cu cai sau la puțul principal, fie pentru a deschide și a închide ușile dintre diferitele sectoare ale minei la trecerea muncitorilor și a minereului. La supravegherea acestor uși se întrebuițează de obicei copiii cei mai mici, care sînt nevoiți să stea astfel 12 ore pe zi în întuneric, singuri într-un coridor îngust, în majoritatea cazurilor umed, fără a avea măcar atîta treabă încît să fie cruțați de inactivitatea plictisitoare care îndobitoceste și abrutizează. În schimb, transportul cărbunelui și al minereului de fier e o muncă foarte grea, deoarece materialul trebuie încărcat în roabe destul de mari, fără roți, și împins prin hîrtoapele galeriilor, adesea peste lutul umed sau prin apă, uneori peste pante pieptișe și prin ganguri atît de strîmte încît muncitorii sînt nevoiți să se tîrască pe brînci. De aceea la această muncă istovitoare se întrebuițează copii mai măricei și adolescente. După împrejurări, fiecare roabă e deservită de un singur muncitor sau de doi copii, dintre care unul trage și celălalt împinge. Abatajul, efectuat de adulți sau de băieți zdraveni, de 16 ani sau mai mari, este de asemenea o muncă foarte obositoare. Durata unei zile de muncă obișnuită este de 11—12 ore și chiar mai mult; în Scoția se muncește pînă la 14 ore, și foarte adesea se dublează orele de muncă în așa fel că toți muncitorii nu-și întrerup activitatea lor sub pămînt timp de 24, ba chiar și timp de 36 de ore în șir. Ore fixe de masă nu există, așa că oamenii mănîncă atunci cînd li se face foame și cînd au timp.

Situația muncitorilor din mine este descrisă în general ca fiind destul de bună, iar salariul lor ca fiind ridicat în comparație cu acela al muncitorilor agricoli zileri din împrejurimi (care, ce-i drept, mor de foame), excepție făcînd numai unele regiuni din Scoția și regiunea carboniferă irlandeză, unde domnește mare mizerie. Vom avea prilejul să revenim asupra acestei afirmații, de altfel relativă, în legătură cu situația categoriei celei mai sărace din întreaga Anglie. Deocamdată ne vom ocupa de relele care decurg din actualul mod de exploatare a minelor, pentru ca cititorii să judece dacă vreo compensație bănească ar putea să-l despăgubească pe muncitor pentru asemenea chinuri.

Copiii și tinerii folosiți la transportul cărbunelui și al mineleului de fier se plîng toți de foarte mare oboseală. Nici măcar în uzinele în care domnește cea mai necruțătoare exploatare nu întîlnim o epuizare atît de generală și împinsă la un asemenea grad. Fiecare pagină a raportului ne dă o serie de asemenea exemple. Se întîmplă adesea ca, de îndată ce sosesc acasă, copiii să se trîntească pe cimentul de dinaintea vetrei și să adoarmă pe loc fără să fi putut înghiți o îmbucătură, așa că părinții lor trebuie să-i spele și să-i culce adormiți; ba se întîmplă chiar să cadă în drum de oboseală, pentru ca noaptea tirziu părinții să-i caute și să-i găsească dormind. Obiceiul ca acești copii să-și petreacă duminicile în pat pentru a-și reveni întrucîtva după oboselile din timpul săptămîinii pare să aibă o răspîndire generală; prea puțini sînt cei care se duc la biserică și la școală, și chiar și de aceștia învățătorii se plîng că, cu toată dorința lor de a învăța, sînt somnoroși și buimaci. Cu fetele mai mari și cu femeile, lucrurile se petrec la fel; sînt supuse cu cruzime unor munci extenuante. Această oboseală, împinsă mai totdeauna pînă la extrem, are repercusiuni asupra organismului muncitorilor. Prima consecință a unei încordări atît de excesive este că toată forța vitală este cheltuită pentru dezvoltarea exclusivă a mușchilor, astfel că mai ales mușchii brațelor și picioarelor, ai spatelui, ai umerilor și ai pieptului, care lucrează mai mult în timpul căratului și împinsului, se dezvoltă excesiv, în timp ce tot restul trupului suferă din lipsă de hrană și se estropiază. În primul rînd este oprită creșterea și ei rămîn mici de statură; mai toți minerii sînt mărunți, cu excepția celor din Warwickshire și Leicestershire, care muncesc în condiții mai bune. Apoi întîrzie pubertatea, atît la băieți cît și la fete, la băieți adesea pînă la vîrsta de 18 ani; Symons, membru în comisie, a întîlnit chiar un băiat de 19 ani care, cu excepția dinților, nu era întru nimic mai dezvoltat decît un băiețel de 11—12 ani. Această prelungire a copilăriei este de fapt tot o dovadă a unei dezvoltări stînjenite care are în mod inevitabil consecințe mai tirziu. Picioare strîmbe, genunchi încovoiați, labele picioarelor curbate în afară, devierea coloanei vertebrale și alte deformări se produc foarte ușor în asemenea condiții, din cauza poziției mai întotdeauna forțate din timpul muncii și din cauza constituției atît de slăbite a muncitorilor, și sînt atît de frecvente încît, atît în Yorkshire și Lancashire cît și în Northumberland și Durham, mulți, chiar și medici, susțin că un miner poate fi recunoscut dintr-o sută de oameni numai după formația trupului. Fe-

meile îndeosebi par a suferi de pe urma acestei munci și, foarte rareori, dacă nu chiar niciodată, au o ținută atât de dreaptă ca celelalte femei. În raport se menționează de asemenea frecvente deformații ale bazinului, care au ca urmare nașteri grele, ba chiar mortale — o altă consecință a muncii femeilor în mine. În afara acestor schilodiri cu caracter local, muncitorii din mine suferă de o seamă de boli speciale, care coincid mai mult sau mai puțin cu bolile celorlalți mineri și se explică prin natura muncii lor. În primul rând, afecțiunile abdominale; pofta de mâncare dispăre, în cele mai multe cazuri ei au dureri de stomac, grețuri și vărsături întovărășite de o sete violentă, pe care ca să o potolească nu au la îndemână decît apa stătută și sălcie din mină; digestia suferă, deschizînd calea și altor boli. Se semnalează din diferite părți bolile de inimă, îndeosebi hipertrofia și inflamația cordului și a pericardului, contracțiile deschizăturii auriculo-ventriculare și ale pediculului aortei, ca fiind boli frecvente ale muncitorilor mineri, lesne de explicat prin munca istovitoare. La fel cazurile de hernie, aproape generale, sînt și ele o consecință directă a eforturilor musculare excesive. Uneori din acest motiv, alteori din cauza — care ar putea fi atât de ușor evitată aici — aerului prost din mine, încărcat cu acid carbonic, cu hidrocarburi și cu praf, se ivesc o sumedenie de boli de plămîni foarte dureroase și periculoase, în special astm, care în unele regiuni apare la majoritatea minerilor de la vîrsta de 40 de ani, în altele chiar de la 30 de ani, făcîndu-i în scurt timp inapți pentru muncă. La minerii nevoiți să muncească în galerii umede, tulburările respiratorii se ivesc, firește, mult mai devreme; în unele regiuni ale Scoției boala apare chiar între 20 și 30 de ani, plămîniile lezați fiind totodată foarte sensibili la procesele inflamatorii. O boală specifică acestei categorii de muncitori este scuipatul negru (black spittle), cauzată de pătrunderea prafului de cărbune în întregul plămîn și care se manifestă printr-o slăbiciune generală, dureri de cap, tulburări respiratorii și expectorații viscoase de culoare neagră. În unele regiuni, această boală apare într-o formă benignă, în altele însă, îndeosebi în Scoția, ea este de cele mai multe ori absolut incurabilă; în asemenea cazuri, pe lîngă o agravare a simptomelor sus-menționate, se constată o respirație scurtă, șuierătoare, un puls accelerat (peste 100 de bătăi pe minut), tuse sacadată; slăbirea și debilitarea sporesc, făcîndu-l pe bolnav în scurt timp inapt pentru muncă. În toate cazurile această boală este mortală. Doctorul MacKellar din Pencaithland, East Lothian, declară că în minele

bine ventilate nu se iveşte această boală, iar muncitori mutaţi din mine bine ventilate în altele prost ventilate au contractat-o adeseori. Setea de câştig, care împiedică pe proprietarii de mine să construiască coşuri de aerisire, este deci cauza existenţei acestei boli. Reumatismul este şi el o boală foarte răspândită printre mineri — cu excepţia celor din Warwickshire şi Leicestershire —, fiind provocat mai ales de umezeala care domneşte foarte des la locul de muncă. Rezultatul tuturor acestor maladii este că în toate ţinuturile, *fără excepţie*, minerii îmbătrinesc de timpuriu, ajungînd inapţi pentru muncă de îndată ce au depăşit vârsta de 40 de ani — vârsta variază de la o regiune la alta. Rareori se întîmplă ca un miner să-şi poată continua meseria după ce a trecut de 45 de ani şi cu atât mai mult de 50 de ani. Se afirmă în mod unanim că la 40 de ani începe pentru muncitorul miner bătrîneţea. Aceasta la cei care lucrează la abatajul cărbunelui; cei care încarcă roabele, ridicînd în permanenţă blocuri grele de cărbune, îmbătrinesc de pe la vârsta de 28 sau 30 de ani, aşa că în regiunile carbonifere s-a născut zicala: încărcătorii îmbătrinesc înainte de a fi fost tineri. Se înţelege că această îmbătrînire prematură a minerilor atrage după sine şi o moarte prematură, de aceea printre mineri un om de 60 de ani este o raritate; chiar şi în Staffordshire-ul de sud, unde minele sînt relativ salubre, puţini sînt cei care ating vârsta de 51 de ani. — Dat fiind această îmbătrînire prematură a muncitorilor, e firesc să întîlnim şi aici, ca şi în fabrică, numeroase cazuri cînd părinţii şomează şi sînt întreţinuţi de copiii lor, uneori încă extrem de tineri. — Rezumînd încă o dată consecinţele muncii în mine, putem să ne raliem cuvintelor d-rului Southwood Smith, unul dintre membrii comisiei, care spunea că din cauza prelungirii perioadei infantile, pe de o parte, iar pe de altă parte din cauza îmbătrînirii premature, perioada vieţii în care omul se găseşte în deplinătatea forţelor sale, vârsta bărbăţiei, e considerabil scurtată, iar durata vieţii în general e scurtată printr-o moarte prematură. Şi aceasta trebuie trecută tot la pasivul burgheziei!

Toate cele de mai sus reprezintă numai media situaţiei din minele englezeşti. Sînt însă mine în care situaţia e mult mai proastă, şi anume acelea în care se exploatează straturi carbonifere subţiri. Cărbunii ar reveni prea scump dacă, în afara zăcămintelor de cărbune propriu-zis, s-ar mai scoate şi o parte din straturile învecinate de nisip şi de lut; de aceea proprietarii de mine pînă să se scoată numai straturile de cărbune,

astfel că galeriile, care de obicei au o înălțime de patru și chiar mai multe picioare, sînt aici atît de joase încît nu e chip să stai în ele în picioare. Muncitorul stă pe-o rină și taie cărbunele cu tîrnăcopul, folosindu-se de cot ca punct de rezem; de aceea i se inflamează cotul, iar în cazurile cînd e nevoit să stea în genunchi i se inflamează genunchiul. Femeile și copiii care transportă cărbunele se tîrăsc pe brînci prin galeriile joase, înhămați la roabe cu un ham și de cele mai multe ori cu un lanț petrecut printre picioare, în timp ce altul împinge din spate cu capul și cu mîinile. Apăsarea cu capul provoacă iritații locale, umflături dureroase și abcese. În multe cazuri galeriile mai sînt și inundate, așa că muncitorii sînt nevoiți să se tîrască prin apa murdară sau sărată, adîncă de cîteva degete, care de asemenea provoacă iritații ale pielii. Ne putem lesne închipui cît de mult favorizează această îngrozitoare muncă de sclavi ivirea și evoluția bolilor și așa specifice minerilor.

Dar acestea încă nu sînt toate relele care se abat asupra muncitorului miner. În toată Anghia nu există muncă în care viața muncitorului să fie mai mult expusă ca în mină. Minele de cărbuni sînt teatrul a sumedenii de accidente dintre cele mai îngrozitoare, care trebuie atribuite toate egoismului burghez. Grizu-urile care se degajă în mine dau naștere, combinîndu-se cu aerul din atmosferă, la un gaz exploziv, care se aprinde în contact cu o flacără și omoară pe oricine se găsește în preajmă. Astfel de explozii au loc aproape zilnic ba într-un loc, ba într-altul : la 28 septembrie 1844 explozia de la Haswell Colliery (Durham) a făcut 96 de victime. Acidul carbonic, care se degajă de asemenea din abundență, se adună în părțile mai joase ale galeriilor, depășind adesea un stat de om, și sufocă pe oricine pătrunde acolo. Ușile care separă diferitele sectoare ale minei au menirea să împiedice propagarea exploziilor și circulația gazelor ; deoarece însă paza lor este încredințată unor copii mici care adeseori adorm sau își neglijează serviciul, această măsură de precauție devine iluzorie. O aerisire bună a minelor cu ajutorul coșurilor de aerisire ar înlătura cu totul efectele dăunătoare ale acestor două gaze, dar pentru așa ceva nu-și sacrifică burghezul banii ; el preferă să recomande muncitorilor întrebuințarea lămpii lui Davy, care, din cauza luminii ei slabe, de cele mai multe ori nu le este de nici un folos, așa că aceștia preferă o simplă luminare. Dacă apoi are loc vreo explozie, devină e, bineînțeles, neglijența muncitorilor, deși printr-o bună

aerisire burghezul ar fi putut împiedica aproape orice explozie. Afară de aceasta, mereu se prăbușește câte o galerie total sau în parte, îngropînd pe mineri sau strivindu-i; interesul burghezului îi dictează ca filioanele să fie exploatate cît mai adînc posibil și din această pricină au loc accidente. Apoi se întîmplă ca să fie proaste și să se rupă cablurile cu ajutorul cărora muncitorii coboară în mine, așa că nenorociții cad și se zdrobesc. Toate aceste accidente — din lipsă de spațiu nu pot cita exemple — seceră anual, după „Mining Journal”¹⁰³, cam 1.400 de vieți omenești. „Manchester Guardian” relatează numai din Lancashire cîte două-trei cazuri în fiecare săptămîină. În mai toate regiunile, comisiile însărcinate cu stabilirea cauzei deceselor depind de proprietarii de mine, iar acolo unde nu e vorba de așa ceva, în virtutea rutinei se pune verdictul: „moarte provocată de un accident”. Oricum, juriul nu prea se sinchisește de starea minei, pentru că nu se pricepe de loc la aceasta. Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor nu se sfiește însă să-i facă pe proprietarii de mine direct răspunzători de marea majoritate a acestor accidente.

Potrivit raportului, nivelul cultural și moralitatea populației miniere par a fi destul de bune în Cornwall și chiar foarte bune în Alston Moor; în schimb, în regiunile carbonifere nivelul este în general foarte coborît. Oamenii trăiesc la țară, în regiuni părăsite, și, cu toată munca lor trudnică, nimeni în afară de poliție nu se interesează de ei. Din cauza aceasta și fiindcă copiii sînt puși să muncească din fragedă copilărie, educația lor intelectuală este cu totul neglijată. Școlile săptămînale nu le sînt accesibile; cursurile serale și cele duminicale sînt fictive, iar învățătorii nu fac două parale. De aceea puțini dintre ei știu să citească și încă și mai puțini să scrie. Singurul lucru pe care mai sînt în stare să-l priceapă, după spusele membrilor comisiei, e că salariul lor este prea mic în raport cu munca lor grea și periculoasă. La biserică nu se duc de loc sau foarte rar; toți preoții se plîng că sînt de o ireligiozitate fără pereche. Într-adevăr, găsim la ei o ignoranță în ceea ce privește chestiunile religioase și laice în fața căreia pălesc exemplele date mai înainte cu privire la muncitorii din fabrică. Noțiunile religioase le sînt cunoscute numai din înjurături. Moralitatea lor e distrusă de înseși condițiile în care muncesc. Se înțelege de la sine că munca excesivă la care sînt supuși toți minerii îi împinge în mod necesar la beție. În ceea ce pri-

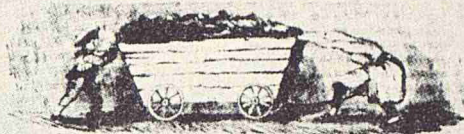
vește raporturile sexuale, menționăm numai că, din cauza căldurii care domnește în mine, bărbați, femei și copii sînt adeseori nevoiți să muncească complet goi, iar în majoritatea cazurilor aproape goi ; oricine își poate inchipui ce urmări poate avea aceasta în galeriile întunecoase și izolate. Numărul excesiv de mare al copiilor nelegitimi e o mărturie a ceea ce se petrece acolo jos, cu oamenii aceștia pe jumătate sălbăticiți ; dar totodată vădește că aici raporturile nelegitime dintre sexe încă nu au decăzut, ca la orașe, pînă la prostituție. Munca femeilor are aici aceleași consecințe ca și munca în fabrici : distruge familia și le răpește femeilor posibilitatea de a-și îndeplini datoriile lor de mame și gospodine.

Cînd s-a depus în parlament raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor, lordul *Ashley* s-a grăbit să propună o lege care interzicea cu totul munca femeilor în mine și limita considerabil pe aceea a copiilor. Legea a fost votată¹⁰⁴, dar în cele mai multe regiuni a rămas literă moartă, fiindcă nu au fost numiți totodată și inspectori care să controleze aplicarea ei. În ținuturile rurale unde sînt situate minele, ocolirea legii e oricum ușurată, așa că nu trebuie să ne mire faptul că, într-un raport oficial adresat anul trecut ministrului de interne, Asociația minerilor arăta că în minele din Scoția ale ducelui de Hamilton muncesc peste 60 de femei, sau că „Manchester Guardian” a relatat că — dacă nu mă înșel — lîngă Wigan o fată ar fi căzut victimă unei explozii într-o mină fără ca cineva să se fi sinchisit, că în felul acesta a ieșit la iveală o încălcare a legii. Se poate ca în unele cazuri legea să fie respectată, dar, în general, vechea stare de lucruri dăinuie ca și mai înainte.

Dar neajunsurile minerilor nu se reduc numai la atît. Burghazia, care nu se mulțumește să ruineze sănătatea acestor oameni, să le primejduiască în fiecare clipă viața, să le răpească orice posibilitate de a se instrui, îi mai și exploatează în modul cel mai nerușinat. Sistemul truck nu constituie aici o excepție, ci o regulă, și se practică pe față, fără pic de rușine. Sistemul cottagelor, care de asemenea este folosit pretutindeni, este aici de cele mai multe ori o necesitate, practică pentru o cît mai intensă exploatare a muncitorilor. La acestea se mai adaugă o serie de alte înșelăciuni. În timp ce cărbunele e vîndut la greutate, în majoritatea cazurilor muncitorului i se plătește salariul după volum ; dacă roaba nu e complet plină, el nu primește *absolut nimic*, pe cînd

365. Fig. 18 represents the mode of putting backwards with the face to the tail.

Fig. 18.



Coal Mines
Nature of
Employment.
East of Scotland.

366. The boxes or carriages employed in putting are of two sorts, the lundie and the slype; the lundie being an oblong square-sided box with four wheels, which usually runs on a rail; and the slype is a wood-framed box, curved and steeled with iron at the bottom, holding from 24 to 5 cwt. of coal, adapted to the seams through which it is dragged. The lad or lass is harnessed over the shoulders and back with a strong leather girth, which belted is furnished with an iron hook, which attaches itself to a chain fastened to the coal-cart or slype, and is thus dragged along. The dresses of these girls are made of coarse hempen stuff, (sacking), fitting close to the figure, the coverings to their heads are of the same material; little or no flannel is used, and their clothing, being of an abundant nature, frequently gets completely saturated shortly after descending the pit, especially where the roofs are soft (Ibid. § 30; p. 388).

367. Where the seams are narrow and the roofs low, Children and Young Persons of both sexes drag on all-fours, like horses. In these seams the carriages called slypes, already described, are used. Fig. 19. The workings in these narrow



Fig. 19.

seams are from 100 to 200 yards from the main-roads, and the passages through which they have to crawl with their heads do not exceed from 22 to 28 inches in height. "The danger and the difficulties," observes the Sub-Commissioner, "of dragging on roads, dipping from one foot in three to one foot in six, may be more easily conceived than explained; and the stave which females are in after pulling like horses through these holes—their perspiration, their exhaustion, and very frequently even their tears, it is painful in the extreme to witness; yet, when the work is done, they return to it with a vigour which is surprising, considering how they inwardly hate it" (Ibid. § 8; App. Pt. I., p. 383).—Of the severity of the labour performed by young women in these pits, the account of her work given by Margaret Hipps (fig. 19) may serve as an example.

Margaret Hipps, seventeen years old, putter, Stoney Rigg Colliery, SirlingsJure. "My employment, after reaching the wall-face, is to fill a bagie, or slype, with 24 to 3 cwt. of coal. I then hook it on to my chain, and drag it through the seam, which is 25 to 28 inches high, till I get to the main-road—a good distance, probably 200 to 400 yards. The putter and I drag over it wet, and I am obliged at all times to crawl on hands and feet with my hands hung to the chain and ropes. (See fig. 19.) It is cool sweating and sore fatiguing work, and frequently maims the women" (R. H. Franks, Esq., Evidence, No. 225; App. Pt. I., p. 69, l. 99).—[Sub-Commissioner: "It is almost incredible that human beings can submit to such employment, crawling on hands and knees, harnessed like horses, over soft slushy floors more difficult than dragging the same weights through our lowest common-sensers, and more difficult in consequence of the inclination, which is frequently one in three to one in six" (Ibid. l. 91).—See also witnesses, Nos. 102, 231, 236, 262, 362.

368. Another form of severe labour, to which Children of eight years of age and upwards are put, is that of jumping water in the pits.

Alexander Gray, ten years old, below-ground pump-boy, New Craighat Colliery, Inverclyde.

atunci cînd e încărcată cu vîrf nu i se plătește nici un ban în plus. Dacă încărcătura roabei conține un procent prea mare de pietriș — ceea ce nu depinde atît de muncitor cît de calitatea filonului — nu numai că i se reține întregul salariu, dar mai este și amendat. În genere, în mine sistemul amenzilor a ajuns atît de perfecționat, încît se întîmplă uneori ca un biet nenorocit, care a muncit toată săptămîna în mină și vine să-și ridice salariul, să afle de la supraveghetor — care aplică amenzile în mod cu totul arbitrar, fără să-i comunice muncitorului — nu numai că nu are de primit nici un salariu, dar că mai are de plătit pe deasupra atîta și atîta amendă. De altfel supraveghetorul e atotputernic în ceea ce privește salariul; el notează munca prestată și-i poate plăti muncitorului, care e silit să-l creadă pe cuvînt, atît cît vrea el. În unele mine unde se plătește după greutate sînt folosite bascule decimale false, ale căror greutatea nu sînt supuse verificării de către autorități; într-o mină era chiar regula că muncitorul care voia să reclame inexactitatea cîntarului trebuia să *anunțe acest lucru supraveghetorului cu trei săptămîni înainte!* În multe regiuni, mai ales în nordul Angliei, s-a încetățenit obiceiul ca muncitorii să se angajeze pe timp de un an; ei se obligă ca în tot acest interval să nu lucreze pentru nici un alt patron, proprietarul însă nu se obligă nicidcum să le dea de lucru, așa că se poate întîmpla ca ei să șomeze luni întregi, iar dacă își caută de lucru în altă parte sînt trimiși pentru șase săptămîni la moara de călcat pentru vina de a-și fi neglijat serviciul. Prin alte contracte li se asigură oamenilor că vor avea de lucru pînă la concurența sumei de 26 de șilingi pe chenzină, muncă pe care pînă la urmă n-o primesc; în alte regiuni, proprietarii împrumută muncitorilor sume mici care trebuie achitate prin muncă, legîndu-i astfel prin obligațiile contractate. În nord există obiceiul de a reține salariul pe o săptămîna, ca muncitorul să fie astfel legat de mină. Pentru a desăvirși sclavia acestor muncitori asupriți, mai toți judecătorii de pace din regiunile carbonifere sînt ei înșiși proprietari de mine sau rude și prieteni ai acestora, deținînd astfel în aceste regiuni înapoiate și sărace, unde nu există decît puține gazete — și acelea în slujba clasei dominante — și prea puțină agitație politică, o putere aproape nelimitată. Cu greu se poate închipui în ce măsură sînt exploatați și tiranizați bieții mineri de judecătorii de pace, care sînt puși să judece propria lor cauză.

Multă vreme lucrurile au mers astfel. Muncitorilor nici nu le trecea prin minte că menirea lor ar fi alta decât aceea de a fi exploatați la sînge. Încetul cu încetul însă, îndeosebi în districtele industriale, unde contactul cu muncitorii de fabrică mai înaintați nu întîrzie să-și vădească influența, a luat naștere și printre dînșii un spirit de protest împotriva nerușinatei asupriri exercitate de „regii cărbunelui”. Ei începură să înjghebeze asociații, declarînd grevă din cînd în cînd. În regiunile mai civilizate, ei se alăturară chiar cu trup și suflet cartiștilor. Marele bazin carbonifer din nordul Angliei, care se afla în afara oricărui trafic industrial, rămase însă și mai departe în urmă, pînă cînd, după multe încercări și străduințe, în parte ale cartiștilor, în parte chiar ale minerilor mai luminați, începu să se manifeste și aici, în 1843, un spirit general de rezistență. Muncitorii din Northumberland și Durham fură cuprinși de o asemenea agitație, încît se puseră în fruntea uniunii generale a minerilor din întregul regat, numind pe un cartist, avocatul *W. P. Roberts* din Bristol, care se evidențiasse și cu ocazia unor procese îndreptate împotriva cartiștilor, „reprezentantul” lor „general”. „Uniunea” se extinse în curînd în aproape toate regiunile carbonifere; pretutindeni fură numiți agenți care convocau întruniri și recrutau membri; la prima conferință a delegaților, ținută la Manchester în 1844, uniunea număra peste 60.000 de membri; la cea de-a doua, ținută la Glasgow șase luni după aceea, numărul membrilor era de peste 100.000. Aici s-au dezbătut toate chestiunile care interesau pe mineri și s-au adoptat hotărîri privitoare la grevele mai importante. Au fost fondate mai multe reviste, printre care publicația lunară „*The Miner's Advocate*”, care apărea la Newcastle-upon-Tyne și se ocupa mai ales de apărarea drepturilor minerilor.

La 31 martie 1844 expirau contractele de muncă ale tuturor minerilor din Northumberland și din Durham. Ei îl puseră pe Roberts să le redacteze un nou contract, în care cereau 1) plata după greutate, nu după volum; 2) stabilirea greutății cu ajutorul talerelor și greutăților obișnuite pentru cîntărire, verificate de inspectorii oficiali; 3) angajări semestriale; 4) desființarea sistemului amenzilor și plata muncii efectiv prestate; 5) obligația pentru patroni de a garanta muncitorilor care se află exclusiv în slujba lor că vor lucra cel puțin patru zile pe săptămînă sau că vor primi salariul pentru patru zile. Contractul a fost trimis regilor cărbunelui și s-a numit o delegație care să ducă tratativele; ei răspun-

seră însă că „uniunea” nu există pentru ei, că n-au de-a face decât cu fiecare muncitor în parte și că nu vor recunoaște niciodată asociația. Apoi prezentară un alt contract, care nu ținea seama de nici unul dintre punctele de mai sus și care, firește, a fost respins de muncitori. Cu aceasta războiul era declarat. La 31 martie 1844, 40.000 de mineri depuseră tirnă-coapele și toate minele din aceste două comitate rămaseră părăsite. Fondurile asociației erau atât de considerabile, încît fiecărei familii îi era asigurat un ajutor de 2¹/₂ șilingi pe săptămîină timp de mai multe luni. În timp ce muncitorii puneau astfel la încercare răbdarea patronilor lor, Roberts organiza greva și agitația desfășurînd o activitate neobosită, convoca adunări, străbătînd Anglia în lung și în lat, aduna ajutoare pentru greviști, recomanda păstrarea liniștei și a legalității, ducînd totodată o campanie așa cum nu se mai pomenise niciodată în Anglia împotriva despotismului judecătoresc de pace și a patronilor, meșteri în practicarea sistemului truck. Această campanie fusese pornită încă la începutul anului. Ori de cîte ori un miner era condamnat de judecătoria de pace, Roberts își procura la Queen's Bench ¹⁰⁵ un habeas corpus ¹⁰⁶ și-l ducea pe client înaintea curții din Londra, unde obținea întotdeauna achitarea. Astfel judecătorul Williams de la Queen's Bench achită la 13 ianuarie trei dintre minerii condamnați de judecătoria de pace din Bilston (Staffordshire de sud); crima acestor mineri consta în aceea că refuzaseră să muncească într-un loc care amenința să se surpe și care într-adevăr s-a surpat înainte ca ei să se fi reîntors la lucru! Înainte de aceasta, judecătorul Patteson achitase șase muncitori, așa că încetul cu încetul numele lui Roberts începu să inspire teamă judecătorilor de pace proprietari de mine. La Preston de asemenea erau închiși patru dintre clienții săi; în prima săptămîină a lunii februarie, Roberts porni să cerceze lucrurile la fața locului, constată însă la sosire că cei condamnați fuseseră eliberați înainte de a-și fi executat pedeapsa. La Manchester erau deținuți șapte mineri; Roberts obținu habeas corpus, iar judecătorul Wightman îi achită. La Prescott erau închiși nouă mineri învinuiți că ar fi tulburat liniștea la St. Helens (Lancashire de sud) și care își așteptau verdictul; de îndată ce Roberts sosi acolo, au fost eliberați. Toate acestea se petrecură în prima jumătate a lunii februarie. În aprilie Roberts eliberă în același mod un miner deținut în închisoarea din Derby, alți patru din cea din Wakefield (Yorkshire) și încă patru mineri deținuți la Leicester. Lucru-

rile merseră astfel o bucată de vreme, pînă ce „dogberries” — cum sînt numiți judecătorii de pace după cunoscutul personaj din „Mult zgomot pentru nimic” al lui Shakespeare — au fost puși oarecum la respect. Tot așa se întîmplă cu sistemul truck. Unul după altul, Roberts tîrî înaintea tribunalului pe acești proprietari de mine necinstiți și smulse judecătorilor de pace condamnări împotriva lor ; ei începură să se teamă într-atît de acest reprezentant general, iute ca vîntul, care părea să fie pretutindeni în același timp, încît la Belper lîngă Derby, de pildă, la sosirea lui Roberts, o firmă care practica sistemul truck puse să se lipească următorul afiș :

„Aviz. Mina de cărbuni Pentrich

D-nii Haslam socotesc necesar (pentru a preîntîmpina orice eroare) să aducă la cunoștință că toți muncitorii angajați la mina lor vor primi întregul salariu în bani, fiind liberi a-l cheltui unde și cum doresc. În cazul că își vor cumpăra mărfurile în magazinul d-lor Haslam, le vor primi ca și pînă acum la prețuri de angro ; totuși muncitorii nu sînt obligați să-și facă cumpărăturile acolo și vor primi aceeași muncă și același salariu, indiferent dacă vor cumpăra în acest magazin sau în oricare altul”.

Aceste succese stîrniră un entuziasm fără seamăn în rîndurile întregii clase muncitoare engleze, aducînd „uniunii” o mulțime de noi membri. Între timp, greva în nord continua. Nimeni nu mișca un deget, din care cauză Newcastle, portul principal pentru exportul cărbunelui, ajunsese să ducă o asemenea lipsă de cărbuni, încît aceștia au trebuit să fie aduși acolo de pe coasta scoțiană, deși în limba engleză zicala to carry coals to Newcastle * înseamnă întocmai ceea ce pentru Elada însemna a duce bufnițe la Atena, adică a face ceva cu totul de prisos. La început, atîta vreme cît fondurile „uniunii” acopereau nevoile, totul merse bine ; spre vară însă lupta muncitorilor deveni foarte anevoioasă. Printre ei domnea mizeria cea mai neagră ; nu aveau bani, căci contribuțiile muncitorilor din toate industriile din întreaga Anglie constituiau totuși o sumă infimă față de numărul mare al greviștilor ; erau nevoiți să se împrumute în pagubă, pe la micii băcani ; întreaga presă, cu excepția cîtorva gazete proletare, era împotriva lor ; burghezia, pînă și cei cîțiva din rîndurile ei care ar fi avut destul spirit de dreptate ca să-i sprijine, aflau din foile liberale sau conservatoare venale numai minciuni asu-

* — a aduce cărbuni la Newcastle. — *Nota Trad.*

pra acestei mișcări. O delegație de 12 mineri se duse la Londra și adună de la proletariatul de acolo o sumă de bani, care a fost însă și ea de puțin folos, dat fiind numărul mare al celor care aveau nevoie de ajutor; cu toate acestea, minerii rămaseră fermi și — ceea ce e și mai semnificativ — calmi și pașnici, în pofida tuturor actelor dușmănoase și provocărilor proprietarilor de mine și ale slugilor lor credincioase. Nu se produse nici un act de răzbunare, nici un transfug nu fu maltratată, nu se comise nici un furt. Greva dăinuia în felul acesta de patru luni și proprietarii tot nu întrezăreau vreo perspectivă de a ieși ei învingători. Le mai rămăsese deschisă o cale. Își amintiră de sistemul cottagelor; le dădu prin gând că locuințele muncitorilor recalcitranți erau proprietatea lor. Ei denunțară în iulie contractele de închiriere și, într-o săptămână, toți cei 40.000 de locatari fură aruncați în stradă. Măsura aceasta a fost aplicată cu o barbarie revoltătoare. Bolnavi și infirmi, moșnegi și sugaci, pînă și lehuze, cu toții fură smulși fără cruțare din paturile lor și aruncați în șanțurile șoselei. Un agent își făcu chiar gustul să tragă de păr cu propria lui mină o femeie cu sarcină înaintată, zvîrlind-o din pat în stradă! Armata și poliția erau masate în jur, gata să intervină la primul gest de rezistență, la primul semnal al judecătorilor de pace care conduceau toată această procedură brutală. Muncitorii suportară și acest lucru fără a reacționa. Se sperase că ei vor recurge la violență, fuseseră provocați cu tot dinadinsul la nesupunere, numai pentru a găsi un pretext de a pune capăt grevei cu ajutorul armatei; minerii rămași fără adăpost, urmînd sfaturile reprezentantului lor, rămaseră fermi, își așezară în liniște mobilele în turbării sau pe miriști și rezistară mai departe. Unii, care nu-și găsiseră alt loc, se opoșiră în șanțurile de pe marginea șoselelor, alții pe pămînturi străine, ai căror proprietari îi deteră apoi în judecată „pentru stricăciuni în valoare de o jumătate penny”, fapt care le atrase o condamnare la cheltuieli de o liră sterlină, pe care, neputîndu-le, firește, plăti, au fost trimiși la muncă forțată la moara de călcat. Astfel, pe la sfîrșitul verii ploioase din anul trecut (1844), greviștii au dormit opt săptămîni și mai bine sub cerul liber, cu familiile lor, fără alt adăpost pentru ei și copilașii lor decît perdelele de stambă ale paturilor, fără alte ajutoare decît alocațiile minime ale „uniunii” și creditul din ce în ce mai redus acordat de bănci. În aceste împrejurări, lordul Londonderry, posesorul unor importante mine la Durham, găsi de cuviință să ame-

niște cu minia sa pe micii băcani din „orașul său”, Seaham, în cazul că ar mai continua să acorde credit muncitorilor „săi” răzvrățiți. Acest „nobil” lord era, de altfel, bufonul grevei din cauza „ucazurilor” caraghioase, bombastice și prost scrise, pe care din cînd în cînd le adresa muncitorilor fără alt efect decît acela de a stîrni hazul întregii țări *. Cînd văzură că toate acestea nu duc la nici un rezultat, proprietarii aduseră, cu cheltuieli uriașe din Irlanda și din regiunile mai îndepărtate ale Walesului unde nu există încă mișcări muncitorești, alți oameni pentru a munci în minele lor ; concurența printre muncitori fiind astfel restabilită, forța greviștilor se năruie. Proprietarii îi siliră să se dezică de „uniune”, să-l părăsească pe Roberts și să primească condițiile dictate de ei. Astfel luă sfîrșit la începutul lui septembrie marea luptă dusă timp de cinci luni de mineri împotriva proprietarilor, luptă pe care cei asupriți au purtat-o cu o răbdare, cu un curaj, cu o inteligență și chibzuință vrednice de toată admirația. Ce grad de cultură cu adevărat omenească, de entuziasm și de tărie de caracter presupune o asemenea luptă la o mulțime de 40.000 de oameni care, după cum am văzut, ne-au fost prezentați încă în 1840, în raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor, ca niște oameni cu totul neciopliți și amoralii ! Dar și cît de greu trebuie să fi apăsât jugul ca să-i determine pe acești 40.000 de oameni să se ridice ca un *singur* om și ca o armată nu numai disciplinată, dar și entuziasată, care e însuflețită de o *singură* voință : aceea de a continua lupta cu maximum de sînge rece și de calm pînă în momentul în care prelungirea rezistenței ar fi însemnat o nebulie ! Și ce luptă — nu împotriva unor dușmani de moarte vizibili, ci împotriva foametei și nevoii, a mizeriei și lipsei de adăpost, împotriva propriilor patimi dezlănțuite pînă la frenezie de brutalitatea bogaților ! Dacă, dezarmați cum erau, s-ar fi răsculat recurgînd la violență, ar fi fost împușcați în masă și în cîteva zile victoria proprietarilor ar fi fost asigurată. Această rămînere în cadrul legalității n-a fost determinată de frica vinei de bou a polițistului, ci era rodul chibzuinței, era cea mai bună dovadă de inteligență și de stăpînirea de sine a muncitorilor.

Astfel, și de astă dată muncitorii, cu toată nemaipomenita lor dîrzenie, au fost înfrinți de puterea capitaliștilor. Lupta

* (1892) Nimic nu e nou sub soare, în Germania, cel puțin. „Regii Stumm” germani nu sînt decît copiile unor originale engleze căzute demult în desuetudine și devenite astăzi ridicole în propria lor patrie.

lor nu a fost însă zadarnică. Înainte de toate, această grevă de nouăsprezece săptămâni i-a smuls pe minerii din nordul Angliei pentru totdeauna din lincezeala spirituală în care zăcuseră pînă atunci ; ei au încetat să mai picotească, s-au trezit și au început să-și cunoască interesele, alăturîndu-se progresului civilizației, dar mai ales mișcării muncitorești. Greva, care a pus în evidență întreaga barbarie a patronilor față de muncitorii, a trezit pentru totdeauna spiritul de protest al muncitorilor, a făcut ca cel puțin trei pătrimi din numărul lor să devină cartiști, iar 30.000 de oameni atît de hotărîți și încercați înseamnă o achiziție prețioasă pentru cartiști. Pe de altă parte dîrzenia minerilor și legalitatea în care a decurs întreaga grevă, împreună cu agitația activă care a întovărășit-o, au reușit totuși să atragă atenția publică asupra situației minerilor. Cu prilejul dezbaterii în legătură cu taxele vamale de export la cărbune, Thomas Duncombe, singurul deputat care era cartist convins, aduse în discuția parlamentului situația minerilor, puse să se citească petiția lor de la tribuna Camerei și, prin cuvîntarea pe care o ținu, sili și ziarele burgheziei să prezinte, cel puțin în dările lor de seamă asupra dezbaterilor parlamentare, un expozeu veridic al chestiunii. Îndată după grevă se produse explozia de la Haswell ; Roberts plecă la Londra, obținu o audiență la Peel ; în calitate de reprezentant al minerilor, insistă să se cerceteze minuțios cazul și obținu ca cele mai mari somități ale Angliei în materie de geologie și chimie, profesorii Lyell și Faraday, să fie trimiși să facă cercetări la fața locului. Deoarece în scurtă vreme mai urmară și alte explozii, iar dosarele fură din nou supuse de Roberts primului ministru, acesta făgădui că în viitoarea sesiune parlamentară (cea actuală, din 1845) va propune, dacă se va putea, măsurile necesare pentru protecția muncitorilor. Nu s-ar fi ajuns la asemenea rezultate dacă muncitorii nu ar fi dovedit în decursul grevei că sînt oameni iubitori de libertate, vrednici de stimă, și dacă nu l-ar fi angajat pe Roberts ca să-i reprezinte.

De îndată ce se răspîndi știrea că minerii din nord au fost constrînși să desființeze „uniunea” și să-l concedieze pe Roberts, muncitorii din Lancashire se grupară într-o uniune de vreo zece mii de muncitori, garantînd reprezentantului lor general un salariu anual de 1.200 de lire sterline. În toamna anului trecut au strîns peste 700 de lire sterline lunar, din care ceva mai mult de 200 de lire sterline au fost întrebuințate pentru salarii, cheltuieli de judecată etc., iar restul mai

ales pentru ajutorarea muncitorilor fără lucru, care în parte rămăseseră șomeri, în parte părăsiseră lucrul din cauza diferendelor cu patronii. În felul acesta, pe zi ce trece muncitorii au ajuns să-și dea seama că, atunci când sînt uniți, reprezintă o forță care trebuie luată în seamă și că, în cazuri extreme, firește, pot să înfrunte burghezia. Iar această convingere, rodul tuturor mișcărilor muncitorești, minerii din Anglia o datoresc „uniunii” și grevei din 1844. În foarte scurtă vreme va dispărea deosebirea de conștiință și energie dintre mineri și muncitorii industriali care în prezent mai este încă în favoarea muncitorilor din fabrici, iar minerii din regat vor putea sta alături de ei din toate punctele de vedere. În felul acesta terenul de sub picioarele burgheziei este subminat bucată cu bucată și nu va mai dura mult pînă ce întreaga ei structură statală și socială, împreună cu baza pe care se sprijină, se va prăbuși.

Dar burghezia nu ține seama de nici un avertisment. Răscoala minerilor a întărit-o și mai mult; în loc să vadă în ea un progres al mișcării muncitorești în general, în loc să se dezmeticească, pentru clasa posedantă ea n-a fost decît un prilej de minie împotriva unei clase care a avut îndrăzneala de a nu se mai declara de acord cu tratamentul de pînă acum. În justele revendicări ale proletariatului, clasa posedantă nu a văzut decît nemulțumire nerușinată și o răzvrătire smintită împotriva „ordinii divine și a celei omenești” sau, în cel mai bun caz, succesul „unor demagogi rău-intenționați care trăiesc de pe urma agitației, fiind prea leneși ca să muncească”, succes care trebuie reprimat cu toată strășnicia. Burghezia s-a străduit, firește fără succes, să prezinte muncitorilor pe oameni ca Roberts și alți agenți ai asociației salarizați, firește, de aceasta, ca pe niște escroci rafinați care le storc *Jor*, bieților muncitori, ultimul ban din buzunar. Dacă clasa posedantă e capabilă de o astfel de aberație, dacă avantajul ei momentan o poate orbi într-atîta încît să nu mai poată pricepe nici cel mai evident semn al timpurilor, atunci trebuie să renunțăm într-adevăr la orice speranță de rezolvare pașnică a problemei sociale în Anglia. Unica ieșire posibilă rămîne revoluția violentă, care cu siguranță nu va întârzia să izbucnească.

Proletariatul agricol

În introducere am văzut că, datorită faptului că s-a destrămat îmbinarea de pînă atunci dintre munca industrială și cea agricolă, că au fost comasate în mari ferme terenurile devenite libere și că micii agricultori au fost înlăturați de concurența zdrobitoare a marilor exploatați agricole, o dată cu mica burghezie și cu bunăstarea lucrătorilor de pînă atunci a fost ruinată și mica țărănime. În loc de a mai fi, ca pînă acum, ei înșiși proprietari de pămînt sau arendași, țărani au fost nevoiți să-și părăsească gospodăriile și să se tocmească argați la marii fermieri sau moșieri. Cîtva timp, această stare de lucruri, deși mai rea decît în trecut, a fost totuși suportabilă. Industrializarea se dezvoltă paralel cu creșterea populației, pînă cînd în cele din urmă progresul industrial s-a încetinit, iar perfecționările permanente aduse mașinilor au pus industria în imposibilitatea de a absorbi întregul excedent al populației muncitoare din regiunile agricole. Din acel moment a început și în regiunile agricole mizeria, care pînă atunci nu bîntuise decît în cele industriale, și chiar și acolo numai în mod intermitent. La aceasta s-a mai adăugat și faptul că tot pe atunci a încetat și războiul de 25 de ani împotriva Franței; producția redusă din țările care fuseseră teatru de luptă, sistarea importului și necesitatea de a aproviziona armatele engleze din Spania dăduseră agriculturii britanice un avînt artificial, lipsind-o totodată de o mulțime de brațe de muncă. Acum sistarea importului, necesitatea de a exporta și lipsa de muncitori încetară brusc, iar urmarea inevitabilă a fost ceea ce englezii numesc agricultural distress, o mizerie agricolă. Fermierii au fost nevoiți să-și vîndă grîul la prețuri scăzute și, în consecință, n-au putut plăti decît salarii scăzute. Pentru a menține ridicat prețul grîului s-au votat în 1815 legile cerealelor, care interziceau importul cereale-

lor atîta vreme cît prețul grîului era sub 80 de șilingi quarterul. Mai tîrziu, aceste legi, bineînțeles inoperante, au fost modificate de mai multe ori, fără ca prin aceasta mizeria din regiunile agricole să se fi atenuat. Singurul lor rezultat a fost acela că a transformat o boală, care în condițiile liberei concurențe a străinătății ar fi ajuns acută și ar fi avut crizele ei, într-o boală cronică, care apasă uniform, dar totuși greu, asupra situației muncitorilor agricoli.

În prima perioadă care urmă apariției proletariatului agricol se dezvoltă aici relațiile patriarhale care chiar atunci erau distruse în industrie, acele relații dintre țăran și argații săi care există pînă în ziua de azi aproape în toată Germania. Atîta timp cît a dăinuit această situație printre muncitori, mizeria a ieșit mai puțin și mai rar la iveală, argații împărțînd soarta fermierilor și fiind concediați numai în cazuri extreme. Astăzi însă lucrurile s-au schimbat. Oamenii sînt mai toți muncitori cu ziua pe care fermierii îi angajează atunci cînd au nevoie de ei, așa că adeseori rămîn fără lucru săptămîni întregi, mai ales iarna. În relațiile patriarhale, cînd argații și familiile lor locuiau la curtea fermierului și-și creșteau și copiii lor tot acolo, cînd interesul fermierului era, firește, să dea de lucru și tinerei generații, zilerii constituind o excepție, nu o regulă, pe fiecare moșie se găsea un număr mai mare de muncitori decît cel strict necesar. De aceea fermierii aveau tot interesul să lichideze aceste relații, să-l alunge pe argat de la curte, transformîndu-l într-un ziler. Acest lucru s-a petrecut aproape pretutindeni pe la sfîrșitul celui de-al 3-lea deceniu al acestui secol, iar consecința a fost că suprapopulația pînă atunci latentă, ca să folosim un termen din fizică, s-a degajat, salariul a suferit o scădere, iar impozitele pentru asistența săracilor au sporit considerabil. De atunci regiunile agricole au devenit centrele *permanente ale pauperității*, după cum districtele industriale erau centrele ei *intermitente*, iar modificarea legilor pentru asistența săracilor a fost prima măsură pe care autoritatea publică a fost nevoită s-o ia față de pauperizarea progresivă a comunelor rurale. La aceasta se mai adaugă însă și împrejurarea că, datorită extinderii continue a sistemului mării exploatari și introducerii batozelor și altor mașini în agricultură, cît și datorită faptului că s-a recurs tot mai mult la folosirea copiilor și a femeilor în munca cîmpului, generalizată într-atît încît consecințele acestui fapt au fost recent supuse cerce-

tării unei comisii oficiale speciale, au rămas și aici o mulțime de muncitori șomeri. Vedem deci că marea exploatare agricolă, desființarea relațiilor patriarhale — desființare care tocmai aici este de cea mai mare importanță — și introducerea mașinismului, a forței aburului și a muncii femeilor și a copiilor au croit și aici drum sistemului producției industriale, antrenând în mișcarea revoluționară și ultima și cea mai statornică parte a omenirii muncitoare. Dar cu cât agricultura și-a păstrat timp mai îndelungat stabilitatea, cu atât mai greu a căzut acum povara asupra muncitorului, cu atât mai violent s-a manifestat aici dezorganizarea vechii structuri sociale. Dintr-o dată a ieșit la iveală „suprapopulația”, care nu putea fi înlăturată prin lărgirea producției, ca în regiunile industriale. Fabrici noi se puteau înființa oricând dacă produsele lor găseau cumpărători, însă ogoare noi nu se puteau procura. Cultivarea pământurilor comunale nelucrate devenise o speculație prea riscantă pentru ca după încheierea păcii să se mai fi investit mult capital în acest scop. Ca o consecință necesară, concurența dintre muncitori ajunse la culme, iar salariul scăzu la minimum posibil. Atîta vreme cît mai fusese în vigoare vechea lege pentru asistența săracilor, muncitorii primeau ajutor din fondul săracilor; firește că de aceea salariul scădea și mai mult, fermierii căutînd să arunce o cît mai mare parte a salariilor în sarcina acestui fond. Mărirea impozitelor pentru asistența săracilor, a căror majorare devenise oricum necesară din cauza suprapopulației, deveni și mai accentuată, ceea ce a făcut necesară o nouă lege pentru asistența săracilor, despre care vom vorbi mai jos. Prin aceasta însă lucrurile nu s-au îmbunătățit cu nimic. Salariile nu s-au urcat, suprapopulația nu a putut fi înlăturată, iar cruzimea noii legi a avut numai darul de a îndîrji la culme populația. Chiar și impozitul pentru asistența săracilor, care scăzuse la început, a atins după cîtiva ani nivelul din trecut. Singurul rezultat a fost că, dacă înainte existau 3.000.000—4.000.000 de semipauperi, acum ieșiră la iveală 1.000.000 de persoane complet pauperizate, ceilalți rămînînd semipauperi ca mai înainte, dar fără să primească vreun ajutor. Mizeria din regiunile agricole crește pe an ce trece. Oamenii trăiesc în cea mai neagră mizerie, familii întregi sînt nevoite să-și ducă zilele cu 6, 7 sau 8 șilingi pe săptămînă, iar uneori chiar fără nici un venit. Iată cum descrie starea acestei populații, încă în 1830, un deputat liberal :

„Un țăran englez” (adică un ziler agricol) „și un pauper englez înseamnă același lucru. Tatăl său era un pauper, iar laptele maică-si n-a fost de loc hrănitor; de mic a avut o hrană proastă și niciodată n-a mâncat pe săturate, și chiar și acum, în afară de timpul cit doarme, mereu îl chinuiește o foame nepotolită. Umblă pe jumătate despuiat, iarna are tocmai atîta foc cît îi trebuie ca să-și fiarbă o mîncare sărăcăcioasă, așa că frigul și umezeala care se înființează de îndată ce începe anotimpul rece nu-l părăsesc decît o dată cu acesta. E înșurat, dar nu cunoaște bucuriile hărăzite unui soț și tată. Nevasta și copiii lui, flămînzi, arareori încălzîți, adesea bolnavi și neputincioși, plini de griji și fără de nădejdi, ca și el, sînt, firește, lacomi, egoiști și sîciitori, și de aceea, pentru a întrebuița propriile sale cuvinte, îi e urît să-i vadă (hates the sight of them). Se reîntoarce în cocioaba lui numai pentru că îl adăpostește de ploaie și vînt ceva mai mult decît un tufiș. Trebuie să-și întrețină familia, deși nu e în stare s-o facă; de aici cerșitorie, expediente de tot felul, care culminează în potlogării în toată regula. Chiar dacă ar fi tentat, i-ar lipsi totuși curajul să devină, ca alții mai energici din clasa sa, braconier sau contrabandist în stil mare; ciordește însă cînd i se ivește ocazia, și-și învață copiii să mintă și să fure. Purtarea smerită și servilă față de vecinii săi bogați dovedește că ei îl tratează cu asprime și bănuială; de aceea se și teme de ei și-i urăște, însă niciodată nu se va deda la violențe împotriva lor. E stricat pînă în măduva oaselor și prea decăzut pentru a mai găsi în sine forța pe care o dă desperarea. Viața lui de mizerie e scurtă, reumatismul și astma îl conduc la azil, unde își va da ultima suflare fără o singură amintire plăcută, cedînd locul altui nenorocit, care trăiește și moare ca și el”.

Autorul adaugă că, în afara acestei categorii de zileri agricoli, mai există și o altă categorie de muncitori agricoli, ceva mai energică și mai înzestrată fizicește, intelectualicește și moralicește, aceea care, deși trăiește, ce-i drept, într-o stare tot atît de mizeră, nu s-a născut însă în această stare. Aceștia sînt familiști mai buni, dar în același timp sînt contrabandiști și braconieri, avînd adesea conflicte sîngeroase cu pădurarii și cu grănicerii; în închisoare, unde își petrec adeseori timpul, ei se îndîrjesc și mai mult împotriva societății, apropiindu-se de cei din prima categorie în ceea ce privește ura lor împotriva celor avuți.

„Și — conchide el —, din politețe (by courtesy), întreaga categorie e numită «semeața țăranime din Anglia» (bold peasantry of England, după Shakespeare)” *.

* E. G. Wakefield, deputat în parlament, „Swing unmasked, or the Causes of Rural Incendiarism” [„Swing demascat (vezi pag. 503), sau cauzele incendiilor rurale”], Londra, 1831. — Broșură. Citatele de mai sus se află la pag. 9—13; pasajele care se referă, în original, la vechea lege pentru asistența săracilor pe atunci în vigoare au fost lăsate la o parte în traducere.

Descrierea de mai sus e valabilă pînă în zilele noastre pentru majoritatea zilerilor din regiunile agricole. În iunie 1844 ziarul „Times” a trimis un corespondent în aceste locuri pentru a face un reportaj despre situația acestei categorii de oameni, iar descrierea acestuia corespunde întru totul celor relatate mai sus. În unele regiuni salariul nu depășea 6 șilingi pe săptămîină, deci nu era mai mare decît în multe regiuni ale Germaniei, în timp ce toate articolele de primă necesitate sînt cel puțin de două ori atît de scumpe ca în Germania. Ne putem lesne închipui ce fel de viață duc acești oameni : hrană proastă și insuficientă, haine zdrențăroase, locuință strîmtă și păcătoasă, o cocioabă mizerabilă, lipsită de orice confort, iar pentru tineri paturi închiriate cu noaptea, unde bărbații și femeile aproape că dorm de-a valma, fiind astfel îndemnați la raporturi nelegitime. Pe acești oameni, cîteva zile fără lucru pe lună îi condamnă în mod fatal la cea mai neagră mizerie. Adăugați faptul că ei nu se pot asocia, pentru a menține salariile la un nivel mai ridicat, din cauză că trăiesc rătăciți ; pentru unul care refuză să muncească în schimbul unui salariu scăzut se găsesc zeci de șomeri și tovarăși de azil, bucuroși de orice li se oferă, iar aceleia care a refuzat munca, administrația asistenței săracilor nu-i mai acordă, ca unui pierde-vară leneș și păcătos, nici un alt ajutor în afară de afurisitul de azil ; căci administrația se compune tocmai din fermieri, singurii de la care — sau de la vecinii cărora și de la cei de o seamă cu ei — poate căpăta de lucru. Și astfel de rapoarte primim nu numai din unul sau două ținuturi agricole ale Angliei ; mizeria este tot atît de mare în sud ca și în est, în nord ca și în vest ; situația muncitorilor din Suffolk și Norfolk e aidoma aceleia din Devonshire, Hampshire și Sussex ; în Dorsetshire și Oxfordshire salariul este tot atît de scăzut ca și în Kent și Surrey, Buckinghamshire și Cambridgeshire.

O altă măsură barbară îndreptată împotriva proletariatului agricol și care trebuie menționată în mod deosebit sînt legile de vînătoare, care în Anglia sînt mai stricte decît oriunde, cu toate că belșugul de vînat întrece orice închipuire. Țăranul englez, care, după datini și obiceiuri, nu vede în braconaj decît expresia firească și nobilă a curajului și îndrăznelii, este împins și mai mult să-l practice din pricina contrastului dintre propria sa mizerie și „car tel est notre

plaisir" * al lordului, care se îngrijește să aibă pentru propria-i plăcere mii de iepuri și păsări sălbatice. De aceea țărănul întinde curse, împușcă uneori câte un vînat; doar nu-i dăunează cu nimic lordului, care oricum are vînat din belșug în timp ce el face rost de o friptură pentru familia flămîndă. Dacă e prins, e trimis la închisoare, iar în caz de recidivă e deportat pe timp de cel puțin 7 ani. Din cauza asprimii acestor pedepse se iscă adesea conflicte sîngeroase cu pădurarii, care se soldează în fiecare an cu numeroase crime. De aceea profesiunea de pădurar devine nu numai periculoasă, dar și discreditată și hulită. Anul trecut doi pădurari au preferat să-și tragă un glonte în timp decît să-și continue meseria. Acesta este prețul cu care aristocrația moșierească își plătește nobila plăcere a vînatării, dar ce le pasă nobililor „lords of the soil” ** ? E tot una dacă dintre „cei de prisos” rămîn în viață cîțiva indivizi mai mult sau mai puțin, iar dacă, datorită legilor de vînațoare, ar fi suprimați jumătate din „cei de prisos”, celor rămași le-ar merge cu atît mai bine. Iată cum raționează filantropic clasa posedantă engleză.

Deși condițiile vieții rurale, locuințele izolate, stabilitatea mediului, a ocupației, și deci și a ideilor, sînt fără îndoială potrivnice oricărei evoluții, sărăcia și nevoia își dau totuși roadele și aici. Muncitorii din industrie și cei din mine au depășit repede primul stadiu de protest împotriva stării lor sociale, adică revolta nemijlocită a individului manifestată prin crime; țăranii au rămas însă pînă în ziua de azi în acest prim stadiu. Arma lor preferată în războiul social este incendierea. În iarna anului 1830—1831, care a urmat revoluției din iulie, aceste incendieri s-au generalizat pentru prima oară în urma tulburărilor care avuseseră loc încă pe la începutul lui octombrie în Sussex și în comitatele învecinate și fuseseră provocate de întărirea pazei coastei (ceea ce îngreua contrabanda, ruinînd coasta, după expresia unui fermier), de modificările în acordarea asistenței pentru săraci, precum și de salariile mici și de introducerea mașinismului, împrejurări care stîrniseră agitație în întreaga regiune. În acea iarnă, așadar, au fost incendiate stogurile de grîu și de fin de pe ogoarele fermierilor, ba chiar și hambarele și grajdurile de sub ferestrele lor. Aproape în fiecare noapte izbucneau cîteva incendii, răspîndind teroarea printre fermieri și moșieri. Vi-

* — „căci aceasta ni-e plăcerea”. — *Nota Trad.*

** — „stăpîni ai gliei”. — *Nota Trad.*

novații nu puteau fi descoperiți decît foarte rar, iar poporul puse toate aceste incendieri pe seama unui personaj mitic, pe care-l numeau *Swing*. Toată lumea și-a bătut capul cine ar putea fi acest *Swing* și de unde provenea această dezlănțuire de furie în rîndurile sărăcimii de la țară; prea puțini au fost cei care s-au gîndit la marea forță motrice care este *mizeria*, asuprirea — în regiunile rurale cu siguranță că nimeni. Din acel an incendiile s-au repetat iarnă de iarnă, adică în anotimpul cînd șomează zilerii. În iarna anului 1843—1844 ele au fost iarăși deosebit de frecvente. Am în față o serie de numere ale ziarului „Northern Star” din acea perioadă, fiecare cuprinzînd informații cu privire la cîteva incendieri, cu indicația sursei. Numerele ziarului care nu sînt cuprinse în lista de mai jos îmi lipsesc, dar conțin, desigur, și ele o sumedenie de cazuri asemănătoare. Oricum, nu poate o asemenea publicație să menționeze chiar toate cazurile. „N[orthern] S[tar]” din 25 noiembrie 1843: 2 cazuri, se pomenesc mai multe incendieri anterioare. 16 decembrie: în Bedfordshire domnește de 14 zile o agitație generală din cauza frecventelor incendieri, în fiecare noapte declarîndu-se cîteva incendii. În ultimele zile au ars pînă în temelii două ferme mari. În Cambridgeshire patru ferme mari, în Hertfordshire una și alte cincisprezece incendieri în diverse regiuni. 30 decembrie: în Norfolk una, în Suffolk două, în Essex două, în Herts trei, în Cheshire una, în Lancashire una, în Derby, Lincoln și în sud douăsprezece incendieri. 6 ianuarie 1844: în total zece. 13 ianuarie: șapte. 20 ianuarie: patru incendieri. De la această dată se anunță în medie 3—4 incendieri pe săptămîină și nu numai pînă la sosirea primăverii, ca mai înainte, ci pînă în iulie și în august; o dată cu apropierea iernii din 1844—1845, acest soi de crime a luat un nou avînt, după cum o dovedesc gazetele engleze care mi-au parvenit între timp și informațiile din ziarele germane.

Ce spun cititorii mei despre această stare de lucruri din liniștitele, idilicele ținuturi agricole ale Angliei? Este oare aceasta război social sau ba? Este oare aceasta o situație firească, care să poată dăinui? Totuși arendașii și moșierii de aici sînt tot atît de mărginiți și îndărătnici, tot atît de orbi în fața a ceea ce nu le aduce bani-gheață, cum sînt în genere fabricanții și burghezii din regiunile industriale. Dacă aceștia făgăduiesc muncitorilor lor mîntuirea prin *abolirea* legilor cerealelor, în schimb moșierii și mare parte dintre fermieri le făgăduiesc alor lor raiul pe pămînt prin *menține-*

rea acestor legi. Dar în ambele cazuri clasa posedantă nu reușește să-i ademenească pe muncitori cu ideea ei fixă. Ca și muncitorii din fabrică, zilerii agricoli sînt cu totul indiferenți față de abolirea sau menținerea legilor cerealelor. Totuși chestiunea are importanță pentru ambele categorii. Prin abolirea legilor cerealelor, libera concurență, adică actuala economie socială, va ajunge la apogeu ; orice altă dezvoltare în cadrul relațiilor existente încetează, unicul progres cu puțință fiind prefacerea radicală a rînduielilor sociale. Pentru muncitorii agricoli, chestiunea mai prezintă și altă importanță. Ridicarea restricțiilor impuse importului de cereale determină — în ce fel nu pot arăta *aici* — emanciparea fermărilor de sub tutela moșierilor, cu alte cuvinte transformarea fermierilor tory în liberali. În această direcție, Liga împotriva legilor cerealelor a și depus o muncă considerabilă, acesta fiind, de altfel, unicul ei merit. Dacă fermierii devin însă liberali, adică burghezi conștienți, atunci și zilerii vor deveni în mod necesar cartiști și socialiști, adică proletari conștienți. Una aduce pe cealaltă. O mișcare nouă începe să se înfiripeze de pe acum în rîndurile proletarilor agricoli, după cum s-a văzut cu prilejul adunării convocate de contele Radnor, moșier liberal, în octombrie 1844 la Highworth, unde se află moșiile sale. Participanții la adunare urmau să protesteze împotriva legilor cerealelor, dar muncitorii, indiferenți față de această lege, au cerut cu totul alte lucruri pentru ei, anume ferme mici cu arendă modestă, spunîndu-i în față contelui Radnor tot felul de adevăruri usturătoare. Astfel mișcarea muncitorească pătrunde și în regiunile agricole cele mai depărtate, mai statornice, mai inerte din punct de vedere intelectual ; și, dat fiind mizeria care domnește în locurile acestea, foarte curînd mișcarea va prinde rădăcini tot atît de adînci și va fi tot atît de însuflețită ca și în regiunile industriale.

În ceea ce privește religiozitatea muncitorilor agricoli, e drept că sînt mai credincioși decît muncitorii din fabrică, totuși sînt certați cu biserica oficială, căci în aceste regiuni aproape nu există decît adepți ai bisericii anglicane. Un corespondent al lui „Morning Chronicle”, care sub semnătura „Unul care vine de la carnea plugului” * publică reportaje despre regiunile agricole vizitate de el, reproduce, între

* pseudonim al ziaristului Alexander Somerville. — Nota Red.

alte, următoarea conversație pe care a avut-o cu un muncitor agricol la ieșirea din biserică :

„Am întrebat pe unul dintre oamenii aceștia dacă predicatorul de azi e chiar preotul lor. — «Yes, blast him»*, desigur e popa al nostru, mereu cerșește, de cînd îl știu tot cerșește». (Într-adevăr ținuse o predică în care a cerut bani pentru sprijinirea misionarismului printre păgîni). — „Și de cînd îl știu eu, tot așa, adăugă un altul ; n-am văzut niciodată popă care să nu cerșească pentru una sau alta. — Da — spuse o femeie care tocmai ieșea din biserică —, leafa scade mereu, și uitați-vă la hai-manalele astea bogate cu care popii mîincă și beau și se duc la vînațoare. Pe dumnezeul meu, mai degrabă sîntem gata să mergem la azil și să crăpăm de foame decît să dăm bani pentru popii care se duc printre păgîni. — Și de ce mă rog — spuse alta —, de ce nu-i expediază acolo pe popii care perorează toată ziua în catedrala din Salisbury, unde numai pietrele îi ascultă ? De ce nu se duc *ăia* printre păgîni ? — *Ăia* nu pleacă — spuse bătrînul pe care-l întrebam cel dintîi — pentru că sînt bogați, au pămînt mai mult decît le trebuie ; vor parala ca să se descotorosească de popii săraci ; știu eu ce vor ei, îi cunosc doar de mult. — Bine, oameni buni — am întrebat —, doar nu plecați întotdeauna de la biserică atît de porniți împotriva popii ? Altminteri la ce bun v-ați mai duce la biserică ? — De ce ne ducem ? — răspunse femeia. — Trebuie să ne ducem dacă nu vrem să pierdem totul, munca și totul, trebuie neapărat să ne ducem. — Am constatat mai tirziu că se bucurau de unele privilegii mărunte în ceea ce privește încălzitul și un petec de pămînt pentru cultivarea cartofilor, pentru care trebuiau să plătească *cu condiția să se ducă la biserică !*”

După ce descrie sărăcia și ignoranța lor, corespondentul încheie :

„Și acum îndrăznesc să afirm că situația acestor oameni, sărăcia lor, ura lor împotriva bisericii, docilitatea lor aparentă și îndirjirea lor lăuntrică împotriva înaltelor fețe bisericesti, *constituie regula în comunele rurale ale Angliei, contrarul nefiind decît o excepție*”.

Dacă în sînul țărănimii din Anglia propriu-zisă se văd urmările pe care, în condițiile sistemului de exploatare agricolă pe scară mare, existența unui proletariat agricol numeros le are asupra regiunilor agricole, în *Wales* se poate observa ruina micilor arendași. Dacă în comunele rurale engleze se reproduce antagonismul dintre proletari și marii capitaliști, situația țăranilor din *Wales* corespunde ruinei progresive a micii burghezii de la orașe. În *Wales* există aproape numai mici arendași, care pentru a avea același profit nu-și pot vinde produsele agricole tot atît de ieftin ca marii fermieri englezi mai favorizați cu care concurează pe aceeași piață. În plus, în multe locuri natura solului nu per-

* — „Da, fir-ar al naibii”. — *Nota Trad.*

mite decît creşterea vitelor, care nu prea este rentabilă ; apoi aceşti gali, prin însăşi naţionalitatea lor deosebită, la care ţin foarte mult, sînt mult mai statornici decît fermierii englezi. În primul rînd însă concurenţa dintre ei şi cea dintre ei şi vecinii lor englezi şi arenda care creşte din pricina acestei concurenţe i-au împovărat în așa măsură că de-abia îşi ţin zilele şi, întrucît nu pot sezisa adevărata cauză a situaţiei lor grele, ei caută explicaţia în tot soiul de lucruri mărunte, impozitele mari pe drumuri şi şosele etc., care, ce e drept, frînează dezvoltarea agriculturii şi comerţul, dar, fiind socotite ca nişte sarcini permanente de oricine ia pămînt în arendă, sînt plătite în realitate de către moşieri. Pe lîngă aceasta, noua lege pentru asistenţa săracilor a devenit odioasă şi arendaşilor, căci ei îşi dau seama că-i pot cădea oricînd victimă. În februarie 1843 nemulţumirile ţăranilor gali se manifestară prin izbucnirea cunoscutelor răscoale „Rebekka“ : bărbaţii se travestiră în femei, îşi mînjiră feţele cu chinoros, numeroase cete armate de acest fel atacară porţile care în Anglia ţin locul barierelor, le sfărîmară în chioate de bucurie şi împuşcături, devastară şi gheretele celor care percepeau impozitele pe drumuri şi şosele, scriseră scrisori de ameninţare în numele fictivei „Rebekka“, ba o dată luară chiar cu asalt casa de muncă din Caermarthen. Mai tîrziu, cînd au fost aduse trupe şi întăriri pentru poliţie, le-au atras cu o îndemînare extraordinară pe drumuri greşite şi au continuat să distrugă porţile într-un loc, în timp ce armata, chemată de sunetul goarnei care răsuna de pe toate colinele, se îndrepta în direcţie opusă ; în cele din urmă, cînd trupele primiseră prea multe întăriri, trecură la incendieri şi chiar la tentative de asasinat. Ca de obicei, aceste crime mai grave au marcat şi sfîrşitul mişcării. Unii s-au retras fiindcă le dezaprobau, alţii de frică, şi liniştea se restabili de la sine. Guvernul delegă o comisie cu anchetarea afacerii şi a cauzelor ei, şi cu aceasta totul luă sfîrşit. Sărăcia ţăranilor dăinuieşte încă, şi, întrucît în condiţiile sociale de acum ea nu poate decît să crească şi nicidecum să scadă, într-o bună zi va da naştere unor manifestări mai serioase decît aceste mascarade umoristice atribuite fictivei Rebekka.

Dacă în Anglia am văzut rezultatele sistemului marii exploatări agricole, iar în Wales pe cele ale sistemului fermelor mici, în *Irlanda* putem vedea consecinţele fărîmiţării pămîntului în loturi mărunte. Marea masă a populaţiei Irlandei e formată din mici arendaşi, care au luat în arendă un bordei

mizerabil cu o singură încăpere și un petic de pământ pe care cultivă cartofi, tocmai atît cît să producă hrana strict necesară pentru iarnă. Din pricina concurenței aprige care domnește între acești mici arendași, arenda a crescut nemai-pomenit, fiind de două, trei și patru ori mai mare decît în Anglia. Căci fiecare muncitor agricol ziler caută să devină arendaș, și deși s-a ajuns atît de departe cu fărîmițarea loturilor, mai rămîne totuși un mare număr de muncitori agricoli zileri care caută să ia în arendă mici loturi de pământ. Cu toate că în Marea Britanie sînt cultivate 32.000.000 de po-goane englezești, iar în Irlanda numai 14.000.000, cu toate că Marea Britanie recoltează anual produse agricole în valoare de 150.000.000 de lire sterline, iar Irlanda numai în valoare de 36.000.000 de lire sterline, totuși în Irlanda numărul muncitorilor agricoli zileri este cu 75.000 *mai mare* decît în insula vecină *. Din această uriașă disproporție se vede cît de mare trebuie deci să fie concurența pentru pământ în Irlanda, mai ales dacă ținem seama că zilerii britanici trăiesc și ei în cea mai neagră mizerie. Ca o consecință a acestei concurențe, arenda este atît de mare încît arendașii nu o duc mult mai bine decît muncitorii agricoli zileri. Poporul irlandez este astfel menținut într-o sărăcie cruntă, din care nu se poate smulge în actualele condiții sociale. Oamenii trăiesc în bordeie dintre cele mai mizerabile, care abia dacă ar putea servi ca grajduri, iar în timpul iernii o scot cu chiu cu vai la capăt cu hrana, sau, cum se spune în raportul citat, n-au altceva decît cartofi și numai atît cît să se sature pe jumătate timp de 30 de săptămîni pe an ; pentru celelalte 22 de săptămîni nu le rămîne absolut nimic. Primăvara, cînd proviziile sînt pe sfîrșite sau cartofii nu mai pot fi mîncați din cauză că incolțesc, femeia iese cu copiii la cerșit și colindă cu ceainicul în mînă întreaga regiune, în timp ce bărbatul, după ce și-a însămintat ogorul, își caută de lucru fie în țară, fie în Anglia, întorcîndu-se acasă numai pentru strînsul cartofilor. În astfel de condiții trăiesc nouă zecimi din populația rurală a Irlandei. Sînt săraci lipiți pămîntului, umblă în zdrențe mizerabile și au cel mai scăzut nivel cultural, așa cum numai într-un stat pe jumătate civilizât e posibil. Conform raportului citat, dintr-o populație de 8.500.000, 585.000 de capi de familie trăiesc într-o sărăcie

* Raportul asupra Irlandei, făcut de Comisia de anchetă instituită în baza legii pentru asistența săracilor. Sesiunea parlamentară din 1837.

totală (destitution), iar după alte surse, citate de către șeriful Alison *, în Irlanda sînt 2.300.000 de oameni care nu pot trăi fără asistența publică sau particulară ; 27 % din populație este, așadar, alcătuită din pauperi !

Cauzele acestei sărăcii trebuie căutate în actualele relații sociale, mai ales în concurența care aici ia însă altă formă, și anume aceea a parcelării pămîntului. Mulți s-au străduit să găsească alte explicații ; așa se pretinde că de vină ar fi relațiile dintre arendaș și proprietarul funciar care își arendează pămînturile în loturi mari arendașilor, și aceștia, la rîndul lor, au subarendași și sub-subarendași lor, așa că adeseori între proprietarul funciar și cultivatorul propriu-zis se interpun zece intermediari. Se afirmă apoi că vina sărăciei o poartă legea — într-adevăr infamă — care dă proprietarului funciar dreptul, atunci cînd primul său arendaș nu-i plătește arenda, să-l alunge pe adevăratul cultivator chiar dacă acesta a achitat arendașului său direct arenda. Dar toate acestea nu determină decît *forma* sub care se manifestă mizeria. Transformați-i pe micii arendași în proprietari funciari ; care va fi rezultatul ? Majoritatea nu va putea trăi de pe urma ogorului chiar dacă nu va mai avea de plătit arenda, iar dacă situația s-ar îmbunătăți cumva în cîțiva ani, ea ar reveni din nou la cea de acum din cauza creșterii permanente și rapide a populației. Celor care în felul acesta ar ajunge să aibă o situație mai bună le vor trăi copiii, care astăzi mor de timpuriu din pricina lipsurilor și a mizeriei. Iar alții pretind că vina acestei situații ar purta-o nerușinata asuprire a populației irlandeze de către englezi. Da, e drept, ea *poartă vina* că sărăcia a năpădit această populație ceva mai devreme, dar nu pentru că a năpădit-o în genere. Sau este învinuită biserica de stat protestantă, care a fost impusă națiunii catolice ; dar, împărțind la numărul irlandezilor ceea ce încasează biserica, nu revin nici măcar doi taleri de cap de locuitor. De altfel zeciuiala nu e decît un impozit asupra *proprietății funciare*, nu asupra arendașului, deși el o plătește ; acum, după legea de comutare din 1838, proprietarul funciar o achită direct, urcînd în schimb proporțional arenda, dar cu aceasta situația arendașului nu s-a îmbunătățit față de cea din trecut. În afară de acestea, se mai citează sute de alte cauze care sînt tot atît de puțin concludente. Sărăcia este o consecință necesară a actualei orînduirii sociale ; orice

* „Principles of Population” [„Principiile populației”], vol. II.

altă explicație arată numai cauza formelor în care se manifestă mizeria, nu însă cauza mizeriei însăși. Dar faptul că în Irlanda mizeria apare așa și nu altfel se datorește specificului național al poporului și dezvoltării sale istorice. Irlandezii sînt, prin caracterul lor, un popor înrudit cu națiunile romanice, cu francezii și, îndeosebi, cu italienii. Laturile negative ale națiunii lor le-am văzut expuse mai sus de Carlyle; să dăm acum cuvîntul unui irlandez, acesta fiind ceva mai îndreptățit să vorbească decît Carlyle, care e pe de-a-ntregul cucerit de trăsăturile caracterului germanic:

„Sînt agitați și totuși leneși (indolenți); vioi și indiscreți, impetuoși, nerăbdători și neprevăzători; bravi din instinct, generoși, fără a chibzui prea mult; gata oricînd să răzbune și să ierte o ofensă care li s-a adus și să ierte, să lege și să rupă o prietenie; înzestrați din belșug cu talent, dar cu prea puțină putere de judecată” *.

La irlandezi predomină sentimentul, pasiunea; rațiunea trebuie să li se supună. Firea lor sensibilă, ușor excitabilă nu permite rațiunii să se manifeste și nici nu-i lasă să desfășoare o activitate egală și constantă; un astfel de popor nu este de loc potrivit pentru o muncă industrială așa cum se practică acum. De aceea au și rămas irlandezii la agricultură, și chiar și aici pe treapta cea mai inferioară. Pe micile loturi, care aici nu au luat ființă în mod artificial, ca în Franța și pe Rin, prin fărîmițarea latifundiilor**, ci au existat dintotdeauna, n-a putut fi vorba niciodată de o ameliorare a solului prin investire de capital; după indicațiile lui Alison ar fi necesare 120.000.000 de lire sterline pentru a aduce solul Irlandei la același grad de productivitate ca al Angliei, care, de altfel, nu e nici el prea ridicat. Emigranții englezi, care ar fi putut ridica nivelul cultural al poporului irlandez, s-au mulțumit să-l exploateze în modul cel mai brutal. Dacă irlandezii, prin emigrația lor, au inoculat națiunii engleze un ferment care își va da roadele în viitor, în schimb, Irlanda nu datorează decît prea puțin imigrației engleze.

* „The State of Ireland” [„Situția din Irlanda”], Londra, 1807; ed. a II-a, 1821 — Broșură.

** (1892) Eroare. Mica gospodărie agricolă fusese forma dominantă încă din timpul evului mediu. Micile gospodării țărănești existau deci încă înainte de revoluție. Ceea ce s-a schimbat în urma revoluției a fost numai *proprietatea* asupra lor; revoluția a luat proprietatea din miinile seniorilor feudali pentru a o trece, direct sau indirect, în cele ale țăranilor.

Încercările națiunii irlandeze de a scutura starea sa actuală de degradare se vădesc, pe de o parte, în actele teroriste care sînt la ordinea zilei în regiunile rurale, fiind îndreptate aproape exclusiv împotriva dușmanilor celor mai apropiați: agenții proprietarilor funciari sau servitorii lor docili, intrușii protestanți, marii fermieri, a căror moșie este alcătuită din cîmpurile de cartofi a sute de familii alungate etc., crime frecvente mai ales în sud și în vest pe de altă parte, în așa-numita „Repeal-Agitation”¹⁰⁷. După cele arătate mai sus e firesc ca irlandezii ignoranți să vadă în englez pe cel dintîi dușman al lor, iar în cucerirea independenței naționale primul pas spre progres. Tot atît de evident e însă că mizeria nu poate fi înlăturată prin nici un fel de „Repeal”, ci că prin acesta se va dovedi cel mult că pricina mizeriei irlandeze trebuie căutată acasă, și nu peste hotare, unde pare să sălășluiască astăzi. Chestiunea dacă înfăptuirea „Repealului” este într-adevăr necesară ca irlandezii să ajungă la această convingere nu vreau s-o discut acum. Pînă în prezent, nici cartismul, nici socialismul nu au avut succese deosebite în Irlanda.

Cu aceasta închei observațiile mele asupra Irlandei, cu atît mai mult cu cît agitația din 1843 pentru „Repeal” și procesul lui O’Connell au făcut ca mizeria în care se zbate Irlanda să fie din ce în ce mai cunoscută în Germania.

În felul acesta am urmărit proletariatul insulelor britanice în toate ramurile sale de activitate și am găsit pretutindeni mizerie și sărăcie, pretutindeni condiții de viață cu totul neomenești. Am văzut nemulțumirea născîndu-se, crescînd, conturîndu-se și organizîndu-se o dată cu proletariatul; am văzut luptele deschise, sîngeroase și nesîngeroase, ale proletariatului împotriva burgheziei. Am cercetat principiile care determină soarta, speranțele și temerile proletariatului și am constatat că nu există perspective să i se amelioreze situația. Am avut prilejul să observăm pe ici, pe colo comportarea burgheziei față de proletariet și am constatat că ea nu se îngrijește decît de ea, că nu urmărește decît propriile ei avantaje. Totuși, ca să nu fim nedrepti, să cercetăm ceva mai îndeaproape felul în care se comportă burghezia.

Poziția burgheziei față de proletariat

Vorbind aici despre burghezie, includ în acest termen și așa-numita aristocrație, deoarece ea este aristocrație, adică este privilegiată numai în raport cu burghezia, nu și cu proletariatul. Proletarul vede în ambele numai pe reprezentantul clasei posedante, adică pe burghez. În fața privilegiului proprietății, toate celelalte privilegii dispar. Singura deosebire constă în faptul că burghezul propriu-zis se opune proletariatului industrial, în parte și proletariatului din mine, iar ca *fermier* muncitorului agricol ziler, pe când așa-numitul aristocrat nu are a face decât cu o parte a proletariatului minier și cu proletariatul agricol.

Nu am întâlnit nicicând o clasă atât de amorală, atât de iremediabil coruptă de egoism, atât de putredă lăuntric și incapabilă de orice progres ca burghezia engleză, și mă refer în primul rînd la adevărata burghezie, în special la cea liberală, care luptă pentru abolirea legilor cerealelor. Pentru această burghezie nu există pe lume nimic care să trăiască pentru altceva decât de dragul banilor și nici chiar ea însăși nu constituie o excepție, căci ea însăși nu trăiește decât pentru cîștig, nu cunoaște altă fericire decât îmbogățirea rapidă, nici altă durere decât pierderea de bani *. Stăpîniți fiind de o atare lăcomie, de o atare sete de cîștig, nu e cu putință să-și păstreze nepătată vreuna din concepțiile umane. Desigur, acești burghezi englezi sînt soți buni și familisti buni, avînd și tot felul de alte așa-zise virtuți personale, iar în raporturile zilnice apar tot atât de cumsecade și vrednici de stimă ca oricare alt burghez ; pînă și în comerț se poate

* În lucrarea sa „Past and Present” [„Trecut și prezent”] (Londra 1843), Carlyle face o minunată descriere a burgheziei engleze și a dezgustătoarei ei goane după cîștig, pe care am tradus-o, în parte, în „Deutsch-Französische Jahrbücher” și la care trimit pe cititori ¹⁰⁸.

trata cu ei mai bine decît cu burghezii germani, căci ei nu sîcîie și nu se tocmesc atît de mult ca negustorii noștri meschini, dar ce folos? În ultimă instanță, tot propriul lor inerer, și în special setea de cîștig, constituie factorul hotărîtor. Am plecat odată cu unul dintre acești burghezi la Manchester și i-am vorbit despre sistemul de construcție prost și insalubru, despre starea mizerabilă a cartierelor muncitorești, spunîndu-i că n-am văzut încă un oraș atît de prost construit. Omul m-a ascultat cu atenție, iar la colțul unde ne-am despărțit mi-a spus: „And yet there is a great deal of money made here” *, bună ziua, domnule! Puțin îi pasă burghezului englez dacă muncitorii îi mor sau nu de foame, numai cîștigul lui să fie asigurat. Criteriul pentru toate relațiile pe care le are omul este cîștigul, și tot ce nu aduce bani e prostie, e nepractic, e idealism. De aceea economia politică, știința cîștigului, este știința preferată a acestor cămătari. Fiecare burghez e un economist. Relația dintre fabricant și muncitor nu este o relație omenească, ci una pur economică. Fabricantul este „capitalul”, muncitorul este „munca”. Iar dacă muncitorul nu vrea să se lase redus la o astfel de noțiune abstractă, dacă afirmă că el nu este „muncă”, ci un om care, e drept, posedă între altele și capacitatea de a munci, dacă îi dă prin gînd să susțină că nu vrea să se lase cumpărat și vîndut pe piață în calitate de „muncă”, ca o marfă, atunci burghezului îi stă mîntea în loc. El nu e în stare să priceapă că mai există și o altă relație între el și muncitori decît aceea de cumpărare-vînzare; el nu vede în aceștia oameni, ci numai „brațe” (hands), cum le spune de altfel și în față; el nu recunoaște între om și om nici o altă legătură decît, după expresia lui Carlyle, *plata în bani-peșin*. Chiar și legătura dintre el și soția lui nu e, în 99% din cazuri, decît tot „plată în bani-peșin”. Supremația burgheziei i-a imprimat chiar și vocabularului sclavia mizerabilă în care banul îl ține pe burghez. Bani constituie valoarea omului; cutare om valorează zece mii de lire, „he is worth ten thousand pounds”, adică posedă această sumă. Cine are bani e „respectabil” (respectable), „de condiție bună” (the better sort of people), e „om cu influență” (influential) și în toate dă tonul în cercul lui. Spiritul cămătăresc a năpădit întregul vocabular, toate relațiile sînt exprimate în termeni comerciali, în categorii economice. Cerere și ofertă, supply and

* — și totuși aici se cîștigă enorm de multe parale. — *Nota Trad*

demand — iată formulele după care logica englezului judecă întreaga viață omenească. De aici libera concurență în toate domeniile, de aici regimul laissez-faire, laissez-aller¹⁰⁹ în administrație, în medicină, în educație și în curînd, poate, și în religie, unde supremația bisericii oficiale este într-un permanent declin. Libera concurență nu admite nici o îngrădire, nici un control oficial, statul constituie pentru ea o povară, cel mai bine i-ar prii rînduiei în care nici să nu existe stat, unde fiecare să-l poată exploata pe semenul său după pofta inimii, ca de pildă în „Asociația” amicului Stirner. Deoarece însă burghezia nu se poate dispensa de stat, fie chiar și numai pentru a ține în frîu proletariatul de care nu se poate dispensa, ea îndreaptă puterea statului împotriva proletariatului, căutînd totodată s-o țină cît mai departe de ea însăși.

Să nu-și închipuie însă cineva că englezul „cult” își afișează egoismul atît de deschis. Dimpotrivă, el îl maschează cu ipocrizia cea mai perfidă. Cum adică, bogătașii englezi nu se gîndesc la săraci, ei care au fondat instituții de binefacere cum nu găsești în nici o altă țară? Da, instituții de binefacere! Ca și cum i-ați face un bine proletariatului dacă mai întii îl stoarceți pînă la sînge, pentru ca apoi să vă satisfaceți pe pielea lui poftele voastre de binefacere fariseică egoistă, pozînd în fața lumii în mari binefăcători ai omenirii cînd îi restituiți celui pe care l-ați stors a suta parte din ceea ce i se cuvine! Binefacere care îl degradează în mai mare măsură pe cel care dă decît pe cel care primește; binefacere care înjosește și mai mult pe cel călcat în picioare; care pretinde de la acest paria degradat, alungat din societate să renunțe mai întii la ultimul bun ce i-a mai rămas, la calitatea sa de om, care îi pretinde să-i cerșească mila înainte ca ea să se îndure să-l miluiască, imprimîndu-i astfel pe frunte stigmatul degradării umane! Dar la ce bun toate astea? Să vedem mai bine ce spune burghezia engleză însăși. Nu e nici un an de cînd am citit în „Manchester Guardian” următoarea scrisoare adresată redacției, care a publicat-o fără nici un alt comentariu, ca pe ceva firesc și la locul lui:

Domnule redactor!

De cîtva timp pe străzile principale ale orașului nostru se văd o mulțime de cerșetori care, fie prin hainele lor zdrențuite și înfățișarea lor bolnăvicioasă, fie prin rîni deschise, dezgustătoare sau infirmități, caută să trezească mila trecătorilor adesea într-un mod nerușinat și su-părător. După părerea mea, dacă omul își plătește nu numai impozitul

pentru săraci, dar își mai și dă cu dărnicie obolul instituțiilor de binefacere, el a făcut destul și are dreptul să fie scutit de asemenea spectacole neplăcute și nerușinate; la ce bun mai plătim oare un impozit atât de mare pentru întreținerea poliției dacă ea nu se îngrijește nici măcar ca să putem umbla nestingheriți în oraș sau în afara orașului? Sper că publicarea acestei scrisori în ziarul dv. atât de răspândit va determina autoritățile să ia măsuri împotriva acestei calamități (nuisance) și rămin

a dv. devotată

O doamnă

Ei bine, iată! Burghezia engleză e darnică din interes, ea nu dă nimic degeaba, ci consideră darurile ei drept o tranzacție, încheie cu săracii o *afacere* spunând: dacă cheltuiesc atât pentru scopuri de binefacere, *îmi răscumpăr prin aceasta dreptul* de a nu mai fi plictisită de voi, iar voi vă obligați în schimb să rămâneți în văgăunele voastre, ca să nu-mi iritați nervii sensibili expunând în public mizeria voastră! N-aveți decît să desperați, dar să desperați în tăcere, aceasta e condiția pe care o pun, dreptul acesta îl cumpăr subscriind 20 de lire în folosul spitalului! Cît de respingătoare este această infamă binefacere a burghezului drept-credincios! — Și așa scrie „o doamnă”, da, da, o doamnă! Bine face că se iscălește așa, noroc că nu mai are curajul de a-și zice *femeie*! Dar dacă așa sînt „doamnele”, cum vor fi fiind „domnii”? — Mi se va răspunde că acesta nu este decît un caz izolat. Dar nu, scrisoarea aceasta exprimă perfect sentimentele marii majorități a burgheziei engleze; altfel redactorul nu i-ar fi făcut loc în ziar, altfel ar fi urmat vreun răspuns, pe care zadarnic l-am căutat în numerele următoare. Și în ceea ce privește eficacitatea filantropiei, însuși canonicul *Parkinson* spune că săracii sînt ajutați în mult mai mare măsură de semenii lor decît de burghezie, iar un ajutor oferit de un proletar detreabă, care știe el însuși ce e foamea, pentru care a împărți masa lui sărăcăcioasă constituie un sacrificiu, pe care însă îl face cu dragă inimă; un astfel de ajutor are cu totul altă rezonanță decît pomana aruncată de burghezul ghiftuit.

Burghezia afișează și aiurea o omenie fără margini, însă numai atunci cînd o cere propriul ei interes. Așa, de pildă, în politică și în economia politică. De cinci ani se tot străduiește să dovedească muncitorilor că ea dorește abolirea legilor cerealelor numai în interesul proletarilor. Adevărul e însă altul: legile amintite, menținînd prețul pîinii mai ridicat

decît în alte țări, ridică implicit și salariul, îngreunînd în felul acesta fabricantului concurența cu celelalte țări, în care prețul pîinii și în consecință și salariul sînt mai mici. Dacă legile cerealelor ar fi abolite, prețul pîinii ar scădea, iar salariul s-ar apropia de cel din celelalte țări civilizate din Europa, lucru limpede pentru oricine a priceput principiile care reglează salariile, expuse mai sus. Fabricantul poate deci concura cu mai mult succes, cererea de produse engleze sporește și o dată cu ea cererea de muncitori. În urma acestei cereri sporite, salariul va spori într-adevăr și el puțin, iar muncitorii șomeri vor găsi de lucru, dar cît timp durează aceasta? „Populația de prisos” a Angliei, și în special a Irlandei, ajunge pentru a furniza industriei engleze muncitorii de care are nevoie, chiar dacă această industrie s-ar dubla; în cîțiva ani avantajul neînsemnat rezultat din abolirea legilor cerealelor va fi dispărut, o nouă criză ar izbucni și ne-am pomeni tot acolo de unde am pornit; ba mai mult, imboldul dat industriei ar avea darul de a grăbi și mai mult creșterea populației. Proletarii știu prea bine toate acestea și le-au spus-o burghezilor de nenumărate ori în față; cu toate acestea tagma fabricanților, care nu vede decît profitul *imediat* pe care i l-ar aduce abolirea legilor cerealelor, este destul de mărginită ca să nu-și dea seama că nici pentru ea nu va putea rezulta un profit *durabil* din această măsură, deoarece concurența reciprocă a fabricanților ar readuce în scurt timp la vechiul nivel profitul fiecărui fabricant în parte. Și totuși această tagmă continuă să afirme pînă în ziua de azi că tot ce face nu face decît de dragul muncitorilor, că numai de dragul milioanele de înfometați bogătașii din partidul liberal își varsă sutele și miile de lire sterline în caseta Ligii împotriva legilor cerealelor; cînd oricine știe că ei dau vrabia din mîină pentru cioara de pe gard, socotind că vor recupera cheltuiala înzecit și însutit în primii ani după abolirea legilor cerealelor. Muncitorii însă nu se mai lasă induși în eroare de burghezie, mai ales după insurecția din 1842. Ei pretind oricui susține că luptă pentru buna lor stare să-și dovedească intențiile curate pronunțîndu-se pentru „carta poporului” și protestează astfel împotriva oricărui ajutor din afară, căci prin cartă ei cer numai *puterea* de a se ajuta *ei înșiși*. Aceluia care n-o face îi declară cu drept cuvînt război, indiferent dacă e dușman declarat sau fals prieten. De altfel, față de muncitori Liga împotriva legilor cerealelor a uzat de minciunile și stratagemele cele mai josnice pentru

a-i cîştiga de partea ei. A vrut să le demonstreze că preţul care se plăteşte pentru muncă ar fi invers proporţional cu preţul grîului, că salariul este ridicat cînd preţul grîului este scăzut, şi invers, afirmaţie pe care a căutat s-o dovedească cu argumente din cele mai ridicole şi care în sine e mai ridicolă decît oricare altă afirmaţie ieşită din gura unui economist. Cînd toate acestea nu au prins, ea a făgăduit muncitorilor o fericire nemaipomenită ca urmare a cererii sporite de braţe pe piaţa muncii, ba a avut chiar neobrăzarea să plimbe pe străzile oraşului două pîini : pe cea mai mare stătea scris : *pîine americană de 8 pfenigi, salariu 4 şilingi pe zi* ; pe cea mai mică scria : *pîine englezească de 8 pfenigi, salariu 2 şilingi pe zi*. Muncitorii însă nu s-au lăsat induşi în eroare. Îşi cunosc ei prea bine patronii.

Şi dacă vrem să cunoaştem întreaga făţărnicie a acestor făgăduieli pompoase, să examinăm ceea ce se întîmplă în practică. În cele expuse pînă acum am văzut cum exploatează burghezia proletariatul în fel şi chip în propriul ei folos. Am văzut însă numai burghezi izolaţi maltratînd proletariatul fiecare pe cont propriu. Să trecem acum la situaţiile în care burghezia ca partid, ba chiar ca putere de stat, se ridică împotriva proletariatului. Este lucru vădit că întreaga legislaţie urmăreşte în primul rînd apărarea celor avuţi împotriva celor neavuţi. Legile sînt necesare numai pentru că există oameni neavuţi ; şi cu toate că acest lucru nu este exprimat în mod direct decît în puţine legi, cum ar fi, de pildă, aceea împotriva vagabonzilor şi celor fără căpătii, în care proletariatul ca atare este declarat în afara legii, totuşi ostilitatea împotriva proletariatului stă în asemenea măsură la baza legii încît judecătorii, şi mai ales judecătorii de pace, ei înşişi burghezi, cu care proletariatul vine cel mai mult în contact, găsesc în lege, fără nici o dificultate, sensul acesta ostil. Dacă un bogătaş e adus sau mai bine zis citat în faţa judecătorului, acesta regretă că a trebuit să-l deranjeze, aplică legea pe cît posibil în favoarea acestuia, iar dacă e nevoit să-l condamne îi pare iarăşi nespus de rău etc., şi rezultatul e o neînsemnată amendă, pe care burghezul o trînteşte cu dispreţ pe masă şi pleacă. Dacă i se întîmplă însă unui biet pîrlit să apară în faţa judecătorului de pace, aceasta se întîmplă aproape întotdeauna după o noapte petrecută în arest împreună cu mulţi alţii, şi din capul locului e considerat vinovat şi e bruftuit ; apărarea lui e întîmpinată cu : „Las' că ştim noi poveştile astea" şi e condamnat la o amendă pe care,

neputînd s-o plătească în bani, e obligat să execute una sau mai multe luni de muncă forțată la moara de călcat. Iar dacă nu se poate dovedi nimic împotriva lui, este totuși trimis la moara de călcat ca ticălos și vagabond (a rogue and a vagabond, căci aceste două expresii sînt întrebunțate mai totdeauna împreună). Atitudinea părtinitoare a judecătorilor de pace, la țară mai ales, întrece orice închipuire și este un lucru atît de curent, încît, dacă nu este vorba de un caz prea flagrant, ziarele îl relatează fără nici un fel de comentariu. Dar nici nu ne putem aștepta la altceva. Pe de o parte, acești „dogberries” nu fac decît să interpreteze legea în spiritul în care este elaborată, iar pe de altă parte sînt ei înșiși burghezi și vād în interesul lor de clasă temelia oricărei ordini adevărate. Și la fel ca judecătorii de pace se comportă și poliția. Burghezul poate face ce pofteste, față de dînsul agentul de poliție e întotdeauna politicoș și se ține întocmai de lege; proletarul însă e tratat cu brutalitate și grosolănie, sărăcia însăși făcîndu-l suspect de tot felul de crime, răpindu-i din capul locului orice posibilitate legală de apărare împotriva actelor arbitrare ale agenților forței publice; de aceea pe dînsul legile nu-l protejează, poliția dă buzna la el în casă fără nici o formalitate, arestîndu-l și maltratîndu-l, și numai atunci cînd vreo asociație ca aceea a minerilor angajează pe un Roberts, iese la iveală cît de puțin îl apără legea pe proletar, cît de des trebuie să suporte el toate rigorile legii fără să se bucure de nici unul dintre avantajele ei.

Pînă la ora actuală, clasa celor avuți luptă în parlament împotriva sentimentelor mai bune ale celor pe care egoismul nu i-a orbit încă de tot, pentru a subjuga tot mai mult proletariatul. Un izlaz comunal după altul e confiscat și cultivat, fapt care contribuie, ce-i drept, la îmbunătățirea culturilor, dar păgubește foarte mult proletariatul. Acolo unde existau izlazuri comunale, mai putea și săracul să țină un măgar, un porc sau cîteva găște, iar copiii și tinerii aveau un loc unde să se joace și să se zbenguie în aer liber; toate acestea dispar pe zi ce trece, cîștigul săracilor se micșorează, iar tineretul, căruia i s-a răpit locul de joacă, se duce în schimb la cîrciumă. În fiecare sesiune sînt votate de parlament o mulțime de legi cu privire la deștelenirea izlazurilor comunale. — În sesiunea din 1844, cînd guvernul a vrut să oblige societățile de cale ferată, care monopolizau întregul transport, să înlesnească muncitorilor deplasarea și să fixeze

tarife pe măsura mijloacelor lor (1 penny mila, egal cu aproximativ 5 groși de argint mila germană), propunînd ca un tren cu vagoane de clasa a treia să circule zilnic pe fiecare linie, „prea cuviosul părinte întru domnul” episcopul Londrei a cerut să se excepteze ziua de duminică, singura zi în care în genere pot călători și muncitorii ocupați tot restul săptămîinii, și în felul acesta călătoria în zilele de duminică să fie permisă numai celor bogați, nu și celor săraci. Această propunere era însă prea directă, prea fățișă ca să poată fi votată și s-a renunțat la ea. Spațiul nu-mi permite să înșir toate atacurile camuflate împotriva proletariatului măcar dintr-o singură sesiune. Mai citez numai unul singur din aceeași sesiune a anului 1844. Un deputat cît se poate de obscur, un domn Miles, a propus o lege pentru reglementarea raporturilor dintre stăpîni și slujbași, o lege care părea foarte inofensivă. Guvernul își însuși proiectul și-l trecu unei comisii spre studiere. Între timp izbucni greva minerilor din nord, iar Roberts străbătu în marș triumfal toată Anglia împreună cu muncitorii săi achitați. Cînd proiectul de lege se întoarse de la comisie, se constată că fuseseră introduse cîteva clauze cît se poate de despotice, mai ales una care îi conferea patronului dreptul de a țiri înaintea oricărui (any) judecător de pace pe oricare muncitor care se angajase verbal sau în scris să presteze vreo muncă, fie ea și ocazională, în caz că muncitorul ar refuza serviciul sau *ar avea o purtare ireverențioasă* (misbehaviour); în baza simplului jurămint al patronului sau al agenților sau supraveghetorilor din serviciul lui, deci în baza jurămintului reclamantului, muncitorul putea fi condamnat pînă la două luni închisoare sau muncă silnică. Această lege îi indignă la culme pe muncitori, cu atît mai mult cu cît în același timp în discuția parlamentului se găsea și legea zilei de muncă de 10 ore, care produsese o zarvă mare. Se ținură sute de adunări și sute de petiții ale muncitorilor fură expediate la Londra purtătorului de cuvînt al proletariatului în parlament, Thomas Duncombe. Acesta era, în afară de Ferrand, care făcea parte din gruparea „tî-năra Anglie”, singurul opozant hotărît; cînd ceilalți radicali văzură însă că poporul era împotriva legii, începură unul cîte unul să-și părăsească poziția rezervată și să se alătore lui Duncombe, și deoarece nici burghezia liberală, dată fiind starea de agitație a muncitorilor, nu avea curajul să se pronunțe în favoarea legii și cum, în general, avînd în vedere

nemulțumirea poporului, nimeni nu se interesa prea mult de ea, legea căzu cu succes.

Cea mai deschisă declarație de război făcută proletariatului de către burghezie o constituie însă *teoria malthusiană a populației și noua lege pentru asistența săracilor* care derivă dintr-însa. Despre teoria lui Malthus am vorbit în mai multe rânduri. Să repetăm pe scurt concluzia ei principală, și anume că, pământul fiind în permanență suprapopulat, trebuie să existe întotdeauna lipsuri, mizerie, sărăcie și imoralitate; că soarta din totdeauna a omenirii este să fie prea numeroasă și de aceea împărțită în diferite clase, dintre care unele sînt mai mult sau mai puțin bogate, instruite, morale, iar celelalte mai mult sau mai puțin sărace, nenorocite, ignorante și imorale. Concluzia practică — concluziile sînt trase de Malthus însuși — este că filantropia și fondurile de asistență sînt de fapt o absurditate, întrucît contribuie numai să mențină suprapopulația, a cărei concurență face să scadă salariul celorlalți și să încurajeze înmulțirea ei; că tot atît de absurd este ca administrațiile instituțiilor filantropice să procure de lucru săracilor, căci întrucît numai o anumită cantitate de produse poate fi consumată, pentru fiecare șomer care capătă de lucru devine șomer un alt muncitor care avusese de lucru pînă atunci, așa că industria particulară suferă un prejudiciu de pe urma industriei create de administrația instituțiilor filantropice; că deci nu poate fi vorba de a hrăni suprapopulația, ci de a o reduce pe cît posibil, într-un fel sau într-altul. Fără ocolișuri Malthus declară că dreptul fiecărui om care există pe lume de a avea mijloacele de subzistență necesare, drept recunoscut pînă acum, e o pură absurditate. Și citează cuvintele unui poet: săracul vine la masa sărbătorească a naturii și nu găsește pentru el un tacîm liber, și adaugă: iar natura îi poruncește să se care (*she bids him to be gone*), „căci înainte de a se naște el n-a întrebat societatea dacă îl vrea”. Această teorie este actualmente teoria favorită a tuturor adevăraților burghezi englezi, ceea ce e foarte natural, căci ea e foarte comodă pentru ei și, de altfel, în împrejurările actuale conține și mult adevăr. Dacă, prin urmare, nu mai este vorba de a folosi „suprapopulația”, de a o transforma în populație *utilizabilă*, ci numai de a-i lăsa pe oameni să moară de foame în modul cel mai simplu, împiedicîndu-i totodată să aducă pe lume prea mulți copii, atunci totul se reduce, firește, la o nimica toată, pre-

supunînd bineînțeles că suprapopulația își dă seama că e de prisos și va fi mulțumită să moară de foame. Deocamdată însă, în ciuda încercărilor stăruitoare ale burgheziei omenoase de a-i convinge pe muncitori de acest lucru, ea nu prea are perspective de reușită. Ba, dimpotrivă, muncitorilor le-a intrat în cap că tocmai ei, cu mâinile lor harnice, sînt cei necesari, pe cînd bogații domni capitaliști, care nu fac nimic, sînt de fapt cei de prisos.

Deoarece însă puterea se mai află încă în mâinile bogătașilor, proletarii, chiar dacă nu vor s-o recunoască de bună-voie, trebuie să accepte legea care îi declară într-adevăr de prisos, cum s-a și întîmplat prin noua lege pentru asistența săracilor. Vechea lege, care se întemeia pe actul din 1601 (din al 43-lea an de domnie a reginei Elisabeta), pornea în mod naiv de la principiul că este de datoria comunității să îngrijească de întreținerea săracilor. Cine nu avea de lucru primea ajutor, iar cu timpul săracul a ajuns să creadă, așa cum e și just, că comunitatea este obligată să nu-l lase să moară de foame. El își revendica ajutorul săptămînal ca pe un drept, nu ca pe o favoare, încît în cele din urmă burghezia găsi că se cam întrece cu gluma. În 1833, cînd ea ajunsese la putere datorită legii reformei și totodată pauperismul era în apogeu în regiunile rurale, burghezia păși imediat la reformarea legilor pentru asistența săracilor corespunzător punctului ei de vedere. Ea institui o comisie de anchetă care descoperi un mare număr de abuzuri. Se constată că întreaga clasă muncitoare de la șes e pauperizată și că ea depinde, cu totul sau în parte, de fondul de asistență din care se varsă muncitorilor un supliment atunci cînd salariile sînt prea scăzute. Se mai constată că acest sistem prin care șomerul era întreținut, prin care muncitorul prost plătit și împovărat cu o familie numeroasă era ajutat, prin care tatăl era silit să plătească pensie alimentară pentru copiii săi naturali, iar ajutoarea săracilor era în genere recunoscută ca o acțiune necesară, era un sistem ruinator pentru țară,

„o frînă în dezvoltarea industriei, o încurajare a căsătoriilor nesocotite, un indemn la înmulțirea populației și care suprimă influența surplusului de populație asupra salariului; o instituție națională menită să-i descurajeze pe cei harnici și cinstiti și să-i ocrotească pe cei leneși, vicioși și nechibzuiți, menită să distrugă legăturile familiale, să împiedice sistematic acumularea de capital, să dizolve capitalul existent și să ruineze pe contribuabili; și, ceea ce e culmea, să acorde, prin instituirea pensiei

alimentare, o primă pentru copiii neligitimi". (Extras din raportul comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor) *.

Această descriere a efectelor vechii legi de asistență este, desigur, justă în general; subvențiile favorizează lenevia și înmulțirea populației „de prisos”. În împrejurările sociale actuale, nevoiașul este silit să devină egoist, iar atunci când poate alege între a munci și a nu face nimic, trăind totuși la fel de bine, e clar că el preferă să nu facă nimic. Dar de aici rezultă numai că actualele relații sociale nu sînt bune la nimic, și nicidecum că sărăcia este o crimă care trebuie tratată după teoria intimidării, cum conchideau membrii comisiei adepți ai lui Malthus.

Acești înțelepți malthusieni erau însă atît de convingși de infailibilitatea teoriei lor, încît nu au șovăit nici un moment să-i arunce pe săraci în patul lui Procust al părerilor lor și să-i trateze, în consecință, cu cea mai revoltătoare asprime. Convingși, împreună cu Malthus și cu ceilalți adepți ai liberei concurențe, că cel mai bun lucru este să lași pe fiecare să se îngrijească de sine însuși și să aplice în mod consecvent principiul „laissez-faire”, ei ar fi preferat să desființeze cu totul legile de asistență. Dar, neavînd nici curajul și nici autoritatea necesară pentru a proceda astfel, ei au propus o lege pentru asistența săracilor cît mai malthusiană, care era mult mai barbară decît pomenitul „laissez-faire”, deoarece ea intervenea activ acolo unde acesta rămînea pasiv. Am văzut cum Malthus consideră sărăcia, mai precis șomajul, denumite de el „prisosul”, ca pe o crimă, pe care societatea trebuie s-o pedepsească cu moartea prin înfometare. Membrii comisiei nu au fost chiar atît de barbari; moartea brutală, directă, prin înfometare, are în sine ceva prea înfricoșător, chiar și pentru un membru al acestei comisii. Bine, spuseră dînșii, voi, săracii, aveți dreptul la existență, dar chiar *numai* la existență; dreptul de a vă înmulți nu-l aveți, tot atît de puțin ca și pe acela de a duce o existență *omenească*. Sînteți o calamitate națională, și dacă nu vă putem înlătura imediat, ca pe orice altă calamitate națională, cel puțin să simțiți că sînteți o calamitate, că trebuie să fiți ținuți în frîu și puși în imposibilitate de a crea și pe viitor alți oameni „de prisos” sau de a-i produce indirect prin încurajarea trîndăviei și a șomajului. Puteți

* „Extracts from Information received by the Poor-Law-Commissioners”. Published by Authority. [„Extrase din raportul primit de membrii comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor”. Publicate cu aprobarea autorităților]. Londra, 1833.

trăi, dar numai ca un avertisment pentru toți aceia care s-ar putea simți îndemnați să devină, la rîndul lor, de prisos.

Ei au propus deci noua lege pentru asistența săracilor, care a fost votată de parlament în 1834 și mai e în vigoare și astăzi. Orice ajutor în bani sau în alimente a fost suprimat; singurul ajutor care se acorda era cazarea în „casele de muncă”, construite imediat pretutindeni. Organizarea acestor „case de muncă” (workhouses), sau, cum le numește poporul, bastilii ale legii pentru asistența săracilor (poor-law bastiles), este însă de așa natură, încît sperie și îndepărtează în mod inevitabil pe oricine ar mai avea o cît de vagă speranță de a o scoate la capăt fără acest fel de caritate publică. Pentru ca să nu se recurgă la fondul de asistență decît în cazuri extreme și pentru a stimula la maximum strădaniile fiecăruia înainte de a se hotărî să se refugieze aici, s-a făcut din „casa de muncă” locul cel mai respingător pe care l-a putut născoci vreodată mintea rafinată a unui malthusian. Hrana e mai proastă decît a celor mai săraci dintre muncitorii care au de lucru, iar munca mai grea; căci altminteri aceștia ar prefera șederea în „casa de muncă” jalnicei existențe pe care o au în afara ei. Carne, îndeosebi carne proaspătă, se dă rar, de obicei numai cartofi, pline din cea mai proastă și un fel de fiertură de ovăz, bere puțină sau de loc. Pînă și regimul alimentar din închisori este în general mai bun, așa că adesea pensionarii caselor de muncă comit intenționat un delict oarecare numai pentru a fi trimiși la închisoare. Căci și casa de muncă e tot o închisoare; cine nu-și îndeplinește norma sa de muncă nu primește de mîncare; cine vrea să iasă trebuie să ceară mai întii învoire, care îi poate fi acordată sau refuzată, după purtarea sa sau după părerea pe care o are inspectorul în această privință; tutunul e interzis, la fel și darurile din partea rudelor sau prietenilor din afara casei de muncă; pauperii poartă o uniformă a casei de muncă și sînt la discreția bunului plac al inspectorului. Pentru ca munca lor să nu concureze cumva industria particulară, li se dau de obicei ocupații inutile; bărbații sparg pietre „atît cît poate sparge cu efort un om viguros într-o zi”; femeile, copiii și bătrînii des-tramă otgoane vechi, am uitat în ce scop neînsemnat. Pentru ca „cei de prisos” să nu se înmulțească sau pentru ca părinții „decăzuți” să nu aibă vreo înrîurire asupra copiilor lor, familiile sînt despărțite, bărbatul e trimis într-o aripă a clădirii, femeia într-alta, iar copiii iarăși în alta, și n-au voie să se vadă decît la anumite ocazii, rare, și atunci numai dacă, după

părerea funcționarilor, s-au purtat bine. Și pentru a izola complet de restul lumii în aceste bastilii molima pauperismului, locatarii lor nu au voie să primească vizite în vorbitor decât cu permisiunea funcționarilor și, în general, nu pot să vină în contact cu lumea din afară decât sub controlul și cu permisiunea acestora.

Cu toate acestea se prevede ca hrana să fie bună, iar tratamentul uman. Spiritul legii se face însă prea simțit pentru ca această cerință să poată fi cât de cât îndeplinită. Membrii comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor și întreaga burghezie engleză se înșală dacă cred posibilă aplicarea principiului fără manifestarea consecințelor lui. Tratatamentul prevăzut de litera noii legi este în contradicție cu întregul spirit al acesteia ; dacă legea îi consideră de fapt pe săraci ca pe niște criminali, casele de muncă ca pe niște închisori, declarînd pe locatarii lor în afara legii, în afara omenirii, obiect al dezgustului și al ororii, toate ordinele contrare nu pot servi la nimic. De aceea în practică săracii sînt tratați conform spiritului legii, și nu după litera ei. Iată cîteva exemple :

În vara anului 1843, la casa de muncă din *Greenwich*, un băiețaș de cinci ani a fost închis, ca pedeapsă, timp de trei nopți în camera mortuară și silit să doarmă pe capacul sicriilor. La casa de muncă din *Herne* s-a procedat la fel cu o fetiță care se scăpa în pat în timpul nopții ; de altfel acest gen de pedeapsă pare a fi foarte agreat. Această casă de muncă, situată într-una dintre cele mai frumoase regiuni ale Kentului, se deosebește și prin faptul că toate ferestrele ei dau spre curte, și abia de curînd s-au făcut două ferestre care permit locatarilor să arunce o privire înspre lumea din afară. Cel care relatează aceste lucruri, în „*Illuminated Magazine*”, își încheie descrierea cu cuvintele :

„Dacă domnul l-ar pedepsi pe om pentru crimă așa cum omul îi pedepsește pe semenii lui pentru sărăcie, ar fi vai de fiii lui Adam !”

În noiembrie 1843 a murit la *Leicester* un om care părăsise cu două zile înainte casa de muncă din *Coventry*. Amănunțele în legătură cu felul în care sînt tratați săracii în această casă sînt revoltătoare. Omul, un anume *George Robson*, avea la umăr o rană care fusese complet neglijată ; i s-a cerut să pună pompa în funcțiune cu brațul sănătos ; de mîncare nu primea decât hrana obișnuită a casei de muncă, pe care însă n-o putea suporta din cauza slăbiciunii fizice provocate de

rana neîngrijită ; așa că slăbea, firește, din ce în ce mai mult, și cu cît se plîngea, cu atît tratamentul devenea mai brutal. Cînd soția lui, care era și dînsa acolo, îi aducea picul ei de bere, era certată și silită s-o bea în prezența supraveghetei. Omul căzu la pat, dar nici atunci nu avu parte de un tratament mai bun. În cele din urmă, la cererea lui, a fost eliberat împreună cu soția lui, sub o ploaie de apostrofări din cele mai jignitoare. Peste două zile își dădu sfîrșitul la Leicester din cauza rănii neglijate și a hranei absolut indigeste pentru starea lui, după cum a declarat medicul care asistase la autopsie. La eliberare i s-au înmînat niște scrisori, adresate lui, care conțineau bani ; ele fuseseră reținute timp de șase săptămîni și deschise de director, conform unei reguli a instituției ! — În casa de muncă din *Birmingham* s-au petrecut lucruri atît de scandaloase, încît în cele din urmă, în decembrie 1843, a fost delegat un funcționar pentru anchetă. El constată că patru vagabonzi [trampers] (am dat mai sus explicația acestei expresii) fuseseră închiși goi sub scară într-o carceră întunecoasă (black-hole) și ținuți astfel timp de 8—10 zile pe frigul cel mai aspru, adesea flămînzi, fără să li se fi dat ceva de mîncare pînă la ora prînzului. Un băiețaș trecuse prin toate locurile de pedeapsă ale instituției : mai întîi prin camera cu vechituri, boltită, igrasioasă și mică, apoi de două ori în carcera de sub scară, a doua oară timp de trei zile și trei nopți, apoi tot atîta timp în carcera veche, mai proastă decît cealaltă, pe urmă în camera vagabonzilor, o încăpere mică, infectă și dezgustător de murdară, cu paturi de scînduri, în care funcționarul găsi la inspecție încă doi băieți în zdrențe, chirciți de frig, care stăteau acolo de patru zile. În carcera de sub scară erau băgați adeseori pînă la 7 inși, în camera vagabonzilor pînă la 20 de vagabonzi, îngrămădiți unii peste alții. Și femeile erau trimise în carcera de sub scară ca pedeapsă că nu voiau să meargă la biserică ; una fusese închisă chiar patru zile în camera vagabonzilor, în cine știe ce fel de tovărășie, și asta în timp ce era bolnavă și lua medicamente ! Altă femeie fusese trimisă, ca pedeapsă, în casa de nebuni, deși era în deplinătatea facultăților ei mintale. — În casa de muncă din *Bacton*, în Suffolk, s-a instituit o anchetă asemănătoare în ianuarie 1844, în urma căreia a ieșit la iveală că aici funcționa ca infirmieră o descreierată care se purta în modul cel mai nesăbuit cu bolnavii ; bolnavii, care adeseori erau agitați noaptea sau se sculau, erau legați cu frînghii petrecute peste așternut și pe sub pat, spre a scuti infirmierele de osteneala de a-i veghea ;

unul dintre bolnavi a fost găsit mort în această poziție. În azilul de săraci din *St. Pancras* din Londra, unde se confecționează cămășile ieftine, un epileptic s-a sufocat în pat în timpul unui acces, fără să-i fi venit cineva în ajutor. În aceeași casă dorm 4—6, ba uneori chiar 8 copii într-un pat. — În casa de muncă *Shoreditch* din Londra, un om a fost culcat în același pat cu un bolnav care zăcea cu temperatură mare, patul fiind, în plus, și plin de insecte. — În casa de muncă din *Bethnal Green*, Londra, o femeie însărcinată în luna a șasea n-a fost primită în azilul propriu-zis, ci încuiată în sala de așteptare, împreună cu copilul ei care nu avea nici doi ani, de la 28 februarie pînă la 20 martie 1844, fără pat și vreun loc pentru satisfacerea necesităților firești. Bărbatul ei fusese primit în casa de muncă și, cînd a cerut ca soția lui să fie eliberată din acel loc, a fost pedepsit pentru această îndrăzneală cu 24 de ore de arest, cu regim de pîine și apă. — În casa de muncă din *Slough* lîngă Windsor, în septembrie 1844, un om zăcea pe moarte; nevasta sa a plecat într-acolo, a ajuns la ora 12 noaptea, a dat fuga la casa de muncă, dar n-a fost lăsată să intre; abia a doua zi dimineața i s-a permis să-l vadă, și atunci numai o jumătate de oră, în prezența supraveghetoarei, care își impuse prezența și cu prilejul vizitelor ulterioare ale femeii, spunîndu-i de fiecare dată după trecerea unei jumătăți de oră că trebuie să plece. — La casa de muncă din *Middleton*, Lancashire, dormeau cîte 12, uneori și 18 pauperi de ambele sexe în aceeași încăpere. Această instituție nu e supusă noii legi pentru asistența săracilor, ci unei legi anterioare, excepționale (*Gilbert's Act*). Inspectorul își instalase în casa de muncă o fabrică de bere proprie. — La 31 iulie 1844 un moșneag de 72 de ani din casa de muncă din *Stockport* a fost tîrît în fața judecătorului de pace pentru că refuzase să spargă pietre, motivîndu-și refuzul prin vîrsta sa înaintată și anchiloza de care suferea la un genunchi. Zadarnic a cerut o altă muncă pe măsura puterilor lui; a fost condamnat la 14 zile muncă silnică la moara de călcat. — În casa de muncă din *Basford*, funcționarul trimis în inspecție în februarie 1844 constată că cearcafurile nu fuseseră schimbate de 13 săptămîni, cămășile de 4 săptămîni, iar ciorapii nu fuseseră schimbați de 2—10 luni, așa că din 45 de băieți nu mai aveau ciorapi decît trei, iar cămășile erau toate zdrențuite. Paturile mișunau de insecte, iar străchinitile de mîncare erau spălate în hîrdaiele de urină. — În casa de muncă din *vestul Londrei* era angajat un portar sifilitic, care îmbolnăvisese patru fete, dar cu toate acestea nu fusese

concediat ; alt portar luase o fată surdomută dintr-una din camere, o ținuse ascunsă patru zile în patul lui, culcîndu-se cu ea. Nici acesta nu fusese concediat.

Așa viață, așa moarte. Săracii sînt îngropați fără nici o considerație, ca vitele. Cimitirul săracilor de la *St. Brides* din Londra este o întindere mlăștinoasă, folosită drept cimitir din timpul lui Carol al II-lea, și plină cu grămezi de oseminte ; în fiecare miercuri săracii decedați sînt azvîrliți într-o groapă adîncă de 14 picioare, popa îi prohodește în grabă, groapa e astupată mai mult de mîntuială, ca să poată fi redeschisă miercurea următoare și umplută cu cadavre pînă la refuz. Mirusul de cadavru care se degajă infectează toată vecinătatea. — La *Manchester* cimitirul săracilor e așezat în fața Orașului vechi, pe Irk, și e tot un loc pustiu, plin de hîrtoape. Cu vreo doi ani în urmă, un drum de fier a fost construit de-a curmezișul lui. Dacă ar fi fost un cimitir pentru oameni respectabili, cum ar mai fi protestat burghezia și clerul împotriva profanării ! Dar nu era decît un cimitir pentru săraci, era locul de odihnă al unor pauperi, al unor oameni de prisos, așa că nu s-a sinchisit nimeni. Nimeni nu și-a dat măcar osteneala să transporte cadavrele în descompunere în cealaltă parte a cimitirului ; pămîntul a fost scormonit după cum cereau interesele, în gropile proaspete s-au bătut pari, așa că apa din pămîntul mocirlos, amestecată cu substanțe intrate în putrefacție, a ieșit la suprafață, umplînd împrejurimile cu gaze pestilențiale și vătămătoare. Nu vreau să descriu în toate amănuntele ce barbarie dezgustătoare a ieșit la iveală cu acest prilej.

Este oare de mirare că săracii refuză să primească, în asemenea condiții, ajutorul public ? Că preferă să moară de foame decît să intre în aceste bastilii ? Cunosc cinci cazuri în care oamenii au preferat să moară efectiv de foame și, cu cîteva zile înaintea morții, atunci cînd administrația asistenței săracilor le-a refuzat orice alt ajutor în afara casei de muncă, au preferat să se întoarcă la mizeria lor decît să intre în acest iad. Din acest punct de vedere, membrii comisiei instituite în baza legii pentru asistența săracilor și-au atins pe deplin scopul. Dar în același timp regimul caselor de muncă a aprins mînia clasei muncitoare împotriva clasei celor avuți, care în marea ei majoritate se extaziază în fața noii legi pentru asistența săracilor mai mult decît în fața oricărei alte măsuri a celor care dețin puterea. De la Newcastle pînă la Dower indignarea muncitorilor împotriva noii legi este *unanimă*. În această lege

burghezia și-a exprimat atât de răspicat opinia în ceea ce privește datoriile ei față de proletariat, încît a fost înțeleasă și de cei mai mărginiți. Niciodată încă nu fusese afirmat atât de fățiș, de neocolit că săracii există numai pentru a fi exploatați de cei avuți și pentru a muri de foame cînd aceștia nu mai au nevoie de ei. Dar tocmai de aceea noua lege pentru asistența săracilor a contribuit atât de puternic la dezvoltarea mișcării muncitorești, și mai ales la răspîndirea cartismului, și întrucît a fost aplicată îndeosebi la țară, ea înlesnește dezvoltarea mișcării proletare în regiunile rurale.

Să mai adăugăm că și în *Irlanda* există din 1838 o astfel de lege pentru asistența săracilor, care pregătește aceleași adăposturi pentru 80.000 de pauperi. Și aici această lege a devenit odioasă, și ar fi devenit și mai odioasă dacă ar fi căpătat importanța pe care a avut-o în Anglia. Dar ce însemnătate are felul execrabil în care sînt tratați 80.000 de proletari într-o țară în care numărul lor e de 2.500.000 ! În *Scotia* nu există, afară de cîteva excepții locale, nici un fel de legi pentru asistența săracilor.

Sper că după această descriere a noii legi pentru asistența săracilor și a efectelor ei, nu va susține nimeni că am întrebuințat cuvinte prea aspre la adresa burgheziei engleze. În această măsură publică, în care burghezia engleză se manifestă în corpore ca putere, ea arată ce urmărește în realitate, ce înseamnă toate acele acțiuni mai mărunte îndreptate împotriva proletariatului, care în aparență sînt imputabile numai anumitor indivizi. Că această măsură nu pornește de la o fracțiune a burgheziei, ci se bucură de aprobarea întregii clase, o dovedesc între altele dezbaterile parlamentare din 1844. Partidul liberal prezentase noua lege pentru asistența săracilor ; partidul conservator, în frunte cu ministrul lui Peel, o apăără, modificînd numai cîteva amănunte în *Poor-Law-Amendment-Bill* * din 1844. O majoritate liberală a prezentat legea, una conservatoare a adoptat-o, iar nobilii lorzi și-au dat în ambele rînduri „consimțămîntul”. În felul acesta s-a pronunțat excluderea proletariatului din stat și din societate ; în felul acesta s-a declarat în mod public că proletarii nu sînt oameni și nu merită să fie tratați ca oameni. Să lăsăm în seama proletarilor din Regatul Britanic sarcina de a-și recuceri drepturile de oameni **.

* — amendamentul la legea pentru asistența săracilor. — *Nota Trad.*

** Pentru a evita orice interpretare greșită și obiecțiile care s-ar putea ivi de aici, țin să subliniez că am vorbit despre burghezie ca *clasă*

Aceasta e situația clasei muncitoare britanice, așa cum am cunoscut-o în timp de 21 de luni cu propriii mei ochi și din rapoartele oficiale și alte rapoarte autentice. Și dacă consider această situație de-a dreptul insuportabilă — ceea ce am și exprimat destul de des în paginile precedente — nu sînt singurul care o judec astfel. Gaskell a declarat încă în 1833 că a pierdut nădejdea unei rezolvări pașnice și că o revoluție cu greu poate fi evitată. Carlyle a explicat în 1838 cartismul și acțiunea revoluționară a muncitorilor prin mizeria în care trăiesc, și și-a pus numai întrebarea cum au putut ei timp de 8 ani să stea atît de liniștiți la masa Barmecidului ¹¹⁰, lăsîndu-se hrăniți numai cu făgăduieli deșarte de burghezia liberală, iar în 1844 el a declarat că trebuie să se treacă de îndată la organizarea muncii,

„dacă vrem ca Europa, sau cel puțin Anglia, să mai rămînă multă vreme un pămînt locuibil“.

Și „Times“, „primul ziar al Europei“, declară la 18 iunie 1844 de-a dreptul :

„război palatelor, pace bordeielor, acesta este strigătul de luptă al terorii, care ar putea răsuna din nou în țara noastră. Bogați, luați seama !“

și că toate cele citate de mine despre faptele unor persoane izolate au numai valoarea unor dovezi în ceea ce privește modul de a gîndi și acționa al clasei. De aceea nici n-am să fac o distincție între diferitele fracțiuni și partide ale burgheziei, care au numai o importanță istorică și teoretică, și nu pot menționa decît în treacăt pe cei cîțiva burghezi care s-au dovedit a fi excepții onorabile. Aceștia sînt, pe de o parte, radicalii cei mai pronunțați, care sînt aproape cartiști, ca, de pildă, deputații din Camera comunelor și fabricanții Hindley din Ashton și Fielden din Todmorden (Lancashire); pe de altă parte, fracțiunea umanitaristă a partidului tory, care s-a constituit recent în gruparea „*tinăra Anglie*“ și căreia îi aparțin în special membrii parlamentului Disraeli, Borthwick, Ferrand, lordul John Manners etc. Lordul Ashley de asemenea simpatizează cu ei. Ţelul „tinerei Anglii“ este restaurarea „Angliei fericite“ de odinioară, cu strălucirea și feudalismul ei romantic; acest țel este, firește, irealizabil și chiar ridicol, o adevărată satiră la adresa dezvoltării istorice, dar buna intenție, curajul de a te ridica împotriva situației existente și a prejudecăților existente, de a recunoaște ticăloșia lor au și ele o valoare. Cu totul izolat stă anglo-germanul *Thomas Carlyle*, care, deși inițial tory, merge mai departe decît cei amintiți mai sus. Dintre toți burghezii englezi, el analizează cel mai adînc cauza anarhiei sociale și cere organizarea muncii. Sper că, o dată ce a găsit calea justă, Carlyle va ști s-o și urmeze. Cele mai bune urări ale mele și ale multor germani îl întovărășesc! — (1892). Dar revoluția din februarie a făcut din el un reacționar desăvîrșit; mînia sa justă împotriva filistinilor s-a prefăcut într-o ciudă de filistin acrit față de valul istoriei, care l-a azvirlit la mal.

Să mai examinăm încă o dată șansele burgheziei engleze. În cazul cel mai rău industria din străinătate, și în special cea americană, va reuși să facă față concurenței engleze chiar după abolirea legilor cerealelor, abolire care va deveni necesară peste câțiva ani. Industria germană face în acest moment sforțări mari, iar cea americană a înaintat cu pași uriași. America, cu resursele ei inepuizabile, cu uriașele ei zăcăminte de fier și de cărbuni, cu nemaipomenita ei bogăție de forță hidraulică și fluvii navigabile, și mai ales cu populația ei energică și activă, în comparație cu care englezii nu sînt decît niște somnoroși flegmatici, America a creat, în mai puțin de 10 ani, o industrie care concurează de pe acum Anglia în ceea ce privește stămburile de calitate inferioară (articolul principal al industriei engleze), i-a alungat pe englezi de pe piața Americii de Nord și de Sud, iar în China își plasează produsele alături de cele engleze. La fel se prezintă situația și în celelalte ramuri industriale. Singura țară capabilă să cucerească monopolul industrial e numai America. Dacă, în felul acesta, industria engleză va fi învinsă, ceea ce se va întîmpla negreșit în următorii 20 de ani în cazul cînd nu intervine o schimbare în actuala situație socială, atunci majoritatea proletariatului va deveni pentru totdeauna „de prisos”, neavînd altă alternativă decît să moară de foame sau să facă revoluție. Se gîndește oare burghezia engleză la această posibilitate? Dimpotrivă, economistul ei favorit, MacCulloch, îi ține o prelegere din cabinetul său de lucru și o învață că nu e de conceput ca o țară atît de tînără ca America, care are încă o populație destul de rară, să poată crea o industrie puternică sau să concureze o veche țară industrială cum e Anglia. Ar fi o nebunie din partea americanilor să încerce acest lucru, fiindcă n-ar putea decît să piardă bani; să rămînă deci frumușel la agricultură, și, după ce vor fi cultivat întreaga țară, va veni, desigur, și timpul cînd se vor putea apuca cu succes de industrie. Iată ce spune înțeleptul economist, iar întreaga burghezie repetă cu evlavie cuvintele lui, în timp ce americanii cuceresc o piață după alta, în timp ce un speculant american mai îndrăzneț a trimis de curînd un transport de mărfuri americane în Anglia, unde a reușit să le plaseze în vederea reexportării!

Dar chiar în cazul că Anglia ar păstra monopolul industriei, chiar dacă fabricile engleze s-ar înmulți mereu, care ar fi consecința? Crizele comerciale ar continua să existe, devenind în urma extinderii industriei și a creșterii proletariatului tot mai violente, tot mai înfricoșătoare. Prin ruinarea progresivă

a păturii inferioare a clasei de mijloc, prin centralizarea capitalului în mâinile cîtorva, centralizare care progresa cu pași uriași, proletariatul ar crește în progresie geometrică, cuprinzînd în scurtă vreme întreaga națiune, cu excepția cîtorva milionari. În această dezvoltare intervine însă un stadiu în care proletariatul își dă seama cît de ușor i-ar fi să răstoarne ordinea socială existentă, și atunci urmează revoluția.

Dar nici una, nici alta nu se va întîmpla. Crizele comerciale, pîrghia principală a dezvoltării independente a proletariatului, împreună cu concurența externă și cu ruina progresivă a clasei de mijloc vor scurta acest proces. Nu cred că poporul va putea să suporte liniștit încă multe crize. Probabil că chiar viitoarea criză, care se va produce în 1846 sau în 1847, va aduce abolirea legilor cerealelor și cartă. Rămîne de văzut ce mișcări revoluționare va declanșa cartă. Însă pînă la criza următoare, criză care, prin analogie cu cele precedente, ar urma să se producă în 1852 sau în 1853, dar care poate fi întîrziată prin abolirea legilor cerealelor sau accelerată în urma altor împrejurări, concurență străină etc., pînă la acea criză poporul englez se va fi săturat să se lase exploatat în folosul capitaliștilor sau să crape de foame atunci cînd capitaliștii nu mai au nevoie de el. Dacă pînă atunci burghezia engleză nu va lua aminte — și, după toate aparențele, desigur că nu o va face —, va urma o revoluție cu care nu se va putea măsura nici una dintre cele precedente. Proletariatul, ajuns la desperare, va recurge la făclia incendiară despre care vorbeau predicile lui Stephens; poporul se va răzbuna cu o furie pe care anul 1793 nu ne-o poate nici măcar sugera. Războiul săracilor împotriva bogăților va fi cel mai sîngeros război care s-a purtat vreodată. Nici trecerea unei părți a burgheziei de partea partidului proletar sau o comportare mai bună a întregii burghezii nu ar mai folosi la nimic. De altfel o schimbare generală a mentalității burgheziei nu ar putea merge decît pînă la un „juste-milieu” * lipsit de vlagă; cei care s-ar alătura în mod mai hotărît muncitorimii ar forma o nouă Girondă și ar pieri ca atare în decursul desfășurării violente a evenimentelor. Prejudecățile unei întregi clase nu se leapadă ca o haină veche, cu atît mai puțin dacă e vorba de burghezia engleză, conservatoare, mărginită și egoistă. Toate aceste concluzii pot fi trase cu cea mai mare precizie, căci ele au ca premise

* — moderație. — *Nota Trad.*

fapte de netăgăduit, luate pe de o parte din dezvoltarea istorică, pe de altă parte din natura omului. Să fii profet nu-i nicăieri atât de ușor ca în Anglia, fiindcă aici toate elementele componente ale societății se conturează mai limpede și mai precis ca oriunde. Revoluția *trebuie* să se producă, acum e prea târziu pentru o rezolvare pașnică a problemei; dar ea poate să fie totuși mai puțin violentă decât am prorocit-o eu. Acest lucru va depinde însă mai puțin de dezvoltarea burgheziei decât de cea a proletariatului. Și anume, cu cât proletariatul va primi în sînul său mai multe elemente socialiste și comuniste, cu atât revoluția va fi mai puțin sîngeroasă, mai puțin vindicativă și violentă. Comunismul stă din punct de vedere principial deasupra antagonismului dintre burghezie și proletariat; el recunoaște importanța istorică a acestuia numai pentru prezent, dar nu-l consideră justificat în viitor; comunismul vrea tocmai să înlăture acest antagonism — ca o necesitate înverșunarea proletariatului împotriva asupritorilor săi, ca pe cea mai importantă pîrghie a mișcării muncitorești *care se naște*; dar el trece dincolo de această înverșunare, tocmai pentru că reprezintă cauza umanității, și nu numai a muncitorilor. De altfel nici unui comunist nu-i trece prin gînd să se răzbune pe individ și nici nu crede, în genere, că în împrejurările actuale burghezul izolat ar putea proceda altfel decât procedează. Socialismul englez (adică comunismul) se întemeiază tocmai pe acest principiu al iresponsabilității individului. Deci cu cât muncitorii englezi vor asimila mai mult ideile socialiste, cu atât actuala lor îndîrjire, care în forma ei violentă de acum nu ar duce la nimic, va deveni de prisos, cu atât acțiunea lor împotriva burgheziei va pierde din sălbăticie și brutalitate. Mai mult chiar: dacă ar fi cu puțință ca întregul proletariat să devină comunist înainte de izbucnirea luptei, atunci aceasta ar decurge cît se poate de pașnic; dar asta nu mai e posibil, acum e prea târziu. Cred totuși că, pînă la izbucnirea războiului *absolut deschis* și direct al săracilor împotriva bogaților, război care a devenit acum inevitabil în Anglia, proletariatul va fi cel puțin atât de lămurit în problema socială, încît, cu ajutorul evenimentelor, partidul comunist să fie capabil să înlăture în cele din urmă elementul brutal al revoluției și să preîntîmpine un 9 termidor¹¹¹. De altfel experiența francezilor nu va fi fost în zadar, și apoi cei mai mulți conducători cartiști sînt deja comuniști. Și

deoarece comunismul se situează *deasupra* antagonismului dintre proletariat și burghezie, partea cea mai bună a burgheziei — al cărei număr este însă extrem de mic, nepunându-se conta decât pe recrutarea de aderenți din tînăra generație — se va alătura mai lesne comunismului decât cartismului exclusiv proletar.

Dacă aceste concluzii nu par suficient de motivate aici, se va ivi, desigur, în altă parte prilejul de a dovedi că ele sînt rezultatul necesar al dezvoltării istorice a Angliei. Dar sînt convins că războiul săracilor împotriva bogaților, care e purtat și acum individual și în mod indirect, va fi dus în Anglia și, în general, pe plan colectiv și direct. Pentru o rezolvare pașnică este prea tîrziu. Clasele se diferențiază din ce în ce mai net, muncitorii opun tot mai multă rezistență, îndîrjirea crește, ciocnirile izolate de guerilă se concentrează în lupte și demonstrații mai importante, și în curînd va fi de ajuns un mic conflict ca să pornească lavina. Și atunci va răsuna cu siguranță în toată țara strigătul de luptă: „Război palatelor, pace bordeielor !” ; dar atunci va fi prea tîrziu pentru bogați ca să mai ia aminte.

THE NEW MORAL WORLD:

AND
GAZETTE OF THE RATIONAL SOCIETY.

Enrolled under Acts of Parliament, 19 Geo. IV. c. 36. and 1. 3. Wm. IV. c. 10.

CAUTION: THE CHARACTER OF THE WORK, FROM THE DEEP IMPRESSION OF THE MOST UNLITTERED, MAY BE GIVEN TO ANY COMMUNITY, FROM THE WORLD AT LARGE, BY THE APPLICATION OF POWER, WEALTH, WISDOM, AND TO A GREAT EXTENT TO THE COMMERCE AND INDUSTRY OF THE WORLD. IT IS THEREFORE ADVISED THAT THE APPLICANTS OF THE WORK, SHOULD BEWARE OF THE CHARACTER OF THE WORK, AND OF THE CHARACTER OF THE APPLICANTS.

IN OFFERING, PUBLISHING, SELLING AND USING THESE, AS AN INSTRUMENT OF KNOWLEDGE, AND OF THE CHARACTER OF THE APPLICANTS.

[Friedrich Engels]

[Socialismul pe continent ¹¹²]

[„The New Moral World“ ¹¹³ nr. 15
din 5 octombrie 1844]

La înapoiere spre patrie am vizitat la Paris un club comunist al școlii mistice. Am fost introdus în acest club de un rus, care posedă la perfecție limba germană și franceză și care s-a ridicat împotriva adeptilor acestui curent cu foarte multă abilitate, folosind argumentarea lui Feuerbach*. La ei cuvântul dumnezeu are aceeași semnificație ca *Love Spirit*** la cei din colonia Ham-Common. Ei au considerat totuși că aceasta este o chestiune secundară, și din punct de vedere practic erau de acord cu noi întrucât spuneau: „*Enfin, l'athéisme c'est votre religion*“: — În fine, ateismul este religia voastră. În franțuzește religie înseamnă *convingere, sentiment*, și nu adorare. Ei ne-au afirmat că toată gălăgia și tărăboiul *burgheziei*, respectiv ale clasei de mijloc, împotriva Angliei sînt o totală aberație, și s-au străduit foarte mult să ne convingă că n-au nici cea mai mică prejudecată națională, că muncitorii din Franța nu se sinchisesc de Maroc ¹¹⁴, știind prea bine că *les ouvriers*, muncitorii, din toate țările sînt aliați care au aceleași interese. Ne-au mai spus că clasa de mijloc din Franța este tot atît de egoistă, de lacomă și de insuportabilă din punct de vedere social ca și cea din Anglia, dar că *muncitorii* francezi sînt oameni de treabă. Printre rușii de la Paris noi am făcut progrese remarcabile. La Paris există trei sau patru nobili și stăpîni de iobagi, care sînt niște comuniști radicali și ateî.

* Dizolvarea ideii de dumnezeu în om. — *Nota Red.*

** Spiritul dragostei. — *Nota Trad.*

La Paris avem un ziar comunist german, „Vorwärts”¹¹⁵, care apare de două ori pe săptămână. În Belgia este în curs o campanie activă de agitație comunistă, iar la Bruxelles se editează un ziar „Débat Social”¹¹⁶. La Paris există aproximativ 6 ziare comuniste. *Socialiste* și *Socialitaire* sînt în Franța noțiuni la modă, iar Ludovic-Filip, *burghezul prin excelență*, a luat sub protecția sa ziarul „*Démocratie Pacifique*”¹¹⁷ și-l sprijină cu bani. Aerele religioase ale socialiștilor francezi sînt de cele mai multe ori fățarnice; indivizii aceștia sînt complet nereligioși, și primele victime ale viitoarei revoluții vor fi popii.

Cei din Colonia au făcut progrese enorme. Cu ocazia unei întruniri ținute într-un local, societatea noastră, formată în cea mai mare parte din avocați, medici, artiști etc., a umplut o încăpere destul de mare; au asistat și trei sau patru sublocotenenți de artilerie, dintre care unul este un tip foarte inteligent. La Düsseldorf avem cîțiva adepți, printre care se numără și un poet foarte talentat. La Elberfeld am vreo șase prieteni și mai există și alți cîțiva comuniști. De fapt, aproape că nu există oraș în nordul Germaniei în care să nu existe cîțiva adversari radicali ai proprietății și cîțiva atei. La Berlin Edgar Bauer a fost tocmai condamnat la 3 ani închisoare pentru ultima lui carte¹¹⁸.

Originalul a fost scris în limba engleză

[Friedrich Engels]

Succesele rapide ale comunismului în Germania

[I]

[„The New Moral World“ nr. 25
din 13 decembrie 1844]

Vă trimit câteva rînduri pentru ziarul dv., în speranța că compatrioții dv. vor fi bucuroși să afle cîte ceva despre succesele repurtate de cauza noastră comună de partea aceasta a canalului. În același timp îmi pare bine că pot arăta în ce măsură poporul german, care, ca de obicei, a rămas în urmă și în ceea ce privește punerea pe tapet a problemei reformei sociale, face astăzi eforturi pentru a cîștiga timpul pierdut. Într-adevăr, este uimitoare iuțeala cu care socialismul s-a răspîndit în această țară. Acum doi ani existau numai doi oameni pe care îi interesau, în genere, problemele sociale; acum un an a apărut prima scriere socialistă¹¹⁹. E drept că existau cîteva sute de comuniști germani în străinătate, dar, fiind muncitori, influența lor era slabă și scrierile lor nu puteau fi răspîndite în rîndurile „claselor de sus“. Pe de altă parte și piedicile care stăteau în calea socialismului erau enorme: cenzura presei, inexistența dreptului de a ține întruniri publice, a dreptului de asociere, legi despotice și tribunale secrete cu judecători plătiți care pedepseau pe oricine îndrăznea în vreun fel oarecare să facă poporul să gîndească. Și, cu toate acestea, care e acum situația în Germania? În locul celor doi amărîți care scriau despre socialism pentru un public care nu cunoștea și pe care nu-l interesa această problemă, avem acum o sumedenie de scriitori inteligenți care predică noua învățătură pentru mii de oameni dornici să asculte tot ce e în legătură cu acest subiect; avem diferite ziare socialiste, radicale pe cît le îngăduie cenzura, în primul rînd „*Trier'sche Zeitung*“¹²⁰ și „*Sprecher*“¹²¹ din Wesel; avem un ziar care apare la Paris¹¹⁵, unde domnește libertatea presei și unde, în afară de publicațiile periodice care sînt direct sub influența guvernelor, nu există ziar care să nu scrie în fiecare zi și în termeni

foarte elogioși despre socialism și socialiști. Adversarii noștri cei mai înverșunați nu au curajul să ne înfrunte față în față. Chiar guvernele sînt silite să privească cu bunăvoință toate mișcările *legale* care tind spre socialism. Peste tot iau naștere asociații atît în scopul îmbunătățirii situației oamenilor muncii cît și în scopul de a le da acestora posibilitatea să se cultive la care participă în mod activ și funcționari superiori ai guvernului prusian. Pe scurt, socialismul a devenit problema la ordinea zilei în Germania și în decurs de un an a luat naștere un partid socialist puternic care insuflă de pe acum respect tuturor partidelor politice și se bucură de o deosebită solitudine din partea liberalilor din această țară. Pînă în momentul de față, bastionul nostru era clasa de mijloc, fapt care-l va mira, poate, pe cititorul englez dacă nu știe că această clasă este în Germania mai puțin egoistă, mai imparțială și mai inteligentă decît în Anglia, și aceasta pentru simplul motiv că e mai săracă. Noi sperăm însă ca în scurt timp să găsim un sprijin în clasa muncitoare, care trebuie să formeze întotdeauna și pretutindeni forța și grosul partidului socialist și care a fost trezită din letargia ei de mizeria, oprirea, șomajul, precum și de răscoalele care au avut loc în districtele industriale din Silezia și din Boemia⁷⁶. Permiteți-mi să menționez cu acest prilej un tablou al unuia dintre cei mai buni pictori germani, Hübner, care a făcut pentru socialism propagandă mai activă decît ar fi putut face o sută de pamflete. Tabloul reprezintă un grup de țesători din Silezia care aduc fabricantului pînză; iese puternic în relief contrastul izbitor dintre bogăția neîndurătoare de o parte și sărăcia dezolantă de cealaltă parte. Fabricantul bine hrănit, cu o față roșie-arămie și nepăsătoare, respinge cu dispreț o bucată de pînză care aparține unei femei; pe femeie, care-și dă seama că nu mai are nici o speranță să-și vîndă pînză, o părăsesc puterile și leșină; e înconjurată de cei doi copii mici ai ei, în timp ce un om bătrîn care stă alături de ea abia o susține; un funcționar examinează o bucată de pînză, al cărei proprietar așteaptă rezultatul într-o încordare chinuitoare; un tînăr arată mamei sale descurajate salariul derizoriu pe care l-a primit pentru munca sa; un bătrîn, o fată și un băiat șed pe o bancă de piatră și își așteaptă rîndul; doi bărbați, fiecare avînd în spinare cîte o bucată de pînză care le-a fost refuzată, sînt tocmai pe punctul să părăsească odaia; unul din ei strînge furios pumnul, în timp ce celălalt, punînd mîna pe umărul vecinului său, arată spre cer, ca și cînd ar vrea să

spună : fii liniștit, există un judecător care-l va pedepsi. Toată scena se desfășoară într-o anticameră rece și tristă, pardosită cu dale de piatră ; numai fabricantul stă pe o bucată de covor ; în fundul tabloului se vede un birou luxos mobilat, cu perdele și oglinzi superbe, unde câțiva funcționari scriu, fără să le pese de ceea ce se întâmplă în spatele lor, și unde fiul fabricantului, un dandy tânăr, ținând în mână o cravașă, fumează o țigare privind cu nepăsare pe nenorociții țesători. Această pictură a fost expusă în diferite orașe din Germania și firește că a făcut ideile sociale accesibile multor oameni. În același timp am aflat cu o mare satisfacție că cel mai bun pictor al nostru în domeniul picturii istorice, Karl Lessing, s-a convertit la socialism. De fapt socialismul ocupă acum în Germania o poziție de zece ori mai puternică decât în Anglia. Chiar azi dimineață am citit în publicația liberală „Kölnische Zeitung”¹²² un articol al cărui autor a fost atacat din diferite motive de socialiști și în care acesta se apără ; dar în ce constă această apărare ? El se declară socialist, cu singura deosebire că ar vrea să înceapă cu reforme politice, în timp ce noi vrem să obținem totul dintr-o dată. Or, „Kölnische Zeitung” este a doua gazetă din Germania în ceea ce privește influența și răspîndirea sa. Este ciudat, dar cel puțin în nordul Germaniei nu te mai poți sui pe puntea unui vapor, într-un vagon de tren sau într-o diligență, fără să întâlnești pe cineva care să nu fi asimilat măcar câteva idei sociale și care să nu fie de acord că trebuie să se facă ceva pentru reorganizarea societății. Chiar acum m-am întors dintr-o călătorie făcută în mai multe orașe învecinate și n-am găsit nici o singură localitate în care să nu fi întâlnit cel puțin o jumătate de duzină sau o duzină de socialiști convinși. În propria mea familie — care e foarte evlavioasă și are sentimente din cele mai loiale față de guvern — sînt șase sau chiar mai mulți membri care au ajuns fiecare să aibă aceste convingeri fără să fie influențați de ceilalți. Noi avem partizani printre oameni de tot felul : comercianți, fabricanți, avocați, funcționari publici, ofițeri, medici, editori, fermieri etc. ; o mulțime din lucrările noastre sînt sub tipar, deși pînă acum încă n-au apărut decît trei sau patru. Și dacă în viitorii patru sau cinci ani vom înregistra tot atîtea succese cîte am avut în ultimele 12 luni, vom putea trece de îndată la înființarea unei colonii comuniste. După cum vedeți, noi, teoreticienii germani, devenim oameni practici. Într-adevăr, unul dintre ai noștri a fost invitat să întocmească un plan practic

de organizare și să elaboreze statutele unei colonii comuniste pe baza planurilor lui Owen și Fourier etc., folosind totodată și experiența dobândită de coloniile americane și de colonia dv., Harmony¹²³, care sper că prosperă. Acest plan va fi discutat în diferite localități și va fi apoi publicat împreună cu amendamentele respective. Cele mai active personalități literare dintre socialiștii germani sînt: Dr. Karl Marx la Paris, Dr. M[oses] Hess în momentul de față la Colonia, Dr. K[arl] Grün la Paris, Friedrich Engels la Barmen (Prusia renană), Dr. O[tto] Lüning la Rheda, Westfalia, Dr. H[ermann] Püttmann la Colonia, și diferiți alții. În afară de aceștia s-a alăturat rindurilor noastre Heinrich Heine, cel mai de seamă poet contemporan german, care a publicat un volum de poezii politice, dintre care și cîteva care propovăduiesc socialismul. El este autorul renumitei poezii „Țesătorii din Silezia”, pe care v-o traduc în proză *, dar care mă tem că va fi considerată în Anglia ca o blasfemie. În orice caz v-o trimit și vreau numai să adaug că ea conține o aluzie la strigătul de luptă al prusienilor din 1813: „Cu dumnezeu pentru rege și patrie”, care a rămas de atunci o lozincă favorită a partidului loial. Dar iată poezia¹²⁴:

În ochii de piatră au negure grele ;
 Stau lingă războaie, scrișnind din măsele :
 Îți țesem, Germanie, giulgiul de moarte,
 Blestem întreit în urzeală-i să poarte —
 Noi țesem, noi țesem !

Blestem pentru chipul cioplit din perete ;
 Ne-am plîns că ni-i frig și ni-i foame și sete ;
 Răbdarea fu cruntă, nădejdea fu goală
 Și-n ris de durere și rugă și boală —
 Noi țesem, noi țesem !

Blestem pentru regele celor ce pradă
 Și jalea și lipsa nu vrea să ne-o vadă,
 Cel care bănuțul din mînă ni-l mușcă
 Și-apoi, ca pe-o haită de ciini, ne împușcă —
 Noi țesem, noi țesem !

Blestem pentru patria vitregă-n care
 Ocări și jigniri cresc dînd spicul cel mare,
 Iar florile toate, tînjind, se-ncovoie,
 Cînd viermii se-ngrașe în mîl și gunoaie —
 Noi țesem, noi țesem !

* Este vorba de traducerea lui Engels în limba engleză. — *Nota Trad.*

several sinners? Besides those, Henry Heine, the most eminent of all living German poets, has joined our ranks; and published a volume of political poetry, which contains also some pieces preaching Socialism. He is the author of the celebrated *Song of the Silesian Weavers*, of which I give you a prosaic translation, but which, I am afraid, will be considered blasphemy in England. At any rate, I will give it you, and only remark, that it refers to the battle-cry of the Prussians in 1813:—"With God for King and fatherland!" which has been ever since a favourite saying of the loyal party. But for the song, here it is:—

Without a tear in their grim eyes,
They sit at the loom, the rage of despair in their faces;
"We have suffered and hunger'd long enough;
Old Germany, we are weaving a shroud for thee
And weaving it with a triple curse.

"We are weaving, weaving!"

"The first curse to the God, the blind and deaf god,
Upon whom we relied, as children on their father;
In whom we hoped and trusted withal,
He has mocked us, he has cheated us nevertheless.

"We are weaving, weaving!"

"The second curse for the King of the rich,
Whom our distress could not soften nor touch;
The King, who extorts the last penny from us,
And sends his soldiers, to shoot us like dogs.

"We are weaving, weaving!"

"A curse to the false fatherland,
That has nothing for us but distress and shame,
Where we suffered hunger and misery—
We are weaving thy shroud, Old Germany!

We are weaving, weaving!"

With this song, which in its German original is one of the most powerful poems I know of, I take leave from you for this time, hoping soon to be able to report on our further progress and social literature.—Yours sincerely,

AN OLD FRIEND OF YOURS IN GERMANY.

Sfârșitul articolului „Succesele rapide ale comunismului în Germania” și poezia „Țesătorii din Silezia” a lui Heinrich Heine, tradusă în limba engleză de F. Engels

Scrișnește războiul, suveice aleargă,
Noi ziua și noaptea le facem să meargă —
Îți țesem, Germanie, giulgiul de moarte,
Blestem întreit în urzeală-i să poarte,
Noi țesem, noi țesem !

Cu acest cînt, care în originalul german este una dintre cele mai puternice creații poetice pe care le cunosc, închei de astă dată în speranța că în curînd vă voi putea trimite vești cu privire la viitoarele noastre succese și la literatura socială.

Un vechi prieten al dv. din Germania

Scris aproximativ la 9 noiembrie 1844

Originalul a fost scris în limba engleză

[II]

[„The New Moral World” nr. 37
din 8 martie 1845]

Barmen, 2 februarie 1845

De cînd v-am scris ultima dată, cauza comunismului a progresat cu pași tot atît de iuți ca și spre sfîrșitul anului 1844. De curînd am vizitat cîteva orașe de pe Rin și am constatat peste tot că, de cînd am fost acolo ultima oară, ideile noastre au cîștigat și continuă să cîștige pe zi ce trece mai mult teren. Pretutindenii am găsit noi adepți care discutau și răspîndeau ideile comunismului cu toată energia pe care ne-o putem dori. În toate orașele Prusiei s-au ținut un număr mare de întruniri publice cu scopul de a forma asociații care să lupte împotriva creșterii mizeriei, ignoranței și criminalității în rîndurile maselor largi ale populației. Guvernul, care mai întîi a susținut aceste întruniri, a început să împiedice organizarea lor de îndată ce în ele s-a manifestat un spirit prea independent; totuși aceste întruniri au atras atenția opiniei publice asupra problemei sociale și au contribuit foarte mult la răspîndirea principiilor noastre. Adunarea de la Colonia a fost atît de impresionată de discursurile conducătorilor comuniști, încît a ales, pentru elaborarea statutului asociației, un comitet a cărui majoritate era formată din comuniști convinși. La baza statutului au stat, firește, principii comuniste: organizarea muncii, protecția muncii

împotriva puterii capitalului etc., și acest statut a fost adoptat aproape în unanimitate de adunare. Aprobarea guvernului, care aici e necesară la înființarea oricărei asociații, firește că n-a fost dată; dar, deoarece aceste întruniri avuseseră loc, problema coloniilor comuniste a început să fie discutată în întreaga Colonie. La Elberfeld s-a enunțat ca principiu fundamental al asociației *că toți oamenii au același drept la învățămînt și urmează să aibă parte de roadele științei*. Ce-i drept, statutul asociației încă n-a fost aprobat de guvern și, după toate probabilitățile, va împărtași soarta statutului de la Colonia, întrucît preoții au întemeiat o organizație proprie de îndată ce planul lor de a face din asociație o subdiviziune a eparhiei lor din oraș a fost respins de adunare. Asociația liberală va fi interzisă, iar asociația preoților va primi sprijinul guvernului. Acest lucru este însă de mică importanță, deoarece problema, o dată pusă, este discutată acum în tot orașul. S-au format asociații și la Mûnster, Kleve, Dûsseldorf și în alte orașe; rămîne de văzut care va fi rezultatul. Cît privește literatura comunistă, H[ermann] Pûttmann din Colonia a publicat o culegere¹²⁵ în legătură cu acest subiect; ea cuprinde, între altele, o descriere atît a coloniilor comuniste din America cît și a coloniei dv. de la Hampshire, fapt care a contribuit foarte mult la înlăturarea prejudecăților cu privire la imposibilitatea de realizare a ideilor noastre. În același timp, d-l Pûttmann a publicat prospectul unei reviste trimestriale¹²⁶, al cărui prim număr intenționează să-l scoată în mai și care va fi închinată în mod exclusiv răspîndirii ideilor noastre. D-nii Hess din Colonia și Engels din Barmen vor începe de asemenea publicarea unei reviste lunare¹²⁷, al cărei prim număr va apărea la întîii aprilie; această revistă va conține numai *fapte* care vor arăta starea în care se află societatea civilizată contemporană și va dovedi, pe baza unor fapte elocvente, necesitatea unor reforme radicale. În curînd va apărea o nouă lucrare a d-rului Marx, care va cuprinde o critică a principiilor economiei politice și a politicii în general¹²⁸. Dr. Marx a fost silit de guvernul conservator francez să părăsească Parisul. El intenționează să plece în Belgia și, dacă răzburarea guvernului prusian (care a determinat pe miniștrii francezi să-l expulzeze pe Marx) îl va urmări și acolo, va trebui să plece în Anglia. Dar cel mai important lucru pe care l-am aflat de cînd am scris ultima scrisoare este faptul că d-rul Feuerbach, care în momentul de față este cel mai mare geniu filozofic

din Germania, s-a declarat comunist. Un prieten de-al nostru l-a vizitat de curînd în casa sa retrasă de la țară, într-un colț pierdut al Bavariei, și acestuia i-a mărturisit că e profund convins de faptul că comunismul nu este decît concluzia inevitabilă a principiilor preconizate de el și că, în esență, comunismul nu este altceva decît punerea în *practică* a ceea ce a preconizat el încă de mult în teorie. Feuerbach a spus că nici o carte nu i-a făcut atîta plăcere ca prima parte a lucrării lui Weitling „Garantien”¹²⁹. N-am dedicat niciodată o carte cuiva, a spus el, dar înclin foarte mult să-i dedic lui Weitling viitoarea mea lucrare. În felul acesta legătura dintre filozofii germani, al căror reprezentant de frunte este Feuerbach, și muncitorii germani, reprezentați de Weitling, legătură pe care dr. Marx¹³⁰ a prezis-o acum un an, este aproape înfăptuită. Avînd alături de noi pe filozofi, care gîndesc, și pe muncitori, care luptă pentru cauza noastră, va exista oare vreo forță în lume care va putea să se opună succeselor noastre ?

Un vechi prieten al dv. din Germania

Scris aproximativ la 2 februarie 1845

Originalul a fost scris în limba engleză

[III]

[„The New Moral World” nr. 46
din 10 mai 1845]

Stimate domn,

După ce, din anumite motive, am fost lipsit cîțva timp de posibilitatea de a vă mai scrie despre situația din Germania, îmi continui acum reportajele, sperînd că ele vor interesa pe cititorii dv. și că șirul lor nu va mai fi întrerupt atît de des ca pînă acum. Mă bucur să vă pot spune că mișcarea noastră progresează în același ritm rapid și hotărît ca și înainte de ultimul meu reportaj. De cînd v-am scris ultima oară, guvernul prusian a considerat că e periculos să mai continue să sprijine „Asociațiile pentru îmbunătățirea situației claselor muncitoare”. El a găsit că aceste asociații s-au contaminat pretutindeni de ceva care aduce a comunism și de aceea a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a le desființa sau cel puțin pentru a împiedica dezvoltarea lor. Pe de altă

parte, majoritatea membrilor acestor asociații, fiind recrutați din rândurile clasei de mijloc, n-aveau nici cea mai vagă idee despre ce trebuie întreprins pentru a îmbunătăți situația oamenilor muncii. Comuniștii au arătat de la bun început că toate măsurile propuse de ei — case de economii, premii și prime pentru cei mai buni muncitori, precum și alte inițiative de acest fel — nu duc la nici un rezultat și le-au ridiculizat în mod public. În felul acesta intenția clasei de mijloc de a înșela clasa muncitoare prin ipocrizie și falsă filantropie a fost complet zădărnicită, în timp ce pentru noi a constituit o ocazie cu care te întâlnești destul de rar într-o țară cu un regim polițist patriarhal: guvernul și capitaliștii au avut deci ponoasele, iar noi am tras foloasele.

Dar nu numai aceste întruniri au fost folosite în scopul agitației comuniste: la Elberfeld, centrul districtului industrial din Prusia renană, s-au ținut în mod regulat întruniri comuniste. Comuniștii din acest oraș au fost invitați de câțiva dintre cetățenii cei mai de vază să discute cu ei principiile comuniste. Prima dintre aceste întruniri s-a ținut în februarie și a avut mai mult un caracter privat. Au participat aproximativ 40—50 de persoane, printre care procurorul general al districtului și alți magistrați, precum și reprezentanții aproape ai tuturor marilor firme comerciale și industriale. D-rul Hess, al cărui nume am mai avut prilejul în diferite rânduri să-l amintesc în coloanele ziarului dv., a deschis adunarea, propunându-l pe d-l Koettgen, comunist, ca președinte; propunerea a fost acceptată fără nici o obiecție. Apoi d-rul Hess a ținut o prelegere despre situația actuală a societății și despre necesitatea de a se renunța la vechiul sistem al concurenței, pe care l-a numit un sistem de jaf în toată regula. Prelegerea a fost mult aplaudată (majoritatea auditoriului fiind comunistă); după care d-l Friedrich Engels (care a publicat de curând în coloanele ziarului dv.¹³¹ câteva articole despre mișcarea comunistă pe continent) a vorbit mai pe larg despre posibilitatea realizării sistemului comunist și despre avantajele lui. Pentru susținerea tezelor sale, el a dat și câteva amănunte despre coloniile comuniste din America și despre colonia dv. de la Harmony. A urmat apoi o discuție foarte animată, în care punctul de vedere al comuniștilor a fost sprijinit de vorbitorii menționați mai sus și de încă câteva persoane, în timp ce procurorul general, d-rul Benedix, literat, și alții au apărat partea adversă. Întrunirea, care a început la ora nouă seara, a durat pînă la ora unu noaptea.

A doua întrunire a avut loc după o săptămână în sala mare a celui mai bun hotel al oraşului. Sala era plină cu persoanele „respectabile” din localitate. D-l Koettgen, care prezidase întrunirea precedentă, a expus câteva considerente în legătură cu viitoarea formă a societăţii şi cu perspectivele ei, aşa cum şi le închipuie comuniştii. După aceasta a urmat o cuvîntare¹³² a d-lui Engels, în care a dovedit (după cum reiese din faptul că nu s-a ridicat nici o obiecţie) că situaţia actuală din Germania este de aşa natură încît nu poate să nu ducă, într-un timp foarte scurt, la izbucnirea unei revoluţii sociale, că această revoluţie iminentă nu poate fi evitată prin nici un fel de măsuri menite să contribuie la dezvoltarea comerţului şi a industriei şi că singurul mijloc pentru a evita o asemenea revoluţie — o revoluţie mai teribilă decît toate zguduirile din istoria de pînă acum — este pregătirea şi adoptarea sistemului comunist. Discuţia, la care au participat, situîndu-se de partea comuniştilor, cîţiva avocaţi, veniţi din Colonia şi Düsseldorf anume în acest scop, a fost şi de astă dată foarte animată şi s-a prelungit pînă după miezul nopţii. S-au citit şi câteva poezii comuniste ale d-rului Müller din Düsseldorf, care era de faţă.

După o săptămînă a avut loc o a treia întrunire, la care a luat din nou cuvîntul d-rul Hess şi, în afară de aceasta, s-au citit dintr-o publicaţie câteva amănunte în legătură cu coloniile comuniste din America. Înainte de închiderea întrunirii, discuţia a fost reluată.

După câteva zile s-a răspîndit prin oraş zvonul că viitoarea întrunire va fi împrăştiată de poliţie şi că vorbitorii vor fi arestaţi. Primarul din Elberfeld fusese într-adevăr la directorul hotelului şi-l ameninţase că îi va retrage autorizaţia de funcţionare a hotelului dacă pe viitor va mai permite asemenea întruniri în localul său. Comuniştii s-au adresat imediat primarului în legătură cu această problemă şi, cu o zi înainte de viitoarea întrunire, au primit o adresă pe numele d-lor Hess, Engels şi Koettgen prin care autorităţile locale declarau, servindu-se de un uriaş număr de citate din legile cutumiare şi din cele scrise, asemenea întruniri drept ilegale, ameninţînd că le vor pune capăt prin forţă dacă nu se va renunţa la ele. Întrunirea s-a ţinut sîmbăta următoare; primarul şi procurorul general (care după prima întrunire nu s-a mai arătat) erau prezenţi, însoţiţi de un detaşament de poliţişti înarmaţi, care fuseseră trimişi cu trenul de la Düsseldorf. Fi-reşte că în asemenea condiţii nu s-a ţinut nici un discurs pu-

blic și cei veniți la întrunire s-au mărginit să mănânce fripturi și să bea vin, nedînd în felul acesta poliției nici un prilej să intervină.

Aceste măsuri nu puteau însă decît să ajute cauzei noastre : cei care încă nu auziseră nimic despre această problemă, văzînd importanța pe care i-o acordă guvernul, au început să se intereseze despre ce este vorba, și mulți dintre acei care veniseră să asiste la aceste discuții ignorînd sau persiflînd concepțiile noastre au plecat de aici pătrunși de respect pentru comunism. Acest respect s-a datorat în parte și faptului că partidul nostru a fost reprezentat la această întrunire într-un fel care impunea ; aproape toate familiile de patricieni și de oameni înstăriți din oraș erau reprezentate printr-un membru al familiei sau printr-o rudă la masa mare ocupată de comuniști. Pe scurt, înriurirea exercitată de aceste întruniri asupra opiniei publice din întreaga regiune industrială a fost într-adevăr uimitoare ; numai după cîteva zile, cei care susținuseră cauza noastră în mod public au fost asaltați de o mulțime de oameni care cereau cărți și ziare din care să-și poată face o părere despre întregul sistem. După informațiile pe care le deținem, în curînd vor fi publicate toate procesele verbale ale întrunirilor.

Cît privește literatura comunistă, în acest domeniu al agitației s-a desfășurat o largă activitate. Publicul arde literalmente de dorința de a fi informat : el înghite pur și simplu orice carte nouă în legătură cu acest subiect. Dr. Püttmann a publicat o culegere de articole ¹²⁵, care cuprinde : un articol excelent al d-rului Hess despre calamitățile societății moderne și mijloacele de a le înlătura, o descriere amănunțită a situației nenorocite a muncitorilor din Silezia și un istoric al răscoalelor care au avut loc acolo primăvara trecută ; cîteva articole descriînd rînduielile sociale din Germania și, în sfîrșit, un articol care relatează despre coloniile comuniste din America și despre cea de la Harmony, articol scris de F. Engels (după scrisorile d-lui Finch ¹³³ și după reportajul semnat „Unul care vine de la coarnele plugului” ¹³⁴). Cartea s-a vîndut repede pretutindeni, deși era urmărită de guvernul prusian. Au apărut o serie de reviste lunare : „Das Westphälische Dampfboot” ¹³⁵, editată de Lünig la Bielefeld, cuprinzînd articole populare despre socialism și reportaje despre situația oamenilor muncii ; „Volksblatt” la Colonia ¹³⁶, cu o tendință socialistă mai pronunțată, și „Gesellschaftsspiegel”, editată la Elberfeld de dr. Hess, înfiin-

țată în mod special în vederea publicării unor fapte caracteristice pentru starea actuală a societății, și în vederea apărării drepturilor claselor muncitoare. În afară de aceasta, d-rul Püttmann a înființat și o revistă trimestrială, intitulată „Rheinische Jahrbücher” ; primul număr este acum sub tipar și va apărea în curînd.

Pe de altă parte, s-a declarat război acelor filozofi germani care refuză să tragă concluzii practice din teoriile lor abstracte și care afirmă că omul nu are altceva de făcut decît să-și bată capul cu speculații asupra problemelor metafizice. D-nii Marx și Engels au publicat o lucrare în care combat în mod amănunțit principiile susținute de B[runo] Bauer ¹³⁷, iar d-nii Hess și Bürgers sînt pe punctul de a combate teoriile lui M[ax] Stirner. Bauer și Stirner sînt exponenții celor mai extreme concluzii ale filozofiei germane *abstracte* și prin urmare, în domeniul filozofiei singurii adversari serioși ai socialismului, sau mai bine zis ai comunismului, întrucît în Germania cuvîntul socialism nu înseamnă altceva decît niște imagini vagi, imprecise și imposibil de definit ale acelor care văd că trebuie întreprins ceva, dar care nu se pot totuși hotărî să accepte sistemul comunist cu toate concluziile care rezultă din el.

Sînt de asemenea sub tipar „Critica politicii și a economiei politice ¹²⁸” de dr. Marx, „Situția clasei muncitoare din Anglia” de d-l F. Engels și „Anekdota, o culegere de articole despre comunism” ¹³⁸, iar zilele acestea se va trece la traducerea celor mai bune lucrări franceze și engleze în legătură cu problema transformării societății.

Avînd în vedere jalnicele rînduieli politice din Germania și modul arbitrar de a dispune al guvernelor ei patriarhale, între comuniștii din diferite regiuni nu există aproape nici o altă posibilitate de legătură în afară de cea literară. Publicațiile periodice, în special „Rheinische Jahrbücher”, sînt un centru pentru acei care susțin comunismul prin presă. O oarecare legătură se păstrează prin cei care călătoresc dintr-o localitate într-alta, dar asta-i totul. Asociațiile nu sînt permise de lege și chiar corespondența nu se face fără pericol, deoarece „serviciile secrete” au desfășurat o activitate neobișnuit de intensă în ultimul timp. De aceea am aflat numai din ziare știrea despre existența a două organizații comuniste la Posen și în munții Sileziei. Ele relatează că la Posen, capitala Poloniei prusiene, cîțiva tineri au înființat o societate secretă bazată pe principii comuniste și că

aveau intenția să ia în stăpînire orașul ; conspirația a fost descoperită și zădărnicită ; asta-i tot ce știm despre această problemă. Un lucru e sigur : că un număr mare de tineri din mai multe familii poloneze, aristocrate și înstărite, au fost arestați ; că de atunci (mai bine de două luni) toate posturile de pază au fost dublate și aprovizionate cu gloanțe, și că doi tineri (de 12 și 19 ani), frații Rymarkiewicz, au fugit și autoritățile n-au pus încă mîna pe ei. O mare parte dintre cei arestați sînt tineri între 12 și 20 de ani. Cealaltă conspirație, așa-zisa conspirație din munții Sileziei, se pare că ar fi avut o mare extindere și ar fi urmărit tot țeluri comuniste : după cîte se spune, complotiștii au intenționat să ia cu asalt fortăreața de la Schweidnitz, să ocupe tot lanțul de munți și să adreseze de acolo un apel întregului popor muncitor oprimat din Germania. În ce măsură corespund toate acestea realității nu poate ști nimeni, dar și în acest district nenorocit au avut loc arestări pe baza unor denunțuri ale unui agent de poliție, și un fabricant bogat, d-l Schlöffel, a fost adus la Berlin și deferit justiției, fiind bănuțit că ar fi conducătorul conspirației.

Asociațiile muncitorilor comuniști germani din Elveția, Franța și Anglia continuă să fie foarte active, deși în Franța și în anumite părți din Elveția ele au mult de suferit de pe urma persecuțiilor poliției. Ziarele anunță că vreo 60 de membri ai asociației comuniste din Geneva au fost expulzați din oraș și din canton. A[ugust] Becker, unul dintre cei mai înzestrați comuniști din Elveția, a publicat o conferință pe care a ținut-o la Lausanne sub titlul „Ce vor comuniștii ?” și care este una dintre cele mai bune lucrări în acest gen scrise la un înalt nivel. Îmi permit să spun că ar merita să fie tradusă în engleză și mi-ar părea bine dacă printre cititorii dv. s-ar găsi cineva care să cunoască destul de bine limba germană pentru a face acest lucru. Este, firește, vorba numai de o broșură mică.

Sper să pot continua reportajele mele din timp în timp și rămîn

un vechi prieten al dv. din Germania

Scris aproximativ la 5 aprilie 1845

Originalul a fost scris în limba engleză

[Friedrich Engels]

Descrierea coloniilor comuniste de dată mai recentă și care mai ființează încă

Cînd stai de vorbă cu oamenii despre socialism sau despre comunism, se întîmplă foarte des ca ei să-ți dea perfectă dreptate în ceea ce privește problema în sine și să declare că comunismul este un lucru foarte frumos ; „dar — adaugă tot ei imediat — este imposibil să-l traduci vreodată în viață”. Această obiecție este atît de frecventă, încît autorul articolului de față consideră util și necesar să-i dea o replică, sprijinindu-se pe unele fapte din Germania, prea puțin cunoscute încă, prin care această obiecție va fi complet înlăturată. Comunismul, viața și activitatea societății, în condițiile comunității de bunuri, nu numai că e posibil, dar a și fost realizat în multe comune din America și într-o localitate din Anglia, și, după cum vom vedea, încă cu mult succes.

De altfel, dacă cercetăm ceva mai amănunțit dedesubtul acestei obiecții, găsim că ea are la bază alte două obiecții, și anume, în primul rînd : nici un muncitor nu ar consimți să execute muncile manuale degradante și neplăcute ; în al doilea rînd : în condițiile egalității în drepturi asupra proprietății comune, oamenii și-ar disputa această proprietate și astfel comunitatea s-ar destrăma din nou. — La prima obiecție se poate răspunde simplu, și anume : în cadrul comunității, aceste munci nu mai sînt degradante și, apoi, ele pot fi aproape complet înlăturate prin instalații perfecționate, mașini etc. Astfel, la New York, într-un mare hotel, cizmele sînt curățate cu ajutorul aburilor, iar în colonia comunistă de la Harmony din Anglia (de care ne vom ocupa mai jos) closetele sistematice (waterclosets), instalate după metoda comodă engleză, nu numai că se spală în mod automat, dar sînt prevăzute și cu tuburi prin care murdăria se scurge direct în hazna. — Iar în ceea ce privește a doua obiecție, toate coloniile comuniste de pînă acum au devenit, în decurs de 10—15 ani de la în-

ființarea lor, atît de bogate, încît au din toate cele pe care și le-ar putea dori omul chiar mai mult decît pot consuma, astfel că nu au nici un motiv de ceartă.

Cititorul va vedea că majoritatea coloniilor descrise mai jos au avut ca punct de plecare tot soiul de secte religioase care mai toate au vederi cît se poate de stupide și iraționale cu privire la o serie de probleme. Autorul acestor rînduri ține să atragă pe scurt atenția că aceste vederi nu au nici o legătură cu comunismul. De altfel este perfect indiferent dacă cei care demonstrează prin fapte posibilitatea realizării comunității de bunuri cred într-un dumnezeu, în douăzeci de dumnezei sau în nici unul; faptul că ei au o religie absurdă constituie o piedică în calea comunității, și dacă, cu toate acestea, comunitatea se înfăptuiește totuși, cu cît mai posibilă este realizarea ei la oameni care nu sînt robii unor astfel de aberații. Dintre coloniile recent înfiripate, aproape toate s-au descotorosit de scornelile religioase, iar socialiștii englezi, deși foarte toleranți, sînt aproape toți fără religie, motiv pentru care și sînt atît de discreditati și de calomniați în bigota Anglie. Dar și adversarii lor trebuie să admită că din toate aceste trîncăneli răuvoitoare nu rămîne nici una în picioare de îndată ce e vorba să se aducă dovezi.

Primii oameni care au întemeiat în America și, în genere, altundeva în lume o asociație pe baza comunității de bunuri au fost așa-numiții shakers. Aceștia sînt o sectă aparte, cu concepții religioase foarte stranii, ai cărei membri nu se căsătoresc, nu îngăduie, în genere, relațiile sexuale și așa mai departe. Dar acest lucru nu ne interesează aici. Secta shakersilor a luat ființă cu vreo 70 de ani în urmă. Intemeietorii ei au fost oameni săraci care s-au unit pentru a trăi laolaltă în dragoste frățească și în comunitate de bunuri și ca să-l cinstească pe dumnezeul lor așa cum înțelegeau ei. Deși părțile lor religioase și în special interzicerea căsătoriei i-au speriat pe mulți, totuși shakers-ii au găsit adepți și au astăzi zece *comunități mari*, fiecare numărînd între 300 și 800 de membri. Fiecare dintre aceste comunități este un oraș frumos, construit sistematic, cu case de locuit, fabrici, ateliere, localuri pentru adunări și hambare; ele au grădini de flori și de legume, pomi fructiferi, păduri, vii, pășuni și ogoare, din toate cu prisosință; în afară de aceasta mai posedă tot felul de animale, cai, vaci, boi, oi, porci și păsări, mai mult decît le trebuie și de cea mai bună rasă. Hambarele lor sînt totdeauna pline cu cereale, magaziiile lor sînt pline de stofe pentru îm-

brăcămintе, astfel că un călător englez care le-a vizitat și-a exprimat mirarea că acești oameni, care aveau de toate din belșug, mai munceau totuși ; afară doar dacă o făceau numai ca să-și omoare timpul, căci altminteri n-ar fi avut ce face. Printre acești oameni nu există nici unul care să muncească împotriva voinței lui sau vreunul care să fi căutat în zadar de lucru. Ei nu au aziluri pentru săraci și nici spitale, pentru că nu există nici un om sărac sau nevoiaș, nici văduve sau orfani părăsiți ; ei nu știu ce-i lipsa și nici n-au a se teme de ea. În cele zece orașe ale lor nu există nici un jandarm sau polițist, nici un judecător, avocat sau soldat, nici o închisoare sau casă de corecție, și totuși toate merg cum trebuie. Legile țării nu există pentru ei și, în ceea ce-i privește, ar putea tot atît de bine să fie abrogate fără ca cineva să le regrete ; căci ei sînt cetățenii cei mai pașnici și *niciodată n-au fost în situația de a trimite vreun delincvent la închisoare*. Precum am spus, ei trăiesc într-o completă comunitate de bunuri, nu fac nici comerț unii cu alții și nu se servesc între ei de bani. Unul dintre aceste orașe, Pleasant Hill, lîngă Lexington, în statul Kentucky, a fost vizitat anul trecut de un călător englez cu numele de Finch, care ni l-a descris în felul următor :

„Pleasant Hill are multe case mari și frumoase, construite din cărămizi și piatră, fabrici, ateliere, grajduri și hambare, toate dispuse în cea mai perfectă ordine și mai bine ca în întregul Kentucky ; ogorul shakers-ilor era ușor de recunoscut datorită frumosului zid de piatră care-l înconjură și a felului excepțional în care era cultivat ; un mare număr de vaci și de capre bine hrănite pășteau pe imașuri și o puzderie de porci grași culegeau în livezi fructele căzute pe jos. Shakers-ii posedă aici o suprafață de aproape 4.000 de morgeni americani, din care aproape două treimi e cultivată. Această colonie a fost întemeiată cam prin anul 1806 de către o singură familie ; mai tirziu s-au alăturat și alte familii și astfel numărul familiilor a sporit treptat ; unele au adus cu ele ceva bani, altele nimic. Ei au avut de luptat cu multe greutăți și, intrucit erau în majoritatea cazurilor foarte săraci, au trebuit la început să se lipsească de multe lucruri, dar, fiind harnici, economi și cumpătați, au învins toate aceste greutăți și azi au de toate din belșug și nu dătoresc nimănui nici un ban. Această asociație se compune în momentul de față din aproximativ 300 de membri, dintre care 50 sau 60 sînt copii sub 16 ani. Printre ei nu există nici săpini, nici servitori și cu atît mai puțin sclavi ; sînt liberi, bogați și fericiți. Au două școli, una pentru băieți, cealaltă pentru fete, în care copiii învață să citească, să scrie, să socotească, limba engleză și preceptele religiei lor ; ei nu-i învață pe copii nici o știință, pentru că sînt incredințați că acestea nu sînt necesare pentru mîntuirea sufletului. Deoarece nu îngăduie căsătoriile, coloniile ar pieri dacă n-ar adera mereu la ele noi membri ; dar desî interzicerea căsătoriilor îndepărtează multe mii de oameni și determină chiar pe unii dintre membrii lor cei mai buni să se retragă, mereu aderă

destui noi membri pentru ca numărul coloniștilor să fie în continuă creștere. Ei se ocupă cu creșterea vitelor și cu agricultura și produc în, lână și mătase pe care le torc și le țes în propriile lor fabrici. Ceea ce produc în plus, peste cantitatea necesară pentru consumul propriu, vind sau schimbă cu vecinii lor. De obicei lucrează până se întunecă. Consiliul de administrație are un birou public unde se ține contabilitatea și se fac socotelile, și fiecare membru are dreptul să controleze aceste socoteli ori de câte ori dorește să facă acest lucru. Nici ei singuri nu știu exact cât sînt de bogați, deoarece nu țin nici o evidență a bunurilor lor; sînt mulțumiți să știe că tot ce au le aparține lor, deoarece nu sînt datori nimănui nimic. O singură dată pe an fac socoteala sumelor pe care li le datorează vecinii lor.

Comunitatea este împărțită în 5 familii (secții), formate fiecare din 40—80 de membri; fiecare familie are gospodăria ei aparte și locuiește împreună într-o casă mare și frumoasă; *fiecare primește ce-i trebuie și cît îi trebuie, din magazia generală de rezerve a comunității, fără să plătească ceva*. Fiecare familie are un diacon, care se îngrijește ca toți să primească cele *trebuitoare* și care caută să *satisfacă* pe cît posibil dorințele fiecăruia. Îmbrăcămintea lor se aseamănă cu aceea a quakerilor: e simplă, modestă și curată; hrana lor este foarte *variată și de cea mai bună calitate*. Cînd un membru nou cere să fie primit în comunitate, el trebuie să aducă, în conformitate cu legile comunității, în proprietatea comună toate bunurile pe care le posedă și nu poate să ceară restituirea lor nici chiar atunci cînd iese din comunitate; dar, cu toate acestea, comunitățile restituie tuturor acelor care o părăsesc atît cît au adus la venire. În cazul cînd un membru care n-a adus nimic părăsește comunitatea, el nu are dreptul, în conformitate cu legile în vigoare, să pretindă nici o compensație pentru munca sa, deoarece atîta timp cît a muncit a fost hrănit și îmbrăcat pe socoteala colectivității; dar și în acest caz se obișnuiește să i se dea un dar la plecare, bineînțeles atunci cînd se desparte de comunitate în termeni buni.

Conducerea comunităților este organizată la fel ca aceea a primilor creștini. Fiecare comunitate are doi preoți — un bărbat și o femeie — care, la rîndul lor, au doi suplinitori. Acești patru preoți stau în fruntea întregii colectivități și judecă toate litigiile. Fiecare familie a comunității are, la rîndul ei, doi șefi — aleși dintre cei mai în vîrstă — și doi suplinitori, precum și un diacon sau administrator. Proprietatea comunității este gospodărită de consiliul de administrație, care e compus din trei membri; acesta supraveghează întreaga întreprindere, conduce lucrările și face negoț cu vecinii. El n-are voie să cumpere sau să vindă pămînt fără consimțămîntul comunității. Pe lîngă aceștia mai există, firește, în diferitele ramuri de activitate supraveghetori și conducători; totuși la ei a devenit o regulă generală *ca niciodată să nu i se dea cuiva vreun ordin, ci toți să fie convinși cu vorba bună*.

O altă colonie a shakers-ilor, New Libanon, în statul New York, a fost vizitată în 1842 de un alt călător englez cu numele de Pitkeithley. D-l Pitkeithley a vizitat pe îndelete tot orașul, care numără aproximativ 800 de locuitori, și căruia îi aparțin 7.000—8.000 de morgeni de pămînt, a mers în atelierele și fabricile lor, în tăbăcăriile și joagărele lor etc. și a declarat că totul este *desăvîrșit*. Și el se minunează de bo-

găția acestor oameni, care au pornit cu nimic și acum devin pe an ce trece tot mai bogați, și spune :

„Ei sint fericiți și veseli ; nu numai că nu se ceartă, ba, dimpotrivă, în toată colonia domnește prietenie și dragoste și pretutindeni este o ordine și o regulă care nu-și găsește asemănare.”

Atît despre shakers-i. Ei trăiesc, după cum am mai spus, într-o completă comunitate de bunuri și au 10 asemenea comunități în Statele Unite ale Americii de Nord.

În afară de shakers-i mai există însă în America și alte colonii care au la baza lor comunitatea de bunuri. În primul rînd trebuie să-i menționăm aici pe *rapiși*. *Rapp* este un predicator din *Württemberg* care în 1790 s-a dezis, împreună cu comunitatea sa, de biserica luterană și, fiind urmărit de guvern, a plecat în 1802 în America. Adepții lui l-au urmat în anul 1804 și astfel s-a stabilit, împreună cu aproape 100 de familii, în Pennsylvania. Dispuneau de vreo 25.000 de taleri, cu care au cumpărat pămînt și unelte. Pămîntul lor era o pădure virgină necultivată și i-a costat atît cît însuma întreaga lor avere ; totuși au reușit să-l plătească încetul cu încetul. Ei s-au unit apoi într-o comunitate de bunuri și au încheiat următorul contract :

1. Fiecare dă, în proprietatea comună, tot ce posedă, fără să dobîndească prin aceasta vreun privilegiu. Toți membrii comunității sint egali.

2. Legile și regulamentele asociației sint în egală măsură obligatorii pentru toată lumea.

3. Toți membrii muncesc pentru prosperitatea întregii asociații, și nu fiecare pentru sine însuși.

4. Cine părăsește asociația nu poate ridica vreo pretenție la o retribuție pentru munca sa ; i se restituie însă tot ce a adus în fondul comun ; acela ce n-a adus nimic în fondul comun și se desparte în termeni buni primește la plecare un dar dat de bunăvoie.

5. Comunitatea se obligă, în schimb, să asigure fiecărui membru și familiei sale toate cele necesare traiului, precum și îngrijirea necesară în caz de boală sau de bătrînețe ; atunci cînd părinții mor sau se retrag din comunitate și-și lasă copiii acolo, comunitatea se obligă să-i crească.

În primii ani de existență a comunității lor, cînd au trebuit să desțelenească o regiune virgină și mai aveau și de

achitat anual 7.000 de taleri în contul lotului de pământ cumpărat, le-a mers, desigur, destul de prost. Aceasta i-a cam speriat pe mulți dintre cei mai bogați, determinându-i să iasă din comunitate și să-și retragă banii, ceea ce a sporit și mai mult greutatea prin care treceau coloniștii. Dar cei mai mulți au rezistat cu încredere, și astfel, după numai cinci ani, în 1810, toate datoriile lor erau achitate. Din diferite motive, au vândut în 1815 întreaga lor colonie și au cumpărat din nou 20.000 de morgeni de pădure virgină în statul Indiana. În câțiva ani, ei au construit aici frumosul oraș *New Harmony*, au deștelenit aproape tot pământul, au plantat vii și cîmpuri de cartofi, au construit o fabrică pentru prelucrarea lînii și una pentru prelucrarea bumbacului și pe zi ce trecea deveneau tot mai bogați. În 1825 au vândut întreaga lor colonie pentru suma de 200.000 de taleri d-lui Robert Owen și s-au mutat pentru a treia oară într-o pădure virgină. De astă-dată ei s-au așezat pe malul marelui fluviu Ohio și au construit orașul *Economy*, care este mai mare și mai frumos decît toate orașele în care locuiseră înainte. În 1831 contele Leon împreună cu un grup compus din vreo 30 de germani a venit în America să li se alăture. Rapiții i-au primit cu bucurie pe noii veniți în colonia lor; dar contele a ațîțat o parte dintre membri împotriva lui Rapp, din care cauză, în cadrul unei adunări la care a participat întreaga comunitate, s-a luat hotărîrea ca Leon împreună cu grupul său să plece. Cei care au rămas în colonie au plătit celor nemulțumiți peste 120.000 de taleri, și cu acești bani Leon a întemeiat o a doua colonie, care a eșuat însă din cauza proastei administrări; membrii ei s-au risipit care încotro, iar contele Leon a murit puțin timp după aceea ca un *vagabond* în Texas. În schimb, colonia lui Rapp are și în zilele noastre o situație înfloritoare. În ceea ce privește situația ei actuală, Finch, despre care am amintit mai sus, relatează următoarele :

„Orașul *Economy* constă din trei străzi lungi și largi, întretăiate de alte 5 străzi tot atît de largi. El are o biserică, un hotel, o fabrică pentru prelucrarea lînii, una pentru prelucrarea bumbacului și una pentru prelucrarea mătăsii, o crescătorie de viermi de mătase, magazine publice pentru deservirea membrilor coloniei, în care se vînd mărfuri și străinilor, un muzeu de științe naturale, ateliere pentru diferitele meserii, acareturi și case de locuit mari și frumoase pentru diferitele familii, fiecare casă avînd și cite o grădină mare. Terenul agricol care ține de acest oraș are o lungime cît mergi în două ceasuri și o lățime cam cît mergi într-un sfert de ceas; el cuprinde, în afară de ogoare și pășuni, vii mari și o livadă de 37 de morgeni. Numărul membrilor se ridică la vreo 450, cu toții bine îmbrăcați, bine hrăniți și locuind în condiții admirabile. Ei

sînt oameni veseli, mulțumiți, fericiți și fără vicii, oameni care de mulți ani nu mai cunosc nici o lipsă.

Mult timp au fost și ei împotriva căsătoriei, dar acum se căsătoresc, au familii și doresc foarte mult ca numărul membrilor să sporească, cu condiția ca cei care vor să devină membri ai coloniei să fie persoane potrivite. Religia lor este Noul Testament, dar *ei nu au un crez special și îngăduie ca fiecare să aibă părerea sa proprie* atita timp cît lasă pe ceilalți să-și aibă părerea lor și nu provoacă vreo dispută pe chestiuni de credință. Ei își zic *harmoniști*. Ei nu au un preot plătit. D-l Rapp, care are peste 80 de ani, este și preot, și administrator, și arbitru. Sînt amatori de muzică și organizează din cînd în cînd concerte și seri muzicale. Cu o zi înaintea sosirii mele s-a dat un mare concert, afară pe cîmp, cu ocazia începerii secerișului. În școlile lor copiii învață să citească, să scrie, să socotească, precum și limbi străine, dar nu se predă nici o știință, exact ca la shakers-i. Ei muncesc mai mult decît ar avea nevoie, și anume iarna și vara de cînd răsare soarele pînă cînd apune; muncesc cu toții, iar cei care în timpul iernii nu au ce face în fabrici găsesc de lucru la treierat, la creșterea vitelor etc. Ei au 75 de vaci de lapte, mari turme de oi, mulți cai, porci și păsări; din banii pe care i-au economisit au dat cu împrumut mari sume unor negustori și zarafi, și deși din cauza falimentelor ei au pierdut o bună parte din aceste sume, mai au totuși un mare *prisos de bani*, care pe an ce trece devine tot mai mare.

De la bun început s-au străduit să producă ei înșiși toate cele de care aveau nevoie pentru a cumpăra cît mai puțin posibil de la alții, așa că pînă la urmă au ajuns să producă mai mult decît aveau nevoie; ulterior au achiziționat o turmă de o sută de oi spaniole în vederea ameliorării rasei ovine, pentru care au plătit 15.000 de taleri. Au fost printre primii care au început să confecționeze în America articole de lînă. Apoi au început să planteze vii, să cultive in, să construiască o fabrică pentru prelucrarea bumbacului și să se indeletnicească cu creșterea viermilor de mătase și cu prelucrarea mătăsii. Cît despre produsele lor, ei au grijă ca înainte de a vinde ceva să se aprovizioneze cu prisosință cu de toate.

Ei trăiesc în familii compuse din cîte 20—40 de persoane; fiecare familie are o casă și o gospodărie proprie. Familia primește tot ce are nevoie din magazinele comune. *Cu toții au din belșug tot ce le trebuie și capătă în mod gratuit cît doresc*. Cînd au nevoie de îmbrăcăminte sau încălțăminte, se duc la croitor, la croitoreasă sau la cizmar și le primesc confecționate pe gustul lor. Carnea și celelalte alimente sînt repartizate fiecărei familii proporțional cu numărul membrilor ei, dîndu-li-se de toate din *abundență, ba chiar mai mult decît le trebuie*".

O altă comună organizată pe baza comunității de bunuri s-a stabilit la Zoar, în statul Ohio. Oamenii care au alcătuit această comună erau tot *separatiști württemberghezi* care s-au dezis în același timp cu Rapp de biserica lutherană și care, după ce au fost persecutați timp de 10 ani de această biserică și de guvern, au emigrat din țară. Ei erau foarte săraci și au putut să-și realizeze scopul numai datorită sprijinului pe care l-au primit la Londra și în America din partea unor quakeri filantropi. În toamna anului 1817 au sosit la Filadelfia sub conducerea preotului lor *Bäumler* și au cumpărat de la un

quaker terenul pe care-l mai posedă și astăzi și care are o întindere de 7.000 de morgeni. Suma de aproximativ 6.000 de taleri care reprezenta prețul de cumpărare a terenului urma să fie achitată treptat. Când au sosit la fața locului și și-au numărat banii, au constatat că revenea exact cîte șase taleri de cap de om. Tocmai atîta cît aveau în total. Din banii pe care-i datorau pentru lotul de pămînt nu plătiseră încă nici o lețcaie, iar din acești cîțiva taleri trebuiau să cumpere sămînță, unelte agricole și mijloace de subzistență care să le ajungă pînă la recolta viitoare. Ei au găsit o pădure în care se aflau cîteva cabane făcute din bușteni și pe care trebuiau s-o defrișeze. Au început să muncească cu elan și în scurt timp ogoarele lor au putut fi arate, iar în anul următor și-au construit o moară. *La început au împărțit pămîntul lor în loturi mai mici, fiecare din ele fiind cultivat de cîte o familie pe cont propriu ca proprietate a ei privată. Dar curînd și-au dat seama că așa nu vor putea continua, căci, deoarece fiecare lucra numai pentru sine, n-au putut să taie și să defrișeze pădurile destul de repede și, în genere, să se ajute unul pe altul, din care cauză mulți dintre ei se îndatoraseră și erau amenințați să sărăcească complet. De aceea, după un an și jumătate, în aprilie 1819, ei s-au unit pe baza principiului comunității de bunuri, au elaborat un statut și l-au ales cu unanimitate de voturi ca director pe pastorul lor Bäumler. Au plătit de îndată toate datoriile membrilor, au obținut să se prelungească cu doi ani termenul înăuntrul căruia trebuia achitat lotul de pămînt și s-au așternut pe muncă cu un zel îndoit și cu forțe unite. Datorită acestei noi organizări, situația lor a devenit atît de bună, încît au reușit să achite cu patru ani înainte de termenul stabilit întreaga sumă datorată pentru terenurile lor, împreună cu dobînzile aferente. Cum le merge în celelalte privințe, ne va arăta descrierea de mai jos, făcută de doi martori oculari :*

Un negustor american care vine foarte des la Zoar descrie acest loc ca un model desăvîrșit de curățenie, ordine și frumusețe. Există aici un hotel splendid, un palat în care locuiește bătrînul Bäumler, o frumoasă grădină publică care se întinde pe o suprafață de 2 morgeni și care are o seră mare și case frumoase, bine construite, cu grădini minunate. El îi descrie pe oameni ca fiind foarte fericiți și mulțumiți, harnici și cumsecade. Descrierea lui a fost publicată în ziarul din Pittsburg (Ohio) („Pittsburg Daily Advocate and Advertiser” din 17 iulie 1843).

Finch, pe care l-am mai pomenit de câteva ori, declară că această comunitate este mai bine organizată decît toate celelalte comunități care ființează în America pe baza comunității de bunuri. El face o lungă enumerare a bogățiilor lor și relatează că au o filatură de in și o fabrică pentru prelucrarea lînii, o tăbăcărie, turnătorii de fier, două mori, două joagăre, două mașini de treierat și o mulțime de ateliere pentru toate meseriile posibile. El mai arată că ogorul lor este mai bine cultivat decît toate celelalte ogoare pe care le-a văzut în America. — „Pfennig-Magazin” evaluează averea separatiștilor la 170.000—180.000 de taleri, cîștigați *toți* în decurs de 25 de ani, căci la început ei n-au avut decît 6 taleri de cap de om. Acum ei numără aproximativ 200 de membri. O bucată de vreme au interzis și ei căsătoriile, dar, ca și rappiții, au renunțat la acest principiu și acum se căsătoresc.

Finch reproduce statutul acestor separatiști, care în esență constă din următoarele :

Toți funcționarii asociației sînt aleși chiar din sînul lor, de totalitatea membrilor, trecuți de vîrsta de 21 de ani. Acești funcționari se compun din :

1. *Trei administratori*, dintre care unul trebuie reales în fiecare an și pe care asociația îi poate oricînd destitui. Aceștia administrează întreaga avere a asociației și au grijă ca membrii ei să capete cele necesare traiului, locuință, îmbrăcăminte și hrană în măsura posibilităților și fără deosebire de persoană. Ei numesc subadministratori pentru diferitele ramuri de activitate, aplanează micile conflicte și pot întocmi, împreună cu consiliul asociației, noi regulamente, care însă nu pot fi în contradicție cu cele prevăzute în statute.

2. *Directorul*, care rămîne în funcția lui atîta vreme cît se bucură de încrederea asociației și care, în calitatea sa de prim funcționar, conduce toate treburile. El are dreptul să cumpere și să vîndă, să încheie contracte, însă în toate chestiunile importante el poate lua hotărîri numai de comun acord cu cei trei administratori.

3. *Consiliul asociației*, compus din cinci membri, dintre care în fiecare an unul se retrage. Consiliul deține puterea supremă în asociație. Împreună cu administratorii și cu directorul, acesta elaborează legile, supraveghează pe ceilalți funcționari și aplanează conflictele atunci cînd părțile nu sînt multumite de hotărîrea dată de administratori.

4. *Vistiernicul*, care e ales pe patru ani și care e singurul, dintre toți membrii și funcționarii asociației, care are dreptul de a deține *bani*.

Statutul mai prevede construirea unei școli, obligația pentru toți membrii de a-și da pentru totdeauna în proprietatea comună toată averea fără s-o poată cere vreodată înapoi, să nu fie primiți în asociație membri noi decât după ce au trăit în cadrul ei un an și au primit votul tuturor membrilor, că statutul nu poate fi modificat decât atunci când două treimi din membri cer acest lucru. — —

Aceste descrieri ar putea fi cu ușurință mult amplificate, deoarece aproape toți cei care vizitează centrul Americii se abat și pe la una sau pe la alta din coloniile menționate și aproape toate descrierile de călătorie se ocupă de ele. Dar nici unul dintre ei nu a avut nimic rău de spus despre acești oameni. Dimpotrivă, toți nu au avut decât cuvinte de laudă pentru tot ce au văzut acolo, și cel mult dacă au criticat prejudecățile religioase, în special ale shakers-ilor, dar care, evident, n-au nici o legătură cu teoria comunității de bunuri. Aș mai putea cita cele scrise de Miss Martineau, de d-nii Melish și Buckingham și de mulți alții: întrucât însă în rîndurile de mai sus s-au spus destule și cu toții relatează cam același lucru, consider că aceasta nu este necesar.

Succesul pe care l-au înregistrat shakers-ii, armoniștii și separatiștii, ca și necesitatea resimțită de toți a unei noi orînduiri a societății omenești, precum și eforturile izvorîte de aici depuse de socialiști și comuniști, au îndemnat în ultimii ani pe mulți americani să facă încercări asemănătoare. Astfel, d-l *Ginal*, un *predicator german* din Filadelfia, a creat o asociație care a cumpărat 37.000 de morgeni de pădure în statul Filadelfia, a construit acolo peste 80 de case și a și colonizat acolo 500 de persoane, în special germani. Ei au o tăbăcărie mare și un mare atelier în care se fac oale; de asemenea au multe alte ateliere și magazii și le merge foarte bine. Se înțelege de la sine că ei trăiesc în condițiile *comunității de bunuri*, ceea ce de altfel e cazul la toate celelalte exemple care urmează. Domnul *Hizby*, proprietarul unei uzine siderurgice din Pittsburg (Ohio), a întemeiat în orașul său natal o asociație asemănătoare care a cumpărat anul trecut aproximativ 4.000 de morgeni de pămînt în apropierea orașului și are intenția să creeze aici o colonie bazată pe comunitatea de bunuri. — O colonie asemănătoare există și în statul New

York, la *Skaneateles*, care a fost fondată în primăvara anului 1843 * de J. A. Collins, un socialist englez, și a avut la început 30 de membri ; apoi la *Minden* în statul Massachusetts, unde s-au stabilit în 1842 vreo 100 de persoane ; apoi două colonii în *Pike County* din statul Pennsylvania, care de asemenea au fost întemeiate de curînd ; mai există o colonie la *Brook Farm*, Massachusetts, unde, pe o suprafață de aproximativ 200 de morgeni trăiesc 50 de membri și 30 de elevi, care au construit o școală excelentă condusă de predicatorul unitarian G. Ripley ; o altă colonie există la Northampton, tot în statul Massachusetts, înființată în 1842 și avînd 120 de membri care locuiesc pe o suprafață de 500 de morgeni. Aceștia se ocupă cu agricultura și creșterea vitelor ; ei muncesc la joagăre, în fabricile de mătase și în boiangerii ; și, în fine, o colonie, formată din socialiști englezi emigrați, la *Equality*, lângă *Milwaukee*, în statul *Wisconsin*, care a fost creată anul trecut de Thomas Hunt și care progresează cu pași repezi. Se spune că în afară de acestea au mai fost înființate de curînd și alte comunități, asupra cărora însă nu există încă nici un fel de date. — Cert este însă că americanii, și mai ales muncitorii săraci din marile orașe ca New York, Filadelfia, Boston și altele, au îndrăgit această idee și au creat multe asociații avînd ca scop întemeierea unor colonii de acest fel, și că mereu se pun bazele unor noi comunități. Americanii s-au săturat să mai fie sclavii celor cîțiva bogătași care se înfruptă din munca poporului ; și, dacă ținem seama de spiritul activ și de tenacitatea acestei națiuni, este evident că în curînd comunitatea de bunuri va fi introdusă într-o mare parte din țara lor.

Dar nu numai în America, ci și în Anglia s-a încercat traducerea în viață a comunității de bunuri. Aici filantropul Robert Owen a predicat timp de 30 de ani această învățătură și și-a sacrificat pînă la ultimul ban considerabila sa avere pentru a pune bazele coloniei de la *Harmony* din *Hampshire*, actualmente în ființă. După ce a întemeiat o asociație în acest scop, aceasta a cumpărat un teren de 1.200 de morgeni și a înființat acolo o comunitate după propunerile lui Owen. Ea numără azi peste 100 de membri care locuiesc împreună într-o clădire mare și pînă în prezent s-au ocupat mai cu seamă cu munca cîmpului. Deoarece se tindea ca această comunitate să fie organizată de la bun început ca un model desăvîrșit al noii orînduiri sociale, era nevoie de un

* În original 1813 (este probabil o greșeală de tipar). — Nota Red.

capital mare, și pînă în momentul de față au și fost investite vreo 200.000 de taleri. O parte din acești bani au fost luați cu împrumut și trebuiau restituiți la anumite intervale, ceea ce a pricinuit multe greutăți, și tot 'din cauza lipsei de bani multe instalații n-au putut fi terminate și n-au putut deci să devină rentabile. Și întrucît membrii comunității nu erau singurii proprietari ai coloniei, ci erau conduși de direcția asociației socialistilor, căreia îi aparținea colonia, au rezultat și de aici, din cînd în cînd, neînțelegeri și nemulțumiri. Cu toate acestea lucrurile merg înainte, membrii se împacă foarte bine între ei, după cum atestă toți acei care i-au vizitat, se ajută reciproc și, în pofida tuturor greutăților, existența coloniei este astăzi asigurată. Principalul este că greutățile nu provin din cauza vieții în comunitate, ci din faptul că comunitatea nu este încă perfect realizată. Căci, dacă ar fi perfect realizată, membrii ei nu ar trebui să folosească tot cîștigul lor pentru plata dobînzilor și a banilor luați cu împrumut, ci ar putea cu acești bani să desăvîrșească colonia și s-o gospodărească mai bine ; atunci ar putea să-și aleagă ei înșiși și administrația coloniei și nu ar mai trebui să depindă în toate de direcția asociației.

Un economist care se ocupă de problemele practice și care a voiajzat prin toată Anglia pentru ca să se informeze despre situația agriculturii a dat spre publicare ziarului londonez „Morning Chronicle”, sub semnătura „Unul care vine de la coarnele plugului”¹³⁴, următoarea descriere a coloniei propriu-zise („M[orning] Chr[onicle]” din 13 decembrie 1842).

După ce trecuse printr-o regiune foarte prost cultivată, acoperită mai mult cu bălării decît cu cereale, el a auzit pentru prima dată în viața sa vorbindu-se într-un sat din apropiere despre socialiștii din Harmony. Un om cu stare din partea locului i-a povestit că ei cultivă o bucată întinsă de pămînt, și o cultivă chiar foarte bine, că toate zvonurile care circulă cu privire la acești socialiști sînt mincinoase, că pentru parohie ar fi o mare cinste dacă măcar jumătate din locuitorii ei ar vrea să se comporte atît de corect ca acești socialiști, și că de asemenea ar fi de dorit ca moșierii din împrejurimi să dea săracilor tot atît de mult de lucru și în condiții la fel de avantajoase cum primesc de la acești oameni. Se zice că, în ceea ce privește proprietatea, ei ar avea concepții originale, dar, cu toate acestea, ei se comportă foarte bine și constituie un exemplu bun pentru cei din împrejurimi. El a mai adăugat că convingerile lor religioase diferă : unii merg

la o biserică, alții la altă biserică, dar cu oamenii din sat ei nu discută niciodată despre religie sau despre politică. La întrebarea pusă de mine, doi inși mi-au răspuns că printre ei nu este de rigoare o anumită convingere religioasă, ci fiecare e liber să-și aleagă credința pe care vrea s-o îmbrățișeze. Am rămas cu toții consternați când am auzit că ei se stabilesc pe aceste locuri ; dar acum constatăm că sînt vecini foarte buni, care constituie un frumos exemplu de moralitate pentru oamenii noștri, că dau de lucru multor săraci de la noi, și, întrucît nu încearcă să ne impună convingerile lor, nu avem nici un motiv să fim nemulțumiți de ei. Ei se disting cu toții printr-o purtare decentă, dau dovadă de bună creștere, și nici un om din partea locului n-ar îndrăzni să spună ceva rău despre ținuta lor morală.

Informatorul nostru a mai auzit și de la alții lucruri asemănătoare și a plecat apoi la Harmony. După ce a trecut iar prin niște ogoare prost cultivate și a dat de un cîmp de napi foarte bine lucrat, cu o recoltă frumoasă și bogată, i-a spus amicului său, un fermier din regiune : dacă aceștia sînt napi socialiști, apoi ei constituie o bună carte de vizită. Curînd după aceea au întîlnit 700 de oi socialiste, care se prezentau tot atît de minunat, și în cele din urmă au ajuns la clădirea impozantă, solidă și construită cu mult gust în care locuiesc membrii coloniei. Lucrările nu erau încă complet terminate, pretutindeni vedeai cărămizi și lemn de construcție, ziduri numai pe jumătate ridicate, pămînt nesăpat. Ei au intrat, au fost primiți în mod politic și amical și conduși prin clădire. La parter era o sufragerie mare și bucătăria, din care castroanele pline de mîncare erau aduse cu ajutorul unei instalații mecanice în sufragerie, iar cele goale erau duse în același fel înapoi în bucătărie. Cîțiva copii le-au arătat străinilor această instalație. Ei erau îmbrăcați în hăinuțe frumoase și curate, aveau o înfățișare sănătoasă și o purtare cuviincioasă. Femeile din bucătărie aveau și ele o înfățișare foarte îngrijită și corectă, și vizitatorul s-a mirat foarte mult că în mijlocul mormanului aceleia de vase nespălate — masa de prînz fusese tocmai servită — ele mai puteau arăta atît de îngrijite și de curate. Instalația din bucătărie era nespus de frumoasă, iar constructorul londonez care a construit-o a declarat că chiar la Londra există foarte puține bucătării cu o instalație atît de completă și costisitoare, fapt confirmat și de vizitatorul nostru. Alături de bucătărie erau instalate spălătorii comode, băi, pivnițe și camere de baie separate în

care fiecare membru al coloniei putea să se spele cînd se întorcea de la muncă.

La primul etaj era o mare sală de recepție, iar deasupra dormitoare, toate foarte confortabil mobilate.

Grădina, care are o suprafață de 27 de morgeni, era perfect îngrijită, și în genere în toate domeniile puteai observa o activitate febrilă. Ici se făceau cărămizi, colo se stingea var, se construiau case și străzi ; 100 de morgeni de pămînt fuseseră deja însămînțați cu grîu și urma să se mai cultive grîu și pe alte loturi, se lucra la amenajarea unui bazin pentru îngrășăminte lichide, iar din păduricea care se află pe terenul coloniei se aduna pămînt vegetal care servea ca îngrășămînt ; într-un cuvînt, se făcea totul pentru a spori productivitatea pămîntului.

Vizitatorul nostru conchide :

„Cred că lotul lor de pămînt merită, în medie, o chirie anuală de 3 lire (21 de taleri) de morgen, și ei plătesc numai 15 șilingi (5 taleri). — Au făcut o afacere excelentă, numai să știe să se gospodărească rațional ; și, orice s-ar spune despre casele lor sociale, trebuie să recunoaștem că știu să-și cultive cît se poate de bine pămîntul.

Trebuie să mai completăm această descriere cu cîteva date privind organizarea internă a acestei comunități. Membrii ei locuiesc împreună într-o casă mare, dar fiecare dintre ei are un dormitor separat, foarte confortabil mobilat. O parte dintre femei se îngrijesc de toate treburile gospodăriei, economisindu-se astfel foarte multe cheltuieli, timp și efort, care s-ar irosi dacă fiecare ar gospodări separat, și realizîndu-se un confort care în gospodăriile mici nici nu este cu puțință. Astfel focul de la bucătărie încălzește simultan, cu ajutorul aerului cald, toate camerele clădirii, cu ajutorul unor țevi fiecare cameră e alimentată cu apă caldă și rece, și alte asemenea avantaje și înlesniri care pot exista numai în condițiile unor instalații comune. Copiii frecventează școala legată de colonie și sînt educați acolo pe cheltuiala comunității. Părinții pot să-i vadă cînd vor, iar educația lor are în vedere atît dezvoltarea fizică cît și pe cea morală, pregătindu-i pentru viața în comun. Copiii nu sînt chinuți cu greaca și latina și nici cu controversele religioase și teologice ; în schimb ei învață să cunoască mai bine natura, propriul lor corp și aptitudinile lor spirituale. După puținul timp pe care sînt obligați să-l petreacă în clase, ei se recrează afară pe cîmp, căci lecțiile se țin tot atît de des sub cerul liber ca și în clase, iar munca face parte integrantă din educație. Educația

morală se reduce la aplicarea unicului principiu : ceea ce ție nu-ți place altuia nu-i face, deci la realizarea unei egalități depline și a unei dragoste frățești.

Colonia se află, cum am spus, sub conducerea președintelui și a direcției asociației socialistilor ; această direcție este aleasă în fiecare an de congres, la care participă cîte un membru al fiecărei filiale a asociației ; ea are puteri nelimitate în cadrul statutelor asociației și este răspunzătoare în fața congresului. Comunitatea este condusă, prin urmare, de oameni care trăiesc în afara ei, de aceea neînțelegerile și ciornvăielile sînt inevitabile ; totuși, chiar dacă experiența de la Harmony ar eșua din cauza aceasta și din cauza lipsei de bani, deși nu există nici un indiciu în acest sens, aceasta n-ar constitui decît un argument în plus în favoarea comunității de bunuri, deoarece amîndouă aceste dificultăți nu provin decît din faptul că comunitatea nu este încă complet realizată. Cu toate acestea, existența coloniei este asigurată, și chiar dacă ea nu poate să progreseze cu pași prea repezi și nu poate fi rapid realizată pe de-a-ntregul, totuși adversarii comunității nu vor apuca să guste satisfacția de a o vedea prăbușindu-se.

Vedem, prin urmare, că comunitatea de bunuri nu este nicidecum o imposibilitate, ci, dimpotrivă, că toate aceste încercări au reușit pe deplin. Vedem, de asemenea, că oamenii care trăiesc într-o comunitate trăiesc mai bine muncind mai puțin, au mai mult timp liber pentru preocupări intelectuale și că sînt oameni mai buni și mai morali decît vecinii lor care au menținut proprietatea. Toate acestea le-au recunoscut și americanii, englezii, francezii și belgienii, precum și numeroși germani. În toate țările există un număr de oameni care se ocupă cu răspîndirea acestei învățături și care s-au pronunțat în favoarea comunității.

Dacă problema este interesantă pentru toată lumea, ea este de un interes capital pentru muncitorii săraci care nu posedă nimic, care cheltuiesc mîine salariul cîștigat astăzi și care pot rămîne șomeri în fiecare clipă din cauza unor împrejurări improvizabile și inevitabile. Pentru ei experiențele de acest gen deschid perspectiva unei existențe independente, asigurate și lipsite de griji, perspectiva unei perfecte egalități în drepturi cu aceia care astăzi, datorită bogăției lor, pot să facă din muncitori sclavii lor. În special pe acești muncitori îi interesează această problemă. În alte țări muncitorii formează nucleul celor care revendică comunitatea de bunuri,

și este de datoria și a muncitorilor germani să ia în serios această problemă.

Atunci cînd muncitorii sînt de acord între ei, cînd sînt solidari și urmăresc un *singur* scop, ei sînt infinit mai puternici decît cei bogați. Iar atunci cînd ei au în vedere un țel care urmărește binele tuturor oamenilor, un țel atît de rațional cum este comunitatea de bunuri, este de la sine înțeles că cei mai inimoși și mai înțelegători din rîndurile celor bogați se vor declara de acord cu muncitorii și îi vor sprijini. Și în Germania există pretutindeni un mare număr de oameni culți și cu stare care s-au declarat pe față în favoarea comunității de bunuri și sprijină poporul, care revendică bunurile existente pe acest pămînt, confiscate de clasa celor avuți.

„Deutsches Bürgerbuch für 1845“,
Darmstadt 1845,
pag. 326—340

[Friedrich Engels]

[Două cuvîntări rostite la Elberfeld ¹³⁹]

[I]

Domnilor !

Așa cum am arătat mai înainte și cum de altfel presupun că vă este în genere cunoscut, trăim într-o lume în care domnește libera concurență. Să cercetăm ceva mai de aproape această liberă concurență și ordinea socială creată de ea. În societatea noastră actuală, fiecare lucrează pe propriul său cont și risc, fiecare caută să se îmbogățească numai el însuși și nu se sinchisește cîtusi de puțin de ceea ce fac ceilalți. Cît despre o organizare rațională, despre o repartizare a muncilor, despre aceasta nici nu este vorbă ; dimpotrivă, fiecare caută s-o ia înaintea celuiilalt, să folosească prilejul cel mai favorabil în avantajul său personal și nu are nici timp și nici poftă să se gîndească că, în fond, propriul său interes coincide de fapt cu interesele tuturor celorlalți oameni. Capitalistul individual se află în luptă cu toți ceilalți capitaliști, muncitorul individual cu toți ceilalți muncitori ; toți capitaliștii luptă împotriva tuturor muncitorilor, după cum și masa muncitorilor trebuie să lupte, la rîndul ei, în mod necesar împotriva masei capitaliștilor. În acest război al tuturor împotriva tuturor, în această dezordine generală și exploatare generală constă esența societății burgheze de astăzi. O asemenea conducere dezordonată a economiei trebuie însă să ducă, în cele din urmă, în mod necesar la rezultate dintre cele mai funeste pentru societate ; lipsa de organizare care stă la baza acestei societăți, neglijarea adevăratei bunăstări generale trebuie, mai devreme sau mai tîrziu, să iasă la iveală în mod flagrant. Ruinarea micii burghezii, a stării care constituia baza principală a statelor din secolul trecut, este prima consecință a acestei lupte. Vedem doar în fiecare zi cum această clasă a societății este strivită de puterea capitalului, cum, de pildă, croitorii și tîmplarii individuali, cărora magazinele de confecții și de mobilă le iau cei mai buni

clienți, se transformă din mici capitaliști, din membri ai clasei *posedante*, în proletari dependenți care lucrează pentru alții, în membri ai clasei *neposedante*. Ruinarea micii burghezii este o consecință tristă a mult lăudatei noastre libertăți a industriei; ea este un rezultat inevitabil al avantajului pe care-l are marele capitalist față de concurenții săi mai puțin avuți, ea este cel mai grăitor indiciu al tendinței capitalului de a se concentra în mâini puține. Această tendință a capitalului este de asemenea recunoscută de mulți; în genere, lumea deplînge faptul că, pe zi ce trece, avuția se acumulează din ce în ce mai mult în mâinile cîtorva oameni și, în schimb, marea majoritate a națiunii sărăcește tot mai mult. Astfel ia naștere antagonismul ascuțit dintre cei bogați, care constituie *o* mînă de oameni, de o parte, și cei săraci, care formează marea majoritate a populației, de altă parte, antagonism care în Anglia și în Franța a ajuns să se ascutească într-o măsură de-a dreptul alarmantă și care și la noi se agravează tot mai mult pe zi ce trece. Și atîta timp cît actuala bază a societății va fi menținută, va fi imposibil să se frîneze acest proces continuu de îmbogățire a cîtorva indivizi și de sărăcire a mării mase a oamenilor; antagonismul se va ascuți tot mai mult, pînă cînd în cele din urmă necesitatea va impune ca societatea să treacă la o reorganizare bazată pe principii mai raționale.

Acestea, domnilor, nu sînt însă nici pe departe toate consecințele liberei concurențe. Deoarece fiecare produce și consumă pe cont propriu fără să se sinchisească prea mult de producția și consumația celorlalți, este inevitabil să intervină foarte curînd o disproporție flagrantă între producție și consumație. Deoarece societatea din zilele noastre încredințează comerțanților, speculanților și dughengiilor repartitia bunurilor produse, fiecare dintre ei avînd grijă numai de propriul său avantaj — abstracție făcînd de imposibilitatea pentru cei neavuți de a-și procura partea necesară din aceste produse —, aceeași disproporție va interveni și la repartitia produselor. Cum poate stabili fabricantul ce cantitate din marfa fabricată de dînsul este necesară pe o piață sau alta? Și, chiar dacă ar putea stabili aceasta, cum poate el ști ce cantitate a fost trimisă pe fiecare dintre aceste piețe de către concurenții săi? Cum ar putea să știe fabricantul, care de cele mai multe ori nu știe nici măcar încotro se va îndrepta marfa pe care tocmai a produs-o, cum ar putea să știe el ce cantități vor trimite concurenții săi din străinătate pe fiecare dintre

piețele respective ? El nu știe nimic din toate acestea ; el produce, ca și concurenții săi, la voia întîmplării și se consolează cu gîndul că și ceilalți trebuie să procedeze la fel. El nu se călăuzește decît după nivelul prețurilor care oscilează în permanență căci, în momentul cînd fabricantul își trimite marfa, prețurile de pe piețele îndepărtate nu mai corespund de loc cu cele care i-au fost comunicate prin scrisoare, iar atunci cînd marfa ajunge la destinație prețurile iarăși sînt schimbate în comparație cu cele din momentul cînd marfa a fost expedită. Cînd în producție domnește un asemenea haos, este foarte firesc să intervină în fiecare clipă o stagnare în comerț, care, desigur, este cu atît mai gravă cu cît industria și comerțul unei țări sînt mai avansate. Anglia, țara industriei celei mai dezvoltate, ne oferă în această privință exemplul cel mai grăitor. Din cauza dezvoltării comerțului, din cauza unui număr mare de speculanți și de intermediari care se interpun aici între fabricantul producător și adevărații consumatori, fabricantului englez îi este și mai greu decît fabricantului german să cunoască, fie și într-o măsură cît de mică, raportul dintre rezerve și producție, pe de o parte, și consumație, pe de altă parte ; în plus el mai trebuie să aprovizioneze aproape toate piețele din lume, și neștiind aproape niciodată încotro pleacă marfa sa, se întîmplă foarte adesea ca, din cauza enormei forțe de producție a industriei engleze, toate piețele să fie dintr-o dată supraaglomerate de mărfuri. Comerțul stagnează, fabricile nu lucrează decît jumătate din timpul de lucru sau nu lucrează de loc, intervin o serie de falimente, stocurile de mărfuri trebuie vîndute la prețuri derizorii, și astfel o mare parte din capitalul acumulat cu asiduitate se pierde din cauza unei asemenea crize comerciale. În Anglia au avut loc de la începutul acestui secol o serie întregă de astfel de crize comerciale, iar în ultimii douăzeci de ani la fiecare cinci sau șase ani cîte una¹⁴⁰. Ultimele crize, cea din 1837 și cea din 1842, cred că mai sînt încă vii în memoria celor mai mulți dintre dv., domnilor. Și dacă industria noastră ar fi și ea tot atît de dezvoltată ca industria Angliei, iar desfacerea produselor noastre tot atît de întinsă ca industria și comerțul Angliei, atunci am ajunge și noi la aceleași rezultate. La noi însă efectul concurenței în industrie și în comerț se manifestă acum sub forma unei depreziuni generale și de durată în toate ramurile industriale, sub forma unei nenorocite stări de tranziție între o anumită în-

florire și o stare de decădere totală, sub forma unei oarecare stagnări, cu alte cuvinte sub forma unei imobilități.

Domnilor, care este cauza reală a acestei situații nenorocite? Cărui fapt se datorește ruina micii burghezii, contrastul izbitor dintre sărac și bogat, stagnările în comerț și risipa de capital care rezultă de aici? Cauza nu este alta decât faptul că nu există o comunitate de interese. Muncim cu toții, dar fiecare urmărim un avantaj personal, fără să ne pese de bunăstarea celorlalți, și totuși este un adevăr evident și de la sine înțeles că interesele, bunăstarea, fericirea fiecăruia în parte sînt indisolubil legate de acelea ale semenilor săi. Trebuie să admitem cu toții că nici unul dintre noi nu poate să se lipsească de semenii săi, că însuși interesul ne leagă pe toți unul de altul, și totuși prin faptele noastre călcăm de-a dreptul în picioare acest adevăr și organizăm societatea noastră în așa fel, ca și cînd interesele noastre nu ar fi aceleași, ci ar fi cu totul opuse unele altora. Am văzut care au fost consecințele acestei erori fundamentale; dacă vrem să înlăturăm aceste consecințe nenorocite, atunci trebuie să eliminăm această eroare fundamentală, și tocmai acest lucru intenționează să-l facă comunismul.

În societatea comunistă, unde interesele individuale nu sînt opuse unele altora, ci coincid, concurența dispăre. Despre ruina unei clase oarecare, despre clase în genere, cum sînt azi bogații și săracii, se înțelege de la sine că nici nu mai poate fi vorba. După cum în condițiile producției și repartiției bunurilor necesare traiului va dispărea însușirea privată, adică tendința fiecărui individ de a se îmbogăți prin mijloace proprii, tot astfel vor dispărea de la sine și crizele comerciale. În societatea comunistă va fi ușor să cunoști atît producția cît și consumația. Întrucît se știe ce cantitate este necesară în medie pentru un individ, este ușor de socotit ce cantitate este necesară pentru un număr anumit de indivizi, și întrucît producția nu va mai fi atunci în mîinile unor întreprinzători privați, ci în mîinile comunității care o va administra, va fi foarte ușor să *reglementezi producția conform cu nevoile*.

Vedem, așadar, cum în orînduirea comunistă vor dispărea principalele neajunsuri ale orînduirii sociale de astăzi. Dacă vom cerceta însă lucrurile ceva mai îndeaproape, vom vedea că avantajele unei atari orînduiri nu se opresc aici, ci privesc și înlăturarea unui șir de alte neajunsuri, dintre care vreau să menționez azi numai cîteva cu caracter economic.

Organizarea actuală a societății este, desigur, din punct de vedere economic organizarea cea mai irațională și cea mai nepractică pe care ne-o putem închipui. Opoziția dintre interese are ca urmare faptul că o mare cantitate de forță de muncă este cheltuită într-un mod care nu aduce nici un folos societății, iar o parte considerabilă din capital este irosită fără să se reproducă. Am văzut acest lucru și cînd am vorbit de crizele comerciale ; am văzut cum mase de produse pentru care oamenii au trudit din greu sînt vîndute la prețuri derizorii care aduc pierderi vînzătorului ; am văzut cum, din cauza falimentelor, mase de capital acumulate cu asiduitate scapă din mîinile posesorilor lor. Să cercetăm totuși ceva mai amănunțit comerțul actual. Gîndiți-vă prin cîte mîini trebuie să treacă fiecare produs pînă cînd ajunge în mîinile adevăratului consumator ; gîndiți-vă, domnilor, cîți intermediari inutili care fac speculă se interpun între producători și consumatori ! Să luăm un exemplu, să zicem un balot de bumbac care a fost fabricat în America de nord. Balotul trece din mîinile plantatorului în acelea ale unui agent comercial dintr-o localitate oarecare de pe malurile fluviului Mississippi, apoi o ia pe fluviu în jos pînă la New Orleans. Aici el este vîndut pentru a doua oară — deoarece agentul comercial îl cumpărase deja de la plantator — să zicem unui speculant, care, la rîndul său, îl vinde exportatorului. Balotul este expedit apoi, de pildă, la Liverpool, unde un alt speculant lacom vrea să pună mîna pe el și reușește să-l acapareze. Acesta, la rîndul său, îl vinde unui alt agent comercial care-l cumpără, să zicem, pentru o firmă din Germania. Astfel balotul pleacă spre Rotterdam, pe Rin în sus, trecînd prin mîinile a încă o duzină de expeditori, după ce a mai fost încărcat și descărcat de o duzină de ori. Și abia atunci ajunge nu în mîinile consumatorului, ci în mîinile fabricantului, care îl prelucrează mai întîi astfel încît să fie utilizabil, apoi vinde firele țesătorului, acesta vinde pînza imprimerului, care o vinde angrosistului, iar acesta, la rîndul lui, detailistului, care în sfîrșit livrează marfa consumatorului. Și toate aceste milioane de intermediari, speculanți, agenți comerciali, exportatori, comisionari, expeditori, angrosiști și detailiști, care nu participă cu nimic la producerea mărfii, cu toții vor să trăiască și să realizeze un profit de pe urma ei, și în genere îl realizează, căci altfel n-ar putea exista. Domnilor, oare nu există alt drum, mai simplu și mai ieftin, de a aduce un balot de bumbac din America în Germania și de a livra produsul fabricat din

acest bumbac în mîinile adevăratului consumator decît acest drum ocolit care face ca bumbacul să fie vîndut de zeci de ori și să fie reîncărcat și transportat de sute de ori de la un depozit la altul ? Nu este oare acesta un exemplu grăitor al mării risipe de forță de muncă pricinuită de faptul că nu există o comunitate de interese ? În societatea organizată rațional nici nu poate fi vorba despre un transport atît de complicat. Pe cît de ușor se poate stabili de ce cantitate de bumbac sau de produse fabricate din bumbac are nevoie o singură colonie, ca să rămînem la același exemplu, tot atît de ușor va putea stabili administrația centrală ce cantitate e necesară pentru toate localitățile și comunele din țară. După ce o astfel de statistică va fi întocmită — ceea ce se poate realiza cu ușurință într-un an sau doi — media consumației anuale se va modifica numai în raport cu creșterea populației. Va fi deci ușor de stabilit dinainte și la timp ce cantitate din fiecare articol în parte va fi necesară pentru nevoile populației ; întreaga cantitate va fi comandată direct de la sursă, ea va putea fi obținută direct, fără intermediari, fără întîrzieri și reîncărcări — afară de acelea determinate de natura căilor de comunicație —, așadar cu o mare economisire de forță de muncă ; nu va fi nevoie să se plătească profiturile speculanților, angroșiștilor și detaiștiilor. Dar aceasta încă nu este totul ; astfel toți acești intermediari nu numai că vor deveni inofensivi pentru societate, dar vor deveni chiar folositori. Dacă astăzi ei fac o treabă care este în dauna tuturor sau, în cel mai bun caz, este o treabă inutilă, dar care le asigură totuși existența, ba în multe cazuri le aduce chiar bogății mari, dacă, prin urmare, ei lucrează astăzi de-a dreptul în detrimentul binelui obștesc, ei vor avea atunci brațele libere pentru a depune o activitate folositoare și vor putea găsi o ocupație în cadrul căreia să se dovedească a nu fi membri aparenti, fictivi ai societății omenеști, ci membri adevărați ai acesteia, o ocupație prin care vor dovedi că participă la întreaga ei activitate.

Societatea actuală care-l pune pe fiecare om în situația de a se învrăjbi cu toți ceilalți oameni duce în felul acesta la un război social al tuturor împotriva tuturor, care la indivizii izolați, și mai ales la cei necivilizați, trebuie să ia în mod necesar o formă violentă, brutală, barbară, forma crimei. Pentru a se apăra împotriva crimei, împotriva actului de violență fățiș, societatea are nevoie de un organism vast și complicat de instituții administrative și judiciare care necesită o

cantitate imensă de forțe de muncă. În societatea comunistă și acest lucru s-ar simplifica foarte mult, și aceasta tocmai pentru că — oricît de bizar ar părea acest lucru — în această societate administrația s-ar ocupa nu numai de unele laturi izolate ale vieții sociale, ci de întreaga viață socială sub toate formele ei de activitate și sub toate aspectele ei. Noi desființăm antagonismul dintre omul izolat și toți ceilalți oameni, noi opunem războiului social pacea socială, noi distrugem însăși *rădăcina* crimei, și astfel cea mai mare parte sau aproape cea mai mare parte din activitatea actuală a instituțiilor administrative și judiciare devine de prisos. De pe acum dispar tot mai mult crimele pasionale, locul lor fiind luat de crimele săvîrșite din calcul, din interes; numărul crimelor comise împotriva *persoanelor* scade, numărul crimelor comise împotriva *proprietății* crește. Civilizația care progresează atenuază izbucnirile violente ale pasiunilor chiar în societatea actuală, care se află pe picior de război; cu atît mai mult le va atenua ea în societatea comunistă, pașnică! Crimele comise împotriva proprietății vor dispărea de la sine acolo unde fiecare capătă cele necesare pentru satisfacerea nevoilor sale materiale și spirituale, unde ierarhia și deosebirile sociale dispar. Justiția penală va dispărea de la sine, iar justiția civilă, care se ocupă aproape exclusiv cu relațiile de proprietate sau cel puțin cu relațiile care au ca premisă starea de război social, va dispărea și ea. Conflictele vor constitui atunci numai rare excepții, pe cînd azi ele sînt consecințele firești ale vrăjbei generale, și vor fi aplanate cu ușurință cu ajutorul arbitrilor. Activitatea organelor administrative de datorește și ea în momentul de față permanentei stări de război — poliția și întreaga administrație nu fac nimic altceva decît să vegheze ca războiul să rămînă un război camuflat, indirect, ca el să nu degenereze în acte de violență fățișă, în crime. Dacă este însă infinit mai ușor să menții pacea decît să îngrădești războiul în anumite limite, apoi cu atît mai ușor va fi să administrezi o societate comunistă decît o societate în care domnește concurența. Și dacă de pe acum civilizația i-a învățat pe oameni că interesul lor le impune menținerea ordinii publice, a securității publice, a interesului public, prin urmare să facă pe cît posibil de prisos poliția, administrația și justiția, cu atît mai mult va fi acesta cazul într-o societate în care comunitatea de interese este ridicată la rangul de principiu de bază, în care interesul public nu se mai deosebește de interesul fiecărui individ în

parte ! Dacă aceasta e situația acum în *poftida* instituțiilor sociale, cu cât se va îmbunătăți ea atunci când instituțiile sociale nu vor mai constitui o piedică, ci un sprijin ! Putem, așadar, și din acest punct de vedere să contăm pe o creștere considerabilă a brațelor de muncă, pe care actuala ordine socială le sustrage societății.

Una dintre instituțiile cele mai costisitoare de care societatea actuală nu se poate lipsi este armata permanentă, care sustrage națiunii partea cea mai puternică, cea mai necesară a populației și o obligă să hrănească această parte a populației devenită astfel neproductivă. Știm doar din cifrele propriului nostru buget de stat cât ne costă armata permanentă : 24.000.000 pe an plus 200.000 de brațe de muncă, dintre cele mai puternice sustrase producției. În societatea comunistă nu-i va trece nimănui prin minte să se gândească la o armată permanentă. La ce bun ? Pentru a păzi liniștea internă a țării ? Cum am văzut mai sus, nimănui nu-i va trece prin minte să tulbure această liniște. Teama de revoluții nu este decît consecința opoziției dintre interese ; acolo unde interesele tuturor coincid, nici nu poate să fie vorba de o astfel de teamă. Pentru un război de cotropire ? Dar cum ar putea să ajungă o societate comunistă să întreprindă un război de cotropire, ea care știe foarte bine că în război pierde oameni și capital și nu poate să dobîndească, în cel mai bun caz, decît cîteva provincii recalcitrante care ar provoca prin urmare o tulburare în ordinea socială ? — Pentru un război de apărare ? Pentru acesta nu are nevoie de o armată permanentă, deoarece va fi ușor ca fiecare membru al societății capabil să lupte, pe lângă celelalte ocupații ale sale, să învețe mînuirea armelor atît cît e nevoie pentru apărarea țării, și nu pentru paradă. Și apoi gîndiți-vă, domnilor, că în cazul unui război, care de altfel nu ar putea surveni *decît împotriva* națiunilor *anticomuniste*, membrul unei astfel de societăți are de apărut o patrie *reală*, un cămin *real*, că va lupta așadar cu o însuflețire, cu o tenacitate și cu o vitejie în fața căreia se va alege praf și pulbere de toată instruirea mecanică a unei armate moderne ; gîndiți-vă ce minuni a înfăptuit entuziasmul armatelor revoluționare între 1792 și 1799, care n-au luptat decît pentru o *iluzie*, decît pentru o *patrie iluzorie*, și veți înțelege ce forță trebuie să reprezinte o armată care luptă nu pentru o iluzie, ci pentru o realitate concretă. Prin urmare, aceste mase imense de brațe de muncă, care sînt astăzi sustrase popoarelor civilizate pentru armate, într-o

orînduire comunistă vor fi redade muncii ; ele nu vor produce numai atît cît consumă, ci mult mai mult decît este necesar pentru întreținerea lor, ele vor putea produce pentru completarea rezervelor obștești.

O și mai mare irosire de forță de muncă are loc în societatea actuală din cauza felului în care cei bogați se folosesc de poziția lor socială. Nu vreau nicidecum să vorbesc despre luxul mare, inutil și de-a dreptul caraghios, al cărui izvor nu este decît dorința nesățioasă pe care o au unii de a atrage atenția asupra lor și care sustrage o mulțime de brațe de muncă. Dar duceți-vă o dată, domnilor, în casa — în sanctuarul cel mai intim — a unui bogătaș și spuneți-mi dacă faptul că o mulțime de oameni sînt folosiți pentru a servi pe un singur individ, oameni care nu fac decît să lenevească sau, cel mult, să facă niște treburi care decurg din izolarea unui om între cei patru pereți ai săi, spuneți-mi dacă faptul acesta nu constituie cea mai absurdă risipă de forță de muncă ? Mulțimea aceasta de servitoare, bucătărese, lachei, vizitii, rîndași, grădinari sau cum li s-or mai fi spunînd, ce fac ei de fapt ? Cît de puține clipe din timpul unei zile sînt ei ocupați pentru a face stăpînilor lor viața într-adevăr plăcută, pentru a-i ajuta să-și dezvolte și să-și manifeste în mod liber calitățile și aptitudinile lor, și cît de multe ore din timpul unei zile sînt ei ocupați cu treburi pricinuite numai de proasta organizare a relațiilor noastre sociale : să stea în picioare în trăsură la spatele stăpînilor lor, să fie la dispoziția toanelor stăpînului, să plimbe după ei căteii de salon și alte ocupații ridicole. În societatea organizată în mod rațional, în care fiecare va putea trăi fără să se supună toanelor celor bogați și fără să-și poată permite asemenea toane, în această societate forța de muncă, irosită actualmente pentru deservirea acelor care trăiesc în lux, va putea, firește, să fie folosită în interesul tuturor și în interesul propriu al muncitorilor.

O altă irosire de forță de muncă are loc în societatea actuală în mod direct, sub influența concurenței, care creează un număr uriaș de șomeri, care ar voi bucuros să muncească, dar nu pot căpăta de lucru. Deoarece societatea nu este organizată în așa fel încît să poată ține seama de folosirea reală a forțelor de muncă, deoarece fiecare trebuie să-și caute singur o sursă de cîștig, este foarte natural ca la repartitia muncilor realmente sau aparent utile un număr considerabil de muncitori să rămînă fără lucru. Aceasta se întîmplă cu atît mai

mult cu cît lupta de concurență îl silește pe fiecare în parte să-și încordeze forțele la maximum, să profite de toate ocaziile care i se prezintă, pentru a înlocui brațe de muncă scumpe cu altele mai ieftine, și în această privință progresul civilizației oferă zilnic tot mai multe ocazii, sau, cu alte cuvinte, fiecare trebuie să se străduiască pentru ca alții să rămână muritori de foame, pentru ca să înlăture într-un fel sau altul pe alții de la muncă. Astfel în toate țările civilizate există un mare număr de șomeri, care ar voi bucuros să muncească, dar care nu găsesc de lucru, și numărul lor este mai mare decît se crede de obicei. Printre ei se află acei oameni care se prostituează într-un fel sau altul, cerșesc, mătură străzile, stau pe la colțuri de stradă așteptînd să găsească ceva de lucru, se întrețin cu chiu cu vai prestînd ocazional mici servicii, fac comerț ambulant cu tot felul de mărunțișuri, sau acele sărmene fete pe care le-am văzut astăseară, mergînd dintr-un loc în altul cu chitara în mînă și cîntînd pentru bani, care sînt silite să se expună la tot felul de obrăznicii și de propuneri jignitoare numai ca să cîștige cîțiva gologani. În sfîrșit, cite din ele nu cad pradă prostituției propriu-zise! Domnilor, numărul acestor șomeri, cărora nu le rămîne altceva de făcut decît să se prostitueze într-un fel sau altul, este foarte mare; instituțiile noastre de binefacere știu prea bine acest lucru. Și nu uitați, domnilor, că, într-un fel sau altul, societatea îi hrănește totuși pe acești oameni, cu toate că nu-i sînt utili. Dacă societatea trebuie să suporte, așadar, cheltuielile pentru întreținerea lor, ea trebuie de asemenea să aibă grijă ca acești șomeri să-și cîștige cele necesare traiului lor *în mod onorabil*. Acest lucru însă nu-l poate face actuala societate în care domnește concurența.

Domnilor, dacă vă gîndiți la toate acestea — și aș fi putut să mai adaug o mulțime de alte exemple despre felul în care societatea actuală își irosește forțele de muncă —, dacă vă gîndiți la acestea, vă veți da seama că la dispoziția societății omenеști se află un excedent de forțe de producție care așteaptă numai o organizare rațională, o repartizare reglementată pentru a începe să muncească spre folosul tuturor. Veți înțelege atunci cît de puțin întemeiată este teama că, în condițiile unei juste repartizări a activității sociale, i-ar reveni fiecăruia o cantitate de muncă atît de mare încît nu i-ar mai fi posibil să se ocupe de altceva. Dimpotrivă, este de presupus că, în condițiile unei astfel de organizări, timpul de muncă pe care fiecare îl prestează în mod obișnuit în momentul de

față va fi redus la jumătate prin utilizarea forțelor de muncă care astăzi nu sînt de loc folosite sau nu sînt folosite în mod rațional.

Totuși, avantajele pe care le oferă orînduirea comunistă prin folosirea forțelor de muncă care înainte fuseseră irosite nu sînt încă cele mai importante. Cea mai mare economisire de forță de muncă rezultă din unirea forțelor individuale într-o forță colectivă socială și din orînduirea bazată pe această concentrare a forțelor care pînă acum se opuneau unele altora. Vreau să mă raliez aici la propunerile socialistului englez Robert Owen, deoarece acestea sînt cele mai practice și cel mai complet elaborate. Owen propune ca în locul orașelor și satelor actuale, cu casele lor izolate, așezate una în calea celeilalte, să se construiască palate mari care să ocupe o suprafață de aproximativ 1.650 de picioare în lungime și în lățime, care să aibă în centru o grădină mare și să poată adăposti comlod 2.000—3.000 de oameni. Este evident că o asemenea clădire, care oferă locatarilor ei confortul celor mai bune locuințe moderne, poate fi totuși construită mult mai ieftin și mai ușor decît locuințele individuale necesare în sistemul actual pentru același număr de oameni și care în majoritatea cazurilor sînt mai puțin confortabile. Un mare număr de camere care azi în mai toate casele mari stau goale sau sînt folosite o dată sau de două ori pe an pot fi desființate fără nici un inconvenient ; economisirea de spațiu pentru cămări, pivnițe etc. ar fi de asemenea foarte mare. — Dar abia cînd cercetăm în amănunt administrația gospodăriei ne convingem de avantajele gospodăririi în comun. Ce cantitate imensă de muncă și de material se risipește în gospodăria fărîmițată de astăzi, de pildă pentru încălzit ! Pentru fiecare cameră este nevoie de o sobă ; în fiecare sobă trebuie făcut focul, care trebuie să fie alimentat și supravegheat ; combustibilul trebuie adus în fiecare dintre aceste camere, iar cenușa trebuie aruncată ; cu cît ar fi mai simplu și mai ieftin ca în locul acestor sobe izolate să se instaleze un puternic sistem de încălzire centrală, de pildă cu radiatoare și cu un singur cazan central de încălzire, așa cum există deja astăzi în marile clădiri publice, fabrici, biserici etc. ! Apoi iluminatul cu gaz, care astăzi este costisitor pentru că pînă și țevile cele mai subțiri trebuie să fie îngropate în pămînt și pentru că în genere țevile au o lungime colosală din cauza spațiului mare care trebuie iluminat în orașele noastre ; pe cînd la construcția propusă de noi totul este concentrat pe o supra-

față de 1.650×1.650 de picioare, iar numărul de lămpi cu gaz aerian va fi totuși același ; prin urmare, acest sistem de iluminat nu va reveni, în orice caz, mai scump decât iluminatul într-un oraș de mărime mijlocie. Apoi pregătirea meselor — cită risipă de spațiu, de material și de forță de muncă în gospodăria fărîmîtată de astăzi, în care fiecare familie își gătește separat o cantitate mică de mîncare care îi este necesară, are vasele ei aparte, angajează bucătăreasa ei aparte, trebuie să-și aducă singură alimentele de la piață, de la zarzavagiu, de la măcelar și de la brutar ! Nu încapе îndoiială că, dacă mîncarea s-ar pregăti și s-ar servi în comun, două treimi din muncitorii ocupați actualmente cu această treabă ar putea fi ușor eliberați, iar restul de o treime ar putea îndeplini munca lor mai bine și cu mai multă atenție decît astăzi. Și, în sfîrșit, muncile casnice propriu-zise ! Dacă și aceste munci ar fi organizate și repartizate în mod just — ceea ce în asemenea condiții ar fi pe deplin realizabil —, oare în cazul acesta nu ar fi mult mai ușor de îngrijit și de întreținut o astfel de clădire decît 200—300 de locuințe izolate care în sistemul actual sînt ocupate de un număr egal de oameni ?

Acestea, domnilor, sînt numai cîteva din multiplele avantaje care ar trebui să rezulte din punct de vedere economic din organizarea comunistă a societății omenești. Este imposibil ca în cîteva ore și în puține cuvinte să vă explicăm principiile noastre și să le argumentăm cum se cuvine din toate punctele de vedere. De altfel aceasta nici nu este intenția noastră. Nu putem și nici nu vrem altceva decît să dăm lămuriri asupra anumitor puncte și să-i îndemnăm pe aceia cărora problema le este încă străină s-o studieze. Sperăm însă că astă-seară am reușit să vă lămurim cel puțin asupra unui lucru, și anume că comunismul nu este opus firii omului, rațiunii și inimii lui, și că nu este nici o teorie ruptă de realitate și generată doar de fantezie.

S-ar putea pune întrebarea : cum putem traduce această teorie în realitate, ce măsuri trebuie să propunem ca să pregătim aplicarea ei ? Există mai multe căi pentru realizarea acestui scop. Englezii vor începe, probabil, prin aceea că vor întemeia colonii izolate și vor lăsa la latitudinea fiecăruia să hotărască dacă vrea sau nu să adere la ele ; francezii, dimpotrivă, vor pregăti și vor înfăptui, probabil, comunismul pe scară națională. Cît despre felul cum vor proceda germanii, este greu să spunem ceva, dat fiind că mișcarea socială în Germania este de dată recentă. Deocamdată, din numeroasele

căi posibile pentru pregătirea comunismului nu vreau să menționez decît una singură, despre care s-a vorbit mult în ultimul timp, și anume înfăptuirea a trei măsuri care trebuie să ducă inevitabil la comunismul practic.

Prima măsură ar fi *învățămîntul general* pentru toți copiii, fără excepție, pe cheltuiala statului, învățămînt care să fie același pentru toți copiii și să dureze pînă în momentul cînd individul este în stare să se manifeste ca membru independent al societății. Această măsură n-ar fi decît un act de dreptate față de frații noștri neavuți, deoarece fiecare om are, fără îndoială, dreptul la o dezvoltare deplină a aptitudinilor sale, iar societatea se face de două ori vinovată față de individ atunci cînd consideră ignoranța drept o consecință inevitabilă a sărăciei. Este evident că societății îi aduc mai mult folos membrii culti decît membrii ignoranți, necivilizați. Și dacă un proletariat cult nu ar mai fi dispus să rămînă, cum desigur este de așteptat, în starea de oprimare în care se află proletariatul nostru de astăzi, este totuși de așteptat ca liniștea și chibzuința care sînt necesare pentru o transformare pașnică a societății să vină numai din partea unei clase muncitoare *culte*. Dar nici proletariatul *incult* nu are poftă să rămînă în situația în care se află; acest lucru ni-l dovedesc, în ceea ce privește Germania, tulburările din Silezia și din Boemia⁷⁰, ca să nu mai vorbim despre alte țări.

A doua măsură ar fi o totală *reorganizare a asistenței săracilor*, în sensul ca toți cetățenii rămași fără lucru să fie încadrați în colonii în care să îndeplinească diferite munci cu caracter agricol sau industrial și unde munca lor să fie organizată în folosul întregii colonii. Pînă acum capitalurile instituțiilor pentru asistența săracilor erau împrumutate cu dobîndă, dîndu-li-se astfel celor bogați noi mijloace pentru a-i exploata pe cei neavuți. Ar fi, în sfîrșit, timpul ca aceste capitaluri să fie utilizate într-adevăr în folosul celor săraci, ca întregul venit adus de aceste capitaluri, și nu numai dobînda de 3%, să fie folosit pentru săraci, să se dea un admirabil exemplu de asociație între capital și muncă! În felul acesta forța de muncă a tuturor șomerilor ar fi întrebuințată în folosul societății, ei înșiși ar fi transformați, din pauperi demoralizați, deprimați, în oameni activi, morali și independenți, care totodată ar fi puși în condiții care ar apărea foarte curînd fiecărui muncitor ca fiind demne de invidiat și ar deschide drumul spre reorganizarea radicală a societății.

Pentru aplicarea acestor măsuri e nevoie de bani. Pentru a procura acești bani și pentru a înlocui totodată toate impozitele de pînă acum, repartizate în mod nedrept, se propune în prezentul plan de reforme un impozit general și progresiv pe capital, al cărui coeficient să crească în raport cu mărimea capitalului. În felul acesta, cheltuielile necesare pentru administrația publică ar fi suportate de fiecare după posibilitățile sale, și povara acestor cheltuieli n-ar mai apăsa, așa cum se întîmplă acum în toate țările, în special pe umerii aceluia care sînt cel mai puțin în stare s-o suporte. În fond, principiul impunerii este un principiu pur comunist, deoarece dreptul de a percepe impozite rezultă în toate țările din așa-numita proprietate națională. Într-adevăr, ori proprietatea privată este sacră, și atunci nu există proprietate națională, iar statul n-are dreptul să perceapă impozite, ori statul are acest drept, și atunci proprietatea privată nu este sacră, atunci proprietatea națională este superioară proprietății private, iar statul este adevăratul proprietar. Acest din urmă principiu este unanim recunoscut ; ei bine, domnilor, deocamdată noi nu pretindem decît ca acest principiu să fie respectat, ca statul să se declare proprietar general și ca atare să administreze proprietatea publică spre binele întregii societăți, și ca prim pas în această direcție noi cerem ca el să introducă un sistem de impunere care să țină seama numai de posibilitatea fiecăruia de a plăti impozite și de binele efectiv al întregii societăți.

Domnilor, vedeți așadar că nu este vorba să introducem imediat și împotriva voinței națiunii comunitatea de bunuri, dar că este vorba înainte de toate să stabilim *scopul* precum și *mijloacele* și *căile* pentru îndeplinirea acestui scop. Dar nu există nici o îndoială că principiul viitorului va fi principiul comunist ; pentru acest lucru pledează mersul dezvoltării tuturor națiunilor civilizate, pentru aceasta pledează descompunerea progresivă rapidă a tuturor instituțiilor sociale de pînă acum, pentru aceasta pledează rațiunea sănătoasă a omului și înainte de toate inima omului.

[II]

Domnilor !

La ultima noastră adunare mi s-a reproșat faptul că exemplele și datele pe care le-am adus s-au referit aproape numai la alte țări, mai cu seamă la Anglia. S-a spus : Franța și Anglia

nu ne interesează ; noi trăim în Germania, și sarcina noastră este să demonstrăm necesitatea și superioritatea comunismului pentru Germania. Ni s-a răproșat totodată că în general n-am demonstrat suficient de temeinic necesitatea istorică a comunismului. Aceasta este perfect adevărat și altfel nici n-ar fi fost cu putință. O necesitate istorică nu poate să fie demonstrată într-un timp tot atît de scurt ca egalitatea a două triumphiuri, ea poate să fie demonstrată numai printr-un studiu și o fundamentare multilaterală. În ceea ce mă privește, îmi voi da astăzi toată osteneala să înlătur aceste două obiecții ; mă voi strădui să demonstrez că comunismul este pentru Germania dacă nu o necesitate istorică, atunci o *necesitate economică*.

Să analizăm mai întîi actuala situație socială a Germaniei. Că există la noi multă sărăcie este un fapt indeobște cunoscut. Silezia și Boemia constituie o dovadă elocventă. Despre sărăcia din ținuturile Moselei și a munților Eifel ¹⁴¹ ne-a vorbit în amănunt „Gazeta renană”. În Erzgebirge domnește din vremuri imemorabile o permanentă și cumplită mizerie. Situația nu este mai bună nici în Senne și nici în districtele din Westfalia, unde se prelucrează inul. Din toate colțurile Germaniei se aud plîngerii, și nici nu ne putem aștepta la altceva. Proletariatul nostru este numeros și trebuie să fie numeros, de acest lucru ne vom putea convinge chiar la analiza cea mai superficială a situației noastre sociale. Faptul că în *districtele industriale* trebuie să existe un proletariat numeros este în firea lucrurilor. Industria nu poate exista fără un număr mare de muncitori, care să-i stea întru totul la dispoziție, care să muncească numai pentru ea și să renunțe la oricare altă îndeletnicire ; atîta timp cît există concurența, munca în industrie face imposibilă orice altă ocupație. De aceea găsim în toate districtele industriale un proletariat care este prea numeros, prea bătător la ochi pentru ca existența lui să poată fi negată.— În *districtele agricole*, dimpotrivă, n-ar trebui să existe proletariat, afirmă unii. Dar cum ar fi posibil așa ceva ? În regiunile în care predomină marea proprietate funciară, proletariatul agricol este necesar ; marile gospodării au nevoie de muncitori agricoli și muncitoare agricole, ele nu pot exista fără proletari. Nici în regiunile în care pămîntul este împărțit în parcele mici nu se poate evita apariția unei clase neavute : parcelele sînt fărîmițate pînă la o anumită limită, apoi fărîmițarea încetează ; și deoarece pămîntul nu poate reveni decît

unui membru al familiei, ceilalți sînt nevoiți să devină proletari, muncitori neavuți. Unde mai pui că fărîmițarea continuă de obicei pînă cînd parcela devine prea mică pentru a putea hrăni o familie, și atunci se formează o clasă de oameni care, la fel ca și mica burghezie de la orașe, constituie o trecere de la clasa avută la clasa neavută; parcela de pămînt nu dă acestor oameni posibilitatea să se ocupe cu altceva și în același timp nu este suficientă ca să le asigure existența. Și în rîndurile acestei clase domnește o mare mizerie.

O dovadă a faptului că acest proletariat trebuie să crească într-una numeric este sărăcirea continuă a micii burghezii, lucru despre care am vorbit pe larg înainte cu o săptămîină, precum și tendința capitalului de a se concentra în mîini puține. Desigur că nu e necesar să revin azi asupra acestor puncte; țin numai să adaug că aceste cauze, care generează în permanență proletariatul și sporesc rîndurile lui, continuă să acționeze și vor avea aceleași consecințe atîta timp cît va exista concurența. În orice caz, proletariatul nu numai că va continua să existe, dar va crește chiar într-una numeric și va deveni o forță tot mai amenințătoare în societatea actuală atîta vreme cît vom continua să producem fiecare pe contul său propriu și în opoziție cu toți ceilalți. Dar va veni timpul cînd proletariatul va atinge un asemenea grad de putere și de conștiință, încît nu va mai accepta ca povara întregului edificiu social să apese la nesfîrșit pe umerii săi și va cere o repartitie mai echitabilă a datoriilor și a drepturilor sociale; și atunci — dacă natura omenească nu se va schimba între timp — o revoluție socială va fi inevitabilă.

Aceasta este o problemă de care economiștii noștri nu s-au ocupat pînă acum de loc. Pe ei nu-i interesează repartitia avuției naționale, ci numai producerea ei. Vom face totuși pentru un moment abstracție de faptul că, așa cum tocmai am demonstrat, o revoluție socială este în genere consecința inevitabilă a concurenței; vom cerceta deocamdată diferitele forme sub care apare concurența, diferitele căi economice posibile în Germania și vom arăta care va fi consecința fiecăreia dintre ele.

Germania, sau, ca să ne exprimăm mai exact, Uniunea vamală germană ¹⁴², are pentru moment un tarif vamal just-milieu *. Taxele noastre vamale, dacă le privim din punctul de vedere al adevăratelor taxe vamale protecționiste, sînt prea joase, și, dacă le privim din punctul de vedere al liber-

* — linia de mijloc, linia de aur. — *Nota Trad.*

tății comerțului, sînt prea ridicate. În acest caz există trei posibilități : sau trecem la deplina libertate a comerțului, sau ne protejăm industria prin taxe vamale suficient de ridicate, sau rămînem la sistemul actual. Să analizăm fiecare caz în parte.

Dacă proclamăm *libertatea comerțului* și desființăm taxele vamale, atunci întreaga noastră industrie, cu excepția citorva ramuri, va fi ruinată. *Atunci* nici vorbă n-ar mai putea fi de filatura de bumbac, de țesătoria mecanică, de majoritatea ramurilor din industria bumbacului și a lînei, de cele mai importante ramuri din industria mătăsii, de aproape întreaga industrie a fierului, atît extractivă cît și prelucrătoare. Muncitorii din toate aceste ramuri industriale, rămași dintr-o dată șomeri, s-ar năpusti în masă asupra agriculturii și asupra rămășițelor industriei, pauperismul s-ar întinde repede pretutindeni, centralizarea proprietății în mîinile unui număr redus de indivizi ar fi accelerată în urma unei astfel de crize, și, dacă ar fi să judecăm după evenimentele din Silezia, consecința inevitabilă a acestei crize ar fi o revoluție socială.

Să presupunem că am introduce *taxe vamale protecționiste*. În ultimul timp acestea au devenit calul de bătaie al majorității industriașilor noștri și de aceea merită o analiză mai amănunțită. D-l List a sintetizat dorințele capitaliștilor noștri într-un sistem¹⁴³, și la acest sistem, acceptat de ei aproape în mod unanim ca un credo, vreau să mă refer. D-l List propune taxe vamale protecționiste care să crească treptat și care în cele din urmă să fie destul de ridicate ca să asigure fabricantului piața internă ; apoi ele urmează să rămîină o perioadă de timp la acest nivel, iar ulterior să fie din nou scăzute treptat, în așa fel încît în cele din urmă, după un șir de ani, să înceteze orice sistem protecționist. Să admitem că acest plan ar fi realizat, că taxele vamale protecționiste crescînde ar fi decretate. Industria va prospera, capitalul care mai e încă disponibil se va îndrepta spre întreprinderile industriale, cererea de muncitori și o dată cu ea și salariul vor crește, azilele pentru săraci se vor goli, după toate aparențele va interveni o perioadă de înflorire generală. Aceasta va dura pînă ce industria noastră se va fi dezvoltat în suficientă măsură pentru a putea satisface piața internă. Ea nu se poate dezvolta mai mult, căci, de vreme ce ea nu poate păstra piața internă fără taxele vamale protecționiste, cu atît mai puțin va izbuti ea să țină piept concurenței din afară pe piețele neutre. Pînă atunci însă industria indigenă ar fi, după părerea d-lui

List, destul de puternică pentru a avea în mai mică măsură nevoie de protecționism și a putea începe reducerea taxelor vamale. Să admitem pentru un moment acest lucru. Taxele vamale vor fi micșorate. Dacă nu la prima, atunci desigur la a doua sau la a treia reducere a taxelor vamale, ele vor fi atât de scăzute încît industria străină — să-i spunem pe nume : industria engleză — va putea concura pe piețele germane cu propria noastră industrie. Dar tocmai acest lucru îl dorește d-l List. Care vor fi însă consecințele ? Începînd din această clipă, industria germană trebuie să treacă și ea prin toate oscilațiile, prin toate crizele prin care trece industria engleză. De îndată ce piețele de dincolo de mare vor fi supraaglomerate cu mărfuri englezești, englezii vor arunca, întocmai cum fac și acum — și d-l List descrie acest lucru cu multă duioșie —, toate stocurile lor pe piața germană, aceasta fiind cea mai apropiată piață din cele accesibile lor, transformînd astfel din nou Uniunea vamală în „magazinul” lor „de vechituri”. Industria engleză se va redresa însă foarte curînd, pentru că lumea întreagă îi servește drept piață, pentru că lumea întreagă nu se poate dispensa de ea, în timp ce industria germană nu este indispensabilă nici pentru propria ei piață și trebuie să se teamă chiar la ea acasă de concurența englezilor și să sufere de pe urma excedentului de mărfuri englezești care au fost trimise cumpărătorilor lor în timpul crizei. În aceste condiții industria noastră va trebui să suporte pînă-n cele mai mici amănunte toate repercusiunile perioadelor grele prin care va trece industria engleză, fără să participe însă și la perioadele ei de înflorire, decît în foarte mică măsură ; într-un cuvînt, vom fi atunci exact în aceeași situație în care sîntem astăzi. Și, ca să tragem de îndată concluziile finale, atunci va interveni aceeași stare de depresiune în care se găsesc astăzi ramurile industriale apărute numai pe jumătate de sistemul protecționist ; atunci o întreprindere după alta se va ruina fără ca să apară altele noi, mașinile noastre se vor învechi fără ca să fim în stare să le înlocuim prin alte mașini noi, mai perfecționate ; atunci stagnarea se va transforma într-un regres și, potrivit propriei afirmații a d-lui List, o ramură industrială după alta va decădea și în cele din urmă va pieri în mod definitiv. Atunci însă va exista un proletariat numeros creat de industrie și care în acel moment nu va mai avea mijloace de trai, nu va mai avea de lucru ; și atunci, domnilor, proletariatul acesta va cere claselor avute să i se dea de lucru și de mîncare.

Aceasta s-ar întîmpla în cazul cînd s-ar reduce taxele vamale protecționiste. Să admitem acum că ele n-ar fi reduse, că ar rămîne aceleași și că ar trebui să așteptăm momentul cînd, datorită concurenței dintre fabricanții din interiorul țării, ele ar deveni iluzorii pentru ca ulterior să poată fi reduse. Rezultatul ar fi următorul : industria germană, de îndată ce ar fi în stare să aprovizioneze complet piața internă, ar stagna. De noi întreprinderi nu ar fi nevoie, deoarece cele existente ar fi suficiente pentru a satisface nevoile pieței ; cît despre piețe noi, așa cum am arătat mai sus, nici nu ne putem gîndi la așa ceva atîta timp cît industria mai are în genere nevoie de protecționism. Dar o industrie care nu *ia amploare* nici nu se poate *perfecționa*. Ea rămîne staționară pe plan intern și pe plan extern. Perfecționarea mașinilor nu există pentru ea. Mașinile vechi nu pot fi pur și simplu aruncate, iar pentru cele noi nu există întreprinderi noi în care să-și poată găsi o întrebuințare. Între timp alte națiuni merg înainte, iar stagnarea industriei noastre se transformă din nou în regres. În curînd, datorită progreselor pe care le fac, englezii vor fi în stare să producă atît de ieftin, încît vor putea concura industria noastră, rămasă în urmă, pe propria noastră piață, în *ciuda* taxelor vamale protecționiste ; și deoarece în lupta de concurență, ca în oricare altă luptă, învinge acela care e mai tare, înfrîngerea noastră finală este sigură. Și atunci va interveni aceeași situație despre care am vorbit mai sus : proletariatul creat în mod artificial va cere claselor avute un lucru pe care acestea nu i-l vor putea da atîta timp cît vor voi să-și păstreze situația exclusivă de clase posedante, și atunci va izbucni revoluția socială.

Mai există însă încă o posibilitate, și anume cea mai puțin probabilă, ca noi germanii să reușim, datorită taxelor vamale protecționiste, să aducem industria noastră în situația de a putea concura cu englezii fără să avem nevoie de taxe protecționiste. Să admitem că acesta ar fi cazul ; care ar fi rezultatul ? De îndată ce am începe să facem concurență englezilor pe piețele externe, neutre, s-ar încinge o luptă pe viață și pe moarte între industria noastră și industria engleză. Englezii își vor încorda toate forțele pentru a ne ține departe de piețele pe care le-au aprovizionat pînă acum ; ei trebuie să facă acest lucru pentru că prezența noastră pe aceste piețe ar însemna un atac împotriva sursei lor de existență, împotriva punctului lor cel mai nevralgic. Și, folosindu-se de toate mijloacele care le stau la dispoziție, de toate avantajele unei

industrii care datează de sute de ani, ei vor reuși să ne înfrîngă. Ei vor sili industria noastră să se limiteze la propria noastră piață și în acest fel ea va ajunge într-o stare de stagnare, și atunci situația va fi tocmai aceea de care am vorbit mai sus: noi vom rămîne pe loc, iar englezii ne vor lua înainte; și în această stare de decădere inevitabilă, industria noastră nu va fi în stare să hrănească proletariatul creat de ea în mod artificial, și atunci va izbucni revoluția socială.

Chiar dacă am presupune că i-am învinge pe englezi și pe piețele neutre, că am pune mîna, una după alta, pe piețele lor de desfacere, ce am cîștiga noi în acest caz puțin probabil? În cel mai fericit caz am parcurge și noi calea dezvoltării industriale, pe care Anglia a parcurs-o înaintea noastră, și am ajunge, mai devreme sau mai tîrziu, în situația în care este Anglia astăzi, și anume în ajunul unei revoluții sociale. Dar după toate probabilitățile, n-ar trebui așteptat atît de mult. Neconținutele succese ale industriei germane ar face ca industria engleză să se ruineze și ar grăbi răscoala în masă a proletariatului împotriva claselor posedante, pe care englezii, oricum, nu o pot evita. Șomajul în rapidă creștere ar împinge pe muncitorii englezi la revoluție și, așa cum se prezintă lucrurile azi, o astfel de revoluție socială ar avea repercusiuni colosale și asupra țărilor de pe continent, și mai cu seamă asupra Franței și Germaniei, repercusiuni care ar fi cu atît mai puternice cu cît mai numeros ar fi proletariatul creat în mod artificial în Germania de dezvoltarea forțată a industriei. O asemenea revoluție ar cuprinde de îndată toată Europa și ar spulbera în mod brutal visurile fabricanților noștri despre un monopol industrial al Germaniei. Coexistența pașnică a industriei engleze și a industriei germane este imposibilă chiar numai din cauza concurenței. Fiecare industrie, o repet, trebuie să se dezvolte, ca să nu rămînă în urmă și să nu piară; ea trebuie să se extindă, să cucerească piețe noi, să creeze neconținut noi întreprinderi, altfel ea nu poate să progreseze. Deoarece însă, de cînd China și-a deschis porturile¹⁴⁴, nu mai pot fi cucerite nici un fel de piețe noi, ci vor putea fi numai exploatare mai bine cele existente, deoarece extinderea industriei va merge așadar mai încet pe viitor decît a mers pînă în momentul de față, Anglia poate acum să tolereze cu atît mai puțin decît înainte un concurent. Pentru a-și apăra industria de la pieire, ea trebuie să mențină la un nivel coborît industria tuturor celorlalte țări; păstrarea monopolului industrial nu mai este pentru Anglia numai o chestiune de profit mai mare

sau mai mic, ci a devenit o *chestiune vitală*. Lupta de concurență dintre națiuni este în orice caz mult mai violentă, mult mai ascuțită decât lupta de concurență dintre indivizi, deoarece ea este o luptă concentrată, o luptă de mase, căreia poate să-i pună capăt numai victoria definitivă a uneia dintre părți și înfrângerea definitivă a celeilalte părți. Și de aceea o astfel de luptă între noi și englezi, oricare ar fi rezultatul ei, n-ar prezenta nici un avantaj nici pentru industriașii noștri și nici pentru industriașii englezi; ea n-ar face decât să antreneze după sine, așa cum am arătat mai sus, o revoluție socială.

Domnilor, am văzut, așadar, la ce se poate aștepta Germania în toate cazurile posibile, atât în cazul libertății comerțului cât și în cazul sistemului protecționist. Pentru noi ar mai exista o singură posibilitate economică, și anume aceea de a rămâne la taxele vamale juste-milieu, actualmente în vigoare. Am văzut însă mai sus care ar fi consecințele acestei situații. Industria noastră s-ar duce de ripă o ramură după alta, muncitorii industriali ar rămâne fără lucru, iar atunci când șomajul ar atinge o anumită limită ar izbucni revoluția îndreptată împotriva claselor posedante.

Vedeți, așadar, că o analiză amănunțită confirmă pe deplin ceea ce am spus la început în linii generale pornind de la concurență, și anume că consecința inevitabilă a relațiilor noastre sociale existente va fi, în orice condiții și în orice împrejurări, o *revoluție socială*. Cu aceeași certitudine cu care putem deduce din axiome matematice date un principiu nou, cu aceeași certitudine putem trage concluzia, pornind de la relațiile economice existente și de la principiile economiei politice, că o revoluție socială este iminentă. Să privim totuși această revoluție ceva mai de aproape; sub ce formă se va manifesta ea, care vor fi rezultatele ei, prin ce se va deosebi ea de revoluțiile violente care au avut loc pînă acum? O revoluție socială, domnilor, este cu totul altceva decât revoluțiile politice de pînă acum; ea nu este îndreptată, ca acestea din urmă, împotriva proprietății monopolului, ci împotriva monopolului proprietății; o revoluție socială, domnilor, este *războiul deschis al celor săraci împotriva celor bogați*. Și o astfel de luptă, în care toate mobilurile și cauzele — care în conflictele istorice de pînă acum acționau ascuns și deghizat — se manifestă în mod fățiș, o astfel de luptă amenință, firește, să devină mai violentă și mai sîngeroasă decât toate luptele precedente. Rezultatul acestei lupte poate să fie de două feluri. Ori cea parte care s-a răscolat îndreaptă lovitura ei numai împotriva

aparenței, și nu a esenței, numai împotriva formei, și nu a fondului lucrurilor, ori ea pătrunde însuși fondul lucrurilor și lovește răul chiar la rădăcină. În primul caz proprietatea privată va fi menținută, numai că va fi repartizată altfel, așa încît vor rămîne în vigoare cauzele care au provocat situația actuală și care vor provoca din nou, mai devreme sau mai tîrziu, o situație asemănătoare și totodată o nouă revoluție. Dar este oare acest lucru cu putință? A existat vreodată o revoluție care să nu-și fi atins scopul pe care și l-a propus? Revoluția engleză care a înfăptuit atît principiile religioase cît și cele politice combătute de Carol I a fost provocată tocmai de lupta lui Carol I împotriva acestora; burghezia franceză a cucerit în lupta ei împotriva nobilimii și a vechii monarhii tot ce a vrut, ea a suprimat toate abuzurile care au împins-o la răscoală. Este oare posibil ca răscoala săracilor să se oprească înainte de a fi desființat sărăcia și cauzele ei? Acest lucru nu este posibil, domnilor; a admite așa ceva ar însemna să negăm toată experiența istoriei. Nici nivelul cultural al muncitorilor, în special în Anglia și în Franța, nu ne permite să credem că acest lucru ar fi posibil. Nu ne rămîne, așadar, decît cealaltă presupunere, și anume că viitoarea revoluție socială va ține seama de cauzele adevărate ale lipsurilor și ale sărăciei, ale ignoranței și crimei, cu alte cuvinte că ea va înfăptui o adevărată reformă socială. Și acest lucru nu se poate realiza decît prin proclamarea principiului comunist. Analizați, domnilor, gîndurile care-l frămîntă pe muncitor în țările unde și muncitorul gîndește; cercetați dacă diferitele fracțiuni ale mișcării muncitorești din Franța nu sînt *toate* comuniste; duceți-vă în Anglia și ascultați ce fel de propuneri se fac muncitorilor în vederea îmbunătățirii situației lor, și veți vedea că *toate* acestea se bazează pe principiul proprietății comune; studiați diferitele sisteme de reformă socială: cîte dintre ele veți găsi că nu sînt comuniste? Dintre toate sistemele care mai au importanță în zilele noastre, singur acela al lui Fourier nu este comunist, și aceasta pentru că și-a îndreptat atenția mai mult asupra organizării sociale a activității omenești decît asupra repartiției produselor acestei activități. Toate aceste fapte confirmă concluzia că o viitoare revoluție socială va sfîrși prin înfăptuirea principiului comunist, o altă posibilitate aproape că nu există.

Domnilor, dacă aceste concluzii sînt juste, dacă revoluția socială și înfăptuirea comunismului în practică constituie rezultatul necesar al relațiilor noastre existente, atunci tre-

buie să ne ocupăm înainte de toate de măsurile cu ajutorul cărora putem preîntîmpina acte de violență și vărsare de sînge la înfăptuirea revoluției în relațiile sociale. Or, pentru aceasta nu există decît *un singur* mijloc, și anume înfăptuirea pe cale pașnică sau cel puțin pregătirea pe cale pașnică a comunismului. Așadar, dacă nu vrem o soluționare *sîngeroasă* a problemei sociale, dacă nu vrem ca contradicția mereu crescîndă dintre nivelul cultural și nivelul de trai al proletarilor noștri să se ascută într-o asemenea măsură încît, potrivit cunoștințelor noastre despre natura omenească, această contradicție să-și caute soluționarea în folosirea forței brutale, în desperare și în setea de răzbunare, atunci, domnilor, trebuie să ne ocupăm cu toată seriozitatea și nepărtinirea de problema socială ; atunci trebuie să depunem toate eforturile ca iloții de astăzi să ajungă într-o situație demnă de un om. Și dacă cumva unora dintre dv. vi s-ar părea că ridicarea claselor pînă acum umilite n-ar putea să aibă loc fără o scădere a propriului său nivel de trai, trebuie totuși să ne gîndim că e vorba de a crea un astfel de nivel de trai pentru *toți oamenii* încît fiecare să-și poată dezvolta liber natura sa omenească, să poată avea relații omenești cu semenii săi și să nu trebuiască să se teamă de nici o zdruncinare violentă a bunăstării sale ; trebuie să ne gîndim că ceea ce unul sau altul va trebui să sacrifice nu sînt adevăratele plăceri omenești, ci numai aparența acestora creată de rînduiriile noastre proaste, că va trebui să sacrifice plăceri care sînt în contradicție cu însăși rațiunea și simțămintele acelor care azi se bucură de aceste avantaje aparente. Noi nu vrem nicidecum să zdruncinăm viața cu adevărat omenească, cu toate condițiile și cerințele ei ; dimpotrivă, noi dorim abia s-o construim. Și dacă dv., chiar făcînd abstracție de acest lucru, vă veți gîndi bine care vor fi consecințele orînduirii noastre de azi, la ce labirint de contradicții și la ce haos ne duce aceasta, atunci, domnilor, veți ajunge, desigur, la concluzia că merită osteneala de a studia cu toată seriozitatea și în mod temeinic problema socială. Și dacă voi izbuti să vă antrenez la aceasta, atunci scopul conferinței mele va fi întru totul atins.

Cuvîntare rostită la Elberfeld
la 8 și 15 februarie 1845
„Rheinische Jahrbücher
zur gesellschaftlichen Reform“,
1845, vol. I, pag. 45—62 și 71—81

The Northern Star,

AND NATIONAL TRADES' JOURNAL.

VOL. VIII, NO. 409

LONDON, SATURDAY, SEPTEMBER 13, 1845

PRICE FIVEPENCE ..
Per Annum and Single Copy 1/6

[Friedrich Engels]

Recentul masacru de la Leipzig. Mișcarea muncitorească din Germania

[„The Northern Star” nr. 409
din 13 septembrie 1845]

Masacrul de la Leipzig ¹⁴⁵, pe care l-ați comentat în ultimul dv. număr și asupra căruia ați făcut o expunere mai detaliată acum câteva săptămâni, continuă să stea în centrul atenției ziarelor germane. Acest masacru, care a fost întrecut în ticăloșie numai de masacrul de la Peterloo ¹⁴⁶, este actul cel mai rușinos și mai mîrșav pe care despotismul militar l-a putut comite vreodată în Germania. În timp ce poporul striga : „Trăiască Ronge ! Jos papismul !”, prințul Johann al Saxoniei, în treacăt fie zis unul dintre numeroșii noștri prinți versificatori și prozatori, care a publicat o foarte proastă traducere a „Infernului” ¹⁴⁷ poetului italian Dante, — acest traducător „infern” a încercat să adauge la faima sa literară și gloria militară punînd la cale o campanie cum nu se poate mai perfidă și mai josnică împotriva maselor neînarmate. El a dat ordin batalionului de pușcași chemat de autorități să se împartă în cîteva detașamente și să blocheze intrările în hotelul în care își avea reședința „alteța-sa regală” literară. Supunîndu-se ordinului primit, soldații au încercuit masa de oameni, silind-o să se îngrămădească pe un spațiu mic, iar apoi au împins-o spre intrarea în hotel ; această violare inevitabilă a intrării sacrosancte în reședința regală, survenită în urma ordinului dat soldaților de prințul Johann, a servit drept pretext ca să se tragă în popor ; or, tocmai această violare o invocă ziarele guvernamentale, încercînd să justifice deschiderea focului ! Dar aceasta nu e totul ; mulțimea a fost prinsă între detașamente, și planul alteței-sale regale a fost executat, îndreptîndu-se asupra maselor lipsite de apărare un foc concentric ; oriunde se-ntorceau erau întîmpi-

nate cu o ploaie de gloanțe, și dacă soldații n-ar fi fost mai omenoși decît prințul Johann și n-ar fi tras în mare parte în aer, măcelul ar fi fost cumplit. Acest act mîrșav a stîrnit o indignare generală ; ea este împărtășită de supușii cei mai devotați, de adepții cei mai aprigi ai actualei stări de lucruri, care își exprimă dezgustul fără margini față de asemenea procedee. Acest eveniment va avea urmări foarte bune în Saxonia — o parte a Germaniei care mai mult ca oricare alta a avut întotdeauna o înclinație spre *flecăreală* și unde era neapărată nevoie să se treacă la fapte. Saxonii, cu micul lor stat constituțional, cu parlamentul lor flecar, cu deputații lor liberali, cu preoții lor luminați etc., au fost în Germania de nord reprezentanții liberalismului moderat, reprezentanții wigismului german ; ei sînt totodată sclavii regelui Prusiei în mai mare măsură decît înșiși prusienii. Orice hotărîre luată de guvernul prusian trebuia să fie executată de guvernul saxon ; ba mai mult, de curînd guvernul prusian nici nu s-a mai ostenit să se adreseze guvernului saxon, ci s-a adresat direct autorităților inferioare saxone, ca și cînd acestea n-ar fi fost autorități saxone, ci funcționari prusieni ! Saxonia este guvernată de la Berlin, și nu de la Dresda ! Dar, cu toată flecăreala și lăudăroșenia lor, saxonii știu foarte bine că mîna de fier a Prusiei îi apasă din greu. Masacrul de la Leipzig va pune capăt acestei flecăreli și lăudăroșenii, acestei înfumurări și automulțumiri prin care saxonii încearcă să se prezînte ca o națiune aparte, cu totul deosebită de cea prusiană etc. Saxonii trebuie să se convingă acum că și ei sînt stăpîniți de aceeași clică militară ca și toți ceilalți germani, și că, în pofida constituției lor, a legilor liberale, a cenzurii liberale și a discursurilor liberale ale regelui lor, legea marțială este singura care există în realitate în mica lor țară. Mai este încă o împrejurare datorită căreia evenimentele de la Leipzig vor contribui la răspîndirea spiritului de revoltă în Saxonia ; în pofida flecărelii liberalilor saxoni, marea majoritate a poporului abia începe să prindă glas. Saxonia este o țară industrială, și în rîndurile țesătorilor de in, ale muncitorilor din fabricile de tricotaje, ale torcătorilor de bumbac, ale muncitorilor care fac dantele, ale minerilor din industria carboniferă și metalurgică a domnit din vremuri străvechi o mizerie cumplită. Mișcarea proletară care, începînd cu răscoala din Silezia cunoscută sub numele de bătălia țesătorilor din iunie 1844, s-a răspîndit în întreaga Germanie n-a lăsat nici Saxonia neatinsă. Nu de mult, într-o serie de localități

au avut loc mișcări în rîndurile muncitorilor de la construcțiile de căi ferate, precum și în rîndurile muncitorilor din imprimeriile de stămburi, și este mai mult ca probabil, deși deocamdată nu există date precise, că aici, ca și pretutindeni, comunismul se răspîndește în rîndurile clasei muncitoare; și dacă muncitorii din Saxonia vor pași pe cîmpul de luptă, fără îndoială că ei nu se vor mulțumi numai cu vorbăria, așa cum fac patronii lor, „burghezii” liberali.

Permiteți-mi să insist mai mult asupra mișcării muncitorești din Germania. În ziarele dv. din săptămîna trecută ați prevestit acestei țări o revoluție glorioasă¹⁴⁸, nu ca aceea din 1688. Aveți perfectă dreptate; aș vrea numai să rectific, mai bine zis să precizez cele spuse de dv., și anume că tineretul Germaniei este chemat să înfăptuiască această schimbare. Acest tineret nu trebuie însă căutat în rîndurile burgheziei. Acțiunea revoluționară va porni în Germania chiar din mijlocul poporului nostru muncitor. Este drept că în rîndurile burgheziei noastre există un număr considerabil de republicani, ba chiar de comuniști și de tineri, care, dacă ar izbucni acum o răscoală generală, ar fi foarte folositori mișcării, dar acești oameni sînt „burghezi”, vînători de profituri, patroni de profesie; și cine ne poate garanta că aceștia nu vor pierde orice simț moral avînd în vedere profesiunea lor, poziția lor socială, în virtutea căroră ei trăiesc de pe urma muncii altora și se îngrașă sugînd sîngele clasei muncitoare și „exploatînd-o”. Și chiar dacă, în pofida situației lor de burghezi, ar rămîne proletari în concepții, numărul acestora va fi totuși infinit mai mic în comparație cu numărul real al reprezentanților burgheziei care din pricina intereselor lor se agață de ordinea existentă și care nu au altă grijă decît să-și umple buzunarele. Din fericire, noi nu contăm de loc pe burghezie. Mișcarea proletară s-a dezvoltat cu o rapiditate atît de uluitoare, încît pînă într-un an sau doi vom fi în situația de a trece în revistă un glorios detașament de muncitori democrați și comuniști, căci în țara noastră democrația și comunismul sînt — cel puțin în ceea ce privește clasa muncitoare — absolut sinonime. Țesătorii din Silezia au dat semnalul în 1844; muncitorii din imprimeriile de stămburi și de la construcțiile de căi ferate din Boemia și Saxonia, ca și muncitorii din imprimeriile de stămburi din Berlin, și în genere muncitorii industriali aproape din întreaga Germanie, au răspuns prin greve și prin răscoale parțiale; acestea din urmă au fost provocate aproape întotdeauna de legile care

interziceau asocierile. Mișcarea a cuprins în prezent aproape toată țara și crește încet, dar sigur, fără multă zarvă, în timp ce burghezia nu face altceva decât agitație pentru „constituție”, „libertatea presei”, „taxe vamale protecționiste”, „catolicism german” și „reforma bisericii protestante”. Toate aceste mișcări burgheze, deși își au însemnătatea lor, nu ating cîtuși de puțin clasa muncitoare, care are o mișcare proprie: lupta pentru o bucățică de pîine. În viitoarea mea scrisoare vă voi scrie mai amănunțit asupra acestui subiect.

Scris între 8 și 11 septembrie 1845

Originalul a fost scris în limba engleză

[Friedrich Engels]

Vizita Victoriei — „Familiile domnitoare”
 se ceartă între ele —
 Scandalul dintre Vic și burghezia germană —
 Condamnarea dulgherilor de la Paris

[„The Northern Star” nr. 410
 din 20 septembrie 1845]

Micuța voastră regină a provocat cu ocazia vizitei ei în Prusia o încurcătură teribilă. Ea l-a tratat pe rege cu atîta dispreț, încît acesta a fost bucuros cînd a scăpat de ea, lucru pe care nu s-a sfiit să-l arate limpede după plecarea ei. Burghezia este și ea foarte revoltată de disprețul suveran cu care regina a tratat pe fiicele „înaltei burghezii” din Colonia. Fiica primarului din Colonia trebuia să-i servească „maiestății-sale” o ceașcă de ceai și Vic n-a primit-o pentru că fusese atinsă de o persoană care nu face parte din *nobilime* (!). Ea a luat numai lingurița, și cu ajutorul ei a băut ceaiul, în sorbituri mici, ținînd capul întors și manifestînd față de fată un dispreț vădit. Tremurînd din tot corpul, biata fată nu știa ce să facă, să rămînă sau să plece. Bine i-a făcut ; acești *burghezi* increzuți pe banii lor nu sînt, la urma urmelor, cu toată șiretenia lor, și în ciuda adorației lor pentru regi și regine, nimic altceva decît niște prostănaci care merită să fie tratați ca atare. Regina voastră a mers cu disprețul ei atît de departe, încît a reușit să trezească în acești burghezi fărîma de tărie de caracter pe care o au și să-i determine într-o oarecare măsură la împotrivire. Ea a donat 3.500 de dolari (£ 500) pentru fondul de construcție al catedralei din Colonia, iar cetățenii jigniți ai orașului Colonia au convocat o adunare pentru ca să se sfătuiască dacă n-ar fi cu putință să-i dea banii înapoi ! Adunarea a fost împrăștiată de poliție și de armată. După cîte am auzit însă ei au intenția să procure această sumă cu ajutorul unei liste de subscripție și să o trimită în Anglia sau în Scoția ca dar pentru sărăcimea flămîndă a Maiestății-Sale. Și sper că au s-o facă. John Bull a trebuit să singereze destul pentru principii germani vampiri, și nu ar fi decît echitabil dacă burghezia germană ar restitui o parte din ceea ce i-a fost sustras

în mod atît de infam bietului John. Se spune că dispreţul vădit pe care regina Dv. l-a manifestat faţă de slăvitul nostru rege şi faţă de curtea lui s-ar datora faptului că regina şon-tîngă a Prusiei a refuzat să ia braţul prinţului Albert şi a preferat pe acela ar arhiducelui Friedrich de Austria, pe motiv că acesta este de viţă mai nobilă. Este cît se poate de caraghios să-i vezi pe aceşti prinţi cum se ceartă între ei, şi cum se ceartă burghezia cu ei, fără să observe mişcarea care ia naştere între timp în jurul lor în straturile de jos ale poporului, fără să vadă, înainte de a fi prea tîrziu, pericolul care îi ameninţă.

În „Star“ nu aţi adus niciodată la cunoştinţă sentinţa pronunţată de tribunalul din Paris împotriva dulgherilor grevişti, care au fost daţi în judecată pentru că au vrut să întemeieze o asociaţie. — Vincent, conducătorul dulgherilor, a fost condamnat, mi se pare, la trei ani, alţi doi dulgheri la cîte un an, iar alţii la cîte şase luni (închisoare). În orice caz au rămas afară cel puţin cei ai căror patroni nu au vrut să cedeze. Două treimi din patroni au satisfăcut revendicările muncitorilor, şi ca urmare a sentinţei mai sus menţionate, muncitorii de la ferăstraie (*scieurs-à-long*) şi din alte ramuri de muncă legate de construcţii au intrat şi ei în grevă. Această împrejurare va avea un efect deosebit de favorabil,

Originalul a fost scris în limba engleză

[Friedrich Engels]

Situția din Germania

Scrisoarea I

[„The Northern Star” nr. 415
din 25 octombrie 1845]

Către redactorul-șef al ziarului „Northern Star”

Stimate domn,

Răspunzînd dorinței dv., încep cu această scrisoare o serie de articole despre situația actuală din patria mea. Pentru ca părerile mele asupra acestei probleme să fie ușor înțelese și pentru a arăta că ele sînt pe deplin fundamentate, va trebui să fac o scurtă expunere a istoriei Germaniei începînd cu evenimentul care a zguduit societatea modernă pînă în temeliile — mă refer la revoluția franceză.

Vechea Germanie era cunoscută pe atunci sub numele de *Sfîntul imperiu roman*¹⁴⁹ și era alcătuită dintr-o sumedenie de mici state, regate, electorate, ducate, arhiducate și mari ducate, principate, comitate, baronii și orașe imperiale libere, fiecare dintre ele fiind independent față de celelalte și supus numai unei singure puteri (dacă această putere exista, căci sute de ani ea n-a existat în general), și anume puterii împăratului și a dietei. Independența acestor mici state mergea atît de departe, încît în decursul fiecărui război împotriva „dușmanului secular” (desigur Franța) o parte dintre ele erau aliate cu regele Franței și purtau război deschis împotriva propriului lor împărat. Dieta, care era formată din delegați ai tuturor acestor mici state sub președinția delegatului imperial și care avea drept scop limitarea puterii împăratului, se întrunea mereu fără să ajungă vreodată la un rezultat, fie el cît de neînsemnat. Aici se pierdea timpul cu cele mai mărunte probleme de ceremonie, dacă de pildă delegația baronului X (alcătuită, eventual, din preceptorul fiului acestuia, un bătrîn lacheu și un și mai bătrîn pădurar) trebuie să aibă precădere față de delegația baronului Y, dacă deputații unui oraș imperial liber trebuie să salute pe deputații unui alt oraș fără să aștepte mai întîi salutul acestora etc. Apoi existau sute de mii de mici privilegii, care de cele

mai multe ori erau o povară chiar pentru cei privilegiați, dar care erau considerate ca o chestiune de onoare și în jurul căroră se încingeau, din această cauză, discuții extrem de aprinse. Acestea și alte probleme asemănătoare răpeau atât de mult timp înțeleptei diete, încît acestei onorabile adunări nu-i mai rămînea nici o clipă pentru a discuta treburile imperiului. Din această pricină, pretutindeni domnea cea mai mare dezordine și confuzie. Dezbinat în interior atât în timp de război cît și în timp de pace, imperiul a trecut de la reformă pînă în 1789 printr-o serie de războaie interne și în fiecare din aceste războaie Franța era aliată cu acei care luptau împotriva taberei slabe și ușor de învins a împăratului și își lua din pradă, firește, partea leului. În felul acesta, mai întîi Burgundia, apoi cele trei episcopii — Metz, Toul și Verdun —, apoi restul Lorenei și în cele din urmă părți din Flandra și Alsacia au fost separate de Sfîntul imperiu roman și unite cu Franța. Așa a putut deveni Elveția independentă de imperiu¹⁵⁰; tot așa Belgia a fost lăsată moștenire Spaniei de Carol al V-lea; și situația tuturor acestor țări s-a îmbunătățit după separarea lor de Germania. La această destrămare treptată a imperiului pe plan extern se adăuga și cea mai mare confuzie posibilă pe plan intern. Fiecare prințisor era un despot absolut care sugea sîngele supușilor săi. Imperiul nu se ocupa niciodată de problemele interne ale vreunui stat; el a instituit numai un tribunal (tribunalul imperial¹⁵¹ de la Wetzlar) pentru a rezolva plîngerile cetățenilor împotriva superiorilor lor; dar această nobilă curte s-a preocupat într-atît de aceste plîngerii, încît nimeni n-a auzit vreodată ca vreuna din ele să fi fost soluționată. Este aproape de necrezut de ce cruzime au fost capabili și ce acte arbitrare au putut comite acești prinți îngîmfați față de supușii lor. Acești prinți, care nu trăiau decît pentru propriile lor plăceri și în desfrîu, acordau miniștrilor lor, ca și funcționarilor guvernamentali, o putere nelimitată; aceștia își puteau deci permite, fără riscul de a fi pedepsiți, să asuprească poporul nefericit, cu singura condiție de a umple vistieria stăpînului lor și de a-i procura un număr destul de mare de femei frumoase pentru haremul său. Iar acei nobili care nu erau independenți, ci se aflau sub suzeranitatea unui rege, episcop sau prinț, tratau poporul cu mai mult dispreț decît pe propriii lor cîini și storceau cît mai mulți bani din munca șerbilor lor, căci șerbia era pe atunci un lucru obișnuit în Germania. Și nici în orașele care se inti-

tulau cu emfază orașe imperiale libere nu se vedea vreun indiciu de libertate ; căci acolo primarul și senatorii, care se alegeau singuri — funcții care în decursul secolelor au devenit tot atât de ereditare ca și coroana imperială —, guvernau și mai tiranic. Nimic nu se poate compara cu comportarea ticăloasă a acestei aristocrații mic-burgheze de la orașe ; și, într-adevăr, nimeni nu ar crede că aceasta era situația Germaniei acum 50 de ani dacă toate acestea n-ar dăinui în memoria multora care își amintesc de acele vremuri și dacă n-ar fi confirmate de sute de mărturii. Dar poporul ! Ce spunea *poporul* despre această stare de lucruri ? Ce făcea el ? Clasele de mijloc, de pildă burghezii iubitori de arginți, au găsit în această confuzie permanentă un izvor de îmbogățire ; ei știau că, pescuind în apă tulbure, pot prinde mai ușor pește ; acceptau să fie oprimați și insultați pentru că se puteau răzbuna pe dușmanii lor într-un mod demn de ei ; *se răzburau împotriva nedreptăților care li se făceau înșelindu-și asupritorii*. Uniți cu poporul, ei ar fi putut răsturna vechea stăpânire și ar fi putut transforma imperiul, așa cum a făcut în parte burghezia engleză în perioada 1640—1688 și cum era pe cale să facă pe atunci burghezia franceză. Dar burghezia din Germania nu a avut niciodată această energie, n-a pretins niciodată că are un asemenea curaj ; ea știa că Germania nu e nimic altceva decât o grămadă de gunoi, dar se simțea bine în acest gunoi, pentru că ea însăși era gunoi și pentru că gunoiul din jurul ei îi ținea cald. Iar poporul muncitor nu o ducea mai rău decât o duce acum, cu excepția țărănilor, care erau în cea mai mare parte iobagi și nu puteau face nimic fără ajutorul orașelor, deoarece armatele de mercenari se găseau întotdeauna încartiruite la ei și erau gata să înece în sânge orice încercare de revoltă.

Aceasta era situația Germaniei spre sfârșitul secolului trecut. Toată țara era o masă vie de putregai și de descompunere abjectă. Nimeni nu era mulțumit. Meșteșugurile, negoțul, industria și agricultura țării fuseseră reduse la proporții infime. Țăranii, negustorii și fabricanții sufereau îndoit : de pe urma unui guvern parazitar și de pe urma afacerilor care mergeau prost. Nobilimea și principii, deși își storceau supușii, găseau că veniturile de care dispuneau nu țineau pasul cu cheltuielile lor crescînde ; toate mergeau de-a-ndoaselea și în toată țara domnea o nemulțumire generală. Nici vorbă de cultură, de vreun mijloc de a influența gândirea maselor, de presă liberă, de opinie publică, nici

măcar de un negoț mai intens cu alte țări, nimic altceva decît ticăloșie și egoism ; întregul popor era pătruns de un spirit mercantil jalnic, josnic și servil. Totul era putrezit, în descompunere, gata să se surpe, și nu exista nici cea mai mică nădejde într-o schimbare în bine ; națiunea nu mai avea nici măcar atîta putere cît să înlătore cadavrele în putrefacție ale instituțiilor care și-au trăit traiul.

Singura speranță într-un viitor mai bun o constituia literatura țării. Acest secol rușinos din punct de vedere politic și social a fost în același timp marele secol al literaturii germane. Pe la 1750 s-au născut toate mințile luminate ale Germaniei : poezii Goethe și Schiller, filozofii Kant și Fichte și, după nici 20 de ani, ultimul mare metafizician german *, Hegel. Din toate operele remarcabile ale acelei vremi emană un spirit de sfidare și de răzvrătire împotriva întregii societăți germane, așa cum era ea atunci. Goethe a scris „Götz von Berlichingen“, unde sub formă de dramă a cinstit amintirea unui rebel. Schiller a scris „Hoții“, în care glorifică pe un tînăr mărinimos care declară fățiș război întregii societăți. Dar acestea erau operele lor din tinerețe ; pe măsură ce au înaintat în vîrstă, au pierdut orice speranță. Goethe s-a mîrginit la satira cea mai ascuțită, iar Schiller ar fi ajuns la desperare dacă n-ar fi găsit un refugiu în știință, și mai ales în marea istorie a Romei și a Greciei antice. După acești doi pot fi judecați toți ceilalți. Pînă și mințile cele mai luminate și mai viguroase ale poporului german își pierduseră orice speranță în viitorul țării lor.

Revoluția franceză a căzut dintr-o dată, ca un trăsnet, asupra acestui haos numit Germania. Influența exercitată a fost extraordinară. Poporul, prea puțin instruit, prea încătușat de vechiul obicei de a se supune tiranilor, n-a reacționat de loc. Dar întreaga burghezie și cei mai buni reprezentanți ai nobilimii au întîmpinat Adunarea națională și poporul Franței cu un singur strigăt de bucurie. Dintre sutele de poeți germani nu era unul care să nu ridice în slavă poporul francez. Dar acest entuziasm era în manieră germană ; el avea un caracter pur metafizic, se referea numai la teoriile revoluționarilor francezi. De îndată însă ce teoriile au fost împinse pe planul al doilea de forța unor fapte incontestabile, de îndată ce înțelegerea dintre curtea franceză și

* Cuvîntul metafizică este folosit aici în sensul filozofiei care tratează problemele ce depășesc cadrul experienței. — Nota Red.

poporul francez a devenit imposibilă în practică, în pofida unității lor teoretice bazate pe constituția teoretică din 1791, de îndată ce poporul și-a dovedit suveranitatea în mod practic cu prilejul lui „10 august”¹⁵² și când, în cele din urmă, teoria a fost complet redusă la tăcere la 31 mai 1793 prin înlăturarea girondinilor¹⁵³, atunci acest entuziasm al Germaniei s-a transformat într-o ură fanatică împotriva revoluției. Firește că acest entuziasm fusese stîrnit numai de evenimente ca cele din noaptea de 4 august 1789¹⁵⁴, cînd nobilimea a renunțat la privilegiile ei, dar bunii germani nu s-au gîndit niciodată că asemenea acțiuni ar putea avea urmări care să difere mult în practică de concluziile pe care le-ar putea trage niște teoreticieni binevoitori. Ei n-au avut niciodată intenția să aprobe aceste urmări, care, cum bine știm, au fost destul de serioase și neplăcute pentru mulți. În felul acesta, întreaga masă de oameni care la început au fost prietenii entuziaști ai revoluției au devenit apoi adversarii ei cei mai înverșunați, și deoarece primeau, firește, cele mai denaturate știri despre Paris prin servila presă germană, au preferat vechea, liniștita și sfînta lor grămadă de gunoi romană activității uriașe a unui popor care s-a scuturat în mod viguros de lanțurile sclaviei și a aruncat mînușa în față tuturor despoților, aristocraților și preoților.

Dar zilele Sfîntului imperiu roman erau numărate. Armatele revoluționare franceze au împins granița Franței pînă la Rin și au propovăduit pretutindeni libertatea și egalitatea. Ele au izgonit în masă pe nobili, episcopi și preoți și pe toți acei mici principii care atîta vreme au jucat în istorie un rol de marionete. Armatele revoluționare franceze au netezit calea de parcă ar fi fost niște coloniști care înaintează în pădurile virgine ale Far-West-ului american; în desișul pădurii antediluviene a societății „creștine-germane”, înaintarea lor victorioasă a deschis luminișuri, așa cum se destramă norii în fața soarelui care răsare. Și atunci cînd energicul Napoleon a luat cauza revoluției în mîinile sale, cînd a identificat revoluția cu el însuși — aceeași revoluție pe care burghezia lacomă a înăbușit-o după 9 termidor 1794¹¹¹ —, atunci cînd el, democrația cu „un singur cap”, așa cum l-a numit un autor francez, a invadat din nou cu armatele sale Germania în repetate rînduri, societatea „creștină-germană” a fost în cele din urmă nimicită. Napoleon n-a fost pentru Germania un despot arbitrar, așa cum pretind dușmanii săi; Napoleon a fost în Germania reprezentantul

revoluției, propovăduitorul principiilor ei, distrugătorul vechii societăți feudale. Bineînțeles că a acționat despotic, dar nici pe jumătate atât de despotic pe cât ar fi acționat și chiar au acționat deputații Convenției pe unde se duceau; nici pe jumătate atât de despotic ca prinții și nobilii pe care el i-a adus la sapă de lemn. Napoleon a aplicat în alte țări *regimul terorii* — care își îndeplinise misiunea în Franța — *sub formă de război*, și acest „regim al terorii” era imperios necesar în Germania. Napoleon a lichidat Sfântul imperiu roman și a redus numărul statelor mici din Germania, formînd state mari. El a adus codul său de legi în țările cucerite, un cod infinit superior tuturor codurilor existente și care recunoștea în principiu egalitatea. El a silit pe germanii care pînă atunci au trăit numai pentru *interese particulare* să-și consacre forțele realizării unor idei mărețe care să slujească interese obștești mai înalte. Dar tocmai acest lucru i-a ridicat pe germani împotriva lui. El a stîrnit nemulțumirea țăranilor tocmai prin măsurile care îi elibera de sub asuprirea feudalismului, pentru că lovea în prejudecățile și vechile lor obiceiuri. El a stîrnit nemulțumirea burgheziei tocmai prin măsurile care au pus bazele industriei germane. Interzicerea tuturor mărfurilor engleze și războiul împotriva Angliei¹⁵⁵ au fost cauzele care au dus la nașterea industriei germane, dar în același timp, datorită acestui fapt, prețul cafelei, al zahărului, al tutunului, al tabacului de prizat s-a urcat foarte mult, și aceasta a fost, firește, destul pentru a stîrni indignarea dughengiilor germani patrioți. În plus, ei nu erau oameni în stare să înțeleagă planurile mărețe ale lui Napoleon. Ei îl blestemau pentru că le lua copiii și îi ducea în războaiele puse la cale cu banii aristocrației și ai burgheziei din Anglia, și socoteau drept prieteni tocmai clasele de englezi care erau într-adevăr vinovate de aceste războaie, care se *îmbogățeau* de pe urma lor și care îi înșelau pe germani, simple unelte în mîinile lor, nu numai în timpul războiului, ci și după război. Îl blestemau pentru că doreau să păstreze vechiul și jalnicul lor mod de existență, care nu-i obliga să se ocupe decît de propriile lor interese mărunte, pentru că nu doreau să știe nimic de idei mărețe și de interese obștești. Și în cele din urmă, cînd armata lui Napoleon a fost zdrobită în Rusia, ei s-au folosit de acest prilej pentru a arunca juțul de fier al marelui cuceritor.

„Gloriosul război de eliberare” din 1813—1814 și 1815, sau, cum a fost denumit, „cea mai glorioasă perioadă din

istoria Germaniei" etc., a fost o nebunie care mult timp de acum încolo va face să roșească pe orice german onest și inteligent ¹⁵⁶. E drept că entuziasmul era mare pe atunci, dar cine erau acești entuziaști? În primul rînd țărani, partea cea mai ignorantă a populației, care, cramponîndu-se de prejudecățile feudale, se ridicau în masă, gata mai curînd să moară decît să înceteze a da ascultare acelor pe care ei, și mai înainte părinții și buncii lor i-au numit stăpîinii lor și care îi călcau în picioare și îi biciuiau. În al doilea rînd studenții și tinerii în general, care considerau acest război un război de principii, ba mai mult, un război religios, pentru că se credeau chemați să lupte nu numai pentru principiul legitimismului, în care vedeau naționalitatea lor, ci și pentru Sfînta Treime și existența lui Dumnezeu; în toate poemele, pamfletele și apelurile din acea vreme, francezii erau înfățișați ca reprezentanți ai ateismului, ai necredinței și ai imoralității, iar germanii ca reprezentanți ai religiei, ai pietății și ai integrității. În al treilea rînd cîțiva oameni mai luminați care au adăugat acestor idei unele noțiuni de „libertate”, de „constituție”, și de „presă liberă”, dar aceștia formau o mică minoritate. În sfîrșit, în al patrulea rînd fiii ai patronilor, ai negustorilor, ai speculanților etc. care luptau pentru dreptul de a cumpăra pe piețele cele mai ieftine și de a bea cafea fără nici un adaos de cicoare, firește camuflîndu-și țelurile sub expresiile entuziasmului la modă, ca „libertate”, „marele popor german”, „independență națională” și așa mai departe. Aceștia au fost oamenii care, cu ajutorul rușilor, englezilor și spaniolilor, l-au înfrînt pe Napoleon.

În viitoarea mea scrisoare voi trece la istoria Germaniei de la căderea lui Napoleon. Dați-mi voie numai să adaug la părerea asupra acestui om extraordinar, expusă mai sus, că cu cît a domnit mai mult, cu atît mai mult și-a meritat soarta. Nu-i voi reproșa urcarea pe tron. Instaurarea dominației burgheziei în Franța, a unei burghezii care nu s-a sinchisit niciodată de interesele obștești atîta timp cît treburile ei private mergeau bine, și apatia poporului, care nu mai vedea alte foloase pe care le-ar putea obține de pe urma revoluției și în care nu putea fi trezit decît entuziasmul pentru război, n-au permis altă desfășurare a evenimentelor; dar faptul că Napoleon s-a unit cu vechile dinastii anti-revoluționare prin căsătoria sa cu fiica împăratului Austriei, că în loc să distrugă orice vestigiu al vechii Europe a preferat să încheie un compromis cu ea — faptul că a rîvnit la

cinstea de a fi primul între monarhii europeni și că în consecință a făcut tot ce a putut pentru ca curtea sa să semene cît mai mult cu curțile lor —, aceasta a fost marea sa greșală. El s-a coborît la nivelul celorlalți monarhi, a năzuit la cinstea de a fi egalul lor — s-a închinat în fața principiului legitimismului — și era deci firesc ca legitimiștii să-l¹⁵⁷ alunge pe uzurpator din mijlocul lor.

15 octombrie 1845

Originalul a fost scris în limba engleză

Cu toată stima,
Corespondentul dv. din Germania

Scrisoarea a II-a

[„The Northern Star” nr. 417
din 8 noiembrie 1845]

Către redactorul-șef al ziarului „Northern Star”

Stimate domn,

După ce în prima mea scrisoare am descris situația Germaniei atît înainte și în timpul revoluției franceze cît și în perioada domniei lui Napoleon, după ce am relatat cum și de care adversari anume a fost răsturnat marele cuceritor, reiau acum firul narațiunii mele pentru a arăta ce a devenit Germania după această „glorioasă restaurare” a independenței naționale.

Punctul meu de vedere referitor la aceste evenimente era diametral opus celui obișnuit; dar el a fost confirmat sută la sută de evenimentele din perioada următoare din istoria Germaniei. Dacă războiul împotriva lui Napoleon ar fi fost într-adevăr un război de eliberare împotriva despotismului, rezultatul ar fi fost că toate națiunile pe care Napoleon le-a subjugat ar fi proclamat, după căderea sa, principiul egalității și s-ar fi bucurat de binefacerile acestui principiu. S-a întîmplat însă exact contrarul. În ceea ce privește Anglia, războiul a fost început de aristocrația înspăimîntată și susținut de plutocrație, deoarece amîndouă au găsit în el o sursă inepuizabilă de profituri prin împrumuturile repetate și prin creșterea datoriei publice, prin posibilitatea de a pă-

trunde pe piețele Americii de Sud pentru a le inunda cu produsele lor industriale și de a cucerii acele colonii franceze, spaniole și olandeze pe care le considerau cele mai indicate pentru a-și umple buzunarele; ele au căutat să instaureze dominația absolută a Britaniei asupra mărilor *, ca să poată ruina comerțul oricărei alte națiuni a cărei concurență ar putea fi o piedică în calea îmbogățirii lor; în sfârșit ele au căutat să-și confirme dreptul la realizarea unor profituri enorme, aprovizionând piețele europene în pofida sistemului continental al lui Napoleon. Acestea erau cauzele *reale* ale războiului îndelungat purtat de clasele în mînile cărora se găsea pe atunci conducerea Angliei. În ceea ce privește pretextul că revoluția franceză constituie o primejdie pentru principiile fundamentale ale constituției engleze, acesta dovedește numai ce realizare prețioasă trebuie să fi fost această „creație desăvîrșită a rațiunii omenești”. În Spania, războiul a fost început pentru apărarea principiului legitimismului în succesiunea la tron și a despotismului inchizitorial al clerului. Principiile constituției din 1812 au fost introduse mai tîrziu, pentru a da poporului un oarecare imbold ca să continue lupta, deși *aceste principii* erau de origine franceză. Italia n-a fost niciodată o adversară a lui Napoleon, deoarece n-a avut din partea lui decît avantaje, ba îi datora chiar însăși existența ei ca națiune. Aidoma era cazul Poloniei. Ce datora Germania lui Napoleon am arătat în prima mea scrisoare.

Absolut toate puterile victorioase au văzut în căderea lui Napoleon *nimicirea revoluției franceze* și triumful legitimismului. Urmările au fost, firește, restaurarea acestui principiu în interior, mai întîi sub masca unor fraze sentimentale ca „sfînta alianță” ¹⁵⁸, „pacea eternă”, „binele public”, „încrederea reciprocă între suveran și supuși” etc. etc., iar mai tîrziu în mod fățiș cu ajutorul baionetelor și al închisorii. Nepuțința cuceritorilor a ieșit la iveală în suficientă măsură din însuși faptul că poporul francez, înfrînt în cele din urmă, căruia i-a fost impusă o dinastie care îi era odioasă și care era susținută de 150.000 de puști străine, inspira totuși atîta teamă inamicilor săi victorioși încît a căpătat o constituție destul de liberală, în timp ce celelalte națiuni, în pofida eforturilor lor și a palavrelor cu privire la libertate, n-au

* „Britanie, stăpînește mările” (cuvinte dintr-un cunoscut cîntec englez, care slăvește aspirația Angliei la hegemonie). — *Nota Red.*

obținut altceva decât vorbe frumoase, urmate de gloanțe ucigașe. Înfrângerea revoluției franceze a fost sărbătorită prin masacrarea republicanilor în sudul Franței, prin rugurile închiziției și prin restaurarea despotismului autohton în Spania și în Italia, prin legile pentru înăbușirea libertății cuvântului și prin masacrul de la „Peterloo”¹⁴⁶ din Anglia. Vom vedea acum că și în Germania lucrurile au luat o întorsătură similară.

Regatul Prusiei a fost primul dintre toate statele germane care a declarat război lui Napoleon. În acea perioadă, în Prusia domnea Frederic Wilhelm al III-lea, poreclit „cel drept”, unul dintre cei mai mari imbecili care s-au lăfăit vreodată pe un tron. Născut pentru a fi caporal și pentru a inspecta nasturii soldaților, un desfrînat calculat, dar în același timp un mare moralist, incapabil să vorbească altfel decât la infinitiv și neîntrecut decât de fiul său în arta de a scrie ordine, el nu cunoștea decât două sentimente: frica și aroganța de caporal. În decursul primei jumătăți a domniei sale, starea lui de spirit predominantă era frica de Napoleon, care l-a tratat cu o generozitate plină de dispreț, înapoiindu-i jumătate din regatul acestuia, întrucît a socotit că nu merită să fie păstrat. Tocmai această frică l-a determinat să permită ca în locul lui să guverneze un partid de semireformatori: Hardenberg, Stein, Schön, Scharnhorst și alții, care au introdus o organizare mai liberală a municipalităților, au desființat iobăgia, au transformat prestațiile feudale în rentă sau într-o sumă fixă plătibilă în 25 de ani, și, înainte de toate, au introdus organizarea militară care dă poporului o putere uriașă și care, mai de vreme sau mai târziu, va fi folosită împotriva guvernului. Ei „au pregătit” și o constituție, care însă n-a văzut încă lumina zilei. Vom vedea în curînd ce întorsătură au luat evenimentele din Prusia după înfrângerea revoluției franceze.

După ce „monstrul corsican” a fost pus la loc sigur s-a convocat imediat la Viena un mare congres al marilor și micilor despoți cu scopul de a împărți prada și premiile în bani și pentru a hotărî în ce măsură poate fi restabilită starea de lucruri de dinainte de revoluție. Popoarele erau cumpărate și vindute, împărțite și unite după cum o cereau interesele și scopurile conducătorilor lor. Numai trei state din cele prezente la congres știau ce vor. Anglia voia să-și mențină și să-și extindă supremația în comerț, să-și oprească partea leului din jefuirea coloniilor și să slăbească toate celelalte

state. Franța voia, în măsura posibilităților, să-și ușureze soarta și să slăbească toate celelalte state. Rusia voia să se întărească, să-și mărească teritoriul și să slăbească toate celelalte state. Toți ceilalți erau călăuziți de considerente sentimentale și de un egoism meschin, iar unii chiar de un fel de dezinteresare ridicolă. Rezultatul a fost că Franța a dejucat planurile marilor state germane, că Rusia a căpătat cea mai mare parte din Polonia și că Anglia și-a extins dominația pe mare mai mult datorită încheierii păcii decât războiului, obținând superioritatea pe toate piețele de pe continent, fapt care n-a fost de nici un folos pentru poporul englez, dar a servit drept mijloc de îmbogățire uriașă pentru burghezia engleză. Statele germane, care nu se gîndeau la nimic decît la scumpul lor principiu al legitimismului, au fost încă o dată înșelate, pierzînd prin încheierea păcii tot ce cîștigaseră prin război. Germania a continuat să fie împărțită în 38 de state; această împărțire a împiedicat orice progres intern și a făcut ca Germania să fie mult mai slabă decît Franța; statele germane au rămas cea mai bună piață pentru industria engleză, contribuind numai la îmbogățirea burgheziei engleze. Sună foarte frumos cînd auzi această clasă a poporului englez lăudîndu-se cu generozitatea ei care a făcut-o să trimită sume enorme de bani pentru a susține războiul împotriva lui Napoleon; dar chiar dacă presupunem că nu poporul muncitor, ci burghezia a fost aceea care în realitate a plătit cheltuielile acestui război, singurul scop care a animat-o a fost acela de a obține prin generozitatea ei redeschiderea piețelor de pe continent, și în această privință a reușit atît de bine încît profiturile obținute chiar și numai în Germania după încheierea păcii întrec de cel puțin șase ori sumele investite. Este într-adevăr o generozitate pe măsura burgheziei, care mai întîi îți face un dar sub forma de subsidii, iar apoi te obligă să le plătești de șase ori sub formă de profituri. Ar fi fost ea oare atît de dornică să plătească aceste subsidii dacă la sfîrșitul războiului lucrurile ar fi stat altfel și Anglia ar fi fost inundată de mărfuri germane, în loc ca Germania să fie aceea care să depindă din punct de vedere industrial de o mîină de capitaliști englezi?

În orice caz, Germania a fost înșelată de toată lumea, dar cel mai mult de propriii ei așa-zisi prieteni și aliați. În ceea ce mă privește, chestiunea aceasta o consider lipsită de importanță, deoarece știu foarte bine că ne apropiem cu toții de o reorganizare a societății europene care nu va mai per-

mite asemenea tertipuri de o parte și atîta imbecilitate de partea cealaltă ; ceea ce vreau să arăt este, în primul rînd, că nici poporul englez și nici vreun alt popor n-au profitat de pe urma faptului că despoții germani au fost înșelați, ci că toate acestea au fost fie în folosul altor despoți, fie în cel al unei anumite clase, ale cărei interese sînt opuse intereselor poporului ; și, în al doilea rînd, că primii pași făcuți de despoții germani restaurați au dovedit totala lor incapacitate. Revenim acum la situația internă a Germaniei.

Am văzut care au fost forțele care, cu ajutorul banilor englezi și al barbariei rusești, au înfrînt revoluția franceză. Ele se împărțeau în două grupuri ; în primul rînd partizanii fervenți ai vechii asociații „creștin-germane”, țărănimea și tineretul entuziast, care erau mînați de fanatismul iobăgiei, al naționalismului, al legitimismului și al religiei ; și, în al doilea rînd, reprezentanții mai moderați ai burgheziei, care „doreau să fie lăsați în pace”, să li se dea posibilitatea de a face bani și de a-i cheltui fără să se teamă de intervenția impertinentă a unor mari evenimente istorice. Aceștia din urmă au fost mulțumiți de îndată ce au obținut pacea, dreptul de a cumpăra pe piețele cele mai ieftine, posibilitatea de a bea cafea fără nici un adaos de cicoare și de a nu fi amestecați în nici o acțiune politică. Or, partidul „creștingerman” deveni acum sprijinul activ al guvernelor restaurate, făcînd tot ce-i sta în putință pentru a întoarce istoria la situația din 1789. Cît privește pe aceia care doreau ca poporul să se bucure de unele roade ale eforturilor lui, ei au fost destul de puternici pentru a face din lozincile lor strigătul de luptă din 1813, dar nu și pentru a le aplica în practică în 1815. Li s-au făcut cîteva promisiuni frumoase cu privire la constituție, presă liberă etc., și asta a fost totul ; în practică totul a fost lăsat așa ca mai înainte. Acele părți ale Germaniei care aparținuseră Franței au fost curățate, pe cît posibil, de urmele „despotismului străin”, și numai provinciile de pe malul stîng al Rinului și-au păstrat instituțiile franceze. Electorul de Hessa a mers atît de departe, încît chiar a reînființat *la soldații săi cozile împletite* care fuseseră tăiate de mîinile lipsite de pietate ale francezilor. Într-un cuvînt, Germania, la fel ca și toate celelalte țări, oferea spectacolul unei reacțiuni nerușinate, care se deosebea de celelalte numai printr-o trăsătură de timiditate și slăbiciune ; ea nu a dat dovadă nici cel puțin de gradul de energie cu care se ducea lupta îm-

potriiva principiilor revoluționare în Italia, Spania, Franța și Anglia.

Sistemul de înșelătorie a cărui victimă a fost Germania la congresul de la Viena a început să fie practicat de diferitele state germane între ele. În scopul de a slăbi puterea diferitelor state germane, Austria și Prusia le-au silit să dea niște avortoare de constituții care slăbeau guvernele fără să dea vreo putere poporului sau cel puțin burgheziei. În Germania, care era constituită ca o confederație de state ai căror reprezentanți, trimiși numai de guvern, formau dieta, nu exista primejdia ca poporul să capete prea multă putere, deoarece fiecare stat se supunea hotărârilor dietei, care erau lege pentru întreaga Germanie și nu trebuiau să fie supuse spre aprobare vreunei adunări reprezentative. Se înțelege de la sine că Austria și Prusia dominau în mod absolut în această dietă : era suficient ca ele să amenințe pe principii mai mici că nu-i vor mai sprijini în lupta acestora împotriva adunărilor lor reprezentative, pentru ca să-i sperie într-atît încît aceștia să asculte orbește. Datorită acestor mijloace, datorită puterii lor copleșitoare și datorită faptului că erau adevărații reprezentanți ai principiului pe care se bazează puterea oricărui principe german, ele au devenit conducătorii absoluți ai Germaniei. Orice se făcea în statele mici nu avea nici un efect în practică. Luptele burgheziei liberale din Germania n-au avut nici un rezultat atîta timp cît s-au mărginit la micile state din sudul Germaniei ; ele au căpătat importanță de îndată ce burghezia din Prusia s-a trezit din letargia ei. Și deoarece despre poporul austriac cu greu se poate spune că face parte din lumea civilizată, întrucît el se supune în liniște despotismului părintesc al conducătorilor, statul care poate fi considerat centrul istoriei moderne a Germaniei, barometrul oscilațiilor opiniei publice, este Prusia.

După căderea lui Napoleon, regele Prusiei a trăit cîțiva dintre cei mai fericiți ani ai săi. El a fost înșelat, ce-i drept, de toată lumea. Anglia l-a înșelat, Franța l-a înșelat, propriii săi prieteni scumpi — împăratul Austriei și al Rusiei — l-au înșelat mereu ; dar el, plin de sentimente bune, nici n-a observat acest lucru ; nici nu-și putea închipui că în lume ar putea exista ticăloși în stare să-l înșele pe el, Frederic Wilhelm al III-lea, „cel drept”. Era fericit. Napoleon fusese răsturnat. *Nu se mai teme*a. El a susținut articolul 13 al Actului confederării Germaniei¹⁵⁹, care promitea o constituție fiecărui stat german. El a susținut celălalt articol cu privire la

libertatea presei. Mai mult, la 22 mai 1815, el a dat o proclamație care începea cu următoarele cuvinte, cuvinte în care indulgența binevoitoare se îmbina de minune cu tonul său imperativ de caporal: „Să existe o reprezentanță a poporului!” A urmat apoi ordinul de a se numi o comisie care să elaboreze o constituție pentru poporul său; și chiar în 1819, când în Prusia s-au ivit simptome revoluționare, când reacțiunea mai domnea în întreaga Europă și când bogatele roade ale congresului ajunseseră să se coacă cum nu se poate mai bine, chiar atunci el declara că pe viitor nu se va face nici un împrumut de stat fără aprobarea viitoarei adunări reprezentative a regatului.

Din păcate, aceste vremuri fericite n-au fost de lungă durată. Frica de Napoleon a fost prea curînd înlocuită cu *frica de revoluție*. Dar despre aceasta în viitoarea mea scrisoare.

Trebuie să mai adaug cîteva cuvinte. De cîte ori la întrunirile democratice din Anglia se pomeniște numele „patrioților din toate țările”, Andreas Hofer este întotdeauna printre aceștia. În lumina celor spuse mai sus despre adversarii din Germania ai lui Napoleon, trebuie oare să considerăm că numele lui Hofer merită să fie slăvit de democrați? Hofer a fost un țaran stupid, ignorant, un fanatic bigot, al cărui entuziasm a fost acel al Vandéei¹⁶⁰, al devizei „biserica și împăratul”. El a luptat cu vitejie, dar tot așa au luptat și cei din Vandée împotriva republicanilor. El a luptat pentru despotismul părintesc al Vienei și al Romei. Democrați din Anglia, pentru onoarea poporului german, nu-l mai pomeniți pe acest fanatic! Germania are patrioți mai buni decît el. De ce să nu amintiți de Thomas Münzer, gloriosul conducător al răscoalei țărănești din 1525, care a fost un adevărat democrat în măsura în care acest lucru era posibil în acea perioadă? De ce nu-l proslăviți pe Georg Forster, Thomas Paine al germanilor, care, spre deosebire de toți compatrioții săi, a sprijinit pînă la capăt revoluția franceză la Paris și a murit pe eșafod? De ce să nu proslăviți o mulțime de alți oameni care au luptat pentru ceva real, și nu pentru himere?

Cu toată stima,
Corespondentul dv. din Germania

Scris la sfîrșitul lunii octombrie 1845
Originalul a fost scris în limba engleză

Scrisoarea a III-a

[„The Northern Star” nr. 438
din 4 aprilie 1846]

Către redactorul-șef al ziarului „Northern Star”

Stimate domn,

Trebuie să vă cer scuze, atît dv. cît și cititorilor dv., pentru neglijența mea aparentă, pentru faptul că am întrerupt vreme atît de îndelungată seria de articole despre situația din Germania, pe care am început să le scriu pentru ziarul dv. Puteți fi în orice caz sigur că numai necesitatea de a consacra cîteva săptămîni în mod exclusiv mișcării din Germania a putut să mă oprească de la îndeplinirea plăcutei sarcini pe care mi-am luat-o de a informa democrația engleză asupra stării de lucruri din patria mea.

Cititorii dv. își amintesc, probabil, cele scrise de mine în primele mele două scrisori. Am arătat în aceste scrisori cum vechile și putredele orînduiri din Germania au fost nimicite de armata franceză între 1792 și 1813 ; cum Napoleon a fost răsturnat de alianța dintre *feudali*, adică aristocrați, și *burghezi*, adică clasa de mijloc comercială și industrială din Europa ; cum, prin tratatele de pace care au urmat, prinții germani au fost înșelați de aliații lor, și chiar de Franța învinsă ; cum s-a ajuns la actul federativ german și la situația politică actuală din Germania ; și cum Prusia și Austria, determinînd micile state să dea constituții, au devenit stăpîni absoluți ai Germaniei. Lăsînd la o parte Austria, ca fiind o țară semibarbară, ajungem la rezultatul că Prusia este cîmpul de luptă pe care se va decide soarta viitoare a Germaniei.

Am spus în ultima mea scrisoare că Frederic Wilhelm al III-lea, regele Prusiei, după ce a scăpat de frica de Napoleon și a trăit cîteva ani fericiți și liniștiți, a descoperit o altă sperietoare : „revoluția”. Să vedem acum cum a pătruns „revoluția” în Germania.

După răsturnarea lui Napoleon — eveniment pe care, trebuie să repet, regii și aristocrații din vremea aceea îl identificau întru totul cu înfrîngerea revoluției franceze sau, cum o numeau ei simplu, *Revoluția* —, după 1815, în toate țările frînele conducerii se aflau în mîinile partidului anti-

revoluționar. Aristocrații feudali guvernau în toate cabinetele, de la Londra pînă la Neapole, de la Lisabona pînă la Petersburg. Însă burghezia, care suportase cheltuielile acestei acțiuni și care participase la ea, voia și ea o parte din putere. Dar nu interesele ei erau puse pe planul întii de guvernele restaurate ; dimpotrivă, interesele burgheziei erau neglijate pretutindeni, ba erau chiar ignorate pe față. Votarea legii cerealelor în Anglia în 1815¹⁶¹ este exemplul cel mai grăitor al unui fenomen care se observa pretutindeni în Europa ; și totuși burghezia era atunci mai puternică decît oricînd. Comerțul și industria se extinseseră peste tot și îngroșaseră averile *burghezilor* bogați ; creșterea bunăstării lor își găsisse expresia în speculații din ce în ce mai mari și în cererea crescîndă de confort și de articole de lux. Era deci imposibil să accepte fără să crîcnească dominația unei clase a cărei decadență începuse de secole, ale cărei interese erau opuse intereselor lor și a cărei revenire la putere era opera burghezilor înșiși. Lupta între burghezie și aristocrație era inevitabilă ; ea a început aproape imediat după încheierea păcii.

Burghezia, fiind puternică numai datorită banilor, nu poate dobîndi altfel puterea politică decît făcînd din bani singurul criteriu al capacității unui om de a lua parte la acțiunea de legiferare. Toate privilegiile feudale, toate monopolurile politice din trecut trebuie să se dizolve într-un singur mare privilegiu și monopol : cel al *banilor*. Iată de ce dominației politice a burgheziei îi este proprie forma *liberală*. Ea distruge toate vechile deosebiri dintre diferitele stări sociale care coexistă într-o țară, toate privilegiile și avantajele care se bazează pe arbitrarium ; ea trebuie să pună în mod obligatoriu principiul eligibilității la baza guvernării : să recunoască egalitatea în principiu, să elibereze presa de cătușele cenzurii monarhiste, să introducă Curtea cu jurați pentru a scăpa de o anumită categorie de judecători care formează un stat în stat. Atîta timp cît este vorba de toate acestea, burghezia apare ca democrată învederată. Dar ea introduce toate aceste îmbunătățiri numai în măsura în care toate privilegiile personale și ereditare din trecut sînt înlocuite de privilegiul *banilor*. Astfel, prin introducerea censului după avere ca o condiție a dreptului de a alege și de a fi ales, burghezia face din principiul eligibilității un bun exclusiv al propriei sale clase. Principiul egalității este din nou înlăturat prin reducerea lui la o simplă „egalitate în fața legilor“, fapt

care nu înseamnă nimic altceva decît egalitate în pofida inegalității dintre bogați și săraci — egalitate în cadrul principalelor inegalități existente —, fapt care nu înseamnă, pe scurt, nimic altceva decît că se dă *inegalității* numele de egalitate. În felul acesta, libertatea presei este în sine un privilegiu al burgheziei, pentru că tipărirea necesită *bani* și cumpărători pentru materialul tipărit, iar acești cumpărători trebuie să aibă, la rîndul lor, bani. În felul acesta, Curtea cu jurați este un privilegiu al burgheziei, deoarece se iau toate măsurile ca numai persoane „respectabile” să fie alese ca jurați.

Am socotit că e necesar să fac aceste cîteva observații asupra problemei guvernării burgheziei pentru a explica două fapte. În primul rînd, faptul că în toate țările, în perioada dintre 1815 și 1830, mișcările în esență democratice ale clasei muncitoare au fost subordonate, în măsură mai mică sau mai mare, mișcării liberale a *burghezilor*. Muncitorii, deși erau mai avansați decît burghezia, nu puteau încă înțelege deosebirea fundamentală dintre liberalism și democrație — dintre emanciparea burgheziei și emanciparea clasei muncitoare ; ei nu puteau să sesizeze deosebirea dintre libertatea *banilor* și libertatea *omului* înainte ca banii să fi devenit liberi din punct de vedere politic, înainte ca burghezia să fi devenit în mod exclusiv clasa dominantă. De aceea au revendicat democrației de la Peterloo nu numai votul universal, ci totodată și abrogarea legilor cerealelor ; de aceea au luptat proletarii în 1830 la Paris și erau gata să înceapă lupta în 1831 în Anglia pentru interesele politice ale burgheziei. În toate țările, burghezia a fost, între 1815 și 1830, cel mai puternic element component al partidului revoluționar, și de aceea din sînul ei s-au recrutat liderii acestuia. Clasa muncitoare este în mod inevitabil o unealtă în mîinile burgheziei atîta timp cît burghezia este ea *însăși revoluționară* sau progresistă. Din această pricină o mișcare independentă a clasei muncitoare este întotdeauna, în asemenea cazuri, de o importanță secundară. Dar din ziua în care burghezia ajunge să aibă o putere politică deplină, din ziua în care toate privilegiile feudale și aristocratice sînt desființate de puterea *banilor*, din ziua în care burghezia *încetează* să fie progresistă și revoluționară și rămîne pe loc, din ziua aceea mișcarea clasei muncitoare devine conducătoare și se transformă într-o *mișcare națională*. *Să fie abrogate legile cerealelor astăzi, și mîine carta va deveni o problemă centrală*

în Anglia, mîine mișcarea cartistă va da dovadă de o putere, energie, perseverență și entuziasm care îi vor asigura succesul.

Al doilea fapt pentru a cărui lămurire m-am hotărît să fac cîteva observații asupra guvernării burgheziei privește exclusiv Germania. Deoarece germanii sînt o națiune de teoreticieni și au puțină experiență în practică, ei au luat afirmațiile mincinoase și banale ale burgheziei franceze și engleze drept adevăruri sfinte. Burghezia din Germania era mulțumită să fie lăsată să-și vadă de mărunturile ei afaceri particulare, care erau toate „pe picior mic”. Acolo unde obținuse o constituție, se lăuda cu libertatea ei, dar nu prea se amesteca în afacerile politice ale statului; iar acolo unde nu avea așa ceva, era mulțumită că a scăpat de bătaia de cap de a alege deputați și de a citi discursurile acestora. Clasa muncitoare avea nevoie de acea pîrghie puternică care în Franța și în Anglia o trezise din amorțeală, și anume de industria dezvoltată și de consecințele acesteia — dominația burgheziei. De aceea muncitorii rămîneau liniștiți. În acele părți ale Germaniei unde instituțiile franceze moderne fuseseră din nou înlocuite cu vechiul *regim* feudal, țărănimea se simțea oprimată, dar această nemulțumire avea nevoie de un alt stimulent pentru a izbucni într-o răscoală deschisă. Ca urmare, partidul revoluționar din Germania era format între 1815 și 1830 numai din *teoreticieni*. Adepții săi se recrutau din universități, el se compunea numai din studenți.

S-a dovedit că este imposibil să se reintroducă în Germania vechiul sistem dinainte de 1789. Condițiile schimbate au silit guvernul să inventeze un nou sistem, specific pentru Germania. Aristocrația ar fi vrut să guverneze, dar era prea slabă; burghezia nu avea nici dorința de a guverna, nici destule forțe pentru aceasta; amîndouă însă erau destul de puternice pentru a impune guvernului să facă anumite concesii. De aceea forma de guvernămînt era un fel de corcitură de monarhie. În unele state, constituția a creat aparența unei garanții pentru aristocrație și pentru burghezie; în celelalte exista un guvern *birocratic*, adică o monarhie care pretindea că apără interesele burgheziei printr-o bună administrare, această administrare fiind însă condusă de aristocrați și avînd o activitate pe cît posibil ascunsă ochilor publicului. Consecința a fost formarea unei clase aparte de funcționari guvernamentali, în a căror mînă era concentrată

puterea principală și care se afla în opoziție cu toate celelalte clase. Aceasta este forma barbară a dominației burgheze.

Dar această formă de guvernământ n-a satisfăcut nici pe „aristocrați”, „germani creștini”, „romantici”, „reacționari”, nici pe „liberali”. De aceea ei s-au unit împotriva guvernului și au format asociațiile secrete ale studenților. Din unirea acestor două secte — căci partide nu pot fi numite — a luat naștere secta de avortoni liberali care în asociațiile lor secrete visau un împărat german cu coroană, purpură, sceptru și toate celelalte accesorii ale puterii, fără a omite nici barba lungă, albă sau roșie, un împărat înconjurat de o adunare a stărilor sociale, în care clerul, nobilimea, bürgerii și țărani să fie bine despărțiți unii de alții. A fost cel mai absurd amestec între brutalitatea feudală și iluziile moderne ale burgheziei care a putut fi imaginat vreodată. Dar tocmai acesta era lucrul cel mai potrivit pentru studenții care aveau nevoie de entuziasm, indiferent pentru ce și cu ce preț. Și totuși acest amestec ridicul, împreună cu revoluțiile din Spania, Portugalia și Italia¹⁶², mișcările carbonarilor din Franța¹⁶³ și mișcarea pentru reformă din Anglia¹⁶⁴, i-a înspăimântat într-atît pe monarhi, încît aceștia aproape că și-au pierdut mințile. Pentru Frederic Wilhelm al III-lea, cuvîntul „revoluție” — nume care cuprindea toate aceste mișcări diferite și în parte contradictorii — a devenit o sperietoare.

O serie întregă de arestări și persecuții în masă au înăbușit această „revoluție” în Germania; baionetele franceze în Spania și cele austriece în Italia au asigurat pentru un timp scurt regilor legitimi domnia și drepturile divine. Chiar dreptul divin al sultanului turc de a-și spînzura supușii greci și de a-i sfîșia în patru bucăți a mai fost susținut un timp de Sfînta alianță; dar cazul acesta era prea flagrant și grecii au primit încuviințarea de a scăpa de sub jugul turcesc¹⁶⁵.

În cele din urmă, cele trei zile de la Paris¹⁶⁶ au dat semnalul de izbucnire generală a nemulțumirii burgheziei, a aristocrației și a poporului în întreaga Europă. Revoluția aristocraților din Polonia¹⁶⁷ a fost înfrîntă, burghezia din Franța și din Belgia a reușit să-și asigure puterea politică; și burghezia din Anglia a obținut același lucru prin Reformbill⁷⁹; insurecția din Italia, în parte populară, în parte burgheză și în parte națională, a fost înfrîntă, iar în Ger-

mania numeroase insurecții și mișcări au vestit o nouă eră de înviorare a mișcărilor populare și burgheze.

Caracterul nou și violent al mișcării liberale din Germania între 1830 și 1834 a arătat că burghezia a luat rezolvarea problemei în mâinile ei. Dar întrucît Germania era împărțită în mai multe state, dintre care aproape fiecare avea taxe vamale și impozite deosebite, între aceste mișcări nu exista o comunitate de interese. Burghezia din Germania voia să obțină libertate politică nu pentru a pune treburile obștești în concordanță cu *interesele* ei, ci pentru că îi era rușine de poziția ei servilă în comparație cu francezii și englezii. Mișcarea acestei burghezii avea nevoie de o bază reală care a asigurat succesul liberalismului în Franța și în Anglia ; interesul ei în această problemă era mai mult teoretic decît practic ; burghezia germană era în general ceea ce se cheamă lipsită de interes. Acest lucru nu se poate spune despre *burghezii* francezi din 1830. A doua zi după revoluție Laffitte a spus : „Acum vom governa noi, bancherii“ ; și mai guvernează și astăzi. Burghezia engleză știa și ea foarte bine ce vrea cînd a stabilit censul după avere la 10 lire ; dar întrucît burghezii germani, așa cum am mai spus, se ocupau numai de afaceri pe picior mic, întrucît nu erau decît niște entuziaști admiratori ai „libertății presei“, ai „curții cu jurați“, ai „garanțiilor constituționale pentru popor“, ai „drepturilor poporului“, ai unei „reprezentanțe a poporului“ și ai altor lucruri de felul acestora pe care nu le considerau mijloace, ci scopuri, au luat umbra drept esență, neobținînd în consecință nimic. Această mișcare a burgheziei a fost totuși suficientă ca să dea naștere cîtorva duzini de revoluții, dintre care două sau trei au avut un oarecare succes : un mare număr de mitinguri populare, multă vorbărie și fanfaronadă în ziare și un început palid de mișcare democratică în rîndurile studenților, muncitorilor și țăranilor.

. Nu voi insista aici asupra amănunțelor obositoare ale acestei mișcări gălăgioase și nereușite. Ori de cîte ori s-a obținut ceva important, ca de pildă libertatea presei la Baden, a intervenit dieta germană, punîndu-i capăt. Întreaga farsă s-a încheiat printr-o nouă serie de arestări în masă, ca în 1819 și 1823, și cu o ligă secretă a tuturor prinților germani, constituită în 1834 la o conferință a delegaților acestora la Viena ; scopul acestei ligi era să se opună oricărei dezvoltări ulterioare a liberalismului. Hotărîrile acestei conferințe au fost publicate acum cîțiva ani ¹⁶⁸.

Între 1834 și 1840 s-a stins în Germania orice mișcare socială. Militanții din 1830 și 1834 erau fie arestați, fie împrăștiati în țări străine unde se refugiaseră. Cei care în timpul avântului mișcării au păstrat într-o mai mare măsură prudența caracteristică burgheziei au continuat lupta împotriva severității crescînde a cenzurii și împotriva nepăsării și indiferenței crescînde a burgheziei. Conducătorii opoziției parlamentare au continuat să țină discursuri în parlament, dar guvernele știau să găsească mijloacele necesare pentru asigurarea majorității voturilor. Se părea că nu mai există nici o posibilitate de a trezi un nou avînt al mișcării sociale în Germania ; guvernele făceau totul după bunul lor plac.

La toate aceste mișcări, burghezia din *Prusia* n-a luat aproape *de loc* parte. În întreaga țară muncitorii își manifestau nemulțumirea prin numeroase răscoale, care nu aveau însă un scop bine definit și nu duceau de aceea la nici un rezultat. Principala forță a Confederației germane rezida în apatia prusienilor. Această apatie arăta că timpul pentru o mișcare generală a burgheziei nu venise încă în Germania.

În viitoarea mea scrisoare * voi trece la mișcarea din ultimii șase ani, dacă voi reuși să găsesc materialul necesar pentru a putea caracteriza spiritul guvernelor germane pe baza citorva din propriile lor acțiuni, în comparație cu care acțiunile incomparabilului dv. ministru de interne vor părea cu totul inocente ¹⁶⁹.

Pînă atunci primiți, vă rog, expresia devotamentului meu.

Corespondentul dv. din Germania

• 20 februarie 1846

Originalul a fost scris în limba engleză

* În numerele ulterioare ale ziarului, scrisoarea promisă de Engels n-a mai apărut. — *Nota Red.*

[Friedrich Engels]

Istoricul legilor cerealelor din Anglia

[„Telegraph für Deutschland“
nr. 193 din decembrie 1845]

Pînă spre mijlocul secolului trecut Anglia exporta aproape în fiecare an cereale și numai rareori era nevoită să importe acest mijloc de subzistență din străinătate. De atunci însă lucrurile s-au inversat. Prețurile cerealelor, în aceste condiții în mod inevitabil scăzute, pe de o parte, și prețurile ridicate ale cărnii, pe de altă parte, au dus la transformarea multor terenuri agricole în pășuni în timp ce concomitent, datorită inventării unor mașini importante, industria a cunoscut un avînt fără precedent, avînt care a atras după sine o creștere însemnată a populației. În felul acesta Anglia s-a văzut nevoită să renunțe mai întîi la exportul ei de cereale, iar apoi să importe ea însăși cereale din străinătate. Războiul dus timp de 25 de ani împotriva Franței în timpul revoluției, care a îngreuiat importul, a silit Anglia să se rezume mai mult sau mai puțin la propriul ei sol. Dificultățile pe care războiul le punea în calea importului au avut efectul unor taxe vamale protecționiste. Prețurile cerealelor s-au urcat, renta funciară de asemenea, în majoritatea cazurilor s-a dublat, ba pe alocuri a ajuns chiar să fie de cinci ori mai mare ca în trecut. Urmarea a fost că o mare parte a pămînturilor recent transformate în pășuni au fost destinate din nou culturii cerealelor. Datorită acestei creșteri a veniturilor lor, proprietarii funciari din Anglia, care, în treacăt fie zis, numără cîteva sute de lorzi și vreo 60.000 de baroneți și squires, care nu fac parte din nobilime, s-au lăsat antrenați într-o viață de risipă și de lux, căreia curînd n-au mai putut să-i facă față nici rentele lor urcate. În scurtă vreme domeniile lor erau grevate de datorii mari. Cînd în 1814 pacea a înlăturat greutățile pe care le întîmpinase pînă atunci importul, prețurile cerealelor au scăzut și, date fiind arenzile ridicate, fermierii nu mai puteau realiza cheltuielile de producție a

cerealelor lor. Nu mai rămîneau decît două alternative : ori să reducă proprietarii funciari arenzile, ori să se instituie taxe vamale protecționiste de drept în locul celor existente în fapt. Proprietarii funciari, care, în afară de dominația pe care o exercitau în Camera lorzilor și în guvern, mai aveau (înainte de Reformbill ⁷⁹) o putere aproape nelimitată și în Camera comunelor, s-au pronunțat, firește, pentru ultima alternativă, și în 1815, cu toate vociferările claselor de mijloc și ale poporului, pe care-l mai conduceau pe atunci, și sub protecția baionetelor, au izbutit să treacă prin parlament legile cerealelor. Prima lege a cerealelor, din 1815, interzicea de-a dreptul importul de grîu atîta timp cît prețul grîului se menținea în Anglia sub 80 de șilingi cuarterul. La acest preț sau la un preț superior importul de grîu străin era liber. Această lege, necorespunzînd însă nici intereselor populației industriale și nici celor ale populației agricole, a suferit mici modificări în 1822. Legea astfel modificată n-a fost însă tradusă niciodată în fapt, deoarece în anii următori prețurile au continuat să rămînă scăzute și n-au atins niciodată nivelul la care era îngăduit importul de grîu străin. În ciuda tuturor ameliorărilor aduse legii și în ciuda anchetelor întreprinse de mai multe comisii parlamentare, fermierii n-au putut să realizeze cheltuielile lor de producție, așa că în cele din urmă Huskisson și Canning au inventat celebra sliding-scale ¹⁷⁰, ridicată la rangul de lege de către guvernul care le-a succedat. Pe baza ei taxa de import se urca atunci cînd în țară scădeau prețurile cerealelor și scădea atunci cînd ele se urcau. În felul acesta i se asigura fermierului englez un preț al cerealelor constant și destul de ridicat ca să poată achita cu ușurință arenda mare pe care o plătea. Dar nici aceasta n-a folosit la nimic. Sistemul devenea tot mai supărător. Clasele de mijloc, care de la Reformbill încoace cuceriseră dominația în Camera comunelor, au început să fie tot mai pornite împotriva legilor cerealelor, încît Sir Robert Peel s-a văzut silit la numai un an după intrarea sa în guvern să reducă tarifele vamale.

Între timp opoziția își organizase și ea lupta împotriva legilor cerealelor. Burghezia industrială, care din cauza scumpirii grîului a fost silită să plătească muncitorilor ei salarii mai ridicate, a luat hotărîrea să facă tot ce-i va sta în putință pentru a desființa cu orice preț aceste legi odioase ei, care reprezentau ultimele rămășițe ale vechii dominații a intereselor moșierești și care ușurau totodată țărilor străine să

concureze, industria engleză. Pe la sfârșitul anului 1838 cîțiva fabricanți marcanți din Manchester au întemeiat o asociație numită Anti-Corn-Law League (Liga împotriva legilor cerealelor), care a dobîndit curînd aderenți prin împrejurimi și în alte districte industriale. Asociația a deschis o listă de subscripție, a fondat un ziar (Anti-Bread-Tax-Circular¹⁷¹), a trimis dintr-o localitate într-alta oratori plătiți care să se adreseze poporului, și, pentru a-și atinge scopul urmărit, a folosit toate mijloacele de agitație uzuale în Anglia. În primii ei ani de existență, care au coincis cu o perioadă de stagnare a afacerilor ce a durat patru ani, Liga împotriva legilor cerealelor s-a caracterizat printr-o atitudine extrem de vehementă. Cînd însă, o dată cu începutul anului 1842, stagnarea afacerilor s-a transformat într-o adevărată criză comercială, care a împins clasa muncitoare din țară în cea mai cruntă mizerie, Liga împotriva legilor cerealelor a devenit de-a dreptul revoluționară. Cuvîntul lui Ieremia „Mai fericiți au fost cei uciși de sabie decît cei secerăți de foame” a devenit lozinca acestei ligi ; ziarul ei îndemna în mod răspicat poporul la răscoală și-i amenința pe proprietarii funciari că-i va trece prin „foc și sabie”. Agitatorii ei cutreierau țara, și în cuvîntările lor foloseau un limbaj care nu era cu nimic mai blînd decît cel folosit de ziar. Mitingurile s-au ținut lanț, numeroasele petiții adresate parlamentului au fost popularizate, iar atunci cînd parlamentul și-a început lucrările, în imediata apropiere a clădirii parlamentului s-a întrunit concommitent un congres al deputaților ligii. Văzînd că, cu toate acestea, Peel nu abrogă legile cerealelor, ci le modifică numai, congresul a lansat următoarea proclamație :

„Poporul nu mai are la ce să se aștepte din partea guvernului, el trebuie să se bizuie numai pe sine însuși ; roțile mașinii guvernamentale trebuie oprite neîntîrziat și dintr-o dată ; timpul vorbelor a trecut, a sosit timpul faptelor ; sperăm că poporul nu va mai voi să flămînzească pentru beneficiul unei aristocrații care trăiește în huzur ; și dacă toate acestea nu vor ajuta la nimic, atunci mai există un mijloc prin care guvernul ar putea fi silit să cedeze, și anume : poporul trebuie îndemnat” (declară acest congres la care au participat fabricanți marcanți și funcționari municipali din marile orașe industriale ale țării) „să se îndrepte spre districtele agricole, care au produs tot acest pauperism ; dar poporul să nu pornească într-acolo ca o ceată de «pauperi» umili, ci ca și cum «ar fi vorba să se încartiruiască la un dușman de moarte»”.

Acest mijloc important preconizat de fabricanți, cu ajutorul căruia voiau să adune în 24 de ore pe Velodromul din

Manchester 500.000 de oameni și să provoace o insurecție împotriva legilor cerealelor, a constat în faptul că și-au închis fabricile.

[„Telegraph für Deutschland”
nr. 194 din decembrie 1845]

În iulie a intervenit o oarecare înviorare a afacerilor. S-a înmulțit numărul comenzilor și fabricanții și-au dat seama că criza se apropie de sfârșit. Totuși agitația din sinul poporului nu se potolise încă și mizeria era generală; dar dacă trebuia să se întâmple ceva, apoi nu era timp de pierdut. Deci, într-un moment când ar fi fost de așteptat o creștere a salariilor datorită înviorării afacerilor, un fabricant din Stalybridge a redus salariul muncitorilor săi și i-a silit prin aceasta să declare grevă pentru a-și menține salariul. În toate fabricile din oraș și din împrejurimi muncitorii, cărora pe această cale li se dăduse semnalul pentru insurecție, au încetat lucrul fără nici o dificultate, deoarece fabricanții (cu toții membri ai Ligii împotriva legilor cerealelor), contrar obiceiului lor, nu le-au opus nici o rezistență. Ei au ținut adunări prezidate chiar de fabricanți, care au căutat să îndrepte atenția poporului asupra legilor cerealelor. La 9 august 1842, patru zile după izbucnirea insurecției, muncitorii s-au îndreptat spre Manchester, unde n-au întâmpinat absolut nici o rezistență și unde au oprit lucrul în toate fabricile. Singurul fabricant care li s-a opus a fost un conservator, adversar al ligii. Insurecția s-a extins cuprinzând toate districtele industriale; autoritățile municipale (de care, după cum se știe, în asemenea cazuri depinde *totul* în Anglia) fiind formate în întregime din membri ai Ligii împotriva legilor cerealelor, n-au opus nici o rezistență insurecției. Până aici *totul s-a* petrecut după dorința ligii. Într-un singur punct își greșise socotelile. Poporul, pe care ea îl antrenase în insurecție pentru a obține cu forța abrogarea legilor cerealelor, nu se sinchisea de loc de aceste legi. El cerea salariile din 1840 și „carta poporului”¹⁷². De îndată ce liga și-a dat seama de acest lucru s-a întors împotriva aliaților ei. Toți membrii ligii au depus jurământ ca poliști speciali și au format o nouă armată, menită să reprime insurecția, adică s-au pus în slujba guvernului care le era ostil. Insurecția poporului, pe care acesta n-o dorise și pentru care nu era

încă pregătit, a fost curînd înfrîntă, legile cerealelor au continuat să rămînă în vigoare și atît clasa de mijloc cît și poporul au primit încă o lecție. Pentru a da o dovadă evidentă că prin eșecul insurecției ea n-a fost zdrobită definitiv, Liga împotriva legilor cerealelor a pornit în 1843 o nouă campanie grandioasă, cerînd membrilor ei o contribuție de 50.000 de lire sterline, sumă pe care a realizat-o cu ușurință în timp de un an. Ea a început din nou să facă agitație, dar s-a văzut curînd nevoită să-și caute alt public. Se lăuda mereu că de la 1843 încoace ea nu mai avea nimic de făcut în districtele industriale și putea să se ocupe de districtele agricole. Chestiunea își avea însă dedesubtul ei. După insurecția din 1842 liga nu putea să mai țină nici un fel de adunări publice în districtele industriale fără să fie literalmente cotonogită și fără să fie huiduită și alungată de la tribună de poporul înfuriat, pe care-l trădase cu atîta nerușinare. Prin urmare, dacă voia să-și propage doctrinele, liga era nevoită să se îndrepte spre districtele agricole. Aici ea și-a cîștigat unele merite reale, întrucît a trezit la fermieri un fel de sentiment de rușine pentru starea lor de dependență față de proprietarii funciari și a stîrnit în rîndurile țărănimii interesul pentru probleme mai generale. În 1844, încurajată de succesul listelor de subscripție pe care le lansase mai înainte, a cerut o nouă contribuție de 100.000 de lire sterline. A doua zi fabricanții din Manchester s-au întrunit și au subscris într-o jumătate de oră 12.000 de lire sterline. În noiembrie 1844 se colectaseră 82.000 de lire sterline, din care 57.000 fuseseră deja cheltuite. Cîteva luni mai tîrziu au deschis la Londra o expoziție care trebuie să fi adus ligii de asemenea sume enorme. Dacă ne punem acum întrebarea care a fost mobilul acestei mișcări colosale, care, pornind de la Manchester, s-a extins în toată Anglia, antrenînd enorma majoritate a burgheziei engleze, dar care — repetăm — n-a trezit nici un atom de simpatie la clasa muncitoare, găsim că ea a fost dictată în primul rînd de interesul privat al burgheziei industriale și comerciale din Marea Britanie. Pentru această clasă este de cea mai mare importanță sistemul care îi asigură pe vecie — așa cel puțin crede ea — monopolul comerțului și al industriei în lumea întreagă și-i dă posibilitatea să plătească un salariu tot atît de redus ca și concurenții ei și să beneficieze de tot avantajul care decurge din faptul că Anglia are în industria modernă un avans de 80 de ani față de celelalte țări. Din acest punct de vedere deci nu poporul,

ci numai burghezia este aceea care are avantaje de pe urma abrogării legilor cerealelor. În al doilea rînd, burghezia cere această măsură ca o lege suplimentară la Reformbill. Prin Reformbill, care a introdus censul electoral și a desființat vechiul privilegiu electoral al anumitor indivizi și categorii, burghezia avută a ajuns în principiu la putere; în realitate însă, clasa proprietarilor funciari a păstrat o pronunțată preponderență în parlament, prin faptul că trimite în parlament *în mod direct* 143 de membri ai comitatelor și *în mod indirect* aproape pe toți deputații pentru orașele mici, fiind reprezentată și de deputații tory de la orașe. Această majoritate, care reprezintă interesele proprietarilor funciari, a adus la guvern în 1841 pe tory și pe Peel. Abrogarea legilor cerealelor ar da o lovitură de moarte puterii politice pe care proprietarii funciari o mai au în Camera comunelor, adică pe care o mai au efectiv, după cum ar da o lovitură de moarte întregii legislații engleze, prin faptul că i-ar emancipa pe fermieri din starea lor de dependență față de moșieri. Ea ar proclama capitalul ca putere supremă a Angliei, dar în același timp ar zdruncina din temelii orînduirea engleză; ar răpi părții celei mai importante a corpurilor legiuitoare, anume aristocrației funciare, toată averea și toată puterea, și ar avea astfel o influență mai mare asupra viitorului Angliei decît au avut multe alte măsuri cu caracter politic. Noi, la rîndul nostru, considerăm că nici din acest punct de vedere abolirea legilor cerealelor nu prezintă vreun avantaj pentru popor.

Scris în toamna anului 1845

[Friedrich Engels]

Date suplimentare
cu privire la situația clasei muncitoare din Anglia

O grevă în Anglia

În cartea mea în care tratez subiectul de mai sus, nu mi-a fost posibil să aduc dovezi concrete pentru fiecare punct în parte. Pentru ca lucrarea să nu fie prea voluminoasă și greoaie, m-am văzut nevoit să socotesc suficient de dovedite afirmațiile mele dacă am adus în sprijinul lor citate din documente oficiale, din lucrările unor scriitori dezinteresați sau chiar din scrierile unora ale căror interese au fost atacate de mine. Aceasta a fost suficient pentru a mă pune la adăpost de unele obiecții care mi le-ar fi putut aduce cineva în legătură cu pasajele în care am descris anumite condiții de viață fără să fi văzut lucrurile cu propriii mei ochi. Dar aceasta nu a fost suficient pentru a-i da cititorului acea certitudine de nezdruccinat pe care o pot da numai *faptele* evidente și de netăgăduit, mai ales într-un secol ca al nostru pe care nemăsurata „înțelepciune a înaintașilor” îl împinge la scepticism ; o astfel de certitudine nu poate fi creată numai pe baza unor raționamente, oricât de serioase ar fi autoritățile de la care emană ele. Și faptele sînt cu atît mai necesare atunci cînd este vorba de rezultate mari, cînd faptele se ridică la rangul de principii, cînd trebuie descrisă nu situația unor categorii restrînse, izolate ale poporului, ci poziția pe care clase întregi o au una față de alta. Din motivele arătate mai sus nu mi-a fost cu puțință să citez la tot pasul aceste fapte în cartea mea. De aceea mi-am propus să completez această lipsă, pe care n-am putut-o evita, publicînd din cînd în cînd fapte pe măsură ce le-am găsit notate în sursele care îmi stau la dispoziție. Pentru a dovedi totodată că descrierea mea și-a păstrat și astăzi valabilitatea, m-am limitat numai la întîmplările care s-au petrecut anul trecut, după plecarea mea din Anglia, și de care am luat cunoștință după tipărirea cărții.

Cititorii cărții mele își vor aminti că ceea ce m-a preocupat în primul rînd a fost descrierea poziției reciproce a burgheziei și proletariatului și necesitatea luptei dintre aceste două clase, că am ținut în special să demonstrez că proletariatul este absolut îndreptățit să ducă această luptă și că am vrut să spulber toate vorbele dulci ale burgheziei engleze, arătînd faptele ei urîte. De la prima pînă la ultima pagină, cartea mea a fost un act de acuzare împotriva burgheziei engleze. Voi mai adăuga acum cîteva documente interesante. De altfel mi-am ieșit destul din fire pentru această burghezie, așa că nici nu mă gîndesc să-mi mai fac o dată sînge rău, ci voi căuta să-mi păstrez buna dispoziție.

Primul cetățean brav și tată de familie cumsecade care ni se înfățișează este un vechi amic al nostru, sau — mai bine zis — sînt doi vechi amici ai noștri. D-nii *Pauling & Henfrey* s-au certat încă în 1843 — dumnezeu știe pentru a cîta oară — cu muncitorii lor, care sub nici un motiv nu au înțeles să renunțe la revendicarea de a li se plăti pentru mai multă muncă un salariu mai mare și au încetat lucrul. D-nii *Pauling & Henfrey*, care sînt mari antreprenori de construcții și au în serviciul lor mulți cărămidari, dulgheri etc., au angajat alți muncitori; de aici s-a iscat la fabrica de cărămizi a lui *Pauling & Henfrey* o ceartă și în cele din urmă o luptă sîngeroasă cu puști și ciomege, care s-a soldat cu deportarea unei jumătăți de duzină de muncitori în țara lui van Diemen¹⁷³, așa cum se poate citi mai pe larg în lucrarea mea citată mai sus*. Deoarece însă pe d-nii *Pauling & Henfrey* nu-i rabdă inima să nu aibă în fiecare an cîte un conflict cu muncitorii lor, în octombrie 1844 certurile au început din nou. De data aceasta dulgherii au fost aceia pe care antreprenorii de construcții filantropi voiau să-i ferească cu orice preț. La dulgherii din Manchester și din împrejurimi exista străvechiul obicei de a nu „aprinde lumina” între 2 februarie și 17 noiembrie, cu alte cuvinte să se lucreze în zilele lungi de la șase dimineața pînă la șase seara, iar în zilele scurte să înceapă lucrul cînd se luminează de ziuă și să-l lase cînd se întunecă. După 17 noiembrie se aprindeau luminile și se lucra în continuare pînă la ora șase. *Pauling & Henfrey*, pe care de mult îi supăra acest obicei „barbar”, s-au hotărît să pună capăt, cu ajutorul gazului de luminat, acestei rămășițe a „timpurilor întunecate”, și, într-o seară, înainte de ora șase, cînd muncitorii, nemai-

* Vezi volumul de față, pag. 464, 466. — *Nota Red.*

avînd destulă lumină, și-au strîns uneltele și și-au luat hainele, maestrul a aprins gazul și le-a spus că trebuie să lucreze pînă la ora șase. Dispoziția nefiind pe placul dulgherilor, aceștia au convocat o adunare generală a muncitorilor din breasla lor. Foarte mirat, d-l Pauling i-a întrebat pe muncitorii săi dacă sînt cumva nemulțumiți de au convocat o adunare. Unii dintre ei au răspuns că adunarea nu a fost convocată chiar de ei, ci de conducerea trade-unionurilor ; atunci d-l Pauling a declarat că puțin îi pasă de trade-unionuri, dar că vrea să le facă o propunere : dacă acceptă să se aprindă lumina, le va da în schimb simbătă trei ore libere și — cită mărînimie ! — le va permite să lucreze zilnic cite un sfert de oră în plus pentru care li se va plăti separat ! În schimb urîneau, firește, să mai lucreze, atunci cînd toate celelalte ateliere începeau să aprindă luminile, încă o jumătate de oră în plus ! Examinînd această propunere, muncitorii și-au dat seama că în felul acesta d-nii Pauling & Henfrey vor realiza în perioada zilelor scurte un profit de 1 oră, că fiecare muncitor va trebui să lucreze în plus în această perioadă în total 92 de ore, adică $9\frac{1}{4}$ zile, fără a primi vreun ban pentru această muncă, și că, ținînd seama de numărul de muncitori care lucrează la această firmă, numiții domni vor economisi astfel în cursul lunilor de iarnă 400 de lire sterline (2.100 de taleri) din salarii. Muncitorii au ținut așadar adunarea convocată, au explicat tovarășilor lor de breaslă că, dacă una din trei firme va reuși să obțină acest lucru, toate celelalte o vor imita, fapt care va aduce după sine o reducere generală, indirectă a salariilor, în urma căreia dulgherii din acel district ar fi spoliați de aproape 4.000 de lire sterline pe an. Prin urmare s-a hotărît ca luna următoare toți dulgherii firmei Pauling & Henfrey să anunțe, respectînd termenul legal prevăzut, că pleacă peste trei luni și ca, în caz că patronii lor nu se vor fi răzgîndit între timp, să înceteze lucrul după expirarea acestui termen. În schimb trade-unionurile le promiteau să-i sprijine printr-o contribuție generală în cazul unei eventuale perioade de grevă.

Luni 21 octombrie muncitorii au anunțat că pleacă ; li s-a răspuns că pot pleca imediat, ceea ce firește că au și făcut. În aceeași seară a avut loc o altă adunare a tuturor muncitorilor din construcții, la care muncitorii din toate ramurile de construcție au promis că vor acorda sprijin tovarășilor intrați în grevă. Miercurea și joia următoare toți dulgherii din împrejurimi care lucrau pentru firma Pauling & Henfrey au încetat lucrul și astfel greva era în toi.

Antreprenorii de construcții, văzându-se dintr-o dată în impas, au trimis de îndată emisari în toate părțile, chiar pînă în Scoția, ca să angajeze muncitori de acolo, întrucît în întreaga regiune nu se găsea nici un om care să vrea să intre în serviciul lor. Peste cîteva zile au sosit într-adevăr treisprezece muncitori din Staffordshire. De îndată ce greviștii au avut însă prilejul să stea de vorbă cu ei și să le explice că au încetat lucrul în urma conflictelor avute cu patronii, arătîndu-le și motivele acestor conflicte, mai mulți dintre noii veniți au refuzat să continue lucrul. Față de această situație, patronii au găsit un mijloc practic : elementele recalitrante împreună cu instigatorii au fost traduși în fața judecătorului de pace *Daniel Maude, Esquire*. Dar, înainte de a-i urma acolo, trebuie mai întîi să prezentăm virtuțile lui Daniel Maude, Esquire, în adevărata lor lumină.

Daniel Maude, Esquire, este „stipendiary magistrate“, sau judecătorul de pace plătit din Manchester. De obicei judecătorii de pace englezi sînt burghezi bogați sau proprietari funciari, uneori și preoți, numiți de guvern în această funcție. Cum însă acești dogberries nu se pricep de loc la legi, ei comit cele mai grosolane erori, fac de rîs burghezia și îi aduc prejudicii, fiind adeseori puși în încurcătură chiar de un simplu muncitor dacă acesta este apărat de un avocat abil ; și așa se întîmplă să neglijeze o formă legală la pronunțarea sentinței de condamnare, ceea ce ușurează un apel cu șanse de succes, sau să se lase într-atît induși în eroare încît să-l achite pe muncitor. În plus, fabricanții bogați din marile orașe și districte industriale nu au timp să se plictisească zi de zi la judecătoria de pace și de aceea preferă să trimită un remplaçant *. Așadar, în aceste orașe sînt angajați, chiar la cererea orașelor, judecători de pace de obicei salarizați, juriști licențiați, care dau burgheziei posibilitatea să profite de toate chițibușurile și discriminările legilor engleze și care, la nevoie, mai fac unele mici adăugiri și amendamente la aceste legi. Din exemplul citat mai jos ne vom putea da seama cum se comportă în asemenea ocazii acești judecători.

Daniel Maude, Esquire, este unul dintre judecătorii de pace liberali care au fost angajați în masă în timpul guvernului whig. Vom relata numai două din actele sale de vitejie comise în incinta judecătoriei de ocol din Manchester și dincolo de zidurile acesteia. Cînd în 1842 fabricanții au reușit să-i

* — locțiitor. — *Nota Trad.*

determine pe muncitorii din Lancashire de sud să înceapă o insurecție care a izbucnit la începutul lunii august la Stalybridge și Ashton, 10.000 de muncitori au pornit la 9 august spre Manchester, în cap cu cartistul *Richard Pilling*, „pentru a trata cu fabricanții la bursa din Manchester și pentru a vedea cum se prezintă piața de acolo”. La intrarea în oraș ei au fost întâmpinați de Daniel Maude, Esquire, împreună cu grosul vajnicelor trupe de poliție, un detașament de cavalerie și o companie de pușcași. Toate aceste măsuri au fost luate însă numai de formă, fiindcă era în interesul fabricanților și al liberalilor ca insurecția să se întindă și să obțină prin forță abrogarea legilor cerealelor. Daniel Maude, Esq., care era întru totul de acord cu colegii săi în această privință, a început să trateze cu muncitorii și i-a lăsat să intre în oraș, cu condiția să „nu tulbure ordinea” și să urmeze o anumită rută. El știa prea bine că insurgenții nu vor respecta această condiție și nici nu dorea acest lucru; cu puțin efort ar fi putut să înăbușe în fașă această insurecție pusă la cale, dar în cazul acesta nu ar fi servit interesele amicilor săi care urmăreau abrogarea legilor cerealelor, ci interesele d-lui *Peel*; el a dat deci ordin armatei să se retragă și a permis muncitorilor să intre în oraș, iar aceștia au determinat de îndată încetarea lucrului în toate fabricile orașului. Când însă insurecția a luat un caracter net *împotriva* burgheziei liberale, ignorând ca desăvârșire „blestematele legi ale cerealelor”, Daniel Maude, Esq., și-a reluat din nou rolul de judecător, a ordonat arestarea pe capete a muncitorilor și aruncarea lor fără milă în închisoare pentru „violarea ordinii publice”. În felul acesta, mai întâi a pus la cale violarea ordinii publice, iar apoi i-a pedepsit pe muncitori pentru aceasta. O altă trăsătură caracteristică din cariera acestui Solomon din Manchester este următoarea: de când au mâncat de câteva ori bătaie în public, membrii Ligii împotriva legilor cerealelor țin la Manchester întruniri secrete, la care pot lua parte numai persoanele care au bilet de intrare. Hotărârile și petițiile întocmite de aceste adunări sînt însă prezentate marelui public ca hotărîri luate în adunări publice, ca manifestări ale „opinie publice” din Manchester. Pentru a pune capăt acestei fanfaronade mincinoase a fabricanților liberali, trei sau patru cartiști, între care și bunul meu prieten *James Leach*, și-au procurat bilete și s-au dus la una dintre aceste întruniri. Când d-l *Cobden* s-a ridicat pentru a lua cuvîntul, *James Leach* i-a pus președintelui întrebarea dacă aceasta este o întrunire publică. În loc să răs-

pundă, președintele a chemat poliția și a dispus arestarea lui Leach ! Un al doilea, apoi un al treilea și un al patrulea car-tist au repetat aceeași întrebare ; ei au fost ridicăți pe rînd de „sticleții” (polițiștii) masați la ușă și apoi expediați la primă-rie. În dimineața următoare au compărut în fața lui Daniel Maude, Esq., care era înformat asupra tuturor celor întim-plate. Ei au fost învinuiți că au tulburat o întrunire și, fără a fi lăsați să spună aproape nici o vorbă, au trebuit să asculte un discurs solemn al lui Daniel Maude, Esq., în care acesta le spunea că îi cunoaște, că sînt niște vagabonzi politici care nu au altă treabă decît să facă scandal la toate întrunirile, să tulbure liniștea oamenilor serioși și cumsecade și că această stare de lucruri trebuie să înceteze. Pentru aceasta, el, Daniel Maude, Esq., știind bine că nu le poate aplica o pedeapsă, îi condamnă de data aceasta numai la plata cheltuielilor de judecată.

În fața acestui *Daniel Maude*, Esquire, ale cărui virtuți burgheze le-am descris mai sus, au fost tîrîți muncitorii recal-citrânți ai lui *Pauling & Henfrey*. Au fost însă destul de prevăzători să ia cu ei un avocat. Cel dintîi a compărut muncitorul nou venit din Staffordshire care a refuzat să mai lucreze acolo unde alții încetaseră lucrul pentru a-și apăra interesele. D-nii Pauling & Henfrey aveau în mișă un contract * semnat de muncitorii din Staffordshire, pe care l-au prezentat judecătorului de pace. Apărătorul muncitorilor a obiectat că această convenție a fost semnată într-o duminică și că deci nu este valabilă. Daniel Maude, Esq., a recunoscut cu multă demnitate că „tranzacțiile comerciale” încheiate duminica sînt într-adevăr nevalabile, dar că el nu poate crede că d-nii Pauling & Henfrey consideră acest act o „tranzacție comercială” ! În concluzie, i-a pus în vedere bietului muncitor, fără a-l mai întreba dacă el „consideră” documentul ca o „tranzacție comercială” sau nu, că va trebui sau să continue să muncească, sau să petreacă trei luni la moara de călcat. — O, tu, Solomon din Manchester ! — După ce acest caz a fost rezolvat, d-nii Pauling & Henfrey l-au adus pe cel de-al

* Acest contract conținea următoarele : Muncitorul se obligă să lucreze șase luni pentru Pauling & Henfrey și să se mulțumească cu salariul pe care aceștia i-l vor da ; în schimb, Pauling & Henfrey nu sînt obligați să-l țină în serviciul lor timp de șase luni, ci au dreptul să-l concedieze în orice clipă cu un preaviz de o săptămîină ; Pauling & Henfrey avansează cheltuielile de drum de la Staffordshire la Manchester, recuperîndu-le însă din salariul fiecăruia prin rețineri săptămînale de 2 șilingi (20 groșeni de argint) ! Cum vă place acest admirabil contract ?

doilea acuzat. Îl chema *Salmon* și era unul dintre vechii lucrători ai firmei, care încetaseră lucrul. Era acuzat că a intimidat pe muncitorii nou veniți pentru a-i determina și pe ei să înceteze lucrul. Martorul — unul dintre aceștia din urmă — a declarat că *Salmon* l-a luat de braț și i-a vorbit. *Daniel Maude, Esq.*, l-a întrebat dacă acuzatul l-a amenințat cumva sau dacă l-a bătut. — Nu ! a declarat martorul. *Daniel Maude, Esq.*, bucuros că s-a ivit prilejul să-și arate nepărtinirea, după ce cu puțin înainte își îndeplinise datoria față de burghezie, a declarat că acuzatului nu i se poate imputa nimic. Acesta are tot dreptul să se plimbe pe o șosea publică și să vorbească cu alți oameni atîta timp cît nu face uz de cuvinte sau acțiuni de intimidare. În consecință, l-a achitat. Însă d-nii *Pauling & Henfrey* au avut cel puțin plăcerea ca, în schimbul cheltuielilor de judecată, să știe că *Salmon* a petrecut o noapte în închisoare, ceea ce era totuși ceva. De altfel nici bucuria lui *Salmon* nu a fost de lungă durată, căci, după ce fusese eliberat joi 31 octombrie, a fost adus din nou, marți 5 noiembrie, în fața lui *Daniel Maude, Esq.*, sub învinuirea că i-ar fi atacat în stradă pe d-nii *Pauling & Henfrey*. În aceeași joi în care a fost achitat *Salmon* au sosit la Manchester cîțiva scoțieni care fuseseră ademeniți acolo cu tot felul de minciuni cum că conflictul s-ar fi aplanat și că *Pauling & Henfrey* nu găsesc în regiune destui muncitori pentru a face față comenzilor lor importante. Vineri au venit la aceștia mai mulți tîmplari scoțieni care lucrau de mai mult timp la Manchester ca să le explice compatrioților lor cauzele care au dus la încetarea lucrului. Tovarășii lor de breaslă s-au adunat în mare număr, aproape 400, în jurul hanului în care trăseseră scoțienii. Aceștia erau însă ținuți acolo ca niște prizonieri și în fața ușii stătea de gardă un maistru. După cîțiva timp sosită d-nii *Pauling & Henfrey* pentru a-i conduce personal la locul de muncă pe noii lor muncitori. Cînd convoiul ieși pe poartă, cei de afară s-au adresat scoțienilor, căutînd să-i convingă să nu calce regulile de breaslă din Manchester și să nu-și facă de rușine compatrioții. Doi dintre scoțieni au rămas într-adevăr puțin în urmă, dar d-l *Pauling* a fugit el însuși după ei ca să-i silească să meargă înainte. Mulțimea a rămas liniștită, a împiedicat numai convoiul să înainteze prea repede și a sfătuit pe oameni să nu se amestece în treburile altora, să se întoarcă acasă etc. ; în cele din urmă d-l *Henfrey* s-a supărat ; a recunoscut în mulțime pe mai mulți dintre vechii săi muncitori, printre care și pe *Salmon*. Pentru a pune capăt acestei

situații, l-a înșfăcat pe Salmon de un braț, iar d-l Pauling de celălalt, și amîndoi au chemat poliția, răcnind din răspuțeri. Comisarul sosit la fața locului a întreat ce învinuire i se aduce omului, ceea ce i-a pus pe cei doi asociați într-o mare încurcătură; „îl cunoaștem pe omul acesta!” au spus ei apoi. „Foarte bine! — a exclamat comisarul — asta ajunge, putem deci să-i dăm drumul deocamdată!” D-nii Pauling & Henfrey, siliți să formuleze o acuzație precisă împotriva lui Salmon, s-au gîndit mai multe zile, pînă ce, urmînd sfatul avocatului lor, au înaintat plîngeră de mai sus. După audierea tuturor martorilor acuzării, în apărarea acuzatului s-a ridicat dintr-o dată *W. P. Roberts*, „mandatarul general al minerilor”, spaima tuturor judecătorilor de pace, și a întreat dacă mai este cazul să aducă și pe martorii săi, ținînd seama că lui Salmon nu i s-a putut aduce nici o învinuire. Daniel Maude, Esq., a cerut să fie audiați și martorii apărării, care au confirmat că acuzatul a avut o atitudine liniștită pînă cînd d-l Henfrey l-a apucat de braț. După ce s-au terminat depozițiile pro și contra, Daniel Maude, Esq., a declarat că va pronunța verdictul sîmbătă. Prezența mandatarului general, Roberts, l-a determinat, fără doar și poate, pe Maude să se gîndească de două ori înainte de a vorbi o dată.

În ziua de sîmbătă, Pauling & Henfrey au introdus, pe lingă plîngerile de pînă atunci, o nouă acțiune *penală* împotriva a trei dintre vechii lor muncitori, *Salmon, Scott și Mellor*, pe care îi învinuiau de complot și încercare de intimidare. Cu aceasta ei intenționau să dea trade-unionurilor o lovitură de moarte și, pentru a se pune în gardă împotriva temutului Roberts, au adus de la Londra pe d-l *Monk*, un jurist de vază. D-l Monk a adus mai întii ca martor pe unul dintre scoțienii de curînd angajați, *Gibson*, care depusese și marțea trecută ca martor împotriva lui Salmon. El declară că vineri 1 noiembrie, cînd el și tovarășii săi au ieșit din han, au fost înconjurați de o mulțime de oameni, au fost împinși și trași în toate părțile, și că cei trei acuzați se aflau și ei în mulțime. Atunci Roberts a început să-l interogheze pe martor, confruntîndu-l cu un alt muncitor și întrebîndu-l dacă el, *Gibson*, nu i-a spus aseară acestui muncitor că marțea trecută, cînd a fost audiat, *nu a știut că a fost audiat sub pres-tare de jurămint* și că, în general, nu a știut ce are de făcut și de spus la judecătorie. *Gibson* a răspuns că nu-l cunoaște pe acest om, că a fost, ce-i drept, aseară împreună cu doi oameni, dar, deoarece a fost întuneric, nu poate spune dacă

omul din fața lui este sau nu unul dintre ei ; *dar că este posibil să fi spus ceva de acest fel*, întrucît formula de jurămint din Scoția diferă de cea din Anglia, exact însă nu-și poate aminti. Aici a intervenit d-l Monk, susținînd că d-l Roberts nu are dreptul să pună asemenea întrebări ; d-l Roberts a răspunsat că asemenea intervenții sînt explicabile cînd ai de apărut o cauză nedreaptă, dar că el are dreptul să întrebe ce vrea : nu numai unde s-a născut martorul, dar și unde a petrecut fiecare zi de atunci și pînă astăzi și ce a mîncat în fiecare zi. Daniel Maude, Esq., a confirmat acest drept al d-lui Roberts, dîndu-i numai sfatul părintesc să nu se abată prea mult de la subiect. După ce, la întrebarea d-lui Roberts, martorul a mai arătat că a început să lucreze efectiv pentru Pauling & Henfrey abia o zi după incidentul care formează obiectul acuzării, deci la 2 noiembrie, d-l Roberts a declarat că nu mai are nevoie de el. Apoi a urmat ca martor însuși d-l Henfrey, care a făcut în legătură cu incidentul aceeași declarație ca și Gibson. Atunci d-l Roberts l-a întrebat : nu cumva încercați să obțineți un avantaj neloial față de concurenții d-v. ? D-l Monk a protestat din nou împotriva unei asemenea întrebări. Bine, a spus Roberts, voi formula mai limpede întrebarea mea : știți, d-le Henfrey, că orele de lucru ale dulgherilor din Manchester sînt stabilite pe baza anumitor reguli ?

D-l Henfrey : Eu nu am nimic de-a face cu aceste reguli ; am dreptul să-mi fac regulile mele proprii.

D-l Roberts : Foarte just. Puteți oare afirma sub prestație de jurămint, d-le Henfrey, că nu pretindeți de la muncitorii dv. să muncească mai multe ore decît pretind ceilalți antreprenori de construcții și maiștri dulgheri ?

D-l Henfrey : Ba da !

D-l Roberts : Cîte ore aproximativ ?

D-l Henfrey n-a știut exact ; și-a scos însă un carnet din buzunar pentru a calcula.

Daniel Maude, Esq. : Nu este nevoie să faceți calcule exacte ; e suficient să ne spuneți numai cu aproximație.

D-l Henfrey : Să zicem aproximativ 1 oră dimineața și 1 oră seara, timp de 6 săptămîni înaintea perioadei în care în mod obișnuit se aprind luminile și tot atîtea ore timp de șase săptămîni din ziua în care în mod obișnuit nu se mai aprind luminile.

Daniel Maude, Esq. : Prin urmare 72 de ore înainte de aprinderea luminilor și 72 de ore după aprinderea lor, adică

144 de ore în 12 săptămîni, pe care fiecare dintre muncitorii dv. este obligat să le lucreze în plus. Nu este așa ?

D-l Henfrey : Ba da, așa e.

Această declarație a fost primită de public cu semne vădite de nemulțumire. D-l Monk i-a aruncat o privire furioasă d-lui Henfrey, d-l Henfrey s-a uitat încurcat la juristul său, iar d-l Pauling l-a tras pe d-l Henfrey de mîneacă ; era însă prea tîrziu. Daniel Maude, Esq., care și-a dat seama că și de data aceasta va trebui să facă pe nepărtinitorul, căci auzise declarația și din cauza lui devenise publică.

După ce au mai fost audiați doi martori fără însemnătate, d-l Monk a declarat că o dată cu aceasta socotește încheiată procedura în ceea ce privește dovezile împotriva acuzaților.

După aceasta Daniel Maude, Esq., arată că reclamantul nu are motive întemeiate pentru a înainta o acțiune penală împotriva inculpaților, întrucît nu a putut dovedi că scoțienii amenințați au fost în serviciul firmei Pauling & Henfrey înainte de întii noiembrie, întrucît nu s-a făcut dovada existenței unui contract sau a unei angajări a acestor oameni înaintea datei de două noiembrie, în timp ce denunțul a fost depus la *întii* noiembrie ; deci la această dată oamenii nu erau încă în serviciul firmei Pauling & Henfrey. Așa că inculpații au fost în drept să-i împiedice pe aceștia, prin orice metode legale, să intre în serviciul firmei Pauling & Henfrey. D-l Monk a obiectat că inculpații contau ca angajați din momentul în care au părăsit Scoția și s-au îmbarcat pe vapor. Daniel Maude, Esq., a intervenit spunînd că s-a vorbit în adevăr despre un asemenea contract, dar că acest document nu a fost prezentat. D-l Monk a răspuns că acest document s-ar afla în Scoția și l-a rugat pe d-l Maude să amîne judecata pînă ce acesta va putea fi produs. Aici a intervenit d-l Roberts, spunînd că o astfel de procedură i se pare cu totul nouă. Cu toate că reclamantul a declarat o dată că socotește încheiată procedura în ceea ce privește dovezile, el cere totuși amînarea procesului pentru a aduce noi probe. El insistă ca procesul să fie continuat. Daniel Maude, Esq., a hotărît că ambele cereri sînt neîntemeiate, deoarece acuzarea nu este motivată și, în consecință, acuzații au fost puși în libertate.

Între timp nici muncitorii nu au stat cu mîinile în sîn. Ei au ținut săptămîină de săptămîină întruniri în sala dulgherilor sau la clubul socialiștilor, au cerut subvenții diferitelor trade-unionuri, subvenții care le-au și fost date cu prisosință, au adus fără încetare pretutindeni la cunoștință comportarea d-lor

Pauling & Henfrey, trimițând în cele din urmă delegați în toate părțile pentru a face cunoscut tovarășilor lor de breaslă, peste tot unde Pauling & Henfrey încercau să recruteze muncitori, motivele acestor recrutări și pentru a-i împiedica în felul acesta să intre în serviciul acestei firme. Numai câteva săptămâni după încetarea lucrului, șapte delegați erau pe drum, și în toate colțurile orașelor mari din țară puteai vedea afișe care preveneau pe dulgherii fără lucru să nu intre în serviciul firmei Pauling & Henfrey. La 9 noiembrie cîțiva dintre acești delegați, reîntorși între timp, au dat raportul asupra felului cum și-au îndeplinit misiunea. Unul dintre ei, un anume *Johnson*, care fusese în Scoția, a povestit cum a angajat emisarul d-lor Pauling & Henfrey 30 de muncitori la Edinburgh ; cînd aceștia au aflat însă de la dînsul care este adevărata stare de lucruri, au declarat că preferă să moară de foame decît să plece la Manchester în asemenea împrejurări. Un alt delegat fusese la Liverpool și urmărise vapoarele care soseau ; cum nu debarcase însă nimeni, nu a avut ce face acolo. Un al treilea, care călătorise prin Cheshire, a raportat că peste tot pe unde a fost n-a mai avut nimic de făcut, întrucît „Northern Star”, ziarul muncitoresc, îi informase pe muncitorii din întreaga regiune asupra adevăratei stări de lucruri, așa că oamenilor le-a trecut pofta să plece la Manchester. Ba mai mult : în orașul Macclesfield, dulgherii și strînseseră prin subscripție o sumă pentru ajutorarea greviștilor, promițînd să adauge la caz de nevoie un șiling în plus de cap de om. În alte localități el îndemnase pe tovarășii de breaslă să inițieze și ei o asemenea acțiune pentru strîngerea de ajutoare pentru greviști.

Pentru a da încă o dată prilej d-lor Pauling & Henfrey să ajungă la o înțelegere cu ei, toți muncitorii care lucrau în ramura construcției s-au adunat luni 18 noiembrie în sala dulgherilor, au numit o delegație care urma să înainteze acestor domni un memoriu, iar apoi au pornit să demonstreze cu steaguri și embleme spre birourile lui Pauling & Henfrey. În capul coloanei mergea delegația ; aceasta era urmată de comitetul de grevă, după care veneau dulgherii, cărămidarii, salahorii, zidarii, lemnarii, geamgiii, tencuitorii, vopsitorii, un grup de muzicanți, pietrarii, tîmplarii de mobilă. Manifestanții trecură prin fața hotelului la care trăsese mandatarul lor general, Roberts, pe care îl salutară cu urale puternice. Ajunși în fața biroului d-lor Pauling & Henfrey, delegația se opri, iar mulțimea merse înainte, pentru a ține o întrunire publică

în parcul Steverson. Membrii delegației au fost întâmpinați de poliție, care le-a cerut numele și adresele înainte de a le permite să meargă mai departe. Când au intrat în birou, asociații firmei, d-nii *Sharps & Pauling*, le-au declarat că nu vor primi nici un memoriu scris din partea unei mase adunate numai cu scopul de a-i intimida. Delegația negă că ar urmări acest scop, arătând că demonstranții nici nu s-au oprit măcar, ci au mers mai departe. În timp ce aceștia, în număr de 5.000 de oameni, și-au continuat drumul, delegații au fost în cele din urmă primiți și introduși într-o cameră unde erau de față șeful poliției, un ofițer și trei reporteri de ziare. D-l *Sharps*, asociatul firmei *Pauling & Henfrey*, care se instalase în fotoliul prezidențial, le puse membrilor delegației în vedere să fie atenți la ceea ce vor spune, întrucît totul va fi consemnat într-un proces-verbal și va putea fi folosit la nevoie împotriva lor în fața instanțelor judecătorești. Apoi delegații au fost întrebați ce reclamații au etc. ; li s-a spus că firma vrea să dea oamenilor de lucru după regulile în vigoare la Manchester. Delegația a întrebat dacă oamenii aduși din Staffordshire și Scoția lucrează după regulile stabilite de breasla din Manchester. Nu ! — a fost răspunsul — cu aceștia avem o convenție specială. — Prin urmare, vreți ca oamenii d-v. să capete din nou de lucru, și aceasta în condițiile obișnuite ? — Noi nu tratăm, cu nici o delegație. Să vină oamenii și vor afla în ce condiții vrem să le dăm de lucru. — D-l *Sharps* adăugă că toate firmele la care este cointeresat s-au purtat întotdeauna bine cu muncitorii și le-au plătit cele mai mari salarii. Delegația răspunde că, dacă, după cum a înțeles, el este asociatul firmei *Pauling, Henfrey & Co.*, această firmă s-a opus totuși cu înverșunare celor mai vitale interese ale muncitorilor. Un cărămidar, membru al delegației, a fost întrebat ce anume plîngeri formulează muncitorii din breasla lui. — Chiar în momentul de față nu ne plîngem de nimic, dar am avut destule necazuri ! * — Ați avut destule, hai ? replică rînjind d-l *Pauling* și profită de ocazie pentru a ține un lung discurs despre trade-unionuri, încetarea lucrului etc., arătînd în ce hal de mizerie aduc acestea pe muncitori, la care un membru al delegației a ripostat că ei nu sînt de loc dispuși să accepte să li se răpească un drept după altul și să lucreze, de exemplu cum li se cere acum, 144 de ore pe an fără plată. — D-l *Sharps* arată că ar trebui să calculeze și pierderile pe care partici-

* Vezi mai sus lupta singeroasă de la cărămidăria *Pauling & Henfrey* [pag. 620 ; vezi și pag. 464—466].

panții la demonstrație le suferă prin faptul că nu lucrează în ziua respectivă, ca și cheltuielile cauzate de grevă, salariile pierdute de greviști etc. — Un membru al delegației îi răspunse : aceasta nu ne privește decît pe noi și nu vă vom cere nici un singur ban din punga dv. în acest scop. — După aceasta delegația s-a retras și a raportat muncitorilor adunați în sala dulgherilor asupra întrevederii avute ; cu acest prilej s-a aflat că nu numai toți muncitorii din împrejurimi care lucrau pentru Pauling & Henfrey (care nu erau dulgheri și deci nu încetaseră lucrul) veniseră să participe la demonstrație, ci că chiar dintre scoțienii proaspăt veniți mulți încetaseră lucrul în dimineața acelei zile. Un vopsitor semnală apoi că Pauling & Henfrey pusese și breslei lor aceleași condiții neechitabile ca și dulgherilor, dar că și ei sînt hotărîți să opună rezistență. În concluzie se hotărî ca, pentru a simplifica lucrurile și a scurta durata luptei, toți muncitorii din construcții aflați în serviciul firmei Pauling & Henfrey să înceteze lucrul. Așa s-a și făcut. Sîmbăta următoare încetară lucrul vopsitorii, iar luni geamgiii, în așa fel încît, numai după cîteva zile, la noul teatru, a cărui construcție fusese luată în antrepriză de Pauling & Henfrey, din 200 de lucrători s-au prezentat la lucru numai doi zidari și patru salahori. Mai mulți dintre noii veniți încetară și ei lucrul.

Pauling, Henfrey & Co. spumegau de furie. Cînd alți trei muncitori nou veniți au încetat lucrul, ei au fost tîrîți vineri 22 noiembrie în fața lui Daniel Maude, Esq. Eșecurile anterioare nu-i învățaseră minte. Primul acuzat, un anume *Read*, era învinuit de nerespectarea contractului ; a fost prezentat un contract semnat de acuzat la Derby. Roberts, care era din nou la postul său, obiectă de îndată că între contract și acuzare nu există nici cea mai mică legătură, fiind vorba despre două chestiuni complet diferite. Daniel Maude, Esq., recunoscu pe dată acest lucru, de vreme ce mult temutul Roberts ridicase problema, dar îi trebui mult timp pînă ce reuși să-l facă și pe apărătorul părții adverse s-o înțeleagă. Pînă la urmă acesta ceru voie să modifice actul de acuzare și, după cîtva timp, reveni cu un nou act de acuzare, care era și mai prost formulat decît primul. Cînd văzu că nici de data aceasta manevra n-a reușit, ceru o nouă amîinare, și Daniel Maude, Esq., îi lăsă timp de gîndire pînă vineri 30 noiembrie, deci o săptămîină întregă. Dacă la data aceea a ieșit basma curată sau nu, nu pot ști, fiindcă din colecția de ziare îmi lipsește tocmai numărul care trebuie să fi conținut hotărîrea judecă-

torească. Între timp Roberts trecu la ofensivă și ceru să fie citați în fața judecătorului mai mulți muncitori dintre cei de curînd angajați, precum și un maestru de la Pauling & Henfrey, pentru vina de a fi pătruns în casa unuia dintre greviști și de a fi maltratată pe soția acestuia; în alte două cazuri cîțiva muncitori greviști fuseseră atacați. Daniel Maude, Esq., s-a văzut nevoit, spre marelui său regret, să condamne pe toți acuzații, dar el îi trată, pe cît posibil, cu menajamente, condamnîndu-i numai la depunerea unei cauțiuni ca garanție pentru bună purtare pe viitor.

În sfîrșit, în ultimele zile ale lunii decembrie, d-nii Pauling, Henfrey & Co. reușiră să obțină condamnarea a doi dintre adversarii lor care maltrataseră și ei, la rîndul lor, pe unul dintre muncitorii aflați în serviciul firmei. De data aceasta instanțele judecătorești nu au mai fost atît de blinde. Fără prea multe forme ei au fost condamnați la o lună închisoare și la depunerea unei cauțiuni ca garanție pentru bună purtare ulterioară.

De atunci veștile cu privire la grevă au devenit tot mai rare. La 18 ianuarie greva mai era încă în toi. Relatări ulterioare n-am mai găsit. Probabil că s-a terminat ca majoritatea celorlalte greve; cu timpul Pauling, Henfrey & Co. își vor fi recrutat un număr suficient de muncitori din regiuni mai îndepărtate și dintre transfugii din rîndul adversarilor lor, iar masa adversarilor își va fi găsit — după o grevă de mai lungă sau mai scurtă durată și mizeria care o întovărășește, avînd însă conștiința că nu au cedat și că prin rezistența lor au menținut salariul tovarășilor lor la același nivel — o posibilitate de existență în altă parte. În ceea ce privește punctele litigioase, Pauling, Henfrey & Co. vor fi ajuns la concluzia că nu-și pot impune pe de-a-ntregul punctul de vedere, întrucît și pentru ei greva a fost legată de mari pierderi, iar ceilalți antreprenori nu se vor mai gîndi, după o luptă atît de aprigă, să modifice prea curînd regulile tradiționale ale breslei dulgherilor.

Bruxelles

F. Engels

„Das Westphälische Dampfboot“,
Bielefeld, 1846, numărul din ianuarie, pag. 17—21,
numărul din februarie, pag. 61—67

[Friedrich Engels]

Un fragment al lui Fourier despre comerț ¹⁷⁴

[Introducere și încheiere]

Treptat germanii au început să trivializeze și mișcarea comunistă. Fiind, ca întotdeauna, și aici ultimii și cei mai inactivi, ei își închipuie că pot acoperi impasibilitatea lor prin disprețul față de înaintașii lor și prin flecăreala filozofică. De îndată ce a apărut comunismul în Germania, el a fost acaparat de o întreagă armată de capete speculative, care și-au închipuit că au făcut cine știe ce lucru mare dacă au transpus teze, care în Franța și Anglia s-au banalizat de acum, în limbajul logicii hegeliene, servind această nouă înțelepciune ca ceva ce n-a mai existat, ca „adevărata teorie germană”, pentru a ponegi apoi în lege „practica proastă” și sistemele sociale „ridicole” ale englezilor și francezilor mărginiți. Această teorie germană, oricând gata la îndemână, care a avut nespusa fericire să-i treacă puțin pe dinaintea nasului Filozofia istoriei a lui Hegel și să fie încadrată de vreun profesor berlinez rigid în schema categoriilor veșnice, și care apoi a rășfoit, poate, pe Feuerbach, câteva lucrări germane comuniste și lucrarea d-lui Stein tratind despre socialismul francez, — această teorie germană, de cea mai proastă speță, a ajustat fără nici o dificultate după d-l Stein socialismul și comunismul francez, atribuindu-i o poziție subordonată, „depășindu-l” și „înălțându-l” pe „treapta de dezvoltare mai ridicată” a „teoriei germane” oricând la îndemână. Firește că nici nu-i trece prin gând să cunoască cât de cât înseși lucrurile care trebuie înălțate, să arunce o privire asupra lucrărilor lui Fourier, Saint-Simon, Owen și asupra lucrărilor comuniștilor francezi; anemicele extrase ale d-lui Stein sînt cu totul îndestulătoare pentru a asigura strălucita victorie a teoriei germane asupra jalnicelor încercări ale străinătății.

Avînd în vedere această trufie ridicolă a teoriei germane nemuritoare, este absolut necesar să li se arate, în fine, ger-

manilor cît de mult datorează ei străinătății de cînd au început să se ocupe de probleme sociale. În tot acel noian de fraze pompoase proclamate în momentul de față în literatura germană drept principiile de bază ale adevăratului și purului comunism și socialism teoretic german, nu veți găsi nici o singură idee care să fi luat naștere și să se fi dezvoltat în Germania. Lucruri pe care francezii sau englezii le-au spus foarte bine, foarte clar și într-o limbă foarte frumoasă încă cu 10, 20, ba chiar cu 40 de ani în urmă, germanii le-au aflat în mod fragmentar abia de un an încoace și le-au dat o spioială hegeliană sau, în cel mai bun caz, le-au descoperit ulterior încă o dată și le-au publicat într-o formă mult mai proastă, mult mai abstractă, prezentîndu-le ca invenții cu totul noi. Nu fac excepție nici propriile mele lucrări. Specific germanilor este numai forma proastă, abstractă, neinteligibilă, necioplită, în care ei exprimă aceste idei. Și așa cum șade bine unor teoreticieni autentici, ei au considerat pînă acum că merită să fie relevat la francezi — pe englezi aproape că nici nu-i cunosc —, în afară de principiile *cele mai generale*, tocmai ceea ce era mai prost și mai abstract : schematizarea societății viitoare, *sistemele sociale*. Partea cea mai bună, *critica societății existente*, adevărata bază și principala sarcină a oricărei cercetări a problemelor sociale, ei au lăsat-o frumusețea deoparte, fără a mai vorbi de faptul că acești teoreticieni înțelepți îl tratează cu dispreț pe singurul german care a realizat *într-adevăr* ceva, anume pe *Weitling*, sau nici nu pomenesc măcar de el.

Vreau să le prezint acestor domni înțelepți un scurt capitol din Fourier care să le servească drept exemplu. E drept că Fourier n-a pornit de la teoria hegeliană și de aceea n-a putut ajunge, din păcate, la cunoașterea adevărului absolut și nici măcar la socialismul absolut ; e drept că din cauza acestei lipse Fourier a mers pe o cale greșită și a pus în locul metodei absolute metoda seriilor, ajungînd la construcții ca transformarea mării în limonadă, les couronnes boréale et australe, antileul ¹⁷⁵ și împerecherea planetelor. Dar chiar în acest caz prefer totuși să cred împreună cu voiosul Fourier în toate aceste povești decît să cred în împărăția absolută a spiritelor, unde nu există limonadă, sau în identitatea dintre existență și nonexistență și în împerecherea categoriilor veșnice. Aberațiile franceze cel puțin sînt spirituale, în timp ce aberațiile germane sînt sumbre și melancolice. Pe de altă parte, Fourier a criticat cu o asemenea ascuțime, într-un mod

atît de spiritual și cu atîta humor relațiile sociale existente, încît îi ierți cu dragă inimă fanteziile sale cosmologice, care se bazează și ele pe o concepție genială 'despre lume.

Fragmentul pe care îl reproduc aici a fost găsit printre lucrările postume ale lui Fourier și a apărut în primul număr al revistei „La Phalange” *, scoasă de fourieriști la începutul anului 1845. Am lăsat de o parte tot ceea ce se referă la sistemul pozitiv al lui Fourier și alte lucruri care nu prezintă interes; în genere am procedat cu o libertate care era absolut necesară pentru ca lucrările socialiștilor din străinătate, scrise în vederea unor anumite scopuri, să fie accesibile unui public care este străin de aceste scopuri. Acest fragment nu este nici pe departe lucrul cel mai genial pe care l-a scris Fourier, după cum nu este nici cel mai bun din cele scrise de el despre comerț, și totuși nici un socialist sau comunist german, cu excepția lui Weitling, nu a scris ceva care să se poată compara cît de cît cu acest concept.

Pentru a scuti publicul german de osteneala de a citi revista „La Phalange”, țin să menționez că această revistă este o simplă speculație bănească a fourieriștilor și că manuscrisele lui Fourier pe care ea le publică au o valoare foarte egală. D-nii fourieriști care scot această revistă au devenit niște teoreticieni emfatici germanizați, care au înlocuit humorul, cu care maestrul lor a demascat societatea burgheză, printr-o sfîntă, temeinică și gravă erudiție teoretică. fapt pentru care ei au fost, pe bună dreptate, persiflați în Franța și prețuiți în Germania. Felul în care au descris ei în primul număr al revistei „La Phalange” triumfurile închipuite ale fourierismului ar putea să-l entuziasmeze pe un profesor al metodei absolute.

Încep prezentarea mea cu o teză care a apărut și în „Théorie des quatre mouvements” **. Tot acolo au apărut și multe pasaje din fragmentul de față, din care voi da însă numai ceea ce este absolut necesar ¹⁷⁶.

.....

Așa scrie Fourier. Continuarea acestui articol în numărul al doilea al revistei „La Phalange” conține trei capitole des-

* „La Phalange”. Revue de la science sociale, XIV^e année, 1^{re} Série in 8°, Paris, aux bureaux de la Phalange, 1845. — Publication des Manuscrits de Fourier: „Section ébauchée des trois unités externes” („Falanga”. Revista științelor sociale, anul al XIV-lea, seria I, in 8°, Paris, editura „Falangei”, 1845. Publicarea manuscriselor lui Fourier: „Conceptul secțiunii despre cele trei unități exterioare”), ianuarie-februarie, pag. 1—42.

** „Teoria celor patru mișcări”. — *Nota Trad.*

pre agiotaj, achiziționare masivă (accaparement) și parazitism, care au apărut însă în cea mai mare parte în „quatre mouvements”. În parte pentru acest motiv, în parte pentru că fragmentul de mai sus corespunde întru totul scopului meu, mă opresc aici.

D-nii savanți germani care navighează cu atîta zel pe „sălbatica mare” a teoriilor nesfirșite*, căutînd cu orice preț să pescuiască „*principiul*” „socialismului”, îl pot lua drept exemplu pe Fourier, acest *commis marchand*** . Fourier n-a fost filozof, el nutrea o puternică ură împotriva filozofiei și a persiflat-o cumplit în lucrările sale, cu care ocazie a spus o sumedenie de lucruri căroro d-nii noștri „filozofi” germani „ai socialismului” ar face bine să acorde o mai mare atenție. Ei îmi vor obiecta, firește, că și Fourier a fost „abstract”, că n-a avut nevoie de Hegel ca să construiască cu seriile sale pe Dumnezeu și lumea, dar aceasta nu le va folosi la nimic. Ideile bizare, dar geniale ale lui Fourier nu scuză așa-zisele expuneri plicticoase ale teoriei seci germane. Fourier își construiește viitorul pe baza justei cunoașteri a trecutului și a prezentului; teoria germană aranjează mai întîi după plac istoria trecută și poruncește apoi și viitorului încotro să se îndrepte. Comparați, de pildă, epocile dezvoltării sociale la Fourier (sălbăticia, patriarhatul, barbaria și civilizația) și caracterizarea lor cu ideea absolută hegeliană, care își croiește cu greu drum prin labirintul istoriei, ajungînd totuși cu toată existența celor patru imperii mondiale, să-și construiască, cu chiu cu vai, aparența unei trihotomii; despre construcțiile post-hegeliene nici nu face să vorbim. Căci dacă la Hegel construcția încă mai are un sens, deși unul răsturnat, la fabricanții de sisteme de după Hegel nu mai putem găsi nici un sens.

Într-adevăr, ar fi în sfîrșit timpul ca germanii să înceteze să mai facă atîta caz de profunzimea lor. Cu două-trei date anemice ei sînt în stare să demonstreze orice lucru, arătînd chiar și conexiunea acestuia cu istoria universală. Pe baza primului fapt întîlnit, pe care-l dețin din a treia mînă, despre care nici nu știu măcar dacă s-a petrecut așa și nu altfel, ei îți demonstrează că așa a *trebuie* să se petreacă și că nici nu putea să se petreacă într-alt fel. S-a pomenit oare ca în Germania să se scrie despre problemele sociale fără să se spună cîte ceva și despre Fourier și în așa fel încît profunzimea

* Joc de cuvinte: „grundlos” — care înseamnă atît „fără fund” cît și „neîntemeiat”, „nesfirșit”. — *Nota Trad.*

** — vînzător. — *Nota Trad.*

germană să nu se facă profund ridicolă? Iată, între alții, pe d-l Kaiser, căruia „minunata operă a lui L. Stein” i-a slujit pentru o lucrare de importanță istorică mondială, regretabil fiind numai faptul că toate datele pe care se întemeiază sint greșite. Cel puțin de douăzeci de ori, teoria germană i-a fixat lui Fourier „locul ce i se cuvine în dezvoltarea ideii absolute”, de fiecare dată alt loc, și de fiecare dată teoria germană se baza, în ce privește fondul problemei, pe d-l Stein sau pe alte asemenea izvoare dubioase. Și tocmai din această cauză este „socialismul absolut” german atît de îngrozitor de sărăcăcios. Puțină „umanitate”, cum i se spune în ultimul timp, puțină „realizare” a acestei umanități sau, mai bine zis, monstruoziități, cîte ceva despre proprietate așa cum o concepe Proudhon — din a treia sau a patra mînă —, cîteva suspinuri la adresa proletariatului, cîte ceva despre organizarea muncii, despre jalnicele asociații pentru îmbunătățirea situației claselor de jos, alături de o ignoranță fără margini în ceea ce privește economia politică și situația reală a societății — iată la ce se reduce acest „socialism”, care pe deasupra, datorită obiectivității sale în domeniul teoriei, datorită „calmului său absolut al ideii”, pierde și ultimul strop de sînge, ultima rămășiță de energie și forță. Și cu această frazeologie plicticoasă vor ei să revoluționeze Germania, să pună în mișcare proletariatul, să facă masele să gîndească și să acționeze?

Dacă docenții noștri germani — comuniști pe jumătate sau în întregime — s-ar fi ostenit să cunoască măcar cît de cît lucrările principale ale lui Fourier, pe care și le-ar fi putut procura tot atît de lesne ca oricare altă carte germană, ce comară de material pentru elaborare și pentru alte scopuri ar fi găsit ei! Ce sumedenie de idei noi — încă și astăzi noi pentru Germania — ar fi găsit ei acolo! Sărmanii de ei nu găsesc pînă în momentul de față nimic altceva de reproșat societății actuale decît situația proletariatului, și nici despre aceasta nu au prea multe de spus. Firește că situația proletariatului constituie punctul principal, dar se epuizează oare cu aceasta critica ce trebuie făcută societății de astăzi? Fourier, care, în afară de lucrările de mai tîrziu, aproape că nu s-a ocupat de acest punct, ne dă dovada că și fără acest punct poți constata că societatea actuală este cu totul improprie, că e suficient să faci critica burgheziei, și anume a raporturilor lăuntrice ale burgheziei, abstracție făcînd de poziția ei față de proletariet, ca să poți ajunge la ideea necesității unei reor-

ganizări a societății. În ceea ce privește această latură a criticii, Fourier n-a fost egalat pînă acum de nimeni. Fourier demască fără cruțare fățarnicia societății respectabile, contradicția dintre teoria și practica ei, plictiseala întregului ei fel de viață, persiflează filozofia ei, năzuința ei spre perfecționare de la perfectibilitate perfectibilizante * și spre auguste verité**, „morală” ei „pură”, uniformitatea instituțiilor ei sociale, comparînd cu acestea practicile ei, le doux commerce***, pe care îl critică în mod magistral, desfrînatele ei desfătări care nu-s desfătări, adulterul organizat care se practică în cadrul căsătoriei, confuzia ei generală. Toate acestea sînt aspecte ale societății existente despre care nici nu s-a vorbit încă în Germania. E drept că s-a vorbit pe ici, pe colo despre amorul liber, despre situația femeii, despre emanciparea ei, dar care au fost rezultatele? Cîteva fraze confuze, cîteva femei pedante, puțină isterie și multă văicăreală în legătură cu mizeria din sînul familiei germane, cu alte cuvinte s-a scremut muntele și a născut un șoarece!

Germanii ar trebui mai întii să cunoască cît de cît mișcarea socială — atît cea practică cît și cea literară — din străinătate. Această mișcare practică cuprinde întreaga istorie a Franței și a Angliei din ultimii 80 de ani, industria engleză, revoluția franceză, și numai după ce vor fi făcut din punct de vedere practic și literar tot atît cît au făcut vecinii lor, va fi oportun să pună asemenea întrebări inutile ca aceea cu privire la meritele mai mari sau mai mici ale diferitelor națiuni. Dar atunci nu se va mai găsi un public pentru asemenea discuții sofistice.

Pînă atunci, cel mai bun lucru pe care-l pot face germanii este să cunoască realizările străinătății. Toate cărțile publicate pînă acum în legătură cu acest subiect sînt fără excepție *proaste*, căci asemenea expuneri sumare pot aduce în cel mai bun caz o critică a lucrărilor, dar nu pot face cunoscute lucrările înseși. Acestea sînt în parte rare și nu pot fi găsite în Germania, în parte prea voluminoase, cuprinzînd pasaje care nu mai prezintă decît o însemnătate istorică și literară și nu pot interesa publicul german din anul 1845. Pentru a face accesibile aceste lucrări, al căror conținut prețios mai constituie o noutate pentru Germania, este necesar să se facă o se-

* — perfecțiunea perfectibilității susceptibile de perfecționare. — *Nota Trad.*

** — augustul adevăr. — *Nota Trad.*

*** — drăguțul de comerț. — *Nota Trad.*

lecție și o prelucrare a lor, așa cum procedează francezii — care și în această privință sînt cu mult mai practici decît noi — cu toate materialele care le parvin din străinătate. În curînd va începe publicarea unor asemenea prelucrări a celor mai importante lucrări din literatura socialistă din străinătate. Mai mulți comuniști germani, printre care se află mințile cele mai luminate ale mișcării, care ar putea scrie tot atît de bine lucrări proprii, s-au unit în acest scop, și sperăm că erudiții teoreticieni germani se vor convinge că toată erudiția lor nu este de loc nouă, că ea a fost de mult discutată pro și contra bincolo de Rin și de canalul Mîneicii. Abia cînd vor fi văzut ce s-a făcut *înaintea* lor, vor avea ocazia să arate ce pot face ei.

F. Engels

Scris din aprilie pînă la
mijlocul lunii iulie 1845

„Deutsches Bürgerbuch für 1846“
(anul al II-lea), Mannheim, 1846,
pag. 1—4 și 52—56.

[Friedrich Engels]

Sărbătoarea națiunilor la Londra

(La aniversarea proclamării Republicii franceze,
22 septembrie 1792) ¹⁷⁷

„Ce ne privesc pe noi națiunile ? Ce ne privește Republica franceză ? Oare nu ne-am format de mult o idee despre națiuni, oare n-am atribuit fiecăreia locul ce i se cuvine — germanilor domeniul teoretic, francezilor cel politic și englezilor societatea civilă ? Și cu atât mai mult, ce ne privește pe noi Republica franceză ! De ce să sărbătorim ceva ce ține de o treaptă de dezvoltare de mult depășită și care s-a desființat ea însăși prin propriile ei consecințe ? Dacă vreți să ne relațiați ceva despre Anglia, vorbiți-ne mai bine despre cea mai nouă fază în care a intrat principiul socialist, spuneți-ne dacă socialismul unilateral englez continuă să nu-și dea seama cu cât se plasează mai jos în comparație cu înălțimea noastră principială și că nu poate pretinde să i se acorde decît o importanță de *moment*, de altfel și acesta depășit !”

Fii pe pace, Germanie dragă ! Națiunile și Revoluția franceză ne privesc foarte mult.

Fraternizarea națiunilor, care e proclamată acum pretutindeni de către partidul proletar extremist în opoziție cu vechiul egoism național primitiv și cu cosmopolitismul fățarnic privat-egoist al libertății comerțului, valorează mai mult decît toate teoriile germane despre „adevăratul socialism”.

Fraternizarea națiunilor sub steagul *democrației moderne*, care a izvorît din Revoluția franceză și s-a dezvoltat în comunismul francez și în cartismul englez, dovedește că masele și reprezentanții lor cunosc mai bine decît teoreticienii germani comandamentul ceasului de față.

„Dar nu este vorba despre aceasta ! Cine vorbește oare despre fraternizare, *care* etc., despre democrație, *care* etc. ? Vorbim despre fraternizarea națiunilor luată în sine, despre fraternizarea națiunilor *în general*, despre democrație *în*

general, despre democrație pur și simplu, despre democrație *ca atare*. L-ați uitat oare cu totul pe Hegel al vostru ?”

„Noi nu sîntem romani, noi fumăm tutun”¹⁷⁸. Noi nu vorbim despre mișcarea antinațională care se desfășoară în prezent în lume, noi vorbim despre desființarea națiunilor care se înfăptuiește în capul nostru prin mijlocirea gândirii pure, recurgînd la imaginație în lipsa unor fapte concrete. Noi nu vorbim despre democrația *reală*, îmbrățișată de toată Europa și care este o democrație cu totul specială, diferită de toate democrațiile anterioare ; noi vorbim despre cu totul altă democrație, despre o democrație care formează media între democrația elenă, romană, americană și franceză, într-un cuvînt despre *noțiunea* de democrație. Noi nu vorbim despre *lucruri* care aparțin secolului al XIX-lea și care sînt reprobabile și efemere, ci despre categorii veșnice, existente „încă înainte de a fi existat munții”. Într-un cuvînt, noi nu vorbim despre ceea ce se discută, ci despre cu totul altceva.

Pe scurt : dacă astăzi englezii și francezii și acei germani care participă la mișcarea practică și care nu sînt teoreticieni vorbesc despre democrație, despre fraternizarea națiunilor, nu trebuie nicidecum să înțelegem aceasta în sens pur politic. Asemenea fantezii le mai întîlnim cel mult la teoreticienii germani și la unii străini care nu contează. În realitate, aceste cuvinte au acum un sens social în care se dizolvă semnificația lor politică. Chiar și revoluția a fost cu totul altceva decît o luptă pentru cutare sau cutare formă de stat, așa cum adesea își închipuie unii în Germania. Faptul că cele mai multe insurecții din acea perioadă erau legate de foamete, însemnătaea pe care o are aprovizionarea capitalei și repartizarea proviziilor încă din 1789, prețurile maxime, legile împotriva stocării de alimente, lozinca de luptă a armatelor revoluționare : „Guerre aux palais, paix aux chaumières” * — atestatul Carmagnolei¹⁷⁹, conform căruia republicanul, pe lîngă du fer ** și du coeur ***, mai are nevoie și du pain ****, precum și alte sute de fapte evidente, dovedesc, chiar dacă problema nu este analizată mai amănunțit, cît de mult se deosebea democrația de atunci de o simplă organizare politică. De altminteri se știe că constituția din 1793¹⁸⁰ și teroarea au emanat de la partidul care

* — „Război palatelor, pace colibelor”. — *Nota Trad.*

** — spadă. — *Nota Trad.*

*** — inimă. — *Nota Trad.*

**** — pîne. — *Nota Trad.*

se sprijinea pe proletariatul răsculat, că prăbușirea lui Robespierre marchează victoria burgheziei asupra proletariatului și că, în ceea ce privește egalitatea, conjurația lui Babeuf a scos la iveală ultimele consecințe — în măsura în care ele erau posibile atunci — ale democrației de la 1793. Revoluția franceză a fost de la început pînă la sfîrșit o mișcare socială, orice democrație pur politică devenind ulterior o absurditate.

Democrație înseamnă astăzi comunism. O altă democrație poate exista numai în capetele unor vizionari teoretici care nu se sinchisesc de evenimentele reale, care consideră că nu oamenii și împrejurările dau naștere principiilor, dar că principiile se nasc de la sine. Democrația a devenit un principiu proletar, un principiu al masei. Chiar dacă masele nu au întotdeauna o idee clară despre această semnificație a democrației — singura justă —, dar pentru toți noțiunea de democrație cuprinde o năzuință vagă spre drepturi sociale egale. Masele democratice pot fi, fără teamă, socotite ca făcînd parte din forțele de luptă comuniste atunci cînd se face numărătoarea acestora din urmă. Și atunci cînd partidele proletare ale diferitelor națiuni se unesc, pe bună dreptate înscriu ele pe stindardul lor cuvîntul „democrație”, căci, cu excepția aceluia care nu contează, în 1846 toți democrații din Europa sînt comuniști mai mult sau mai puțin lămurii.

La aniversarea Republicii franceze, cu toată „depășirea” ei, iau parte, pe bună dreptate, comuniștii din toate țările. În primul rînd, toate popoarele care au fost destul de stupide să se lase antrenate în lupta împotriva revoluției, dîndu-și seama ce prostie au comis din cauza loialității lor cetățenești, au datoriat să dea francezilor în mod public satisfacție; în al doilea rînd, toată actuala mișcare socială din Europa nu reprezintă decît actul al doilea al revoluției, preparativele în vederea deznodămîntului dramei începute în 1789 la Paris și care cuprinde în prezent, prin acțiunea ei, întreaga Europă; în al treilea rînd, în epoca noastră burgheză lașă, egoistă și meschină este cu totul oportun să amintim de anii aceia măreți cînd un popor întreg a lepădat pentru un moment orice lașitate, orice egoism și meschinărie, cînd au existat bărbați neînfricați care au avut curajul să calce legalitatea, bărbați a căror energie de fier a obținut ca între 31 mai 1793 și 26 iulie 1794 nici un laș, nici un negustor, nici un agent de bursă, într-un cuvînt nici un burghez să nu poată scoate capul la lumina zilei. Într-adevăr, într-o vreme cînd un Rothschild ține în mîinile sale pacea Europei, cînd un

Köchlin cere cu vehemență tarife vamale protecționiste și un Cobden preconizează libertatea comerțului, iar un Diergardt propovăduiește mîntuirea omenirii păcătoase prin asociații pentru îmbunătățirea situației claselor muncitoare, într-o vreme ca aceasta e într-adevăr necesar să amintești de Marat și Danton, de Saint-Just și Babeuf, de bucuria victoriei de la Jemappes și Fleurus¹⁸¹. Dacă influența acestor timpuri mărețe, a acestor caractere dintr-o bucată nu s-ar mai răsfrînge și asupra secolului nostru mercantil, omenirea ar trebui, pe bună dreptate, să dispere și să-și încredințe soarta în mîinile unui Köchlin, Cobden sau Diergardt.

În sfîrșit, în zilele noastre fraternizarea națiunilor are mai mult ca oricînd și o semnificație pur socială. Visuri deșarte despre crearea unei republici europene, despre asigurarea unei păci veșnice în condițiile organizării politice existente au devenit tot atît de ridicole ca și frazele despre unirea popoarelor sub egida libertății generale a comerțului; și în vreme ce toate sentimentalismele iluzorii de acest fel își pierd cu totul valabilitatea, proletarii tuturor națiunilor au și început, fără a face prea mult caz de aceasta, să fraternizeze cu adevărat sub steagul democrației comuniste. Proletarii sînt doar singurii care pot face cu adevărat acest lucru, căci burghezia din fiecare țară are interesele ei speciale, și, prin faptul că interesul ei primează, ea nu este niciodată în stare să se ridice deasupra națiunii; iar cei cîțiva teoreticieni nu izbutesc să facă nimic cu frumoasele lor „principii”, din cauză că nu se ating de aceste interese contradictorii, după cum în genere nu se ating de rînduielile existente, nefiind în stare să facă decît frazeologie. Proletarii însă au în toate țările aceleași interese, același dușman, trebuie să ducă aceeași luptă; majoritatea proletarilor sînt, prin însăși natura lor, lipsiți de prejudecăți naționale, întreaga lor dezvoltare spirituală și întreaga lor mișcare este în esență umanitaristă și antinațională. Numai proletarii pot desființa izolarea națională, numai proletariatul care se trezește la viață poate face ca diferitele națiuni să fraternizeze.

Faptele care urmează vor confirma cele de mai sus.

Încă la 10 august 1845, la Londra, s-a sărbătorit în același fel aniversarea a trei evenimente: revoluția din 1792, proclamarea constituției din 1793 și înființarea „Asociației democratice” de către fracțiunea cea mai radicală a partidului englez al mișcării din 1838/1839.

Această fracțiune radicală era compusă din cartiști, proletari, cum se înțelege de la sine, dar proletari care vedeau limpede țelul mișcării cartiste și se străduiau să-l realizeze cât mai repede. În timp ce masa cartiștilor nu urmărea pe atunci decât trecerea puterii de stat în mâinile clasei muncitoare și erau puțini la număr aceia care să fi avut timpul să chibzuiască la felul în care să se facă uz de această putere, între membrii acestei asociații, care au jucat un rol important în vremurile agitate de atunci, nu existau divergențe în această privință, căci ei erau în primul rînd republicani, și anume republicani care proclamau constituția din 1793 drept crezul lor și respingeau orice asociere cu burghezia, fie chiar și cu mica burghezie, și apărau teza că cel oprimat are dreptul să uzeze împotriva opresorului lui de toate mijloacele folosite de acesta împotriva lui. Dar ei nu se opreau nici aici. Ei nu erau numai republicani, ci erau și comuniști, și anume comuniști antireligioși. Asociația s-a dizolvat o dată cu diminuarea avîntului revoluționar din 1838/1839; dar activitatea desfășurată de ea n-a fost zadarnică. Ea a contribuit foarte mult la întărirea mișcării cartiste și la dezvoltarea elementelor comuniste din cadrul acestei mișcări. Încă cu ocazia sărbătoririi care a avut loc la 10 august, au fost enunțate atît principiile comuniste cît și principiile cosmopolite*; alături de revendicarea egalității politice figura și revendicarea egalității *sociale*, iar un toast la adresa democrațiilor tuturor națiunilor a fost primit cu entuziasm.

Și mai înainte s-au făcut încercări la Londra de a uni pe radicalii diferitelor națiuni; aceste încercări dăduseră greș, în parte din cauza divergențelor interne din sinul democrațiilor englezi și a necunoașterii acestor divergențe de către cei din străinătate, în parte din cauza divergențelor principiale dintre conducătorii partidelor diferitelor națiuni. Pie-dica în calea oricărei uniri generată de deosebiri naționale este atît de mare, încît chiar străinii domiciliați de ani de zile la Londra care simpatizau atît de mult cu democrația engleză nu știau totuși aproape nimic despre mișcarea care se desfășura sub ochii lor, despre adevărata stare de lucruri, confundîndu-i pe burghezii radicali cu proletarii radicali și încercînd să convoace în cadrul aceleiași adunări prietenești pe dușmanii cei mai înverșunați. În parte din aceste cauze,

* Cuvîntul *cosmopolit* a fost folosit aici ca și la pag. 646 în sensul: „liber de limitare națională și de prejudecăți naționale”. — *Nota Red.*

în parte din cauza neîncrederii față de alte națiuni, englezii au comis greșeli asemănătoare, care erau cu atât mai posibile cu cât reușita unor asemenea tratative depindea în mod necesar de realizarea, într-o măsură mai mică sau mai mare, a unei înțelegeri între câțiva membri de frunte ai comitetelor, care de cele mai multe ori nici nu se cunoșteau personal. Cu ocazia încercărilor anterioare, alegerea acestor persoane se dovedise a fi prea puțin fericită, astfel încît de fiecare dată totul cădea foarte curînd în baltă. Dar nevoia unei asemenea fraternizări era prea stringentă. Fiecare încercare ratată dădea imbold să se întreprindă o nouă acțiune. Dacă unii dintre conducătorii democrați de la Londra pierdeau interesul pentru această acțiune, alții le luau locul; în august 1845 s-au făcut din nou unele tatonări, care de astă dată n-au mai fost infructuoase ¹⁸², și profitînd de aniversarea zilei de 22 septembrie, anunțată încă dinainte de către alte foruri, a fost proclamată în public unirea democraților domiciliați la Londra aparținînd tuturor națiunilor.

La această adunare au luat parte englezi, francezi, germani, italieni, spanioli, polonezi și elvețieni. Ungaria și Turcia au trimis și ele câte un reprezentant. Cele trei mari națiuni civilizate ale Europei — englezii, germanii și francezii — dădeau tonul și erau reprezentate în mod foarte demn. Președinte a fost, firește, un englez, *Thomas Cooper*, „cartistul”, care a stat aproape doi ani în închisoare pentru participare la insurecția din 1842; acolo a scris un poem epic în genul lui Childe Harold, pe care criticii englezi l-au lăudat foarte mult ¹⁸³. Principalul vorbitor la această adunare a fost, din partea Angliei, *George Julian Harney*, de doi ani coredactor al ziarului „Northern Star”. „Northern Star” este organul cartiștilor, înființat de O'Connor în 1837, care, de cînd este redactat în comun de J. Hobson și Harney, a devenit în toate privințele unul dintre cele mai bune ziare din Europa; l-aș putea compara numai cu unele dintre micile ziare muncitorești de la Paris, mai ales cu „Union” ¹⁸⁴. Harney însuși este un proletar adevărat, care a luat parte din tinerețe la mișcare, fiind unul dintre membrii de frunte ai Asociației democratice de la 1838/1839 amintite mai sus (el a prezidat serbarea de la 10 august), și este, împreună cu Hobson, indiscutabil cel mai bun publicist englez, lucru pe care am de gînd să-l demonstrez germanilor cînd voi avea ocazia. Harney este complet edificat asupra țelurilor mișcării euro-

pene și este întru totul à la hauteur des principes *, cu toate că n-are idee de teoriile germane asupra adevăratului socialism. Lui îi revine meritul principal pentru organizarea acestei sărbătoriri cosmopolite ** ; el n-a precupețit nici un efort ca să strângă laolaltă diferitele națiuni, să aplaneze neînțelegerile, să biruie diferendele personale.

Toastul ridicat de Harney suna precum urmează :

„Veșnică amintire adevăraților și virtuoșilor republicani francezi de la 1792. Fie ca egalitatea spre care au năzuit, pentru care au trăit, au luptat și au murit să reînvie curînd în Franța și să-și extindă domnia asupra întregii Europe”.

Harney, care a fost primit cu ovații repetate de două-trei ori, a spus :

„A fost un timp cînd o aniversare ca cea de față ne-ar fi expus nu numai disprețului, zeflemiei, batjocurii și prigoanei din partea claselor privilegiate, dar și unor acte de violență din partea poporului ignorant și indus în eroare, popor care, în conformitate cu învățătura popilor și stăpînilor lui, vedea în revoluția franceză ceva groaznic și diabolic, ceva a cărui amintire te umple de groază și despre care îți repugnă să vorbești. Vă amintiți, probabil — cel puțin majoritatea dintre voi —, că încă recent, ori de cîte ori se cerea la noi abrogarea unei legi proaste sau promulgarea unei legi bune, se auzeau de îndată vociferări împotriva «iacobinilor». Dacă se cerea o reformă a parlamentului, reducerea impozitelor, învățămînt public sau orice altceva care aducea a progres, puteai fi sigur că iar se va pune în mod ostentativ pe tapet «revoluția franceză», «teroarea» și tot restul de sîngeroase fantasmagorii pentru a băga în sperieți pe copiii mari cu pantaloni lungi și bărbi care nu învățaseră încă să gindească ei înșiși. (Maritate și aplauze). Aceste timpuri au trecut ; totuși mă îndoiesc că am învățat să descifrăm just istoria acelei mari revoluții. Mi-ar fi foarte ușor, cu ocazia acestui toast, să spun cîteva fraze captivante despre libertate, egalitate și drepturile omului, despre coaliția regilor din Europa și despre faptele lui Pitt și Braunschweig ; aș putea spune multe despre toate aceste probleme și aș recolta, poate, aplauze pentru un discurs considerat extrem de progresist, fără însă să abordez adevărata problemă. Adevărata mare problemă pe care trebuia s-o rezolve revoluția franceză a fost *desființarea inegalității* și crearea unor instituții care să asigure poporului francez fericirea de care masele au fost lipsite întotdeauna. Dacă vom judeca pe militanții revoluției prin prisma acestei pietre de încercare, îi vom aprecia cu ușurință la adevărata lor valoare. Să-l luăm, de pildă, pe Lafayette ; ca reprezentant al constituționalismului, este, poate, cel mai cinstit și mai destoinic om din tot partidul. Puțini oameni au fost atît de populari ca Lafayette. În tinerețe a plecat în America, unde a luat parte la războiul american împotriva tiraniei engleze. După ce americanii și-au cucerit independența, s-a înapoiat în Franța, și curînd după aceea îl găsim în

* — la înălțimea principiilor. — *Nota Trad.*

** Vezi nota din pag. 644. — *Nota Trad.*

primele rinduri ale revoluției care începea acum în propria lui țară. Mai târziu, la bătrînețe, e cel mai popular om din Franța, unde devine după cele trei zile¹⁶⁶ un adevărat dictator, detronind și instaurând regi cu un singur cuvînt. Lafayette s-a bucurat, poate, de mai multă popularitate decît oricare dintre contemporanii săi atît în Europa cît și în America. Și această popularitate ar fi meritat-o dacă în comportarea sa de mai târziu ar fi rămas credincios primelor sale manifestări revoluționare. Dar Lafayette n-a fost niciodată un prieten al egalității. (Exclamații: Auziți, auziți!). E drept că la început a renunțat la titlul său, la privilegiile sale feudale; pînă aici toate au fost bune. Stînd în fruntea gărzii naționale, fiind un idol al burgheziei, bucurîndu-se pînă și de simpatiile clasei muncitoare, a fost socotit un timp luptător de frunte al revoluției. Dar s-a oprit cînd a venit vremea să meargă înainte. N-a trecut mult și poporul s-a convins că prin căderea Bastiliei și prin desființarea privilegiilor feudale, prin ingenucherea regelui și a aristocrației nu se realizase decît *întărirea puterii burgheziei*. Dar poporul nu s-a declarat mulțumit cu atît (aplauze); el cerea libertate și drepturi pentru sine, cerea ceea ce cerem noi: o *deplină și adevărată egalitate*. (Aplauze însuflețite). Cînd Lafayette văzu acest lucru, el încetă de a mai fi revoluționar, deveni conservator. El a fost acela care a propus votarea legii cu privire la starea de război pentru a legaliza maltratarea și măcelărirea poporului în cazul unor eventuale dezordini, și aceasta într-un timp cînd poporul avea de îndurat o foamete cumplită; bazîndu-se pe această lege, Lafayette în persoană a condus măcelărirea poporului care, după fuga regelui la Varennes, se adunase, la 17 iulie 1791, pe Champs de Mars pentru a cere Adunării naționale să nu îngăduie reinstaurarea acestui monarh trădător. Mai târziu Lafayette a avut îndrăzneala să amenințe Parisul cu spada sa și cluburile populare cu închiderea forțată. După 10 august¹⁸⁵ el a încercat să-i convingă pe soldații lui să pornească împotriva Parisului; dar aceștia, patrioți cu mult mai buni ca dînsul, s-au opus, și atunci Lafayette fugi, renunțînd la revoluție. Și totuși Lafayette a fost cel mai bun dintre toți constituționaliștii. Dar nici el și nici partidul lui nu au nimic de-a face cu toastul nostru, căci ei nu au fost republicani nici măcar cu numele. Ei pretindeau că recunosc suveranitatea poporului, în timp ce-l împărțeau în cetățeni activi și neactivi, și considerau că drept de vot trebuie să aibă numai contribuabilii, pe care-i numeau activi. Pe scurt, Lafayette și constituționaliștii nu erau decît niște whigi, cu puțin mai buni, dacă în genere erau mai buni decît aceia care ne-au dus atîta vreme de nas cu Reformbill. (Aplauze). După dînsii vin girondinii, care de obicei sînt considerați «republicani sinceri și virtuosi». Eu unul nu pot împărtăși acest punct de vedere. Este cu neputință să nu le aduci prinosul de admirație pentru talentele lor, pentru elocința prin care se distingeau conducătorii acestui partid, înțovărășită, la unii dintre ei, ca de pildă la Roland, de o integritate intransigentă, la alții, ca d-na Roland, de un spirit de abnegație eroic, și la alții, ca Barbaroux, de un entuziasm inflăcărat. Și nu putem să citim, cel puțin în ceea ce mă privește, fără o adîncă emoție despre moartea înfricoșătoare și prematură a d-nei Roland sau a filozofului Condorcet. Cu toate acestea girondinii nu erau oamenii de la care poporul să poată spera că le va veni eliberarea din sclavia socială. Că printre ei au fost și oameni de treabă nu poate fi contestat nici un moment; se prea poate că au fost sinceri în convingerile lor. Sîntem chiar dispuși să credem că mulți dintre ei au fost mai curînd nelămurii decît vinovați, ce-i drept numai cei care au pierit; căci dacă am vrea să facem o apreciere asupra

întregului partid după membrii care au supraviețuit așa-zisei terori, am fi siliți să tragem concluzia că nicicând n-a existat o bandă mai mirșavă. Acești girondini care au supraviețuit au contribuit la desființarea constituției din 1793, au introdus constituția aristocratică din 1795, au organizat comploturi împreună cu alte clici aristocratice pentru exterminarea adevăraților republicani și în cele din urmă și-au dat aportul pentru ca Franța să încapă sub despotismul militar al uzurpatorului Napoleon. (Exclamații : Auziți, auziți !), Elocința girondinilor a fost mult elogiată ; dar noi, democrați intransigenți, nu-i putem admira numai pentru faptul că au avut darul vorbirii ; într-adevăr, dacă ar fi să procedăm astfel, ar trebui să recunoaștem că cele mai mari onoruri i se cuvin venalului și aristocratului Mirabeau. Când poporul, sfărîmînd cătușele care l-au ținut în sclavie timp de 14 secole, și-a părăsit căminele și s-a ridicat în numele libertății împotriva conspiratorilor din țară și împotriva armateilor invadatoare de la graniță, el avea nevoie de ceva mai mult decît de discursurile inflăcărate și de teoriile meșteșugite ale Girondei pentru a-l face să reziste. «Piine, arme și egalitate» cerea poporul (aplauze), piine pentru familiile sale flămînde, arme împotriva cohortelor despotismului, egalitate ca țel al eforturilor lui și ca răsplată pentru jertfele aduse. (Aplauze puternice). Girondinii, în schimb, considerau poporul — pentru a ne sluji de cuvintele lui Thomas Carlyle — numai drept «masă explozivă, bună pentru a dărîma Bastilia», pe care o folosești drept instrument și o tratezi ca pe o masă de sclavi. Girondinii oscilau între monarhie și democrație și încercau în zadar să imbrobodească dreptatea imanentă printr-un compromis. Ei s-au prăbușit și prăbușirea lor era meritată. Bărbații energici i-au strivit, poporul i-a măturat. Dintre diferitele fracțiuni ale partidului Muntelui, cred că numai Robespierre și prietenii lui merită a fi menționați. (Aplauze prelungite). Marea masă a Muntelui era compusă din bandiți, a căror singură grijă era să pună mîna pe prada revoluției, căroră prea puțin le păsa de poporul care prin munca și curajul său, prin suferințele sale înfăptuise revoluția. Acești desperados, care au folosit un timp limbajul prietenilor egalității, luptînd împreună cu ei împotriva constituționalistilor și girondinilor, au apărut în adevărata lor lumină, ca dușmani de moarte ai egalității, de îndată ce au venit la putere. Ei l-au răsturnat și l-au asasinat pe Robespierre și i-au hărăzit morții pe Saint-Just, Couthon și pe toți prietenii acestui legislator incoruptibil. Nemulțumindu-se cu faptul că i-au nimicît pe dușmanii egalității, acești ucigași le-au împroșcat numele cu cele mai infame calomnii și nu s-au sfiit să-și acuze victimele de crime comise de ei înșiși. Știu că nici astăzi nu se cade să-l consideri pe Robespierre drept altceva decît un monstru ; cred însă că nu e departe ziua cînd părerea despre caracterul acestui om extraordinar va fi cu totul alta. Nu vreau să-l glorific pe Robespierre, să-l consider desăvîrșit ; întotdeauna mi s-a părut însă că a fost unul dintre puținii conducători revoluționari ai poporului care au cunoscut și au aplicat mijloacele juste pentru a stîrpi nedreptatea politică și socială. (Aplauze puternice). Nu-mi rămîne destul timp să vorbesc despre caracterul neînduplecat al lui Marat, despre Saint-Just, această intruchipare strălucită a cavalerismului republican ; nu-mi rămîne de asemenea destul timp să înșir minunatele măsuri legislative care caracterizează guvernarea energică a lui Robespierre. Va veni ziua, o repet, cînd se va face dreptate numelui său .(Aplauze). — Cea mai bună dovadă în ceea ce privește adevăratul caracter al lui Robespierre o constituie pentru mine unanimul regret resimțit de democrații sinceri care i-au supraviețuit, chiar și de aceia dintre ei care, neînțelegînd inten-

țiile sale, s-au lăsat convinși să-i grăbească prăbușirea, greșeală pe care, atunci când era prea târziu, au regretat-o amarnic. Unul dintre aceștia a fost Babeuf, autorul conjurației care-i poartă numele. Această conjurație avea drept scop instaurarea unei adevărate republici, *care să nu cunoască egoismul individualismului* (aplauze) și în care să nu mai existe proprietatea privată și banii, originea tuturor relelor (aplauze), în care la baza fericirii tuturor să stea munca în comun și folosința în egală măsură a tuturor bunurilor. (Aplauze puternice). — Acești bărbați glorioși și-au urmărit țelul nobil până la moarte. Babeuf și Darthé și-au pecetluit convingerea cu singele lor, iar Buonarroti a apărât neclintit până la bătrînețe, de-a lungul anilor de închisoare și lipsuri, marile principii pe care cutezăm să le proclamăm în seara aceasta. Trebuie să pomenesc și de deputații eroici Romme, Soubrany, Duroy, Duquesnoy și tovarășii lor, care, fiind condamnați la moarte de către trădătorii aristocrați din Convenție, s-au înjunghiat ei înșiși cu un singur pumnal ce și-l treceau din mână în mână, în prezența ucigașilor lor, ca un protest împotriva acestora. Cu aceasta închei prima parte a toastului nostru. Cea de-a doua comportă numai puține cuvinte din partea mea, căci despre această parte va fi mai bine dacă ne vor vorbi democrații francezi prezenți aici. Nu încapă nici o îndoială că principiile egalității vor cunoaște o renaștere glorioasă; de fapt această renaștere a avut deja loc, nu numai sub forma republicanismului, ci și sub aceea a comunismului, căci, după cite știu, întreaga Franță este acum împinzită de societăți comuniste. Expunerea mai amănunțită cu privire la această chestiune o las pe seama prietenului meu dr. Fontaine și a compatrioților lui. Mă bucur mult că acești vrednici democrați sînt prezenți aici. Ei se vor putea convinge astă-seară personal de absurditatea tiradelor pe care partidul francez al războiului le pronunță împotriva poporului englez. (Aplauze). Noi respingem cu hotărîre aceste antipatii naționale; disprețuim și ne repugnă aceste momeli și tertipurii barbare ca «dușmani firești», «dușman străvechi», «glorie națională». (Aplauze puternice). Urim toate războaiele, cu excepția acelor care pot fi impuse cu sila unui popor, războiul împotriva oprîmării interne și a invaziei din afară. (Aplauze). Ba mai mult, *respingem cuvîntul «străin»; el nu trebuie să mai figureze de acum încolo în vocabularul nostru democratic.* (Aplauze furtunoase). Indiferent dacă aparținem ramurii engleze, franceze, italiene sau germane a familiei europene, numele nostru comun este «Tinăra Europă» și sub steagul ei pornim cu toții împotriva tiraniei și inegalității". (Aplauze prelungite și furtunoase).

După ce un comunist german* a cîntat Marslieza, *Wilhelm Weitling* a rostit al doilea toast :

„Pentru Tinăra Europă. Fie ca democrații tuturor națiunilor, lepădînd invidia și antipatia națională din trecut, să se unească într-o falangă frățească pentru nimicirea tiraniei și pentru triumful general al egalității”.

Weitling, care a fost primit cu multă căldură, a citit — necunoscînd îndeajuns de bine limba engleză — următorul discurs :

* — Joseph Moll. — *Nota Red.*

„Prieteni ! Această adunare este mărturia sentimentului comun al frăției generale care însuflețește pe fiecare om. Da ! Deși, ca urmare a educației noastre, folosim graiuri diferite pentru a ne împărtăși acest sentiment comun, deși, din cauza limbilor diferite, împărtășirea acestui sentiment este stingerită, deși adversarii noștri adună și folosesc mii de prejudecăți pentru a împiedica, în loc de a încuraja, o mai bună înțelegere, o frăție generală totuși, în pofida tuturor acestor piedici, acest sentiment puternic, drag nouă nu poate fi stîrpit. (Aplauze). Acest sentiment face ca cel în suferință să se simtă atras spre tovarășul lui de suferință, iar luptătorul pentru o viață mai bună spre tovarășul lui de luptă. (Aplauze). Și cei a căror revoluție o aniversăm în astă-seară au fost tovarășii noștri de luptă ; și ei au fost animați de aceleași sentimente care ne unesc pe noi și care ne vor duce, poate, la o luptă asemănătoare și, să sperăm, mai victorioasă. (Aplauze puternice). — În perioadele de mișcări populare, cînd privilegiile dușmanilor noștri din țară sînt serios periclitate, aceștia se străduiesc să strămute prejudecățile noastre dincolo de granițele patriei noastre firești și să ne facă să credem că oamenii de peste hotare sînt dușmanii intereselor noastre comune. Ce înșelăciune ! Dacă chibzuim în liniște vom vedea repede că cei mai apropiați dușmani se află printre noi, în mijlocul nostru. (Exclamații : Auziți, auziți, și aplauze). Nu de dușmanul de dincolo de hotare trebuie să ne temem — acest biet dușman este tratat la fel ca noi ; la fel ca noi el trebuie să muncească pentru mii de oameni de nimic ; la fel ca noi el pune mina pe armă împotriva unei societăți omenești pentru că foamea și legea îl silesc s-o facă, pentru că îl îndeamnă patima, nutrită de ignoranță. Stăpînitorii națiunilor ne spun că frații noștri ar fi cruzi și prădalnici ; dar cine este mai prădalnic decît cei care ne guvernează, cei care ne învață să minuim armele, care pentru apărarea propriilor lor privilegii ne ațîță și ne mîină la război ? (Aplauze). Oare interesul nostru comun impune într-adevăr războiul ? Este oare în interesul mieilor să fie conduși de lupi să lupte împotriva altor miei conduși de asemenea de lupi ? (Aplauze puternice). Tocmai ei sînt dușmanii noștri cei mai prădalnici ; ei ne-au răpit tot avutul pentru a-l risipi în desfătări și desfrîu. (Aplauze). Ei ne răpesc tot ce este al nostru, căci toate bunurile din care se înfruptă sînt produse de noi și ar trebui să aparțină celor care le produc, femeilor și copiilor acestora, bătrînilor și bolnavilor acestora. (Aplauze puternice). Uitați-vă însă cum toate ne sînt răpite cu ajutorul trucurilor lor viclene și puse la dispoziția unei șleahte de trîntori îmibuibați. (Aplauze). Pot oare dușmanii noștri din afară să ne jecmănescă mai aprig decît o fac propriii noștri dușmani de acasă ? Pot oare străinii să nimicească poporul nostru într-o măsură mai mare decît nemiloșii noștri bogătași care ne jefuiesc prin jocurile lor de bursă, prin cămătăria și speculațiile lor, prin sistemul lor bănesc și falimentele lor, prin monopolurile, zeciuielele și rentele lor funciare, care prin toate aceste procedee ne răpesc cele mai necesare mijloace de trai și cauzează moartea a milioane de frați muncitori de-ai noștri, cărora nu le lasă nici ațîția cartofi încît să-și poată ține zilele ? (Aplauze puternice). Nu este deci îndeajuns de limpede că cei care înseamnă totul dacă au bani și care fără bani nu înseamnă nimic sînt adevărații dușmani ai muncitorilor în toate țările, că printre oameni nu există alți dușmani ai neamului omenesc decît dușmanii muncitorilor ? (Aplauze). Este oare posibil să fim jefuiți și uciși într-o măsură mai mare în timpul unui război politic decît e cazul chiar acum într-o perioadă așa-zisă de pace ? Oare numai de dragul gloriei militare vom încuraja prejudecățile naționale, vărsarea de sînge și jafurile ? Dar ce-am cîștiga

de pe urma unei astfel de glorie stupide ? (Aplauze). Ce ne privește în genere această glorie dacă interesul nostru și sentimentele noastre mai bune i se opun ? (Aplauze). Nu sintem noi cei care trag ponoasele de pe urma ei ? (Aplauze). Nu sintem noi cei care trebuie să trudească și să-și verse sîngele pentru acest scop ? (Aplauze repetate). Ce interes mai pot prezenta toate aceste cotropiri și vărsări de sînge, afară de acela ca, profitînd de ocazie, să întoarcem armele împotriva aristocrației tuturor națiunilor, care pune la cale jafuri și omoruri ? (Aplauze entuziaste). Nu-mai aristocrația este aceea care pune în mod sistematic la cale jafuri și omoruri. Săracii nu sînt decît instrumentele lor involutare și neștiutoare, recrutate din mijlocul fiecărei națiuni, din rîndurile oamenilor care sînt cei mai imbuibați cu prejudecăți naționale și care ar voi să vadă toate națiunile subjugate de către propria lor națiune. Dar n-aveți decît să-i aduceți aici, în această adunare, și veți vedea că ei se vor înțelege, își vor da mîna. Dacă înaintea unei lupte apărătorii libertății le-ar putea vorbi fraților lor încolonați, nici o luptă nu ar mai avea loc ; dimpotrivă, ea s-ar transforma într-o adunare de prieteni ca a noastră. Ah, dacă am putea organiza o asemenea adunare pe un cîmp de luptă, cît de repede s-ar termina cu toți acei exploataatori nesățioși și sîngeroși care ne oprimă și ne jefuiesc acum ! (Aplauze puternice). Aceasta, prieteni, este expresia acelui sentiment general uman a cărui căldură, concentrată în focarul frăției generale, aprinde flacăra entuziasmului în stare să topească foarte curînd toți munții de gheață, care au ținut atîta vreme frații despărțiți". (Weitling se întoarce la locul lui în timp ce aplauzele nu mai conțenesc).

După Weitling a luat cuvîntul dr. *Berrier-Fontaine*, un vechi republican care încă în primii ani ai dominației burgheze la Paris a jucat un rol în Société des droits de l'homme *. În 1834 el a fost implicat în procesul din aprilie 186 și a evadat în 1835 împreună cu ceilalți acuzați de la Sainte-Pelagie (comp. „Istoria celor 10 ani” de Louis Blanc). A mers în pas cu dezvoltarea partidului revoluționar din Franța și a întreținut legături de prietenie cu Père ** Cabet. Primit cu aplauze furtunoase, dr. *Berrier-Fontaine* a spus :

„Cetățeni ! Discursul meu trebuie să fie scurt, căci nu cunosc bine engleza. Faptul că democrații englezi sărbătoresc Republica franceză constituie pentru mine o bucurie indescriptibilă. Mă asociez din inimă sentimentelor nobile exprimate de d-l Julian Harney. Vă asigur că poporul francez nu se gîndește să considere poporul englez dușmanul lui. Dacă unii ziariști francezi scriu împotriva guvernului englez, aceasta nu înseamnă că scriu împotriva poporului englez. Guvernul Angliei este urît în toată Europa, deoarece nu este guvernul poporului englez, ci al aristocrației engleze. (Aplauze). Departe de a fi dușmanii poporului englez, democrații francezi, dimpotrivă, doresc să fraternizeze cu el. (Aplauze puternice). Republicanii francezi nu au luptat numai pentru Franța, ci pentru întreaga omenire ; ei năzuiau să instituie egalitatea și să răspîndească binefacerile ei asupra întregii lumi. (Aplauze puternice).

* — Societatea drepturilor omului. — *Nota Trad.*

** — tata. — *Nota Trad.*

Ei considerau întreaga omenire drept frați și luptau numai împotriva aristocrațiilor altor națiuni. (Aplauze). Pot să vă asigur că principiile egalității au și renăscut la o nouă viață. Comunismul străbate cu pași de uriaș întreaga Franță. Asociații comuniste împinzesc toată țara și sper că în curând vom avea o mare confederație a democrațiilor tuturor națiunilor, care va asigura triumful comunismului republican de-a lungul și de-a latul Europei". (Dr. Fontaine a trecut la locul lui în timp ce aplauzele nu mai conteneau).

După toastul în cinstea „tinerei Europe”, primit cu trei puternice urale și „încă un ura”, s-a cinstit memoria lui Thomas Paine, a democrațiilor din toate țările căzuți în luptă și a celor din Anglia, Scoția și Irlanda; după aceasta a urmat toastul în cinstea cartiștilor deportați: Frost, Williams, Jones și Ellis, în cinstea lui O'Connor, Duncombe și a celorlalți propagandiști ai cartei, și în încheiere trei urale pentru ziarul „Northern Star”. S-au cîntat apoi cîntece democratice în toate limbile (numai pe cea germană n-o găsec menționată) și sărbătorirea s-a încheiat într-o atmosferă frățească.

Este vorba, așadar, de o adunare a peste o mie de democrați ai aproape tuturor națiunilor europene, întruniți să sărbătorească instaurarea Republicii franceze, un eveniment în aparență străin de comunism. Nu a existat o înțelegere prealabilă în vederea convocării unui anumit public, nimic nu te făcea să tragi concluzia că se va vorbi despre altceva decît despre ceea ce înțeleg cartiștii de la Londra prin democrație. Putem deci presupune că majoritatea adunării reprezenta în linii generale masa proletarilor cartiști de la Londra. Și această adunare a salutat cu un entuziasm unanim principiile comuniste și chiar cuvîntul comunism. Mitingul cartist a fost o sărbătorire comunistă, și, cum recunosc înșiși englezii, „nu s-a văzut de ani de zile la Londra un entuziasm ca acela care a domnit în seara respectivă”.

Nu am deci dreptate cînd spun că astăzi democrație înseamnă comunism?

F. Engels

Scris la sfîrșitul anului 1845

„Rheinische Jahrbücher zur
gesellschaftlichen Reform” 1846,
vol. II, pag. 1—19

[Karl Marx]

Declarație

Conform celor scrise de „Rheinischer Beobachter”¹⁸⁷ din 18 ianuarie (nr. 18), „Trier'sche Zeitung” cuprinde o informație a redacției în care, alături de alți scriitori de tot felul, este numit și „Marx” printre colaboratorii acestui ziar. Pentru a preîntîmpina orice confuzie, țin să declar că n-am scris *niciodată nici un singur* rînd pentru acest ziar, ale cărui tendințe burghezo-filantropice, nicidecum comuniste, îmi sînt cu desăvîrșire străine.

Bruxelles, 18 ianuarie 1846

Karl Marx

„Trier'sche Zeitung”
nr. 26 din 26 ianuarie 1846.

A n e x e

[Friedrich Engels]

Prefață

[la ediția americană din 1887
a „Situației clasei muncitoare din Anglia”]

Au trecut 10 luni de cînd, la cererea traducătorului, am scris anexa la cartea aceasta ; și în decursul acestor 10 luni în societatea americană s-a înfăptuit o revoluție care în alte țări ar fi avut nevoie de cel puțin 10 ani. În februarie 1885 opinia publică americană era în mare măsură de acord asupra unui punct : că în America nu există o clasă muncitoare în adevăratul înțeles al cuvîntului și că, în consecință, în republica americană nu e posibilă o luptă de clasă ca aceea care a sfișiat în bucăți societatea europeană ; și că, prin urmare, socialismul este un articol de import care nu va prinde niciodată rădăcini pe pămîntul american. Și, totuși, în acel moment grevele minerilor din Pennsylvania și ale multor altor bresle și mai ales pregătirile în vederea mării mișcări pentru ziua de muncă de 8 ore, care a cuprins toată țara și care avea să înceapă anul următor în mai — așa cum s-a și întîmplat —, lăsau să se întrevadă viitoarea luptă de clasă a cărei umbră gigantică se profila la orizont. „Anexa” pe care am scris-o confirmă faptul că am apreciat atunci just simptomele și că am contat pe o mișcare muncitorească pe scară națională ; dar nimeni nu a putut să prevadă că mișcarea va izbucni într-un timp atît de scurt și cu o forță atît de nestăvilită, că se va întinde cu iuțeala unui incendiu în prerie și că va zdruncina societatea americană pînă în temelii.

Faptul s-a petrecut însă, evident și de netăgăduit. Cît de mult a înspăimîntat această mișcare clasa dominantă americană mi-au dezvăluit, într-un mod amuzant, niște ziariști americani care mi-au făcut onoarea să mă viziteze vara trecută ; „întorsătura” i-a adus într-o stare de panică cumplită și i-a lăsat stupefiați. Și la acea dată mișcarea era abia la începuturile ei ; avuseseră loc numai o serie de mișcări vagi și vădit incoerente ale acelei clase care prin desființarea sclavajului

negrilor și prin dezvoltarea rapidă a manufacturii a devenit pătura cea mai de jos a societății americane. Încă înainte de sfârșitul anului, frământările sociale confuze au început să capete o orientare precisă. Mișcările spontane, instinctive ale acestor mase largi ale poporului muncitor care au luat o amploare uriașă în întreaga țară, izbucnirea nemulțumirii lor comune concomitent cu starea lor socială jalnică, aceeași peste tot și izvorită pretutindeni din aceleași cauze, au trezit în ele conștiința că formează o clasă nouă și deosebită a societății americane ; o clasă formată de fapt din muncitori salariați, din proletari mai mult sau mai puțin ereditari. Și cu un instinct cu adevărat american, această conștiință le-a ajutat de îndată să treacă la pasul următor pe drumul eliberării lor : constituirea unui partid politic muncitoresc cu o platformă proprie și avînd ca țel cucerirea Capitoliului și a Casei Albe. În mai, lupta pentru ziua de muncă de 8 ore, tulburările de la Chicago, Milwaukee etc., încercările clasei dominante de a reprima prin forța brutală și justiția brutală de clasă mișcarea muncitorilor care se trezeau la viață ; în noiembrie, noul partid muncitoresc organizat în toate centrele mari și alegerile din New York, Chicago, Milwaukee. Pînă atunci lunile mai și noiembrie îi aminteau burgheziei americane numai de termenele de plată a cupoanelor United-States-Bonds ; de acum înainte, mai și noiembrie îi vor aminti și de datele la care mișcarea muncitorească americană și-a prezentat cupoanele ei spre a fi plătite.

În țările din Europa, muncitorii au avut nevoie de mulți, mulți ani pentru a-și da bine seama că ei formează o clasă deosebită și, în condițiile sociale date, o clasă permanentă a societății moderne ; și a trebuit să treacă mulți ani pînă ce această conștiință de clasă i-a îndemnat să formeze un partid politic aparte, independent și opus tuturor partidelor vechi, întemeiate de diferitele grupări ale clasei dominante. Pe pămîntul privilegiat al Americii, unde calea nu este barată de nici un balast medieval, unde istoria începe cu elementele societății moderne burgheze, așa cum s-a dezvoltat în secolul al XVII-lea, pe acest pămînt clasa muncitoare a parcurs numai în 10 luni aceste două stadii ale dezvoltării sale.

Și, totuși, toate acestea nu sînt decît un început. Faptul că masele muncitoare simt comunitatea suferințelor și intereselor lor, că sînt conștiente de solidaritatea lor ca clasă opusă tuturor celorlalte clase, faptul că, pentru a exprima acest lucru în mod eficace, masele muncitoare trebuie să pună în

acțiune mașina politică creată în toate țările libere în acest scop, toate acestea constituie abia primul pas. Pasul următor constă în a găsi leacul comun împotriva acestor suferințe comune și în a-i da o formă precisă prin platforma noului partid muncitoresc. Și acest pas — cel mai important și cel mai greu pe care trebuie să-l facă mișcarea — urmează abia să fie făcut în America.

Un partid nou trebuie să aibă o platformă deosebită, concretă; o platformă care, în ceea ce privește amănunțele, se poate schimba în funcție de împrejurări și de dezvoltarea partidului însuși, dar totuși o platformă acceptată de partid la un moment dat. Atita timp cât o astfel de platformă nu a fost încă elaborată sau există numai într-o formă rudimentară, noul partid va duce și el numai o existență rudimentară; el poate avea o existență locală, dar nu una pe scară națională; potențial el este un partid, dar nu este încă realmente un partid.

Independent de forma ei inițială, această platformă trebuie să se dezvolte într-o anumită direcție dinainte stabilită. Cauzele care au săpat prăpastia dintre clasa muncitoare și clasa capitalistă sînt aceleași în America ca și în Europa, iar mijloacele pentru a acoperi această prăpastie sînt de asemenea aceleași. În consecință, platforma proletariatului american va coincide în cele din urmă în ceea ce privește țelul final cu aceea care, după 60 de ani de sciziune și de discuții, a devenit platforma recunoscută a mării majorități a proletariatului din Europa. Ea va proclama ca țel final cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, pentru ca societatea în totalitatea ei să-și însușească direct toate mijloacele de producție — pămîntul, căile ferate, minele, mașinile etc. — pentru a fi lucrate în comun, din însărcinarea și în folosul tuturor.

Dar dacă noul partid american, ca de altfel toate partidele politice de pretutindeni, trebuie, prin simplul fapt al existenței sale, să tindă la cucerirea puterii politice, acest partid este departe de a fi căzut de acord ce să facă cu această putere după ce o va fi cucerit. La New York și în celelalte orașe mari din răsăritul Americii, organizarea clasei muncitoare s-a desfășurat pe linia unor asociații profesionale, care formează în fiecare oraș o puternică uniune a muncitorilor. La New York, Uniunea centrală a muncitorilor l-a ales în noiembrie trecut pe Henry George ca stegar al ei, în urma cărui fapt platforma electorală provizorie a uniunii s-a inspi-

rat într-o largă măsură din principiile lui Henry George. În marile orașe din nord-vest, lupta electorală s-a dus pe baza unei platforme muncitorești foarte puțin precise, influența lui Henry George fiind aproape imperceptibilă, dacă nu chiar inexistentă. Și în timp ce noua mișcare de clasă se ascutea politicește în aceste mari centre industriale și cu populație densă, în toată țara găsim două largi organizații muncitorești : „Cavalerii muncii” și „Partidul muncitoresc socialist”, dintre care numai al doilea are o platformă electorală în concordanță cu punctul de vedere european modern, expus în mod sumar mai sus.

Dintre aceste trei forme mai mult sau mai puțin precise sub care se înfățișează mișcarea muncitorească americană, prima — mișcarea din New York a lui Henry George — are în prezent în special o însemnătate locală. New York este, fără îndoială, cel mai important oraș din Statele Unite, dar New York nu este Paris și Statele Unite nu sînt Franța. Și, după cît mi se pare, platforma lui Henry George sub forma ei actuală este prea îngustă pentru a constitui baza unei mișcări care să depășească cadrul unei mișcări locale ; ea ar putea constitui o asemenea bază pentru mișcarea generală, în cel mai bun caz, numai pentru un timp foarte scurt. După Henry George, cauza principală și generală care a provocat scindarea poporului în bogați și săraci a fost deposedarea de pămînt a maselor. Or, această teză nu este tocmai justă din punct de vedere istoric. În antichitatea asiatică și clasică, forma predominantă a asupririi de clasă a fost sclavagismul, adică nu atît o deposedare de pămînt a maselor, cît o apropiere a persoanei lor. Cînd, o dată cu declinul republicii romane, țaranilor italieni liberi li s-au luat fermele, ei au format o clasă a „albilor săraci”, foarte asemănătoare aceleia din statele sclavagiste din sudul Americii dinainte de 1861 ; și în condițiile existenței acestor sclavi și albi săraci, a acestor două clase deopotrivă de incapabile de a se emancipa, lumea veche s-a prăbușit. În evul mediu izvorul asupririi feudale nu l-a constituit deposedarea de pămînt a poporului, ci, dimpotrivă, legarea lui de pămînt. Țăranul își păstra pămîntul ; el era însă legat de acest pămînt ca iobag și clăcaș, fiind obligat să presteze servicii sau să plătească dijmă stăpînului feudal. Abia la începutul epocii moderne, spre sfîrșitul secolului al XV-lea, exproprierea pe scară largă a țărănimii a creat baza pentru clasa modernă a muncitorilor salariați, care nu posedă altceva decît forța lor de muncă și care

nu pot trăi decît dacă o vînd altora. Dar dacă această clasă s-a născut de pe urma exproprierii pămîntului, în schimb ea a căpătat un caracter permanent, a crescut și s-a închegat ca o clasă deosebită, cu interese deosebite și cu o misiune istorică deosebită abia în urma dezvoltării producției capitaliste, a industriei moderne și a marii agriculturi. Toate acestea sînt expuse amănunțit de către Marx („Capitalul”, secțiunea a VIII-a * : „Așa-numita acumulare primitivă”). După Marx, cauza actualului antagonism de clasă și a degradării sociale a clasei muncitoare o constituie deposedarea acesteia de toate mijloacele de producție, inclusiv, bineînțeles, pămîntul.

Dacă Henry George consideră monopolizarea pămîntului drept singura cauză a sărăciei și a mizeriei, el crede, desigur, că remediul este reîntoarcerea pămîntului în proprietatea întregii societăți. Socialiștii din școala lui Marx preconizează și ei reîntoarcerea pămîntului în proprietatea societății, și nu numai a pămîntului, ci și a tuturor celorlalte mijloace de producție. Dar chiar făcînd abstracție de aceasta, mai există și o altă deosebire : ce se va întîmpla cu acest pămînt ? Socialiștii moderni, reprezentați prin Marx, preconizează ca atît pămîntul cît și toate celelalte mijloace de producție sociale, ca minele, căile ferate, fabricile etc., să treacă în proprietatea comunității și să fie lucrate în comun spre folosul comun ; Henry George s-ar mărgini, așa cum este cazul astăzi, să dea pămîntul în arendă unor indivizi izolați și să reglementeze numai repartiția lui, renta urmînd să fie întrebuițată pentru scopuri obștești, și nu pentru scopuri particulare, așa cum se întîmplă acum. Cele preconizate de socialiști presupun o completă revoluție în întregul sistem al producției sociale ; cele preconizate de Henry George lasă neatins modul de producție actual ; programul lui a fost de fapt anticipat de o serie de economiști burghezi adepți ai lui Ricardo, care au preconizat și ei confiscarea rentei funciare de către stat.

Ar fi, desigur, nejust să presupunem că acesta este ultimul cuvînt al lui Henry George. Sînt însă nevoit să prezint teoria lui așa cum e.

A doua organizație mare a mișcării americane o constituie Cavalerii muncii. Aceasta pare a fi organizația cea mai caracteristică pentru stadiul actual al mișcării, întrucît este, fără îndoială, cea mai puternică. Este o asociație uriașă care se

* — secțiunea a VII-a, capitolul 24. — *Nota Red.*

împarte în nenumărate „adunări” răspindite pe cea mai mare parte a teritoriului țării, exprimînd toată gama de păreri individuale și locale din sinul clasei muncitoare, toate acestea reunite în cadrul unei platforme la fel de confuze și sudate nu atît prin statutul lor irealizabil cît prin sentimentul cert că solidaritatea lor în numele aceluiași năzuințe face din ei o mare putere în țară ; o deghizare paradoxală, tipic americană a celor mai moderne tendințe sub veșmîntul unei mascarade ultramedievale ; camuflarea spiritului celui mai democratic și chiar rebel sub aparența unui despotism neputincios în fapt — iată imaginea pe care Cavalerii muncii o prezintă observatorului european. Dacă nu ne lăsăm însă induși în eroare de simple ciudățenii exterioare, nu putem să nu vedem aici o acumulare uriașă a unei energii potențiale uriașe care se transformă încet, dar sigur, într-o forță efectivă. Cavalerii muncii reprezintă prima organizație națională creată de clasa muncitoare americană ca un tot unitar ; oricare ar fi originea și istoria acestei organizații, oricare ar fi deficiențele și micile ei curiozități, oricum ar fi platforma și statutul ei, Cavalerii muncii există ca o creație efectivă a întregii clase a muncitorilor salariați americani, ca singura legătură națională care îi unește ; în aceasta rezidă forța lor, de care își dau seama nu mai puțin decît vrăjmașii lor și care le umple inimile de speranță în victoriile de mîine. Căci ar fi nejust să se afirme că Cavalerii muncii nu au posibilități de dezvoltare. Ei se află într-un proces continuu și radical de dezvoltare și revoluționare : o masă clocotitoare de materie plastică în plină efervescență, care e în căutarea chipului și a formei corespunzătoare structurii sale lăuntrice. Și că ea va găsi această formă este tot atît de sigur ca și faptul că dezvoltarea istorică își are legile ei proprii, imanente, așa cum le are evoluția în natură. Dacă acești Cavalerii ai muncii își vor păstra și atunci denumirea lor actuală nu are importanță. Însă pentru orice spectator este limpede că avem în fața noastră materia primă din care urmează să fie zămislit viitorul mișcării muncitorești americane și, o dată cu aceasta, viitorul societății americane în totalitatea ei.

A treia organizație o constituie Partidul muncitoresc socialist. Acesta este un partid numai cu numele, fiindcă pînă în prezent nu a reușit să ocupe nicăieri în America locul cuvenit unui partid politic. În plus, el reprezintă într-o anumită măsură un element străin de America, deoarece pînă acum cîtva timp membrii săi se recrutau aproape exclusiv din imigranți

germani, care vorbesc limba lor proprie și în majoritatea cazurilor sînt puțin familiarizați cu limba curentă a țării. Dar cu toată originea ei străină, această organizație a venit aici înarmată cu o experiență de ani de zile a luptei de clasă din Europa și cu o cunoaștere a condițiilor generale de emancipare a clasei muncitoare care o depășește cu mult pe cea dobîndită pînă acum de muncitorii americani. Aceasta este o circumstanță fericită pentru proletarii americani, care își pot astfel însuși și valorifica roadele intelectuale și morale ale celor 40 de ani de luptă dusă de frații lor de clasă din Europa, grăbind prin aceasta clipa propriei lor victorii. Căci, după cum am arătat mai sus, nu poate exista nici o îndoială că, în esența ei, platforma definitivă a clasei muncitoare americane trebuie să fie și va fi identică cu cea adoptată în prezent de întreaga clasă muncitoare combativă din Europa, identică cu aceea a Partidului muncitoresc socialist german-american. Din acest punct de vedere, acest partid este chemat să joace un rol important în mișcarea muncitorească. Dar, pentru a putea îndeplini acest rol, membrii săi trebuie să se debaraseze de toate rămășițele originii lor străine, trebuie să devină americani sută în sută. Ei nu se pot aștepta ca americanii să vină la ei; ei, minoritatea, imigranții, trebuie să se ducă la americani, care formează marea majoritate și sînt băștinașii. Și pentru a putea face acest lucru trebuie în primul rînd să învețe englezește.

Procesul de contopire a acestor elemente eterogene ale uriașelor mase aflate în mișcare — a acestor elemente care nu sînt de fapt dezbinat, ci numai izolate unele de altele datorită punctelor lor diferite de plecare — cere timp și nu se va desfășura fără anumite fricțiuni, așa cum se poate vedea încă de pe acuma în diferite locuri. Așa, de pildă, Cavalerii muncii se află ici-colo, în orașele din răsărit, în luptă locală cu asociațiile profesionale organizate. Dar aceleași fricțiuni există și în sinul organizației Cavalerilor muncii însăși, unde găsești orice afară de pace și bună înțelegere. Dar acestea nu sînt simptome de descompunere care să-i îndreptățescă pe capitaliști să triumfe. Ele nu sînt decît un indiciu că masele largi care au început pentru prima oară să se miște într-o direcție comună n-au găsit pînă acum expresia adecvată a intereselor lor comune, nici forma de organizare care să corespundă cel mai bine cu lupta lor și nici disciplina indispensabilă pentru obținerea victoriei. Ele nu sînt decît primele contingente ale marii lupte revoluționare, independente unele

față de altele și păstrându-și încă caracterul local în ceea ce privește poziția și armamentul, năzuind toate spre un singur centru, și anume să formeze o armată unitară, dar care nu dispun încă de o organizație regulată și de un plan de campanie unitar. Coloanele convergente se încrucișează uneori ; de aici zăpăceală, neînțelegeri premature și chiar primejdia unor conflicte. Dar scopul final comun netezește pînă la urmă toate neînțelegerile de ordin secundar ; nu va mai dura mult și batalioanele care înaintau în dezordine disputîndu-se între ele se vor înșirui într-o lungă linie de bătaie și, într-o tăcere amenințătoare, cu arme sclipitoare în mînă, în frunte cu luptători îndrăzneți și în spate cu o rezervă de neclintit, vor opune dușmanului un front bine încheșat.

Realizarea acestui țel, unificarea diferitelor armate independente într-o armată muncitorească națională, fie și cu o platformă provizorie, neadecvată, cu condiția să fie o platformă cu adevărat muncitorească — iată pasul următor care trebuie făcut în America. La atingerea acestui țel și la crearea unei platforme care să fie demnă de această cauză poate contribui în mare măsură Partidul muncitoresc socialist dacă va acționa la fel ca socialiștii europeni pe vremea cînd reprezentau numai o mică minoritate a clasei muncitoare. Această linie de acțiune a fost stabilită pentru prima oară în 1847, în „Manifestul Comunist“, prin următoarele cuvinte : „Comuniștii — acesta a fost numele pe care l-am adoptat atunci și de care nici astăzi nu avem de gînd să ne lepădăm — nu sînt un partid deosebit, opus celorlalte partide muncitorești.

Ei nu au interese deosebite de interesele întregului proletariat.

Ei nu proclamă principii deosebite după care să modeleze mișcarea proletară.

Comuniștii se deosebesc de celelalte partide proletare numai prin aceea că, pe de o parte, în diferitele lupte naționale ale proletarilor ei scot în evidență și susțin interesele comune, independente de naționalitate, ale întregului proletariat ; pe de altă parte, prin aceea că, pe diferitele trepte de dezvoltare ale luptei dintre proletariat și burghezie, ei reprezintă întotdeauna interesele mișcării în totalitatea ei.

Comuniștii sînt, așadar, din punct de vedere practic, partea cea mai hotărîtă a partidelor muncitorești din toate țările, partea care împinge mereu înainte ; din punct de vedere teoretic, față de restul masei proletariatului ei au superioritatea

de a înțelege limpede condițiile, mersul și rezultatele generale ale mișcării proletare...

Comuniștii luptă pentru înlăptuirea scopurilor și intereselor imediate ale clasei muncitoare, dar ei reprezintă totodată viitorul mișcării în mișcarea prezentă" *.

Aceasta este linia de acțiune pe care marele întemeietor al socialismului modern, Karl Marx, și, împreună cu el, eu și socialiștii tuturor națiunilor, care au mers alături de noi, am urmat-o timp de mai bine de 40 de ani și care a dus pretutindeni la victorie și la faptul că în momentul de față masele socialiștilor europeni luptă în Germania și Franța, în Belgia, Olanda și Elveția, în Danemarca și Suedia, în Spania și Portugalia ca o armată unitară sub același stindard.

Londra, 26 ianuarie 1887

Friedrich Engels

Originalul a fost scris în limba engleză

* *Marx-Engels* : „Manifestul Partidului Comunist”, E.S.P.L.P. 1954, ediția a V-a, pag. 48, 72. — *Nota Trad.*

[Friedrich Engels]

Prefață

[la ediția germană din 1892
a „Situației clasei muncitoare din Anglia”]

Cartea de față, pe care o punem din nou la îndemina publicului german, a apărut pentru prima dată în vara anului 1845. Atît părțile ei bune cît și cele slabe poartă pecetea tinereții autorului. Atunci aveam 24 de ani ; astăzi sînt de trei ori mai bătrîn, dar, recitînd această lucrare de tinerețe, găsesc că nu am nici un motiv să mă rușinez de ea. Așadar, nici nu mă gîndesc să șterg în vreun fel oarecare această pecete de tinerețe pe care o are lucrarea. O prezint din nou cititorului fără nici o schimbare. Numai anumite pasaje, nu tocmai clare, le-am formulat mai precis și ici-colo am adăugat cite o notă scurtă la subsol cu specificația anului (1892).

În ceea ce privește istoricul acestei cărți, menționez numai că ea a apărut în 1885 la New York în traducere engleză (întocmită de d-na Florence Kelley-Wischnewetzsky) și că această traducere a fost retipărită în 1892 la Londra, la Swan Sonnenschein & Co. Prefața la ediția americană stă la baza celei engleze, iar cea engleză stă la baza prezentei prefețe în limba germană. Marea industrie modernă nivelează într-o măsură atît de mare condițiile economice în toate țările în care a pătruns, încît aproape că nu am de spus cititorului german altceva decît celui american și englez.

Starea de fapt descrisă în această carte aparține astăzi în mare parte trecutului, cel puțin în ceea ce privește Anglia. Deși nu e specificat în mod expres în manualele oficiale de economie politică, există totuși o lege a economiei politice moderne potrivit căreia cu cît producția capitalistă se dezvoltă mai mult, cu atît mai puțin poate stăruî ea în practica metodelor mărunte de tragere pe sfoară și înșelăciune, care caracterizează stadiile ei anterioare. Tertipurile meschine ale evreului polonez, reprezentantul comerțului european de cea mai joasă speță, chichițele care i-au servit atît

de bine în patria sa, unde sînt folosite în mod curent, se dovedesc ineficace de îndată ce vine la Hamburg sau la Berlin. La fel și intermediarul, evreu sau creștin, care vine de la Berlin sau Hamburg la bursa din Manchester a putut să descopere de îndată că, pentru a cumpăra ieftin fire de bumbac sau țesături, el trebuie să se dezbare înainte de toate de acele manevre și tertipuri, ceva mai rafinate, dar totuși destul de jalnice, care la el în patrie sînt considerate drept culme a istețimii în afaceri. E drept că o dată cu progresul mării industriei se pare că s-au mai schimbat lucrurile și în Germania, și anume, după înfringerea suferită de industria germană la Filadelfia, pare-se că s-a compromis pînă și vechiul principiu german cumsecade potrivit căruia oamenii n-au pentru ce să se supere dacă li se trimit mai întii mostre bune, iar apoi mărfuri proaste! Într-adevăr, aceste tertipuri și coțcării nu mai rentează pe o piață mare, unde timpul e bani și unde s-a dezvoltat un anumit nivel de moralitate comercială, nu din dragoste pentru virtute, ci pur și simplu pentru a nu pierde în mod inutil timp și osteneală. Același lucru s-a întîmplat și în Anglia în relațiile dintre fabricant și muncitorii săi.

Înviorarea comercială care a urmat după criza din 1847 a marcat începutul unei noi epoci industriale. Abrogarea legilor cerealelor și celelalte reforme financiare care i-au urmat în mod necesar au dat industriei și comerțului Angliei întreaga libertate de acțiune dorită. Scurt timp după aceea a urmat descoperirea terenurilor aurifere din California și Australia. Piețele coloniale și-au dezvoltat într-o măsură din ce în ce mai mare capacitatea de absorbție pentru produsele industriale engleze. Războiul mecanic de țesut din Lancashire a desființat odată pentru totdeauna milioane de țesători manuali indieni. China a devenit tot mai accesibilă. Dar mai ales America s-a dezvoltat cu o rapiditate uimitoare chiar pentru această țară a progresului uriaș; și să nu uităm că America nu era pe atunci decît o piață colonială, ce-i drept cea mai mare dintre toate, adică o țară care furniza materii prime și importa din afară, din Anglia, produse industriale.

La toate acestea se adaugă faptul că noile mijloace de transport introduce la sfîrșitul perioadei trecute — căile ferate și vapoarele transatlantice — au fost realizate pe scară internațională, creînd astfel în fapt ceea ce pînă atunci exista numai în germen: *pieța mondială*. Această piață mondială consta pe atunci dintr-un număr de țări cu precădere sau exclusiv agricole, grupate în jurul unui mare centru industrial

— Anglia. Anglia consuma cea mai mare parte a surplusului lor de materii prime și le furniza în schimb cea mai mare parte a produselor industriale de care ele aveau nevoie. Nu e deci de mirare că progresul industrial al Angliei a fost colossal și nemaipomenit, astfel încît situația din 1844 ni se pare, în comparație cu cea de astăzi, neînsemnată și aproape primitivă.

În aceeași măsură însă în care avea loc acest progres, marea industrie devenea, în aparență, morală. Concurența dintre fabricanți, bazată pe unele mici furțișaguri pe spinarea muncitorilor, nu mai renta. Afacerea depășise aceste mijloace meschine de a cîștiga bani; milionarul fabricant avea ceva mai bun de făcut decît să-și piardă timpul cu asemenea găinării. Așa ceva se potrivea cel mult cu micii negustorași în mare pană de bani, care trebuiau să alerge după fiecare gologan dacă nu voiau să fie înghițiți de concurență. Astfel a dispărut sistemul truck din districtele industriale; a fost adoptată legea zilei de muncă de zece ore și o serie de alte reforme mai mici; toate acestea au însemnat o palmă dată liber-schimbismului și concurenței nelimitate, dar au scos în același timp în evidență superioritatea marelui capitalist în concurența împotriva colegilor săi de afaceri mai puțin favorizați.

Pe lîngă aceasta, cu cît întreprinderea industrială era mai mare, cu cît avea muncitori mai mulți, cu atît mai mare erau paguba și dificultățile comerciale ori de cîte ori se ivea un conflict cu muncitorii. De aceea cu timpul începu să domnească un spirit nou printre fabricanți, mai ales printre cei mai mari. Ei învățară să evite certurile inutile, să se împace cu existența și autoritatea trade-unionurilor* și în cele din urmă începură să descopere chiar și în greve — firește atunci cînd erau organizate la momentul oportun — un mijloc eficace pentru realizarea propriilor lor scopuri. Astfel se explică că cei mai mari fabricanți, care pe vremuri fuseseră în fruntea luptei împotriva clasei muncitoare, au fost acum primii care au preconizat pacea și armonia. Și aceasta din motive foarte bine întemeiate.

Toate aceste concesii făcute dreptății și umanitarismului nu erau în realitate decît mijloace pentru a grăbi concentrarea capitalului în mîinile cîtorva și pentru a zdrobi pe concurenții mai mărunți care nu puteau trăi fără asemenea cîști-

* — sindicatele din Anglia. — *Nota Trad.*

guri suplimentare. Pentru acești câțiva, puțini la număr, micile extorcări suplimentare din trecut nu numai că și-au pierdut importanța, ci au început să constituie acum chiar o piedică în calea afacerilor pe scară mare. Astfel însăși dezvoltarea producției capitaliste, cel puțin în ceea ce privește principalele ramuri ale industriei — căci în cele mai puțin importante nu e cîtuși de puțin cazul — a fost aceea care a înlăturat toate greutățile mai mărunte care înrăutățeau în trecut soarta muncitorilor. De aici reiese din ce în ce mai evident faptul de importanță capitală că nu în aceste inconveniente mai mici trebuie căutată cauza mizeriei clasei muncitoare, ci în însuși sistemul capitalist. Muncitorul vinde capitalistului forța sa de muncă în schimbul unei anumite sume zilnice. După ce a muncit cîteva ore, el a reprodus valoarea acestei sume. Însă contractul său de muncă îl obligă să robotească încă un șir de ore pentru a-și termina ziua de muncă. Valoarea pe care o produce în aceste ore suplimentare de supramuncă este plusvaloarea, care nu-l costă nimic pe capitalist, dar care intră totuși în buzunarul lui. Aceasta este baza sistemului care scindează din ce în ce mai mult societatea civilizată, pe de o parte, în câțiva rotschildzi și vanderbilți, puțini la număr, proprietari ai tuturor mijloacelor de producție și de subzistență, iar pe de altă parte într-o uriașă masă de muncitori salariați, care nu posedă nimic altceva decît forța lor de muncă. Și faptul că acest rezultat nu se datorește cutărui sau cutărui neajuns de ordin secundar, ci în mod exclusiv sistemului însuși, a ieșit astăzi la iveală în modul cel mai limpede prin dezvoltarea capitalismului în Anglia.

Apoi repetatele epidemii de holeră, tifos, variolă și alte boli l-au convins pe burghezul britanic că este absolut necesar să asaneze orașele dacă nu vrea să cadă și el victimă acestor molimi împreună cu familia sa. De aceea neajunsurile cele mai izbitoare descrise în această carte au fost astăzi înlăturate sau, în orice caz, atenuate. S-a introdus canalizarea sau, acolo unde exista, a fost îmbunătățită, s-au tăiat străzi largi de-a curmezișul multora dintre cele mai păcătoase „cartiere mizere”. „Mica Irlandă” a dispărut, și acum vine rîndul cartierului „Seven Dials”. Dar ce înseamnă aceasta? Districte întregi pe care în 1844 le puteam descrie ca idilice au decăzut astăzi, o dată cu extinderea orașelor, în aceeași stare de dărăpănare, de insalubritate, de mizerie. E drept că nu mai sînt tolerați porcii și mormanele de gunoi. Burghezia a făcut noi progrese în arta de a ascunde situația nenorocită.

a clasei muncitoare. Dar faptul că în ceea ce privește locuințele muncitorești nu s-a făcut nici un progres esențial reiese limpede din raportul comisiei regale „on the Housing of the Poor” * din 1885. Și la fel în toate celelalte privințe. Ordonanțele poliției sînt tot atît de numeroase ca și ciupercile după ploaie, dar ele nu pot înlătura mizeria muncitorilor ; o pot cel mult limita.

În timp ce Anglia a depășit însă acest stadiu de tinerețe al exploatării capitaliste descris de mine, alte țări abia l-au atins. Franța, Germania și mai ales America sînt rivalii primejdioși care, așa cum am prevăzut în 1844, desființează din ce în ce mai mult monopolul industrial al Angliei. Industria lor este tînără față de cea engleză, dar ea crește cu o repeziciune mult mai mare decît aceasta și se află astăzi aproximativ pe aceeași treaptă de dezvoltare pe care se afla cea engleză în 1844. În ceea ce privește America, paralelismul este și mai frapant. E drept că condițiile exterioare în care trăiește clasa muncitoare americană sînt foarte diferite, dar aceleași legi economice au intrat în acțiune, iar rezultatele, chiar dacă nu sînt în toate privințele identice, sînt totuși de același ordin. Așa se explică că găsim în America aceleași lupte pentru stabilirea prin lege a unei zile de muncă mai scurte în fabrici, mai ales pentru femei și copii ; așa se explică faptul că sistemul truck e în plină floare și că în regiunile agricole sistemul cottagelor e folosit de „bossi”, capitaliști și de agenții lor ca mijloc de dominare a muncitorilor. Cînd am primit în 1886 ziarele americane care relatau despre marile greve ale minerilor din districtul Connelsville (Pennsylvania), mi s-a părut că citesc propria mea descriere a răscoalei din 1844 a minerilor din nordul Angliei. Aceeași înșelare a muncitorilor prin greutăți și măsuri false ; același sistem truck ; aceeași încercare de a frînge rezistența minerilor prin ultimul mijloc zdrobitor al capitalistului — evacuarea lor din locuințele care aparțin administrației minei.

Nu am încercat nici aici, nici în edițiile engleze să adaptez cartea situației de astăzi, adică să enumăr toate schimbările intervenite după 1844. Și aceasta din două motive. În primul rînd, fiindcă ar fi trebuit să dublez dimensiunile cărții. În al doilea rînd, pentru că în primul volum al „Capitalului” Marx face o expunere amănunțită a situației clasei muncitoare britanice în jurul anului 1865, adică în perioada în care

* — „despre condițiile în care locuiesc cei săraci”. — *Nota Trad.*

prosperitatea industrială britanică și-a atins punctul culminant, și ar fi însemnat deci să repet cele spuse de Marx.

Aproape că nici nu e necesar să mai menționez că punctul de vedere general-teoretic al acestei cărți, adică cel filozofic, economic și politic, nu corespunde întru totul punctului meu de vedere actual. În 1844 nu exista încă socialismul internațional modern, care a fost dezvoltat între timp ca știință mai ales și aproape exclusiv datorită străduințelor lui Marx. Cartea mea reprezintă numai o fază a dezvoltării sale embrionare. Și așa cum embrionul omenesc reproduce în primele faze ale dezvoltării sale bronhiile strămoșului nostru, peștele, la fel și această carte trădează peste tot urmele unuia dintre predecesorii socialismului modern: filozofia clasică germană. Astfel se acordă o mare importanță — către sfârșitul cărții — afirmației că comunismul nu este o simplă doctrină de partid a clasei muncitoare, ci o teorie al cărei scop final este eliberarea întregii societăți, inclusiv a capitaliștilor, din actualele relații strimte. Această afirmație este justă din punct de vedere abstract, însă în practică se dovedește a fi de cele mai multe ori mai mult decât nefolositoare. Atîta timp cît clasele dominante nu numai că nu simt nevoia să se elibereze, ci se opun chiar din toate puterile la încercările clasei muncitoare de a se elibera pe sine, atîta timp clasa muncitoare va fi nevoită să pregătească și să înfăptuiască singură revoluția socială. Burghezii francezi de la 1789 au proclamat și ei eliberarea burgheziei drept emancipare a întregului neam omenesc; nobilimea și clerul nu voiau însă să admită acest lucru; această afirmație — deși la data aceea, în măsura în care privea feudalismul, era un adevăr istoric abstract de necontestat — a degenerat foarte curînd într-o frazeologie pur sentimentală care s-a evaporat complet în focul luptei revoluționare. Și astăzi există destui oameni care predică muncitorilor, de la înălțimea punctului lor de vedere nepărtinitor, despre un socialism situat deasupra tuturor contradicțiilor de clasă și luptelor de clasă. Dar aceștia sînt fie novici care mai au foarte multe de învățat, fie cei mai înverșunați dușmani ai muncitorilor, lupi în piele de oaie.

În text, ciclul marilor crize industriale este socotit ca fiind de cinci ani. Aceasta era perioada care reieșea, după cum se părea, din mersul evenimentelor dintre 1825 și 1842. Istoria industriei între anii 1842 și 1868 a dovedit însă că în realitate această perioadă este de zece ani, că crizele intermediare erau de natură secundară și că după 1842 ele au dis-

părut tot mai mult. După 1868 situația s-a schimbat din nou; dar despre aceasta vom vorbi mai târziu.

Nu mi-a trecut cîtuși de puțin prin minte să îndepărtez din carte numeroasele profeții, mai cu seamă cele care se refereau la izbucnirea revoluției sociale în Anglia într-un viitor foarte apropiat și care se datorau înflăcărării mele tinerești din vremea aceea. Nu am nici un motiv să vreau să mă prezint pe mine sau lucrarea mea într-o lumină mai bună decît era cazul pe atunci. Ceea ce este uimitor nu e faptul că multe din aceste profeții au dat greș, ci că atît de multe dintre ele s-au împlinit și că situația critică a industriei engleze, ca urmare a concurenței continentale, dar mai ales a celei americane, pe care am prevăzut-o, ce-i drept, într-un viitor mult prea apropiat, a devenit între timp realitate. În legătură cu acest punct mă simt dator să pun cartea de acord cu actuala stare de fapt. Fac acest lucru reproducînd aici un articol apărut în „Commonweal” din Londra la 1 martie 1885, în limba engleză, și în „Neue Zeit” din iunie al aceluiași an (nr. 6), în limba germană.

„Cu patruzeci de ani în urmă, Anglia se afla în pragul unei crize care nu putea fi soluționată, după toate aparențele, decît prin forță. Dezvoltarea uriașă și rapidă a industriei întrecuse cu mult ritmul extinderii piețelor străine și al creșterii cererii. La fiecare zece ani, procesul de producție era întrerupt în mod violent printr-o criză comercială generală, care era urmată, după o lungă perioadă de depresiune cronică, de cîțiva ani de prosperitate, pentru a sfîrși din nou printr-o supraproducție febrilă și în cele din urmă printr-o nouă prăbușire. Clasa capitalistă revendica cu vehemență liber-schimbismul în comerțul cu cereale și amenința că-l va impune cu forța, trimițînd populația înfometată de la orașe înapoi în districtele rurale de unde venise; însă, după cum spunea John Bright: «nu ca pe niște oameni nevoiași care cerșesc pîine, ci ca pe o armată care se încartiruește într-un teritoriu inamic». Masele muncitoare de la orașe revendicau dreptul de a participa la puterea politică — Carta poporului; ele erau sprijinite de majoritatea micii burghezii, și singura deosebire dintre ele era felul în care cartă trebuie aplicată prin mijloace violente sau pe cale legală. Atunci a intervenit criza comercială din 1847 și foametea din Irlanda, și o dată cu acestea perspectiva revoluției.

Revoluția franceză din 1848 a salvat burghezia engleză. Proclamațiile socialiste ale muncitorilor francezi victorioși au

speriat mica burghezie engleză și au dezorganizat mișcarea muncitorilor englezi, care se desfășura într-un cadru mai strîmt, însă mai practic și mai nemijlocit. Tocmai în momentul în care cartismul ar fi trebuit să-și desfășoare întreaga forță, el s-a prăbușit în interior, încă înainte de a se prăbuși, la 10 aprilie 1848, în exterior. Activitatea politică a clasei muncitoare a fost împinsă pe planul al doilea. Clasa capitalistă învinsese pe toată linia.

Reforma parlamentară din 1831 a marcat victoria întregii clase capitaliste asupra aristocrației funciare. Desființarea taxelor vamale asupra grîului a însemnat victoria capitaliștilor *industriali*, însă nu numai asupra marii proprietăți funciare, ci și asupra aceloră dintre capitaliști ale căror interese erau mai mult sau mai puțin identice sau împletite cu cele ale proprietății funciare : bancherii, jucătorii de bursă, rentierii etc. Liber-schimbismul însemna transformarea întregii politici financiare și comerciale — externe și interne — a Angliei în concordanță cu interesele capitaliștilor industriali, clasa care reprezenta acum națiunea. Și această clasă s-a pus serios pe lucru. Orice piedică în calea producției industriale a fost înlăturată fără milă. Tariful vamal și întregul sistem fiscal au fost transformate. Totul a fost pus în slujba unui singur scop, însă a unui scop de o importanță primordială pentru capitalistul industrial : ieftinirea tuturor materiilor prime și în special a tuturor mijloacelor de subzistență necesare clasei muncitoare ; producerea de materii prime și menținerea salariilor la un nivel scăzut, chiar dacă încă nu era vorba de reducerea lor. Anglia trebuia «să devină atelierul lumii» ; toate celelalte țări trebuiau să devină pentru Anglia ceea ce devenise deja Irlanda : piețe pentru produsele sale industriale, surse de materii prime și de mijloace de trai. Anglia, marele centru industrial al unei lumi agrare, cu un număr mereu crescînd de sateliți producători de grîu și de bumbac care să se învîrtească în jurul soarelui industrial. Ce perspectivă minunată !

Capitaliștii industriali au pornit la realizarea acestui țel măreț al lor înarmați cu acel spirit practic sănătos și energic și cu acel dispreț pentru principii tradiționale care i-au deosebit întotdeauna de concurenții lor filistini de pe continent. Cartismul era pe cale de dispariție. Noua epocă de înflorire a comerțului care a urmat în mod firesc și aproape de la sine înțeles după crahul din 1847 a fost pusă exclusiv pe socoteala liber-schimbismului. În urma acestor două împrejurări, clasa

muncitoare engleză devenise din punct de vedere politic apendicele «marelui partid liberal», partidul în fruntea căruia se aflau fabricanții. Această preponderență, odată cîștigată, trebuia permanentizată. Și din rezistența dîrză opusă de cartiști nu liber-schimbismului, ci transformării liber-schimbismului în unica problemă vitală a națiunii, fabricanții înțeleseră și înțelegeau tot mai mult pe zi ce trecea că burghezia nu va dobîndi dominația totală — politică și socială — asupra națiunii decît cu ajutorul clasei muncitoare. Astfel începu să se schimbe încetul cu încetul poziția acestor două clase una față de cealaltă. Legile industriale, altădată sperietoarea tuturor fabricanților, erau acum nu numai acceptate de bunăvoie de aceștia, ci chiar extinse într-o măsură mai mare sau mai mică asupra întregii industrii. Trade-unionurile, care nu de mult erau considerate ca opera diavolului, erau acum răsfățate și protejate ca o organizație foarte îndreptățită și ca un mijloc util pentru a răsîndi în sînul muncitorimii teorii economice sănătoase. Înseși grevele, care înainte de 1848 erau declarate în afara legii, erau considerate acum, în anumite împrejurări, ca foarte utile, mai ales cînd domnii fabricanți le provocau ei înșiși la momentul oportun. Cele mai revoltătoare dintre legile care îi răpeau muncitorului drepturile egale cu ale patronului său au fost desființate. Iar mult temuta Cartă a poporului din trecut a devenit acum, cel puțin în punctele ei esențiale, programul politic al acelorași fabricanți care o combătuseră cu atîta înverșunare. *Desființarea censului de avere și votul secret* au fost adoptate prin lege. Reformele parlamentare din 1867 și 1884 se apropie foarte mult de *votul universal*, cel puțin de acela care e acum în vigoare în Germania; proiectul privitor la circumscripțiile electorale, care se află acum în dezbaterile parlamentului, creează *circumscripții egale*, în orice caz nu mai puțin egale în general decît cele din Franța sau din Germania. *Diete* și mandate pe termen mai scurt, chiar dacă nu *parlamente alese anual*, se întrevăd ca o cucerire incontestabilă a viitorului apropiat; și totuși sînt oameni care spun că mișcarea cartistă ar fi moartă.

Revoluția din 1848, ca multe alte revoluții care au precedat-o, a avut o soartă ciudată. Aceiași oameni care au înfrînt-o au devenit, așa cum obișnuia să spună Karl Marx, executorii ei testamentari. Ludovic Napoleon a fost silit să creeze o Italie unită și independentă, Bismarck a fost silit să revoluționeze Germania în felul său și să redea Ungariei o oarecare independență, iar fabricanții englezi nu au altceva

mai bun de făcut decît să acorde Cartei poporului putere de lege.

Efectele acestei dominații a capitaliștilor industriali în Anglia au fost la început uimitoare. Afacerile au înflorit din nou și s-au extins într-o măsură nemaipomenită chiar pentru acest leagăn al industriei moderne. Uriașele realizări din trecut ale aburului și ale mașinismului au pierdut orice însemnătate în comparație cu formidabilul avînt al producției în cei 20 de ani dintre 1850 și 1870, în comparație cu cifrele imense ale exportului și importului, cu averile care se acumulau în mîinile capitaliștilor și cu forța de muncă omească care se concentra în marile orașe. Progresul a fost, desigur, din nou întrerupt, ca și mai înainte, prin izbucnirea crizelor o dată la 10 ani ; în 1857 la fel ca și în 1866 ; însă aceste momente de regres erau considerate ca fenomene naturale inevitabile prin care societatea trebuie să treacă, după care, pînă la urmă, totul reintră în normal.

Dar care era situația clasei muncitoare în această perioadă ? Temporar intervenea o îmbunătățire chiar în starea mării mase. Dar această stare recădea mereu la nivelul anterior din cauza marelui număr al armatei de rezervă fără ocupație, din cauza înlăturării neconținute a muncitorilor de către noile mașini și a afluenței muncitorilor agricoli, care începeau și ei să fie din ce în ce mai mult înlăturați de mașini.

Un progres durabil a avut loc numai la două categorii favorizate ale clasei muncitoare. Dintre acestea, prima o constituie muncitorii industriali. Stabilirea prin lege a unei zile de muncă medii, relativ rașionale, în favoarea lor a avut drept urmare că muncitorii și-au revenit într-o oarecare măsură din punct de vedere fizic și că au căpătat o superioritate morală întărită încă prin concentrarea lor locală. Situația lor este fără doar și poate mai bună decît înainte de 1848. Cea mai bună dovadă este faptul că, din zece greve pe care le fac, nouă sînt provocate de înșiși fabricanții și în propriul interes al acestora, grevele fiind singurul mijloc de a limita producția. Nu veți putea convinge niciodată pe fabricanți să se înțeleagă cu toții între ei să lucreze cu timp redus, oricît de puține șanse ar avea de a-și plasa marfa. Însă convingeți pe muncitori să declare grevă, și toți capitaliștii, pînă la ultimul, își vor închide fabricile.

În al doilea rînd, marile trade-unionuri. Ele sînt organizațiile acelor ramuri de producție în care nu poate fi folosită decît munca *bărbașilor adulți* sau în orice caz în care aceasta

este predominantă. Aici nici concurența muncii femeilor și a copiilor, nici a mașinilor nu au fost în stare să frîngă forța lor organizată. Mecanicii, dulgherii, tîmplarii, muncitorii din construcții sînt în ramura respectivă o forță, și aceasta într-o măsură atît de mare încît pot să reziste cu succes introducerii mașinilor, așa cum e cazul muncitorilor din construcții. Este neîndoios că situația lor s-a îndreptat simțitor după 1848 ; cea mai bună dovadă este că, de mai bine de 15 ani, nu numai patronii lor au fost mulțumiți de ei, dar ei înșiși s-au arătat mulțumiți de patronii lor. Ei constituie o aristocrație în sînul clasei muncitoare ; ei au reușit să dobîndească o situație relativ confortabilă, și această situație o acceptă ca definitivă. Aceștia sînt muncitorii model ai domnilor Leone Levi și Giffen (și ai stimabilului Lujo Brentano) și sînt într-adevăr oameni foarte simpatici, cu care orice capitalist cu judecată în parte și clasa capitalistă în general puteau cădea la învoială.

În ceea ce privește însă marea masă a muncitorilor, mizeria este astăzi la fel de adîncă și nesiguranța zilei de mîine este la fel de mare, dacă nu chiar mai mare decît a fost vreodată. Cartierul răsăritean al Londrei este o imensă mizerie stagnantă de mizerie și desperare, de foamete cînd muncitorii sînt fără ocupație și de decădere fizică și morală cînd au de lucru. Și situația e aceeași în toate celelalte mari orașe, cu excepția minorității privilegiate a muncitorilor ; la fel și în orașele mai mici și în districtele rurale. Legea care limitează valoarea forței de muncă la prețul mijloacelor de subzistență necesare și cealaltă lege care reduce prețul ei mediu la minimum acestor mijloace de subzistență influențează asupra muncitorilor cu forța irezistibilă a unei mașini automate care îi strivește între roțile ei.

Aceasta era deci situația creată prin introducerea în 1847 a politicii liber-schimbismului și ca urmare a dominației de 20 de ani a capitaliștilor industriali. Dar apoi a intervenit o cotitură. După criza din 1866 a urmat într-adevăr o oarecare înviorare a afacerilor, cam în jurul anului 1873, însă aceasta nu a durat mult timp. E drept că la data cînd era scadentă criza, în 1877 sau 1878, noi nu am trecut printr-o criză propriu-zisă, însă din 1876 înapoi trăim într-o stare de stagnare cronică a tuturor ramurilor industriale principale. Nici prăbușirea totală nu vrea să vină, nici mult așteptata înflorire comercială la care credeam că avem dreptul atît înainte cît și după crah. O presiune nimicitoare, o suprasaturație cronică

a tuturor piețelor în toate ramurile comerțului, aceasta este situația în care ne zbatem de aproape zece ani. Care este cauza ?

La baza teoriei liber-schimbismului a stat ipoteza că Anglia trebuie să devină unicul mare centru industrial al unei lumi agrare, și faptele au dovedit că această ipoteză a fost complet greșită. Condițiile industriei moderne, forța aburului și mașinile, pot fi produse pretutindeni unde există combustibil, mai ales cărbuni, și există și alte țări în afară de Anglia care au cărbuni : Franța, Belgia, Germania, America, ba chiar Rusia. Și locuitorii acestor țări nu au fost de părere că este în interesul lor să se transforme în arendași defecitari ca irlandezii numai și numai pentru gloria și îmbogățirea capitaliștilor englezi. Ei au început să producă, și nu numai pentru ei înșiși, ci și pentru restul lumii, iar rezultatul este că monopolul industrial pe care Anglia l-a deținut timp de aproape un secol a fost acum în mod definitiv frânt.

Însă monopolul industrial al Angliei este piatra unghiulară a sistemului social englez în vigoare. Dar, chiar în timp ce acest monopol era în ființă, piețele nu puteau ține pasul cu productivitatea crescândă a industriei engleze ; rezultatul au fost crizele care survineau o dată la zece ani. Piețe noi devin însă acum din zi în zi mai rare, astfel încît chiar negrii din Congo sînt siliți să accepte civilizația care se revarsă asupra lor sub formă de stambă din Manchester, olărie din Staffordshire și articole de metal din Birmingham. Ce se va întîmpla cînd va începe afluxul de mărfuri continentale și mai ales de mărfuri americane în cantități tot mai mari, dacă încă de pe acum această parte a leului în aprovizionarea lumii care revine fabricilor engleze scade an de an ? Răspunde libere-schimb, tu care ești leacul universal !

Eu nu sînt primul care subliniez acest lucru. Încă în 1883, la adunarea ținută de British Association la Southport, d-l Inglis Palgrave, președintele secției economice, a spus răspicat că pentru Anglia timpul marilor profituri comerciale a trecut și că în dezvoltarea unei serii de ramuri industriale importantă a intervenit o pauză. Se poate aproape spune că Anglia se află pe pragul unei situații lipsite de orice perspectivă de progres.

Dar cum se vor sfîrși toate acestea ? Producția capitalistă *nu poate* să stea pe loc ; ea trebuie să crească și să se extindă sau trebuie să moară. Încă de pe acum simpla reducere a părții leului care revine Angliei în aprovizionarea pieței mon-

diale înseamnă stagnare, mizerie și prisos de capital, pe de o parte, și prisos de muncitori fără ocupație, pe de altă parte. Ce se va întâmpla când creșterea producției anuale va fi complet oprită? Iată punctul vulnerabil, călcâiul lui Achile al producției capitaliste. Condiția ei vitală este necesitatea unei expansiuni continue, și această expansiune continuă devine acum imposibilă. Producția capitalistă intră într-un impas. Pe fiecare an ce trece, în fața Angliei se ridică cu tot mai multă insistență problema : sau se duce de ripă națiunea, sau producția capitalistă. Care din două va fi sacrificată ?

Dar clasa muncitoare ? Dacă în timpul perioadei de expansiune uriașă a comerțului și a industriei, din 1848 pînă în 1868, ea a avut de îndurat o asemenea mizerie, dacă chiar în această perioadă marea ei majoritate a cunoscut în cel mai bun caz numai o îmbunătățire temporară a situației ei, în timp ce numai o mică minoritate, protejată și privilegiată, s-a bucurat de un avantaj durabil, ce se va întâmpla când această perioadă înfloritoare va lua sfîrșit în mod definitiv, când actuala stagnare apăsătoare nu numai că se va accentua, ci când această stare accentuată de depresiune isuportabilă va deveni starea permanentă, normală a industriei engleze ?

Adevărul este următorul : atîta timp cît a durat monopolul industrial al Angliei, clasa muncitoare engleză a participat într-o anumită măsură la avantajele acestui monopol. Aceste avantaje au fost împărțite în mod foarte inegal ; minoritatea privilegiată a încasat partea cea mai mare, însă și marea masă își avea din cînd în cînd, în mod trecător, partea sa. Și acesta este motivul pentru care, după dispariția owenismului, în Anglia nu a mai existat socialism. O dată cu prăbușirea monopolului industrial, clasa muncitoare engleză va pierde această situație privilegiată. Ea se va pomeni în totalitatea ei — inclusiv minoritatea privilegiată și conducătoare — într-o bună zi la același nivel cu muncitorii din străinătate. Și acesta este motivul pentru care în Anglia va exista din nou socialism”.

Acesta este articolul din 1885. În prefața engleză din 11 ianuarie 1892 am continuat :

„La această descriere a situației, așa cum îmi apărea ea în 1885, nu am decît foarte puțin de adăugat. Este inutil să spun că astăzi «în Anglia există realmente din nou socialism» și încă în proporție de masă : socialism de toate nuanțele, socialism conștient și inconștient, socialism în proză și în versuri, socialism al clasei muncitoare și al clasei de mijloc, căci

într-adevăr această oroare a ororilor, socialismul, nu numai că a devenit respectabil, ci și-a îmbrăcat haine de gală și se lăfăiește pe fotoliile din saloane. Aceasta dovedește încă o dată iremediabila nestatornicie a despotului îngrozitor al buneii societăți : opinia publică a clasei de mijloc, și îndreptățește încă o dată disprețul pe care noi, socialiștii din generația trecută, l-am avut întotdeauna pentru această opinie publică. De altminteri nu avem nici un motiv să ne plîngem de acest nou simptom.

Ceea ce mi se pare mult mai important decît această modă de moment care domnește în cercurile burgheze, care fac paradă cu un socialism diluat și ceea ce consider că este chiar mai important decît progresul pe care socialismul l-a făcut în genere în Anglia este reînvierea cartierului răsăritean al Londrei. Acest lăcaș imens al mizeriei nu mai e mo cirla stagnantă de acum 6 ani. Cartierul răsăritean s-a trezit din starea de desperare în care încremenise ; el a revenit la viață și a devenit leagănul «noului unionism», adică al organizației mării mase a muncitorilor «necalificați». Se poate că această organizație a adoptat în unele privințe forma vechilor uniuni ale muncitorilor «calificați» ; ea este totuși esențial diferită prin caracterul ei. Vechile uniuni au păstrat tradițiile epocii în care au fost înființate ; ele consideră sistemul muncii salariate ca un fapt definitiv, dat o dată pentru totdeauna și care în cel mai bun caz poate fi puțin ameliorat în favoarea membrilor ei. Noile uniuni, în schimb, au fost înființate într-o epocă în care credința în veșnicia sistemului muncii salariate era deja serios zdruncinată. Întemeietorii și animatorii lor erau sau socialiști conștienți sau socialiști prin sentiment ; masele care se îndreptau spre aceste uniuni și care constituie forța lor erau înapoiate, neglijate și privite cu dispreț de aristocrația clasei muncitoare. Ele au însă un avantaj imens : spiritele lor sînt un teren virgin, complet libere de prejudecățile burgheze «respectabile» moștenite, care creează confuzii în capetele «vechilor unioniști» cu situație mai bună. Și astfel vedem astăzi cum aceste noi uniuni preiau în genere conducerea mișcării muncitorești, «vechile» uniuni bogate și mîndre ajungînd tot mai mult la remorca lor.

Fără îndoială că oamenii din cartierul răsăritean au făcut gafe teribile ; dar același lucru l-au făcut și predecesorii lor și-l mai fac și astăzi socialiștii doctrinari care strîmbă din nas cînd este vorba de ei. O clasă mare, ca și o națiune mare,

învață cel mai repede de pe urma propriilor ei erori. Și, în ciuda tuturor greșelilor posibile din trecut, prezent și viitor, trezirea cartierului răsăritean al Londrei rămîne unul dintre cele mai mari și mai rodnice evenimente ale acestui fin de siècle* și sînt fericit și mîndru că mi-a fost dat să-l trăiesc și eu”.

De acum șase luni cînd am scris rîndurile de mai sus, mișcarea muncitorească engleză a mai făcut un pas considerabil înainte. Alegerile parlamentare care s-au terminat acum cîteva zile au făcut cunoscut în mod formal celor două partide oficiale, atît conservatorilor cît și liberalilor, că de aici înainte vor trebui să țină seama de un al treilea partid, partidul muncitoresc. Acest partid muncitoresc este abia în curs de formare; elementele lui abia leapădă tot felul de prejudecăți tradiționale — pe de o parte pe cele burgheze, pe de alta pe cele moștenite de la sindicalisții din trecut, ba chiar și pe cele ale socialismului doctrinar — pentru a se putea întîlni în sfîrșit pe un teren comun tuturor. Și totuși instinctul care i-a strîns laolaltă este de pe acum atît de puternic, încît a dat loc la rezultate electorale nemaicunoscute pînă acum în Anglia. La Londra s-au prezentat doi candidați din rîndurile muncitorilor, declarînd în mod deschis că sînt socialiști; liberalii n-au îndrăznit să le opună un contracandidat și cei doi socialiști au ieșit cu o majoritate zdrobitoare și neașteptată. La Middlesbrough s-a prezentat un candidat al muncitorilor împotriva unui liberal și a unui conservator și a fost totuși ales. În schimb, noii candidați ai muncitorilor care au încheiat un cartel electoral cu liberalii au suferit, cu o singură excepție, un eșec iremediabil. Dintre așa-ziii reprezentanți de pînă acum ai muncitorilor, adică acei oameni cărora li se iartă calitatea de muncitori pentru că ei înșiși ar dori s-o facă dispărută în oceanul liberalismului lor, cel mai important reprezentant al vechiului unionism, Henry Broadhurst, a căzut cu succes pentru că s-a declarat împotriva zilei de muncă de 8 ore. În două circumscripții electorale din Glasgow, într-una din Salford și în mai multe altele s-au prezentat candidați independenți ai muncitorilor alături de candidații celorlalte două partide; ei au căzut în alegeri, însă candidații liberali au avut aceeași soartă. Pe scurt, într-un număr de circumscripții electorale industriale și în marile orașe, muncitorii au rupt cu hotărîre legăturile cu cele

* — sfîrșit de secol. — *Nota Trad.*

două partide vechi, obținând prin aceasta succese directe sau indirecte, cum nu s-a mai întâmplat la nici una din alegerile din trecut. Și bucuria muncitorilor este fără seamăn. Ei au văzut și au simțit pentru prima oară ce sînt în stare cînd folosesc dreptul de vot în interesul clasei lor. Credința oarbă în „marele partid liberal”, credință care i-a stăpînit aproape 40 de ani pe muncitorii englezi, a fost spulberată. Ei și-au putut da seama din exemple elocvente că ei, muncitorii, sînt forța hotărîtoare în Anglia, cu condiția să vrea acest lucru și să știe ce anume vor ; și alegerile din 1892 au fost începutul acestei voințe și științe. De rest va avea grijă mișcarea muncitorească de pe continent ; germanii și francezii, care sînt de pe acuma atît de bine reprezentați în parlamente și în consiliile comunale, vor ști să mențină treaz, prin noi succese, elanul englezilor. Și cînd peste nu prea multă vreme se va constata că acest nou parlament nu are ce face cu d-l Gladstone și că d-l Gladstone nu are ce face cu acest parlament, atunci partidul muncitoresc englez va fi suficient de organizat pentru ca jocul dintre cele două partide vechi care se succed rînd pe rînd la guvern, eternizînd astfel domnia burgheziei, să ia sfîrșit.

Londra, 21 iulie 1892.

F. Engels

A n e x e

Adnotări

- 1 „*Sfînta familie, sau critica criticii critice. Impotriva lui Bruno Bauer & Co.*” — prima lucrare scrisă în comun de Karl Marx și F. Engels. Scrisă în perioada septembrie-noiembrie 1844, această lucrare a apărut pentru prima oară la sfîrșitul lunii februarie 1845, la Frankfurt-pe-Main.

„Sfînta familie” este o denumire ironică dată fraților Bauer și adepților lor, grupați în jurul revistei „Allgemeine Literatur-Zeitung”. Ridicîndu-se împotriva lui Bauer și a altor tineri hegelieni, Marx și Engels critică totodată și filozofia idealistă a lui Hegel.

Divergențele profunde dintre Marx și tinerii hegelieni au ieșit la iveală încă în vara anului 1842, cînd s-a constituit la Berlin așa-zisul cerc al celor „liberi”. Devenind în octombrie 1842 redactor la „Rheinische Zeitung”, la care colaborau și unii tineri hegelieni din Berlin, Marx se opuse publicării articolelor lipsite de conținut, pretențioase, scrise de membrii cercului celor „liberi”, cerc rupt de viața reală și absorbit de controverse filozofice abstracte. În cei doi ani care au trecut de la ruptura dintre Marx și cercul celor „liberi”, divergențele politice și teoretice dintre Marx și Engels, pe de o parte, și tinerii hegelieni, pe de altă parte, au devenit acute, de neîmpăcat. Aceasta se explică nu numai prin trecerea lui Marx și Engels de la idealism la materialism și de la democratismul revoluționar la comunism, ci și prin drumul parcurs în acest timp de frații Bauer și tovarășii lor de idei. În „Allgemeine Literatur-Zeitung”, Bauer și grupul lui s-au lepădat de „radicalismul anului 1842” și de „Rheinische Zeitung” și au alunecat pe panta celui mai plat și mai vulgar idealism subiectiv, propagînd o „teorie” potrivit căreia numai personalități alese, purtătorii „spiritului”, ai „criticii pure” sînt făuritorii istoriei, iar masa, poporul ar fi numai un material inert, un balast în procesul istoric.

Marx și Engels au hotărît să consacre prima lor lucrare comună demascării acestor idei dăunătoare, reacționare, și în același timp apărării noilor lor concepții materialiste și comuniste. În timpul celor 10 zile cit a stat Engels la Paris în 1844, a fost elaborat planul cărții, intitulată la început „Critica criticii critice. Impotriva lui Bruno Bauer & Co.”, au fost repartizate capitolele și scrisă „Prefața”. Engels și-a scris capitolele sale înainte de plecarea din Paris, Marx, căruia îi revenise partea cea mai mare a cărții, a continuat să lucreze la ea pînă la sfîrșitul lunii noiembrie 1844; în acest timp el a mărit considerabil volumul proiectat al cărții, folosind pentru capitolele

- scrise de el o parte din manuscrisele economice-filozofice la care lucrase în primăvara și vara anului 1844, precum și, alături de o serie de alte extrase și conpecte, cercetările sale asupra revoluției burgheze franceze de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În timpul tipării acestei cărți, Marx a completat titlul cu cuvintele: „Sfînta familie”. La tabla de materii s-a arătat care capitole sînt scrise de Marx și care de Engels (vezi volumul de față, pag. 749—751). Faptul că volumul cărții, apărută într-un format mic, a depășit 20 de coli de tipar, a scutit-o, conform legilor existente atunci într-o serie de state germane, de o cenzură prealabilă. — 3.
- 2 „*Allgemeine Literatur-Zeitung*” — revistă lunară germană editată de tînărul hegelian Bruno Bauer la Charlottenburg (decembrie 1843—octombrie 1844). — 7.
- 3 „*Scrieri despre pauperism*” — articol scris de Carl Reichhardt și publicat în „*Allgemeine Literatur-Zeitung*” nr. I și II (decembrie 1843 și ianuarie 1844). — 9.
- 4 *Mühlleigner* (textual: proprietar de moară) — cuvînt inexistent în limba germană și care este traducerea literală a expresiei engleze mill-owner (proprietar de fabrică, fabricant). Engels ia aici în derîdere pe Julius Faucher, colaborator la „*Allgemeine Literatur-Zeitung*”, care folosea în articolele lui cuvinte formate de el după calapodul celor engleze. — 12.
- 5 „*Probleme de actualitate din Anglia*” — articol scris de Julius Faucher și publicat în „*Allgemeine Literatur-Zeitung*” nr. VII și VIII (iunie și iulie 1844). — 12.
- 6 *Mașini de filat* — între anii 1738 și 1835 au fost făcute în Anglia mai multe invenții importante în domeniul mecanizării filatului care au avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea capitalismului. În 1764 James Hargreaves inventează mașina de filat „Jenny”, perfecționată apoi de Richard Arkwright între 1769 și 1771. În 1779 Samuel Crompton inventează mașina mule sau hand-mule. În 1825 Richard Robert inventează self-acting mule sau self-actor, mașina de filat automată. — 13, 253.
- 7 *The Anti-Corn-Law-League* (Liga împotriva legilor cerealelor) — ligă liber-schimbistă întemeiată în 1838 de către fabricanții Cobden și Bright din Manchester. Așa-numitele legi ale cerealelor, care îngreunau sau interziceau importul de cereale din străinătate, fuseseră introduse în Anglia în interesul marilor proprietari de pămînt, al landlorzilor. Revendicînd libertatea deplină a comerțului, liga a luptat pentru abrogarea legilor cerealelor, pentru a face posibilă astfel reducerea salariilor muncitorilor și pentru a slăbi pozițiile economice și politice ale aristocrației funciare. În lupta ei împotriva proprietarilor funciari, liga a încercat să folosească masele muncitorești, dar tocmai în acel timp muncitorii înaintați din Anglia porniseră pe calea unei mișcări muncitorești de sine stătătoare, politicește cristalizată (cartismul). Lupta dintre burghezia industrială și aristocrația funciară s-a încheiat în 1846 prin adoptarea legii cu privire la abrogarea legilor cerealelor. După aceasta, liga s-a dizolvat. — 14.

- 8 Lupta pentru limitarea legală a zilei de muncă la 10 ore, care a început în Anglia încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primii ani ai deceniului al 4-lea al secolului al XIX-lea, a cuprins mase largi ale proletariatului. Deoarece reprezentanții aristocrației funciare căutau să exploateze această lozincă populară în lupta lor împotriva burgheziei industriale, ei au luat atitudine în parlament pentru adoptarea proiectului de lege pentru ziua de muncă de 10 ore; începând din 1833, în fruntea partizanilor acestei legi în parlament se afla „conservatorul filantrop” lord Ashley. — 14.
- 9 *Cuvinte citate din cartea lui Bruno Bauer „Die gute Sache der Freiheit und meine eigene Angelegenheit”* (Cauza dreaptă a libertății și propria mea cauză), Zürich și Winterthur, 1842. — 17.
- 10 Este vorba de articolul „D-I Nauwerck și facultatea de filozofie”, articol apărut în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. VI (mai 1844), sub semnătura „J.”, inițiala lui Jungnitz. — 18.
- 11 *Destituirea de la Bonn* — în octombrie 1841, guvernul Prusiei, având în vedere scrierile publicate de Bauer în domeniul criticii bibliei, i-a retras acestuia, în mod temporar, dreptul de a ține prelegeri la Universitatea din Bonn. În martie 1842 Bruno Bauer a fost destituit în mod definitiv. — 18.
- 12 În această secțiune Engels analizează și citează recenzia lui Edgar Bauer asupra cărții: Flora Tristan, „L'Union ouvrière” (Uniunea muncitorească), Paris, 1843, recenzie apărută în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. V (aprilie 1844). — 20.
- 13 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, „Phänomenologie des Geistes” (Fenomenologia spiritului). Prima ediție a apărut în 1807. Pentru lucrarea sa „Sfânta familie”, Marx a folosit volumul al II-lea din ediția a doua a operelor lui Hegel, Berlin, 1841. — 23.
- 14 Din poezia lui Schiller „Das Mädchen aus der Fremde” (Fata de pe meleaguri străine). — 24.
- 15 Pierre-Joseph Proudhon, „Qu'est-ce que la propriété ? Ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement” (Ce este proprietatea ? Sau cercetări cu privire la principiul dreptului și al guvernării); prima ediție a apărut în 1840 la Paris. Marx citează după ediția din 1841 de la Paris.
- Scrisă de pe poziții mic-burgheze pline de contradicții, cartea „Ce este proprietatea ?” a produs la apariția ei o impresie puternică prin atacurile ei vehemente împotriva proprietății private. O apreciere critică cuprinzătoare a acestei cărți a fost făcută de Marx în articolul său „Despre P. J. Proudhon”, publicat în 1865 în „Social-Demokrat” sub forma unei scrisori adresate redactorului Schweitzer.
- Articolul „Proudhon”, scris de Edgar Bauer și criticat de Marx în secțiunea de față din „Sfânta familie”, a apărut în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. V (aprilie 1844). — 25.
- 16 „Reformiști” — adepții ziarului parizian „La Réforme”; din această grupare politică făceau parte democrați și republicani mic-burghezi, precum și socialiști mic-burghezi. — 27

- 17 *Sistemul mercantilist* — doctrină economică care a apărut în secolul al XVII-lea mai cu seamă în Franța și în Anglia. *Sistemul monetar* „a proclamat în mod just că producția pentru piața mondială și transformarea produsului în marfă, deci în bani, constituie premisa și condiția producției capitaliste. În *sistemul mercantilist*, care este continuarea sistemului monetar, nu transformarea valorii mărfurilor în bani este aceea care decide, ci producerea de plusvaloare, dar aceasta din punctul de vedere lipsit de logică al sferei circulației și în așa mod că această plusvaloare se concretizează într-un surplus de bani, într-un excedent al balanței comerciale” (Marx). Mercantiliștii afirmau că plusvaloarea provine din comerț și că numai comerțul exterior care are o balanță comercială activă ar spori avuția unei țări. — 34.
- 18 *Fiziocrații* — adepții unei doctrine economice din secolul al XVIII-lea în Franța (Quesnay, Mercier de la Rivière, Le Trosne, Turgot etc.) care, în opoziție cu sistemul mercantilist, „transpune din sfera circulației în sfera producției propriu-zise cercetarea originii plusvalorii, punând în felul acesta bazele analizei producției capitaliste” (Marx). Fiziocrații considerau că renta funciară este unica formă de plusvaloare și de aceea afirmau că munca agricolă este singura muncă productivă. — 34.
- 19 „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” (Analele germano-franceze) au fost editate la Paris, în limba germană, sub redacția lui Karl Marx și a lui Arnold Ruge. A apărut numai primul număr (dublu), în februarie 1844, în care s-au publicat: scrierile lui Karl Marx „Contribuții la problema evreiască” și „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere”, apoi lucrările lui Friedrich Engels „Schiță a unei critici a economiei politice” și „Situația Angliei. «Past and Present» by Thomas Carlyle” (vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 382—412, 413—427, 544—571, 572—598). Aceste lucrări marchează trecerea definitivă a lui Marx și Engels pe pozițiile materialismului și ale comunismului. Încetarea apariției acestei reviste se datorește în special divergențelor principiale dintre Marx și burghezul radical Ruge. — 34.
- 20 Aceste cuvinte din lucrarea lui Charles Comte „*Traité de la propriété* (Tratat despre proprietate), vol. I, pag. 52, Paris, 1834, sînt citate de Proudhon la pag. 93 a cărții sale „*Qu'est-ce que la propriété ?*” (Ce este proprietatea?) (ediția 1841). — 49.
- 21 Aluzie la analiza critică a romanului „*Misterele Parisului*” de Eugène Sue, făcută de Szeliga în „*Allgemeine Literatur-Zeitung*” nr. VII. Romanul apăruse în 1842—1843 la Paris și căpătase o largă răspîndire nu numai în Franța, ci și dincolo de hotarele ei. — 59.
- 22 Molière, „*Le bourgeois gentilhomme*” (Burghezul gentilom), actul al II-lea, scena a 6-a. — 60.
- 23 Carta constituțională (*Charte constitutionnelle*), adoptată în Franța după revoluția burheză din 1830, constituia legea fundamentală a monarhiei din iulie. Expresia „*Charte vérité*” este o aluzie ironică la cuvintele cu care se încheie proclamația lui Ludovic-Filip din 31 iulie 1830: „...de acum înainte carta (*charte*) va fi un adevăr (*vérité*)”. — 62.

- 24 Marx parafrazează aici versurile lui Goethe din „Faust”, partea întâi, scena a VI-a („Bucătăria vrăjitoarei”). — 69.
- 25 Citat din opera lui Charles Fourier „Théorie de l'unité universelle” (Teoria unității universale), vol. III, partea a II-a, cap. 3. Prima ediție a acestei opere a apărut în 1822 sub titlul: „Traité de l'association domestique-agricole”. — 73.
- 26 Shakespeare, „Totul e bine cînd se sfîrșește bine”, actul I, scena a 3-a. — 78.
- 27 Aici, ca și în cele ce urmează, se citează din articolul lui Bruno Bauer „Neueste Schriften über die Judenfrage” (Cele mai recente lucrări cu privire la problema evreiască) („Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. I, decembrie 1843); acest articol constituia răspunsul lui Bauer la critica făcută în presă lucrării sale „Die Judenfrage”. — 88.
- 28 Cartea lui Bruno Bauer „Die Judenfrage” (Problema evreiască) a apărut la Braunschweig în 1843; ea cuprinde, cu unele adaosuri, un articol scris de el pe aceeași temă și care fusese publicat (în noiembrie 1842) în „Deutsche Jahrbücher” (Analele germane) (vezi adnotarea 37). — 88.
- 29 Acest moto citat de Marx figura sub titlul săptămînalului „Révolutions de Paris” (Revoluțiile Parisului), care apărea la Paris în perioada iulie 1789—februarie 1794. Pînă în septembrie 1790 a fost redactat de democratul Elisée Loustalot, publicist revoluționar. — 92.
- 30 „Vorläufige Thesen zur Reformation der Philosophie” (Teze preliminare pentru reforma filozofiei), scrise de Ludwig Feuerbach în ianuarie 1842, dar interzise de cenzură în Germania, au apărut în 1843 în Elveția, în vol. II din „Anekdoten zur neuesten deutschen Philosophie and Publicistik” (Inedite din domeniul filozofiei și publicisticii germane moderne). — 93.
- 31 *Doctrinarii* — grupare de politicieni burghezi francezi din perioada Restaurației (1815—1830). Doctrinarii erau partizani ai monarhiei constituționale și dușmani înverșunați ai mișcării democratice și revoluționare. Ei se străduiau să creeze un bloc al burgheziei și nobilimii după modelul celui din Anglia. Cei mai cunoscuți dintre ei sînt: istoricul François Guizot și filozoful Pierre-Paul Royer-Colard, ale cărui vederi constituiau în domeniul filozofiei reacțiunea împotriva materialismului francez al secolului al XVIII-lea și a ideilor democratice ale revoluției burgheze din Franța. — 95.
- 32 *Replica nr. I* — articolul lui Bruno Bauer „Neueste Schriften über die Judenfrage” (Cele mai recente lucrări cu privire la problema evreiască), publicat în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. I (decembrie 1843). — 97.
- 33 „*Contribuții la problema evreiască*” — articol scris de Karl Marx. Vezi volumul 1 al ediției de față, pag. 382—412. — 97.
- 34 *Prelegerile prof. Hinrichs* — ciclul de prelegeri ale huliganului de dreapta Hinrichs, editate la Halle în 1843 sub titlul „Politische

- Vorlesungen" (Prelegeri politice), vol. I-II. Recenzia lui Bruno Bauer asupra volumului I a apărut în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. I (decembrie 1843). În secțiunea „Hinrichs nr. II” este vorba de recenzia lui Bruno Bauer asupra volumului al II-lea, apărută în nr. V al aceleiași reviste (aprilie 1844). — 101.
- 35 Acest citat și cele ce urmează sînt luate din cel de-al doilea articol scris de Bruno Bauer împotriva criticilor lucrării sale „Problema evreiască”. Intitulat, ca și primul, „Cele mai recente lucrări cu privire la problema evreiască”, acest articol a fost publicat în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. IV (martie 1844). — 106.
- 36 „Care este acum obiectul criticii?” — titlul unui articol publicat de Bruno Bauer în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. VIII (iulie 1844). Aproape toate citatele din „Allgemeine Literatur-Zeitung” reproduse de Marx în secțiunea intitulată „A treia campanie a criticii absolute” sînt luate din acest articol. — 111.
- 37 „Deutsche Jahrbücher” — titlul prescurtat al revistei literare și filozofice a hegelienilor de stînga „Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst”. Primul număr al revistei a apărut în iulie 1841, la Leipzig, sub redacția lui Arnold Ruge. Înainte (în perioada 1838—1841) revista apărea sub denumirea: „Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst”. Mutarea sediului redacției din orașul prusian Halle în Saxonia și schimbarea denumirii revistei au fost determinate de faptul că pe teritoriul Prusiei această revistă era amenințată să fie interzisă. Dar nici sub noua ei denumire nu s-a putut menține multă vreme. În ianuarie 1843 revista „Deutsche Jahrbücher” a fost interzisă de guvernul saxon și, printr-o hotărîre a dietei, această interdicție a fost extinsă asupra întregii Germanii. — 112, 148.
- 38 „Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe” — cotidian care a apărut la Colonia în perioada 1 ianuarie 1842—31 martie 1843. Ziarul fusese întemeiat de reprezentanți ai burgheziei renane care aveau o atitudine opoziționistă față de absolutismul prusac. Drept colaboratori au fost atrași și cîțiva tineri hegelieni. În aprilie 1842 Karl Marx a devenit colaborator al ziarului „Rheinische Zeitung”, iar în luna octombrie a aceluiași an unul dintre redactorii lui. În „Rheinische Zeitung” au fost publicate și unele articole scrise de Friedrich Engels. În timpul cît Karl Marx a fost redactor al ziarului, acesta a căpătat un caracter democratic-revoluționar din ce în ce mai pronunțat. Orientarea ziarului „Rheinische Zeitung”, a cărei popularitate sporea neconținut în Germania, a provocat îngrijorare și nemulțumire în cercurile guvernamentale, precum și o campanie de ațîțări furibunde din partea presei reacționare împotriva ziarului. La 19 ianuarie 1843 guvernul Prusiei a dat un decret prin care interzicea apariția ziarului „Rheinische Zeitung” cu începere de la 1 aprilie 1843, iar pînă atunci a instituit asupra lui o cenzură deosebit de severă. — 112.
- 39 „Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker” (Critica istoriei evanghelice a sinopticilor), vol. I-II, Leipzig, 1841, de Bruno Bauer. În istoria religiei se numesc sinoptici autorii primelor trei evanghelii. — 117.

- 40 „*Contribuții la problema evreiască*” — articol scris de Karl Marx și în care acesta supune unei critici aspre lucrarea lui Bruno Bauer „*Die Judenfrage*” (Problema evreiască), precum și articolul acestuia „*Die Fähigkeit der heutigen Juden und Christen, frei zu werden*” (Capacitatea evreilor și a creștinilor contemporani de a deveni liberi). Vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 382—412. — 119.
- 41 Este vorba de articolul lui Bruno Bauer „*Die Fähigkeit der heutigen Juden und Christen, frei zu werden*” (Capacitatea evreilor și a creștinilor contemporani de a deveni liberi) din „*Einundzwanzig Bogen aus der Schweiz*” (Douăzeci și una de coli din Elveția). Această colecție a apărut în 1843, sub îngrijirea poetului Georg Herwegh, la Zürich și Winterthur. — 120.
- 42 *Cercle social* (Cercul social) — organizație întemeiată de reprezentanți ai intelectualității democratice și care și-a desfășurat activitatea la Paris în primii ani ai revoluției burghize din Franța de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Locul pe care organizația Cercle social îl ocupă în istoria ideilor comuniste este determinat prin revendicările ideologului său Claude Fauchet, care cerea: împărțirea egalitară a pământului, plafonarea marilor averi și dreptul la muncă pentru toți cetățenii apti de muncă. Critica lui Claude Fauchet împotriva egalității formale proclamate de revoluția franceză a pregătit atitudinea mult mai îndrăzneță a lui Jacques Roux, unul dintre conducătorii grupului „*les enragés*”, în această problemă. — 133.
- 43 *Optsprezece Brumar* — lovitura de stat din 9 noiembrie 1799, care a însemnat sfârșitul contrarevoluției burghize din Franța; prin această lovitură de stat a fost răsturnat Directoratul și instaurată dictatura lui Napoleon Bonaparte. — 137.
- 44 *Directoratul* — guvern corupt al marii burghezii din Franța în anii 1794—1799, format în baza constituției directoratului; el se temea atât de o continuare a revoluției cât și de o reacțiune regalistă. — 137.
- 45 Pierre-Jean-Georges Cabanis, „*Rapports du physique et du moral de l'homme*” (Raporturi între fizic și moral la om). Prima ediție a apărut în 1802 la Paris. O mare parte din această lucrare fusese publicată încă în 1798 și 1799 în comunicările științifice ale Academiei de Științe din Franța. — 141.
- 46 *Janseniști* (după numele teologului olandez Cornelius Jansen) — adepții unui curent opoziționist din rindurile catolicilor francezi în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, care exprima nemulțumirea unei părți a burgheziei franceze față de ideologia feudală a catolicismului oficial. — 141.
- 47 Claude-Adrien Helvétius, „*De l'homme, de ses facultés intellectuelles et de son éducation*” (Despre om, despre facultățile sale intelectuale și despre educația sa). Această carte a fost publicată pentru prima oară după moartea autorului, la Haga, în 1773, cu sprijinul lui Dmitrii Alekseevici Golîțin, ambasadorul Rusiei în Olanda. — 145.
- 48 „*L'homme machine*” (Omul-mașină), Leyda, 1748. Cartea lui La Mettrie, apărută anonim la Londra, a fost arsă, iar autorul ei expulzat din Olanda, unde emigrase din Franța în 1745. — 145.

- 49 Cartea lui Holbach „Système de la nature, ou des loix du monde physique et du monde moral” (Sistemul naturii, sau despre legile lumii fizice și ale lumii morale) a apărut în 1770 ; din considerente conspirative a fost indicat drept autor al cărții J. B. Mirabaud, secretar al Academiei Franceze, decedat în 1760. — 145.
- 50 Claude-Adrien Helvétius, „De l'esprit” (Despre spirit), vol. I-II, Paris, 1822. Prima ediție, apărută anonim la Paris în 1758, a fost arsă la începutul anului 1759, ca lucrare ostilă statului și religiei. — 148.
- 51 „Allgemeine Zeitung” — cotidian înființat în 1798 ; a apărut din 1810 pînă la 1882, la Augsburg. — 150.
- 52 Lorenz Stein, „Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs” (Socialismul și comunismul Franței de azi), Leipzig, 1842. După cum s-a dovedit ulterior, autorul acestei scrieri era un agent secret al guvernului Prusiei. — 150.
- 53 În jurul anului 390 î.e.n., galii au pornit asupra Romei. Ei au reușit să cucerească orașul Roma, cu excepția Capitoliului, ai cărui apărători — după cum spune legenda — au fost treziți la timp de gîștutul gîștelor zeiței Junona în momentul în care dușmanii dezlănțuiseră prin surprindere un atac nocturn. — 151.
- 54 Goethe, „Faust”, partea întâi, scena a 3-a („Odaie de studiu”). — 159.
- 55 „Zeitschrift für spekulative Theologie” (Revista de teologie speculativă), revistă editată de Bruno Bauer la Berlin în anii 1836—1838. Bauer făcea parte pe atunci din grupul hegelienilor de dreapta. — 160.
- 56 Din scena a IV-a a comediei într-un act „Lucile” de scriitorul francez Jean-François Marmontel. — 161.
- 57 Povestirea lui Edgar Bauer „Es leben feste Grundsätze !” (Trăiască principiile ferme !) a apărut în cartea „Berliner Novellen” de Alexander Weill și Edgar Bauer (Berlin, 1843). — 164.
- 58 Cercul berlinez (Berliner Couleur) — denumire pe care corespondentul revistei „Allgemeine Literatur-Zeitung” o dă grupului de tineri hegelieni berlinezi care nu făceau parte din cercul lui Bruno Bauer și care atacau „Allgemeine Literatur-Zeitung” pe chestiuni meschine, de ordin privat ; printre acești tineri hegelieni-berlinezi era și Max Stirner. — 166.
- 59 Marx se referă aici la articolul lui Bruno Bauer „Leiden und Freuden des theologischen Bewusstseins” (Suferințele și bucuriile conștiinței teologice) din volumul al II-lea al culegerii „Anekdoten zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik” (Inedite din domeniul filozofiei și publicisticii germane moderne). — 170.
- 60 „La Démocratie pacifique” — cotidian al fourieristilor ; a apărut la Paris în anii 1843—1851 sub conducerea lui Victor Considérant. — 171.
- 61 Heine, „Die Nordsee” (Marea Nordului) (ciclul 2, poezia „Fragen” (Întrebări)). — 176.

- 62 Din cîntecul popular german „Die Nonne” (Călugărița). — 180.
- 63 Din folclorul german „Die sieben Schwaben” (Cei șapte suabi). — 182.
- 64 Goethe, „Zahme Xenien” (Xeniile blinde), IX. — 197.
- 65 „*Journal des Débats*” — titlul prescurtat al cotidianului francez burghez „*Journal des Débats politiques et littéraires*”, fondat la Paris în 1789. În timpul monarhiei din iulie — ziar guvernamental, organ al burgheziei orléaniste. — 214.
- 66 „*Le Siècle*” — cotidian care a apărut la Paris în anii 1836—1939. În deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea, el exprimă concepțiile acelei părți a micii burghezii care se limita să ceară reforme constituționale moderate. — 214.
- 67 „*Les Petites Affiches de Paris*” — una dintre cele mai vechi publicații periodice franceze, fondată la Paris în 1612; un fel de foaie informativă în care se tipăreau diferite anunțuri și înștiințări. — 214.
- 68 „*Le Satan*” — ziar satiric burghez, care a apărut la Paris în anii 1840—1844. — 215.
- 69 Marx citează aici din următoarele scrieri ale lui Charles Fourier : „*Théorie des quatre mouvements et des destinées générales*” (Teoria celor patru mișcări și a destinelor generale), ediția 1, 1808; „*Le nouveau monde industriel et sociétaire*” (Noua lume a industriei și societăților), ediția 1, 1829, ca și „*Théorie de l’unité universelle*” (Teoria unității universale), 1822. — 221.
- 70 *Fortunatus* (Norocosul) — erou al unei legende populare germane, posesorul unei pungi miraculoase care nu seca niciodată și al unei pălării fermecate. — 226.
- 71 *Principi germani mediatizați* — micii principii germani deposedați de puterea lor, ale căror țărișoare au fost alipite la alte state germane mai mari în urma transformărilor teritoriale survenite în Germania în timpul războaielor napoleoniene și al Congresului de la Viena (1814—1815). — 229.
- 72 *Tînăra Anglie* (Young England) — grupare de oameni politici și de publiciști englezi care făceau parte din partidul tory; această grupare s-a încheiat la începutul deceniului 1840—1850. Reprezentanții acestei grupări exprimau nemulțumirea aristocrației funciare față de creșterea puterii politice și economice a burgheziei și recurgeau la mijloace demagogice pentru a subordona influenței lor clasa muncitoare și pentru a o folosi în lupta lor împotriva burgheziei. În „*Manifestul Partidului Comunist*”, Marx și Engels caracterizează concepțiile lor drept „socialism feudal”. — 231.
- 73 Marx citează, cu inserții ironice, „*Corespondența din Zürich*” trimisă de Hirzel și publicată în „*Allgemeine Literatur-Zeitung*” nr. V, aprilie 1844. — 237.
- 74 Opera lui Friedrich Engels „*Situația clasei muncitoare din Anglia*” a fost scrisă la Barmen de la mijlocul lunii noiembrie 1844 pînă la mijlocul lunii martie 1845. Șederea timp de aproape 2 ani în Anglia

(noiembrie 1842—august 1844) îi dăduse prilej lui Engels să studieze în amănunt condițiile de viață ale proletariatului englez. Inițial intenționa să trateze acest subiect ca un capitol al unei lucrări mai cuprinzătoare cu privire la istoria socială a Angliei. Recunoașterea rolului deosebit care revine proletariatului în societatea burgheză l-a determinat totuși să dedice situației clasei muncitoare engleze o lucrare aparte.

Prima ediție a cărții a apărut în 1845, la Leipzig, în limba germană. O „a doua ediție revăzută”, în care Engels a intercalat notele de subsol indicate prin (1892), a apărut în 1892 la Stuttgart. În acest timp ieșiseră de sub tipar și două traduceri autorizate ale cărții în limba engleză. (New York, 1887, și Londra, 1892). Prefața la ediția americană din 1887 și cea la ediția germană din 1892, care apar în ordine cronologică abia într-un volum de mai târziu al acestei ediții, le publicăm în volumul de față ca anexe (pag. 657 și urm.). — 239.

- 75 Dedicția „Către clasa muncitoare a Marii Britanii” a fost scrisă de Engels în limba engleză, pentru ca, după cum îi scrie lui Marx în scrisoarea din 19 noiembrie 1844, „să o poată tipări separat și trimite șefilor de partide, literaților și membrilor parlamentului din Anglia”. În edițiile germane ale „Situației clasei muncitoare din Anglia”, publicate în 1845 și 1892, a apărut această dedicație în limba engleză; în schimb ea nu a apărut în ediția americană (1877) și cea engleză (1892). — 243.
- 76 *Tulburările din Silezia și din Boemia* — răscoale ale țesătorilor care au avut loc în 1844, mai ales în două sate mari sileziene, Langenbielau și Peterswaldau, și care au fost înăbușite de către armată. În același an, în Boemia, în districtele Leitmeritz și Praga, muncitorii au luat cu asalt fabricile textile și au distrus mașinile. — 247, 454, 536, 575.
- 77 În prezent se pot preciza unele afirmații ale lui Engels. Astfel Arkwright nu a fost inventatorul propriu-zis al mașinii de filat, ci lui i se datoresc o serie de îmbunătățiri aduse acesteia. Apoi nu-i erau cunoscute lui Engels unele descoperiri și invenții făcute în alte țări. De pildă, mașina cu aburi fusese deja inventată în Franța, Germania și Rusia atunci când englezul James Watt și-a brevetat în 1769 mașina sa cu aburi. — 257.
- 78 „*Durham Chronicle*” — hebdomadur care apare la Durham (Anglia) din 1820; în deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea a fost exponentul unei orientări burgheze-liberale. — 262.
- 79 *Reformbill* (Legea pentru reforma electorală) a fost sancționată la 7 iunie 1832 de către regele Angliei Wilhelm al IV-lea. În conformitate cu această lege, 56 de localități cu mai puțin de 2.000 de locuitori au fost lipsite de dreptul de a-și trimite reprezentanți în Camera comunelor. Proprietarii de terenuri și de case care plăteau cel puțin 10 l. st. impozit pe an au căpătat drept de vot (de aici și censul de 10 l. st.). Reforma, îndreptată împotriva monopolizării vieții politice de către aristocrația funciară și financiară, a înlăturat cele mai supărătoare rămășițe feudale din legile electorale engleze și a deschis porțile parlamentului reprezentanților burgheziei industriale. Proletariatul și mica burghezie, principala forță în lupta pentru reformă, au fost înșelați de către burghezia liberală și nu au obținut drept de vot. — 266, 610, 614.

- 80 Despre sesiunea parlamentară din 1844, vezi și volumul de față, pag. 415—418, 517—520, 526—527. — 266.
- 81 Vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 544—571. — 269.
- 82 Engels citează aici raportul predicatorului G. Alston, publicat mai întâi în organul burghez radical „The Weekly Dispatch” și ulterior în ziarul cartist „The Northern Star” nr. 338 din 4 mai 1844. — 278.
- 83 „The Times” — cel mai mare cotidian englez, conservator; a fost fondat la 1 ianuarie 1785 la Londra cu titlul „Daily Universal Register”; acest titlu a fost modificat la 1 ianuarie 1788 în „The Times”. — 280.
- 84 Raportul citat de Engels și întocmit de comitetul ales de cetățenii orașului Huddersfield la 19 iunie 1844 pentru cercetarea condițiilor sanitare ale orașului a apărut la 10 august 1844 în „The Northern Star” nr. 352. — 288.
- 85 *Kersall-Moor* — un deal în apropiere de Manchester unde se țineau adunările muncitorești. Engels îl numește *muntele sacru* prin analogie cu muntele sacru din Roma antică, unde, după cum se povestește, s-au adunat în anul 494 î.e.n. plebeii care se ridicaseră împotriva patricienilor. — 292.
- 86 *Insurecția din 1842* — tentativă a muncitorilor englezi de a declara greva generală în august 1842 într-o serie de districte industriale (Lancashire, Yorkshire etc.). În unele localități, în cursul grevei, s-a ajuns la ciocniri armate cu poliția și armata. — 315.
- 87 „The Manchester Guardian” — ziar burghez din Anglia, organ al adepților liber-schimbismului (free-traders), ulterior organ al partidului liberal; apare din 1821 la Manchester. — 317.
- 88 Raportul pastorului W. Champneys asupra situației muncitorilor londonezi din porturi, citat de Engels, a apărut mai întâi în săptămânalul „The Weekly Dispatch” și apoi, la 4 mai 1844, în ziarul „The Northern Star” nr. 338. — 333.
- 89 „Vital Statistics of Glasgow, illustrating the Sanitary Condition of the Population” (Statistica nașterilor și deceselor din Glasgow ca ilustrare a stării sanitare a populației). Articolul d-rului R. Cowans a apărut în octombrie 1840 în „Journal of the Statistical Society of London” (Ziarul societății statistice din Londra). — 353.
- 90 *Metropolitan Buildings Act* — o lege specială privitoare la construcțiile din Londra, adoptată de către parlament în 1844. — 356.
- 91 Legea din 1802 interzicea munca de noapte a ucenicilor minori și limita timpul lor de muncă la 12 ore pe zi. Această lege se extindea numai asupra industriei lînii și a bumbacului; ea nu prevedea inspectarea fabricilor și de aceea nici nu a fost respectată de fabricanți. — 394.
- 92 Legea din 1819 interzicea angajarea copiilor sub 9 ani în filaturile de bumbac și în țesătorii. Pentru copii și tineri între 9 și 16 ani se interzicea munca de noapte și se limita ziua de muncă la 12 ore,

exclusiv pauzele. Deoarece fabricanții reglementau pauzele după bunul lor plac, ziua de muncă se prelungea în realitate pînă la 14 ore și chiar mai mult.

Legea din 1825 stabilea că pauzele pentru mese nu puteau depăși în total o oră și jumătate. Legile din 1819 și 1825 nu prevedeau inspectarea fabricilor și de aceea nici nu au fost respectate de fabricanți. — 411.

- 93 „*The Fleet Papers*” — pamflete săptămînale sub formă de scrisori scoase între 1841 și 1844 de Richard Oastler, pe cînd se afla în închisoarea datornicilor din Londra, situată în Fleet Street. — 416.
- 94 „*The Northern Star*” — săptămînal englez, organul cartiștilor; a apărut din 1838 pînă în 1852, la început la Leeds, iar din noiembrie 1844 la Londra. Fondatorul și redactorul ziarului era Feargus Edward O'Connor; în deceniul al 5-lea a fost redactat de George Julian Harney. Engels a fost colaboratorul acestui ziar din septembrie 1845 pînă în martie 1848. — 423.
- 95 Poezia lui Edward P. Mead „Regele-abur” a fost tradusă de Friedrich Engels; textul englez al acestei poezii, apărută la 11 februarie 1843 în „*Northern Star*” nr. 274, conține două strofe în plus. — 427.
- 96 „*Revue des deux Mondes*” — revistă bilunară de istorie, politică, literatură și artă care apare la Paris din 1829. — 439.
- 97 În primele lor scrieri, Marx și Engels mai vorbesc încă de vînzarea *muncii*. Ulterior, Marx a dovedit că muncitorul nu-și vinde munca sa, ci *forța sa de muncă*. Vezi în această privință explicația din introducerea lui Engels la noua ediție a lucrării lui Marx „*Lohnarbeit und Kapital*”, Berlin, 1891 (*Karl Marx*: „Muncă salariată și capital”, E.S.P.L.P. 1957, ediția a V-a). — 440.
- 98 *Rișcă* (tossing coins) — joc de noroc la care cîștigă cel care ghicește pe ce parte va cădea o monedă aruncată în sus. — 445.
- 99 După cum se spune, în anul 494 î.e.n. patricianul roman Menenius Agrippa a fost trimis la plebeii răsculați care se adunaseră pe muntele sacru. El a reușit să ajungă la o conciliere, povestindu-le parabola cu membrele corpului, care, refuzînd să mai servească stomacul deoarece acesta nu face altceva decît să consume hrana, își provoacă în felul acesta cele mai mari prejudicii. — 462.
- 100 *Răscoale polițienești* (spy outbreaks) — denumire dată ciocnirilor dintre cartiști și poliție puse la cale de agenți provocatori la Sheffield, Bradford și în alte orașe. Ca urmare a acestor ciocniri au fost arestați numeroși conducători și participanți la mișcare. — 469.
- 101 *Colonii în țară* (home-colonies) — așa și-a intitulat Robert Owen societățile sale comuniste model. — 474.
- 102 *Mechanics' Institutions* — școli serale pentru muncitori unde se țineau cursuri de cultură generală și diferite discipline tehnice; în Anglia primele *Mechanics' Institutions* au fost înființate în 1823 la Glasgow și în 1824 la Londra. La începutul deceniului al 5-lea al secolului

- al XIX-lea existau peste 200 de asemenea școli, mai ales în orașele industriale din Lancashire și Yorkshire. Burghezia s-a servit de aceste școli ca să formeze muncitori calificați pentru industrie și ca să-i influențeze în spiritul ei. — 476.
- 103 „*The Mining Journal*” — hebdomadă pentru probleme privind industria minieră, transporturile și comerțul, fondat la Londra în 1835. — 487.
- 104 Această lege, care interzicea munca în subteran a femeilor și a copiilor sub 10 ani, a fost adoptată de parlament la 10 august 1842. — 488.
- 105 *Court of Queen's Bench* (Tribunalul reginei) — unul dintre cele mai vechi tribunale ale Angliei; în secolul al XIX-lea (până în 1873) era cea mai înaltă instanță autonomă care examina litigiile penale și civile și avea dreptul de a revizui hotărârile unui șir de instanțe inferioare. — 491.
- 106 *Writ of Habeas Corpus* — dreptul celui arestat de a cere cercetarea legalității arestării sale în cursul căreia tribunalul poate ajunge la următoarele concluzii: I. arestatul este pus în libertate, II. este trimis înapoi în închisoare, III. tribunalul îl eliberează pe cauțiune sau garanție. *Writ of Habeas Corpus*, reglementat prin legea din 1679, poate fi suspendat temporar printr-o hotărâre a parlamentului; nu se poate face uz de acest drept în cazuri de înaltă trădare. — 491.
- 107 *Repeal-Agitation* — Repeal (revocare) — era revendicarea desființării uniunii dintre Irlanda și Marea Britanie. Uniunea anglo-irlandeză a fost impusă Irlandei de către guvernul englez după înăbușirea răscoalei irlandeze din 1798. Uniunea, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1801, a înlăturat ultimele rămășițe de autonomie a Irlandei și a desființat parlamentul irlandez. Revendicarea desființării uniunii (*Repeal of Union*) a devenit, începând din deceniul al 2-lea al secolului al XIX-lea, una dintre cele mai populare lozinci din Irlanda; în 1840 a fost înființată *Repeal Association* (Asociația militanților pentru independența Irlandei). Conducătorul ei, O'Connell, a fost arestat în 1843 și, în februarie 1844, intentându-i-se un proces, a fost condamnat la 1 an închisoare și 2.000 l. st. pentru „instigare” la revoltă; în septembrie 1844 sentința a fost suspendată de parlament. — 510.
- 108 Vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 572—598. — 511.
- 109 *Laissez-faire, laissez-aller* — principiul economiștilor burghezi care erau pentru liber-schimbism și neamestecul statului în chestiunile economice. — 513.
- 110 *Masa* (ospățul sau praznicul) *Barmecidului* — din „Povestea celui de-al șaselea frate al bărbierului” din „O mie și una de nopți”. *Barmecidul* cel bogat, vrînd să-și bată joc de un sărman flămînd, îl invită la un ospăț simulat la care îl regalează pe cel flămînd numai cu gesturi și vorbe. — 528.
- 111 9 *termidor* (27 iulie 1794) — ziua prăbușirii lui Robespierre și a diktaturii iacobinilor în timpul revoluției franceze, Lovitura contra-

- revoluționară a croit calea care a dus la instaurarea dictaturii militare a perioadei napoleoniene, care a sugrumat revoluția franceză și nu a lăsat să subziste decît acele rezultate ale revoluției care erau în avantajul mării burghezii. — 531, 596.
- 112 Articolul „Socialismul pe continent” a apărut în „The New Moral World” cu o mențiune din partea redacției că este vorba de extrase dintr-o scrisoare trimisă gazetei „The New Moral World” de către un fost corespondent din Barmen în Prusia. — 533.
- 113 „The New Moral World” — hebdomadâr al socialiștilor utopiști, înființat în 1834 de Robert Owen; a apărut pînă în 1846, fiind editat mai întîii la Leeds și de la 1 octombrie 1841 la Londra. Friedrich Engels a colaborat la această gazetă din noiembrie 1843 pînă în mai 1845. — 533.
- 114 Prin faptul că poporul marocan a sprijinit mișcarea de eliberare din Algeria împotriva expansiunii colonialiste a Franței a izbucnit în 1844 un război între Maroc și Franța. — 533.
- 115 „Vorwärts!” — ziar în limba germană care a apărut de două ori pe săptămînă, din ianuarie pînă în decembrie 1844, la Paris. Sub influența lui Marx, care din vara anului 1844 a făcut parte din redacție, ziarul a început să aibă o orientare comunistă, criticînd aspru stările de lucruri reacționare din Prusia. Ziarul cuprindea articole scrise de Karl Marx și Friedrich Engels (vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 428—446 și 599—646). La cererea guvernului prusian, guvernul Guizot a dispus, în ianuarie 1845, expulzarea din Franța a lui Marx și a altor cîtorva colaboratori ai ziarului. — 534, 535.
- 116 „Débat Social” — ziar republican din Belgia, fondat de A. Bartels și L. Gottrand. A apărut la Bruxelles din 1844 pînă în 1849. — 534.
- 117 „Démocratie pacifique” — curent mic-burghez în sinul socialismului francez din deceniul al 5-lea al secolului trecut, numit astfel după gazeta lui (vezi și adnotarea 60). — 534.
- 118 Lucrarea lui Edgar Bauer „Der Streit der Kritik mit Kirche und Staat” (Cearta criticii cu biserica și statul) a fost confiscată de guvernul prusac, iar autorul ei condamnat la 3 ani închisoare. — 534.
- 119 „prima publicație socialistă” — este vorba de „Deutsch-Französische Jahrbücher”, editate de Karl Marx și Arnold Ruge (vezi adnotarea 19). — 535.
- 120 „Trier'sche Zeitung” — a fost fondat la Trier în 1757 și a apărut sub acest titlu începînd din 1815; la începutul deceniului al 5-lea al secolului al XIX-lea, ziarul era un organ burghez radical; pe la mijlocul deceniului al 5-lea a început să publice, printre altele, articole despre socialism, materiale ale colaboratorului ei permanent Karl Grün, care a devenit în scurt timp unul dintre principalii exponenți ai „adevăratului” socialism. — 535.
- 121 „Der Sprecher oder: Rheinisch-Westphälischer Anzeiger” — ziar fondat la Dortmund în 1798; din 1841 a apărut la Wesel; din 1842 pînă în noiembrie 1844, Karl Grün a făcut parte din redacție. — 535.

- 122 Este vorba despre articolul „Ein «socialistischer» Spuk” (O fantomă socialistă), care a apărut fără semnătură în suplimentul la „Kölnische Zeitung” nr. 314 din 9 noiembrie 1844. — 537.
- 123 *Harmony* — colonie comunistă înființată în 1841 la Hampshire (Anglia) de socialiștii utopiști englezi Robert Owen și adepții lui. Colonia a ființat pînă la începutul anului 1846. — 538.
- 124 *Cîntecul Țesătorilor al lui Heine* — varianta revăzută de poet și devenită celebră, așa cum a apărut prima oară în „Albumul” editat de H. Püttmann, Berna, 1847. Engels a tradus poezia după o variantă mai veche, apărută în „Vorwärts!” din 10 iulie 1844 și care are numai patru strofe. — 538.
- 125 Hermann Püttmann a editat la Darmstadt o culegere sub titlul „Deutsches Bürgerbuch für 1845”. Pe lângă un număr de articole ale „adevăraților” socialiști, anelele conțin și lucrări ale unor democrați revoluționari ca F. W. Wolff și Georg Weerth. Culegerea mai cuprinde și o descriere a coloniilor comuniste din America, precum și a coloniei oweniste *Harmony*. Această descriere, al cărei autor este Engels (vezi volumul de față, pag. 547—562), se bazează pe articole apărute în „The New Moral World”, „Northern Star” și „Morning Chronicle”. „Deutsches Bürgerbuch für 1846”, care a apărut la Mannheim în vara anului 1846, cuprinde „Un fragment al lui Fourier despre comerț”, tradus de Engels, cu o introducere și o încheiere (vezi volumul de față, pag. 633—639). — 540, 544.
- 126 „*Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform*” au fost editate de H. Püttmann. Au apărut numai două volume, primul în august 1845, la Darmstadt, al doilea la sfîrșitul anului 1846, în mica localitate Belle-Vue de lângă lacul Constanța, la granița germano-elvețiană. În strădania lor de a obține puncte de sprijin în Germania pentru propaganda ideilor lor comuniste, Marx și Engels au socotit necesar să folosească revista în acest scop. Primul volum conține cuvîntările ținute de Engels la adunările din Elberfeld la 8 și 15 februarie 1845 (Cuvîntări rostite la Elberfeld), iar volumul al doilea „Das Fest der Nationen in London” (Sărbătoarea națiunilor la Londra) (vezi volumul de față, pag. 563—585 și 640—652). Orientarea generală a analelor era totuși determinată de reprezentanții „adevărului” socialism; din acest punct de vedere, Marx și Engels au criticat aspru „Analele” în „Ideologia germană” (1845—1846). — 540.
- 127 Această revistă lunară a apărut sub titlul „*Gesellschaftsspiegel. Organ zur Vertretung der besitzlosen Volksklassen und zur Beleuchtung der gesellschaftlichen Zustände der Gegenwart*” (*Oglinda societății*). Organ pentru apărarea claselor neavute ale poporului și pentru ilustrarea actualilor rînduieși sociale). Engels, care la început participase la pregătirile pentru editarea acestei reviste, nu a făcut parte din colegiul de redacție. Ea a apărut la Elberfeld sub conducerea lui Moses Hess și a publicat în special articole ale „adevăraților” socialiști. În total au apărut 12 caiete (1845—1846). — 540.
- 128 Engels se referă aici la lucrarea plănuită de Marx „*Kritik der Politik und Nationalökonomie*” (Critica politicii și a economiei politice). Contractul încheiat cu editorul Laske privind editarea unei opere

- în 2 volume cu acest titlu a fost semnat de Marx la 1 februarie 1845. De la sfârșitul anului 1843, Marx se ocupase cu studiul economiei politice și încă din primăvara anului 1844 își propusese să publice o critică a economiei politice burgheze de pe pozițiile materialismului și comunismului. Dintre manuscrisele din acea perioadă nu s-au păstrat decât o parte, cunoscută sub titlul „Manuscrise economice-filozofice din 1844”. Elaborarea lucrării sale „Sfinta familie” a întrerupt temporar studiul economiei politice, și abia în decembrie 1844 a putut să i se dedice din nou. S-au păstrat numeroase conspecte, extrase și adnotări întocmite de Marx între anii 1845 și 1846, în timpul cît i-a studiat pe economiștii englezi și francezi. Dar nici de data aceasta Marx nu a reușit să-și realizeze intențiile. Despre cauzele care au pricinuit o a doua aminare, Marx scrie el însuși lui Laske la 1 august 1846: „Mi s-a părut că este deosebit de important să public o lucrare polemică împotriva filozofiei germane și a *socialismului german* de pînă acum, *înainte de a face o expunere pozitivă*. Acest lucru este necesar pentru a pregăti publicul pentru punctul de vedere al economiei mele, net opus științei germane de pînă acum”. Prin „lucrarea polemică”, Marx înțelege aici „Ideologia germană” (1845—1846), scrisă împreună cu Engels. Contractul privind editarea „Criticii politicii și a economiei politice” a fost denunțat de către editor în februarie 1847. — 540, 545.
- 129 „*Garanțiile*” lui Weitling — Wilhelm Weitling, „*Garantien der Harmonie und Freiheit*” („*Garanțiile armoniei și ale libertății*”), *Vivis*, 1842. — 541.
- 130 Vezi în „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” articolul lui Karl Marx „*Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere*” (vol. 1 al ediției de față, pag. 413—427). — 541.
- 131 Vezi vol. 1 al ediției de față, pag. 525—541 și 542—543. — 542.
- 132 Vezi volumul de față, pag. 563—585. — 543.
- 133 *Scrisorile d-lui Finch* — scrisorile lui John Finch — au apărut din ianuarie pînă în septembrie 1844, în „*The New Moral World*”, sub titlul „*Notes of Travel in the United States*” (Note de călătorie prin Statele Unite). Din cele 29 de articole apărute, 14 se ocupă de coloniile comuniste din acea vreme din America. — 544.
- 134 „*Unul care vine de la coarnele plugului*” (One who whistled at the Plough) — sub acest pseudonim a apărut în „*The Morning Chronicle*” din 13 decembrie 1842 un articol scris de Alexander Somerville în care acesta face o descriere amănunțită a coloniei comuniste *Harmony*, întemeiată de Robert Owen în Hampshire (Anglia). — 544, 558.
- 135 „*Das Westphälische Dampfboot*” — revistă lunară, scoasă de „adevăratul” socialist Otto Lüning; a apărut din ianuarie 1845 pînă în decembrie 1846 la Bielefeld și din ianuarie 1847 pînă în martie 1848 la Paderborn. — 544.
- 136 „*Volksblatt*” din Colonia — „*Allgemeines Volksblatt. Populärer Monatsberich über die wichtigsten Zeitfragen*” (Gazeta pentru toți. Revistă lunară pentru cele mai importante probleme de actualitate), a apărut la Colonia din ianuarie 1845 pînă la începutul anului 1846. Coeditor era democratul D'Ester, prieten cu Marx și Engels. — 544.

- 137 Vezi „Sfînta familie”, volumul de faţă, pag. 3—238. — 545.
- 138 Aici este vorba de culegerea „Neue Anekdoten” (Noi inedite), care a apărut la sfîrşitul lunii mai 1845 la D armstadt. Această culegere cuprindea articole de ziar interzise de cenzură, scrise de Moses Hess, Karl Gr in, Otto L uning ş i alţii, dat nd mai ales din prima jumătate a anului 1844. După cum reiese dintr-o scrisoare a lui Gr in către Hess, la scurt timp după apariţia volumului Marx ş i Engels au făcut o serie de observaţii critice asupra conţinutului. — 545.
- 139 *Două cuv nt ri rostite la Elberfeld*, de Engels, în februarie 1845 la două dintre cele trei adunări destinate discuţiilor asupra comunismului, care au avut loc la Elberfeld sub conducerea lui Moses Hess.  n legătură cu aceste adunări, Engels scrie la 22 februarie 1845 lui Marx: „Aici la Elberfeld se petrec minuni. Ieri am ţinut în cea mai mare sală a primului hotel din oraş cea de-a treia adunare comunistă a noastră. La prima adunare au participat 40 de persoane, la a doua 130 ş i la a treia cel puţin 200”. Aceste două cuv nt ri au fost prelucrate de Engels spre a fi publicate în „Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform”, editate de P ttmann. Engels d  amănunte cu privire la adunările de la Elberfeld în articolul său apărut în „The New Moral World” din 10 mai 1845 (vezi volumul de faţă, pag. 541—546). — 563.
- 140  n 1892 Engels s-a ocupat încă o dată de ciclul crizelor de la începutul secolului al XIX-lea, care, după părerea multora, este de 5 ani.  n prefaţa ediţiei a doua a „Clasei muncitoare din Anglia”, el scrie în 1892:
- „ n text, ciclul marilor crize industriale este socotit ca fiind de cinci ani. Aceasta era perioada care reieşea, după cum se părea, din mersul evenimentelor dintre 1825 ş i 1842. Istoria industriei între anii 1842 ş i 1868 a dovedit însă că în realitate această perioadă este de zece ani, că crizele intermediare erau de natură secundară ş i că după 1842 ele au dispărut tot mai mult” (vezi volumul de faţă, anexe, pag. 671—672). — 565.
- 141 Vezi articolul „Justificarea corespondentului din valea Moselei” de Karl Marx  n „Gazeta renană”, ianuarie 1843 (vol. 1 al ediţiei de faţă, pag. 182—211). — 577.
- 142 *Uniunea vamală germană* — uniunea vamală pruso-germană — a fost o uniune economică a statelor germane sub conducerea Prusiei pentru înlăturarea taxelor vamale dintre state ş i reglementarea lor în comun. A fost  nfiinţat  la 1 ianuarie 1834 de către Prusia ş i alte state membre ale Uniunii germane. — 578.
- 143 Vederile protecţioniste ale economistului german Friedrich List sînt expuse în cartea „Das nationale System der politischen Ok onomie” (Sistemul naţional al economiei politice), Stuttgart ş i Tübingen, 1841. — 579.
- 144 După terminarea primului aş -numit război al opiumului dus de către colonialiştii englezi împotriva Chinei, acestei ţări i-a fost impus pactul  nechitabil de la Nanking (1842); una dintre condiţiile pactului era deschiderea a 5 porturi chinezeşti (Canton, Amoy, Shanghai, Ningpo ş i Futsu) pentru comerţul englez. — 582.

- 145 *Masacrul de la Leipzig* a luat naștere din cauza focului deschis de forțele militare ale Saxoniei asupra unei demonstrații populare la 12 august 1845. Cu ocazia unei parade militare care a avut loc în cinstea prințului Johann, aflat la Leipzig, o demonstrație de masă a protestat împotriva persecuțiilor la care guvernul saxon susținea mișcarea catolică din Germania și pe unul dintre conducătorii ei, pastorul Johannes Ronge. Mișcarea catolicilor din Germania, care a pornit în 1844 în câteva state germane, a cuprins pătri însemnate ale burgheziei și micii burghezii. Catolicii din Germania contestau primatul papei de la Roma, ca și multe dogme și rituri ale bisericii catolice, și se străduiau să adapteze catolicismul cerințelor burgheziei germane în ascensiune. — 586.
- 146 *Masacrul de la Peterloo* — La 16 august 1819 s-au adunat pe cîmpia Sf. Petru de lângă Manchester 60.000 de oameni, în special muncitori, care au demonstrat cerînd votul universal, condiții de muncă mai bune și salarii mai mari. Ei au fost împrăștiați de către husari, cu care ocazie s-a vărsat mult sînge; au fost aceiași husari care luptaseră la Waterloo și de aceea măcelul de pe cîmpia Sf. Petru a căpătat printre contemporani numele de „Peterloo”. — 586, 601.
- 147 *„Infernul”* — partea I din „Divina Comedie” a lui Dante — 586.
- 148 *Revoluția glorioasă* (Glorious revolution) — denumire dată de istoriografia burgheză engleză loviturii de stat din 1688. Această lovitură de stat a adus, o dată cu urcarea pe tron a lui Wilhelm al III-lea de Orania, „și dominația latifundișilor și capitaliștilor meșteri în arta de a storce plusvaloare” (Marx) și a consolidat monarhia constituțională bazată pe un compromis între aristocrația funciară și burghezia finanțelor. — 588.
- 149 *Sfîntul imperiu roman de națiune germană* — denumire dată spre sfîrșitul evului mediu vechiului imperiu german, o dată cu încoronarea împăratului Otto I ca împărat roman (962); a ființat pînă în 1806. — 592.
- 150 *Lupta pentru independența Elveției* a început încă din secolele al XIII-lea și al XIV-lea. Independența a fost dobîndită o dată cu încheierea păcii de la Basel între Elveția și Sfîntul imperiu roman de națiune germană. — 593.
- 151 *Tribunalul imperial* (Reichskammergericht) a fost, pînă la desființarea sa în 1806, alături de Reichshofrat, cea mai înaltă instanță judecătorească din Germania. A fost înființat în 1495 și la început își avea reședința în diferite localități; din 1525 s-a ținut în permanență la Speyer, iar din 1693 pînă în 1806 la Wetzlar. — 593.
- 152 *Constituția din 1791* a fost adoptată de Adunarea constituantă, transformînd Franța într-o monarhie constituțională. Ea a fost înlăturată de revoluția poporului la 10 august 1792, care l-a detronat pe rege. — 596.
- 153 *Girondini* — reprezentanții burgheziei comerciale și industriale în urma tentativei lor de a pune capăt revoluției; au fost înlăturați de la putere în zilele de 31 mai pînă la 2 iunie 1793 de către partea cea mai revoluționară a burgheziei franceze, iacobinii. — 596.

- 154 Sub presiunea răscoalelor țărănești care izburneau în întreaga Franță, Adunarea națională constituantă a desființat, în noaptea de 4 august 1789, unele privilegiile feudale ale nobililor. — 596.
- 155 *Războiul împotriva Angliei* dus de Napoleon I a durat din 1803 până la 1815. Pentru a izgoni burghezia engleză de pe piața europeană, Napoleon I a instituit în 1806 blocusul continental. În decretul dat la Berlin se spune printre altele: „Insulele britanice se află sub blocadă... Comerțul cu insulele britanice și orice alte legături cu ele sînt interzise”. Acestui decret i-au dat urmare toate statele vasale Franței și aliații ei. Blocusul continental a încetat după înfringerea suferită de Napoleon în Rusia. — 597.
- 156 Seria de articole „Situția din Germania” era îndreptată împotriva expunerii reacționar-naționaliste a istoriei Germaniei, în special a războiului din 1813—1815 împotriva Franței napoleoniene. Criticînd acest punct de vedere naționalist, Engels face aici o apreciere a războiului dintr-un singur punct de vedere. În acest război lupta de eliberare națională a maselor populare împotriva politicii de jaf a lui Napoleon I a fost folosită de către clasele stăpînitoare și dinastiile domnitoare pentru restabilirea relațiilor feudale în Europa. Mai tîrziu, cînd s-a ocupat din nou de această perioadă istorică în lucrarea sa „Rolul violenței în istorie” (1888), Engels a scris: „Războiul tuturor popoarelor împotriva lui Napoleon a fost riposta sentimentului lor național, cîlcăt în picioare de Napoleon”. — 598.
- 157 *Legitimii* — adepți ai monarhiei „legitime” a Bourbonilor, care au domnit în Franța din 1589 pînă în 1793 și în timpul Restaurației din 1814 pînă în 1830. — 599.
- 158 *Sfînta Alianță* a fost o uniune a puterilor contrarevoluționare împotriva oricărui mișcări progresiste din Europa. Ea a fost creată la 26 septembrie 1815, din inițiativa țarului Alexandru I, de către învingătorii lui Napoleon. În afară de Austria și Prusia i s-au alăturat aproape toate statele europene. Monarhii se angajaseră să se sprijine reciproc în înăbușirea revoluțiilor, oriunde ar izbucni ele. — 600.
- 159 *Actul confederării* (Bundesakte) care a confirmat uniunea germană, dar a conservat fărîmițarea Germaniei, a fost adoptat la Congresul de la Viena la 8 iunie 1815. Angajamentul luat în art. 13 de a da tuturor statelor unite în Bundul german o constituție nu a fost respectat. — 604.
- 160 *Vendée* — provincie franceză în care, în timpul revoluției burgheze din Franța (primăvara anului 1793), a izbucnit o răscoală contrarevoluționară sub conducerea nobilimii care se sprijinea pe fărînimea acestui ținut înapoiat din punct de vedere economic. Prin generalizare, Vendée simbolizează curentele contrarevoluționare. — 605.
- 161 *Legile cerealelor din 1815*. Pentru a menține prețurile cerealelor la fel de ridicate ca în timpul războiului, latifundiarii englezi au obținut să se voteze în 1815 în parlament o lege care interzicea importul de cereale în Anglia de pe continent. Importul era permis numai în cazul unei recolte proaste în Anglia, dar și atunci numai dacă prețul grîului ar fi depășit 80 de șilingi de quarter (291 de litri). (Vezi în această privință *Friedrich Engels*: „Istoricul legilor cerealelor din Anglia”, în volumul de față, pag. 613—618). — 607.

- 162 Este vorba de revoluția burgheză din Spania care a început în ianuarie 1820 și de răscoalele revoluționare de la Neapole și Palermo în iulie 1820, din Portugalia în august 1820 și din Piemont în martie 1821. Această mișcare revoluționară a fost înăbușită prin intervenția Sfintei Alianțe, care a trimis trupe franceze în Spania și austriece în Italia. — 610.
- 163 Societatea secretă franceză a carbonarilor (La Charbonnerie) a fost întemeiată spre sfârșitul anului 1820 și începutul anului 1821, după modelul societății italiene cu același nume. Țelul carbonarilor francezi, care reuneau în rindurile lor reprezentanți cu cele mai diferite orientări politice, era răsturnarea Bourbonilor. În 1822 a fost organizată o conspirație care trebuia să instige, concomitent, la răscoală garnizoanele militare din mai multe orașe (Belfort, La Rochelle și altele). După eșuarea conspirației și executarea citorva conducători ai societății, carbonarii și-au încetat activitatea. — 610.
- 164 *Mișcarea pentru reformă din Anglia* — este vorba de avântul mișcării democratice de masă din anii 1816—1819 care milita pentru o reformă electorală. — 610.
- 165 În 1821 poporul grec s-a ridicat împotriva secularei dominații turcești și a proclamat, la 13 ianuarie 1822, independența sa. Lupta de eliberare însăși s-a prelungit pînă la înfringerea Turciei în războiul împotriva Rusiei (1828—1829). Prin pacea de la Adrianopole (septembrie 1829), Turcia a recunoscut completa independență a Greciei. — 610.
- 166 *Cele trei zile de la Paris* — este vorba de revoluția burgheză din iulie 1830 în Franța, care a început la 27 iulie și s-a încheiat la 29 iulie cu victoria poporului. — 610, 647.
- 167 *Revoluția aristocraților din Polonia* a izbucnit la 29 noiembrie 1830. Ea era îndreptată împotriva țarismului și nu ținea să rezolve problemele sociale arzătoare. Deoarece elementul democratic era prea slab, conducerea mișcării se afla în minile nobilimii poloneze. „Răscoala din 1830 nu a fost nici revoluție națională (ea excludea trei sferturi din Polonia) și nici revoluție socială sau politică: ea nu a schimbat cu nimic situația poporului în interior; ea a fost o revoluție conservatoare” (Engels). — 610.
- 168 Prin protocolul final de la 12 iunie 1834 al conferinței miniștrilor de la Viena, principii germani se obligau să se sprijine reciproc în lupta împotriva mișcării liberale și democratice. Acest document a fost publicat de publicistul K. T. Welcker în „Wichtige Urkunden für den Rechtszustand der deutschen Nation”, (Documente importante privind starea juridică a națiunii germane), Mannheim, 1844. — 611.
- 169 Ministrul englez de interne sir James Graham a provocat indignarea cercurilor democratice cînd, în 1844, a dat organelor poștale dispoziții să deschidă corespondența emigranților revoluționari italieni și să comunice conținutul ei guvernului austriac. Toată lumea presupune că, datorită acestui procedeu, au fost trădați frații Bandiera, ofițeri italieni în armata austriacă. Ei au fost executați pentru că plănuiseră să elibereze Neapole. — 612.

- 170 *Sliding-scale* (scară mobilă) — sistem de stabilire a taxelor vamale la cereale, folosit în Anglia și în alte țări, potrivit căruia taxa vamală scade atunci când prețul cerealelor se urcă și se urcă atunci când prețul cerealelor scade. Proiectul unei *sliding-scale* a fost elaborat de guvernul tory Canning în 1827 și legiferat în 1828, sub o formă puțin modificată, de guvernul tory Wellington. — 614.
- 171 „*The Anti-Bread-Tax-Circular*” (Circulară împotriva taxelor vamale asupra grâului) — organ al Ligii împotriva legilor cerealelor; se numea inițial „*The Anti-Corn-Law Circular*” (Circulară împotriva legilor cerealelor) și a apărut la Manchester de două ori pe lună din aprilie 1839 până în septembrie 1843. — 615.
- 172 *Carta poporului* (Peoples charter) — document care cuprindea revendicările cartiștilor; ea a fost publicată la 8 mai 1838 ca proiect de lege care urma să fie depus în parlament; ea cuprindea 6 puncte: votul universal (pentru bărbații care au împlinit vârsta de 21 ani), alegeri parlamentare anuale, vot secret, egalitatea circumscripțiilor electorale, desființarea censului de avere pentru candidații în alegerile parlamentare, diurne pentru deputați. De la acest document și-a primit numele cartismul, care era o mișcare revoluționară, dar nu o mișcare socialistă. Despre însemnătatea cartismului, care s-a destrămat în 1848, Lenin a spus că „Anglia a dat lumii cartismul, cea dintâi mișcare revoluționară proletară, mișcare largă, cu adevărat de masă, încheșată din punct de vedere politic...” (V. I. Lenin, Opere alese în două volume, vol. II, ed. rusă, 1946, pag. 457 [vezi și V. I. Lenin, Opere, vol. 29, E.S.P.L.P. 1956, pag. 293]). — 616.
- 173 *Tara lui van Diemen* (Vandiemensland) — colonie engleză pentru deținuți căreia în 1853 i s-a dat numele de Tasmania. — 620.
- 174 Traducerea „Un fragment al lui Fourier despre comerț” constituia o parte a unui plan mai vast, conceput de Marx și Engels în vederea popularizării în Germania a celor mai bune lucrări ale socialismului utopic francez și englez. În introducerea și încheierea la traducerea fragmentului lui Fourier, Friedrich Engels supune pentru prima dată pe „adevărații” socialiști unei critici publice. Atitudinea arrogantă, disprețuitoare a „adevăraților” socialiști față de cei mai de seamă reprezentanți ai ideilor socialiste din Franța și din Anglia, tendința lor de a ridica în slăvi „adevăratul socialism german” s-au vădit indeosebi în cartea lui Karl Grün „Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien” (Mișcarea socială în Franța și Belgia), apărută în august 1845 la Darmstadt. Marx și Engels fac o critică amănunțită lui Karl Grün, unul dintre reprezentanții tipici ai „adevăratului” socialism, în lucrarea „Ideologia germană”. — 633.
- 175 Scrierile lui Fourier cuprind descrieri fantastice ale mutațiilor care, cică, vor avea loc mai tirziu în natură: schimbarea gustului neplăcut al apei de mare, apariția unor cununi de sorii care vor radia căldură asupra polului nord și polului sud, transformarea unor animale de pradă în animale domestice folositoare etc. — 634.
- 176 Urmează traducerea lui Engels a unui text din Fourier, care nu este publicată în ediția de față. Extrasul ales de Engels cuprinde primele 7 capitole ale lucrării neterminate a lui Fourier „Über die drei äusseren Einheiten” (Despre cele trei unități exterioare), publicată

- abia după moartea lui Fourier în „La Phalange”, revista fourieriştilor. Aceste capitole se ocupă de definiţia generală a comerţului şi de descrierea diferitelor feluri de falimente. Unele pasaje, care corespund textual cu capitolul „Despre o libertate nelimitată a comerţului” din lucrarea lui Fourier „Théorie des quatre mouvements et des destinées générales” (Teoria celor patru mişcări şi a destinelor generale), au fost indicate atunci când a apărut în „La Phalange” prin puncte de suspensie. Aceste pasaje au fost incluse de Engels în traducerea sa. Engels a omis însă digresiunile fantastice ale lui Fourier în ceea ce priveşte viitorul, câteva aluzii depăşite, precum şi pasaje greu de înţeles din cauza terminologiei particulare a lui Fourier. — 635.
- 177 Articolul scris de Engels la sfârşitul anului 1845 „*Das Fest der Nationen in London*” (Sărbătoarea naţiunilor la Londra) a fost publicat la sfârşitul anului 1846 în „*Rheinische Jahrbücher*”, vol. 2. Descrierea adunării ținute la 22 septembrie 1845 la Londra şi textul cuvântărilor ținute acolo au fost redată de Engels după darea de seamă apărută în „*The Northern Star*” nr. 411 din 27 septembrie 1845. Această adunare a pus bazele societăţii democratice internaţionale „*Fraternal Democrats*” (Frăţia democratică), la care au aderat reprezentanţi ai aripii stîngi a cartiştilor, muncitori germani (membri ai ligii celor drepte) şi emigranţi revoluţionari din alte ţări care locuiau la Londra. Engels acorda acestui eveniment, la a cărui pregătire participase împreună cu Marx, o mare importanţă pe care a subliniat-o în articolul său. În primul paragraf al acestui articol, Engels a repetat, în ironie, argumentarea, tipică pentru un şir de „adevăraţi” socialişti (Grün, Lüning şi alţii), în care atitudinea nihilistă faţă de alte naţiuni se îmbina cu fraze naţionaliste despre superioritatea naţiunii germane. Engels a criticat aceste concepţii şi le-a opus ideea unităţii de interese a proletariatului din toate ţările. — 640.
- 178 Din poezia lui Heine „*Zur Beruhigung*” (Pentru liniştire), în care nfieează filistinismul şi comoditatea burghezului german şi îi opune măreţia republicanilor din Roma antică. — 641.
- 179 *Carmagnole* — cîntec revoluţionar care s-a născut în 1792, în timpul revoluţiei burgheze din Franţa; textul a fost modificat şi completat în cursul evenimentelor politice care au avut loc. — 641.
- 180 *Constituţia din 1793*, elaborată în primele luni ale dictaturii iacobine din Franţa, este una dintre constituţiile burgheze cele mai democratice. Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului care a precedat-o proclama suveranitatea poporului, dreptul poporului la revoluţie împotriva unui guvern venit la putere în mod samavolnic şi obliga societatea să dea de lucru celor neavuţi şi să aibă grijă de cei inapţi pentru muncă. Constituţia a înlăturat censul de avere şi a introdus votul universal. Totodată declara intangibilă proprietatea privată. Din cauza războiului civil şi a intervenţiei contrarevoluţionare, constituţia din 1793 nu a intrat în vigoare şi a fost înlăturată după 9 termidor 1794 (vezi adnotarea 111) de marea burgheză contrarevoluţionară ajunsă la putere. — 641.
- 181 *La Jemappes* (6 noiembrie 1792) şi *la Fleurus* (26 iunie 1794), armata franceză revoluţionară a învins trupele primei coaliţii a monarhiilor europene contrarevoluţionare. — 643.

- 182 În a doua jumătate a anului 1845, în timpul șederii lui Marx și Engels la Londra, ei s-au străduit în mod direct să realizeze o apropiere între reprezentanții mișcării muncitorești engleze și emigranții polonezi ; ei au participat la o consfătuire a cartiștilor și a conducătorilor comunității din Londra a Ligii celor drepti cu reprezentanții ai mișcării democratice și revoluționare din diferite țări, la care, după comunicarea din „Northern Star” din 23 august 1845, s-a adoptat următoarea rezoluție, sprijinită de Engels : „Să se convoace o adunare publică a democraților tuturor națiunilor aflați la Londra, pentru a discuta problema întemeierii unei societăți care să aibă drept scop cunoașterea reciprocă, prin întâlniri periodice, a mișcării duse în fiecare țară pentru cauza comună”. La această adunare, care a avut loc la 22 septembrie, Marx și Engels nu au putut participa, deoarece au plecat din Londra. — 645.
- 183 Poemul epic al lui Thomas Cooper „Fegefeuer der Selbstmörder. Gefängnispoem in 10 Büchern” (Purgatoriul sinucigașilor. Poem din închisoare în 10 cărți), o pastişare a lui „Childe Harold's pilgrimage” (Pelerinajul lui Childe Harold) al lui Byron, a fost publicată în 1845 la Londra. — 645.
- 184 „L'Union” — revistă lunară care a apărut la Paris din decembrie 1843 până în septembrie 1846 ; a fost editată de un grup de muncitori care se aflau sub influența ideilor lui Saint-Simon. — 645.
- 185 La 10 august 1792 locuitorii înarmați ai Parisului au atacat palatul Tuileries, palatul regal din Paris ; asaltul a avut drept urmare suspendarea din funcție a lui Ludovic al XVI-lea și convocarea Adunării naționale. — 647.
- 186 *Procesul din aprilie* era îndreptat împotriva a 167 de conducători ai mișcării franceze republicane și muncitorești, acuzați de înaltă trădare în legătură cu răscoala din Lyon și mișcările revoluționare din Paris și din alte orașe care au avut loc în aprilie 1834. Printre acuzați se aflau și membri din conducerea societății republicane secrete pentru drepturile omului și ale cetățeanului. Tribunalul a condamnat în 1835 majoritatea acuzaților la pedepse aspre : deportare în colonii și ani grei de închisoare. O parte dintre acuzați, printre care 28 de persoane care au evadat în cursul procesului, au fost condamnați în contumacie. — 651.
- 187 „Rheinischer Beobachter” — cotidian ; a apărut la Colonia din 1844 până la începutul anului 1848. — 653.

Indice bibliografic, inclusiv lucrările menționate de Marx și Engels

La lucrările citate de Marx și Engels au fost indicate, în măsura în care acest lucru a putut fi stabilit, edițiile presupuse că ar fi fost folosite de ei. În unele cazuri, în special acolo unde izvoarele bibliografice nu sînt precizate, au fost indicate edițiile mai noi. Unele izvoare nu au putut fi găsite. Ziarele și revistele sînt menționate aici doar în măsura în care au servit ca izvoare.

„*An Act for the further Amendment of the Laws relating to the Poor in England*” [Lege dată de parlament privind noi amendamente ale legislației pentru asistența săracilor în Anglia] (7 & 8 Vict. cap. 101), 1844. — 527.

„*An Act for Regulating the Construction and the Use of Buildings in the Metropolis and its Neighbourhood*” [Lege pentru reglementarea construirii și folosirii clădirilor în metropolă și împrejurimi] (7 & 8 Vict. cap. 84), 1844. — 356.

„*An Act for the Reliefs of the Poor*” [Lege pentru asistența săracilor] (43rd Elizabeth, cap. 2), 1601. — 520.

Alison, Archibald, „*The Principles of Population, and their Connection with Human Happiness*” [Principiile populației și legătura dintre acestea și fericirea omenească], vol. I-II, Londra, 1840. — 337, 347, 348, 362, 366—367, 372, 374, 508.

Alison, William Pulteney, „Notes on the Report of the Royal Commissioners...”, vezi „*Journal of the Statistical Society of London*”, vol. VII.

— „*Observations on the Management of the Poor in Scotland, and its Effects on the Health of the great Towns*” [Observații asupra măsurilor privind sărăcia luate în Scoția și efectele lor asupra sănătății în marile orașe], Edinburgh, 1840. — 281—283, 347.

„*Allgemeine Literatur-Zeitung*”. Revistă lunară editată de Bruno Bauer, Charlottenburg, 1843—1844. — 7, 12, 15, 21, 86, 101, 111, 120, 155, 160, 165, 169, 172, 175, 176, 237, 238.

„*Anekdoten zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik*” [Inedit din domeniul filozofiei și publicisticii germane moderne] de Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Friedrich Köppen, Karl Nauwerck, Arnold Ruge și alții nenumiți; editată de Arnold Ruge, 2 volume, Zürich și Winterthur, 1843. — 93, 170, 215, 216.

- „*The Artizan*”. A Monthly Journal of the Operative Arts [Meseriaşul. Revista lunară a meseriilor] (octombrie 1843), Londra. — 283—285, 286, 288, 345, 355.
- Baines, Edward, „History of the Cotton Manufacture in Great Britain...” [Istoria manufacturii de bumbac în Marea Britanie...], Londra [1835]. — 255, 256, 379, 384—385, 398.
- Bauer, Bruno, „Das entdeckte Christenthum. Eine Erinnerung an das achtzehnte Jahrhundert und ein Beitrag zur Krisis des neunzehnten” [Creştinismul dezvăluit. O evocare a secolului al XVIII-lea şi o contribuţie la criza din secolul al XIX-lea], Zürich şi Winterthur, 1843. — 113, 119, 120, 121, 152, 156.
- „Die Fähigkeit der heutigen Juden und Christen, frei zu werden” [Capacitatea evreilor şi a creştinilor contemporani de a deveni liberi], în „Einundzwanzig Bogen aus der Schweiz” [Douăzeci şi una de coli din Elveţia], editată de Georg Herwegh, partea I, Zürich şi Winterthur, 1843 (vezi şi adnotarea 41). — 97, 119—120, 121, 123.
- „Die Judenfrage” [Problema evreiască], Braunschweig, 1843 (vezi şi adnotarea 28). — 88, 97, 100, 119, 120, 126, 129, 132, 152.
- (anonim) „Hinrichs, politische Vorlesungen [Hinrichs, Prelegeri politice], vol. I, pag. 332, Halle, 1843. La Schwetzsckhe şi fiul”, în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. I, decembrie 1843 (vezi şi adnotarea 34). — 101, 102, 103.
- (anonim) „Hinrichs, politische Vorlesungen [Hinrichs, Prelegeri politice], vol. II, Halle, 1843, pag. 489”, în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. V, aprilie 1844. — 103, 104.
- „Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker” [Critica istoriei evanghelice a sinopticilor], vol. 1—2, Leipzig, 1841; vol. 3, Braunschweig, 1842 (vezi şi adnotarea 39). — 117, 120—121, 153—156, 187.
- „Die evangelische Landeskirche Preussens und die Wissenschaft” [Biserica evanghelică de stat din Prusia şi ştiinţa], Leipzig, 1840. — 126.
- (anonim) „Leben und Wirken Friedrich von Sallet's, nebst Mittheilungen aus dem literarischen Nachlasse desselben. Herausgegeben von einigen Freunden des Dichters. Mit Sallet's Bildniss, Breslau 1844, Verlag von A. Schulz. P. 384” [Viaţa şi opera lui Friedrich von Sallet, însoţită de extrase din opera postumă a acestuia. Editată de cîţiva prieteni ai poetului. Însoţită de portretul lui Sallet. Breslau 1844, Editura A. Schulz, pag. 384], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. VIII, iulie 1844. — 155.
- „Leiden und Freuden des theologischen Bewusstseins” [Suferinţele şi bucuriile conştiinţei teologice], în „Anekdoten zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik”, vol. II. — 170, 215, 216—217.
- „Die gute Sache der Freiheit und meine eigene Angelegenheit” [Cauza dreaptă a libertăţii şi propria mea cauză], Zürich şi Winterthur, 1842. — 14—15, 88, 116, 126, 152.
- (anonim) „Neueste Schriften über die Judenfrage” [Cele mai recente lucrări cu privire la problema evreiască], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. I, decembrie 1843; nr. IV, martie 1844 (vezi şi adnotă-

- rile 27, 32, 35). — 88—94, 97—100, 105—111, 119—122, 124, 125, 128, 132—133.
- „Staat, Religion und Parthei“ [Stat, religie și partid], Leipzig, 1843. — 101, 120, 126, 152.
- (anonim) „Was ist jetzt der Gegenstand der Kritik?“ [Care este acum obiectul criticii?], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. VIII, iulie 1844 (vezi și adnotarea 36). — 111—115, 116—120, 128, 130—134, 136—140, 150, 151.
- Bauer, Edgar**, „Es leben feste Grundsätze!“ [Trăiască principiile ferme!], în „Berliner Novellen“, de A. Weill și Edgar Bauer, Berlin, 1843 (vezi și adnotarea 57). — 164.
- (anonim) „Béraud über die Freudenmädchen“ [Béraud despre prostituate], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. V, aprilie 1844. — 21—24.
- (anonim) „Die drei Biedermänner. In drei Capiteln“ [Cei trei oameni cumsecade. În trei capitole], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. III-V, februarie-aprilie 1844. — 174—175.
- (anonim) „Proudhon“, în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. V, aprilie 1844. — 19, 21, 24—33, 36—38, 40—46, 47—53, 55—59.
- (anonim) „Die Römame der Verfasserin von Godwie Castle“ [Romanele autoarei lui Godwie Castle], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. II, ianuarie 1844. — 22, 23.
- (anonim) „Union ouvrière. Par Mme. Flora Tristan. Edition Populaire. Paris, 1843“ [Uniunea muncitorească. De Flora Tristan. Ediție populară. Paris, 1843], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. V, aprilie 1844 (vezi și adnotarea 12). — 20, 21, 175.
- Becker, August**, „Was wollen die Kommunisten?“ [Ce vor comuniștii?], Lausanne, 1844. — 546.
- Benda, Daniel Alexander**, „Katechismus für wahlberechtigte Bürger Preussens, oder Geist und Bedeutung der Städte-Ordnung vom 19. November 1808“ [Catehismul cetățenilor prusieni cu drept de vot sau spiritul și importanța regulamentului orașelor din 19 noiembrie 1808], Berlin, 1843. — 10.
- Bentham, Jérémie**, „Théorie des peines et des récompenses...“ [Teoria pedepselor și a recompenselor...], ed. a 3-a, vol. II, Paris, 1826. — 149—150, 200, 211.
- Béraud, F. F. A.**, „Les filles publiques de Paris et la police qui les régit“ [Prostituatele din Paris și regimul cărora sînt supuse], vol. I-II, Paris și Leipzig, 1839. — 21.
- Blanc, Louis**, „Révolution française. — Histoire de dix ans. 1830—1840“ [Revoluția franceză. — Istoria celor zece ani. 1830—1840], vol. I-V, Paris, 1841—1844. — 651.
- Buchez, P. J. B., et P. C. Roux**, „Histoire parlementaire de la Révolution française, ou Journal des Assemblées Nationales depuis 1789 jusqu'en 1815...“ [Istoria parlamentară a revoluției franceze sau jurnalul Adunărilor naționale din 1789 pînă în 1815...], 40 de volume, Paris, 1834—1838 (vezi Robespierre, Maximilien, și Saint-Just, Louis).
- „**Bürgerbuch**“, vezi „Deutsches Bürgerbuch...“

- Cabanis, P.-J.-G.*, „Rapports du physique et du moral de l'homme” [Raporturi între fizic și moral la om], vol. I-II, Paris, 1843 (vezi și adnotarea 45). — 141.
- Carlyle, Thomas*, „Chartism” [Cartism], Londra, 1840. — 316, 337, 338, 363—364, 461, 528.
— „Past and Present” [Trecut și prezent], Londra, 1843 (vezi și adnotarea 108). — 511, 512.
- Chaptal, J.-A.-C.*, „De l'industrie française” [Despre industria franceză], vol. I-II, Paris, 1819. — 226.
- „*Children's Employment Commission*; Appendix to the second report of the Commissioners: Trades and Manufactures, Part. I. Reports and Evidence from Sub-Commissioners. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty” [Comisia pentru cercetarea muncii copiilor; supliment la cel de-al doilea raport al comisiei: meserii și industrii, partea I. Rapoarte și acte doveditoare prezentate de membrii subcomisiei. Prezentat ambelor Camere ale parlamentului din ordinul maiestății-sale], Londra, 1842 (nr. 431). — 433—436, 440, 441, 445—446, 494.
- Comte, Charles*, „Traité de la propriété” [Tratat despre proprietate], vol. I-II, Paris, 1834 (vezi și adnotarea 20). — 48—50.
- Condillac, E.-B.*, „Essai sur l'origine des connaissances humaines” [Eseu asupra originii cunoașterii omenești], Amsterdam, 1746. — 145.
- Cooper, Thomas*, „The Purgatory of Suicides. A Prison-Rhyme in Ten Books” [Purgatoriul sinucigașilor. Poem din închisoare în 10 cărți], ed. a III-a, Londra, 1853 (vezi și adnotarea 183). — 645.
- „*Corpus iuris civilis*”, Volumen prius [Culegere de drept civil, vol. I], Berolini, 1872. — 32.
- Cowan, Robert*, „Vital Statistics...”, vezi „Journal of the Statistical Society of London”, vol. III.
- [*Croker, John Wilson*] „Sketch of the State of Ireland, Past and Present”. A New Edition [Schită a situației Irlandei în trecut și acum. Ediția nouă], Londra, 1822. — 509.
- „*Dante Alighieri's goettliche Comoedie. Metrisch übertragen und mit kritischen und historischen Erläuterungen versehen von Philalethes [Prinz Johann von Sachsen]*” [Divina Comedie a lui Dante Alighieri. Tradusă în metru original, completată cu note explicative critice și istorice de Philalethes (prințul Johann al Saxoniei)], Dresda, 1833; ed. a II-a, Dresda și Leipzig, 1839. — 586.
- „*Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*”, editate de Arnold Ruge și Theodor Echtermeyer, Leipzig, 1841—1843 (vezi și adnotarea 37). — 112, 120.
- „*Deutsches Bürgerbuch für 1845*”, editată de H. Püttmann, Darmstadt, 1845 (vezi și adnotarea 125). — 544, 562.
- „*Deutsches Bürgerbuch für 1846*” (anul al II-lea), editată de H. Püttmann, Mannheim, 1846 (vezi și adnotarea 125). — 639.
- „*Deutsch-Französische Jahrbücher*”, editate de Arnold Ruge și Karl Marx, nr. 1 și 2, Paris, 1844 (vezi și adnotarea 19). — 34, 97, 119—122, 124, 127, 269, 511.

- Disraeli, Benjamin*, „Sybil; or, the Two Nations” [Sibila, sau cele două națiuni], Leipzig, 1845. — 370.
- „*The Edinburgh Medical and Surgical Journal*: Exhibiting a concise view of the Latest and most Important Discoveries in Medicine, Surgery, and Pharmacy”. Volume sixty-second 1844 [Jurnalul medicilor și chirurgilor din Edinburgh: cu o trecere în revistă a ultimelor și celor mai importante descoperiri din domeniul medicinei, chirurgiei și farmaciei, vol. 62, 1844], Edinburgh, 1844. — 283.
- Egidius, H. L.*, „Emigranten und Märtyrer. Ein Beitrag zur Charakteristik der «deutsch-französischen Jahrbücher»” [Emigranți și martiri. Contribuție la caracterizarea „Analelor germano-franceze”], în „Konstitutionelle Jahrbücher”, editată de dr. Karl Weil, 1844, vol. II, Stuttgart, 1844. — 182.
- „*Einundzwanzig Bogen aus der Schweiz*” [Douăzeci și una de coli din Elveția], editate de Georg Herwegh, Zürich și Winterthur, 1843 (vezi și adnotarea 41). — 120, 121.
- Engels, Friedrich*, „Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen” [Situția clasei muncitoare din Anglia. După observații proprii și izvoare autentice], Leipzig, 1845 (vezi și adnotarea 74). — 239—532, 544.
- „Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie” [Schită a unei critici a economiei politice], în „Deutsch-Französische Jahrbücher” (vezi și adnotarea 19). — 34, 269.
- Erlach, Friedrich Karl Freiherr von*, „Die Volkslieder der Deutschen” [Cîntecele populare ale germanilor], 5 volume, Mannheim, 1834—1836; vol. 4, 1835 (vezi și adnotarea 62). — 180.
- „*Extracts from the Information received by His Majesty’s Commissioners, as to the Poor Laws. Published by Authority* [Extrase din raportul comisiei Maiestății-Sale referitoare la aplicarea și la eficacitatea legilor pentru asistența săracilor. Publicate cu aprobarea autorităților], Londra, 1833. — 520—521.
- Factories Inquiry Commission*. „First Report of the Central Board of His Majesty’s Commissioners appointed to collect Information in the Manufacturing Districts, as to the Employment of Children in Factories, and as to the Propriety and Means of Curtailing the Hours of their Labour: with Minutes of Evidence, and Reports by the District commissioners” [Comisia pentru cercetarea muncii în fabrici. Primul raport al Biroului central al membrilor comisiei maiestății-sale însărcinate să culegă informații din districtele industriale privind folosirea copiilor în fabrici și posibilitatea și mijloacele reducerii timpului lor de muncă: cu procesul-verbal al declarațiilor și rapoartele membrilor comisiei districtuale] din 28 iunie 1833 (nr. 450). — 314, 382, 392—393, 395, 396, 398, 401—408, 421.
- Factories Inquiry Commission*. „Second Report of the second Board of His Majesty’s Commissioners appointed to collect Information in the Manufacturing Districts, as to the Employment of Children in Factories, and as to the Propriety and Means of Curtailing the Hours of their Labour: with Minutes of Evidence, and Reports by the Medical Commissioners” [Comisia pentru cercetarea muncii în fabrici. Al

- doilea raport al Biroului central al membrilor comisiei Maiestății-Sale însărcinate să culeagă informații din districtele industriale privind folosirea copiilor în fabrici și posibilitatea și mijloacele reducerii timpului lor de muncă : cu procesul-verbal al declarațiilor și rapoartele comisarilor medicali] din 15 iulie 1833 (nr. 519). Citat de Engels ca raport al Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici sau sub numele comisarilor : Barry, Cowell, Drinkwater, Hawkins, Loudon, Mackintosh, Power, Stuart, Tufnell. — 314, 382, 388, 389, 391—393, 395—408, 413, 414, 419, 421, 430—433.
- Faucher, Julius**, „Englische Tagesfragen“ [Probleme de actualitate din Anglia], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. VII, iunie 1844 (vezi și adnotarea 5). — 12, 13, 14, 16—17, 90.
- „Englische Tagesfragen. (Fortsetzung.) Lord Ashley's Amendement“ [Probleme de actualitate din Anglia (continuare). Amendamentul lordului Ashley], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. VIII, iulie 1844. — 15—17, 90.
- Faucher, Léon**, „Etudes sur l'Angleterre“ [Studii asupra Angliei], vezi „Revue des deux Mondes“.
- Feuerbach, Ludwig**, „Grundsätze der Philosophie der Zukunft“ [Principiile filozofiei viitorului], Zürich și Winterthur, 1843. — 103, 158.
- „**Fifth Annual Report of the Registrar General of Births, Deaths and Marriages in England**“ [Al cincilea raport anual al ofițerului stării civile cu privire la nașteri, decese și căsătorii din Anglia], ed. a 2-a, Londra, 1843. — 352.
- Finch, John**, „Notes of Travel in the United States“ [Note de călătorie prin Statele Unite], în „The New Moral World“, 13.I.—19.X.1844 (vezi și adnotarea 133). — 544, 549, 550, 552—557.
- „**First Report of the Commissioners for inquiring into the State of Large Towns and Populous Districts**“ [Primul raport al comisiei de anchetă cu privire la situația din marile orașe și din districtele cu populație densă], 2 volume, Londra, 1844. — 353, 354.
- „**The Fleet Papers** ; being letters to Thomas Thornhill Esqu. of Riddlesworth in the county of Norfolk, from Richard Oastler, his prisoner in the Fleet. With occasional communications from Friends“ [„Fleet Papers“ ; scrisori către Thomas Thornhill, Esquire de Riddlesworth în comitatul Norfolk, scrise de Richard Oastler, prizonierul acestuia la „Fleet“ (închisoarea datornicilor). Cu comunicările ocazionale ale prietenilor], 3 volume, Londra, 1841—1843 (vezi și adnotarea 93). — 416.
- Fleischhammer, Emil**, „Correspondenz aus Breslau“ [Correspondență din Breslau], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. IV, martie 1844. — 162, 163.
- Fourier, Charles**, „Le nouveau monde industriel et sociétaire...“ [Noua lume a industriei și societăților...], Paris, 1829 (vezi și adnotarea 69). — 220, 221.
- „Théorie de l'unité universelle“ [Teoria unității universale], în Opere complete, T. IV, vol. III, Paris, 1841 (vezi și adnotările 25, 69). — 220, 221.

- „Théorie des quatre mouvements et des destinées générales”, în „Oeuvres complètes” [Teoria celor patru mișcări și a destinelor generale, în Opere complete], vol. I, ed. a 2-a, Paris, 1841 (vezi și adnotările 25, 69). — 73, 220, 221, 635, 636.
- Friedrich Wilhelm al III-lea*, „Proklamation vom 22.Mai 1815” [Proclamația din 22 mai 1815], vezi „Verordnung über die zu bildende Repräsentation des Volks...”
- Froment, M.*, „La police dévoilée, depuis la restauration et notamment sous messieurs Franchet et Delavau” [Poliția demascată, începînd din timpul Restaurației și mai ales sub domnia Franchet și Delavau], vol. I-III, Paris, 1829. — 82.
- Gaskell, Peter*, „The Manufacturing Population of England, its Moral, Social and Physical Conditions, and the Changes which have arisen from the use of Steam Machinery; with an Examination of Infant Labour” [Populația industrială din Anglia, situația ei morală, socială și fizică și schimbările care au survenit datorită folosirii mașinilor cu aburi; împreună cu un studiu despre munca copiilor], Londra, 1833. — 312—314, 316, 317, 350, 351, 373, 376, 377, 459, 528.
- „*Gesellschaftsspiegel*”. Organ zur Vertretung der besitzlosen Volksklassen und zur Beleuchtung der gesellschaftlichen Zustände der Gegenwart [Ogînda societății. Organ pentru apărarea claselor neavute ale poporului și pentru ilustrarea actualelor rînduiri sociale], 2 volume, Elberfeld, 1845—1846 (vezi și adnotarea 127). — 540.
- Gilbert's Act*, „An Act for the Better Relief and Employment of the Poor” [Legea privind o mai bună asistență a săracilor și modalitatea de a le procura de lucru] (22. George III. cap. 83), 1782. — 525
- Goethe, Johann Wolfgang von*, „Faust. Der Tragödie erster Teil” [Faust. Prima parte a tragediei], în „Goethes Werke...” editată de Karl Heinemann. Ediție revăzută și comentată critic, vol. 1—30, Leipzig și Viena: Institutul pentru bibliografie, vol. 5 (vezi și adnotările 24, 54). — 69, 159.
- „Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand” [Götz von Berlichingen cel cu mîna de fier], o piesă, op. cit., vol. 7. — 595.
- „Zahme Xenien” [„Xeniile blinde”], IX, op. cit., vol. 3 (vezi și adnotarea 64). — 197.
- Graham, George*, vezi „Fifth Annual Report of the Registrar General of Births...”
- Gruppe, O. F.*, „Bruno Bauer und die akademische Lehrfreiheit” [Bruno Bauer și libertatea învățămîntului în universități], Berlin, 1842. — 176.
- „*Hallsche Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst*”, editate de Arnold Ruge și Theodor Echtermeyer, Leipzig, 1838—1841 (vezi și adnotarea 37). — 148.
- „*Hansard's Parliamentary Debates: Third Series; Commencing with the Accession of William IV. vol. LXVII. Comprising the Period from the twenty-eighth Day of February, to the twenty-fourth Day of March, 1843*” [Dezbaterile parlamentare ale lui Hansard; seria a 3-a; începînd de la urcarea pe tron a lui Vilhelm al IV-lea, vol. LXVII. Cuprinde perioada de la 28 februarie—24 martie 1843], Londra, 1843. — 372.

- „...Vol. LXX. Comprising the Period from the sixteenth Day of June, to the twenty-eighth Day of July, 1843" [Vol. LXX. Cuprinde perioada 16 iunie—28 iulie 1843], Londra, 1843. — 416.
- „...Vol. LXXII. Comprising the Period from the first Day of February, to the twenty-first Day of February, 1844" [Vol. LXXII. Cuprinde perioada 1—21 februarie 1844], Londra, 1844. — 416.
- „...Vol. LXXIII. Comprising the Period from the twenty-second Day of February, to the second Day of April, 1844" [Vol. LXXIII. Cuprinde perioada 22 februarie—2 aprilie 1844], Londra, 1844. — 385—389, 391, 402, 403.
- „...Vol. LXXV. Comprising the Period from the thirtieth Day of May, to the twenty-sixth Day of June, 1844" [Vol. LXXV. Cuprinde perioada 30 mai—26 iunie 1844], Londra, 1844. — 488, 489, 495.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich*, „Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse" [Schiță a enciclopediei științelor filozofice], ed. a 3-a, Heidelberg, 1830. — 88.
- „Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse" [Elemente de filozofie a dreptului sau schița dreptului natural și a științei despre stat], editată de Eduard Gans, în „Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke" [Operele lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel], ediție completă, scoasă de un grup de prieteni ai celui dispărut, vol. VIII, Berlin, 1833. — 44, 97.
- (anonim) „Phänomenologie des Geistes" [Fenomenologia spiritului], editată de Johann Schulze, ed. a 2-a nemodificată, Berlin, 1841 (vezi și adnotarea 13). — 23, 24, 116, 147—148, 154, 157—158, 216, 217.
- „Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie" [Prelegeri de istorie a filozofiei], editate de Karl Ludwig Michelet, în „Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke" [Operele lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel], ediție completă, scoasă de un grup de prieteni ai celui dispărut, vol. XIII—XV, Berlin, 1833—1836. — 148, 188.
- „Wissenschaft der Logik" [Știința logicii], editată de Leopold von Henning, în „Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke" [Operele lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel], ediție completă, scoasă de un grup de prieteni ai celui dispărut, ed. a 2-a, vol. V, Berlin, 1841. — 155.
- Heine, Heinrich*, „Die Nordsee" [Marea Nordului], ciclul al doilea, poezia „Fragen" (Intrebări), în Opere, selecționate și editate de Hermann Wendel, vol. 1—5, Berlin, 1925—1926; vol. 1, 1925 (vezi și adnotarea 61). — 176.
- „Die schlesischen Weber" [Țesătorii din Silezia], poezie, op. cit., vol. 2, 1925 (vezi și adnotarea 124). — 538—539.
- Helvétius, Claude-Adrien*, „De l'esprit" [Despre spirit], vol. I—II, Paris, 1872 (vezi și adnotarea 50). — 148.
- „De l'homme, de ses facultés intellectuelles et de son éducation" [Despre om, despre facultățile sale intelectuale și despre educația sa], vol. I—II, Londra, 1775 (vezi și adnotarea 47). — 145.
- Hess, Moses*, „Über die Noth in unserer Gesellschaft und deren Abhülfe" [Despre mizeria din societatea noastră și înlăturarea ei], în „Deutsches Bürgerbuch für 1845", Darmstadt, 1845. — 545.

- „Die letzten Philosophen“ [Ultimii filozofi], Darmstadt, 1845. — 545.
- Hirzel*, „Correspondenz aus Zürich“ [Corespondență din Zürich], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. IV, martie 1844; nr. V, aprilie 1844 (vezi și adnotarea 73). — 162—164, 237.
- d'Holbach, Paul-Henri-Dietrich*, „Système social, ou principes naturels de la morale et de la politique...“ [Sistemul social sau principiile naturale ale moralei și ale politicii...], vol. I—II, Paris, 1822. — 148—149.
- (anonim) „Système de la nature, ou des lois du monde physique et du monde moral“ [Sistemul naturii, sau despre legile lumii fizice și ale lumii morale], de M. Mirabaud, partea 1—2, Londra, 1770 (vezi și adnotarea 49). — 145, 148—149.
- Hood, Thomas*] „The Song of the Shirt“ [Cîntecul cămășii], în „Punch, or the London Charivari“ [Punch, sau Charivariul londonez], vol. V, Londra, 1843. — 451.
- Horner, Leonard*, vezi „Reports of the Inspectors of Factories...“
- „*Journal of the Statistical Society of London*“ [Buletinul societății statistice din Londra], vol. II (pag. 397—424): „Report upon the Condition of the Town of Leeds and of its Inhabitants“. By a Statistical Committee of the Town Council, October 1839 [Raport asupra situației orașului Leeds și a locuitorilor săi. Întocmit de către un comitet de statistică al consiliului comunal, octombrie 1839], Londra, 1839. — 287, 288, 348, 376.
- Vol. III (pag. 257—292): Robert Cowan, „Vital Statistics of Glasgow, illustrating the Sanitary Condition of the Population“ [Statistica nașterilor și deceselor din Glasgow ca ilustrare a stării sanitare a populației], Londra, 1840 (vezi și adnotarea 89). — 353.
- Vol. VI (pag. 17—27): „On the Condition of the Working Classes in the Inner Ward of St. George's Parish, Hanover Square“. [Despre situația claselor muncitoare din cadrul circumscripției parohiei St. George, Hanover Square]. De C. R. Weld, Londra, 1843. — 277—278.
- Vol. III (pag. 14—24): „Report of a Committee of the Statistical Society of London, on the State of the Working Classes in the Parishes of St. Margaret and St. John, Westminster“ [Raportul comitetului societății statistice din Londra cu privire la situația claselor muncitoare din parohiile St. Margaret și St. John, Westminster], Londra, 1840. — 277—278.
- Vol. VI (pag. 60—72): „Real Property, Population, and Pauperism in England and Wales“ [Proprietatea funciară, populația și pauperismul în Anglia și în Wales], Londra, 1843. — 335.
- Vol. VI (pag. 218—240): „Progress of Crime in the United Kingdom: abstracted from the Criminal Returns for 1842...“ [Extinderea criminalității în Regatul Unit: extras din statisticile asupra criminalității din 1842... de Joseph Fletcher], Londra, 1843. — 376.
- Vol. VII (pag. 316—318): J. P. Alison, „Notes on the Report of the Royal Commissioners on the Operation of the Poor Laws in Scotland, 1844“ [Observații la raportul comisarilor regali asupra efectelor legilor pentru asistența săracilor din Scoția, 1844], Londra, 1844. — 347.

- J[ungnitz, Ernst]*, „Herr Nauwerck und die philosophische Fakultät“ [D-I Nauwerck și facultatea de filozofie], în „Allgemeine Literatur-Zeitung“ nr. VI, mai 1844 (vezi și adnotarea 10). — 18, 19.
- Kay [Shuttleworth], James Philipps*, „The Moral and Physical Condition of the Working Classes employed in the Cotton Manufacture in Manchester“, Second Edition enlarged: and containing an introductory Letter to the Rev. Thomas Chalmers [Situția morală și fizică a muncitorilor care lucrează în industria bumbacului din Manchester. Ediția a doua completată și cuprinzind o scrisoare introductivă adresată rev. Thomas Chalmers], Londra, 1832. — 298, 309, 310, 312, 313, 339, 346, 419.
- La Mettrie, Julien Offroy de*, „L'homme machine“ [Omul-mașină], Londra, 1751 (vezi și adnotarea 48). — 145.
- Leach, James*, „Stubborn Facts from the Factories by a Manchester Operative“. Published and dedicated to the working classes by Wm, Rashleigh, M. P. [Realități de netăgăduit din fabrici, aduse la cunoștință de un muncitor din Manchester. Publicate și dedicate clasei muncitoare de Wm. Rashleigh, membru al parlamentului], Londra, 1844. — 380, 381, 420, 421, 422, 435—439.
- Locke, John*, „An Essay Concerning Human Understanding“ [Eseu asupra intelectului uman], Londra, 1690. — 143.
- Lovett, William, and Francis Place*, „The People's Charter; being the Outline of an Act to provide for the Just Representation of the People of Great Britain in the Commons' House of Parliament. Embracing the principles of Universal Suffrage, No Property Qualification, Annual Parliaments, Equal Representation, Payment of Members, and Vote by Ballot. Prepared by a committee of twelve persons, six members of Parliament and six members of the London Working Men's Association, and addressed to the People of the United Kingdom“ [Carta poporului, proiect de lege în scopul introducerii unei reprezentări echitabile a poporului din Marea Britanie în Camera comunelor. Prevede principiul votului universal, desființarea censului de avere, parlamente alese pe termen de un an, districte electorale de aceeași mărime, diurne pentru membrii parlamentului și alegeri prin balotaj (vot secret). Elaborată de o comisie formată din 12 persoane, dintre care 6 membri ai parlamentului și 6 membri ai asociației muncitorilor de la Londra și adresată poporului din Regatul Unit], Londra, 1838. — 467.
- Malthus, Thomas Robert*, „An Essay on the Principle of Population, as it affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of W. Godwin, M. Condorcet, and other Writers“ [Eseu asupra principiului populației și a efectelor sale asupra ameliorării viitoare a societății, cu un comentariu asupra speculațiilor de W. Godwin, M. Condorcet și de alți autori], Londra, ed. I, 1798. — 328, 329, 519—522.
- Mandeville, Bernard de*, „The Fable of the Bees: or, Private Vices, Publick Benefits“ [Fabula despre albine, sau vicii particulare, asistența publică], Londra, 1714. — 147.
- Marmontel, J.-F.*, „Lucile“, în „Oeuvres complètes“ [Lucile, în Opere complete], vol. IX, Paris, 1819 (vezi și adnotarea 56). — 161.

- Marx, Karl**, „Zur Judenfrage” [Contribuții la problema evreiască], în „Deutsch-Französische Jahrbücher”, editate de Arnold Ruge și Karl Marx, nr. 1 și 2, Paris, 1844 (vezi și adnotările 19, 33). — 97, 119.
- McCulloch, John Ramsay**, „A Statistical Account of the British Empire, exhibiting its Extent, Physical Capacities, Population Industry and civil and religious Institutions” [O statistică a imperiului britanic care ne dă o imagine a teritoriilor lui, a bogățiilor naturale, a populației, a industriei, ca și a instituțiilor civile și religioase], 2 volume, Londra, 1837. — 257, 529.
- Miles’** „Bill for Enlarging the powers of justices in determining complaints between masters, servants and artificers”. Bill no. 58 of 1844. Hansard’s Parliamentary Debates, vols. LXXIII and LXXIV [Lege pentru lărgirea puterilor judecătorilor în cazul conflictelor dintre stăpîni, servitori și meseriași. Legea nr. 58 din 1844. Dezbaterile parlamentare ale lui Hansard, vol. LXXIII și LXXIV]. — 266, 518.
- Mirabaud, Jean-Baptiste**, „Système de la nature...” [Sistemul naturii...], vezi d’Holbach, Paul-Henry-Dietrich.
- Molière, Jean Baptiste**, „Le bourgeois gentilhomme”, în „Oeuvres complètes”, Tome septième [Burghezul gentilom, în Opere complete, vol 7], Paris, 1825 (vezi și adnotarea 22). — 60.
- Monteil, Amans-Alexis**, „Histoire des Français des divers états aux cinq derniers siècles” [Istoria francezilor din diferitele stări în cursul ultimelor cinci secole], vol. I—X, Paris, 1828—1844. — 78.
- Nicholls, George**, „Poor Laws — Irland. Three reports by George Nicholls, Esq., to Her Majesty’s Principal Secretary of State for the Home Department” [Legile pentru asistența săracilor — Irlanda. Trei rapoarte ale lui George Nicholls, Esq., adresate ministrului de interne al maiestății-sale], Londra, 1838. — 507—508.
- Oastler, Richard**, vezi „Fleet Papers”.
- Owen, Robert**, „Manifesto of Robert Owen, the Discoverer, Founder, and Promulgator of the Rational System of Society, and of the Rational Religion. Sixth Edition. To which are added a Preface and also an Appendix...” [Manifestul lui Robert Owen, descoperitorul, fondatorul și promotorul societății raționale și al religiei raționale. Ed. a 6-a, cu o prefață și o anexă,...], Londra, 1840. — 411.
- „Observations on the Effect of the Manufacturing System: with hints for the improvement of those parts of it which are most injurious to health and morals” [Observații asupra efectelor sistemului de muncă în fabrici cu indicații în ceea ce privește îmbunătățirea acelor părți ale sistemului de muncă în fabrici care sînt deosebit de nocive pentru sănătate și moravuri], ed. a 2-a, Londra, 1817. — 411.
- Parkinson, Richard**, „On the present Condition of the Labouring Poor in Manchester...” [Despre situația actuală a săracilor care muncesc la Manchester...], ed. a 3-a, Londra și Manchester, 1841. — 370—371.
- Parry, E. D.**, „Poésies érotiques”, în „Poésies complètes” [Poezii erotice, în „Poezii complete”], Paris, 1887. — 76—77.
- „La Phalange”**. Revue de la science sociale. XIV-e année, 1re série. Tome 1er : „Publication des Manuscrits de Fourier «Section ébauchée des

trois unités externes» [„Falanga”. Revista științelor sociale. Anul al XIV-lea, seria 1, vol. 1 : Publicarea manuscriselor lui Fourier „Conceptul secțiunii despre cele trei unități exterioare”, Paris, 1845. — 635, 636.

„*The Physical and Moral Condition, of the Children and Young Persons employed in Mines and Manufactures. Illustrated by Extracts from the Reports of the Commissioners for Inquiring into the Employment of Children and Young Persons in Mines and Collieries, and in the Trades and Manufactures in which Numbers of them work together, not being included under the Termes of the Factories' Regulation Act*” [Condițiile fizice și morale ale tinerilor și copiilor care lucrează în mine și în fabrici. Ilustrate cu extrase din rapoartele membrilor Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor și tinerilor în mine și în exploatarea carbonifere precum și în meseriile și în industriile în care lucrează laolaltă în număr mare și care nu intră în prevederile legilor industriale], Londra, 1833. Citat de Engels sub titlul „Children's Employment Commission's Report” [Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor] sau sub numele membrilor comisiei : Burns, Frank, Grainger, Horne, Leifchild, Mitchel, Southwood, Scriven, Smith, Symons, Tancred. — 298, 304, 356—360, 429—436, 440—450, 479—488.

Polidori Vergilii Urbinatis, „De rerum inventoribus” [Despre inventatorii lucrurilor], Lugduni Batavorum, 1644. — 79.

Porter, George Richardson, „The Progress of the Nation, in its various Social and Economical Relations from the Beginning of the Nineteenth Century to the Present Time” [Progresul națiunii sub diferitele ei aspecte sociale și economice de la începutul secolului al XIX-lea și pînă în prezent], 3 volume, Londra, 1836—1843. — 257—264, 376.

Proudhon, Pierre-Joseph, „Avertissement aux propriétaires, ou Lettre à M. Considérant, rédacteur de la Phalange, sur une défense de la propriété” [Avertisment dat proprietarilor sau scrisoare adresată d-lui Considérant, redactor la „Phalange”, întru apărarea proprietății], Paris, 1841. — 56.

— „Qu'est-ce que la propriété ? Ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement”, Premier mémoire [Ce este proprietatea ? Sau cercetări cu privire la principiul dreptului și al guvernării. Prima expunere], Paris, 1841 (vezi și adnotarea 15). — 25—36, 41, 42, 44—45, 46—54, 56, 57—58, 477.

— „Qu'est-ce que la propriété ? Deuxième mémoire. Lettre à M. Blanqui, professeur d'économie politique au conservatoire des arts et métiers. Sur la propriété” [Ce este proprietatea ? A doua expunere. Scrisoare către d-l Blanqui, profesor de economie politică la școala de arte și meserii. Despre proprietate], Paris, 1841. — 151.

Raportul Sadler, vezi „Report from Committees : 1831—1832”.

R[eichardt], C[arl], „Katechismus für wahlberechtigte Bürger in Preussen, Von Dr. A. Benda, Berlin, 1843 bei Springer” [Catehismul cetățenilor cu drept de vot în Prusia. De dr. A. Benda. Berlin, 1843, ediția Springer], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. VI, mai 1844. — 10.

— „Preussens Beruf in der deutschen Staats-Entwicklung, und die nächsten Bedingungen zu seiner Erfüllung” [Menirea Prusiei în dez-

voltarea statului german și condițiile imediate ale împlinirii ei. De C. Brüggeman. Berlin, 1843, ediția Besser], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. VI, mai 1844. — 9, 10.

— „Schriften über den Pauperismus. Die Gründe des wachsenden Pauperismus von A. T. Wöniger” [Scrieri despre pauperism. Cauzele pauperismului progresiv, de A. T. Wöniger], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. II, ianuarie 1844. — 9.

— „Schriften über den Pauperismus. Publicistische Abhandlungen: von Wöniger, Doctor beider Rechte und der Philosophie. 1843. Berlin bei Hermes” [Scrieri despre pauperism. Articole de Wöniger, doctor în drept și filozofie. 1843, Berlin, ediția Hermes], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. I, decembrie 1843 (vezi și adnotarea 3). — 9.

„Report from Committees: 1831—2. Vol. XV. Factories. No. 706. Report from the Select Committee on the «Bill to regulate the Labour of Children in the Mills and Factories of the United Kingdom». — With the Minutes of Evidence, Appendix and Index” [Rapoaarte ale comisiilor: 1831—2. Vol. XV. Fabrici. Nr. 706. Raportul comisiei speciale asupra „Legii pentru reglementarea muncii copiilor în filaturile și în fabricile Regatului Unit”. — Cu procesele-verbale respective, anexă și indice]. Citat de Engels ca raportul Sadler. — 412, 413.

„Report of Commission of Inquiry into the Employment of Children and Young Persons in Mines and Collieries and in the Trades and Manufactures in which Number of them work together, not being included under the terms of the Factories' Regulation Act” [Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor și tinerilor în mine și în exploatarea carbonifere precum și în meseriile și în industriile în care lucrează laolaltă în număr mare și care nu intră în prevederile legilor industriale], primul raport 1841; al doilea raport 1843. Folosit de Engels atunci când a analizat „The Physical and Moral Condition of the Children and Young Persons employed in Mines and Manufactures” și citat ca „Children's Employment Commission's Report” [„Condițiile fizice și morale ale tinerilor și copiilor care lucrează în mine și în fabrici”] [„Raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor”]. — 351, 352, 401.

„Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Half-Year ending 31st December 1843. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty” [Rapoaarte ale inspectorilor de fabrică adresate secretarului de stat al maiestății-sale privind cel de-al doilea semestru 1843. Prezentate ambelor Camere din ordinul maiestății-sale], Londra, 1844. — 386, 414—415.

„Report to the Home Secretary...”, vezi „Report to Her Majesty's Principal Secretary...”

„Report to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, from the Poor Law Commissioners, on an Inquiry into the Sanitary Condition of the Labouring Population of Great Britain; with Appendices”. Presented to both Houses of Parliament, by Command of Her Majesty, July, 1842 [Raportul membrilor Comisiei însărcinate cu cercetarea legii pentru asistența săracilor adresat ministrului de interne al maiestății-sale în urma cercetării stării sanitare a populației muncitoare din Marea Britanie; cu anexă. Prezentat am-

belor Camere din ordinul maiestății-sale, iulie 1842], Londra, 1842. — 283, 288, 312—313, 345, 346, 354.

„*Révolutions de Paris. Dédiées à la Nation et au District des Petits-Augustins*” [Revoluțiile Parisului. Dedicat națiunii și districtului micilor augustini], 1789—1794 (vezi și adnotarea 29). — 92.

„*Revue des deux Mondes*”. 1829—1866. Léon Faucher, „*Etudes sur l'Angleterre*”, T. 4, 13ièame année. Nouvelle Série. Paris ; 1.X.1843 „*White-Chapel*” ; 1.XI.1843 „*Saint Giles*” ; 1.XII.1843 „*Liverpool*”, Première partie ; 15.XII.1843 „*Liverpool*”, Dernière partie ; T. 5, 14ièame année, 15.III.1844 „*Manchester*”, Première partie ; T. 6, 1.IV.1844 „*Manchester*”, Dernière partie ; 15.V.1844 „*La Ville de Leeds*”, Première partie ; 15.VI.1844 „*La Ville de Leeds*”, Dernière partie ; T. 7, 15.VII.1844 „*Birmingham*” [„*Revista celor două lumi*”. 1829—1866. Léon Faucher, „*Studii asupra Angliei*”, vol. 4, anul 13, serie nouă, Paris ; 1.10.1843 „*White Chapel*” ; 1.11.1843 „*Saint-Giles*” ; 1.12.1843 „*Liverpool*”, partea I ; 15.12.1843 „*Liverpool*”, sfârșit ; vol. 5, anul 14, 15.3.1844 „*Manchester*”, partea I ; vol. 6, 1.4.1844 „*Manchester*”, sfârșit ; 15.5.1844 „*Orașul Leeds*”, partea I ; 15.6.1844 „*Orașul Leeds*”, sfârșit, vol. 7, 15.7.1844 „*Birmingham*”]. — 12—14, 17, 90, 439.

Robespierre, Maximilien „*Rapport sur les principes de morale politique qui doivent guider la Convention nationale dans l'administration intérieure de la République, fait au nom du comité de salut public, à la séance du 5 février (17 pluviôse) 1794*” [Raport asupra principiilor moralei politice după care trebuie să se conducă Convenția națională în administrarea internă a republicii, făcut în numele comitetului salvării publice în ședința din 5 februarie (17 pluviôse) 1794], în P. J. B. Buchez et P. C. Roux, „*Histoire parlementaire de la Révolution française, ou Journal des Assemblées Nationales depuis 1789 jusqu'en 1815...*” [Istoria parlamentară a revoluției franceze, sau jurnalul Adunării naționale din 1789 pînă în 1815...], vol. 31, Paris, 1837. — 136.

Robinet, Jean-Baptiste, „*De la nature*” [Despre natură], Nouv. éd., vol. I-IV, Amsterdam, 1763—1766. — 146.

Saint-Just, Louis, „*Au nom des comités de salut public et de sûreté générale. Convention nationale. Séance du 31 mars (11 germinal) 1794*” [În numele comitetului salvării publice și al siguranței generale. Convenția națională, ședința din 31 martie (11 germinal) 1794], în P. J. B. Buchez et P. C. Roux, „*Histoire parlementaire de la Révolution française...*” [Istoria parlamentară a revoluției franceze...], vol. 32, Paris, 1837. — 136—137.

— „*Rapport sur la police générale. — Du 26 germinal an 2 (15 avril 1794)*” [Raport asupra poliției generale. Din 26 germinal, anul 2 (15 aprilie 1794)], în P. J. B. Buchez et P. C. Roux, „*Histoire parlementaire de la Révolution française...*” [Istoria parlamentară a revoluției franceze...], vol. 32, Paris, 1837. — 136—137.

Saunders, Robert John, vezi „*Reports of the Inspectors of Factories...*”

Say, Jean-Baptiste, „*Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses*” [Tratat de economie politică, sau simpla expunere a mo-

- dului în care se acumulează, se repartizează și se consumă avuțiile], vol. I-II, ed. a 3-a, Paris, 1817. — 34, 47—48.
- Schiller, Friedrich von*, „Das Mädchen aus der Fremde” [Fata de pe meleaguri străine], poezie, în „Schillers Werke” [Schiller, Opere], ed. nouă în 6 volume. Introd. de Franz Mehring, Berlin, 1927, vol. 1 (vezi și adnotarea 14). — 24.
- „Die Räuber” [Hoții], op. cit., vol. 2. — 595.
- Senior, Nassau William*, „Letters on the Factory Act, as it affects the Cotton Manufacture, addressed to the Right Honourable the President of the Board of Trade, to which are appended, a Letter to Mr. Senior from Leonard Horner, Esq. and Minutes of a Conversation between Mr. Edmund Ashworth, Mr. Thomson and Mr. Senior” [Scrisori în legătură cu legea industrială, în măsura în care afectează industria bumbacului, adresate onor. președintelui oficiului comercial, avind ca anexă o scrisoare adresată d-lui Senior de Leonard Horner, Esq., și procesul-verbal al unei convorbiri între d-nii Edmund Ashworth, Thomson și Senior], Londra, 1837. — 312.
- Shakespeare, William*, „Ende gut, Alles gut” [Totul e bine cînd se sfîrșește bine], în „Shakespeare’s dramatische Werke nach der Uebersetzung von August Wilhelm Schlegel und Ludwig Tieck” [„Operele dramatice ale lui Shakespeare în traducerea lui August Wilhelm Schlegel și Ludwig Tieck”], ed. a 2-a revăzută, vol. 1—12, Berlin, 1876—1877; vol. 11 (vezi și adnotarea 26). — 78.
- Sieyès, E. J.*, „Qu’est-ce que le tiers-état?” [Ce este starea a treia?], Bordeaux, 1789. — 34.
- Smith, Adam*, „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of nations” [Studiu asupra naturii și cauzelor avuției popoarelor], Londra, 1776. — 54.
- „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”. With a Life of the Author, an introductory Discourse, Notes, and supplemental Dissertations. By J. R. McCulloch [Studiu asupra naturii și cauzele avuției popoarelor. Cu o biografie a autorului, o expunere introductivă precum și adnotări și explicații suplimentare. De J. R. McCulloch], 4 volume, Edinburgh, 1828. — 54, 328, 365.
- „*The State of Ireland*”, vezi Croker, John Wilson.
- Stein, Lorenz*, „Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs”. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte [Socialismul și comunismul Franței de azi. Contribuție la istoria contemporană], Leipzig, 1842 (vezi și adnotarea 52). — 150, 633, 637.
- Stirner, Max*, „Der Einzige und sein Eigenthum” [Unicul și proprietatea sa], Leipzig, 1845. — 273, 513.
- Strauss, David Friedrich*, „Das Leben Jesu” [Viața lui Iisus], ed. a 4-a, vol. 1—2, Tübingen, 1840. — 477.
- „*Stubborn Facts from the Factories*”, vezi Leach, James.
- Sue, Eugène*, „Le Juif errant” [Jidovul rătăcitor], vol. I-X, Paris, 1844—1845. — 215.

- „Les mystères de Paris” [Misterele Parisului], vol. I-XIV, Bruxelles, 1843 (vezi și adnotarea 21). — 59, 60—63, 68—69, 72—73, 74, 76, 82, 83, 183—186, 189—199, 202—205, 206—214, 218, 220, 226—236.
- Symons, *Jelinger Cookson*, „Arts and Artisans at Home and Abroad: with Sketches of the Progress of Foreign Manufactures” [Meșteșuguri și meșteșugari la noi și în alte țări: cu schițe privind progresul industriei străine], Edinburgh, 1839. — 285—286, 362, 384, 454.
- Szeliga, „Eugen Sue: Die Geheimnisse von Paris, Kritik” [Eugène Sue: Misterele Parisului, critică], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. VII, iunie 1844 (vezi și adnotarea 21). — 59—62, 67—86, 182, 183, 186—189, 201, 209, 210, 214, 215, 218, 220, 226, 228, 235—236.
- „Telegraph für Deutschland”, Hamburg, nr. 193 și 194, decembrie 1845. — 613, 616.
- Ure, *Andrew*, „The Cotton Manufacture of Great Britain. Systematically investigated and illustrated...” [Industria de bumbac din Marea Britanie. Cercetare sistematică însoțită de explicații...], 2 volume, Londra, 1836. — 251, 254—261, 379.
- „The Philosophy of Manufactures: or, an Exposition of the Scientific, Moral, and Commercial Economy of the Factory System of Great Britain”. Third Ed. [Filozofia manufacturii, sau expunerea economiei științifice, morale și comerciale a sistemului de fabrică al Marii Britanii. Ed. a 3-a], Londra, 1861. — 367—368, 385, 409—411, 462—463.
- Vaughan, *Robert*, „The Ages of Great Cities; or, Modern Society Viewed in its Relation to Intelligence, Morals, and Religion” [Veacul marilor orașe, sau societatea modernă și raportul ei față de intelectualitate, morală și religie], Londra, 1843. — 366.
- „Verordnung über die zu bildende Repräsentation des Volkes. Vom 22sten Mai 1815” [Dispoziții cu privire la reprezentanța poporului care urmează a fi constituită. Din 22 mai 1815] (nr. 290), în „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten” [Colecția de legi a statelor regalo-prusiene] nr. 9 (apărută la Berlin la 8 iulie 1815). — 605.
- Wade, *John*, „History of the Middle and Working Classes; with a popular Exposition of the Economical and Political Principles...”. Third Edition [Istoria clasei de mijloc și a clasei muncitoare; cu o expunere pe înțelesul tuturor a principiilor economice și politice...]. Ed. a 3-a], Londra, 1835. — 355.
- Wakefield, *Edgar Gibbon*, „Swing, Unmasked; or, the Causes of Rural Incendiarism” [Swing demascat, sau cauzele incendiilor rurale], Londra, 1831. — 500.
- Weitling, *Wilhelm*, „Garantien der Harmonie und Freiheit” [Garanțiile armoniei și ale libertății], Vivis, 1842 (vezi și adnotarea 129). — 541.
- „Zeitschrift für spekulative Theologie, in Gemeinschaft mit einem Verein von Gelehrten herausgegeben von Bruno Bauer” [Revistă de teologie speculativă, editată de Bruno Bauer în colaborare cu un cerc de savanți], vol. I-III, Berlin, 1836—1838 (vezi și adnotarea 55). — 160.
- Zerrleder, „Correspondenz aus Bern” [Corespondență din Berna], în „Allgemeine Literatur-Zeitung” nr. III, februarie 1844; nr. VI, mai 1844. — 162, 163.

Karl Marx și Friedrich Engels

Date din viața și din activitatea lor

(August 1844—aprilie 1846)

1844

- Sfârșitul lunii
august-începutul
lunii septembrie* Întâlnirea istorică dintre Karl Marx și Friedrich Engels la Paris. Începutul colaborării lor creatoare, al activității lor științifice comune și al luptei lor revoluționare pentru cauza proletariatului. Se vedește deplina lor „concordanță în toate domeniile teoretice” (Engels). Întemeietorii socialismului științific încep prima lor lucrare în comun, pe care intenționează inițial s-o intituleze „Critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co.”. În timpul șederii sale de 10 zile la Paris, Engels scrie pentru această carte 7 mici capitole și secțiuni. Marx îl convinge pe Engels să colaboreze la „Vorwärts!”, în a cărei redacție activa intens el însuși. Engels face cunoștință cu mișcarea muncitorească din Franța, se duce la adunări ale socialiștilor și comuniștilor și se întâlnește cu oamenii politici ruși Mihail Aleksandrovici Bakunin și Grigorii Mihailovici Tolstoi.
- 31 august—
19 octombrie* În „Vorwärts!” apar articolele lui Engels „Situția Angliei. Secolul al XVIII-lea” și „Situția Angliei. Constituția engleză”, pe care le scrisese în Anglia în februarie și în martie 1844 și care fuseseră destinate atunci pentru „Deutsch-Französische Jahrbücher”.
- Aprox.
6 septembrie* Engels pleacă de la Paris la Barmen.
- Septembrie-
noiembrie* Marx continuă să lucreze la Paris la „Critica criticii critice”; el lărgeste considerabil planul inițial schițat împreună cu Engels și folosește pentru lucrare o parte din manuscrisele sale economico-filozofice, ca și conșpecte și însemnări cu privire la istoria revoluției burgheze din Franța de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.
- Septembrie 1844—
ianuarie 1845* Marx întreține legături cu democrații și cu socialiștii din Franța, cu conducătorii Ligii celor drepti de la Paris și cu conducătorii majorității societăților secrete muncitorești franceze; se duce adesea la adunările muncitorilor și meseriașilor francezi și germani.

- A doua jumătate a lunii septembrie 1844—martie 1845* Engels lucrează la Barmen la „Situția clasei muncitoare din Anglia”. Engels ia parte activă la propaganda socialistă și la organizarea mișcării democratice și socialiste din Renania; el face legătura cu socialiștii din Barmen, Elberfeld, Colonia, Düsseldorf, Bonn și din alte orașe, ia cuvîntul la adunări în care propagă ideile comunismului și contribuie la editarea de publicații socialiste.
- Începutul lunii octombrie* Engels scrie lui Marx o scrisoare cu privire la propaganda socialistă din Germania și la necesitatea imediată a unei expuneri a principiilor materialiste și comuniste în 2—3 cărți care să servească mișcării socialiste drept bază teoretică.
- După 18 octombrie* Weitling scrie lui Marx o scrisoare de la Londra, rugîndu-l să intre în corespondență cu el. Engels lucrează la „Descrierea coloniilor comuniste de dată mai recentă și care mai ființează încă”. Această lucrare constituie în parte traducerea germană a unor articole publicate în presa engleză. Lucrarea apare anonim în luna decembrie a anului 1844, în „Deutsches Bürgerbuch für 1845”.
- Octombrie 1844—începutul lunii aprilie 1845* Engels continuă să colaboreze la „The New Moral World”, organul socialiștilor oweniști englezi; aici apar corespondențele sale în legătură cu răspîndirea ideilor socialiste și comuniste în Germania.
- 19 noiembrie* Într-o scrisoare către Marx, Engels critică cartea „Unicul și proprietatea sa” a tînărului hegelian Max Stirner.
- A doua jumătate a lunii noiembrie* Marx termină „Critica criticii critice” și trimite manuscrisul editorului său la Frankfurt pe Main. În timp ce lucrarea se află sub tipar, Marx adaugă titlului cărții cuvintele „Sfînta familie”.
- Decembrie* Marx citește cartea lui Max Stirner „Unicul și proprietatea sa”; își propune să scrie asupra ei o critică pentru „Vorwärts!”.
- Sfîrșitul anului 1844—ianuarie 1845* Marx continuă, la Paris, studiarea operelor economiștilor englezi și francezi din secolul al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea.

1845

- Mijlocul lunii ianuarie* Sub presiunea Prusiei, guvernul francez dispune expulzarea din Franța a lui Karl Marx și a altor colaboratori ai ziarului „Vorwärts!”.
- 1 februarie* Marx încheie un contract cu editorul Leske din Darmstadt, care se afla la Paris, privind editarea unei lucrări economice în două volume — „Critica politicii și a economiei politice”.
- Aprox. 2 februarie* Marx se întîlnește la Paris cu comunistul utopist francez Étienne Cabet.

- 3 februarie Expulzat din Paris, Marx se mută la Bruxelles.
- Februarie-
iulie Marx continuă la Bruxelles munca la lucrarea sa economică.
- Februarie-
decembrie Marx corespundează cu activiști democrați și cu socialiști germani la Paris precum și cu conducători ai comunităților din Paris ai Ligii celor drepte.
- 8, 15 și 22 februarie Engels participă, la Elberfeld, la o serie de adunări pe care le conduce, în cadrul cărora sînt expuse în fața unui auditoriu numeros ideile socialiste și comuniste. Cuvîntările lui Engels din 8 și 15 februarie sînt publicate în volumul I din „Rheinische Jahrbücher“, august 1845.
- Aprox.
24 februarie Apare „Sfinta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co.“ de Friedrich Engels și Karl Marx.
- 28 februarie Engels primește o adresă oficială din partea primarului din Elberfeld prin care se interzice la Elberfeld orice adunare cu o temă socialistă sau comunistă.
- 15 martie Friedrich Engels termină „Situația clasei muncitoare din Anglia” și trimite manuscrisul editorului, la Leipzig.
- Primăvara Karl Marx scrie tezele despre Feuerbach — „primul document în care este expus simburele genial al noii concepții despre lume” (Engels).
- Martie-mai Marx și Engels duc tratative în vederea editării unei colecții „Bibliothek sozialistischer Schriftsteller des Auslandes” (Biblioteca scriitorilor socialiști din străinătate), care să cuprindă traduceri ale celor mai bune lucrări ale lui Fourier, Owen, Morely, ale saint-simoniștilor etc.
- Aprox. 5 aprilie Engels scrie pentru „The New Moral World” o dare de seamă asupra adunărilor de la Elberfeld, care apare la 10 mai 1845. Cu aceasta se termină colaborarea lui Engels la organul oweniștilor englezi.
- După 5 aprilie Engels, care a locuit pînă atunci la Barmen, se mută la Bruxelles, unde se află Marx.
- Aprilie-
decembrie Marx și Engels intră în legătură cu activiști democrați și cu socialiști din Belgia precum și cu emigranți revoluționari polonezi.
- Sfîrșitul
lunii mai Apare la Leipzig lucrarea lui Friedrich Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia”.
- Aprox. 12 iulie Marx și Engels se duc împreună la Londra și la Manchester pentru a studia literatura economică engleză și a cunoaște viața politică și economică a Angliei precum și mișcarea muncitorească din Anglia.

- A doua jumătate a lunii iulie-prima jumătate a lunii august* În timpul șederii lor la Manchester, Marx și Engels frecventează bibliotecile publice și studiază operele economiștilor englezi.
- Mijlocul lunii august* Marx și Engels se întâlnesc la Londra cu George Harnay, unul dintre redactorii ziarului „Northern Star”, și cu conducătorii comunității din Londra ai Ligii celor drepți, Karl Schapper, Josef Moll și alții.
- Aprox. 20 august* Marx și Engels iau parte la o consfătuire la care participă cartiști, conducători ai Ligii celor drepți și activiști ai mișcării revoluționare și democratice din diverse țări. La această consfătuire este adoptată o rezoluție, sprijinită de Engels, privind crearea la Londra a unei asociații a democraților tuturor națiunilor în scopul informării reciproce asupra mișcării democratice și revoluționare din fiecare țară.
- Aprox. 24 august* Marx și Engels se reîntorc din Anglia la Bruxelles.
- Între 8 și 11 septembrie* Friedrich Engels scrie articolul „Recentul masacru de la Leipzig — Mișcarea muncitorească din Germania”. Articolul, apărut la 13 septembrie, marchează începutul colaborării sale la „The Northern Star”, organul central al cartiștilor.
- Septembrie* Marx și Engels încep să lucreze în comun la „Ideologia germană”, care a însemnat o etapă importantă pe drumul elaborării bazelor teoretice și filozofice ale partidului comunist. Din acest motiv Marx își întrerupe munca la manuscrisul primului volum al „Criticii politicii și a economiei politice”.
- 15 octombrie* Friedrich Engels scrie primul articol din seria de articole „Situația din Germania”, care este publicat în „The Northern Star” din 25 octombrie.
- 8 noiembrie* În „The Northern Star” apare al doilea articol al lui Friedrich Engels asupra „Situației din Germania”.
- 1 decembrie* Aflind că guvernul prusian vrea să obțină de la guvernul belgian expulzarea sa, Marx renunță la cetățenia prusiană.
- Sfârșitul anului 1845* Deoarece nu s-a găsit nici un editor pentru „Biblioteca scriitorilor socialiști din străinătate”, Engels publică în „Deutsches Bürgerbuch für 1846” „Un fragment al lui Fourier despre comerț”, tradus de el în limba germană cu o introducere și încheiere. În această lucrare Engels ia pentru prima oară poziție împotriva „adevărului” socialism. Engels scrie articolul „Sărbătoarea națiunilor la Londra”, care apare însă abia la sfârșitul anului 1846 în volumul al II-lea din „Rheinische Jahrbücher”.

1846

- Inceputul anului 1846* Marx și Engels întemeiază la Bruxelles un comitet comunist de corespondență în vederea strângerii legăturilor ideologice și organizatorice dintre socialiști și muncitorii progresiști din diferite țări. Ei pregătesc terenul pentru înființarea unui partid proletar internațional și iau măsurile necesare pentru constituirea unui comitet de corespondență la Londra, la Paris și în câteva orașe din Germania.
- 18 ianudrie* Într-o „Declarație” Marx dezmente informația apărută în „Rheinischer Beobachter” nr. 18 din 18 ianuarie 1846 că ar fi colaboratorul lui „Trier'sche Zeitung”.
- 20 februarie* Engels scrie pentru „The Northern Star” al treilea articol asupra „Situației din Germania”.
- 30 martie* Într-o ședință a comitetului comunist de corespondență, Marx și Engels critică aspru, de față fiind și Weitling, „adevăratul” socialism și comunismul egalitar vulgar al lui Weitling.
- 4 aprilie* În „The Northern Star” apare al treilea articol al lui Friedrich Engels despre „Situația din Germania”.
- Sfârșitul lunii aprilie* Marx și Engels fac cunoștință cu Wilhelm Wolff, care emigrase din Germania și sosise cu puțin înainte la Bruxelles. Între ei se leagă repede o prietenie strânsă, și Wolff este primit în sinul comitetului de corespondență din Bruxelles, unde devine colaboratorul lor devotat. Marx și Engels își continuă munca la „Ideologia germană”.

Indice de nume

A

Aaron — personaj din Vechiul Testament. — 359.

Adam — personaj din Vechiul Testament. — 359.

Ainsworth & Crompton — fabricanți textiliști din Bolton (Anglia). — 460.

Albert Francis Charles Augustus Emanuel (1819—1861) — prinț consort al reginei Victoria. — 591.

Alexandru I (1777—1825) — țar al Rusiei (1801—1825). — 231.

Alison, sir Archibald (1792—1867) — istoric și economist englez; tory. — 14, 281, 337, 362, 366—367, 372, 374, 376, 508.

Alison, dr. William Pulteney (1790—1859) — frate al celui dinții, profesor la Facultatea de medicină din Edinburgh; tory. — 282, 337, 347.

Alston, G. — parohul bisericii St. Philips, din Bethnal Green, Londra. — 277.

Anaxagoras din Clazomene în Asia Mică (aprox. 500—428 î.e.n.) — filozof materialist grec. — 143.

Antoniu, Marc (83—30 î.e.n.) — tribun al poporului și comandant de oști roman, partizan al lui Iulius Cezar. — 137.

Aristide (aprox. 540—467 î.e.n.) — om politic și comandant de oști

grec, reprezentantul unui curent moderat-democrat la Atena. — 136.

Arkwright, sir Richard (1732—1792) — patron englez din timpul revoluției industriale, a inventat și a construit diferite mașini de filat. — 12, 256.

Arnauld, Antoine (1612—1694) — filozof francez, adept al teoriei idealiste a cunoașterii a lui Descartes; metafizician. — 142.

Ashley, Antohny, vezi *Shaftesburg, Earl of*.

Ashton, Thomas — fabricant din Hyde lângă Manchester. — 428.

Ashton, Thomas — fiu al precedentului, împușcat în 1831, în timpul tulburărilor muncitorești. — 459.

Ashworth, Edmund (1801—1881) — fabricant din Lancashire, a combătut activ legile cerealelor și asociațiile muncitorești. — 403, 428, 463.

Avraam — personaj din Vechiul Testament. — 11, 120.

B

Babeuf, François-Noël (Gracchus) (1760—1797) — revoluționar francez, comunist utopist, organizator al conspirației „celor egali”. — 51, 134, 642, 643, 649.

- Bacon, Francis, viconte de Saint Albans și baron de Verulam (Baco de Verulam)** (1561—1626) — filozof englez, cercetător al naturii și istoric. „Adevăratul părinte al materialismului englez și al încreșterii științei experimentale moderne este Bacon” (Marx). — 143, 144.
- Badinot** — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 229, 230.
- Bailey, William** — fabricant din Stalybridge. — 470.
- Baines, Sir Edward** (1800—1890) — economist burghez englez, liberal, editorul lui „Leeds Mercury”. — 379.
- Barbaroux, Charles-Jean-Marie** (1767—1794) — membru al Convenției, girondist. — 647.
- Bardsley, Samuel Argent** (1764—1851) — de la 1790 pînă la 1823 medic la spitalul comunal din Manchester. — 371.
- Barham, Charles Foster** (1804—1884) — medic englez, în 1841 membru în Comisia pentru cercetarea muncii copiilor. — 480.
- Barmecizi** — seminiție din vechea Persie, se bucurau de mare influență la curtea Abasizilor. — 528.
- Barry, Sir David** (1780—1835) — medic și fiziolog englez. — 397—400, 404—406.
- Bauer, Bruno** (1809—1882) — filozof idealist german, istoric al religiei și publicist, tânăr hegelian; după 1866 național-liberal. — 7, 42, 44, 87, 88, 90, 95—102, 105—126, 129, 132, 147, 150—160, 163—167, 172—177, 186, 215—217, 238, 545.
- Bauer, Edgar** (1820—1886) — fraatele lui B. Bauer, publicist german, tânăr hegelian. — 20, 22—26, 36—37, 40—45, 47, 53, 55, 57—59, 87, 96, 164, 175, 212, 238, 534.
- Bäumler (Bäumeler, Bimeler), Joseph Michael** (aprox. 1778—1853) — țesător, apoi profesor la Württemberg, s-a dezis de biserica luterană, a trecut, în 1817, în America și a întemeiat acolo colonia comunistă Zoar (Ohio). — 553, 554.
- Bayle, Pierre** (1647—1706) — filozof francez, sceptic, a criticat dogmatismul religios. — 142.
- Beaumont de la Bonninière, Gustave-Auguste** (1802—1866) — publicist și om politic francez burghez; autorul unor cărți despre sclavie și despre casele de corecție din S.U.A. — 210.
- Beaumont, Thomas** (m. 1859) — chirurg din Bradford. — 397, 400.
- Becker, August** (1814—1871) — în deceniul al 5-lea adept al lui Weitling, după arestarea acestuia (1842) a condus mișcarea comunistă a meseriașilor din Elveția; a scris „Was ist ein Kommunist?” (Ce înseamnă a fi comunist?) (1844) și „Was wollen die Kommunisten?” (Ce vor comuniștii?) (1844). — 546.
- Benda, Daniel Alexander** (1786—1870) — publicist liberal. — 10.
- Benedix, Roderich** (1811—1873) — literat german și autor de comedii; în 1845 a condus teatrul nou din Elberfeld. — 542.
- Bentham, Jeremy** (1748—1832) — sociolog englez burghez, teoretician al utilitarismului: „Un monument de prostie burgheză” (Marx). — 147—149, 200, 211, 218, 478.
- Bentley & White** — proprietarii unui ferăstrău mecanic la Bury, Lancashire. — 460.
- Béraud, F.F.A.** — comisar de poliție din Paris, a scris o carte despre prostituție. — 21, 175.

- Berrier-Fontaine, Camille* (n. aprox. 1806) — medic francez, republican, după procesul, din aprilie 1834 a fost trimis la închisoarea St. Pélagie, de unde a evadat în 1835; a participat la revoluția din 1848—1849. — 651, 652.
- Birley* — fabricant din Manchester; tory. — 446, 470.
- Blackstone, Sir William* (1723—1780) — jurist și parlamentar englez; apărător al ordinii constituționale-monarhiste engleze. — 220.
- Blanc, Louis* (1811—1882) — socialist mic-burghez francez, ziarist și istoric; în 1848 membru al guvernului provizoriu, a propovăduit „împăcarea” claselor și a muncii cu capitalul. — 651.
- Bodz, Boz*, vezi *Dickens, Charles*.
- Böhme, Jakob* (1575—1624) — de meserie cizmar, filozof mistic. — 143.
- Borthwick, Peter* (1804—1852) — om politic englez, tory, membru al grupării Tinăra Anglie, a criticat sistemul de fabrică de pe pozițiile reacționare ale aristocrației feudale. — 528.
- Bourboni* — dinastie regală în Franța (1589—1792, 1814—1815 și 1815—1830). — 91, 139.
- Bouverie, William Pleydell, Earl of Radnor* (1779—1869) — om politic englez; whig. — 504.
- Bowers* — fabricant. — 423.
- Bradamanti*, vezi *Polidori*.
- Bras rouge* (Mână roșie) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 82.
- Braunschweig*, vezi *Friedrich Wilhelm, duce de Braunschweig*
- Bridgewater, Francis Egerton*, duce de (1736—1803) — latifundiar englez. — 263.
- Brindley James* (1716—1772) — inginer englez. — 263.
- Brocklehurst, J.* (1788—1870) — fabricant de mătase și bancher, membru al parlamentului pentru Macclesfield 1832—1866; liberal. — 437.
- Brougham, Henry Peter (Lord Brougham and Vaux)* (1778—1868) — jurist și om de stat englez, lord cancelar; whig. — 424.
- Brüggemann, Karl Heinrich* (1810—1887) — în 1846—1855 redactor-șef al lui „Kölnische Zeitung”, economist și publicist liberal. — 10.
- Bruno*, vezi *Bauer, Bruno*.
- Brutus, Marcus Junius* (aprox. 85—42 î.e.n.) — om de stat roman, unul dintre inițiatorii conspirației republicane aristocratice împotriva lui Iulius Cezar. — 136, 137.
- Buchez, Philippe-Joseph-Benjamin* (1796—1865) — discipol al lui Saint-Simon; om politic și istoric francez, republican burghez, unul dintre ideologii socialismului neocatolic; în 1848 președinte al guvernului provizoriu. — 134.
- Buckingham, James Silk* (1786—1855) — scriitor englez; a întreprins numeroase călătorii; din 1832 până în 1837 membru al parlamentului; adept al reformelor sociale; între 1837 și 1840 a trăit în America. — 556.
- Buonarroti, Filippo Michele* (1761—1837) — revoluționar italian, a luat parte la mișcarea revoluționară din Franța de la sfârșitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea; comunist utopist, tovarăș de luptă al lui Babeuf; cartea lui Buonarroti „Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf” (Babeuf și așa-zisa conspirație pentru egalitate) (1828) a dus la renașterea tradițiilor babuviste în mișcarea muncitorească revoluționară. — 134, 649.
- Bürgers, Heinrich* (1820—1878) — publicist radical; membru al Li-

- gii comuniștilor (1847—1852), mai tirziu național-liberal. — 545.
- Burns* — membru în Comisia pentru cercetarea muncii copiilor. — 434.
- Bussey, Peter* — birtaș din Bradford, cartist; delegat la adunarea cartistă din 1839, unde a susținut principiul „forței fizice”. — 469.
- Byron, George Noël Gordon, lord* (1788—1824) — poet englez, reprezentant al romantismului revoluționar. — 477.
- C**
- Cabanis, Pierre-Jean-George* (1757—1808) — medic francez și filozof materialist. — 141.
- Cabet, Étienne* (1788—1856) — jurist și publicist francez, comunist utopist, autorul romanului utopic „Voyage en Icarie” (Călătorie în Icaria) (1842). — 147, 651.
- Cabrion* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 83, 84.
- Canning, George* (1770—1827) — om de stat englez și diplomat; tory; în 1808—1809 și în 1822—1827 ministru de externe. — 614.
- Carlyle, Thomas* (1795—1881) — scriitor englez, istoric și filozof idealist; a propovăduit cultul eroilor; a reprezentat concepții înrudite cu socialismul feudal din deceniul al 5-lea; după 1848 dușman fățiș al mișcării muncitorești. — 14, 316, 337, 338, 363, 364, 461, 509, 511, 528, 648.
- Carol I* (1600—1649) — rege al Marii Britanii și Irlandei (1625—1649); a fost executat în timpul revoluției burgheze engleze din secolul al XVII-lea. — 584.
- Carol al II-lea* (1630—1685) — rege al Marii Britanii și Irlandei (1660—1885). — 526.
- Carol al V-lea* (1500—1558) de Habsburg — rege al Spaniei (1516—1555) și împărat al Germaniei (1519—1556). — 593.
- Carter* — coroner în Surrey (cartier din sudul Londrei). — 278.
- Cartwright, Edmund* (1743—1823) — inventatorul războiului mecanic de țesut. — 256.
- Cezar, Caius Iulius* (aprox. 100—44 î.e.n.) — comandant de oști și bărbat de stat roman. — 136, 137.
- Cassius, Gaius Longinus* (m. 42 î.e.n.) — om politic roman, tribun al poporului, unul dintre inițiatorii conspirației aristocratice republicane împotriva lui Iulius Cezar. — 137.
- Catilina, Lucius Sergius* (aprox. 108—62 î.e.n.) — om politic roman, patrician, organizator al conspirației care-i poartă numele și care a fost îndreptată împotriva republicii aristocratice. — 136, 137.
- Cato, Marcus Porcius* („Cato cel tînăr”) (95—46 î.e.n.) — bărbat de stat roman, conducătorul partidului aristocrat republican, stoic; după căderea republicii și-a pus capăt zilelor. — 137.
- Cecily (Cecilia)* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 76, 77, 231.
- Chadwick, Edwin* (1800—1890) — secretar al comisiei înființate în baza legii pentru asistența săracilor, membru în câteva comisii parlamentare pentru problemele legislației industriale. — 283.
- Champneys, William Weldon* (1807—1875) — predicator englez; filantrop burghez. — 333.
- Chaptal, Jean-Antoine-Claude* (1756—1832) — chimist francez, om politic burghez. — 226.
- Chatelain* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 226.
- Chouette* (Bufnița) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 203, 208, 211.

- Chourineur* (Parlagiu) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 183—186, 189, 202, 204, 209, 233.
- Clodius Pulcher, Publius* (m. 52 î.e.n.) — tribun al poporului din Roma, partizan al lui Iulius Cezar. — 136.
- Cobden, Richard* (1804—1865) — fabricant englez, liberal, adept al liber-schimbismului, unul dintre întemeietorii ligii împotriva legilor cerealelor. — 623, 643.
- Codrus (Kodros)* — ultimul rege prezumat al Ateei, care, conform tradiției, și-a salvat patria prin jertfirea propriei sale vieți. — 137.
- Collins, Anthony* (1676—1729) — filozof materialist englez. — 144.
- Collins, John Anderson* (m. după 1879) — fourierist englez, emigrat în America, adversar al sclaviei negrilor, a întemeiat în 1843 o colonie comunistă la Skaneateles, N. Y. Editor și redactor al publicației „Communist”. — 557.
- Comte, François-Charles-Louis* (1782—1837) — publicist francez liberal, economist vulgar. — 26, 48—50.
- Condillac, Étienne-Bonnot de* (1715—1780) — filozof francez, deist și senzualist, adept al lui Locke. — 142, 145.
- Condorcet, Marie-Jean-Antoine-Nicolas, marchiz de* (1743—1794) — sociolog burghez francez, iluminist; în timpul revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea s-a alăturat girondinilor. — 647.
- Cooper, Thomas* (1805—1892) — poet și ziarist englez, la începutul deceniului al 5-lea cartist; mai târziu predicator metodist. — 645.
- Couthon, Georges-Auguste* (1755—1794) — iacobin, colaborator intim al lui Robespierre. — 648.
- Cowan, Robert* — medic, a scris „Vital Statistics of Glasgow”. — 353.
- Coward, William* (aprox. 1656—1725) — medic englez, filozof materialist. — 144.
- Cowell, S. W.* — în 1833 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii din fabrici. — 392, 393, 397, 402, 404—406.
- Crémieux, Isaac-Moise, dit Adolphe* (1796—1880) — avocat francez și om politic, în deceniul al 5-lea liberal burghez. — 129.
- Crompton, Samuel* (1753—1827) — mecanic englez, inventatorul unei mașini de filat. — 13, 256.

D

- Dante, Alighieri* (1265—1321). — 586.
- Danton, Georges-Jacques* (1759—1794) — avocat parizian, om politic în timpul revoluției franceze burgheze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea; conducătorul aripii drepte a iacobinilor. — 136, 643.
- Darhé, Augustin-Alexandre* (1769—1797) — revoluționar francez, adept al lui Babeuf. — 649.
- David* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 76, 184, 199, 231, 233.
- Davy, sir Humphry* (1778—1829) — chimist și fizician englez. — 262, 486.
- Democrit (Democritos) din Abdera* (aprox. 460—370 î.e.n.) — filozof din Grecia antică; unul dintre întemeietorii atomisticii, a fost primul care a dat o imagine materialistă a universului, dezvoltată ulterior de mulți discipoli. — 141, 143.
- Demostene* (384—322 î.e.n.) — orator din Grecia antică, prin dis-

- cursurile sale îndreptate împotriva macedonenilor (filipicele), a luptat pentru independența Greciei. — 136.
- Descartes, René* (1596—1650) — filozof francez, matematician și cercetător al naturii (fizician). — 140—141, 145, 146, 148.
- Destutt de Tracy, Antoine-Louis-Claude, conte* (1754—1836) — economist vulgar francez, filozof senzualist; adept al monarhiei constituționale. — 35.
- Dézamy, Théodore* (1803—1850) — publicist francez, reprezentant al curentului revoluționar al comunismului utopic. — 147.
- Dickens, Charles* (pseudonim: Boz) (1812—1870) — scriitor realist englez. — 9.
- Diderot, Denis* (1713—1784) — filozof francez, reprezentant al materialismului mecanicist, ateu; unul dintre ideologii burgheziei franceze revoluționare, iluminist. — 146, 477.
- Diergardt, Friedrich* (1795—1869) — mare fabricant textilist din Renania, deputat în Landtag, mai târziu membru al senatului. — 643.
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin, Earl of Beaconsfield* (1804—1881) — om politic și scriitor englez, în deceniul al 5-lea a aderat la gruparea Tînăra Anglie; mai târziu conducător al partidului conservator; prim-ministru (1868 și 1874—1880). — 370, 528.
- Dodwell, Henry (the younger)* (m. 1784) — filozof materialist englez, deist. — 144.
- Don Quijote (Quichotte)* — personaj din romanul cu același nume al lui Cervantes. — 236.
- Douglas* — fabricant din Pendleton (Manchester). — 397.
- Drinkwater* — în 1833 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii din fabrici. — 397.
- Duncombe, Thomas Slingsby* (1796—1861) — om politic englez, radical burghez, în deceniul al 5-lea a luat parte la mișcarea cartistă. — 266, 495, 518, 652.
- Duns Scot, John* (aprox. 1265—1308) — filozof scolastic franciscan, reprezentant al nominalismului, care în evul mediu a fost prima expresie a materialismului. — 143.
- Dupuis, Charles-François* (1742—1809) — filozof francez, iluminist. — 146.
- Duquesnoy, Ernest-Dominique* (1748—1795) — membru al Convenției. — 649.
- Duroy, Jean Michel* (1753—1795) — membru al Convenției, montagnard. — 649.

E

- Edgar*, vezi *Bauer, Edgar*.
- Egidius, H. L.*, vezi *Weil, Carl*.
- Eleonore* — personaj din „Poésies érotiques” de Parny. — 76.
- Elisabeta* (1533—1603) — regină a Angliei (1558—1603). — 520.
- Ellis, William* — conducător al organizației cartiste din Staffordshire; a fost condamnat la 20 de ani deportare în Australia pentru participare la răscoala din august 1842. — 652.
- Engels, Friedrich* (1820—1895) (vezi datele din viața și din activitatea lui). — 34, 245, 248, 269, 538, 540, 542—545, 639, 652.
- Epicur* (aprox. 341—aprox. 270 î.e.n.) — filozof materialist grec, ateu. — 141.

F

- Faraday, Michael* (1791—1867) — fizician și chimist englez. — 495.
- Faraon* — titlu dat vechilor regi ai Egiptului. — 176.

- Faucher, Julius* (Jules) (1820—1878) — economist vulgar și scriitor german, tânăr hegelian; adept al liber-schimbismului în Germania. — 7, 12, 41, 44, 87, 90, 96.
- Faucher, Léon* (1803—1854) — publicist burghez și om politic francez, liberal moderat, dușman înrăit al mișcării muncitorești. — 439.
- Ferrand, Jacques* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 77—79, 232, 235.
- Ferrand, William Bushfield* — proprietar funciar englez; tory. — 518, 528.
- Feuerbach, Ludwig* (1804—1872). — 43, 61, 93, 103—105, 140, 142, 156, 158, 164, 247, 533, 540, 633.
- Fichte, Johan Gottlieb* (1762—1814). — 134, 155, 595.
- Fielden, John* (1784—1849) — fabricant englez, filantrop, adept al legislației industriale. — 528.
- Finch, John* — ziarist englez, colaborator al lui „New Moral World”, adept al lui Owen. — 544, 549, 552, 555.
- Fleischhammer, Emil* — colaborator din Breslau al lui „Allgemeine Literatur-Zeitung”. — 162, 163.
- Fleur de Marie* (Mărgărita) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 183, 186—198, 202, 204, 209, 219, 230, 231, 234, 235.
- Fontaine, dr.*, vezi *Berrier-Fontaine*.
- Forster, Johann Georg* (1754—1794) — cercetător al naturii și scriitor german democrat, adept al revoluției franceze; în 1793 a întemeiat la Mainz prima republică democratică pe pământ german. — 605.
- Fourier, François - Marie - Charles* (1772—1837). — 34, 91, 94, 98, 147, 218, 220, 221, 226, 584, 633—636.
- Foy, Maximilien-Sébastien* (1775—1825) — general francez și deputat liberal. — 82.
- Franks* — raportor pe lingă Comisia pentru cercetarea muncii copiilor. — 448.
- Friedrich Ferdinand Leopold* — arhiduce al Austriei. — 591.
- Friedrich Wilhelm* — duce de Braunschweig (1771—1815). — 646.
- Frederic Wilhelm al III-lea* (1770—1840). — rege al Prusiei (1797—1840). — 587, 601, 604, 608, 610.
- Froment, M.* — funcționar al poliției din Paris în epoca Restaurației. — 82.
- Frost, John* (1784—1877) — radical mic-burghez englez, a aderat în 1838 la mișcarea cartistă; pentru organizarea răscoalei minerilor din Wales în 1839 a fost condamnat la deportare pe viață în Tasmania; în 1856 a fost amnistiat și s-a reîntors în Anglia. — 469, 652.

G

- Galway, Ann* — muncitoare londoneză, a murit de foame în 1843. — 278.
- Gans, Eduard* (aprox. 1797—1839) — profesor de drept la Berlin, hegelian, a editat „Grundlinien der Philosophie des Rechts” (Elemente de filozofie a dreptului) și „Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte” (Prelegeri despre filozofia istoriei), ale lui Hegel. — 201.
- Gaskell, Peter* — medic din Manchester, publicist burghez; liberal. — 14, 314, 350, 373, 377, 528.
- Gassendi, Pierre* (1592—1655) — filozof materialist francez, fizician și matematician. — 141.
- Gay, Jules* (1807 pînă după 1876) — comunist utopist francez, editor al ziarului „Le Communiste” (1849). — 147.

- George, Madame* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 192, 193, 195, 232.
- Germain* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 185, 222, 232.
- Gibson* — muncitor scoțian din construcții. — 626.
- Gilbert, Thomas* (1720—1798) — om politic englez, membru al parlamentului, reformator al legii pentru asistența săracilor. — 525.
- Ginal* — predicator german la Filadelfia, fondatorul unei colonii în Pennsylvania. — 556.
- Girard, Philippe-Henri de* (1775—1845) — inginer francez, a inventat mașina pentru filat in. — 259.
- Godwin, William* (1756—1836) — scriitor și publicist englez, mic-burghez, raționalist, unul dintre întemeietorii anarhismului. — 478.
- Goethe, Johann Wolfgang von* (1749—1832). — 595.
- Graham* — un spărgător de grevă. — 461.
- Graham, George* — șeful serviciului stării civile. — 352.
- Graham, sir James Robert George* (1792—1861) — bărbat de stat englez; de la 1841 pînă la 1846 ministru de interne în guvernul tory al lui Peel. — 15, 17, 416, 417.
- Grainger, Richard Dugard* (1801—1865) — s-a ocupat de anatomie și fiziologie; în 1841 a fost inspector al spitalelor de copii; membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 352, 359, 430, 433, 441.
- Graun* — personaj din romanul „Misterele Parisului” al lui Eugène Sue. — 228—231, 234.
- Greg, Robert, Hyde* (1795—1875) — fabricant, liberal, președintele Camerei de comerț din Manchester. — 402, 428.
- Grotius, Hugo (Huigh de Groot)* (1583—1645) — profesor de drept constituțional din Țările de Jos, jurist, unul dintre întemeietorii dreptului internațional burghez modern. — 53.
- Grün Karl* (1817—1887) — publicist mic-burghez, în deceniul al 5-lea unul dintre principalii reprezentanți ai „adevăratului” socialism. — 538.
- Gruppe, Otto Friedrich* (1804—1876) — publicist și filozof idealist; antihegelian, a scris în 1842 un pamflet împotriva lui Bruno Bauer. — 176.

H

- Hahnemann* — personaj din povestea germană „Die sieben Schwaben”. [„Cei șapte șvabi”]. — 182.
- Hamilton, Alexander, Duke of* (1767—1852) — posesorul unor mine de cărbuni din Scoția; membru în parlament; whig. — 488.
- Hardenberg, Karl August, principe de* (1750—1822) — din 1810 cancelar al statului prusian; pentru a consolida statul prusian, el a introdus în 1810—1813 un șir de reforme burgheze defectuoase; după congresul de la Viena a urmat politica reacționară a Sfintei alianțe. — 601.
- Hargreaves, James* (m. 1778) — inventatorul mașinii de filat Jenny. — 12, 253.
- Harney, George Julian* (1817—1897) — a avut o mare influență asupra mișcării muncitorești engleze, conducătorul aripii stingi a cartiștilor; redactorul oficiosului cartiștilor „The Northern Star”; prieten al lui Marx și Engels. — 645, 651.
- Hartley, David* (1705—1757) — medic englez și filozof materialist. — 144.

- Harun al Raşid* (765—809) — calif din Bagdad (786—809). — 202.
- d'Harville, Clémence, Marquise* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 69, 218, 231.
- Haslam* — domnii, posesori ai unor mine de cărbuni din Pentrich. — 492.
- Hawkins, Francis Bisset* (1796—1894) — medic și autor al unor cărți de medicină, în 1833 inspector de fabrică, în 1836 inspector al închisorilor. — 354, 388, 391—392, 397, 401, 404, 405, 413, 419.
- Heathcot, John* (1783—1861) — a inventat în 1809 mașina bobbinet. — 258.
- Hébert, Jacques-René* (1757—1794) — revoluționar francez, conducătorul aripii stîngi a iacobinilor. — 128.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770—1831). — 12, 19, 21, 23, 24, 44, 63, 66, 88, 95, 96, 97, 100, 102, 116, 121, 128, 140, 146, 147, 153—156, 157, 187, 188, 201, 216, 217, 227, 247, 595, 633, 634, 636, 641.
- Heine, Heinrich* (1797—1856). — 538.
- Helvétius, Claude-Adrien* (1715—1771) — filozof francez, adept al materialismului mecanicist; ateu, unul dintre ideologiile burgheziei revoluționare franceze. — 142, 145, 147, 148, 477.
- Henfrey* — antreprenor de construcții din Manchester. — 627, 628.
- Hennen, John* (1779—1828) — medic militar; șeful serviciului sanitar din Scoția. — 283.
- Hercule (Heracles)* — erou din mitologia greacă, fiul lui Zeus; este considerat ca întruchiparea forței și tenacității. — 181, 227.
- Hess, Moses* (1812—1875) — publicist german, cofondator și colaborator al „Gazetei renane”; pe la mijlocul deceniului al 5-lea unul dintre principalii reprezentanți ai „adevăratului” socialism; ulterior lassalleian. — 538, 540, 542—545.
- Hey, William* (la Engels, din greșeală, *Hay* și *Kay*) (1772—1844) — medic englez la Leeds; în 1833 raportor în Comisia pentru cercetarea muncii în fabrici. — 396, 397.
- Higby (Hizby), E. L.* — coproprietar al uzinei siderurgice King, Higby & Anderson din Pittsburg; întemeietorul unei colonii comuniste. — 556.
- Hindley, Charles* — fabricant din Ashton, radical, a susținut legile industriale. — 528.
- Hinrichs, Hermann Friedrich Wilhelm* (1794—1861) — vechi hegelian; profesor de filozofie la Halle. — 101—103, 109, 116, 122, 154, 155, 156, 158.
- Hirsch, Samuel* (1809—1889) — rabin la Dessau; autor al unor scrieri religioase. În lucrările sale, el a încercat să fundamenteze din punct de vedere filozofic învățătura religioasă a evreilor. — 98, 99.
- Hirzel, Konrad Melchior* (1793—1843) — bărbat de stat și publicist elvețian; colaborator la Zürich al lui „Allgemeine Literatur-Zeitung”. — 162—165, 237.
- Hizby, vezi Higby.*
- Hobbes, Thomas* (1588—1679) — filozof englez, reprezentant al materialismului mecanicist-matematic. — 141, 144.
- Hobhouse, John Cam, Baron Broughton de Gifford* (1786—1869) — om politic liberal englez. — 411, 414.
- Hobson, Joshua* — ziarist englez; cartist; editorul lui „The Northern Star”. — 645.
- Hofer, Andreas* (1767—1810) — țăran din Tirol („Sandwirt”), adept al casei de Habsburg. În 1809 conducătorul răscoalei din Tirol im-

potriva Franței și Bavariei. — 605.

Holbach (d'Holbach), Paul Henri Dietrich, baron de (1723—1789) — filozof francez, reprezentant al materialismului mecanicist; ateu; ideolog al burgheziei revoluționare franceze. — 145, 148, 477.

Holland, P. H. — medic din Manchester. — 353.

Homer — poet epic legendar din antichitatea greacă, căruia îi sînt atribuite epopeile „Iliada” și „Odiseia”. — 51, 214.

Hood, Thomas (1799—1845) — poet și scriitor realist englez; democrat mic-burghez; colaborator și editor al diferitor publicații. — 451.

Horne, Richard Henry (1803—1884) — poet, scriitor și dramaturg englez; în 1841 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 359, 386, 443.

Horner, Leonard (1785—1864) — geolog englez, inspector de fabrică oficial, în 1833 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici, iar în 1841 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 415.

Hübner, Karl (1814—1879) — pictor realist german cunoscut pentru picturile sale în care a zugrăvit scene din viața țesătorilor silezieni și alte aspecte ale mizeriei sociale. — 536.

Hunt, Thomas — a întemeiat împreună cu socialiștii englezi colonia „Equality” în statul Wisconsin. — 557.

Huntsman, Benjamin (1704—1776) — inventator englez. — 261.

Huskisson, William (1770—1830) — om politic englez; tory; ca ministru al comerțului (1823—1827) preconiza concesiile economice în favoarea burgheziei industriale. — 614.

I

Ibbetson — fabricant din Sheffield. — 459.

Jeremia — profet evreu căruia îi sînt atribuite plingerile la dărîmarea Ierusalimului. — 366.

St. Ioan — personaj din Noul Testament. — 359.

J

Johann (1801—1873) — prinț al Saxoniei, din 1854 rege al Saxoniei. — 586, 587.

Johns, William — medic, șeful serviciului de stare civilă din districtul Manchester. — 388.

Johnson — muncitor la Pauling & Henfrey. — 629.

Jones, William — ceasornicar; cartist; unul dintre organizatorii răscoalei din 1839 a minerilor din Wales; a fost condamnat împreună cu Frost și Williams la deportare pe viață în Tasmania. — 652.

Jungnitz, Ernst (m. 1848) — publicist, tînăr hegelian; colaborator al lui „Allgemeine Literatur-Zeitung”. — 18.

K

Kaiser, Heinrich Wilhelm — autorul lucrării „Die Persönlichkeit des Eigenthums” („Personalitatea proprietății”), Bremen 1843. — 637.

Kant, Immanuel (1724—1804). — 201, 595.

Kay-Shuttleworth, James Phillipps (1804—1877) — medic englez dintr-un cartier din Manchester locuit de oameni săraci. — 298, 309, 310, 312—314, 339, 419.

Kennedy, John (1769—1855) — proprietar al unei fabrici de textile din Manchester. — 420.

Kitchen — fabricant din Sheffield. — 460.

Knight — medic din Sheffield. — 444.

Köchlin — în 1845 director al unei filaturi din Esslingen (Württemberg), protecționist. — 643.

Köttgen (Koettgen), Gustav Adolf (1805—1882) — pictor și poet; a luat parte, în deceniul al 5-lea, la mișcarea muncitorească; s-a alăturat „adevăratului” socialism. — 542, 543.

Krug, Wilhelm Traugott (1770—1842) — autorul unor lucrări de filozofie. — 167.

L

Lafayette (La Fayette), Marie-Joseph-Paul, marchiz de (1757—1834) — bărbat de stat francez și general; a participat la războiul de independență din America; în timpul revoluției franceze comandant al gărzii naționale; în 1830 a pregătit terenul pentru urcarea pe tron a lui Ludovic Filip. — 646, 647.

Lafitte, Jacques (1767—1844) — bancher și om politic francez, reprezentant al burgheziei financiare. — 611.

Lametrie (La Mettrie), Julien Offray de (1709—1751) — medic și filozof francez; reprezentant consecvent al materialismului mecanicist. — 141, 145.

Laporte — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 192—195.

Law of Lauriston, John (1671—1729) — economist și financiar scoțian, ministru al finanțelor în Franța (1719—1720), cunoscut prin speculațiile sale cu ocazia emisiunii de bancnote, care s-au soldat în 1720 cu un crăh teribil. — 141.

Leach, James — țesător de bumbac; în deceniul al 5-lea conducător al cartștilor. — 380, 383, 421, 422, 435, 437, 438, 624.

Leclerc, Théophile (n. 1771) — în timpul revoluției burgheze din Franța membru marcant al „îndirjiților”, extrema stîngă din Convenție, care reprezenta interesele păturilor celor mai sărace ale celor ce muncesc de la orașe și sate. — 134.

Lee, John (1779—1859) — predicator, din 1840 rector al Universității din Edinburgh. — 282.

Lehon — notar din Paris. — 78.

Leibniz, Gottfried Wilhelm, baron von (1646—1716) — matematician și filozof idealist german. — 111, 140, 142, 145, 146.

Leitchild, John Roby — membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 448.

Leon, conte (Bernhard Müller) — colonist german în America, a înșelat pe coloniștii din colonia New-Harmony și a înființat, împreună cu vreo 250 de adepți ai săi, comuna New-Jerusalem din Philippsburg. După dizolvarea acesteia el a murit ca un vagabond. — 552.

Le Roy (De Roy), Henry (1598—1679) — medic olandez; filozof. — 141.

Lessing, Karl Friedrich (1808—1880) — pictor german. — 537.

Lindley — inventatorul mașinii Point-net. — 258.

List, Friedrich (1789—1846) — economist german, reprezentantul teoretic al burgheziei în ascensiune dinainte de 1848; adept al protecționismului. — 579, 580.

Locke, John (1632—1704) — filozof senzualist englez; economist burghez. — 140, 143—147, 148.

Londonderry, vezi Steward, Charles William.

Lot — personaj din Vechiul Testament. — 10.

- Loudon, Charles** (1801—1844) — medic englez; autorul unor lucrări social-politice; în 1833 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici. — 396—398, 401, 403, 405, 406.
- Loustalot, Elisée** (1762—1790) — publicist francez, revoluționar-democrat. — 92.
- Lovett, William** (1800—1877) — radical mic-burghez englez; a participat la mișcarea cartistă; adept al „forței morale” și al colaborării cu burghezia. — 467.
- Lucenay, ducesă de** — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 70.
- Ludovic al XIV-lea** (1638—1715) — rege al Franței (1643—1715). — 61.
- Lüning, Otto** (1818—1868) — medic și publicist; din 1844 reprezentant al „adevăratului” socialism; editorul publicațiilor „Weserdampfbboot” (1844), „Westphälisches Dampfboot” (1845—1848) și a publicației democratice „Neue Deutsche Zeitung” (1848—1850); după 1866 național-liberal. — 538, 544.
- Lyell, Charles** (1797—1875) — chimist și geolog englez. — 495.
- Licurg** — legiutor legendar din Sparta; a trăit, conform legendei, în secolul al IX-lea î.e.n. — 136, 137.
- M
- Mac-Adam (McAdam), John Loudon** (1756—1836) — inspector englez de drumuri, specialist în construirea de drumuri și șosele. — 263.
- MacCulloch (McCulloch), John Ramsay** (1789—1864) — economist burghez englez; apologet al orinduirii capitaliste; a vulgarizat teoria lui Ricardo. — 257, 529.
- MacDurt, Thomas** — muncitor. — 404.
- MacGregor, Sarah** — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 69, 72, 73, 232—236.
- MacKellar** — medic din Pencaithland. — 484.
- Mackintosh** — în 1833 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici. — 398, 403, 406, 413.
- MacPherson** — mama unei spărgătoare de grevă; a fost ucisă. — 460.
- MacQuarry** — un spărgător de grevă. — 460.
- Maitre d'école** (profesorul) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 183, 185, 198—211, 232, 233.
- Malebranche, Nicolas de** (1638—1715) — filozof idealist francez; metafizic. — 140, 142, 145, 146.
- Malthus, Thomas Robert** (1766—1834) — preot englez, economist; autorul teoriei reacționare a suprapopulației, menită să justifice mizeria celor ce muncesc. — 327, 328, 383, 519—521.
- Mandeville, Bernard de** (1670—1733) — medic englez; statistician și economist, a ridiculizat ipocrizia abstenenței și a moralei burgheze „infiniit mai îndrăzneț și mai cinstit ca apologetii filistini ai societății burgheze” (Marx). — 147.
- Manners, John James Robert, lord** (1818—1906) — tory; membru al grupului Tinăra Anglie. — 528.
- Marat, Jean-Paul** (1744—1793) — revoluționar și publicist francez; unul dintre conducătorii cei mai consecvenți ai clubului iacobin din timpul revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea; editorul lui „Ami du peuple”. — 91, 643, 648.
- Martin du Nord, Nicolas-Ferdinand-Marie-Louis Joseph** (1790—1847) — procuror general la tribunalul

- din Paris; ministru al justiției (1840). — 129, 131.
- Martineau, Harriet* (1802—1876) — scriitoare engleză, adeptă a reformelor sociale. — 556.
- Marx, Karl* (1818—1883) (vezi datele din viața și din activitatea lui). — 538, 540, 541, 545, 653.
- Mathew, Theobald* (1790—1856) — preot catolic irlandez; a propovăduit cumpătarea. — 374.
- Maude, Daniel* — judecător de pace din Manchester. — 622—628, 631, 632.
- Mead, Edward P.* — poet al muncitorilor, englez; poeziile sale au apărut în ziarul cartiștilor „The Northern Star”. — 427.
- Melish, John* (1771—1822) — scriitor și geograf; a întreprins multe călătorii; a vizitat și a descris colonii comuniste din America. — 556.
- Mellor* — un bătrîn muncitor în fabrica Pauling & Henfrey. — 626.
- Menenius, Agrippa* (m. 493 î.e.n.) — patrician roman. — 462.
- Menzel, Wolfgang* (1798—1873) — scriitor și critic literar reacționar. — 172.
- Miles* — numele vechilor regi celți ai Irlandei. — 338.
- Miles, William* (1797—1878) — bancher englez, „un membru foarte obscur al parlamentului” (Engels). — 518.
- Miller* — căpitan, funcționar superior al poliției din Glasgow. — 286.
- Miltiade* (m. 489 î.e.n.) — comandant de oști și bărbat de stat din Atena. Sub conducerea lui, atenienii au ieșit învingători în bătălia de la Maraton (490 î.e.n.), pe care au dus-o împotriva persilor. — 136.
- Minerva* — zeița înțelepciunii la romani. — 462,
- Mirabeau, Honoré-Gabriel-Victor Riqueti, conte de* (1749—1791) — om politic din timpul revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, apărător al intereselor burgheziei și ale nobilemii burgheze. — 648.
- Mitchell, James* (aprox. 1786—1844) — a publicat o serie de lucrări de popularizare a științei; în 1841 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 480, 481.
- Molière, Jean-Baptiste Poquelin* (1622—1673) — francez; autorul unor comedii. — 60.
- Moll, Joseph* (1812—1849) — cearnicar din Colonia, membru marcant al Ligii celor drepte și al Organului central de la Londra al Ligii comunistilor; a fost ucis în timpul răscoalei de la Baden din 29 iunie 1849, în lupta de pe Murg. — 649.
- Monier de la Sizeranne, Paul-Jean-Ange-Henri, conte* (1797—1878) — publicist și dramaturg francez. — 83.
- Monk* — jurist din Londra. — 626—628.
- Monteil (Montheil), Amans-Alexis* (1769—1850) — istoric francez. — 78.
- Montyon, Jean-Baptiste-Antoine Auger, baron de* (1733—1820) — filantrop francez, a donat o mare parte din averea sa pentru un „premiu de virtute” decernat anual. — 212.
- Morel* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 61.
- Morel, Louise* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 220.
- Moise* — personaj din Vechiul Testament. — 359.

Müller, Wilhelm (pseudonim : *Wolfgang Müller von Königswinter*) (1816—1873) — medic și poet german. — 543.

Münzer, Thomas (aprox. 1490—1525). — 605.

Murph — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 84, 185, 227, 228, 229—234.

N

Napoleon I Bonaparte (1769—1821) — împărat al francezilor (1804—1814 și 1815). — 11, 91, 137—139, 359, 596—602, 604—606, 648.

Nauwerck (Nauwerk), Karl Ludwig Theodor (1810—1891) — publicist și om politic ; a colaborat la „Hal-lische Jahrbücher”, la „Deutsche Jahrbücher”, la „Anekdotă” și la „Rheinische Zeitung” ; a făcut parte din cercul celor liberi ; membru al Adunării naționale de la Frankfurt (extrema stîngă). — 17, 18, 19.

Nelson, Horatio, Viscount (1758—1805) — amiral englez ; erou popular în Anglia. — 359.

Newton, sir Isaac (1642—1727) — fizician, astronom și matematician englez. — 140.

O

Oastler, Richard (1789—1861) — om politic și reformator social englez, tory ; luptînd împotriva burgheziei liber-schimbiste, a susținut limitarea prin lege a zilei de muncă. — 389, 415, 416, 469.

O'Connell, Daniel (1775—1847) — avocat și om politic irlandez, conducătorul aripii liberale de dreapta a mișcării de eliberare națională (Repeal-Association). — 510.

O'Connor, Feargus Edward (1794—1855) — unul dintre conducătorii aripii de stînga a mișcării cartiste, fondator și redactor al ziarului

„The Northern Star” ; după 1848 reformist. — 315, 645, 652.

Origen din Alexandria (aprox. 185—254) — teolog creștin ; unul dintre așa-numiții „părinți ai bisericii”. — 200.

Owen, Robert (1771—1858) — socialist utopist englez. — 94, 147, 211, 411, 474, 538, 552, 557, 573, 633.

P

Paŭzow, Henriette von (1788—1847) — romancieră germană. — 22.

Padgin — proprietarul unor ferăstraie mecanice din Sheffield. — 459.

Paine, Thomas (1737—1809) — publicist englez stabilit în America, republican ; campion al independenței S.U.A. și al revoluției burgheze franceze de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. — 261, 605, 652.

Parkinson, Richard (1797—1858) — canonic la Manchester, publicist filantrop creștin. — 370.

Parny, Evariste-Désiré, viconte de (1753—1814) — poet francez. — 76.

Patteson, sir John (1790—1861) — jurist englez, judecător la Court of Queen's Bench. — 491.

Pauling & Hentrey — patronii unei întreprinderi de construcții din Manchester. — 464, 620, 621, 624—632.

Pavel — personaj din Noul Testament. — 359.

Peel, sir Robert (1750—1830) — fabricant englez de bumbac, membru al parlamentului, tory. — 394, 411.

Peel, sir Robert (1788—1850) — bărbat de stat englez, tory moderat, conducător al „peeliților” ; prim-ministru (1841—1846) ; legea bancară din 1844 poartă numele lui ; cu sprijinul liberalilor a rea-

- lizat abrogarea legilor cerealelor (1846). — 417, 495, 527, 614, 615, 618, 623.
- Percival, Thomas* (1740—1804) — medic englez, campionul legislației pentru protecția copiilor-muncitori. — 394.
- Sf. Petru* — personaj din Noul Testament. — 359.
- Philippson, Gustav* (1814—1880) — pedagog și publicist. — 98.
- Pilling, Richard* (n. 1800) — cartist, muncitor în industria bumbacului; unul dintre conducătorii grevei din Ashton și Stalybridge din 1842. — 623.
- Pipelet, Alfred* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 80, 82—85.
- Pipelet, Anastasia* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 80, 82, 83.
- Piso (n), Lucius Calpurnius* (n. 101 î.e.n.) — participant la conspirația lui Catilina, adept al lui Iulius Cezar; în 58 î.e.n. consul la Roma. — 136.
- Pitkeithley, Lawrence* — cartist, a vizitat în 1842 colonia comunistă New-Libanon din America. — 550.
- Pitt, William* (1759—1806) — bărbat de stat englez; în 1783—1801 prim-ministru; unul dintre organizatorii războiului intervenționist împotriva Franței revoluționare; a introdus o serie de măsuri reacționare îndreptate împotriva mișcării muncitorești. — 646.
- Planck, Karl Christian* (1819—1880) — teolog protestant, filozof idealist. — 116.
- Platon* (aprox. 427 — aprox. 347 î.e.n.) — filozof idealist din Grecia antică; ideolog al aristocrației sclavagiste. — 201.
- Polidori* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 79—81, 227.
- Polydorus, Virgilius* (aprox. 1470—1555) — istoric englez de origine italian. — 79.
- Porter, George Richardson* (1792—1852) — economist și statistician burghez englez. — 257.
- Pounder, Robert* — muncitor din Leeds. — 389.
- Power* — în 1833 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici. — 389, 393, 397, 400, 430.
- Priestley, Joseph* (1733—1804) — chimist și fizician englez, filozof materialist. — 144.
- Prometeu* — după o legendă elenă, el a răpit lui Zeus focul, dându-l oamenilor, și pentru această faptă a fost ținut de o stincă. — 462.
- Proudhon, Pierre-Joseph* (1809—1865) — publicist francez, ideolog al micii burghezii, unul dintre întemeietorii teoretici ai anarhismului. — 24—38, 41—59, 175, 477, 637.
- Püttmann, Hermann* (1811—1894) — poet și ziarist radical german; la mijlocul deceniului al 5-lea unul dintre principalii reprezentanți ai „adevăratului” socialism. — 538, 540, 544, 545.

R

Radnor, conte, vezi Bouverie, William Pleydell.

Rapp, Johann Georg (1757—1847) — țesător din Württemberg, la începutul secolului al XIX-lea a plecat în America de Nord și a întemeiat acolo coloniile Harmony și Economy. — 551—553.

Rashleigh, William — membru al parlamentului, a editat „Stubborn Facts from the Factories”. — 380.

Read — muncitor la fabrica Pauling & Henfrey. — 631.

- Reichardt, Carl Ernst* — maestru le­gător din Berlin, adept al lui Bruno Bauer, colaborator al lui „Allgemeine Literatur-Zeitung”. — 9, 10, 41, 87.
- Ricardo, David* (1772—1823) — eco­nomist englez, reprezentant al eco­nomiei politice burgheze clasice. — 34, 35.
- Riesser, Gabriel* (1806—1863) — pu­blicist german, a luptat pentru drepturi civice egale ale evreilor. — 106—110, 127.
- Rigolette* (Porumbița) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 82, 84.
- Ripley, George* (1802—1880) — pre­dicator american unitarian, unul dintre fondatorii coloniei și șco­lii de la Brook-Farm Massa­chusetts (1841); din 1849 critic li­terar al lui „New York Tribune”; a editat împreună cu Charles A. Dana „New American Cyclopaedia” (1858—1863), la care au co­laborat Marx și Engels. — 557.
- Roberton, John* (1797—1876) — me­dic la maternitatea din Man­chester. — 354, 405.
- Roberts, William Prowting* (1806—1871) — jurist englez, avocat al artiștilor și mandatar general al sindicatelor. — 490, 491, 492, 494—496, 517, 518, 626—632.
- Robespierre, Maximilien-Marie-Isi­dor de* (1758—1794) — om politic din timpul revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, conducătorul iacobini­lor și din 1793 pînă în 1794 șef­ul guvernului revoluționar. — 134—138, 642, 648.
- Robinet, Jean-Baptiste-René* (1735—1820) — filozof francez și cercetă­tor al naturii. — 146.
- Robson, George* — a locuit în casa de muncă din Coventry, a murit în 1843. — 523.
- Rohmer, Friedrich* (1814—1856) — autorul unor lucrări filozofice și politice. — 238.
- Rohmer, Theodor* (1820—1856) — publicist, frate și colaborator al lui Friedrich Rohmer. — 238.
- Roland de la Platière, Jean-Marie* (1734—1793) — om politic fran­cez, girondist; în 1792—1793 mi­nistru de interne. — 747.
- Roland de la Platière, Jeanne-Ma­non* (1754—1793) — soția prece­dentului, a avut o mare influență asupra conducătorilor girondini. — 747.
- Roland, Madame* — personaj din ro­manul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 79.
- Romme, Charles-Gilbert* (1750—1795) — membru al Convenției, montagnard. — 649.
- Ronge, Johannes* (1813—1887) — preot, întemeietorul și conducăto­rul mișcării germano-catolice, care voia să adapteze catolicis­mul cerințelor burgheziei ger­mane. — 586.
- Rotschild, Nathan Mayer* (1777—1836) — fondatorul băncii Rot­schild din Londra. — 642.
- Rotteck, Karl Wenzeslaus von* (1775—1840) — istoric și politi­cian liberal. — 138.
- Roux-Lavergne, Pierre-Célestin* (1802—1874) — istoric francez, filo­zof idealist. — 238.
- Roux, Jacques* (1752—1794) — mili­tant sansculotte, conducător al grupării „îndirjiților”, care re­prezenta interesele celor mai să­race pături ale muncitorilor de la orașe și sate; după moartea lui Marat a continuat editarea publi­cației „L'Ami du peuple”. — 134.
- Rudolph, prinț von Geroldstein* (Ge­rolstein) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 68, 82, 86, 182—188, 189—

- 204, 206, 207—211, 214, 215, 217—222, 224—236, 237.
- Ruge, Arnold* (1802—1880) — publicist german, tânăr hegelian; în 1844 a editat împreună cu Marx „Analele germano-franceze”; democrat mic-burghez, după 1866 național-liberal. — 173.
- Russell, John, Lord* (1792—1878) — bărbat de stat englez, lider al partidului whigilor; prim-ministru (1846—1852 și 1865—1866). — 15.
- Rymarkiewicz, Leon* (n. aprox. 1825) și *Maximilian* (n. aprox. 1832) — doi frați din Poznan care au fost prizonieri pentru că au participat la o conspirație revoluționară a patrioților polonezi (1844—1845). — 546.
- S
- Sack, Karl Heinrich* (1789—1875) — teolog protestant, profesor la Bonn. — 228.
- Sadler, Michael Thomas* (1780—1835) — om politic englez, tory, reformator social și publicist. — 412, 413, 415.
- Saint-Just, Louis-Antoine-Léon* (1767—1794) — revoluționar francez, iacobin marcant, confidentul lui Robespierre. — 136, 137, 643, 648.
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, conte de* (1760—1825) — socialist utopist francez. — 633.
- Salmon* — muncitor vechi în fabrica Pauling & Henfrey. — 625—626.
- Samson* — personaj din Vechiul Testament. — 359.
- Sarah*, vezi *MacGregor, Sarah*.
- Saunders, Robert John* — inspector englez de fabrică în deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea. — 415.
- Say, Jean-Baptiste* (1767—1832) — economist francez, reprezentant al economiei politice vulgare. — 34, 47, 48.
- Scharnhorst, Gerhard Johann David von* (1755—1813) — general prusac; a luat parte, avînd un rol de frunte, la reorganizarea armatei prusace sub Gneisenau. — 601.
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von* (1775—1854) — filozof german, reprezentant al idealismului german de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. — 107, 172.
- Schiller, Friedrich von* (1759—1805). — 228, 595.
- Schlöffel, Friedrich Wilhelm* (1800—1870) — fabricant din Silezia, democrat, membru al Adunării naționale de la Frankfurt. — 546.
- Schön, Heinrich Theodor von* (1773—1856) — bărbat de stat prusac, liberal. — 601.
- Schuriman*, vezi *Chourineur*.
- Scott* — vechi muncitor în fabrica Pauling & Henfrey. — 624.
- Scriven, Samuel S.* — membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 447.
- Senior, Nassau William* (1790—1864) — economist vulgar englez, apologet al capitalismului, „purtătorul de cuvînt al burghezului cult” (Marx). — 312.
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of* (1801—1885) — om politic englez, unul dintre conducătorii mișcării filantropice a aristocrației pentru legiferarea zilei de muncă de zece ore. — 14, 373, 387, 388, 391, 403, 415, 416, 488, 528.
- Shakespeare, William* (1564—1616). — 78, 492, 500.
- Sharp, Francis* — chirurg din Leeds. — 396, 397, 400.
- Sharp, William junior* (1805—1896) — chirurg din Bradford. — 401.
- Sharp, Roberts & Co.* — fabricanți de mașini. — 462.

- Sharp* — asociat al firmei Pauling & Henfrey. — 630.
- Shelley, Percy Bysshe* (1792—1822) — poet englez, reprezentant al romantismului revoluționar, ateu. — 477.
- Sheppard, John (Jack)* (n. 1702) — criminal crescut în casa pentru săraci din Bishopsgate, în 1724 a fost spânzurat la Londra. — 359.
- Sieyès, Emmanuel-Joseph* (1748—1836) — abate francez, om politic din timpul revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, reprezentant al marii burghezii. — 34.
- Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de* (1773—1842) — economist și istoric elvețian. A criticat „capitalismul din punctul de vedere al mic-burghezului” (Lenin) și a idealizat mica producție. — 35.
- Skelett* — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 186.
- Smellie, James* — chirurg din Glasgow. — 403.
- Smith* — spărgător de grevă, a murit în 1837. — 461.
- Smith, Adam* (1723—1790) — economist englez; reprezentant al economiei politice clasice burgheze. — 34, 35, 54, 328, 365.
- Smith, Thomas Southwood* (1788—1861) — medic din Londra, reformator pe tărîm sanitar, în 1841 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 321, 346, 485.
- Solomon* (aprox. 970—930 î.e.n.) — rege al Izraelului. — 359.
- Somerville, Alexander* (pseudonim: „Unul care vine de la coarnele plugului”) (1811—1885) — ziarist englez radical burghez. — 504.
- Soubrany, Pierre-Amable de* (1752—1795) — membru al Convenției, montagnard. — 649.
- Spinoza, Benedictus de (Baruch)* (1632—1677) — filozof materialist olandez, ateu. — 139, 140, 142, 143, 145—147.
- Stein, Karl, Reichsfreiherr vom und zum* (1757—1831) — ministru (1807—1808), a inițiat o reformă deficientă a statului prusac; a fost prigonit de Napoleon. — 10, 601.
- Stein, Lorenz von* (1815—1890) — hegelian, profesor de filozofie și de drept constituțional la Universitatea din Kiel, agent secret al guvernului prusian. — 150, 633, 637.
- Stephens, Joseph Raynor* (1805—1879) — preot englez, reformator social, între 1837 și 1839 participant activ la mișcarea cartistă din Lancashire. — 468, 530.
- Steward, Charles William, Marquis of Londonderry* (1778—1854) — latifundiar englez, proprietarul unor însemnate mine de cărbuni din Durham. — 493.
- Stirner, Max* (pseudonimul lui *Johann Caspar Schmidt*) (1806—1856) — filozof și scriitor, unul dintre ideologii individualismului și anarhismului burghez; autorul cărții „Unicul și proprietatea sa”. — 273, 513, 545.
- Strauss, David Friedrich* (1808—1874) — filozof și publicist german din grupul tinerilor hegelieni; după 1866 național-liberal. — 97, 116, 154, 155, 159, 477.
- Stuart, James* (1775—1849) — medic, publicist, whig; în 1833 inspector de fabrică. — 395, 398, 403, 406, 409.
- Stumm-Halberg, Karl Ferdinand, Freiherr von* (1836—1901) — mare industriaș, cea mai influentă personalitate din ținutul Saar, cunoscută sub numele de „regele Stumm”; conservator; dușman înrăit al mișcării muncitorești. — 494.

Sturge, Joseph (1793—1849) — om politic englez, radical burghez, liber-schimbist; s-a alăturat carțiștilor pentru a ține clasa muncitoare sub influența burgheziei. — 472.

Sue, Eugène (1804—1857) — scriitor francez, autorul unor romane sentimentale mic-burgheze pe teme sociale. — 60—62, 67—69, 72—76, 78, 82, 83, 84, 85, 184, 186, 189, 191, 192, 202—205, 207—212, 214, 215, 222, 226—229.

Swing Captain. — 500, 503.

Symons, Jelinger Cookson (1809—1860) — publicist liberal englez, comisar al guvernului însărcinat cu cercetarea situației țășătorilor manuali și a minerilor; în 1841 membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 285, 286, 360, 362, 384, 445, 454, 483.

Szeliga, vezi *Zychlinski*.

T

Tancred, Thomas — membru al Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor. — 448.

Taylor, John (1804—1841) — medic englez, aparține aripii stîngi a mișcării cartiste. — 469.

Thomson, Charles Edward Poulett, baron Sydenham (1799—1841) — bărbat de stat englez; whig. — 312.

Thornhill, Thomas (la Engels, în mod greșit, *Thornley*) — moșier; whig. — 415.

Tocqueville, Alexis-Charles-Henri-Maurice Clérel de (1805—1859) — istoric și om politic burghez francez. — 210.

Tortillard (micul olog) — personaj din romanul „Misterele Parisului” de Eugène Sue. — 204, 211.

Tristan, Flora (1803—1844) — scriitoare franceză, adeptă a unui socialism utopic mic-burghez. — 21, 212.

Tuñell — membru al Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici. — 389, 392, 396, 397, 402, 403.

Turpin, Richard (Dick) (1706—1739) — țîlhar; a fost spînzurat în 1739. — 359.

U

Ure, Andrew (1778—1857) — chimist englez, economist vulgar, liber-schimbist. — 368, 379, 385, 409, 410, 414, 428, 462, 463.

V

Vaughan, Robert (1795—1868) — preot englez, istoric și publicist burghez. — 366.

Vetter-Köchlin, vezi *Köchlin*.

Victoria (1819—1901) — regină a Marii Britanii și Irlandei (1837—1901). — 280, 590.

Vidocq, François-Eugène (1775—1857) — criminal francez; agent secret al poliției, ulterior șeful siguranței din Paris; lui i se atribuie „Memoriile lui Vidocq”; a devenit prototipul copoiului abil și al potlogarului. — 81.

Vincent — conducătorul grevei dulgherilor. — 591.

Volney, Constantin-François Chasseboeuf, conte de (1757—1820) — reprezentant al iluminismului burghez din Franța; filozof. — 146.

Voltaire, François-Marie Arouet de (1694—1778) — filozof deist francez, scriitor satiric, istoric, reprezentant al iluminismului burghez al secolului al XVIII-lea. — 141.

Voss, Johann Heinrich (1751—1826) — poet și filolog german, traducător al lui Homer, Virgiliu și al altor poeți antici. — 214.

W

Wade, John (1788—1875) — publicist, economist și istoric englez. — 355.

- Wakefield, Edward Gibbon* (1796—1862) — publicist englez, economist și adept al politicii coloniale. — 476.
- Watt, James* (1736—1819) — inginer și inventator englez; a construit mașina cu aburi. — 167, 256.
- Wedgwood, Josiah* (1730—1795) — industriaș englez; a perfecționat producția de ceramică din Anglia. — 262.
- Weil, Carl* (1806—1878) (pseudonim *Egidius, H. L.*) — publicist liberal, a editat „*Constitutionelle Jahrbücher*” (1842—1846); mai târziu a intrat în serviciul guvernului austriac. — 172.
- Weitling, Christian Wilhelm* (1808—1871) — de profesiune croitor; unul dintre teoreticienii comunismului utopic egalitar. — 541, 634, 635, 649—651.
- Welcker, Karl Theodor* (1790—1869) — jurist și publicist badenez, liberal, membru al Adunării naționale de la Frankfurt. — 138.
- Wellington, Arthur Wellesley, duce de* (1769—1852) — comandant militar englez, bărbat de stat reacționar, tory, prim-ministru (1828—1830); l-a sprijinit pe Peel în acțiunea de abrogare a legilor cerealelor. — 359.
- Wesley, John* (1703—1791) — unul dintre fondatorii metodismului. — 359.
- Wightman, sir William* (1784—1863) — jurist englez, din 1841 judecător la Court of Queen's Bench. — 491.
- Wilhelm al IX-lea* (1743—1821) — Landgraf (între 1785 și 1803) și principe elector de Hessen (între 1803 și 1831) sub numele de Wilhelm I. — 603.
- Williams, sir John* (1777—1846) — jurist englez, liberal, din 1834 judecător la Court of Queen's Bench. — 491.
- Williams, Zephania* (aprox. 1794—1874) — artist, unul dintre organizatorii răscoalei minerilor din Wales în 1839; condamnat la deportare pe viață în Tasmania. — 652.
- Willis* — personaj din romanul „*Misterele Parisului*” de Eugène Sue. — 76, 231.
- Wolf(f), Christian, Freiherr von* (1679—1754) — filozof idealist german, metafizic. — 74.
- Wood, James și Francis* — fabricanți din Bradford — 401, 461.
- Wright* — supraveghetor de fabrică din Macclesfield. — 397.

Z

- Zerrleder* — presupus pseudonim al lui *Bruno Bauer*. — 162, 163.
- Zychlinski, Franz Zychlin von* (1816—1900) — ofițer prusac, tânăr hegelian, sub numele de *Szeliga* colaborator (1843—1845) al lui „*Allgemeine Literatur-Zeitung*” și „*Norddeutsche Blätter*” ale lui *Bruno Bauer*. — 7, 59—63, 66—74, 76, 77, 79—86, 96, 182, 185—189, 198—202, 209, 214—215, 218, 220, 227, 235, 236.

Cuprins

	<u>Pag.</u>
Introducere	V
KARL MARX și FRIEDRICH ENGELS. Sfânta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co.	3
Prefață	7
<i>Capitolul I.</i> „Critica critică sub înfățișarea unui legător de cărți”, sau critica critică în persoana d-lui Reichardt (Engels)	9
<i>Capitolul II.</i> „Critica critică” ca „Mühleigner”, sau cri- tica critică în persoana d-lui Jules Faucher (Engels)	12
<i>Capitolul III.</i> „Temeinicia criticii critice”, sau critica cri- tică în persoana d-lui J. (Jungnitz ?) (Engels)	18
<i>Capitolul IV.</i> „Critica critică” ca liniștea cunoașterii, sau „critica critică” în persoana d-lui Edgar	20
1. „L'Union ouvrière” de Flora Tristan (Engels)	20
2. Béraud despre prostituate (Engels)	21
3. Dragostea (Marx)	21
4. Proudhon (Marx)	25
Traducere caracterizantă nr. 1	25
Notă marginală critică nr. 1	34
Notă marginală critică nr. 2	37
Traducere caracterizantă nr. 2	41
Notă marginală critică nr. 3	42
Traducere caracterizantă nr. 3	47
Notă marginală critică nr. 4	53
Traducere caracterizantă nr. 4	56
Notă marginală critică nr. 5	57
<i>Capitolul V.</i> „Critica critică” sub înfățișarea unui ne-	

gustor de mistere, sau „critica critică” în persoana d-lui Szeliġa (Marx)	60
1. „Misterul sălbăticirii în cadrul civilizației” și „misterul lipsei de drepturi în stat”	61
2. Misterul construcției speculative	63
3. „Misterul societății culte”	67
4. „Misterul onestității și al evlaviei”	77
5. „Misterul — o batjocură”	80
6. Porumbița (Rigolette)	83
7. Rînduiala lumii și misterele Parisului	85
Capitolul VI. Critica critică absolută, sau critica în persoana d-lui Bruno	87
1. Prima campanie a criticii absolute (Marx)	87
a) „Spiritul” și „masa”	87
b) Problema evreiască nr. 1. Modul de a pune problemele	97
c) Hinrichs nr. 1. Aluzii misterioase la politică, la socialism și la filozofie	101
2. A doua campanie a criticii absolute	103
a) Hinrichs nr. 2. „Critica” și „Feuerbach”. Condamnarea filozofiei (Engels)	103
b) Problema evreiască nr. 2. Descoperiri critice asupra socialismului, a științei dreptului și a politicii (naționalitate) (Marx)	105
3. A treia campanie a criticii absolute (Marx)	111
a) Autoapologia criticii absolute. Trecutul ei „politic”	111
b) Problema evreiască nr. 3	119
c) Bătălie critică împotriva revoluției franceze	133
d) Bătălie critică împotriva materialismului francez	139
e) Înfrîngerea finală a socialismului	150
f) Circuitul speculativ al criticii absolute și filozofia conștiinței de sine	152
Capitolul VII. Corespondența criticii critice	161
1. Masa critică (Marx)	161
2. „Masa necritică” și „critica critică”	166
a) „Masa încăpățînată” și „masa nesatisfăcută” (Marx)	166
b) Masa „sensibilă” și „însetată de izbăvire” (Engels)	169
c) Revărsarea harului asupra masei (Marx)	172
3. Masa necritic-critică, sau critica și „Cercul berlinez” (Marx)	173

Capitolul VIII. Viața pămîntească și transfigurarea „Criticii critice”, sau „critica critică” în persoana lui Rudolf, prinț de Geroldstein (Marx).	182
1. Transformarea critică a unui măcelar în cîine, sau Parla- giul (Chourineur)	183
2. Dezvăluirea misterului religiei critice, sau Fleur de Marie	186
a) „Mărgărita” speculativă	186
b) Fleur de Marie	189
3. Dezvăluirea misterelor dreptului	198
a) Profesorul, sau noua doctrină penală. Misterul dezvăluit al sistemului detențiunii celulare. Mistere medicale	198
b) Recompensă și pedeapsă. Dubla justiție (cu un tabel)	211
c) Suprimarea sălbăticitirii în cadrul civilizației și a lipsei de drepturi în stat	214
4. Misterul dezvăluit al „punctului de vedere”	215
5. Dezvăluirea misterului utilizării impulsurilor omenești, sau Clémence d'Harville	218
6. Dezvăluirea misterului emancipării femeilor, sau Louise Morel	220
7. Dezvăluirea misterelor economiei politice	221
a) Dezvăluirea teoretică a misterelor economiei politice	221
b) „Banca pentru săraci”	222
c) Gospodăria model de la Bouqueval	224
8. Rudolf, „Misterul dezvăluit al tuturor misterelor”	226
Capitolul IX. Judecata de apoi critică (Marx)	237
Epilog istoric	238
FRIEDRICH ENGELS. Situația clasei muncitoare din An- glia. După observații proprii și izvoare autentice	239
Către clasa muncitoare a Marii Britanii	243
Prefață	246
Introducere	251
Situația muncitorilor înainte de revoluția industrială (246) — Mașina de filat Jenny (253) — Nașterea proletariatului industrial și a proletariatului agricol (254) — Throstle, mule, războiul meca- nic de țesut, mașina cu aburi (256) — Victoria muncii mecanice asupra muncii manuale (256) — Dezvoltarea puterii industriale (257) — Industria bumbacului (257) — Fabrici de ciorapi (258) — Dantelăria (258) — Albitoria, vopsitoria, imprimăria (258) — In- dustria lînii (258) — Industria inului (259) — Industria mătăsii (260) — Producția fierului și prelucrarea lui (261) — Minele de cărbuni (262) — Olăria (262) — Agricultură (262) — Șosele, ca-	

naluri, căi ferate, vapoare (263) — Rezumat (264) — Dezvoltarea proletariatului ca o clasă importantă pe scară națională (265) — Punctul de vedere al burgheziei cu privire la proletariatul (265—266)

Proletariatul industrial 268

Clasificarea muncitorilor (268) — Centralizarea proprietății (269) — Pirghiile industriei moderne (269) — Centralizarea populației (269)

Orașele mari 272

Prima impresie pe care o face orașul Londra (272) — Războiul social și sistemul universal de jaf (273) — Soarta săracilor, ca urmare a acestei situații (273) — Cartierele mizere în general (275) — La Londra: St. Giles și împrejurimi (276) — Whitechapel (277) — Interiorul locuințelor muncitorești (277) — Cei fără adăpost care dorm în parcuri (279) — Azilurile de noapte (279) — Dublin (281) — Edinburgh (282) — Liverpool (284) — Orașele industriale: Nottingham, Birmingham, Glasgow, Leeds, Bradford, Huddersfield (284—288) — Lancashire: generalități (288) — Bolton (290) — Stockport (290) — Ashton under-Lyne (290) — Stalybridge (291) — Descriere amănunțită a orașului Manchester: construcțiile (292) — orașul vechi (297) — orașul nou (303) — Modul de construcție al cartierelor muncitorești (304) — Curți și stradele doasne (305) — Ancoats (305) — Mica Irlandă (309) — Hulme (309) — Salford (310) — Rezumat (311) — Camere și paturi închiriate cu ziua (313) — Densitatea populației (313) — Pivnițe locuite (314) — Îmbrăcămintea muncitorilor (315) — Alimentația (316) — Carne necomestibilă (316) — Falsificări de alimente (318) — Lipsă la cântar etc. (319—320) — Rezumat (321)

Concurența 323

Concurența dintre muncitori stabilește salariul minim, concurența dintre patroni, salariul maxim (323) — Muncitorul, sclavul burgheziei, este silit să se vîndă singur cu ziua, cu ora (327) — Surplus de populație (328) — Crize comerciale (329) — Rezervă de muncitori (332) — Soarta acestei rezerve în criza din 1842 (334)

Imigrația irlandeză 337

Cauzele imigrației și numărul celor imigrați (337) — Descriere făcută de Carlyle (338) — Murdăria, brutalitatea și alcoolismul irlandezilor (339) — Efectul concurenței irlandezilor și a vecinătății lor asupra muncitorului englez (340—341)

Concluzii 342

Observații introductive (342) — Efectul condițiilor de trai descrise mai sus asupra stării fizice a muncitorilor (343) — Influența orașelor mari, a locuințelor, a insalubrității etc. (344) — Starea de fapt (345) — Tuberculoza (345) — Tifosul, mai cu

seamă la Londra, în Scoția și Irlanda (346) — Afecțiunile intestinale (350) — Consecințele alcoolismului (350) — Șarlatanii și leacurile băbești (350) — „Godfrey's Cordial” (351) — Mortalitatea în rindurile proletariatului, mai ales printre copiii mici (352) — Burghezia acuzată de crimă socială (356) — Consecințele pe care le au condițiile fizice de viață ale muncitorilor asupra *stării lor intelectuale și morale* (357) — Lipsa posibilităților de instruire (357) — Deficiențele școlilor serale și ale școlilor săptămânale (357) — Ignoranța (358) — Condițiile de viață ale muncitorilor contracarează influența educației nefaste pe care le-o dă burghezia (360) — Neglijarea, din punct de vedere moral, a muncitorilor (361) — Legea, singurul îndreptar moral (341) — Situația în care se află muncitorul îl silește să încalce legea și morala (361) — Influența pe care o exercită asupra proletariatului sărăcia și nesiguranța zilei de mâine (362) — Consecințele constrîngerii la muncă forțată a muncitorilor (365) — Consecințele centralizării populației (366) — Consecințele imigrației irlandeze (369) — Deosebirea dintre caracterul burghezului și caracterul proletarului (370) — Superioritatea proletarului față de burghez (371) — Laturile negative ale caracterului proletarului (372) — Alcoolismul (372) — Dezmățul în viața sexuală (374) — Destrămarea familiei (375) — Nerespectarea ordinii sociale (375) — Criminalitatea (375) — Descrierea războiului social (375)

Diferitele ramuri de muncă. Muncitorii industriali propriu-ziși 379

Efectele introducerii mașinilor (379) — Țesătorii manuali (381) — Înlăturarea din industrie a bărbaților (382) — Munca femeilor, destrămarea familiei (386) — Răsturnarea tuturor relațiilor de familie (389) — Consecințele morale ale faptului că în fabrici lucrează un mare număr de femei (392) — *Jus primae noctis* (393) — Munca copiilor (393—394) — Sistemul de ucenicie (394) — Reglementări ulterioare (395) — Relatare potrivit raportului Comisiei pentru cercetarea muncii în fabrici (395) — Timp de muncă îndelungat (395) — Munca de noapte (395) — Schilodiri (396) — Alte deformări mai mici (396) — Caracterul muncii (398) — Constituție fizică în general slabă (399) — Boli specifice (400) — Dovezi (400) — Îmbătrânire prematură (402—403) — Efectele specifice ale muncii în fabrică asupra organismului femeii (403) — Ramuri de muncă deosebit de dăunătoare sănătății (405) — Accidente (406) — Părerea burgheziei asupra sistemului de fabrică (407—408) — Legile industriale și agitația pentru ziua de muncă de 10 ore (411) — Efectele abrutizante ale muncii în fabrică (418—419) — Starea de sclavie (419) — Regulamente de fabrică (420) — Truck-sistemul (423) — Sistemul cottagelor (423) — Paralelă între iobagul din 1145 și muncitorul liber din 1845 (426)

Celelalte ramuri de muncă	429
<p>Lucrătorii de ciorapi (429) — Industria de dantelă (431) — Imprimeriile de stambă (435) — Tunzătorii de catifea (436) — Țesătorii din industria mătășii (439) — Produse metalurgice (439) — Birmingham (439) — Staffordshire (442) — Sheffield (443) — Industria de mașini (445) — Olăriile din regiunea de la nord de Staffordshire (446) — Industria sticlei (447) — Meseriașii (448) — Modistele și cusătoresele din Londra (449)</p>	
Mișcările muncitorești	452
<p>Introducere (452) — Delictele (453) — Revolte împotriva mașinilor (454) — Asocierile între muncitori; grevele (454) — Efectele asocierii și ale grevelor (456) — Excesele la care s-au dat din cauza aceasta (459) — Caracterul luptelor proletariatului englez împotriva burgheziei (461) — Încăierarea de la Manchester din mai 1843 (464) — Muncitorii nu respectă legea (466) — Cartismul (466) — Istoricul mișcării cartiste (467) — Insurecția din 1842 (469) — Despărțirea definitivă a cartismului proletar de radicalismul burgheziei (473) — Tendința socială a cartismului (474) — <i>Socialismul</i> (474) — Punctul de vedere general al muncitorilor (476)</p>	
Proletariatul din mine	479
<p>Minerii din <i>Cornwall</i> (479) — <i>Alston Moor</i> (480) — <i>Minele de fier și de cărbuni</i> (481) — Munca bărbaților, a femeilor și a copiilor (482) — Boli specifice (483) — Munca în galeriile joase (486) — Accidente, explozii etc. (486) — Nivelul cultural (487) — Moralitatea (487) — Legi privitoare la mine (488) — Exploatarea sistematică a muncitorilor mineri (489) — Mișcările care au avut loc în sinul lor (491) — „Uniunea” (491) — Marea campanie care a avut loc în 1844 în nordul Angliei (491) — Roberts și campania împotriva judecătorilor de pace și a truck-sistemului (492) — Rezultatele luptei (493).</p>	
Proletariatul agricol	497
<p>Istoric (497) — Paupertatea la țară (498) — Situația muncitorilor agricoli zileri (500) — Incendieri (502) — Indiferența față de problema legilor cerealelor (504) — Iriguitatea (505) — <i>Wales</i>; sistemul fermelor mici (506) — Răscoalele „Rebeka” (506) — <i>Irlanda</i>: fărâmițarea pământului în loturi mici (506) — Pauperizarea națiunii (508) — Acte teroriste (510) — Agitația pentru „Repeal” (510)</p>	
Poziția burgheziei față de proletariat	511
<p>Corupția și amoralitatea burgheziei engleze (511) — Setea de câștig (512) — Economia politică și libera concurență (512) — Ipocrizia operelor de binefacere, a economiei politice și a politicii în problema legilor cerealelor (513—514) — Legislația și justiția burgheziei (516) — Burghezia în parlament (517) — Legea pentru reglementarea raporturilor dintre stăpâni și slujbași (518) — Teoria malthusiană (519) — Vechea lege pentru</p>	

asistența săracilor (520) — Noua lege pentru asistența săracilor (522) — Exemple de brutalitatea care domnește în casele de muncă (523—524) — Perspectivele de viitor ale Angliei (527).

Din : „The New Moral World“

Friedrich Engels. Socialismul pe continent 533

Friedrich Engels. Succesele rapide ale comunismului în Germania I—III 535

Din : „Deutsches Bürgerbuch für 1845“

Friedrich Engels. Descrierea coloniilor comuniste de dată mai recentă și care mai ființează încă 547

Din : „Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform“

Friedrich Engels. Două cuvîntări rostite la Elberfeld 563

Din : „The Northern Star“

Friedrich Engels. Recentul masacru de la Leipzig. Mișcarea muncitorească din Germania 586

Friedrich Engels. Vizita Victoriei. — „Famiiliile domnitoare“ se ceartă între ele. — Scandalul dintre Vic și burghezia germană. — Condamnarea dulgherilor de la Paris 590

Friedrich Engels. Situația din Germania I—III 592

Din : „Telegraph für Deutschland“

Friedrich Engels. Istoricul legilor cerealelor din Anglia 613

Din : „Das Westphälische Dampfboot“

Friedrich Engels. Date suplimentare cu privire la situația clasei muncitoare din Anglia. O grevă în Anglia 619

Din : „Deutsches Bürgerbuch für 1846“

Friedrich Engels. Un fragment al lui Fourier despre comerț [Introducere și încheiere] 633

Din : „Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform“

Friedrich Engels. Sărbătoarea națiunilor la Londra 640

Din : „Trier'sche Zeitung“

Karl Marx. Declarație 653

Anexe

Friedrich Engels. Prefață la ediția americană din 1887 a „Situației clasei muncitoare din Anglia”	657
Friedrich Engels. Prefață la ediția germană din 1892 a „Situației clasei muncitoare din Anglia”	666

Adnotări și indici

Adnotări	685
Indice bibliografic	708
Karl Marx și Friedrich Engels — date din viața și din activitatea lor (1844—1846)	724
Indice de nume	729

Ilustrații

Coperta primei ediții a „Sfintei familii”	5
Coperta primei ediții a „Situației clasei muncitoare din Anglia”	241
Prima pagină a dedicației lui Engels „Către clasa muncitoare a Marii Britanii”	245
Planul orașului Manchester	293
O pagină din raportul Comisiei pentru cercetarea muncii copiilor	488—489
Sfârșitul articolului „Succesele rapide ale comunismului în Germania” și poezia „Țesătorii din Silezia” a lui Heinrich Heine, tradusă în limba engleză de F. Engels	538—539

Dați la cules 04.12.57. Bun de tipar 01.03.58. Tiraaj 12.250. Hirtie velină mată de 65 gr. m.p. 600×520/16. Coli editoriale 49. Coli tipar 47,75. A. 04383/957. Indice de clasificare pentru biblioteci 3 C 1=R.

Tiparul executat sub com. nr. 3.176/1.845 de Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN”, Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

